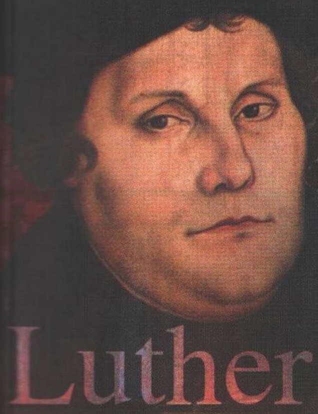
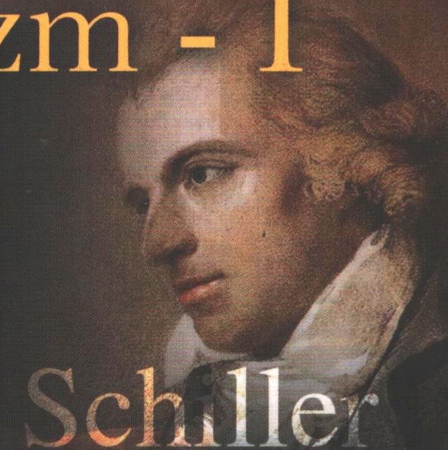
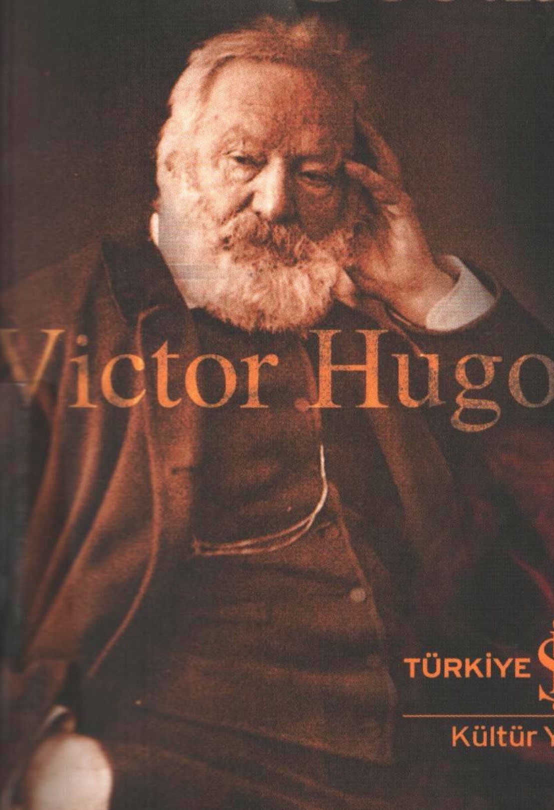
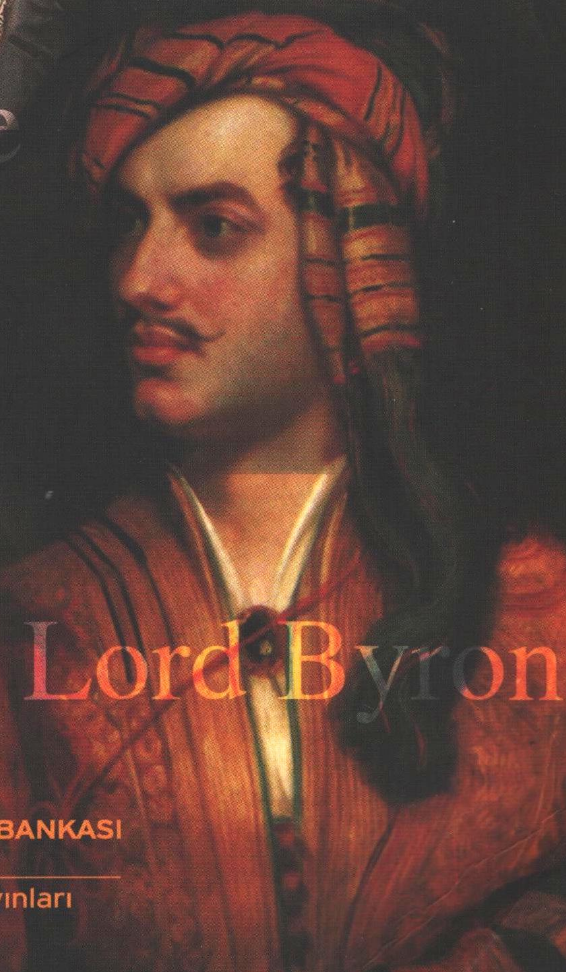
Onur Bilge Kula

Batı Edebiyatında Oryantalizm - I

Schiller

Luther

Goethe

Victor Hugo

Lord Byron

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

ARAŞTIRMA/İNCELEME

PROF. DR. ONUR BİLGE KULA
BATI EDEBİYATINDA ORYANTALİZM - I

Sertifika No: 11213

EDİTÖR
DEVRİM YALKUT

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASKI: NİSAN 2011

ISBN 978-605-360-226-2

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60
Sertifika No: 11931

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, NO: 144/4 BEYOĞLU 34430 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Prof. Dr. Onur Bilge Kula

Batı Edebiyatında Oryantalizm - I

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

(Ablam Emine Ekinci'nin anısına...)

İÇİNDEKİLER

Önsöz

"Esrar!
Tevekkül!
Kısmet!
Kafes, han, kervan
şadırvan!
Gümüş tepsilerde rakseden sultan!
Mihrace, padişah,
bin bir yaşında bir şah.
Minarelerden sallanıyor sedef nalınlar,
burunları kınalı kadınlar
ayaklarıyla gergef dokuyor.
Rüzgârlarda yeşil sarıklı imamlar ezan okuyor!"

Bu muhteşem dizeleri yazan şair Nâzım Hikmet, ünlü "Piyer Loti"[1] şiirinde Fransız yazar Pierre Loti'yi kastederek, *"İşte frenk şairinin gördüğü şark!"* sözleriyle oryantalizmi ana hatlarıyla tanımlar. Nâzım Hikmet aynı yerde,

"Lakin
ne dün
ne bugün
ne yarın
böyle bir şark yoktu,
olmayacak!"

diyerek, oryantalizmin tek yanlı ve kibirli bir yaklaşımla oluşturulmuş bir Batı kurgusu olduğu gerçeğini dile getirir.

Bu bağlamda özellikle belirtmem gerekir ki, Nâzım Hikmet bu şiirinde Pierre Loti'yi tüm emperyalist Batı'nın simgesi olarak değerlendirmek ve betimlemekle bu Fransız yazarı "büyük Türk ve İslam dostu" diye adlandıranlara göre, Loti'ye haksızlık etmiş olabilir.[2]

Nâzım Hikmet'ten doksan yıl önce, 1836 yılında, subay olan babasıyla birlikte İstanbul'a gelen ve dokuz ay bu kentte kalan İngiliz kadın yazar Julia Pardoe, *Sultanlar Şehri İstanbul* adlı seyahatnamesinin "Türk Karakteri" adlı bölümünde Batılı gezginlerin Doğu'yu anlamak yerine keyfi bir Doğu kurguladıklarını ironik bir dille anlatır.[3] Pardoe, o dönemde Türkiye'de yaşayan Avrupalıların ve Türkiye'ye gelen gezginlerin bu ülke hakkındaki bilgisizliklerini vurgular ve kendi anlatımıyla *"Şark'a dair anlatılanların hepsinde* Şehrazat*'ta olduğu gibi, cinler ile büyücülerin yer aldığı efsaneler silsilesi olmasını"* söz konusu bilgisizliğe bağlar.

Anılan İngiliz kadın yazar ve gezgin aynı yerde *"Şark'ın esrarları, Batıniliği ve ihtişamı"* hakkında söylenenlerin, Batılıların bilincini ve kolektif belleğini güdümlediğini, *"alışılmış eski fikir kalıplarının"* varlıklarını sürdürmelerini sağladığını belirtir. Pardoe, çok yerinde bir saptamayla *"yüzeysel ve öznel izlenimlerin"* ne denli yanıltıcı olduğunun altını çizer.

Bilinçli Bir Batı Kurgusu Olarak Oryantalizm ve Yazınsal Metinlerin Çeşitliliği

Batı Edebiyatında Oryantalizm ve Türk İmgesi adlı iki ciltten oluşan bu kitap kapsamında konulaştırdığım yazılı ve yazınsal metinler, Nâzım Hikmet'in betimlediği gibi, Batı'nın, oryantalizmi, öz çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla istençsel bir biçimde kurguladığını tarihselliği içerisinde ortaya koymaktadır.

Oryantalizm adlı ünlü kitabıyla Batı'nın sömürgecilik anlayışının bir ürünü olarak kurguladığı oryantalizm hakkında ölçü koyucu kuramsal katkılarda bulunan Edward Said'in anılan yapıtını eksikleriyle birlikte, yine İş Bankası Kültür Yayınları kapsamında yayım-

lanan *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi* adlı kitabımda ayrıntılı biçimde irdeledim.

Bu kitapta "oryantalizm ve Türk imgesi" bağlamında toplayıp irdelediğim yazılı ve yazınsal metinler büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Söz konusu büyük yazınsal çeşitlilik, mektuplar, günceler, anılar, gezi yazıları, tarihsel-kurgusal metinler, dinsel-yazınsal metinler, denemeler, romanlar, öyküler, şiirler ve drama türlerinde görülür biçimde somutlaşmaktadır.

Batı dillerinde "edebiyat" veya "yazın" karşılığı olarak kullanılan "literatür", en geniş anlamıyla, yazılı olan her şeyi kapsar. Dar anlamda "literatür" ise anlatı sanatı olarak tanımlanan edebiyat anlamını taşır. *Batı Edebiyatında Oryantalizm ve Türk İmgesi*, hem kavramın bu geniş, hem de dar anlamını temel almaktadır.

Türkler ile Avrupalılar arasındaki ilişkilerin yaklaşık bin yıllık bir geçmişi vardır. Kitlesel olarak karşılaşma, 11. yüzyılın sonunda gerçekleştirilen I. Haçlı Seferi'yle başlamıştır. Haçlı Seferleri, başta "Kutsal Topraklar" olmak üzere, Doğulu ülkeleri fetih amacını taşıdıkları için, doğaları gereği, çatışma ve savaşlara yol açmıştır. Kara yoluyla çıkılan Haçlı Seferleri'nde zorunlu olarak Anadolu'dan geçilmiştir.

O dönemlerde Anadolu'da Avrupalı Haçlıların karşısına çıkan başlıca güç ve topluluk Türkler olmuş veya Haçlılar, bu topraklarda karşılaştıkları toplulukların tümünü "Türk" adıyla genelleştirmiştir. Dolayısıyla, bu kitapta sözü edilen Türk, salt etnik olarak Türk olanı değil, Anadolu'da yaşayan toplulukların tümünü kapsamaktadır.

Amin Maalouf da *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri* adlı önemli yapıtının "Frenkler Geliyor" adlı bölümünün girişinde İbnü'l-Kalanisi'nin ağzından *"Marmara Denizi'nden saymakla bitmez bir kalabalık halinde Frenk ordularının geldiğini, insanları korku sardığını, gelen Frenklere en yakın toprakların hükümdarı olan Kılıç Arslan'ın bu haberleri doğruladığını"* yazar. Söz konusu yazar, daha sonra aynı bölümde Müslümanlar ile Avrupalı Haçlıların Anadolu'da ilk kitlesel karşılaşmalarının hem savaş ortamında gerçekleştiğini, hem de Anadolu'da Haçlıların karşısına çıkan başlıca gücün Türkler olduğunu anlatır.[4]

Haçlı Edebiyatının Oryantalist Söylemin Belirginleşmesine Katkısı

1100-1450 yılları arasında cereyan eden Haçlı Seferleri sırasında Avrupalı Haçlılar kendi çıkarları, gereksinmeleri, amaçları ve bakış açılarından söz konusu savaş ve çatışma ortamına ilişkin öznel izlenim ve algılamalarını yazılılaştırmıştır.

Haçlılardan geriye kalan mektuplar, günceler, gezi yazıları, şiirler ve özellikle de vaazlardan oluşan yazılı ve yazınsal metinler, çok büyük ölçüde olumsuz izlenim ve imgeler içermektedir. Avrupalı Haçlılarca Anadolu'da yaşayan toplulukların tümünün, "genelleştirici" bir yaklaşımla Türk olarak nitelendirilmesinden ötürü, söz konusu yazıların başlıca konusu Türkler olmuştur.

Haçlı Seferleri'nin gerçekleştirildiği 1100-1450 arasındaki 350 yılı kapsayan bu süre içerisinde yazılan mektuplar, şiirler, günceler, anılar, gezi yazıları ve tarihsel metinler, Avrupa edebiyatında "Haçlı edebiyatı" olarak adlandırılır. Haçlı edebiyatını oluşturan yazılı ve yazınsal metinlerdeki Müslüman Doğu veya Doğulu imgesi son derece ötekileştirici, dışlayıcı ve kötüleyici bir anlayışı yansıtır.

Haçlıların Anadolu halkını Türk olarak genelleştirmelerinde kuşkusuz Türklerin I. Haçlı Seferi öncesinde İstanbul'a değin bütün toprakları ele geçirmelerinin büyük payı olmuştur. Bu nedenle, "Türk" kavramı, bütün Müslüman Doğu'yu ve Doğuluları temsil eden olumsuz bir imge olarak Haçlı edebiyatında belirginleştirilmiştir. Böylece, irdelediğim yazılı ve yazınsal metinlerden de anlaşılacağı üzere, Anadolu, 11. yüzyıldan itibaren "Türklerin ülkesi" veya "Türklerin yaşadığı ülke" olarak algılanmaya veya tanımlanmaya başlanmıştır.

Türkler Avrupa içlerine doğru ilerlemeye başlayınca Avrupalılar, büyük ölçüde, Türklere karşı en geniş birlikteliği sağlama ve Türkleri etkisizleştirme amacına yönelmiştir. Bu yönelişi belgeleyen metinler, içerdikleri olumsuz değerlendirmelerin doğal sonucu olarak, oryantalist birikimin ve Türk imgesinin yapıtaşlarını oluşturmuştur.

Yazılılaştırılan olumsuz izlenimler ve imgeler, bu tarihten sonraki yazılı ve yazınsal ürünlere de yansıyarak, büyük ölçüde süreklileşmiş ve kalıcılaşmıştır.

Yukarıda dile getirilen metinsel çeşitlilik bağlamında tarih edebiyatı, edebiyat felsefeyi ve öbür üretim/etkinlik alanlarını veya tümü birbirini karşılıklı olarak etkilemiştir. Söz konusu nedenle, böyle uzun bir tarihsel geçmiş içerisinde ortaya çıkan herhangi bir kültürel değerlendirme, salt o alanın sınırları içerisinde kalmaz, yaşamın ve kültürün başka bölümlerine de yansır. Bu ilke, Avrupa kültüründe ve edebiyatında oryantalizm ve Türk imgesi için de geçerlidir.

Doğu-Batı ilişkileri ve/veya etkileşimleri, Batı'nın Doğu'yu temsil etme ve Doğu üzerinde egemenleşme gibi eğilimleri, bir başka deyişle oryantalizm, Batı edebiyatında da ortaya çıkan bir görüngüdür. Bu nedenle, oryantalizm, yazınbilimin de araştırma konuları arasındadır.

Oryantalizm Araştırmaları ve İmgebilim

Yazınbilimin oryantalizmi ve Türk imgesini araştıran ve yorumlayan alt alanı genellikle imgebilimdir. Günlük dilde sıkça kullanılan "imaj" yerine "imge" sözcüğünü yeğlediğim okuyucunun dikkatini çekebilir. Bu nedenle kısa bir açıklama yararlı olabilir: Bu seçimin nedeni ne sözcüğün kökeni, ne de arı Türkçe kullanma kaygısıdır. "İmaj" veya "imge" kavramı, karşılaştırmalı yazınbilimin de önemli kavramlarından biridir. "İmaj"dan karşılaştırmalı yazınbilimin/edebiyat biliminin bir alt alanı "imagoloji" kavramı türetilmiştir. "İmaj"ın bilimsel boyutta irdelenmesi anlamında kullanılan "imagoloji"nin Türkçede kavram karmaşasına yol açmayacak tek karşılığının "imgebilim" olabileceğini düşündüğüm için, özellikle "imge" sözcüğünü kullandım.

İmgebilim, bilimsellik savını karşılayabilmek için, başta edebiyat, tarih, felsefe, sosyoloji olmak üzere, çeşitli bilim dallarının bulgularından yararlanır. Bilimler arası etkileşimi gözetmeye özen gösteren bu kitaptaki anlayış uyarınca, imge araştırmaları, kültürler ile ulusal topluluklar arasındaki insani ilişkileri ve iletişimi zorlaştıran tarihsel birikimi açığa çıkarmayı, söz konusu kültürleri ve o kültürler içerisinde yetişmiş insanların karşılıklı saygı ve kabul çerçevesinde buluşmasına katkı sağlamayı amaçlar.

"Karşılaştırma bilgisi"nin (komparatistik) de alanına giren imgebilimin konuları belli bir ulus veya kıtanın edebiyatının içerisinde yer alır, ancak bu edebiyatın sınırlarını aşar. Bunun nedeni, karşılaştırma bilgisi ve karşılaştırmalı yazınbilim kapsamında araştırılan konuların "yazınlar arası" niteliğidir. Öte yandan, yazınlar arası bağıntılar, etkileşimler veya iç içe geçmeler "dünya edebiyatı" kavramının temelini oluşturur.

Bu kitapta somutlaşan metin seçiminden de görüleceği gibi, oryantalizmi ve imgeleri de kapsayan karşılaştırmalı yazınbilim, olguları ve olayları her şeyden önce "yazınsallık", "tarihsellik" ve "kültürellik" gibi ilkeler düzleminde irdeler. Edebiyat, tarihseli de içerir; tarih yazımı, yazınsaldan etkilenir. Karşılaştırmalı değerlendirme, "yazınsal" ile "tarihsel" arasındaki karşılıklı ilişkiyi açığa çıkarmaya yöneliktir ve tek tek ulusal yazınların sınırlarını aşan yeni bireşimlere olanak hazırlar. Bu durum, bu çalışmanın kapsamını oluşturan tarihsel ve yazınsal metin çeşitliliğinin hem nedeni, hem de doğal bir türevidir.

İrdelenen metinlerden de anlaşılacağı üzere, imgelerin sürekliliğini belirleme ve oryantalizmin ipuçlarının izini sürme ve toparlama, ancak tarihsel bir yaklaşımla olanaklıdır. Öte yandan, bu işlem, bir ulusal veya kıtasal edebiyatın çeşitli dönemlerini, eğilimlerini ve aşkın yazınsal bağıntıları gözetmeyi gerektirmektedir.

Bu bağlamda, Şehzade Mustafa olayında görüldüğü gibi, yazınlar arasındaki ilişki, Avrupalı tutsakların güncelerinde somutlaşan dil ve kültür etkileşimleri, Türk imgesi ve oryantalizm araştırmalarında öne çıkmaktadır. Böylece, yazınsal gelenekler arasındaki benzemezlikler ve benzerliklerin yanı sıra, "düşünsel ilişkiler" ve "düşünsel özgünlükler" de görülürleşmektedir.

"Yazınlar Arasılık" Bağlamında Oryantalist Söylem

Uzun tarihsel süreçler ve karmaşık ilişkiler içerisinde belirginleşen oryantalizm ve Türk imgesi gibi konuları araştırmak, çok yanlı ve dallar arası bir bakış açısını gerektirir. Çünkü imgeler ve oryantalizm türü düşünsel görüngüler bir yandan içerisinde oluştukları top-

lumsal, siyasal ve kültürel koşulların ürünüdürler, öte yandan da söz konusu koşulları biçimlendirirler. Dolayısıyla, anılan kavramların biçimlenmesinde, söz konusu kültürlerde geçerli olan toplumsal çıkarlar, ilişkileri düzenleyiş, insana bakış, sorunları algılayış, estetik beğeni, değerler dizgesi gibi dallar da etkili olur.

İmgeler ve oryantalist eğilimler veya izler, tarihsel-kültürel görüngülerin ve oluşların yazınsal anlatımlarına, yani metinlere dayanır. Bu nedenle, oryantalist eğilimleri belirleyebilmek, büyük ölçüde nesnel ve eleştirel bir metin çözümlemesine bağlıdır. Bu kitapta yer alan metinlerin kapsamlılığı ve karmaşıklığı, yöntemsel çoğulculuğu gerekli kılmaktadır. Çoğulcu yaklaşım ise, başta edebiyat, tarih ve felsefe gibi yaratım alanları olmak üzere, müzik ve kitle iletişim araçlarını da kapsayan dallar arası yönelimle olanaklıdır. Bu nedenle, söz konusu alanlardan yazılı metinler bu kitapta bir araya getirilerek çözümlenmiştir.

Batı edebiyatında Türk imgesi ve oryantalizm konusunu araştırmak, bu edebiyatı oluşturan çeşitli ulusal edebiyatlar arasındaki tarihsel, dinsel, siyasal, estetik bağıntıları ve koşutlukları belirginleştirmekle olanaklıdır. Yazınsal ürünlerdeki benzeşmeler, genellikle karşılıklı etkileşim sürecinin ve ortak bir geleneğin sonucu oluşur. Söz konusu ortak geleneğin oluşmasında ortak motifler, benzer sosyolojik ve psikolojik yaşam ortamı da etkili olur. Burada irdelenen metinlerde söz konusu algılamalar açık biçimde görülebilir.

Öte yandan imgeler "değişmez" evrensel görüngüler değildir; değişebilirler. İmgelerin değişimi, değişik zaman ve toplumsal ortam içerisinde yaşayan ve yaratan insanda aranmalıdır. Bu ve benzeri konuları, karşılaştırmalı yazınbilimci ve düşünür Zoran Konstantinoviç, on yıllar önce eleştirel bir tavırla ortaya koymuştur.[5]

Haçlı Seferleri sırasında Anadolu'dan Batı'ya yazılan mektuplarla başlayan Türklere ilişkin yazılı ve yazınsal metinlerde somutlaştırılan yaklaşım, "yabancı" ve "öz"ün kesin ayrımına dayanır. "Yabancı", yani, bu kitap kapsamında Türk, Doğu ve İslam kavramları, daha baştan ve ayrımsız bir biçimde her türlü erdemsizliğin, kötülüğün ve olumsuzluğun anlatımı olarak sunulur. Buna karşın, "öz", her türlü değerin, olumluluğun ve erdemin damıtılmış hali olarak ulamlanır. Söz konusu anlayış, oryantalizm için de geçerlidir.

Bu kitapta konulaştırılan metinler, şu gerçeği de açık biçimde ortaya çıkarmıştır: Her yazarın ürünü, özgün ve tekil bir yaratım olmasına karşın, yazar toplumsal bütünlüğün belirlediği bir bireydir. O nedenle, yazınsal ürünler ile yazarlar arasında koşutluk ve genel ilkelerde benzerlikler olması, ille de karşılıklı etkileşim olmasını gerektirmemektedir.

Oryantalist birikimi ve Türk imgesini konulaştırdığım metinlerde bir edebiyatı aşan bağıntılar söz konusudur. Bu bağıntılar, yazın ürününün oluşum sürecini belirleyen gerçekliklerin ve düşünsel yönelişlerin tümüdür. Burada irdelenen olay, söz konusu yazın dışı gerçeklerin, yazın yapıtına nasıl ve hangi yoğunlukta yansıdığı veya yansıtılabildiğidir. Göstergelerin ve/veya imgelerin oluşturulması ve dönüştürülmesi, toplumsal ve kültürel olguların yazın bağlamında estetik olarak biçimlendirilmesiyle ilgilidir.

Bu kitabın belirgin özelliği olan metin çeşitliliği, edebiyat biliminde önemli bir başka kavram olan "metinler arasılık" kavramını gündeme getirmektedir. Metinler arasılık, çeşitli metinler arasındaki ilişkilerin, etkileşimlerin ve geçişlerin bir türevidir. Burada konulaştırılan metin türlerinde betimlenen Türk imgesi ve oryantalist söylem, metinler arasındaki yoğun etkileşimlerin ve benzerliklerin de bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Metinler arasılık, kaçınılmaz olarak yazınlar arasılık ve giderek de kültürler arasılık kavramlarını gündeme getirmektedir.

Bu bağlamda kısa bir kavramsal açıklama veya tanımlama gerekebilir. Kültürler arasılık, kültürler arası etkileşim sürecini ve bu sürecin sonucunda oluşan yeni kültürü, yeni kültürel niteliği; yazınlar arasılık, yazınlar arası etkileşim sürecini ve bu süreç sonucu oluşan yeni yazınsal niteliği; metinler arasılık ise, çeşitli metinler arasında gerçekleşen geçişlerin yol açtığı yeni metinsel niteliği veya yazınsal metinler arasındaki etkileşim sürecini ve bağıntıyı anlatır.

Türk imgesi ve oryantalizm kapsamında her türlü metin, belli koşullar altında ve belli amaçlarla gerçekleşen iletişim sürecinin sonucu olduğu gibi, yeni iletişimlerin de başlangıcıdır; iletişimi yaratan ve iletişim içerisinde yeniden yaratılandır. Dolayısıyla, Türk imgesi ve oryantalist söylemin de ele alınan metinsel iletişim sürecinde kur-

gulandığı, yeniden yaratıldığı ve yeni durumlara uyarlanarak kalıcılaştırıldığı söylenebilir.

Her metin, kültürün sunduğu sürekli değişen çerçeve içerisinde algılanır. Değişik kültür, metnin genellikle değişik biçimde algılanmasına yol açar. Bu durum, "başka", "yabancı" ve "öz" sorununu ortaya çıkarır.

"Öz" ve "yabancı" kavramları, söz konusu kültür ortamınca belirlenen "ön yaşantılar" veya "ön deneyimler" temelinde algılanır ve anlamlandırılır. Tekil bireylerin bilinçlerini biçimlendiren söz konusu "ön yaşantılar" ve "ön deneyimler", bu kitapta sıkça söz ettiğim kolektif belleği ve/veya kolektif bilinci de biçimlendirir ve/veya kolektif belleğin sunduğu öznel verilerle şekillenir.

Ayrıca, vurgulamak gerekir ki, imge araştırmalarının bilimsel temellere dayanması ve kalıcı genellemelere ulaşabilmesi, yazın tarihi, yazın kuramı, yazın eleştirisi gibi bilim alanlarının verilerinden yararlanmasıyla olanaklıdır. Bu kitapta söz konusu yaklaşım benimsenmiştir.

Oryantalizm, Sömürgecilik ve Emperyalizm

Oryantalizmin en belirgin özelliği, Julia Pardoe'nün ve Edward Said'in de belirttiği gibi, Doğu'yu temsil etmeyi kendisine hak gören Batılı insanın tarihsel, siyasal ve kültürel koşullandırmanın ürünü olan ön deneyimlerini, öz bakış açısını sorgulamaksızın genelgeçer kabul etmesidir. Öz kültürüne karşı eleştirel yaklaşmamasıdır. Böylece çoğu kez öz kültürel çerçeve içerisinde belli çıkarları ve gereksinmeleri gerçekleştirmeyi olağan saymasıdır. Kendi bakış açısını etik anlamda meşru görmesidir. İçselleştirilen ve olağanlaştırılan bu düşünsel tavrın kaçınılmaz bir türevi olarak Doğu'yu ve Doğuluları küçümsemesi, değersizleştirmesidir. Doğu'nun doğal zenginliklerini büyük bir pişkinlikle sömürmeyi olağan görmeye ve göstermeye çalışmasıdır.

Nâzım Hikmet, yukarıda bir bölümünü aktardığım "Piyer Loti" şiirinde Batılıların bu emperyalist tutumunu şu dizelerle adeta haykırarak teşhir eder:

"Şark
Üstünde çıplak
esirlerin
aç geberdiği toprak!
Şarklıdan başka herkesin
Orta malı olan memleket!
Açlığın kıtlıktan öldüğü diyar!
Ağzına kadar
Buğdayla dolu ambar!
Avrupa'nın ambarı!
Asya'nın bağrı doldu!
Şark
yutmayacak
artık!
Bıktık be bıktık!"

Batı'nın yukarıda betimlenen tavrı, şimdilerde özellikle İslam'a ve Avrupa'daki Türklere pervasız bir biçimde sergilenmektedir. Böylece, bilinçli bir kararlılıkla din ve ulusal köken, insanları birbirinden uzaklaştırmanın gerekçesi olarak kullanılmakta, yarım yüzyıldan beri Almanya'da, Fransa'da ve Hollanda'da yaşayan Türkiye kökenli insanlar hâlâ "yabancı" sayılmakta, temel insan haklarından ve özgürlüklerden yoksun bırakılmaktadır.

Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk göçmen işçi topluluğu ile yaşadıkları ülkelerdeki yerli halkın bazı kesimleri arasındaki zorluklar ve gerilimlerin bir bölümü, ortak yaratılan değerlerin adaletli bölüşümü, her kültürel kümeye eşit koşullarda gelişme özgürlüğünün ve olanaklarının tanınması isteminden çok, dinsel ve etnik kökenlerin farklılığından kaynaklanmaktadır. Bu nokta üzerinde özenle durulmalıdır; çünkü birçok sorunu ulusal köken ve din farklılığına dayandıran oryantalist yaklaşım, ayrımcı ve aşağılayıcı davranış biçimlerinin toplumda giderek kabul görmesini özendirmektedir.

Bununla birlikte, soyutlayıcı, hor gören tutumların Avrupa toplumlarının bütün kesimleri ve bireylerince onaylandığı ileri sürülemez. Eşit toplumsal koşullarda birlikte yaşamı zorlaştıran kötümser ve hoşgörüsüz tavırlı Avrupalılar görece bir azınlıktır; buna karşın

insancılların ve hoşgörülülerin sayısı yüksektir. Bu durum, birlikte yaşamın geleceği açısından umut vericidir.

Fakat çoğulcu demokratik ve hümanist sorumluluk bununla yetinemez. Farklı kültürler ile insanlar arasındaki ilişkiyi, hoşgörü ve insan sevgisi temelinde geliştirme çabalarının yoğunlaştırılması, başlıca güncel görevler arasındadır. Öncelikle politika bir bakıma sorunsalı bulma ve çözme uğraşı olduğuna göre, politikacılar inandırıcı gerekçeler oluşturmak suretiyle sürtüşmelerin azalmasına, birlikte yaşamın insanileştirilmesine katkıda bulunabilirler.

Avrupalılar, çoğunlukla da Almanlar ile Türkler iş göçü sürecinde geniş bir düzlemde uzun süreli ve kalıcı olarak ilk kez birbirleriyle karşılaşmış olmalarına karşın, yukarıda vurgulandığı üzere, Avrupalılar ile Almanlar, Türklerle ilk kez 1960'lı yıllarda tanışmıştır. Bu kitapta konulaştırılan metinler, insan boyutunda ilişkilerin yaklaşık bin yıllık bir tarihi olduğunu ortaya koymaktadır.

Avrupalıların Türklere ilişkin tavırlarının güncel soranlardan ve gelişmelerden büyük ölçüde etkilendiği kesindir. Öbür yandan bin yıllık tarihsel birikimin, Batılıların kolektif belleğinde yer eden izlenim ve yargılarını biçimlendirdiği de yadsınamaz bir gerçektir. Tarihsel ilişkilerin, karşılaşmaların biçimlendirdiği olumsuz yargıların sergilenmesi ve insanların eleştirel değerlendirmelerine sunulması, güncel sorunların insancıl çözümünü kolaylaştırabilir.

Oryantalizm veya Türk imgesi araştırması, özen ve duyarlılık gerektirir; çünkü bu araştırma veya çalışmalar dolaysız olarak insan ve kültüre ilişkindir. Tek yanlılık ve ulusal duygulara kapılma eğilimi, demokratik ve hümanist yaklaşımın egemen olmasına zarar verir. İletişimi ve karşılıklı öğrenme isteğini azaltır. Bu yüzden, eleştirel ve özeleştirel yaklaşım, bu bağlamda hoşgörü, saygı ve kabulü yaygınlaştırabilir.

Ulusal kökeni abartma, ideolojik bir tutumla ulusal özellikleri olumlu gelişmelerin itici gücü olarak görme eğilimi, hem öz kültüre, hem de öbür kültürlere olumsuz etkiler yapar.

Yazılı ve Yazınsal Metinler Saltlaştırılabilir mi?

Bu çalışma kapsamında irdelediğim metinler tarihe tanıklık etmekle birlikte, saltlaştırılarak genelgeçer duruma getirilemez. Bu kaygı-

dan hareketle irdelediğim metinleri oluştukları toplumsal bağlam, dönemin kültürel gelişim düzeyi ve eğilimleri, metin yazarının bilinçli yönelimi, etkin bireylerin düşünce ve kanılarının kitle psikolojisi açısından yayılma eğilimi ve söz konusu yazı veya yazınsal metinle yaratılmak istenen etki gibi büyüklükler temelinde seçtim.

Ayrıca vurgulamak isterim ki, yazılı kaynaklarla çalışmak, nesnellik izlenimi yaratmasına karşın, tarih bilimi açısından sorunsuz bir yaklaşım değildir. Metinler, genellikle yazarlarının gelişim evresini, olaylara ilişkin öznel bakışını ve anlık durumu yansıttıkları için, toplumun bütün kesimlerinin görüşünü yansıtamaz. Bununla birlikte metinler, tutarsız ve gereksiz tartışmalar için araçsallaştırılabilir; çünkü genellikle her ulus, öz tarihini yüceltmeye eğilimlidir.

Bu tutum, bir bakıma olağan sayılabilmekle birlikte, özellikle kültürler arası ilişkiler yönünden sorun yaratabilir. O nedenle kültürler ile insanlar arasındaki ilişkileri yakından ilgilendiren bir alanda çalışan araştırmacı, düşmanlaştırıcı ulusal ideolojiden uzak durmalıdır. Tutucu yaklaşımı özendiren geçmişi yüceltme eğiliminin de aşılması zorunludur.

Tarih, insanın kültür yaratma sürecine eşlik eder; yaratılan ürünleri, değerleri, değer yargılarını biriktirir. Çoğunlukla öznel kurguların bir toplamı olan tarihsel birikimi nesnel ölçütlere dayalı olarak çözümlemek, eleştirel bir bakış açısı gerektirir.

Yaratıldıkları dönemin tarihsel koşullarının izlerini taşıyan yazılı ve yazınsal metinler, kültürel ve tarihsel gelişim sürecinde yaşanan gerilimlerin, uzlaşmaların, kolaylıkların ve zorlukların göstergesidir.

Tarihsel-kültürel birikimi üstlenen bireyler ve kümeler, bu birikimin sınırları içine sıkışıp kalmaksızın, özgün katkılarını üreterek tarihsel birikime yeni öz ve biçimler kazandırırlar. Tarihsel-kültürel birikim, özü gereği, hem geliştirici, hem de gelişmeyi önleyicidir. Geliştiricidir, çünkü insanlar toplumsal yaşama "sıfır noktası"ndan başlamazlar. Kendilerinden önce yaşamış kuşakların binlerce yıllık çalışmaları ve uğraşları sonucu kazandıkları, somutlaştırarak aktardıkları bilgi, beceri ve deneyimlerden, kısacası tarihsel birikimden yararlanırlar. Böylece, öz bilinçlerini, yaşam anlayışlarını oluştururlar.

Öte yandan, metinlere yansıyan tarihsel birikim, gelişmeyi önleyicidir; çünkü nasıl yaşanılması, çalışılması, düşünülmesi, üretilmesi, tüketilmesi gerektiği konusunda daha önce geçerli olan kuralların ve anlayışların korunmasını özendirirler. Güncel olmayanı güncel tutma isteği, onu koruma ve geçerli kılma çabasına dönüşür çoğu kez. Bu nedenle, kültür ve toplum bilimciler, bu ikili özelliği göz önünde tutarlar; uzlaşırlık ve uzlaşmazlık diye de ifade edilen bu ikilemden üretken çözümler geliştirmeye uğraşırlar.

Yazınsal ve yazılı metinleri irdelerken, tek bir tarihsel olguya, örneğin dine, ulusal kökene, devletin ve toplumun yönetim biçimine veya egemenlik altına alınan halklara karşı tutuma vb. dayanarak yorum geliştirmek, savlar üretmek çoğunlukla yetersiz kalır. Bu yetersizliği gidermek amacıyla, dinsel, felsefi, ahlaksal, sanatsal, kültürel ürünleri irdelerken, yaratıldıkları dönemi belirleyen etkenler hesaba katılır.

Ayrıca, yazılı ve yazınsal belgeler, kültürel edimi ve yaratımı etkilerler; çünkü etkilemek ve etkilenmek insana özgüdür. Bununla birlikte, çeşitli edebiyat ürünlerinin yarattıkları etki, bıraktıkları iz farklıdır. Yazınsal, felsefi veya dinsel metinler, kendilerini yaratan öznenin toplumsal ilişkileri derinliğine çözümleme yeteneğine koşut olarak iz bırakırlar. Bazı yazar, felsefeci veya din adamı, din bilimci, yaratılarının sahip olduğu derin tarihsel boyut sayesinde toplumun belleğinde, bilincinde ve beğenisinde kalıcı izler bırakabilir.

Ele aldığım yazılı ve yazınsal metinler, yazarlar, teologlar ve filozoflar kalıcı izler bırakmışlardır. O nedenle örneğin, Macaristanlı Georg'un, Rosenplüt'ün, Adelphus'un, Hutten'in, Agricola'nın, Luther'in, Schweigger'in, Lessing'in, Herder'in, Goethe'nin, Lord Byron'ın, Hugo'nun, Marx/Engels'in, Mozart'ın ve Nietzsche'nin yapıtlarında Doğu'ya, İslam'a ve Türklere ilişkin öne sürdükleri düşüncelerin önem kazanması doğaldır.

Her insan, her kuşak, tarihsel-kültürel birikim açısından kendinden önce yaşamış olanların geride bıraktığı mirasının ürünüdür. Tarihin ve kültürün süreçselliği buradan kaynaklanır. Tarihsel-kültürel birikimin şekillendirdiği özneler, benzer tarihsel-kültürel ortam içerisinde özgün yönlerini ortaya koyar, farklı yaklaşımlar geliştirirler.

Toplumsal-kültürel birikim bakımından hiçbir insan tam veya salt bir başlangıç değildir. İnsan, çok yönlü belirlenmiş bir "sonuç" veya "ürün"dür. Kültürel birikimin belirlediği insan bulunduğu noktadan toplumsal etkinliğe girer, özerk bir birey olmak için uğraşır ve böylece ilk biçimlenişini zamanla aşar.

Doğu, İslam ve Türklere ilişkin Batılı yazılı metinlerde farklı eğilimlerden çok, benzer eğilimlerin yoğunlaşması söz konusudur. Bu saptama, farklı tutum ve izlenimler yok anlamında algılanmamalıdır. Genel eğilimin dışında Doğu'yu ve Türkleri yansız, hatta olumlu betimleyen yazarlar da vardır.

İnsanı olduğu gibi kabul etme, ona saygı gösterme ve değer verme, insancıllığın başlıca ilkesidir. Bu ilkeler, aynı zamanda kültürler arası ilişkiler ve diyalog için de geçerlidir. Kabul ve saygı, kültürler arasında değerli-değersiz, gelişmiş-gelişmemiş gibi değerlendirici anlayışları gereksizleştirir. Bu bağlamda Doğulu-Batılı veya İslam-Hıristiyan gibi değer koyucu anlatımların da sorgulanması doğaldır.

Kültürler ile Edebiyatlar Arasındaki Farklılıkların Kaynakları Nelerdir?

Kültürler arasında biçim ve tarz yönünden benzemezlik saptanabilir. Kültür yaratma, insanın tözsel özelliklerinden olduğu için, kültürlerin özünde ve/veya içeriğinde benzemezlik söz konusu olamaz. Çoğu cepheleştirici, kutuplaştırıcı ve hatta düşmanlaştırıcı söylemleri çekicileştirmek amacıyla, araçsallaştırılan kültürler arası farklılıkların başlıca nedenleri şöyle sıralanabilir:

Toplumsal ve doğal ortam, yaşanılan özgün tarih, insan etkinliğinin biçiminin ve yaratılan kültürel ürünlerin ayrımlaşmasına veya farklılaşmasına yol açar. Toplumların gelişiminin zamansal eşitsizliği, örtüşmezliği veya denksizliği de kültürlerin ayrımlaşmasına neden olabilir. Farklı doğal ve toplumsal ortam ile farklı zaman dilimi içinde yaşayan ve etkinlik gösteren insanın farklı kültürel ürünler vereceği, ürünlerin üretilmesinde farklı araç gereç, yöntem ve yaklaşımlar kullanacağı açıktır.

Sayılan bu etmenler, insanın yaşam biçimine, çalışma ve üretim alışkanlığına, değerler dizgesine, giyim kuşam, yeme içme ve insan-

lar arası ilişkiler örgüsüne kaçınılmaz olarak siner. Ancak bu, oryantalistlerin veya Avrupa merkezcilerin öne sürdükleri gibi, kültürler arasında ilkesel benzemezlikler olduğu anlamı taşımaz.

Oryantalizmi de kapsayan imge araştırmaları, bir yandan kurgusal tasavvurlar olan imgelerin tarihsel, dinsel ve toplumsal arka alanlarını ortaya çıkarmaya, diğer yandan da insanlar ve kültürler arası iletişimin insalcıllaştırılmasına hizmet eder. Bununla birlikte, söz konusu amaca ulaşmak, büyük ölçüde araştırmacının tutumuna bağlıdır.

Yansız bir imge araştırmacısı, her türlü önyargıdan sempati-antipati veya değerli-değersiz görme gibi davranışlardan, duygulardan uzak bir tutum içerisinde yazılı ve yazınsal metinlere yansıyan imgeleri irdelemekle yükümlüdür. Tersi bir yaklaşımın kültürler arası iletişim ve etkileşimi olumsuz etkilemesi kaçınılmazdır.

Bu kitapta yer alan tarihsel metinler, yalnızca tarihsel bağıntıların ışığında Doğu, Türk ve İslam hakkında yapılan ve öbür belgelere yansıyan izlenimler ve imgelere dönüşen öznel genellemeler açısından irdelenmiştir.

Karşılaştırmalı edebiyat biliminin bir alt alanı olan imgebilim, yukarıda anılan birçok bilim dalının bulgularından yararlanır. İmge araştırmaları, söz konusu ulusal topluluklar arasındaki insancıl ilişkileri ve iletişimi zorlaştıran tarihsel birikimi açığa çıkarmanın yanı sıra, iki kültürü ve o kültürler içerisinde yetişmiş insanları karşılıklı saygı ve kabul çerçevesinde yakınlaştırmayı amaçlar.

İki ciltten oluşan *Batı Edebiyatında Oryantalizm ve Türk İmgesi* kapsamında irdelediğim, 12. yüzyıldan 19. yüzyıla değin uzanan yazılı ve yazınsal metinler, Doğu, İslam ve Türk imgelerinin sürekliliğinin ve kalıcılığının kanıtlarıdır. Anılan yazılı ve yazınsal belgelerin bazılarını daha önce sadece Türk imgesi açısından incelemiş ve *Alman Kültüründe Türk İmgesi* (I, II, III) ile *Avrupa Kimliği ve Türkiye* adlı kitaplarımda konulaştırmıştım.

Bu çalışma için önemli olan, Batı'ya özgü ve tek yanlı bir görüngü olan oryantalizm eleştirisi bağlamında Doğu-Batı, Müslümanlık-Hıristiyanlık veya Türk-Avrupalı arasındaki ilişkileri tarihsel bir yaklaşımla ortaya koymak, insancıl ve eşitlikçi ilişkilerin yerleşmesine

ortam hazırlamaktır. Ayrıca, bu kitap, tarihsel süreç içerisinde şekillenen oryantalist birikimden ve olumsuz imgelerden kaynaklanan belirgin bir ötekileştirme, dışlama, düşmanlaştırma eğilimlerinin eleştirel değerlendirilmesine, sorgulanmasına ve etkisizleştirilmesine katkı yapmayı amaçlamaktadır.

Oryantalist Birikimin Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Olumsuz Etkileri

Oryantalizm ve Türk imgesi, Avrupa Birliği ve kimliği içerisinde Türkiye'nin konumuna ilişkin tartışmalar açısından da önem taşımaktadır. Avrupa'da giderek belirginleşen İslam düşmanlığı ve Türkiye karşıtlığı, görünürde Türkiye'nin kalabalık nüfusu, ulusal gelir düzeyinin düşüklüğü, AB'nin sınırlarını dünyanın bunalım bölgelerine ulaştıracağı ve böylece AB'yi yönetilemez duruma dönüştüreceği gibi gerekçelere dayandırılmaktadır.

Öte yandan bu karşıt gerekçeler ile dışlayıcı davranışlar, özünde ve örtük biçimde Avrupa'nın, Hıristiyan ortak mirasının bir ürünü olduğu; İslam kültürü ve Müslümanların Avrupa'da yerlerinin olmadığı anlayışına dayanmaktadır. Bu bağlamda Avrupa'nın coğrafi olmaktan çok, Hıristiyanlık-Yahudilik temelinde kültürel bir oluşum olduğu, Türkiye'nin bu oluşum kapsamında değerlendirilemeyeceği görüşü yaygınlaşmaktadır.

Avrupa kamuoyunun önemli bir bölümü, AB içerisinde iç siyasetteki başarısızlıklar sonucu toplumsal yaşamın zorlaşması nedeniyle ve birtakım önyargılarla yönlendirilmelerinin de katkısıyla, Müslümanlara, Doğululara, dolayısıyla da Türklere olumsuz bakmakta, Türkiye'nin AB içinde yerinin olmadığını düşünmektedir. Böylece, çoğu Avrupa ülkesi özeleştirel bir yaklaşımla iç sorunlarını çözmek yerine, AB'nin "değerler topluluğu" anlayışından uzaklaşarak, Hıristiyanlığın tek yanlı yönlerini ve ulusal ideolojileri öne çıkaran siyasal bir güdümleme eğilimini yoğunlaştırmaktadır.

Avrupa'da durum böyleyken, Türkiye'de AB üyeliği sürecinde öncelikle Kopenhag Kriterleri kapsamında öngörülen düzeltim yasalarının bir bölümünün çıkarılmasıyla yetinildiği gözlenmektedir. An-

cak, özellikle ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü ve akademik özgürlük gibi konularda düzeltim ve iyileşmenin öngörülen düzeyde olduğu söylenemez.

Böyle bir ortamda birey ile yurttaş hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması, çoğulcu ve katılımcı demokrasinin sağlanması tam olarak gerçekleşmediğinden, sürekli yeniden ve birlikte tasarımlanması gereken kültürel değerler ile kültürel kimlik gibi konular henüz yeterli ölçüde tartışılamamaktadır.

Tarihsel, dinsel, toplumsal ve doğal etmenlerin biçimlendirdiği kültürel kimlik kavramı başlı başına çok boyutlu ve duyarlılık içeren bir konudur. Bu nedenle, bireysel özgürlük ve en geniş bir demokrasi içerisinde konunun Avrupa ile Türkiye'de önyargısız, nesnel, eleştirel, yapıcı bir yaklaşımla ele alınmasının gerekli ve yararlı olduğu açıktır.

Bu amaca yönelik olarak oryantalizm, Türk, İslam ve Doğu imgeleri ve kültürel kimlik kavramı veya sorunsalı, güncel ile tarihsel arasındaki diyalektik bağ temelinde Doğu-Batı veya Osmanlı-Avrupa ilişkilerinin yaklaşık bin yıllık tarihsel boyutu gözetilerek değerlendirilmelidir. Söz konusu sorunsal irdelenirken, neden Türklerin/Müslümanların öncelikle Avrupa'nın iç bütünleşmesi ve kültürel kimliğinin belirginleşmesi sürecinde karşıt güç, hatta "baş düşman" olarak algılandığının, dışlandığının, düşmanlaştırıldığının nedenleri ortaya çıkarılmalı ve sorgulanmalıdır.

Türk, Doğu ve İslam'ın ötekileştirilmesine, dışlanmasına yol açan oryantalist birikim ve Türk imgesi, çoğu Avrupalı veya Batılı tarafından Avrupa kimliğinin oluşturucu unsuru olarak görülen Helen kültür birikimiyle karşılaştırılmaktadır. Helen düşün ve sanat birikimi coğrafi olarak öncelikle Türkiye'nin de üzerinde bulunduğu topraklar üzerinde oluşmuştur. Bir kültür mirası, geliştirildiği ortamda yitip gitmez; yeni kültürel ürünlere dönüşerek varlığını sürdürür.

Helen kültür ve düşün birikiminden sonra Avrupa kimliğinin başlıca özelliği olarak Rönesans, hümanizm, bilimselleşme ve akılcılaşma anlamında Aydınlanma geleneği öne çıkarılmaktadır. Sayılan kültür başarımlarının "salt" Avrupa'ya özgü olduğu biçimindeki öne sürüm, Avrupa merkezciliğin en temel özelliğidir. Oryantalizmi de

doğuran söz konusu Avrupa merkezci yaklaşımın tutarsızlığı ve kendi dışında olanı ötekileştirmeye yönelik bir işlev görmek için tasarımlandığı, bu kitapta gerekçeleriyle ortaya konulmaktadır.

Avrupa kimliğini saltçı bir yaklaşımla Hıristiyanlığın birikimine indirgeyen anlayış, kaçınılmaz olarak dünyayı, Batı-Hıristiyanlık ve Doğu-İslam olarak ikiye ayırmakta; oryantalist söylemi yaygınlaştırmak suretiyle, bu iki kültür alanını birbirine düşmanlaştırmaktadır. Avrupa ve Hıristiyan merkezci yaklaşımın bir sonucu olarak, Avrupa kimliğinin "Türklere karşı yürütülen savaşlar" içerisinde oluştuğu, Türklerin hiçbir zaman Avrupalı olmadığı ve olamayacağı savı, oryantalist bakış açısının hem ürünüdür, hem de besleyicisidir.

Güncel sorunların ve tartışmaların olası tarihsel, dinsel, düşünsel, yazınsal, sanatsal ve siyasal arka alanlarına bakıldığında, öncelikle oryantalist birikimin ve söylemin Avrupa'nın "kolektif kültürel belleğini" biçimlendirdiği görülebilir. Dolayısıyla, Avrupa/Batı kimliğinin tarihsel oluşumunu belirleyen başat eğilimlerden birinin oryantalizm olduğu söylenebilir. Oryantalizm, özellikle 15 ve 19. yüzyıllar arasında felsefe, edebiyat, müzik, siyaset ve uluslararası hukuk gibi alanlarda Doğuluların, Türklerin, dolayısıyla da İslam'ın karşıt güç ve düşman olarak nitelendirilerek "ötekileştirilmesinin" de başlıca düşünsel kaynağıdır.

Sabit ve değişmez bir kavram olmayan kültürel kimlik, sürekli olarak yeniden ve katılanlarla birlikte tasarımlanır. Bu artık genel olarak kabul edilen bir bilimsel bulgudur. Bu bulgunun yanı sıra, Türkleri ve Türkiye'yi ilkesel olarak Avrupa kültürel kimliğinin dışında gören Avrupa ve Hıristiyan merkezci anlayış, büyük ölçüde kültür kavramının birikimlilik, tarihsellik, süreçsellik ve görelilik gibi niteliklerini yadsımaktadır.

Prof. Dr. Onur Bilge Kula
Ankara, Aralık 2010

I

Batı Edebiyatı Tarihinde Türk İmgesi ve Oryantalist İzler: Yazılı ve Yazınsal Metinlere Bir Üst Bakış

I. 1. Batı Mitolojisinde Avrupa

Bir kültür ve uygarlık alanı olarak Avrupa'nın tarihsel gelişiminin başlangıcı çoğunlukla daha önce değinildiği Herodotos'un Avrupa-Asya ayrımına değin götürülür. Yunan mitolojisindeki aktarımlara göre, Fenike Kralı Agenor'un "kızı" ve "yeryüzü tanrıçası" olan "Europe", kendisine âşık olan ve aşkını kanıtlamak için bir "tanrıya ve boğaya dönüşen Zeus" tarafından Girit'e, yani, Batı'ya kaçırılır. Bu mitolojik anlatıya dayanılarak, Asya'nın batısında bulunan yerler Avrupa diye adlandırılır. Asya'ya göre batıda bulunan "kara parçasının" adı olarak Avrupa, MÖ 7. yüzyıldan bu yana kullanılır.

Semitik (Doğu) dillerinde "ereb" kökünden türetilen Avrupa, "güneşin battığı ülke ve karanlık" anlamlarını taşır. Günbatımı, coğrafi yön olarak batıyı simgeler; karanlık ise günbatımından sonraki durumun yanı sıra, mesafe ve ürküntü imgesi olarak tasarımlanır.

Eski Yunanlılar, kendi coğrafi konumlarına göre akşam yönünde bulunan İtalya'yı, daha sonra da İspanya'yı anlatmak için, "Hesperia" sözcüğünü kullanmışlardır. "Hesperia" kökünden gelen "Hesperien" kavramına karşılık olmak üzere, Almancada "akşam ülkesi" anlamında "Abendland" kavramı kullanılır. 1400'lü yıllardan beri belli bir kültür ortamını nitelemek için kullanılan "Abendland" (akşam ülkesi) kavramı, ortaçağın imgesel birikimine de gönderme yapmak amacıyla, güncel Almancada "Batı" kavramıyla eşanlamlıdır. Bu kavramın karşıtı olarak geliştirilen "Morgenland" (sabah ülkesi, Doğu ya da Şark) kavramı Doğu, Asya, İslam ve Türk kültür karışımını anlatır. Batı uygarlık tarihinde sabah ülkesi kavramı belirgin bir "ötekileştirme eğilimi" taşır.

Yukarıda sözü edilen Semitik dillerdeki "ereb" kökü, "Hesperia" veya "Hesperien" kavramlarıyla kökenbilimsel bakımdan bağlantılı olabilir.

"Europe" efsanesinden türetilen Avrupa kavramı, *"coğrafyadan çok kültürden doğmuştur."* Antikitede Yunanlı yazarlar ve düşünürler, Avrupa kavramını, Akdeniz'in kendi taraflarındaki kısmını Asya'dan ayırmak için kullanmıştır.[6] Dolayısıyla, Avrupa kavramının kökeninde bir "ayırma" düşüncesi yatar.

Ortaçağın bitimi, yeniçağın başında İstanbul'un fethini izleyen günlerde Papa II. Pius kardinalken yazdığı mektupta açık bir biçimde Avrupa'yı "anayurt" olarak adlandırır. Gilles Veinstein'ın "Osmanlılar ve Avrupa" adlı yazısında aktardığına göre, II. Pius söz konusu mektupta şu görüşleri dile getirmiştir: *"Geçmişte biz Asya'da ve Afrika'da, yani yabancı topraklarda yara aldık. Ama şimdi bizi Avrupa'da, anayurdumuzda, kendi topraklarımızda vuruyorlar."*[7]

Bu çalışma içinde önemli bir yer tutan Alman felsefe ve edebiyatı, Avrupa veya Batı felsefesi ve edebiyatının merkezi bir parçasını oluşturur. Dolayısıyla, Alman felsefe ve edebiyat tarihini oluşturan yazılı ve yazınsal bazı belgelerin yanı sıra, Avrupa boyutunu da içeren diğer yazılı ve yazınsal belgelerde Avrupa vurgusu ile Türk ve İslam algılamasını, oryantalist birikim ve söylem açısından değerlendirmeye çalıştım.

I. 2. İmgeler Kurgusal Oluşturulardır

Uzun bir tarihsel süreç içerisinde herhangi bir kültürde bir başka kültür hakkında oluşan ve değişik yoğunluklarda süreklileşen her imge, öznel veya kümesel bir kurgudur. İmgelerin oluşturuları kurgusal olduğu gibi, aktarımları da kurgusaldır. Bu nedenle imgenin oluşturu ve aktarımı, zaman, ortam ve koşullara göre biçimlenir. İmgenin değerlendirilmesi kurgusallık, zamansallık, ortamsallık ve koşullara bağlılık gibi ilkeleri gözetir.

Kurgusal bir oluşturu olan imgeyi değerlendiren de bir bakıma imgeyi yeniden kurgular. Dolayısıyla, imgenin değerlendirilmesinin de kurgusal olduğunu belirtmek gerekir. Sayılan özelliklerinden ötürü imgeler, insanın algılama, kavrama ve anlamlandırma etkinliklerinin bir parçasıdır. İnsan, tözsel olarak imgeleme ve imgeselleştirmeye yatkın ve yeteneklidir.

Oluşturu süreçleri çok yönlü bir yaklaşımla irdelendiğinde, çoğu imgenin kolayca benimsenerek aktarıldığı görülür. İmgeler benimsenme ve aktarılma sürecinde söz konusu toplumun kolektif belleğine yerleşebilir. Ortak belleğe yerleşen ve böylece giderek olağanlaşan ve sorgulanmaz yargıya, daha doğru bir anlatımla önyargıya dönüşen imgeler, düşünsel ve sanatsal yaratım alanlarına da yansırlar.

Çoğunlukla tekil izlenimlerin, algılamaların ve yaşantıların öznel bir kurgusu ve/veya anlatımı olarak ortaya çıkan imgeler, gizil bir güç olarak kültürler, toplumlar ve insanlar arasındaki ilişkileri birlikte biçimlendirirler.

Bu durum, öznel algılama ve anlatımların hem türevleri, hem de biçimlendiricileri olan imgelerin etkileme gücünü olağanüstü boyutta artırır. Bir üst kavram olarak kültür, her türlü somut ve soyut üretim alanlarını, örneğin, tarih, coğrafya, din, felsefe, eğitim ve edebiyatı kapsar; bütün bu soyut ve somut düşünsel üretimlerin bir harmanlanmasının türevi anlamındaki yaşam tarzında somutlaşır.

Yukarıdaki yaklaşım uyarınca, Doğu-Batı, daha somut anlatımla Türkiye-Avrupa arasındaki tarihsel etkileşim ve imgesel anlatımlar, Batı kültür tarihi bağlamında ve bazı kültürel yaratım alanlarına yansıdığı ölçüde irdelenebilir.

I. 3. Avrupa Kimliğini Belirginleştiren Dış Etmen ve Ötekileştirme Aracı Olarak "Türk Tehlikesi"

Avrupa'nın, üzerinde yaşayan toplulukların kültürel açıdan ortak yönlerini oluşturan bir anlayışa, ortak bir kimlik ortamına dönüşmesi sürecinde Türkler önemli bir dış etmen olarak görülür. Türkler, Anadolu'ya yerleşmelerinin daha başından itibaren ilkin Anadolu Hıristiyanlığı, daha sonra da Avrupa tarafından tehlike olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme kapsamında Avrupa Hıristiyanlığı daha belirgin bir biçimde özünü, daha açık bir anlatımla, Hıristiyanlıktan kökenlenen ortak paydasının derinlik ve kapsamını düşünmeye ve irdelemeye başlamıştır.

"Ortaçağ Avrupası"nda bireysel ve toplumsal bilinç düzeyinin esas olarak Hıristiyanlıkça biçimlendirilmesi, Doğu Hıristiyan dünyasının giderek artan ölçüde "inançsızların" egemenlik alanına girmesi ve Avrupa egemenlerinin yeni egemenlik alanı arayışına yönelmesi gibi etkenler, söz konusu ortak payda arayışını yoğunlaştırmıştır.

Erk ve egemenlik alanlarını Avrupa içlerine doğru genişleten Türkler, Avrupalı ulusların savunma yeterliliklerini geliştirme ve genişletme gereksinmelerini artıran bir etmen olmuştur. Bu gereksinmenin nasıl giderileceği sorusuna yanıt arama uğraşı, Avrupalılara kimliklerinin ortak yönlerini öne çıkarma ve belirginleştirme ortamı hazırlamıştır. Bu bağlamda Türkler, anlatım yerindeyse, "karşıt güç" olarak Avrupalılar açısından ortak kimliğin oluşması ve yerleşmesi bakımından önemli bir etken olan "öteki" işlevini görmüşlerdir.

Ortaklığın veya birlikteliğin temeli olan "biz" anlayışının gelişebilmesi için, "öteki"nin belirlenmesi ve ayırt edilmesi gerekir. Ortak kültürel kimliğin oluşmasında etken olan "biz ve öteki", bir başka deyişle, "öz ve yabancı" söylemi, Batı'da tarihin akışının katkısıyla daha 12. yüzyıldan itibaren giderek artan ölçüde Avrupa-Türkiye karşıtlığı üzerine oturtulmuştur. Bu yaklaşım olağan bir durum gibi gösterilerek, Avrupa kamuoyunun önemli bir bölümünün belleğine yerleştirilmiştir. Avrupa-Asya veya Doğu-Batı ayrımını "biz" ve "öteki" ayrımı üzerine kurma süreci, bütün yazınsal türleri kap-

sar. Okuyucuya bir üst bakış olanağı vermek amacıyla, bu kitabın konularını veya içeriğini oluşturan mektuplar, günceler, gezi yazıları, tarihsel metinler, dinsel metinler, dramalar, şiirler, denemeler ve müzik metinleri (librettolar) hakkında tümel bir çerçeve çizmek yararlı olabilir.

Yukarıda andığım *Harp ve Sulh - Avrupa ve Osmanlılar* adlı kitapta toplanan ve çoğunluğu İspanya ve Portekiz'le ilişkiler açısından Osmanlı'yı değerlendiren yazılarda söz konusu "biz" ve "öteki" karşılaştırması açıkça görülebilir.

Bu tümel çerçeve içerisinde yer alan yazılar ve/veya yapıtlar arasında yaygınlığı ve etkililiği gibi özelliklerinden ötürü temsili düzeyi yüksek olanları ayrıca ve ayrıntılı olarak irdeleyeceğim. Söz konusu tümel çerçeve şöyledir:

I. 4. Haçlı Seferleri: Türklerin Ötekileştirilmesinin Tarihsel-Dinsel Kökleri

Biz ve öteki söylemi en açık biçimde din alanında, yani, Hıristiyanlık-İslam karşıtlığında belirginleştirilmiş ve gerekçelendirilmiştir. Tarihsel açıdan söz konusu söylemin belirginleşme sürecinin bazı önemli yapıtaşları ve aşamaları şöyle betimlenebilir: Avrupa Hıristiyanlığını Türklerin egemenlik alanını genişletmeleri konusunda uyaran ve Türk ilerlemesini durdurmak için, Avrupalıları Doğu Hıristiyanlığının yardımına çağıran Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'tur. Anılan imparator 1088 yılında Flandre Kontu Robert'e bir mektup yazarak, Doğu Hıristiyanlığını Türklere karşı koruma konusunda destek istemiştir. Anılan imparator bu mektupta Türklerin Hıristiyanların kutsal yerlerini ve kadınlarını kirlettiklerini, Hıristiyanları acımasızca öldürdüklerini öne sürmüştür.

Söz konusu mektup birkaç yönden kültür tarihi bakımından önem taşımaktadır. Anılan mektup, başlıca ereğinin Türk yayılmasını önlemek olduğu öne sürülen "Haçlı Seferi" girişimini haklı ve dinen gerekli göstermek amacıyla, Vatikan tarafından araçsallaştırılmıştır. Bu mektubun bir başka önemli yönü, Türklere ilişkin başlıca imgelerin kaynağı işlevini görmüş olmasıdır.

Türklerin Hıristiyan dünyasına karşı sergiledikleri acımasızlığı ve kıyıcılığı bu dinsel sözlerle öne süren imparator, Avrupa Hıristiyanlığının yardım isteğini daha da yükseltmek amacıyla, dinsel öne sürümlerin yanı sıra, dünyasal ve parasal yönden çekiciliği yüksek olan konuları da dile getirir.

Avrupalıların dinsel-kültürel ortak yönleri ve çıkarları konusunda belirleyici önem taşıyan bir başka gelişme, Aralık 1095 tarihinde toplanan Clermont Konsili'dir. Fransa'nın Clermont kentinde toplanan bu konsilde Papa II. Urbanus, Doğu Hıristiyanlığının simgesel değer taşıyan Kudüs, Antakya ve Konstantinopolis gibi ana merkezlerinden gelen yardım çağrısına gönderme yaparak, Bizans İmparatoru Aleksios'un savlarına ek olarak, şu görüşlerin altını çizer: Hıristiyanlığın onurunu korumak için, Doğu'daki Hıristiyanlara yardım edilmesi artık kaçınılmazdır. Türkler ve Araplar, Doğu'daki Hıristiyanlara saldırmış ve Rum bölgesine (Avrupa'ya) değin ilerlemişlerdir. Eğer Batı Hıristiyanlığı, Doğu'daki Tanrı'nın evlatlarının yardımına koşmazsa, onlar Türklerin ve Arapların saldırılarına daha fazla dayanamayacaktır. Bu nedenle Tanrı'nın oğlu İsa, Doğulu aşağılık yaratıkları Hıristiyan ülkesinden kovmak için yardıma çağrılmalıdır.

Yine aşağıda anılan kaynaklarda verilen bilgilere göre, Papa II. Urbanus, Clermont'taki konuşmasının yanı sıra, dönemin güçlü egemenlerine ve yöneticilerine mektuplar yazarak, barbarca yıkımların Doğu'daki "Tanrı'nın kiliselerinde" yol açtığı tahribatları anlatmıştır.

Papa ve öbür üst düzey Kilise yetkilileri, bu etkinlikleriyle Hıristiyanların "kolektif duyumsamasını ve bilincini" büyük ölçüde devindirmeyi başarmışlardır. Söz konusu devinim, İtalyanlardan başlamak üzere, İskoçları ve İskandinavları içine alacak ölçüde bütün Avrupa'yı kapsamıştır. Hıristiyanlığın onurunu korumak amacıyla, Hıristiyan dünyası açısından sembolik değeri çok yüksek olan "Kutsal Gömüt (Mezar)" ve "Kutsal Kilise"nin bulunduğu Kudüs'ü ve Antakya'yı kurtarma girişimi olarak gösterilen Haçlı Seferleri, giderek tüm Avrupalı Hıristiyanları kapsayan bir olaya dönüşerek kitleselleşmiştir. Örneğin, sade halkın dışında, 1189'da düzenlenen III. Haçlı Seferi'ne Almanya İmparatoru I. Friedrich, 1217'de düzenlenen V. Haçlı Seferi'ne Macaristan Kralı II. Andras gibi dönemin önde

gelen egemenleri katılmıştır. Cramer ve Meinertz *Geçmişte ve Şimdide Kutsal Topraklar* adlı yapıtlarında Haçlı Seferleri'nin bütün Avrupa'yı kapsayan kitlesel bir girişim olduğunu ayrıntılı biçimde anlatır.[8]

Yaklaşık altı yüz yıl sonra Haçlı Seferi düşüncesinin, Hıristiyanlık temelinde bütün Avrupa'yı kapsayan bir olaya dönüştüğünü savlayan Hegel'in *Tarih Felsefesi Üzerine Dersler*'in "Haçlı Seferleri" bölümünde anlattığına göre, Kilise, Haçlı Seferleri'yle Avrupa'da *"bütün yaşamsal ilişkiler, bilim ve sanat üzerinde egemenlik"* kurmayı başarmıştır. Tek amaç olarak öne sürülen "Kutsal Topraklar"ı yeniden ele geçirmek amacı etrafında oluşturulan bütünlük içerisinde, *"Batı, Doğu'ya karşı sefere çıkmıştır."*

Hegel'in anlatımıyla, Kutsal Topraklar üzerinde *"bomboş bir gömütle karşılaşan"* Batı, Kutsal Gömüt üzerinde *"Doğu'yla ebedi olarak vedalaşmıştır."* Avrupalı toplulukların belli temel konularda ortak kimlik oluşturma süreci açısından, Hegel'in anılan yerdeki, *"İspanya'da Sarasenlere karşı yürütülen savaşımlarda oluşan şövalye ruhu, Haçlı Seferleri yoluyla bütün Avrupa'ya yayılmıştır,"* biçimindeki saptaması ilgi çekicidir.

Haçlı Seferi düşüncesi Avrupa'nın ortak belleğini biçimlendirmesinin yanı sıra, söz konusu ortak belleği yüzyıllar boyunca koşullandırmıştır. Southern'in, örneğin, 16. yüzyılda Batı'nın İslam'la her cepheleşmesinin *"eski Haçlı Seferi mantalitesini yeniden canlandırdığından"*[9] söz etmesi, koşullandırıcı birikime bağlanabilir.

Hıristiyan Kilisesi'nin söylemine uygun olarak Avrupalıların, inançsızlar olarak adlandırdığı Müslümanlara ilişkin ortak belleklerinin biçimlenmesine katkıda bulunan bir başka önemli kaynak, daha önce konulaştırılan İtalyan misyoner Ricoldo'nun *Confitatio Alcorani* (Kuran'ın Çürütülmesi) adlı yapıtıdır

Bu yapıt, Luther tarafından Almancaya çevrilerek, *Verlegung des Koran* adıyla 1542 yılında yayımlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Macaristan'ı da egemenlik alanına kattığı bu tarihte Luther'in Türkler üzerine yazdığı üç yapıtı da birçok kez yayımlanmıştır. Luther'in de etkisiyle, İslam'ın ve Türklerin gelenek özellikleri olarak hile, akıldışılık ve şiddet eğilimi, Batı ile Doğu'yu birbirinden ayıran bir öl-

çüt olarak Avrupalıların ortak belleğine kalıcı bir biçimde yerleşmiştir.

Oryantalist birikimi belirginleştirme ve Türkleri "ötekileştirme" sürecinde yapıtaşı işlevi gören ve bazıları yukarıda anılan kaynaklarda ortaya koyulan yargılar, Türkleri nitelendirmenin bir aracı olarak uzun bir tarihsel süreç içerisinde sıkça kullanılmıştır. Bu nitelemelerden bazıları sık ve amaçlı kullanım nedeniyle kalıplaşarak, önyargıya dönüşmüştür. Yeri geldikçe ve gerekli olduğu ölçüde önyargılara değinilecektir.

I. 5. Mektuplarda Oryantalist İzler, Türk İmgesi ve Ötekileştirme

Avrupa'yı kendi içinde bütünlüklü bir yapı olarak belirginleştirmeyi amaçlayan ve bu amaçla Doğu ile Türkleri "ötekileştirmeye" yönelik olan çok sayıda mektup ve günce türü yapıt vardır. Bunların başlıcaları şöyle sıralanabilir:

Haçlı Seferi Mektupları

Haçlı Seferi Mektupları[10] adlı kaynakta yer alan ve 1088-1100 tarihleri arasında çoğunluğu Anadolu'dan Avrupa'ya yazılan mektuplarda da Bizans imparatorunun Türklere ilişkin bazı yargıları yinelenerek pekiştirilmiştir. Doğulu olarak nitelendirilen Türkler için "acımasız", "arkadan vuran", "vahşi", "korkak", "kutsal değerleri yok eden", "ırza geçen", "barbar", "yakıp yıkan", "sinsi", "inançsız", "kibirli", "karşısındakini yok sayan" ve aynı zamanda "kolay boyun eğen", "dönek", "istenci zayıf", "güvenilmez", "şehvet düşkünü", "et yığını" gibi nitelemeler kullanılmıştır.

Bu ve benzeri yargılar, Asya ve Doğu'nun belirleyici tanımları olarak Avrupalıların ortak belleğine yerleşirken, Avrupa ve Avrupalılık, doğal olarak bu olumsuz ve dışlayıcı tanımlamaların karşıtı olan olumlu değerler üzerine yapılandırılmak istenmiştir.

Türkler, daha 12. yüzyılın başından itibaren Hıristiyanlığın egemenlik alanlarını giderek artan ölçüde daraltması nedeniyle, Avru-

palılarca "karşıt güç" olarak nitelendirilmişlerdir. Avrupalılar bu dışlama yöntemiyle öz konumlarını belirlemeye ve belirginleştirmeye çalışmışlardır.

Ogier Ghisalin von Busbecq'in Mektuplarında Ötekileştirme ve Oryantalist İzler

İkinci kümeyi oluşturan dört uzun mektup, Avusturya/Habsburg İmparatorluğu'nun İstanbul'daki büyükelçisi Ogier Ghisalin von Busbecq tarafından 1555-1562 yılları arasında yazılmıştır.[11] Avusturyalı diplomat Busbecq'in mektuplarında ortaçağa özgü "Hıristiyan-dinsiz" karşıtlığının belirginliğinin yanı sıra, Avrupa-Asya karşılaştırması da belirgindir. Bu Avusturya elçisi, Şehzade Mustafa olayını oldukça ayrıntılı biçimde anlatarak Avrupa'ya ulaştırmış ve böylece bu olayın yazınsal bir motif olarak Avrupa edebiyatlarına girmesine ortam hazırlamıştır.

Helmuth von Moltke'nin Mektuplarında Ötekileştirme ve Oryantalist İzler

Osmanlı ordusunda görev yapan (1835-1839) Alman general Helmuth von Moltke tarafından Anadolu'da yazılarak Almanya'ya gönderilen mektuplar Almanya'da ilk kez 1841 yılında yayımlanmıştır.[12]

Alman kadın yazar Ida von Hahn-Hahn'nın Doğu gezisi sırasında (1843-1844) yazdığı *Doğu Mektupları*[13] dördüncü mektup kümesini oluşturmaktadır. Asya'nın karşıtı anlamında Avrupa, kendini en açık ve kapsamlı bir biçimde aydınlanmış Avrupalı kadının entelektüel bir temsilcisi olarak gören kadın yazar Ida von Hahn-Hahn tarafından belirginleştirilmektedir.

Söz konusu mektuplar, Asya, İslam ve Türklerin "ötekileştirilmesi" kapsamında oryantalizmi belgelemekle birlikte, aynı zamanda kültür ve edebiyat tarihi bakımından önemli kültürel olayları ve etkileşimleri de ortaya koymaktadır.

Oryantalizm ve Türk imgesi bağlamında anılan mektuplar ele alındığında, öne çıkan anlatımlar şöyle sıralanabilir: Türkler "yakıcı-yı-

kıcı", "acımasız-öldürücü", "cart renklere eğilimli", "mütevazı", "konutlarına özen göstermeyen", "tütün kullanımı bakımından ölçüsüz", "erki ele geçirmek için hile ve entrikaya başvuran", "kadınları dış dünyadan soyutlayan ve örtünmeye zorlayan", "şehvet düşkünü", "hayvanları seven", "yalın", "tutumlu", "gösterişe düşkün olmayan", "ayrımcılık bilmeyen", "yapışkan" ve "henüz tam uygarlaşmamış" insanlardır.

Asya-Avrupa karşılaştırması bağlamında Asya, Doğu ya da İslam "yıkıcı", "gereksinmesiz", "yetingen", "yavaş", "gösterişe ve dışa dönük", "ilgisiz", "durağan", "pis", "hukuk tanımaz", "bireye saygı duymaz", "duygusal", "tembel", "devinimsiz", "aldırışsız", "vurdumduymaz", "yeniliğe kapalı" gibi nitelemelerle ötekileştirilir.

Buna karşılık, Avrupa, Asya için sayılan imgesel değerlendirmelerin tam tersi imgelerle, örneğin, "yapıcı", "akılcı", "uygar", "hukuk ve bireye saygılı", "kadın bireyselliğine saygılı", "temiz", "çalışkan", "yeniliğe açık", "uygar", "devingen" ve "sürekli yeni gereksinmeler geliştiren" insanların yarattığı kültür alanı olarak belirginleştirilir.

Yukarıdaki imgelere ve nitelemelere bakıldığında, oryantalist izler ve Türk imgesi bakımından son mektuplar ile Haçlı Seferleri sırasında Anadolu'dan yazılan mektuplar arasında çok açık benzerlikler olduğu görülmektedir. Bu durum, hem imgelerin süreklileştiğini, hem de Batı'da oryantalizmin zamanla yerleşik bir algılama tarzına dönüştüğünü kanıtlamaktadır.

I. 6. Filhelenizm, Ötekileştirme ve Oryantalist İzler

Ortaçağdan yeniçağa geçiş döneminin düşünsel düzlemde adlandırılması olan Rönesans ve bireyin özerkleşmesini kolaylaştıran hümanizm dönemi (yaklaşık olarak 1350-1550), klasik eskiçağın veya Helen kültür ve düşün birikiminin yeniden bulgulanması kapsamında Avrupa'nın bütünselleşmesi ve özdeşliğinin belirginleşmesine kalıcı bir boyut katmıştır.

Antik Yunan kültür birikimi, Avrupalılarca yeniden bulgulanması, eğitim-öğretim kurumları yoluyla aktarılması ve yüzyıllar süren

bilişsel-düşünsel irdelenme sürecinde Avrupa kültürünün, dolayısıyla da Avrupalılığın ölçütlerinden birine dönüşmüş, bu niteliğiyle de kalıcılaşmıştır. Kalıcılaşmadaki en önemli etken, söz konusu birikimin eğitim-öğretim izlencelerine sokularak kurumsallaştırılmasıdır.

Helen düşün ve sanat birikimi, özellikle 1821 yılında baş gösteren Yunan başkaldırısıyla birlikte Avrupa'da filhelenizm büyük bir hızla yaygınlaşmıştır.

Bu bağlamda daha önce Avrupa kimliğinin kökleriyle ilgili bölümde değinilen öncelikle Aristoteles felsefesini yeniden yorumlayarak, antik dönem felsefe birikimini İslam düşün birikimiyle zenginleştiren düşünür ve bilginlerin katkılarını anmak gerekmektedir. Hegel, Antik Yunan felsefe birikimini yeniden yorumlayan Arap ve öbür İslam düşünürleri arasında mantık yorumcusu el-Kindi, Aristoteles'in *Organon* adlı yapıtının yorumcusu el-Farabi, Aristoteles yorumcusu İbni Sina (Batı'daki adıyla Avicenna), mantık ve metafizik alanında el-Gazali ve Aristoteles yorumcusu olarak tanınan İbni Rüşt'ü (Averro ya da Averroes) adlarıyla anar. Anılan filozof, Batı'nın (Hegel burada "akşam ülkesi" anlamında "Abendland" kavramını kullanır) özellikle Aristoteles üzerinde yoğunlaşan Arap düşünürler üzerinden Aristoteles'i tanıdığını vurgular.

Bu Müslüman düşünür ve bilimadamlarının konuya ilişkin yorumları ve katkıları, Hegel'in deyişiyle, *"Batı dünyası için kaynak oluşturmuştur."* Bu saptamalar, felsefe düzeyinde İslam düşünür ve bilimcilerin Avrupa'nın Antik Yunan birikimini tanımasına aracılık ettiğini göstermektedir. *Ortaçağda İslam İmgesi* adlı yapıtını yukarıda andığım Southern, 13. yüzyılda Batılı teologların teolojik tartışmalarda İbni Sina ve İbni Rüşt'ün düşünsel birikiminden yararlanmaktan çekinmediklerini dile getirir.

Hegel'in hak ettiği düzeyde değerini teslim etmediği İbni Rüşt, bir kez daha vurgulamak gerekir ki, Aristoteles felsefesine tümtanrıcı bir boyut kazandırması ve eleştirel bir değerlendirmeyle söz konusu birikimi günün koşullarına uyarlaması nedeniyle, Batı felsefe tarihinde "yorumcu" olarak tanımlanmıştır.

Avrupa'nın Antik Yunan kültür birikimini yeniden bulgulamasına ve kimliğinin ortak paydası durumuna dönüştürmesine ortam ha-

zırlayan bu Müslüman filozof,[14] bir bakıma eleştirel düşünme ve Aydınlanma geleneğinin önderlerindendir. Tanrı buyruklarının aynı zamanda *"akla uygun ahlak ilkeleri"*[15] olması gerektiğini vurgulayan düşünür, akla uygun olmayan kuralların hak, hukuk ve adalet kavramlarıyla da bağdaşmayacağını belirtir.

Din ile bilimi birbirinden ayıran bu filozof ve özgürlükçü din bilimci, *"Felsefenin hakikati, dinin hakikatine göre daha önceliklidir,"* saptamasıyla, açık ve ödünsüz bir tutumla bilimden yana tavır takınmıştır. Böylece, birçok din ile kültürün bir arada yaşadığı ve bir bireşime ulaştığı Endülüslü düşünür, bugün "laiklik" olarak adlandırılan; özünde dünya sorunlarını dünyasal yöntemlerle çözme anlamı taşıyan; aklın ve bireyin özgürleşmesini erekleyen düşünsel akımın kurucuları arasında seçkin bir yer edinmiştir.

İbni Rüşt'ün öğretisi ve düşünsel birikimi, Rönesans devinimine ivme kazandırmanın yanı sıra, Avrupa düşün tarihinde Siger von Brabant, Boetius de Dacias, Petrus Hispanus, William Shyreswood, Albertus Magnus, Thomas Aquinus ile Alman yazın ve düşün tarihinde Meister Eckhart, Marsilius von Padua, Dietrich von Freiberg vb. yazar ve düşünürler üzerinden Avrupa düşün birikiminin bir parçasına dönüşmüştür.

Böylece, Eski Mısır, Hitit, Fenike başta olmak üzere, öncelikle Küçük Asya'nın, yani, Anadolu'nun batı bölgelerinde yaşayan toplulukların düşünsel birikimleri üzerinde Helenlerce yaratılan yazın, sanat ve felsefe, dolayısıyla da bilim yönü belirgin olan görkemli kültür,[16] yine hem Doğu'yu hem de Batı'yı içselleştirmiş olan eleştirel ve evrensel bir Müslüman düşünürün de önemli katkılarıyla, Avrupalıların edinimine sunulmuştur.

I. 7. Diğer Yazınsal Yapıtlarda Ötekileştirme, Türk İmgesi ve Oryantalist İzler

Johannes von Tepl: *Çiftçi*

Alman yazın tarihinde Antik Yunan kültür birikiminin kalıcılaşması bakımından öne çıkan yapıtlar arasında Johannes von Tepl'in

15. yüzyılın hemen başında kaleme aldığı *Çiftçi*[17] adlı yapıtı anılmalıdır. İtalyan hümanist Francesco Petrarca'nın dostu olan ve Rönesans düşün birikimini ülkesine taşıyan Johann von Neumarkt tarafından 1348 yılında kurulan Prag Üniversitesi'nde öğrenim gören von Tepl, ortaçağın dinsel bağnazlığına aldırmadan, bilim ve felsefenin en önemli sorunsallarından biri olan "ölüm"ü sorgulayıcı bir yaklaşımla yazınsallaştırmıştır.

Diyalektik yöntemin temellerinden biri olan karşıtların birliği ilkesini yapıta içkinleştiren yazar, dünyasal ve insancıl bir anlayışla Antik Yunan öğeleri birleştirir. Yazar, bu yaklaşımıyla Rönesans anlayışı gereği, Avrupa kimliğinin öğelerinden biri olan dünyasallaşmanın oluşmasına ve yerleşmesine özgün bir katkı sağlar.

Hans Rosenplüt: *Türk Karnaval Oyunu*

Konu gereği ve zaman sırası içerisinde değinilmesi gereken yazınsal ürünlerden biri de Hans Rosenplüt'ün *Türk Karnaval Oyunu* (Des Türken Vasnachtspil)[18] adlı yapıtıdır. Rosenplüt, yeniden bulgulama öğretisine uygun olarak "kent ve kentli" drama sanatı türüne örnek olarak kabul edilen bu yapıtında Almanlara eleştirel bir öz değerlendirme yapma çağrısında bulunur.

Karnaval oyunu türünün verdiği olanaktan da yararlanan yazar, "büyük Türk" diye adlandırdığı Osmanlı padişahının ve "büyük Türkiye" olarak nitelendirdiği Osmanlı İmparatorluğu'nun örtüsü altında Alman egemenlere yönelik yoğun bir eleştiri yöneltir. Antik Yunan kültür birikimini yeniden bulgulama çerçevesi içerisinde güncelleşen Yunanistan'ı yazar, yapıtında, *"Yunanistan'ı alan büyük Türk, güneşin doğduğu yerden Doğu'dan gelmiş,"* dizeleriyle konulaştırır.

Doğu Hıristiyanlığının temsilcisi olan Yunanistan'ı, yani, Yunanistan ve Bizans İmparatorluğu'yla özdeşleştirilen başkent İstanbul'u almış olmak ve onun yanı sıra, yazarın deyimiyle, Trabzon İmparatorluğu'na boyun eğdirmiş olmak, dönemin yazgısını ve gidişini belirleyen en önemli olaydır.

Konrad Celtis: Ingolstadt Üniversitesi Konuşması

Hegel'in sözünü ettiği bilimlerin yeniden canlanmasına ve bu bağlamda Yunan ve Yunanistan'la ilgili şeylerin ululanmasına katkı yapanların başında dönemin ünlü bilimcilerinden Konrad Celtis (1459-1508) gelir. Anılan düşünür-bilimci, Ingolstadt Üniversitesi'nde yaptığı "Kamuya Açık Konuşma"da[19] bilgeliğe ulaşabilmek için, *"Yunan başarılarının tümünü"* edinmekten söz eder. Düşünür anılan yerde, *"Avrupa'nın en büyük parçası olan Almanya'nın Yunanlıların yetkin eğitimini"* göz önünde tutmalarını öğütler.

Celtis, Avrupa bağlamında Yunanlılardan övgüyle söz ettiği bölümde Türkler için, *"Hıristiyanların kanına bulanmış Asyalı insanlık dışı zalimler,"* değerlendirmesini yapar. Bu bağlamda Yunanlılar, Avrupa ve uygarlık; Türkler ise Asya ve barbarlık düzleminde karşı(t)laştırılmış olur. Türklerin barbarlığı, dolayısıyla da Avrupa dışılığı, yazar tarafından *Dört Kitap Aşk Şiiri*'nde Avrupa'nın çeşitli ülkeleri ve yöreleri betimlenirken, Alman savaşçıların *"acımasız Türk sürülerini Belgrad'da"* durdurdukları öne sürümünde de dile getirilir. Düşünür, konuşmasını Yunan mitolojisinden alınmış birçok öğeyle donatarak, bir bakıma Avrupa'nın düşünsel köklerini belirginleştirmeye özen gösterir. Celtis anılan kaynakta yer alan öbür yazılarında Antik Yunan birikiminin yanı sıra, "Almanlık" ve "Alman ulusu" gibi kavramları sıkça vurgulayarak, Almanya'da ulusal bilinç gelişimini özendiren kişilikler arasında yerini alır.

Rotterdamlı Erasmus: "Türklere Karşı Nasıl Savaşılır?"

16. yüzyıl Avrupa felsefesi ve edebiyatı kapsamında Antik Yunan düşün birikimini yeniden bulgulama uğraşını görev olarak algılayan ve yoğun biçimde sürdüren Rotterdamlı Erasmus (1469-1536) "Kısa Özgeçmiş"inde düşünsel yaratımını "sapkınlık" olarak damgalayan baskıcı anlayıştan yakınarak, antik dönem birikimini yeniden bulgulama konusunda duyduğu istek ve coşkuyu anlatmak için, *"klasikleri bizzat kendi eliyle kopya ettiğini"* vurgular. Böylece, Antik Yunan kültürü ile Avrupa kültürü arasında dolaysız bir bağ kurar, ikincisini birincisinin doğal ve kopuksuz bir devamı olarak tasarımlar.

Rotterdamlı Erasmus 1530'da yazdığı, Türkleri ve Avrupalıların Türklere karşı tutumunu tartışan *Türklere Karşı Nasıl Savaşılacağı Konusunda Rotterdamlı Erasmus'un Öğütleri*[20] adını taşıyan denemesinde, *"Yakıp yıkmaları olağanlaşan kaba saba Türkler, en soysuz, en bilinmeyen bir köktendir,"* değerlendirmesini yapar.

Yeniçağın başlarında Avrupa'nın en başta gelen düşünürü olan Erasmus, Türklerin Asya kökenli bir halk olmaları nedeniyle, Avrupa dışı olduklarını öne sürmüştür. Bunun yanı sıra anılan düşünür, toplam yapıtları ve Türkler hakkındaki yazısında Türkleri Avrupa dışı tutmasının yanı sıra, Avrupa'daki yönetim anlayışı ve toplumsal koşullara karşı çok belirgin bir özeleştirel tutum sergilemiştir. Böylece Erasmus, aklın özgürleşmesi anlamında Aydınlanma düşüncesinin gelişmesine en kalıcı katkıları yapan düşünürler arasına katılmayı hak etmiştir.

Rotterdamlı Desiderius Erasmus, Paul Volz'a yazdığı kapsamlı irdeleme niteliğindeki "Mektup"ta[21] salt bir İslam ve Türk karşıtlığı sergilemez. Buna karşılık, antik birikimin yanı sıra, akılcılaşma, ahlaklılaşma gibi düşünsel konular bağlamında Türklere karşı savaşı irdeler.

Anılan düşünürün kanısınca, Türklerin ötekileştirilmesinin dinsel köklerini güçlendiren savaşlar *"Türklerin malını, topraklarını ve zenginliklerini ele geçirmek amacıyla değil, gerekli olduğunda kamusal yarar amacıyla yürütülmelidir."* Erasmus bu bağlamda Türk savaşlarından kişisel yarar sağlamak isteyen seçkinlerin çoğunlukta olduğunu da dile getirir.

Arbogast Strub: "Viyana Üniversitesi'ne Övgü"

Arbogast Strub (1483-1510), Hegwig Heger tarafından yayımlanan *Alman Edebiyatı* adlı kaynakta bulunan "Viyana Üniversitesi'ne Övgü" şiirinde söz konusu yönelimi vurgulamak amacıyla, antik dönem kültür ve düşün merkezlerinden biri olan Atina ve Rodos'u "bilgeliğin öğretmeni" olarak nitelendirir.

Yazıncı, eski kitapların ve anıtların susmayacağını, *"gururlu Yunanlı'nın yansıttığı saygınlığı, bilgeler kenti Viyana'nın"* yaşatmayı

sürdüreceğini belirtir. Anılan yazar da konu bakımından imgesel değeri yüksek olan Atina ve Viyana'yı öncül-ardıl ilişkisi ve aynı gelenek çizgisi içerisinde değerlendirir.

Ulrich von Hutten, *Türk Konuşması*: Ulusal Bilinç, Ötekileştirme ve Oryantalist İzler

Batı-Doğu karşılaştırması ya da karşıtlaştırması, Türk-Alman karşılaştırması kapsamında dönemine göre en belirgin olarak Ulrich von Hutten (1488-1523) tarafından yapılmıştır. *Türk Konuşması*,[22] Hutten'in 1519 yılında yaptığı beş konuşmadan biridir.

16. yüzyıl boyunca bütün Alman düşünür ve yazarların "Türk Konuşması", "Türk Yazısı" adıyla veya Türk yayılmasını ve bunun Avrupa açısından sonuçlarını irdeleyen bir yapıtının olması genel kural gibidir.

Hutten'in konuşması da bu bağlamda değerlendirilmelidir ve yukarıda dile getirdiğim öz kimliğin oluşturulması açısından gerekli görülen "biz-öteki" karşılaştırmasının temellerini göstermektedir.

Konuşmanın hemen başında Hutten, Asya'yı "tombul, cinsellik düşkünü" insanların ülkesi olarak nitelendirir. Kendilerinden bütün Hıristiyanların yardım beklediği "Alman savaşçı erkeklere" ulusalcı vurgusu yüksek bir retorikle, *"Uyanın ve Alman olduğunuzu anımsayın!"* diye seslenen yazar, Germen soyunun kahramanlığını ve Almanlığın yüceliğini anlatır. Alman düşün tarihinin bu renkli kişiliği, *"Germenlerin otokton bir halk olduğunu ve hiçbir yabancı ulusun onları yerinden oynatamadığını"* öne sürer.

"Almanlık" sözcüğünü sıkça yineleyen yazar, Almanlara *"Alman olduklarını anımsamalarını ve Alman erkekliğini yeniden parlatarak, Alman ruhunun bozuma uğratılmasını"* önlemelerini şiddetle öğütler.

Hutten Alman ulus bilincine yaptığı katkılar nedeniyle, 1938 yılında Almanya'da ırkçı-faşist Hitler yönetimi tarafından "Alman Hutten" (Hutten der Deutsche) diye adlandırılmıştır.

Yaşadığı dönemde Almanlık ve Avrupalılık akımının önemli temsilcilerinden biri olan Hutten, Asyalı Türkleri *"her türlü barbarlığın pis bir karışımı"* olarak nitelendirir. Yazara göre, Türkler, Avrupa'da

egemenlik kurmaktan çok, kıyım yapmak peşinde koşmaktadır. Türklerin kıyımlarından dolayı İtalya ve Macaristan gibi Avrupa ülkelerinde "korku" kol gezmektedir ve Almanlar, Avrupa'nın bu korkuyu yenmesi için savaşmalıdır.

Bu söylemden çıkarılabilecek sonuçlardan biri de "her türlü barbarlığın pis bir karışımı" olan Türklere karşı onurlu ve yiğitçe savaşmak suretiyle, soylarının ve kültürlerinin yüceliğinin bir sonucu olarak Almanların Almanlıklarını, Avrupalıların Avrupalılığını kanıtlamasının gerektiğidir. Avrupa'nın göbeğinde bulunan Almanlar, öbür Avrupalılar gibi, İtalyanlar ve Macarlar gibi Türklerden korkmayacak, tersine onlara karşı soylarına yakışır bir kararlılıkla savaşacaklardır.

Johannes Cochaeus: "Almanya'nın Kısa Betimlemesi"

Yine aynı kaynakta yer alan Johannes Cochaeus, "Almanya'nın Kısa Betimlemesi"[23] adlı irdelemesinde basım tekniğinin (matbaanın) bulunmasıyla birlikte, "sanatların", dolayısıyla da "edebiyatın" yeniden canlandığına dikkat çekerek, *"korkunç Türkleri geri püskürten ve Muhammet'e İsa'nın koyun ahırını yağmalama fırsatı vermeyen"* Almanya'nın mutluluğundan söz eder.

"İsa'nın koyun ahırı" anlatımıyla Hıristiyan dünyasını kasteden Cochaeus, Nürnberg kentini her bakımdan Almanya'nın ve *"Avrupa'nın merkezi"* saymış; bu duruma kanıt olarak bu merkezde üretilen sanat ürünlerinin asıl olarak Yunan ve Roma edebiyatına dayanmasını, sanat yapıtlarının Fransızlar, İtalyanlar ve İspanyollarca hayranlıkla karşılanmasını göstermiştir.

Georg Agricola: "Türk'e Karşı Savaş", Ötekileştirme ve Oryantalist İzler

Enea Silvio'yla (Papa II. Pius) 1459 yılında başlayan "Türk konuşması" geleneğini dönemin ünlü hümanist yazarlarından Georg Agricola da sürdürmüştür. O dönemde Alman egemenliği altında bulunan Bohemya'da hekim olarak çalışan Agricola, "Türk'e Kar-

şı Savaşın Gerekliliği"[24] adlı konuşmasını, Türklerin 15 Ekim 1529 tarihinde Viyana'yı terk etmelerinin hemen ardından Latince olarak yazmıştır.

1524-1526 yılları arasında Venedik'te bulunan yazar, İtalya deneyiminden de yararlanarak, Türk yayılmasını tüm Avrupa'yı ilgilendiren en ivedi sorun olarak değerlendirmiştir. *Konuşma*, kaynakta yer alan önsözden anlaşıldığına göre, yazarın arkadaşı olan ve "Türk savaşları"na katılan, iç ve dış sorunlar konusunda bilgili ve deneyimli bir kişi olarak bilinen Lorenz Wermann tarafından Almancalaştırılır ve 1531 yılında yayımlanır.

Alman egemenlerin kararsızlığını ve Hıristiyan Avrupalı güçlerin birliğinin sağlanamamasını eleştiren Agricola, "Türk sorunu"nun çözümü konusunda Almanya ve Avrupa'da ortak görüş oluşturmak amacıyla, *Konuşma*'yı bu kez Latince olarak Frankfurt'ta yayımlatır. *Konuşma*, yarattığı derin etki nedeniyle, değişik zamanlarda birçok kez yeniden basılır.

Yazar, *Konuşma*'yı yazış gerekçesi olarak, Almanya'yı, hatta bütün Hıristiyanlığı hedef alan 1529 Viyana Kuşatması sırasında "Asyalı zalim Türk'ün" Alman toprakları ve özellikle Avrupa'nın en verimli topraklarını oluşturan Avusturya, her şeyden önce de bu *"bölgenin en güzel, en tanınmış ve en güçlü kenti Viyana üzerinde sergilediği acımasızlığı, katliamları, yakım ve yıkımları"* gösterir.

Romalılara karşı yürütülen savaşları anımsatan Agricola, "kendisine saldırılmadığı halde" Alman topraklarına, dolayısıyla da Avrupa ülkelerine saldıran Türk'ün Romalılara benzemediğini öne sürer. Yazar, *Konuşma*'sının propaganda etkisini artırmak amacıyla, Bizans İmparatoru Aleksios ve Haçlı Seferleri'ni başlatmak isteyen o dönemdeki papanın konuşmalarında vurguladıkları, Türklerin "yakım-yıkımların" yanı sıra, *"Hıristiyan kadın ve kızları tutsaklığa sürükledikleri ve kirlettikleri, tapınakları kirlettikleri, uyrukları üzerinde egemenlik kurmaktan çok, onların derisini yüzmek istedikleri"* gibi savları yineler. Böylece, dört yüz yıldan beri oluşan olumsuz ve ötekileştirici imgeleri pekiştirir.

Agricola, öncüllerinden ayrı olarak ve çağının önemsediği "felsefe ve bilim" konularını dile getirerek, Türklerin felsefe ve bilimin

"aydınlığından korktuklarını", yine Rönesans ve hümanizm akımlarının bireysel özgürlük istemine gönderme yaparak, Türklerin kadın kişiliğine saygı duymadıkları için *"istedikleri kadar kadınla evlendikleri"* türünden konuları öne sürer. Bu bağlamda Yunanistan ve Trabzon İmparatorluğu'nun Türklerce fethedilmesinden sonra soylular arasında yer alan bilimci ve bilgelerin büyük bölümünün kaçtığını, kalanlarınsa yok edildiklerini yazar. Agricola, bu belirlemeleriyle, "Avrupalı akıl üstündür!" söyleminin belirginleşmesinin yolunu açar.

Türklerin hak-hukuk tanımazlıklarına ve acımasızlıklarına örnek olarak Fatih döneminde çıkarılan, *"Devletin sürekliliğini sağlamak ve toplum düzenini korumak amacıyla, baba, kardeş, oğul ve öbür akrabaların öldürülmesi yasaldır,"* biçimindeki düzenlemeye gönderme yapar.

Yazara göre, saldırganlar içerisinde *"en acımasızı, en uğursuzu, en bozucusu, en aşağılığı, en utanç vericisi olan ve vahşi hayvanlardan daha korkunç acımasızlıklar"* yapan Türk'e karşı konulmadığı takdirde, *"Türk, salt Almanya'yı ve Avrupa'yı değil, bütün yeryüzünü acımasız bir biçimde yok edecektir." "Sayısız Alman bu acımasız tarafından,"* diye yazar Agricola, *"Asya'da değil, Yunanistan'da değil, kendi ocağında, sunaklarda (vaftiz taşları üzerinde) boğazlanmaktadır."*

Nasıl ki, İspanya'yı yakıp yıkan Sarasenler İspanya'dan sökülüp atılmışsa, "Türk'ün Avrupa'dan kovulması ve Asya'da alt edilmesi, Almanların onur ve övgü eylemi" olacaktır. "Germanya-Almanya", silaha sarılıp "anayurdu korumak" için gerekli olan *"anayurt sevgisi bakımından yeryüzünün hiçbir ülkesinden geri değildir."* Yazarın düşüncesine göre, bütün Avrupa halkı Germen kökenlidir; dolayısıyla da Almanya, özünde bütün Avrupa demektir.

Zaten, *"Kuzey ülkelerinde halklar daha kahramandır, asker olarak doğarlar; güneylilerse kahramanlığı alıştırma yoluyla öğrenirler."* Burada kuzeyle Avrupa'nın, güneyle de Asya'nın anlatılmak istendiğini belirtmek gerekmektedir.

Yazarın savlamasına göre, Almanlar, gücü ve kahramanlığıyla *"yumuşamış Türkleri kendi topraklarından kovdukları gibi, Yunanis-*

tan'dan ve bütün Avrupa'dan dışarı atmaya ve kovmaya, Asya'da güçsüzleştirmeye ve bütün Doğu'yu boyunduruğu altına almaya" yetecek durumdadır. *"Asya yumuşaklığının güçsüzleştirdiği bu Asyalılar"* yenilecektir.

Yazar bu öne sürümünü birtakım tarihsel olaylara dayandırarak, şu sözlerle gerekçelendirir: *"Asyalıların Avrupalılara göre daha az savaşçı olduğunu eski filozoflar ve deneyim göstermiştir. Avrupalı Yunanlılar da Truva'da Asyalıları yenmiştir. Aynı Yunanlılar, Maraton'da, Salamis'te Asyalıları alt etmiş; Kserkses (Pers kralı – OBK) kaçmak zorunda kalmıştır. Makedonyalı İskender silah zoruyla Asyalıları boyunduruk altına almıştır."* Yazar, bu tarihsel örnekler ışığında Asyalı Türklerin Avrupalı Makedonlar ve Yunanlılar üzerindeki egemenliğini hiçbir koşul altında kabul edilemez bulur. Yazara göre, "o yanda kaçmaya eğilimli Asyalı soyguncular, bu yanda savaşçı Avrupalılar; o yanda savaş gücünden yoksun Asyalılar, bu yanda namusluluğun simgesi Avrupalılar; o yanda utanç verici şehvet düşkünlüğü, bu yanda adalet ve dürüstlük; o yanda şiddet ve adaletsizlik, bu yanda bütün erdemler" bulunmaktadır.

Görüleceği gibi, yazarın "o yan" diye ayırdığı ve her türlü olumsuzlukla özdeşleştirdiği yer, Asya veya Doğu; bu olumsuzlukların toplamı ve Asya'nın somut temsilcileri de Türklerdir. "Bu yan" ise içinde Makedonya ve Yunanistan'ın da bulunduğu Avrupa veya Batı'dır.

Agricola, savunma için yeterince güç toplanmazsa büyük yıkımlar yaşanabileceğini belirterek, bütün Avrupa açısından önemli bir duyarlılık noktası olan "Rodos'un yitirilmesini" örnek olarak gösterir.

I. 8. Avrupa'nın Türklere Karşı Savunma Kalkanı: Rodos ve Malta

Avrupa'nın hemen hemen bütün ülkelerinden gelen şövalyelerce kurulan ve savunulan Rodos, Avrupalılarca bir savunma kalkanı olarak değerlendirilmiştir. Rodos'un birkaç kez Fatih döneminde kuşatılması ve İstanbul'u fetheden Türk padişahının bu adayı alamaması, Rodoslu şövalyelerin kahramanlıklarının ve Hıristiyanlığa bağlılıklarının bir sonucu olarak ülküleştirilmiştir.

Osmanlı tahtı uğruna dönemin prensleri arasında çıkan anlaşmazlık sonucunda Cem Sultan'ın Rodos'a sığınması, bu adanın Avrupa açısından önemini artıran bir başka olay olmuştur. Bu nedenlerle, Rodos'la ilgili her gelişme Avrupa'ya basın yoluyla duyurularak, Avrupa'nın duyarlılığı ve desteği ayakta tutulmak istenmiştir.

Batı yazılı belgelerinde Rodos'un ne denli yüceltildiğini "Tarihsel Metinler" bölümünde "Rodos'un Tarihi" kapsamında konulaştırdım.

Avrupalı şövalyelerce savunulan bir başka ada devlet(çik) de Malta'dır. Avrupa'nın siperi diye adlandırılan bu adada yaşayan şövalyelerin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yürüttüğü savaşım, aynı Rodos örneğinde olduğu gibi, aşırı abartılmış ve Avrupa savaşçılığının kanıtı olarak yüceltilmiştir.

Bütün Avrupa uluslarından gelen şövalyelerin yönetiminde bulunan Malta, ilgili kaynakta verilen bilgilere göre, İmparator V. Karl tarafından *"Hıristiyanlığın esenliği için ve kutsal inancın hilekâr düşmanına karşı savaşmak üzere"* Saint-Jean tarikatından şövalyelere armağan edilmiştir. Şövalyeler de hilekâr düşman sözcüğüyle kastedilen Türklere karşı savaşarak görevlerini yerine getirmişlerdir.

Ünlü Alman tarihçi, filozof ve yazıncı Friedrich Schiller'in *Maltalılar* adlı draması, bütün Avrupa ülkelerinden gelen şövalyelerce yönetilen bu adaya verilen önemin en önemli kanıtıdır. Türklerin başlıca motif/izlek olduğu anılan dramayı, bu kitabın ikinci cildinde ayrıca konulaştırdım.

Böylece, 1522 yılında Rodos'un Osmanlı egemenliği altına girmesiyle birlikte ortada kalan Avrupalı şövalyeler, kendilerine bir yurt; Avrupa da kendisine yeni bir "kalkan" bulmuştur. Osmanlı donanması 1565 yılında Malta'ya doğru yola çıktığında, durumu öğrenen baş şövalye La Valette'nin şu sözleri ada şövalyelerinin işlevini ortaya koymaktadır: *"Haç ile Kuran arasındaki büyük muharebeye giriyoruz. Güçlü bir inançsızlar ordusu adayı kuşatmak üzeredir. Bizler Haç'ın seçilmiş askerleriyiz."*[25] Haç, Hıristiyanları, dolayısıyla da Avrupalıları; Kuran ise Müslümanları ve "inançsızlar ordusu" olarak nitelendirilen Türkleri simgelemektedir.

I. 9. Dinsel Metinlerde Ötekileştirme ve Oryantalist İzler

Martin Luther'in Yazıları ve Yapıtlarında Türk İmgesi ve Oryantalist İzler

16. yüzyıl Alman düşün yaşamını ve din kapsamında Avrupa'nın görünümünü en kalıcı biçimde belirleyen kişiliklerin başında Martin Luther gelmektedir. 1518-1525 yılları arasında Almanya'da basılan "tüm kitapların" üçte birinin yazarı Luther'dir.[26] Söz konusu olgu bile tek başına Martin Luther'in Avrupa kültüründeki belirleyici önemini ortaya koymaya yeter. Bu yüzyılın düşünsel yapısını, daha kesin bir söyleyişle, altyapısını oluşturan düşünsel akımların başında gelen Rönesans ve hümanizm, bireyin özgürlüğünü, aklın özgürleşmesini ve dünyasallığı öne çıkarır. Böyle olmasına karşın, Luther, Hıristiyanlığın Papalık kurumu ve yöneticiler tarafından bozuma uğratıldığı, özünden uzaklaştırıldığı ve yeniden özüne döndürülmesi gerektiği savına dayandırdığı Reformasyon (yeniden biçimlendirme) öğretisiyle ortaya çıkar.

Luther, İncil'i Almancaya çevirerek, Almanlara anadillerinde ibadet olanağı, dolayısıyla da kutsal metinleri anlama ve değerlendirme olanağı yaratmasına, böylece istenci dışında düşünsel ilerlemeye katkıda bulunmasına karşın, Hıristiyanlığı İsa'nın dönemindeki durumuna geri götürme anlamında köktenci ve çağ karşıtı bir tutum sergilemiştir.

Luther'in insanlığın ebedi felsefi sorunsallarından biri olan "özgürlük" kavramına yaklaşımı da bu kapsamda değerlendirilebilir. Protestanlığın kuramcısı, kurucusu ve öncüsü olan Luther, "Bir Hıristiyan'ın Özgürlüğü Üzerine"[27] (1520) adlı irdelemesinde Hıristiyanlığın köklerine gönderme yaparak *"Bir Hıristiyan bütün şeylerin özgür bir efendisidir; hiç kimsenin uyruğu değildir"* ve *"Bir Hıristiyan her şeyin hizmetçisi, uşağıdır ve herkesin uyruğudur"* belirlemelerine yer verir.

İnsanın düşünsel ve bedensel olmak üzere, içe ve dışa dönük iki yanının olduğunu, bu nedenle de çoğu kez *"birbirine taban tabana*

karşıt" tümcelere rastlandığını vurgulayan bu din adamı, söz konusu karşıtlığı "özgürlük ve hizmetlilik" kavramlarıyla anlatır.

Özgürlük kavramını ruhla ilişkilendiren Luther, tümüyle Hıristiyan teolojisinin gerekçelendirme yaklaşımıyla ruhun, *"Tanrı sözü dışında her şeyden yoksun kalabileceğini, Tanrı sözünün de her şeye yettiğini"* belirler. Böylece özgürlüğü Tanrı sözüne bağımlılaştırır. Bu anlamda Hıristiyanların özgürleşme uğraşı ya da istemini, Tanrı sözünü içselleştirme ve yaşama zorunluluğuna indirger.

Luther açısından özgürleşmek demek, Hıristiyanlığın temel buyruklarına eleştirisiz ve kuşkusuz inanmak, onların gereklerine uymaktır. Bu buyruklardan biri de insanın öz yetersizliğinin ve hiçliğinin bilincine ulaşması, böylece inancıyla bütünleşerek, kendisi olmaktan vazgeçmesi, yani, Luther'in yaklaşımı uyarınca, özgürleşmesidir; çünkü *"Tanrı sözlerinin tümü, kutsaldır, hakikidir, adildir, barışçıdır, özgürdür ve bütün iyiliklerle doludur."* Dolayısıyla, Hıristiyan'ın bunların dışında özerk ve özgür olmasına gerek yoktur.

Koyu köktenci Katolikliğin her türlü baskı ve etkisizleştirme çabasına karşılık, Protestanlığı Hıristiyan dünyasına sokan ve böylece Hıristiyanlığın saltçılığını ve köktenciliğini görece olarak gerileten Luther, dünya ve toplum kavrayışı ile toplumsal konumu bakımından bireyin ve aklın özgürlüğüne katkı yapamamıştır. Yapmadığı gibi, çağın genel eğiliminden de cesaret alarak, Kilise ile egemen sınıfın ağır sömürü ve baskılarına karşı başkaldıran, böylece Avrupa'nın özgürlük boyutunu belirginleştiren köylüler ile onların önderlerine aşağılayıcı ve karalayıcı saldırılar yöneltmiştir.[28]

16. yüzyılın belirleyici düşünsel akımları olan yeniden bulgulama (Rönesans) ile insancılık (hümanizm) akımı kapsamında aklın ve bireyin özgürleşmesi amaç olarak benimsenir. Fakat Luther, insancıl bir yaşam ve Avrupa'nın övgüyle anılan değerlerini oluşturan özgürleşme ve akılcılaşma yönünde görece ilerleme gerçekleştirmek için başkaldıran köylülerden *"soyguncular ve katiller sürüsü"* diye söz eder.

Bu din bilimcinin kanısınca, köylüler *"itaat ve sadakat borçlu oldukları dinsel ve dünyasal yetkelere karşı başkaldırmakla, manastırları ve sarayları tahrip etmekle şeytanlık"* yapmışlardır. Bu neden-

le, *"bedenleri ve ruhlarıyla birlikte birkaç kez ölümü"* hak etmişlerdir. İncil'e karşın, yöneticilerin bu başkaldırıcıları "cezalandırma hakları" vardır; çünkü başkaldırıcı köylüler *"sadakatsiz, itaatsiz katiller ve çapulculardır, tanrıtanımazlardır."*

Luther "İnsana İlişkin Tartışma"[29] adlı ilkesel irdelemesinde aklın özgürlüğünü ve insanın öz tanıma ve öz belirleme yeteneğini açık biçimde Tanrı istencine bağımlılaştırır. Felsefenin aklı insansal bir yetenek olarak değerlendirmesine katılmayan din bilimci, aklın, özünde "tanrısal" bir nitelik olduğunu öne sürer. Bu öne sürümünü, her şeye neden olanın "yaratıcı Tanrı olduğu" gerekçesine dayandırır.

Aristoteles, Luther'in yargısı böyle, öğreticilere ve öğrencilere hoş görünmek için, "aklı" biçimlendirici neden olarak tanımlamıştır. Luther, felsefe-teoloji ikileminde önceliği kararlı bir tutumla teolojiye vermiş ve bu tutumuyla, bilim ve dünyasallıktan uzaklaşarak, çağının ve insanlık tarihinin genel eğiliminin dışına düşmüştür. Böylece, Katolikliğin bağnazlığını görece olarak azaltırken, Avrupa kimliğinin oluşturucu öğesi olan bilimselliğe ve bireyin özgürleşmesine karşı çıkarak, dinsel bağnazlığın sürmesine dolaylı olarak katkıda bulunmuştur.

Kalıcı Bir Ötekileştirme Söylemi: "Türkler Tanrı'nın Kırbacı, Şeytanın Uşağıdır!"

Luther'in Hıristiyan köktenciliği, o dönemde Almanya'da ve Avrupa'da en önemli sorun olarak görülen ve sürekli biçimde "Türk savaşı", "Türk vergisi", "Türk korkusu", "Türk tehdidi" gibi bağlamlarda anılan Türk sorununda kendisini göstermektedir. Viyana'nın Osmanlılarca kuşatılmasının hemen ardından (1529) kaleme aldığı "Türk'e Karşı Savaş"[30] adlı irdelemesinde Tanrı'nın Hıristiyanları cezalandırmak için Türkleri gönderdiğini belirtir. Türkler, bu din bilimcinin değerlendirmesi uyarınca, *"Tanrı'nın öfkeli kırbacı, yakıp yıkan şeytanın uşağıdır."*

Luther'in yürüttüğü mantık uyarınca, Türkler şeytan; şeytan da bir ruh olduğundan, şeytana ve Türklere karşı "kılıç kalkanla savaşılmaz." Bu nedenle, Hıristiyanlar onlara karşı savaşabilmek için, her

şeyden önce iyi bir Hıristiyan olarak dua etmeli, tanrısal buyrukları yerine getirmelidir.

Luther bu bağlamda Hıristiyanlara ilkin özlerini düzeltme çağrısı yapar; ancak, bu çağrı akılcı bir özeleştiriden çok, bireyin tümüyle tanrısalda yok olup gitmesini öğütleyen bir söylemdir. Türklere karşı utku kazanabilmek için, Hıristiyanlıktan uzaklaşan Avrupalıların Hıristiyanlığın ilk dönemlerdeki temizliğine dönmelerinin zorunluluğunu vurgulayan Luther, Alman imparatorunun Türklere karşı başarılı olabilmesi için, işe önce *"papa, piskoposlar ve öbür din adamlarından başlaması"* gerektiğini savlar.

Avrupa'nın ortak yönünü oluşturan ve yazgılarının ortak olduğu gerekçesini yaygınlaştıran Haçlı Seferleri konusunda kışkırtıcılık yaparak, birçok acıya neden oldukları için papa ve piskoposları suçlayan Luther, *"şeytana ve inançsızlığa karşı söz ve dua"*yla savaşılabileceğini bir kez daha vurgular. Luther'e göre, Papalık Türklere, dolayısıyla da giderek etki alanını genişleten İslam'a karşı kılıç kalkanla savaşmak amacıyla, Hıristiyanları sefere çıkmaya yöneltmiştir. Bu yaklaşım, Hıristiyanlığın özüyle bağdaşmadığından, Papalık günah işlemiştir.

Luther 1530 yılında yazdığı *Türk'e Karşı Ordu Vaazı*[31] adlı irdelemesinde benzer görüşleri yineler. Anılan yazıları ve yapıtlarında Türk ve Türkiye kavramlarını sürekli ve ısrarla kullanan din bilimci, Türk ve İslam kavramlarını birbiriyle tümüyle özdeşleştirir.

Görüşleri yukarıda irdelenen düşünür ve yazarların savları doğrultusunda, Türklerin *"Hıristiyanlığa son vereceklerini"* öne süren Luther, Hıristiyan adı altında Türklere karşı savaşılmaması ve Hıristiyanlığın düşmanı olarak onlara karşı savaş başlatılmaması gerektiği savını burada da yineler.

Yunanistan'ı bu bağlamda anan Luther, *"Hıristiyan ulularının, başarı ve utkunun Muhammet'in ve Türklerin olacağını bildirdiklerini"* öne sürer. Bu nedenle, Tevrat'ta yer alan Danyal söylencesi kapsamında on boynuzdan üçü olan ve Roma İmparatorluğu'nun parçasını oluşturan "Yunanistan, Mısır ve Asya'nın" atıldığını öne sürer.

Hıristiyan mitolojisine dayanarak, "Asur-Babil", "Pers-Med", "Makedon-Yunan" ve sonuncusu da "Roma" olmak üzere, dört "kutsal"

imparatorluk olduğunu belirten Luther, hâlâ dördüncü imparatorlukta yaşandığını savlar. Hıristiyan mitolojisinde Türk imparatorluğunun anılmadığını vurgular. Bu nedenle de, Luther'in çıkarımı böyle, *"Türk ne imparator olabilir, ne de imparatorluk kurabilir."*

Eski Ahit kapsamında Danyal söylencesinde yer alan "dört hayvan" vizyonunu güncelleştirerek, dördüncü hayvanın "bir dizi boynuzu" olduğunu anımsatan teolog-reformatör, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu boynuzlar arasında bulunabileceğini öne sürer.[32]

Luther'in aynı yerde sergilediği yaklaşımı uyarınca, "böyle önemli bir şey Kutsal Kitap'ta" yer almalıdır. Söz konusu önemli şey, Osmanlı İmparatorluğu'dur. Danyal söylencesinde dördüncü imparatorluğun on boynuzu vardır ve bu on boynuz, Roma İmparatorluğu'na ait olan krallıkları anlatır. Bu on boynuz arasında "Muhammet'e veya Türk'e" denk düşecek bir "küçük boynuz" olmalıdır. İslam'ı ve Türk'ü simgeleyen bu küçük boynuz büyüyerek, Roma İmparatorluğu'na ait olan Mısır, Asya ve Yunanistan'ı atmıştır. Yani: Bu üç krallık, Türk egemenliği altına girmiştir.

Luther, Danyal yorumundan yola çıkarak, İslam'ı simgeleyen Türk'ün tüm Avrupa Hıristiyanlığına karşı bir yok etme eylemi içerisinde olduğunu öne sürer. Asya'dan gelen bu tehlike, *"bir zamanlar Cengiz Han kişiliğinde, şimdilerde ise Osmanlı büyük sultanı, daha sonra Asyalı bir başka büyük tiranın"* kişiliğinde somutlaşacaktır. Dünyayı düzeltme inancıyla ortaya çıkan ve özellikle Hıristiyanlığa yönelen bu tehlikeye karşı Avrupa Hıristiyanlığı kendisini topluca savunmak zorundadır.

Luther'in Türk'e ve İslam'a ilişkin söylemlerinden Asyalılık-Avrupalılık ayrımının ölçütleri de çıkarsanabilir. Luther, konuya ilişkin yukarıda değinilen değerlendirme kapsamında Asyalı büyük tiran nitelemesini tarihsel bir süreklilik anlayışı içerisinde ve gizli güç olarak varlığını sürdüren bir tehdit ve tehlike olarak algılamıştır. Onun algılaması ve yargılamasına göre, Asyalı zorba ve zalim Türk sultanı, söz konusu tarihsel sürekliliği oluşturan zincirin halkalarından biridir.

Tevrat'taki Danyal söylencesindeki "küçük boynuz" olarak yorumladığı Asyalı zalim Türk'ü, Luther, İncil'deki "Gog ve Magog"

(Yecüc ve Mecüc) söylemine uyarlamıştır. Yecüc ülke, Mecüc de o ülkenin prensidir. İncil'deki konuya ilişkin bölüme göre, *"Hıristiyan barış imparatorluğu bin yıllık süreyi tamamlayınca, iblis/şeytan, zindanından bırakılacaktır. İblis, dünyanın dört köşesindeki halkları baştan çıkaracak, savaşmak için onları bir araya getirecektir. Bu Yecüclerin sayısı denizde kum gibidir."*

Luher'in yorumuna göre, "Gog-Yecüc", Avrupa'da yayılan Türk padişahıdır. Ayrıca, Luther açısından Yecüc, her türlü kötülüğü ve olumsuzluğu simgeleyen bir üst kavramdır. Luther, bu kapsamda İncil'e de gönderme yaparak, "Yecüc" diye nitelendirdiği Türkler için, *"Bunlar, bizde olduğu gibi, büyük ve güzel evler inşa edemezler; hayvan gibi, başlarının üstünde bir damla yetinirler... Yağma ve savaşa sürekli hazır olan vahşi ve yağmacı göçebelerdir,"* saptamasını yapar.

Böylece, Türkler, ilkesel olarak ve Hıristiyan mitolojisine dayanarak, uygarlık yaratma ve uygarlık değerlerini edinme yeteneğinden yoksun bir topluluk olarak, Hıristiyan teolojisinin en önde gelen bir kişiliğinin de katkısıyla Avrupa'nın ortak belleğine yerleş(tiril)ir. Bu yaklaşımın güncel yansımaları bugün akademik çevrelerde bile kendisini göstermektedir. Özünde dinler arasındaki çatışmanın kaçınılmazlığı savına dayanan "uygarlıklar arası çatışma" kuramı veya daha doğru anlatımla, savı, büyük ölçüde yeniçağın başlarında belirginleştirilmiş olan bu dinsel yaklaşımdan kökenlenmektedir.

Thomas Müntzer'in Yazılarında Ötekileştirme, Türk İmgesi ve Oryantalist İzler

16. yüzyıl Alman toplum yaşamında etken olan bir başka kişilik "dinsel devrimci" Thomas Müntzer'dir (1498-1525). Müntzer, yeniden bulgulama (Rönesans) ve insancılık (hümanizm) akımlarının özüne ve ereğine uygun olarak Almanya'da bireysel ve toplumsal bilincin gelişmesinde önemli bir etki yapan anadilinde ibadet konusunda Luther'den de önce ve daha ilkeli davranır.

Bir erken dönem sosyalisti olarak adlandırılan Müntzer, "Alman-Protestan Ayini"[33] adlı yazısında "Alman özgünlüğünü iyileştirmek"

amacıyla, "Kutsal Ruh hakkındaki mezmurları", yani, önemli dinsel söylemleri, içeriği öne çıkaran bir anlayışla Almancalaştırdığını belirtir.

Ünlü düşünür Ernst Bloch, Thomas Müntzer'in reformatörler (yeniden biçimlendiriciler) arasında "ilk olarak" 1532 yılında kendi ülkesinin dilinde, yani Almanca olarak ibadet yaptırttığını belirtir.[34] Böylece, yeniçağın başlarında Müntzer'in düşünsel ilerleme bakımından önemli katkısıyla, sade dindar Alman, kutsal metinlerin ve söylemlerin dil bakımından anlaşılmazlığından kaynaklanan yetkesini ve gizemini çözme olanağına kavuşur.

Müntzer, dinsel yetkelerin karşı çıkışından etkilenmez; tersine, Kilise yetkililerinin Latincenin gizeminden yararlanarak, kendi deyişiyle, inananların *"vicdanlarını yoksullaştırmalarına, sefalet içerisinde tutmalarına ve körleştirmelerine"* karşı aydınlatıcı bir yol olarak görür.

Dinsel metinlerin ve söylemlerin anadilinde okunup söylenmesi konusunda İncil'i Almancaya çeviren Luther'i önceleyen Müntzer, Alman toprakları üzerinde *"darmadağınık durumda bulunan Hıristiyanların birliğine"* belirleyici bir katkı yaptığını özellikle vurgular. Müntzer'in ısrarla vurguladığı bir başka nokta, anadilinde ibadetin aşağılanan, baskılanan ve dışlanan insanların toplumsal konumlarının bilincine varmaları ve bu konumu değiştirmeye yönelik düşünce geliştirmelerine yaptığı somut katkıdır. Ernst Bloch da andığım yapıtında Müntzer'in bu katkısını övgüyle dile getirir.

Nitekim Müntzer, daha önce dipnot olarak verdiğim kendi adını taşıyan yapıtta yer alan "Kurgulanmış İnanç" (1524) adlı yazısında, *"Yoksul, sefalet içinde ve acınacak durumda olan Hıristiyanlık kendi zararlarını görmediği ve kurgulanmış inancı aşamadığı sürece, ona yardım edilemez,"* saptamasıyla anadilinin din alanında da kullanımının "öz tanıma" ve "eleştirel bilinç" geliştirici işlevini dile getirir.

Ünlü başkaldırıcı konuyu açıklamak için, *"Türk, Yahudi, dinsiz ve her türden inançsız bir kimse temelini bilmediği inancıyla kendisini temizler,"* belirlemesini yapar. Müntzer, benzer savlarını aynı kaynakta yer alan "Protestation oder Erbietung" ("Direniş mi, Boyun Eğiş mi") adlı yazısında belirginleştirir.

Luther'den önce Müntzer, yukarıda anılan yazısında Türklere baktığında *"Muhammet tarafından yazılan Kuran'da"* yer alan İsa'nın *"çarmıha gerildiği konusundaki açıklamanın hakikat olmadığını"* öne sürer. Böylece, Müntzer de İslam'ın ve Türklerin kutsal kitabı Kuran'ın hakikat olmayan açıklamalar içerdiği, dolayısıyla da "sahte" yönleri bulunduğu yargısını paylaştığını açığa vurur.

Hakikati Anlatmak İçin, Baskı ve Sömürüye Karşı Savaşmak Gerekir

Bu dinsel devrimci ve başkaldırıcı, yine *Thomas Müntzer* adlı yapıtta yer alan "Yanlış İnancın Ödünsüz Teşhiri" adlı irdelemesinde *"kör ve belli çıkarlar uğruna sahteleştirilmiş, zehirlenmiş inancın, Türklerin, dinsizlerin ve Yahudilerin inancından daha kötü olduğunu"* belirtir. Yazar bu son yazısında Hıristiyanlığı çıkar amacıyla zehirleyenlerin ne denli kötü olduklarını göstermek amacıyla, sürekli olarak "Türk, dinsiz, Yahudi ve her türden inançsız" anlatımını kullanır. Böylece, bu anlatımın kalıp söze dönüşerek, kuşaktan kuşağa aktarılmasına katkı yapar. Müntzer, Yunanistan'ı "akıllılıkla" özdeşleştirir.

Müntzer, yine ilgili dipnotta yer alan ve Köylü Savaşları'nın ideolojik temellerinden birini oluşturan "Hochverursachte Schutzrede-1524" (İvedi Gerekli Bir Koruma Konuşması) adlı önemli irdelemesinde her koşul altında "salt hakikati" anlatma konusundaki kararlılığını vurgular. Bu yazıda Müntzer, öncelikle başkaldırıcı köylüleri en olumsuz anlatımlarla aşağılayan, var olan sömürü ve baskı koşullarını sürdürmeye uğraşan egemen sınıfların yanında saf tutan Luther'le düşünsel olarak hesaplaşır.

Luther, Müntzer'in değerlendirmesine göre, *"Wittenberg'de düşünsüz ve yumuşak bir yaşam süren bir ettir; egemenlerin yalakası ve oyuncağı Doktor Yalancı'dır."* Luther, "kıskançlık ve kin" duygusuyla Müntzer'i "şeytan" olarak niteleyen "yılandır"; onu Weimarlı egemenlere ve erklilere jurnalleyen aşağılık bir "ihbarcıdır." Baskı, sömürü ve soyguna karşı ses çıkarmayan, kendi çıkarı için bu kötü uygulamalara göz yuman biridir.

Müntzer, Luther yandaşları tarafından sorgulanmaktansa, *"Romalılar, Türkler ve dinsizler"* tarafından sorgulanmayı yeğleyeceğini dile getirir.

Bu dinsel devrimci ve köylü başkaldırısının önderinin 15-22 Temmuz 1524 tarihinde yazdığı "An die verfolgten Christen in Sachsenhausen" (Sachsenhausen'da Takibata Uğramış Hıristiyanlar) adlı mektubu, başkaldırının düşünsel özü ve izlencesi niteliğindedir. Egemenlere uşaklık eden sahte dinciler tarafından "sapkın" ilan edilmesini hiç önemsemediğini, asıl olanın adalet ve hakikati gerçekleştirmek için "dayanışma ve örgütlenme" olduğunu belirten Müntzer, köylülere şöyle seslenir: *"Yolunuzda yürürken kimsenin özrüne kulak asmayın; Tanrı'dan başka hiç kimseden korkmayın! Prenslerin ve toprak sahiplerinin erki kendi mülkleriyle sınırlıdır; kimse sizin ruhunuzu yönetemez! Vicdanınızı özgür tutun ve hiçbir zalim buyruğun vicdanınızı karartmasına izin vermeyin!"*

Müntzer'i zaman üstü kılan istemlerinden biri de "kamu yararı" veya "mal ortaklığı" olarak adlandırılabilecek düşüncesidir. 22 Eylül 1524 tarihinde "An die Kirche in Mühlhausen" (Mühlhausen Kilisesi'ne) başlıklı mektubunda *"ortak yarar ve onurun, kişisel erinç ve onurdan önce geldiğini"* açıkça ve ödünsüz bir tutumla dile getirir.

Avrupa Kimliğinde Düşünsel Sıçrama: "Kamusal Yarar İçin Egemenlik Halka Verilmelidir!"

Müntzer'in 9 Mayıs 1525 günü "An die Eisenacher" (Eisenachlılara) adlı mektubu da bu bağlamda anılmalıdır. Bu mektupta bu insancıl başkaldırıcı, daha sonra tüm Avrupa'yı sarsacak ve toplumsal ilerleme için savaşların istemine dönüşecek olan *"Tüm erk sade halka verilmelidir!"* istemini ortaya atar. Başkaldırıcılara, *"Sizin zararınız bizim zararımız; sizin erinciniz bizim istemimizdir,"* diye seslenebilecek ölçüde toplumsal duyarlılığının yüksek olduğunu gösterir. 26/27 Nisan 1525 tarihinde "An die Altstädter" (Altstädlılara) adlı mektubunda yer alan, *"Artık zaman olgunlaştı; kardeşlerinizi hazır tutun; başkaldırı ateşi, bütün Alman, Fransız ve İtalyan ülkelerini sardı!"* sözleriyle Müntzer, Almanya'nın çok ötesinde Avrupa düzeyinde ayaklanma sorununa yaklaşan bir kuramcı ve eylemci olduğunu kanıtlar.

Müntzer'in savaşımcı öğretisiyle salt "Katolikliğin ana noktalarına değil, Hıristiyanlığın da" baskıcı ve çağdışı yönlerine karşı savaş açtığını belirten Friedrich Engels,[35] Müntzer'in evrenselci bir boyutunu daha dile getirir. Bu evrenselci boyut, ortaçağda İbni Rüşt'ün kalıcı katkılarıyla erginleşen "tümtanrıcılık" öğretisinden yararlanarak öğretisini dizgeleştirme çabasıdır.

Bu insancıl, ödünsüz savaşımcı yenik düşer ve yenenlerce öldürülür. Bedeni öldürülür, ama öğretisi tüm Avrupa ile insanlığın adalet, eşitlik, Aydınlanma düşüncesi ve eylemine yol gösterici bir öğe olarak katılır, böylece ebedi olarak ölümsüzleşir.

Anadilinde ibadet düşüncesini uygulamaya koyan, kamusal yarar ve halk egemenliğini öne çıkaran Müntzer, Avrupa kültürel kimliğinin laik, çoğulcu ve özgürlükçü boyutunun belirginleşmesine en kalıcı katkıyı yapar. Bunun yanı sıra, bu sıra dışı başkaldırıcı bile Türkleri ötekileştirme geleneğinden kendisini kurtaramaz.

Vaazlarda Ötekileştirme, Türk İmgesi ve Oryantalist İzler

Bunun yanı sıra, daha önce pek az değindiğim bir dinsel etki alanı olan "vaaz" konusuna kısaca değinmek yararlı olacaktır. Din, toplumun yaşam tarzını, davranış biçimlerini ve olaylara bakışını derinden etkileyen bir alandır. Dinsel kural, öğüt ve çağrıların yaygın bir kurum ağı oluşturan kiliseler üzerinden sade Hıristiyanlara aktarılmasının kalıcı ve büyük bir etkiye yol açtığı yadsınamaz bir gerçektir. Almancada çok yerleşik ve imgesel çağrışım gücü çok yüksek olan "Türk vaazı" (Türkenpredigt) kavramı da bu kapsamda değerlendirilmelidir. Türk vaazı kavramı, Avrupa'da Türk ilerlemesini durdurmak amacıyla vaaz etkinliklerinin yaygınlaştırılmasının bir sonucu olarak oluşmuş ve Almancada kalıcılaşmıştır. "Türk vaazları" özellikle Viyana ve çevresinde yoğunlaşmıştır. Viyana'da "sağlam bir geleneğe" dayanan Türk vaazları, "yüzyıllar boyu" süren "Türk tehlikesi"yle gerekçelendirilmiştir. Türklerin "Hıristiyanlığın can düşmanı", "ahlaksız", "dinsiz" olarak nitelendirildiği Viyana vaazları verenler arasında, Enea Silvio (1405-1464), Johannes Fabri (1478-1541), Friedrich Nausea (1480-1552) gibi, dinsel ve dün-

yasal egemenleri derinden etkileyen ünlü kişiler bulunmaktadır. Enea Silvio'nun daha sonra II. Pius adıyla papa unvanını alması, onun verdiği Türk vaazlarının ne denli önemsendiğini gösteren çarpıcı bir örnektir.

Türk vaazları geleneği çok uzun sürmüş, Türk'e ve İslam'a bakışı derinden etkilemiştir. İstenildiği zaman kolayca güncelleştirilen söz konusu gelenek, Avrupa'da Osmanlı/Türk egemenliğine son veren kahraman olarak yüceltilen Prens Eugène'nin ölümü nedeniyle, 1736'da Franz Peikhart tarafından "Övgü ve Yas Konuşması" adıyla verilen vaazda da kendisini açıkça göstermektedir.

Türk vaazları, genellikle Kanuni döneminde Rodos, Belgrad, Budapeşte'nin alınması ve Avusturya'ya akınların başlamasıyla birlikte yaygınlaşmıştır. Türk vaazı geleneği, "Türk savaşı", "Türk vergisi", "Türk meclisi" gibi uygulamalarla Avrupalıların yaşam koşullarının kötüleşmesi sonucunu doğuran ve buna koşut olarak, halkı Türklere karşı savaşa yöneltmek amacıyla sıkça yinelenen "Türk dehşeti", "Türk korkusu" söylemleriyle güncel tutulmuş, merkezi Avrupa halkını "İsa'nın geleneksel ve kanlı düşmanı" Türk'e karşı her gün dua etmek için kiliseye çağıran "Türk çanları"yla sade Hıristiyanların belleklerine iyice yerleştirilmiştir.

I. 10. Anılar/Günceler ve Gezi Yazılarında Ötekileştirme, Türk İmgesi ve Oryantalist İzler

Keşiş Robert (Robertus Monachus): *Kudüs'ün Tarihi*

I. Haçlı Seferi'nin güncesi ve tarihi olarak değerlendirilebilecek olan Keşiş Robert'in *Historia Hierosolymitana* (Kudüs'ün Tarihi) adlı yapıtı, günce/anı/gezi yazısı/tarihsel belge türüne örnek olarak gösterilebilir. Bu yapıt, Türk ve İslam konusunda yukarıda değinilen olumsuz imgelerin araştırılması bakımından önemli olduğu gibi, I. Haçlı Seferi komutanlarının başında gelen Godefroi de Bouillon kişiliğinin mitleştirilmesi sürecinde de kaynak işlevi görmüştür. *Kudüs'ün Tarihi*, ayrıca, Haçlı Seferleri tarihi ve 11. yüzyılın sonu ile

12. yüzyılın başında Anadolu kültür tarihi bakımından önem taşıyan bir yapıttır.

Amin Maalouf, "yollarının üstündeki birçok Rum kilisesini yağmalayan" ve sayıları on binleri bulan Haçlı kümesinin başında Keşiş Pierre (Fr.) veya Peter (Al.) olduğunu yazar.

11. ve 15. yüzyılları kapsayan Haçlı Seferleri ve Avrupa'dan Kudüs'e yapılan hac ziyaretleri bağlamında Alman edebiyat tarihinde kapsamlı bir anı ve gezi yazısı bütünlüğü oluşmuştur.

Haçlı Seferleri dönemi kapandıktan sonra da konuya ilişkin değerlendirici denemeler kaleme alınmıştır. Bu denemelerden biri de Aydınlanma döneminin ünlü özgürlükçü şair ve yazarı Friedrich Schiller'e aittir. Schiller bu denemesinde Haçlı Seferi düşüncesini "akılsızlık ve hoyratlığın" yarattığını ve "şiddet eylemlerinin" bu seferlere eşlik ettiğini vurgular. Bu anılar ve gezi yazıları, salt imge ve ötekileştirme araştırmaları bakımından değil, tarih ve kültür tarihi araştırmaları açısından da değerlendirilebilecek niteliktedir.

Anılar, gezi yazıları ve Haçlı edebiyatı kapsamında yer alan şiirler ve şarkılar için bir örnek, konuya ilişkin bir düşünce oluşumunu destekleyebilir.

Hans Schiltberger: "Seyahatname"

Türkler ve İslam hakkındaki değerlendirmeleriyle öne çıkan gezi yazısı yazarlarından Hans Schiltberger, Eylül 1396 tarihinde Nikopol'de (Niğbolu) Türklere tutsak düşer. Otuz yıldan uzun bir süre Türkler ve Tatarlar arasında tutsak olarak kalan Schiltberger, ülkesine döndükten sonra anılarını ve izlenimlerini kaleme alır.

Bu savaş tutsağının "anıları ve izlenimleri", Alman edebiyat tarihinde *Hans Schiltberger'in Seyahatnamesi* adıyla ünlenir. Bu yapıt, Türklere ilişkin Hıristiyanlığın düşmanı, öldürücü, yakıcı-yıkıcı ve soyguncu gibi imgeleri pekiştirmekle birlikte, Hıristiyan dünyasının kendi dışındaki yerlerin tümünü "dinsizler, inançsızlar ülkesi" olarak adlandıran genellemeler içerir. Yapıtın bir başka özelliği, o dönemdeki Anadolu ve Asya konusunda verdiği çeşitli bilgilerdir.

Macaristanlı Georg: *Türk Risalesi*

Anılar, izlenimler ve gezi yazıları kapsamında anılması gereken bir başka önemli yapıt, Macaristanlı Georg'un *Türk Risalesi*'dir. Georg daha on altı yaşındayken 1436'da Transilvanya'ya giren II. Murat komutasındaki Osmanlı ordusuna tutsak düşer ve Anadolu'ya getirilir.

Toplam yirmi iki yıl tutsak olarak Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Osmanlılar/Türkler arasında yaşamak zorunda kalan bu genç Balkanlı, 1458 yılında özgürlüğüne kavuştuktan sonra Roma'ya döner ve Vatikan'da önemli görevler üstlenir.

1480 yılından itibaren Georg'un *Türk Risalesi* Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde değişik zamanlarda birçok kez basılır. Yapıt, bir tutsak tarafından yazılmış olmasına karşın, Anadolu Osmanlı/Türk kültüründe günlük yaşamı biçimlendirme, insan-insan ilişkisi, insan-doğa ilişkisi ve dinsel inanış gibi yönlerin insancıl bir yaklaşımla Avrupa'da tanınmasına çok önemli katkılar yapar. Türkçeyi ve İslam'ı namaz kıldıracak ölçüde öğrenen ve içselleştiren Georg, Türklere ilişkin olumsuz anlatımların yanı sıra, Türklerde gözlemlediği yalınlık, mütevazılık, hoşgörü, temizlik, dürüstlük, güvenilirlik ve insan severlik gibi özellikleri benimseyici bir tavırla betimler. 15. yüzyıl Anadolu kültürünün çeşitli yönleri hakkında ayrıntılı bilgiler aktarır. Georg, anılan yapıtının sonuna Yunus'un *"Yanar içim, göynür özüm..."* dizesiyle başlayan insancı ve evrensel şiirini Latinceye çevirerek, ekler. Böylece, kültürel etkileşimin somut örneklerinden birini ortaya koyar.

Bartholomaeus Georgievits: *Türklerin Gelenek ve Görenekleri*

Bu bağlamda ele alınması gereken bir başka yapıt, yine on iki yıl Anadolu'da tutsak olarak bulunan Bartholomaeus Georgievits'in *Türklerin Gelenek ve Görenekleri* adlı yapıtıdır.

1544'te Avrupa'nın birçok diline çevrilerek yayımlanan bu yapıt, yarattığı etki ve ulaştığı yaygınlık bakımından 16. yüzyılın çoksatarı olarak adlandırılabilir.

Georgievits de Georg gibi, Osmanlı/Türk kültüründe ibadet, inancın gereklerini yerine getirmede uyulan kurallar, eğitim dizgesi, ev-

lilik, imaretler, vakıflar, ölüm, askerlik, şenlikler, toplumsal yapılanma ve tabakalaşma, tarım, insan-hayvan ilişkisi, zanaatçılık, konut, giysi, yiyecek-içecek kültürü gibi tümel kültürü oluşturan alanlarda ayrıntılı açıklamalar sunar. Yazar, bu tavrıyla "öteki" olarak nitelendirilen bir başka kültürün anlaşılmasına katkı yapar.

Hans-Ulrich Krafft: *Türk Tutsaklığında Suebyalı Bir Tüccar*

Kronolojik sıraya göre ve Türk/İslam'a ilişkin mesafeli tutumun yaygınlaşmasına yaptığı katkı bakımından Alman tüccar Hans-Ulrich Krafft'ın *Türk Tutsaklığında Suebyalı Bir Tüccar*[36] adlı yapıtı da burada anılmalıdır.

1550 yılında Almanya'nın Ulm kentinde doğan ve birkaç dil bilen Krafft, 1573 yılında ticari amaçla çıktığı Doğu gezisi sırasında 1574 yılında Türklere tutsak düşer ve iki yıl sonra, 1575 Ağustos'unda serbest bırakılır. Tutulduğu tutukevinin her bakımdan berbat koşulları nedeniyle, birçok konuda Türklere ilişkin belirgin olumsuz izlenimlere ve anılara yer veren Alman tüccar, 1621'de yaşamını yitirir.

Krafft da öncülleri gibi, Türklerin inançları, günlük yaşamı düzenleyişleri, insan ilişkileri, dinsel yasaklar konusundaki tutumları, hak-hukuk konusundaki duyarlılıkları, erke bağlılıkları, taşkınlıklardan sakınmaları, çok kadınla evlilik, tutsak pazarları ve alınıp satılan tutsaklar, rüşvetçilik ve tutukevinin insanlık dışı koşulları gibi Avrupalılara ilginç gelen kimi egzotik anlatımları öne çıkarır.

Salomon Schweigger: "Türk Sultanının Sarayında"

1578-1581 yılları arasında İstanbul'da bulunan ve bu arada Kudüs'e de giden Salomon Schweigger (1551-1622) 1608 yılında Nürnberg kentinde izlenim ve gözlemlerini *Almanya'dan İstanbul ve Kudüs'e Yeni Gezi Betimlemesi*[37] adıyla yayımlar. Bu gezi yazısı gördüğü büyük ilgi dolayısıyla birçok kez yeniden basılır. Osmanlı Devleti'nin Avrupa için "tehdit, tehlike ve korku" kaynağı oluşturduğu bir döneme denk düşen bu gezi yazısı kültür tarihi bakımından pek önemli sayılamaz, ancak, ötekileştirici anlayışı ve imgesel anlamda

kalıcı etkisi yadsınamaz. Yaygınlığı ve imge oluşturucu önemi nedeniyle, bu günceyi/gezi yazısını ayrıntılı biçimde irdeledim.

Johann Wild: *Bir Hıristiyan'ın Gezi Betimlemesi*

Gezi yazıları ve anılar arasında, 1604 yılında Macaristan'da Türklere tutsak düşen ve 1611 yılına değin yedi yıl boyunca alınıp satılan Johann Wild'in *Bir Hıristiyan'ın Gezi Betimlemesi*'ni[38] de özellikle anmak gerekir. Osmanlı topraklarında bulunan "tutsak pazarlarında" özellikle Hıristiyan tutsakların alınıp satılmaları, Wild'in anıları ve izlenimleri arasında önemli bir yer tutar.

Protestan mezhebinden olan bu tutsak, Luther'in, "Türkler, Tanrı'nın kırbacı, şeytanın uşağıdır," biçimindeki imgesel belirlemesinden etkilenir. Bu tür dışlayıcı imgeler, 1593'ten sonra yeniden alevlenen Osmanlı-Avusturya savaşları nedeniyle anılan tutsağın kişisel-kültürel belleği ve Avrupa'nın ortak belleği üzerinde etkili olmuştur.

Antik döneme ilişkin bilgilere sahip olması, Wild'in belli düzeyde eğitim aldığını göstermektedir. Wild yapıtında "Kutsal Gömüt, Hıristiyanların yolundan döndürülemezliği, acımasız uygulamalar, egzotik öğeler, sarsılmaz bir inanç" gibi geleneksel bir gezi yazısının unsurlarına yer verir.

Bu yapıtı özgünleştiren en önemli yönlerinden biri, Wild'in Mekke'ye gidip, Kâbe'yi ziyaret etmesidir. Müslüman olmayan birinin Kâbe'yi ziyaret etmesi yasak olduğuna göre, yazarın anlatımlarından tutsaklığı sırasında göstermelik de olsa din değiştirdiği ve İslam'a geçmiş olabileceği sonucu çıkarılabilir. Yazarın ayrıca, aptes aldığını, ihrama girdiğini anlatması, yukarıdaki savı doğrular niteliktedir.

Wild, Mekke'yi ve Kâbe'yi ziyaret edip izlenimlerini yazıya döken ilk Avrupalılardan biridir. Wild'in bir başka yönü, tutsaklık dönemine ilişkin anlatımlarının da nesnel izler taşımasıdır. Yazar, bu bağlamda sahiplerini insancıl yönleriyle betimlemekten sakınmamıştır. Türkler açısından "soy sop önemli değildir"; Türkler, devlet yönetiminde "ilerletilmez"; paşalar, genellikle "Hıristiyan" kökenlidir.

"Türk ordusunun savaşçıları da Hıristiyan'dır," değerlendirmesini yapan Wild, Galata'da çoğunlukla Hıristiyanların gelenekleri-

ne göre yaşadıklarını, buradaki sokakların pis ve bakımsız olduğunu, koktuğunu, padişahların kardeşlerini öldürmekten sakınmadıklarını, Türklerde dışa karşılığın önemli olduğunu, içlerinde şeytanların yuvalandığını öne sürer. Bu nitelikleriyle Wild'in risalesi, içleme ve dışlama örneği olarak adlandırılabilir.

Stephan Gerlach: "Günce"

Önemli sayılması gereken bir başka "günce" Stephan Gerlach tarafından kaleme alınmıştır.[39] Din adamı olarak İstanbul'daki Avusturya Büyükelçiliği'nde görevlendirilen yazar, öncelikle 1573-1578 yılları arasındaki döneme ilişkin izlenimlerini, toplam 552 sayfadan oluşan ve uzun bir yer adları ile diğer önemli bilgiler dizinini içeren güncesinde, tarih, kültür tarihi, edebiyat, imgebilim, sosyoloji gibi alanları ilgilendirecek bir anlayışla ayrıntılı biçimde anlatır.

Dönemin tarihsel ve kültürel koşullarının ve kişisel görevinin de bir sonucu olarak Gerlach ötekileştirici yaklaşımla son derece olumsuz bir Türk ve İslam imgesi geliştirir. Bu bağlamda Türkler *"acımasız, kıyıcı, yıkıcı ve Hıristiyanlığın kalıtsal düşmanıdır."* Anılan beş yıllık süre içerisinde gelişen olayların bir Hıristiyan din adamının gözünden çözümlenmesi ve değerlendirilmesi açısından olduğu gibi, içerdiği ayrıntılar bakımından bu günce özel bir öneme sahiptir.

Adam Olarius: *Yeni Doğu Gezisi Betimlemesi*

Alman edebiyatında gezi yazısı türünün ilk bilimsel örneği olarak görülen *Yeni Doğu Gezisi Betimlemesi*[40] Adam Olarius'a (1599-1671) aittir. Olarius'un ticari amaçla İran'a yapılan bir gezide edindiği izlenimleri toparladığı yapıt ilk kez 1647'de yayımlanır. Yazarın anlatımlarına göre, o dönemde İran sarayında Türkçe konuşulmaktadır.

Yapıt dolaysız olarak Türklerle ilgili olmamasına karşın, İran'da Türk kökenli yöneticilerin işbaşında bulunmaları ve bunların da Müslüman olmaları nedeniyle, imgesel ve ötekileştirici değerlendirmeler, Türklerle ilişkilendirilir.

Yukarıda değinilenler dışında Avrupa kimliği açısından "oluşturucu öteki" olarak ulamlanan Türkler ve Hıristiyanlığın karşıtı anlamında İslam hakkında imgesel anlatımlar içeren çok sayıda günce, gezi yazısı ve anı türünde yayımlanmış yapıt bulunmaktadır. Özellikle 1718 yılından, yani Osmanlı Devleti'nin Macaristan üzerindeki egemenliğini yitirmesinden sonra Türkler, Avrupa için "tehlike" olmaktan kesin olarak çıkmıştır. Bundan dolayı, söz konusu yazınsal yapıtların imge oluşturucu etkisi görece olarak azalmıştır. Bununla birlikte, bu yapıtların yazımı ve basımı sürmüştür.[41]

I. 11. Şiirlerde Ötekileştirme, Türk İmgesi ve Oryantalist İzler

Tannhäuser'in "Haçlı Seferi Şarkısı"

Dinsel amaçlı ötekileştirme eğilimini yoğunlaştıran Haçlı Seferleri, Avrupa edebiyatlarında çok geniş bir yankı ve yer bulmuştur. Alman edebiyat tarihinde "Haçlı Seferi Edebiyatı" başlığı altında 12. yüzyıldan 15. yüzyılın sonuna değin süren dönemi kapsayan çok geniş ve kapsamlı bir yazın vardır. Sayısız şiir, gezi yazısı ve anlatıyı kapsayan söz konusu "yazın" doğası gereği, etkileşimleri ortaya koymasının yanı sıra, İslam ve Türk karşıtı eğilim taşımaktadır.

Bu bağlamda örnek olarak 13. yüzyılda yaşamış Bavyeralı şair Tannhäuser'in "Kreuzzugslied" (Haçlı Seferi Şarkısı) adlı şiiri anılabilir. Büyük bir olasılıkla 1227-1229 yılları arasında deniz yoluyla yapılan bir Haçlı Seferi'nin konulaştırıldığı bu şiirde ilk kez Anadolu'dan Türklerin yurdu, oturdukları topraklar anlamında "Türkie" biçiminde söz edilmektedir.

Balthasar Mandelreiss: "Türk Çığlığı" (1453)

Türklerin Almanca şiirlerde yansıtılışı ile Avrupa açısından önemli sayılan fetihleri veya Avrupa içlerine doğru ilerlemeleri arasında dolaysız bir ilişki ve koşutluk bulunmaktadır. Bu bağlamda önemli bir örnek olarak Balthasar Mandelreiss'ın "Türkenschrei"[42]

(Türk Çığlığı) adlı şiiri gösterilebilir. Mayıs 1453'te İstanbul'un Fatih Sultan Mehmet komutasındaki Osmanlı/Türk ordusu tarafından fethi, Hıristiyan dünyasında giderek belirginleşmeye başlayan "ürküntü ve korkunun" yaygınlaştırılmasında haklı bir gerekçe olarak kullanılır.

Avrupa'nın ortak belleğinde yer etmiş olan Hun akınları bağlamında Türklerin, Balkanlar ve Macaristan üzerinden Almanya'ya, deniz üzerinden de Roma'ya doğru ilerleyecekleri varsayılır.

Söz konusu "endişe ve korkunun" büyüklüğünü açıklamak için, İmparator III. Friedrich'in İstanbul'un Türkler tarafından alındığını öğrendikten sonra "dua etmek ve ağlamak" amacıyla, günlerce sarayına kapandığı anlatılır.

Papa, Hıristiyanlığı içinde bulunduğu uyuşukluktan uyandırmak için yeni bir Haçlı Seferi hazırlanması konusunda buyruklar gönderir; Avrupa'nın bütün ülkelerinin kiliselerinde bu konuda "Haçlı vaazları" olarak adlandırılan vaazlar verilir. Almanya'da kayser iç bütünlüğü sağlamak ve İspanya ile Fransa'nın desteğini kazanmak amacıyla, 1454 yılında Regensburg kentinde "İmparatorluk Meclisi"ni toplar.

Avrupa'nın içinde bulunduğu durum, Hıristiyanların "çürümüşlüğü", "öz çıkar düşkünlüğü", "dinsel inançlarından uzaklaşmışlığının" bir sonucu olarak Tanrı'nın bir ceza olarak Türkleri gönderdiği yolundaki değerlendirmelerin yaygınlaşmasına yol açar. Saray'a yakınlığıyla bilinen Mandelreiss'ın anılan şiiri böyle bir ortamda ve ruh durumu içerisinde yazıldığından "gerçek bir duyumsayış, korku veya halk algılayışını" yansıtmaktan çok, Saray'ın görüş ve amacını yaymak amacıyla "ısmarlama" bir girişimin ürünüdür. Buna karşılık, anılan şiirin belli bir yaygınlık düzeyine ulaştığı da bilinmektedir.

Şiirin ilk dörtlüğünde Haçlı Seferi geleneğine ve Hıristiyan şövalyelerin kahramanlığına gönderme yapılır; Türklerin "tanrıtanımazlığı ve acımasızlığı" vurgulanır. İlk Haçlı Seferi'nden beri yaygınlaştırılmaya çalışılan Türklerin Hıristiyanlar üzerinde eziyet, zulüm ve öldürme eylemleri uyguladıkları savları öne çıkarılarak, Türkler, tüm Hıristiyanlığın tek ve kalıtsal düşmanı olarak ötekileştirilir.

Şiirde papanın Haçlı Seferi çağrısı anımsatılarak, Türklere karşı yapılması öğütlenen sefere "yasallık" sağlanmaya çalışılır; söz konusu sefere katılmanın "bütün Hıristiyanlar için kutsal bir görev" olduğunun altı çizilir. Şairin o dönemde Avrupa'da etkin olan krallar, prensler, kontlar ile benzer erk ve güç sahiplerini adlarıyla anması, söz konusu "kutsal görevi", Avrupa düzeyinde güncelleştirmeye yöneliktir. Bu durum, ayrıca, şiirin Saray tarafından özendirildiğini de gösteren bir başka göstergedir.

Şiirde Yunanistan'a özel bir vurgu yapılması dikkat çekicidir. Türkler "bu soylu ülkeyi utançlı bir duruma sokmuş, zengin yoksul, çoluk çocuk, yaşlı genç ayrımı yapmadan insanları öldürmüştür." Ayrıca, "soylu kent İstanbul, ihanete uğramış, yalnız bırakılmıştır." Bu vurgu, 15. yüzyılda giderek başatlaşan Rönesans ve hümanizm devinimleri sürecinde Antik Yunan kültür birikiminin yeniden bulgulanmasının ve Avrupa'nın oluşturucu kültür kökü olarak algılanmasının bir türevidir.

Şairin şiirde vermeye çalıştığı temel iletiye göre, Türklerin verdiği acıları yüreğine gömen bütün Hıristiyanlık, eğer Türkleri durdurmak istiyorsa, birlik bütünlük oluşturmalı, Türklere karşı direnmelidir. Fransa ve Macaristan da bu ortak direnişe katılmalıdır. Şair, şiirin sonunda Hıristiyanlığın bir sınavla karşı karşıya bulunduğunu ve Türklerin kısa sürede "ezilerek püskürtüleceği" beklentisini dile getirir.

Hans Rosenplüt: "Türklere Dair" (1459)

Alman edebiyat tarihine sosyal eleştiri geleneği içerisinde belirgin bir konuma sahip olan Nürnbergli şair Hans Rosenplüt'ün (1400-1460) son dipnotta belirtilen kaynakta yer alan "Türklere Dair" (Von den Türken) adlı şiiri, irdeleyeceğim bir başka örnektir. Bu şiir, Osmanlıların Yunanistan, Sırbistan, Eflak-Boğdan'ı egemenlikleri altına almalarından sonra, Macaristan ve Almanya'ya yönelecekleri varsayımının "yakın tehlikeye" dönüştüğü bir ortamda yazılmıştır.

Türk ilerlemesini başlıca sorun sayan Enea Silvio, II. Pius adıyla papalık koltuğuna oturduktan sonra, 1459'da Mantova kentin-

de kralları ve prensleri bir araya getirmek için büyük çaba harcar. Viyana'da "Türk vaazları" geleneğini oluşturanların başında gelen Papa II. Pius, dönemin Avrupalı egemenlerinin çoğu gibi, Macaristan'ı merkezi Avrupa'nın Türk akınlarına karşı "koruyucu duvarı" olarak değerlendirir. Hatta Türklere karşı bir Haçlı Seferi çağrısı yapar.[43] Bu değerlendirmeden yola çıkarak, mezhep ayrılıkları nedeniyle uzlaşmazlık ve çatışma içerisinde bulunan yöneticileri uzlaştırmayı amaçlar.

Şiirde çeşitli kuş adları simge olarak kullanılmıştır. Birinci dörtlükte, kartal imparatorluğu, iskete kuşu ve baştankara kuşu, köylüleri ve halkı simgeler. Burada şair, köylüler ile halk başta olmak üzere, merkezi Avrupa Hıristiyanlığının zalim ve kıyıcı Türklere karşı savaşmak amacıyla, kayserin etrafında toplandığını öne sürer.

Dördüncü dörtlükte kullanılan "akbaba" ve "vaftizsizler" sözcükleri, Bohemya, Macaristan ve Yunanistan'ı temsil etmektedir. Akbabalar ve vaftizsizler, ikincil önemdedir; ancak, onların yenilmeleri, Avrupa'nın "özü" olan Almanya'yı tehlikeye sokacaktır.

Beşinci dörtlükte yer alan "baykuş", Bohemya Kralı Pod bradlı Jiri'yi anlatmaktadır. Bu kral, o dönemde Vatikan tarafından "sapkın" olarak nitelendirilen Jan Hus'tan adını alan Husçuluk tarikatının temsilcilerinin başında gelmektedir. Bu nedenle, şair, iç "düşman" anlamında kendisinden "baykuş" olarak söz eder. Şair ayrıca prenslerin Kilise'nin sözünü dinlemediklerini, onları yola getirmek için, imparatorun gerektiğinde zor kullanmaktan kaçınmaması gerektiğini anlatır.

İstanbul'un Türklerce alınmasından beri Kilise'nin "Türk vergisi" adıyla vergi topladığını, halkın yaşamını çekilmezleştiren bu vergilerin hiç işe yaramadığını belirten şair, Bohemya ve Macaristan'daki Husçuların marifetlerinin Türkleri iyice cesaretlendirdiğini savlar. Aynı yerde ayrıca, yönetenlerin halkı soyup soğana çevirmesi, halkın dertlerine sırt dönmesi de eleştirilir.

Avrupa'da müzikli oyun geleneğinin ilk örneklerinden sayılan Türk Karnaval Oyunu adlı yapıtın da yazarı olan Rosenplüt, açık bir özeleştiri olarak artık feodal beylerle ve şövalyelerle herhangi bir savaşa girilemeyeceğini, köylülerin ve kentlilerin bu kesimleri yenerek et-

kisizleştirdiğini vurgular. Şairin bu tutumu, bir önceki şiirde ortaya çıkan yönetim yandaşlığının tersine, Avrupalı yöneticilere de eleştirel yaklaştığının kanıtıdır.

Jörg Doppach: "Türk'e Dair Yeni Bir Şiir" (1521)[44]

Yavuz Sultan Selim, Suriye, Mısır ve Kudüs dahil Arap ülkelerini Osmanlı topraklarına kattıktan sonra, 1520 yılında padişah olan Kanuni Sultan Süleyman, Şubat 1521'de Macaristan Seferi'ne çıkar. Bu sefer, Avrupa'ya "korku ve dehşet" biçiminde yansır. Karşı önlem olarak "imparatorluk yardımı" alabilmek için, Macaristan Kralı Lajos Almanya'nın Worms kentinde toplanan "İmparatorluk Meclisi"nde yoğun çabalar harcar, ancak somut bir sonuca ulaşamaz.

Söz konusu dehşet ve korku, Jörg Doppach'ın şiirinin de başlıca konusunu oluşturur. Şiirde belirtildiğine göre, Kanuni "Hıristiyanlığa boyun eğdirmek" için sefere çıkmıştır. Kanuni de "Kutsal Gömüt"ü, yani Kudüs'teki İsa'nın mezarını ele geçiren Sultan Selim gibi, başka Hıristiyan ülkelerini ele geçirebileceğini sanmaktadır.

Osmanlı ordusu 29 Ağustos 1521 tarihinde Belgrad'a girmiştir. Şiirde bu durumun hiç anılmaması, daha önce yazıldığını göstermektedir. Şiir, Hıristiyanları Türklere karşı savaşa cesaretlendirmeyi ereklemektedir. Şaire göre, İmparator Karl, Türklerin elindeki Hıristiyan ülkeleri kurtaracak, hatta Türkiye'yi bile alacaktır; kendisine karşı koymaya kalkışanları ve haçı kabullenmeyenleri kılıçtan geçirecektir. Şiirde yer alan, "Soylular, Hıristiyanlara güvenin, onların savaşmasına yardımcı olun!" çağrısı, Avrupa'da çeşitli nedenlerden dolayı var olan iç çatışmaların sürdüğünü göstermektedir.

Anonim: "Türk'e Karşı Hıristiyanların Nasıl Çarpıştığı Hakkında Bir Anımsatma" (1522)

44. dipnotta belirtilen kaynakta yer alan, özgün Almanca adı "Ain ermannung wider die Türken..." olan bu anonim şiir, Avrupa'nın koruyucu duvarı Macaristan'ın Türkler tarafından fethi üzerine yazılmıştır. Şiirde Macarların Türklere karşı kahramanca direndikleri an-

latılır; Almanya'nın artık işin önemini kavraması gerektiği anımsatılır. Hıristiyan dünyası Macaristan'a yeterli yardımda bulunmamakla, Almanya'daki yöneticiler de hiçbir şey yapmadan sürekli konuşmakla, yine Hıristiyan dünyası birlik ve bütünlük sağlayamamakla eleştirilir. Yakıp yıkan Türklere karşı koymanın Hıristiyanların en önemli görevi olduğu vurgulanır. Türklerin Avusturya'ya artık bir günde ulaşabilecek mesafede bulundukları, oradan Bavyera'ya geçebilecekleri, kadın kız, çoluk çocuk demeden herkesi yok edecekleri öne sürülür. Böylece şiirde Avrupa bütünlüğünün tek temeli olarak Hıristiyanlık vurgulanır. Avrupa kimliği açık bir biçimde Türk karşıtlığına yerleştirilir.

Hans Sachs: "Viyana'nın Türklerce Kuşatılması" (1529)

En son belirtilen kaynakta bulunan ve Almanca özgün adı "Der türkischen belägerung der stat Wien..." olan bu şiir, 16. yüzyıl Alman edebiyatının en önemli şairi olan Hans Sachs'a (1494-1576) aittir. Yaşadığı süre içerisinde hem başkaldırıcı köylülere, hem de zalim prens veya yöneticilere karşı mesafeli davranan bu ünlü Protestan şair, anılan şiirin başında Avrupa'yı sarsan olay olan I. Viyana Kuşatması'nı konulaştırır.

Şair şu görüşleri işler: Avrupa'nın gözbebeği olan Viyana'nın çevresi, Türk atlılarınca üç gün boyunca "yakılıp yıkılmıştır." Türk'ün, yani sultanın "haberci olarak gönderdiği tutsaklar, Viyana teslim olursa, halkın canının bağışlanacağını bildirmişlerdir." Ancak, Hıristiyan prens ve savaşçılar, kenti "canları pahasına savunacaklarını" ilan etmişlerdir. Bunun üzerine, Türkler Viyana'nın çevresindeki yerleri yakıp yıkmanın dışında "kadınlara, genç kızlara, hatta ölü bedenlere bile tecavüz etmişlerdir; gebe kadınların karınlarını yarıp, çıkardıkları bebekleri mızraklarına geçirmişler; binlerce Hıristiyan'ı boğmuşlar; binlercesini hayvanlar gibi önlerine katıp götürmüşlerdir."

Görüleceği gibi, o dönemde Avrupa boyutunda birleştirici unsur olarak Hıristiyanlık öne çıkarılır. Böylece, Türkler tüm Avrupa'nın karşıtı olarak ötekileştirilir.

Türklerin çok geniş bir alana kurdukları sayısız çadırdan oluşan otağı, Viyana'nın merkezinde bulunan Sankt Stephan Kilisesi'nin kulesinden görülmüştür. Şair, İbrahim Paşa'yı, Türk ordusunun donanımını, 300.000 olarak belirttiği gücünü, konumlanımını, kuşatma boyunca gelişen olayları ve saldırıları, Türklere verilen zararları, katliamları ve benzeri olayları ayrıntılı biçimde betimler.

Hıristiyanların kahramanca direnmesi sonucu, "zalim, kıyıcı, kan içici köpek ve sınırsız ölçüde aşağılık Türkler, her şeylerini geride bırakarak", Viyana Kuşatması'na son vermek zorunda kalırlar.

I. Viyana Kuşatması sırasında ve sonrasında Türklerin acımasızlığını, ırza geçmelerini, öldürücülüğünü ve Hıristiyanlığın tek düşmanı olduğunu anlatan sayısız şiir bulunmaktadır.

I. 12. Müzikte Oryantalist İzler ve Türk'ün Ötekileştirilmesi

Türk ve İslam motifleri ile ezgileri, Avrupa müzik geleneğine, birçok konuda olduğu gibi, İtalya üzerinden girmiştir. Bestelerinde Türk/İslam motif ve ezgilerine yer veren ünlü besteciler arasında Christoph Willibald Gluck (1714-1787), Hans Joseph Haydn (1732-1809), Wolfgang Amadeus Mozart (1756-1791) ve Ludwig van Beethoven (1770-1827) başta gelir.

Bunlardan en tanınmışı kuşku yok ki, Mozart'ın *Saraydan Kız Kaçırma* adlı yapıtıdır. Rus prensinin 1781'de Viyana'yı ziyareti nedeniyle, Viyana Sarayı'nın siparişi üzerine bu Rus prensin onuruna *Saraydan Kız Kaçırma*'yı besteleyen Mozart bu ünlü operasında Selim Paşa'nın kişiliğinde soylu, hoşgörülü ve ufku geniş bir Osmanlı paşasını; Osman'ın kişiliğinde kaba saba, yontulmamış, eğitimsiz ve görgüsüz bir Türk'ü; Konstanze kişiliğinde ise Aydınlanma düşüncesini içselleştirmiş, yaşam tarzına dönüştürmüş Avrupalı bir kadını sergiler. Bu anılan besteciler ve Doğu veya Türklerle ilgili sayılan besteleri, ayrı bir bölümde ayrıntılı biçimde irdelenmektedir.

Tarihsel-kültürel açıdan önem taşımasına karşın, Türkiye'de pek bilinmeyen ise, Ludwig van Beethoven'in *Atina Harabeleri* (Die Rui-

nen von Athen [G- Dur op 113]) adlı bestesidir. Bu yapıtın librettosu, yani yazınsal metni ulusalcı coşkuyu ve vurguyu öne çıkaran romantik Alman yazarı August von Kotzebue'ye aittir.

Kotzebue de anılan librettoyu 1811 yılında Peşte'de yeni tiyatronun açılışı nedeniyle kendisine verilen sipariş üzerine kaleme almıştır. Kotzebue, Beethoven'den oyunun müziğini yapmasını rica eder; Beethoven Antik Yunan kültürüne duyduğu aşırı ilgi nedeniyle üç hafta içerisinde oyunun müziğini besteler.

Atina Harabeleri konu olarak Olympos Dağı'nda başlar; Atina'da gelişir. Yazar, tanrıça Athene'yle eşdeğer tutulan kahramanların, kentlerin, sanatın ve bilimin koruyucusu tanrıça Minerva ile sanatın ve zanaatın, gezginlerin, yolların ve gezilerin koruyucusu tanrı Hermes'le eşdeğer tutulan Mercurius'u zaman içinde bir yolculuğa çıkarır. Minerva ile Mercurius, Atina'yı Türk boyunduruğundan kurtarmak amacıyla, Olympos'tan kaçarlar. Atina'yı sanat ve bilimden anlamayan Asyalı Türkler tarafından harap edilmiş bir durumda bulurlar.

Atina'da artık Türklerin yaşadığını gören Minerva ve Mercurius, şaşkınlık içinde Atina'nın dışında yeniçağın sanat ve kültür merkezini aramaya koyulurlar. Onlar için yeniçağın aranan kültür merkezi artık Budapeşte'dir. Budapeşte, bundan böyle Atina'nın ardılı olacaktır.

Romantik yazar Kotzebue'nün seçtiği konu rastlantı değildir. 18. yüzyıldan itibaren filhelenizm, yani Yunan severlik, bütün Avrupa'da hızla yerleşir. Antik Yunan düşünce birikimi, Avrupalılarca Avrupa kimliğinin oluşturucu köklerinden biri olarak değerlendirilir. Beethoven da bu düşünce çizgisinde konumlanan bir bestecidir. Bu nedenle, librettoyla kendisini kolayca özdeşleştirir.

Egzotik dans ve savaş müziği anlayışı içerisinde "derviş korosu", "yeniçeri müziği" ve "Türk Marşı" öne çıkarılır. Beethoven, filhelenist esin ve etkinin yanı sıra, Osmanlı/Türk müzik öğelerine, özellikle de savaş müziğini çağrıştıran Türk ezgilerine yer verir. Bu olgu, Türkler "Avrupa'ya yabancı bir halk" olarak değerlendirilseler de, kültür yaratımlarının ne denli geçişken olduğunu göstermesi bakımından öğreticidir.

I. 13. Batı Felsefesinde Ötekileştirme, Oryantalizm ve Türk İmgesi

Genel tarihsel gidişin bir türevi olarak din, bilim, sanat, edebiyat, politika gibi alanlara çeşitli biçimlerde ve yoğunluklarda yansıyan Türk ve İslam'a ilişkin izlenimler ve yaşantıların düşünsel/felsefi alana yansıması doğal, hatta kaçınılmazdır. Asya veya Doğu kültürüne karşı Avrupa kültürünün "ayırıcı özelliği" olarak ulamlanmak istenen felsefe ve düşün alanında da Türk ve İslam'a, bu bağlamda Asya ve Doğu'ya ilişkin çok sayıda anlatım ve kesintisiz bir değerlendirme çizgisi belirlenebilir.[45]

Gottfried Wilhelm Leibniz

Felsefe düzeyinde Türk ve İslam konusunda değerlendirmelere matematiğin kurucusu ve Almanya'da 1700 yılında kurulan Bilimler Akademisi'nin ilk başkanı Gottfried Wilhelm Leibniz'in (1646-1716) yapıtlarında rastlanır. Dilbilimin de kuramlaşması sürecine önemli katkılar yapan bu düşünür, *"Muhammet'in yazgı anlayışı ile Türk türü yazgı anlayışını"* özdeşleştirir.

Leibniz'e göre, Türk türü yazgı anlayışı, akıldışıdır; çünkü tehlikelerden sakınmayı önler; öngörüyü ve akıl yürütmeyi özendirmez. Bu anlayışta ayrıca, "iyi ile kötü" arasında ayrım yapılmaz. Türkler, söz konusu anlayışın bir sonucu olarak *"nedenlerle ilgilenmezler."* Önlerinde bulduklarıyla yetinirler.

Leibniz, Antik Yunan düşünce birikiminin Avrupa tarafından yeniden bulgulanmasına büyük katkı yapan İbni Rüşt'ün "tümtanrıcılık" öğretisine de karşı çıkar. Leibniz'i Türk tarihi açısından ilginç bir kişilik yapan birkaç olay vardır. Mısır'ın Fransa tarafından fethedilmesi düşüncesini ilk gündeme getirenlerden biri Leibniz'dir. Dönemin Rus çarıyla 1711'de bağlantı kuran düşünür, çarın danışmanları arasında yer alır.

Leibniz en önemli felsefi yapıtı olan *Monadoloji*'yi (Teklik Bilgisi) 1683'ten itibaren Osmanlılara karşı kazandığı başarılardan dolayı Almanya ve Avrupa'da abartılı bir biçimde söylenceleştirilen Prens

Eugène'e ithaf etmiştir. Leibniz ve Türklerin ötekileştirilmesi sorunu ayrı bir bölümde çözümlenmektedir.

Immanuel Kant

Immanuel Kant'a göre, Avrupalı akıl ilkesel ve tözsel olarak Asyalı akıldan "üstündür." Doğulu ya da Asyalı'nın cinselliği "ahlaksallıktan yoksundur"; Küçük Asya'da, yani Anadolu'da "akıldışılıklar" egemendir. Bunun yanı sıra, Türkler "ölçülü" ancak "çirkin" insanlardır. Wiesner-Hanks'in verdiği bilgiler uyarınca,[46] "ırk"ı ilk ve ayrımcı yaklaşımla kullanan filozoflardan biri olan Kant'a göre, Türkler, egemenlikleri altına aldıkları Balkan ve Avrupa halklarının "yurttaşlaşmalarını" önlemişlerdir. Müslümanların cennet anlayışı "ikiyüzlülüktür"; Asyalı saldırganlar, bölünmüş Hıristiyanlığı yok etmek istemiştir.

Johann Gottfried Herder

Yunan severliğin yaygınlaşmasına katkıda bulunan ve kültür felsefesinin kuramcılarından olan Johann Gottfried Herder (1744-1803), Doğu'yu "bilgelik", "erdem"; Anadolu'yu "kültürlerin beşiği" gibi nitelemelerle ulamlamasının yanı sıra, Yunanistan'ı "Avrupa'nın umudu"; Avrupa'yı "yenileşmenin odağı ve denge" olarak adlandırmıştır.

Avrupa Cumhuriyeti kavramını tartışmaya sokarak, bir anlamda bugünkü Avrupa Birliği düşüncesini gündeme getiren bu düşünür için, *"üç yüz yıldan beri Avrupa'da bulunmalarına karşın, hâlâ Avrupa'ya yabancı olan Asyalı barbarlar olan Türklerin Avrupa'da yeri yoktur."* Türkler, Avrupa'nın *"en güzel ülkelerini çölleştirmiş, bir zamanların akıllı Yunan halkını aşağılık barbarlar durumuna sokmuş, birçok sanat yapıtını bir daha yerine konulamayacak ölçüde yok etmiştir. Bütün Avrupalılar için kocaman bir zindan olan Türk imparatorluğu, zamanı gelince çökecektir."*

Georg Wilhelm Friedrich Hegel

Avrupa, Almanya ve Hıristiyan merkezciliğin en önde gelen kuramcısı, Aydınlanma düşüncesinin geliştiricisi ve diyalektiğin dizge-

leştiricisi Hegel'in yaklaşımı uyarınca, *"Doğu'da istenç ve bilinç özgür değildir."* Güneş Doğu'dan doğmasına karşın, *"Doğu'ya ait şeyler, felsefeden silinip atılmalıdır." "Doğu dünyaya ayrımlaşmamış bakışı simgeler."*

"Doğulular insanın insan olduğu için özgür olması gerektiğini anlayamazlar." "Asya başlatır, Avrupa sürdürür." "Doğu'da ışık içi değil, dışı aydınlatır." "Müslümanlık kaba sabalık ve keyfiliktir." "İslam, öznesel dünyasallığı teke bağımlılaştırır."

"İslam fanatizminin özü terördür." "Hıristiyanlıkta Tanrı insanlaşmıştır." "Avrupalı aklını özgürce kullanır." "Öz bilinç ancak Batı'da özgürleşir." "Türklerin gücü fetihlere dayanır." "Türklerin Tanrı'sı akıl soyutlaması değildir." "Kaba saba Türkler buluntu bir akla sahiptir." Bununla birlikte, *"Türkler bile azınlıklara inanç özgürlüğü sağlamıştır."*

Karl Marx/Friedrich Engels

Bitip tükenmek bilmeyen Doğu sorunu bağlamında, *"Türkiye, Avrupa meşruiyetçiliğinin kanayan yarasıdır,"* değerlendirmesini yapan Karl Marx ve Friedrich Engels'e göre, Osmanlı Devleti, onların deyişiyle Türkiye *"çürümektedir ve giderek daha fazla çürüyecektir."*

Türkiye'deki azınlıkların Avusturya ve Rusya'daki azınlıklardan *"daha fazla özgürlüğe sahip olduklarını"* sürekli vurgulayan bu iki düşünür, düşünsel konumlarını Avrupa devriminin düşmanı saydıkları Rusya'nın etkisizleştirilmesi ve Balkanlar'da Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması amacına göre belirler.

Görece bir Avrupa merkezci yaklaşımla Türkleri *"akıl soyutlaması gerektiren uygar değerler yaratma yeteneğinden yoksun"* olarak değerlendiren iki eleştirici düşünür ve eylemci, Türk köylüsünü *"Avrupa köylülüğünün en becerikli ve yetenekli temsilcisi"* olarak görür. Türkiye'yi *"Avrupa devletler düzeninin ve hukuk dizgesinin ayrılmaz bir parçası"*; Türk ordusunu da *"Avrupalı bir ordu"* olarak nitelendirmekten de sakınmazlar. Özellikle Karl Marx, ömrünün son yıllarında oryantalizmden uzaklaşmıştır.

Friedrich Nietzsche

Belki de filoloji kökenli olmasının da etkisiyle *"Yunanlı'ya özgü ve ait olan her şeyi"* aşırı yücelten ve böylece felsefede Yunan severliğin yerleşmesine katkı yapan Friedrich Nietzsche'ye (1844-1900) göre, Asya'nın en iyi mirasçıları Yunanlılardır.

Yunanlıların "bilgeleri", öbür halkların "kuralları" vardır. Avrupa, Asya'dan "üstündür." Avrupa'nın üstünlüğü akılcı eğitimden kaynaklanır.

Avrupa merkezci anlayışı dizgeleştirmeye çalışan bu düşünüre göre de Türkler dinsel yazgı anlayışları gereği, boyun eğerler; insana karşı ön belirlenmişliğin üstünlüğünü kabul ederler.

I. 14. Tarih ve Ötekileştirme

Tarih alanında sayısız belge ve yapıt bulunmaktadır. Bunlardan bazıları imgesel anlatımlara örnek olarak incelenebilir. Söz konusu birkaç örnek aşağıdadır.

Steven Runciman: *Haçlı Seferleri'nin Tarihi*[47]

Runciman'ın anlatımına göre, Türklere yenik düşen Bizanslılar, Doğu Hıristiyanlığını temsil etme yeteneklerini yitirmelerine karşın, Batı Hıristiyanlığına yaptıkları yardım çağrısı, Kutsal Savaş örtüsü altında yeni erk alanlarına açılma gereksinmesi duyan Avrupalı egemenlerce olumlu karşılanır. Papa II. Urbanus, kendisine elçiler ve mektuplar göndererek yardım çağrısında bulunan Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un bu çağrılarını Haçlı Seferi düşüncesini yaymak için gerekçe olarak kullanır.

Runciman, kronikçi Keşiş Robert'e dayanarak, Papa II. Urbanus'un Kasım 1095'te Clermont Konsili'nde şöyle konuştuğunu aktarır: Türkler, Hıristiyanlığın kalbine girdiği, Hıristiyanlara her türlü kötülüğü yaptığı ve mabetlerini kirlettiği için, Doğu Hıristiyanlığı yardım çağrısında bulunmuştur. Kutsal Kudüs tehlikededir; Hıristiyan hacılar büyük sıkıntılara katlanmak zorunda bırakılmaktadır. Bu nedenle,

zengin yoksul bütün Hıristiyanlar, "haklı bir savaşı" yürütmek için Doğu'nun yardımına koşmalıdır.

Keşiş Robert ayrıca, Avrupa'nın Hıristiyanları doyurmaya yetmediğini, bu nedenle yeni yerler bulmak gerektiğini de ekler. Bu yerler de Doğu'daki İsa karşıtlarının elindedir ve onlardan alınmalıdır. Bu bağlamda Keşiş Robert'in yukarıda anı/günce/gezi yazısı bölümünde yer alan *Kudüs'ün Tarihi* adlı yapıtın yazarı olduğunu belirtmeliyim. Bu gerekçelerle coşturulan aileler halinde yollara dökülen Avrupalı Hıristiyanlar, yazarın adlandırmasıyla Hıristiyanlığın baş düşmanı ve kıyıcısı "Türk'e karşı savaş" olan I. Haçlı Seferi'ne katılırlar.

Regina Pernaud: *Tanık Anlatımlarında Haçlı Seferleri*[48]

Runciman'ın Keşiş Robert'e dayanarak aktardığını, Pernaud da doğrular. Pernaud, Haçlı Seferi'ne katılanların öznel anlatımlarını içeren bu yapıtında yer alan kaynaklar arasında I. Haçlı Seferi'ne katılan bir başka kronikçiyi konuşturur.

Bu kronikçi Fulcher von Chartres'tir. Chartres'e göre, Papa II. Urbanus, Kasım 1095'te Clermont Konsili'nde yaptığı konuşmada Türkler hakkında şunları söylemiştir:

"Türkler ve Araplar, Doğu Hıristiyanlarına saldırdılar. Çok sayıda Hıristiyan'ı öldürdüler, tutsak aldılar, kiliseleri yıktılar; ülkeyi yerle bir ettiler. Eğer sizler, Türkler ve Araplara karşı koymazsanız, Tanrı'nın Doğu'daki sadık kulları onlara karşı koyamayacaktır. Yoksul varsıl hepinizi, bu aşağılık güruhu kardeşlerinizin oturduğu topraklardan kovmaya çağırıyorum. Bir yanda Tanrı'nın düşmanı Türkler, öbür yanda onun dostları!"

Papa II. Urbanus'un Haçlı düşüncesini yaygınlaştırmak ve kabul ettirmek amacıyla propaganda nitelikli bu sözlerinin gerçeği yansıtmadığını ileri süren Avrupalı tarihçiler de vardır. Hans Eberhardt Mayer, bu tarihçilerden biridir. Mayer'in *Haçlı Seferleri'nin Tarihi* adlı yapıtında aktardığına göre, Doğu'da Halife Hâkim'in kıyımı dışında Hıristiyan kıyımı olmamıştır. Türkmen Atsız'ın baskı ve kıyımları, Hıristiyanlara değil, Araplara yöneliktir. Ayrıca, Doğulu Hıristiyanlar, Batılı dindaşlarını hiçbir zaman yardıma çağırmamıştır.[49]

Pernaud'nun anılan yapıtında "Doğulu tanrıtanımazlar" olarak nitelendirilen Türkler hakkında veya onlarla ilişkili olarak şu tür imgesel nitelemeler yer alır: *"Türkler o denli acımasız ki, bizi bir kaleye sıkıştırdılar, orda susuz bıraktılar; susuzluktan ölmemek için sidiklerimizi ve hayvanların kanını içmek zorunda kaldık."*

Bir başka değerlendirme: *"Hiç kimse, ok atmada çok usta olan Türklerin akıllılığını, gözü pekliğini ve savaş yeteneklerini betimleyecek denli bilgili ve bilge olamaz. Türklerin savaş çığlıkları ve yöntemleri bize tümüyle yabancıdır."* Bazı Haçlılar, Antakya ve Urfa civarında küçük Haçlı devletçikleri kurarak burada yerleşir. *"Batılı olan bizler, yeni adlar aldık, Doğulular olduk!"* sözleri, bu olguyu dile getirir.

Son alıntı, Doğu-Batı ayrımının veya karşıtlığının daha 11. yüzyılda bile Avrupalıların kolektif bilincinde yerleşik olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir.

Wilhelm Caonersin/Johannes Adelphus: *Rodos'un Tarihi*[50]

Hümanist eğitimli, güncel konulara yönelimli meslekten hekim olan ve Rodos baş şövalyesi Caonersin tarafından kaleme alınan *Rodos'un Tarihi*'ni Almancaya çeviren Adelphus yapıtlarının önemli bir bölümünü 16. yüzyılın ilk çeyreğinde üretmiştir. *Rodos'un Tarihi*'nin alt başlığı "Rodoslu kahraman Şövalyelerin Zalim Türk Padişahı Mehmet'le Çarpışmalarının Öyküsü" biçimindedir. Bu yapıtın bazı bölümleri, çevirmen-yazarın özgün metne bazı eklemeler ve metin üzerinde istencine göre değişiklik yaptığını göstermektedir.

Rodos şövalyelerinin, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gelmeleri ve İstanbul'u alan utkulu Türk padişahının kuşatmalarına karşı başarıyla direnmeleri nedeniyle, Rodos, Avrupa'da hem Avrupa Hıristiyanlığının bir bileşkesi, hem de İslam yayılmasına karşı Hıristiyanlığın kahraman bir ön kalesi olarak değerlendirilir.

Türklerin dört kuşatma denemesini geri püskürttüğü gerekçesiyle ve dönemin "Hıristiyan merkezci" tarih ve yazın anlayışının da bir yansıması olarak Hıristiyan dünyasının onuru ve direniş simgesi biçiminde değerlendirilen Rodos, Avrupalıların Türk ve İslam ya-

yılmacılığına karşı birlikte savaşmaları gerektiğinin kanıtı olarak algılanır. Çevirmen önsözünde bu bakışı dile getirir.

Hıristiyan merkezci yaklaşım uyarınca Rodos, "kutsallığı, şövalyelerinin kahramanlığı ve cesareti" nedeniyle, "yumuşamış ve kırılgan Asyalılar" tarafından fethedilemez. Alman kültür tarihinde Asya güneyi, Avrupa kuzeyi simgeler. Asyalılar ya da güneyliler, çoğunlukla "kırılgan, korkak, yaratıcısız, dirençsiz, istençsiz, akılsız, ilkesiz ve kararsız"; kuzeyliler veya Avrupalılarsa "gözü pek, sert, savaşkan, dirençli, yaratıcı, akıllı, ilkeli, kararlı" insanlar olarak nitelendirilir.

Rodos'un Tarihi'nin "Büyük Türk'ün Ölümü Hakkında Sevinç Konuşması" ara başlıklı bölümünde anlatıldığına göre, Fatih Sultan Mehmet'in 31 Mayıs 1481 tarihinde ölümüyle Rodos'ta büyük bir sevinç oluşur. Yapıtın bu bölümünde Fatih'e ilişkin "bütün Hıristiyanlığın zalim düşmanı", "aç canavar", "sayısız kadının ırzına geçen", "mabetleri yok eden" biçiminde sayısız aşağılama ve sövgü yer alır. Fatih'e yönelik bu denli çok sövgü ve yergi, onun kişiliğine karşı duyulan korku ve hayranlığın bir dışavurumu olarak da yorumlanabilir.

Bu yapıtı ilginçleştiren bir başka özellik, Cem Sultan olayına geniş yer vermesidir. Yapıtın ağırlıklı bölümü bu olaya ayrılmıştır. Fatih Kanunnameleri uyarınca, devletin sürekliliği ve toplum düzeninin korunması amacıyla, baba, oğul, kardeş ve öbür yakınların öldürülebilmesi, Avrupa'da Türklerin acımasızlığının ve öldürücülüğünün, dolayısıyla da barbarlığının bir göstergesi olarak görülür ve gösterilir. Taht kavgası nedeniyle kardeşinden kaçarak Rodoslu şövalyelere sığınan ve oradan Roma'ya götürülen Cem Sultan, bir yandan söz konusu barbarlığın kanıtı olarak sunulur, öbür yandan da Osmanlı yönetimine karşı kullanılır. Böylece Cem Sultan olayı, Avrupa edebiyatında, tiyatrosunda ve operasında sıkça kullanılan bir motife dönüşür.

Rotterdamlı Erasmus: *Türklerin Kökeni ve Tüm Hıristiyanlığa Karşı Girişimlerinin Tarihi*[51]

Dönemin en önde gelen aydını, yazıncısı ve filozofu Rotterdamlı (Hollanda) Erasmus (1466-1536) dinsel ve yönetsel tutuculuğa karşı takındığı ve kararlılıkla savunduğu eleştirel tutumuyla ünlüdür.

Hümanist, teolog ve filolog olarak tanınan, felsefi anlamda savaş karşıtlığını dizgeleştiren bilge düşünür, Türklerin kökenini anlattıktan sonra Avrupalıların sayısız kez Türk'ü yenmek amacıyla yaptıkları seferin başarısız kaldığını belirtir. Bu başarısızlığın nedeni, Erasmus'a göre, Türklerin gücü değil, Avrupalıların dağınıklığından ve özeleştirisizliğinden kaynaklanan güçsüzlüğüdür.

Hıristiyan dünyasının Türk'ü yenmek için önce, dinsel ve dünyasal yöneticilerin sömürüye ve baskıya dayanan uygulamalarını eleştirmesi ve değiştirmesi gerekir. Başarı, dışarıda değil, içeride aranmalıdır.

Erasmus, bu tür düşüncelerini öbür yapıtlarında da dizgeli bir biçimde geliştirmeyi sürdürür. Örneğin, Paul Volz'a yazdığı uzun ve başlı başına bir yapıt olan mektubunda Türk'e karşı bir savaşın, din adamları ve yöneticilerden küçük bir azınlığın değil, tüm Hıristiyan dünyasının yararına bir girişim olması gerektiğini vurgular. Hıristiyanların genel çürümüşlüğünü dile getiren düşünür, *"Türkleri yenmenin en etkin yolu, Türklerin bizde İsa'nın öğrettiklerini ve duyurduklarını görmeleri, topraklarına göz dikmediğimizi, paralarını arzulamadığımızı, sadece onların ve İsa'nın esenliğini aradığımızı anlamaları olacaktır,"* saptamasını yapar.

Hans Löwenklav: *Müslüman Türk Ulusunun Tarihi*[52]

16. yüzyılda Osmanlıların Avrupa'da ilerlemelerinin bir sonucu olarak Osmanlı/Türk tarihini öğrenme gereksinmesi artar. Bu kapsamda Avusturya Saray tarihçilerinden Hieronymus Beck von Leopoldsdorf (öl. 1596), Osmanlı tarihçisi Muhittin Mehmet'in (öl. 1550) elyazmalarını 1551 yılında ülkesine götürür ve Kral I. Ferdinand'a armağan olarak sunar.

Kral, Muhittin Mehmet'in elyazmalarını Saray çevirmeni Johannes Gaudier'e Almancaya çevirtir. Hans Löwenklav (1541-1594) ve Macar asıllı Istvan Stephanus, söz konusu Almanca çeviriden ve Türkçe/Osmanlıca aslından yararlanarak, Avrupa'da Türk tarih yazımı sürecinde önemli bir dönüm noktası olan *Annales Sultanorum Othmanidarum* adlı yapıtı Latince olarak kaleme alırlar.

Löwenklav'ın "Türk tarihi"ni yazmasına yol açan olayların başında bu yazar ve bilimcinin 1584'te İstanbul'a gelmesi, burada yaklaşık bir yıl kalması ve çalışma arkadaşlarının çoğunun Osmanlı Devleti'yle ilgilenmeleridir.

Bu gezi, yapıtın "Lichtenstein'ın İstanbul Gezisi" ara başlığı altında ayrıntılı biçimde anlatılır. Löwenklav, yapıtın oluşum öyküsünü şöyle betimler:

"Ben Türklerin ülkesine gittiğimde sadece bu güçlü imparatorluğun bizlere yabancı ve hayret verici taraflarını ve olayları görmedim; aksine onlara ve tarihlerine ilişkin her şeyi, her türlü belgeyi edinmeye çalıştım. Diğer tarihçilerin bilgilerini aşan bilgiler edindim. Türkler tarihlerini çok kısa yazmışlar ve sadece çiziktirerek betimlemişler. Bu nedenle, her şey çok zor anlaşılıyordu ve çoğu ayrıntılar karanlıktaydı. Bu yüzden bütün bilgileri derlemek ve bir araya getirmek oldukça güç oldu."

Müslüman Türk Ulusunun Tarihi üç bağımsız bölümden oluşur. Birinci bölümde, İslam tarihi; ikinci bölümde, Türk tarihi (Osmanlı kroniği); üçüncü bölümdeyse Anadolu'daki kurumlar, yerleşim yerleri, kişiler ve olaylar konulaştırılır. Löwenklav, bu yapıtı *"rüzgâr hızıyla büyüyen bir imparatorluğun tarihi eksik ve yanlış yazılamaz"* ilkesine göre yazdığını özellikle vurgular.

Yazar, Türklere ilişkin "barbar", "öldürücü" vb. söylemleri benimsemekle birlikte, "Türkiye'de insanlar, inançlarından dolayı zindana atılmaz, asılmaz, yakılmaz!", "Türkler özdenetimlidir", "Türklerin fazla yasaları yoktur; yargılama uzun sürmez; verdikleri cezalar, acımasız ve zalimcedir", "Türk imparatorluğu kadınlar hanedanlığına dönüştü" gibi imgesel değerlendirmeler de yapar.

I. 15. *Yeni Haber* Gazetelerinde Ötekileştirme, Türk İmgesi ve Oryantalist İzlerin Kitleselleşmesi

Osmanlı/Türk tarih yazımı ve imgesi bakımından önemle üzerinde durulması gereken bir başka kaynak öbeği, 1500-1600 yılları içerisinde yayımlanan ve sayıları 8.000-10.000 arasında olduğu sanılan Almanca *Yeni Haber* (Newe Zeitung")[53] adlı gazetelerdir. Türk-

lerin ötekileştirilmesinin Avrupalıların ortak belleğinde yerleşmesi ve kitleselleşmesinde bu gazetelerin işlevi büyük olmuştur. *Yeni Haber*'leri, bu kitabın ikinci cildinde ayrıntılı olarak konulaştırdım.

I. 16. Asya-Avrupa Ayrımı ve Ötekileştirme Bakımından Belirleyici Olay: I. ve II. Viyana Kuşatmaları

Avrupa'da Osmanlı/Türk tarihi ve Türklerle ilgili diğer tarihsel olaylar hakkında binlerce yapıt, yazıt ve yazılı belge bulunmaktadır. Sadece 1529 ve 1683 "Viyana kuşatmaları" hakkında hazırlanan tek bir derlemede konuya ilişkin 4.270 adet yapıt ve/veya yazılı belge olduğu belirlenmiştir.[54]

İki Viyana Kuşatması hakkındaki bu 4.270 yapıt ve yazılı belge arasında sergi katalogları, bibliyografyalar, doktora tezleri, tiyatro yapıtları, öyküler, romanlar, nuveller, söylenceler, dualar, tarih kitapları, anlatılar, betimlemeler, şiirler, şiirsel yapıtlar, konuşmalar, vaazlar yer almaktadır.

Söz konusu yapıtlar, Çekçe, Danca, İngilizce, Fince, Fransızca, Hollandaca, İtalyanca, Latince, Lehçe, Macarca, Portekizce, Rumence, Rusça, İsveççe, Sırpça, İspanyolca, Türkçe ve Ukraynaca olarak yayımlanmıştır. Diller bakımından da sadece iki Viyana Kuşatması üzerine yayımlanan yapıtlar tüm Avrupa'yı kapsayacak ve temsil edecek düzeydedir. Bu nedenle, Türklerle ilişki içerisinde olsun olmasın, Avrupa ülkelerinde değişik yoğunlukta bir Türk ve İslam imgesi vardır.

I. 17. Tarih ile Sanatın Kesişme Noktaları: Şehzade Mustafa Olayı, Kanuni Sultan Süleyman ve Başka İmgeler

Rodos'un Tarihi adlı yapıtı konulaştırdığım bölümde Cem Sultan olayının öncelikle bu yapıt sayesinde bir motif veya izlek olarak Avrupa edebiyatlarına ve operalarına girdiğini belirtmiştim.

Avrupa edebiyatlarına, operalarına, tiyatrolarına verimli bir motif, malzeme, konu olarak giren ve kalıcılaşan bir başka tarihsel önemde olay Şehzade Mustafa olayıdır. 1553 tarihli Şehzade Mustafa olayını yazılaştırarak Avrupa'ya duyuran ve orada yaygınlaşmasını sağlayan ilk kaynak, Osmanlılara karşı katıldığı bir muharebede tutsak düşen ve üç yıl bir Türk tutukevinde çoğunlukla Türkler arasında tutsak olarak kalan Nikolaus Moffan adlı bir tutsaktır. Moffan, Türklerin öz kardeşlerini bile öldürebilecek ölçüde zalim oldukları düşüncesinden hareketle konuyu ayrıntılı olarak öyküler.

Şehzade Mustafa olayını Avrupa kamuoyuna duyuran ikinci önemli kaynak, mektuplarını yukarıda konulaştırdığım Avusturya elçisi Busbecq'tir. Üçüncü ve en yaygın kullanılan kaynaksa Löwenklav'ın *Müslüman Türk Ulusunun Tarihi*'dir.

Arnold Lehmann'ın konuya ilişkin doktora tezinde verdiği bilgilere göre,[55] Şehzade Mustafa olayı İtalya, Fransa, İngiltere, Almanya ve Hollanda'da 1556 yılından başlayarak 19. yüzyılın ortalarına değin birçok yazın, tiyatro ve opera yapıtında esin kaynağı ve izlek olarak kullanılmış, yazınsallaştırılmıştır. Bu olay, olumsuz imge anlamında da olsa Osmanlı/Türk kültüründen Avrupa kültürlerine geçen kalıcı ve üretken bir yazınsal motif olmuştur.

Osmanlı/Türk tarihinden önemli olayların Avrupa tiyatrolarında, bale ve opera sahnelerinde kullanıldığı bir başka ünlü örnek Kanuni Sultan Süleyman kişiliğidir. Kanuni gibi büyük ve utkulu bir padişahın, bir kadının hile ve entrikalarına kanarak, öz oğlunu öldürtmesi, acımasızlığın yanı sıra "kişilik ve istenç zayıflığı" olarak sanat yapıtlarına yansıtılır. Kanuni ve kişiliği, yine önce İtalya'da başlayarak, Fransa üzerinden İngiltere, Almanya ve öbür Avrupa ülkelerinin yazın, tiyatro ve müzik gibi sanat alanlarında çok yaygın bir esin ve izlek olarak kullanılır. Kanuni'nin yanı sıra, Timur-Bayezit, Kara Mustafa Paşa, Yanyalı Ali Paşa gibi kişilikler de etkin oldukları olaylar ve yazgıları bağlamında yazın ve müzik alanlarında konulaştırılır.[56]

Alman kültürü temelinde ve merkezi Avrupa için geçerli sayılabilecek yukarıda çizilen çerçeveden sav anlamında şu çıkarımları yapmak olanaklıdır: Avrupa tarihi, Anadolu Türk tarihinden ayrı dü-

şünülemez. Dokuz yüz yıllık bu tarihsel karşıtlık ve birliktelik süreci içerisinde yaşanan karşılıklı savaşlar, Türkiye ve Avrupa tarihinin karşılıklı olarak birbirini koşullandırdığı, gerektirdiği ve tümlediği gerçeğini ortadan kaldırmayacağı gibi, gölgeleyemez de. Tarihsel yönden Türkiye Avrupa tarihinin, Avrupa da Türkiye/Türk tarihinin karşı yanı, oluşturucu "ötekisi"dir.

Bir başka çıkarım, Avrupa'da ve Türkiye'de bazı kesimlerin öne sürdüğü gibi, din farklılığının "mutlak" ayırıcı, dolayısıyla da "düşmanlaştırıcı" bir özellik olarak görülemeyeceğidir. Her din, yaşam tarzı, davranış ve düşünüş biçimi ile değerler dizgesi üzerinde biçimlendirici etki yapar. Bu yadsınamaz bir olgudur; ancak, söz konusu etki, her türlü geçişi ve insansal-kültürel etkileşimi olanaksızlaştırmaz. Bununla birlikte tümden benzeşme hiçbir zaman olmayacağından, farklılıklar, karşılıklı zenginleşmenin özendiricisi olarak değerlendirilmelidir.

Dokuz yüz yıllık ortak tarihte her türlü çatışma, karşıtlık, savaş ve bunların kaçınılmaz bir sonucu olarak olumsuz imgeler baskın olmasına karşın, her biri bir kültür yaratma alanı olan şiir, müzik, din/vaaz ve felsefe gibi alanlarda karşılıklı etkileşimler gerçekleşmiştir. Söz konusu etkilerde olumsuz değerlendirmelerin de bulunması, bu etkileşimlerin yok sayılmasına gerekçe olarak kullanılamaz.

Kültür alanlarındaki geçişimlerin bir türevi olarak devlet, yapısını ve işleyişini oluşturan kurumlarda ve bu kurumların işleyişinde, hatta en ayrıksı olması gerektiği düşünülen din kurumlarının işleyişinde de benzeşmeye yol açmıştır. Söz konusu benzeşme, süreç içerisinde olağanlaşmış ve toplumca içselleştirilerek benimsenmiştir. Ayrıksı örnekler, bu savı geçersizleştirmez.

Tümel bir sav olarak şu çıkarımın altı çizilebilir: Olumsuz izlenim ve yaşantılardan kaynaklanan, karşılıklı ilişkileri zorlaştıran imgeler ve ortak bellekte yer eden birikim, Avrupa'nın Türkiye'nin kültürel kimliğinin, Türkiye'nin de Avrupa'nın kültürel kimliğinin oluşturucu "ötekisi" olduğu gerçeğini ortadan kaldıramaz. Sonuç olarak, birçok alandaki farklılığa karşın, Türkiye büyük ölçüde Avrupalı'dır; Avrupa da büyük ölçüde Türkiyeli'dir. İstençsel olarak bu diyalektik bağ görmezlikten gelinebilir, ancak koparılamaz!

II

Mektuplarda Doğu, Türk ve İslam İmgesi veya Oryantalist İzler

A. Haçlı Seferleri Sırasında Doğu'da Yazılan Mektuplarda Oryantalist İzler ve Türk İmgesi

Bu bölümde Batı'nın Küçük Asya'ya, bir başka deyişle Anadolu'ya, Asyalı/Doğulu olarak ulamlanan Türklere bakışını önemli ölçüde etkileyen temsili düzeyi yüksek yazılı ve yazınsal belgeleri zaman sırası içerisinde irdelemeye çalıştım. Bu ilke uyarınca, ilkin Haçlı Seferleri'nden önce ve I. Haçlı Seferi'nin seyri içerisinde yazılan mektupları inceledim.

Daha sonraki belgeler üzerinde kalıcı etkiler bıraktığını düşündüğüm Latince yazılmış mektuplarda belirlediğim oryantalist içerikleri, Türklere ilişkin değerlendirici yargıları belirlemeyi ve belirginleştirmeyi amaçladım.

Batı'da gerek oryantalist düşüncenin, gerekse Türk imgesinin belirginleşmesine kaynaklık eden yazılı belgelerin başında Haçlı Seferleri öncesinde ve sırasında Anadolu'dan Avrupa'ya yazılan mektuplar gelir.

Bu mektuplar içinde Haçlı Seferi düşüncesinin oluşması ve gelişmesine de katkı yapan mektup, I. Aleksios Komnenos'un Flandre Kontu Robert'e yazdığı mektuptur.

"Epistula Alexii I. Komneni imparatoris ad Robertum I comitem Flandrensem" (1088) – "Uyarılarımı Önemsemezseniz, Hıristiyanlığın Merkezi Konstantinopolis Türklerin Eline Geçer!"

Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleri sürecine koşut olarak zamanın Bizans imparatoru, yukarıdaki mektubu yine o zamanın Avrupa'sında en etkin kişi olan Flandre Kontu Robert'e yazmıştır. Bizans imparatoru, bu mektupta Avrupalı Hıristiyanları Bizans'a yardıma çağırır.

Heinrich Hagenmeyer tarafından *Haçlı Seferi Mektupları*[57] adıyla yayımlanan yapıtta mektubun Latince özgün metni verilmiştir.

Anılan bu ilk mektupta yer alan savlar ve bildirimlerin Hıristiyan dünyasında büyük yankı uyandırdığı anlaşılmaktadır. Yankının büyüklüğüne en büyük kanıt Robertus Monachus'un (Keşiş Robert'in) *Kudüs'ün Tarihi* (Historia Hierosolymitana) adlı yapıtıdır.

Keşiş Robert'in *Kudüs'ün Tarihi* adlı yapıtına dayanarak, söz konusu mektubun içeriği şöyle özetlenebilir:

Bizans imparatoru, Flandre Kontu Robert'e, Flandre'de yaşayan din adamlarına ve halkına iyi duygularını iletir. Peçenekler ve Türklerin ilerlemesinden dolayı ülkesinin içine düştüğü anlatılmaz sıkıntılı durumu betimler.

Ülkesinin karşı karşıya bulunduğu olumsuz gelişmeleri ve olayları anlatan imparatorun öne sürdüğüne göre, Peçenekler ve Türklerden kaynaklanan *"öldürme eylemleri ve benzeri korkunç olaylar"* günlük yaşamın bir parçası durumuna gelmiştir.

Hıristiyan çocuk ve gençler, Türkler tarafından *"vaftiz taşları üzerinde sünnet edilmekte"* ve bu taşların üzerine işemeye zorlanmakta, Tanrı'nın adı kirletilmektedir. Karşı koyanlar acımasızca öldürülmektedir. *"Namuslu kız ve kadınlar soyulmakta, yaş ve benzeri şeyler gözetilmeksizin kirletilmekte"*; bir kadının ırzına geçilirken, öbür kadınlar, *"bunları bedensel ve ruhsal yönden çökertmek amacıyla cinsel isteği artırıcı, açık saçık sözler söylemeye zorlanmaktadır."*

Yazar, mektubun yaratacağı etkiyi artırmak amacıyla Babil'deki[58] tutsak Musevi kadınların da mektupta sözü edilen Hıristiyan kadınlarınkine benzer durumda bırakıldıkları söylencesini duyumsatır.

Bizans imparatoru, burada başka bir duyumsatma daha yapar. Şöyle ki: Musevi mitolojisine göre, Zalimler, Babil'deki Musevi tutsaklara, *"Bize Sion ilahileri söyleyin!"* diye diretmiş, Musevi tutsak kadınlar bu isteğe karşı koymuştur.

İmparatorun mektupta belirttiğine göre, Hıristiyan kadınlar, Türklerin şarkı veya cinsel isteği artırıcı sözler söyleme buyruğuna boyun eğmek zorunda kalmıştır.

İmparator I. Aleksios Komnenos, bu benzetmeyle sıkıntının korkunçluğunu vurgulayarak, konuya ilişkin duyarlılığı artırmayı amaçlamıştır.

Öte yandan, Batılı tarihçiler de bu karşılaştırmanın tarihsel yönden tutarlı olmadığı kanısındadır (Hagenmeyer 1901, s. 193).

Mektupta öne sürüldüğüne göre, Peçenekler ve Türkler Sodomik günahı (Sodomi: Sodom ve Gomorra'dan türetilmiştir; zoofili ve homofili anlamında da kullanılır) her kesim ve insanlar üstünde işlemekle yetinmeyip, bir bişofu da aynı şekilde kirletmişlerdir.

Kutsal yerler anlatımı olanaksız bir tarzda kirletilmektedir.

Türklerin ve Peçeneklerin etki alanı, Kudüs dahil bütün Yunanistan'ı içine almaktadır. Başkent Konstantinopolis büyük bir tehlikeyle karşı karşıya bulunmaktadır. Tanrı ve Latin Hıristiyan Kilisesi, Yunanlıların yardımına koşmaz ise Konstantinopolis Türklerin eline geçecektir. Nitekim Türkler daha şimdiden 200 gemiyle Pioponus'a saldırmışlardır.

Burada 1088 veya Temmuz 1090'da Türk denizcilerin Khios ve Mitylene'yi aldıktan sonra Propontis'e değin geldikleri kastedilmiş olabilir.

Türklerin eylemleri hakkında mektupta yer alan bu öne sürümlerin dışında imparator,

– *"Tanrıtanımaz bu soyun (Türklerin) neden olduğu kötü olay ve gelişmelerin"* sadece küçük bir bölümünü anlattığını;

– *"Bütün Batı Hıristiyanlarını kendisinin ve egemenliği altındaki Yunanlıların yardımına"* çağırdığını;

– *"Mektubu yazdığı sırada Türklerden ve Peçeneklerden kurtulmak için kaçmak zorunda kaldığını"*;

– *"Dinsizlerin zulmü altında yaşamaktansa, Latin egemenliği altına girmeyi"* yeğleyeceğini;

– *"Hıristiyanlar için en değerli şey olan İsa'nın ve öbür kutsal kişilerin kutsal emanetlerinin bulunduğu kent olan Konstantinopolis'in Latinlerin egemenliği altında olmasının"* daha iyi olacağını;

– *"Eğer Hıristiyanlar, kutsal emanetler uğruna çarpışmak niyetinde değil de, parayı önemli görüyorlar ise, herkesin bildiği ve uzun bir süre içerisinde Konstantinopolis'te birikmiş olan muhteşem zenginliği"* düşünmelerini;

– *"Bu muhteşem zenginliğin Türklerin ve Peçeneklerin eline geçmesi durumunda kendileri için doğabilecek zararları ve olumsuz gelişmeleri"* göz önünde tutmaları gerektiği gibi konuları vurgular.

İmparator Avrupa'ya ayrıca şu iletiyi ve uyarıyı verir:

"Türkler ve Peçeneklerin, Konstantinopolis'te birikmiş bu zenginlikleri ellerine geçirmeleri durumunda zamanla bizim para düşkünü askerlerimizin aklını çeleceklerinden korkarım. Türkler ve Peçenekler uzun zaman içerisinde oluşturulmuş bu zenginliklerin sahibi olduklarında, askerlerimize bu zenginliklerden pay vererek, onları giderek bizden koparır ve kendi saflarına çekerler.

Ayrıca korkarım, onlar da Julius Sezar'ın bir zamanlar yaptığı gibi yapar. Julius Sezar para düşkünlüğü nedeniyle Frank İmparatorluğu'na saldırmış; üst ve alt toplum kesimlerinden insanların gönlünü hoş etmek ve onları kendine bağlamak için bu savaştan elde ettiği ganimetten onlara armağanlar dağıtmıştır."

Bu bölümde yukarıdaki saptamaların yanı sıra Yunan kralının güzel Yunan kadınlarını duyumsatmak suretiyle, Avrupalıların Doğu'ya sefere çıkmasını özendirmek istediği de öne sürülür (Hagenmeyer 1901, s. 208).

Bizans imparatoru, *"henüz zaman ve olanak varken, Doğu'da Hıristiyan egemenliğinin, daha da önemlisi Hıristiyanlığın Tanrı'sının varlığını sürdürmesini sağlamak suretiyle girecekleri sevapları"* düşünmelerini belirterek uyarı niteliğindeki mektubunu bitirir.

Yukarıda sözü edilen mektubun iki ayrı yazımı bulunmaktadır. Mektubun tarihçiler tarafından en çok kabul gören yazımını, Keşiş Robert (Robertus Monachus von Reim) *Kudüs'ün Tarihi* adlı yapıtının giriş bölümüne koyarak günümüze ulaştırmıştır.

Mektubun öbür yazımı Guibert'in *Gesta Dei per Francos* adlı yapıtında yer almaktadır.

Guibert'in yazımına göre, Bizans imparatoru, Frison takma adıyla anılan Flandre Kontu Robert'i daha önce Kudüs'e yaptığı hac ziyareti esnasında Konstantinopolis'te tanımış ve kendisine güven duymuştur.

Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, o dönemlerde (1071-1093) Avrupa'da çok etkili olan Flandre Kontu Robert'i harekete geçirmek suretiyle, öbür etkili kişileri daha kolay etkileyebileceğini düşünür.

Guibert'in mektubu ile Robert'in mektubu arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Guibert, Robert'in yazımında yer almayan şu iki noktayı vurgulamıştır:

– Kiliselerin Türkler tarafından ahıra dönüştürülmesi;

– Mektubun yazarının (İmparator I. Aleksios Komnenos) güzel Yunan kız ve kadınlarını duyumsatarak Avrupalıları, Doğu'ya bir sefere çıkma konusunda isteklendirmesi.

Tarihçiler, Hagenmeyer'in yukarıda kaynak olarak andığım kitabında bu iki hususun adı geçen mektupta yer almış olabileceğini olası görmemiştir.

Keşiş Robert'in günümüze ulaştırdığı mektupta yer almayan bu iki noktada Guibert'in, Raimund de Aguilers'in yazdığı mektuptan esinlendiği sanılmaktadır.

Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un bu mektubunda İstanbul'un Türklerin eline geçeceği uyarısı, yaklaşık 360 yıl sonra gerçeğe dönüşmüştür. Bu uyarının gerçekleşmiş olması bakımından mektup, bir "öngörü", gerçekleşen öngörü metni olarak da okunabilir.

2. "Raimund de Aguilers'in Mektubu" – "Kilise Potansiyel Tehlike Türkleri Hıristiyanlara Tanıtıyor"

Hagenmeyer'in aktardığına göre, Raimund de Aguilers'in İmparator Aleksios'un yazdığı mektubun bazı bölümlerini kendi mektubuna almış olabileceğine kesin gözüyle bakılmaktadır. I. Haçlı Seferi'ne katılan Raimund'un mektubunun özet çevirisi şöyle:

Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un mektubuyla büyük benzerlik taşıyan bu mektupta,

– Çocukların sünnete zorlandıkları;

– Kilise ve resimlerin tahrip edildiği;

– Gençlerin annelerinin gözleri önünde ahlakdışı davranışlara itildiği

– Türklerce Süryanilere zulmedildiği öne sürülür.

Mektubun yazıldığı dönemde Avrupa ülkelerinde Kilise'nin kullandığı ortak dil Latincedir. O nedenle mektuba konu olan olay ve gelişmeler Kilise yoluyla bütün Avrupa halkına da sunulmuştur. Kiliseler bir anlamda "çarpan" işlevi görmüş, mektupta öne sürülen savların Hıristiyan dünyasında yayılmasını sağlamıştır.

Çoğu Avrupa halkları gibi Almanlar da Doğu'dan gelen tehlike, bir başka deyişle, Türklere ilişkin ilk bilgi ve izlenimleri Haçlı Seferleri'nden önce Kilise üzerinden edinmiştir. Hıristiyan Kilisesi kendi egemenlik alanını tehdit ettiğini öne sürdüğü ve en yayılmacı güç olarak nitelendirdiği Türklere karşı tutumunu, Hıristiyan halkı bü potansiyel tehlikeye karşı duyarlı duruma getirmek olarak belirlemiştir. Bu bağlamda Kilise, dikkatleri dönemin ülkelerinin alışılmış sınırlarını zorlayan Türklere karşı yoğunlaştırmaya çalışmıştır. Bu amaca ulaşmak için, düşünce ve duygulara seslenmeyi yeğlemiş; isteği artırmak için, maddi ve manevi çıkar kaynaklarını öne çıkarmış, hatta Hıristiyan kadınların iffetini vurgulayarak, etkisini yükseltme yoluna gitmiştir. Geniş kapsamlı etkinlikler düzenlenerek, Hıristiyan ahali yukarıdaki mektupta yer alan haber ve savlar temelinde güdümlenmeye çalışılmıştır.

Daha sonra incelemeye katacağım Robertus Monachus'un *Kudüs'ün Tarihi* adlı yapıtının giriş bölümünde Papa II. Urbanus'un Clermont Konsili'nde söz konusu mektupta yer alan öne sürümlere geniş yer verdiği görülür.

Burada dikkat çekici olan nokta şudur: Türkler, ulusal kökenlerinden çok, yeni bir dinin hızla yayılmasını sağlayan güç olarak gösterilir. Bu belirleme, Avrupa'da daha sonra da etkisini göstermiş ve Batı oryantalizmini ve Türk imgesini biçimlendiren bir etki gücü taşımıştır.

Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un anılan mektubunda Türkler "dinsiz ve insansal yönden hoşgörüsüz, kaba, hoyrat, yıkıcı, vicdansız, acımasız, ahlak kurallarını gözetmeyen, iğrenç eylemler yapan, en korkunç günahı işlemeye yatkın" kişiler olarak nitelendirilmiştir. Mektupta asıl olarak propaganda ve ajitasyon yoluyla yandaş kazanmak amaçlanan bilinçli, çarpıcı genellemelere yer verilmiş, ajitasyon amacını gerçekleştirmek için, iyi-kötü Türk gibi ayrımlar yapılmamıştır. Kolayca kalıcılaşabilecek kalıp sözler ve imgeler seçilmiştir.

Bu bölüme Türkler için kullanılan "kuduz barbarlar" anlamında "rabies barbarica" başlığını da seçebilirdim. Çünkü bu iki sözcük, amaçlı olarak Avrupa'da Kilise ve dönemin tarih yazımında Türkleri ulamlamak için oldukça sık kullanılmıştır.

Bu iki sözcük, Chartres ve Blois Kontu Stephen'ın 24 Haziran 1097 günü İznik yakınlarından, İngiltere Kralı II. Willliam'ın kız kardeşi olan eşi Adela'ya yazdığı mektupta yer almaktadır.

Haçlı Seferleri sırasında yazılmış olan mektupları incelemeyi sürdürüyorum. Oryantalizm ve Türk imgesi bakımından önemli olan diğer mektuplar şöyle sıralanabilir.

3. "Epistula Urbani II papae ad omnes fideles in Flandria commerantes" (Kasım 1095) – "Türklerin Baskısından Kurtulma İsteği"

Papanın bu mektubu Haçlı Seferleri'nin tarihi açısından önemli görülmektedir. Öneminin birinci nedeni, Ademar'ın 1. Haçlı Seferi boyunca papanın vekilliğine atanmış oluşunu göstermesi olarak değerlendirilmektedir (Hagenmeyer 1901, s. 46-47).

İkinci nedeniyse, Haçlıların sefere çıkış tarihinin 15 Ağustos 1096 olarak bu belgede somutlaşmasıdır.

Mektup, Türk imgesine ilişkin öğelerin oluşması veya pekişmesi açısından önemli sayılabilecek iki açıklamayı içeriyor. Birinci açıklama şu sözlerde biçimleniyor: "Rabies barbarica."

"Rabies barbarica", "kuduz barbarlar" anlamına geliyor. Metin bağlamında bu iki sözcükle Anadolu'da Selçukluların, Filistin'de Arapların "talancı" ve "acımasız" davrandıkları öne sürülür. Bu kavramlar, Haçlı Seferleri'ne ilişkin birçok günce ve irdelemenin ana konularından birini simgelemektedir.

İkinci açıklama "liberation" ve "huius modi procinctum" kavramlarıyla ilgilidir. Adı geçen mektubun giriş bölümünde Türklerin "baskıcı" ve "kıyıcı" diye tanımlanan tutum ve yönelimleri anlatılır.

Ayrıca, yukarıda yer alan bu iki Latince anlatım, Türklerin baskıcı eylemlerinden veya boyunduruğundan kurtulma isteğini vurguluyor.

4. "Epistula Urbani II papae ad Bononienses" (19 Ekim 1096) – "Kilise'nin Kurtuluşu ve Özgürlüğü İçin Sefere Çıkılmalıdır"

Papa, söz konusu mektubunu Bologna halkı ve ruhaniler kesiminin kendisine bağlı olanlarına yöneltmiştir. Mektupta halkın Haçlı Seferi'ne katılma isteği övülür ve yükseltilmeye özen gösterilir.

Bu mektubun en özgün yanı, evli erkeklerin Haçlı Seferi'ne çıkabilmek için, eşlerinin onayını almaları gerektiğini belgelemesidir. Hagenmeyer'in öne sürümüne göre, böyle bir belirleme salt bu mektupta yer alır (Hagenmeyer 1901, s. 47).

Batı oryantalizmi ve Türk imgesi açısından etkin olabilecek belirlemelerin başında bir önceki mektupta değinilen "liberatio ecclesiae" (Kilise'nin kurtuluşu veya özgürlüğü) kavramları gelir. Bu anlatımla "İnançsızların, yani, Türkler ve Arapların (Sarasenlerin) boyunduruğundan kurtulma" istenci ve isteği dile getirilir.

Bu ve benzeri belgelerle Türkler, Hıristiyanlığın baş düşmanı olarak gösterilmeye başlanır. Bu imge giderek Avrupa'da yerleşecektir.

Durumları veya oluşları benzer anlatımlarla yinelemek, anlatımların içerdiği değerlendirme veya yaklaşımların bireylerin bilincine yerleşmesi bakımından iyi bir taktiktir. Bu mektuplarda da başvurulan yöntem budur.

5. "Epistula I Stephani comitis Carnotensis ad Adelem uxorum suam" (24 Haziran 1097, İznik) – "Yanılgının Öğretmeni ve Gerçeğin Öğrencisi İznik'in Öyküsü"

Chartres ve Blois Kontu Stephen'ın, eşi Adela'ya yazdığı mektup Türk imgesinin oluşum süreci yönünden önemli bir belgedir.

Henry (önadı) Stephen, Champagne Brie, Blois ve Chartres Kontu III. Theobold'un oğludur. Çok iyi bir eğitim görmüş, dönemin yazarları arasına girmeyi başarmıştır. Eşi Adela, İngiltere fatihi William'ın kızı ve İngiltere Kralı II. William'ın kız kardeşidir.

Henry Stephen, İznik yakınlarında Türkler ve Haçlılar arasındaki çatışma ve savaşları yaşar, İznik'in, Bizans imparatoruna teslim edilişine (19 Haziran 1097) tanık olur.

Böylece, İznik el değiştirir. Yukarıda da vurguladığım gibi, bu el değiştirme belli aralıklarla yinelenir.

28 Haziran 1097'de İznik'ten yola çıkan Haçlı ordusuna Antakya'ya değin komutanlık eder. Haçlılar ile Türkler arasındaki en büyük savaşlardan biri olan Eskişehir (Dorylaion) yakınlarında gerçekleşen savaşa (1 Temmuz 1097) katılır.

Antakya Kuşatması sırasında Haçlı ordusunun komutanıdır. Ancak çeşitli nedenlerle, Antakya Haçlıların eline geçmeden önce kentten uzaklaşır. Kısacası orduyu bırakıp kaçar. Fakat bu ayrılışı, özellikle eşi onurlu bulmaz.

İkinci kez sefere çıkar, İstanbul'da Langobartlara katılır. Bu ordu Türklere yenilince, kaçarak canını kurtarır ve yine İstanbul'a döner. 1102'de Mısır'da ölür.

Stephen ile Adela'nın yedi oğlu olur. Oğullarından Stephen, 1135 yılında İngiltere tahtına oturur. Öbürleri önemli dinsel ve yönetimsel görevler üstlenirler. Böylece kamuoyu oluşturmaya elverişli konuma gelirler.

Mektubun içeriği şöyle özetlenebilir: Stephen, giriş bölümünde eşine övgü ve özlemi, mektubu bir yazıncı/edebiyatçı gibi yazmaya gösterdiği özeni anlatır. İmparator tarafından dostça karşılandığını ve armağanlara boğulduğunu; maddi varlığının birkaç kat arttığını belirtir. İmparator, salt Stephen'ı değil, Haçlı ordusu komutanlarını da zenginleştirir.

Stephen, İznik'te *"üç yüzden fazla kule"* olduğunu, İznik önlerinde Kılıç Arslan komutasında "gözü pek" Türk savaşçılarıyla karşılaştıklarını, savaşın yaklaşık "dört hafta" sürdüğünü anlatır. Kılıç Arslan'ın *"kötü niyetini"* gerçekleştiremediğini, Haçlıların *"vahşi bir ruhla"* Türkleri *"geri dönüp kaçmaya zorladıklarını, çoğunu öldürdüklerini veya yaraladıklarını"* belirtir.

Hagenmeyer, bu bağlamda çeşitli tarihçilerin 200 kadar Türk'ün katledildiğini; örneğin, Albert'in 100 Türk'ün kafasının kesilerek çuvallar içerisinde İmparator Aleksios'a sunulduğunu yazdığını belirtir.

Stephen, Türklerin önde gelenlerinin birçoğunun bu savaşta öldürüldüğünü, Haçlılardan yalnız Flandrensis Balduinus'un yaşamını yitirdiğini yazar. Ayrıca sonunda Türklerin *"korkuya kapılarak boyun eğdiklerini"* öne sürer.

Kentin teslim edilişi sırasında, imparatorun kentliler ve Haçlıların önde gelenlerini zaferi kutlamak üzere kabul ettiğini, kendisinin ise kenti düşman Türklerden korumak üzere kentte kaldığını; imparatorun bu durumdan hoşnutluk duyduğunu aktarır.

Kont Stephen, İznik'in 19 Haziran 1097'de Bizans imparatoruna teslim edildiğini yazar. Bu tarihin salt onun mektubunda oluşu, tarih yazımına küçük bir katkı olarak değerlendirilir.

Stephen, imparatorun elde edilen ganimeti askerlere dağıttığı görüşüne de yer verir.

Ayrıca Türklerin her türlü mal varlıklarını ve savaş donanımlarını kentte bırakarak kenti boşaltma koşulunu kabul ettiklerini ileri sürer.

Ancak, tarihçiler bu savı paylaşmamaktadır; Hagenmeyer, imparatorun Türklerin çocuklarını, eşlerini ve her türlü varlıklarını almalarına izin verdiğini bildirmektedir (Hagenmeyer 1901, s. 234).

İznik 1078'de Türkler tarafından alınır. 19 Haziran 1097'ye değin Türklerin elinde kalır. Stephen, İznik'in bu süre içerisinde Müslüman kentine dönüştüğü ve günahlara boğulduğu kanısındadır. O nedenle, Stephen'a göre, *"İznik günahları yüzünden yanılgının öğretmeni olmuştur ve alınışıyla birlikte yanılgının öğretmeni olmaktan kurtulup, gerçeğin öğrencisi olmuştur!"*

Mektupta yer alan oryantalist söylem ile Türk imgesi konusunda değerlendirici ve yargılayıcı belirlemeler şunlardır: *"Doğulu kötü niyeti"*, *"korkaklık"*, *"Doğu sinsiliği"*, *"kolay boyun eğme"*, *"inançsızlık"* ve *"günahkârlık."*

Öte yandan, mektubun satır araları okunduğunda, yazarının açığa vurmaksızın, Türkler için "gözü pek", "savaşkan" gibi övgü nitelikli belirlemeler kullandığı hemen görülür.

6. "Epistula Simeonis patriarchae Hierosolymitani et Hademari de Podio Marial episcopi ad fideles partium septentrionis" (18 Kasım 1097, Antakya) – "Üç Çarpışmanın Belgesi"

Bu son mektup, Kıbrıs Adası'nda yaşayan ve Doğu Hıristiyanlarının temsilcisi olarak nitelenen Simon tarafından yazılmıştır. Haçlı Seferi girişimine pek ilgi göstermeyen Kuzey Avrupa ülke ve Hıristiyanlarına yöneliktir.

Bu mektubun dönemin tarih yazımına özgün katkısı pek önemsenmez. Buna karşılık, ayrıntı niteliğinde şu bilgiler mektupta yer alır: Haçlılar ile Türkler arasında I. Haçlı Seferi boyunca üç önemli muharebe olur. Bunlardan birincisi 14-15 Mayıs İznik, ikincisi 1 Temmuz 1097 Eskişehir, üçüncüsü ise 20 Kasım 1097'de Antakya yöresinde Demirköprü'de gerçekleşir.

Mektubu ilginç kılan bir başka özellik, Haçlılara karşı duran Türk ordusunun bireşiminin ayrıntılı olarak belirtilmesidir.

7. "Charta-Clemential comitissae Flandrial" (Kasım 1097, Watten) – "Kutsal Kalıntıları Kim Talan Etti?"

Flandre kontunun karısı Bayan Clementia'dan kalan bu belge Hıristiyanlığın kutsal kalıntılarının kimler tarafından alındığına ilişkin önemli açıklamalar içeriyor. Eşi Kont II. Robert'in katıldığı I. Haçlı Seferi sırasında eniştesi Apulia Dükü Roger'in, Meryem'in saçları, Aziz Matta ve Aziz Nicolaus'un kemikleri gibi kutsal kalıntılar elde etmek için uğraştığını, onun bu kalıntılara ilgisinin I. Aleksios Komnenos'un Ocak 1088'de yazdığı mektubun bu konuda etkin olduğunu gösteriyor. Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un adı geçen mektubu, yukarıda incelenmiştir.

Türk imgesi ve oryantalist birikim açısından bu belgenin işlevine gelince, özellikle imge oluşturucu üç kavram üzerinde durmak gerekiyor: *"perfidia"*, *"persae"*, *"fastus."*

Birçok tarihsel-yazılı belgede sıkça kullanılan "perfidia", *"sinsilik"*, *"ikiyüzlülük"*, *"alçaklık"* gibi anlamlarda ve Batı'da Türklerin Haçlılara karşı ortaya koyduğu davranışları nitelendirmek için kullanılır.

"Persae" kavramı ilk bakışta İranlılarla ilgili gibi görünmektedir, ancak bu sözcük, metin bağlamında Türkleri kapsayan Doğulu Müslümanları anlatmaktadır. Aslında bu kavramla İranlılar, Araplar, Türkler ve Doğu'nun öbür halkları birbirleriyle özdeşleştiriliyor. Bu özdeş tutma, yörenin ulusal topluluklarının birbirine karıştırılmasına, birinin eylemini öbürlerine mal ederek genelleştirme amacına hizmet etmektedir.

Söz konusu özdeşleştirme eğilimi öncelikle Türkleri Araplar ve İslam'la özdeşleştirme biçiminde yüzyıllar boyu sürmüştür. Ayrıca, bu sözcükte yüzyıllar içinde oluşan "yan anlam" katmanları, oryantalist bakış açısını pekiştirici bir işlev görmektedir.

"Fastus" kavramı, *"kibirli veya küstahça aşağılama"*, *"karşısındakinin kişiliğini yok sayma"* gibi anlamlara geliyor. Türklere ilişkin belgelerde sıkça rastlanan bir nitelemedir. Sürekli yengiler kazanan Türklerin davranışları muhataplarınca belki böbürlenme, kibirlenme ve hor görme gibi algılanmış olabilir.

Bütün bu yargılayıcı ve dışlayıcı nitelemeler bir araya getirildiğinde, Batı'da hem oryantalist söylemin, hem de Türk imgesinin ipuçlarının belirginleşmeye başladığı rahatlıkla söylenebilir.

8. "Epistula I Anselmi de Ribodimonti ad Manassem archiepiscopum Remorum" (Kasım 1097, Antakya) – "Ayrıntıların Belgesi"

Anselm von Ribemont, Haçlı Seferi'ne katılan önemli kişilerdendir. 6 Mayıs 1097 günü İznik'e gelen ilk Haçlı güçleri içinde o da vardır. Antakya Kuşatması'na katılır. "Kutsal Topraklar"a ulaşma çabası içinde 23 Ocak 1099 günü yaşamı son bulur.

Anadolu boyunca İznik-Antakya arasında Haçlı serüvenini birlikte yaşar ve çekilen sıkıntıları mektubuna yansıtır. Sefer boyunca 200'den fazla kent ve kalenin Haçlılarca geri alındığını, seferin çok başarılı ve sevindirici gerçekleştiğini aktarır.

Mektup, Haçlı Seferi'ne ilişkin ayrıntıların belgesi niteliğindedir.

Mektubun ana konusu Türklerdir.

Türklere ilişkin değerlendirici ve yargılayıcı saptamaları içeren birçok bölüm var. Bunlardan biri: *"Türklerin ülkesinde ordugâh kur-*

duk; alt ve üst konumda bulunan hepimiz günahlarımızdan arındık. Tanrı'nın bedenini ve kanını alarak güçlendik."

Anselm'in bazı değerlendirmeleri bir yandan olumlu ve övücü içerikli; örneğin Türklerin "yetenekli" ve "akıllı" olduklarını anlatan şu sözler ona aittir: "Callidates et Ingenia Turcorum."

Öbür yandan, 16 Mayıs 1097 günü Türkler ile Haçlılar arasında muharebede "yenik" düşen, "korkup kaçan" Türklerdir. Başka kaynaklar, ele geçirilen Türklerin kafalarının koparıldığını, kesik başların mancınıkla kente atıldığını, kentte 1000'den fazla Türk'ün başının toplanarak, Bizans imparatoruna gönderildiğini yazar.

Haçlılar ile Türkler arasındaki savaşlardan biri de Herakleia (Konya Ereğlisi) yakınlarında gerçekleşir.

Aleksios Komnenos'un kızı Anna'nın anlatımına göre, Sultan Danişment ve Assam komutasındaki Türkler ile Haçlılar arasında çok şiddetli bir savaş olur. Her iki taraf da büyük bir "kahramanlık" ve "gözü peklikle" savaşır. Türkler, savaşı "dirençle" sürdürürler. Haçlı komutan Bohemond büyük bir cesaretle ve bir aslan gibi Kılıç Arslan'a saldırır; Türklere korku salar ve onları dağıtır.

Böylece, Hagenmeyer'in aktarımına göre, "barbariar", yani barbar Türkler yenilirler; çocuk ve kadınları geride bırakıp kaçarlar (Hagenmeyer, 1901, s. 263).

Haçlılar ile Türkler arasındaki en önemli üç muharebeden biri Antakya'nın doğusundaki Demirköprü yakınlarında olur.

Anselm'e göre, Harenk Kalesi'ndeki çok sayıda "gözü pek" Türk, kentteki Ermeni ve Suriyeli casuslarından Haçlılara ilişkin bilgi edinir, Haçlılara yoğun "korku" yaşatır. Fakat bu Türkler sonunda Haçlılara yenilirler.

"Aregh" veya "Harenk" Kalesi'nin Antakya-Halep yolu üzerinde bulunduğu, bu mektupta ayrıca belirtilir.

9. "Epistula Patriarchae Hierosolymitana et aliorum episcorum ad occidentales" (Ocak 1098, Antakya) – "Haçlılara Türkler mi, Doğa mı Kıydı?"

Bu mektubu ilginç kılan yönler şöyle özetlenebilir: Mektupta verilen bilgilere göre, Türklerin eline geçen 40 önemli kent ve 200 kale

–bu veri çoğu mektupta yinelenmektedir– geri alınmış ve Kilise'ye ait olan bu yerlerde Tanrı zafer kazanmıştır. Bununla birlikte, Haçlıların önemli bir bölümü Anadolu'nun zor koşullarında telef olmuştur.

Metinde geçen iki kavram "clipeus Christi" ve "iustita" Avrupa kültür tarihi açısından önemlidir.

"Clipeus Christi" anlatımı, Hz. İsa'nın izni (veya levhası); ikinci kavram ise daha önceleri Hıristiyanlara ait olan yerleri ellerine geçiren Türklere karşı yürütülen Haçlı eylemlerinin doğal ve dinsel yönden meşruluğunu veya haklılığını anlatmak için kullanılır.

Haçlıların mantığının veya ulaştığı sonucun tutarlı olup olmaması, bu yaklaşımla Hıristiyan savaşçıların dayanma ve savaş yeteneklerini artırmak istemeleri anlaşılır bir durumdur, ancak bu bağlamda pek önemli değildir. Önemli olan, Haçlı eylemine moral değerler açısından haklılık temeli hazırlama eğilimi ve çabasıdır.

Öte yandan, bu iki kavramda Haçlı eylemlerini sorgulama, haklı oluşunun nedenlerini arama eğilimi somutlaşmaktadır. Bu Batı düşüncesinin gelişmesi açısından üzerinde durulması gereken bir olgudur; özünü sorgulama, öz eylemlerini eleştirel düşüncenin konusu yapma, tarihsel gelişim sürecinde zamanla akılcı tutumun gelişmesi ve yerleşmesinin bir belirtisidir.

İncelenen mektupların çoğunun ortak bir özelliği vardır: Söz konusu ortak yön veya özellik, kutsal kişi veya varlıkların Haçlı etkinliklerine eşlik ettiklerine, onları desteklediklerine ilişkin kurgu ve mitostur.

Bu bağlamda örneğin, Eskişehir yakınlarındaki savaşta parlak silahlarla donanmış, gizemli görünümlü iki Haçlı'nın, Türklerin üzerine atıldığı öykülenir. Raimund de Aguilers, Türklerin bu iki şövalyeye karşı, istemelerine karşın, savaşamadıklarını; bu kutsal şövalyelere dokunmanın veya onları yaralamanın olanaksızlığı söylencesini aktarır.

10. "Epistula II Stephani conitis Carnotensis ad Adelem uxorum" (29 Mart 1098, Antakya) – "Gözü Pek ve Aşağılık Türkler"

Haçlı eylemini düzenleyenler ve uygulayanlar, salt öte dünyayı değil bu dünyayı da düşünürler. Yukarıdaki mektup, bu iki yönlü tutumu belgelemektedir.

Mektupta aktarıldığına göre, Haçlı ordusu, kara yoluyla İznik'ten Antakya'ya yirmi üç haftada ulaşır.

Haçlı komutanlardan Stephen, eşi Adela'ya seferden önceki mal varlığını iki katına çıkardığını bildirir. Bu bildirimden de anlaşılacağı üzere, Haçlılar, salt din iman uğruna yollara dökülmemiştir.

Yine anılan mektupta anlatıldığına göre, Kapadokya yöresinde yenilen "gözü pek" Türkler, Haçlılarca Fırat Nehri kıyılarına değin kovalanmıştır. Kaçan Türkler "akıllı" davranıp, Haçlılardan önce Antakya'ya ulaşmıştır. Görüleceği gibi, Türkler hem gözü pek veya kahraman olarak, hem de aynı yerde korkak olarak nitelendirilir.

Mektup, tarih bilimcileri ilgilendirebilecek çok sayıda önemli ayrıntı içermektedir.

Mektupta yer alan Türk imgesiyle ilgili belirlemelerin en önemlileri "Perfidis Turcis" ve "audaces itaque milites Turci" olarak belirlenebilir.

"Perfidis Turcis" anlatımı, daha önce de belirtildiği gibi, *"aşağılık, alçak, güvenilmez Türkler"* anlamındadır. İmge oluşturucu ikinci anlatım "audaces itaque milites Turci"dir. Bu son anlatımdan da görüleceği üzere, Stephen her iki mektubunda da muharebelerde "karşıt" veya "düşman" olarak kendilerine karşı savaştığı Türkler için cesaret, gözü peklik anlamını içeren "audeces" sözcüğünü övgü olarak kullanır.

Yorumcuların üzerinde görüş birliğine vardıkları ortak kanıya göre, Stephen, Anadolu topraklarında Türklerin "cesaretine", "gözü pekliğine", "savaşkanlığına" ve benzer tutumlarına sıkça tanık olmuş ve bu kavrama mektubunda tanıklığından ötürü yer vermiştir.

Bir başka imge oluşturucu anlatım, "Domino gratias dederunt", Türklerin, Haçlılardan korkmasını, geri çekilişini ve Fırat'ı geçerken varlarını yoklarını bırakıp kaçmalarını sağlayan Tanrı'ya övgüdür.

Haçlılar, Antakya önlerinde büyük bir açlık yaşarlar. İncelenen mektupta ayrıntılı betimlenen kıtlık, döneme ilişkin çoğu önemli belgeye yansımıştır. Hagenmeyer, Fulcher'e dayanarak kıtlık dönemini şöyle betimler:

"Bizimkiler (Haçlılar) Antakya yöresini yağmaladılar. Her yerde büyük bir kıtlık baş gösterdi. İnsanlar tarlalardaki tahılların sapla-

rını, çeşitli otları, haşlanmadığı için ağzı dili yara eden dikenleri, atları, eşekleri, develeri, köpek ve fareleri yediler. Umarsız yoksullar hayvan derilerini, hayvan pisliklerinin içinde bulunan taneleri seçip açlıklarını körelttiler" (Hagenmeyer 1901, s. 283).

Kuşatmayı sürdüren, Antakya'da Haçlılara karşı direnen Türklerdir. İnsan doğası gereği, suçluyu hep kendi dışında aramaya eğilimlidir. O nedenle, Haçlılar, Türkleri bu korkunç kıtlığın nedeni olarak görür ve gösterir. Varılmak istenen sonuç veya çıkarım şudur: Türkler, insanları açlıktan ölmeye zorunlu kılabilecek denli "zalim" ve "acımasız" bir toplumdur.

Mektuplarda veya belgelerde "caspianus" veya "tyrannus ciuitatis Antiochiae" (Antakya kentinin zalimi/tiranı) olarak nitelenen bu Türk komutan, dokuz ay boyunca kenti "başarı", "kararlılık" ve "direnç"le savunan Yağısıyan'dır. Yağısıyan ve Gürbuğa komutasındaki Türkler "korkunç bir çığlık ve gürültü"yle Haçlılara saldırırlar ve Haçlı ordusunu epey eritirler.

Türk imgesi ve oryantalist bakış açısını biçimlendiren bu "korkunç çığlık ve gürültü" eğretilemesi veya algısı yüzyıllar boyunca varlığını sürdürmüştür. Ölümünden bir yıl önce tedavi amacıyla Cezayir'e giden ve ömründe ilk kez İslam kültürünü içinde yaşayarak tanıma olanağı bulan Karl Marx bile Cezayir'de deneyimlediği İslam kültürünün bir dışavurumu olarak bu anlatımı kullanır.

11. "Epistula Boemundi, Roberti, Guiscardi..." (Temmuz 1098, Antakya) – "Kibirli ve Dönekler Kimler?"

Bu mektup, Türkler (Turci) ile Arapların (Saraseni) farklı ulusal topluluklar olduğunun kesin bilindiğini ve bu olgunun I. Haçlı Seferi'ne ilişkin yazı ve anlatılara yansıdığını belgelemektedir.

14. yüzyıldan itibaren Türklerin Balkanlar'da ve Avrupa'da egemenlik alanlarını genişletme sürecine koşut olarak Batılı yazılı ve yazınsal belgelerde Türkler de "Sarasen" olarak adlandırılmaya ve Araplarla özdeşleştirilmeye başlanmıştır. Böyle bir özdeşleştirmeyle tarihsel olarak şekillenmiş olan İslam karşıtlığından doğan olası olumsuzlukları Türk imgesine aktarmak amaçlanmıştır.

Bir başına bu kavramın tarihsel evrimi bile imge oluşturucu önyargıların, kalıp düşüncelerin dönemin baskın eğilimi ve yaklaşımına göre değişerek araçsallaştırıldığını göstermeye yeterlidir.

Türkler ile Arapları birbirinden ayırmanın yanı sıra bu mektubu ilginçleştiren bir başka yön daha var. Bu mektup, Türklerin Hıristiyanlar tarafından kesin olarak yenildikleri zaman Hıristiyanlığa geçecekleri savını da içermektedir.

Ayrıca, mektupta göze çarpan sözcük seçimiyle Haçlıların savaş isteğini yükseltmeye yönelik "ajitasyon" amacı güdüldüğü de somut olarak görülmektedir.

Bu güdümleyici etkiyi yükseltmek amacıyla, kasıtlı olarak birçok Haçlı'nın bu kanıda olduğu ve tutsak Türklerin pek çoğunun Hıristiyanlığı yeğledikleri öne sürülür.

Bu ajitatif ve güdümleyici alışkanlığın bir sonucu olarak yüzyıllar sonra Vatikan, Fatih'in bile Hıristiyanlığa geçeceği safsatasını yaymakta sakınca görmemiştir.

Bu tür ajitatif irdelemeler, bir yandan Hıristiyanlara, *"Dayanın, Türkler Hıristiyanlığa geçecek!"* iletisini vermeyi, öte yandan da "dönmeye eğilimlilik" veya "döneklik" gibi ortaçağ şövalye anlayışıyla bağdaşmayan önyargılı anlatımlarla Türkleri aşağılamayı, küçültmeyi amaçlar. Şövalye ahlak anlayışı uyarınca, dönmek, süreksizlik; süreksizlik ise, özyapı yoksunluğudur.

Mektupta genel bir eğilim olarak Türkler olumsuz betimlenir. Bunun yanı sıra, Türkler, "cesaretli" ve "savaşkan" nitelikleri olmakla birlikte "kibirli" ve "burunları havada" insanlar olarak gösterilirler. "Olumsuzluk-olumluluk" veya "korkaklık-gözü peklik" karşıt anlamlı sözcük çiftleri sürekli olarak yan yana kullanılır.

Bu açıdan bakıldığında mektuplar/belgeler yamalı bohça gibi "eklektik" bir özellik taşır. Yargılayan da yargılanan da insan olunca böyle bir görünümün veya imgenin ortaya çıkmasına şaşırmamak gerekir.

Türklerin "kibirli" ve "burnu havada" oluşlarına bir örnek olarak mektupta adı geçen Türk komutan Gürbuğa'nın sözleri gösterilebilir: Haçlıların elçileri "Pierre L'Ermite" (Keşiş Pierre) ve Herluin, 27 Haziran 1098 günü komutan Gürbuğa tarafından kabul edilir. Kabulde Keşiş Pierre, yukarıda değindiğim "Türkler Hıristiyan

olacak!" uydurmasını haklı çıkarırcasına, "Siz Türkler, öyle sanıyoruz ki, Hıristiyan olmak için bu yörelere geldiniz," diye konuşur.

Bunun üzerine Gürbuğa, "Tanrı'nızın da Hıristiyanlığın da adını bile duymak istemiyoruz. Sizlerden, her şeyinizden iğreniyoruz!" yanıtını verir (Hagenmeyer, 1901, s. 306).

12. "Epistula II Anselmi de Ribodimonte ad Manessem archiepiscopum Remorum" (Temmuz 1098, Antakya) – "Yalnız Türkler mi Tuzakçı ve Yanıltıcıdır?"

Türkler, anlatımı olanaksız şeyleri kimin hangi yoğunlukta yaptığına ilişkin bilgiler veren bu mektubun başlıca konusudur. Türklerin eylem ve yaşam biçimleri, saldırı düzenleme ve gerçekleştirme yöntemleri, kıtlık, elverişsiz hava koşulları, "korkak" Haçlıların kaçışı, Türklerce uygulanan "sinsi yanıltma" ve "tuzaklar" gibi konular burada ayrıntılı biçimde anlatılır.

Gürbuğa, Antakya'dan yazılan bütün mektuplarda kendisinden söz edilen komutandır. Bu mektupta da Gürbuğa'nın Haçlıları yenemeyince, onları *"açlıktan öldürmeye"* karar verdiği yazılır.

Fakat yine mektupta anlatıldığına göre, Tanrı, Gürbuğa'nın kararını bozmuş ve Haçlılara *"kutsal mızrağı"* buldurtmuş, böylece onlara güç vermiştir. Haçlıları Antakya'dan kovana ve onları Müslüman edene değin savaşmaya kararlı olduğunu belirten Gürbuğa'yı engellemiştir.

Öte yandan, Gürbuğa da aynı psikolojik yönteme başvurur. O da Haçlıları alt edip, Müslüman olmaya zorlayacağını vurgular. Gürbuğa'nın da amacı, karşı tarafın savaş gücü ve isteğini kırmaktır!

Türk komutanın esip yağmasına karşın, Antakya'nın Haçlılarca Türklerden alınışı, "Kutsal Ülke" diye adlandırılan Filistin'e giden yolun kesin olarak açılışı olarak algılanır ve kutlanır.

Türklere atfedilen *"kibirli ve öfkeli"* tutum, Latincesiyle "aliquantulum intumescentibus", salt Türklere özgü değildir. Haçlılar da aynı tutumu sergiler, köyleri ve tarlaları yakıp yıkar, talan eder; evli kadınların ırzına geçerler.

"Baş kesme", kesik başları teşhir etme, karşılıklı ve sıkça gerçekleştirilen eylemler arasındadır. Her iki taraf da, mektuplara/belgelere göre, hiçbir eylem türünden sakınmaz.

Öyle ki, örneğin Haçlılar, Antakya'da yaptıkları surların ve kalelerin duvarlarını Türklerin mezar taşlarıyla örerler: "de Lapidibus, quas abstraximus de tumulis Turcorum!"

Mektupta öne sürüldüğü üzere "tacitae", Türkçesiyle "iğrençlikler", anlatılması olanaksız şeyler yapan Türkler, Haçlılarda "yılgınlık" ve "korku" yaratır. Bu yılgınlık ve korku belirtilerini yenmek isteyen Haçlı komutan Bohemond, yılgınlığa ve korkuya kapılanları dışarı çıkarmak için barınaklarını yaktırtır.

Türklere ilişkin olumsuz imge oluşumunu özendiren başka kalıp yargılar da var. Örneğin, mektupta yer alan "haec" sözcüğüyle Türklerin giriştiği "yanıltıcı" eylemler anlatılır. Bu anlatım uyarınca, Türkler, ne yapacağı, neyi nasıl yapacağı bilinmeyen insanlardır.

Haçlı ordusunda yönlendirici konumda bulunan şövalye kökenli Haçlıların, Türklerin savaş ve günlük yaşamı biçimlendirme yöntemleri, amaçlı olarak *"sinsi"*, *"ne yapacağı belli olmaz"*, *"yabancı"*, *"kötü"*, *"düşmanca"* gösterilir, ancak bu tür algılamalar belli kültürel nedenlerden de kaynaklanmış olabilir.

Görece anlamda kültürel nedenlere bağlı algılamalarda öne çıkan veya çıkarılan *"Türklere güvenilmez"* veya *"Türkler sinsidir"* gibi önyargılar kolayca yaygınlaşır; çünkü düşünce ve davranışta "süreklilik" ve "kararlılık", şövalye kültürünün önemli öğelerindendir.

Daha önce de değindiğim, Türklerin "yalınkılıç, çıplak at" biçiminde özetlenebilecek donanımı ile Haçlıların çoğunlukla ağır metallerden oluşan, dolayısıyla devingenliği azaltan donanımı ve karşı karşıya kılıçlaşma eğilimi zıtlık yaratır. Türk, atını ve kılıcını istediği gibi kullanır.

Şövalye veya şövalyeliğe özenen Haçlı ise ilkin giyim kuşamının kurbanı olur. Durumu çözümleyici düşünemeyen Avrupalı, kendi giyim kuşam alışkanlığından kökenlenen bir olumsuzluktan dolayı Türkleri güvenilmez, hileci olarak nitelendirir.

Türkler ve Doğulular için mektuplarda kullanılan olumsuz imge oluşturucu anlatımlar arasında "nihil habentes fidei", *"Türkler, sözünde durmaz, sözünü tutmaz"*; "infida gens" anlatımıysa, *"Türkler, onursuz insanlardır"* anlatımını taşır.

Ortaçağ şövalye geleneğinde belirleyici bir başka erdem veya kavram "güvenilirlik"tir. Mektuplarda anlatılanlara bakıldığında, Haç-

lıların Türkleri "güvenilmez insanlar" olarak betimledikleri görülür. Türkler ile Avrupalıların kitlesel karşılaşmaları ve tanışmaları, savaş ortamlarında olmuştur.

Bu deneyimden ötürü Türklerin tutumlarını Haçlıların "güvenilir" bulmamasını doğal saymak gerekir. Çünkü savaşılan kişi veya kümelerden güvenilirlik beklemek katıksız bir saflıktır. Saflık ise, nesnel bir tutum oluşturmaya yetmez. Ayrıca, savaş ve güvenilirlik zaten birbiriyle bağdaştırılamaz.

Mektuplarda Türklere ilişkin yukarıdaki aşağılayıcı değerlendirmeleri pekiştirici bir öykü anlatılır. Öykü şöyle: Qualo veya Walo adında bir Haçlı savaş sırasında güzel bir havada "silahsız" olarak çalılar arasında dolaşırken, *"silahlı köpek Türklerce"* (Türkenhunde) paramparça edilir. Şövalyeliğe (!) yakışır mı bu?

Bu bağlamda kullanılan "kanlı köpek" nitelemesi, tarihsel süreç içerisinde Türkleri adlandırmak için süreklileşen bir imge olmuştur.

Mektupta anlatıldığına göre, Walo'nun karısı seçkin güzelliğiyle ünlüdür. Kocasının ölümüne duyduğu anlatılmaz üzüntüden ötürü kendini yere atar, sağa sola yuvarlanır. Bu sırada en mahrem, mektuptaki anlatımla, "utanç verici" yerlerinin açıldığını bile fark etmez. Peki, çevredekiler ne yapar? Ne yapacak, bakar!

Walo'nun öyküsünde de 12 ve 13. yüzyıl Avrupa'sının kültürel alanda baskın eğilimlerinden olan şövalye anlayışı kendini göstermektedir. Şövalye kültüründe güçsüzü kollamak ve korumak bir erdemdir. Silahsız kişi, bir başka deyişle Walo, silahlı Türkler karşısında güçsüz olduğuna göre, silahsıza saldırmak erdemsizliktir. Bu erdemsizliği yapanlarsa Türklerdir.

Bununla birlikte mektuplarda bazen sezarın hakkı sezara verilir ve Türklerin *"çok iyi ok attıkları"* vurgulanır. Fakat her olumlu anlatım, izleyen olumsuz anlatımla etkisizleştirilir. Bir örnek: Aktarıma göre, bir Türk, Roger adında Hıristiyan bir savaşçıya öyle bir ok atar ki, ok, Roger'in bedenini delip geçer.

Bu anlatımdan "Türkler ne kadar güçlüdür!" gibi olumlu bir çıkarım yapılabilir. Anlatımın devamında söylendiğine göre, olayı gören Türkler "kuduz köpek" gibi cesedin üzerine atılır ve onu paramparça eder. Böylece, anlatımın olumlu bölümü, çok güçlü bir biçimde etkisizleştirilir.

Öte yandan, Türklerin savaşçılığı da gizlenmez. Bu konuda mektupta şunlar yazılır: *"Türkler öyle büyük bir öfkeyle saldırdılar ki, sadece Tanrı'nın gücü onlara karşı koymaya yeterdi,"* denilir.

Şu anlatımlar yergi mi övgü mü içeriyor, yorumu okuyucuya kalmış: *"Haçlıların yılgınlığı arttıkça, Türklerin cesareti yükseliyordu (...) Türkler öyle korkunç savaş çığlığı attılar ki, Frenklerin kulağı sağır olacaktı!"*

Yukarıdaki tümcelerde yer alan "cesaret" ve "korku veren savaş çığlıkları" kullanıldıkları bağlamda olumlu izlenim yaratmaktan çok, "densiz", "alışılmışın dışında davranan" insanları betimlemek için kullanılır.

Latince "Signum salutiferae crucis adsumere" sözlerinde dile getirilen "Haçlı" kavramının kökeninde yatan temel düşünce, *"Türkler başta olmak üzere, inançsızlara karşı yürütülen savaş yükümlülüğüdür."* Buradaki anlatımla, "inançsızlar", Hıristiyan olmayan herkesi kapsar.

Güçlülük, ikili kavgada çeviklik, cesaret ve kahramanlık şövalye yaşam anlayışında yüceltilen değerlerdir. Düşman diye nitelenen toplulukta, Türklerde bu tür kişilik veya davranış özelliklerini gözlemlemek, en iyimser yorumla kıskançlığa yol açar. Olumsuz nitelemeler yakıştırılan Türklere biraz da gıpta edildiği görülüyor yukarıdaki satırlarda.

Haçlı olmak için, *"bir bişof veya bir başka din görevlisinden bez, ipek veya altın bir haç alınır, üst giysinin sağına tutturulurdu. Haçlı Seferleri veya Haçlı kavramı böyle doğdu"* (Hagenmeyer 1901, s. 340).

13. "Epistula Boemundi et aliorum principum curcesignatorum ad Urbanum papam" (11 Ekim 1098, Antakya) – "Türkler Şam'da, Kudüs'te ve Her Yerde Haçlıların Önüne Çıkan Güçtür"

Bu mektupta Haçlıların yol boyunca özellikle Anadolu'da karşılaştıkları zor yaşam koşulları ve Türklerin "kurnazlığı" betimlenir.

Burada anlatıldığına göre, Haçlılarca Antakya surları ("asylum Antiochenum") alınmıştır. Papa, Hıristiyanlığın önemli kutsal kenti olan Antakya'ya gelmeli, Türkleri ve öbür *"tanrıtanımazları"* kesin yenilgiye uğratmalı, Hıristiyanlığı yüceltmelidir.

Mektup şövalyece öğeler de içerir: Şövalye ahlakı gereği, sadece Türk savaşçılar öldürülmüş, onların kadın ve çocuklarına dokunulmamıştır.

Bu mektupta Türk imgesi ve oryantalist birikim açısından olumsuz çağrışımlar ve etkiler yaratabilecek türden anlatımlar öne çıkmaktadır. Söz konusu anlatımlar arasında yer alan "multa opprobria" anlatımı ilgi çekicidir. Bu anlatımın içeriksel yorumu şöyle: Türkler, Avrupalıları yenmek ve onlara zarar vermekle Hz. İsa'ya *"utanç verici işler"* yapmıştır.

Hıristiyan peygamberine "utanç verici işleri" yapan Türkler olduğuna göre, Hıristiyanların Türkler hakkında neler düşünebileceğini tahmin etmek zor değildir.

Bu saptama niçin yapılmış olabilir? Şövalye anlayışına göre, Tanrı ve onun yarattıklarınca beğenilmek önemlidir. Türkler ise Haçlılar açısından bunun tersini yapmaktadır. O nedenle Türkler ince, içtenlikli ve ölçülü değildir.

Öte yandan, Anadolu boyunca (yaklaşık dört ay) ve Antakya'da Türklerle ilgili deneyimler ve yaşantılar, Haçlıların belleklerinde iz bırakır. Söz konusu deneyimler sonucu, bazı Haçlılarda Türkleri giderek idealize etme veya ülküselleştirme eğilimi doğar. Şu belirlemeler bu eğilimin kanıtı olarak değerlendirilebilir: "Qualiter postea a Turcis de Chorasan et Hiersalem ac Damasco", Türkçe anlatımıyla: *"Horasan'da Türkler, Kudüs'te Türkler, Şam'da Türkler, kısacası her yerde Türkler var."*

Belirtilen coğrafya, Anadolu'yu da kapsar. Haçlıların Anadolu'dan ülkelerine ve Vatikan'a gönderdikleri mektuplarda belirginleşen bu izlenim veya deneyim, Avrupa'da Anadolu'nun Türklerin yaşadığı ülke veya topraklar olarak görülmesine ortam hazırlar.

Türkleri niteleyen birtakım anlatımlar, "appetento nos girare" veya "circumfusis immensis copiis circuire et incingere" imgesel önemdedir. Bu anlatımlarla söylenmek istenen şudur: Bunlar (Türkler) töreleri gereği, her yere dağılır, dağı taşı, geçitleri tutar, Anadolu ve Avrupa'yı ele geçirmek isterler.

Türklerin erk alanlarını yaygınlaştırarak, Anadolu'yu ve Avrupa'yı ele geçirecekleri öngörüsü veya öndeyişi, Hegel'in, *"Asyalı Türkler*

sürekli Batı'ya doğru yayılmak ister," biçimindeki görüşlerine de yansıyacaktır. Böylece oryantalist söylemi meşrulaştırmak amacıyla sıkça dile getirilen İslam yayılmacılığı savı için bir gerekçe yaratılır.

Mektubun bir başka ilginç yönü, Türklerin yerleşik yaşama henüz tam geçmemiş oldukları görüşüne yer verilmesidir. Mektupta bu kapsamda yerleşik yaşam ile görgü kurallarını öğrenme ve uygulama arasındaki ilinti konulaştırılır. Türk imgesine ve zamanla oryantalist söyleme içkinleştirilen "görgüsüzlük", barbarlığın belirtisi olarak nitelendirilir.

Mektupta yer alan "nos enim Turcos et paganos" sözlerinde somut olarak görüldüğü gibi, çoğu yerde "Turci" ile "pagani" sözcükleri yan yana ve sıkça kullanılıyor. "Pagani" kavramı çoğul olarak Haçlıların karşıtlarının tümü için kullanılır. Türkler (Turci) ve paganlar (pagani) sözcüklerinin birlikte kullanılmaları olumsuz değerlendirmeyi pekiştirmek amacına yöneliktir.

Mektuplardan çıkan bir başka bulgu, ulusal toplulukların ortamın gerekleri ve öz çıkarları doğrultusunda birliktelik ve bağdaşıklık kurduklarını gösteriyor: Ermeniler-Haçlılar veya Türkler-Ermeniler-Suriyeliler veya başka yapıda birliktelikler sıkça kurulur, bozulur. Tarih, o dönemde Anadolu toprakları üzerinde çok devingendir. Bu tarihsel devingenlik sonucudur ki, Haçlılar çoğu yerde destek gördükleri ve birliktelik kurdukları Ermenilerin komutanı Toros'u öldürürler.

14. "Epistula eleri et populi Luccensis ad omnes fideles" (Suriye, Ekim 1098) – "Haçlıların Antakya Zaferi ve Türklere Yaptıkları"

Söz konusu mektupta Antakya'nın 3 Haziran (Perşembe) 1098 günü Haçlıların eline geçişine değin, Haçlılar ile Türkler arasında geçen olaylar ayrıntılı biçimde betimlenir. Türklerin "direngen" ve "savaşkan" yaradılışları bir kez daha vurgulanır.

Türklerin Antakya savunması yenilgi ve kötü sonla biter. Yenilgiden sonra Türklerin içinde bulundukları durum veya Haçlılarca Türklere yapılanlar, "Turcos hos trucidant gladio, hos ruinant praecipicid" sözleriyle anlatılır. Bu aktarıma göre, Haçlılar, yenilgiye uğ-

rattıkları Türklerin bazılarını kılıçtan geçirmiş, bazılarını ise uçurumdan aşağı atarak öldürmüştür.

Antakya'daki yenilgiden sonra Türklerin başına gelenler hakkında bir başka kaynakta şunlar yazılıdır:

"Birçoğu kendini surlardan aşağı atıyordu, direnen yoktu. Tanrı onları şaşırtmıştı. Keyifli bir gösteri izliyorduk. Uzun süreden beri Antakya'yı bize karşı savunanlar kaçamıyordu bile. Kaçmak isteyenler de ölümden kurtulamıyorlardı. Bu sırada bizi çok sevindiren ve keyiflendiren şeyler oluyordu. Örneğin, dik bir yamacı tırmanarak kaçmak isteyen bir grup Türk bizimkilerle karşılaştı. Bizimkiler, onları geri çevirdiler. Kaçalım derken hepsi de uçuruma yuvarlandı. Böyle yok olup giden düşmanlarımız bizi sevindiriyor, ancak 300 atın da onlarla birlikte telef olması bizi üzüyordu" (Hagenmeyer, 1901, s. 364).

Alıntıladığım bölümden de görüleceği gibi, şövalye geleneğine göre, "kaçana ve güçsüze dokunulmaz" ilkesi diye bir şey sadece sözde vardır. Bu ilkesizliğe göre, Haçlılar "erdem" sayılan davranışları belirleme hakkını kendinde görür; ancak söz konusu davranış ilkelerine onlar değil, salt karşı taraf uymak zorundadır!

Türklerin *"korkunç çığlığı ve gürültüsü"* burada da söz konusu edilir. Bu konunun özellikle vurgulanması amaçlıdır. Bu güdümleyici amaç uyarınca, Türkler böyle korkunç çığlıklar atar, gürültü yapar. Bu durum, Türklerin Batı'da şövalye kültüründe önemsenen "özdenetim" ve "ölçülülükten" yoksun olduklarının kanıtı olarak gösterilir.

Mektupların çoğunda göze çarpan dinsel mit yaratmaya yönelik kurgu ve söylenceler, bu mektupta da göze batmaktadır. Kurgusal mitler oluşturma, olayları araçsallaştırmaya elverişli bir ortam yaratmaktadır. Cesaret ve istek azalınca, yaratılan bu mitler yardıma koşuyor, örneğin "Deo dispergento dilapsi sunt" sözlerini alalım. Bu sözlere göre Tanrı, Türkleri darmadağın ediyor; Haçlıları sürekli çoğaltıyor; melekler, kutsal mızrağın bulunduğu yerde toplanıyor.

Yine bu mektupta aktarıldığına göre, Antakya'yı yitiren Türkler büyük bir kıyıma uğratılmış; her türlü varlıklarını yitirmişlerdir.

15. "Epistula (Dagoberti) Pisani archiepiscopi et Godefridi..." (Laodikeia, Ekim 1099) – "Anadolu'da Haçlıların Başlıca Karşıtı Türklerdir"

Bu mektupta İznik'in alınışından sonra 300.000 Haçlı savaşçının Anadolu ve Arap topraklarını zaferler kazanarak geçişleri öykülenir.

İznik'ten Suriye içlerine değin Haçlılara karşı koyan başlıca gücün Türkler olduğu özellikle belirtilir. Buna göre, tek karşı koyan gücün "asıl düşman" olarak nitelendirilmesine şaşmamak gerekir. Bu belirleme, kendi içinde tutarlıdır.

Bu belirlemenin mantığı uyarınca, Anadolu topraklarından geçerek "Kutsal Topraklar"a ulaşmak isteyen Batılı Hıristiyanlara karşı duran, zarar verenler Türklerdir. Bu yüzden Türkler, daha baştan "düşman" olarak gösterilir.

Bu mektup ayrıca Haçlıların bir bütün olmadığını, Haçlı girişimine katılanların farklı amaçları bulunduğunu göstermesi bakımından da ilginçtir: Antakya Kuşatması sırasında Haçlılar arasında baş gösteren açlık, sefalet ve salgın hastalıklar, gerçekten salt kutsal amaçlar uğruna yollara düşmüş olan sade Haçlılar ile dindışı kaygılarla bu girişime katılanlar arasındaki gerginliği iyice belirginleştirir. Komutanlar birbirine girer.

Çoğu yazıda Türkler "soygun" ve "kıyım" eylemcisi olarak gösterilir. Ancak benzer eylemlerin Haçlılarca daha yoğun ve kapsamlı yapıldığı yadsınamaz bir olgudur. Nedeni açık ve basittir: Sürekli yer değiştiren ve ilerleyen Haçlılardır. O denli kalabalık insan kitlesini doyurmak bir yana, yol bulup geçirmek ve barındırmak, olanaksız olmasa bile son derece zordur. Dolayısıyla, bu sefer sırasında soygun olaylarının yanı sıra, öldürme ve kıyım eylemleri de yoğun biçimde yaşanır. Öte yandan, öldürmeler ve kıyımlar, savaşan yanların sayılamayacak denli çok başvurdukları yöntemlerdir.

Avrupalıların ortak toplumsal belleğine ve bilincine yerleşen, zamanla süreklilik kazanma eğilimi gösteren bir başka benzetme "şeytan Türk" benzetmesidir. Türkler için "filii diaboli" ve "satalittes diaboli" (şeytanın uşağı), Türk ordusu için "diabolica Legio", An-

takya'yı savunan Türk komutan Gürbuğa için "homo diabolicus" (şeytan adam) nitelemesi sıkça yinelenir.

16. "Epistula Paschalis II papae ad consules Pisanos" (Roma, Ağustos 1100) – "Papa II. Paschalis, Müslüman Halkları 'Barbarorum' Olarak Nitelendirir"

Papa II. Paschalis'in bazı belgelerde Müslümanları "Turci" diye adlandırarak, onları Türklerle, Türkleri de bütün Müslümanlarla özdeşleştirdiği bilinir.

Bu ve benzeri yazılarla önce "Müslümanlar eşittir Türklerdir" genellemesi yaygınlaştırılır ve bu genellemenin Hıristiyan Batı kültüründe başatlaşması sağlanır. Başvurulan yöntem ucuz ve yaygındır, çünkü kolaydır.

Papanın anılan mektupta Türkleri "barbar" olarak nitelendirmesi üzerinde durmak gerekmektedir. Bu kavram, bundan sonra da sıkça karşımıza çıkacağı için, önce Batı uygarlık tarihinde "barbar" kavramının geçirdiği anlam değişikliğine bakmak yararlı olabilir.

Kanımca, 18. yüzyılın en önemli Alman düşünür-yazarı olan ve bazı yapıtlarını bu kitapta ele aldığım Gotthold Ephraim Lessing, bir mektubunda "barbar" kavramını konulaştırır. Lessing Georg Silberschlag'a yazdığı "Barbarus Antibarbaro"[59] adlı mektubunda konuya ilişkin şu açıklamaları yapar: *"Barbarlar, felsefeyi keşfetmiştir. Hakiki din, yazılı olarak barbarlardan günümüze değin gelir. Peki, bu durumda kim severek barbar olmak istemez?"*

Lessing kavramı hakkında bu olumlu değerlendirmeden sonra şunları belirler: *"Bir zamanlar Yunanlı olmayan bütün halklara barbar adı verilirdi. Bu duruma göre, bir anti-barbar ile bir Yunanlı aynıdır. Öte yandan, ilk Hıristiyanlar açısından bir Yunanlı ile bir inançsız da bir ve aynıydı."*

Kavramın köken anlamına ilişkin bu açıklamaları, yazarın mektubu yönelttiği kişiye yönelik şu saptamalar izler: *"Ancak sizin barbarlar dediğiniz kişiler bu değildir. Siz, tümüyle kara cahillik içinde olan ve tümüyle kaba saba görenekleri olanları kastediyorsunuz."*

B. Ricoldo De Monte Croce'nin Mektuplarında Doğu, Türk-İslam İmgesi ve Oryantalist İzler

Ricoldo, Akko kentinin 1291 yılında düşmesine ilişkin değerlendirmelerini içeren beş mektup yazar.

Mektuplar bir yönüyle Ricoldo'nun yeni yaşam ortamında duyduğu "sevinci ve erinci" belgeler, öbür yönüyle de Hıristiyanların uğradığı yenilgilerden ve aşağılanmalardan dolayı "üzüncü ve utancı" anlatır.

Ricoldo'nun mektupları ve yapıtlarının Avrupa ve Alman kültüründeki İslam, dolayısıyla da Türk imgesine olası katkılarının mutlaka irdelenmesi gerektiğini belirten ve beni bu incelemeye yönelten Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı öğretim üyesi Profesör Dr. Wilfried Buch'a en içten hoşnutluk duygularımı dile getirmek isterim.

Adını saygıyla andığım Profesör Buch, İslam'a ilişkin önemli ama önyargılarla dolu yapıtların yazarı olan Ricoldo'nun İslam ve Türk imgesi ile oryantalizmi konulaştıran, sorunlaştıran bir araştırmada unutulmamasını sağladı.

Profesör Buch, yürüttüğüm araştırmanın eksikliklerinin azalmasına yardımcı olduğu gibi, konunun birçok yönüyle güncelleştirilmesine ve böylece de çeşitli kültürler arasındaki anlaşmayı veya anlaşamamayı ve yakınlaşmayı veya uzaklaşmayı belgeleyen yapıtaşlarından birinin daha bilinmesine ve irdelenmesine ortam hazırladı.

Ricoldo'nun mektuplarının Latince özgün yazımları, Reinhold Röhricht tarafından yayımlanmıştır.[60] Wilfried Buch, adı geçen yapıta dayanarak, söz konusu mektupları günümüz Almancasına çevirmiştir.[61] Ben, Profesör Buch'un söz konusu çevirisini aşağıdaki irdelemeye temel aldım. O nedenle sayfa numaralarını veremedim.

1. Epistula admirantis anime ad Deum ver um et vivum qui gebernat mundum et de blasfemiis Alcorani (Dünyanın Egemeni, Gerçek ve Yaşayan Tanrı'ya, Onu Seven Bir Faninin Kuran'a İlişkin Mektubu)

Ricoldo'nun bu birinci mektubunda öne sürdüğüne göre, Tanrı mucizeler yaratan, yarattığı mucizelerle yaratılanı, yani insanı hayrete düşüren mucizevi bir güçtür.

Ricoldo'nun düşün ve inanç felsefesini dile getiren, "İnanabilmek için anlamaya çalışmıyorum; anlamak için inanıyorum!" tümcesi bu mektuptadır.

Ricoldo'nun sorgulayıcı eğilimi bu mektupta yer yer kendini gösterir.

Yazar, belki de dönemin çeşitli baskın eğilimlerinin kendisine verebilecekleri olası zararları önlemek amacıyla, İsa'ya seslenerek, kuşkucu yaklaşımını şu sözleriyle açığa vurur:

"Yaşadığımız dönemlerde öz halkın olan Hıristiyanlardan bazıları özellikle Antakya, Tripolis ve Akko'daki Hıristiyanlar, senin bize yardım edecek güçte olmadığını söylüyorlar.

Ne söylenirse söylensin, bizim İsa'dan başka tanrımız yoktur! Tanrım, senin de bildiğin gibi, Müslümanlar, İsa'nın tanrı değil, insan olduğunu, insanlara Muhammet gibi yardım edemeyeceğini öne sürüyorlar. Muhammet'in kutsal yönlerinin İsa'nınkini alt ettiğini söyleyip, bizimle alay ediyorlar. Salt Sarasenler değil, Yahudiler ve Tatarlar da bizimle alay ediyorlar. Yüce İsa, seni ve kutsal ananı nasıl aşağıladıklarını duymuyor musun?"

Hayıflanma, sızlanma ve sorgulama içeren yaklaşım iyice belirginleşir ve İsa'ya yöneltilen eylem çağrısı daha dolaysızlaşır. Burada sözü edilen tanrı İsa'dır, önceleri kendini aşağılayanları acımasızca cezalandırdığını öne sürer ve şu soruyu sorar: "Tanrım, niçin uyuyorsun? Bozuma uğratıldığımızı niçin görmüyorsun?"

Ricoldo, hayıflanma ve sorgulamayı bir anlamda meydan okumaya dönüştürür:

"Senin gücünü daha önce göstermiş olman, benim için yeterli değildir. Gücünü asıl şimdi göster!

Ayağa kalk, Tanrım, kurtar bizi; şimdi yap bunu; bilinmeyen bir sona erteleme!"

Mektup, Tanrı'yı veya İsa'yı etkenleştirmeye ve gücünü göstermeye özendirmeyi amaçlayan belirlemelerle sürer.

Ricoldo sözlerinin özendirici etkisini yükseltmek amacıyla, İsa ile Hz. Muhammet'i karşılaştırmaktan çekinmez: Sarasenlere ve Hz. Muhammet'e ilişkin temelsiz suçlamalar yapan Ricoldo şöyle yazar:

"Sarasenler, Muhammet tarafından kurtarıldıklarına inanıyorlar. Muhammet'e inananlara Sarasen değil Müslüman deniliyor ve Müslüman 'kurtarılmış' anlamına geliyor. Bu insanlar şimdi, seni izlediğimiz için bize lanetlenmiş gözüyle bakıyor, baskı uyguluyor, duydukları kinden dolayı bizi öldürüyorlar."

"Dünyanın En Güzel Nimetlerini Niçin Müslümanlara Verdin?"

Ricoldo, Hıristiyanlığın kutsal inançlarına ilişkin kuşkularının gerçek olmamasını diler gibidir. Bir yandan sorgulayıcı değerlendirmelerinin henüz yersiz olduğu kanısındadır, öbür yandan da bu kuşkuların olgulara dayandığını sezinler, üzüntülere boğulur.

Hz. Muhammet'e ve Müslümanlara olumsuz nitemler yakıştırmayı hiç ihmal etmeyen Ricoldo, Müslümanların başarıları karşısında korkuya kapılır. Aşağıdaki alıntı onun söz konusu düşünsel ikileminin ve korkusunun anlatımıdır:

"Muhammet'e ve onun halkına (Müslümanlara – OBK) dünya egemenliğini, yerkürenin imparatorluklarını verdin!

Hindistan'dan Batılı ülkelere değin uzanan seçkin, verimli ve dünyasal tatlarla dolu imparatorluklar Müslümanlarındır. Bunu şöyle belgelemek isterim: Müslümanların, Toroslar'ın büyük bir bölümünü içine alan imparatorluğunda lezzetle yenen karlarını, dağlar gibi tuzunu, yağ (petrol olabilir – OBK) kaynaklarını, gökyüzünün kudret helvasını, cennetten çıkan nehirlerini, güzel kokan baharatlarını, değerli taşlarını, ballı üzüm bağlarını, sadece tadanların bileceği lezzetli meyvelerini öz deneyimlerimle tanıdım. Müslümanların pırıl pırıl güzel gökyüzü altında zenginliği, tahıl ve meyve fazlalığı var. Bütün bunları sen verdin onlara. İnanmada tereddütlü, acı çekmede sabırsız olanlar, sanki sen Muhammet'i haklı çıkarıyorsun, onu diriltiyorsun diye düşünüyorlar ve Muhammet'in öndeyişlerinden etkileniyorlar. Daha sabırsız olanlar, artık senin (İncil'in değil de) Kuran'ın gerçekleştiricisi olduğunu söylüyorlar!"

Ricoldo'nun, İsa'ya ve Tanrı'ya yönelik eleştiri ve meydan okuma belirtileri içeren yukarıdaki belirlemelerini, İsa'yı ve Tanrı'yı sınama niteliği taşıyan şu sözleri izler:

"700 yıldan beri Muhammet'e çok büyük bir güç verdin. Senin önceden haber verdiğin çok kötü günlerin bizi beklediğine iyice inanıyorum. Söz konusu kötü günlerin süresinin kısaltılabileceğini söyleyen de sendin. Öyleyse neden uzun süreden beri Muhammet etrafta dolaşıyor ve Hıristiyanlara karşı utkular kazanıyor? Neden ondan daha güçlü ve onu zayıflatan biri çıkıp, onun elinden silahını alıp, ganimeti dağıtmıyor?"

Hıristiyanlığın birtakım öndeyişleri konusunda yoğun kuşkular yaşamaya başladığı anlaşılan Ricoldo, papanın izniyle, İsa'nın öğretilerini yaymak ve Müslümanlara hadlerini bildirmek için Doğu'ya geldiğini belirtir. Fakat düş kırıklığına uğrar. Başından geçenler, yaşadığı kuşkuları haklı çıkaracak niteliktedir. Kendisini vaiz olarak adlandırarak, Tanrı'ya şöyle seslenir:

"Senin bu zayıf vaizin (Ricoldo kendisinden söz ediyor – OBK) öğretilerini yaymak için, sağda solda dolaşıp dururken, inancın düşmanlarının eline düştü. Tehditler ve sopayla beni Muhammet'in Kuran'ını yaymaya zorladılar. Senin desteğinle bu isteklerini geri çevirdiğimde, kutsal giysilerimi soyup elimden aldılar; beni çırılçıplak ve şaşkın bir biçimde bıraktılar. Bir deve çobanının giysilerini giyip, deve gütmeye başladım. Böylece sıradan bir deve çobanı durumuna düştüm. O anda sevinç gözyaşları içinde şöyle konuştum: 'Ey Tanrım, duydum ki, Muhammet de bir deve çobanıdır. Sen hiçbir zaman benim bir deve çobanı giysisi içinde bir başka deve çobanını alt etmemi istememişsindir!' "

"Yüce İsa, Senin Bu Edilgen Tutumun Utanç Vericidir!"

Düştüğü durumun yol açtığı umutsuzluk ve umarsızlık, Ricoldo'nun inanç ve direnç gücünü duyumsanır ölçüde azaltır. Ricoldo biraz da yazgısına kahırlanır ve bağlı bulunduğu tarikatın kurucusu Dominicus ve Francesco gibi dev kişiliklerin bir şey yapamadığını, "güç kaynağını" Tanrı'dan alan Hz. Muhammet'e karşı umarsız kaldığını yazar.

Haçlı Seferleri süreci içerisinde o güne değin Hıristiyanlık bakımından kutsal amaçları uğruna Tripolis ve Akko yakınlarındaki çar-

pışmalarda kanlarıyla denizi kızıllaştıranlardan söz eder. İsa'yı kastederek, *"Kudüslü Hıristiyanların başıyla birlikte çok sayıda Hıristiyan boğularak öldüler; sen Müslümanları kurtardın! Senin bu tutumun, komşularımız nezdinde bizim utancımız oldu!"* der.

Ricoldo, kendi anlatımı uyarınca, Tanrı'nın ve Hz. İsa'nın edilgenliğini "utanç" verici olarak görür. Bir din adamının inandığı Tanrı'nın (veya İsa'nın) olaylara ilişkin sözüm ona edilgen tutumunu "utanç" verici olarak nitelendirebilmesi için, hem olağanüstü cesaretli, hem de bıkkın olması gerektir.

Ricoldo cesaretlidir ve Tanrı bildikleri İsa'nın olaylara izleyici kalmasından, Hıristiyanları güçlü kılmamasından bıkmıştır artık. Hz. İsa'ya yönelik şu sözler söz konusu bıkkınlığın anlatımı olarak algılanabilir:

"Muhammet'in yandaşları senin Tanrı olmadığını, sadece bir insan olduğunu, önemli bir peygamber olmana karşın, Muhammet'in Tanrı katında senden daha üstün olduğunu; o nedenle Muhammet'e karşı bize yardım edemeyeceğini söylüyorlar. Biz buna karşı çıkıp da, edebileceğini söylediğimizde, 'Bu daha kötü. Yardım edebilecek durumda olan biri, etmiyorsa, yardım etmek istemiyordur!' benzeri sofistik sonuçlar çıkarıyorlar."

Ricoldo'nun aktardığına göre, canını yakan bir gelişme söz konusudur. Kendisi bu tür gerekçeleri önemsemezken, çok sayıda Hıristiyan, *"İsa'yı bırakıp Sarasen olmaktadır! Sanki tarih tersten işlemektedir. Bir zamanlar inançsızlar kitleler halinde Hıristiyanlığa geçerken, artık sayısız Hıristiyan, Müslümanlığı seçmektedir."*

Bir zamanlar Hıristiyanları öldüren inançsızlar Hıristiyanlaşırken, *"ne acı ki, bu durum da tersine veya karşıtına dönüşmektedir."* Sarasenler sayısız Hıristiyan'ı öldürüyor; üstüne üstlük *"sağ kalanların çoğu Muhammet'in inancına, daha doğrusu inançsızlığına"* geçiyor. Ricoldo'yu "tarifsiz acılara boğan" işte bu gelişmedir.

Batı'dan, bağlı bulunduğu tarikatın başından, yakınlarından ve yurdundan haber alamamak, kısacası yurt özlemi içinde kıvranmak, Ricoldo'nun acılarını yoğunlaştırır.

Ricoldo, İsa'dan beklentisini çok açık dile getirir: *"İsa, Hıristiyanları ya inançsız Sarasenlerin elinden kurtarmalı veya Muham-*

met'in egemen olmasını istediğini" açıkça belirtmelidir ki, Ricoldo da Hz. Muhammet'i kutsal saysın! Bu saptamanın açık çevirisi şu: Ricoldo'nun düşünce dizgesi uyarınca, Hz. İsa ya gücünü göstermeli, veya artık... Doğaldır ki, Ricoldo bu "veya artık"ın ardının gelmesini dilemez. Çünkü ardı gelirse ne olacağı bellidir. Bu "veya artık"ın ardı gelirse, Ricoldo istemeyerek ve acı çekerek İslam'a geçecek, Müslüman olacaktır.

Ricoldo, mektubunu "âmin" ve "Doğu'da yazılmıştır" sözleriyle bitirir.

2. Epistula ad beatam reginam Mariam (Kutsal ve Yüce Kraliçe Meryem'e Mektup)

Ricoldo, Meryem'e yönelttiği mektuba başlarken, daha önce tanrısal bilgeliğe, bir başka deyişle, İsa'ya "üzüntü ve öfkesini" dile getiren bir mektup yazdığını, ancak mektubun yanıtsız kaldığını belirtir. Kendisinde büyük mutsuzluğa yol açan üzüntüsünü ve öfkesini, başka sözcüklerle, günahkârların baş koruyucusu ve en yüce yargıç olan Meryem'e ulaştırmak ister.

Zaten "uçsuz bucaksız Doğu'ya" doğru misyon gezisine çıkarken, içinde baş gösteren ürküntü ve korkuyu yenmek umuduyla da Meryem'e başvurmuş, böylece korkularını yenip yola koyulmuştur.

"Üzüntülü, Yalnız, Hüzünlü ve Tereddütlüyüm"

Bu ikinci mektuptan anlaşıldığına göre, Ricoldo'nun Hz. İsa'ya yönelttiği birinci mektubunda dile getirdiği düş kırıklıkları ve umarsızlığı iyice artmıştır. Ricoldo, burada kendisini *"üzüntülü, bir başına bırakılmış, yüreği hüzünlü, manevi/dinsel yönden tamamen tereddütlü"* olarak nitelendirir.

Umduğu her şeyin tersi olmaktadır. O Hıristiyanlığı yaymak, inançsızları, bir başka söyleyişle Müslümanları, Hıristiyanlığın bayrağı altında toplamak için gelmiştir, ama düşündüğünün karşıtı olaylar olmaktadır. Hıristiyanlar, inançsızlarca (Müslümanlarca) *"öldürül-*

mekte, tutsak edilmekte, çoluk çocuk, genç yaşlı, kadın erkek uzak diyarlara satılmaktadır. Peygamberlerin kutsal yazıları köpeklerin önüne atılmaktadır. Daha da kötüsü rahibeler ve güzel genç kızlar seçilmekte, Sarasen krallara armağan edilmekte, Sarasen oğullar doğurmaktadır. Bazıları tutsak pazarlarında pazarlanmakta, Hıristiyanlar için utanç verici olsun diye, dünyanın her yanında dolaştırılmaktadır."

Tutsak Hıristiyan kadınların utanç verici biçimde alınıp satıldığını Macaristanlı Georg da *Türk Risalesi*'nde uzunca öyküler. Georg, 15. yüzyılda, yani Ricoldo'dan yaklaşık 150 yıl sonra, yirmi yıl Türkler arasında tutsak olarak yaşar ve öznel izlenimlerini bu ünlü risalesinde toplar. Tutsak Hıristiyan kadınların "onur kırıcı" biçimde alınıp satılması konusunda Ricoldo ile Georg'un anlatımları arasında büyük benzerlikler vardır. Georg, Ricoldo'dan 150 yıldan fazla bir süre sonra Türkleri ve İslam'ı tanıdığına göre, Ricoldo'nun yazdıklarını bilmesi olasıdır.

İkinci olasılık, Georg, Ricoldo'yu tanımaksızın yaşantılarını yazmıştır. Her iki yazarın yaşantıları ve öznel izlenimleri arasındaki koşutluklar, anlatımlarındaki benzerliklere yol açmış olabilir.

Yine Ricoldo'nun mektubuna dönüyorum.

"Acaba İsa, Hıristiyan Genç Kızların ve Rahibelerin Sarasenlere Metreslik Etmelerinden, Sarasen Soyunu Çoğaltmalarından Haz mı Duyuyor?"

Ricoldo, Meryem'e yönelik kuşkusunu yoğunlaştıran izlenimlerini şöyle dillendirir:

"Oğlun ebedi ışığın parıltısıdır, lekesiz bir aynadır ve temiz olmayan şeylerden hoşlanmadığını kesin olarak biliyoruz. Fakat rahibelerin ve genç kızların Tanrı'ya övgüler düzmesinden mi, dinsel görevler yerine getirmelerinden mi, yoksa sağda solda bedenlerini sergilemelerinden mi daha çok hoşlanıyor, anlayamıyoruz!"

Ricoldo daha ileri gider ve *"Acaba İsa, Hıristiyan genç kızların ve rahibelerin Sarasenlere metreslik etmelerinden ve Sarasen soyu-*

nu çoğaltmalarından haz mı duyuyor?" türünden bir soruyu çağrıştıran belirlemeler yapar.

Kendi bilinci ve inancında beliren kuşkuları, *"Kutsal Meryem, bak, Muhammet'in söyledikleri gerçekleşiyor sanki!"* sözleriyle açığa vuran Ricoldo, *"İsa'nın kadın hizmetçilerini ve nişanlılarını Muhammet'e bıraktığından"* yakınır.

Öyle sanıyorum ki okuyucu, bu alıntılarda yer alan akılla, vicdanla bağdaşmayan kötüleyici ve düşmanlaştırıcı yakıştırmaları aktarmamaya özen gösterdiğimi sezmiştir. Bu tür nitelemeleri veya anlatımları metinden çıkarmayı uygun gördüm.

"Bütün bunların Tanrı'nın izni ve onayıyla olduğunu kimse yadsıyamaz!" belirlemesini yapan Ricoldo, çok öfkelendiği Sarasenleri mi, yoksa İsa'nın tutumunu mu yerer pek belli değildir.

Ricoldo, İsa'ya ilişkin kuşku ve eleştirisini iyice yoğunlaştırır. Kendince İsa'yı tutum almaya zorlamak için şöyle der:

"Yaşanan korkunç şeylerin pek azını başkalarına aktarırken utancımdan kıpkırmızı oluyorum; senin bilge oğlun İsa ise, olaylara açıkça izin veriyor veya oluruna bırakıyor."

Ricoldo, mektubunun bir bölümünde Türkiye'den söz eder:

"Öyle sanıyorum, sen bunu mutlaka biliyorsundur, Türkiye'nin bir kentinde Sivas'ta (Sebaste civitate Turchie) bulunduğum sırada (27 Nisan 1289), Tripolis'in fethedildiğine ilişkin o korkunç haber geldi. Kent sakinleri (Türkler – OBK) çarmıha gerilenin resmiyle birlikte haçı bir atın kuyruğuna bağladılar.

Rahiplerin ve Hıristiyanların oturduğu yerden başlayarak, haçı pisliğe batırıp bütün kenti dolaştırdılar. Hıristiyanlar ve İsa için daha büyük bir utanç olsun diye, (bu işi) üstelik bir pazar günü yaptılar."

Ricoldo'nun savına göre, Sarasenler, *"buldukları Meryem ve İsa resimlerinin gözlerini oyarlar, kiliseleri ahırlara dönüştürürler."*

Ricoldo, Türkleri anlatırken şu suçlamaları yapar:

"Türkiye'nin her yerinde (in tota Turchia), İran'dan, Bağdat'a kadar uzanan yörelerdeki Hıristiyanların bütün kiliselerini yıkılmış veya ahır yahut camiye dönüştürülmüş durumda bulduk. Yıkamadıkları veya camiye dönüştüremedikleri bir kilisenin yanına Muham-

met'in boş inancını yükseklerden Hıristiyanlara bağırmak, duyurmak için, yüksek minareli bir cami yapmışlar."

Türklerin Hıristiyanların ibadet evlerini ve kutsal yerlerini yıktıkları, camiye veya ahıra dönüştürdükleri savı, bu kitapta irdelenen yazılar ve yapıtlarda somut olarak ortaya çıktığı gibi, 1080'li yıllardan başlayarak sürekli yinelenir ve Türk imgesinin ayrılmaz bir öğesi durumuna getirilir.

Söz konusu savlar, bazı tekil olaylara dayanabilir, ancak tümüyle doğrulanmamış olan bu savlar saltlaştırılamaz. Söz konusu suçlamalar, çoğunlukla Türkler veya Müslümanların tekil ve öznel eylemlerine dayanabilir. Bu nedenle, kiliselerin yıkıldığı veya camiye dönüştürüldüğü biçimindeki savlar da tekil ve öznel suçlamalar olmaktan öteye geçemez.

Öte yandan, birtakım kiliselerin yıkıldığı veya camiye dönüştürüldüğü bir gerçektir. Fakat bugün bile Türkiye'de sayısız kilisenin ve sinagogun bulunması, hatta bunlardan bazılarının Türk hükümetince onarılması ve kısmen kullanıma açılması, bu suçlamanın saltlaştırılamayacağının göstergesidir.

"Kutsal Meryem, Bu Aşağılamalara Nasıl Katlanıyorsun?"

Ricoldo birçok yerde kiliselerin camiye dönüştürüldüğüne tanık olduğunu öne sürer. Bu bağlamda onun için en utanç ve üzüntü verici olanı, Kudüs'teki Sion Dağı'ndaki kilisenin ahır durumuna getirilmesidir. Bunun nedeni, Ricoldo'nun anlatımı uyarınca, Meryem'in, İsa'nın dirilişinden sonra bu kilisede günlerini geçirmiş olmasıdır.

Ricoldo anlattıklarıyla sanki Hıristiyanlara, özellikle de Hz. İsa'ya, "Yetti artık bu Sarasenlerin yaptıkları!" dedirtmek ister. Hz. İsa'nın edilgenliğinden dolayı Meryem'e başvuran Ricoldo, Meryem'i etkenleştirmek, devinime sokmak ister:

"Seni ve senin her şeyden kutsal oğlunu Kuran'da nasıl aşağıladıklarını –ki, sen bunu benden daha iyi bilirsin– gözlerimle okumasam inanmazdım! Beni asıl şaşırtan (şey), bir ananın özünün, oğlunun ve yüce babanın (Tanrı'nın – OBK) böyle aşağılanmalarına nasıl katlandığıdır. Muhammet'in, Kuran'ın birçok yerinde, 'Tan-

rı'nın bir oğlu olması olanaksızdır, çünkü onun karısı yoktur!' diye yazdığını okumuyor musun?"

Ricoldo, Kuran'da yer alan konuya ilişkin, kendi deyimiyle, "kişiyi yanıltabilecek", bir başka anlatımla, öz dini konusunda kuşkuya düşürebilecek gerekçelerden etkilenmişe benziyor.

Bu etkilenmişlik, *"Sarasenlere verdiği şeylere bakılırsa, İsa, Sarasen olacağa benzer!"* saptamasında iyice belirginleşir. Fakat bütün bu yazdıklarına karşın, özdenetimini pek yitirmez Ricoldo. *"Bütün bunları seni öç almaya kışkırtmak için anlatmıyorum,"* diyerek duyarlılık göstermek ister.

Ricoldo, İsa'nın söz konusu ödünleri "gönüllü olarak vermediğini, duyduğu öfkeden dolayı verdiğini" de bildiğini öne sürer. Onun anlatımı uyarınca, İsa, Sarasenlerin *"utkuları ile birlikte yanılgılarının da yoğunlaştığını"* bilmektedir. Yoksa durup dururken böyle kapsamlı ödünler verir mi hiç?

Fakat kuşku Ricoldo'nun yakasını bırakmaz; sürekli içini kemirir. Bu huzursuzluk şu soruyu sordurur Ricoldo'ya: *"Ah, yüce tanrıça (Meryem – OBK), oğlun, Sarasenlere, Yahudilere ve Hıristiyanlara gazaplanıyorsa, peki kime merhamet ediyor?"*

Ricoldo yufka yüreklidir. Meryem'den Hıristiyanlara, Yahudilere ve ne de olsa insan oldukları için Sarasenlere de yardım etmesini diler. Fakat yine de ilkin Hıristiyanlara destek olunmalıdır; çünkü *"Hıristiyanların çoğu açlık ve yokluk yüzünden günah işlemekte, belki de dinlerini yadsımaktadır. Onlara iyilik, bu tür günah işlemelerini önlemekle olanaklıdır."*

İsa, Meryem de öyle, daha önceleri yoksullarla ilgilenmiş, onlara gereksinmelerini gidermekte yardımcı olmuştur. Ama şimdi onun bu tür girişimleri ne yazık ki yoktur. Ricoldo ve Hıristiyanlara kalan "salt umutsuzluk"tur.

Umutsuzluk ve tereddüt içinde kıvranan Ricoldo mektubunu şöyle bitirir:

"Bundan dolayı sana yalvarıyorum yüce Meryem Ana, sefaletimizle ilgilen! Muhammet'in boş inancına ve Sarasenlerin erkine son ver; oğluna ulaşmaya çalış. Tanrı'nın, Hıristiyanlara ve Sarasenlere duyduğu o gazabı ve öfkesi barışa ve merhamete dönüşsün!"

Söz konusu mektup, "Doğu'da yazılmıştır" açıklamasıyla biter.

3. "Sarsıntılar Geçiren Bir Faninin, Utkulu Kilise'ye (Vatikan'a) ve Göksel İmparatorluk'a 'Kuran' Hakkında Mektubu" (Epistola anemi de ecciesia militante ad totam ecclesiam triumphanten et celestem curiam contra blasphemiam Alcorani)

"Ben Kepaze Oldum; Tanrı'nın Sözü Kepaze Oldu!"

Bu üçüncü ve uzun mektubunda Ricoldo, her şeyin yaratanı ve yönlendiricisi Tanrı'ya ve yeryüzündeki dinsel görevlerin yerine getiricisi olan Kilise'ye seslenir. Acılarını ve üzüntülerini bildirir. *"Yakınmalarımın nedeni, güçsüzlük ve sarsıntıdan değildir,"* diye ekler bu kuşkucu rahip ve şu ilginç saptamayı yapar: *"Ben kepaze oldum; Tanrı'nın sözü kepaze oldu!"* İçinde bulunduğu durumu "utançlı" biçiminde nitelendirir.

Hıristiyanların başına gelenler Ricoldo'yu mutsuzlaştırır. Direnç gücünün azalmasından korkar Ricoldo; kötü oluşumların önüne geçilmesini diler. Tatarlar ile Sarasenler arasında İsa'nın inancını, yani Hıristiyanlığı yaymak için gelmiştir, tam tersi durumlarla karşılaşmıştır. Uyarısını şöyle dillendirir: *"Eğer Sarasenler iki yıldan beri (1289-1291 – OBK) yaptıklarını –Hıristiyanları öldürmek, tutsak etmek, işkence ve armağanlarla inançsızlıklarına (İslamlığa – OBK) çekmek gibi– sürdürürlerse, kısa süre içerisinde dünyada tek bir Hıristiyan bile kalmayacaktır!"* Buna karşılık, Hıristiyanlara "huzur"; İsa, "barış" sözü vermiştir.

"Bu sözlere karşılık," diye gerekçelerini sürdürür Ricoldo, *"inançsızların kılıcı Hıristiyanların ruhlarına işlemektedir. İsa'nın göğe çıkışından beri, üç yüz yıldır Hıristiyanlar baskı ve katliamlar altında yaşamaktadır. İnançsızlar önceleri Hıristiyanların bedenlerini yok ederken, şimdi Muhammet onların ruhlarını köreltmektedir, Hıristiyanları dinlerinden döndürmektedir."*

Uçsuz bucaksız Doğu'da bir başına kalmış olan Ricoldo, kendi aktarımı uyarınca, *"bir günde 300.000 Hıristiyan'ın öldürüldüğünü duymakta, kalanların umarsızlık ve yılgınlıktan dolayı İsa'nın inancını yadsıyıp, Muhammet'in inançsızlığına (Müslümanlığa demek istiyor – OBK) geçtiklerine"* tanık olmaktadır ve eli kolu bağlı olayları izlemek zorunda kalmaktadır. Ricoldo'nun bu sözlerinden, Müs-

lümanlığı seçen insanların sayısının kartopu gibi büyüdüğü anlaşılıyor. Müslümanların sayıca çoğalmaları, Hıristiyanlar arasında doğal olarak "telaş" yaratıyor. Telaş, giderek korkuya ve Hıristiyanlığa ilişkin kuşkulara yol açıyor.

"Tanrı, İsa ve Meryem, Muhammet'e Karşı Hıristiyanları Desteklemek İstemiyor musunuz?"

Ricoldo'nun üzüntüyle aktardığına göre, Doğu ülkelerinde İncil önemsizleşmekte, Kuran önem kazanmaktadır.

Ricoldo'yu en çok üzen başka bir olay da Sarasenlerin ve Tatarların Kuran'a gösterdiği saygıyı, *"Hıristiyanların İncil'e göstermemesidir."*

Ricoldo'nun mektuplarının birçok yerinde Türkler ile Tatarların birlikte anılmaları, hem Türklerin Asyalı oldukları düşüncesinden kaynaklanmakta, hem de bu imgeyi pekiştirmektedir.

Ricoldo'ya göre, bütün bu olumsuzluklara karşın Tanrı, İsa ve Meryem *"Muhammet'e karşı Hıristiyanları destekleyemiyorlar mı, yoksa desteklemek mi istemiyorlar?"* veya *"Bu yüce güçlerin Sarasen oldukları söylentisi gerçek midir?"* Ricoldo artık kuşkularının gerçek olduğu kanısına kapılmıştır ve bu kanısını kendince şöyle gerekçelendirir: *"Kuran, Doğu'nun hemen hemen bütün ülkelerinde Tanrı'nın sözü olarak görülmektedir. Eğer bu kesin ve gerçek ise, bizim de Sarasen ve Muhammet'in yandaşları olduğumuz da kesin ve gerçektir!"*

Doğaldır ki, anılan rahibin çıkarımı uyarınca, *"Sarasenleşen kutsal güçler, Hıristiyanları, Muhammet'e karşı savaşımında desteksiz bırakacaktır."* Fakat Ricoldo kutsal önderlerin nasıl Sarasenleştikleri konusunda şaşkındır. Çünkü *"Hıristiyanlığın kutsal önderleri, Muhammet'ten 500 yıl önce yaşamışlardır. Ayrıca Muhammet, Kuran'da Tanrı'nın kendisini ilk Sarasen olmakla yükümlü kıldığını belirtmektedir."*

"Madem Sarasen Oldunuz, Niçin Bizden Gizlediniz?"

Üçüncü mektubun devamında Ricoldo'nun düş kırıklığı ve umarsızlığı, Hıristiyanlığın kutsal güçlerine yönelik ağır suçlama-

ra yol açar. Ricoldo, "ihanet" suçlaması anlamında yorumlanabilecek şu saptamayı yapar.

"Madem Sarasen oldunuz; niçin bunu yazılı duruma getirmediniz? Bizim bunu İncil'de okumamız iyi olmaz mıydı? Eğer Tanrı sizin Sarasen olmanızı istediyse, bizim de baştan beri Sarasen olmamız daha iyi olmaz mıydı?"

Böyle köklü ve köktenci bir sorgulama tavrı sergileyen Ricoldo, İncil bilginlerini de suçlar: *"Ey İncil konusunda bilgin olan kutsal kişiler, Muhammet size ne etti ki, İncil'de onun adından söz etmediniz?"*

Ricoldo, öne sürümüne göre, Kuran'da İbrahim'in, İshak'ın, Yakup'un ve Nuh'un Sarasen olduklarını okumuştur. İnsanlar, Sarasen olmak isteyince, Tanrı'nın tufanı çıkardığını düşünmeye başlar. Gözlem ve deneyimlerinden, *"Sarasenler bütün önemli ve kutsal kentleri aldıklarına göre, Tanrı dünyanın Sarasenleşmesini istiyor!"* çıkarımını yapar.

Bütün bunlara karşın, Ricoldo teslim olmayacaktır. Sarasen olmak istemeyen Hıristiyanlar var olduğuna göre, o da *"Sarasen olmak istemeyecektir!"* Fakat gücü sınırlı ve yetersizdir. Şu sözler acı verici güçsüzlüğün anlatımıdır: *"Meğerki sen, bütün dünyanın Sarasenleşmesine karar vermişsin. Senin ruhundan nasıl kurtulabilir, senin önünden nereye kaçabilirim?"*

Daha önce çeşitli aşağılamalara ve eziyetlere direnen Ricoldo, "bütün kutsal önderler Sarasen olmasına karşın", direncini sürdürecektir. Sarasenler zorla, onu deve çobanı yapmışlardır; ancak Sarasen yapamayacaklardır.

Tanrı'nın Kilise'yi kollamakla görevlendirdiği meleklerin bile Hz. Muhammet'e destek olduklarını okumuştur Ricoldo. Nasıl olur? Ya melekler Tanrı'ya ihanet ediyorlardır veya Kuran'da yazılan gerçek değildir. Fakat Ricoldo'ya göre, *"dünyada Kuran'dan daha fazla saygı duyulan bir başka kitap yoktur. Sanki her şey Sarasenlerin dünyaya egemen olmaları için düzenlenmektedir: Tatarlar, Sarasenleri yok etmek için gelmişler, yok etmek bir yana tümüyle Sarasenleşmişlerdir."*

Dolayısıyla, Ricoldo'nun mantığı böyle işler; *"bu gelişmeler karşısında sade Hıristiyanların Muhammet'in inancının (İslam'ın) çekiciliğine ilgisiz kalabilmeleri"* zor olacaktır.

Ricoldo, Kuran'ı Arapça olarak okumuş, kiliselerde, *"Muhammet neler söylüyor, eğer istiyorsanız, okuyup görün!"* diye insanlara çağrıda bulunmuştur. "Okuyup görün!" çağrısı, İsa için de geçerlidir; çünkü Ricoldo, *"Kuran'da Muhammet'in, 'İsa, Tanrı değildir. Tanrı'nın ne düşündüğünü hiçbir zaman ne söylemiş, ne de bilmiştir!' "* dediğini okumuştur.

Görüleceği üzere, Ricoldo salt Müslümanları ve Türkleri suçlayan bir Hıristiyan din adamı değildir. O aynı zamanda araştıran, irdeleyen, sorgulayan, olgu ve olayları neden-sonuç ilişkisi içinde çözümlemeye çalışan bir din adamıdır.

Ricoldo mektubunu şöyle bitirir:

"Tanrım, sana yalvarıyorum: Sarasenleri iyiliklerinden yoksun bırak! Yoksa bütün dünyayı kendilerine bağımlı kılacaklardır. Bizi oğullar nasıl eğitilirse öyle eğit; düşmanların öldürdüğü gibi değil!"

Ricoldo'nun ve birçok Hıristiyan'ın Hıristiyanlık konusunda "derin kuşkular" içerisine düştüklerini, "İslam'ın çekiciliği" karşısında direnme güçlerinin tükenmekte olduğunu belgelemiyor mu bu mektup? Bu mektupta sergilenen tavır, o dönemin koşullarına göre anlamayı ve çözümlemeyi öne çıkarmıyor mu?

4. "Kudüs'ün Saygın Patriği ve Akko'da Öldürülen Vaazcı Kardeşlere/Rahiplere Mektup" (Incipit epistola ad venerabilem patriachem Ierosolimitanum et ad fratres predicatores Qui fuerunt occisi in Accon)

Dördüncü mektuptan anlaşıldığına göre, Akko'nun Araplarca alınışı ve bu sırada Hıristiyan halkın, hele misyoner rahiplerin başına gelenler Ricoldo'yu anlatımsız acılara boğmuşa benziyor.

Kentlerde dolaştırarak satılan veya önde gelen Sarasenlere armağan olarak sunulan Hıristiyan tutsak kadınlar ve erkekler arasında tanıdığı misyoner rahiplere rastlamayan Ricoldo, rahip giysilerinin ve Katoliklerin kutsal dua kitaplarının pazarlandığını görür; acıları bir kat daha yoğunlaşır.

"Ben, Halkımın ve İnancımın Yenilgisini Yaşamış Bir Mutsuzum!"

Misyonerlerin öldürüldüğü kanısına varan Ricoldo, *"Sevinin, sevinin ki, kaçmadınız; inancınız uğruna şehit oldunuz!"* diye yazar.

Kudüs patriği de Akko'nun alınışı sırasında savaşarak ölmüştür. Patrik ve kendisiyle birlikte ölen 300 misyoner rahip, *"artık yabancılar ve konuklar değil, kutsalların ve Tanrı'nın yoldaşıdırlar. O bakımdan ne denli sevinseler azdır!"*

Ricoldo'ya gelince: *"O ne yazıktır ki, halkının ve inancının yenilgisini yaşamış bir mutsuzdur."* Bu mutsuz rahibin anlatımı uyarınca, Tripolis, Akko, kiliseler, kutsal kalıntılar, Hıristiyan halk yoktur artık! *"Erkek savaşçılar öldürülmüş; kadınlar, kızlar gönül eğlendirsinler, soylarını çoğaltsınlar diye Sarasenlere kalmıştır."*

Ricoldo, sağ kalan yaşlı bir Hıristiyan kadından Sarasenlerin bir cuma günü saat dokuzda saldırdıklarını, saldırı sırasında Hıristiyanların saygın bir biçimde "veni creator spiritus" okuduklarını öğrenir.

Sarasenler, Hıristiyanları en kutsal eylemleri sırasında öldürmüşlerdir. Öldürenler, öldürülenlerin kanına bulanmıştır. Ricoldo, bütün bu olup bitenlerden sonra şu soruyu sorar:

"Akko, Hıristiyanlarca en iyi şekilde korunamaz mıydı? Akko Hıristiyanlarda kalsa, Hıristiyanlar kentin Sarasenlerce alınmasına Tanrı'nın izin verdiğini düşünürler miydi? Kutsal önderler ve güçler istemeseler, Hıristiyanlar işkence ve baskı görür, tutsak edilir, öldürülürler miydi?"

Şimdi bütün bu gelişmeler, Ricoldo'nun değerlendirmesi uyarınca, *"Kuran'da yazıldığı üzere, Tanrı'nın Muhammet için dua ettiğinin belirtileri değil midir? Artık Hıristiyanların çabası boşuna değil midir?"* Olaylar göstermektedir ki, Tanrı ve melekleri Hıristiyanları terk etmiştir. Tripolis ve Akko'da iki yıldan beri olanlar bunun kanıtıdır. Ricoldo'yu asıl korkutan şey, *"böyle giderse, birkaç yıl içinde bütün dünyada tek bir Hıristiyan'ın kalmayacağıdır!"*

Kutsal Güçler, Edilgen Bir İzleyici, Hatta Belki de Sarasenlerin Destekçileri Oldukları İçin, Kutsal Topraklar ve Suriye Yitirilmiştir

Ricoldo, tanrısal bilgeliğe, Kutsal Ana'ya ve gökyüzünün kutsallarına mektuplarla başvurmuş, durumunun düzeltilmesine yardımcı olmalarını dilemiştir. Ancak dileği gerçekleşmediği gibi, dileğinin

tersine, kötülükler çoğalmıştır. Yardım edilmediği gibi, Ricoldo'ya yanıt bile verilmemiştir. Durum böyle olunca da, Sarasenler, *"her türlü kötülüğü işlemiş, Hıristiyan kadınları hamile bırakmış, dünyaca ünlü savaşçılar türetmişlerdir."*

Kudüs patriği ve öbür rahipler şimdi gökyüzünde, kutsallarla bir aradadırlar. Ricoldo, aynı çağrıyı onlara da yapmaktadır: Olayları acıyla yaşamış olan bu kutsal kişiler, şimdi Hıristiyanlara yapılan kıyımların son bulması için yardım ellerini uzatmalıdırlar. Sarasenlerin "kıyımlarını ve döktükleri kutsal kanları" Tanrı katında bütün güçleriyle dile getirmelidirler.

Öte yandan Ricoldo'nun içindeki kuşku, onun şöyle düşünmesine yol açar: Kutsal önderler ve güçler edilgen bir izleyici, belki de Sarasenlerin destekçisi oldukları için, kutsal topraklar ve bütün Suriye onursuzca yitirilmiştir.

Şimdi gökyüzünde olan kutsal kentler en kısa sürede etkenleşmeli, neler yaptıklarını mektup veya elçi yoluyla Ricoldo'ya duyurmalıdırlar.

Hıristiyanlar elbette çok günah işlemişlerdir. Ancak, Tanrı ve Meryem, Hıristiyanları bağışladıklarını kanıtlamalıdır. Ricoldo bu konuda kuşkuludur ve içten bir açıklamada bulunur: *"Niçin bağışlama işinde bu denli geç kalındığını anlamakta güçlük çekmekteyim!"*

Ricoldo, mektubunun bitiminde dindaş ve yoldaşlarından son açıklamasını kutsal önderlerden saklı tutmasını, mutsuz kardeşlerinin sıkıntılarını unutmamalarını diler.

Bu mektup da diğerleri gibi, "Doğu'da yazılmıştır!" açıklamasıyla son bulur.

5. "Yukarıda Yazılanlara Papa Gregorius'un Öğretici Sözleriyle Verilen Tanrısal Yanıt (Divina responsio ad omnia predicta per doktorinam beati Gregorii pape)

"Kutsal Güçler Direnmese Bile, Ricoldo Direnecektir!"

Beşinci mektupta belirttiğine göre, başvurularına mektup, haberci veya anlamlı bir düş yoluyla yanıt alamayan Ricoldo'nun kaygı ve ürküntüsü iyice büyür.

Ricoldo, daha önceki mektuplarında da olduğu gibi, bu mektubunda da öz inancına, Hıristiyanlığa karşı yoğun bir kuşkuyla bakmaya başlar. Bu kuşku onu için için yiyen bir kurt gibidir.

Her şeye karşın, Ricoldo kararlıdır: *"Muhammet'in, Tanrı'nın oğlunun ve Meryem'in karşıtı olduğuna inanacak ve bu inancında direnecektir!"* Bu inancından dolayı da reddedilmeyecek, *"soyut değil, somut bir yanıt"* alacaktır.

Tanrı'nın, Hıristiyanları "niçin düşmanın darbeleriyle etkisizleştirdiğini, bu acımasız cezalandırma ve uzun süreli baskıyla Hıristiyanlara nasıl bir oyun oynamakta olduğunu" anlamakta zorlanmaktadır. O bakımdan Ricoldo, Tanrı'nın iyiliğine güvenerek, geçirdiği "sarsıntılara" ilişkin kutsal kitaplarda bir yanıt arar.

Bu yanıt, büyük bir olasılıkla Papa Gregorius'un öğreti ve yapıtlarında gizlidir. Ricoldo yakarışlarını bu kez Gregorius'a yöneltir: *"Sana yalvarıyorum. Tanrı'nın beni niçin yanıtsız bıraktığını, öğretilerinle göster bana!"*

İşte tam bu sırada gaipten bir ses duyar Ricoldo: *"Al, oku! Al, oku!"* Hemen kitaba sarılır. Tanrı, Ricoldo'nun sorularını, Gregorius yoluyla yanıtlamaktadır. Yanıt şöyle: *"Sorularıma yanıt vermiyor diye, Tanrı'ya karşı geliyorsun. Tanrı bir kez konuşur ve söylediklerini yinelemez!"*

Görüleceği gibi, Ricoldo kuşkularının doruğundadır. Fakat kuşkularıyla birlikte korkularının da doruğuna ulaşmıştır. Ulaştığı noktadan bir sonraki adım, Hıristiyanlığın yadsınması, İslam'ın kabulüdür. Ricoldo, bu son adımı atacak durumda değildir.

O bakımdan bir sığınak aramaktadır. Bu sığınak gerçi Papa Gregorius'tur; ama aslında Ricoldo'nun öz yaratımından başka bir anlam taşımamaktadır. Çünkü aranan sığınak gerçekte yoktur, salt bir tasarım, bir kurgudur. Ricoldo'nun kuşkuları ve eleştirel birikimi koşullanmışlığına yenik düşer ve böylece uzun süredir aradığı, özlediği vicdan rahatlığını yeniden bulur Ricoldo.

Ricoldo'nun konulaştırılan beş mektubu bütünüyle değerlendirildiğinde şu görülebilir: Anılan bu Hıristiyan misyoner, din dahil toplum olaylarını ve insan ilişkilerini görece bir eleştirellikle değerlendirme eğilimi taşır.

Onun bu yaklaşımı, Batı'da uç veren Rönesans'ı ve Aydınlanma'yı hazırlayan "sorgulayıcı yöntemin" habercisi gibidir. Öte yandan, aynı mektuplar, aynı zamanda hem eleştirelliğin, hem de eleştirinin yol açabileceği yeni durumdan korkunun belgeleridir.

Ricoldo söz konusu mektuplarla Arapçayı ve Kuran'ı öğrenerek, en "karşıt" diye nitelenen "başka"ya açılım örneğini vermiştir. İslam'ın yayılma ve yükselme döneminde Hıristiyanların sayısız yenilgileri ve bu yenilgilerin yol açtığı tek tek Hıristiyanların yazgılarında oluşan yenilikleri betimlemiştir. Bu yenilikler Hıristiyanlar açısından çoğunlukla baskı, kıyım, tutsaklık veya özünü yok sayma biçimindedir.

Bu yaklaşımla değerlendirildiğinde, Ricoldo'nun mektupları, Doğu Hıristiyanlarına yakılmış bir ezgi, daha doğrusu bir ağıt olarak adlandırılabilir.

Ricoldo'nun mektupları, İslam bakımından her türlü olumsuzluk yakıştırma ve düşmanca değerlendirme içermelerine karşın, Batı dünyasında birçok yönleriyle olumlu bir tanıtım aracı işlevi de görmüştür.

Mektupların Türklerin, özellikle de İslam'ın Batı'daki tanıtım sürecine kalıcı katkılar yaptıkları açıktır. Bu yönüyle Ricoldo'nun mektupları, Wilfried Buch'un deyişiyle, İslam'a ilişkin bir "tutkunun anlatımı" ve bir "övgü" olarak nitelendirilebilir.

Bir noktayı daha vurgulamalıyım: Ricoldo, Sarasenleri övmekten çok, Hıristiyanları yererek, onların noksanlarını görmelerine ve güçsüzlükten kurtulmalarına yardımcı olmak istemektedir. O, böylece, Hıristiyanların öz dinlerine olan bağlarını güçlendirmeyi, Sarasenlere karşı savaşım yeteneklerini yükseltmelerine katkıda bulunmayı düşünmektedir.

Kuran'a ve Hz. Muhammet'e ilişkin kötüleyici nitelemeler, Ricoldo'nun kendisi başta olmak üzere Hıristiyanları, "İslam'ın çekiciliğinden" korumayı, onları Müslümanlara karşı birleştirmeyi amaçlamaktadır.

C. Busbecq, Moltke ve Hahn-Hahn'ın Mektuplarında Türk İmgesi ve Oryantalis İzler: İslam ve Asya'nın Ötekileştirilmesi

Avusturya İmparatorluğu'nun İstanbul'daki elçisi Ogier Ghisalin von Busbecq'in[62] 1555-1562 yılları arasında İstanbul'dan bir arka-

daşı ve hemşerisine yazdığı mektuplar, Türk imgesi ve oryantalist birikime yaptığı katkılarından ötürü öne çıkmaktadır.[63] Busbecq'in toplam 32 sayfadan oluşan ilk mektubu, "Viyana, 1 Eylül 1555" tarihini taşımaktadır.

Kendi anlatımına göre, elçinin Türk dili ve kültürü konusunda hiçbir bilgisi yoktur. Buna karşılık, düşünsel soyutlama ve yazınsal yeteneği yüksek bir kişi olan Busbecq, Türklerin yaşam biçimini belirlemeye ve betimlemeye yarayan ayrıntıları özenle yazıya dökmüştür.

İrdelediğim ikinci küme mektuplar, Alman mareşal Helmuth von Moltke'nin *Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835-1839*[64] (1835-1839 Yılları Arasında Türkiye'deki Durumlar ve Olgular Üzerine Mektuplar) adlı yapıtında yer almaktadır.

Alman kadın yazar Ida von Hahn-Hahn'nın 1843'ün son, 1844'ün ilk aylarında gerçekleştirdiği Doğu gezisi sırasında edindiği ilginç izlenimleri betimlediği *Orientalische Briefe* (Doğu Mektupları),[65] üçüncü küme mektupları oluşturmaktadır.

Mektuplarda sergilenen Avrupalılık bilinci ve bu bilinci belirginleştirmek amacıyla "öteki" olarak Doğulu Türklere ilişkin imgesel nitelikli değerlendirmeleri, süreklilik, kopukluk, koşutluk gibi özellikler yönünden dizgesel bir yaklaşımla ortaya koymayı amaçladım. Bu nedenle, Avrupalı kimliğinin göstergeleri ve onun karşıtı olarak kurgulanan "ötekileştirici" imgeleri, Türklerin özellikleri-değer anlayışları, Asya-Avrupa, İslam-Hıristiyanlık, Doğu-Batı, Türk-Alman, uygarlık-barbarlık, akılcılık-akıldışılık (duygusallık) çalışkanlık-tembellik, üretkenlik-tüketkenlik gibi karşıt anlamlı kavram çiftleri kapsamında irdelemeye çalıştım.

1. Ötekileştirmenin Yöntemleri ve Yolları: Türklerin Günlük Yaşamı, Doğa ve Değer Anlayışları

a. Busbecq

Osmanlı egemenliği altındaki Macaristan'ın Gran kentinde geceleyen elçi, ilkin Türklerin "yatakları ve geceleme" biçimi konusun-

da şaşkınlığa uğrar. Busbecq'in anlatımına göre, Türkler, *"yorgansız ve yastıksız olarak yerde serili bir kilim"* üzerinde uyurlar. Türklerin bir insanın yanından ayrılırken, saygı gereği, o insana "sırtlarını dönmemeleri" elçi tarafından övgüyle not edilir.

Bunun yanı sıra, Türklerin giyim kuşamda *"göze batan ve karşıt renkleri"* yeğlemeleri, yazarın dikkatini çeker. Elçi, günlük yaşam içerisinde Türk halk kitlelerinin "az konuşma" tutumlarını ve "mütevazılıklarını" övgüye değer davranış biçimi olarak değerlendirir. Türkiye'de hayvan-insan ilişkisinin genellikle sevgiye dayanması, yazarın sık vurguladığı bir başka dikkat çekici kültürel özelliktir. Örneğin, *"güzel ve soylu at tutkusu"* her Türk'te vardır; yazara göre, her Türk bu nitelikleri taşıyan bir ata sahip olmak ister.

Elçiye göre, Türkler canlıya karşı sergiledikleri sevecen tavrı konut konusunda göstermezler; *"konutun damının akması, sağının solunun dökülmesi"* onları pek ilgilendirmez. Kendilerine ve atlarına *"yatacak kuru bir yer"* bulmaları yeter. Busbecq'in anlatımına göre, Türkler, görkemli konutları *"ölçüsüzlük, taşkınlık ve ölümsüzlük belirtisi"* olarak değerlendirirler. Yazar, sürekli savaş hizmeti ve bunun getirdiği ordugâh yaşamını, yani göçebe yaşam tarzını, Türklerin görkemli ve kalıcı konuta ilgi duymamalarının nedeni olarak değerlendirir. Elçi, Türkiye'de konutların "güzellik" ve "ilginçlik" taşımadığı, salt "kullanım ve gereksinme" ölçütüne göre yapıldığı görüşünü, 1 Haziran 1560 tarihli üçüncü mektubunda da yineler. Elçinin bu mektupta özellikle vurguladığı olumlulukların başında Türk savaşçılarının ve birliklerinin *"düzenliliği; içki, kavga dövüş ve sövüşme"* gibi davranışlardan uzak durma gibi eğilimleri gelir; ayrıca, askerler savaş gücünü ve isteğini azaltacak işlere de girmezler.

Busbecq, Edirne'de karşılaştığı ortamı güzelleştiren çeşit çeşit çiçekleri ve gülleri hayranlıkla anlatır. Özellikle lalelerin *"renk çeşitliliği ve güzelliği"* elçiyi büyüler. Elçiyi çok olumlu etkileyen bir başka olguysa, üçüncü mektubunda övgüyle aktardığı Türklerin *"beden ve konut temizliğine"* gösterdikleri özendir.

İslam, şarabı yasaklamasına karşın, Buda'da bulunan Türklerin *"şaraba aşırı düşkünlükleri"* ve ölçüsüz biçimde şarap içmeleri, Avrupalılarda rastlanılmayan bir davranış olarak Busbecq'in anıları

arasında yer alır. Yazar, uygarlığı Avrupa'ya özgü bir değer olarak algılar ve değerin karşıtı tutumlar, yani barbarlık belirtisi davranışlar arasında "ölçüsüzlüğü" ön sıralarda görür. Elçinin bu tutumunu anlayabilmek bakımından "ölçü" ve "ölçülülük" kavramının Alman kültür, düşün ve edebiyat tarihinde ortaçağ şövalye ahlak anlayışının da etkisiyle bir erdem olarak ülküselleştirildiği vurgulanmalıdır.

Bu gelenek kapsamında elçi, insan ilişkilerinde, yeme içmede, konuşmada, giyim kuşamda "ölçüyü" uygarlığın, eğitilmişliğin; ölçüsüzlüğüyse kaba sabalığın, eğitilmemişliğin göstergesi olarak değerlendirir. Elçi, Türklerin iki yönlülüğünü, örneğin, *"dostu yüceltmede ve düşmanı aşağılamada"* ölçü tanımadıklarını özellikle vurgular. Böylece, Doğu ile ölçüsüzlük özdeşleştirilir. Ölçüsüz Doğu'nun karşıtı doğal olarak ölçülü Batı'dır.

Bununla birlikte yazar, dönemin padişahı Sultan Süleyman'ı *"öz değer yargısı, egemenliğinin büyüklüğüne uygun, ölçülü ve mütevazı"* bir padişah olarak anlatır. Padişahı böyle niteleyen Busbecq, 14 Haziran 1556 tarihli ikinci mektubunda *"uzun süreli utkuların, Türkleri ölçüsüzleştirdiğini"* öne sürer. 16 Aralık 1562 tarihli son mektupta elçi, *"Türklere genellikle güvenilmemesi"* gerektiğini, ama doğru davrandıkları takdirde de "büyük sonuçlar" alınabileceğini yazar.

b. Moltke

Moltke Avrupalı bir asker gözüyle kaleme aldığı 25 Eylül 1835 tarihli mektubunda Bükreş'i *"Asya ile Avrupa'nın birbirine dokunduğu kent"* olarak tanımlar. Yazarın izlenimlerine göre, Bükreş'teki Türk paşanın yaşadığı konutta *"Alman bir muhtar bile yaşamaz."* Bu kentin *"dar caddeleri ve sokakları pislik içindedir"*; *"dökülmüşlük izleri taşıyan"* konutlar onarım beklemektedir; örtünmüş kadınlar "umacı gibi" ortalıkta dolaşmaktadır; erkeklerin "dökülmüş giysileri" bile "cart" renklerdedir; köylerde *"hiçbir şey bulunmamaktadır"* ve yoksulluk "hayal edilemeyecek" boyutlardadır.

Bir başka mektupta (4 Ocak 1836) Moltke, Avrupa'daki yaşam zenginliğiyle karşılaştırma götürmeyen İstanbul'da gözlemlediği "tek

biçimli, tekdüze" yaşam tarzından söz eder. Buna göre, sokaklar *"at leşi yiyen köpek sürüleriyle"* doludur; bu iğrenç görünümün yanı sıra, "ilginç meyveler" ve "lezzetli yemekler" övgüye değerdir. Moltke, Avrupa, dolayısıyla da Alman felsefesinde ve yazınında rastlanan Doğulu insan imgesini Hüsrev Paşa kişiliğinde anlatır.

Konuya ilişkin olarak 20 Ocak 1836 tarihli mektupta Moltke, *"Avrupai anlayışla eğitilmiş"* bir birliğe komuta eden Hüsrev Paşa'nın Osmanlı devlet yönetiminde yaygın bir uygulamaya dönüşen "rüşvet" ve bunu güvencelemek için gerekli olan "erk" ve erki ele geçirmek için hiçbir ahlak kuralı tanımayan "erk tutkusunu" veya "erk düşkünlüğünü" betimler.

Alman komutan, "Padişahın Kızının Düğünü" adlı mektubunda (5 Mayıs 1836) *"sofranın olağanüstü görkeminden"*, Boğaz'daki kahvelerde *"denize sırtı dönük olarak oturan"* üretimden uzak insanlardan söz eder. İzleyen mektubundaysa *"iyi bir yönetim ve çalışkan bir halkın elinde"* ülkenin olağanüstü bir hızla kalkınabileceğini; Bursa gezisini anlattığı 16 Haziran 1836 tarihli mektubunda da *"kentlerin dış görünümlerinin ne denli çekici, iç görünümlerininse ne denli itici"* olduğunu ayrıntılı biçimde anlatır.

Moltke burada savaş tarihi alanında eğitimli bir Avrupalı asker oluşunun da etkisiyle, Haçlı Seferleri'nin yanı sıra ve Doğu ve Batı Hıristiyanlığı için de bağlayıcı olan kanonik kararların alındığı ekümenik konsilin toplandığı kent olan İznik'i ayrıntılı biçimde anlatır.

İznik Konsili, Hıristiyan teolojisi bakımından belirleyici önemdedir; çünkü bu ekümenik konsilde alınan kanonik kararlar, bütün Hıristiyan mezheplerince ve dünyanın her yanında genel geçer olarak kabul edilir ve uygulanır.

Alman general, Türklerin çevreye ve hayvanlara karşı tutumlarını betimlediği 18 Ocak 1837 tarihli mektubunda Üsküdar'da bir "kedi bakımevi", Beyazıt Camii'nin avlusunda bir "güvercin korunağı" bulunduğunu, buna karşılık, *"başıboş köpeklerin cadde ve sokakların ortasında aldırışsız yattığını"*, özellikle *"atların inanılmaz ölçüde uysal olduğunu"* anlatır. Türklerin hayvanlara karşı sevecen ve koruyucu tutumu, yazarın kanısınca, *"hayvanların hoşnutluğunun insanlara hayır getireceğine inanmalarından"* kaynaklanır.

Moltke'nin izlenimlerine göre (13 Haziran 1837), Türkler zamanla *"dumanlanan bir halk olmuştur, kadınlar bile çubuk içmektedir."* Nitekim İstanbul'da *"iki şey yetkinliğe ulaştırılmıştır: çubuk ve kayık."* Bir ağaç gölgesi, şırıldayan bir çeşme ve bir fincan kahve devinimsiz Türklerin *"günde on-on iki saat eğlenmek için gereksindikleri şeylerdir."* Doğulu'nun keyfi, *"her türlü heyecanı dışlayan tekdüze bir ruh durumudur."* Generalin kanısınca, Türkler o denli durağan insanlardır ki, *"canlı bir söyleşiyi ve uçsuz bucaksız manzarayı bile rahatsızlık olarak algılarlar."*

Bu sözler, Batı kültüründe Doğulu yaşam tarzının tekdüzeliğinin ve dış dünyaya karşı tepkisizliğinin anlatımıdır ve artık oryantalist bakış açısının iyice belirginleştiğini göstermektedir.

Alman general, 28 Aralık 1837 tarihli mektubunda İstanbul'da gezdiği tımarhane bağlamında ilginç bir gözlemini aktarır: *"Deliler, Türkler tarafından ululanır."* Bu tümce, en geniş anlamıyla delilere karşı anlayış ve katlanma gücünün göstergesi biçiminde yorumlanabileceği gibi, Türklerin deliliğe eğilimli oldukları biçiminde de algılanabilir.

c. Ida von Hahn-Hahn

Türklerin *"ayakkabılarını çıkararak, bağdaş kurup yer sofrasında yemek yemeleri, çubuklarının tutsağı olmaları, başlıca işlerinin fosurdatarak sigar içmek ve yaşam amaçlarının salt zevk olduğu"* gibi konular çok daha kapsamlı ve kesin yargılar olarak *Doğu Mektupları*'nın yazarı Ida von Hahn-Hahn tarafından da vurgulanır. Yaşamının ilk bölümünde aydınlanmış ve özerkliğine düşkün Avrupalı kimliğini duyarlılıkla öne çıkaran bu kadın yazar, mektuplarında Yunan mitolojisini simgeleyen kavramlar bağlamında Antik Yunan kültür birikimi ve Haçlı Seferi geleneği içerisinde oluşan bakış açısını dışa vurur.

Söz konusu yazara göre (İstanbul, 7 Eylül 1843 tarihli mektup), İstanbul'daki Türk konutları *"Avrupalı göze cüce ve karton evler"* gibi görünmektedir. Türk erkekler ailesine "düşkündür"; ancak, kadınlar *"beyaz örtüler içinde mumyalanmıştır."* Yazarın gözlemi (9

Eylül 1843) uyarınca, Türklerin *"giyimleri, giysilerinin gözü rahatsız eden renkleri ve konut döşemeleri, tümüyle beğenisizlik örneğidir ve Doğu'ya özgüdür."*

Bu tümcelerde Doğululuk ve Batılılığın bir başka ölçütü ortaya çıkmaktadır: Beğenisizlik Doğu'yu ya da Asya'yı, beğenililik ise Batı'yı veya Avrupa'yı simgeleyen özelliklerdir.

"Biçimleri inanılmaz ölçüde ham" olması nedeniyle, Türk ayakkabıları, Von Hahn-Hahn'ın kanısınca (14 Eylül 1843 tarihli mektup), *"uçları havaya doğru bükülmüş ve altları deri olduğundan Avrupalı ayaklara uygun değildir."* Söz konusu yazar, 17 Eylül 1843 tarihli mektubunda Türklerin "hayvan sevgisinin çok yüksek" olduğunu, "hayvanların öldürülmesini onaylamadıklarını" özellikle vurgular. Kendisi hayvan sevmesine ve köpeklerden sevgiyle söz etmesine karşın, Türkiye'deki köpekleri "zararlı böcek, lağım faresi" sözleriyle ulamlar ve bu ulamlama nedeniyle onların yok edilmesi gerektiği yargısına varır.

19 Eylül 1843 tarihinde yazdığı mektupta yazar, hoşuna giden nesneleri, davranışları *"Avrupa'ya özgü, Avrupa güzelliğinde"* gibi nitemlerle tanımlar. Yazarı şaşırtan bir olgu, Türkiye'de Türkler için "otel" olmaması da bu mektupta yer alır.

Doğal güzellikleri sürekli vurgulamaya özen gösteren yazar, 25 Eylül 1843 tarihli mektubunda, *"Tuhaf Türk beğenisi, beğenisizlikten başka bir şey değildir,"* saptamasını yapar; Çırağan Sarayı'nı söz konusu beğenisizliğe örnek gösterir. Kendisine *"tümüyle yabancı olan bu ülkeye hiçbir önyargıyla gelmediğinden anlatımlarının gerçeği yansıttığını"* savlar. İstanbullular, ne denli beğenisiz olsalar da, "Avrupa modasından" haberdardırlar. Yazar, anılan mektubunu, kendi sözleriyle, "gülünç" bir haberle bitirir. Gülünç olan şey, gezisini Suriye'ye doğru genişleten yazarın Osmanlı yönetiminden "gezi izni isteyen ilk kadın" olmasıdır.

Von Hahn-Hahn gezisinin sonuna doğru (13 Aralık 1843) Doğu'da karşılaştığı ve itici bulduğu davranış biçimlerinin başında *"işkenceye dönüşen bahşiş isteme"* konusunun geldiğini vurgular. Yazarın anlatımıyla, bahşiş işkencesi *"Arap'ın ve Türk'ün iğrenç bir özyapı özelliğidir. Bunların bütün düşüncesi, arzusu, düşü, eylemi ve*

ruhu, yabancıdan bahşiş istemede, yani, hak etmediği parayı isteme-de düğümlenir." Yazar, *"İstanbul'dan başlayarak tüm Doğulular için"*, 29 Ocak 1844 günü Nil Nehri üzerindeki yolculuğu sırasında yazdığı mektupta bir genelleme daha yapar. Bu genellemeye göre, *"tüm Doğulular, meyveleri ham yemek gibi anlaşılamaz bir beğeniye"* sahiptirler. Bu tuhaf beğenili Doğuluların (7 Şubat 1844 tarihli mektup) Avrupalılar veya Batılılar açısından anlaşılamaz bir başka alışkanlıklarıysa "afyon" içmeleridir. Anılan mektupta yazar, Doğuluların huylarından kolay vazgeçmeyeceklerini anlatmak için, tüm Doğuluları birbiriyle aynılaştırarak, *"Türk, Türk olarak kalır!"* anlatımını kullanır.

2. Uygarlık-Barbarlık İkileminde Türklerin Ötekileştirilmesi ve Oryantalist İzler

a. Busbecq

İnsanın yasal ve töresel eşitliğini, uygarlık düzeyinin göstergesi olarak değerlendiren anılan Avusturyalı elçi, Avrupa'daki uygulamaların tersine, *"Türklerde soyluluk, beceri ve kahramanlık eylemleriyle ölçülür. Onlarda doğuştan gelen ayrıcalık ve ayrımcılık yoktur. Herkes bulunduğu makama göre saygı görür,"* saptamasını yapar. Yazarın anlatımına göre, Osmanlı sultanı doğuştan gelen soyluluk, zenginlik veya buna benzer ilkeler gözetmeksizin, yetenek ve liyakat ilkesini gözeterek görev ve makamları dağıtır. Unvanlar ve makamlar hak edene verildiği için de halk, unvan ve makam sahiplerine saygı duyar; korkaklığı ve tembelliği ödüllendirmez. Giyim kuşamda unvan ve toplumsal konum öne çıkmaz. Her kesimden insan giyim kuşamında "yalınlık ve tutumluluk" ilkelerine uyar. Avusturya elçisinin Türklere ilişkin bu olumlu değerlendirmeleri, dönemin uygarlık anlayışı bakımından önemli nitelikler sayılmalıdır.

Avrupa'da Aydınlanma anlayışının belirgin ereklerinden biri, özgür istenç ve bilinçle donanmış, üst istençlerden kurtularak özerkleşmiş bireydir. Özerk birey, söz ve eylemini özgür istenciyle belirler. Bu nedenle, Avrupa'da özellikle 1450'den sonra Rönesans ve hü-

manizm akımlarıyla düşünsel alanda belirginleşmeye başlayan Aydınlanma ülküsünden esinlendiği anlaşılan Avusturya Elçisi Busbecq, Türk yetkililerin ve yöneticilerin kararları ile eylemlerini sürekli ve her koşul altında "padişahın istenci" doğrultusunda oluşturmalarını garipser. Elçinin garipsediği ve sürekli yinelediği bir başka konu da Türkler arasında sık rastlanan ve dilenme ölçüsüne ulaşmış olan "bahşiş" veya "yabancılardan para koparma" huyu, daha doğrusu yapışkanlığıdır.

Yazar, Macar kentlerinin Türklerce fethedildiğini anlattığı bölümde Avrupalıların kendileri dışındakileri, özellikle de Doğu'dan gelen toplulukları nitelediklerı anlayış ve anlatımı benimseyerek, söz konusu kentlerin *"barbarların saldırılarıyla"* düştüğünü dile getirir. "Barbar saldırıları" anlatımını sıkça vurgulayan elçiye göre, *"bu barbarlar ordusu, Macaristan'a anlatımsız acıları ve sonsuz yıkımları"* yaşatmıştır. Türklere ve Doğu'ya ilişkin "barbar" söylemi, yazarın 1 Temmuz 1560 tarihli mektubunda da yer alır.

Bu bağlamda Türklerin ülkesi *"barbarlar ülkesidir"*; bu ülkede genel durum "barbarlıktır." Söz konusu saltçı "barbar" söylemini göreceleştirme öğelerini içeren anlatımlar da vardır. Örneğin, yazarın anlatımıyla, Türkler "ihmalkâr barbarlar" değil de daha fazla "kültürlü" olsalar, *"sanatsal yönden gelişseler"*, Türk topraklarında *"güneş her yerden daha güzel"* görünürdü. Elçi barbarlık nitemini, *"ülkeler arası antlaşmalara uymama"*, yaş ve cinsiyete bakmaksızın "insanları tutsak alma", "umarsız insanları yağmalama ve öldürme" gibi savlar temelinde gerekçelendirir. Osmanlıların/Türklerin günlük yaşamlarında *"üzerinde Tanrı'nın adı yazılı olduğu düşüncesiyle"* kâğıtlara değer verilmesi, yerdeki kâğıdın alınıp bir duvar deliğine sokulması, kirli işler için kullanılmaması, yazarın dikkatini çeken bir davranıştır.

Busbecq, Ankara Savaşı'nda yenilen Bayezit'in eşinin Timur tarafından aşağılanmasını anımsatarak, Osmanlı padişahlarının *"eşlerinin başına gelebilecek onur kırıcı davranışları önlemek amacıyla"* evlenmediklerini yazar. Evlenmemelerine karşın, haremlerinde çok sayıda kadını barındıran padişahlar, yazarın yargısına göre, *"çocukları arasında ayrım yapmazlar; bütün çocuklarını eşit tutarlar."*

Dördüncü mektupta da (16 Aralık 1562) *"Asya barbar, Avrupa uygardır"* karşıtlaştırması görülebilir. Söz konusu mektubun sonunda elçi, Sultan Süleyman'ın *"kendi adına olan caminin yapımını sonuçlandırmak; eski Roma su yollarını onararak İstanbul'a bol su getirmek ve Viyana için aşağılama ve utanç olan kendi adını vermek"* biçimindeki üç ülkü güttüğünü öne sürer. Avrupalı elçinin, Asyalı "olağandışı, kıyıcı ve yıkıcı düşman Türklerle birlikteliği, iğrençlik ve sefaletin bitmesinden duyduğu mutluluk" biçimindedir.

b. Moltke

"Eflak'ta durum..." sözleriyle başlayan ikinci mektubunda Moltke "kısa bir sürede köklü değişimler geçiren" Avrupa'nın daha "iyi bir durumun ve geleceğin" başlarında bulunduğunu belirterek, coğrafi konumu nedeniyle Avrupa'nın bir parçası olarak görülen Eflak'ın *"uzun süren bir boyunduruğun korkunç izlerini"* taşıdığını öne sürer. Bu boyunduruk Ulahları "köleleştirmiş", onlarda her türlü direniş ve karşı koyma bilincini ve istencini köreltmiştir. Ulahlar, yazara göre, insanlık onuru yerine, "barbarlığın sefaleti" içerisinde yaşamaktadır.[66]

Ulahların sinmişliğinin yanı sıra, Fransız Devrimi'nden en çok etkilenen Sırplar "ülkelerinin özgürlüğünü" kazanmak için etkin bir biçimde uğraşmaktadır. Birçok değerlendirmesinde derin tarih bilgisini ortaya koyan Alman general, İstanbul'un fethi bağlamında yaptığı (28 Aralık 1837 tarihli mektubunda) değerlendirmede *"Avrupalı askerlerin Avrupa yakasında, Osmanlı savaşçılarının Asya tarafında konuşlandığını"* vurguladıktan sonra, *"Savaş sanatında yeni bir buluş, uygar Hıristiyanların İslam'ın ayranı kabarmış sürülerine karşı denge kurabilirdi,"* diye yazar.

Aynı yerde Moltke, "Doğu'nun son imparatoru Konstantinos Palaiologos"un kahramanlığını ve Hıristiyan değerlerine bağlılığını anlatmak için, anılan imparatorun İstanbul'u yitirdikten sonra, *"Kellemi kesecek bir Hıristiyan yok mu?"* diye bağırdığını öne sürer. Moltke bu kapsamda irdelemenin hemen başında yer alan Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'un Batı Hıristiyanlığına yönelik mektu-

buna gönderme yaparcasına, Doğu Hıristiyanları güçlü İslam sürülerine karşı umarsızlık içerisindeyken, *"Avrupa'nın batısı doğusunu yazgısına terk etmiştir; bu nedenle de Bizans sancağı, Sancak-ı Şerif önünde eğilmiştir,"* saptamasını yapar.

Alman generalin kanısınca, Batı Hıristiyanlığı, Doğu Hıristiyanlığına karşı ilgisizliğini, "iki yüz yıl boyunca İslam imparatorları önünde titreyerek" ödemek zorunda kalmıştır. Doğu Hıristiyanlığının uğradığı bozuma koşut olarak, Muhammedanizm de arılığını ve yüceliğini yitirmesine neden olan ve *"toplumun ilerlemesini engelleyen yasalar ve kurallara dönüşmüştür."* Utku çılgınlığı, tembellik, *"özellikle de din, Doğu'yu durağanlaştırmıştır."*

Avrupa'da gerçekleşen değişimler, "düşünce özgürlüğünü ve bilimin ışığını Hıristiyanlığın gerekli bir sonucu olarak ortaya çıkarmış; hukuk, güvenliği, güvenlik de sanatları ve zanaatları geliştirmiştir.[67] İslam'ın Roma İmparatorluğu'na (yazar, Bizans İmparatorluğu demek istiyor – OBK) karşı utkusundan üç yüz yıl sonra ölçülmez zenginlikleri, geniş filoları ve korku uyandıran ordularıyla Avrupa güçlü ve büyüktür; sürekli ilerleme içerisindedir. Buna karşılık Doğu, bir zamanlar erdem ve uygarlığın beşiği olan zengin Doğu, dini yüzünden dar sınırlar içerisine zorlanmış, barbarlığa saplanıp kalmıştır.

c. Ida von Hahn-Hahn

Almanya'da Aydınlanma akımının bireyin özerkliği ve özgürlüğü idesini, romantik yazın döneminin tarihsel köklerin önemi ve ulusalcılığı ululama gibi eğilimlerini tanıma olanağı bulan kadın yazar Ida von Hahn-Hahn'ın 14 Eylül 1843 tarihili mektubunda aktardığına göre, Avrupa'da da "uygarlık" anlayışı ve ölçütleri belli ölçülerde değişmiş olmalıdır.

Bu yaklaşımla anılan yazar, Türklerin belli ölçülerde uygarlaşmış olduklarını anlatmak için şu görüşleri dile getirir: *"Türklerin uygarlaşmaları gerektiği söylenmektedir ve uygar dünyada da polis ve benzeri güvenlik önlemleri alındığından, Türkler artık anlatımlarda ve resimlerdeki Doğulu geleneğin ayırıcı özelliği olan silahlıklarında ve*

kuşaklarında hançer veya tabanca taşımıyorlar." Bir başka anlatımla, Türkler görece olarak Avrupalılaşmaktadır.

Yazar, 22 Eylül 1843 günü yazdığı mektubunda Türklerde kadın-erkek ilişkisinin, uygar Avrupa'da olduğu gibi, eşitliğe ve akılcılığa dayanmadığını, evlerinin dört duvarı arasına kapatılan kadınların bedenlerinin yanı sıra asıl *"düşün ve bilinçlerinin kafeste olduğunu"* belirtir. Bir başka anlatımla, toplumun üst katmanlarından gelen kadınların bile *"düşünsel bakımdan tutsak"* durumunda olduklarını öne sürer. Yazar bu son saptamasıyla, görece de olsa kadın-erkek eşitliği ve kadın-erkek birlikteliğinin akılcı yaklaşımla düzenlenmesini Avrupalılığın, daha açık bir anlatımla uygarlığın bir başka ölçütü olarak görür; bu ölçütün Asya'da, Doğu'da bulunmadığını öne sürer.

Doğu'da akılcılığın yeterince gelişkin olmadığını savlayan yazar, 24 Eylül 1843 tarihli mektubunda *"uygarlıklar içerisinde en 'çok yönlü' uygarlık olan Avrupa uygarlığının"* köklerinin Doğu'da, özellikle de Eski Mısır'da olduğunu belirtir. Avrupa uygarlığının şimdisinden çıkıp, yeniden "umut" türetmek için, *"üzüntüler, çöller, örenler ve bozumların egemen olduğu Doğu geçmişine"* girmesi gerektiğinden söz eder.

Böylece, Avrupa merkezci kadın yazar, her uygarlık gibi, Batı uygarlığının da diğer uygarlıklarla etkileşim yoluyla geliştiğini içkin olarak kabul eder.

Avrupa'da Fransız Devrimi'yle birlikte ivme kazanan devrimler sürecini, *"Var olan her şeyin değiştirilmesi, yeniden oluşturulması nedeniyle, durum umutsuz ve endişe verici,"* sözleriyle betimleyen Hahn-Hahn, *"büyük Batı uygarlığının"* söz konusu olumsuzlukların küllerinden yeniden doğacağını öne sürer.

Bu mektupta yazar, 1716-1718 yılları arasında İstanbul'daki İngiliz büyükelçisinin eşi olan Lady Mary Wortley Montagu'nün 1763 yılında yayımlanan *Letters from the East* (Doğu Mektupları) adlı yapıtını okuduğunu anlatır. Yazara göre, İstanbul'dan yazılan bu mektuplar *"mucizevi güzelliktedir ve böyle olmasına karşın, ne yazık ki, okul kitabı işlemi görmektedir."*

Bu sözler, yazarın Doğu'ya ve Doğu uygarlığına yakın ilgi duyduğunu gösterdiği gibi, Avrupalılar arasında Türkler bağlamında Doğu'da da gelişkin bir iletişimin varlığının kabulünü sergilemektedir.

Kültür tarihi bakımından ipucu olabilecek bir açıklama da "yoğurtla" ilgilidir. Yazarın anlatımından yoğurdu ilk kez İstanbul'da gördüğü ve severek yediği ortaya çıkmaktadır.

Ida von Hahn-Hahn, öncelikle Kudüs ve Kahire'yi görmek için İzmir'den ayrıldıktan sonra, 6 Ekim 1843 tarihinde Beyrut'tan yazdığı mektupta Antik Yunan kültür varlığının yaratıldığı Batı Anadolu (Lidya) kıyılarını, Yunan adalarını, Kıbrıs'ı övgü ve hayranlıkla anlatır.

İzmir'de 19. yüzyıl Avusturya edebiyatının önde gelen tiyatro yazarlarından biri olan Viyana doğumlu Franz Grillparzer'e[68] rastladığını belirten yazar, Batı Anadolu'daki kentlerin durumu bağlamında, *"Daha önce de söylediğim gibi, Türk egemenliğinin koruyucu değil yıkıcı bir ilkesi vardır,"* savına yer verir.

Yazarın yargısı uyarınca, Türkler "yıkıcılık ilkesi" gereği, "bir an için" ortaya bir şeyler koyabilir, ancak, ortaya koydukları şeyi süreklileştiremezler. Bunun nedeni, *"iyileştirme, atılım ve ilerleme"* gibi geliştirici etkinlikleri önleyen "kör despotlukta" ve Türkler arasında yaygın olan *"bir üste boyun eğme, bağımlılaşma"* ediminde aranmalıdır.

Hahn-Hahn bu sözlerle oryantalizmin en temel savlarından biri olan, Goethe ve Hegel tarafından sıkça öne sürülen "Doğu despotizmi" kavramını içselleştirdiğini ortaya koyar.

Yazar yukarıda anılan mektubunun Sakız Adası'na ilişkin bölümünde 1821 "Yunan bağımsızlık başkaldırısı"[69] sırasında Türklerin bu adada sergiledikleri *"acımasızlık ve kıyımların izlerinin hâlâ varlığını koruduğunu"* belirtir. Aynı yerde Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gelen şövalyelerce savunulan Rodos Adası'nı[70] övgüyle betimleyen yazar, adanın pazarını *"tümüyle Türk'e özgü"* bulduğu için *"sevimsiz"* olarak nitelendirir.

Yazar, ayrıca, Fransız Devrimi'ne karşı sergilediği olumsuz yaklaşımın bir göstergesi olarak 1840'lı yıllarda yoğunlaşan Avrupa'daki devrim sürecine katılan ve başarısızlığa uğradıktan sonra Osmanlı yönetimine sığınan "Avrupalı devrimcilerden" yergiyle söz eder. Yazarın uygarlaşma ve ilerleme bağlamında değerlendirilebilecek sözlerine 14 Nisan 1844 tarihli son mektubunda da rastlanır. Mektu-

bun son tümcesinde yer alan, *"Doğulu ne denli gereksinmesiz!"* anlatımı, Avrupa Aydınlanması ve akılcılaşması bağlamında yazarın ilerleme ve uygarlaşma olabilmesi için, bireylerin ve toplumların yeni gereksinmeler duyumsaması ve bunları gidermek için etkinleşmesi biçimindeki anlayışı içselleştirdiğini göstermektedir. Bu yaklaşımın bir türevi olarak, Avrupalıların şöyle düşündüğü söylenebilir: Doğulular yetingenliklerini sürdürdükleri, yeni gereksinmeler duyumsamadıkları sürece, Doğu'nun geriliği ya da geri kalmışlığı sürecektir.

3. Müslümanlık-Hıristiyanlık, Asyalılık-Avrupalılık veya Doğululuk-Batılılık Bağlamında Ötekileştirme

a. Busbecq

Busbecq, "Asya" ve "Asyalı" kavramlarını kullandığı bağlamlarda çoğu kez açık bir mesafe, bazen de aşağılama tutumu sergiler. Avusturya elçisi, İstanbul'dan yazdığı 14 Haziran 1556 tarihli ikinci mektubunun hemen başında İstanbul'u kastederek, yeniden *"adı barbarlık ve vahşilikle anılan"* yere geldiğini belirtir.

Bu bağlamda İstanbul'un, çeşitli yönlerden çekiciliğinden ötürü çok yeğlendiğini ve o dönemlerde dünyanın en kalabalık nüfusunu barındıran iki kentten biri olduğunu belirtmekte yarar var.[71]

Elçi bu mektubunda Avrupalıların belleğinde coğrafya bakımından Avrupa'nın bir parçası olarak algılanan Balkanlar'daki Osmanlı topraklarından "yeniliğe açık ülkeler" olarak söz eder.[72]

Busbecq, 1 Haziran 1560 tarihli üçüncü mektubunda Asyalılık-Avrupalılık karşıtlaştırmasını "biz-onlar" karşılaştırmasıyla somutlaştırır. Söz konusu mektupta yer alan ilgili anlatımda elçi, Asya'yı nitelendirmek için "Türk imparatorluğu", Avrupa'yı anlatmak için ise "biz" sözcüğünü kullanır. Asyalı Türk imparatorluğunda, elçinin anlatımına göre, *"tükenmez olanaklar, yenilmemiş güçler, silah sanatı ve alışkanlığı, uzun süre hizmet veren askerler, zafere alışmışlık, dayanıklılık, bütünlük, düzen, disiplin, mütevazılık, uyanıklık"* vardır.

Buna karşılık Avrupa'da, *"devletin yoksulluğu, özel kişilerin savurganlığı, azalmış güç, kırık cesaret, sıkıntıya gelememe, itaatsiz*

askerler, çıkarcı subaylar, disiplini küçümseme, taşkınlık, hafiflik, sarhoşluk, açgözlülük" sık rastlanan davranış biçimleridir. Daha da kötüsü, "onlar", yani Asyalı Türkler "yengilere"; "biz", yani Avrupalılar/Almanlar "yenilgilere" alışmış durumdadır.

Avrupalıların ve Asyalıların o dönemdeki durumlarını açıklamak amacıyla elçi, mektuplarında buna benzer karşılaştırmalara sıkça başvurur. Bu tür karşılaştırma ve anlatımların ötekileştirme yoluyla kültürel kimlik ve Türkler/Doğulular konusunda imge oluşturucu işlevi, dönemsel durumları ve koşulları anlatmaktan öte gidemez.

Yine bu mektupta elçi "düello" kapsamında Asya ve Avrupa'yı karşılaştırır. Elçinin anlatımına göre, Avrupa'da şövalye anlayışının bir türevi olarak varlığını sürdüren ve bir *"ahlaksal değer ve kahramanlık belirtisi"* olarak değerlendirilen "düello", Asyalı ve Müslüman Türklerde özellikle bir "din kardeşine" karşı yapıldığında "zindana atılma" nedenidir. Avrupa'da ahlak anlayışı gereği açıkça ve yiğitçe *"kendi hemşerisine ve silah arkadaşına karşı kılıcını çeken"* kahraman sayılır. Buna karşılık, Asyalı Türklerde böyle bir "erdem" yoktur. Elçi buradan Avrupa-Asya karşıtlığını temellendirmeye yönelik şu ilkeyi çıkarımlar: *"Avrupa'da övgü ve onur sayılan bir eylem, Asyalı Türklerde cezalandırılmaktadır."*

Busbecq, 16 Aralık 1562 tarihli mektubunda da Türklerin İspanyol kahramanlığını övgüyle karşıladıklarını belirttikten sonra, İspanya ile Avrupa'yı ve kendisini özdeşleştirerek, yukarıda vurgulanan "biz-onlar" söylemini yineler. Elçi, bu son mektupta kökeni bakımından Dalmaçyalı, yani coğrafi olarak Avrupalı olduğunu özellikle belirttiği vezir Ali Paşa için, salt kökeninden dolayı, *"Bu barbarlar ülkesinde barbar olmayan tek kişi,"* değerlendirmesini yapar.

Busbecq'in kanısınca, Batılı Ali Paşa, Avrupa değerleriyle donanmış bir kişiliktir. Buna karşılık Rüstem Paşa, *"yararcılık, yiyicilik, entrikacılık"* gibi nitelikleri nedeniyle Doğulu'dur. Avusturya elçisinin anlatımına göre, Asyalılık-Avrupalılık konusunda Venedikli diplomatlar da, örneğin Elçi La Vigne, benzer değerlendirmeler yapmaktadır. Bu değerlendirme de göstermektedir ki, elçinin konuya ilişkin ölçütleri, öbür Avrupalılarca da paylaşılmaktadır.

b. Moltke

Moltke, 29 Kasımı 1835 tarihinde İstanbul'dan yazdığı mektupta "halkların beşiği" diye nitelendirdiği Asya'da yabancıların konaklayacağı "otel" olmamasından yakınır. 3 Aralık 1835 tarihli mektupta İstanbul'un "büyüleyici gizemini" anlatan yazar, Pera'dan "Frenklerin kenti", yani Avrupalıların kenti diye söz eder. Bir başka mektupta (24 Aralık 1835), Avrupa'da yaygın olan "coğrafi Avrupa" anlayışına uygun olarak İstanbul'u *"Avrupa'nın en uç noktası"* olarak nitelendirir. Bu kentte *"eski Doğu gelenekleri"* ve *"Avrupalılaşmanın belgeleri"* yan yanadır.

Moltke, bütün Avrupa'da, özellikle de Almanya'da büyük ilgi uyandıran ve 1830'lu yıllarda henüz canlılığını ve güncelliğini koruyan "Yunan başkaldırısını" (20 Ocak 1836 tarihli mektup) dile getirir. Yazarın anlatımına göre, Hüsrev Paşa, Yunan başkaldırısının simge kentlerinden olan Mesolongion'un kuşatılmasına katılmıştır.

General bu mektubu yazdığında Yunan başkaldırısı sonuçlanalı henüz altı yıl olmuştur. Bu nedenle, Yunan başkaldırısı sırasında Almanya'da çok yoğun bir biçimde oluşturulan filhelenizm akımının izleri oldukça tazedir ve Moltke'nin konuya ilişkin duyarlılığı buradan kaynaklanabilir.

Karşılaştığı bir durumu açıklamak amacıyla "Avrupalı" sözcüğünü sıkça kullanan Moltke, bir mektubunda (9 Şubat 1836) Türklerde doğal bir durum olan konuk olunan evin tüm aile bireylerince konuğa saygı gösterilmesi ve konuğun ağırlanması geleneğinin Avrupalılarca biraz tuhaf karşılandığını anlatır.

Bu durumu anlatmak için, *"Konuk olunan evin kızı tarafından ağırlanma, bir Avrupalı için çok özgün bir izlenimdir,"* değerlendirmesini yapar. Türkçede bir atasözü vardır: "Misafir umduğunu değil, bulduğunu yer!" Moltke'nin gönlü herhalde böyle bir şey ummuştur.

Alman generalin bazı saptamaları Türkler ve Avrupa aidiyeti hakkındadır. Şu değerlendirme, Türklerin Avrupa aidiyeti hakkındaki öz değerlendirmelerine ilişkindir: Yazara göre, Türkler, *"Roma İmparatorluğu'nun ebedi olarak kendilerinin olamayacağını"* düşün-

meleri nedeniyle, *"Avrupa'yı yurt olarak görmezler."* Kendilerini *"Asya'ya ait olarak duyumsadıkları için, gömütlüklerini Asya tarafına yaptırırlar."*

Moltke'nin söylemek istediği şöyle yorumlanabilir: Türklerin Avrupalı olmadıklarını salt Avrupalılar söylememekte, bizzat Türkler kendilerinin Avrupa'nın bir parçası olmadıklarını düşünmektedir. Bununla birlikte general izleyen mektubunda (21 Ocak 1837), sarayın *"mütevazı odalarının Avrupa tarzında döşendiğini; odalarda masa, sandalye, ayna, yer lambası, hatta varlıklı bir Avrupalı'nın evindeki türden sobaların"* bulunduğunu gördüğünü yazar.

Mektuplarının genel havası ve seçtiği sözcüklerin önyargıdan uzak oluşuyla dikkat çeken Moltke, "Padişahın Gezisi" başlıklı mektubunda (Varna, 2 Mayıs 1837) *"bir Frenk olarak itici davranışlarla dikkat çekmemeye"* özen gösterdiğini belirttiği bölümde *"Doğu'ya özgü şeylerin çekiciliğini"* dile getirir. Söz konusu Doğu'ya özgülüğün çekiciliği nedeniyle general, örneğin, *"ibadet eden bir Türk'ü görmekten zevk duyar."*

"Truva" adıyla yazdığı 21 Kasım 1837 tarihli mektup, Moltke'nin Avrupa kültürünün oluşturucu kökenlerinden biri olarak değerlendirilen antik dönemin simgesel yazarları, düşünürleri, yapıtları konusundaki derin ve kapsamlı bilgisinin bir kanıtıdır. İstanbul'daki Hıristiyan kültür kalıntılarından bazılarını tanıttığı mektupta (28 Aralık 1837) Moltke, en önemli tarihsel kalıntılardan biri olan Ayasofya'nın dış görünüşüyle kendisi üzerinde pek büyük bir etki yapmadığını, yanlardaki geniş tribünleri taşıyan sekiz sütunun *"Efes, Atina ve Roma'dan getirildiğini"* belirtir. Bunun yanı sıra, bu önemli tarihsel yapı için, *"Avrupa, Asya ve Afrika tapınakları yağmalanmıştır,"* saptamasını ekler.

Alman general Osmanlı'dan ayrılmak için başkaldıran Araplar başta olmak üzere bölge halkından kaynaklanan huzursuzlukları gidermek için, Nisan 1837-Haziran 1839 tarihleri arasında Doğu'da bulunan Osmanlı ordusunda görevlendirilir. General bu kapsamda öncelikle Antep, Urfa, Mardin, Suriye'nin bir bölümü, Diyarbakır ve Musul yörelerine ilişkin izlenimlerini anlatır.

En güzel kiliseleri Musul'da gördüğünü belirten Moltke, Araplar ve öbür yöre halkınca çekicilik ve görkem örneği olarak görülen Mu-

sul'un *"Avrupalılar açısından tam tersi bir görünüm"* sergilediğini öne sürer.

Yazarın izlenimlerine göre (Cizre, 1 Mayıs 1837), bir zamanlar görkemli uygarlıklar yaratan Araplar "büyük gerileme" içerisindedir. İslam gerilerken, Batı'da *"daha yüksek düşünsel ve maddi yetkinlik kazanan Hıristiyanlık ve onun boyun eğmeyi dışlayan yüksek ahlakı"* Arapları Avrupa'dan kovmuş, Doğu'daysa *"Türklerin ham şiddeti Arapların egemenliğine son vererek, İsmail'in oğullarını çöllere sürmüştür."* Aynı yerde Moltke, Türklerin sıkça *"Arapların sadakatsizliğinden"* söz ettiklerini dile getirir.

General, "Nizip Muharebesi" başlıklı (Malatya, 12 Haziran 1839) mektubunda yine bulunduğu bölgeyi "uygarlaşmamışlık" kavramıyla nitelendirerek, Osmanlı Devleti'nin Araplar başta olmak üzere Doğu'daki başkaldırıları bastıracak sayıda ve güçte ordu bulunduracak durumda olmadığını ve her şeye karşın, *"var olan durumun (statükonun) korunmasının Avrupa dengeleri bakımından yararlı"* olduğunu belirtir.

Moltke'nin bu görüşünü Marx ve Engels de benimsemiş ve 1853 Kırım Savaşı sırasında ve sonrasında yazdıkları yazılarda Avrupa dengesinin korunabilmesi için, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki toprak varlığının korunması gerektiğini savunmuşlardır.

Generalin gözlemleri uyarınca, Osmanlı ordusunun başarılı olabilmesi, *"Avrupa anlayışına ve taktiğine"* göre eğitilmesine ve "Avrupa ilkelerine" uygun davranmasına bağlıdır.

Moltke bu mektubunda bölgenin coğrafya, kültür, din ve toplum yapısını incelemek amacıyla bölgede bulunan Londra Coğrafya Derneği'nin Ainsworth ve Russel adlı iki araştırmacısından söz eder.[73] General aynı yerde Osmanlı ordusunun başarısı için ordu komutanına *"askerlikten anlamayan mollalara ya da benzerlerine kulak asmamasını, akılcı olmayan adımlardan geri durmasını"* öğütlediğini, *"Paramparça olsam da bulunduğum konumu terk etmem!"* diyen komutanına yardımcı olmak için elinden geleni yaptığını dile getirir.

Yıllarca Osmanlı ordusunda, üstelik de en zor koşullarda içtenlikle görev yaptığını anlatan Moltke, gözlemlediği kültürel farklılıkları kaçırmaz. Örneğin, ayaklanmacılara karşı ordunun konumlan-

dırılması bağlamında Türklerin *"uzaklık ve yakınlık hakkında tümüyle farklı bir anlayış"* sergilediklerini, ağır top atışları altında kalan askerlerin duruma uygun akılcı önlemler almak yerine, "dua etmeyi" yeğlediklerini yazar.

10 Ağustos 1839 tarihinde İstanbul'dan yazdığı mektupta Osmanlı ordusu ile kendisini "biz" ve karşıdakileri de "düşmanlarımız" diye nitelendirecek ölçüde özdeşleştiren Moltke, güneyden dönüşünde Samsun'da *"Avusturya buharlı gemisine attığı bir adımın kendisini Asya barbarlığından Avrupa inceliğine/zarifliğine ulaştırdığını"* yazacaktır. Bu tümce, belki de anılan generalin tüm içtenliğine ve büyük bir özveriyle canını ortaya koyarak Osmanlı ordusunda savaşmasına karşın, Avrupa merkezci anlayışını, dolayısıyla da Avrupa-Asya kavramında belirginleşen düşünsel özünü ortaya koymaktadır.

c. Ida von Hahn-Hahn

Yaşadığı dönemin Avrupa kimliğini öne çıkarma, ulusal-dinsel kökeni önemseme gibi eğilimlerinin ve Aydınlanma akımının da etkisiyle Avrupalılık vurgusu, çok daha belirgin olarak Ida von Hahn-Hahn'ın[74] *Doğu Mektupları*[75] adlı yapıtında görülür. Anılan kadın yazar, 22 Ağustos 1843 tarihinde Viyana'dan annesine yazdığı mektupta "uygar(laşmış) Avrupa'da" her türlü insani gereksinmelerin karşılanmasına karşın, Doğu'da "konukseverliğin" dışında *"korumaya, öğüde ve yardıma"* gereksinmesi olabileceğinden, bir tavsiye mektubunu yanına aldığından söz eder. Kadın eşitliğini ve özerkliğini yaşam ereği olarak gören yazar için, başkasının koruması ve yardımını istemek durumunda kalmak, aşağılayıcı olmalıdır.

Yukarıda değindiğim Avrupa'nın bireysel özerkliğe olanak sağlayan ortamı ile Asya yaşam koşullarının bireysel özerkliği ve özgürlüğü kısıtlayıcı yönü hakkındaki karşılaştırma da açıkça göstermektedir ki, Ida von Hahn-Hahn için Avrupa, kişisel "bağımsızlığı", Asya ise "bağımlılığı" simgelemektedir. Aydınlanma düşüncesi kapsamında "bağımsızlık", bireyin özgür kişilik gelişimi açısından en temel koşullardan biridir.

Avrupalı bakış, Avrupalı birey, Avrupalı davranış, Avrupalı yaklaşım gibi anlatımları mektuplarında sürekli bir karşılaştırma ve an-

latım aracı olarak kullanan yazar açısından İstanbul'un, dolayısıyla da Asya ve Doğu'nun genel niteliği "sefalet" ve "pisliktir." Sefalet ve pislik, yazarın anlatımına göre, Viyana'dan sonra başlamaktadır. Kendisini İstanbul'a getiren gemi, yazarın 7 Eylül 1843 tarihinde İstanbul'dan annesine yazdığı mektup uyarınca, *"Türkler, Yahudiler ve böceklerle"* doludur ve böyle bir şeyse yazar için katlanılamazdır.

Bu söylem, Türklerin ve Yahudilerin "böceklerle" bir tutulacak ölçüde, Avrupa'nın bazı kesimlerinde kökü tarihin derinlerinde yatan "önyargılarla" karşı karşıya bulunduklarını ortaya koyması bakımından öğreticidir.

Bunun yanı sıra, Türkler, *"ayakkabılarını çıkararak yer sofrasında yemek yiyen, aldırışsız ve düşünce dünyasından uzak, yoğun tütün içmekten dolayı özyapıları bozulmuş"* insanlardır. Avrupa'da yerleşik yargılardan biri olan *"düşünme ve düşün geliştirme yetersizliği ya da isteksizliği"* nitelemesi, Asya'ya ve Doğu'ya özgülüğün temel ölçütlerinden biri olarak görülür. Yukarıdaki söylem uyarınca, Asyalı barbarlar olan Türkler de "düşünce geliştirme ve akılcı düşünme yeteneğinden yoksundurlar."

Von Hahn-Hahn'ın kanısınca, İstanbul'da *"Doğu ile Batı birbirine karşı barışçıl bir tutum içerisinde"* değildir. Dünyanın bu bölgeleri birbiriyle "ölçüşmektedir." Doğu her tür düşünsel ve dinsel başlangıçları gerçekleştirmiş olmasına karşın "durağanlığı", Doğu'da ortaya çıkan başlangıçları dizgeli bir biçimde geliştiren Batı ise "devingenliği" yaşamaktadır.

Yazar anılan mektubunda Türklerin ibadetlerini değerlendirdiği yerde Doğu'da/Asya'da düşünce ve eylemin temel özelliğinin "dışadönüklük", Batı'da/Avrupa'da "içedönüklük" olduğunu belirtir.[76] Ida von Hahn-Hahn, içsellik-dışsallık karşıtlığını salt düşünsel tutumla da sınırlı tutmaz; somut duruma da uyarlar. 8 Eylül 1843 tarihli mektubunda yazdıklarına göre, İstanbul'un dışa karşı yarattığı izlenim "temiz ve çekici", buna karşılık, içi, *"korkunç pis, düzensiz ve iğrençtir."* İçinde çeşitli *"hayvanların otladığı ve dolaştığı, bakımsız ve düzensiz gömütlükler"* de söz konusu içsellik-dışsallık yanılsamasının somut bir örneğidir. İstanbul sokakları birbirleriyle boğuşan

"vahşileşmiş köpek sürüleriyle ve ölüleriyle" doludur. Dışa karşı en büyük güzellik olan Boğaz'da iğrenç at ölüleri yüzmektedir (11 Eylül 1843). Burada hayvan sesleri ve insan bağırtıları birbirine karışarak, *"katlanılmaz bir gürültüye"* dönüşmektedir.

Anılan yazar, yukarıda belirtilen mektubunda Doğululuğun bir başka göstergesini hukuk alanında gözlemlediği kanısındadır. Yazarın aktarımı uyarınca, Müslümanlığa geçerek bir Türk kadınla evlenen bir Ermeni, pişmanlık duyup yeniden Hıristiyanlığa geçtiği için öldürülmüştür. Bu olaydan yola çıkan yazarın kanısınca, Türkiye'de *"herhangi bir suç işleyen biri ortadan kaldırılır; bunun nasıl olduğunu da kimse bilmez."* Yazara göre, böyle bir ortamda da hukuktan söz edilemez. Hukukun olmadığı yerde ise bireylik olmaz.

Ida von Hahn-Hahn anılan mektubunda bugün bile Alman toplumunun bazı kesimlerinde varlığını koruyan "Kümmel Türke" (dar kafalı, palavracı, eğri büğrü Türk) sözünde somutlaşan önyargıya temel oluşturan betimlemeler yapar: *"Türk figürler oturdukları zaman cep bıçağı gibi kapandıkları için bacakları eğri büğrüdür."* Bu sözler, dar kafalı, eğri büğrü Türk imgesinin tarihin imbiğinden süzülerek, Alman toplumunun ortak belleğine yerleştiğini kanıtlamaktadır.

Yazarın dikkatini çeken bir başka nokta "pazarlıktır"; pazarlık, Türklerde "gelenektir." Avrupa(lılık) vurgusu belirgin olan kadın yazar, 14 Eylül 1843 tarihli mektubundaysa, Türklerin salt *"aptal Frenklerin zevkle yaptıkları avlanmak"* gibi *"hızlı ve güçlü devinim"* gerektiren etkinliklerden hiç hoşlanmadıklarını söyler.

Yazarın öne sürümüne göre, Türklerin tek *"zevki, eğlencesi dinginliktir"*; başka bir anlatımla salt devinimsizliktir, hiçbir şey yapmamaktır. Sürekli tüttürülen "tütün çubuğu" söz konusu devinimsizliğin aracıdır. Bu nedenle, kahvelerde toplanan *"suskun topluluk, mum figürleri topluluğu izlenimi yaratmaktadır."*

Yazar, yukarıdaki mektubundan iki gün sonra, 16 Eylül 1843 günü arkadaşı Kontes Schönburg-Wechselburg'a İstanbul'u, *"Birlikte düşünü gördüğümüz doğuş ülkesinde, Doğu'nun kapısındayım. Batı'nın kapısını arkamda bıraktım,"* sözleriyle anlatır. Doğu'nun kapısını geride bırakmasının temel göstergesi olarak, öz anlatımıy-

la *"halkların yaşamının temel taşını ve çekirdeğini oluşturan dini"* gören yazar, İstanbul'daki ruh durumunu, *"Hiçbir önyargı içerisinde olmaksızın İslam'ın alanı içerisinde ve buyruğu altındayım,"* sözleriyle dile getirir.

Yazar bu sözleriyle, aynı zamanda Hıristiyanlığın egemen olduğu ülkelerden, Avrupa'dan uzakta bulunduğunu dile getirir. Bu değerlendirmeler, yazarın Avrupa'nın ölçütü olarak Hıristiyanlığı; Asya'nın ölçütü olarak da İslam'ı gördüğünü ortaya koymaktadır.

Kendisinden önceki mektup yazarlarının görüşlerine uygun olarak, Türklerin Anadolu yakasında bulunan Üsküdar'da toprağa verilmeyi önemsediklerini söyleyen yazar, bu durumu, *"kökenleri olan Asya'ya duydukları özlemin"* belirtisi olarak yorumlar. Bu bağlamda Türklerin gömütlüklerine duydukları saygı, yazarın yargısı uyarınca, *"bu gömütlükleri, yavaş yavaş bozmaktan ibarettir."* Hiç kimse *"bu yerlerin onarımını düşünmemektedir."* İnsandan kaynaklanan ya da insanla ilgili bütün bu olumsuzluklara karşın, *"Boğaz, insanı mutlandırmakta, her türlü insansal tutkudan arındırarak gönendirmektedir."*

17 Eylül 1843 tarihli mektup, yazarın Doğu-Batı karşıtlaştırması bağlamında bir başka ölçüt içermektedir: Söz konusu ölçüt Ayasofya ve Süleymaniye Camii bağlamında ortaya atılır. Yazarın sözleriyle, *"Hıristiyanlığın kökeniyle yakından bağlantılı olan"* Ayasofya, *"ruhsal derinliği"*; buna karşılık Süleymaniye, *"kuruluğu, boşluğu"* simgelemektedir.

Bu karşıtlaştırmada Ayasofya Hıristiyanlığın, Süleymaniye de Müslümanlığın yerine kullanıldığından, "ruhsal derinlik" nitelemesi Hıristiyanlık; buna karşılık "kuruluk, boşluk" nitelemesi Müslümanlık için geçerlidir. Bu sözler, yazarın Hıristiyan merkezci anlayışını ortaya koymaktadır.

22 Eylül 1843 tarihli mektubunda yazar, Saray çevresindeki kadınların kendi aralarındaki söyleşilerini, *"Büyük ölçüde dışsallıklarla sınırlıdır,"* biçiminde değerlendirir. Yazara göre, saraylı kadınlar bile *"erkeklerinin yaşamlarından tümüyle soyutlanmış, aşağılayıcı bir yaşam"* sürdürmektedirler. Buna karşılık Avrupa'nın "uygarlaşmış toplumunda" kadın bireyliği saygı görmektedir. Kadın-erkek bir-

likteliği daha akılcı bir yaklaşımla sağlanmaktadır. Türkiye'de kadın erkek ilişkisinde "akılcı" ve "uygar" tutum yerine *"duygu, kıskançlık ve entrika"* egemendir.

Yazarın 24 Eylül 1843 tarihli mektubu Doğu-Batı ayrımı konusunda coğrafi bir anlayışı sergilemektedir. Yazar, söz konusu yerde Suriye'ye doğru yola çıkacağını anlatırken, daha önce anılan geziyi yapanların *"Suriye'ye göre, İstanbul'u çok daha az Doğulu bulduklarını"* aktarır. Buna karşılık, yazarın değerlendirmesi böyle, İstanbul *"kendisinden daha Batı'da bulunan kentlere göre, oldukça Doğulu"* bir görünümdedir.

Yazar kimi yerde Doğu yerine Güney sözcüğünü kullanır. Güney'in en belirgin doğal farkını da *"berrak gökyüzünde ve pırıl pırıl günbatımında"* gözlemlediği kanısındadır.

Bir başka mektupta (29 Eylül 1843) yazar, *"Asya'dayım, elbette Küçük Asya'da, Avrupa kıtamızın dışındayım,"* dedikten sonra, o günlerde bulunduğu İzmir'e ilişkin izlenimlerine yer verir. Nesnelliğini vurgulamak amacıyla, *"satın alınamaz bir göze sahip olduğunu, ister Asya'da ister Avrupa'da olsun güzel bulduğu ve kendisini etkileyen şeyleri dile getirmeye"* özen gösterdiğini yineleyen yazara göre, *"İzmir'in İyon güzelliğine sahip kadınlarından ve Avrupa'da henüz pek kimsenin bilmediği incir ve üzümlerinden daha güzel başka bir şeyi yoktur."*

Anlatıma göre, İzmir'de Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden diplomatların da içinde bulunduğu kalabalık bir "Frenk mahallesi" vardır. *"Oldukça Avrupai bir görünüm"* sergileyen bu yerleşim biriminde aralarında otellerin de bulunduğu Avrupa benzeri kurumlar bulunmaktadır. Buna karşılık, yazarın saptaması böyle, Yahudilerin yaşadığı mahalle *"sonsuz bir pislik içerisindedir."* Yazar, önyargısız olarak olayları gözlemlemeye ve gözlemlerini aktarmaya çalıştığını birkaç yerde vurgulamasına karşın, Yahudilere ilişkin sözleri, önyargısızlık ve nesnellik savını epey zayıflatmaktadır.

İzmir ve yöresini anlattığı bölümde yazar, 16. yüzyıldan itibaren belirgin ölçüde Avrupa kültürünün oluşturucu köklerinden biri olarak algılanan Antik Yunan kültür birikiminin simgelerinden bolca söz eder. Bu olgu, yazarın Avrupa kültür kimliği konusunda, en azın-

dan yaşamının ilk bölümünde, çağının Avrupalılık anlayışını ve duyarlılığını paylaştığını göstermektedir.

Anılan yazar, 8 Ekim 1843 tarihinde Beyrut'tan yazdığı mektupta Doğululara özgü yazgıcı tutumu eleştirirken, Avrupa'da yaygın olan ortaçağa özgü bir yaklaşımla tüm Doğu'yu ve Müslümanları Türklerle özdeşleştirir ve *"Türk, çubuğunu içerken 'kısmet' der, elini böğrüne koyar,"* saptamasına yer verir.

Yazarın hemen bütün mektuplarında Doğu'ya ilişkin bir şeyin iyi ya da kötü olduğunu belirlemek için söze "bizim Avrupa'da" anlatımıyla başlaması, Avrupa kavramını her şeyi değerlendirmenin ölçütü olarak kullanma eğilimi olarak anlaşılmalıdır. Doğulu kadınları betimlerken *"göze batan renkli giysiler, vahşi çığlıklar, dünyaya karşı ilgisizlik"* gibi imgeler de bu bağlamda değerlendirilebilir.

Özerk ve bağımsız Avrupalı aydınlanmış kadın tipini simgelediğini duyumsatan Ida von Hahn-Hahn, 2 Kasım 1843 tarihinde Kudüs'ten yazdığı mektubunda *"Kutsal Kent'e hac gezisini barışçıl ve mutlu"* bir biçimde gerçekleştirdiğini belirtir. Yazarın anlatımına göre, daha önceleri *"milyonlarca insanın malını, kanını ve canını tehlikeye atarak"* ulaşmaya uğraştıkları *"Kutsal Kent'te ve Kutsal Gömüt üzerinde dua etmek, çok benzersiz bir duygudur."*

Yine aynı yerde yazarın annesine yönelik, *"Yarı haydut bir Arap'ın şişesinden su içtiğim için, korkarım ki, benden utanıyorsundur. Avrupa modasını, gelenek ve göreneğini arayanlar, bir Arap'ın şişesinden su içmek istemeyenler buraya gelmesin!"* sözleri yer alır.

Yukarıdaki mektubundan iki gün sonra yine Kudüs'ten yazdığı mektupta yazar, "hiçbir Protestan tarikatın Kutsal Kent'te en ufak bir etkisinin bulunmadığını" belirttikten sonra, *"Kutsal Kent üzerinde Türklerin egemenliği olmasından dolayı çok seviniyorum; çünkü onlar olmasa, kovuşturmalar, dışlamalar dışında ölüm ve katliamların da olacağı kesin gibidir,"* değerlendirmesini yapar.

Bu sözler, Osmanlı yönetiminin dinsel hoşgörüsünü ve güvenliği sağladığını dile getirmesi bakımından önem taşımaktadır.

Yazar, Bedevi yaşam tarzını konulaştırdığı (11 Kasım 1843 tarihli mektup) bölümde konargöçer yaşam tarzının doğal bir sonucu olarak Bedevi'nin "yalnız ve özgür" olduğunu vurgular. Yazarın değer-

lendirmesine göre, *"yalnızlık, özgürlüğün bir parçasıdır"*; Bedeviler, Avrupalılar gibi, *"solgun, gri ve durgun değildir; alışkanlıkların yalınlığı, zevklerin mütevazılığı ve ahlak temizliği onlara sağlıklı ve taze kan vermektedir."* Avrupa'ya yönelik eleştirel tutuma da rastlanır: Avrupa'da *"ne psikolojik, ne de düşünsel bakımdan özgür bir ortam vardır"*; insanlar *"yapay bir atmosferde yaşamaktadır."* Avrupa *"ilginç ve çeşitli bitkileri yapay olarak üreten bir seradır."* Avrupa bu olumsuz özelliklerinin yanı sıra, *"düşünün, buluş gücünün, araştırmanın, öğrenimin, örgütlenme yeteneğinin, güçlerin etkileşiminin ustaca hesaplanmasının ve sayısız birçok şeyin"* bulunduğu yerdir.

Büyük zorlukları deneyimleyen Ida von Hahn-Hahn Doğu'ya yapılacak gezi konusunda şu yargıya ulaşır: Doğu'da gezi, *"özünde eğlence gezisi"* değil; Doğu'ya gezi ancak "sanat ve güzellik" için yapılabilir. Aradan belli bir süre geçtikten sonra yargısını göreceleştiren yazar, 16 Kasım 1843 tarihli mektubunda *"Doğu'da gezinin zahmetleri konusunda anlatılanların çok abartı"* içerdiğini, öz deneyimlerinden sonra bu tür anlatımlara hiç inanmadığını vurgular.

2 Aralık 1843 tarihli mektup, olumlu izlenimlerine karşın yazarın bilinçaltında sürekli olarak varlığını koruyan Avrupa-Asya karşıtlığını bir kez daha ortaya çıkarır. Yazarın yargısı uyarınca, Asya, özellikle de Müslüman Doğu, *"Avrupa kültürünün ilerlemelerine ulaşmalıdır."* Buna karşılık, *"bir yandan terbiyesizlik, öbür yandan kör bir düşüncesizlikle sınırlanan Doğulu aldırışsızlığı ve tembelliği"* nedeniyle bu pek olası görünmemektedir.

Yazarın içsel ve kökü derinlerde olan bu yargısı, *"Bir Türk bir ağaç dikecek; bir Türk geleceği düşünecek, Doğu'da böyle bir şey görülmemiştir. Üç aydan beri yıkımlar ve bakımsızlıktan çökmelerden başka bir şey görmedim,"* sözlerinde somutlaşır.

Bu saptamalar, yazarın yerine göre Türkler ile bütün Doğuluları ve/veya Arapları özdeşleştirdiğini ortaya koyduğu gibi, Aydınlanma dönemini geride bırakan Avrupalı bilincinin ortaçağ nitelikli birçok (ön)yargıyı yaşatmayı sürdürdüğünü de kanıtlamaktadır.

Bir başka mektubunda (6 Aralık 1843) yazar, İstanbul, Kahire ve Şam örneğinde Doğu'yu kendi içinde ayrımlaştırır: Yazarın sözleriyle, *"kültürlenmiş, uygarlık yaratmaya yetenekli Mısır'ın"* başkenti

Kahire, *"gerçek bir halife kenti, Şam ile Bağdat'ın mirasçısı, el-Mümin ve Selahattin'in kentidir; yüreğinin içine değin Arap-Sarasen olması nedeniyle hepsinden daha özgündür. Şam ise, ortasında basit kerpiç kulübelerde yaşayan köylü bir halk bulunan bir meyve bahçesidir."* Avrupa ve Asya sınırındaki İstanbul *"görülmemiş ölçüde fanteziyi canlandırmaktadır; bütünüyle öyle inanılmaz biçimde göz kamaştırıcıdır ki, insan tek tek parçaların uyumsuzluğunun ayrımına varamamaktadır; bütün tiyatro dekorlarının en çekicisi olan (İstanbul'da) bir bütünlük bir özgünlük aramamaktadır."*

Yazar, övgü ve yerginin birbirine karıştığı Doğu izlenimlerinde tarihsel-kültürel bakımdan günümüz Avrupa'sı açısından önemli sayılabilecek değerlendirmeler yapar. Bu değerlendirmelerden biri de İspanya-Doğu ilişkisi konusundadır. Alman yazar (11 Kasım 1843), Doğu'ya ilişkin anılarının *"İspanya'da başlayıp, Kahire'de doruklaştığını"* dile getirir.

Böylece, en azından yazarın betimlemesine göre Doğu, İspanya'dan başlamaktadır. Bu bağlamda yazarın, *"Bana göre, Kahire, en az Lizbon denli Avrupa'nın orta noktasındadır,"* (20 Ocak 1844) yargısını da anmak gerekir.

Yazar ayrıca, Doğu'da deneyimlediği ve çoğu kez *"hiçbir şey yapmama"* ve "salt tembellik" olarak yerdiği *"Doğu dinginliğinin Avrupa'da da kendisine sadık kalması"* dileğindedir.

Ida von Hahn-Hahn'ın mektuplarında Avrupalı-Türk ayrımını vurgulamak ve Türkleri nitelemek üzere kullandığı imgelerden biri de "boyunduruk", "egemenlik" gibi kavramlarda ortaya çıkan despotizm savıdır. Yazar, Mısır'a ilişkin değerlendirmeleri bağlamında Osmanlı egemenliğine işaret ederek şöyle der: *"Bu ülke son üç yüz yıl Türk kılıcı altında aşağılanmış ve güçsüzleştirilmiştir."*

Bununla birlikte yazar, Mısır'da Türklerden önce var olan egemenliklerin, bu ülkeye Türklerden çok daha fazla zarar verdiğini de vurgular. Yazar, Türklerin "tarih ve uygarlık yıkıcılığı" savını, 20 Ocak 1844 tarihli mektubunda bir kez daha yineler. 6 Mart 1844 tarihli mektup, bu konuda, *"İskenderiye en ağır biçimde Türk egemenliği altında çöküme uğradı,"* biçimindeki saptamayla öne çıkmaktadır. Yazar, İskenderiye'nin Kahire gibi *"tipik bir Arap kenti olmaktan*

çok, Yunan düşününe/tinine ait olan bir kent" niteliği taşıdığını belirtir. Yazarın bu saptaması, Helen kültür birikiminin merkezinden biri ve en doğuda olanı olan İskenderiye kentini, Antik Yunan geleneği kapsamında değerlendirdiği biçiminde yorumlanabilir.

Türk egemenliğinin Yunanlılar üzerindeki "yıkıcı etkisi" savı, en açık ve geniş bir biçimde yazarın İtalya'nın Trieste kentinden yazdığı mektupta somutlaşır. Burada, *"Uygarlaşmamış dünyanın ışığından çıkıp, Avrupa kültür ve uygarlık çabalarının loşluğuna geri döndüm,"* diye yazan yazar, Avrupa'nın Yunan bağımsızlık başkaldırısına etkin destek vererek, tüm Yunanlıların Türk boyunduruğundan kurtulmasını sağlayamadığını öne sürer.

Yazara göre, saygın ve soylu Yunanlılar, *"Bizans çürümüşlüğü ve üç yüz yıl süren Türk boyunduruğunun yol açtığı tutsaklara özgü ikiyüzlülük ve entrika"* gibi erdemsizliklere yönelmek durumunda kalmıştır.

Zor kullanarak ve kan dökerek başka ülkeleri boyunduruk altına alma ve o ülkelerin uygarlık alanında sağlayabileceği ilerlemeleri engelleme biçiminde tasarımlanan bu sav, Türkler için olduğu kadar aynı edim içerisinde bulunan başka imparatorluklar için de geçerlileştirilse, nesnel bir yaklaşımın doğal bir sonucu olarak yorumlanabilir. Ne var ki, Alman düşün ve yazın tarihinde biçimlendirilen "despotik kan dökücü ve barbarlaştırıcı halk" imgesi, genellikle Türkler için kullanılır.

Bu konuda Alman düşünür Johann Gottfried Herder[77] (1744-1803) örnek olarak gösterilebilir. Von Hahn-Hahn, Herder'in kuramlaşmasına önemli katkı yaptığı yaklaşım doğrultusunda, büyük bir hayranlıkla söz ettiği ve Avrupalılığın ölçütlerinden biri olarak değerlendirdiği Antik Helen kültür geleneğinin dayandığı köklerden birinin de Eski Mısır bilgeliği ve düşün birikimi olduğunu belirtir.

Asya-Avrupa karşıtlığı konusunda yazarca geliştirilen bir başka ölçüt, "hızlılık-yavaşlıktır." 13 Ocak 1844 tarihli mektuba göre, Avrupa "çabukluk"; Asya "yavaşlık" demektir. Türklerin kişiliğinde "değişmeme" veya "değişime direnme" anlamında tüm Doğuluların özyapısal bir özelliği olarak yazar, yukarıda andığım 7 Ocak 1844 tarihli mektubunda, *"Türk, Türk olarak kalır,"* tümcesini vurgular.

1 Mart 1844 tarihli mektup, yazarın deneyim ve yaşantılarını toparladığı, kendince nesnel bir değerlendirmeden geçirmeye çalıştığı izlenimini yaratmaktadır. Yazar burada İstanbul'un bazı yönleriyle çoğu Doğu kentlerinden daha kötü olduğunu öne sürer ve *"Doğuluların varoluş ve yaşamlarının, Doğu'da yaşamak zorunda kalan Avrupalılar arasında hem övgücüleri, hem de yergicileri"* olduğunu belirtir. Doğuluların "ev yaşamının" övgüye değer bulunabileceğini belirten yazarın kanısınca, *"Avrupa anlamında Doğu'da toplumsal yaşam yoktur; akşam olur olmaz Doğulu konutuna çekilir."* Henüz erişkin olmayan çocukların evlendirilmesi, erkeklerin haremine kapanmasının bir nedeni de bu durumdur. Yazarın ilginç bir gözlemi de, *"Yoksul insanların çocukları mantar gibi doğmakta, sinek gibi ölmektedir,"* tümcesinde anlamını bulmaktadır.

4. Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Ahali, Yabancı Sevmezlik, Konukseverlik, Hoşgörü ve Hoşgörüsüzlük

a. Busbecq

Avusturyalı elçi, bahşiş ve para koparma yapışkanlığının rahatsızlık vericiliğini anlattığı yerde, *"Türklerin yabancı düşmanlığından"* da söz eder. Bir yabancı, elçinin kanısınca, düşmansı eylemlerden sakınmak için yanında bol miktarda para bulundurmalıdır. Busbecq'in Rüstem Paşa'yla kendisi arasında geçen bir konuşmadan aktardığı bir bölüm, dönemin dinsel bağnazlığına karşın, bazı Türk yöneticilerin hoş ve geniş görüsünü kanıtlayan olağanüstü bir örnektir.

Yazılanlara göre, Rüstem Paşa, Busbecq'e Müslümanlığa geçmesini önerir. Elçinin kendi dininden hoşnut olduğunu söylemesi üzerine Rüstem Paşa *"hangi dinden olursa olsun, kutsal ve temiz yaşayarak bu dünyada gönence ulaşanların"* iyi ve ahlaklı insanlar olarak değerlendirilmesi gerektiği görüşünde olduğunu belirtir. Rüstem Paşa'nın bu söylemi, elçi açısından doğru olmasına karşın, egemen inanca, yani Hıristiyanlığa karşıt olduğu için elçinin sözleriyle, "dinsel sapkınlıktır." Bir Türk yöneticinin bu tür sapkın bir görüşü dile getirmesiyse elçiyi şaşkınlığa düşüren bir başka olaydır.

Bu tekil hoşgörü söylemlerinin yanı sıra, özellikle Hıristiyanlara karşı hoşgörüsüzlük örneği olan tutumlar da vardır. Bu bağlamda, elçinin aktarımına göre, Türkler *"Hıristiyanlara hakaret etme ve kendilerini onlara sövmeye izinli saymaktan öte, bunu iyi bir Müslüman'ın yapması gereken bir iş olarak görürler."* Türkler özünde Hıristiyanları aşağılayarak, aşağılama nedeni olan dinlerini bırakmalarını sağlamaya çalışırlar. Busbecq dördüncü ve son mektubunda Hıristiyanların özgür bırakılma konusundaki dileklerinin özenle yerine getirilmesini sağlayan Kanuni Sultan Süleyman'ın "dinsel hoşgörüsünden" övgüyle söz eder.

b. Moltke

Hıristiyan ahalinin kültürel durumu ve eğilimlerini, çok kültürlü Osmanlı toplum yapısının öğelerini Moltke de mektuplarında değerlendirir. Moltke'nin anlatımı (9 Şubat 1836 tarihli mektup) uyarınca, *"Ermeniler, yaşam tarzı bakımından ayırt edilemez ölçüde Türklerle benzeşmiştir."* Çalışma alışkanlıkları, günlük yaşamı biçimlendirme, boş zamanı değerlendirme, kadın-erkek ilişkisi ve hatta kadınların örtünmesinde bile söz konusu benzeşme gerçekleşmiştir. Din ve etnik köken, mutlak ayırıcı bir işlev görmemektedir. Benzer yaşam koşulları, söz konusu benzeşmede daha belirleyici olmuştur. Yazarın anılan yerde yer alan, *"Bu Ermeniler, gerçekte Hıristiyan Türkler olarak adlandırılabilir,"* sözleri, gelenek görenek ve iletişim yöntemleri alanında gerçekleşen söz konusu benzeşmenin anlatımı olarak değerlendirilebilir.

Moltke'nin izlenimlerine göre Rumlar, Ermenilere göre daha belirgin bir biçimde "özgünlüklerini" korumuşlardır. Türkler ile Ermenilerin gelenek-görenek, büyük-küçük, kadın-erkek, değerler dizgesi, yeme içme alışkanlıkları ve mutfak gibi konularda birbirlerinden pek ayrılmadıkları savını, Moltke, "Ermeni Aile Yaşamı" başlıklı 12 Şubat 1836 tarihli mektubunda da dile getirir. Anılan mektupta yazar, Arnavutköy'de yaşayan Rumların da özgünlükleri yanı sıra, beğenileri bakımından Türklerle ortak yönler taşıdığını anlatır.

Hıristiyan ahali ile Türklerin kültürel bakımdan ortak yönlerinin bulunması ya da benzeşmesi, "Veba" başlığını taşıyan 22 Şubat 1837

tarihli mektupta da vurgulanır. Anılan yerde yazar, *"Rumlar ve Yahudiler, Türklerden daha fazla yapışkan ve rahatsızlık vericidir,"* değerlendirmesini yapar.

Moltke'ye göre, o sıralarda İstanbul'u kasıp kavurduğu anlaşılan "vebanın" yayılmasında *"Yahudilerin eski ve pamuklu giysilerinin önemli payı olmuştur."* Gösterdikleri "küçük bir özen" nedeniyle Frenklerin salgından pek etkilenmemelerine karşın, özen göstermedikleri için *"Türklerin ve öbür Hıristiyan ahalinin binlercesinin telef olduğu"* gözlemi, Türkler ile Hıristiyan ahalinin düşünce, yazgıcı anlayış ve davranış bakımından ne denli yakınlaştıklarının bir göstergesidir.

"1836 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasal-Askeri Durumu" (7 Nisan 1836) başlığı altında yazar, Avrupalı bakış açısıyla Osmanlı Devleti'nin iç ve dış koşullarını irdeler. Daha öncekilerin tersine bu mektupta Moltke, *"Ermenilerin kısa süre önce uğradıkları kovuşturmayı unutmadıklarını"*, nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan Rum Hıristiyanların *"yöneticileri düşman olarak gördüklerini"* belirtir.

Moltke'ye göre, daha önce Osmanlı Devleti'ni kendi sınırları içerisine çekilmeye zorlamaya uğraşan Avrupalı devletler, *"artık Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürmesini"* istemektedir. Burada yazar, özellikle ortaçağda Hıristiyan dünyasının Osmanlı'ya bakışını olumsuz anlamda derinden etkileyen olayları sıralar: Osmanlılar, Moltke'nin sözleriyle, *"Peygamber'e (Hz. Muhammet'e – OBK) inananlar, Hıristiyanlığın temelini oluşturan ülke ve toprakları ele geçirmiştir."* Bunlar arasında *"havariler kenti Korinthos ve Efes; sinodlar ve kiliseler kenti İznik, Antakya ve İskenderiye; hatta Hıristiyanlığın beşiği, kurtarıcının gömütü, Filistin ve Kudüs"* de vardır.

Osmanlılar, Moltke'nin anlatımıyla, "kâfirler", Batılı şövalyelere karşı bu kutsal yerleri ellerinde tutmayı başarmıştır. Daha iki yüz yıl öncesine değin böylesine büyük başarılar sağlayan *"bu güçlü imparatorluk, gözler önünde çözülmekte olan bir tablo"* gibi çökmektedir. *"Birbiriyle bağı ve bağlantısı kalmayan krallıklardan ve serfliklerden oluşan imparatorluk"* dört bir yandan çatırdamaktadır.

Böyle bir durumda bulunan imparatorluğun padişahıysa, *"büyük kan dökerek, kendi ordusunu dağıtmakla övünmektedir."* Bu sözler-

le Moltke, İstanbul'a gelişinden yaklaşık on yıl önce Yeniçeri Ocağı'nın kan ve kıyımla dağıtılmasını duyumsatmaktadır.

Reha Çamuroğlu *Son Yeniçeri* adlı romanında, Moltke'nin dile getirdiği olayı yazınsallaştırmıştır.

Kendisini yer yer belirgin ölçüde Türklerle ve Osmanlı ordusuyla özdeşleştiren Moltke, biraz da öznel tutumu nedeniyle olabilir, her fırsatta Türklerin "konuk ve yabancı severliğinden" belirgin bir olumlu vurguyla söz eder. General, Yahudilerin yaşam koşullarının durumunu (28 Aralık 1837), *"Betimlenemez pislik ve sefalet içinde yaşayan Yahudi ailelerin konutları, vebanın başlıca kaynaklarından birini oluşturmaktadır,"* sözleriyle bir kez daha vurgular.

Bu sözler, Yahudiler konusunda Moltke ile Hahn-Hahn'ın aynı düşünceleri paylaştıklarını ortaya koymaktadır.

c. Ida von Hahn-Hahn

Avrupalı ve Alman kimliğini belirgin bir biçimde öne çıkaran bu kadın yazar, 8 Eylül 1843 tarihli mektubunda İstanbul'da *"Rumlar, Ermeniler, Slovenler, İyonlar, Yahudiler ve Frenklerin"* yaşadığını, Frenk sözcüğünün Türklerce *"tüm Avrupalılar, Frenkistan'ın da tüm Avrupa ülkeleri"* için kullanıldığını belirtir. "Gâvur", tüm Hıristiyanları anlatan "aşağılayıcı" bir sözcüktür.

Yazar, yukarıdaki mektuptan bir gün sonra yazdığı mektupta bir Müslüman'ın, dolayısıyla da bir Türk'ün *"gâvura karşı sergilediği aşağılama"* tutumundan dolayı, *"Bu ülkede sürekli olarak yaşamazdım!"* tümcesiyle dile getirir. Buradan Hahn-Hahn'ın Lord Byron'ın *Gâvur* adlı manzum yapıtını okuduğunu çıkarmak olanaklıdır. Bunun yanı sıra, aynı yerde, *"Bir yolcunun/yabancının konukluğu, bakımı ve ağırlanması, İslam'ın bir buyruğudur,"* saptamasını da ihmal etmez.

Von Hahn-Hahn, yine İstanbul'dan yazdığı 11 Eylül 1843 tarihli mektubunda Osmanlı Devleti uyrukları arasında yer alan Ermeniler hakkındaki izlenimlerini aktarır. Yazarın izlenimlerine göre, Ermeniler, ezici çoğunluğu *"banker ve tüccar olan, bütün Levante'ye yayılmış durumda yaşayan özgün bir halktır."* Bunlar, *"büyük zen-*

ginlikleri, büyük uysallıkları ve devletin bütün para işlerini gerçekleştirmeleri nedeniyle, önemli bir etkiye ulaşmışlardır." Bu etkinin yanı sıra, "*onlar hakkında pek iyi konuşulmamaktadır.*" Yazarın aktarımı uyarınca, Türkler arasında söylenildiğine göre, Ermeniler "*hile ve dolap çevirmede Rumlardan daha kurnaz ve kıvraktır.*" Yazarın Moltke'nin değerlendirmesini anımsatan bir başka ilginç gözlemine göre, kiliselerini ve manastırlarını koruyan Ermeniler dış görünüş bakımından "*Türklerin yaşam tarzını, gelenek göreneklerini ve kadınların örtünmesini benimsemişlerdir.*"

29 Eylül 1843 tarihinde İzmir'de yazdığı mektupta yazar şu betimlemeyi yapar: "*Bizim yetiştiğimiz törensel Avrupa toplumunda hiç kimse soyunu sopunu, konumunu bilmediği, hele adını bile duymadığı bir kimseyle konuşmaz. Doğu ülkesinde ise, bu kural geçerli değildir: Burada bilmediğiniz bir eve girdiğinizde beklenen bir konuk gibi karşılanırsınız. Bu betimlenemez güzellikte bir duygudur.*"

5. Osmanlılarda/Türklerde Cinsellik, Harem, Evlilik, Namus Bağlamında Ötekileştirme ve Oryantalizm

a. Busbecq

Anılan Avusturyalı elçi, Sultan Süleyman'ın kişilik özelliklerini anlattığı bölümde, padişahın "*Türklerin zevk aldıkları 'oğlancılık'(!)*" gibi bir alışkanlığı olmadığını, Hürrem Sultan'ı "*yasal eş olarak aldıktan sonra, haremi olmasına ve hiçbir yasa onu engellememesine karşın, başka bir kadına el sürmediğini*" belirtir. Busbecq, Türklerin "namus anlayışını" ilginç bir konu olarak algılar ve Avrupalıların da ilgisini çekeceğini düşündüğünden mektuplarında bu konuya geniş yer ayırır.

Burada da Türk veya Doğulu erkeklerin başka erkeklere ilgi duyduğu öne sürümü ortaya koyulmaktadır. Bu öne sürüm, oryantalizmin açık bir göstergesidir.

Busbecq, üçüncü mektupta "Türk kadınlarının namusu" kapsamında Türklerin namus konusundaki duyarlılıkları nedeniyle, kadınlarını "*gün ışığına çıkmayacak biçimde eve kapattıklarını*", kadın-

lar dışarı çıkmak zorunda kaldıklarında *"gerçek bir maskeye ya da hayalete benzeyecek ölçüde örtündüklerini"* anlatır. Avusturya elçisi, kadınların, erkeklerin bedenlerini rahatça görebilmelerine karşın, *"kendi bedenlerinin hiçbir kısmını"* erkeklere göstermediklerinin altını çizer. Bunun nedeni, elçinin anlatımına göre, Türkler arasındaki yerleşik anlayış gereği, bir erkeğin *"en çirkin kadına bile istek duymaksızın ve onu hayalinde kirletmeksizin bakmayacağıdır."*

Avrupa'da Hıristiyan köktenciliğinin her türlü baskıcılığına ve sınırlayıcılığına karşın, Rönesans ve hümanizm akımlarının yarattığı görece özgürlük ortamının da bir sonucu olarak, kadının da bireyliğini geliştirmesi ve özerk bir kişilik olabilmesi gerektiği görüşünün etkisiyle yetişmiş olan Busbecq için bu durum, doğal olarak çağ ve Avrupa dışıdır.

Elçi, kendisinden önce, özellikle de Alman dinsel yazınında ahlak bakımından düşüklük göstergesi olarak sıkça dile getirilen Türklerde, dolayısıyla da Müslümanlarda "çok kadınla evlilik" olayını konulaştırır.[78] Töre ve gelenek gereği, üst toplum kesimlerinden gelen bir kadınla evli olan Türklerin birden fazla kadınla evlilikten uzak durduklarını belirten elçinin değerlendirmesine göre, bir Türk'ün meşru eşinin dışında *"istediği sayıda kadınla evlenmesini yasaklayan herhangi bir yasa yoktur."* Yasal eşin dışındaki kadınlar ya "satın alma" yoluyla, ya da savaşta kazanılan yengiden sonra "ganimet" olarak edinilir. Erkek bunlardan bıktığında, isterse onları *"tutsak pazarında satabilir."* Çocuk doğuran kadınlar bu uygulamanın dışında tutulurlar. Busbecq, Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Hürrem Sultan'ı bu uygulamaya örnek gösterir. Çok kadınla evlilik kurumunun İslam dinince de yasaklanmadığını vurgulayan elçi, Türklerde "boşanmanın" kolaylığına dikkat çeker.

Busbecq, Avrupalıların gizli ve yoğun bir merak duydukları bazı cinsel konuları da anlatır. Cinselliğin bütün alanları ve türleri gibi ilgi uyandıran bu konuların başında "oğlancılık", "ters ilişki", "hamam" ve "kadın kadına aşk" gibi konular gelir. Bu kapsamda anılan bir başka konu, "aldatma"dır; elçinin anlatımı uyarınca, Türkler, aldatma söylentisinin ardına pek düşmezler; çünkü Türk ahlak anlayışı uyarınca, aldatma *"ortaya çıktığında, töre gereği, çok ağır ceza gerektirir."*

b. Moltke

Moltke, "Kadınlar ve Doğu'da Tutsaklar" başlıklı 9 Şubat 1836 tarihli mektubunda, Busbecq'te olduğu gibi, Osmanlı/Türk kültüründe kadın, cinsellik ve harem gibi, Batılılar açısından egzotizm-erotizm çağrışım gücü yüksek alanları da ele alır. Yazarın değerlendirmesine göre *"kadın erkeğin buyruğu altında yaşasa da, Doğu'da evlilik, kadının toplumsal konumunu yükseltir."*

Avrupa'da yaygın bir imge olan çok kadınla evlilik konusunda Moltke, yaygın önyargının dışına çıkarak, dinsel açıdan dört kadınla evlenmek yasal olmasına karşın, *"çok az Türk'ün birden fazla kadınla evlendiğini"* dile getirir. Moltke'nin aynı mektupta anlattığına göre, kadınlar, erkek dünyasının dışında durur ve salt öbür kadınlarla ilişki kurabilirler. Türkler arasında bu konuda belirgin bir görüş birliği olması nedeniyle, *"reformlar hareme en son girebilecektir."* Kadınların durumunu "tutukluların" durumuna benzeten yazar, Türk erkeklerinin *"çoklar arasında en sevilen olmak yerine, kadının gördüğü tek erkek olma"* kolaycılığını yeğlediklerini öne sürer. Moltke açısından *"kadınların soyutlanmaları ve örtünmeleri ne denli abartılıysa, evlerinin dört duvarı arasındaki özgürlükleri de o denli abartılıdır."*

Ermeni, Rum ve Türk kadınlarının değişik ayakkabı renkleriyle birbirinden ayrıldıklarını gözlemleyen Moltke, *"dört duvar arasına kapat(ıl)manın"*, *"fiziksel olarak çok güzel"* bulduğu Türk kadınlarının *"düşünsel canlılığını yok ettiğini"* savlar. "Bin bir gece" imgesi uyarınca, Türkiye'nin bir *"aşk macerası ülkesi"* olduğunu düşünenlerin yanıldığını söyleyen Moltke, aşk konusunda kadınların canlılıklarını yitirdiklerini, erkeklerin de bu iş için pek olanak bulamadıklarını düşünür.

"Zinanın" ne denli ağır bir biçimde cezalandırıldığını anlatmak için Alman general, bir gayrimüslim ile zina yapan Türk-Müslüman kadının "suda boğularak"; Müslüman bir kadınla zina yapan gayrimüslim erkeğin de "asılarak" öldürüldüğünü ve kendisinin de *"bu son barbarlığa tanık olduğunu"* anlatır.

c. Ida von Hahn-Hahn

Osmanlı/Türk toplumunda kadının konumu, harem ve cinsellik, Ida von Hahn-Hahn'ın da mektuplarında uzunca betimlediği konular arasındadır. 19. yüzyıl romantik Alman yazınının özellikle gezi yazısı ve mektup türlerinde bolca ürün veren bu feminist eğilimli yazarı, İstanbul'dan yazdığı 9 Eylül 1843 tarihli mektubunda bir sosyokültürel kurum olarak haremi, haremdeki kadınların Osmanlı devlet yönetimindeki yönlendirici etkilerini, haremdeki kadınlar arasındaki sıradüzensel yapıyı, cinselliğin nasıl yaşandığını ayrıntılı biçimde anlatır.

Bu bağlamda Kanuni Sultan Süleyman'ın hileciliği, entrikacılığı ve "yüksek yönlendirme yeteneğiyle" ünlü Hürrem Sultan'ın etkisinde kalarak,[79] öz oğlunu öldürdüğünü dile getirir. Yazarın kanısınca, o yapı içerisinde harem, "çekirdeği kadının özyapısında yatan her türlü kötülüğün ocağıdır." Haremde sürekli olarak başka kadın rakiplerce çevrili olarak yaşamak, kaçınılmaz olarak *"kıskançlık, haset, acı, kin, hile isteği ve sınırsız bir beğenilme tutkusu"* gibi duygu ve davranış biçimlerinin yeşermesine yol açar.

Ayrıca, aynı yerde yazarın öne sürdüğüne göre, *"Doğulu kadınların hareme alışkın oldukları, alışkanlığın her şeyi katlanılırlaştırdığı görüşü"* doğru değildir; çünkü *"kin duyduğu kumasını (rakibesini) alt etmek her kadının doğasında vardır."* Harem, *"kadınların özyapısını bozan bir kurumdur"*; düşünsel ve ruhsal bakımdan uygarlaşma olanağı bulamayan kadınlarda "bilinç" yerine "içgüdü" yönlendirici olur. Bilinç, Avrupa'ya özgü uygarlığın; içgüdüyse Asya'ya özgü barbarlığın kaynağıdır.

Von Hahn-Hahn 16 Ekim 1843 günü Şam'dan yazdığı mektupta da harem konusunda yaptığı değerlendirmede kullandığı aşağılayıcı anlatımları daha da sertleştirerek, *"çayırda otlayan inek ve koyun sürüsünü, yontulmamış kadınlara yeğlediğini"* belirtir. Birçok yazarın *"Doğulu kadınların haremde kendilerini mutlu duyumsadıkları"* yolundaki değerlendirmesine katılan yazar, *"Nasıl ki yeşil çimlerde yayılan bir inek mutsuz olmazsa, Doğulu kadınlar da kendilerinin hayvani gereksinmelerini karşılayan haremde mutsuz olmazlar,"* der. Türk kadınları örtüsüz olarak doğal durumları içerisinde

ve yabancıya karşı davranışlarıyla tanımak istediği için, haremi mutlaka görmek istediğini belirten yazar, *"imparatorluğun çürümesini sağlayan bir meyvenin haremden türediğini"* öne sürer. Türklerde çok kadınla evliliğin kurumsal bir olgu olduğunu belirten yazar, harem ve çok kadınla evlilik kurumunun Batı uygarlığı açısından kabul edilemezliğini duyumsatır. Kadının özgür ve özerk bir birey olarak kendisini geliştirememesini; harem, çok kadınla evlilik, kadının örtünmesi gibi çoğu dinsel ve töresel köklere bağlayan Ido von Hahn-Hahn, 11 Eylül 1843 tarihli mektubunda Türk kadınlarının "fiziksel güzelliklerine" ve örtülü olmalarına karşın, erkekler arasında da "rahat davrandıklarını" öne sürer.

Yazar, bu mektubu izleyen mektubunda (14 Eylül 1843) Türklerin "büyük ahlaksal temizlik sahibi" olarak ünlendiklerini belirtir. Yazarın kanısınca, ahlak konusunda *"Avrupa anlayışı temel alındığında"*, evlilik dışında ya da evli olmadan çocuk yapmak "ahlakdışı" bir durum olduğundan, *"hoşlandığı her kadın tutsağı satın alarak haremine katabilen, eşi dışında yirmi kadından yaptığı çocuğu yasal sayan"* bir Türk, ahlaklı insan olarak adlandırılamaz.

Harem modası Avrupa'da uygulansa orada da, yazara göre, ahlak sorunu ortaya çıkacağından, *"ahlak konusunda Türk'ün Avrupalı'ya karşı üstünlüğü yoktur."* Ayrıca, "örtünen, eve kapatılan" Türk kadınları da sanıldığı gibi, başkalarıyla aşk oyunundan uzak durmamaktadır. Bütün bunlar, yazarın anlatımıyla, Türkiye'de "mucizevi ahlak temizliği" olmadığının kanıtlarıdır. Kadınların hamam sefaları da bu kapsamda düşünülmelidir. Yazarın değerlendirmeleri uyarınca, *"iğrenç güzellik malzemeleri kullanan"* Türk kadınları *"küçük yaşta evlenmeleri nedeniyle, solgun, şişkin ve kabarmış"* bir görünümdedirler. Ayrıca, *"devinimsiz yaşam tarzı, sürekli sıcak hamam ve sürekli tatlı yiyecekleri tüketme, kadınları 'et yığını' "* durumuna getirmektedir.

Bunun yanı sıra, Frenk ve Rum kadınları, Fransız modasına uymaktadır. Bütün Türkler "yaşlı görünmektedir." Türkiye'de hiçbir yerde *"genç ve güçlü bir güzelliğin izine"* rastlanmamaktadır.

Haremi yaratan toplumsal-tarihsel koşullardan söz ettiği ve genel bir değerlendirme yaptığı 1 Mart 1844 tarihli mektubunda ya-

zar, harem yaşamı ve kolay kadın boşama ediminin yol açtığı *"etsellik ve şehvet düşkünlüğü"* biçiminde ortaya çıkan ahlaksal çöküntüye değinir. "Şehvet düşkünlüğü", daha önce de değindiğim gibi, oryantalizmin Doğulu insanlara atfettiği küçümseyici bir nitelemedir. Haçlı Seferleri mektuplarında öne sürülen bu imge sürekli olarak varlığını korumuştur.

Batı'da erken modern dönemin ürünleri olan Rönesans, hümanizm ve Reformasyon akımlarının yazarları ve düşünürleri, Türkleri "etsel şehvet düşkünü ve ahlak çökümüne uğramış insanlar" olarak değerlendirmiş ve bu imgenin yerleşmesine belirleyici katkı yapmışlardır. Bu yazar ve düşünürlerin başında Martin Luther ve *Türk'e Karşı Savaş'ın Gerekliliği Üzerine Konuşma* adlı yapıtın yazarı Georg Agricola gelir.

Aydınlanma anlayışının doğal bir sonucu olarak bağımsızlaşmış Avrupalı bir kadın yaklaşımıyla "özgür ve özerk birey olarak kadını" öne çıkaran yazarın, *"Doğu'da kadın hiçbir zaman bir birey değil, sürekli bir nesnedir,"* değerlendirmesi söz konusu ahlaksal çöküm iddiası bağlamında değerlendirilmelidir.

Ida von Hahn-Hahn, 21 Ekim 1843 günü Beyrut'tan yazdığı mektupta Doğu bilgeliğinden söz etmeksizin, bu kültür ortamında edindiği sayısız deneyimler sayesinde "gerçek bir filozof" olarak Avrupa'ya döneceğini yazar. Ne denli aydınlanmış, akılcılaşmış ve bireyliğini geliştirmiş olduğunu öne sürse de, söz konusu yazar da çoğu Avrupalı gibi, *"Kutsal Topraklar'dan"*, *"Haçlılardan"* ve *"hac gezilerinden"* 25 Ekim 1843 tarihli mektubunda büyük bir etkilenmişlik ve hayranlıkla söz eder. Aynı yerde yazar, Türk bayrağında yer alan yarımay ve yıldızın Bizanslılardan Türklere geçtiğini ve Türkler tarafından sürekli biçimde kullanıldığını belirtir.

Yazarın, Doğu'ya ilişkin birçok yapıtın sahibi ve on ciltlik *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihi* adlı başvuru yapıtının yazarı olan Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall'a (19. yüzyıl) gönderme yaparak aktardığına göre, Hıristiyanlık öncesi Bizans'ta *"ay tanrıçası olan genç kızlığın koruyucusu Diana özellikle kutsanır."* Diana, zamanla *"Küçük Asyalı büyücülük ve üç yol kavşağının koruyucu tanrıçası Hekate'ye dönüşür. Hekate, hem gecelerin tanrıçası, hem de ışık*

olarak doğmakta olan sabahın habercisidir." Hekate anlamında ay, Bizanslılarda geceleri aydınlatan ışığın simgesidir. Işık, parlaklık anlamında güneşten önde giden Sabah Yıldızı'dır. Bu kutsama anlayışının bir sonucu olarak ve anılan tanrıçaların onuruna Bizanslılar, söz konusu tanrıçaların simgelerini İstanbul'un en eski armasına yansıtırlar. Hıristiyan Bizans döneminde kentin bu simgesi ya da arması unutulur. Türkler, İstanbul'u aldıktan sonra, söz konusu simgeleri imparatorluk bayrağına koyarak süreklileştirirler.

6. Dünya Edebiyatına Osmanlı/Türk Kültüründen Bir Katkı: Şehzade Mustafa Olayının Yazınsallaştırılması

a. Busbecq

Avusturya elçisinin ilk mektubunun edebiyat tarihi bakımından önemini artıran başlıca olgu, ayrıntılı bir biçimde Avrupa'ya bu mektupla duyurduğu Şehzade Mustafa'nın babası Kanuni Sultan Süleyman tarafından boğdurularak öldürülmesi olayıdır. Busbecq'in sayfalarca anlattığı bu olay, Osmanlı tarihinde "Fatih Kanunnameleri" diye bilinen düzenlemeye dayanır. Fatih döneminde yürürlüğe giren bu yasal düzenleme, "devletin varlığı ve sürekliliğinin sağlanması, toplum düzeninin korunması ve sürdürülmesi amacıyla, gerektiğinde *"baba, oğul, kardeş ve akrabaların öldürülebileceği"* anlayışından kaynaklanır. Busbecq, aynı kendisinden önceki Batılılar gibi, Osmanlı geleneğinde, *"Sultanın oğlu olmaktan daha kötü bir yazgı yoktur; oğullardan biri padişah olunca, kalanların kaçınılmaz sonu ölümdür; çünkü Türkler, egemenlikte hak savında bulunan başka birine katlanamazlar,"* tümcesiyle bir bakıma yukarıda değinilen durumu dile getirir. Elçi, Hürrem Sultan ve Başvezir Rüstem Paşa'nın padişahı gerçekdışı anlatımlarla kandırarak, kişisel nitelikleri, kahramanlığı ve yönetim yeteneği bakımından halk ve ordu tarafından da çok sevilen Şehzade Mustafa'yı öldürtmesini tezgâhlama sürecini ayrıntılı ve edebiyatın ilgisini uyandıracak bir biçimde betimler.[80]

İç ve dış dengeler, Şehzade Mustafa olayını döneminin en önemli olaylarından biri durumuna getirir. Nicolas Vatin'in "II. Bayezid'in

Diplomasi Araçları"[81] adlı yazısında verdiği bilgiye göre, II. Bayezit, özel davetle konuya ilişkin sorgulama yapmıştır. Padişah, bu kapsamda *"Rodos Şövalyeleri Büyük Üstadı'nın temsilcisini özel olarak kabul ederek, Cem Sultan'ın kaderi hakkında bilgi toplamıştır."*

Busbecq ikinci mektubunda konuyu çok daha kapsamlı olarak anlatır ve Şehzade Mustafa olayının Türkler arasında söylenceleşmeye başladığını savlar. Bu anlatılardan elçinin konuya geniş ilgi duyduğu anlaşılmaktadır.

b. Moltke

Moltke ise, "Ahmet Hüsrev Paşa Sürgünde" adlı 28 Aralık 1836 tarihli mektubunda Osmanlı'da "baş kesme" olayına değinerek, padişah tarafından görevlerinden uzaklaştırılan Hüsrev Paşa'nın, daha önce görevlerinden alınan vezirler gibi, *"kellesinin vurulmadığını"* belirtir. Moltke'ye göre, bu durum bir "ilerlemedir." Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılması sırasında yeniçerilerin karşı karşıya kaldığı olaylardan çok etkilendiği anlaşılan Alman general, 28 Ocak 1837 tarihli mektubunda *"Yeniçerilerin kellelerini vurmakla yetinilmediğini"*, onları daha da aşağılamak amacıyla, seçkinlik göstergesi olan türbanın *"ölü Yeniçerilerin bedenlerinden soyulduğunu"* dile getirir.

Egemenliğin korunması için, baba, oğul ve kardeşlerin öldürülmesi salt Osmanlı tarihine veya geleneğine özgü bir davranış biçimi olmamakla birlikte, Şehzade Mustafa olayı, Avrupalılarca Türklerin acımasızlığı ve kıyıcılığına örnek gösterilmek istendiğinden, sürekli yinelenmiş ve koşullara göre güncelleştirilmiştir.

c. Ida von Hahn-Hahn

Haremin imparatorluğu çürütücü etkisine Şehzade Mustafa olayını örnek gösteren Ida von Hahn-Hahn, 9 Eylül 1843 tarihli mektubunda Fatih Sultan Mehmet'in *"kardeş savaşlarını, aile anlaşmazlıklarını ve akrabalar arasındaki çekişmeleri önlemek amacıyla, bir sultanın tahta çıkarken kardeşlerini ve akrabalarını idam ettirebile-*

ceğini devlet yasası" durumuna getirdiğini yazar. Ayrıca kardeş katli konusunda Osmanlı tarihinden örnekler aktarır. Yazarın burada sözünü ettiği konu ve örnekler, Osmanlı tarihinde "Fatih Kanunnameleri" diye bilinen yasal düzenlemeler ve uygulamalar konusunda ayrıntılı olarak bilgilendiğini göstermektedir. Avrupa yazınını da yakından tanıyan bir kadın yazar için, dünya edebiyatında malzeme olarak kullanılan böyle bir konuyu bilmemek ya da gözden kaçırmak elbette söz konusu olamazdı.

7. Avrupalılığın Bir Göstergesi Olarak Akılcılık, Doğu ve Türk-İslam Kimliğinin Bir Göstergesi Olarak Akıldışılık Bağlamında Ötekileştirme

a. Busbecq

Busbecq, Türklerin *"görünmez büyük tehlikelere aldırmaksızın"* sergiledikleri "gözü pekliği", daha doğrusu *"gözünü budaktan sakınmazlığı"* ayrıntılı biçimde betimler. Elçi, dördüncü mektubunda gözünü budaktan sakınmayan Türklerin *"akıl bakımından eksikliğini"* öne sürer. Ona göre, örneğin, Vezir Ali Paşa *"hiçbir Türk'ün olamayacağı ölçüde akıllı ve insancıldır."* Elçinin değerlendirmesi uyarınca, Türklerin akılcı tutumdan yoksunlukları, belirgin olarak *"veba türü salgın hastalıklar"* karşısında sergiledikleri *"Bize bir şey olmaz!"* ya da *"Yazgı neyse, o olur!"* anlayışında ortaya çıkar.

b. Moltke

Busbecq'in yukarıda betimlediği yazgıcı anlayış ve bu anlayışın bir türevi olan akıldışılık, Moltke'nin de gözlemlediği konular arasındadır. Alman general, "vebayı" konulaştırdığı 22 Şubat 1837 tarihli mektubunda, *"Bir Frenk'in vebadan ölmesi, binlerce Türk'ün ölüp gitmesinden daha fazla ses getirmektedir,"* dedikten sonra, Türklerin, *"Kısmette, yazgıda ne varsa, o çekilir; Allah'ın takdirine karşı konulmaz!"* gerekçesiyle *"kasıp kavuran salgına karşı önlem almadıklarını"* vurgular.

Bu generalin kanısınca, *"ulema varlığını sürdürdüğü sürece, veba da var olacaktır!"* Yazgıcılık ve kör inancın yanı sıra, "bu fanatizme" karşın, Türkler *"Avrupalılara karşı düşünsel üstünlükte görülebilen derin bir hoşgörü"* sergilemektedir. Rumlar da Türkler gibi, *"her türlü temizliği bırakıp, tam bir sefalet içerisinde ve ağır mevsim koşulları altında"* salgına karşı koyabileceklerini sanmaktadır.

Aynı yerde yazarın yaptığı şu karşılaştırma, akılcılık-akıldışılık bağlamında değerlendirilebilir: Vebaya yakalanan Türkler ile Frenkler, yani Avrupalılar arasındaki ölüm oranı karşılaştırıldığında *"ölen Türklerin sayısı, Avrupalılardan on kat daha fazladır."* Ayrıca, *"Türkler vebadan ölmekte; Frenklerse vebadan acı çekmektedir,"* tümcesi de aynı doğrultuda yorumlanabilir.

c. Ida von Hahn-Hahn

Aydınlanma birikimini edinme olanağı içerisinde yetişen Ida von Hahn-Hahn, 11 Eylül 1843 tarihli mektubunda yeniliklere ve çağın gereklerine ayak uyduramayan imparatorluğun yavaş yavaş çökmekte olduğunu, *"Avrupalı devletlerin çıkarları doğrultusunda varlığını korumasına izin verdikleri ölçüde yaşamını sürdürebileceğini"* belirtir. Türkiye'ye gelen Prusyalı subayların ve Avusturyalı doktorların da bu konuda pek bir şey yapamayacaklarını düşünen yazar, bu tür dış katkıların *"eski giysiye yeni yama yapma"*dan öte geçemeyeceğini belirtir.

Yukarıdaki son tümceler, anılan kadın yazarın Moltke'nin mektuplarını okuduğunu veya bir biçimde Moltke konusunda bilgilendiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, yaklaşık on beş yıl sonra Marx/Engels, Kırım Savaşı (1853) boyunca Hahn-Hahn'ın bu düşüncesini dizgeli biçimde savunmuşlardır.

Doğu'yu, Asya'yı, dolayısıyla da Türkleri nitelendirmek için kullanılan ölçütlerden biri olan akıl yetmezliği bağlamında söz konusu kadın yazar şu değerlendirmeyi yapar: *"Yabancı disiplin, yabancı bilim, organik bir biçimde bu bedenin kanına, yaşam özüne işlememektedir."* Yazar, bilim ve denetimin Türklerin özyapılarına aykırı olduğu savını gerekçelendirmek amacıyla, *"Ölü halkları yeni-*

den canlandırmak için, yabancı uygarlığın aşılanması pek etkin bir yöntem değildir," saptamasını yapar.

Ölmekte olan Türkleri kurtarmak için başka yol ve yöntemler vardır. Yazara göre, bu yöntemlerin başında *"köklü devrimler ve devrim yapabilecek bireyler"* gereklidir; ancak devrimlerin başarılı olabilmesinin başlıca koşulu *"dayanacağı bir öz"* olmasıdır. Bir başka anlatımla, Türklerin yenilik veya devrimi istemesi gerekir. Yazar, Türkleri böyle bir özden ya da önkoşuldan yoksun saydığından, *"Türkiye'nin kendi içinde çürümekten başka bir geleceği olacağını sanmıyorum,"* saptamasını yapar. Aynı yerde yazarın yaptığı bir belirlemeye göre, Türkler arasında her şey *"alışıldığı gibi, kavrayışsız ve düşüncesiz"* bir biçimde yürümektedir. Bu saltçı ve genelleyici sözler, katıksız bir oryantalizm göstergesidir.

Ida von Hahn-Hahn 14 Eylül 1843 tarihli mektubunda uygarlık-barbarlık bağlamında bir başka ölçüt, daha doğrusu bir başka bireysel yargı daha ortaya atar: *"Uygar, aklı; barbarsa güzelliği gereksinir; başka türlü ikisine de katlanılamaz."*

8. Hıristiyan Ahali, Tutsak Pazarı ve Egzotik Öteki Olarak Doğu/Türkler

a. Busbecq

Avusturyalı elçi, İstanbul'da görev yaptığı 16. yüzyılın ikinci yarısında *"satılmak üzere, Macaristan'dan İstanbul'a getirilmiş olan bir yığın Macar kız ve oğlan"* gördüğünü yazar. Bunların dışında, elçi *"olağanüstü kötü koşullarda getirilen her türlü Hıristiyan tutsaktan"*, Avrupa'da *"satılık atlarda olduğu gibi sürü halinde bir zincire bağlanmış gençlerden ve ileri yaşlarda erkeklerden"* söz eder. Bu tutsakların içinde bulundukları durumdan duyduğu üzüntüden dolayı elçi "gözyaşlarını tutamaz." Türklerin tutsaklarına karşı aldırışsız ve umursamaz tavırlarını, Busbecq dördüncü mektubunda, *"Türkler tutsaklarına salt ekmek ve su verirler; onun dışında yaş, sağlık durumu ve mevsimin gereklerini gözetmezler; onlar için sağlıklı-hasta, güçlü-güçsüz genç-yaşlı ayrımı yoktur"* sözleriyle değerlendirir.

Aynı mektupta yer alan, *"Türkler, Hıristiyanlara karşı yalancı tanıklık etmeyi derin dindarlığın bir gereği sayarlar,"* değerlendirmesi, hem Asyalı Türklerin ahlakdışı tutumlarının, hem de Hıristiyanlara karşı kesin önyargılarının bir göstergesi niteliğindedir. Bu değerlendirmenin devamında elçi, Türkler ile Hıristiyanlar arasındaki uzlaşmazlıklarda Osmanlı yargısının da "yanlı", dolayısıyla da ahlakdışı davrandığını savlar.

b. Moltke

Busbecq'e karşılık, Moltke, 9 Şubat 1836 tarihli mektubunda tutsaklık konusunda bütün Doğu'yu bir tutmanın yanlışlığını vurgular. Anılan asker yazar, Türkiye'de *"Batılıların anladığı anlamda tutsaklıktan söz edilemeyeceğini"* belirtir. Türklerin tutsak kavramına değişik bir anlam yüklediğini dile getiren Moltke'nin aktarımı uyarınca, bir Türk için bir tutsak *"pahalı bir mülktür."* Bu nedenle, kendi insanlarına karşı *"ölçülü, vicdanlı ve iyi niyetli"* davranan Türkler, tutsaklarını *"özenle korurlar, hastalanınca bakarlar, ağır işlerde çalıştırmazlar."*

Türklerin "tutsaklarına karşı insancıl" davranmalarının nedenlerini Kuran'dan bir aktarımla açıklamaya çalışan Moltke, *"Türkiye'deki tutsakların durumu, kısa süre öncesine değin bizde varlığını sürdüren serfin durumuyla karşılaştırılamaz,"* saptamasına yer verir. Generalin gözlemlerine göre, *"Türkiye'de tutsaklar, gördükleri iyi muamele sonucu kendilerini tutsak oldukları ailenin parçası olarak görürler; tutsaklar, çalışmada olduğu gibi, yeme içmede de evin oğluyla/çocuğuyla bir tutulur."* Tutsakların yaptıkları işlerin sıradan ev işleri olduğunu belirten Moltke, tutsaklığın sonunda birçok tutsağın *"evin kızıyla evlenerek"*, aileyle bütünleştiğini vurgular. Türkiye'de tutsaklarla ilgili işlem ve uygulamalar, Amerika'da olduğu gibi yasak ve zorla değil, zorlamasız bir "eğitim" yoluyla gerçekleştirilir. Tutsaklar, generalin anlatımı uyarınca, çoğunlukla Hıristiyan kökenli adlar alırlar.

Moltke de, Avrupalılarca çok merak edilen *"tutsak pazarı"* konusuna mektuplarında yer verir. Yukarıda anılan mektubunda İstan-

bul'daki tutsak pazarında beyaz kadın göremediğini, orada salt *"siyah tutsak kadınların satıldığını"* ve bunların da *"pek insana benzemediklerini, yüz biçimlerinin hayvansı ve tutsak pazarındaki fiyatlarının da bir katırdan daha ucuz olduğunu"* öne sürer.

Alman general, Hıristiyanların toplumsal konumlarını açıklamak amacıyla, 18 Şubat 1837 tarihli mektubunda Türklerce güzel ve manzaralı yerlerde kurularak özenle korunan gömütlüklerde *"Müslümanların mezar taşlarının dik, gayrimüslimlerin mezar taşlarının yatık"* olarak konulduklarını dile getirir.

Padişahın Osmanlı İmparatorluğu egemenliği altındaki Balkan ülkelerine yaptığı gezi sırasında yazdığı mektupta (Şumnu, 5 Mayıs 1837) Moltke, padişahın geçtiği yol boyunca Müslim ve gayrimüslimlerin uyması gereken sıradüzeni anlatır. Buna göre, Müslümanlar padişahın sağ yanında, gayrimüslimlerse sol yanında belli bir hiyerarşik düzen içerisinde sıralanmıştır.

Gayrimüslimler arasında *"en önde ellerinde defne dalı taşıyan Rumlar, ikinci sırada mumlarıyla Ermeniler, üçüncü sıradaysa aşağılanan, her türlü kötü muameleye tabi tutulan, konumları köpekten önce, attan sonra gelen Yahudiler"* yer almıştır. Padişahı selamlamak üzere yola düzülen gayrimüslimler, piskopos ve rahipler bile *"yere yatmakta, padişah geçene değin alınları yerde kalmakta, padişahın yüzüne bakamamaktadır."* Padişahın yüzüne bakma izninden yoksundurlar.

Padişah, söz konusu gezi sırasında Şumnu'da ikinci kâtibi Vassaf Efendi aracılığıyla halka yaptığı konuşmada şu konulara değinir: Alman generalin aktardığına göre, padişah, *"Ülkedeki düzeni ve refahı sağlamlaştırmak istencindeyim; yasa ve hukuk salt başkentte değil imparatorluğun tümünde geçerli olacak ve uygulanacaktır,"* dedikten sonra topluluğa şöyle seslenir: *"Siz Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, aynı Müslümanlar gibi, Tanrı'nın hizmetkârı, benim de uyruklarımsınız; inançta farklısınız; ama benim yasalarım ve istencim tümünüzü korumaktadır. Sizlere koyduğum vergileri ödeyin; bu vergiler sizlerin güvenliği ve esenliği amacıyla kullanılacaktır."*

Moltke bu bölümde padişahın uyruklarına karşı ne denli duyarlı ve insancıl davrandığını anlatmak amacıyla deneyimlediği bir örneği aktarır: Padişahın saltanat arabasının geçtiği güzergâhta yok-

sul bir kadın üzerine bir şeyler yazdığı kâğıdı görülmesi için yukarı kaldırır. Eşlik edenler bu kâğıdı görmez; ama padişah görür. Kadının bulunduğu yerden birkaç metre uzaklaşan arabayı durduran padişah, kadının dileğini öğrenmek için bir subayını gönderir. Bunun dışında padişah geçtiği yerlerde rastladığı "sakat ve yaşlılara" birer altın lira verir. Şumnu kent yönetimine "yoksullara dağıtılmak üzere" on bin altın bırakır ve bunların dağıtımıyla yakından ilgilenir.

c. Ida von Hahn-Hahn

Ida von Hahn-Hahn'ın da merak ettiği kurumlar arasında haremin yanı sıra "tutsak pazarı" başta gelenlerdendir. Yazar, 14 Eylül 1843 tarihli kardeşine yazdığı mektupta "çok eğlenceli" olacağını baştan söylediği "tutsak pazarını, daha doğrusu Gürcülerin, Kafkasyalı kadınların ve esmer güzeli Habeş kadınlarının" çoğunlukta olduğu "kadın tutsak pazarını" göreceğini anlatır.

Aradan geçen üç yüz yıl sonra, imparatorluğun fetih gücünü yitirmesine koşut olarak, Busbecq'in anlattığı gibi, tutsak pazarında alınıp satılan her cinsten ve yaştan Avrupalı Hıristiyan tutsakların yerini, Ida von Hahn-Hahn'ın izlenimlerine göre, artık neredeyse salt Doğulu kadın tutsaklar almıştır. Bu yazarın aktarımına göre, tutsak pazarının etrafı çevrilidir ve başında bekçisi bulunan büyük bir kapıdan girilmektedir.

Yazarın Avrupalılar için kullandığı sözcükle "Frenkler, tutsak pazarında kadın tutsak satın alamazlar; salt Türkler bu ayrıcalığa sahiptir." Yazar, iğneleyici bir anlatımla, "beklenti ve merak dolu bir durumda hurilerle dolu cennete girdiklerini" dile getirir. İçinde "kahve ve çubuk satıcıları, bekçiler, alışveriş yapmak isteyenler ve meraklıların gezindiği tek pencereli ve kapılı odaların yer aldığı karanlık, dar geçitlerin bulunduğu düzensiz bir meydan, ortada bir küme satışa çıkarılmış kadın vardır." Yakından görmek için yaklaştığı bu kümede bulunan zenci kadınlar, yazar için, "göze hakaret eden korkunç ve iğrenç" yaratıklardır. Yazar, bu iğrençleri değil, asıl "dünyanın en güzel kadınlarını, Gürcü kadınları ve öbür Kafkas kadınları" diye tanımladığı kadın tutsakları görmek istemektedir.

Bu tutsak pazarında yalnız "burunları biçimsiz bir kütleye benzeyen, maymunu andıran hayvansı bir çeneyle çevrelenen ağızları, iğrenç renksiz tırnaklı, uzun parmaklı, maymun elli, biçimleri ve anlatımları tümüyle hayvansı, bilinçsiz bakışlarla çevresine bakınan, satın almak isteyenlerce sağına soluna, bir at gibi ellerine, kalçalarına, ayaklarına, dişlerine bakılan; utanma, öfke ve acı duymaksızın satış için kendilerine her şeyin yapılmasına boyun eğen; üzerlerine bir fiyat biçilen, pazarlık yapılan; satıldıklarında yeni efendisinin arkasında yola düşen siyah kadın tutsaklar" satılmaktadır. Ve yazar "bu durumlardan değil, onların çirkinliklerinden iğrenmektedir."

Yazar açısından betimlenen "yaratıklar" o denli iğrenç ve iticidir ki, "bir Sappho, bir Aspasia, bir Mary Stuart ve benzeri dünya mucizeleri, düşün/tin, beden ve güzellik bakımından" söz konusu yaratıklarla "aynı soydan olamazlar." Irkların ayrılığı kesindir. "Bir Aspasia, böyle siyahın yanına koyulduğunda, bu iki yaratığın arasında uçurumlar olduğunu" kimse yadsıyamaz.[82]

"İğrenç" ve "çirkin" diye nitelediği çoğu Afrikalı olan bu kadınları Alman romantik kadın yazar, antik gelenek bağlamında "Monstrum" kavramıyla ifade edilen "canavarlara", "cinlere" benzetir. Bu bağlamda çok önemli bir tarihsel ve imgesel sürekliliğin altını çizmek gerekmektedir: Başka ve "öteki" olanı, "bedensel özürlü" ve "insana benzemez yaratıklar" olarak değerlendirme geleneği, Helen döneminden beri Avrupa kimliğinde içkindir ve süreklidir.

Burada vurgulanması gereken bir başka dışlama eğilimi, bedensel bakımdan özürlü sayılanların, "akıl ve düşünme yeteneği" bakımından da özürlü ve yetersiz sayılmalarıdır. Avrupalı aklın üstünlüğü savına dayanan Avrupa merkezci oryantalist anlayışın belirlendiği kaynaklardan biri de bu gelenektir.

Helen döneminin söylencesel olarak önde gelen iki güzel kadını olan Sappho ve Aspasia'nın yazar tarafından güzelliğin, düşünce ve akıl üstünlüğünün simgesi olarak anılması, Avrupa kimliğinin kökeni olarak görülen Helen birikimine bir göndermedir. Mary Stuart ise bu bağlamda antik güzelliğin ve soyluluğun 19. yüzyıl Avrupa kimliği anlayışındaki temsilcisidir.

Yazarın anlatımı uyarınca, "beyaz tutsak kadınlar", Tophane'de satılmaktadır. Yazar, zenci ve öbür siyahlara ilişkin ağır aşağılayıcı nitelemelerini, 22 Ocak 1844 tarihinde Hayfa kentinden yazdığı mektupta yineler.

İrdelediğim biri diplomat, biri asker ve biri de kadın yazar olan üç Alman'ın, dolayısıyla Batılı'nın mektupları yukarıda sergilediğim gibi, benzerlikler, koşutluklar, yakınlıklar taşımaktadır. Fransız kökenli Avusturya elçisi olan diplomat Busbecq'in mektupları, 16. yüzyılda Osmanlı egemenlik alanının Avrupa'da sürekli genişlediği bir dönemde yazılmıştır.

Öbür ikisi büyük ölçüde eşzamanlı sayılabilir. Süre bakımından Türkler ve Müslümanlar arasında en kısa kalan romantik kadın yazar Ida von Hahn-Hahn'dır. Böyle olmasına karşın, belki de meslekten yazarlığı nedeniyle, bazı konularda en ayrıntılı ve yargı içerikli değerlendirmeleri yapan da odur.

Söz konusu mektuplar şunu ortaya koymaktadır: Avrupalılık ya da Avrupa kültürünün kökleri, Asyalı/Doğulu olarak ulamlanan Türklerin ötekileştirilmesi yöntemiyle belirginleştirilmektedir. İmgeler, bir kez oluştuktan sonra kolay kolay unutulmamakta, bazı değişimler geçirmekle birlikte, varlığını sürdürmektedir. İmparator Aleksios Komnenos'un 11. yüzyılın sonlarına doğru Türklere, dolayısıyla da İslam'a ilişkin yakma-yıkma, öldürme, kutsal yerleri ve değerleri kirletme, kadınlara tecavüz etme gibi anlatımlarının birçoğunun varlığını koruduğu görülmektedir.

Söz konusu imgelerin büyük çoğunluğu, erki ve saygınlığı giderek sorgulanan Roma Kilisesi tarafından Haçlı Seferi düşüncesini haklı çıkarmak amacıyla kullanılmasının yanı sıra, tarihsel süreç içerisinde özellikle de 15 ve 16. yüzyılda yargı, hatta önyargı niteliği kazanmıştır. Türk ve İslam imgesinin belirleyenlerine dönüşmesi, Doğu-Batı karşıtlığı özelliği kazanması, ötekileştirmenin ve dışlamanın araçları olan imgelerin ne denli dirençli görüngüler olduklarının kanıtıdır.

Bunun yanı sıra, "tutsak pazarında" alınıp satılan tutsaklar örneğinde görüldüğü gibi, bazı imgeler, Osmanlı Devleti'nin artık Avrupalıları tutsak alma gücünü tümüyle yitirmiş olmasına koşut ola-

rak biçim ve içerik değişikliğine uğramakta ve giderek yok olmaktadır. Söz konusu değişimlere koşut olarak ötekileştirme çabaları biçimsel değişim geçirmektedir. Yine 16 ve 17. yüzyılda sıkça dile getirilen "Türk askerlerinin savaşçılığı, disiplini, utku kazanma istenci" gibi imgeler de imparatorluğun duraklama ve gerileme sürecinde belleklerden silinmektedir.

Türklerin özyapılarına ilişkin olarak anılan mektuplarda dile getirilen "devinimsizlik, yavaşlık, beğenisizlik, yapışkanlık, ölçüsüzlük, düşünsel yetersizlik, bozuculuk-yıkıcılık, barbarlık" gibi Doğu-Batı ve/veya Asya-Avrupa ve ötekileştirmeye yönelik imgeler, ortadan kalkmak bir yana, imparatorluğun gerileme düzeyiyle ters orantılı olarak yoğunlaşmakta ve giderek daha sık vurgulanmaktadır.

Yaklaşık yedi yüz elli yıllık (1100-1850) bir tarihsel dönemi kapsayan söz konusu imgeler, irdelediğim her üç kişinin mektuplarında yoğun bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi sonucunda Türklerin artık "Avrupa için tehlike" oluşturmamasına karşın, anılan horlayıcı ve aşağılayıcı imgelerin, konjonktürel durumlara uygun olarak güncel tutulmasının nedenleri, Avrupalıların toplumsal psikolojik algı ve tepki dünyalarını biçimlendiren "ortak belleğin" tarihsel köklerinde aranmalıdır.

III

Seyahatnameler ve Güncelerde Doğu, Türk-İslam İmgesi ve Oryantalist İzler

1. Keşiş Robert'in *Kudüs'ün Tarihi*'nde Oryantalist Söylem ve Türk İmgesi

Avrupalılar ile Türklerin Kitlesel Karşılaşmalarının Öyküsü

Batı oryantalizminin ve Türk imgesinin oluşum tarihi bakımından önemli bulduğum ve incelediğim mektupların dışında birkaç önemli mektup daha vardır. Çoğu tarihsel belge nitelikli bu mektupların tümü Latincedir.

Oryantalizm ve Türk imgesi açısından önem taşıyan bir başka önemli tarihsel-yazınsal belge Keşiş Robert'in (Robertus Monachus'un) *Kudüs'ün Tarihi* (Historia Hierosolymitana, 1101) adlı tarihsel günce özelliği taşıyan yapıtıdır. Adı geçen yapıt, I. Haçlı Seferi'ne ilişkin bir kronik niteliği taşımaktadır.

Reims kentindeki Saint-Remi Kilisesi'nde rahip olan Keşiş Robert, başrahibin buyruğu üzerine, I. Haçlı Seferi'ne katılan adı belirsiz bir yazarın "Gesta Francorum et aliorum Hierosolmitanorum" adlı ta-

rihsel bir güncesini temel alarak, *Kudüs'ün Tarihi*'ni[83] kaleme almıştır. Bu yapıt, ilk kez 1101 yılında yayımlanmıştır.

Fransa'nın Clermont kentinde 1095 yılında toplanan ve "Haçlı Seferi" düşüncesinin çerçevesini belirleyen "konsil"e (ruhaniler meclisine) katılmış olan Robertus Monachus, gelişmeleri yakından izlemiş bir din adamıdır.

Latince yazılmış olan ve I. Haçlı Seferi sırasındaki olayları ve öznel izlenimleri içeren bu yapıt pek çok dile birkaç kez çevrilmiş ve basılmıştır.

Adı geçen yapıtın beş Almanca çevirisi saptanmıştır. Benim bu yazıya temel aldığım çeviri erken yüksek Almancadır ve 1502 yılında yayımlanmıştır. Yapıtın yeniden basımını, Barbara Haupt 1972'de gerçekleştirmiştir.

27-30 Eylül 1990 tarihleri arasında Almanya'nın Hamburg kentinde düzenlenen "Avrupa'da İş Göçü ve Irkçılık" (Migration und Rassismus in Europa) adlı kongrede sunduğum bildiride söz konusu yapıtı oryantalizm ve Türk imgesi bakımından konulaştırdım. O sunumu temel alarak, bu irdelemeyi geliştirdim.

Kudüs'ün Tarihi'nin önemli bir bölümü, Hıristiyan dünyasını temsil eden Haçlı ordusu ile Türklerin karşılaşmalarının öyküsü niteliğindedir.

Türklerin Avrupalılar/Almanlarla kitlesel boyutta ilk karşılaşma ve tanışmalarına ilişkin kişisel izlenim, gözlem veya yaşantıları içeren bu kronik önemli bir kaynaktır.

Eserin giriş bölümünde Anadolu ve "Kutsal Topraklar" (Filistin) üzerindeki Hıristiyanların yaşadığı olayların korkunçluğu anlatılır. Yörede yaşayan ve Hıristiyan olmayan bütün halklar kastedilerek, şu sözlere yer verilir: *"İnançsızlar ve lanetlenmişler Kudüs'te yaşayan/oturan Hıristiyanlara saldırdılar, büyük zararlar verdiler. Hıristiyanların büyük bir bölümünü öldürdüler, tutsak ettiler veya İslamlaştırdılar, tutsakları zorla sünnet ettiler."*

Dinlerinden vazgeçmeyen Hıristiyanların nasıl öldürüldüğü şu sözlerle betimlenir: *"Hıristiyanların karınlarını yarıp, bağırsaklarını dışarı döküyorlar. Yaşayanları bir direğe bağlayıp kırbaçlıyorlar ve bir kılıç sallayışında başlarını koparma denemeleri yapıyorlar."*

Avrupalı Haçlıların Anadolu Serüveni

Aralarında önemli sayıda Alman Haçlıların da bulunduğu Haçlı ordusunun İstanbul'a gelişi, şöyle anlatılır:

"Alman ordusunun başında olan Keşiş Peter İstanbul'a gelen ilk kişi idi. Bizans imparatoru, Alman ordusunun kente girmesini ilkin istemedi. Fakat daha sonra kentte alışveriş yapmalarına izin verdi. Alman ordusu tek başına Türklerle savaşacak durumda değildi. Bu nedenle imparator, Fransız ordusu gelene değin onların Anadolu'ya geçişlerini yasakladı."

Aynı yerde Türklere ilişkin şu görüşlere yer verilir: *"Türklerin sayısı çok fazla idi. Almanlar, Fransızlar olmaksızın Türklerin eline düşselerdi, daha sonra bazılarının başına gelenlerden (ölümden) kurtulamayacaklardı."*

Anılan kaynakta İznik yakınlarında gerçekleşen ilk karşılaşma şöyle betimlenir:

"Bir süre sonra Almanlar Nikaia (İznik) kentine geldiler ve Ekserogorgo adlı kaleye yerleştiler. Kalede bol miktarda yiyecek vardı, gelenlerin istediği kadar tahıl, et ve şarap depolanmıştı. Fransızlarla savaşan Türkler yöreyi terk etmişler, fakat casuslarını bırakmayı unutmamışlardı...

Türkler bir süre sonra geri geldiler, kaleyi kuşattılar. Almanları teslim olmaya zorlamak için, kaleye giden suları kestiler... Kaledekiler, susuzluktan atların, eşeklerin, sığırların ve öbür hayvanların damarlarını kesip, kanlarını içtiler. Bazıları sidiklerini avuçlarında veya testilerde biriktirip içti."

Bizanslılar, Haçlılar ve Türkler arasındaki savaşlara neden olan İznik, ancak 1331 yılında kesin olarak Osmanlı egemenliği altına girecektir. Hıristiyanlık tarihi açısından önemli olan bu kent, yaklaşık 240 yıl boyunca çeşitli aralıklarla el değiştirmiştir.

Hz. İsa Adına Ölmek Yerine Yaşamayı Yeğleyen Haçlı Prensi Raynardus veya Kuzey Rüzgârının Sert Savaşçısı (mı?)

Haçlı ordusu içerisinde büyük saygınlığı olan Prens Raynardus'un Türklere teslim oluşu üzüntü ile karşılanır. Bu konuya ilişkin şu sap-

tamalar yapılır: *"Prens Raynardus Türklerle gizlice ve alçakça anlaştı, Kutsal İsa adına işkencede ölümü seçmek yerine, yaşamak istedi... Prens, Türklerle savaşmak istiyormuşçasına ayağa kalktı; fakat kaleden çıkar çıkmaz yanındakilerle birlikte ortalıktan kayboldu. Ne yazık! O onursuz bir şövalye idi. O, Güney rüzgârından değil, Kuzey rüzgârından meydana geldiği için, daha önceleri Tanrı ve imparatorluk adına yılmadan savaşmıştı. Ama şimdi işkenceden korktu.*

(Onun dışında) Hıristiyan inancının adına ve ilkelerine ihanet etmeyenler öldürüldüler. Türkler canlarının istediğini öldürdüler, canlarının istediğini tutsak ettiler. Öldürmekten zevk alıyorlardı sanki!"

Bu bağlamda Güney-Kuzey karşıtlamasını açıklamak yararlı olabilir. Asya ile özdeşleştirilen Güney, tembelliği, dirençsizliği, gevşekliği, ilkesizliği, ahlak düşüklüğünü, hileciliği ve güvenilmezliği simgeler. Avrupa ile özdeşleştirilen Kuzey ise, sayılan olumsuz özelliklerin karşıtlarını anlatır. Aynı Asya-Avrupa veya Doğu-Batı ikilemi gibi, Kuzey-Güney karşıtlığı da oryantalizm ve Türk imgesi bakımından önemlidir.

Yeniden *Kudüs'ün Tarihi*'ne dönelim. Burada anlatıldığına göre, aralarında Alman Haçlıların da bulunduğu bir başka Haçlı gücünün Türklerle ilgili yaşantıları şöyle aktarılır:

"Türkler, Keşiş Peter'in bulunduğu kaleye yöneldiklerinde Walterus'la karşılaştılar. Walterus, şövalyelerine erdemlerini göstermiş, soylu bir şövalye olduğunu kanıtlamıştı. Fakat Türklere karşı koyamadı, ölmeden önce aç bir ayı gibi Türklerin üzerine atıldı. Eline düşen Türklerin vay haline! Tuttuğunu yere serdi ve hepsini öldürdü. Onunla birlikte savaşan şövalyeler belki de daha sonra başlarına gelecek ölümü duyumsuyorlardı...

Türkler onların silahlarını yok ettiler; fakat savaş arzularını yok edemediler. Bizimkiler savaşarak öldüler ve Tanrı'nın arzusu ile amaçlarından vazgeçtiler. Melekler onları gökyüzüne çıkardı...

Bütün bunlar olup bittikten sonra Türklerin bir bölümü çadırlara koştular ve orada ayin yapan bir papazla karşılaştılar. Sunağın önünde papazın başını kestiler. Orada bulunanları tutsak aldılar. Kurtulanlar kaleye saklandı. Şövalyelerimizi yakmak için Türkler kalenin çevresine odun yığdılar.

Bizimkiler yaşamlarından endişeye düştüler ve odun yığınını dağıtmaya çalıştılar. Fakat Tanrı güçlü bir rüzgâr estirdi ve düşmanların çoğu yandı."

İznik Çarpışması veya Tavşan Gibi Kaçan Türkler

Hıristiyanlığın kutsal kişiliklerinin ve değerlerinin kanonik hiyerarşisinin belirlendiği 325 Konsili'ne ev sahipliği yaptığı için kutsallık atfedilen İznik kenti yakınlarındaki Haçlılar ile Türkler arasında gerçekleşen kanlı çarpışma, kronikte yer bulmuştur.

Anılan kronikte çarpışma şöyle anlatılır:

"Hıristiyanlar kente karşı yiğitçe savaştılar; yaşamları söz konusu olduğundan, Türkler bütün güçleri ile karşı koydular. Türkler zehirli oklar attılar; bu oklar rastlantı sonucu birine isabet etse, o çok kötü bir biçimde ölürdü. Savaşçılarımız ebedi yaşam uğruna ölümden çekinmiyorlardı. Pücz bişofu ve Kont Raimond'un adamları koşarak Türklerin üzerine atıldılar ve onları yendiler. Türkler cesur savaşçılar gibi davranmadılar. Köpekten kaçan bir tavşan gibi kaçtılar...

Bin kadar soylu şövalye, Türklere karşı sefere çıktı. Aç bir insanın şölen sofrasına saldırması gibi, Türklere saldırıp, onların ruhlarını bedenlerinden söküp atmaya hazırdılar. Türkler, güneşin altında parlayan silahları, hızla üzerlerine gelen atlıları ve kendilerine yöneltilmiş mızrakları gördüler; geri dönüp dağlara kaçtılar. Fakat geldikleri yere dönecek durumda ve yetenekte değillerdi. Tanrı yardım etti ve ordumuz çatışmayı kazandı. Bizimkiler, öldürdükleri Türklerin cesetlerini kentin sokaklarına attılar."

Yukarıdaki alıntıdan da görüleceği üzere, savaşta öldürmek yalnızca Türklere özgü değildir. Savaşın tarafı olan Avrupalı Haçlılar da kitlesel olarak karşıtlarını, bir başka anlatımla, Türkleri öldürmüştür. Dolayısıyla sadece Türkleri "öldürücü", "kıyıcı" olarak nitelemek yanıltıcı ve eksiktir.

Yazar, Bizans imparatorunun yenik Türklerin öldürülmemelerini ve İstanbul'daki Fransızlara karşı kullanılmalarını istediğini ve imparatorun, Hıristiyan savaşçıları armağana boğduğunu belirtir ve şunu

ekler: *"İmparator nankör değildi; ordudaki yoksullara sadaka dağıttı. İznik kenti yedi hafta üç gün sonra ele geçirildi."*

Bunun yanı sıra yazar, şu türden saptamalara da yer verir: *"Flandreli ve Normandiyalı prensler, Bizans İmparatorluğu içerisinde sanki imparatorluk kendilerine aitmiş gibi dolaşıyorlardı. Dördüncü günün üçüncü saatinde Bohemond'la birlikte savaşanlar, 300.000 Türk'ün kendilerine doğru geldiklerini gördüler."*

Bir başka yerde şu açıklama yapılır: *"Çatışma yeniden başladı ve yine birkaç bin Türk yere serildi. Türkler, bu kötü halk, kaçmaktan başka ne yapar ki!"*

Yukarıdaki açıklamalar arasında yer alan "Türkler, bu kötü halk" anlatımı, hem oryantalist söylemi, hem de Türk imgesine içkin olan ötekileştirme eğilimini göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Haçlı Seferleri sırasında kutsal amaçlara ters işlerin yapıldığı da görülür. Birtakım Haçlılar, bu seferlere salt kutsal bir amacı gerçekleştirmek için değil, kişisel olarak zenginleşmek için katılır. İzleyen alıntı bu durumu kanıtlıyor:

"Hıristiyanlar, düşmanlarının cesetlerini soymaya başladılar. Buldukları giysinin, altın ve gümüşün miktarını anlatmaya sözcükler yetmez. Sayısız at, katır, deve ve eşek gibi şeyleri ele geçirdiler. Daha önce yoksul olan kişiler, Tanrı'nın yardımıyla zenginleştiler. Daha önce yarı çıplak dolaşanlar, ipek giysilere büründüler."

Haçlı Seferleri'nin salt kutsal amaçlar uğruna yapılmadığı, dönemin Avrupalı egemenlerinin, bu seferleri yeni kaynaklar yaratmak için yeni bir fırsata dönüştürmeye çalıştıkları, ünlü şair ve tarihçi Friedrich Schiller ile Hegel tarafından da dile getirilir.

Acımasız Türklerin Silahlarının Dayanılmaz Görüntüsü

Kudüs'ün Tarihi'nde Haçlı Ordusu, savaş eylemleri ve Anadolu'ya yerleşme süreci içerisinde bulunan Türkler, anlatının başlıca öğesidir.

Anlatı büyük ölçüde tek yanlıdır. Fakat öyle bölümler var ki, Türkler övülüyor mu yeriliyor mu belirlemek zor. Bu durumu gösterir bir alıntı:

"Hangi göz onların (Türklerin – OBK) korkunç silahlarının görüntüsüne dayanabilirdi! Mızrakları gökyüzünde kayıp giden yıldızlara benziyordu. Mihverleri ve zırhları şafak güneşi gibi parlıyordu. Silahlarının çıkardığı gürültü, şimşek sesinden daha korkunçtu.

Bir çatışmaya hazırlandıklarında mızraklarını gökyüzüne çeviriyorlardı... Çok düzenliydiler. Sesleri yokmuş, konuşma yetileri yokmuş gibi susuyorlardı. Bu tutum içerisinde düşmanlarına yaklaşıyor, engelleri aşıyorlardı. Büyük bir gözü karalıkla, aç ve susuz kaplanların, kanlarını içmek üzere hayvanların üzerine atıldıkları gibi düşmanlarına saldırıyorlardı ve sonra ortalığı çığlığa boğuyor; hiç kimseye acımıyor, hiç kimseyi bağışlamıyor, hepsini öldürüyorlardı. Böyle korkunç ve vicdansız bir halka ilişkin daha başka ne anlatabilirim?

Hiçbir halk, bu halka karşı koyamaz. İnsan onlardan kaçsa bile hiçbir yerde güvenli değildir. Zira ya Tanrı ya da şeytan onlara yardım ediyor. Bütün halklar, bizim oklarımızdan ve silahlarımızdan korkar; ancak onlar korkmuyor. Savaşçı sayımız 340.000 idi ve savaşçılarımızın büyük çoğunluğu ya öldürüldü ya da kaçtı."

Türklerin bir savaşa hazırlanırken veya savaş sırasında çıkardıkları gürültü veya değişik ses, Avrupalı gezgin, yazar ve filozoflarca yüzyıllar boyunca "tuhaf", "garip", "ilkel" veya "insana yabancı" gibi anlatımlarla nitelendirilmiştir. Bu durum, Türklerin savaş çığlıklarının ve savaşlarda kullandıkları vurmalı ve üflemeli çalgıların Avrupalıların psikolojisini bozan bir etki yaptığını göstermektedir.

Haçlı Seferleri'ne Tanıklık Eden Anadolu Kentleri: İznik, Konya, Silifke, Tarsus, Adana, Antakya

Kudüs'ün Tarihi adlı tarihsel günce kara yoluyla gelen Haçlıların Anadolu içlerinde izledikleri yol üzerinde bulunan birçok Anadolu kentine ilişkin betimlemeler içermektedir.

11. yüzyıl sonu Anadolu'suna ilişkin bir fikir vermesi bakımından Konya yöresini betimleyen şu sözler örnek olarak görülebilir:

"Yöre harap ve tenha idi. İyi şeyler yoktu. Adamlarımız başakları elleri ile ovdular; çıkan taneler ile açlıklarını giderdiler. Atların

çoğu bu yörede öldü. Daha önce atla yol alanlar, yaya kaldı. Sığırlara, koçlara ve köpeklere binerek yol aldılar.

... Konya'ya (İkonion) geldiler. Konya dönemin olanakları ölçüsünde zengin bir şehirdi. Orada iki gün kaldılar... Daha sonra Konya Ereğlisi'ne (Herakleia) ulaştılar. Burada çok sayıda Türk vardı. Türkler, ta uzaktan Fransızların geldiğini fark edince, bir avcı tarafından dövülen vahşi bir keçi veya yaralı bir geyik gibi kaçtılar."

Hıristiyan teolojisi ve mitolojisine göre, Hıristiyanlığın en önemli merkezlerinden biri Tarsus'tur. Tarsus'a ilişkin söylenenlerden kısa bir alıntı:

"Kont Baldwin, Dük Godefroi'nin kardeşi ve Tanckardus şövalyeleri ile birlikte Tarsus'a (Tharsis) geldiler. Tarsus'ta çok sayıda Türk vardı. Savaştılar ve Türkleri kentten dışarı attılar. Türkler ağır darbelere ve atılganlığa karşı duramadılar."

Antakya'da Haçlılar ile Türkler arasında cereyan eden cenklere ve olaylara çok geniş biçimde yer verilir. Tarsus örneğinde olduğu gibi, Antakya ve yöresinin Hıristiyanlık açısından anlamı çok büyüktür. Yapıtta Antakya'ya duyulan özel ilginin başlıca nedeni, bu kentin Hıristiyanlığın ilk kurucu kiliselerinden birini içinde barındırmasıdır. Antakya'ya ilişkin bölümden kısa bir alıntı:

"Savaşçılarımız tek vücut halinde Türklere saldırdılar. Hiçbirini bağışlamadılar. Türklerin büyük bir bölümünü kılıçtan geçirdiler. Geriye kalanlar korkup kaçtılar ve böylece canlarını kurtardılar. Türkleri yenen Hıristiyanlar büyük ganimet, tahıl, şarap ve daha birçok çeşit şeyle yüklü eşek ve deve ele geçirdiler."

Söz konusu teolojik ve mitolojik öneminden ötürü Antakya'nın coğrafi konumu bile anlatılır:

"Antakya, tepesi gökyüzüne ulaşan bir dağın eteğinde kurulmuş. Bu dağdan bakıldığında bütün yöre görülebilir. Türkler bu dağa kaçtılar. Kentin yakınında Bohemond ve savaşçılarının ele geçirdiği bir kule vardı. Bohemond bu kule sayesinde kaleyi alabileceği fikrindeydi. Türkler yeniden güçlerini toparladılar; kuleden daha yüksekteydiler. Attıkları taşlar ve oklar, üzerimize dolu gibi yağıyordu. Bizimkiler onlarla savaşmak istemediği için kalkanları ve silahları ile kendilerini korudular. Kent dardı ve yukarıdan saldırıyorlardı. Bu nedenle savaşmak olanaksızdı.

Türkler kuleye saldırdılar ve Avrupalıları kovaladılar. Bu çatışmada Bohemond kasığından ağır biçimde yaralandı; ancak topallayarak yürüyebiliyordu. Yarası sürekli kanıyor, gücü tükeniyordu. Bir başka kuleye kaçtı. Fakat kaçarak ölmek istemediğinden sonuna dek savaştı. Onun yaralanması öbür savaşçıların da gücünü azalttı. Prens Bohemond'un başına gelen felaket öbür savaşçıları üzüyordu. Savaşmaktan vazgeçtiler ve kuleyi Türklere bıraktılar."

Bir başka yerde Wido adında bir şövalyenin Bohemond'un ölümünden dolayı duyduğu üzüntüyü anlatan sözlerine yer verilir. Wido Türklere sövgüler düzmek yerine, Tanrı'ya kahreder. Sözlerinin bir tümcesini yazının başlığı olarak kullandım. Alıntılıyorum:

"Wido kendini yere attı ve bayıldı. Kendine geldiğinde şunları söyledi: 'Her şeye kadir Tanrı, senin gücün nerede? Her şeye kadirsen, niçin bu tür olayların olmasına seyirci kaldın? Onlar senin şövalyelerin ve hacıların değil miydi? Hangi kral veya imparator uyruğundaki insanların böyle öldürülmesine göz yumar? Onlara yardım etmezler miydi? Kim şimdi senin şövalyen ve hacın olur? Vah Bohemond, vah! Her şeye kadir Tanrı, böyle bir felakete nasıl izin verdin? Niçin Türklerin maskarası oldun?' "

Yukarıdaki sözlerin Kilise'nin, Tanrı'nın salt Hıristiyanların tanrısı olduğu yolundaki koşullandırma ve güdümlemesinin mi, yoksa olayları dünyasal yaşam anlayışıyla değerlendirme eğiliminin mi sonucu olduğunu, okuyucunun yorum gücüne bırakıyorum.

Öte yandan, Hegel'e dayanarak bu bağlamda vurgulamak istediğim husus şudur: Haçlı Seferleri, her türlü koyu Hıristiyan dinselliğini özendirmesine karşın, Avrupa'da düşüncenin dünyasallaşmasına da ortam hazırlamıştır. Hegel'in deyişiyle, bir bakıma düşünce yaşamında Batı'nın Doğu'dan uzaklaşmasına neden olmuştur. Batı, Haçlı Seferleri'nden sonra dünyasallaşma ve akılcılaşma etkinliklerini yoğunlaştırmıştır.

Alman yazılı ve yazınsal belgelerinde Türkler ile Araplar çoğu kez bir tutulur veya birbirine karıştırılır. Bu tutum, *Kudüs'ün Tarihi*'nde de görülür. Örnek olsun diye, bir bölümü aktarıyorum: *"Halep'te çok sayıda Türk ve Sarasen birleşip büyük bir ordu oluşturmuştu. Bizimkiler Halep yöresindeki kentlere yaklaştığında bu barbarlarla karşılaştılar."*

Keşiş Robert (Robertus Monachus) yapıtını şu tümce ile bitirir: *"Savaşta Türkler öldürüldüler ve bizim Hıristiyan savaşçılarımız Tanrı'nın övgüsü ile gömüldüler. Âmin."*

Genelgeçer İlke: Karşıtların Birliği

Kudüs'ün Tarihi'nden yaptığım yukarıdaki alıntıları, irdelediğim bu yapıtın konu, yapı, içerik ve amacına ilişkin bir görüş oluşturmaya elverişli olacak şekilde seçmeye özen gösterdim. Yapıtın bütününe yakın bölümü Türkler ile Haçlı ordusunun karşılaşmalarının koşullarını, ortamını ve sonuçlarını anlatmaktadır.

Kudüs'ün Tarihi, I. Haçlı Seferi sırasında Avrupalıların izlediği yol üzerindeki kentlere, örneğin İstanbul, İznik, Konya ve civarı ile Tarsus, Adana, Mersin, Antakya ve daha birçok kente ilişkin bilgiler içermektedir.

Alıntılarda Avrupa'da yüzyıllar içinde yerleşen Türk imgesini oluşturmaya ve pekiştirmeye yarayacak çok sayıda niteleme olduğu görülmektedir. Bu nitelemelerin çoğu "kötü", "acımasız", "arkadan vuran", "vahşi", "korkak", "kaçan", "barbar" vb. gibi olumsuz imge oluşturucu kalıp yargılar veya yargılamalardır. Ancak birçok yerde olumsuz anlatımın altında "olumlu" görme eğilimi olduğu da sezilmektedir.

Bu durum şunu kanıtlamaktadır: İnsan eylemi sürekli salt olumlu veya salt olumsuz biçimlenmiyor. Olumlu veya olumsuz yanlardan biri baskın duruma gelebiliyor; ancak öbür yan en uygunsuz ortamda bile yok sayılamıyor.

Bu bağlamda yanlış yorumları önlemek için, Avrupa'da o dönemde başatlaşan "şövalye" savaş anlayışı ve yöntemleri ile Türklerin "çıplak at, yalınkılıç" serbest savaş yöntemini bir arada düşünmek gerekmektedir.

Şövalyelerin savaş giysi ve donanımları bedensel çeviklik ile devingenlik yeteneğini azaltıyor. Türkler, şövalyeler gibi kendilerini cendereye sokmamış. Rahat giyimli ve donanımlılar. Bu rahat donanım, savaş yeteneğini artırıyor, kıvraklığa olanak sağlıyor.

Şövalye giysileriyse devinimi zorlaştırıyor. Dolayısıyla bu durumu şövalyelerin algılaması ve böyle bir savaş biçimini "şövalyeliğe"

yakışır bulması zor. O nedenle olumsuz nitelemelerin bazıları söz konusu giyim kuşam farklılığından da kaynaklanmış olabilir.

Yapıtın son tümcesi ilginçtir. Türkler de, Avrupalılar da ölür veya ölüyor. Tek farklı yönleri ise şudur: Yazara göre, birinciler Tanrı'nın övgüsünden yoksun, ikinciler ise Tanrı'nın övgüsüne sahip olarak ölmektedir.

Kudüs'ün Tarihi bütün olarak değerlendirildiğinde, yapıtın ortaçağ boyunca hem oryantalist birikimin, hem de olumsuz Türk imgesinin Avrupa düzeyinde yaygınlaşmasına önemli katkılar yaptığı rahatlıkla söylenebilir. Yapıtın Kilise tarafından yaygınlaştırılması, söz konusu katkıyı iyice artırmıştır.

2. *Tanıkların Anlatılarında Haçlı Seferleri*'nde Oryantalist İzler ve Türk İmgesi

Haçlı Seferleri'nin gerçekleştirildiği dönemdeki Türk imgesi henüz belirginleşmekte olan bir mozaik görünümündedir. Türk imgesine ilişkin bu çok renkliliğin ipuçlarını belli ölçülerde bütünleştirebilmek için, tüm Batı Hıristiyanlığını kapsayan bu girişime ilişkin öznel aktarımların konulaştırılması yararlı olabilir.

Yazılı duruma getirilmiş olan öznel izlenimlerin sunulduğu yapıtlar arasında Regina Pernaud'nun *Tanıkların Anlatılarında Haçlı Seferleri*[84] adlı irdelemesi önemli bir yer tutmaktadır. Pernaud, yazılı aktarımların çeşitliliği ve özgünlüğünü özenle korumaya çalıştığını belirtmektedir. Aşağıdaki alıntılar ve/veya göndermeler adı geçen yapıttandır. O yüzden her alıntıda yapıtın adını yinelemeksizin, alıntı yapılan sayfayı vermekle yetineceğim.

"Eğer Sizler, Türkler ve Araplara Karşı Koymazsanız, Doğulu Hıristiyanlar Onlara Karşı Duramayacaktır!"

Pernaud'nun aktarımı uyarınca, I. Haçlı Seferi'ne katılan kronikçi Chartresli Fulcher'e göre, Papa II. Urbanus 17 Kasım 1095 günü Clermont Konsili'ndeki konuşmasında özellikle Türkleri adları ile anar ve şöyle nitelendirir:

"Türkler ve Araplar Doğu Hıristiyanlarına saldırdılar (...) Hıristiyanların ülkesine girdiler. Çok sayıda Hıristiyan'ı öldürdüler, tutsak aldılar. Kiliseleri yıktılar, ülkelerini yerle bir ettiler. Eğer sizler Türkler ve Araplara karşı koymazsanız, Tanrı'nın Doğu'daki sadık kulları onlara karşı duramayacaktır (...) Yoksu, varsıl hepinizi, bu aşağılık gürubu kardeşlerinizin oturduğu topraklardan kovmaya çağırıyorum (...) Bir yanda Tanrı'nın düşmanı Türkler, bir yanda onun dostları."

Papa II. Urbanus'un Türklere ve Müslümanlara ilişkin yukarıdaki imge oluşturucu yargıları, bütün Hıristiyan Batı dünyasında hızla yayılır. Böylece, Vatikan, zamanla Batılıların kolektif belleğine yerleşecek olan *"Hıristiyanlığın ezeli ve ebedi düşmanı"* önyargısının yerleşmesine çok uygun bir ortam hazırlar.

Ayrıca, yukarıdaki alıntıda yer alan Doğulu-Batılı ayrımı, oryantalist birikimin düşünsel dayanaklarından birini oluşturur. Bu ayrım, yüzyılların akışı içinde felsefi bir temele oturtulur.

Aynı papa, Şubat 1096'da yazdığı bir başka mektupta "Tanrı'nın Doğu'daki kiliselerinin, barbarların kudurgan eylemleri sonucu elem verici biçimde yıkıldığını" öne sürer. Böylece, yukarıda sözünü ettiğim oryantalist birikime düşünsel bir dayanak oluşturan ve giderek kalıcılaşan, *"Doğu eşittir barbarlık!"* önyargısının Hıristiyanların belleğine ve bilincine yerleşmesine uygun ortam hazırlar.

Almanya'da Haçlı Seferleri tarihine ilişkin bilimsel yapıtlar arasında güvenilir kaynak olarak gösterilen *Haçlı Seferleri'nin Tarihi*[85] adlı yapıtın yazarı Mayer, Papa II. Urbanus'un bu savının gerçek olmadığı kanısındadır. Mayer'in kanısınca, Anadolu halkları o dönemin koşulları sonucu karşılıklı olarak birbirlerine kıyar.

Mayer'e göre Doğu'da Halife Hâkim'in kıyımı (1009) dışında Hıristiyan kıyımı olmamıştır. Türkmen Atsız'ın baskıcı eylemleri (1078) Hıristiyanlara değil, Araplara yöneliktir. Ayrıca Doğulu Hıristiyanlar, Batılı dindaşlarını hiçbir zaman yardıma çağırmamıştır. II. Urbanus'un Doğu Hıristiyanlarına kıyıldığı savı ya bilgisizlikten veya koşullandırma ve önyargı yaratma isteğinden doğmuştur.

Dönem ve ortam, papanın güdüleme gücünü epeyce artırmaya uygundur. Başta Vatikan olmak üzere, kiliselerce Batı Hıristiyan dün-

yasında yaratılan etkin koşullandırma kendini gösterir ve birçok Avrupa toplumunun çeşitli kesiminden insanlar I. Haçlı Seferi'ne katılır. Salt savaşçılar değil, kadınlar, çocuklar veya aileler birlikte sefere çıkarlar. I. Haçlı Seferi'ne katılanlar, yapıları gereği, son derece düzensiz ve denetimsizdir.

Güdüleme sonucu, kara yoluyla sefere çıkan öyle dağınık bir Haçlı topluluğunun asıl karşıtı Türklerdir; çünkü İstanbul ve çevresi dışında kalan Anadolu topraklarında başlıca güç onlardır.

Anılan kaynakta aktarıldığına göre, sefere katılanlar arasında bulunan Guibert von Nogent, Haçlıların Macaristan boyunca gerçekleştirdikleri çapulcu eylemleri şöyle betimler:

"Kamunun tahıl depolarını ateşe verdiler. Genç kızları kaçırdılar; onlara şiddet uyguladılar. Erkeklerin ellerinden kadınları aldılar, evlilikleri kirlettiler... Hiç kimse satın aldığı şeylerin parasını ödemeyi düşünmüyordu. Herkes isteğince öldürüyor, yağmalıyordu. Hepsi de anlaşılmaz bir yordamsızlıkla Türklere de aynı şeyleri yapacağını söyleyerek övünüyordu."

"Doğulu Tanrıtanımaz Türkler, Ok Atmada Çok Ustadırlar"

Adı bilinmeyen birinin aktardıkları, daha önce incelediğim Keşiş Robert'in kurgusal anlatımıyla örtüşür. Söz konusu aktarım şöyle:

"Türkler, Hıristiyanların işgalindeki kaleyi (Kserigordon) kuşattılar. Kalenin kapısında bir çeşme ve kalenin eteğinde gür bir kaynak vardı. Rainold ve komutasındaki savaşçılar, Türkleri tuzağa düşürmek üzere bu kaynağın başında konumlanmışlardı... Türkler bu savaşçıların büyük bir bölümünü yok ettiler; bir kısmı kaleye kaçarak kurtuldu. Kaleyi kuşatan Türkler suları kesti. Bizimkiler korkunç susuzluk çektiler atlarının ve eşeklerinin damarlarını açıp kanlarını içtiler. Bazıları arkadaşlarının ellerine işediler ve sidiklerini içtiler; bazıları toprağı kazıp, bağırlarını nemli toprağa verdiler."

Yukarıdaki anlatımda geçen "acımasızlık" ve "kıyıcılık" öne sürümü, Türk imgesinin profilinin belirginleşmeye başladığının bir göstergesidir. Yine "Doğulu tanrıtanımaz" anlatımında somutlaşan Türklerin Doğulu oldukları savı, oryantalist birikimin ilk göstergesi ol-

ması bakımından önemlidir. Ayrıca bu anlatım, oryantalizme temel oluşturan Doğu/Batı ayrımının ilk kez Aydınlanma ile ortaya çıkmadığını kanıtlamaktadır.

Bir başka anonim tarih yazıcısı Türklere ilişkin kişisel izlenimlerini şöyle anlatır:

"Kim Türklerin akıllılığını, gözü pekliğini ve savaş yeteneklerini betimlemeye yetecek düzeyde bilge ve bilgili olabilir? Gerçeği söyleyeceğim... Eğer onlar, İsa'ya ve kutsal Hıristiyanlığa iman etseler ve bu inançlarını korusalardı, güç cesaret ve savaş sanatı yönünden onların düzeyine ulaşabilecek kimse çıkmazdı."

Kronikçi Chartresli Fulcher, İznik çatışması sırasında Türklere ilişkin şu değerlendirmeyi yapar:

"Doğulu tanrıtanımaz Türkler büyük bir cesarete sahiptirler ve ok atmada çok ustadırlar. Elli sene önce İran'dan gelmiş olan bu barbarlar Fırat Nehri'ni geçip, İzmit'e değin bütün Rum (Anadolu – OBK) topraklarını boyunduruk altına aldılar. İzmit'ten sonra sayısız kesik baş ve insan kemiklerine rastladık. İskeletler bizimkilerindi. Bizimkiler Tatar oku kullanma becerisinden yoksundu ve Türklerce kılıçtan geçirilmişlerdi."

Wilhelm von Tyrus, Selçuklu sultanının (Kılıç Arslan) kullarını yatıştırmak için aşağıdaki mektubu gönderdiğini yazar:

"Bu kalabalıktan korkmayın! Güneşin battığı yerlerden, çok uzak ülkelerden gelmiş ve uzun yol(culuğ)un zahmetlerine katlanmak zorunda kalmış olan, savaşın yükünü taşıyan adam bile olmayan bu insanlar, yeni gelen bizlerle savaşçı sayısı ve cesaret yönünden boy ölçüşemezler. Bir günde onların elli binini yok ederek, çok sayıda birliklerini kolaylıkla yendiğimizi unutmayın. O nedenle kendinizi toparlayın ve çekinmeyin! Yarınki günün yedinci saatinden önce düşmanlardan kurtulduğunuzu görecek ve ferahlayacaksınız."

"Türklerin Kesik Başlarını Mancınıkla Kente Fırlattık!"

Tanık anlatımlarına göre, Sultan Kılıç Arslan'ın askerlerini cesaretlendirmeye yönelik bu sözlerine karşın, Haçlı kalabalığı, çoğunluğu şaşkınlığa düşürecek işler başarır. I. Haçlı Seferi'ni gerçekleştiren-

ler teknik bilgi ve becerilere sahip savaşçılar olduklarını kanıtlarlar: Bilmedikleri, tanımadıkları "dinsiz" topraklar üzerinde, bir başka deyişle, Anadolu içlerinde izleyecekleri yolu belirlemede yanılmazlar. Aynı beceriyi İznik'i alırken de gösterirler. Anılan kaynakta yer alan anonim biri İznik'in Haçlılar tarafından alındığı günü şöyle öyküler:

"Cesaretli savaşçıların başında bulunan Sant-Gilles dükü bize doğru ilerleyen Türklere rastladı; bütün gücüyle Türklere saldırdı ve onları alt etti. Çok sayıda ölü veren Türkler, çareyi kaçmakta buldular. Bizimle savaşanların yardımına koştu öbür Türkler. Sevinç ve şenlik çığlıkları atıyor, zaferden emin davranıyorlardı. Elimizi kolumuzu bağlayıp Horasan'a götürmek üzere yanlarına ip almışlardı. Coşkulu çığlıklar atarak atlarını tepeden aşağı sürüyorlardı. Bizimkiler gelenin kafasını uçuruyordu. Türkler arasında korku yaratmak için öldürülen Türklerin kesik başlarını mancınıkla kentte fırlattık."

Yukarıdaki alıntıdan da açıkça görüleceği üzere, Haçlılar Türklere en acımasız yöntemleri uygular. Haçlıların acımasızlığı ve kıyıcılığı görmezden gelinir veya bir biçimde yok sayılır.

Buna karşılık, Türklerin acımasızlığı her fırsatta öne çıkarılır. Adından sıkça söz ettiğim Chartresli Fulcher, Haçlıların İznik Kalesi'ni almak için çeşitli yöntemler ve silahlar denediklerini, çok sayıda Haçlı'nın ve Türk'ün oklarla delik deşik edilerek veya taşlarla ezilerek yaşamını yitirdiğini yazar. Aynı kişi Türklerin "acımasızlığını" öne çıkarır.

"At, Ok ve Yayla Donatılmış Türkler Savaş Çığlıkları ve Tanımadığımız Savaş Yöntemleriyle Üzerimize Ok Yağdırıyorlardı"

Yukarıda sözünü ettiğim Chartresli Fulcher'in aktarımı uyarınca, *"Türkler bizimkilerden birini ellerine geçirdiklerinde, onu yüksek bir yerden keskin demirlerin üzerine atıyor, kendinden geçmiş ve zırhla kaplı bedeni bir kenara alıyor, soyuyor ve çıplak cesedi aşağı fırlatıyorlardı. Bizden bir kişi bile Türklerin yemlerini ellerinden almaya cesaret edemiyordu."*

İznik Kalesi'nin alınması için Haçlılar her türlü hazırlığı yapar. Ancak bir de bakarlar ki, kalede imparatorun bayrağı dalgalanır. Bizans

imparatoru, Haçlılardan gizli Türklerle anlaşmış; Türkler de kaleyi imparatora teslim etmiştir. Savaş ve can yitimi olmamıştır.

Türk imgesinin niteliğini belirleyen en önemli etkenlerden biri Türklerin savaş yöntem ve düzenidir. Bu olgu sürekli dile getirilir. Eskişehir yakınlarında 30 Haziran 1097 günü Haçlılarla Türkler arasında ilk düzenli muharebe gerçekleşir. Olayın görgü tanığı Chartresli Fulcher öznel izlenimlerini şöyle aktarır:

"Daha önce bize tuzaklar kurmuş olan Türklerin düz ovada bize saldıracağı haberini aldık. Gerekli hazırlıkları bile yapamadan Türkler göründü. Başlarında İznik ve Rum (Anadolu – OBK) topraklarını egemenliği altında tutan komutan bulunan Türk savaşçıları 360.000 kişilik bir topluluktu. Görenekleri gereği at, ok ve yayla donatılmışlardı... Ve Türkler cesaret dolu bir tutumla korkunç biçimde ulumaya ve üzerimize ok yağdırmaya başladılar.

Bizi şaşkınlığa sürükleyen yoğun ve hızlı darbeler sonucu bizimkilerin bir bölümü öldü veya yaralandı. Sonunda kaçmaya başladık. Böyle bir savaş türünü (yöntemini) daha önce tanımadığımız için, (kaçmamıza) şaşmamak gerekir."

Bir başka tarih yazıcısı, Tyruslu Wilhelm, aynı ortamı şu sözlerle öyküler:

"Türklerin attığı yoğun oklar gökyüzünü yağmur veya doludan daha fazla kararttı; birçoğumuzu delik deşik etti.

Askerlerimiz bu savaş türünü hiç bilmiyorlardı... Geri çekilmek zorunda kaldılar. Saldırılarında başarılı olamayan Türkler, geri çekildiğimiz sırada bizi yine ok yağmuruna tuttular. Yaralanmayan pek az savaşçımız kaldı."

Görüleceği üzere, Haçlıları sadece kendilerine yabancı olan Anadolu toprakları şaşkınlığa düşürmez. İstanbul ve yakın çevresi dışında bütün Anadolu topraklarında karşılarına başlıca güç olarak çıkan Türklerin savaş yöntemi de onları ne yapacaklarını bilemez duruma sokar.

"Karanlık Çökene Değin Türkleri Kılıçtan Geçirdik"

Chartresli Fulcher, Eskişehir yakınlarında yapıldığı söylenen savaşın sonrasını betimler:

"Bir Türk atlı gücü büyük bir hızla çadırlarımıza saldırdı; varımızı yoğumuzu yağmaladı ve insanlarımızı kılıçtan geçirdi... Bir ahıra sıkışmış koyunlar gibi korku içinde titriyorduk. Dört bir yanımız Türklerce çevrilmişti. Herhangi bir noktadan saldırıya geçmeyi göze alamıyorduk. Bir yandan erkeklerimiz, kadınlarımız ve çocuklarımız, öbür yandan üzerimize atılan tanrıtanımazların çıkardığı sesler/gürültü havayı inletiyordu. Canımızı kurtarma umudunu yitirdik. Günahkâr ve suçlu olduğumuzu anladık ve Tanrı'dan merhamet diledik...

Bu arada önderimiz Kont Robert, üzerimize atılan gözü pek Türkleri püskürtmeye uğraşıyordu. Yakarışlarımızı duyan Tanrı bizim cesaretimizi artırmaya, düşmanınkini azaltmaya başladı. Ayrıca yoldaşlarımızın yardıma koşmaları bize gözü pekliğimizi yeniden kazandırdı.

Türkleri ordugâhlarına değin dağ tepe kovaladık. Daha önce elimizden aldıkları malların bir bölümünü ve sayısız çadır, at ve deve ele geçirdik. Karanlık çökene değin Türkleri kılıçtan geçirmeye devam ettik."

Aktardığım öznel anlatılara göre, Eskişehir yöresindeki savaş, Türklerin yenilgisiyle sonuçlanır. Artık Anadolu toprakları boyunca Haçlıların Antakya'ya ulaşmasını önleyecek bir güç yoktur.

Antakya Kuşatması sırasında yazılmış öznel deneyim, izlenim ve yönelimleri belgeleyen özgün mektupları daha önce irdelemiştim.

Antakya Kuşatması'nı yaşayan Tyruslu Wilhelm'in anlatısının küçük bir bölümünü aktarıyorum:

"Kuşatmanın ilk günlerinde gerekseme duyduğumuz her şey bol miktarda vardı... Düşüncesiz askerler bu bolluğun hep süreceğini sandılar ve hiçbir şekilde ölçülü davranmadılar. Ölçülü kullanıldığında uzun süre yetebilecek yiyecek içecekleri har vurup harman savurdular. Ordugâhta düzene uymadılar. Bu savurgan kullanımın sonu olmayacağını, tutumlu davranmaları gerektiğini söyleyen deneyimli kişilerin sözünü dinlemediler... Ve kıtlık baş gösterdi."

"Batılı Olan Bizler, Yeni Adlar Aldık, Doğulular Olduk"

Antakya o dönemde de çok kültürlü bir yaşam ortamıdır. Kentte yaşayan halk, Türkler, Yunanlılar, Suriyeli ve Ermenilerden olu-

şur. Haçlılar yöre halkının gelenek görenek ve yaşam biçimini bilmez. Bilgi toplamada başarısız kalırlar. Tyruslu Wilhelm anlatısını şöyle sürdürür:

"Bazıları kendini Yunanlı, bazıları Suriyeli, bazıları Ermeni diye nitelendiriyor ve dillerine, göreneklerine, davranışlarına kesin uyuyorlardı. Görenek ve konuşma biçimi yönünden yöre halkından ayırt edilemeyen insanlar aramıza sızdığında, bulup çıkarmak hiç de kolay bir iş değildi."

Yörenin çok kültürlü yapısı Avrupalıların gelişinden itibaren yeni boyutlar kazanır. Daha önce gönderme yaptığım Mayer, I. Haçlı Seferi'nden sonra bu bölgede "Pulanlar" diye nitelenen yeni bir topluluk oluştuğunu yazar. Pulanlar, Türk-Yunan, Fransız-Suriyeli veya Alman-Türk evliliklerinden doğanlardır.

Bu karışıma bakıldığında, şu söylenebilir: Dinsel, toplumsal, töresel kurallar/yasaklar insanların gönlüne egemen olamaz. İnsan, bir biçimde yeni durumlara kendisini uydurur ve insanlığını gerçekleştirir.

Çok kültürlülük, etnik kökenlerin çokluğu veya karışması salt karışık evliliklerle sınırlı kalmaz. Bireysel ve kültürel kimlik anlayışı da değişen koşullara göre yeniden biçimlenir, yeni içerikler ve görünümler kazanır.

Bu bağlamda Chartresli Fulcher 1127 yılında Kudüs'te, yukarıda değindiğim etnik ve kültürel karışımı dile getiren şu satırları yazar. Mayer'e dayanarak alıntılıyorum:

"Batılı olan bizler, şimdi Doğulu olduk. Romalı ve Fransız olanlar, bu topraklarda Celileli ve Filistinli oldular... Doğduğumuz yerleri unuttuk artık. Çoğumuz hiç kimsenin duymadığı adlar aldık. Artık bazılarının burada sanki babalarından miras kalmış gibi evi barkı, hizmetçisi var. Bazıları evleniyor, ama hemşerisi bir kadınla değil; bir Suriyeli veya bir Ermeni ile. Daha önce yabancı olanlar, şimdi yerli oldular."

Bu alıntıdan da görüleceği gibi, Doğu/Batı ayrımı, Batı felsefesinde ve edebiyatında Rönesans ve Aydınlanma'dan çok önce belirginleşmiştir. Söz konusu belirginleşme Haçlı Seferleri ile başlamış ve bütün Batı'yı veya Avrupa'yı kapsayan bir görüngü niteliği kazanmıştır.

"Türkleri, Yemek İçin Kızartın!"

Daha sonra Antakya'da kurulan Haçlı kent devletinin yönetimini üstlenen Bohemond, öbür komutanlara casuslardan kurtulmanın bir yolunu bulduğunu, bu işi kendisine bırakmalarını önerir. Bulduğu yol şudur. Tyruslu Wilhelm bulunan yöntemi şöyle anlatır:

"Akşam oluyor, herkes akşam yemeği hazırlığı ile uğraşıyordu. Bohemond, birkaç tutsak Türk'ün getirilmesini buyurdu. Türkleri cellada teslim etti. Cellat anında Türklerin kellesini vurdu. Bohemond yemek pişirmeye yetecek büyüklükte bir ateş yaktırttı ve Türklerin kızartılmalarını ve sanki yenileceklermiş gibi büyük bir özenle hazırlanarak sofraya konulmalarını buyurdu. Birileri gelip de bu hazırlıkların ne anlama geldiğini soracak olursa, adamları şu yanıtı verecekti: Kuruldaki komutanlar bundan böyle yakalanan düşmanlara (Türklere – OBK) ve casuslara böyle davranılacağını; onların komutanlara ve halka yiyecek olarak sunulacağını kararlaştırmıştır. Bu tür haberler bütün Doğu'da yayıldı; en uzak ülkelere değin ulaştı ve herkese korku saldı."

Kıyıcılık, acımasızlık ve öldürücülük konusunda bundan daha insanlık dışı bir uygulama olabilir mi? Acımasızlık ve kıyıcılık gibi özellikleri Türklere atfeden anlayışı ve bu anlayışın Türk imgesi hakkında yarattığı ve yaygınlaştırdığı önyargıları sorgulamak gerekmez mi?

Antakya'da bir Haçlı devletinin çekirdeği oluşturulmasına karşın, kentin kalesi Türklerin elindedir. Kaleyi dıştan fethetmek zordur. Koşullar ağırlaşır, Haçlıların savaş gücü azalmaya yüz tutar.

Bohemond, kaleyi içten fethetmek yoluna gider. Bu amacı gerçekleştirebilmek için, Türk savaşçılarının birini satın alma yolunu seçer. Bohemond'un satın aldığı ve kalenin burçlarından birinin savunmasını üstlenmiş olan Firuz'un para ve san karşılığı ihaneti kalenin düşmesinde en önemli etkenlerden biri olur.

Bu ihanet adı bilinmeyen bir tarih yazıcısı ve Tyruslu Wilhelm tarafından ince ayrıntılarına değin betimlenir.

"Tanrı Düşmanı Türkler, Antakya'da Bizi Kuşattılar"

Brun adlı Luccalı bir yurttaşın anlattığına göre, Gürbuğa (Kerboğa, kahramanlık şiirlerinin Corbaran'ı) komutasındaki Türkler Antakya'yı çepeçevre kuşatır. Kente giriş çıkışı denetler.

Haçlılar, kendi aktarımlarına göre, bu kuşatma sırasında "korkunç acılarla" tanışırlar. Kuşatma sırasında yaşanılan şeyler, Haçlılarca yazıya dökülür. Yazılanlar, Hıristiyan dünyasında yüzyılların akışı içinde yaygınlaşarak ve kalıcılaşarak, Türk imgesinin öğelerine dönüşür.

Sözünü ettiğim adı bilinmeyen kişi konuyu şöyle öyküler:

"Bu melun Tanrı düşmanları (Türkler – OBK) Antakya'da bizi çember içine aldılar ve çoğumuzun açlıktan ölmesine neden oldular. Bir ekmek bir besant idi (besant, altın Bizans parası – OKB). İnsanlar at ve eşek eti yiyor ve satıyordu. Her şey inanılmayacak ölçüde pahalıydı. Kıtlık öyle etkin olmaya başladı ki, insanlar incir ve üzüm yapraklarını, dikenleri pişirip yemek zorunda kaldılar. Bazıları, kurutulmuş at, öküz, deve ve manda derisi ile açlığını köreltiyordu, anlatımı olanaksız her türlü yokluk ve korkuya Tanrı adına ve Kutsal Mezar'a ulaşmak için katlanıyorduk. Yirmi dört gün boyunca kıtlık ve korku gibi büyük eziyetlere maruz bırakıldık."

Adı bilinmeyen anlatıcının aktardığı "bu anlatımı olanaksız acıları" Haçlılara yaşatanlar kimdir? Alıntıda açıkça belirtildiği üzere, söz konusu acıları ve eziyetleri yaşatan elbette acımasız Türklerdir! Bu tür öznel anlatımlar ve aktarımlar, yapıtaşları olarak kullanılarak, tümüyle kurgusal bir binaya benzeyen Türk imgesinin görüntüsü/profili ortaya çıkarılır.

"Sonunda Tanrı Merhamet Etti ve Kutsal Mızrağı Gösterdi"

Günceler ve anlatılar daha önce değindiğim "Kutsal Mızrak" mitosunun veya söylencesinin o dönemde ne denli araçsallaştırıldığını ve önemli bir işlev gördüğünü kanıtlamaktadır. Gilesli Raimond bu söylenceyi bütün ayrıntıları ile aktarır. Kutsal Mızrak"ın (İsa'nın mızrağı – OBK) bulunduğu sırada Haçlıların katlandığı sıkıntıları anlatan Gilesli Raimond, şu görüşleri öne sürer:

"Daha kötü şeyler oluyordu, örneğin bizden birçok kişi Türklere sığınıyor, onlara kentte egemen olan sefaleti anlatıyordu. Böylece Türklerin cesareti ve bize yönelik tehdidi daha da artıyordu."

Aktarımdan da anlaşılacağı üzere, Haçlıların safında iki karşıt eğilim baş göstermiştir: Bir yanda giderek büyüyen umutsuzluk ve düş

kırıklığı, öbür yanda söz konusu umutsuzluğu ve düş kırıklığını yenmek amacıyla, inanç ve ona bağlı söylencelerden kazanılmaya çalışılan güç ikilemi vardır.

Anlatıma göre, bu ikilem içinde "Kutsal Mızrak" bulunur. Gilesli Raimond konuya ilişkin şunları yazar:

"Sonunda Tanrı merhamet etti ve mızrağı gösterdi. Mızrağın ucu göründüğünde bu satırları yazan ben, mızrağı öptüm. Kenti kaplayan sevinç ve coşkuyu anlatamam. Mızrak 14 Haziran (1098) günü bulundu."

Görüldüğü gibi, insan zor durumlarda her türlü söylenceyi yaratmaya ve yaymaya yeteneklidir. Böylece, fiziksel gücün yetmediği durumlarda ve zamanlarda inançtan kaynaklanan imgelem gücü de devreye sokulur.

Aktarımlara bakılınca, Gürbuğa ve komutasındaki Türklerin kuşatması sırasında Haçlıların edindikleri izlenimler ve yaşantıların önce öznel-bireysel belleklere, zamanla da Batı'nın kolektif belleğine kazındığı anlaşılıyor.

Antakya'da gerçekleşen bu uzun kuşatma, I. Haçlı Seferi boyunca yaşananlar arasında en fazla iz bırakan olaylardan biridir. Anılan olay hakkında yazılanlar, yaşandığı öne sürülen sıkıntıları aktarmakla birlikte, Gürbuğa ve Türklerin yaşamının merak konusu olduğunu da göstermektedir.

Öznel aktarımlarda öne çıkarılan sıkıntıların büyüklüğü, bir ölçüde Haçlılara bu sıkıntıları yaşatanların, yani Türklerin istenç ve güçlerinin büyüklüğü olarak da yorumlanabilir.

Bu yorum tarzı, Haçlıların büyük bir öznel çeşitlilik ve kurgusal özellik taşıyan anlatımlarının yanı sıra, Türk imgesinin karmaşık, bütünlüksüz, benzeşik olmayan yapısının nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Gürbuğa'nın otağının Haçlılar üzerinde çok canlı bir etki bıraktığı seziliyor. Tyruslu Wilhelm, Türk komutanın otağı hakkında şunları yazar:

"Elde edilen zengin ganimetler arasında Gürbuğa'nın çok ince bir emek ürünü olduğu anlaşılan görkemli otağı da vardı. Otağ sanki bir kent gibi düşünülmüş/tasarımlanmış ve yapılmıştı. İçinde çok çeşitli renkte zengin ipek kumaşlardan burçlar, surlar, duvarlar vardı.

Otağın orta yerinde çok düzeyli ve zevkli bir konut bulunuyordu. Orta noktadan bakıldığında çeşitli yönlere ayrılan ve sokaklar oluşturan bölümler vardı. Bu bölümlerin içerisinde konutlar bulunuyordu. Bu görkemli yapıta iki bin kişinin sığdığı söyleniyordu."

Gürbuğa'nın otağına ilişkin bu ayrıntılı betimleme, Doğu tasarımına ve ürünlerine duyulan ilgiyi de anlatmaktadır. Başka veya "yabancı" diye ulamlanan "Doğu'ya özgü şeyler", bir bakıma egzotizmin de kaynağını oluşturmaktadır. Ayrıca, otağ, barbarlığın veya en azından yerleşik kent yaşamına geçmeme durumunun dışavurumu olarak algılanan göçebe yaşam tarzının bir göstergesi biçiminde değerlendirilir.

"Puy Piskoposu Çok Sayıda Türk'ün Kesik Başını Surların Önüne Diktirtti"

İnsanın iyiliği veya kötülüğünün boyutları soyu ve kanına bağlı anlatılanlar, bu genel ilkeyi doğrular niteliktedir. Şöyle ki: *"Eskiçağın dinsizleri/putataparları gibi,"* diye yazıyor Nogentli Guibert, *"Türkler de ölülerinin gömülmemesinden çok büyük acı ve rahatsızlık duyuyorlar. Bu acı, bir Hıristiyan'ın ruhunun lanetlenmesi tehlikesi karşısında duyduğu acıya benzer. Puy piskoposu onların öfkesini en üst düzeye çıkarmak için, Antakya kuşatması sırasında Haçlı ordusuna buyruk verdi ve bir Türk'ün başını getiren herkese on iki dinar ödenmesini emretti. Çok sayıda Türk'ün kesik başını surların önüne diktirtti ve onları Türklerin görebileceği şekilde uzun direklere astırdı. Bu durum, Türkleri korkunç acılara boğdu ve Türkler korkudan donup kaldılar."*

İnsan, özgün koşulları ve gerçeklikleri içerisinde değerlendirildiğinde, insana ne salt iyilik ne de salt kötülük üreticisi denebilir. Ahlaksal değer anlamında iyilik ve kötülük, insanda sürekli yan yana bulunur veya davranış biçimi olarak dışa vurulur. İnsan oluşla bağdaşmayan eylemi gerçekleştiren de, bu tür eylemleri yazıda saklayıp günümüze ulaştıran ve uygarlık sürecinin kopuksuz değerlendirilmesini olanaklı kılan da yine insandır.

Tarih bilincini olanaklılaştıran yazının işlevini vurgulayan Chartresli Fulcher'in Akko, Askalon, Sidon ve Beyrut yörelerinde-

ki çatışmaları anlattığı bölümden aktarmak yararlı olabilir. Şöyle der Fulcher:

"Yazı yazma becerisine sahip olanların aldırmazlığı veya deneyimsizliğinden dolayı bütün bu olup bitenlerin yazılmayacağı ve unutulup gideceğinden korktuğum için, az yeteneği ve bilgeliği olan ben Fulcher, gözü kara sayılma tehlikesini göze alarak, Tanrı'nın bu görkemli yapıtlarını yazmayı ve yayımlamayı doğru buldum. Kendi gözümle gördüğüm ve güvenilir anlatıcılardan öğrendiğim her şeyi derledim. Bütün bunları salt kendime saklamamak için, bir yapıtta bütünleştirdim ve benden sonra geleceklere aktardım. Okuyanlardan bilgisizliğimi hoş görmesini, gerekli olan yerlerde biçemsel düzeltmeler yapmasını diliyorum. Ama okuyan güzelleştireceğim diye, bu tarihsel öykünün bölümlerinin sıralanışını ve içyapısını değiştirmesin. Çünkü böyle bir şey yapanın, olaylara ilişkin gerçekleri bozacağından korkarım."

Yazı veya yazma kültürünün yaygınlığı, Batı'yı farklılaştıran önemli yönlerden biridir. Yukarıdaki alıntı, hem yazı kültürünü, hem de yazının tarihsel sürekliliği sağlamadaki rolünü somutlaştırması bakımından ilginç bir örnek oluşturmaktadır.

3. Ricoldo De Monte Croce'nin "Seyahatnamesi"nde Doğu, Türk-İslam İmgesi ve Oryantalist İzler

Monte Croce, Batı'nın Doğu ve İslam Algısını Biçimlendirir

Avrupa kültür tarihinde Doğu, İslam ve Türk imgesinin belirginleşmesi sürecine kalıcı katkı yapanlardan biri de İtalyan rahip Ricoldo de Monte Croce'dir. Ricoldo de Monte Croce'nin başta bu bölümde irdelediğim "gezi yazısı" olmak üzere, diğer yapıtlarında sergilediği İslam imgesi özellikle Luther'i etkiler. Öyle ki, Luther, şaşkınlık düzeyinde etkilendiğini belirtir; Ricoldo'nun İslam ve yapıttaki deyişle, "Sarasenler" konusunda yazdıklarını üstlenir ve üstlenmekle kalmaz, yazılanları Türklere uyarlar.

O bakımdan Luther'in Türklere ilişkin yaklaşımını anlayabilmek için, Ricoldo'yu tanımak gerekir. Bu amaçla Ricoldo'nun propagan-

da amaçlı yapıtını eleştirel bir yaklaşımla konulaştırmanın yararlı olabileceğini düşünüyorum.

Ortaçağda, Doğu'yu Hıristiyanlaştırma eylemleri çerçevesinde Arap ülkelerine gelen Hıristiyan din adamlarının başında İtalyan kökenli Dominik papazı Ricoldo de Monte Croce gelir.

Ricoldo de Monte Croce'nin Doğu'da Hıristiyanlığı yaymak için giriştiği etkinlikler konusundaki tarihsel bilgileri Hermann Barge'ye borçluyuz.[86]

Misyon gezisinin önemli bir bölümünü Bağdat'ta geçiren Ricoldo, Arapçayı çok iyi öğrenir; Kuran'ı ayrıntılı inceler. Ricoldo izlenimlerini ve incelemelerinin sonuçlarını *Kuran'ın Çürütülmesi* (Confutatio Alcorani) adlı yapıtında toparlar ve Latince yayımlar. Hıristiyan dünyasını İslamiyet konusunda önyargılar temelinde bilgilendirmeyi ve tek yanlı yönlendirmeyi amaçlayan bu yapıtın yanı sıra, beş adet mektup yazar.

Barge, ortaçağda Doğu'nun Hıristiyanlaştırılması amacıyla en yoğun çabayı Dominik(en) tarikatına mensup papazların gösterdiğini ve Doğu'nun Hıristiyanlaştırılması düşüncesinin ve eyleminin Moğol tehlikesine koşut olarak yoğunlaştığını vurgular.

Batılı Hıristiyanlar, anılan yapıtta yer alan anlatımla, Tatarların "büyük vahşiliği" ve "dinsel katılığı" karşısında etkinleşirler. Bu kapsamda 13. yüzyılın ikinci yarısında özellikle Dominik papazlar misyonerlik görevi üstlenerek Doğu'ya, Moğolların ülkesine doğru yola çıkarlar. Birçoğu yaşamını yitirir, sağ kalanlar Moğol sınırı boyunca etkinliklerini sürdürürler. Toscanalı Ricoldo misyonerlerin en önemlilerinden biridir. Ricoldo'yu önemlileştiren şey, izlediği yol ve yordamdır. Ricoldo, Kuran'ı ve yazıldığı dil olan Arapçayı ve Kuran bilginleri ile tartışmayı bilmeden, Müslümanların Hıristiyanlaştırılamayacağını öne sürer.

Bağdat, Ricoldo İçin "Sevinç ve Erinç" Kaynağıdır

"Özgür bilimler diye adlandırılan dünyasal bilgileri" edinmek üzere uzun gezilere çıkan bu Dominiken rahip, aynı zamanda coşkulu bir konuşmacıdır; büyük halk kitlelerini erekleri doğrultusunda de-

vindirecek ölçüde yetkin ve etkindir. Hıristiyanlık çerçevesinde kalmak koşuluyla, akılcı ve dünyasal yaklaşımlar ve sorun çözme yöntemleri geliştirmeye çalışır.

Yaşamının son dönemlerinde Santa Maria Nuova Manastırı'nın başrahipliğine getirilir. 1317 yılına değin bu görevini sürdüren Ricoldo, 31 Ekim 1320 günü ölür.

Misyon amacıyla yapılan uzun süreli Doğu gezisi, Ricoldo'nun düşün dünyasında önemli gelişmelere neden olur. Arapçayı, Kuran'ı ve Kuran yorumlarını çok iyi öğrenen Ricoldo, kendisini her zaman övgü ve saygıyla anımsadığım Alman edebiyatı tarihçisi Wilfried Buch'un deyişiyle "İslam'a tutku"sunu yazıya döker. Ancak anlatılanlara bakınca, Ricoldo'nun İslam'a tutkusunun bir yandan kin ve düşmanlık, öbür yandan ürküntüyle karışık bir hayranlık içerdiği görülebilir.

Ricoldo'nun gezi yazısı veya "seyahatnamesi", J. C. M. Laurent tarafından yayımlanır.[87] Ricoldo gezip gördüğü yerlerin özelliklerini çok ayrıntılı biçimde anlattığı için, gezi yazısı Filistin'in coğrafyasına ilişkin başvuru kaynağı özelliği taşır.

Ricoldo, Akko kentinin Araplar tarafından alındığında Bağdat'tadır. Yaşadığı ortamdan "sevinç" ve "erinç" duymakta; fakat Akko'nun düşmesi, Hıristiyan halkın yaşadığı ileri sürülen kıyımlardan dolayı da içi "üzüntüyle" dolmaktadır.

Kuşku, Ricoldo'ya da Rahat Vermez

Doğu gezisini 1301'de bitiren Ricoldo, aynı yıl Floransa'ya döner. İtalya'ya geri dönüşü, içine düşen kuşkuya bağlanabilir. Şöyle ki: Ricoldo, Müslümanların yanılgıları olup olmadığı sorusuna bir başına yanıt veremez. Çünkü Müslümanlar arasında yaşamış, onların sevecenliğini görmüştür; ama yine de emin değildir. O nedenle, "Müslümanların yanılgılarından emin olmak için, papanın görüşünü ve olurunu" almak ister Ricoldo. Papa, Fransa'nın Avignon kentindedir ve Ricoldo, papayla görüşme isteğini gerçekleştiremez.

Bu bağlamda vurgulanması gereken nokta şudur: Ricoldo'nun Müslümanların yanılgıları mı, yoksa öz bilincinde uç veren kuşkular ko-

nusunda mı aydınlatıcı ve rahatlatıcı bilgilere gerek duyduğu ve bu nedenle İtalya'ya geri döndüğü karanlıktır. Ayrıca, Papalık kurumunun, İslam konusunda "kuşkulu noktalar" üzerine görüş almak üzere Ricoldo'yu geri çağırdığı da ileri sürülebilir.

Öyle anlaşılıyor ki, Vatikan, Ricoldo'nun o zamana değin görülmemiş biçimde Kuran'ı, Kuran yorumcularının gerekçelerini irdelemesinden, Hıristiyan dünyasından saklı kalması istenilen malzemeyi Hıristiyanların edimine sunmasından rahatsızlık duymuştur.

Nitekim İslam'a ilişkin ayrıntılı irdelemelerin Hıristiyanlar için "zararlı" olabileceği düşüncesi, Ricoldo'dan sonra da uzun süre gündemde kalır. Örneğin, Basel Konsili 1541 yılında Kuran'ın Latince çevirisinin yayımlanmasını yasaklar.

Konuya ilişkin görüşlerine başvurulan Baselli hukukçu Bonifacius Amerbach, Hıristiyanları kastederek, *"Tanrı'yı küçülten bu tür bir kitabın yayımlanarak, bilgili bilgisiz, adaletli adaletsiz, iyi kötü insanların eline geçmesini uygun bulmadığını ve Basel kentine yarar getirmeyeceğini"* belirtir.

"Moğollar Yalan Söylemez!"

Ricoldo, Kudüs'ten sonra Tripoli'yi, Ermenistan'ı; Türk ve Türkmenlerin ülkelerini dolaşır; Sivas ve Erzurum üzerinden İran'a geçer.

Çok iyi bir gözlemcidir, çözümleyici bir yaklaşımla gözlemlerini yazıya döker. Gördüğü ülke ve kültürlerin özgünlüklerini ve yaşamı biçimlendirme yöntemlerini ayrıntılı betimler.

Moğolların düşünce biçimi ve yaşam alışkanlıkları konusunda yazdıkları Ricoldo'nun yukarıda belirtilen yönünü sergiler; örnek olsun diye aktarıyorum: *"Moğolların düşünce biçimi öbür uluslarınkine benzemez; çünkü Moğollar yalan söylemezler. Bütün halklar gibi, kendilerinin de bir Tanrı yasasına sahip olduklarına inanırlar. Bir farkla: Onların tanrısı, bir tür doğa yasasıdır. O bakımdan yabanıl hayvanlar ve kuşlar gibi belli doğal bir içgüdüye göre yaşarlar; yaz kış oturdukları yeri değiştirirler. Koyu sıcak ve soğuktan çekinirler.*

Yoğun soğuk Türklerin (Turchia) ülkelerinde egemendir. Soğuk yoğunlaşınca, Arapları ve Hıristiyanları suçlarlar; 'Bazılarınız soğuğun yoğunlaşmasına neden oldu!' derler. Ülkelerinde sürekli dolaşırlar. Soğuğa karşı korunmak için astarlı kürk giyinmiş birine rastladıklarında, onu yakalar, üzerindeki giysileri zorla alırlar ve şöyle derler: 'Bu kalın deri ve bezleri giyerek soğuğun gelmesine neden oldun!' Bazı şeyleri günah sayarlar, bazı şeyleri saymazlar. Büyük kağan hoşlandığı için, sarhoşluğu ve sarhoşluk sonucu kusmayı olumlu bir eylem diye nitelendirirler."

İmge oluşturucu anlatımlar bakımından yukarıdaki alıntıda önemli bir husus somutlaşmaktadır. Söz konusu husus, Asya'dan Avrupa'ya yapılan saldırıların ikinci dalgası olarak görülen Moğolların Türklerle özdeşleştirilmesidir. Bu yaklaşım, hem bütüncül veya yekpare bir Asya imgesine dayanmakta, söz konusu imgeyi yaygınlaştırmakta, hem de Moğollar ile Türklerin aynı kökten geldiği savını güçlendirmektedir. Bu anlayış, oryantalist düşünce tarzına da içkindir.

Ricoldo, Moğollara ilişkin izlenimlerini öykülemeyi sürdürür: Bu rahibin aktarımları uyarınca, Moğollar, *"hırsızlığı ve soygunculuğu övgüye değer bir açıkgözlülük olarak değerlendirirler. Yalandan iğrenir, gerçeği severler. Kendilerine saygı gösterilmesine pek önem verirler. Egemenleri atından inince, onlar da atlarından inerler. Egemenlerine koşulsuz bağlıdırlar. Biri ölümle yargılandığında, egemen şöyle konuşur: 'Vurup devirin, sürekli uykuya gönderin!' (Ölüme ölüm demez, uyku derler.) Öldürülecek kişiye gelir, şöyle konuşurlar: 'Egemenimiz seni yıkıp, uykuya göndermemizi buyurdu!' Bunun üzerine ölüme yargılı olan kişi şu yanıtı verir: 'Egemenimiz söylüyor, buyuruyor!'; kollarını uzatır ve 'Bağlayın beni!' der.*

Dövmeyi ve dövülmeyi onur kırıcı bulurlar. Öldürülmeyi çok kötü bir şey olarak görürler ve adam öldürmekten sakınırlar. Bir kağan egemenliğini kazanmak için başkalarını öldürür; boş yere kan dökmemeye özen gösterir. Büyük kağanın kanının yere dökülmesini sakıncalı bulurlar. Herhangi bir insan ille ölecekse, boğarak öldürürler. Bir kağan ölünce onun yerine geçen, ister ölenin oğlu ister bir başkası olsun, ölenin bütün karılarını alır, kendi karısı yapar. Ölen

kağanın karılarını kendine eş (karı) yapmayan kişi kağan olarak tanınmaz. Kadınlar onu büyük kağan yaparlar!"

"Bağdat, İslam'ın Düşünsel Merkezidir"

Ricoldo uzun süre yaşadığı Bağdat kentine ilişkin şunları yazar: *"Peygamberlerin ardılı olan halife Bağdat'ta yaşadığı için, bu kent Arapların düşünsel, dinsel ve siyasal merkezi idi. Tatarlar, halifeyi öldürdüler. Kentin büyük bir bölümünün yıkılmış olmasına karşın, kentte hâlâ sayıları binleri bulan Hıristiyan ve Yahudi yaşamaktadır. Sarasenlerin sayısının 200.000 dolaylarında olduğu sanılmaktadır. Bu halkların hepsi Tatar egemenliği altındadır. Sarasenlerin büyük okulları ve önemli öğretmenleri vardır. Din adamları burada bulunur; İslam'ın çeşitli tarikatları/mezhepleri burada buluşur."*

Ricoldo, İslam mezheplerinin yandaşlarıyla yakın ilişkiler kurar; Kuran öğretmenleri ve yorumcuları ile görüş alışverişinde bulunur. Aşağıda alıntıladığım sözler, bu yoğun görüş değiştokuşunun somut göstergesidir: Yukarıda kaynak olarak andığım Barge'nin aktardığına göre, *"Müslümanların kötü yönlerini,"* diye yazar Ricoldo, *"tanımak istediğimiz ve yandaşlarına, yaşadıkları ve üniversitelerinin bulunduğu yerlere saldırmayı amaçladığımız için, onlarla bir süre tartışmak zorundaydık. (Bizim bu niyetimize karşın) onlar bizi Tanrı'nın melekleri örneği okullarına, tekkelerine, ibadet yerlerine, camilerine ve evlerine aldılar. Kutsal yasalarını (Kuran'ı – OBK) ve öbür yapıtlarını iyice gözlemledik."*

Yukarıdaki saptama, Hıristiyanlığın karşıtlarına ilişkin hoşgörüsüzlüğün ve katılığın çok belirgin olduğu ve uygulandığı bir dönemde, ortaçağda yapılmış olması bakımından düşündürücüdür. Ricoldo, bu durumu bildiği için sözlerini İslam'ı kötüleyen nitelemelerle başlatıp, Müslümanları öven belirlemelerle bitirmektedir.

Yine Ricoldo, Kuran'ı küçümserken, Arapların gelenek göreneklerinden, alışkanlıklarından ve yaşam tarzlarından övgüyle söz eder. Sanki Kuran'ın tanıtımının yanı sıra bir başka amaç gütmektedir. Bu amaç bağlamında dinsel kuralları önemsemeyen Hıristiyanlara ayna tutmakta, "Bakın ne durumdasınız, görün!" demek istemektedir.

Kuşkusuz, Ricoldo'nun bireysel ve toplumsal bilinci yaşadığı dönemin birikimi ve eğilimleri ile sınırlıdır. Ancak Ricoldo, İslam'ın güçlü yönlerini vurgulayacak denli cesaretlidir. Şöyle ki: *"Böyle bir kutsal kitapla bu tür yetkin işlerin başarılmış olması, bizi şaşkınlığa düşürdü. Araplara öğüt vermekten çok, Hıristiyanları şaşırtmak amacıyla bu yetkinliklerden bazılarını anlatmak istiyorum."*

"Müslümanlar, Sevecen ve Övgüye Değer İnsanlardır"

Bu bölümün başlığı açık bir çelişkiyi içerir: Ricoldo, bir yandan Kuran'ı uygunsuz nitelemelerle anlatır, öbür yandan da Müslümanlardan övgüyle söz eder. Şu alıntı söz konusu çelişkili tutumu somutlaştırmaktadır: *"Sarasenlerin (kutsal kuralları) öğrenmede istekliliğini, ibadete sadıklığını, yoksullara karşı merhametini, Tanrı adına, peygamberlere ve kutsal yerlere karşı saygısını, göreneklerindeki övgüye değer ciddiyetini, yabancılara karşı sevecenliğini, kendi insanlarına karşı davranışlarındaki barışıklık ve sevgi üzerine iyice düşününce, kim şaşırıp kalmaz ki!"*

14. yüzyılda, çeşitli dinlerden insanların birbirine karşı eleştirel tutum ve nesnelliği bir türlü karşılıklı ilişkilerde egemenleştiremedikleri bir dönemde, böyle irdeleyici ve aynı zamanda başka dine inananları övücü saptamaları yapabilmek önemli bir olaydır.

Ricoldo, bu yaklaşımıyla, hem aydın kimliğinin birtakım gereklerini yerine getirir, hem de İslam'a ilişkin olumlu izlenimlerini Hıristiyanların düşünce dünyasına sokar. Fakat hemen belirtmeliyim ki, Ricoldo'nun bu yönü belirleyici değildir. Onun belirleyici yönü, özellikle *Kuran'ın Çürütülmesi* adlı yapıtında somut olarak görülür. Ricoldo'nun adı geçen yapıtı, İslam'a açık saldırının ve sövgünün belgesidir.

Bu bağlamda bir noktayı vurgulamadan geçemeyeceğim: "Sarasen kavramı", ilk zamanlar Kuzey Afrikalı Müslüman Arapları nitelendirmek için kullanılmasına karşın, özellikle 14. yüzyıldan itibaren, başta Türkler olmak üzere, bütün Müslümanları kapsayan bir içerik genişlemesine uğramıştır.

Türklerin, "Sarasen" kavramı ile özdeşleştirilmesine en kalıcı katkıyı yapanların başında Martin Luther gelir.

Bu anlamda Ricoldo'nun Kuran'a ve İslam'a ilişkin olumlu ve olumsuz saptamaları Avrupalı'nın salt Araplara bakışını etkilemekle kalmaz, Sarasen kavramı içine sokulan Türklerin değerlendirmesine de yoğun olarak yansır.

Örneğin, Hıristiyan dünyasında Protestanlığın kuramcısı ve kurucusu olan Luther, Ricoldo'nun yapıtını Türk tehlikesini etkisizleştirmede kullanılabilecek vazgeçilmez önemde bir araç olarak değerlendirir. *Kuran'ın Çürütülmesi*'nin Luther'ce çevrilmesi ve Luther'in çeviriye katkıları, Ricoldo'nun yapıtına verilen önemin kanıtıdır.

Ricoldo, her türlü sövgülerine ve karalamalarına karşın, İslam'ın koyduğu ve insanlar arası ilişkilerin adaletli düzenlemesini amaçlayan kurallardan çok olumlu etkilenir. Sarasenlerin öşür ve savaşta elde edilen ganimetin beşte birini yoksullara vermeye özen gösterdiklerini vurgular. Bu kapsamda şu belirlemeyi yapar: "*... Hatta köpeklerin beslenmesi için bile pay ayrılır; köpeklerin çok olduğu kentlerde, Türklerin yaşadığı bölgede, İran'da ve Bağdat'ta olduğu gibi, köpek koruyucuları vardır. Bu koruyucular köpeklere ayrılan payları toplarlar, bu tür pay olmadığı zaman, kentte sadaka dilenir, köpeklere pay dağıtırlar.*"

"Müslümanlar, Yetkin ve Olgun İnsanlardır"

Ricoldo'ya göre, Müslümanlar "yetkinliğe ve olgunluğa ermiş" din adamları gibi "saygın davranışlıdırlar. Burada bu rahibin İslam karşıtlığının bu türden olumlu değerlendirmeleri gölgelediğini bir kez daha dile getirmek, olası yanlış anlamaları önlemeye katkı yapabilir.

Ricoldo'nun *Kuran'ın Çürütülmesi* adlı yapıtı, Hıristiyanları Müslümanlara karşı düşmanlaştırıcı önyargılarla doludur ve etkileri, döneminin ötesine uzanır. Ricoldo, İslam'a ilişkin bilgi birikimini edinmesine ye Arapçayı öğrenmesine karşın, koşullanmışlık ve ön belirlenmişlik temelinde Kuran'ı irdeler.

Bundan dolayı Ricoldo'nun salt gerçekliğe ulaştığı ve irdelediği konuyu noksansız sergilediği asla öne sürülemez. Çoğu açıklamalarının eksik ya da gerekçeleri bakımından yetersiz ve kasıtlı olduğu kesindir.

Noksanlarına karşın Ricoldo, Hz. Muhammet'in göğe yükselişi ve Ay'ı ikiye bölüşüne ilişkin söylenceleri, başat Hz. Muhammet olmak üzere, halifelerin ve önder konumdaki kişilerin yaşamlarına ilişkin ince ayrıntılarla, Hz. Muhammet'in ölümünden sonra gerçekleştirilen Kuran yazımlarıyla da ilgilenir.

Ricoldo, ayrıca *Contra erroses Juda esrum* (Yahudilerin Sapmalarına/Yanılgılarına Karşı) ve *Libellus contra nationes orientales* (Doğulu Topluluklara Karşı Kitapçık) adlı özellikle misyon düşüncesiyle Doğu'ya giden papaz ve rahiplere ilişkin öğütleri içeren kitap ve yazıları da kaleme alan kişidir.

İslam dünyasında gerçekleşen gelişmeler ve ilerlemeler, Ricoldo de Monte Croce'yi derinden etkilemiş ve onu "öz" diye bildiği değerler hakkında kuşkuya düşürmüştür. Söz konusu "öz" değerlerin başında kuşkusuz Hıristiyanlık gelmektedir.

Ancak Ricoldo kuşku ve tereddüdün altında ezilip, özünü yadsıyacak denli güçsüz bir kişilik değildir. O, düşünür; yanıt arar. Bu düşünsel etkinlikler sürecinde bazen hayran olur, bazen iğrenir, bazen dost, bazen düşman olur.

Ricoldo'nun Latince olarak kaleme aldığı gezi yazısı bütün olarak ne güncel Almancaya ne de Türkçeye çevrilmiştir. Oryantalizm, İslam ve kısmen Türk imgesi bakımından önemli olan bu kaynak, uzun süre gizli kalmıştır. Kendisinden sıkça ve Alman kültüründe Türk imgesinin araştırılmasına yaptığı katkılardan dolayı övgüyle söz ettiğim Wilfried Buch, Ricoldo'nun gezi yazısının İslam ve Türk imgesi yönünden önemli sayılabilecek bazı bölümlerini seçip Almancalaştırmıştır. Aşağıdaki değerlendirme, Buch'un andığım bu çevirisine dayanmaktadır.

Hemen şunu belirtmeliyim: Ricoldo'nun Türkiye ve Türklere ilişkin anlattıkları yapıtın bütünlüğü içerisinde küçük bir bölümdür. Ricoldo, gezisi sırasında İç ve Doğu Anadolu'nun sadece çok küçük bir bölümünü görmüştür. O nedenle, Türklere ilişkin anlatımları, deyim yerindeyse, "tadımlık" niteliğindedir.

Ricoldo'nun öznel izlenimlerine genelgeçerlik kazandırma eğilimi veya girişimi gezi yazısında görülürleşir. O nedenle, bu tutum göz önünde tutularak, bu metinde yer alan anlatımlar değerlendirilme-

lidir. Söz konusu "seyahatname" veya "gezi yazısı"nın Anadolu ve Türkler ile ilgili diğer bölümleri şöyle sıralanabilir:

"Türkiye ve Türkimanlar (De Thurchia et Thürchimannia), Yabanıl ve Güçlü İnsanlardır"

Sekizinci bölümde Ricoldo, Anadolu gezisi sırasında edindiği izlenimlerini ve yaşantılarını şöyle öyküler:

"Ermenistan'ı geçip Türkiye'ye geldik. Orada Türkimanları (Türkleri – OBK) gördük. Bunlar Sarasenlerdir ve genel olarak köstebekler gibi, yerin altında yaşayan hayvanımsı insanlardır. Fareler gibi deliklerinden dışarı çıkarlar ve bir anda kocaman bir ordu oluştururlar.

Kadınları başta olmak üzere, yabanıl ve güçlü insanlardır. Ayrıntıları bırakıp, bir olayı anlatmak istiyorum. Biz develerle geçerken, gebe bir Türk kadını yaya olarak hayvanları izlemeye başladı. Çöl gibi bir yerde konaklayıp geceyi geçirirken, bir başına hiç ses çıkarmadan doğurdu. Sabah sağa sola devinen çocuğu gördüğümüzde şaşırdık. Yola koyulunca çocuğunu kucaklayan anne bizi izlemeyi sürdürdü.

Sözünü ettiğim Türkimanlar, özellikle büyük deniz (Akdeniz) kıyısında oturan Yunanlılara pusu kurarlar. Güvenilir kaynaklardan öğrendiğimize göre, Yunanlılar, Türklerden öyle çekinirlermiş ki, birbirlerini bağlayabilecekleri at koşumları olmaksızın kentlerinden ve surlarından dışarıya adım atmazlarmış.

Yunanlıların söylediklerine göre, Türkler, yanında at koşumu taşımayan bir Yunanlı'ya rastladıklarında onu hemen öldürürlermiş. O nedenle, Yunanlılar tohum ekmeye, ormanda çalışmaya ya da bir başka iş yapmaya giderken, bağlanabilecekleri bir at koşumunu yanlarında bulunduruyorlar. Bütün bu olaylar Hz. Süleyman'ın şu sözlerini doğrulamaktadır: 'Kötüyü, kötülükleri bağlayacak her kişi, günahlarının ipiyle bağlanacaktır!' "

Yukarıda yer alan değerlendirmeyi yapan İtalyan bir misyonerdir. İtalya, Vatikan'ın içinde bulunduğu ülke olması nedeniyle, Hıristiyanlığın odak noktasıdır. Vatikan, Batı kamuoyunu bilgilendiren merkezi dinsel bir otoritedir. Bundan dolayı söz konusu "gezi

yazısı"nda yer alan imgesel anlatımlar, tüm Avrupa'da yayılma potansiyelini içinde taşımaktadır.

Ricoldo'nun Türklere ilişkin anlatımları, büyük ölçüde Haçlı Seferleri sırasında Anadolu'dan Batı'ya gönderilen mektupların içeriğiyle benzerlik taşımaktadır. Oryantalist birikim, İslam ve Türk imgeleri bakımından yukarıdaki alıntıda ortaya çıkan en belirgin yön, "vahşilik" ve "yabancılık" gibi anlatımların Türklerle ilişkilendirilerek sunulan öznel algılamalar olmasıdır.

Türklerle Yunanlıların sürekli çatıştığı veya savaştığı anlatımıysa, büyük ölçüde her iki toplumun da Anadolu'da yaşıyor olmasının bir sonucu olarak Batı'ya yansıyan bir konudur.

Ricoldo, yukarıdaki sözlerine ek olarak bir olguya gönderme yapıyor: Haçlı Seferleri sırasında Yunanlılar, Frankları öldürmüş, eritmiş ve yıldırmıştır. Şimdi Yunanlılar, Franklara yaptıkları kötülüklerinden dolayı, Tanrı'nın istemiyle Türklerce cezalandırılmaktadır ve Avrupalı Hıristiyanlara yaptıkları kötülükten dolayı bu cezayı hak etmişlerdir.

Ricoldo'nun yaptığı bu genelleştirme, tarihsel gelişmeler kapsamında ele alınmalıdır. Konuya böyle yaklaşınca, 1280'li yıllarda Anadolu'da egemenlik savaşımı verenlerin asıl olarak Yunanlılar ve Türkler olduğu görülebilir. Bu nedenle, doğal olarak Anadolu'daki belirleyici çekişme Yunanlılarla Türkler arasındadır.

Ricoldo'nun Türklere ilişkin anlatımları, daha önce değindiğim bir olguyu, ulusal kökenlerine bakmaksızın bütün Müslümanları Sarasen kavramı ile nitelendirme eğilimini açık seçik ortaya koyuyor. Bu yaklaşım, Batı'da belirginleşen oryantalist söylemin ayaklarından birini oluşturması bakımından önem taşımaktadır.

Türk soylu ya da Türk diye anılan insanların değişik "konut kültürü" çoğu Avrupalı gibi, Ricoldo'yu da şaşırtır. Türklerin ya da o yörede yaşayan ve Türk nitemiyle genelleştirilen insanların "köstebeğe" veya "fareye" benzetilmesi söz konusu şaşkınlığın bir sonucudur.

"Erzurum (Arcirum), İnsanı Dondurur"

Seyahatnamenin on dördüncü bölümünde anlatılanlara göre, Ricoldo henüz Anadolu'dadır ve yolculuk sürer:

"Yolumuzu sürdürdük; çok soğuk bir yöreye ve şirin bir kente geldik. Yüksek yerde kurulmuş bu şirin kentin adı Erzurum'dur (Arcirum). Erzurum'da hava o denli soğuktur ki, donmuş insanlara rastlanır. Gördüğümüz insanlar arasında eli, ayağı, bacağı ya da burnu donanlar vardı. Türkiye'nin sınırına doğru ilerleyerek, Nuh'un gemisinin bulunduğu yüksek bir dağa ulaştık (Ağrı Dağı – OBK). Dağı sadece uzaktan gördük."

Erzurum, tarihsel süreç içerisinde daha da şirinleşti mi bilinmez. Bilinen bir şey, Ricoldo'nun tanık olduğu olayların yinelenmediğidir. Artık Erzurum'da sağı solu donan insana rastlamak sanırım söz konusu değildir.

On dokuzuncu bölümde anlatıldığına göre, Ricoldo Erzurum'da donmaz; Bağdat'a doğru yola koyulur. Dicle (Tigris) Nehri boyunca ilerleyip, kendi deyişiyle, son derece görkemli bir kent olan Bağdat'a gelir.

Ricoldo, Bağdat'ta bağlı bulunduğu tarikatın yandaşlarına rastlar. Yandaşları da kendisi gibi, *"büyük yakınmalar"* içindedirler ve Ricoldo'yu görünce, *"sevinç gözyaşları"* dökerler.

Yazarın öne sürümü uyarınca, antikçağda Bağdat'ın adı "Susis"tir (Sus) ve şimdi bu kentte 100.000'den fazla Sarasen yaşamaktadır.

"Halife Bağdat'ta oturduğu için, Bağdat, Sarasenlerin başkentidir. Nesturilerin başkenti de oradır."

Yirminci bölümde Nesturiler ile Yahudiler arasındaki ilişkiler ve halifenin bu iki dinsel topluluğa bakışı ve yaklaşımı anlatılır.

Ricoldo'nun anlatımı uyarınca, Halife, Nesturiler ve Yahudiler arasındaki "uyuşmazlıkların çözümünde" inanç yakınlığından dolayı Nesturileri yeğler. Nesturilerle birlikte öbür inançlara karşı "hoşgörüsüz" davranır.

"Sarasenler, İnançları Sahte, Görenekleri Övgüye Değer İnsanlardır"

Aynı bölümde Ricoldo'nun aktarımına göre, yakılmış yıkılmış bir kent olan Bağdat'ta çok sayıda Hıristiyan, Musevi ve 100.000'den fazla Sarasen birlikte yaşar. *"Sarasenlerin yetkin bilimcileri ve büyük öğretmenleri vardır. Önder din bilginleri Bağdat'ta yaşar. İslam'ın çeşitli akımları orada buluşur."*

Ricoldo, *"Muhammet'in sözlerini kökünden kurutmak"* istediği için, *"Müslümanlara kaynaklarında"*, örneğin, *"yüksekokullarında saldırmak"* amacındadır.

Ricoldo, düşünsel düzlemde, İslam'ın kurallarını ve gerekçelerini çürütmek amacıyla etken biçimde uğraşmasına karşın, insani düzlemdeki ilişkilerinde insancıllaşmayı yeğler. Şu anlatım, söz konusu insancıl biçemi yansıtmaktadır:

"Bizi sanki Tanrı'nın melekleriymiş gibi okullarına, camilerine, kiliselerine, sinagoglarına ve evlerine kabul ettiler. Yasalarını (Kuran'ı – OBK) eylemleri ile karşılaştırdık. Ve böyle sahte bir inançta bu denli övgüye değer eylemlerin olmasına şaştık!"

Görüldüğü gibi, din gözlüğü bırakılıp, insan gözlüğü takıldığında, karşıt diye nitelendirilen insanların insancıl ve olumlu nitelikleri kolayca görülebiliyor ve saygıyla anılabiliyor.

"Sarasenlerin Yetkinleştirici Yapıtları/Eylemleri" ara başlığı altında öykülediğine göre, Ricoldo, gözlemlediği olumlulukları betimlemeden edemeyeceğini, ancak öykülediği zaman da yaratacağı karşıt tepkiyi bilir. Bu nedenle, Sarasenlerin yetkinleştirici yönlerini öykülemeyi çok özenli seçilmiş sözcüklerle başlatır:

"Sarasenlerin yetkinleştirici yapıtlarından kısaca söz etmek istiyorum. Amacım, Sarasenlerin propagandasını yapmaktan çok, Hıristiyanları düzeltilebilir bir endişeye düşürmektir. Çünkü kim, Sarasenlerde gözlemlenen bilime duyulan büyük isteği, ibadete bağlılığı, yoksullara karşı vicdanlılığı, Tanrı'nın adına, Peygamber'e, kutsal yerlere karşı derin saygıyı, yakınlarına karşı barışıklık ve sevgiyi görüp de, şaşkınlıktan donup kalmaz ki!"

Sarasenlerde Eğitim-Öğretim (De studio Sarrasenorum): "Sarasenler, Büyük Bir Yumuşaklık ve Alçakgönüllülükle (Kuran) Okurlar ve Tartışırlar"

Ricoldo, Bağdat'ın İslam'ın öğretildiği merkez olduğunu bir kez daha yineleyerek, şu gözlemini özellikle vurgular: *"Eğitim-öğretim için, Bağdat'a gelenlere bir oda verilir, yiyecek içecek gereksinmeleri karşılanır. Din eğitimi görenler, büyük bir hoşnutluk ve alçakgönüllülük içinde kendilerini eğitim-öğretime verirler."*

Çoğu yabancılar gibi, Ricoldo da *"Kuran'ın bütün eğitim-öğretim kurumlarında başlıca ders olarak okutulduğunu"*, okullara ve camilere girerken ayakkabıların çıkartıldığını anlatır. Bu bölüm şu övücü saptamayla biter:

"Okullarda büyük bir yumuşaklıkla ve alçakgönüllülükle okurlar ve tartışırlar."

Düşünsel kültür yaratımı bakımından başka bir dinsel topluluğu bundan daha iyi ve olumlu nitelemelerle anlatmak pek az kişinin yapabileceği bir iştir.

Ricoldo, bu yönüyle az sayıdaki tarihsel tanıktan biridir.

"Sarasenlerin İbadetleri" adını taşıyan yirmi dördüncü bölümde görüldüğü üzere, yaşantıları ve izlenimleri Ricoldo'yu İslam'a ilişkin olumlu imge oluşumuna katkıda bulunan şu belirlemeyi yapmaya yöneltir:

"İbadetlerine ilişkin ne anlatayım ki? İbadet konusunda öyle istekli, öyle içtendirler ki, insan şaşar!"

Ricoldo, "Sarasen deve çobanlarıyla üç buçuk ay boyunca İran ve Arap çöllerinde" dolaştığını ve hiçbir nedenle ibadetlerini aksatmadıklarını gözlemlediğini yazar.

Ricoldo'yu çok etkileyen yaşantılarından biri Sarasenlerin *"ibadet esnasında her şeyi unutup, kendilerini tamamen Tanrı'ya (ibadete) vermeleridir."* Ricoldo, ibadet sırasında *"yüzleri solan, kendinden geçen, düşen, kafalarını sağa sola sallayan Sarasenleri"*, onların bedensel temizliğe verdikleri önemi, *"bedenlerinin alt tarafını, ellerini ve ayaklarını yıkamadan ibadet etmediklerini"* görmüştür.

Yazar ayrıca, *"Hanefi mezhebinin daha saygın olduğuna, kedi, köpek, eşek gibi hayvanlara ya da temiz olmayan bir şeye dokunanların, akan bir nehirde yıkanmadan"* ibadete başlamadığına tanık olmuştur.

"Seyahatname" ile somutlaşan Ricoldo'nun yaşantılarının büyük bir bölümü, "Sarasenleri", dolayısıyla Müslümanları ülküleştirir.

Ancak, bazı gözlemlerinin İslam imgesi üzerine olumlu mu olumsuz mu etki yapacağını kestirmek zordur. Şu saptaması Ricoldo'nun bu tür gözlemlerine örnek gösterilebilir:

"İbadet etmek isteyen kişi, kıçına bir parmak atar; herhangi bir kir görürse, ibadet edemez. Bir nehre gider, temizlenir. Kıçına parmak atıp burnuna götürme işini, hiçbir kir görmeyene değin yapar. Hiçbir kir kalmadığını görünce ibadete başlar."

Ricoldo, gezi yazısı irdelendiğinde görülebilir, son saptamasına konu olan alışkanlığı gerçekten gözlemledi mi veya ilginç olsun diye kafasında kurguladı mı, pek belli değildir.

Belli olan bir şey varsa, o da söz konusu davranışın, Doğu'nun egzotik ve gizemli olduğu kanısını pekiştirmeye elverişli olduğudur.

"Sarasenler, Yoksulların Dertlerini Paylaşır, Onlara Sadaka Verirler"

"Gezi yazısı"nın yirmi beşinci bölümünde yer alan Ricoldo'nun betimlemesine göre, Sarasenler, *"umarsızların ve yoksulların sıkıntılarını paylaşmak ister."* Bu istek, Ricoldo'yu şaşkınlığa düşürecek denli güçlüdür. Ricoldo, bu davranışı *"Kuran'da mal varlıklarının onda birinin verilmesinin buyrulmasına"* bağlar.

Sarasenler, "vakıf ve hayır kurumu" kurma konusunda da çok cömerttirler. Vakıfları ya da hayır kurumlarını çalıştıranlar, *"dünyayı dolaşır, Sarasen tutsakların özgürlüklerini satın alır, onları Hıristiyanlardan uzak tutarlar."*

Ricoldo, Sarasenlerin hayır işlemek için, Hıristiyan tutsakların da özgürlüklerini satın aldıklarını, mezarlığa giderek, *"Şu kadar tutsağı babamın, şu kadarını annemin ruhu şad olsun diye ve hayrı için kurtardım!"* demelerinden çok olumlu etkilenmiştir. Bağımlı ve tutsak insanı kurtarmanın "erdemli" bir davranış olarak değerlendirildiğini bizzat yaşamıştır.

Müslümanlar, Ricoldo büyük şaşkınlık ve hayranlıkla belirler, *"köpeklerin doyurulması için bile mal varlıklarından pay ayırırlar; Türkiye'nin ve İran'ın birçok kentinde köpeklerin doyurulmasını vasiyet etmiş olanların, vasiyetlerinde köpeklere ayırdıkları payın amaca uygun kullanımını sağlayan köpek bakıcıları vardır."*

Nil Nehri boyunca yaşayan martılar ve öbür kuşların bile ihmal edilmediğini duygulanarak betimleyen Ricoldo, Bağdat'ta toplumsal işlevli çok sayıda kurum olduğunu ve akıl hastalarının bakımına gösterilen özeni "her türlü övgüye değer" bulduğunu vurgular.

"Sarasenler Tanrı'nın Adı Karşısında Derin Saygı Duyarlar"

Yirmi altıncı bölümde Hıristiyanların günlük yaşamda nasıl olmaları gerektiğini anlatmak isteyen Ricoldo, Sarasenlerin "kutsallıklar" karşısındaki tutumlarını "örnek" olarak değerlendirir ve şu belirlemeyi yapar:

"Sarasenler, Tanrı'nın adına, peygamberlere, kutsallıklara ve kutsal yerlere duydukları derin saygıdan dolayı, Tanrı'nın adını anmaksızın önemli hiçbir işe başlamaz, hiçbir şey yazmazlar. Mektuplarına Tanrı'nın adı ile başlarlar. Bu nedenle yazılı şeylerin yırtılmamasına ve yere atılmamasına özen gösterirler. Yerde yazılı bir şey gördüklerinde, saygıyla alıp, 'Tanrı'nın adı çiğnenmesin!' diye bir duvar oyuğuna koyarlar."

Ricoldo'nun özellikle vurguladığı "kutsal şeylere duyulan mutlak saygı", toplum yaşamının düzenlenmesinde birtakım işlevler gördüğü gibi, bazen de "hoşgörüsüzlüğe" dönüşebiliyor. Ricoldo'nun şu sözleri başka türlü düşünmenin yaptırıma uğratıldığını anlatıyor:

"Tanrı'ya ve Peygamber'e söven bir Sarasen'i, canlı bırakmazlar!"

Hemen belirtmeliyim: Ricoldo'nun yukarıdaki saptaması Müslümanların hoşgörüsüzlüğünü, başka türlü düşünen ve davrananlara katlanılmadığını anlatmayı amaçlamıyor. Ricoldo, Hıristiyanlara, "Siz de böyle davranmalısınız!" iletisini vermek istediği için bu tür gözlemlerini özellikle öne çıkarıyor.

Ayrıca ortaçağda böyle bir tutum, olumsuz olmaktan çok olumlu olarak değerlendirildiği için, yukarıdaki anlatımların İslam imgesine herhangi olumsuz bir katkı yapmış olması pek küçük bir olasılıktır.

Yirmi yedinci bölümde aktardığı üzere, Müslümanların yaşam biçiminin yalınlığı/sadeliği Ricoldo'yu derinden etkilemiştir. Bu derin etkinin bir sonucu olarak Ricoldo, Müslümanların yaşamlarında gösterişten kaçınmalarını, hafif dünyasal şarkılar söylememelerini, hep Tanrı'nın adını ve kutsal kitabı anmalarını, hiç kimsenin Peygamber'le "alay etmeye, onu küçültmeye" kalkışmamasını gıptayla ve hayranlıkla anlatır.

Yabancılara Karşı Dostçulluk (De affiblitate ad extraneos)

İzleyen yirmi sekizinci bölümde Ricoldo, Müslümanların yabancılara karşı gösterdikleri dostluğu ve yakınlığı coşkuyla anlatır. Şu belirlemeler, Ricoldo'nun duyumsadığı bu coşkunun anlatımıdır: *"Yabancılara karşı öyle dostçul, öyle nazik davranırlar ki, bizi melekler gibi karşıladılar. Saygın ve eğitimli kişilerin evlerine gittiğimizde, öyle büyük bir sevgiyle karşılandık ki, ev sahiplerimizin bizim tarikatımızdan insanlar olduklarını sandık!"*

Ricoldo'nun şaşkınlığı ve coşkusu bu noktada da kalmaz; tarikat üyelerine gösterilen incelik onun coşkusunu doruklandırır: *"Tarikat üyelerini de (Hıristiyan tarikat üyelerini – OBK) dostluk ve incelikle karşıladılar. Tanrı'yı ve İsa'yı övücü sözler söyledik. Onlar da İsa'dan övgüyle söz ettiler."*

Ricoldo gördüğü bir davranışı yorumlayamaz. O da şudur: *"Onlarla yemek yemeyince çok alındılar. Sarasenler kendilerini ziyaret eden yabancılara hemen yemek hazırlarlar. Yemeğe çağırdıkları ya da görüştükleri insana hiçbir surette zarar vermezler. Kendileriyle ekmek ve tuzu paylaşmış olanları kardeş diye nitelendirir, babalarını öldürse bile, başkalarına karşı savunurlar."*

Müslümanların insan ilişkilerinde ve karşılıklı ilişkilerde "güvenilirliği", "olanaklarını başkalarıyla paylaşma" isteği bundan daha iyi anlatılabilir mi?

Sarasenlerin Barışçıllığı/Geçimliliği (De concordia Sarracenorum)

Hemen bir sonraki bölümde Ricoldo'nun Müslümanlara övgüsü iyice belirginleşir. Şu saptamalar söz konusu belirgin övgünün anlatımıdır: *"Sarasenler birbirlerine karşı öyle barışçıl öyle sevgilidirler ki, insan onların tümünü gerçekten kardeş sanır. Yabancılara ve birbirlerine 'kardeşim' diye hitap ederler. Birbirlerini öldürmez, soymazlar. Bir Sarasen başka ve barbar Sarasenler arasında bile son derece güvenli davranır."*

Ricoldo, çeşitli nedenlerle düşman Sarasenlerin dahi, *"Biz hepimiz Saraseniz (Müslümanız – OBK); birbirimize karşı savaşmamız yasaktır,"* diyerek uzlaştıklarını yazar.

Ricoldo'nun büyük bir hayranlıkla ve yücelterek betimlediği bu özellikler, keşke hâlâ İslam dünyasında geçerli olabilseydi!

Bu saptamaları Hıristiyanlara yönelik şu uyarı izler: *"Anlattığım nedenlerle, öldürmenin ve ölümün dinine inananlar, birbirlerini kırmazken; yaşam dinine, barış ve sevgi buyruğuna inanan sefil Hıristiyanlar acımasızca birbirini yok etmektedir."*

Ricoldo'nun kan davasına ilişkin aktardıkları, Müslümanların oldukça akılcı ve soğukkanlı bir tutum içinde oldukları doğrultusundadır. Bu konuda şunları yazıyor Ricoldo:

"Bir Sarasen bilmeden ya da kötü niyetle bir başka Sarasen'i öldürdüğünde, öldürülenin oğlu ya da erkek kardeşinin öç alma eylemi çok seyrek görülür. Ölenin ve öldürülenin ortak dostları bir araya gelir, cinayeti işleyeni alıp, öldürülenin kardeşi ya da oğluna götürürler. Erkek kardeş ya da oğul, katili babasının gömütüne götürür ve şöyle der: 'Babamı öldürdün ve ölümün oğlu oldun. Seni öldürmem, babamı geri getirmeyecektir!' "

Öyle anlaşılıyor ki, 14. yüzyılın sonlarında Müslümanlar, kan davası denilen çağdışı düşünceyi, yaşamlarının dışına çıkarmışlar. Bugün Anadolu insanları geriye doğru bakıp, atalarından örnek alabilirler. Ricoldo, "Sarasenlerin" eylemlerini iyice akılcılaştırır ve ülküselleştirir. Şöyle ki: *"Bir Sarasen'in ölmesi kötü bir şeyse, niçin iki Sarasen ölsün, derler,"* diye yazan Ricoldo, konunun Tanrı'ya havale edildiğini, katilin de saçları kesilerek serbest bırakıldığını anlatır.

Bu bağlamda Hıristiyanlık ile İslam arasında bir karşılaştırma yapan Ricoldo, Hıristiyanların Tanrı'ya, *"Sen bizim borcumuzu, biz de borçlularımızı bağışlayalım!"* diye yakarmalarına karşın, bağışlama konusunda Sarasenlerin, Hıristiyanlardan kat kat üstün olduğunu vurgular.

Sarasenler, Ricoldo'nun anlatımıyla, son derece "yumuşak ve vicdanlı" insanlardır. *"Öldürmekten öyle iğrenirler ki, bir tavuğu, hatta bir pireyi bile öldürmekten kaçınırlar."* Sarasenler, *"ölüm ve katliam dinine inanmalarına, dinlerinin yaşaması için gözlerini kırpmadan her türlü tehlikeyi göğüslemelerine ve bütün güçleri ile savaşmalarına karşın böyle yaparlar."*

Yukarıdaki saptamanın ereği açık: Ölüm ve katliam dinine inanan Sarasenler, böyle yaptığına göre, "barış ve yaşam" dinine inananlar, bir başka deyişle Hıristiyanlar nasıl davranmaktadır?

Hıristiyanlarla Sarasenlerin, bireysel ve toplumsal yaşamı nasıl biçimlendirdiklerini karşılaştıran Ricoldo, sorun belirleme ve çözüm yöntemleri konusunda akılcı yaklaşımı özendirmek ister. Hıristiyanlar, Ricoldo'nun varmak istediği sonuç bu, "barış ve yaşam" dinine inandıklarına göre, Sarasenlerden çok daha fazla, barış içinde yaşama konusunda duyarlı olmalıdırlar.

Yazarın, Sarasenlere ilişkin övgü dolu anlatımı savaşta yardımlaşma konusunda da sürer. Ricoldo'ya göre, Sarasenlerin savaşta yardımlaşmalarının nedeni, *"kılıçları güçlü ve utkulu olduğu sürece, dinlerinin var olacağına"* inanmalarıdır.

Ricoldo, Sarasenlerin savaşta birbirini kollayıp kurtardıkları yolundaki savını, örnek olaylarla doğrulamaya çalışır. Bu olaylardan biri de Selahattin Eyyubi'nin öncülü Sultan Nurettin Mahmut'la ilgilidir. İtalyan misyonerin aktarımı uyarınca, Monçor adlı bir Sarasen, özünü tehlikeye atarak, Sultan Nurettin Mahmut'u; Sultan Nurettin Mahmut da, tutsak düşen Monçor'u kurtarır.

İslam'a ve Müslümanlara ilişkin kullandığı ağır ve kabul edilemez nitelemelerin yanı sıra, Ricoldo de Monte Croce'nin gezi yazısı da mektupları gibi, Müslümanların yaşam biçimine yazılmış bir övgüdür. Ancak bir noktayı unutmamak gerekir. Ricoldo, söz konusu övgüyü pekiştirirken, övdüğü dinsel topluluğu ülküselleştirir.

Hıristiyanları eleştirel bir öz değerlendirme yapmaya yöneltmek isteyen Ricoldo, her şeye karşın, *Kuran'ın Çürütülmesi* adlı yapıtı kaleme almasına karşın, İslam imgesine bazı olumlu katkılar yapmış bir Hıristiyan din adamıdır.

Ricoldo, Hıristiyanlar arasındaki saygınlığını korumuş, koruduğu için de, dinler arası diyaloğun ve hoşgörünün yerleşmesinden çok, Hıristiyanları Müslümanlara karşı birleştirmekte başarılı olmuştur.

Ricoldo'nun "Seyahatnamesi" veya "Gezi Yazısı" ve "Mektupları", bazı yönleriyle İslam ve Müslümanlara övgü olmasına karşın, *Kuran'ın Çürütülmesi* karalayıcı, düşmanlaştırıcı önyargılarla dolu bir yergidir.

"Gezi Yazısı"nın ve "Mektuplar"ın Avrupa kültüründe oryantalizm, İslam ve Türk imgesi konusunda yarattığı etki küçümsenemez. Ancak Ricoldo deyince akla gelen yapıtı olan *Kuran'ın Çürütülmesi*, sayılan üç konuda da Avrupa düzeyinde derin ve kalıcı izler bırakmıştır.

4. Hans (veya Johannes) Schiltberger'in Seyahatnamesinde/Güncesinde Doğu-Türk İmgesi ve Oryantalist İzler

"Türkler Gün Boyu Kan Döktüler, Yirmi Yaşından Küçük Olanlara Dokunmadılar"

Hans Schiltberger'in anı/gezi yazısı, Alınan kültür çevresinde, hatta Orta Avrupa'da yaygınlığı bakımından oryantalist birikimin ve Türk imgesinin belirginleşmesi sürecini kalıcı biçimde etkilemiştir. Schiltberger,[88] Türkler ve Moğollar arasında en uzun süre kalmış ve en çok dolaşmış ilk Alman "tutsak-gezgin" olarak nitelendirilebilir. Bu tutsak-gezgin, yapıtında Türklerin savaş yöntemleri dışında günlük yaşamı biçimlendirme tarzlarını, yaşam alışkanlıklarını, gelenek ve göreneklerini geniş biçimde anlatır.

Schiltberger'in otobiyografik gezi yazısı 15 ve 16. yüzyılda yaygınlığından ötürü, oryantalizmin ipuçları ve Türk imgesi açısından öne çıkmıştır.

Anılan otobiyografik gezi yazısının basımı ile ilgili veriler söz konusu yaygınlığı göstermektedir. İlk basımı 1460 yılına yapılan Schiltberger'in özgün ve öznel gezi yazısının üç elyazması ve çeşitli yerlerde onlarca basımı gerçekleştirilmiştir. Örneğin, 1460 yılında yapılan bu baskı, 1500 yılına değin dört kez yinelenmiştir. Anılan yapıtın yayımı 16. yüzyılda da sürmüştür.

Martin Luther'in önsözü ile 1530 yılında Nürnberg'de yayımlanmış olan *Türkiye Hakkındaki Kronikler ve Betimlemeler* adlı yapıt bu olguyu doğrular.

Aynı kentte 1550'li yıllarda yapılan baskısı, *Ein wunderbarliche unnd kürtzweilige Histori, wie Schiltberger, einer auß der Stat Münc-*

hen in Bayern, von den Türcken gefangen, in die Heydenschafft gefüret unnd wider heymkommen adını taşır. Türkçesi, "Bavyera'daki Münih Kentinden Olan Schiltberger'in Türkler Tarafından Tutsak Edilişi, Dinsizlik Ülkesine Götürülüşü ve Yeniden Memleketine Geri Dönüşünün Mucizevi ve Kısa Tarihi"dir. Anılan yapıt "Badische Landesbibliothe"te bulunmaktadır.

Anadolu, Kırım, Kafkas ülkeleri, Hindistan, Özbekistan, İran ve Mısır'ı dolaşan Schiltberger, İstanbul üzerinden 1427'de doğduğu yer olan Bavyera/Almanya'ya geri döner.

Ben bu irdelemeye söz konusu otobiyografik gezi yazısının orta yüksek Almanca olarak 1476'da Ulm'de gerçekleştirilen baskısını temel aldım. Alıntıladığım veya gönderme yaptığım bölümler, bu baskıdandır.

Schiltberger 32 yıllık maceralı tutsaklık yaşamının deneyimlerini ve izlenimlerini toparladığı gezi yazısına şöyle başlar:

"Bavyera'da bulunan Münih kenti yurdumdur. 1394 yılında Macar Kralı Sigismond'un dinsizliğe (Türklere – OBK) karşı yürüttüğü sefere katıldım ve savaştım. Ve 1427'de dinsiz topraklardan yurduma döndüm. Bu süre içerisinde yaşadığım her türlü çarpışmayı, gizemli gelişmeleri, kentleri, surları, gücüm ve becerim ölçüsünde yazdım. Tutsak olduğum ve özgür davranamadığım için yazdıklarım tam olmayabilir." Bu girişi, "Kral Sigismond ve Türkler Arasındaki Çarpışmaya İlişkin" adlı ara veya alt başlık izler.

Türklerin Balkanlar'da İlerlemesi, Hıristiyan Batı'da Hem Kaygı, Hem de Birlik Yaratır

Türklerin Balkanlar'da hızla yayılması bölge ve öbür Avrupa ülkelerini kaygılandırır. Bu yayılmayı durduracak önlemler aranır. Avrupa ülkelerinin birliğini sağlama ve güçlü bir ortak ordu oluşturma düşüncesi giderek yaygınlaşır ve 1396 yılında gerçekleşir.

Macar Kralı Sigismond'un yardım çağrısı bu birlikteliği yaratma çabalarını yoğunlaştırır. Bu çabalar sonucu Hans Schiltberger daha on altı yaşında olmasına karşın, Türklere karşı savaşmak üzere sefere katılır. Avrupa ülkelerinde dinsel duyguları ve heyecanı doruk

noktasına çıkarmak için araçsallaştırılan Haçlı Seferi düşüncesi, Hıristiyanların birliği amacıyla güncel ve canlı tutulur.

Schiltberger'in şu sözleri bu genel havayı ve ortamı anlatır:

"Dinsizler (Türkler – OBK) Macar ülkesine büyük zararlar verdiğinden, Kral Sigismond Hıristiyan dünyasını yardıma çağırdı."

Schiltberger'in aktarımı uyarınca, çeşitli ülkelerden gelen savaşçılar Macaristan'da toplanır. Hıristiyan Haçlılar, Türklerin ellerindeki kentlerden birini (Buda'yı) geri alır. Anılan yazar betimlemesini sürdürür:

"Kral Sigismond kenti aldıktan sonra ilerlemeye devam etti... Başka bir kente geldi; burada çok sayıda Türk vardı... Türkler, kenti teslim etmek istemediler, halkı zorla kent dışına çıkardılar. Sonunda krala teslim oldular... Kral daha sonra dinsizlerin dilinde Nikopoli (Niğbolu) diye anılan kenti kuşattı. Bu durum, karada ve suda 16 gün sürdü.[89] *Adı Bayezit olan Türk kralı 200.000 savaşçısı ile kentin yardımına koştu. Bunu duyan Kral Sigismond, ona doğru yürümeye başladı. Ordusunun 16.000 savaşçıdan oluştuğu sanılıyordu.*

Eflak Voyvodası Merter (Mircea) Sigismond'dan, Bayezit'in ordusunu görmesi için izin vermesini diledi. Kral bu dileği yerine getirdi. Voyvada bin savaşçıyla gidip düşmanı gözledi ve döndü."

Voyvoda, Türklerin savaş gücü ve düzenine ilişkin kralı bilgilendirir. Kral, ordusunu yeni bilgiler ışığında düzenler. Voyvoda ve öbür komutanlar en ön safta düşmanın (Türklerin) üzerine yürüme şerefinin kime ait olacağı konusunda anlaşamazlar. Bunun üzerine kral, *"Türklerin nasıl savaştığını bilen Macarların ön safta bulunmalarını"* buyurur. Fakat Bourgogne dükü bu ön safta çarpışma onurunu kimseye kaptırmak istemez ve savaşçıları ile birlikte atını Türklerin üzerine sürer.

Schiltberger'in anlatımı uyarınca, *"düşmanlar (Türkler), onun savaşçılarını kuşattılar, atlarını ellerinden aldılar; fakat kendine bir şey yapmadılar; dük, tutsak düştü."* Bunu duyan Sigismond ordusu ile Türklere saldırır; büyük bir bölümünü kılıçtan geçirir veya ezer. Gerisini Schiltberger şöyle anlatır:

"Bu çarpışmada benim beyim, imparatorluk şövalyesi Leihart Richartinger vuruldu ve atından düştü. Bunu gören ben, Hans Schilt-

berger, yardıma koştum ve benim atıma binmesi için ona yardım ettim. Ben ise bir Türk'ün atını (elinden) aldım...

Türk padişahı kaçmaya yöneldiğinde, Sırp despotu 15.000 savaşçı ile birlikte onun yardımına koştu. Bunun üzerine Kral Sigismond kaçmak zorunda kaldı. Ali ve Nürnbergli dük geldiler ve kralı Konstantinopolis'e götürdüler. Kralın götürülüşünü gören şövalye ve uşaklar da kaçtılar. Birçoğu Tuna Nehri'ni geçerken boğularak öldüler... Çok sayıda soylu, uşak ve ben tutsak edildik."

Türk Padişahı Bayezit, Tutsaklara Nasıl Davrandı?

Batı'nın konuya duyduğu ilgiyi yakından bilen Schiltberger gezi yazısında Bayezit'in eylemlerini ayrıntılı betimler. "Türk Padişahı Neler Yaptı, Tutsaklara Nasıl Davrandı, Nasıl Öldürdü?" başlığı altında Türk sultanının davranışlarını anlatır:

"Zaferi kazanan Bayezit, Kral Sigismond'un kentine saldırdı. Savaş yerine ve orada öldürülmüş olan kendi savaşçılarına baktı. Gördüklerinin korkunçluğu tüylerini ürpertti ve Macaristan'ı yerinde bırakmayacağına ant içti. Savaşçılarına tutsakları ve her şeyi getirmelerini buyurdu. Ertesi gün savaşçıları, tutsakları sıralayıp iple bağladılar. Ben de tutsak edildim ve beni tutsak eden tarafından götürüldüm.

Tutsaklar, Bayezit'e getirildi. Bayezit, öldürülen savaşçılarının öcünü nasıl aldığını göstermek için, Bourgogne dükünü yanına aldı. Bayezit'in öfkesini gören dük, her ne yaptı ise bağışlanmasını ve kendi seçeceği on iki tutsağın kendine verilmesini diledi. Bayezit onu bağışladı... Daha sonra tutsak sahiplerine tutsaklarını öldürmelerini buyurdu. Buyruğuna uymayanları cezalandırdı. İki arkadaşımı da götürdüler ve kellelerini vurdular. Sıra bana geldiğinde, Bayezit'in oğlu beni gördü ve canımı bağışlamalarını buyurdu. Beni öbürlerinin yanına götürdüler. Yirmi yaşından küçük olanlara dokunmadılar. Ben ise henüz on altı yaşında bile değildim. O arada Bavyeralı Hans Greiff'ı gördüm; o da ipe vurulmuş, götürülüyordu... Bütün gücüyle çığlık atıyor, ölümle karşı karşıya olan şövalye ve uşakları yatıştırmaya çalışıyordu. Ve 'Hoşça kalın, kanımız Hıristiyanlık uğruna aktı-

ğı için Tanrı katında yerimiz cennettir!' dedi. Boynunu eğdi ve kellesini vurdular.

Sabahtan akşama değin kan akıtıldı. Korkunç kan dökme eyleminin durmadığını gören Bayezit'in danışmanları, gidip onun ayağına kapandılar ve Tanrı'nın izni ile öfkesini unutmasını ve 'Yeter artık, kan dökmeye son verin!' demesini dilediler. Dilekleri kabul edildi. Kalanların tutsak edilmeleri buyruldu. Ben sultanın payına düştüm. Bir gün boyunca 10.000 kişinin öldürüldüğü sanılıyordu."

Schiltberger'in savaş sonrasında tutsakların durumuyla ilgili olarak çizdiği bu öznel görünümü, Georg Schreiber *Türklerin İzinde* (Auf den Spuren der Türken, s. 55) adlı yapıtında paylaşır ve Derviş Ahmet'in ağzından olayı şöyle aktarır: *"Allah'ın lütuf ve inayetiyle (Türkler) gâvur ordusunu öyle tepelediler ki, sonunda öldürmekten bıktılar, tutsak almaya koyuldular."* Derviş Ahmet veya öbür adıyla Âşıkpaşazade'nin bu sözlerine Richard F. Kreutel de *Osmanlı Tarih Yazıcıları* (Osmanische Geschichtsschreiber) adlı çeviri yapıtının 3. cildinde yer verir.

Schiltberger, Anadolu'ya getirilişini şu sözlerle anlatır:

"Sultan Bayezit, tutsakların Edirne'ye götürülmesini buyurdu. On beş gün sonra Gelibolu adında Türklerin denize açıldıkları liman kentine getirildik... Gelibolu'da bulunan üç yüz kadar kuleden birinde üç ay tutsak kaldık."

Batılıların Avrupa içlerine doğru hızla ilerleyen Türklerin savaş becerisi ve yöntemi, insan ilişkileri, tutsaklara karşı davranışları, Anadolu'da günlük yaşamın akışı gibi konulara duyduğu büyük ilgi göz önünde tutulduğunda, Schiltberger'in otobiyografisinden izler taşıyan bu gezi yazısının baskısının niçin sık yapıldığı daha kolay anlaşılabilir.

"Türkler Ürkek, Kibirli ve Bağışlayıcıdır"

Schiltberger'in öne sürümüne göre, dönemin insanlar arası ilişki biçiminin belirgin özellikleri olan karşılıklı aşağılama, yengi ve yenilginin sürekli yaşanmasının yol açtığı ürkeklik ve kibir Türklerin eylemlerine de yansır. Yenen ve sürekli yayılan Türklerdir, o neden-

le Batılılar onların davranışlarında alçakgönüllülükten çok, kibir ve aşağılama görürler.

Öte yandan Türkler, Schiltberger'in aktarımı uyarınca, aynı zamanda merhametli ve bağışlayıcıdır. Bu Bavyeralı tutsak, Türklerin Macar Kralı Sigismond'a karşı hem kibirli, hem de bağışlayıcı tutumlarını konulaştırır: *"Tutsaklığımız sürerken, Kral Sigismond da kente (Gelibolu'ya) getirildi... Onu maskaraya çevirdiler; onunla alay ettiler, fakat ona zarar vermediler."*

Yapıtın üçüncü ara başlığı, "Bayezit Bütün Bir Ülkeyi Yok Etti" adını taşır.

Schiltberger, üçüncü bölümde, Bayezit'in Macaristan'a sefere çıktığını ve *"bu ülkeyi yok ettiğini"* Petan yöresinden sayıları 16.000'i bulan kadın, erkek, çoluk çocuğun varları yoklarıyla birlikte tutsak edildiklerini; kentin "yakılıp yıkıldığını", tutsakların bir bölümünün Yunanistan'da bırakıldığını, bir bölümünün de Bursa'ya getirildiğini belirtir.

"Türkler İnsancıldır"

Savaş ve sonrasında yaşanan olayların yanı sıra, insancıl davranışları da anlatır Schiltberger. Şu alıntı bu duruma iyi bir örnektir:

"Daha sonra bizi imparatorluğun başkenti Bursa'ya götürdüler. Bayezit gelene değin orada kaldık. Bayezit gelince Bourgogne dükünü yanına aldı ve onu özgür bıraktı. Ve onu sarayının yanında bir eve yerleştirdi."

O dönemde dünyanın her yerinde tutsaklar, nesne olarak görülür; alınır, satılır, armağan verilir. Schiltberger, bu anlayışın bir sonucu olarak Bayezit'in, döneminin etkin egemenlerine, örneğin Mısır sultanına armağan olarak genç tutsaklar gönderdiğini yazar ve şunları ekler:

"Beni de göndereceklerdi; ama ben ağır yaralıydım. Bedenimin üç yerinde yara vardı. Yolda ölürüm diye düşündüler ve göndermediler. Bu nedenle, Türk padişahının yanında kaldım. Beni saraya aldılar. Altı yıl başkaları ile yaya yürüdüm, koştum. Büyük bir topluluğun padişahın sefere çıktığı yere doğru, yaya olarak önceden yola koyulması gelenekti. Altı yıl sonra bana at verildi. Ve altı yıl da akın-

cılık ettim. Böylece toplam on iki yıl padişahın sarayında hizmet ettim. Bu on iki yıl içerisinde Bayezit'in neleri başardığını gözledim ve hepsini bir bir yazdım."

Schiltberger, dönemin önemli iç gelişmelerinin neden ve sonuçlarını, yeni oluşumları, öznel bir yaklaşımla ve ayrıntılı biçimde öyküler. Bu bağlamda Karaman ile Bayezit, Amasya egemeni Ahmet ile Burhanettin arasındaki çelişki ve çatışmaları aktarır. Bu bölümdeki anlatımda Türk imgesi yönünden yansız bir tutum sergilediği söylenebilir.

Tutsak yaşamının çekilmezliği kaçma fikrini sürekli canlı tutar. Gün olur, aralarında Schiltberger'in de bulunduğu altmış Hıristiyan tutsak görüş birliğine varır ve kaçar.

İmge oluşumu yönünden kaçışın kendisi ilginç değil, ancak Türklerin tepkisi önemlidir. Bu kaçak tutsak, Türklerin tepkisini şu sözlerle anlatır: *"Kaçtığımızı duyan Bayezit, beş yüz atlıyı peşimize saldı... Buldular bizi. Teslim olmamızı istediler. Olmadık... Başlarındaki kişi, teslim olursak canımızı bağışlayacağını söyledi. Zaman istedik ve durumu görüştük. Ona şu yanıtı verdik: Teslim olursak öldürüleceğimizi biliyoruz. O nedenle, Hıristiyanlık uğruna savaşarak ölmeyi yeğleriz. Kararlı olduğumuzu gören komutan, teslim olmamız gerektiğini yineledi. Canımızı bağışlayacağına yemin etti. Padişahın öfkesi geçmez de öldürmek isterse, ilkin kendisini öldürmesini isteyeceğini söyledi. Ve teslim olduk.*

Bizi padişaha götürdüler. Padişah, öldürülmemizi buyurdu. Bize söz veren komutan, padişahın önünde diz çöktü ve kendisinin merhamet edeceğini umarak bize dokunulmayacağına ilişkin söz verdiğini belirtti. Padişah, kötü bir iş yapıp yapmadığımızı sordu. Komutan hayır yanıtını verdi. Sonunda hapse atıldık. Dokuz ay tutuklu kaldık. Bu süre içerisinde bizden on iki kişi öldü. Dinsizlerin (Türklerin – OBK) bayramı gelince, padişahın büyük oğlu serbest bırakılmamızı sağladı. Biz de kaçmayacağımıza söz verdik."

Görüleceği üzere, anlatılanlar yalın fakat insancıl ilişkiler ve değerlendirmeler açısından etkileyici, ortak bellekte kalıcı niteliktedir. Kaçak tutsaklara *bile verdiği sözü tutan Türk komutanın tavrı övgüye değer.*

Samsun'un Değişmez Yazgısı, Fareler ve Yılanlar (mı?)

Schiltberger, çeşitli olaylar ve rastlantılar sonucu Bayezit'in Samsun Seferi'ne katılır. Bu yaşantı onu derinden etkiler. Schiltberger'in anlatımına göre, Samsun kenti, adını yenilmez ve güçlü Samson'dan almıştır. Bayezit, Samsun'u alınca kentte bir mucize olur ve kenti fare ve yılanlar basar/sarar. Kent ve çevresi ormanlıktır; yılanlar orman ve denizden gelir; kenti kuşatır, kimse kentten dışarı çıkmaya cesaret edemez. Yılanların ve farelerin baskını on gün sürer. Onuncu günün sonunda yılanlar birbirini yemeye başlar. Ormandan gelen yılanlar, denizden gelenleri kovalar. Yılanların savaşı bitince sekiz bin ölü yılan toplanır. Samsun'u yılanların basması, hâlâ yaşanan bir olaydır.

Öykü, Bayezit'e de anlatılır. Bayezit, söz konusu olayı, *"Bu Tanrı'nın bir göstergesidir; ben Tanrı'nın yardımı ile salt karaların değil/denizlerin de yenilmez egemeni olacağım,"* sözleriyle yorumlar.

Schiltberger, ayrıca Anadolu ve yöresindeki devingenliğe, güçler dengesinin değişkenliğine tanık olur. Bölgede yaşayan ulusal toplulukların yerleşik yaşam anlayışlarını gözlemleme olanağı bulur. Şu saptaması Anadolu'nun bazı yerlerinde hâlâ görülen yaşama biçimi açısından ilginçtir: *"Dinsizler ülkesinde egemenlerin ve uyruklarındakilerin, otlakların bol olduğu topraklarda dolaşması gelenektir."*

Dönemin güçler dengesinin değişkenliği, Schiltberger'in de yazgısını belirler. Schiltberger'i ülkeden ülkeye sürükler. Söz konusu denge değişkenliğinin bir sonucu olarak Mısır sultanı, Bayezit'ten yardım ister. Schiltberger gerisini şöyle anlatır:

"Sultan, Bayezit ile uzlaştı ve Bayezit'ten kendisine yardım etmesini istedi. Bayezit, 20.000 savaşçıdan oluşan bir ordu gönderdi. Bu 20.000 kişi arasında ben de vardım. Sultan, düşmanını yendi ve biz sahibimiz Bayezit'e geri döndük."

Schiltberger, Bayezit'in Erzincan'ı alışına ve yörede Ermeni egemenliğine son verişine tanık olur. Bayezit ile Timur'un Ankara yakınlarında karşılaşmalarını ve acımasız savaşın sonunda Bayezit'in tutsak oluşunu yaşar. Schiltberger'i alıntılıyorum:

"Timur, Bayezit'i tutsak etti. Bayezit'in ülkesini kuşattı ve orada sekiz ay kaldı. Bayezit'i tutsak olarak yanına aldı ve Bayezit'in başkentine gitti. Bayezit'in hazinesinden bin devenin zor taşıyabileceği kadar altın ve gümüş aldı. Bayezit'i de ülkesine götürecekti, fakat Bayezit, yolda öldü."

Bundan sonra Schiltberger, Moğolların eline düşerek, Kafkas ülkelerini, Kırım'ı, İran, Ermenistan, Mısır'ı dolaşacak, zengin deneyimler edinecek, Doğu ve Batı Hıristiyanlığının benzemezliklerini, Ermeni ve Musevilerin inançlarının Batı Hıristiyanlığından farklarını, İslam'ın özgün yönlerini tanıyacak ve ayrıntılı olarak betimleyecektir.

Moğol ordusunda bulunduğu süre içerisinde Timur'un Anadolu serüvenini birlikte deneyimleyen Schiltberger, Timur ve ordusunun eylemlerine ilişkin öznel gözlem ve değerlendirmeleriyle Avrupa'nın gizemli ve olumsuz Doğu veya Asya imgesini, dolayısıyla da oryantalist birikimi boyutlandırır. Schiltberger'in söz konusu gözlemlerine ilişkin bir iki örnek vermek yararlı olabilir:

Alman tutsağın aktarımına göre, Timur bugünkü Suriye içlerinde ilerlemektedir. Şam'ı almak üzeredir. Kentin önde gelen din adamları kendisine başvurur ve kutsal yerlere dokunmamasını diler. Dilekleri kabul görmez. Kutsal yerler, burada bulunan halkla birlikte yerle bir edilir.

Baş Kesen, İnsan Kıyan ve Güçsüz Kalan Timur

Schiltberger'in şu aktarımı Doğu veya Asya insanının acımasız olduğu kanısını pekiştirmeye oldukça elverişli görünmektedir: *"Daha sonra Timur, herkesin bir kesik baş getirmesini buyurdu. Üç gün boyunca kesik baş getirildi. Ve Timur kesik başlardan üç kule oluşturdu ve kenti yerle bir etti."*

Doğu acımasızlığı ve despotizmi için örnek gösterilen bu ve benzeri anlatımlar, duruma ve amaca göre yeri geldikçe güncelleştirilir ve/veya araçsallaştırılır; oryantalizmin başlıca dayanaklarından biri olarak kullanılır.

Kanlı eylemlerden sakınmama, yıkıcılık, öz niteliklerini ve eylemlerini sorgulamama eğilimi ile Asya'yı, dolayısıyla da Küçük Asya diye anılan Anadolu'yu bütünleştirir çoğu Avrupalı.

İmgelerin salt istemlerden ve öznel yargılardan oluştuğunu savlamak olanaksızdır. Toplum, ülke veya insan imge oluşturabilmek için başkasına muhtaçtır. Kısa anlatımla, imgenin oluşabilmesi için, imge oluşturan ile kendisine ilişkin imge oluşturulanın var olması gerektir. Bu iki yönlülük, imgenin şekillenmesinin önkoşuludur. Yönlerden biri istençsel davranabilir; imgeyi özlemi doğrultusunda boyutlandırabilir.

Böyle durumlarda nesnelliğin tek güvencesi karşı tarafın, imgenin belirleyicilerini zaman, toplumsal ortam ve karşılıklı çıkarlar ilişkisi açısından sorgulamasıdır. Karşılıklı olarak öznel yargılamalar yoluyla ilgili kültür çevrelerinde yaşayan insanları birbirinden ve insancıllıktan uzaklaştırmamak için, öz ve dış deneyimler, birlikte eleştirel bir çözümlemeye tabi tutulmalıdır.

Schiltberger'in yazdığına göre Timur, yedi bin çocuğu öldürtür; on iki bin savaşçının başparmağını kestirtir. İsfahan yakınlarında bir kenti ele geçirir; on dört yaşın üzerindekilerin başlarını vurdurtur. Kesik başlar kule gibi yükselir. Timur eylemlerini sürdürür. Timur'un eylemlerini öyküleyen Schiltberger'i alıntılıyorum:

"Sonra kadın ve çocukların kent meydanında toplanmalarını buyurdu. Yedi yaşından küçük çocukları ayırdı. Savaşçılarına atlarını çocukların üzerine sürmelerini buyurdu. Bunu gören danışmanları ve anneler, Timur'un ayaklarına kapandılar; vazgeçmesini dilediler. Bunun üzerine savaşçılarına annelerin de üzerine atlarını sürmelerini buyurdu. Fakat savaşçılarından hiçbiri bu eylemi yapan ilk kişi olmak istemiyordu. Kendisi atını çocukların üzerine sürdü ve 'Şimdi kim buyruğuma karşı gelecek göreyim!' dedi. Savaşçıları, çocukları atların ayakları altında ezdiler ve kenti ateşe verdiler."

Schiltberger'in aktardığı bütün bu acımasızlık ve kıyıcılık, oryantalizmin dayanaklarından biri olan "Doğu despotizmi" veya "Doğu öldürücülüğü" ön kabulünü iyice pekiştirmektedir.

Ruhu Rahat Etmeyen Egemen: Timur

Timurlenk, diğer egemenlerle karşılaştırıldığında, görece daha uzun süre erkini ve egemenliğini sürdürmeyi başarmıştır. Ancak, Timur-

lenk dahil, tarihte uzun süre hiç kimse tek, mutlak egemen ve güç olamamıştır ve olamaz da; çünkü güç-güçsüzlük veya erk-erksizlik koşuttur. Kişi yaşamın bir alanında egemen, bir başka alanında boyun eğendir. Schiltberger'in, Timur'un özel yaşamına ilişkin aktardığı şu olay sanki bu gerçeğin anlatımıdır: Anılan tutsağın anlatımı uyarınca, çevre ülkelere korku salan Timur can evinden vurulur. Tutku düzeyinde sevdiği üçüncü ve en genç eşi yokluğunda Timur'u bir başkası ile aldatır. Timur eşini öldürür, fakat eşiyle birlikte olan adamı elinden kaçırır. O denli güce karşın umarsız kalışına ve üzüntüsüne dayanamaz, ölür. Ölüsü bile rahat etmez. Mezarı başında bekleyen din adamları, Timur'un cesedinden bir yıl boyunca çeşitli ve öfkeli sesler işittiklerini öne sürerler. Bunun üzerine Timur'un din adamları, bu acımasız egemenin oğluna başvurur ve babasının ruhunun rahat etmesi için hiç olmazsa başkentte bulunan tutsakları serbest bırakmasını dilerler. Dileklerine uyulur, tutsaklar serbest bırakılır; Timur'un ruhu rahata kavuşur.

Schiltberger, toplam altı yıl Timur'a ve oğullarına hizmet ettiğini belirtir. Timur'un ölümünden sonra dört yıl da oğullarına tutsak olarak hizmet eden Schiltberger kendi deyimiyle yeniden büyük Türkiye'ye (die groBe Türckey), bir başka anlatımla, Osmanlı ülkesine döner. Büyük Türkiye konusunda şunları yazar:

"Büyük Türkiye'nin başkenti Bursa idi ve Bursa'da 200.000 hane (ev) vardı. Yoksulların barındığı hanlar (spital) vardı. Buralarda barınanlar çoğunlukla Hıristiyan, dinsiz (Türk) ve Musevi idiler."

Schiltberger, İslam'a ilişkin ayrıntılı bilgileri Almanlara Almanca olarak aktaran/sunan ilk Alman olarak nitelendirilebilir. O nedenle onun Türklerin dinine, İslam'a ilişkin verdiği bilgileri ve yaptığı değerlendirmeleri irdelemek özellikle yararlı ve gereklidir.

İnançsızların Dini

Schiltberger'in gezi yazısının kırk beşinci bölümü "İnançsızların Çeşitli Dinleri" başlığını taşır. Schiltberger söz konusu bölümde şunları aktarır:

"İnançsızların beş ayrı dini olması ilginçtir.

Birincisi, Ali adında Hıristiyanlığın büyük aşağılayıcısı, bir şövalyeye (halifeye – OBK) inanan çok sayıda insan var.

İkincisi, Molva (Muaviye – OBK) adında inançsız bir din adamı var.

Üçüncüsü, üç kralların vaftiz edilmeden önceki inancını paylaşanlar var.

Dördüncüsü, ateşe inananlar var. Bunlar, Âdem'in oğlu Abel'in Tanrı'ya kurban ettiği şeyin ateş olduğunu savlıyorlar.

Beşincisi, inançsızların büyük bölümü, Muhammet diye birine inanıyorlar."

Yukarıdaki açıklamalardan da görüleceği üzere, gözlem gücü yüksek olan Schiltberger, kullandığı uygunsuz anlatımlar bir yana, Müslümanlar arasında var olan mezhep ayrılıklarını yaklaşık bir doğrulukla belirlemiştir.

"Muhammet'in Öğretisinin Doğuşu" adlı bölümde Schiltberger, Hz. Muhammet'in ve İslam'ın doğuş ve yayılışını öyküler.

Kuran, Schiltberger'in deyişiyle, *"İnançsız öğreti"*, *"çocukların on üç yaşına değin sünnet olmalarını, beş vakit namaz kılmalarını"* buyurur/öngörür. Schiltberger, beş vakit namaz zamanını, aptesi, eşiyle birlikte olanın bütün bedenini yıkamadan camiye gidemeyeceğini, camiye girerken ayakkabıların çıkarıldığını, kadınların camiye giremediğini, camide hangi kurallara uyulduğunu en ince ayrıntıya değin anlatır.

Anılan Alman tutsak, cuma namazına gitmeyenin durumunu şöyle betimler: *"Bizim, pazar gününü kutsal bildiğimiz gibi, onlar da cumayı kutsal gün olarak yaşarlar. Cuma günü camiye gitmeyen bir merdivene bağlanır, kentin bütün caddelerinde dolaştırılır ve dua bitene değin caminin önünde bağlı bekletilir. Yoksul ya da varsıl olduğuna bakılmaksızın, çıplak bedenine yirmi beş kırbaç vurulur."*

"Türkler İçin 'İş', Kutsaldır"

Türklerin "iş" ya da çalışma hakkındaki tutumlarına ilişkin şu saptamayı yapar Schiltberger:

"Din adamları namazdan sonra da çalışılması gerektiğini söylerler. Onlara göre iş kutsaldır ve boş duran insan daha fazla günah iş-

ler. O nedenle cuma günü namazdan sonra insanların çalışmasına izin verilir."

Schiltberger'in yukarıdaki değerlendirmesi, Türklerin çalışma konusundaki gerçek tutumlarını yansıtıyor mu? Türk toplumunun o dönemlerde bir yabancının dikkatini çeken iş ve çalışma konusundaki yaklaşımları, şimdi için de geçerli midir?

Türklerin dualarına ilişkin şu savları öne sürer Schiltberger: *"Tanrım, Hıristiyanlara barış yüzü gösterme!"* diyen Türkler, Hıristiyanlardan öç alacaklarını vurgularlar. Çünkü Türkler, *"Hıristiyanlar birleşip iç barışı sağladıkları takdirde, biz onları yenemeyiz kanısındadırlar."*

Bu tümceler, sürekli zafer kazanarak, imparatorluğun topraklarını genişleten Osmanlı yönetiminin veya Türklerin düşüncesi olmaktan çok, Schiltberger'in öznel arzusunun anlatımı olarak okunabilir.

Alman tutsak ve gezgin, oruç, Ramazan ve Kurban bayramlarını geniş biçimde anlatır.

"İnançsızların (veya Muhammet'in) Öğretisi"

Schiltberger, "İnançsızların Öğretisi" başlığını taşıyan bölümde şu görüşlere yer verir:

"Burada Muhammet'in inançsızlara verdiği öğretinin ilkelerini anlatmak istiyorum. Muhammet, yandaşlarına ilkin sakallarını kesmelerini yasakladı. Âdem'i kendi görünümüne göre yaratan Tanrı'nın buyruğunun böyle olduğunu söyledi. O nedenle inançsızlar, sakalını kesenin kendini değiştirdiğini ve Tanrı'nın buyruğuna karşı geldiğini söylerler. Sakalını kesenin, kibirli, kıskanç olduğunu ve dünyaya beğenilmek istediğini savlarlar.

Hıristiyanlar, özellikle karılarına beğenilmek için sakallarını keserler. Muhammet, kadınlara karşılarındaki soylu ya da soysuz olsun, kimsenin önünde başlarını açmamasını buyurmuş. Onlar da bu buyruğa uyarlar. Fakat etkili ve güçlü biri gelince önünde eğilir, diz çökerler. Babaları, anneleri ya da bir yakınları ölünce, ölünün önünde başlarını açarlar...

Muhammet, kullarına doyurabilecekleri kadar kadın alabileceklerine izin vermiştir. Erkekler, kadınlara doğuma değin ve doğumdan on dört gün geçene değin yaklaşmazlar. Ama bu süre içinde başka kadınlara giderler.

İnançsızlar öte dünyada sayısız kadına kavuşacaklarını ve bunların hep bakire kalacaklarını söylerler. Hayvan ve kuşların boyunlarını keser, kanlarını akıttıktan sonra yerler; Muhammet yasakladığı için, domuz eti yemezler."

Yukarıdaki alıntıdan da görüleceği üzere, Schiltberger, 1300'lü yılların hemen başında *Kuran'ın Çürütülmesi* adlı kitabın yazarı olan İtalyan Monte Croce'den sonra, İslam dininin ve kültürünün birçok yönünü, insan davranışlarına yansıyan anlayışını, kadına bakışını, kadın-erkek ilişkisini, cennet anlayışını Avrupalılara aktaran önemli bir kaynaktır. Schiltberger'in betimlediği Müslümanların cennet anlayışı Avrupa'da yaygındır. Söz konusu cennet anlayışı, örneğin, Kant tarafından da benimsenmiştir.

Schiltberger, Hz. Muhammet'in şarabı niçin yasakladığını şöyle anlatılır. Anlatıma göre, Hz. Muhammet, bir evin önünden geçerken içeride insanların keyifle eğlendiklerini görmüş, nedenini sormuş. *"Şarap içiyorlar ondan,"* diye yanıt vermişler. Hz. Muhammet, *"Şarap güzel şeymiş içsinler!"* demiş. Ertesi gün yine aynı evin önünden geçerken insanların birbirini yediğini, iki kişinin öldüğünü görmüş; nedenin şarap olduğunu öğrenince, *"Şarap içenler, günah işlediklerinden, büyük cezalara çarptırılacaktır,"* diye buyurmuş.

Ayrıca Hz. Muhammet, *"kendi dinine karşıt olan Hıristiyanların aralıksız alt edilmelerini; sadece Ermenilere dokunulmamasını, onların özgür olmalarını, onlardan iki kuruştan daha fazla vergi alınmamasını"* da buyurmuştur.

İslam peygamberi, savaşta alt edilen Hıristiyanların öldürülmemesini, tutsak edilmelerini ve Müslümanlaştırılmalarını da buyruklarına eklemiştir.

Schiltberger'in anlattıkları arasında Hıristiyanlarda endişe ve korku uyandırmaya elverişli öyküler de var. Örneğin, böyle bir öykü, "İnançsızların Bir Tarikatı Hakkında" adlı ara başlık altındaki bölümde anlatılır.

Söz konusu öykü şöyle: Hz. Muhammet'in yaşadığı sıralarda 40 hizmetçisi vardır. Hizmetçiler bir güç birliği oluştururlar. Birlikteliğin ilkesi şu: *"Birliktelikte yer almak isteyen her kişi, karşılaştığı hiçbir Hıristiyan'ı canlı bırakmayacaktır; bağışlamak ya da para karşılığı tutsak etmek yoktur. Hıristiyanlara karşı savaşa katılamayanlar bir Hıristiyan'ı satın alıp, öldürecektir. Bu tarikatın üyelerinin adı Ghasi'dir (Gazi – OBK) ve Türkiye'de çok sayıda böyle insan vardır."*

"Bir Hıristiyan Nasıl İnançsızlaştırılır (Müslümanlaştırılır)?"

Bu bölümde Schiltberger, Müslüman olmak isteyen bir Hıristiyan'a uygulanan işlemleri ve izlenen yollar hakkında şunları anlatır:

"Müslüman olmak isteyen bir Hıristiyan bir elini yukarı kaldırıp, 'la ilahe illallah' dedikten sonra bölgedeki en üst din görevlisine götürülür. Orada Hıristiyan, yukarıdaki sözleri yineler ve Hıristiyanlığı reddeder. Kendisine yeni bir giysi giydirilir; başına bir bez bağlanır. Bu uygulama, o kişinin daha önce gâvur olduğunun bilinmesi için yapılır. Hıristiyanlar başlarına mavi, Museviler sarı bez sararlar.

Daha sonra atı olan herkese atına binmesi söylenir. Herkes toplanınca dininden dönen (ya da döndürülen) kişi bir ata bindirilir. Halk önde, din adamları arkada sıralanır. Yeni Müslüman, davul zurna eşliğinde kentte dolaştırılır. Herkes bütün gücüyle Muhammet'i övücü sözler söyler. İki din adamının söylediği, 'Tanrı birdir, Mesih onun kuludur, Meryem onun kızıdır, Muhammet en yüce (son) peygamberdir,' sözleri yinelenir.

Yeni Müslüman bütün kentte dolaştırıldıktan sonra, camiye götürülür ve sünnet ettirilir.

Yoksul ise, aralarında topladıkları para ve değerli şeyleri verirler. Üst görevliler ve üst konumlarda olanlar yeni Müslüman olanı özellikle sayar ve onu zengin ederler. Bunu yapmalarının nedeni, Hıristiyanların daha çabuk inançsızlaşmasıdır (Müslüman olmasıdır)...

Müslüman olan bir kadın ise, yukarıdaki işlem yapıldıktan sonra en üst din görevlisi, kadının kemerini parçalar ve haç yapar. Kadın bu haç üzerine üç kez basar ve Hıristiyanlığı reddeder."

Bir Hıristiyan'ın Müslümanlığa geçiş işlemlerini ve kurallarını böyle aktaran Schiltberger, "Gezi Yazısı"nın bazı bölümlerinde Türklerin gelenekleri ve yetenekleri konusunda nesnel bir gözlemci gibi davranır. Schiltberger'in aktarımı uyarınca, *"ticaret konusunda inançsızların (Türklerin) iyi bir geleneği vardır. Alışveriş yaparken satıcıya şöyle derler: 'Tanrı'nın uygun gördüğü ve yaşamına yetecek kadar kazanç elde edeceksin!' Satıcı da alıcıyı kandırmaz.*

Din adamları, konuşmalarında insanların birbirine yardım etmelerinin ve egemene bağlı olmalarının gereğini dile getirir. 'Zenginler, yoksullara karşı alçakgönüllü olmalıdır,' derler. Müslümanlar, din adamlarının sözüne uyarlar."

Schiltberger, İslam ile Hıristiyanlık arasındaki inanç farklarını da konulaştırır. Bazı yerlerde Hıristiyanlara İslam'a ilişkin yansız bilgiler de verir.

İmge oluşturucu özelliği yönünden önemli olan bir başka bölüm "İnançsızlar, Hıristiyanlara İlişkin Neler Anlatırlar?" başlığını taşır.

Schiltberger, burada şu görüşlere yer verir: *"Dinsizler (Türkler/Müslümanlar – OBK) Hıristiyanların ellerinden bu denli çok ülkeyi güçlülüklerinden, bilgeliklerinden ya da kutsallıklarından dolayı değil, Hıristiyanların adaletsizliği, iticiliği ve kibri yüzünden aldıklarını savlarlar. Tanrı, Hıristiyanlar ne dinsel ne de dünyasal egemenliklerini adaletli sürdürmedikleri için, inançsızların o ülkeleri almalarını buyurmuştur. Hıristiyanların salt varlık düşkünü olduklarını, yoksullara yasaları (öğretileri) öğretmedikleri ve sadaka vererek onlara yardımcı olmadıklarını, Mesih'in sözlerine uymadıklarını söylerler.*

Ayrıca dinsizler, kutsal kitaplarında Hıristiyanların Türkleri topraklarından kovacaklarına ilişkin ipuçları olduğunu öne sürerler. Hıristiyanlar, günahkâr ve itici oldukları sürece onlardan çekinmediklerini belirtirler."

Bu aktarımlar iki türlü yorumlanabilir: Birincisi, Schiltberger, Türkler ve öbür Müslümanlardan bu tür sözler işitmiş ve uygulamaları yaşamıştır.

İkincisi, Schiltberger, Hıristiyanların inançlarının gereklerine uygun yaşamaları gerektiğini arzular ve bu arzuyu vurgular; onları toplumsal düzenlerini yeniden biçimlendirmeleri konusunda uyarır.

Hıristiyanları alt eden ve dinsiz diye adlandırdığı Türklerin, Hıristiyanlara göre daha ilkeli yaşadıklarını dile getirir.

Toplumu bir arada tutmanın ilk koşulu, tüm toplum kesimlerini hoşnut edecek düzenlemeleri gerçekleştirmektir. Schiltberger, uzun tutsaklık yaşamı boyunca bu ilkenin önemini daha iyi kavramıştır.

Bu Alman tutsak, ülkesi dışındaki olgu ve oluşumları gördüğü ve deneyimlediği için, ülkesini güçsüz düşüren yönleri daha akılcı, daha nesnel yaklaşımla değerlendirebilme olanağı bulmuştur. "Başka"yı tanıması onu, "öz"ün nasıl olması gerektiğini daha kapsamlı ve akılcı düşünmeye yöneltmiştir.

Schiltberger "Hıristiyanlar Dinsel Kurallarını Niçin Yerine Getirmiyorlar?" adlı bölümde dinsizler diye nitelendirdiği Türklerin görüşü olarak şu saptamayı yapar: *"Hıristiyanlar, İncil'in öngördüğü gibi yaşamıyor; İncil'in kurallarını mal-mülk ve saygınlık kazanmak için kullanıyorlar. Yaşadıkları her türlü felaketin, acı ve sıkıntının nedeni budur."*

1430'lu yılların düşünsel gelişim düzeyi ve eğilimleri çerçevesinde bu görüşler değerlendirildiğinde, Schiltberger'in Alman toplumunun özellikle egemenlerine vermek istediği ileti daha da açıklık ve anlam kazanır.

Schiltberger, Türkiye'de, daha doğru deyişle Osmanlı ülkesinde, başta Rumca, Bulgarca, Sırpça, Arapça vb. olmak üzere en az on bir dilin konuşulduğunu yazar.

"İstanbul, Görkemli ve Güzel Bir Kenttir"

Schiltberger, "Konstantinopolis Hakkında" adlı bölümde dönemin İstanbul'una ilişkin şunları yazar:

"Konstantinopolis, görkemli ve güzel bir kent; etrafını çevreleyen on mil uzunluğunda ve bin beş yüz kapısı olan surları var. Kent üçgen gibi kurulmuş; iki yanı deniz. Kente Yunanlılar 'İstimbotu', Türkler ise 'Stambol' diyorlar.

Karşıda Pera kenti var, Pera'ya Rumlar ve dinsizler Kalathan (Galata – OBK) derler.

Galata ile İstanbul arasında üç mil uzunluğunda, yarım mil genişliğinde bir boğaz vardır. Galata, Cenova'ya aittir.

Büyük İskender, kayalardan ve dağlardan geçen on beş mil uzunluğunda bir çukur açtırmış ve iki denizi birbirine kavuşturmuş. Akan, Don ve daha birçok nehrin karıştığı Büyükdeniz ya da Karadeniz'dir."

Türklerin İstanbul'a yakınlığı konusunda şu belirlemeyi yapar Schiltberger:

"Türkler de İstanbul'a bakan bir kıyıya sahiptirler, bu kıyının adı Üsküdar (Skuter); Türkler buradan denize ulaşıyorlar."

Schiltberger Anadolu'da yaşayan etnik toplulukların dillerini, kültürlerini, inançlarını ayrıntılı anlatır. Bu yönüyle "Gezi Yazısı", dönemin aynası niteliğindedir.

Karadeniz boyunca zorlu ve serüvenli bir yolculuk sonucu ülkesine ulaşan Schiltberger, tutsaklık deneyimlerini anlattığı yapıtını şu sözlerle bitirir:

"Yakınında doğduğum Freisingen kentine ve Hıristiyanlığa geri döndüm. Tanrı'ya ve bana yardım eden herkese teşekkür ediyorum. Dinsizler ülkesinde otuz iki yıl boyunca Hıristiyanlıktan tamamen uzak yaşamak zorunda kaldım. Şimdi bu süre içerisinde gereklerini yerine getiremediğim kutsal Hıristiyan inancına ve toplumuna döndüm. Benim bu büyük dileğimi ve isteğimi gören yüce Tanrı, beni kaygılardan, bedensel çökümden kurtardı. O nedenle bu kitabı okuyan ve duyanlardan Tanrı'yı ve beni iyi dileklerle anmasını diliyorum."

Bu sonuç tümceleri önemli; üzerinde durmaya değer. Şöyle ki:

Tutsak olan insanın, başkalarının yardımı olmaksızın otuz iki yıl süren tutsaklığı geride bırakması olanaksız. Tutsak eden de, tutsak kişiye tutsaklığı yenmeyi olanaklı kılan da aynı insanlar, yani Türklerdir. Öte yandan Schiltberger olayın bu iki yönünü de görecek denli geniş ufukludur. Tutsaklığı boyunca yaşadığı kötü deneyimler belli bir önyargıya dönüşmesine karşın, kin ve öç alma duyguları başat değildir.

Bu geniş ufukluluğun ve sağduyunun temelinde yatan belki de şudur: Schiltberger, olgu ve olayları çoğu yerde birbirinden soyut, ardı ardına sıralamasına karşın, yaşadığı yeni kültür ortamında geçerli

hiçbir şeye şaşmaz, hiçbir gelişmenin gerisinde kalmaz, olayları ve durumları ısrarla anlamaya, dönemin gerçekleri içerisinde görmeye çalışır. Çözümleyici, irdeleyici bir yaklaşım sergiler, bazı bölümlerde nesnel belirlemelere ulaşır. İnsanlığı öne çıkarır. İmge açısından bu çabanın doğal sonucu, olumlu-olumsuz yaşantı ve yargıların Alman kültür çevresine aktarımıdır. Schiltberger'in çok boyutlu gezi yazısı, hem çok yönlü bir Türk imgesinin belirginleşmesine katkısı, hem de dönemin Anadolu'su ve çevresine ilişkin geniş bilgiler içermesi yönünden özgün ve ilginç bir yapıt olarak nitelendirilebilir.

5. Yunus İnsancıllığının Ayrımına Varan Macaristanlı Georg'un *Türk Risalesi*'nde Doğu-Türk İmgesi ve Oryantalist İzler

Önceki bölümlerde de vurgulandığı gibi, Türkler Anadolu'ya gelişleriyle birlikte Avrupa gündemine girerler, salt gündeme girmekle kalmaz, zamanla Avrupa, dolayısıyla Avusturya ve Almanya egemenlerini ve kamuoyunu uğraştıran başlıca konu olurlar.

Balkanlar üzerinden Avrupa'ya doğru yayılmalarına koşut olarak, Türklere, onların ulusal, dinsel kökenlerine ve kültürel yaşamlarına duyulan ilgi de belirgin ölçüde artar.

Haçlı Seferleri ile başlayan Türkler ve Avrupalılar, dolayısıyla da Almanlar arasındaki ilişkiler yoğunlaşır. Türklere ilişkin anlatı ve yazılar çoğalır.

16. yüzyıl, Avrupa ve Alman kültür tarihinde Türk imgesinin yoğun belirginleşme geçirdiği bir dönemdir. Bu dönemde Türk imgesinin belirginleşmesine katkıda bulunan yazılı belge ve yapıtların başında, yukarıda irdelediğim Hans Schiltberger ve Hans Rosenplüt'ün yanı sıra, Macaristanlı Georg ve Bartholomaeus Georgievits gibi tutsakların anı ve yaşantılarını derledikleri yapıtlar gelir.

Dönemin Avrupa'sı ve Almanya'sının İslam'a ve Türklere ilişkin bakışını en belirleyici ve iz bırakıcı biçimde etkileyen, Türklerin değerlendirilmesini boyutlandıran Alman kökenli olduğu sanılan Macaristanlı Georg veya Almanca söylemi ile Georg von Ungarn'ın *Türk Risalesi* (Türken-Tractatus) adlı güncesidir.

Georg'un *Türk Risalesi*'nin Oluşum Öyküsü

15. yüzyılda iç ve dış koşulların uygunluğu Türklerin Balkanlar'da yayılma sürecini hızlandırır. Bu hızlı yayılma süreci içerisinde II. Murat komutasındaki Türk ordusu 1436'da Transilvanya'ya girer. Burada gerçekleşen savaşta çok sayıda insan ölür veya tutsak edilir. Edirne'ye getirilen tutsaklar arasında on altı yaşındaki Macaristanlı Georg da vardır.

Georg, Türk egemenliği altındaki veya Anadolu'daki yirmi iki yıllık tutsaklık yaşamı içerisinde ilkin Bergama, sonra da Sakız Adası'nda bir "sahip"e satılır. Birkaç kez kaçma girişiminde bulunur, başarısız olur. Her başarısız kaçma girişimi, sahibinin değişmesine neden olur.

Genç tutsağın yazgısı ve şansı iyidir; sonunda insancıl bir sahibe düşer. Bu insancıl sahibin yanında tutsaklık yaşamının son on beş yılını geçirir. Yeni sahibin yumuşak yaradılışı, tutsaklığın çekilmezliğini azaltır; Georg'un ilk dönemlerdeki kötü deneyimler sonucu abartılı biçimde yücelttiği ulusal ve dinsel değerlerini daha nesnel görmesini olanaklı kılar.

Georg, zamanla Türklerin kültür yaşamına alışır; yabancılığı yener. Tutsaklığı nedeniyle katlanmak zorunda olduğu insanların dilini, dinini ayrıntılı öğrenir; uygun, yerinde ve sorunsuz kullanır.

Yaşadığı çevre ile insancıl ilişkileri ve iletişim kurmayı ve yoğunlaştırmayı başarır.

İslam dinini yakından tanır, inceliklerine değin öğrenir. Hatta vaaz verecek düzeye gelir. İslam konusundaki derin bilgi ve yorumlarından dolayı çevresinde saygınlık ve değer kazanır.

1458 yılında özgürlüğüne kavuştuğunda derin bir burukluk duygusu yaşar. İtalya'da din öğrenimini tamamlayıp yeniden Anadolu'ya döneceğini öne sürerek, kendisine "oğul" gözüyle bakan sahibini yatıştırır.

Fakat on altı yaşına değin kişiliğini ve düşünsel tutumunu belirleyen Hıristiyan kültür ortamına duyduğu "doğal" özlem, onu Avrupa'ya çeker. Roma'ya gitmeli; orada dönemin en üst düzeyli din eğitimini tamamlamalı ve eğitimine denk görevler üstlenmelidir. Ro-

ma'ya gitmeyi başarır. Georg'un bu düşü gerçek, kendisi de papa tarafından sayılan bir rahip olur.

1502 yılında, seksen yaşında ölür.

Türklerin yanında tutsak olarak geçirdiği uzun zaman içerisinde görüp geçirdiklerini yazıya döker. Yaşantıları, yorumları ve Vatikan'da saygın konumu gereği, yazdıklarıyla bütün Avrupa'daki Türk imgesini kalıcı olarak etkiler.

O güne değin Türklere ilişkin yazılmış en kapsamlı, ayrıntılı özgün anlatıyı Avrupalılar ve Türklere armağan eder.

Carl Göllner, *Kronikler ve Türkiye Anlatımı*[90] adlı irdelemesinde "Rumesli öğrenci" olarak da anılan Georg'un Alman olduğu kanısındadır. Göllner'in savının gerekçesi şudur: Georg'un doğum yeri olan Rumes, Transilvanya'daki Almanların yaşadığı en eski yerleşim merkezidir.

Kökeni bir yana, Georg'un Türklere ilişkin anlatısının 16. yüzyıl Türk görünümünü ve tasarımını en yoğun etkileyen yapıt olduğu kesin ve tartışmasızdır.

Söz konusu yapıt çeşitli adlar altında Avrupa'nın birçok ülkesinde, birçok kez yayımlanmıştır.

Georg'un *Türk Risalesi*, 1480 veya 1481 yılında ilk kez basılmıştır. Benim irdelediğim baskı *Chronica und beschreibung der Türckey* adını ve 1530 tarihini taşımaktadır.

Kendisinden yukarıda övgüyle söz ettiğim Alman edebiyat tarihçisi Wilfried Buch, yapıtın Latinceden günümüz Almancasına çevirisini gerçekleştirmiştir. Titiz bir çalışma ürünü olan bu çeviri, yapıtın imge oluşturucu işlevinin eleştirel olarak değerlendirilebilmesini iyice kolaylaştırmaktadır.

Carl Göllner'in sunduğu özgün metin ile Wilfried Buch'un çeviri metni özellikle yapıtın bölümlerinin sıralanışı konusunda bazı farklılıklar göstermektedir; ancak bu farklılıklar yapıtın içeriğini ve dokusunu bozacak ölçüde değildir.

Martin Luther'in Önsözü: "Georg'un Bilgilendirici Yapıtı"

Martin Luther, Georg'un *Tractatus*'una önsöz yazmış. Luther, önsözde Türklere ve kendi deyişiyle, *"onların İncil'i olan Kuran'a iliş-*

kin bilgi edinmeyi" çok istediğini ve Georg'un denemesini bu anlamda çok bilgilendirici bulduğunu vurgular.

Yapıt, bazı Hıristiyanlar üzerinde ikili bir etki yaratmış olmalı ki, Luther yapıtta Türklere ilişkin olumlu ve olumsuz yönlerin sadece Hıristiyanlara daha iyi yol gösterme amacı ile yazılmış olduğunu belirtme gereği duymuştur.

Ayrıca, Martin Luther, yapıtta sıkça değinilen Türklerin giyim kuşam, konut, yeme içme gibi alanlardaki alçakgönüllülüğü, yalınlığı ve ölçülülüğünden çok olumlu etkilendiğini, Hıristiyanların bu özelliklerden yoksun olduğunu da belirtir.

Luther, Türklerin örnek gösterdiği özelliklerinin yanı sıra, acımasızca Hıristiyanlara kıydıklarını anlatır. Türkler ile papa ve yandaşlarını bir tutar ve bu ikisinin soyutlanmaları, dışlanmaları çağrısında bulunur.

Türk Risalesi'ne Georg, nasıl tutsak düştüğünü, Türkiye'ye getirilişini anlatmakla başlar.

Georg'un bu önsözü, Carl Göllner'in yukarıda kaynak olarak belirttiğim kitabında yer almamıştır. Wilfried Buch, bu önsözü, ayrıntılı olarak aktarmıştır. Giriş bölümünü Buch'un çevirisine dayanarak irdeledim.

Georg'un Giriş Yazısı

Georg daha önce salt kutsal kitaplarda değinilen kötülüklerin, korkunç olayların güncelleştiğini ve yaygınlaştığını dile getirir ve bu kötülüklerin her an Hıristiyanların başına gelebileceğini yazar.

Bu kapsamda, *"Kana susamış korkunç canavarı, İsa'nın Haçı'nın düşmanını, acımasız ejderhayı görmüyor muyuz yoksa?"* uyarısını yapar ve şunları ekler: *"En inançsız topluluk olan Türkleri kastediyorum. Türkler bütün Doğu ülkelerini yerle bir ettiler. Hıristiyan halkların çoğuna inançsızlıklarının zehirli soluklarını bulaştırdılar. İtalya'nın sınırlarına yaklaşıyorlar. Bütün güçleri ile artık bir ören olan Roma Kilisesi'ni ele geçirmeyi arzuluyorlar."*

Georg, Türklerin gücü ve Balkanlar'da ilerlemesi hakkında bu çok sert uyarısını şu saptama ile hafifletir:

"Hıristiyanların çoğu İsa'nın inancı ve kendi yaşamları uğruna şehit olmaya hazırlar. Fakat Türkler, onların canını bağışlıyor; onları tutsak ediyor; zamanla zehirliyor. Hıristiyanların İsa'nın inancını alçakça reddetmelerini sağlıyor. Ben bu gerçeği özümde yaşadım. Ateşten çıkarıldım ve yaşama döndürüldüm. Türklerin eline düştüm, sapık dinlerine bulaştırıldım ve zehirlendim. İsa'nın inancının doğruluğu konusunda kuşkuya kapıldım. Neredeyse onu alçakça yadsıyacaktım ki, Tanrı'nın merhameti beni korudu ve kolladı."

Georg bu satırlar ile Türklerin acımasızlığını, çıplak bir anlatımla sergilemeyi amaçlıyor. Ya da en azından bu sözlerin yarattığı izlenim budur. Fakat anlatılanlar önyargısız değerlendirildiğinde, "kuşku"nun vurgulandığı kolayca görülüyor.

Kuşku, hangi bağlamda dile getirilirse getirilsin, sağlık, gelişme belirtisidir. İnsanı, düşündürten, dolayısıyla da insanlığına götüren araçtır.

Yirmi iki yıllık tutsaklık deneyimi edinen Georg, tutsak olarak alınıp satılmasına karşın, Türkler arasında gördüğü insanlık nedeniyle derin ve yoğun kuşkular yaşayan biridir.

Bu uzak görülü tutsağın kendi anlatımıyla, *"o, yaşlandığında, bir kez daha Türklerin eline düşerse, deneyimsiz gençler gibi Türklere aldanmayacak, kendini onlara karşı daha iyi koruyacaktır."* Bu sözler, Georg'un gençlik yıllarında Türklere gereğinden fazla inandığını, yakınlaştığını dile getirmektedir.

Daha önce incelediğim bütün mektup, anlatı ve denemelerde betimlenen Türklerin savaşma biçimi ve yarattıkları savaş ortamı, Georg'un çizdiği görünümle büyük benzerlik taşıyor. Georg tutsak düştüğü savaşı şöyle anlatıyor.

"Türkler, savaşmaktan vazgeçenlerin ailelerine ve varlıklarına dokunmadılar. Buna karşılık, karşı koyanlara acımasızca saldırdılar. Saldırı, sözcüklerle anlatılamayacak denli korkunç ve yoğundu. Oklar ve taşlar yağmur gibi yağıyordu. Askerlerin böğürmesi, silahların gürültüsü, saldırının uğultusu öyle güçlüydü ki, yer ve gökyüzü çatlayacaktı sanki!"

Georg'un sözünü ettiği savaşın bir tarafı olarak savaşı sürdürmeye kararlı olan Macarlar bir kulede toplanırlar. Türkler kulenin

etrafına çepeçevre büyük bir ateş yakarlar. Gerisini Georg şöyle anlatıyor:

"Ekmek pişirir gibi pişirdiler bizi... Direnç azalınca, içeri girip yarı canlıları ki, ben de öyle idim, dışarı çıkardılar.

Satmak üzere insan tacirlerine verdiler bizi; tacirler bizi zincire vurup, Büyük Türk'ün (padişahın) başkenti Edirne'ye getirdiler."

Ve böylece Georg'un yirmi iki yıl sürecek olan tutsaklık yaşamı (1436-1458) başlar.

Georg kapsamlı ve uzun bir girişi izleyen birinci bölümde Türklerin Anadolu'yu egemenlik altına alışını ve Osman Bey'in öbür Türk beylerini etkisizleştirme eylemleri ve yöntemlerini anlatır.

Türk Topluluğu Nasıl Çoğaldı? Türk Adı Nasıl Doğdu?

Georg, bu bölümün ilk başlarında Türklerin Anadolu'da egemenleşme sürecini şöyle öyküler:

"... Araplar ve Muhammet yandaşları, Hıristiyanları sıkıştırmaya başlayınca, Hıristiyanlar bu baskı ve kıyımdan bir an önce kurtulmak için, gönüllü olarak Türklere teslim oldular. Eski Yunanlıların (Bizanslıların) Türkiye'de ve Türk egemenliği altındaki yerlerde bulunan kale ve kentlerinin tahrip olmayışı, bu kale ve kentlerin gönüllü olarak Türklere teslim edildiklerini göstermektedir... Bununla birlikte Hıristiyanların çoğu Türklere öbür Hıristiyanları baskı altına almaları konusunda yardımcı oldular.

... Bu tür Hıristiyanların, öbür Hıristiyanların etkisizleştirilmesi sırasında yaptıkları kötülükler, Türklerin kötülüğünü bile geride bıraktı. Kötülük konusunda Türklere öğretmenlik ettiler."

Bu saptamalar, birçok açıdan değerlendirilebilir. Ben Türk imgesi ve Türklerin kısa sürede yayılmaları yönünden önemli sayılabilecek noktaları belirginleştirmekle yetinmek istiyorum.

Yukarıdaki satırlardan da görüleceği üzere, Hıristiyanlar, bir bütün değildir. Aralarındaki çelişkiler, bir başka dinden güçlü bir topluluğa, örneğin Türklere boyun eğmeyi yeğleyecek denli güçlüdür.

Hıristiyanların bir bölümünün kendiliğinden teslim oluşu, Türklerin egemenlik alanlarını genişletmelerini kolaylaştırır. Teslim olan-

ların Hıristiyan dindaşlarına Türklerden daha acımasız davranmış olmaları, büyük bir kopukluk ve güvensizliğin anlatımı olarak değerlendirilebilir.

Ayrıca bilinen bir olaydır: Dönme ve teslim olanlar, daha önce birlikte olduklarına karşı daha hoşgörüsüz, hatta daha kıyıcı olurlar veya olabilirler.

Türk Topluluğunun Korkunçluğu ve Kötülüğü

Georg'a göre, Türkler, Hıristiyanların inancını sarsmış, bazılarının dininden dönmesine neden olmuş, kısacası şeytani bir işlev üstlenmişlerdir.

Önemli görülebilecek şu belirlemeyi olduğu gibi alıntılıyorum: *"Bu berbat topluluk şiddet kullanmıyor. Uzun bir zaman içerisinde alıştırarak yüreklerin direnç gücünü kırıyor ve özgürlük istencini çökertiyor. Dayanma gücünü yeniyor, insanların zihnini öyle bir körlükle vuruyor ki, onlar daha önce uğruna ölmek istedikleri inançlarını alçakça yadsıyorlar."*

Boyun eğen de, karşı koyan da insandır. Dönemi ve dönemin baskın koşullarını düşünmeksizin, boyun eğen Hıristiyanları iyi veya kötü diye nitelendirmek gerçekçi bir yaklaşım olur mu?

Ayrıca hangi dinden olursa olsun, bütün insanların zorluklara, sıkıntılara aynı güç ve düzeyde katlanabileceğini beklemek yanıltıcı olur. Zaten Georg da bir sınırlama yapıyor ve şöyle yazıyor:

"Hangi insan bu kötülükten, bu şiddetten kurtulabilir? Bu kötülük, insanları öldürüp, ruhları bedenlerinde olsa bile cehenneme teslim edecek denli güçlü ve zalim!"

Georg, yaşadığı zamana göre olayları ve olguları felsefi değerlendirmeden geçirecek yetenek ve birikime sahip. Onun aşağıdaki sözleri bu saptamayı doğrular niteliktedir:

"Ölüm tehlikesi ile yüz yüze olan, para karşılığı satılan birine yaşıyor denebilir mi? Böyle biri, kendine ilişkin her türlü egemenlik gücünü yitirmiştir. Ölümü içten isteyen ve arayan birine yaşıyor denebilir mi? İnsanların benim deneyimime inanmasını diliyorum: Türkler arasında geçirdiğim her gün, bir kez öldüm!"

Georg, felsefi düşünmeye eğilimini en açık biçimde bedensel kıyımın, ruhsal kıyımdan ayrılışına ilişkin düşüncelerinde somutlaştırır. Kolayca sezinleneceği gibi, Georg, asıl kıyımın insanın ruh yapısını çökerterek yapıldığı kanısındadır. Georg'a göre, Türkler işte bunu yapmaktadır.

Türklerin, Hıristiyanları belirlemeye ve soymaya duydukları isteklerine ayırdığı dördüncü bölüme bir uyarı ile başlar Georg. Söz konusu uyarı şöyle:

"Sizlere kimden korkmanız gerektiğini göstereceğim. Ruha yönelik tehlikeye gönüllü olarak teslim olmak günahtır. O nedenle, burada şeytani bir içgüdü ile Hıristiyanları belirlemek ve yakalamak için Türklerin akıllıca geliştirdikleri çaba, sinsilik ve kötülüğü sergileyeceğim."

Georg'un mantığını izleyelim. Onun yaklaşımına göre, Türk imgesi açısından çıkan sonuç şudur: Türkler, I. Haçlı Seferi sırasında Anadolu'dan Avrupa'ya gönderilen mektuplarda da öne sürüldüğü gibi "sinsidir", "kötü(cül)dür." Fakat kötü ve sinsi yöntemler geliştirebilecek ölçüde de akıllıdır. İmge oluşumu yönünden yapıcı ve yıkıcı yönler iç içedir bu saptamada.

Sinsilik ve kötülüğe örnek olarak Georg, Türk padişahının düzenli ordusunun yanı sıra, yukarıda belirtilen amaca dönük olarak sayılan yirmi otuz bin arasında değişen çevik bir birlik bulundurduğunu belirtir.

Bu birlik, Georg'a göre, çapulcu çetesi gibi çalışmaktadır. Yılda bir iki kez soygunculuğa çıkmaktadır. Çok iyi eğitilmiş, düzenli, çabuk, sessiz savaşçılardan oluşmaktadır.

Sefere çıkmadan önce savaşçılar kendilerini ve atlarını zor koşullara, örneğin, susuzluğa, yiyecek yokluğuna büyük bir disiplin içerisinde alıştırmakta, fazla kilolarından kurtulmaktadırlar. Böylece daha devingen ve çevik olmaktadırlar.

Georg, uzun tutsaklık yaşamı süresince Türklerden çok olumlu bir biçimde etkilenmiştir. Bu olumlu etkilenmişlik, anlatısının bazı bölümlerine yansır. Şu alıntı bu duruma iyi bir örnektir:

"Bu savaşçılar atlarının özyapısını ve huyunu iyice tanımaya yetecek ölçüde fizyoloji bilgisine sahiptirler. Bir atın zayıf ve güçlü yön-

lerini, ne denli dayanıklı olduğunu, yaşının, ederinin ne olduğunu bir bakışta anlarlar. Ne kışın soğuğu, ne yazın sıcağı, ne hava, ne de saatin kaç olduğu ile ilgilenirler; ne de herhangi bir yörenin çetin doğal koşullarından çekinirler. Daha da şaşırtıcı olanı şudur: Kendilerine engel olabilecek yiyecek, içecek, silah ve giysi gibi şeyler taşımazlar. Çok az şeyle yetinirler ve o nedenle uzun yolları aşarlar. Bütün bunlara dikkatsiz düşmanlarına saldırana ve başarılı biçimde geri dönene değin dayanırlar.

Bu bağlamda kısaca onlara (Türklere) ilişkin anlatılanların inanılmaz gibi gözüktüğünü söyleyeyim: Dürüstçe söylemek gerekirse: Eğer bizzat deneyimlerimle tanımamış, gözlerimle görmemiş olsam, Türklere ilişkin duyduklarıma ben de inanmazdım!"

Bir yapıtta, hem de böyle Avrupa'nın bütün ülkelerinde, çeşitli dillerde, birkaç kez yayımlanmış çok önemli ve saygın bir risalede veya denemede yapılan her belirleme, okuyucu tarafından algılanması ve onun ortak bilincinde bıraktığı etkisi bakımından çok önemlidir.

Türkler, atlar ve dövüşme konusunda övgüyle anılır. Hatta hiçbir şeye aldırmaz oluşları iyi bir özellik olarak görülür.

Fakat Türklerin aldırmadığı bir konu var ki, ona aldırmamak iyi bir özellik değildir. Bu da "zaman" kavramıdır. Georg'un da dikkatini çeken zaman konusundaki aldırışsızlık, duyarsızlık, iyi bir nitelik olarak görülebilir mi?

Burada övgü olarak Türklerin doğa koşullarına aldırmadan işlerini yaptıkları özellikle anlatılmaktadır. Ancak doğaya bu inatçı anlayışla karşı gelmek, ne denli olanaklıdır? Doğayı olumlu anlamda değiştirmek, ilkin onun zararlı yönlerine karşı akılcı bir yaklaşımla korunmayı gerektirmez mi?

Ayrıca çoğu Türk'ün zaman konusundaki aldırmazlığını, tarihten gelen, her güce karşı meydan okuma alışkanlığını veya kendini her koşulda kanıtlama eğilimini eleştirel olarak değerlendirmek daha yararlı olmaz mı?

"Yalınkılıç, çıplak at" deyimi ile anlatılan yaşam anlayışı, Türklerin bir yerde yerleşmemesine yol açan sürekli başka diyarlara akınlar düzenlemeleri, taşınmaz edinme ve tapu bilincini geciktiren etkenler olarak değerlendirilebilir mi?

Georg dönemin dinsel bakış açısından hareketle olay ve olguları değerlendirdiği için, örneğin, gereksizlik düzeyinde yalınlığı en büyük erdem olarak yansıtır. Çünkü başta İslam olmak üzere, bütün semavi dinler, yalınlığı önemser ve inananlarına yalınlığı önerir.

"Türklerin Akıllılıklarını Betimlemeye Ciltlerce Kitap Yetmez!"

Georg, Türklerin akıllı, yetenekli ve becerikli oluşlarını anlatmakla bitiremez. Yazarın kendi anlatımı şöyle:

"Türklerin akıllılıklarını, yetenekli işlerini betimlemek ciltlerle kitaba sığmaz. Onlara dikkatsizce ve bilgisizce yakalananların kapıldığı korku ve titremeyi kimse düşünemez! İnsanın yüreği demir veya elmas olsa bile buna dayanmaz! Kendini birden kılıcını çekmiş, üzerine doğru gelen can düşmanının karşısında gören insan ne yapar, ne eyler! Bunu duymak bile tüyler ürpertici!

Bütün bunlar niçin? Umulmadık anda kan dökmeksizin ve cana kıymaksızın insanları tutsak almak, onların bedenini korumak, fakat onları düşünsel olarak öldürmek için. Şeytan onlara yardım etmemiş olsa, bu tür olayları göze alamaz, yapamazlar.

Saldırdıkları kişilerden biri ölse, zarar sayarlar. Birçok ülkeyi ve adayı silah gücüyle alabilecek durumda olan Büyük Türk (padişah – OBK) insanların öldürülmesini istemez. O nedenle, Türkler zorunlu savunma veya kaçan insanların dışında kesinlikle öldürmek istemez. Düşmanlarını sağ olarak ele geçirmek onların ilkesidir. Böylece Türkler hem bir insan, hem de ganimet elde etmiş olurlar."

Yukarıdaki alıntıdan da görüleceği üzere Georg, Türklerin tutsak almalarını, tutsakları bir meta gibi kullanmalarını ve Türk toplum yaşamındaki egemen ortamın Hıristiyanların dinlerini reddetmelerine neden olacak biçimde düzenlenmiş olmasını akılcılığın kanıtı olarak algılar.

Tutsaklık, Salt Alınıp Satılmak Olsa!

Georg, tutsak yaşamına, tutsakların alınıp satılmalarına yapıtında çok geniş bir yer verir. Georg'un anlattıklarına göre, tutsak alım satımı, dönemin Türk kültür yaşamının önemli bir yönünü oluşturur.

Türk kültür tarihinde tutsaklar sorununa ışık tutması ve tutsakların yazılı yapıtlara dönüştürdükleri izlenimlerinin Türk imgesi üzerine etkilerini göstermesi bakımından ilginç ve öğretici olduğu için bu bölümü kapsamlı aktarıyorum:

"Tutsakları kolay ve rahat denetlemek için, her kentte tutsak alıp satmakla uğraşan tacirler vardır. Bütün satıcılar gibi, onlar da padişah tarafından verilmiş ayrıcalıklara sahiptir: Padişahın buyruklarına uygun olarak, kim olduklarına bakmaksızın tutsakları alırlar, satarlar, tutu koyarlar, tutu koyduklarını geri alırlar vb.

Tutsak satıcıları salt kentlerde çalışmazlar. Ordu eşliğinde köyleri de dolaşırlar; tutsakları, ganimet olarak alan kişilerin gözetiminde satarlar. Kendisine ganimet olarak tutsak verilmiş kişiler, bu tutsakları ellerinde tutmak istemezler; bir an önce tutsakların azlığı veya çokluğuna göre belirlenen fiyata satarlar.

Bazen tutsak sayısı öyle artar ki, bir tutsak bir liraya satılır.

Tutsakların yapı ve huylarını söyleyebilecek hekim veya sağlık görevlisi yoktur.

Bir tutsağın yüzüne bakan kişi, onun gücünü, becerisini ve durumunu hemen anlar."

Georg anlatımını sürdürür:

"Türkler, buldukları süt bebeklerini sırt çantalarında taşırlar ve kendilerine yük olmasın diye, büyük bilgi ve övgüye değer bir özenle beslerler.

Her kentte öbür mallar için olduğu gibi, tutsaklar için alım satım pazarı veya belirlenmiş yerler vardır. Zavallı tutsaklar, kesime giden koyunlar gibi, zincire vurulmuş olarak bu pazarlara getirilirler. Orada gözden geçirilir, soyundurulur, Tanrı'nın istemi ve görünümüne göre yaratılmış akıllı yaratıklar olan tutsaklar, akılsız hayvanlar gibi pazarlıkla satılır ve alınırlar.

Orada, söylemeye utanıyorum, herkesin gözü önünde erkeklerin ve kadınların mahrem yerlerine dokunulur ve bu yerler herkese gösterilir. Erkek kadın, yaşlı genç, kim ve nasıl olursa olsun, çıplak olarak herkesin gözü önünde yürütülür, koşturulur süründürülür, sıçrattırılır. Böylece hasta veya sağlıklı olduğu belirlenir. Utancından kızaranın etrafına toplanır, itip kakarlar, sopalarla vururlar ve utanç

duyduğu için yapmak istemediği şeyleri yapmaya zorlarlar. Bu konuda daha fazla bir şey anlatmak istemiyorum.

Tutsak pazarlarında oğul, ağlayan, yalvarıp yakaran annenin; anne, şaşkın ve utanç içerisinde olan oğlunun önünde soyundurulur. Orada kadına, utancından kıpkırmızı kesilmiş kocasının önünde, bir fahişe gibi davranılır; kadın başka bir erkeğe verilir. Orada süt bebeği anne memesinden; anne çocuğundan kopartılır. Orada saygı ve saygınlık yoktur. Orada bir rahip ve kaba saba biri aynı fiyata satılır; bir şövalye ile bir köylünün değeri aynıdır. Ve bütün bunlar kötülüklerin sadece başlangıcıdır. Bak bunları neler izler!"

Tutsak da, Düşman da İnsandır

Tutsak da insan; düşman ordusu üyesi olması ve savaş sonucunda tutsak edilmesi, insan olduğu gerçeğini değiştirmez. Günümüz Türk insanının genel anlamda insana saygı anlayışını daha da pekiştirmek için, tarih bilimcileri, Türk kültür tarihinin bu yönünü de Türk toplumunun eleştirel değerlendirmesine sunabilirler. Bu görevi yerine getirdiğimiz ölçüde hem özgeçmişimizden kaynaklanan engelleri ve zorlukları aşmamız, hem de güncel Türk imgesine olumlu ve kalıcı katkılar yapmamız olanaklı olacaktır.

Georg, tutsaklara ilişkin uygulamaları çarpıcı bir anlatımla sıralar:

"Tutsak edilen kişi satılır ve ilkel bir köylünün; ucuz bir tutsak olarak zavallı bir rençperin hizmetine verilir. Böylece, her türlü özgürlük umudu, kolaylık, avuntu ve teselliden yoksun durumda sürekli tutsaklığa yazgılı kılınır.

Tutsak verildiği evin ve o evde yaşayanların tümünün yükü onun omuzlarına yüklenir; umutsuzluk ve aşağılanma iyice koyulaşır. Yorulup da biraz dinlenmek istese, eşekler gibi dövülerek çalıştırılır."

Georg konuya ilişkin gözlem ve yaşantılarını betimlemeyi sürdürür:

"Katlanılmaz şeyleri, açlık, susuzluk ve çıplaklığın utancını anlatmıyorum. Ama sadece şunu eklemek istiyorum. Uşaklık, ruhun ve zihnin perişan olması ve yadsınmasına yol açar. Bu ise, ölümden daha acıdır. Bütün güzel şeylerden uzak tutulduğunu, her türlü kötülük-

lere teslim edilmiş olduğunu gören mutsuz ruh ne eder? O ruh, İsa'nın haçının düşmanının kendisine egemen olduğunu görüyor, uygunsuz ve olmayacak isteklere katlandığını görüyor. İsa'nın ordusundan ayrı, kurtların pençesine ve dişlerine teslim edilmiş olduğunu anlıyor.

Dört duvar arasında sonsuza dek tutuklu olduğunu, her türlü özgürlük umudundan yoksun bulunduğunu algılıyor. Tanrı'nın kendisini terk ettiğini, şeytana bırakılmış olduğunu görüyor. Elbet elinde olsa, yaşamaktansa ölümü seçer. Ne çok insan bu felaket sınavını veremiyor ve cehenneme gidiyor! Ne çok insan kaçıyor, her türlü ölüm tehlikesini göze alıyor! Dağlarda, ormanlarda açlıktan, susuzluktan telef oluyor veya daha da kötüsü, kendilerini boğuyor, asıyor ve böylece bedenlerini ve özellikle ruhlarını yok ediyor."

Anlatılanlar bir tutsağın bireysel izlenimleridir; genelleştirme olanağı sınırlıdır. Ancak, tümden kurgu veya uydurma da değildir.

Bu saptamalar, o zamanki gerçek durumu yansıtmayabilir. Zaten konunun bu Türk imgesi açısından ikincil önemdedir. Burada önemli olan bu yazılı izlenimlerin Türk imgesine kazandırdığı olası içerik ve getirdikleri boyuttur. Özellikle tutsakların yaşamına ilişkin yapılan saptamaların Türk imgesini olumlu etkilemeyeceği hemen sezinlenebilir. Fakat yapıtın ileriki bölümlerinin irdelenmesi sonucu görülecektir, Georg tümüyle tek yanlı ve önyargılara dayalı suçlamalar uyduracak ve yaygınlaştıracak nitelikte bir insan değildir. Tutsakların sıkıntılarının yanı sıra, onlara gösterilen hoşgörü ve sıcak kabulü de vurgulaması, bu önemli tutsağın kişilik yapısını yansıtır.

Öte yandan, yenileni tutsak etmek, salt Türklere özgü bir eylem değildir. Tarihte, tutsaklık kurumunun geçerli olduğu dönemlerde her ulusal topluluk, yendiği, alt ettiği düşmanını tutsak etmiştir. Söz konusu olay, insanlığın tarihsel gelişim çizgisinin belli dönemlerine denk düşen bir olgudur.

Bu bakımdan her ulusal kökenden insan gibi, Türkler de hem tutsak etmişler, tutsaklara tutsaklığın çekilmezliğini yaşatmışlar, hem de onları ailelerine kabul edecek denli ve kendilerinden biri gibi benimsemişler.

Georg'un yapıtının nesnelliğini belgeleyen, değerini artıran yönü, onun bu çelişkiyi anlamayı ve sergilemeyi başarmış olmasıdır.

"Türkler, Uşak ve Hizmetçi Bulundurmayı Severler"

Georg, yaşadığı dönemin bir olgusunu veya görüngüsünü büyütmesi sonucu olmalı, Türklerin uşak ve hizmetçi gibi yardımcı insan gücü bulundurma eğilimini saltlaştıran şu görüşleri özellikle dile getirir: *"Türklerde uşak ve hizmetçi bulundurma isteği öyle güçlüdür ki, Türkler bir uşağı veya hizmetçisi olanın darlık çekmeyeceğine inanır."*

Georg'un tutsak düştüğü dönemin özellikleri göz önünde tutulduğu zaman görülecektir: Osmanlı yönetiminin elde ettiği sürekli yengi ve bunun sonucu olarak gerçekleşen sürekli genişleme, tutsak ve hizmetçi edinmeyi olanaklı kılmaktadır. Ne zaman ki, tutsak kazanılan kaynaklar azalır, işte o zaman Georg'un değindiği inanç da yok olmaya başlar.

Artık geçerliliğini tamamen yitirmiş olan bu anlayışı, Georg'un genelleştirdiği gözlenmektedir. Şöyle ki: *"Türkiye'de uşak veya hizmetçisi olmayan tek bir kişi bile yoktur."*

Tutsak, her türlü olanaksızlıklar ve sınırlılıklara karşın bir umut, bir kurtuluş umuduyla yaşar. Bu umut, onun varoluş nedenidir. Onun umudu, sahibinde acımasızlık düzeyine ulaşan denetim yolları bulma çabasına dönüşür.

Georg bu iki yönlü durumu şöyle öyküler:

"Beylerin tutsak sahibi olma isteği ne denli büyük ise, tutsakların da onların ellerinden kurtulma özlemi o denli büyüktür. Bir gün kaçmak ve kurtulmaktan başka düşünceleri ve söyleşi konuları yoktur.

Sahipleri bu durumu sezer ise, hemen yiyeceklerini azaltırlar.

Tutsaklar, kaçmak için birçok yöntem kullanırlar; fakat çoğunlukla başarılı olamazlar. Hiçbiri kaçıp Türkiye'den dışarı çıkamaz. Hele denizi (Marmara Denizi olmalı – OBK) aşıp Anadolu'ya götürülmüş olanların hiç kurtuluş umudu yoktur. Türkler onları alıkoymak, geri getirtmek ve izlerini bulmak konusunda akla gelmeyecek yöntemler bulurlar.

Kaçanlar geri getirilince sefaletleri ikiye katlanır. Hele ikinci kez kaçmaya kalkıp da yakalananlara vicdan gösterilmez; onlar acımasızca dövülür, işkenceden geçirilir, sakat edilir. Üçüncü kez kaçma girişiminde bulunanlar satılırlar.

Bazı sahipler onları aç, susuz ve çıplak ölüme terk eder. Bazıları ayaklarına bukağı taktırtır. Bazıları boyunlarından zincire vurur. Bazıları gözlerini kör eder; kulaklarını ve boyunlarını keser ve bu kötü görünümle kaçamaz duruma getirir, herkesçe tanınmalarını sağlarlar. Bazısı acımasızca kılıçtan geçirilir ve ölerek kurtulur."

Georg'un aktarımlarını okuyan bir yabancının Türklere ilişkin olumlu düşünmeyeceği açık. Georg'un anlatımları, Doğuluların, dolayısıyla da Türklerin acımasız olduğu savını doğrular niteliktedir. Bu bağlamda Doğulu acımasızlığının, oryantalizmin başlıca dayanaklarından biri olduğunu vurgulamak isterim. Bununla birlikte, Georg belli ölçülerde nesnel davranarak şunları ekler:

"Tutsakların kaçmaktan vazgeçmelerini sağlayacak iyi yöntemler de bulunmuştur. Bu yöntemi bilge ve insancıl sahipler uygular. Bu tür sahipler, tutsakları ile serbest bırakılmalarına ilişkin sözleşme yapmak isterler. Tutsaklar evet derler ise, yörenin düzenli yargıcına gider, onun huzurunda serbest bırakılması için öngörülen süre ve verilecek para miktarını belirlerler. Sözleşme, yargıç, tanıklar ve yazıcı tarafından imzalanır ve tutsağa özgürlüğünü kazanma güvencesini verir. Tutsak, sözleşmede belirtilen kuralları yerine getirmiş ise; yargıç, padişah adına tören eşliğinde özgürlük belgesini verir.

Önceleri bu tür serbest bırakma her yerde, cömertçe uygulanıyordu ve serbest bırakılan kişi, ister Türkiye'de kalıyor, isterse ülkesine dönüyordu. Şimdilerde bu konuda kısıtlama yapılıyor, artık serbest bırakılanlar ülkesine dönemiyorlar, Türkiye'de kalmak zorundalar. Padişah, serbest bırakılan tutsakların ülkeyi terk etmelerini yasakladı."

Yeni Yaşam Ortamına Alışan ve Türklerle Kaynaşan Tutsaklar

Georg, tutsakların Anadolu'da günlük yaşam kültürüne uyum sağladıklarını, hatta Türklerle zaman içinde kaynaştıklarını ortaya koyan anlatımlar ve bilgiler içermektedir. Georg'un anlatımları şu olguyu ortaya koymaktadır: Yasaklar, her şeyi çözemez. Hele söz konusu yasaklar tutsakları, istemedikleri halde, ülkede tutmaya yönelik ise, pek etkin olamaz.

Tutsakların büyük bölümü, yaşadıkları toplumda edindikleri yılların birikimi ile bir yabancının umarsızlığından ve güçsüzlüğünden kurtulur. Dil ve kültürlerini bildikleri Anadolu/Türk toplumunda devinim olanaklarını artırır, çoğu kez amaçlarına ulaşır. Georg, her türlü sınırlama ve umarsızlığa karşın, amaçlarına ulaşan tutsakları örnek gösterir ve şunları ekler:

"Her şeye karşın ülkeden dışarı çıkmanın birçok yolu var: Ülke dışına çıkmada iki olanak sık kullanılmaktadır: Birinci olanağı, para biriktirmiş olanlar kullanmaktadır. Böyleleri gezgin rahiplerden sahte belge satın almakta ve yasadışı yollardan ülkelerine dönmektedir.

İkinci olanak şudur: 'Karaborsacılık' yapan, saygın görünümlü tüccarlar köy köy dolaşırlar. Kaçmak isteyen kadın veya erkek tutsakları gizlice kaçırır, başka yerlerde satarlar. Uygun tutsak bulurlarsa, yaptıkları sözleşme gereği, onları üç dört kez satar, ancak ondan sonra özgürlük belgesini verir ve kaçmalarını sağlarlar.

Tahmin edilebileceği gibi, serbest bırakılanlardan çok azı ülkelerine döner. Çoğu ya Türkiye'de ev kurar veya belirttiğim çeşitli zorlukları yenemez."

On yıl, yirmi yıl gibi çok uzun süre, tutsak ilişkisi içinde bile olsa yaşamış olan biri, kaçınılmaz olarak yeni yaşam ortamına alışır; kendini var edecek koşulları yaratabilir. Sever, sevilir, ev kurar ve yerleşip kalır. Bazı durumlarda, gönül ferman dinlemez, Türk'e de tutsağa da konar. Böylece, bir zamanlar tutsak olan kişi, gönüllü olarak Anadolu'da kalır ve Anadolululaşır.

İsteyerek Kalanlar veya Yamananlar

Georg, olayları iki yönüyle görmeye, neden-sonuç ilişkisi belirginliğinde olmasa bile, çözümleyici bir yaklaşımla ele almaya uğraşan biri. Bu tutumundan dolayı *Türklere İlişkin Deneme*'sinin bir bölümünü isteyerek Türklerin yanlarında kalan, hatta onlara yamanan Hıristiyan tutsaklara ayırır.

Georg bu tür Hıristiyanların da İslam'ın yayılması ve güçlenmesine katkıda bulunduklarını vurgular. Bu konuda şu düşüncelere yer verir:

"İstemlerine karşın zorla getirilenler ile İslam büyümekte ve güçlenmektedir. Ayrıca, kuru bir odun gibi, zorlama olmaksızın o doyumsuz ateşe atılmaktan çekinmeyenler de var. Böylelerinin günahı ölçülemez.

Bu tür insanlar her gün isteyerek ve toplu olarak (Türklere) yamanıyor, Hıristiyanlığı bırakıyor ve bunun ötesinde Hıristiyanlıktan kopmayı özendiriyorlar."

Georg, Türk imparatorluğunun kuzeyindeki dört beş krallığın bu tür eylemlerin odak noktası olduğunu belirtir ve şunu vurgular: Türkler, bu krallıkları çok önceden yenmiş ve ülkelerini egemenlikleri altına almıştır. Ancak o güne değin Türkler zafer kazandıkları bu ülkelere yerleşmemiştir. Georg, Bosna-Hersek, Slovenya ve Arnavutluk gibi ülkeleri bu bağlamda sayar.

Macar tutsağın saydığı ülkeler içerisinde özellikle Bosna-Hersek, Osmanlı egemenliğini bir sömürge yönetimi olarak görmemiş, hatta Boşnaklar, büyük ölçüde Müslümanlaşmalarının da katkısıyla, kültürel olarak kendilerini Osmanlı ile özdeşleştirmişlerdir. Bu halk, bugün de Türkiye'ye karşı yaklaşımında bu yakınlık duygusunu korumaktadır.

Türk Toplumunun Geçirdiği Kültürel Karışım Süreci

Georg, Avrupa'da Türk imgesini belirleyen tarihsel bilinçaltına yerleşmiş belki de en önemli konuyu dile getirir ve şunları yazar:

"Bu ülkelerin insanları yıllık vergiler ve katlanmak zorunda bırakıldıkları olaylar yüzünden karınlarını doyuramıyor, her yıl iş mevsimlerinde Türk kentlerinde gündelikçi olarak çalışmak için yollara düşüyorlar. Hele havalar iyi olursa, öyle çok sayıda geliyorlar ki, ücret istemek bir yana, karın tokluğuna çalışmaya razı oluyorlar. Ve sonunda çoğu yurtlarına dönmüyor."

Peki, yurtlarına veya ülkelerine dönemeyenler ne yapar? Doğal olarak Türklerle birlikte yaşamaya başlar ve giderek onlara karışır.

Yüzyıllar boyu sürüp giden bu kapsamlı karışım, Anadolu Türk toplumunun etnik yapısına da yansır. Günümüz Türk toplumunun nüfus yapısı, kaçınılmaz biçimde bu karışımın izlerini taşır.

Örneğin, kuzeyden gelenlerin nerelerde yerleştiklerini Georg şöyle anlatır:

"Kökenleri ve dilleri bir olan bu insanlar, özellikle imparatorluğun başkenti Edirne'de toplanıyorlar. Artık sarayda bile Türkçe konuşulmuyor; zira saraydaki üst düzey kişilerin çoğunluğunu bu dili konuşan dönmeler oluşturuyor."

Bir başka bölümde Georg, Rumların ve öbür azınlıkların her türlü yükümlülükten kurtarıldığını, bir başka deyişle, muaf sayıldığını, bunların sarayda hizmet ettiklerini, azınlıklardan devşirme gençlerden oluşan "yeniçerileri" anlatır.

Batı yazılı belgelerine "oğul derleme" olarak yerleşen "yeniçeri" kavramı, oğulları ellerinden alınan Hıristiyan ahali tarafından "korkunç" bir kavram olarak algılanır. Bu geleneğin bir sonucu olarak örneğin Hegel, bu kavramı ayrıca irdeleme gereksinmesi duymuştur.

Georg'a Göre Türklerin ve İslam'ın Lehine Olan Koşullar

Georg, Türklerin ve İslam'ın lehine olan koşulları ve İslam'ın, Hıristiyanlığa yeğlenmesinin motiflerine yapıtında büyük bir bölüm ayırır.

Georg'a göre, Türkler "iyi görenekleri" sayesinde Hıristiyanları yanıltmayı ve onların maneviyatını bozmayı başarmaktadır.

Georg'un değerlendirmesi uyarınca, Türkler yalınlık, gösteriş sevmezlik, hafiflikten sakınma gibi olumlu moral değerlere sahip bir topluluktur.

Georg, Türklerin bu niteliklerini övmekle bitiremez.

Bu tutsağın anlatımına göre, ister aptal ister zeki olsun, hiç kimsenin Türklerin iyi moral değerler dizgesinden "etkilenmemesi" olanaksızdır. Ayrıca, *"Türkler bütün eylem ve işlerinde, giyim kuşam ve davranışlarında hafiflikten ateşten sakınır gibi sakınırlar. Erkek, kadın, üst veya alt düzeyli, saraylı, uşak veya köylü olsun, hepsinin giysisi saygı uyandırır ve ruhanilere yakışır niteliktedir. Sakil, alçaltıcı, lüks, zorlama veya hafif giysi giymezler. Hele dindar ve ermiş kişiler, eylemlerinde, uğraşlarında giysi ve göreneklerinde öyle sıradan ve örnek olacak basitlik içerisindedirler ki!"*

Bu tümcelerde Georg'un Hıristiyanlara yakıştırdığı örnek eylemleri, yaşam biçimi ve alışkanlıklarını Türklerde, onların kültürel edimlerinde, inanç dünyasında görüp hayranlık duyduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu belirlemeleriyle Georg, "Niçin bizler (Hıristiyanlar) böyle alçakgönüllü yaşamayalım, böyle yalın giyinmeyelim!" uyarısını, iletisini vermek ister.

Bir başka bölümde Georg, Türk toplumunda herkesin, at konusunda da gösteriş ve gürültüden sakındığını nedenleri ile anlatır. Ayrıca, Türklerin salt gösterişten kaçınmakla kalmayıp, o dönemde en önemli ulaşım aracı olan atlarının bakımına da büyük özen gösterdiklerini vurgular.

Georg, övgüyü sürdürür: *"Hiç kimse silahlı dolaşmaz. At üstünde kırıtmaz. En üst düzeyli görevliler bile öyle alçakgönüllüdürler ki, onları sıradan insanlardan ayırt etmek güçtür."*

Padişahın Sadeliği, Alçakgönüllülüğü ve Hoşgörüsü

Georg, bir keresinde padişahı iki kişi eşliğinde camiye giderken gördüğünü, padişahın, hiç kimsenin kendisine övücü sözler söylemesine izin vermediğini, böyle durumlarda Hıristiyanların coşkulu sözlerle krallarına alkış tuttuklarını gözlemlediğini aktarır.

Bu bölümde Türk padişahının sadeliğini, alçakgönüllülüğünü ve toleransını anlatan sözcüklerin yoğunlaştığı göze çarpmaktadır. Padişahın azınlıklara veya başka dinlere karşı hoşgörüsüne örnek olarak şu öyküyü aktarır Georg:

"Pera'daki papazlar anlatıyorlar. Padişah bir kez kiliselerine gelmiş, tören ve dua ediş biçimlerini görmek için koroya katılmış. İsteği üzerine, ayin padişahın önünde gerçekleştirilmiş. Padişah, onlarla inançları ve Hıristiyanlığın kutsal kuralları üzerine konuşmuş ve kilisenin gerekli duyduğu rahibin atanması için elinden gelenin yapılacağına ilişkin söz vermiş."

Müslümanlık uğruna en çok çarpışan Türkler ve onların padişahının öbür dinlere karşı hoşgörüsü, ortaçağ Katolik Hıristiyanlık anlayışıyla yetişen Georg'u iyice şaşırtır. Şu sözler bu şaşkınlığı belgelemektedir: *"Bu konularda yaşadığım olayların başkalarına inandı-*

rıcı gelmeyebileceğini biliyorum." Georg izleyen bölümde hemen şu saptamayı yapar: *"Bu zaferleri, bu büyük orduları, Türklerin şan ve şöhretini uzaktan duyan birisi için böyle bir sadelik inandırıcı gelmez, hatta çok şaşırtıcı bile gelebilir!"*

Georg'un görece eleştirel bir bilinci ve bu eleştirel bilincin yarattığı huzursuz bir vicdanı olduğu söylenebilir. Georg, tutsak olarak yaşadığı ve kendine göre inançsız saydığı bir toplum içerisinde olumlu yaşantılar ve deneyimler edinmekle birlikte, bu olumlulukların asıl Hıristiyanlığa uygun ve özgü olduğunu düşünmektedir. Böyle düşündükçe vicdanı iyice huzursuzlaşmaktadır. O bakımdan Türk toplumunda yaşadığı ayrıntıların bile gerekçelerini düşünmüş ve söz konusu gerekçeleri yapıtına yansıtmıştır.

Türklerin Temizliği

Georg, tarihsel dönem farklılığı gözetilmek koşuluyla, Türklerin bugünden daha fazla temizliğe özen gösterdikleri dönemleri yaşamıştır. Şu saptama onundur:

"Türkler temizliği o denli severler ki, kullanacakları şeylerin temiz olup olmadığını mutlaka gözden geçirirler.

Yemek yedikleri yerlerde tavuk ve köpekler bulunmaz; köpek veya tavuğun dokunduğu tabaktan yemek yemezler."

Bugün ülkemize gelen yabancılar özellikle kırsal kesimdeki insanların yaşamlarını görseler, temizlik konusunda böyle saltlaştırıcı saptamalardan herhalde sakınırlar.

Georg, sözlerini sürdürür:

"Bir tavuğu yemek isterlerse, altı yedi gün önceden onu bir yere kapatır, temiz taneler ile beslerler. Özellikle namaza başlamadan önce giysi ve bedenlerinde kir olmamasına çok özen gösterirler. Şarap içmez, domuz eti yemezler, bu nesnelerin insanı kirlettiğine inanırlar."

Temizliğe özen, Georg'un gözlemi böyle, salt bu konularla sınırlı değildir. Bu tutsağın anlatımı uyarınca, Türkler cinsel yaşamlarında da temizliği çok önemserler. Bu konuda bir örnek verir Georg: *"Spermi üzerine bulaşmış bir erkek, bütün bedenini yıkamadan önce hiç kimseyle konuşmak ve görüşmek istemez."*

Georg, böylesine titiz bir temizlik anlayışının hamamların yapımına yol açtığını vurgular: *"O nedenle, her yerleşim yerinde hamamlar vardır. Evlerinden çıkmadan önce su dökünürler, kirli birine 'cünüp' derler."*

Georg, "cünüp" sözcüğünü olduğu gibi alır ve anlamını yanına ekler.

Yalınlık, Georg'a göre, Türklerin en belirgin özellikleridir. Bu yüzden Türklerin günlük yaşamında, savaşta, ata binmede, giyim kuşamda, yapıda, konut döşemede, insanlar arası ilişkide çok yalın olduklarını sürekli olarak vurgular.

Türklerde Konut veya "İnsan Yattığı Yerden Belli Olur"

Dile getirilen yalınlık, yazarınca acaba olumlu bir özellik olarak mı algılanmaktadır? Bağlama bakıldığında, bu soruyu olumlu biçimde yanıtlamak her zaman olanaklı görünmemektedir. Bu durumu örnekleyen bir bölümü alıntılıyorum: *"Türklerin yapıları belirgin ölçüde yalındır. Bina yapımını ve konutlarını döşemeyi pek sevmezler. Ne denli çok altınları, gümüşleri olursa olsun, lüksü ve dikkat çekici şeyleri küçümserler. İnsan, onların mülksüzlüğü sevdiğini sanır!*

Hıristiyanların yapı lüksüne çok öfkelenirler. Bu kâfirler, sürekli yaşayacaklarını sanıyorlar, diye söylenirler.

Sefere çıkmazlarsa, sevdikleri yerlere (yaylalara) çıkar, kulübeler kurar, av ve benzeri etkinliklerle gönül eğlendirirler.

Ayrıca, eski göreneklerine göre hayvanlarını otlatan çoktur. Sürüleri öyle büyüktür ki, bütün Türkiye'ye yayılmış olmalarına karşın, otlak ve yaylalar yetmiyor.

Konut gibi şeylerle uğraşmaz, hayvanlarının gereksinmeleri doğrultusunda bütün ülkede göçer dururlar. Kışın ovaya iner, yazın yaylaya çıkarlar.

Bu göçer aileler, bir orduyu donatacak ve savaşa gönderecek kadar güçlüdürler.

Yine de, sanki bu dünyanın konukları olduklarını göstermek istercesine mütevazı (yoksul) çadır ve kulübelerde yaşarlar.

Hıristiyanların, İsa ve Hıristiyanlık için yapmakla yükümlü oldukları şeyleri Türkler doğal görevleri olarak görür ve yaparlar."

Alıntıdan da görüleceği üzere, Georg, gördüklerini dinsel bakış açısıyla değerlendirir. Bu yaşam anlayışının doğal bir sonucu olarak yalınlığı ve bu dünyada geçiciymiş gibi yaşamayı olumlar. Onun bu yaşam biçimini olumlu görmesinin nedeni, Hıristiyanların da benzer bir yaşam biçimini yeğlemeleri gerektiğini düşünmesinden kaynaklanır.

Aslında bu yaklaşım bütün büyük dinlerin ortak yönüdür. Bütün semavi dinlerde insan bu dünyada bir konuk olarak görülür. Dolayısıyla, bu dünyada bir konuk gibi yaşamalı, sürekli yaşamın olduğu yere, öbür dünyaya hazırlanmalıdır.

Georg'un özellikle vurguladığı ve ayrıntılı olarak öykülediği "Türk yalınlığı", büyük ölçüde bu düşünce ve inançtan kaynaklanır. Georg'a göre, bu dünyada kişi ne denli yalın yaşar, bu dünyanın sunduğu "geçici", "önemsiz" olanak ve nimetlerden ne denli az yararlanır, inanç ve ruhu kirletebilecek, istenci zayıflatabilecek şeylerden ne denli uzak kalırsa, öbür dünyadaki güzel ve sürekli yaşama o denli yaklaşır.

Georg'un anlatımı uyarınca, konut yapımı ve döşeminde yalın davranma, Türklerin güncel yaşamı biçimlendirmesine insancıl öğeler katmıştır. Söz konusu insancıl öğeler arasında örneğin yoksulların imrenebileceği işlerden sakınmak gibi davranışlar da vardır.

Öte yandan, yalınlık saltlaştırılınca, çeşitlenme, farklılaşma olanağı azalıyor, yaratıcılık pek gelişemiyor. Gereksiz lüksten kaçınmak anlamında yalınlık ne denli olumluysa da, yeni boyutlar veya ufuklar aramaya yönelik çabaların yoğunlaşmasını zorlaştıran yalınlık o denli olumsuz ve gelişmeyi engelleyicidir.

Söz konusu düşünceler 15. yüzyılın görüş açısından değerlendirildiği zaman, daha belirgin bir anlam ve içerik kazanırlar. Bu açıdan Georg'un betimlediği izlenimlerin Türk imgesine yaptığı olumlu katkı yadsınamaz.

Yazılanların birçoğu bugün bile Türk kültür yaşamında aynı yoğunlukta olmasa bile, geçerliliğini sürdürmektedir. Özgeçmişimizi eleştirel değerlendirmenin, Türkiye'nin akılcılaşması ve uygarlaşması yönünden yararlı olduğunu düşündüğüm için vurgulamak isterim: 550 yıl önce yapılan, "Türkler, konutu sevmez, konutla uğraşmazlar!" saptaması, hem Türk imgesine etkisi, hem de Türk toplumunun yer-

leşik yaşama geçme düzeyini göstermesi bakımından hâlâ önem taşımaktadır.

Yerleşmek, uygarlık birikimini daha fazla edinmek ve uygarlığa katkıları çoğaltmak yönünden zorunlu önkoşuldur. Konuya bu açıdan bakınca, konutu sevmemek, konuta özen göstermemek bir değer olarak algılanamaz.

Georg, konargöçer yaşam biçimini olumsuz bir özellik olarak yansıtmamakla birlikte, bu yaşam biçimini din açısından "olması gereken" olarak algılar.

Bu algılama çerçevesinde risalede veya denemede geniş yer verilen "konargöçerlik", Türk imgesinin bir öğesi olarak Avrupa kültürüne iyice yerleşmiştir. Öyle ki, yer yer bugün bile Türk sözcüğü, bazı Avrupalılarda "göçebe insan" çağrışımını yaratabilmektedir.

Alıntılardan da anlaşılacağı üzere, Georg'un *Türk Risalesi*, Türklerin günlük kültür edimini, günlük yaşamı biçimlendirişlerini ayrıntılı olarak anlatması bakımından Avrupa kültür tarihinde ilk önemli yapıt olarak değerlendirilebilir.

Üzerinde durulması gereken bir başka nokta, Türklerin mülk anlayışıdır. Georg, Türklerin mülk konusundaki anlayışını, *"Öyle yaşıyorlar ki, insan, onların mülksüzlüğü sevdiğini sanır!"* sözleriyle tanımlar.

Burada bir parantez açıp, şu hususu belirtmek gerekir: Türklerde taşınmazların tapuyla belirlenmesinin tarihi, Batı'yla karşılaştırıldığında oldukça yeni sayılabilir. Üzerinde yaşadığımız toprakları yurt görüp, ona çağcıl bir yurttaş bilinciyle sahip çıkmada zorluk çekmemizin nedenlerinden biri belki de budur.

Georg, Türklerin dinsel inanışları gereği resim, heykel ve anıt yapma gibi şeylerden sakındıklarını, kumar veya şans oyunlarına karşı sert önlemler aldıklarını özellikle belirtir. İyi bir gözlemci olan bu tutsağın yukarıdaki anlatımı, plastik sanatların bu iki önemli alanında Türk toplumunun geri kalmasının kaynağına işaret etmektedir.

Georg, ayrıca, silahları boyamak, süslemek veya silahların üzerine adını ve sancağını kazdırtmak gibi özellikle İtalya'da görülen, Hıristiyanlara özgü tuhaflıklara Türklerde rastlanmadığını da vurgular.

Türklerin Güven Anlayışı

Georg'un anlatımına göre, Türkler kolay güvenirler. Güvenmeleri için işitme veya görme yeterlidir. Bu konuda şu belirlemeyi yapar Georg: *"Türkler, ne mektuplarda, ne de padişahın buyruklarında mühür kullanırlar. Gönderenin adını duyup, yazısını tanıyınca gönderiye koşulsuz güvenirler."*

Yukarıda yer alan belirlemeyi Anadolu'da kültürel edim, uygarlaşma ve Türk imgesine etkisi yönünden incelemek için, şu soruya yanıt aramak yararlı olabilir: Günlük yaşamımızda bugün bile az da olsa izlerine tanık olduğumuz bu tutum, yani salt güven temelinde gönderilere ve benzeri şeylere yaklaşım, kültür ve özgüven açısından bir gelişmişlik göstergesi midir?

Türkiye'de hâlâ haberleşme gizliliğini veya etkin haberleşmenin gerekli yönlerini tam uygulayamayışın olası kaynakları, kişiye özel bilgilerin saklı tutulması konusunda yeterli ölçüde duyarlılık gösterilmemesinin nedenleri bir yönüyle tarihsel geleneklerimizde mi yatmaktadır?

Georg'un yukarıda dile getirdiği bir gözlemi, tarihsel geleneklerimizden gelen davranış özelliklerimize ışık tutuyor. Öğretici bir atasözü vardır: El, elin aynasıdır. Başkasının tuttuğu aynaya bakıp, insanın veya toplumun kendi durumunu görmesi de bir yetenektir.

Georg, ayrıca Türklerin yalınlığa eğilimin yanı sıra, övünme, şişinme gibi özelliklerden arınmış; gösterişli dışavurumlardan kaçınan bir toplum olduğunu vurguladığı yerde "çan" örneğini verir. *"Aralarında yaşayan Hıristiyanların çan çalmalarına izin vermeyişlerinin nedeni budur."*

Görüldüğü gibi, Georg, kızmıyor, öfkelenmiyor; doğru veya yanlış bir tutumun, bir davranışın kaynaklarına yöneliyor: Kısacası, anlamaya çalışıyor. Elbette ki her şeyi algıladığı, çözümlediği söylenemez. Her davranışı, her alışkanlığı, sadelik, yalınlık ve temizlik gibi olumlu nitelikler yönünden değerlendiriyor. Bu konularda bütün Avrupalılara olumlu bir Türk imgesi sunuyor.

Yalınlığı o denli yüceltiyor ki, örneğin, Türklerin, padişahın, beylerbeyinin, en üst düzeyli görevlilerin sandalye veya koltuğa değil, yere oturmalarını da bir yalınlık örneği olarak değerlendiriyor.

Sofra düzeni, ayakkabı çıkarma geleneği bilindiği için, yapıtta bu konuya ilişkin anlatılanları aktarmıyorum.

Ayrıca yazar Türklerin geniş ve uzun giysilerinden dolayı bedenlerini göstermek ve güneye dönmeksizin "işlerini" görüp rahatladıklarını, kendi deyişiyle, "utanarak" belirtiyor.

Başkalarına Çekici Gelen Türklerin Sapkın İnançlarını Güçlendiren Nedenler Nelerdir?

Georg, Türklerin ve Müslümanlığın çekiciliğini yükselten başlıca dört neden sayar. Yazara göre, birinci neden, Türklerin toplum ve inançlarını savunmak ve korumak için harcadıkları övgüye değer çabalarıdır. Bu bağlamda hemen vurgulamak isterim. Georg'un *Tractatus*'unun içerdiği çözümleyici yaklaşımın en açık biçimde belirginleştiği bölümlerden biri, Türkler ve inançlarının güçlenmesini sağlayan nedenlerin incelendiği bölümdür.

Georg, Türklerin herhangi bir savaş anında kısa sürede toparlandıklarını, sanki bir törene gidermiş gibi istekli davrandıklarını, savaş olmadığı zamanlar huzursuz olduklarını belirtir.

Türkler, yazarın deneyimine ve anlatımına göre, askerlikle ilgili her konuda istekli, becerikli ve son derece düzenlidir. Şu övücü sözler Georg'un değerlendirmesini açıkça gösterir:

"Bütün bunlar büyük bir ivecenlikle yerine getiriliyor. Biri, öbürünün görevlerini üstleniyor, herhangi bir nedenle geri kalan, kendisine haksızlık edildiğine inanıyor. Evde kalıp kadınların gözyaşları ve mızmızlanmasını çekmektense, savaş alanında düşmanın ok ve yayları ile ölmeyi yeğlediklerini söylüyorlar."

Georg'a göre, ikinci önemli neden, Türklerin, Hıristiyanları sürekli yenmeleridir.

Yazar, Türklerin inancını pekiştiren etmenlerin başında, bu görkemli zaferleri görür. Belki de Hıristiyanların savaşma istek ve yeteneklerini kamçılamak amacıyla, bu zaferleri betimler ve şu belirlemeyi yapar:

"Türkler kendilerini muzaffer olarak niteliyor, bütün dünyanın muzafferiyiz diye övünüyorlar. Kendilerini öyle büyük görüyorlar ki,

Hıristiyanları kadın, kendilerini de onların kocası olarak nitelendiriyorlar. Atalarının zaferlerini öykülüyor, övüyor, türküleştiriyorlar."

Georg, Türklere güç veren, onların İslam'a inancını pekiştiren üçüncü neden olarak sürekli ve yoğun nüfus artışını gösterir.

Geçerli kurallara göre çok kadınla evliliğin olanaklı oluşunu, Türklerin iş tuttukları her yerde eş, ev ve çocukları olduğunu belirten Georg, İslam'ın kadına bakışını ve aile anlayışını konulaştırır. Bu kapsamda kadınları kolay boşama, geri kabul etme, birlikteliği sürdürme, erkeğin tek belirleyici oluşu gibi konuları bu bütünlük içerisinde vurgular.

Georg'un betimlediği çok kadınla evlilik, kadın-erkek ilişkisinde erkeğin istencinin belirleyici oluşu, Batı'da dizgeleştirilen oryantalizme temel oluşturan "Doğu erotizmi" anlayışının yaygınlaşmasına yol açmıştır.

Dördüncü neden, Georg'un deyimiyle her kökenden, toplumsal kesimden akıllı akılsız çok sayıda insanın Türklerin dinine geçmesidir.

Yazar, dininden dönen Hıristiyan rahip ve papazlara, öbürlerine örnek olsun diye, Türkler tarafından çok iyi ücret verildiğini öne sürer; bu tür üst düzey Hıristiyan din adamlarına ilişkin yaşadığı örnekleri sıralar.

Georg, Türklerin dininden dönenlere çok iyi olanaklar sağladıklarını öne sürmekle birlikte, Türklerin kimseyi dininden dönmeye zorlamadığını vurgulamayı da ihmal etmez: *"Türkler, hiç kimseyi dininden vazgeçmeye, İslam dinini kabule zorlamaz, kimseyi ikna etmeye uğraşmazlar!"*

Görüleceği gibi, Georg bir olayın sürekli iki yanını da birlikte görmeye ve saptamaya özen gösterir. Böylece, Georg'un *Türk Risalesi* adlı yapıtı öznel izlenimlerin yanı sıra, nesnel gözlemleri ve insancıl bir yaklaşımı içeren bir kaynak özelliği kazanır.

Türk Kadınlarının Övgüye Değer Namus Anlayışı

Bu bölüm, ilginç ve öğretici bir giriş tümcesiyle başlar: *"Baş nasıl düşünürse, beden öyle davranır. Başlarının (kocalarının) öyle ho-*

varda olmalarına karşın, Türk kadınlarının namusluluğunun nedeni nedir?"

Erkeklerin kadınlara karşı sergiledikleri rahatlığa karşın, kadınların özdenetimli olmalarını övgüyle aktaran Georg, Türk kadınlarının namus anlayışını ve toplum yaşamında erkeklere mesafeli davranışları ile Hıristiyan kadınların tutumunu karşılaştırır. Kendi anlatımıyla, Hıristiyan kadınların rahat davranışları karşısında öfkeye kapılır.

Georg erkeklerin tavrını sorgulamakla birlikte, *"Türk erkeklerinin on iki kadınla evlenebilmelerine karşın rasgele cinsellik peşinde koşmadıklarını, çocukları arasında hiç ayrım yapmadıklarını, olanaklarını eşit paylaştırdıklarını"* yazar.

Georg, İslam kültüründe kadın-erkek ilişkisini eleştirmesine karşın, bir erkeğin on iki kadınla evlenme olanağına sahip olabilmesini, Tanrı'nın kadına, "Erkeğin egemenliği altında olacaksın!" buyruğuna bağlar ve böylece ahlakdışı bulmadığını duyumsatır.

"Türkler," diye yazar Georg, *"arzularına egemen olamayıp, kadının etkisine giren erkekleri, haklı olarak erkek olarak görmez; onlara insan ruhunu bozan şeytanın yardımcısı gözüyle bakarlar."*

Bütün bu değerlendirmeler, dönemin Türk kültüründe egemen olan anlayış ile Georg'un kadına bakışı arasında koşutluk olduğunu göstermektedir. Yazarın belirgin onaylayıcı anlatımı bu anlayış benzerliğine dayanır.

Türk Risalesi'nde günümüzde bile geçerliliğini sürdüren ahlak veya namus anlayışının yansıma biçimlerine ışık tutan belirlemeler var. Şöyle ki: *"Kendi evinde veya dışarıda karısını örtüsüz olarak başkasına göstermek bir erkeğin en büyük ayıbı olarak görülür."*

Kadınların örtülü ve başkasının dikkatini çekmeyecek biçimde yalın giyimli oluşları Georg'u çok olumlu etkilemişe benzer. Bu konudaki övgüsünü şöyle dile getirir:

"Kentlerde seçkin birinin eşinin, yüzünü görülmeyecek biçimde örtmeden dışarı çıkması en büyük ayıptır.

Kadınlar erkeklerin bulunduğu bir topluluğa gelip oturamazlar; kadınların alışveriş yapması uygunsuz karşılanır."

Konuya ilişkin saptamalarını şöyle sürdürür:

"Kadın ile erkek bir arada ortalıkta görünmez. Kadının, kocasının yanına oturması veya at üstünde ise, kocasının terkisine binmesi her yerde çok büyük ayıp olarak görülür. Kendi evlerinde bile kadın ile erkek arasında erdemsiz, cinselliği çağrıştıran söz, davranış ve harekete rastlanmaz.

Erkeklerin saygınlığı öyle yüksektir ki, kendi evlerinde bile onlardan çekinilir, korkulur, özellikle kadınlar saygıda kusur etmezler."

Bu belirlemeler beş yüz yıl öncesi Türk toplumunu mu, günümüz Türk toplumunu mu betimliyor? Anlatılanları salt Avrupa kültüründe Türk imgesi değil de Türklerin değerlendirilmesine katkısı açısından da değerlendirince, ki imge araştırmalarının iki amacından biri de budur, şöyle bir sonuca varmak olanaklıdır: Erdem, namus kadının yaşam alanını küçültme, onu erkeğin saygınlığının aracı olarak görme eğiliminin ürünü olarak algılandığında, bu belirlemeler yerinde ve uygundur. Ancak, bu tür düşünceler, kadının birey olarak özgürleşmesi ve özerkleşmesi açısından sorgulanmak zorundadır.

Georg, tutsaklığının son on beş yılını geçirdiği sahibinin aile yaşamından örnekler verir. Ailenin gelininin, kayınpederinin huzurunda yüzünü hiç açmadığını, yiyip içmediğini, konuşmadığını ve bu konularda çok titiz davrandığını anlatır.

Alıntıladığım izlenimler, uzun tarihsel gelişim süreci içerisinde derin bir değişime uğramış olmalarına karşın, Türk toplumunun bazı kesimlerinin, özellikle kırsal nitelikli kentlerde yaşayanların kültürel yaşamında, iyice azalmış da olsa, etkisini sürdürmektedir.

Şeytanın Yardımıyla Birçok Mucize Gerçekleştiren Türk Din Adamları

Yazar, Türklerin inancını, İslam'ın temel kurallarını sergileyerek, bu kuralların Kuran'da belirtilen kaynaklarını din bilimsel bir yaklaşımla irdelemeye çalışır.

Türklerin ibadet yerlerindeki saygılı ve suskun davranışlarını Hıristiyanlara örnek olabilecek nitelikte görür.

İslam'ın gereklerini, beş vakit namaz, oruç, kurban, hacca gitme vs. ayrıntılı olarak sergiler. Hacca gitmiş olanların birtakım ayrıcalıklara kavuştuklarını, örneğin, bir hacının tanıklığının üç kişinin tanıklığına eşit sayıldığını vurgular.

Georg, Hıristiyan din adamlarına, "Bakın, din adamı işte böyle olur!" dercesine, Türk din adamlarından büyük bir yakınlık ve övgüyle söz eder. Türk din adamlarının sabrını, katlanma gücünü, özüne ve istemlerine gem vurma yeteneğini, yetkinliklerini ve olgunluklarını ayrıntılı ve olumlu yaklaşımla sergiler.

Bu bağlamda özellikle dervişlerin özverili ve bilge yaşam anlayışları, insanı rahatlatan yorumları, Georg'u büyülemişe benziyor. Bu yüzden olmalı, sıcak ve benimseyen bir anlatımla Türklerin Anadolu Müslümanlığına yaptıkları özgün ve zenginleştirici katkıları belirginleştirir. Yer yer bunları söylenceleştirir.

Örneğin, nefes oğlanları, Georg'un kendi betimlemesine göre, erkek menisi olmaksızın, kadınların bilinen doğal yöntemler dışında türettikleri çocuklardır ve o nedenle kutsaldırlar.

Şu karşılaştırma dönemin katı dinci bakışı ve koşullarına göre öğretici ve Hıristiyanlar yönünden cesaretli görülebilir: *"Türkler, Hıristiyanların Meryem'in kirlenmeksizin hamile kalışına inanmalarını hiç de öyle olağandışı bir şey olarak görmezler. Onlar da İsa'nın Meryem'den erkek katkısı olmadan doğduğunu söyler ve buna inanırlar."*

Dine ve din adamlarına saygı, Georg'un gözlemlerine göre, Türklerin olumlu özelliklerinin başında gelir. Georg, dinsel törenler, kurallar, toplu yemek geleneği ve kutsal devinimler, dinsel törenler ve bu törenlerde sürekli söylenen ilahileri içten bir duyumsamayla anlatır.

Anlatımından öyle anlaşılıyor ki, Georg bu ilahi ve deyişlerle bilinç düzeyinde bütünleşmiş, onları benimsemiştir. Şu sözler bu benimsemenin düzeyini göstermektedir:

"Bu tür sözlerden çok sayıda yazmıştım ve aklımda tutuyordum. Bu sözler bence, Türklerin inancından çok, Hıristiyanlığı dile getirdikleri için, çok hoşuma gidiyordu."

Georg, insancıl, içeriği yönünden tek dinin sınırlarını aşan ilahi ve kutsal deyişlerden, bu deyişleri söz ve eylemine içkinleştirmiş kişilerden (örneğin derviş ve ermişlerden) övgü ve coşkuyla söz eder. Şu belirleme ona aittir:

"Bu derviş ve ermişler bütün söz ve eylemleri, görenekleri ve tavırlarıyla öyle örnek kişilerdir ki, dine bağlılıklarını öyle kanıtlarlar

ki, insan onları melek sanır! Yüzleri, kendini dine vermişliğin öyle yoğun bir belirtisini taşır ki, daha önce hiç görmemiş de olsan, onları hemen tanırsın!"

"Bir Kez Daha Doğaüstü Olaylar, Aldatıcı Belirti ve Mucizeler"

Georg, yukarıdaki adı taşıyan bölümde halk inanışlarını, ermişlerin halkın istemlerini yerine getirdiği savını, dervişlerin istemlerine ters davrananların Tanrı tarafından sert biçimde cezalandırıldıkları görüşünü dile getirir.

Seyit Gazi'yi, Hacı Bektaş'ı, Âşık Paşa'yı, Hıdır İlyas'ı vb. anar ve onların halk üzerindeki derin etkilerini sergiler. Türklerin, güzel hava, yağmur veya herhangi bir kötülüğün ortadan kalkmasını dilemek üzere, bu ermişlerin gömütleri başına gittiklerini, bol miktarda yiyecek içecek getirdiklerini ve kendisinin bu yiyeceklerden yararlandığını sıcak bir biçemle öyküler.

Georg, ululara sürekli adak adayan ve kurallara uyan sahibesine ilişkin bir yaşantısını şöyle anlatır:

"Sahibem her yıl o uluya belli miktarda tereyağı adar ve adağını yerine getirirdi. Eğer adağımı unutur veya ihmal edersem, hemen başıma bir kötülük gelir, derdi. Koyun güderken yırtıcı kurt geldiğinde, hemen o uluya başvurmam konusunda beni de ikna etti."

Buna benzer birçok anı ve hikâyecik anlatır Georg. Anlatımı, tutsaklığının ilk zamanlarında Türk kültür yaşamına karşı duyduğu yabancılığı yendiğini, yeni yaşam ortamındaki düşünce ve inançlara, gelenek göreneklere yakınlaştığını kanıtlar niteliktedir.

Bu yaklaşım öyle belirgin ki, Georg, özünden, inancından, özgürlüğünü kazandıktan sonra Türkiye'den ayrılıp ülkesine döneceği konusundaki niyetinden bile kuşkuya düşer.

Yazarın anlatımınca, bir ermiş kişi vardır yaşadığı yerin yakınında. Bu ermiş kişi, mucizeler yaratır; herkese aklından geçeni bile söyler.

Bu ermişe ilişkin şu sözler Georg'un Türklerle ne denli kaynaştığını ve ülkesine geri dönemeyeceği yolundaki kuşkusunun derinliğini gösterir: *"Özgürlüğüme kavuşmama kısa süre kalmıştı. Bu ünlü kişiye gitmeyi amaçlıyordum; fakat bu amacı gerçekleştiremedim. Yak-*

laşan ülkeme dönüş hazırlıkları, Türkiye'yi terk edememe korkusu ve özellikle de her şeyden önce Tanrı'nın benim dinim yararına bana verdiği öğüt bunu engelledi. Bu tür mucizeler görmek, her şeyi öğrenmek istemek kuşkusuz inancıma zarar verirdi."

Görüleceği üzere, Georg, ermişe başvurmayı ister; ancak ermişin kendisine söyleyeceği sözlerin Türkiye'yi terk etmesini zorlaştıracağından çekindiğinden, bu arzusunu gerçekleştirmekten bilinçli olarak kaçınır.

Bir Hıristiyan'ı İnancından Koparabilecek Başka Nedenler de Var mı?

Georg, kendi içinde sürekli hesaplaşır; en iyinin, doğal olarak dinsel bakış açısından en iyinin yollarını arar, önyargısını yenmeye çalışır; yer yer bağımlılıklardan kurtulur. Sürekli vurguladığı bir şey vardır: Kuşku. Kuşku, var olanı aşma, iyileştirmenin güvencesi ve itici gücüne dönüşür Georg'da. Onun düşünsel durumunu sergileyen bir bölüm ilginç olabilir:

" 'İsa'nın inancından kuşku duymana, onu yadsımana yol açan şey neydi?' diye biri bana sorsa, girişte anlattığım felaketimin öyküsüne ek olarak şunu söylerdim." Georg, bu sözlerine şu tümceleri ekler: Edirne'de başlayan tutsaklık yaşamı sürecinde Bergama'ya çok acımasız bir rençpere satılmıştır. Bergamalı sahibinin acımasızlığı yüzünden kurtuluş hazırlıklarına başlamıştır.

Bergamalı sahibin acımasız ve kıyıcı tutumunun, Georg'un Anadolu Müslümanlığına mesafesini ve soğukluğunu artırdığı anlaşılıyor. Bunun nedeni şöyle açıklanabilir: Georg ikinci kez kaçmaya kalkışır ve yakalanır. *"Ceza korkunçtur. Ölüm dışında."* Georg'un deyimiyle, *"her ceza Georg'a acımasızca"* uygulanır. Sahibin iki kız kardeşi, girişimleri sonucu Georg'un cezasını azaltırlar.

Aradan çok süre geçmeden Georg, daha önce betimlediği kaçak insan tacirlerine, karaborsacılara, kendini teslim eder. Dört ay gibi kısa sürede çeşitli yerlerde üç kez satılır. Gözden uzak bir yerde beş yıl geçirir.

En büyük tehlikeleri göze alır, bütün kaçış olanaklarını kullanır. Kaçma girişimleri sonuç vermez; her türlü özgürlük umudunu yiti-

rir. Tanrı'dan uzak ve umarsız, özüne ve inancına kahretmeye başlar: *"Şimdiye değin koruduğun inanç, Tanrı'nın gerçekten hoşuna gitseydi, o seni böyle ortada bırakmaz, sana yardım ederdi, seni özgürlüğüne inancına kavuştururdu; öyle görünüyor ki, Tanrı öz inancının yerine bu yeni topluluğun dinine geçmeni ve o din içerisinde eriyip gitmeni istiyor!"*

Bu sözler salt yaşanılan umutsuzluğun derinliğini göstermekle kalmıyor, Georg'un inanç konusunda yaşadığı kuşku ve bu kuşkunun yarattığı bunalımın yoğunluğunu da anlatıyor.

Bu yoğun iç veya öz hesaplaşma sonuçsuz kalmaz. Georg'un ruh yapısını, günlük yaşamını, içinde yaşadığı toplumun dinsel doğruları uyarınca biçimlendirmeye başlar. Yaptığı belirlemeler bu oluşumu belgelemektedir: *"Artık aklımda kaldığı kadarla yazıya döktüğüm ve o zamana değin düzenli uyguladığım (öz) dinimin dualarını, surelerini bırakıp, Türklerin namazlarını ve öbür dualarını iyice öğrenmeye ve özenli uygulamaya başladım."*

Georg, düşünceleri ile eylemlerini benzeştiren, kendini kandırmayan bir kişilik yapısına sahiptir. Onun İslam'a yönelişi, sahibi ve yaşadığı çevrede iyi izlenim yaratmak gibi sahte bir eylem değildir. O gösteriş olsun diye İslam'ı öğrenmez; onu uygular. "Niçin buradayım? Niçin bu koşullar altında yaşamak zorundayım?" sorularına bilincinin yettiği ölçüde akılcı çözümler arar ve Tanrı'nın öyle istediği, o nedenle, o yaşam ortamında bulunduğu, o ortamda geçerli inanç dizgesini anlaması ve uygulaması gerektiği kanısına varır. O bakımdan Müslümanlığın bir gereği olan namazı özellikle gece, kimsenin görmediği yer ve zamanda kılar.

Ruhsal yönden huzurunun arttığı söylenebilir. Bu yüzden, Georg'un yapıtına egemen olan sıcak ve insancıl biçem ve yaklaşım daha da olumlulaşır. Türk kültüründe saygın yerleri olan ve adları daha önce anılan bağdaşımcı yaklaşımlarıyla tanınan ulu ve ermişlerin öğretilerine ilişkin şu bölüm bu sıcaklığın dolaysız anlatımıdır: *"Ermişlerin öğretilerinin iyice tadına varmaya başladım."*

Sürekli yaşadığı kuşku, yeni huzursuzluk dalgaları yaratmaya başlar. İç hesaplaşma süreçselleşir. Bir kuraldır; süreçselleşen her oluş, yenilikler yaratır. Georg da bu kuralın dışında kalamaz. Sallantı ve

gelgitler yoğunlaşır, bu kez yeniden Hıristiyanlığa yönelme söz konusudur: Şu sözler bu sallantı, gelgitler ve yeniden Hıristiyanlığa yönelimi sergiler: *"Bu sallantı içerisinde altı yedi ay yitirdim. Tanrı'nın yardımıyla birden yaşamımın anlamı değişti. İslam'ın kutsal kurallarını bıraktım, önceki dinimin (Hıristiyanlığın) gereklerini yerine getirmeye başladım."*

Son sahibinin yanında geçirdiği on beş yıl boyunca Anadolu Müslümanlığına duyduğu ve yaşadığı her türlü olumluluğu şeytanın işi, onun aklını çalmaya yönelik hileler olarak görmeye başlar Georg. Yüz yıl bile orada (Türkiye'de) kalsa bir daha böyle bir kuşku ve sallantı yaşamayacağını savlar.

Georg'un tutsaklık döneminin izlerini ve yaşantılarını bu denli canlı ve insancıl bir tutumla sergileyebilmesi, belki de yaşadığı kuşkuyla olanaklı olmuştur.

Georg, İslam'ın temel öğretilerini ve kurallarını "Nedenlerin Yorumu" adlı bir başlık altında toplar ve kendince açımlamaya çalışır. Getirdiği yorumlar, belki de istemeden dönemine uygun ve Türklere olumlu bakışı özendirici niteliktedir. Ancak, yaptığı belirlemeler aktarılmayı gerektirecek ilginçlik düzeyinde değildir.

Türklerin Gelecekteki Başarılarının Temelleri

Georg, Türklerin başarılarının bir süre daha sürüp gideceğini öngörür ve Hıristiyanlara seslenir. Gözlemlerini sunduğunu, Türklerin zaferlerini herkesin öğrendiğini umduğunu vurgulayarak, şu uyarıyı ekler: *"Bunlar henüz kötülüklerin başlangıcıdır. Bekle, daha ne kıyıcılık yaşayacak, Türklerin daha nice zaferlerini göreceksin! Bütün dünyayı egemenlikleri altına almış olan Romalılar ve Büyük İskender'in zaferleri bile bu zaferlerle karşılaştırılamaz!"*

Türkler, Georg'a göre, artık salt bedeni değil, ruhu da öldürmekte veya çökertmektedir. *"Dünyanın dört bir yanında onların çökertme, yok etme eylemleri baskın olacaktır. Hıristiyanlar, Türklerin sadece dinlerini savunma ve yayma çabalarına tanık oldular. Türkler asıl güç ve becerilerini daha sonra gösterecektir."*

Bu sözleri şöyle bütünler Georg: *"Türklerin gözü pekliği ve dirençliliği gelecekte öyle büyüyecek, bu şeytani düşüncenin ateşleri*

bütün insanlık soyunu öyle etkileyecektir ki, gökyüzünün egemeni bile telaşa kapılacaktır!"

Aşırı etkilenme, Türklerin sürekli zaferler kazandığı ve egemenlik alanlarını sürekli genişlettikleri tarihsel bir dönemin doğal sonucu olarak görülmelidir. Bu aşırı etkilenme ve Türklerin doğal gücünü abartma, Türk imgesini olumsuz etkilemekle birlikte, Türklere karşı şaşkınlıkla karışık hayranlık belirtileri sezilmektedir.

"Türklerin Sapkın Öğretilerinden Hıristiyanları Koruyan Nedenler"

Bu başlık altında anlattıkları çerçevesinde Georg, Hıristiyan tutsakları üç öbekte toplar.

Georg'un ayrımlaştırmasına göre, birinci öbek, yalın yaşamları içerisinde Türklerin yapıp ettikleriyle hiç ilgilenmeyen, olgu ve oluşları anlamaya uğraşmayanlardan oluşmaktadır.

Doğaldır, bir olguyu ve oluşu irdelemeyen, anlayamaz, kuşku geliştiremez. Böyle kişiler değişim yaşamaz, inanç ve düşüncelerini korurlar. O bakımdan bu öbekte toplanan Hıristiyan tutsakların, Türklerin "sapkın" öğretisinden (dininden) etkilenmesi, kanması söz konusu değildir.

İkinci öbek, merakını yenemeyip, inançsız Türklerin işlerini anlamaya, izlemeye çalışanları içermektedir. Bunlar dikkatsizdir ve tehlikeleri sezme yeteneğinden yoksundur. *"Fakat bu tutsaklara Tanrı yardım eder ve onlar inançsızların gizli yönlerini açığa çıkaracak, araştıracak ve bu gizleri yorumlamaya yetecek denli akıllı olurlar ise"*, salt özlerine değil, başkalarına da güvenlik ve yarar sağlarlar.

Üçüncü öbekte toplananlar, inançsızların eylemlerini gözleyen, fakat onları çözümleyemeyenlerdir. Böyleleri bu sapkın öğretinin oyuncağı oldukları gibi, başkalarının bozumuna da yol açabilirler. Bu tür tutsakların sayısı çok fazladır.

Georg, Müslüman din bilginlerinin İslam dinine ilişkin farklı yorumlarını aktarır ve yorumcuları öbeklendirir. Söz konusu yorumcuların halk arasındaki saygınlık düzeylerine ilişkin savlarda bulunur.

"Sapkın İnançtan Koruyan Nedenler: Türklerin Cahilliği ve İnatçılığı"

Georg, toplum yaşamında, günlük kültürel edimde yakınlaştığı Türklerin düşünce biçiminden uzaklaşır. Bu bölümde şöyle bir yargıda bulunur:

"Her türlü kötülüğü akıl etmede Türklerin üstüne yoktur. Dünyasal konularda büyük ve doğaüstü bir beceri ve deneyime sahipler. Fakat ruh dinginliği ve düşünsel (manevi) bilgi bakımından son derece cahildirler. Yedi serbest sanattan hiçbiri okullarında okutulmaz, öbür bilimlerin tümü (Türklere) o denli yabancıdır ki, bu bilimlerin adlarını bile bilmezler."

Yukarıda yer alan, "Hiçbir sanat, Türklerin okullarında okutulmaz. Bilimler tümüyle Türklere yabancıdır," savı, her yönden Avrupa uygarlığının üstünlüğü iddiasına dayandırılan oryantalist bakış açısının ve söylemin beslendiği öznel bir değerlendirmedir. Avrupa uygarlığı üstün olduğuna göre, Asya veya Doğu kendisini Avrupa'ya göre konumlandırmalıdır.

Georg yaşayarak gördüğünü öne sürdüğü Türklerin cahilliğini iyice pekiştirmeye yönelik olarak şu belirlemeyi yapar: Türkler o denli bilgilisizdir ki, sanat ve bilim bir yana, *"şarap ve domuz etinin niçin yasak olduğunu, sünnetin niçin buyruk olduğunu bile bilmezler."*

Georg, Türklerin bilgisizliğini, onların en çok savundukları konularda bile hiçbir şey bilmediklerini öne sürmekle birlikte, örneğin sünnetin nedeninin temizlik kaygısı olduğunu söylemeden edemez.

Georg, Türklerin inatçılıklarını, inandıkları şeye körü körüne bağlanmalarına bağlar ve savını şöyle gerekçelendirir: *"Dinlerini düşünce ve gerekçelerle değil, kılıç ve silahlarla savunurlar. Dinlerine uymayan bir şey duydukları, gördükleri veya algıladıkları zaman, o şeyden şaşkın ve öfkeli ilenmelerle kaçınırlar. Bu tür şeyleri öldürücü bir zehir gibi görürler."*

Kişisel yaşantıları bağlamında tek tek Türklerle konuştuğunda aldığı kısa, kesin, ama gerekçeden yoksun, "Başka türlü olmaz!", "Başka türlü düşünemem, inanamam!" gibi yanıtları irdeler. Türklerin inatçılıklarına bir başka örnek olarak, her ulustan yetişkin kişilerin kendi dinlerini bırakıp Müslüman olmalarına karşın, hiçbir yetişkin

Türk'ün Hıristiyanlığı seçmeyişini gösterir. Türklerin Hıristiyanlığa geçmelerini bir "mucize" olarak değerlendirir. Yaşadığı bu tür bir "mucizeyi" anlatır: Papa IV. Pius'un göreve başladığı ilk yıllarda çok sayıda Türk tutsak Roma'ya getirilir, vaftiz edilirler.

Georg, vaftiz edilen bu Türklerin bazılarıyla tanışır. Türkler, Hıristiyanlığa büyük ilgi duyar ve Georg'dan aracılık etmesini isterler. Georg, Türklerden birinin günahını bile çıkartır. Aradan birkaç yıl geçer, neredeyse Hıristiyanlığa geçmek üzere olan Türklerin hepsi kaçar. Kaçanlar arasında papanın sarayında yaşama olanağı bulmuş olanlar da vardır.

Bu durum, Georg'un yargısını iyice pekiştirir. Georg için şu tartışmasız bir olgudur artık: *"Türkleri, Hıristiyan yapmak olanaksızdır!"*

"Hıristiyanlığın Yeniden Canlandırılması"

Bu bölüm Hıristiyanlara, Türkleri ve onların dinini doğru anlamak için izleyecekleri yöntemi göstermek amacıyla kaleme alınmıştır.

Georg, Hıristiyanlara seslenir ve şunları yazar:

"Türklerin dinlerine ilişkin bilmek isteyebileceğiniz büyük ve şaşırtıcı olgu ve olayları beceriksizce sergiledim. Bunları küçümsemeyin! Ancak küçük ayrıntılar doğru görülür ve anlaşılır ise, çoğu büyük şeyleri araştırmaya uygun malzeme sağlanabilir.

Bu ayrıntılar, sadece gerçeğe giden yolu daha kolay bulmaya yardımcı olsun!"

Georg, anlatısının sonuna dönemine göre çok ilginç bir açıklama ekler.

Söz konusu açıklama şöyle:

"Dünya işleriyle ilgili konularda kuşku duyulduğunda, deneyime başvurulur. O nedenle ben de Türklerin yaşam biçimleri ve kutsal kurallarına ilişkin anlattıklarımı deneyimime dayandırdım ve anlattıklarıma inanılmasını isliyorum.

Bu deneyimleri kolay edinmedim; yirmi küsur yıllık tutsaklığım boyunca kıyımlara uğradım: Korkunç düşünsel kasırgalar, ruh ve beden yönünden ölçülmez tehlikeler geçirdim!"

Deneyimleri, Georg'a göre, çok değerlidir. Çünkü büyük yoksunluklar, Hıristiyanlığa bağlılığı konusunda derin kuşkular yaşamış, sü-

rekli Türkler ve Hıristiyanların kültürel edimlerini, toplumsal yönelimlerini karşılaştırmış, kalıcı çözümler aramıştır.

Tutsak Olmak, İnsan ve İnsancıl Olmayı Engelleyemez!

Ayrıca Georg, anadilini unutacak denli Türklerin dilini, kendi söyleyişiyle, barbar deyimlerini öğrenmiştir, Türklere yabancı olan bilimi (teoloji) edinmiştir. Bu bilgi ve öğrenme, o denli boyutlu ve yoğundur ki, Türk dervişlerden biri Georg'a tarikatına girmesini önermiştir! Bu bağlamda Georg'un öğretici bulduğum şu belirlemesini aktarıyorum:

"Türklerin yaşamlarına ve kutsal kurallarına öyle uyum göstermiştim ki, din adamları ve dervişlerin vaaz ve yorumlarında kullandıkları dinsel sözlerin ve deyişlerin çoğunu hem yazılı, hem de sözlü olarak biliyordum. O bakımdan çeşitli buluşmalarda beni dinlemiş olan komşularımızın yanı sıra, başka yörelerden insanlar da benim vaaz ve yorumlarımı dinlemeye can atıyorlardı. Hatta din adamları ve dervişlerin birçoğu bu sözleri ve deyişleri benden öğreniyorlardı."

Bir yabancıyı tutsak olarak satın almak, o yabancıyı insan olarak görmeye engel değildir, olamaz da. İki insan, sahip ve tutsak, birbirini insancıl ortamda tanıyabilir ve ilişkileri insancıllaştırabilir. Georg'la son sahibi de bu tür iki insandır.

Georg'un yaşamı yukarıdaki durumunun kanıtıdır. Severlik-sevmezlik, iyilik-kötülük, insan davranışının iki boyutudur. En zalim insan bile, eğer zalimliği dizgeli, amaçlı ve karşısındakinin yok edilmesine dönük değil ise, insancıl davranabilir.

Georg'un sahibi insancıl yönü belirgin bir insandır. Öyle ki, tutsağıyla övünç duyabilecek, onu öz oğlu gibi görebilecek denli iyi niteliklidir.

Georg, sahibine ilişkin şunları yazar:

"Sahibim beni öyle severdi ki, konuşmalarında beni öz oğlundan öte tuttuğunu vurgulardı. O nedenle, özgürlüğüme kavuştuğumda beni yanında tutabilmek için ne sözler verdi, ne yalvardı! Ama din bilimi öğrenimi konusunda çok istekli olduğumu bildiği için, öğrenimimi bitirince döneceğim bahanesini uydurdum. O ve ailesi bü-

yük bir üzüntü içinde uğurladı beni. Peygamber ve Tanrı adına döneceğime ilişkin yemin ettirdi bana. Belki şimdi bile öğrenimimi tamamlayıp döneceğimi umuyordur."

Sahip İnsancıl, Tutsak Yetenekli, Sonuç ise "Umut"un Ebediliğidir

Tutsak, Anadolu'daki, kendi adlandırmasıyla Türkiye'deki yeni yaşam ve kültür ortamının bütün özelliklerini, değerlerini, güçlü ve güçsüz yönlerini, incelik ve kabalıklarını, en ince ayrıntılarını öğrenebilecek, günlük edinimde uygulayabilecek denli yetenekli, becerikli ve isteklidir.

Sahipse, tutsağını insan olarak görebilecek, benimseyebilecek ve sevebilecek denli insancıl.

Böyle gelişmeye açık iki ayrı kültürün ürünü iki insan bir araya gelince, insanlığın, insancıllığı sürekli yeniden yaratmaya yetenekli olduğu ve insancıl geleceğe ilişkin umudun ne denli yerinde olduğu ortaya çıkmaktadır. İnsancıllığa duyulan umudun dayanakları olan yapıtlar yaratılmakta, insanlığa yeni çevrenler/ufuklar açılmaktadır.

Georg'un yapıtının şu bitim tümcesi, sıcak insancıl havasına ve Avrupa'daki, Türk imgesine yaptığı olumlu katkıya kanıttır:

"Belgelere dayanan açıklamalarıma, kuşku duyulması olanaksız bir inanç belgesini, Türk halk dilinde söylenmiş iki kutsal deyişi ekliyorum."

Georg, Yunus'tan aldığını belirttiği deyişlerin Türkçe söylenişini Latin harfleriyle yazmış ve Latinceye çevirerek yapıtının sonuna eklemiştir.

Yunus'un insanı her yönüyle kucaklayan, insanın yeterliği ve yetmezliğinin anlatımı olan yumuşak ve düşündürücü şiiri, Georg'un *Türk Risalesi*'nin içeriğini de belirlemiştir.

Georg'un özgün yazımı aşağıdadır. Kolaylık olsun diye ilk dörtlüğü açık ve anlaşılır duruma getirerek yazıyorum:

"Yanar içim, göyünür özüm. Ben ölümü anınca, ölüm endişesi ne hoş ululara danışınca."

Yunus'un felsefi derinliği ve insancılığı belirgin olan bu ölümsüz şiirinin devamını Georg'un özgün yazımıyla aktarıyorum:

"oliseriz belli bean. gissi geçmiş olor o an, teneşir üstüne konan halk uninde junucag. - hiç bilmesem ben, nigeidem, hanke yanna saffar idem. jakkassiz don geem gıdem, başsız atta biniceg. Gelle bana kamu gardaş, ola sine degi joltaş kim olsalar bana haltaş, ben sinemde galicag. galam ben amalim ile, her niğeise, halim ile. gide kamu güle güle, efden jana doniceğ. sana aidirem, ai paşşa, neler gelişer başşa kim isiden bagri pişşe, kim şaraba kanicag. jarrin sajilisar durla. çumla galejk dirilirle, kim emir sajevvan birle, kim isiden janiçag. amal verir unda çoap. amalsiza olor hedep, bunda azat oliçag. ej jonus, emdi kil jarak! utanmeasin! dogri bak! çumla galejk dirilirle, atli atıla sajliçag."

6. Bartholomaeus Georgievits'in Yapıtlarında Doğu-Türk İmgesi ve Oryantalis İzler:

A. *Türkiye'de Esir İken*'de Türk İmgesi ve Oryantalist İzler

Georgievits'in Tutsaklık Öyküsü

Bu kitapta *Türkiye'de Esir İken* ve *Türklerin Gelenekleri ve Törenleri* adlı iki önemli yapıtını ele aldığım Bartholomaeus Georgievits'in doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1505-1510 yılları arasında doğduğu sanılmaktadır. Kökeni konusunda ikilem vardır. Georgievits yazılarında bazen Macar, bazen de Hırvat olduğunu yazar. Latinceyle birlikte birkaç dil bilmesi, soylu bir aileden geldiği olasılığını akla getirmektedir. Adı ve soyadı çok değişik biçimlerde yazılmıştır.

Mohaç Savaşı'nda (1526) Türklerce tutsak edilenler arasında Georgievits de vardır. Tutsaklık yaşamını tadar; su satıcılığı, koyun çobanlığı, rehberlik, at bakıcılığı gibi işleri yapar. Hemen her tutsak gibi, kaçmaya çalışır, yakalanır, tutsaklığı sürer. Son sahibiyle birlikte 1532 yılında İstanbul'a gelir.

1535 yılındaki kaçma girişiminde başarılı olur, Kafkasya üzerinden Şam'a ulaşır. Orada bir süre Yunanca öğretmenliği yapar. 1537'de Kudüs'e geçer ve Sion Dağı'ndaki Fransisken manastırında bir yıl süreyle gece bekçiliği yapar.

1538 yılında Kudüs'ten İspanya, oradan da Hollanda'ya gider. Georgievits, 1544 yılına değin Anvers ve Louvain'de yaşar. 1544 ortalarında Almanya'nın Wittenberg kentine geçer, bu kentte Luther ve Melanchthon'la görüşür.

Aynı yıl içinde *De ritu*, *De affilictione* ve benim bu irdelemeye temel aldığım *De ritibus et differentiis Graecorum et Armeniorum* adlı kitapçığın kısaltılmış şekli olan *Türkiye'de Esir İken*[91] gibi yapıtlarını kaleme alır.

Türkler arasındaki tutsaklığı sırasındaki yaşantıları ve izlenimleri, adı geçen kitapçığın ana konusudur. Yine 1544 tarihli *De affilictione captivorum* adlı yapıtında, kendi deyişiyle, Türkiye'deki Hıristiyan tutsakların yazgılarını öyküler.

Exhortatio contra Turcas 1545 tarihlidir ve Türklere karşı savaşa özendirme ve çağrı amacıyla yazılmıştır. Yazar 1545 yılı içerisinde Almanya'nın çeşitli kentlerini (Mainz, Köln, Worms) dolaşır, kitapçıkları hemen hemen bütün Avrupa dillerine çevrilir. 1566'da İtalya'da ölür.

Türklerin Gelenek ve Törenleri: Dönemin Çoksatanı

Georgievits'in Latince özgün yapıtı *De Turcarum ritu et caeremoniis* (1544) *Türklerin Gelenekleri ve Törenleri* adıyla Avrupa'nın birçok diline çevrilir; yüz yıldan fazla bir süre birçok kez, birçok yerde basılır. Yapıtı 16. yüzyıl "çoksatarlarının" başında gelir.

Georgievits'in birinci yapıtının ilk bölümü Türk ve Avrupa kültür tarihine bir katkı niteliğindedir ve Avrupa ile Türkiye arasındaki çekişmeleri, sorunları ve bu sorunların olası çözümlerini içerir.

Yapıtın Almanca çevirileri, Almancanın tarihsel gelişimi, özellikle "erken yüksek Almanca" evresine ilişkin özgünlükleri göstermesi bakımından da ilginçtir. Yapıt, Caspar Brusch (1544) ve Johann Herold (1545) tarafından Almancaya aktarılır.

16. yüzyılda yazılmış Türklere ilişkin iki "başyapıt" vardır. Bunlar: Macaristanlı Georg'un *Tractatus de ritu et moribus Turcarum*'u (1481) ve Bartholomaeus Georgievits'in *De Turcarum ritu et Caeremoniis*'idir (1544).

Macaristanlı Georg'un *Türk Risalesi*, Avrupa'nın Doğu imgesini ve Türk'e bakışını biçimler, genişletir.

Georgievits'in *Türk Kitapçığı* (Libellus... diuerfas res Turcharum) ise, Türklere ilişkin bilgileri ve yargıları öbeklendirir; önemi ve etkisi bakımından zamanla Georg'un yapıtını geçer.

Carl Göllner'in anlatımıyla, Georgievits, "düşünsel boyutu" olan ve *"Türk tehlikesini etkisizleştirmenin olanaklarını arayan bir din savaşçısıdır."* Tutkulu bir inanç savaşçısı olan Georgievits, *"İslam'a yönelik aşağılamalarıyla Osmanlılara karşı var olan önyargıları iyice pekiştirmiştir."*

Georgievits'in yazılarının kamuoyu oluşturucu etkisi oldukça büyüktür.

Yazılarının 1544-1600 yılları arasında çeşitli dillerde 43 kez basılmış olması, söz konusu büyük etkinin göstergesi sayılabilir.[92]

Georgievits'in yazılarına renk katan bir başka olgu, "Dinsel Görenekler" adlı yazısının sonuna eklediği ve konulara göre düzenlediği Türkçe-Latince küçük bir sözlüktür. Bu sözlüğün Avrupa'da yapılmış "ilk Türkçe sözlük" olduğu sanılmaktadır.[93]

Georgievits, yazılarını birçok kez gözden geçirir, yeniden düzenler.

"Esir Olarak Türkiye'ye Götürülüşüm"

Georgievits *Türkiye'de Tutsak İken* adlı kitapçığının, "Esir Olarak Türkiye'ye Götürülüşüm" adlı bölümünde tutsak edilişine ilişkin öz yaşantılarını, deneyimini ve izlenimlerini öyküler. Georgievits'in anılan yazıda öne sürdüğüne göre, Kanuni Sultan Süleyman, Mohaç Savaşı'nı "gücüyle" değil, "hileyle" veya yazarın deyişiyle, "sinsiliği" sayesinde kazanmıştır.

Din sevgisi yüzünden tutsak düşen Georgievits, "yalınayak" ya da yer yer "çarıkla" Türkiye'ye getirilir. Tutsakların elleri ayakları bağlıdır; tutsaklar, bu koşullar altında *"bütün geceyi iniltiler ve feryatlar"* içinde geçirmek zorunda kalır. Çünkü Türkler, *"ses çıkmazsa tutsakların bağlarını çözüp kaçmış olabileceklerinden"* endişe ederler. Bu yüzden tutsakların "iniltilerini işitmekten" hoşnut olmaktadırlar; çünkü böylece onların kaçmadıklarından emin olurlar.

Yine Georgievits'in aktarımı uyarınca, at üstünde giden efendisi, tutsak "kendisine ayak uyduramadığında", tutsağın *"boynuna bir ip geçirerek, atın arkasından sürükler."*

Georgievits, bir tutsak tüccarına verilir ve Makedonya'ya getirilir. Orada daha önce Hıristiyan olan bir "dönmeye" satılır: Böylece, "köle tacirlerinin elinde ölmektense" su satmaya razı olur. Su satıcılığı yapacaktır, yapmazsa, geri verilecektir.

Georgievits, sokak sokak dolaşıp su satar, acemilik aşamasını geride bırakınca, efendisine para bile kazandırır.

Fakat efendisi, Hıristiyanlığın gereklerini yerine getirdiğini görür; ancak kaçmasından çekindiği için, Georgievits'i tutsak tüccarına geri verir.

Köle tacirlerince Çanakkale Boğazı üzerinden Bursa'ya getirilir ve yine koşullu olmak üzere koyun çobanı olarak satılır. Koyunları dövdüğünü gören efendisi yine geri vermekle tehdit etse de, sonunda bağışlanır. Ancak kaçma planları yaptığını anlayınca, köle tacirlerine geri verir. Georgievits, kendi söyleyişiyle, "bozuk mal" gibi birkaç kez geri verilmesi üzerine, tutsak tüccarı, *"Ya aklını başına toplayıp adam gibi davranırsın ya da zindanı boylayıp aç susuz geberirsin,"* uyarısında bulunur.

Yine koyun çobanı olarak satılan Georgievits, bu kez akıllanmıştır, *"okuma yazma bilmez, Hıristiyanlığın kurallarını uygulamazmış"* gibi davranır.

Sahibi koyun sürüleri olan bir göçebedir, çadırda yaşar. Tutsak olan Georgievits, *"yaz kış dışarıda yaşamanın sıkıntısına katlanmak ve çıplak toprak üzerinde yatmak"* zorundadır.

Çok çalışır, verilen bütün işleri yapar. Kendi anlatımıyla, zamanla efendisinin *"servetinin bir kısmını kendi cebine atmak"* suretiyle, zenginleşme yolunu bulur. Yakında bir "Sarasen" vardır, o Sarasen'e para, yiyecek, içecek karşılığı koyun satmaya başlar. Keseyi doldurur ve kaçış planları yapmaya başlar. Sahibi ölür ve üçüncü kez satılır. Yeni sahibi daha zengin, ama daha pintidir. Tutsaklar arasında bulunan ve sürülerin bakımından sorumlu olan Viyanalı bir Alman vardır. Georg, Viyanalı tutsağın denetimine verilir.

Yukarıdaki aktarımda yer alan sözcüklerden de görüleceği üzere, Georgievits, Türklerden söz ederken büyük bir doğallıkla, Kuzey

Afrikalı Müslümanları simgeleyen "Sarasen" kavramını kullanır. Avrupa'da kanaat önderlerinin "Türk" ve "Sarasen" kavramlarını özdeşleştirmeleri, Hıristiyan dünyasının birliğini sağlamak için propaganda amacıyla başvurdukları bir yöntemdir.

Öte yandan, bu propagandist dil kullanımı, zamanla Avrupa'da içselleştirilerek, kolektif belleğe yerleşmiştir. Kolektif bellek, yine propagandist ve pragmatik amaçlar doğrultusunda güncelleştirilmeye ve araçsallaştırılmaya çalışılmıştır.

Özellikle 16. yüzyılda Türk ve Sarasen kavramlarını özdeşleştirme, bir yandan İslami Doğu ile Hıristiyan Batı'yı blok olarak karşı karşıya getirmek, öbür yandan da Müslüman Doğu'yu Avrupa için büyük bir tehdit oluşturan Türklerle bir tutarak, Avrupa'nın gücünü tek bir noktada toplamak hedefine yöneliktir.

"Tutun Şu Gâvuru!"

Georgievits, kendi anlatımı uyarınca, yukarıda sözü edilen Viyanalı'yla anlaşır, gizlice topladığı parayla kaçmayı kurarlar. Kaçmak için gerekli olan *"tuz, balta, urgan ve ateş yakmak için gerekli olan araç gereçleri"* edinirler.

Kaçarlar; fakat yollarını şaşırır; günlerce dağda taşta dolaşırlar. Yaklaşık on gün sonra Çanakkale Boğazı'na (Hellespontos) ulaşırlar.

Boğazı geçerken yakalanır ve zindana atılırlar. Sahipleri gelip onları alana değin üç ay geçer. Bu kez bir çiftçiye satılır ve tarla sürmeyi öğrenmek zorunda kalır.

Verilen işi bitirmek üzere öküzleri kamçılayayım derken, ölçüyü kaçırır: "Öküzlerden biri dengesini yitirip, sabanın sivri ucunun üzerine" düşer ve yaralanır. Sahibinin öfkesinden korkan Georgievits yine kaçar. Sahibi, "Tutun şu gâvuru!" dese de, kimse tutmaz. Kurtuluş olmadığını gören Georgievits, sahibiyle giriştiği pazarlık sonucu, bir önceki sahibine geri döner.

Bu kez satıldığı "insancıl" köylünün yanında beş yıl geçirir. Bu "merhametli" efendisinin insancıl davranışına karşın, *"vatanının ve özgürlüğün tadı aklından çıkmaz."* Başarısız bir kaçma girişiminde

bulunan Georgievits, tutsak pazarında *"artık Anadolu olarak adlandırılan Küçük Asyalı"* birine, at bakıcısı olarak satılır. Fakat yeni sahibin bir koşulu vardır: Seyis başı olabilmesi için, Georgievits, *"Müslümanlığı kabul edip, sünnet olacaktır. Sünnetsiz birinin savaşa gitmesi bile caiz değildir!"*

Georgievits, kendi aktarımına göre, *"Hıristiyan dininden kopmamak için, büyük zahmetlere göğüs germek"* zorunda kalmıştır; dininden ve ibadetinden vazgeçmektense *"daha büyük zorluklara katlanmayı"* yeğleyecektir. Efendi adayı, tutsağın bu sözlerini şöyle yanıtlar: *"Biz de Tanrı'ya, üç kutsal kitap olan Tevrat, İncil ve Kuran'ın, insanlığın selameti için üç peygamber, yani Musa, İsa ve Muhammet tarafından dünyaya indirildiğine, üçünün de yalnızca hakikati söylediklerine, her üçünün de Tanrı'nın elçileri olduklarına inanırız. Bence tüm Tanrı buyruklarının özü, bunlardan hiçbirine haksızlık etmemekte yatar."*

Yukarıda aktarılan bölüm, tutsak sahibi olan efendinin de insancıl olabileceğini yansıtmanın yanı sıra, dinler arası diyalog açısından da önem taşımaktadır. Georgievits, bir tutsak gözüyle öznel izlenimlerini öykülerken, efendi ile tutsak arasında geçen bu diyaloğa yer vermesi olumlu bir tavırdır.

Georgievits soru sormayı sürdürür: *"Öyleyse neden İsa'ya inanmıyorsunuz?"* Yeni sahip adayı, *"Bütün kalbimizle inanıyoruz İsa'ya,"* diyerek karşılık verir. Georgievits bunun üzerine, *"Peki, nasıl oluyor da Hıristiyanlara haksızlık ediyorsunuz öyleyse?"* sorusunu yöneltir.

Yeni efendi adayı bazı konularda aralarında fark olmadığını belirtmekle birlikte, şöyle konuşur: *"Hıristiyanların putlara taptıklarına inanırız. Bu nedenle, uyguladığımız ağır cezalarla onları bu sapkınlıktan vazgeçirmeye çalışırız. Zaten sizler Tanrı, İsa ve Meryem olmak üzere, üç tanrıya inanırsınız."*

Bunun üzerine Georgievits, söylenenlerin doğru olmadığını uzunca anlatır. Hıristiyanlara İslam hakkındaki derin din bilgisini de sergilemeyi unutmaz. Böylece satın alınmasını sağlar. Sahibi, Georgievits'i Kuran'ı ve Müslümanlığı öğrensin diye bir hocanın yanına verir. Sahip, tutsağın İslam kurallarını öğrenirse, Müslümanlığa daha kolay geçeceği kanısındadır. Çünkü sahibin dedesi de *"dinler*

arasındaki farkların ne kadar az olduğunu görüp", Hıristiyanlığı bırakıp, Müslümanlığı seçmiştir.

Derken, hükümdar yeni bir Macaristan seferine çıkar. Sahibi sünnet olması koşuluyla, Georgievits'i de savaşçı olarak götürmek ister. Sünnet olmaksızın götürürse, kaçacağını düşünür. Bu insancıl efendi, Georgievits'in anlatımına göre, *"Hıristiyan dinine sadakatle bağlı olduğu için üzüntüden harap olan"* tutsağı anlayışla karşılayarak, *"Burada kal ve beni bir evlat sahibi yapması için Tanrı'ya yakar. Bir çocuğum olduğu takdirde azat edileceksin!"* der ve sefere katılır.

"İran Üzerinden Kaçışım ve Kurtuluşum"

Georgievits, yukarıdaki ara başlık altında anlatımları uyarınca, alınıp satılma süreci içinde efendisiyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok yerini dolaşır. Yalın Türk insanının geleneklerini, göreneklerini, yaşam ve düşün biçimini, değer yargılarını tanır. Yine bu sırada Türkçe, Yunanca, Arapça ve İbranice öğrenir; düşünsel yönünü geliştirir.

Vergi toplayıcı, o zamanki deyimle "haraççı" olan sahip, seferden döner. Georgievits, görevi gereği bütün "Avrupa ve Asya'yı dolaşan" sahibine gittiği her yerde eşlik eder. Georgievits'in kendi deyişiyle, *"daha önce Hıristiyan olan zengin ülkelerin artık Türk buyruğunda bulunduklarını ve başka Hıristiyan ülkeleri fethetmek amacıyla, haraca bağlanarak iliklerine kadar sömürüldüklerini gördükçe"* içi kan ağlar.

Anılan tutsağın anlatımıyla, Türkler, "Kızılbaş" olarak nitelendirdikleri İran şahına savaş açar. Georgievits, katıldığı İran Seferi'nde, kendi anlatımıyla, "büyük sefalet" yaşar. Bu sefalet, sefer sırasında ortaya çıkan "kıtlığın" yanında hiç kalır. Birçok Türk savaşçı hayvanlarıyla birlikte bu kıtlıkta telef olur. Bazıları açlıktan ölmemek için atlarını kesip yer.

Türkler, geri çekilerek kuşatma yöntemi uygulayan İranlıların tuzağına düşünce, sıkıntılar iyice katlanılmazlaşır. Türk savaşçıların birçoğu açlıktan ve soğuktan donarak ölürler. Georgievits'in anlatımı uyarınca, Türk "ordusunun yarısından çoğu" telef olur.

Tam bu sırada Roma-Germen İmparatoru Karl'ın "Tunus'u fethettiği" haberi gelir. *"Avrupa'nın elden gideceği"* endişesine kapılan Türk sultanı, elde kalan birlikleri toplar ve savaş meydanını Şah İsmail'e bırakarak, İstanbul'a döner. İranlılar bu fırsattan yararlanarak, *"Fırat boylarına ulaşıncaya dek geri çekilmekte gecikenleri ve artçı birlikleri"* yok ederler. Tebriz'i geri alır ve "dev bir yeniçeri ordusunu kılıçtan geçirirler."

Karışıklıktan yararlanan Georgievits, yanına zorunlu gerekli birkaç eşyayı alarak, *"Ermenistan'ın ıssız dağlarına doğru"* kaçar. Fakat kaçış süreci zorluklarla doludur. Güçsüz düşer. Kendisini gören çobanlara teslim olmak zorunda kalır. *"Türklerin hiçbir zaman kölesi olmadığını, özgür bir Rum olduğunu"* söyleyerek, çobanları ikna eder. Çobanlar sözüne inanmaz. Soyup bakınca, sünnetsiz olduğunu görürler.

Bunun üzerine, onu Yunanca bilen din adamlarıyla karşı karşıya getirirler. Georgievits, Trakya ve Makedonya'da bulunduğu sırada iyi derecede Yunanca öğrenmiştir. Zorluk çekmeden konuşur Yunancayı. Sonunda Yunanlı olduğuna inandırır çevresindekileri. Çocuklara Yunanca dersi vermek üzere yakındaki bir Rum köyüne götürülür. Orada bir *"Hıristiyan olarak Hıristiyanlar arasında özgürlüğün tadını"* çıkarır.

"Yeri gelmişken Rumların gelenek ve görenekleri hakkında birkaç söz söylemek gerekir," diyen Georgievits, bu topluluğun başta "vaftiz" olmak üzere, "dinsel törenleri", "ayinleri", "perhiz" alışkanlıkları, "bayram günleri" gibi konulara değinir. Rumların bayramlarını anlattığı bölümde, Rumlar için, *"Kilisenin ortasında Türk usulü bağdaş kurup yere otururlar,"* saptamasına yer verir.

Rumların ve Ermenilerin Gelenek ve Görenekleri adını taşıyan kitabın izleyen bölümü, adına uygun olarak "Ermenilerin Gelenekleri ve Dinsel Töre(n)leri" adını taşır. Georgievits burada bazı dinsel konularda *"birbirini sapkınlıkla suçladıkları"* görüşüne yer verir. Yazarın anılan bölümde öne sürdüğüne göre, Ermenilerin bazı gelenekleri ve davranışları, *"Türk gelenekleriyle örtüşür"* duruma gelmiştir. Hıristiyan hacılara ve kölelere çok yardımcı olan Ermeniler, Georgievits'i de Kudüs'e birlikte götürürler. Kudüs'e vardığında,

"kaçak bir köle olduğunu özenle gizleyen" Georgievits kendi anlatımı uyarınca, Sion Dağı'ndaki bir manastıra sığınır. Türkler, "Kutsal Gömüt Kilisesi" ziyaretlerine "ayakbastı parası almak koşuluyla" izin verirler.

B. Türklerin Gelenekleri ve Törenleri'nde Türk İmgesi ve Oryantalist İzler

"Türkler, Adaletsizlik Yapanı Acımasızca Cezalandırır"

Georgievits'in yukarıdaki anılan yapıtının, Türk günlük yaşam kültürüne ilişkin ayrıntıların Avrupalılarca tanınmasında payı büyüktür.

Anılan yazı veya yapıtta oryantalist birikim ve Türk imgesi yönünden öne çıkan bölümler şöyle değerlendirilebilir: *De Turcarum ritu et caeremoniis*, Caspar Brusch (1544) ve Johannes Herold (1545) tarafından Almancalaştırılır. Alman kamuoyunu Türkler konusunda bilgilendirir ve belli ölçülerde yönlendirir.

Yapıtın Latince özgün basımı Prof. Dr. Wilfried Buch tarafından güncel Almancaya çevrilmiştir. Aşağıdaki irdelemeler, büyük ölçüde Buch'un söz konusu Almanca çevirisine dayanmaktadır.[94]

Bu yazı veya yapıtın ilk bölümü "Türklerin kökeni"ni konulaştırır.

Türklerin Kökeni veya "Türkler İskit Kökenlidir"

Özgün adı "De Origine Turcarum" olan bu bölümde Türklerin İskit kökenli olduklarına ilişkin savlar olduğunu belirten Georgievits, Türklerin kökeninden çok, gelenek görenekleri ve askerlik konusundaki uygulamaları ve görüşleri üzerinde durmak istediğini vurgular. Sadece öz gözlemlerine dayandığını ve gözlemlerini "büyük bir güvenilirlikle" betimlediğini yazar.

Georgievits, ayrıca Hz. Muhammet'in kökenine değinir ve Türklerin "ibadet yerleri" hakkında şu görüşlere yer verir: *"Mescit dedikleri çok sayıda ve görkemli ibadet yerleri var. İbadet yerlerinde hiç resme rastlamadım."* Bunun yanı sıra, camilerin iç donanımını, mi-

nareleri, aptes alışı, beş vakit namazı ve her kesimden insanların camilerde bir araya gelişini, kadınların erkeklerden soyutlanmış biçimde yaşadıklarını yazar. Bazı yönleriyle olumlu tanıtır. Örneğin, *"Hıristiyanlar, Türkler gibi sık yıkanmazlar,"* der.

"Oruçları" adlı bölümde oruçla ilgili gelenekleri yansız bir tutumla sergiler. "Domuz ve mundar" hayvanların etinin yenmediğini belirtir.

"Sünnet" konusunda şu gözlemlerini aktarır:

"Türkler çocuklarını yedi ya da sekiz yaşını doldurunca, yani ibadet eder duruma gelince sünnet ettirirler. Yahudiler ile Türklerin sünnet gelenekleri farklıdır. Türkler çocuklarını evlerinde sünnet ettirirler."

Georgievits, Müslümanlığı seçen ve sünnet olan Hıristiyanlar hakkında şunları aktarır:

"Kendi arzusuyla Müslümanlığı seçen ve sünnet olmak isteyen Hıristiyanlar ki ağır boyunduruk ve vergi yükünden dolayı bunların sayısı oldukça fazladır, büyük bir övgü ve coşkuyla sokaklarda dolaştırılır. Armağanlar verilir. Bu kişiler 'haraç' denen vergiden kurtulurlar. Bu kolaylıklara kavuşmak amacıyla, özellikle Rumlar ve Arnavutlar sünnet olurlar."

"Din Adamları" adlı bölümde anlatılardan anlaşıldığı kadarıyla, h*oca ya da müezzinlerin* "öbür insanlar gibi giyinmeleri ve evlenmeleri" *Georgievits'in ilgisini çeker. Bir başka ilginç saptama şöyle:* "Hiç kitap basımcısı görmedim. Fakat en iyi kitapları yaptıklarına tanık oldum."

"Okulları" bölümde şu görüşler aktarılır: "Öğretmenlere 'hoca' derler. Erkek hocalar, erkek öğrencileri; kadın hocalar kız öğrencileri okuturlar. Astronomi, felsefe ve şiir başlıca alanlardır. Sanat müziğini tanımazlar; bilinen kurallara göre şiir yazarlar."

"Dervişler" ile ilgili olarak Georgievits, *çeşitli tarikatlardan dervişleri büyük bir olumlulukla betimler. Tarikatların işleyiş biçimini, yandaşlarının tutumlarını, toplum ve insan ilişkilerini övücü bir dille anlatır.*

"Evlilik Sözleşmeleri" veya "Nikâhları" adlı bölümde anlatılanlar, Batılıların merakını giderecek özellikler taşır. *Avrupalıların en çok me-*

rak ettikleri ve çoğu kez de önyargı düzeyine varan eleştirel bir yaklaşımla ele aldıkları konuların başında Türklerin cinsel yaşamı veya evlilikleri gelir. Bu bakımdan Georgievits'in yazdıkları önem taşır:

"Türkler, herhangi bir sözleşme yapmaksızın evlenirler. Romalılar, damadı almak için para öderlerdi; Türklerse, geline para öderler. Boşanma konusunda da, kısırlık gibi, rasgele kurallar ve gelenekler geçerlidir."

Türkler arasında bir tutsak olarak yaşayan Georgievits hoşnutlukla belirler: *"Tutsakların evlenmesine de izin verirler."*

"Haç Vecibeleri"ne de yer veren yazar, "İmaretleri, Vakıfları" *kapsamında şu bilgileri verir:*

"Yoksullara, yolculara yiyecek içecek verilen imaretler vardır. Genellikle pirinç ya da bulgurdan yapılan yemekler yenilir; su içilir. Herhangi bir ödeme yapmaksızın, gecelemek için kervansaraylar vardır. Oralarda döşek yoktur. Ot ya da saman türü şeylerin üzerinde uyunur."

"Kurban" da Georgievits ve Hıristiyanlar için ilgi çekicidir. Bu konuda şu belirlemeleri yapar:

"Hastalık ya da herhangi bir tehlike durumunda kurban adarlar. Kurban edilen hayvan, Yahudilerde gelenek olduğu üzere yakılmaz, kesilir. Kurbanın başı, derisi, ayakları ve dörtte biri imama, yoksullara, komşulara ve dörtte biri de kesene kalır. Hastalıktan ya da tehlikeden kurtulamazlarsa, adaklarını yerine getirmezler. 'Sen verirsen, ben de veririm,' ilkesini uygularlar. Böyle bir gelenek Yunanlılarda, Ermenilerde ve Asya'nın öbür Hıristiyan ahalisinde de vardır."

Yazarın Yunanlıları da aynı bağlamda anmasının yanı sıra, oryantalist birikim açısından burada özellikle "Asya" ve "Asyalılık" vurgusu öne çıkmaktadır.

Georgievits'in "Terekeleri" başlığı altında yer alan aktarımı uyarınca, "Müslümanlar (Türkler) terekelerini yakınlarının ve komşularının huzurunda yaparlar. Genellikle küçük bir akarsuyu bir yerleşim yerine ve ibadet evine getirmeyi vasiyet ederler. Bu işi hayır ve ölmüşlerinin canı için yaparlar. Bazen tutukluları ve tutsakları serbest bıraktırırlar. Özellikle kadınlar, Hıristiyanların üstesinden gelsinler diye, varlıklarını askerlere bırakırlar."

Anılan yapıtta "Ölüm Gelenekleri" ve "Mezar Yapımı" başlıklarıyla bu konular da yansız bir dille öykülenir.

Georgievits, "Askerlik" başlığını taşıyan bölümde şu bilgileri verir:

"Şimdiki hükümdarlarının adı Hünkâr Osmanlı Şahı Sultan Süleyman'dır. Oğlu yirmi üç yaşındaki Mustafa, zalimlikte ve acımasızlıkta büyük kardeşlerini geride bırakır. Egemenlik tutkusundan dolayı babasını öldürmek için, ona tuzaklar kurar. Hükümdarın, Avrupa ve Asya olmak üzere iki beylerbeyi vardır. Tımarcılar bu iki beylerbeyine bağlıdır. Tımarcıların bağlı olduğu düzenli askerler vardır. Çok sayıda paşa padişaha danışmanlık yapar. Silahtarlar, padişahın korunmasından sorumludurlar.

"Egemenlerin/Seçkinlerin Konumu" adı altında *Georgievits şu izlenimlerini aktarır:*

"Avrupa ve Asya beylerbeylerinin miras hakkı olan, yani ölümlerinden sonra hükümdarın izni olmaksızın çocuklarına veya yakınlarına bırakabilecekleri kentleri yoktur. Mülk, padişahın onayıyla ve belli bir miktarda vergi ve belli sayıda askerin bakımı karşılığında verilir. Beylerbeyi, askeri hazır tutmak ve buyruk geldiğinde askerleriyle birlikte savaşa katılmak zorundadır. Padişah, verdiği mülkleri geri alabilir. Mülk sahibi ölünce, çocukları ya da yakınları sözleşmenin gereklerine uymak koşuluyla mülkü üstlenebilirler. Padişahla konuşulurken gözünün içine bakılmaz; yere bakılır."

Georgievits'in "Gazilerin Durumu" adı altındaki anlatımı:

"Gaziler yetenekli savaşçılardır ve övgüye değer düzeyde savaş kurallarını bilirler. Donanımları Hıristiyan savaşçıların donanımına benzemez. Yiğitçe çarpışırlar. Karşıtlarının kafalarını ve ellerini hedeflerler ve bütün güçleriyle onları öldürmek için çalışırlar. Düşmanı sadece yaralamak, övülecek ya da onurlu bir davranış olarak değerlendirilmez. 'Nasip' anlayışı yaşamlarını belirler. Hepsinin çok değer verdikleri bir atasözü vardır: 'Yazılan gelir başa!' derler.

Askerlerin yiğitlikleri türküleşir, dilden dile dolaşır. Önemli bir zaferi kazandıklarında askerlerin ücretleri ya da ödülleri iki katına çıkarılır. Bu bakımdan bütün askerler hükümdarlarına son derece bağlıdır."

"Yaya Askerlerin Düzeni" başlığı altında anlatılanlar arasında imge oluşturucu özelliği bakımından özellikle "yeniçeriler" öne çıkartılır. Georgievits bu çerçevede Avrupa'da merak konusu olan *"yeniçerilerin durumu, donanımları ve savaş düzenleri" gibi konulara vurgu yapar.* "Yeniçerilerin Hıristiyanlar arasından devşirilmiş çocuklar olduklarını, sarayda eğitildikleri ve yaman savaşçılar olduklarını" *öyküler.*

Georgievits, Avrupa'da egzotik bir nesne olarak algılanan otağı, "Türk Hükümdarının Otağı" adlı ayrı bir ara başlık altında konulaştırır. Yazarın anlatımı uyarınca, "padişah sefere çıktığında adına 'satora' denen otağ kurulur. Otağ öyle büyüktür ki, uzaktan bakılınca bir kent görünümündedir. Önem sırasına göre çadırlar, padişahın otağının etrafını çevreler. Yaya askerlerin 'bile' barınakları vardır. Hiç kimsenin açık arazide geceyi geçirmemesi önemli bir kuraldır."

Yine yazarın bildirdiğine göre, savaşçılar arasında "kadın" bulunmaz.

Georgievits, Avrupalıların çok ilgi gösterdikleri sefer düzenini, birliklerin sıralanışını ve alınan önlemleri anlatır. Bu kapsamda silahtarlar arasında *"padişahın ve öbür üst düzeylilerin gönül eğlendirdikleri oğlanların"* da bulunduğunu vurgulamayı ihmal etmez.

Oryantalist söylemde önemli bir yer tutan "Doğu tenselliği"nin veya "cinsellikte sınır tanımazlığının" öğelerinden biri de "Doğuluların oğlanlar" ile gönül eğlendirmeleridir. Bu öğe, Georgievits'in anlatımında da yer alır.

"Efendi Ne Yerse, Uşak Onu Yer"

"Hayvanlar" ile ilgili bölümde verilen bilgilere göre, d*eve, katır, at ve fil gibi hayvanlarla savaş donanımları ve yiyecekler taşınır.*

Padişahın otağının bulunduğu meydanda fırıncı, kasap ve berber de bulunur. Çeşitli et yemekleri yapılır. Taze et kalmayınca birlikte getirilen hayvanlar kesilir.

Yiyecekleri "pastırma"ya varıncaya değin ayrıntılı anlatan Georgievits, şu övgü dolu saptamayı yapar:

"Türkler, açlığa, susuzluğa, soğuğa ve rahatsızlıklara olağanüstü dayanıklı ve sabırlıdırlar. Hayvanlara kendilerinden daha büyük özen gösterirler. Çok alçakgönüllüdürler; ayran ve ekmekle bile yetinirler. Efendi neyi yerse, uşak da onu yer."

"Efendi ne yerse, uşak da onu yer," biçimindeki son saptama, Doğu insanlık ve insancılık anlayışını ortaya koyması bakımından önemlidir. O dönemde Avrupa'da yürütülen savaşlardan ötürü, en fazla Avrupalı'yı tutsak eden Türkler olduğu için, Türklerin hem Avrupalıları tutsak etmeleri, hem de tutsaklarına insanca davranmalarını konulaştıran bu belirleme daha da önem kazanmaktadır.

"Savaş Adaleti" adlı bölüm, Türk imgesine olumlu katkısı bakımından özellikle öne çıkmaktadır. Georgievits'in bu bölümdeki aktarımı uyarınca, Türklerde *"sav*aş zamanında öyle sıkı bir disiplin vardır ki, hiçbir asker adaletsiz bir şey yapmaya cesaret edemez. Adaletsizlik yapan hiç acımaksızın cezalandırılır... Geçip gidilen yolların kıyısındaki bağ ve bahçelerden sahiplerinin izni olmaksızın, bir elma bile koparılmaz. İzinsiz koparanın cezası ölümdür. İran Seferi'ne katıldığımda gördüm: Ortalıkta dolaşan bir at birinin tarlasına girdi diye bir sipahinin, atı ve uşaklarıyla birlikte başı vuruldu."

Ormanlı/Türk ordusunun sefere çıkınca geçtiği güzergâh üzerinde bulunan bağ ve bahçe gibi kişisel mülklere zarar vermemeye özen göstermesi, o dönemde Avrupa'da sıkça yaşanan haydutluk türü olayları önlemeleri, Türk imgesinin olumlu bir öğesi olarak öne çıkarılır. Georgievits'in imge açısından olumlu olan bu belirlemesi, Batı'da söz konusu anlayışı güçlendirmiştir.

Georgievits'in "Türklerin Kutladıkları Zafer Şenlikleri" ara başlığı altında anlattığına göre, "bir zafer haberi geldiğinde kentler sevince boğulur. Ticaretle de yoğun uğraşırlar. Şimdi Anadolu dedikleri Küçük Asya'ya, Mısır'a giderler. Venediklilere kapılanırlar. Çeşitli kentlerde günde iki üç kez özenle yıkandıkları hamamlar vardır. Büyük ve küçük aptesten sonra ilgili organlarını yıkarlar.

Kadınlar, bir merhemle kıllarından kurtulurlar. Kadınlar ve erkekler ayda iki üç kez kıllarını temizlerler. Berberler, ayakkabıcılar, gümüş ve altın işleyen kuyumcular, araba yapımcıları çoktur. Ayrıca ressamlar ve taşçı ya da mermerciler vardır; fakat bizimkilerle boy ölçüşemezler."

Türklerde Hak Hukuk, Üretim ve Günlük Yaşamı Biçimlendirme

Yapıtın "Uyrukların Hakkı Hukuku" bölümünde Georgievits şu bilgileri aktarır:

"Türkler ve Hıristiyanların yargıçları aynıdır. Müslümanlar arasından seçilen yargıçlar ayrım gözetmezler, herkese aynı ve nesnel adaleti uygularlar. Öldüren, öldürülür; hırsızlık yapan, ya da zorla bir şeyi alan asılır. Pazarda ineğinin sütünü satan bir kadının sütünü içen ve parasını ödemeyen bir yeniçeriye de aynı kural uygulandı. Ben buna Şam'da tanık oldum. Zina yapan erkek hapse atılır ve belli bir süre sonra para karşılığı salıverilir. Akşam olunca coşkulu şenlikler düzenlenir; mumlar, fenerler yakılır, fener alayı düzenlenir. Padişahın geçeceği sokaklar ve evler örtüler, halılar ve ipeklerle süslenir. Padişah, geçerli kurallar gereği, imparatorluğu genişletmek ve korumak amacıyla üç yılda bir Hıristiyan ülkelerine sefere çıkar."

Georgievits'in Osmanlı ülkesinde günlük yaşamı düzenleyen hak hukuk sistemi hakkındaki öznel gözlemler, ayrım gözetmeme gibi olumlu yönler içermesine karşın, "öldüren, öldürülür; hırsızlık yapan asılır" anlayışı, hem İslam hukukunun, hem de töresel hukuk anlayışının izlerini taşımaktadır.

Georgievits'in "Avlanmaları" bölümünde yer alan aktarımı uyarınca, "yeryüzünde hiçbir halk, Türkler kadar avlanmayı sevemez. At üstünde avlayacakları hayvanları dağ taş demeden izlerler. Köpeklerin öldürdüğü hayvanları yemezler. Eğer bir vahşi domuz vururlarsa, domuz eti yemek Müslümanlara yasak olduğu için, yörede oturan Hıristiyanlara verirler."

"Zanaatkârlar ve Rençperler" ara başlığı altında yer alan görüşler şöyle özetlenebilir: "Rençperlerin tarlalarını uşakları ekip biçer. Hükümdarlarına öşür verirler. Zanaatkârlar el işleri yaparak geçimlerini sağlarlar; haylazlık eden, aç kalır.

Zina yapan bir kadın ise, dişi bir eşeğe bindirilir, sokak sokak dolaştırılır, dövülür ve boğazına koyun bağırsağı geçirilerek taşlanır."

"Tarım" ara başlığı altında şu öznel gözlemlerini aktarır Georgievits:

"Hıristiyanlar ve Müslümanlar tarlaları, bağları, bahçeleri ve otlakları işlerler. Ürünleri bizim yörelerin ürünlerine benzer: Bunlar, buğday, arpa, çavdar, yulaf, fasulye ve bizim yörelerdekinden çok fazla pirinç, keten, kenevir gibi kapçıklı ürünlerdir. Her iki halk da bağcılık yapar; ama ürünlerini farklı değerlendirir. Hıristiyanlar şarap, Türkler ise pekmez denilen tatlı bir içecek yapar ve içerler. Ürünlerini görünümü ve lezzeti bakımından taze tutarlar. Çok meyveleri vardır. Mevsimi gelince bahçeler ve bostanlar kavun, karpuz ve salatalıkla dolup taşar. Fındık, fıstık, elma, armut, nar, kestane, incir, kiraz gibi meyveler bol ve ucuzdur. Fakat bu meyvelerin olmadığı yöreler de vardır."

Anılan tutsağın "Hayvan Çeşitleri" adlı bölümde betimlediğine göre, "çobanlar hayvanlarını otlatmak için ıssız yerlerde dolaştırırlar ve ayda bir otlak yerini değiştirirler. Türklerin çadırlarından ve hayvan sürülerinden başka mülkleri yoktur. Develeri, katırları, atları, koyun ve keçileri yayarlar. Peynir ve tereyağı yaparlar; yünleri kırparlar ve bu yünlerden kepenek, halı ve kilim yaparlar. Bunları satıp tahıl alırlar. Hükümdarlarına on hayvandan birini vergi olarak verirler.

Hayvan çeşitlerini ve Türklerin hayvanlarla ilişkilerini, hayvanların günlük yaşamdaki konumlarını böyle betimleyen Georgievits, Avrupa'da "eşsiz bir acımasızlık" örneği olarak nitelendirilen "yeniçeri" olarak yetiştirmek için, Hıristiyan çocukların devşirilmesi hakkında şu görüşleri öne sürer:

"Hıristiyanlar haraç vermekle yükümlüdürler. Her oğul için bir kron öderler. Evlenmemiş oğullar zorla alınıp götürülür. Türkler beş yılda bir Hıristiyanların evini tararlar. Bu çok acımasız bir uygulamadır."

Georgievits Anadolu'daki rastladığı yapılar ve konutlar hakkında izlenimlerini "Binaları ve Evleri" adlı bölümde toparlar. Yazarın anlatımı uyarınca, "evleri görkemli değildir. Genellikle yapılarında kerpiç kullanırlar. Kerpiç iki türlü hazırlanır: Ya güneşte kurutulur, ya da fırınlanır. Çatıları Avrupa'da olduğu gibi kama biçimindedir. Fakat Anadolu'da evlerin üstü tahta gibi dümdüzdür."

Osmanlı/Türk ülkesinde yaşayan ve dolaşanların üzerinde görüş birliğine vardıkları başlıca noktalardan biri, "konutların yalınlığı"

konusudur. Kimi tutsaklar ve/veya gezginler, bu durumu Türklerin dünyasal yaşama değer vermemelerine, kimileriyse konut yapma ve koruma kültürlerinin yeterince gelişmemesine bağlar.

Yazar, "Giysileri" bölümünde şunları anlatır:

"Giysileri yün, pamuk ya da pahalı ipektendir. Kaftan denilen dar, püsküllü ve ayak bileklerine değin uzanan giysileri vardır. Mahrem yerleri gösterdiği gerekçesiyle bizim pantolonlarımızı giymezler. Üstlerine gömlek giyerler. Mendillerini menekşe rengine boyarlar. Başları, örttükleri bir örtü sayesinde bir kule gibi diktir. Bu sarık bir piramit gibi sarılır. Zenginlerin kadınları örtülü yüzle dolaşırlar. Yabancı erkeklere hiçbir surette yüzlerini göstermezler, pazara gitmezler. Pabuç veya çizmeleri, hem erkekler, hem de kadınlar giyerler. Uzun süre dayanması için bu ayakkabıların tabanları kalın deriden yapılır."

Georgievits, Batı'da merak konusu olan Türk mutfağı hakkında "Yemekleri" adlı bölümde şunları yazar:

"Ekmekleri hiç de fena değildir. Bizdeki gibi koyu ve açık renklidir. Fakat onlar susam denilen taneleri hamurun üstüne serpip pişirirler. Ekmekleri, bizde İspanya'nın bazı yerlerinin ve Grana'da ve Sevilla'nın dışında, hiçbir yerde görülmeyen ölçüde lezzetlidir. Yemeklerde çok çeşitli sanat ve birçok hazırlama yöntemleri vardır. En yaygını pilavdır, öyle sık ve katı olur ki, elle parçaları koparılarak yenilebilir. İlginçtir, balık yemezler. Domuz dışında bütün etleri yerler. Bizdeki lokanta ya da benzeri şeyler yoktur. Fakat yaşam için gerekli çeşitli yemekler sokaklarda satılır."

"İçecekler" bölümünde anlatıldığına göre, "çok çeşitli içecekleri vardır: Birincisi, şekerden ya da suda eritilmiş baldan yapılır. Buna şerbet denir. İkincisi, kuru üzüm, su ve biraz da baldan yapılır. Bu içeceğin adı hoşaftır ve Türkiye'nin her yerinde satılır. Bu içecek tatlıdır ve bağırsakları çalıştırır. Üçüncüsü, tadı ve görünümü bakımından bala benzeyen üzüm özünden yapılır ve buna pekmez denir. Pekmez sulandırılır ve içecek olarak uşaklara verilir."

Georgievits, "Oturma ve Yemek Yeme Biçimleri" başlığı altında şu izlenimlerine yer verir:

"Yemek zamanı gelince sofra bezini sererler. Bazıları kuru yere de oturur. Masaya sofra derler ve deriden yaparlar. Sofrayı cüzdan gibi

açarlar ya da katlarlar. Sofraya bizim gibi oturmazlar; diz çökerek berberler gibi bacaklarını üst üste koyar ve bacaklarının üstüne otururlar. Yemekten önce dua ederler, çabuk ve büyük bir suskunluk içinde yerler.

Yemek yenirken kadınlar ortalıkta görünmezler. On iki yaşından büyük hizmetçiler kadınların bulunduğu yere giremezler. Kadın tutsaklar/köleler ortalıkta dolaşamazlar. Sadece Türk kadın sahipleriyle birlikte hamama, mesire yerine ya da bağ, bahçeye gidebilirler. Bunun dışında evlerinde dört duvar arasındadırlar."

Georgievits, "izlenim ve gözlemlerini" Macaristanlı Georg benzeri bir sonla bitirir. Şöyle:

"Güzel Tanrım, bütün bu acımasızlık ve dünya ve din işlerindeki utanç verici istismarları kim anlatabilir ki! Muhammet'in inancı ve göreneklerini okuyan sizler, Türklerin yıkanmaları ve temizlikleri konusunda bir şeyler öğrendiniz. İçleri caniliklerinin kiriyle dolu olan Türkler, bu yıkanma ve temizlikleri sayesinde ruhlarının selamete ereceğine inanırlar.

Kör önderleri Mehmet (Hz. Muhammet – OBK) yüzünden ölümsüz Tanrı'ya ulaşamayacaklar. Mehmet'in buyruğu üzerine birçok şeyi harfiyen yerine getirirler.

Okuyucunun midesini bulandırmamak için, ayrıntılardan sakınmaya özen gösterdim."

Georgievits'in anlatımıyla Türkler, *"adaletli, insan ilişkilerinde özenli, hükümdarlarına sadık, büyük bir bölümü göçebe, savaşta çok kıyıcı, Hıristiyanlara karşı acımasız, temiz pak, cinsel konularda ilkesiz, kadınları dışlayıcı insanlardır."*

Georgievits'in *Türklerin Gelenek ve Görenekleri* adlı yapıtı bütünüyle eleştirel bir değerlendirmeden geçirildiğinde şunları saptamak olanaklıdır: Anılan köle veya tutsak yazar, Türkleri değerlendirdiğinde, görülür biçimde önyargılı ve düşmanca bir yaklaşım sergiler. Fakat Türkler arasında yaşayan sade bir insan olarak Türklerden söz ettiğinde nesnel, hatta yer yer övücü bir yaklaşım geliştirir.

Georgievits'in Avrupa kültüründe İslam-Türk imgesine yaptığı olumlu ve olumsuz katkıların yanı sıra önemli bir özelliği daha vardır: Georgievits *Türklerin Gelenek ve Görenekleri* adlı yapıtıyla Türk

insanının günlük, doğal yaşamını sergilemiş ve böylece Avrupalıların Türkleri insan olarak tanımaları sürecine önemli katkılar yapmıştır. Kanımca Türk imgesine yapılabilecek olumlu katkı da budur.

7. Salomon Schweigger'in *Türk Sultanının Sarayında* Adlı Gezi Yazısında Türk İmgesi ve Oryantalist İzler

Salomon Schweigger'in Özyaşamöyküsüne İlişkin Kısa Bilgi

"Doğu gezgini" olarak anılan Salomon Schweigger (1551-1622), II. Selim döneminin ilk yıllarında Avusturya'nın İstanbul Elçiliği vaizi olarak görev yapmış bir Protestan'dır. Schweigger özgün adı *Almanya'dan İstanbul ve Kudüs'e Yeni Bir Seyahatname*" olan ve çoğunlukla *Türk Sultanının Sarayında*[95] diye bilinen gezi yazısıyla ünlenir.

16. yüzyıl ve sonrasında yazılan seyahatnameler arasında en yaygını ve en etkili olan gezi yazısı, Schweigger'in *Türk Sultanının Sarayında* adlı anlatısıdır. Bu nedenle, anılan gezi yazısını Türk imgesi ve oryantalist izler bakımından ayrıntılı olarak irdeledim.

Söz konusu Avusturya Elçiliği vaizinin *Türk Sultanının Sarayında* adıyla da bilinen gezi yazısının yanı sıra, yaptığı ilk Almanca Kuran çevirisi *Türklerin Kuran'ı, Dini ve Batıl İnançları* (Der Türken Alcoran, Religion und Aberglauben) adıyla 1616 yılında yayımlanır.

Söz konusu Kuran çevirisi, Andrea Arrivabene tarafından 1574 yılında yapılan İtalyanca Kuran çevirisine dayanır. Arrivabene anılan Kuran çevirisine ise, 12. yüzyıldan kalma İtalyanca bir Kuran çevirisini temel alır.

1572'den itibaren Tübingen Üniversitesi'nde teoloji ve klasik filoloji öğrenimi görür; ancak 1576 yılında öğrenimini yarıda bırakarak Avusturyalı bir elçilik heyetiyle İstanbul'a gelir ve burada uzun yıllar yaşar. 1581'de Kudüs'e bir hac gezisi yapar. 1582'den başlayarak Almanya'nın çeşitli kentlerinde vaiz ve kent rahibi olarak çalışır.

Schweigger, 1608 yılında yayımlanan *Almanya'dan Konstantinopolis ve Kudüs'e Yeni Bir Gezi Yazısı* ile ünlenir. Bu bölümde oryan-

talist birikim ve Türk imgesi açısından Schweigger'in anılan gezi yazısını konulaştıracağım.

1577-1581 yılları arasında İstanbul'da Avusturya Elçiliği'nde görev yapan Salomon Schweigger, Yunan dili ve kültürüyle yakından ilgilenir. Türk-Yunan ilişkilerinin tarihçesine ilişkin kapsamlı bir kitap yazar.

Schweigger, Osmanlı egemenliği altındaki topraklardan geçerken ve İstanbul'da kaldığı üç yıl içindeki Osmanlı devlet yönetimi ve Türklere ilişkin izlenim ve değerlendirmelerini *Türk Sultanının Sarayında* (Zum Hofe des türkischen Sultans) adlı gezi yazısında toplar.

Bu yapıt, yazarın asıl yapıtının ilk iki bölümünü içermektedir. Yukarıda andığım kaynakta belirtildiğine göre, üçüncü bölüm yazarın Kudüs gezisini kapsamaktadır.

Salomon Schweigger'in gezi izlenimleri ilkin 1608 yılında *Nürnberg'de Ein newe Reybeschreibung auss Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem... Mit hundert schönen newen Figuren... In III unterschiedlichen Büchern Auffs fleissigst eigner Person verzeichnet und abgerissen Durch Salomon Schweigger. Gedruckt vnnd verlegt zu Nürnberg, durch Johann Lantzenberger. MDCVIII* adıyla yayımlanır.

Schweigger'in "ezi Yazısı/güncesi"nde vurgulamak istediğim bir başka nokta bu teolog-diplomatın kitabına eklediği karakalem çizimleridir. Söz konusu çizimler, sanatsal bakımdan elbette bir resim özelliği taşımamakla birlikte, dönemin en büyük kentlerinden biri olan İstanbul'un 16. yüzyılın son çeyreğinde görünümü hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu yüzden, anılan karakalem çizimler, Semra Germaner ve Zeynep İnankur'un *Oryantalistlerin İstanbul'u* adlı kitaplarındaki resimlerin öncüleri arasında sayılabilir.[96]

Schweigger'in gezi yazısı gördüğü büyük ilgi üzerine 1609, 1613, 1614, 1619, 1639, 1644 yıllarında eksiksiz olarak yeniden basılır; 1660, 1661 ve 1665 yıllarında da yapıtın bazı bölümleri yayımlanır. Bu irdelemede kullanılan yapıt, ilk basımı temel alınarak Heidi Stein tarafından günümüz Almancasına uyarlanan ve 1986'da yayımlanan yapıta dayanmaktadır ve bütün alıntı ve göndermeler söz konusu yapıttandır.

Almanya ve Avusturya'da Tutunma Çabaları ve İstanbul'a Ulaşmak İçin Yola Çıkış

25 yaşında Tübingen'de din eğitimini tamamlayan (1576) Salomon Schweigger, anılan kitabın birinci bölümünde yer alan kendi anlatımı uyarınca, varlıklı, siyasal ve toplumsal bakımdan etkin birinin çocuklarına özel öğretmenlik yapmak amacıyla, aynı yıl içerisinde İmparatorluk Meclisi'nin toplandığı Regensburg kentine gider.

Aradığı işi bulamayınca on gün içerisinde Lintz'e (Avusturya) döner ve yöresel egemenlerden birinin çocuklarına öğretmenlik yapar. Bu görevi üç ay sürer.

Görevinin bitiminde Viyana'ya gelir. Orada sarayda görevli Hans Auer'le tanışır. Hans Auer çeşitli aralıklarla dört kez Avusturya Elçiliği görevlisi olarak İstanbul'da bulunmuştur. Schweigger, Auer'in önerisi üzerine, elçilik vaizi nitemiyle İstanbul'a giden Avusturya Elçiliği heyetine katılır.

Heyete elçilik görevlilerinin dışında dönemin etkinleri ile saygınlarının yakınları ve çocuklarının da katılması bir gelenektir.

16. yüzyıldaki din adamları ve aydınların belirgin tutumları doğrultusunda Schweigger de gezip görmek, yeni şeyler öğrenmek amacıyla, 1577 yılında Habsburg İmparatoru II. Rudolf'un buyruğuyla o zaman İstanbul'a Avusturya elçisi olarak atanan Joachim Freiherrn von Sintzendorff'un (1534-1594) maiyetinde Viyana'dan yola çıkarak (10 Kasım 1577) Budapeşte, Belgrad, Sofya ve Edirne üzerinden İstanbul'a gelir.

Yazarın, İstanbul'a yolculuğa çıktığı dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme dönemidir. 1451-1566 yılları arasında tüm Balkanlar ve Macaristan Osmanlı topraklarına katılmış bulunmaktadır.

1529'da I. Viyana Kuşatması gerçekleştirilmiştir. Bu kuşatmada Viyana ele geçirilememiş olsa da Osmanlı İmparatorluğu'nun Macaristan üzerindeki egemenliği kesinlik kazanmıştır. Sonuçta Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa ülkeleri için, o zaman Avrupa'da yaygın veya başat söyleyişle "tehdit, tehlike ve korku" kaynağı olan bir ülke özelliğini korumaktadır.

Schweigger'in İstanbul'da kaldığı tarihlerde de (1578-1581) Sultan III. Murat Osmanlı İmparatorluğu'nun başındadır.

Türk Sultanının Sarayında'nın ilk bölümleri yolculuk hazırlıklarıyla ilgilidir. Viyana'dan ayrılışları sırasında heyet başkanı olan Elçi Sintzendorff, Tanrı'nın "anayurdu" koruması ve "anayurdun erinci ve gönenci" için dua edilmesini buyurur. Schweigger, anılan gezi yazısının başından başlayarak Osmanlı-İran ilişkilerine belirgin bir ilgi gösterir. Bu olgu, söz konusu gezgin vaizin başta Avusturya-Macaristan imparatorluk yönetimi olmak üzere, Avrupalı yöneticiler gibi, İranlıların Türkleri doğudan sıkıştırarak, Avrupa'dan uzak tutmalarını önemsediğini kanıtlamaktadır.

İstanbul'a Yolculuk ve Mızraklara Geçirilmiş Kesik Türk Başları

Schweigger'in anlatımına göre, Avusturyalı heyet, Komarno kentine ulaştığında, *"kentin surlarının girişinde yirmi dört Türk'ün kesik başının mızraklara geçirilmiş olduğunu görür."*

Türkler ve "mızraklara geçirilmiş kesik baş" tasavvuru veya anlatımı, artık uzun zamandır bilinen ve Türklerin acımasızlığını ve kıyıcılığını yineleyen bir imge olarak sürekli biçimde araçsallaştırılır.

İstanbul'la yolculuk sürecinde "kesik başların" dışında heyetin Türklerle karşılaşması Komarno'dan sonra olur. Heyet, anılan kentten ayrılınca, Schweigger'in nitelemesiyle, ilk kez "düşman"la, yani Türklerle karşılaşır.

Heyet Türklere bir top atımı mesafedeyken, Türklerce *"herhangi bir hile yapılabileceği"* kuşkusuyla gemilerden iner. Türklerle kısa bir anlaşma girişiminden sonra, heyette bulunan bir subay, Macarca konuşarak heyetin başında Avusturya elçisinin bulunduğunu, bir elçiye yakışır biçimde davranılması gerektiğini belirtir.

Hilecilik veya sinsilik, Batılılarca Doğululara yakıştırılan ve oryantalist birikime içkinleştirilen bir imgedir. Bu söylemin temel dayanağı şöyle açıklanabilir: Batılılar, ortaçağ şövalye erdemlerini içselleştirdiklerinden, sinsi veya hileci davranış biçimlerini tanımazlar. Bu tür davranışlar, söz konusu deneyimden yoksun olan Doğululara özgüdür.

Yazar, her bakımdan Avrupa'nın olağanüstü boyutlarda ilgisini çeken Türklere ilişkin her ayrıntıyı önemser; yazılaştırır. Bunlar-

dan biri de "oruç"la ilgilidir. Schweigger'in aktarımı uyarınca, heyet gemide yemek yerken, Avusturyalı elçi Türkleri de yemeğe çağırır; ancak Türkler oruçlu olduklarından, yemek yiyemeyeceklerini belirtirler.

Gemideki (Türk olmayan) korumalar, Türklerle karşılaşıp, durum gereği birbiriyle konuşmak istediklerinde, iki taraf da birbirini saygıyla selamlar ve birbiriyle saygılı bir biçimde konuşur. Öyle ki, birbirini "ölümcül düşman" olarak bilen bu iki taraf sanıldığının aksine, "dostmuş, kardeşmiş" gibi davranır. Macarca, Hırvatça ve Türkçe konuşan bu grup, birbirleriyle iyi ilişkiler içindedir.

Gran'da (Estergon) gemiye sancakbeyince yeni Türk koruma görevlileri verilir. Yazar, akşam yemek yiyen bu Türk görevlilerin yanına gider. İzlenimlerini şöyle anlatır:

"Akşam yemeğinde onların (Türklerin) yanına gittim. Yemeklerinden bana da ikram ettiler. Ekmeğin üzerinde soğana yatırılmış dörtte bir piliç verdiler. Her ikisi de çok hoşuma gitti. Bunun dışında ibadetlerini gördüm. İbadetlerini açık havada karargâh kurdukları yerde yapıyorlardı. Bu bizi şaşkınlığa düşürdü. İğrenç davranışlarını gülmeksizin izledik."

Schweigger'in bu anlatımı, Türklerin genellikle yiyeceklerini başkalarıyla paylaşma eğilimini bilmediğini ortaya koymaktadır.

Türk Yerleşimlerindeki Konutlar ve Yollar

Schweigger'in izleyen altıncı bölümde anlattığına göre, kentin egemeni olan Türk beyi, 6 Kasım sabahı Avusturyalı elçiye *"çok iyi donanımlı ve insanı eğlendirecek biçimde süslenmiş bir at gönderir."* Elçi, bey tarafından hizmetine verilen dört hizmetli eşliğinde, bu atla beyi görmeye gider. Elçi atlı, heyetin diğer üyeleri yaya olarak yola düşerler. *"Sevimsiz, daha kötüsü düşte bile görülemeyecek bir yolda"* ilerler.

Schweigger izlenimlerini anlatmayı sürdürür:

"Konutları dağınık tarzda serpilmiştir ve bir çuvaldan yere dökülmüş, saman ve deriyle kaplı samanlık benzeri konutlar sanki kömürcü kulübelerinin kopyası gibidir." Türk yerleşim yerlerindeki yollar

ise *"hayvan pisliğiyle dolu, eğik büküktür."* Konutlar samanlığa benzemektedir. Beyin yaşadığı sarayın bulunduğu mahalle tümüyle *"çiftçi evini andırmaktadır."* Avusturyalılar, "neredeyse gözlerini çıkaracak kadar fazla olan pislik yığınlarından ve su birikintilerinden geçerek" sancakbeyinin bulunduğu yere ulaşırlar. Her yanda beyin askerleri ve hizmetlileri vardır. Bey "yarım adam boyu" yüksekte duran yere yakın küçük bir sandalyede oturmaktadır. Karşısında da Avusturya elçisi için koyulmuş boş bir koltuk bulunmaktadır.

Elçi beyin yanına geldiğinde yaşlı bir adam olan bey ayağa kalkarak, "elçinin sağ elini iki eliyle tutar ve göğsüne bastırarak eğilir." Çevirmen aracılığıyla gerçekleşen hoşbeşten sonra, Avusturya elçisi, Kayser Maximilian'ın selamını ve yeniden barış isteğini iletir.

Schweigger'in anlatımı uyarınca, elçi, Kayser Maximilian'ın barışı kurmak, korumak ve kalıcılaştırmak dileğini aktarır. Daha önce kararlaştırılan barış antlaşmasına Türklerce *"uyulmamasına karşın, kayser, söz konusu anlaşmaların bütün maddelerine uymaya"* hazırdır. Bunun üzerine ayağa kalkan sancakbeyi, barış konusunda "iyi niyet ve çaba" göstereceğini dile getirir.

Schweigger'in, "Avrupalılar anlaşmalara uyar; Türkler uymaz," öne sürümü, özünde oryantalist anlayıştan kaynaklanan bir genellemedir. Ancak, oryantalist birikimi oluşturan, hatta felsefileştirilmesine katkıda bulunan düşünürler de vardır.

Örneğin, oryantalist birikimi ömrünün son yıllarında sorgulamaya başlayan Karl Marx, bu genelleyici öne sürüme karşıt düşünceyi savunur. Marx, Türklerin anlaşmalara uymadıkları savını paylaşmadığı gibi, Avrupa'da yaptıkları ilk anlaşmadan itibaren bütün anlaşmalara bağlı kalarak, devletlerarası hukukun gelişmesine katkı yaptıklarını belirtir. Bu konuyu *Avrupa Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi* adlı kitabımda daha geniş olarak ele aldım.

Yazarın betimlemesine göre, Avusturya elçisi barışın korunmasına ilişkin dileğini vurguladıktan sonra, kayserin armağanı olarak Gran'daki (Estergon) beye "sevinmesi için" yardımcıları aracılığıyla *"altın işlemeli bir masa, 500 taler ve iki de altın işlemeli fincan armağan eder."* O dönemdeki devletlerarası ilişkiler bakımından, verilen bu armağanlar da imgesel olarak değerlendirilebilir.

Elçi, sancakbeyiyle görüştükten sonra izin alarak, *"kentteki eski yapıları görmeye"* çıkar. Avusturyalı heyet, kendilerine tahsis edilen "çavuşun eşliğinde" yakında bulunan saraya değin yürür. Yazarın anlatımı uyarınca, *"bu saray, tahrip edilmeden önce mükemmel bir bina olmalıdır. Kentin ve sarayın yıkıntıları, akıncı ve fetihçi düşmanın daha dün buradan ayrıldığı"* izlenimini vermektedir. Her yer ve her şey, *"yeni top ateşine maruz kalmış ve yıpranmış görünmektedir. Duvarlar, yıkılmaya yüz tutmuştur."*

Heyet, bu çöküntülerin yanında *"her yanı kırmızı mermerlerle bezenmiş, içinde korosu olan ve iki mezar bulunan güzel bir kiliseyle"* karşılaşır.

Schweigger'in betimlemesi uyarınca, *"bu taş yığını, harap olmuş yapılar, Kartaca'yı ele geçirip yakan Scipio Aemilianus benzeri, yüreğimizi devindiren, sessizce olayları yorumlayan vaizlerimiz gibiydiler. Scipio Aemilianus, Kartacı'yı ele geçirdikten sonra yakar, ancak alevler arasından vaazlarını vermeyi sürdürür. Biz bunun Tanrı'nın beceriksiz Hıristiyanlara yönelik özel bir cezası ve dehşeti olması gerektiğini düşündük."*

Kitabın ekinde verilen bilgilere göre, bu gezgin ve vaizin sözünü ettiği Kartaca'yı yakan Scipio Aemilianus'un (MÖ 2. yüzyıl) geniş adı şöyledir: Publius Cornelius Scipio Aemilianus.

Yazar, niçin öyle düşündüklerini şu sözlerle açıklar: *"Ne zaman Türklerden söz edilse, onların yenilmezliğini, kentlerinin fethedilemeyen, parçalanamayan yüksek duvarlarla çevrildiğini sanarak yüreğimiz ağzımıza gelir."*

Bu sözlerin yazarı olan Schweigger, Osmanlı deniz gücünün yenik düştüğü Lepanto (İnebahtı) Deniz Savaşı'nın (1571) Türklerin yenilmezlik unvanını yok ettiğini bir biçimde öğrenmiş olmalıdır. İspanya'nın öncülüğü ve komutasındaki Avrupa ordusu anılan savaşta Osmanlı-Türk ordusunu alt etmiştir. Türklerin yenilgisiyle sonuçlanan İnebahtı Deniz Savaşı'ndan sonra bütün Avrupa'da, "Artık Türkler de yenilebilir!" anlayışı hızla yaygınlaşmıştır. Bu durum, Avrupalıların özgüvenini görülür ölçüde yükseltmiştir.

Anılan gezgin vaiz, Türklerin yerleşimlerinin hiç de anlatıldığı gibi olmadığını, her köy ya da kent gibi açık olduğunu belirtir. Ona göre,

her kent, *"saldıran düşmanın yol açtığı baş gösteren önemli bir sorun"* veya sıkıntı karşısında kısa sürede tahkim edilebilir.

Türklerin yenilebilir olduğunu savunan Schweigger, korkunun ve Türklerin gücünün abartılmasına şaşırdığını şu sözlerle dile getirir:

"Bu kenti ve Strigonium Dukalığı'nı zalim Türk Süleyman egemenliği altına aldı. Bu olay, yine bu dönemde, 1543'te V. Karl ve Fransa Kralı François, Meyland Dukalığı için boğazlaştığı sırada gerçekleşti. Bu arada Türk, şansını gördü ve anılan dukalığı ele geçirdi."

Alıntıdan da açıkça anlaşılacağı gibi, Avrupa'da Türk korkusu yaygındır. Yazar, Hıristiyanların Türklere karşı birleşmek yerine, birbiriyle itişip kakıştığını, Türklerin de bu durumu fırsat bilip, Hıristiyan ülkelerini ele geçirdiğini vurgulamaktadır. Türk gücünün söylenceleştirilip abartıldığı, gerçeğin böyle olmadığı kanısındadır.

Yazarın bu yaklaşımı, Avrupa ülkelerinde Türklerle ilgili yalnızca yönetimlerin değil, yönetimlerin dışında halkta oluşan imgeyi de ortaya koymaktadır. Öte yandan, yazarın, Hıristiyanlığın kendi içinde çekişmek yerine, birleşerek güçlerini artırabileceklerini dile getirmesi, Hıristiyanlığın çıkarları açısından akılcıdır. Öte yandan, bu yaklaşım, Hıristiyan dünyasının diğer iç çelişkilerini görmezlikten geldiği için de duygusal ve propagandist bir eğilim olarak değerlendirilebilir.

Zaman zaman iç çelişkilere de değiniyormuş gibi görünse de, yazarın asıl yönelimi Türklere karşı olduğu için, bu değinmeler oldukça yüzeysel değerlendirmeler olarak kalmaktadır. Çünkü burada Müslümanlıkla Hıristiyanlık değil; daha çok Türklerle Hıristiyanlık karşılaştırılmaktadır. Müslümanların da Hıristiyanlara karşı bir birlik oluşturamaması, yazarı ilgilendirmemektedir.

Burada Türkler, Müslümanlığın yeryüzündeki biricik temsilcisi gibi algılanmakta, bir başka deyişle, Müslümanlıkla özdeşleştirilmektedir. Bu nedenle, Türklere karşı toptan bir dinsel örgütlenme anlayışı, Haçlı Seferleri'ndeki toptan karşı çıkış düşüncesinin izlerini taşımaktadır.

Yükseltilmeler İçin Aracılık Dileği

Schweigger, "Gran'dan Ayrılış" adlı bölümün başında, *"Yıkık kenti ve sarayı yeterince gördükten sonra, gemilere koşturduk ve gün-*

batımına doğru Maruş adında bir yere geldik," diye yazar. Tuna kıyısında bulunan bu kentin dağ yamacında son zamanlarda ağır bir yıkıma uğrayan "Macar tahtının saklandığı" bir saray vardır. Bu saray 1544 yılında Türklerce alınmıştır.

Schweigger, "Buda'ya Varış" ara başlığı altında elçilik görevlilerinin Buda'ya (Budapeşte) vardıklarında, paşanın askerlerince onurlarına silah atışıyla karşılandıklarını anlatır. Paşanın gönderdiği çavuşlarından biri elçiyi paşa adına karşılar. Çavuştan sonra başka hizmetliler gelir. Bu hizmetliler, yazarın anlatımı uyarınca, *"Württemberg şarabı, ekmek, bir koyun, balık, marul, pirinç ve şeker"* getirirler. Zaten elçi ve maiyetindekiler Komarno'dan ayrılıp Türk botlarına bindikten sonra, *"tüm gezi boyunca tükettikleri pirinç"* padişah adına Türk yöneticilerce karşılanır. Bununla birlikte, yazar bunun karşılığını "fazlasıyla ödediklerini" eklemeyi de ihmal etmez.

Budapeşte'ye gelişlerinden bir gün sonra (18 Kasım) elçi, gelen dört Türk çavuş eşliğinde paşaya gider; paşa tarafından nazikçe kabul edilir. Bu paşanın konutu da *"bir köy evine benzemektedir."* İçeride paşanın divan heyeti ve üst düzey subaylar salonun iki yanındaki sedirlere oturmuştur. Elçi buradaki paşaya da savaşı durdurma dileğini iletir.

Paşa, askerlerine ateşkes emri vereceğini belirtir. Türklerin beklentilerine uygun olarak Avusturyalı elçi, Buda paşasına da kayserin "armağan olarak gönderdiği parayı, saati ve küçük yemek dolabını" sunar. Türk egemenlerin Avusturya elçilik heyetine gösterdiği ilgiyi yerli halk duyar ve üzülür; çünkü yerli halk *"neredeyse her gün tutsak alınmakta ve vicdansızca yıkım ve kıyıma uğratılmaktadır."*

Bu yakınmalar ve öne sürmeler o dönemde yazılmış belgelerin tümüne yansır; böylece bir süreklilik sağlanır; anılan imgeler tarihselleşir.

Türklerin giysileri de yazarın ilgisini çeker: Türkler *"vaşak, leopar ve diğer yırtıcı hayvanların derilerini omuzlarından aşağı sarkıtır."* Böylece, bir kavga başladığında *"düşmanlara ve atlarına korku salmayı"* umarlar.

Schweigger'in aktardığı bir başka ilginç izlenime göre, Paşanın hizmetlileri, elçiyi durdurarak, *"çavuşluğa yükseltilmeleri için paşaya ricacı olmasını"* dilerler. Elçi bu dilekleri yerine getirir. Paşa da

elçinin hatırını kırmayarak, ilgilileri çavuşluğa yükseltir. Bu "gelenek/görenek", yazarın aktarımına göre, paşaların dışında "padişah" için de geçerlidir.

Schweigger, heyetin paşadan ayrıldıktan sonra çevreyi dolaştığını, kendisinin "Latince Hıristiyanlığın kutsallarını" anlatan bir metne rastladığını, ancak bu kutsal metnin bulunduğu evin sahibinin, *"Bunlar padişahımıza aittir veremem,"* diyerek kendisini geri çevirdiğini anlatır.

Yazar, *"soylu bir Türk'ün"* oturduğu diğer bakımlı bir evin duvarlarında *"çabukluk, ölçülülük, cesaret, umut, inanç, güçlülük, gözü peklik, merhamet ve adalet"* gibi değerleri simgeleyen tablolara rastlandığını dile getirir. Bunlar, yazarın işittiğine göre, *"kraliçenin değerli eşyalarıymış."*

Ayrıca, *"bıçakla duvara 'İzabella Regina. Sic fata volunt!' (Kraliçe Regina. Kader böyle istedi!) yazısının kazınmış olduğu"* yazarın dikkatini çeker. Kraliçe İzabella, Polonya Kralı Zygmunt'un kızı, Kral Janos Zapolya'nın eşidir.

Konuklar, çavuşların eşliğinde Tuna'nın karşı kıyısına Peşte'ye geçerler. Düz bir alandaki sağlam kale duvarları ilgisini çeker yazarın. Schweigger'in anlatımı uyarınca, *"kalenin iç kısmında kötü ve çirkin yapılar ve tüm Türkiye'de olduğu gibi perişan görüntülü evler ve işlenmemiş, düzensiz, çamurlu ve pis sokaklar vardır."*

Buralarda oturan çok sayıda Hıristiyan'ın kendilerine ait kiliseleri ve bir de Protestan olan papazları bulunmaktadır. Bu kiliselerde Hıristiyanlık dersleri verilmektedir. *"Bu kiliselerin çanı yoktur. Zaten bütün Türkiye'de ne çan, ne de saat vardır."* Yazar, Belgrad'a geldiğinde de evler hakkında yaklaşık aynı şeyleri söylemektedir.

Heyet, Buda'ya geçer. Buda'da *"her yerde olduğu gibi, çok sayıda Hıristiyan vardır. Hıristiyanlar, öz anlatımları öyle, Protestan'dır."* Kentte *"çok iyi bir okulları vardır. Gençler okulda okuma yazma ve Hıristiyanlığı öğrenmektedir."* Ayrıca, kentte çok sayıda Yahudi yaşamaktadır. Yahudiler, yazar genelleştirici yargılardan kurtulamaz, *"tüccarlık, faizcilik ve hainlik"* yapmaktadır.

Yahudilere ilişkin bu genel yargılar, bir topluluk hakkında yerleşen imgelerin nasıl her fırsatta güncelleştirildiğini göstermesi bakımından özellikle ilgi çekicidir.

Türklerin İbadeti, Delidolu Bir Düşünüş ve Yakarıştır

Schweigger, izleyen bölüm olan "Belgrad'a Gitmek Üzere Buda'dan Ayrılış" başlığı altında 19 Kasım günü anılan kentten ayrıldıklarını, paşanın kendilerine eşlik etmek üzere askerleri hizmetlerine verdiğini yazar. Söz konusu askerlerin Tuna üzerinde yolculuk ettikleri kendi tekneleri ve karada atları olduğundan Avusturyalı heyete yük olmazlar.

Yazar, Belgrad'a gitmek üzere Buda'dan ayrılırken, Türklerden, *"Bunların hepsi bize iyi davranan nazik ve alçakgönüllü insanlardı,"* diye söz etmektedir. Yazarın anlatımı uyarınca, bu bölgelerde yaşayan inançlı Hıristiyanlar Protestan'dır. Bunlar, *"hem Roma-Germen, hem de Türk imparatoruna vergi vermektedir ve her iki taraftan da yakınmaktadırlar."*

Schweigger, yol boyunca *"sağda solda yıkılmış kiliseler ve kutsal yapılar"* gördüğünü öne sürer. Yazar, Vilişmar diye bilinen bir yerde konakladıklarında *"Türk eşlikçilerin ateş yakıp, açık havada namaz kıldıklarını"* anlatır. Schweigger'in söyleyişiyle, Türkler *"ibadet sırasında birden, 'Allah, Allahüekber!' diye öyle yüksek sesle bağırmaya başladılar ki, sesleri ovada yankılandı."* Türklerin ibadeti yazarın değerlendirmesine göre, *"deli dolu bir zihniyet (veya maneviyat) ve yakarıştır."*

Yazar, Belgrad yolu üzerinde yerleşim yerlerinde yıkık kilise, saray ve konut, hatta tümüyle yıkılmış yerleşim yerleri gördüklerini öne sürer. Türklerin Petervaradin diye adlandırdıkları yerde de her şey, her yer yıkılmıştır.

Schweigger, "Belgrad'dan Ayrılışı" adlı bölümde daha önce Türkiye'nin konutları ve yapılarıyla ilgili olarak dile getirdiği yıkılmışlık, dökülmüşlük, bakımsızlık gibi özellikleri bu kentin de taşıdığını belirtir. Yazarın neredeyse sözcük sözcüğüne yinelediği anlatımıyla, Belgrad'ın *"yapıları ve evleri, bütün Türkiye gibi, çok kötü ve iğrençtir; bütün kentin sokakları bakımsız ve pislik içindedir."* Etrafa bakınca, *"Türk'ün Macarlardan ve Almanlardan çekinmesini gerektirecek bir şey olmadığı"* hemen görülebilir.

Schweigger'in aktarımına göre, Macaristan Krallığı Belgrad yakınlarında son bulur. Sava Nehri'nin içinden aktığı Servia bölgesi-

ni Kanuni Sultan Süleyman *"hiçbir direnç görmeksizin fethetmiştir"*; çünkü Kral Ludwig bir çocuktur ve yalnızca adı kraldır. Yazarın anlatımıyla, bu durumu anlatmak için, "At binicisine göre kişner," atasözü kullanılabilir. Sultan Süleyman buraları fethetmekle Macaristan Krallığı'nın anahtarını eline geçirmiştir.

Sultan Süleyman'ın yaptıklarını, *"daha önce Gotlar, Hunlar, Vandallar ve Langobartlar gibi Asyalı ve İskit halklar"* yapmıştır. Bu sayılan Asyalı ve İskit halklar sadece Macaristan'la kalmamış, *"bu ülkeyi çevreleyen Avusturya, Silezya, hatta bütün Almanya'nın yetiştirdiği büyük değerle alınıp satılan ve tüketilen kesimlik hayvanlar"*, bunların yemesi içmesi için kullanılmıştır.

Yazarın Asya ve İskit kökenli halklar anıştırması, Asya-Avrupa karşıtlığını belirginleştirmek amacına yöneliktir. Bu anımsatma, oryantalist birikimi boyutlandıran retorik ve progandist bir anlatımın göstergesidir.

Schweigger Belgrad'la başlayıp Avusturya'ya değin uzanan toprakların tahıl ve meyve-sebze üretimi bakımından çok uygun, bol ve verimli olduğunu sözlerine ekler.

Ayrıca bu bölge yeraltı ve yerüstü kaynakları bakımından da oldukça zengindir. Böyle olmasına karşın, *"Müslümanların yıkıcılığı buraları soyup soğana çevirmiştir."*

Yazarın betimlemesi uyarınca, Almanlarla boy ölçüşemeseler de Macarlar kavgacı ve savaşkan insanlar olmasına karşın, Türk egemenliğine karşı duramamışlardır. Macarların *"kötü yanı, kararsız ve sebatsız olmalarıdır. Onların kararsızlığı, sebatsızlığı ve bencilliği, imparatorluğun bozulmasına ve yakılıp yıkılmasına yol açmıştır."*

Yazar, "Belgrad'dan Philippopolis'e (Filibe) Yolculuk" adlı bölümde 30 Kasım günü Tuna Nehri'nden ayrıldıklarını ve Filibe'ye doğru yola çıktıklarını belirtir. Bu kente değin olan yolculukta gördüğü yerleşim yerlerini, insanların sefaletini anlatır. Yazarın öykülemesi uyarınca, 1 Aralık günü Kolar adlı bir kent yakınlarında Belgrad'a yeni atanan ve daha önce Osmanlı Sarayı'nda nişancı paşa olan beylerbeyine rastlarlar. Beylerbeyine üç yüz kişi ve üzerleri yük dolu elli deve eşlik etmektedir. Beylerbeyi Avusturyalı elçiyi saygıyla ve dostlukla selamlar. Geceledikleri bu yerde beylerbeyinin adamları *"hiç neden yokken bir rençperin evini tümüyle yakmıştır."*

Schweigger, yolculuğun devamında rastladıkları ve geceyi geçirdikleri bir kervansarayı ve kullandıkları bir konukevini betimler. Yazara göre, bu kervansaray ve konukevleri, kocaman ve boş bir samanlıktan farksızdır; çünkü buralarda herhangi bir hizmet yoktur. Dolayısıyla, *"buralara gelen konuk, yiyecek ve içecek bir şey bulamaz; sadece yağmurdan yaştan, rüzgârdan kardan, soğuk ve sıcaktan korunur. Yiyecek ve içecek söz konusu olmadığından, buralarda geceleyenler yiyecek ve içeceklerini birlikte getirmek ve berbat mutfak benzeri yerlerde yemek yapmak zorundadır. Bunlar da ancak seçkin köy ve kasabalarda bulunabilir. Aynı şekilde hayvanlar için yem de satın alınmak zorundadır."* Ayrıca, buralarda "hırsızlık" da yaygındır.

Yolculuğun devamında 3 Aralık günü konakladıkları bir köyde *"heyetin ileri gelenlerinden bazıları şarabın esrikleştirici etkisiyle birbirinin ağzını burnunu kırar. Az kalsın kılıçları çekip birbirini öldürecek aşamaya gelir. Türkler, heyeti rahat bırakır ve heyet olayı kendi içinde tatlıya bağlar."*

Schweigger'in anlatımına göre, *"Bulgar kadınlar, görenek olduğu üzere, kulaklarına pirinç ve bakır halkalar takar. Kadınların kulakları böyle halkalarla delik deşiktir. Bu yükün kulaklarını parçalamaması için, kulaklarını saçlarına bağlarlar. Kadınlar kadar olmasa da, erkekler de kadınlara benzer biçimde süslenirler. Yunan ve Türk kadınları da kulaklarına altından ve hakiki taşlardan oluşan değerli takılar takarlar. Bunlar, yalnızca kulaklarını değil, burunlarını, kollarını ve ayaklarını da benzer biçimde süslerler."*

Yazar, İstanbul'da bulunduğu sırada *"burunlarına güzel bir altın yüzük takmış olan bir Bulgar anne ile kızını"* görmüştür. Bu durum yazarın çıkarımı uyarınca, geçmiş zamanlardan kalma şu sözü doğrulamaktadır: *"Güzel bir kadın, kocasının burnundaki altın yüzük gibidir!"*

Schweigger, aralık ayında da süren yolculukta Türk egemenliği altındaki yerleşim yerlerindeki yapıları ve konutların durumunu öne çıkarır. Yazarın betimlemesi uyarınca, "Tragomanlı (Çevirmen)" adında bir köyde *"yoksul bir köylü evinde"* geceyi geçirirler. Bu yoksul köylü kulübesinde *"ahır, mutfak, odalar ve sofa"* duvarlarla ayrılmamıştır; tümü bir aradadır.

Anadolu'da altmışlı yıllara değin bazı köylü evlerinin hâlâ yazarın anlattığı durumda olduklarını belirtmek gerekir.

"Bir grup derviş" yazarın özellikle dikkatini çeker. Yazarın anlatımıyla, bu *"inançsız sofiler"*, bir başka deyişle, o denli ilginç giyim kuşamlıdır ki, *"onları olduklarından daha güzel betimlemek olanaksızdır."*

O dönemde Hıristiyanlar için tüm Hıristiyan olmayan halklar inançsızdır. Bu nedenle, yazarın sofileri "inançsız" diye nitelemesinin özel bir anlamı veya vurgusu yoktur.

Ayrıca, belirtmek gerekir ki, sofiler veya dervişler, "bağdaşımcı" dünya ve insan anlayışları nedeniyle, Balkan halkları tarafından belirgin bir sevgi ve benimseme tavrıyla karşılanırlar. Söz konusu heterodoks dervişlerin Schweigger'den çok önce bazı Balkan haklarının Müslümanlaşmasında ve bir bakıma Osmanlı egemenlik alanının hızla genişlemesinde büyük katkıları olur.

Schweigger, 12 Aralık günü konakladıkları çevrede bir tepe gördüklerinden, Yunanlıların bu tür tepeler oluşturduklarını Heredotos'un *Kalliope* adlı kitabında Kserkes'in seferini anlattığı bölümde dile getirdiğinden söz eder.

Bu gezgin vaizin bu bağlamda Pers İmparatoru Kserkes'i anması ilginç bir anımsatmadır; çünkü Kserkes Doğulu "tiran" veya acımasız zorba figürünü simgeler. Bu Doğulu tiran figürü, oryantalist söylemde hâlâ canlıdır ve Doğu despotizmini betimlemek için gerekli görüldüğünde güncelleştirilir.

Grek tarihçi Heredotos (MÖ 484-425) Yunan ve Pers halklarının ilişkilerini ve diğer Doğulu halkları konulaştırdığı on iki bölümden oluşan bir tarihsel eser yazmıştır.

Schweigger, burada da *"daha önce Tanrı'nın oğluna ait olan, artık şeytanın ve onun peygamberi Muhammet'in eline geçmiş olan birçok eski kiliseyi ziyaret ettiklerini"* anlatır. Burada geçen "şeytan", Osmanlı padişahı ve onun halkıdır.

15 Aralık günü hava dondurucu soğuktur. Heyet, bir köy evinde konaklar. Burada İstanbul'daki Avusturya elçisi olan David von Ungnad'ın bir mektubu heyet başkanına ulaştırılır.

Heyet, Sofya'dan İstanbul'a değin iki dağ arasında yolculuk eder. Yazarın anlatımı uyarınca, soldaki dağın adı Emum, sağdakinin adıy-

sa Erebum'dur. Büyük İskender'in babası olan Kral Philippos, dört günde bu dağın doruğuna ulaşabilmiştir. *"Söylendiğine göre, bu dağın tepesinden Tuna Nehri, Venedik Denizi, yani İtalya ve Almanya görülebilmektedir."* Türkler, *"bir gümüş maden ocağını içinde barındıran Hemus Dağı'nı Balban olarak adlandırırlar."*

Schweigger, 18 Aralık günü "Makedonya'nın başkenti olan ve Rodop Dağı'nın eteğinde kurulmuş olan" Philippopolis kentine gelişlerini, *"Daha önce Poniropolis ve Trimontium adını taşıyan bu kente Filibe derler,"* diye aktarır. Avusturyalı heyet, Filibe'de *"içinde bir mescit de bulunan bir vakfiyeye/imarethaneye"* yerleşir. Burada çok sayıda oda vardır. Yazarın aktarımına göre, Filibe'nin konumu oldukça güzeldir; ancak *"Muhammetçilerin göreneklerine göre, çamurdan ve tuğladan rasgele ortaya çıkarılan yapıları çirkin ve iğrençtir."*

Yukarıdaki anlatım, hem Türklerin yarattığı kurumlar ve kurumlaşmayı, hem de zamanla oryantalizmin temel kavramlarından biri durumuna gelecek olan ve Müslümanlar için kullanılan "Muhammetçiler" kavramını içermesi bakımından dikkat çekicidir.

Yazar, 21 Aralık günü Mustafa Paşa Köprüsü'ne ulaştıklarını anlatır. *"Çok güzel bir taş köprü"* olan Mustafa Paşa Köprüsü, *"üç yüz altmış beş adım uzunluğunda, dokuz adım genişliğindedir."* Ayrıca, yakınlarda yine çok güzel bir taş yapı olan kervansaray bulunmaktadır. *"Yüz otuz beş adım uzunluğunda ve otuz beş adım genişliğinde olan bu kervansaraya üç bin at sığabilmektedir."* Burada adı geçen Mustafa Paşa, *"1571 yılında Kıbrıs'ı fethetmiş ve bu adanın yöneticisi olan Antonium Bracademum'un canlı canlı derisini yüzdürtmüştür."*

Yazarın yolculuk ettikleri Macaristan'dan Edirne'ye değin ulaşan bölgeyi Türk toprakları olarak algılayarak betimlemesi oldukça ilgi çekici bir durumdur. Söz konusu bölgedeki yolculuk hakkındaki anlatımlarında somutlaşan en belirgin imge, Türklerin egemen olduğu yerlerdeki yapıların ve konutların "iğrenç, pis, bakımsız ve yıkılmış" olmasıdır. Bu imge belli ölçülerde hâlâ canlıdır.

Dikkat çeken bir başka yön, yazarın Türkleri insan olarak betimlediği bölümlerde kötüleyici kalıp sözlerden belli ölçülerde sakınmasıdır. Öte yandan aynı yazar, yukarıda aktardığım, "Bu kiliseler bir

zamanlar Tanrı'nın oğluna aitken, şimdi şeytana ve onun peygamberi Muhammet'e aittir," anlatımında görüldüğü gibi, bilinçaltındaki yerleşik önyargıları dışa vurur. Bu tür dışavurumlar tarihselleşmiş imgelerin çok kolay güncelleştirilebileceğinin göstergesidir.

Yazar dinsel kimliğini öne çıkarmadığı sürece, kimi konulara nesnel bakabilmektedir. Ne var ki, daha işin başında dinsel kimliğiyle yola çıktığından ve çoğu değerlendirmelerini bu kimliğiyle yaptığından, nesnel yaklaşımları da etkisini yitirmektedir.

Türkler, Selimiye Camii'ni Niçin Yapamaz?

Scweigger, "Edirne'den İstanbul'a Yolculuk" adlı bölümde 22 Aralık günü Edirne'ye ulaştıklarını dile getirir. Yazarın aktarımı uyarınca, birçok tarih yazıcılarının "Vscudama" veya "Orestia" diye adlandırdığı bu kente girerken, Türk afacanlar ellerinde kartoplarıyla "gâvur, gâvur" çığlıklarıyla Avusturyalıları karşılar. Yazar, gâvur sövgüsünün "inançsız, kâfir" anlamlarına geldiğini belirtir. Yaramaz çocuklardan birinin fırlattığı kartopu, Avusturyalı elçiye rast gelir; heyete eşlik eden yeniçeriler, bu olayı hoş karşılamaz.

Yazarın yukarıdaki anlatımında burada iki imge öne çıkarılmakta veya karşı karşıya getirilmektedir. Yazar, Türk hükümdarını ve onun halkını "şeytan" diye adlandırır. Öte yandan Edirne sokaklarında oynayan birkaç afacan da Avusturyalıları, belki de görünüşlerinden yola çıkarak "gâvur" olarak nitelendirir. Özellikle ortaçağ yazılı metinlerine dayanılarak yürütülen imge araştırmalarında doğal olarak bu "şeytan" ve "gâvur" sözcükleri önemlidir.

Fetihlerin, yağmalamaların, kıyımların, tutsaklıkların kolektif bellekte bıraktığı izler belki de bu iki sözcükte dile getirilmektedir. İmparatorlukların varlığının kaçınılmaz sonuçlarından veya türevlerinden olan fetihler ve kıyımların yarattığı güçlü çağrışımlar, bu iki imgenin yüzyıllara yayılmasına, tüm gelişmelere karşın güncelliğini yitirmemesine ortam hazırlamıştır.

Schweigger, Edirne'de kadının kendilerini dostane bir tavırla karşıladığını, elçiye onuruna yakışır bir biçimde davrandığını ve kendilerine "Türk vakfiyesinde" kahvaltı ikram ettiğini anlatır. Yazar, Edir-

ne'deki karşılamayı ve Selimiye Camii'nin kendi yaptığı çizimlerini de yazısına ekler.

Yazarın betimlemesi uyarınca, *"vakıf veya Selimiye Camii, görkemli bir yapıdır."* Bu vakfiyeyi ve camiyi *"Sultan Selim, Kıbrıs'ın fethinden sonra oradan elde ettiği gelirle yaptırtmıştır. Bu yapı bütün ölçüleri aşacak ölçüde büyüktür; dış yüzü güzel yapı bölümlerinden oluşmaktadır; içi türlü çeşitli güzel renkli taşlarla süslenmiştir."* Yazarın övgüsü burada son bulur ve sövgüsü başlar. Yazara göre, bu yapı *"Türkler tarafından yapılmamıştır; çünkü Türkler böyle yapıları yapabilecek güç ve yetenekte değildir. Bu yapıyı asıl yapanlar, tutsak İtalyanlardır."*

Yukarıdaki anlatımlarda Selimiye Camii'nin görkemi ve estetiğiyle ilgili olarak bir yandan nesnel bir betimleme söz konusudur, öbür yandan da, "Türkler böyle görkemli bir yapı yapamaz," gibi içselleştirilmiş bir önyargı ortaya çıkmaktadır. Türklerin tözsel yeterliliklerinin böyle bir yapıyı yapmaya elverişli olmadığını anlatmaya yönelik sözlerden sonra gelen, "İtalyan tutsaklar, bu yapıyı yapmıştır", belirlemesi birçok bakımdan irdelemeye değerdir.

Söz konusu belirleme irdelendiğinde, olası ilk çıkarım şöyle olabilir: İtalyanlar, Avrupalı'dır. Dolayısıyla böyle güzel bir yapıyı, ancak Hıristiyanlar yapabilir. İkinci çıkarım da en az birincisi kadar tümel ve tümelcidir. Şöyle ki: İtalyanlar, Hıristiyan'dır. Dolayısıyla, böyle güzel bir yapı, ancak Hıristiyanlar tarafından yapılabilir.

Görüleceği gibi, tümel ve tümelci olan her iki çıkarım da oryantalizmin başlıca kaynakları olan Avrupa merkezcilik ve Hıristiyan merkezcilik anlayışına dayanmaktadır. Buradan çıkarak, Schweigger'in sözleri, bir yandan oluşmakta olan oryantalist birikimin bir türevi, öbür yandan da söz konusu birikimi oluşturan bir öğe olarak değerlendirilebilir.

Türk Hükümdarının Yönetiminin Düşünsel ve Dünyasal Töreleri

Avusturyalı heyet, Schweigger'in anlatımına göre, 1 Ocak 1578 günü İstanbul'a gelir. Yazarın İstanbul'a gelişinden sonra yazıya döktüğü anıları-izlenimleri, *Türk Sultanının Sarayında* adlı gezi yazısının ikinci ana bölümünü oluşturur.

Bu bölümde yer alan ara başlık *"Türk imparatorunun manevi ve dünyasal yönetiminde öne çıkan törelerin betimlemesi, sultanın eğlence bahçesi, tuhaf hayvanları, sayısız seçkin yapılar ve İstanbul kentinin biçimlenimi ve son olarak da orada bulunduğum süre içinde gerçekleşen ilginç olaylar, toplam 65 alt bölüm"* ibaresini taşır

Yazar, sözünü ettiği ve "Elçilerin İstanbul'daki Konutu" adlı birinci alt bölümde Avusturya elçilerinin yaşadığı yapıları anlatır.

Yazarın anlatımı uyarınca, İstanbul'u kuşatan kışları "iki deniz" (Pontos Eukseinos: Karadeniz; Bosphori Thrakiki: Marmara Denizi), havanın "kışın olağanüstü soğuk, yazın da katlanılamaz ölçüde sıcak olmasına neden olur." Elçilik personelinin odalarında ve yataklarında bol miktarda "fare, pire ve bit" gibi zararlı hayvancıklar vardır. Hatta bir keresinde büyükelçinin odasında yılan bile görülmüştür.

Avusturya Büyükelçiliği'ne yiyecek içecek ve diğer harcamalar için Babıâli tarafından aylık on bin akçe (asper) verilir. Yazar, başka bir ülkenin elçiliğinin giderlerinin niçin Osmanlı yönetimince karşılandığını açıklamaz. Aylık giderleri karşılamak üzere verilen bu parayla "elçi" veya müsteşar, *"yağ, şeker, pirinç, un, balık, et ve şarap"* gibi gereksinmeleri giderir. Sadece şarap için bir yılda harcanan miktar bin akçedir. *"Her gün dört koyun kesilir."* Hayvanların yemi de buna dahildir.

Avusturya Elçiliği'nde elçilik personeli dışında olan dört çevirmen elçilik dışında oturur. Yazarın adlarıyla andığı bu dört çevirmenden üçü, doğuştan Yunanlı'dır ve Yunanca, İtalyanca ve Türkçe bilmektedir. Dördüncüsüyse, Melcior von Tierberg adlı bir Alman'dır. Almanya doğumlu olan bu çevirmenin yeni "Türk adı Ali'dir."

Melcior von Tierberg veya Ali, *"Ziget'te tutsak edilmiştir. Bir başka anlatımla, daha küçük bir çocukken Osmanlı Sarayı'na getirilmiştir ve sultanın muhafız birliğinde askeri eğitim görmüştür." "Türkçe okuma yazma öğretilen"* bu Alman kökenli sipahi *"Macarca, Hırvatça, Farsça, Arapça ve Almanca bilmektedir."*

Schweigger, "Avusturya İmparatorunun Türk Sultanına Gönderdiği Armağanların Sunuluş Süreci veya İşlemleri" ara başlığı altında şunları anlatır. 17 Ocak 1578 günü gidecek olan ve yeni İstanbul'a gelen Avusturya elçileri saraya çağrılır. *"Yemek dolabı, gümüş*

yemek takımı ve saat gibi armağanları", hizmetliler üstlerindeki uzun ve geniş giysinin altında saklayarak saraya taşır.

Saraya vardıklarında iki büyükelçi, kapı ağasını izleyerek, padişahın huzuruna çıkar. Bütün bu işlemler ve süreçler, tam bir erk gösterisi olarak yazarca şöyle betimlenir:

"Padişahın bulunduğu odanın kapısında bulunan dört çavuştan ikisi, elçileri kollarından tutarak onları padişahın huzuruna çıkarır. Padişahın huzuruna varınca, çavuşlar, kaba bir güçle ve sert bir tavırla elçilerin yere doğru dizlerinin üstüne eğilmelerini sağlar. Kapı ağası yere dizüstü çökmüş olarak duran elçilere, öpmek zorunda oldukları padişahın kolundan sallanan giysiyi uzatır."

Schweigger, *"bu tür yönetim tarzını"*, Roma imparatorunun, yani Avusturya imparatorunun elçilerine gösterilen bu yaklaşım tarzını yakıştıramaz. Yazara göre, *"Büyük Constantinus ve Büyük Karl ve onlara benzeyen diğer Roma imparatorları, böyle bir şeyi asla yapmazlardı."* Bir başka deyişle, kendilerine yakıştırmazlardı. Roma İmparatorluğu güçsüz duruma düşürüldükten sonra bu tür davranışlara maruz kalmıştır. Bu yaklaşım tarzı, *"şeytani bir gurur ve yönetim şeklidir ve bu barbarlar, Roma imparatoruna böyle aşağılayıcı ve alaycı tavrı göstermekten geri durmamaktadır. Elçiler, onunla aynı saygın düzeyde oldukları için, asıl olması gereken ve yakışanı, elçilerin oturarak güven mektuplarını sunmaları olmasına karşın, bu canavar, imparatorun elçilerine önünde diz çöktürtmektedir. Çünkü onun barbar köylü gururu, ayaktakımının Hıristiyan dünyasının başı, Roma imparatorunun gücü ve erkini tanımaya izin vermez. Bu yüzden, Türk'ün elçisine de böyle bir aşağılanma ile majestelerinin önünde diz çöktürtülmelidir."*

Schweigger, çok etkilendiği ve oldukça aşağılayıcı bir uygulama olarak algıladığı anlaşılan kabul sahnesine ilişkin anlatımını sürdürür: Avusturyalı elçiler, *"zorunlu olarak kolundan sarkan giysileri öptükten sonra, yeniden ayağa kalkıp birkaç adım atarak kenara çekilmiştir. Orada kendilerine buyrulan majestelerin selamını iletme işini ve güven mektuplarının içeriğini şöyle sunmuşlardır: Majesteleri, Siz zat-ı şahanelerine bizleri Macaristan ile Osmanlı İmparatorluğu arasında yapılan barışın korunması için gerekli olan her şeyi*

yapma ve dostluk dileklerini iletme buyruğuyla göndermiştir. Bu çerçevede birkaç yıl önce dokuz bin Hıristiyan'ı sultanın hizmetine sunarak, iyi niyetini yeterince ortaya koymuştur."

Yazarın aktarımı uyarınca, bütün bunları eski elçi olan David von Ungnad, yukarıda anılan Alman çevirmen aracılığıyla padişaha sunmuştur. David von Ungnad, *"ayakta durarak ve şapkasını eline alarak"* bu sözleri aktarmıştır. *"Hiçbir Türk, padişah veya imparator olması fark etmez, şapkasını çıkarıp eline almaya alışık değildir."* Padişahın elçileri kabul ettiği oda *"tahminen on iki adım genişliğinde ve az ışık aldığından veya pencereden dolayı, oldukça karanlık; zeminde muhteşem İran halıları döşelidir.*

Sultan bir ayak boyu yüksekte oturmaktadır. Padişah, Türklerde görenek olduğu üzere, bacak bacak üstüne atmadan, sanki bir sandalyede oturuyormuş gibi, ayakları düz bir biçimde oturmaktadır. Boynuna güzel bir altın parça takmış, parmaklarında bizim ülkemizde göremeyeceğimiz büyüklükte güzel yakut ve pırlanta taşları olan çok güzel yüzükler vardır. Türkler, altın zincir, kral tacı, taht, elma, manto ve benzeri süsleri bilmezler."

Schweigger'in betimlemesine göre, kabul sırasında sultanın yanında bulunan yüksek konumlu üç paşa *"kadınların bağladığı gibi, ellerini üst üste bağlamış ve gözleri yere bakar durumdadır; ne padişaha ne de başka birine bakarlar."* Padişah ise, uyku bastırmış gözlerini açmakta zorlanmakta, *"sağa sola bakmaksızın ve canlı bir davranış göstermeksizin"*, sadece orada durmaktadır.

Elçi sözünü bitirdikten sonra da *"orada bir put gibi duran padişah hiçbir yanıt vermez. Diğer üç kişiyse taşlaşmış resimler gibi yalnızca orada durur."* Başvezir, elçinin güven mektubunu sessizce alır; *"el veya mektubu öpme gibi herhangi bir davranış belirtisi göstermez. Her şey adeta çocuk uyutur gibi"* olup biter.

Schweigger, "Padişahın Yemek Takımı, Yiyeceği ve İçeceği, Neden Elçiler Ellerinden Tutularak Padişahın Huzuruna Götürülür?" ara başlığı altında padişahın elçileri kabulünden sonra, başka bir salona geçerek, yemek istediğini anlatır. Elçiler ve paşalar da yemek yenen salondadır ve *"Padişah kendilerini görecek, ancak onlar padişahı görmeyecek biçimde bağdaş kurarak yere otururlar."* Yemek

servis yapılır. Sultan "porselen tabaklarda yemek yemektedir; ancak ataları altından kaplarda yermiş."

Schweigger'in aldığı bilgiye göre, *"yemek takımları İran'dan getirilmiştir ve altın gibi değerlidir. Ayrıca, yemek tabaklarına zehir konduğu zaman, tabaklar anında dağılırmış."* Sultanın yemekleri çoğunlukla ve önce *"beyaz, kırmızı, kahverengi, sarı, ince veya kalın bir tarzda hazırlanmış koyun etli pilav; daha sonra kızarmış güvercin veya piliç ve en sonunda da kavun, karpuz, portakal, nar, armut, üzüm, kiraz gibi her türlü meyveden oluşmaktadır."*

Sultan, şarap değil, yalnızca nar gibi nadir meyvelerin suyundan oluşan "şerbet" içmektedir. Babası Selim ise, *"güzel ve güçlü şaraptan başka bir şey içmezmiş. Hem de her gün iyice kafayı bulana değin bol miktarda içermiş, kısacası tam bir şarap düşkünüymüş."*

Elçiler de benzer şeyler yemiştir; ancak masada değil, yerde oturarak yemek zorunda kalmışlar. Deriden bir hortumla gümüş taslara içecekler koyulmuş.

Yazarın anlatımı uyarınca, yemek sabah dokuzdan öğleye değin sürer; çavuşlar ve diğerleri *"kartallar ve yırtıcı kuşların avlarına saldırdıkları gibi yemeklere saldırırlar."* Bu sırada Schweigger, yanında bulunan birisine, *"Bizde Almanya'da böyle bir görüntüye köy şenliklerinde bile rastlanmaz!"* deme gereğini duyumsar. Böyle aç kurtlar gibi yemeğe saldırma, *"ancak köylü ve görgüsüz bir yönetim tarzıdır ve bu barbarlara da iyice yakışmaktadır."*

Daha önce de vurguladığım kibir ve görgüsüzlük duyumsatması bu değerlendirmede çok açık biçimde ortaya çıkmaktadır. Barbar nitemi, köylü ve görgüsüz nitemleriyle iyice pekiştirilerek, bir bakıma genişletilmektedir. Avusturya/Alman toplumunun en alt katmanıyla Osmanlı toplumunun en üst katmanı karşılaştırılmakta, Osmanlı'nın en düzeylisinin görgüsünün Alman köylüsünden bile geri olduğu duyumsatılmaktadır.

Yazarın dikkatini çeken bir başka davranış biçimi, *"yemekten önce Avusturyalı soyluların sultanın huzuruna çıkarılması ve yukarıda anlatıldığı biçimde giysisinin kollarının öpülmesidir."*

Schweigger'in aktarımına göre, bu alışkanlık veya gelenek şuradan gelmektedir: *"Markus Despota Sırbistan'da Sultan Murat tara-*

fından alt edildikten sonra, Despota'nın uşaklarından biri, kendi hükümdarının öcünü almak için, Sultan Murat'a saldırır ve onu hançerleyerek öldürür. Buna benzer bir şeyi bir Macar da yapmaya kalkışmış ancak başarılı olamamıştır. Bu nedenle, hiçbir yabancı sultanın yanına giremez; yalnızca ellerinden tutularak, sultanın huzuruna çıkarılır."

Schweigger'den çok etkilenen ve ondan sonra aynı büyükelçiliğe gelen Friedrich Seidel de *Sultanın Zindanında / Osmanlı İmparatorluğu'na Gönderilen Bir Elçilik Heyetinin İbret Verici Öyküsü (1591-1596)*[97] adlı anı/günce yapıtında Roma İmparatorluğu, bir başka deyişle, Avusturya elçilik heyetinin başta padişah olmak üzere, Osmanlı yönetimince aşağılandığını, zindanlara atıldığını uzunca anlatır.

Schweigger, Avusturya Elçiliği'ne geri döndükten sonra soylular ve elçiler hepsi bir arada gördükleriyle alay edip eğlendiklerini aktarır. Bu noktada yazar bir karşılaştırma yapma gereksinmesi duyar ve Türkler adına olumlu imge olarak şunları ekler:

"Kanımca, böyle mütevazı bir yaşam, iyi ve yararlı olmasının yanı sıra, Hıristiyan adına ve dinine de yakışır. Böyle ölçülü bir yaşam tarzını benimsememiz, Hıristiyan dünyasında gereksiz yeme ve içme israfını ortadan kaldırır. Herkes ülkesinde ve evinde böyle azla yetinse, hem daha az harcarız, hem de savaş meydanında düşmanın karşısına çıkmak zorunda kalınca gerekli harcamalar için paramız olur."

Türkler, Sunulan Armağanların Değerini Bilecek İncelikten Yoksundur

Schweigger, "Avusturya Kayserinin Türk İmparatorunun Onuruna Gönderdiği Hediyelerin Değeri" ara başlığı altında şu izlenimleri aktarır:

Bu bölümde padişaha Avusturya imparatorunun gönderdiği armağanları konulaştıran yazar, sunulan armağanlara, *"Vergi ya da haraç demek istemem,"* der. Ona göre, böyle bir adlandırma köylücedir. *"Bunlara İtalyanca 'prasent' (armağan) diyeceğim; bu adı köy-*

lü takımı anlamaz." Haraç ya da vergi vermek, yazara göre onur kırıcıdır. Buradan şu çıkarım yapılabilir: Yazar onur kırıcı bulduğu durumları anlatmaktan pek hoşlanmamaktadır.

Türklerin çekinmeden haraç aldığını belirten yazar, Avusturya elçisinin çeşitli devlet görevlilerine "haraç" olarak vermek üzere yanında getirdiği nakit paranın bir listesini de verir. Haraç ödenmesi gereken kişiler arasında padişahtan paşalara, paşalardan çevirmenlere değin çok sayıda kişiyi içeren bir ad dizinini sözlerine ekler.

Yazar, sunulan armağanlara, yani gümüş yemek takımlarına çok ince el işleri oluşları nedeniyle, değer verilmesi gerektiğini; ancak Türklerin bu tür inceliklerden yoksun olduklarını öne sürer. Yazarın deyişiyle, *"her ne kadar hayranlıkla baksalar da, bana anlatıldığına göre, daha sonra bu değerli metallerden armağanları eritip para yaparlar. Sultana yıllardan beri sunulan değerli saatler bir yığın oluşturmuş, çoğu paslanıyor, kullanılmazlaşıyor, bazıları satılıyor."*

Bu saptama, Türklerin kabalığının yanı sıra, incelik ve değer bilmediklerini de vurgular.

Schweigger, konuya ilişkin değerlendirmelerini sürdürür:

"Biz haraç alan (kişiler) olsak, bundan utanç duyarız ve bunu pek öyle etrafa yaymayız. Bu tür şeyleri Tanrı'dan bize vermesini dileriz. Böylece de Tanrı adına armağan almış oluruz ya da bu tür yükleri Macaristan'a yükleriz; Almanya hiç işin içinde olmaz ve Tanrı'nın cezasından da kurtuluruz."

Schweigger, padişahı kastederek şöyle yazar: *"Türk bu tür yakınmaları dile getirmemize; alay etmemize pek aldırmıyor; ama biz onun gönlünce konuşmasından, armağanları haraç diye nitelemesinden üzüntü duyuyoruz. Bu utanç verici adlandırma, eski Alman gözü pekliğini canlandırmaya, boyunduruğu boynumuzdan koparıp atmamıza yardımcı olmalıdır ve böylece anayurdu kılıçla, demirle, altın, gümüş ve armağanlarla koruma ciddiyetine ulaşmalıyız."*

Haraç vermek, yazarın hiç katlanamayacağı bir iş; sökülüp atılmak zorunda olan bir boyunduruktur. Boyunduruğu söküp atacak olan da "eski Alman gözü pekliğidir" ve Almanlar bu gelenekleri yeniden anlamlandırmalıdır.

Türkler, Üstlerine Bağlı ve Saygılıdır

Schweigger, *Türk Sultanının Sarayında* adlı gezi yazısı ve günce karışımı yapıtının "Türk Sultanının Sarayı ve Saray Ahalisinin İtaati" ara başlığı altında Osmanlı Sarayı'nı anlatırken, "saray" sözcüğünün İbraniceden geldiğini savlar. Ona göre, "sar" sözcüğü İbranicede "prens" ve "saraia" sözcüğü de "prens evi" anlamındadır. Yazar, bu bağlamda "kervansaray" ve "kervan" sözcüklerini Alman okurlar için açıklamaya çalışır.

Yazar, sözcüğün kökeni konusunda yanılmaktadır. Kitabı yayıma hazırlayanın kitabın sonuna eklediği "Açıklamalar" bölümünde açıkladığı gibi, "saray" sözcüğü İbranice değil, Farsça kökenli bir sözcüktür. Türkçe sözlüklerde de anılan sözcüğün Farsçadan geldiği belirtilir.

Schweigger'in betimlediği Topkapı Sarayı'dır ve saray, kentin iki yanı denize bakan "hoş" veya "eğlenceli" bir yerinde bulunmaktadır. Yazarın açıklaması uyarınca, saraydan bakıldığında hem Karadeniz hem de Marmara Denizi, Boğaz ve Boğaz üzerinde Küçük Asya görülür. Schweigger, sarayın yerini beğenirken, sarayı oluşturan yapılar hakkında aynı kanıda değildir.

Ona göre, saray *"oldukça düzensiz ve beceriksiz"* bir biçimde yapılmıştır. *"Yapılar, rasgele bir torbadan düşmüş gibi, eğri büğrüdür. Yapıların çoğunluğu yeterince yüksek, büyük, geniş ve gösterişli değildir."*

Schweigger, saray bahçesini, sarayı çevreleyen yapıları, işlevlerini, kullanışlılıklarını ve içinde yaşayan görevlileri ayrıntılı olarak anlatır.

Yazarın anlatımı uyarınca, saray görevlileri padişaha karşı çok "itaatkârdır." Ayrıca, *"silahı olmayan, sadece bıçak taşıyan saray görevlilerinin üç bini bir araya gelse bile, iki elini kavuşturmuş bir biçimde, prangaya vurulmuş kadınlar gibi sessizce dururlar ve itaat ederler."*

Schweigger, sarayı ve görevlileri betimlediği altıncı bölümünde Türklerin padişaha, üstlerine karşı gösterdikleri itaat ve saygıyı, Almanların da öğrenmesini diler. Böylece her bakımdan sakıncalı davranışların azalacağını belirtir.

Hangi Avusturya Elçileri İstanbul'da Görev Yaptı?

Schweigger, "Şimdiye Değin Kim ve Ne Kadar Elçi İstanbul'a Gönderilmiştir?" adlı yedinci bölümde, Avusturya İmparatoru Ferdinand'ın ilk kez 1529 yılında İstanbul'a elçi gönderdiğini vurgular. Yazarın aktarımına göre, Ferdinand, Kanuni'den Macaristan'ı "tımar olarak kendisine bırakmasını istemiş; ama *"zalim, miras hukukunu"* gözetmemiş, kayserin dileğini geri çevirmiştir.

Burada sözü edilen "miras adaleti, evlilik ve anlaşmalar gereği Macaristan'ın ve yönetiminin Avusturya imparatoruna, dolayısıyla da o dönemde imparator olan Ferdinand'a ait oluşudur. Evlilikle oluşan "miras hukuku", erk politikaları çerçevesinde değerlendirilir ve Habsburg İmparatorluğu'nun Macaristan üzerinde hak talep etmesi, bu erk politikalarıyla gerçekleştirilir.

Schweigger, 1593 yılına değin İstanbul'a gönderilen elçileri ve yazgılarını ayrıntılı olarak anlatır. Elçilerin ulusal kökenlerinin çeşitliliği, Avusturya İmparatorluğu'nun nüfus yapısını yansıtır.

Yazarın anlattığına göre, Fransız kökenli elçi Ferdinand Maluetius otuz yıl önce (1540'lı yıllar – OBK) *"İstanbul'da Kara Zindan'da (Anadoluhisarı) tutulmuş, evi yağmalanmış, buyruğunda bulunanlar satılmış ve sonunda acılara katlanamayarak ölmüştür."* Zindana atılış nedeni de anılan elçinin, *"İmparator Ferdinand, Transilvanya'ya gelmedi!"* demesidir. Bir söz hatalı da olabilir; ancak hatalı bir sözden dolayı bir elçi zindana atılamaz.

Bu büyükelçiden sonra, Avusturya İmparatorluğu elçi olarak 1563 yılında Ogier Busbecq'i göndermiştir. Busbecq'ten sonra gelen Avusturya elçisi Albertus von Wis, Hollandalı'dır ve İstanbul'da ölmüş ve Galata'ya gömülmüştür. Ondan sonra yine bir Hollandalı olan Carl Rim, Carl Rim'den sonra beşinci büyükelçi olarak David von Ungnad, altıncı elçi Joachim von Sintzendorff, İstanbul'da elçi olarak görev yapmıştır. Onu yedinci elçi olan Johann Breuner, Breuner'i sekizinci Paul von Eitzing, dokuzuncu Bartolomeus Batz ve onuncu bir Bohemyalı olan von Crakawitz izlemiştir.

Anı veya güncesinden söz ettiğim Friedrich Seidel, Bohemyalı bu son elçi von Crakawitz veya Kreckwitz döneminde İstanbul'da görev yapmıştır.

Schweigger'in adlarıyla kronolojik olarak sıraladığı Avusturya elçileri arasında Batı'da oluşan oryantalist birikime ve olumsuz Türk imgesine katkı yapması bakımından Busbecq adı öne çıkar. Anılan elçi, bu kitapta konulaştırdığım *Türkiye'den Dört Mektup* olarak bilinen İstanbul'dan yazdığı uzun anı mektuplarla tanınır.

Yazar, Hırvatistan ve Macaristan sınır boylarında yaşanan günlük olayları; zorla Müslümanlaştırılan tutsakları betimler. Yazarın söyleyişiyle, *"bu tutsaklar genellikle Hıristiyanlıktan çıkmıştır. Veya tutsaklara, Türklerin egemenlik alanlarına tecavüz ettikleri ve bu nedenle Türklerce tutsak edildikleri Türkler tarafından zorla söyletilir. Elçi bu aşağılamaya katlanmak zorunda bırakılır. Türk paşa bunları duydukça keyiflenir ve eğlenir."*

Schweigger, elçilerden birinin Türk paşaya yukarıdakilere benzer yakınmalarını ilettiğinde, Türk paşanın şöyle karşılık verdiğini öne sürer: *"İki köy arasında bir hayvan leşi varsa, o iki köyün köpekleri bu leşin etrafında toplanır ve paylaşamadıkları için birbirlerini ısırırlar. Böyle bir şeyin olmaması için köpeklerin birbirine pek yakın olmamaları gerekir."*

Türk paşa, böyle şeylerin olmaması için Avusturya imparatoruna şu öneriyi iletmesini öğütler: "İmparator, sınır boyunca yüz millik bir şeridi yaksın ve toprağı verimsizleştirsin. Böylece, her yıl elçilerin dile getirdiği bu yakınma ve gereksiz harcamalar da ortadan kalkar. İki taraf da çatışmasız yaşar."

Bunun üzerine elçi, önerinin uygulanamazlığını anlatır ve çatışmalarla, *"sınırlarda yaşayan yoksul ve çilekeş Hıristiyan ahaliye yardım edilemeyeceği"* yanıtını verir.

Schweigger, elçilerle ilgili anlatımını sürdürür: *"Kana susamış, kuduz"* Sinan Paşa, elçinin *"kendisine saygıyla sunduğu armağanlarla alay etmiş ve böyle altın kaplama oyuncakların yerine silah ve donanım getirmelerini ve o silahlarla Hıristiyanları temizleyeceklerini"* söylemiştir.

Schweigger, *"Elçiler salt işlerini yapmakla kalmıyor, bu berbat canavarla da uğraşıyorlar. Tanrı, bizim işlerimizi eline alsın, yoksa biz bu gidişle hiçbir şey elde edemeyeceğiz,"* diye bitirir elçilerle ilgili bölümü.

"Türkiye'de Düzenli Bir Posta Hizmeti Yoktur"

Schweigger "Elçilerin Donanımı ve Maaşları, İstanbul'un Posta Hizmetleri" ara başlığı altında Avusturya İmparatorluğu'nca İstanbul'daki elçilerine yıllık 15.800 taler gönderildiğini yazar.

Yazarın anlatımı uyarınca, genellikle her yıl İstanbul'a hediyelerle birlikte bir haberci gönderilir. Bunlar altı haftadan fazla İstanbul'da kalmaz. Elçilerin olağan görev süresi genellikle üç yıldır. Bu süre beş yıla kadar uzayabilir. Osmanlı yönetimi, Avusturya sınırına değin habercilerin yol güvenliğini sağlar.

Öte yandan, Osmanlı ülkesinde *"Hıristiyan dünyasında olduğu gibi postaneler yoktur. Bu nedenle de düzenli bir posta hizmeti yoktur. Postayı taşıyanlar, örneğin bir köye gelseler, postayı ulaştırmak için Hıristiyan ya da Türk olsun, onlardan zorla yeni bir at alırlar. Zarar gören ya da ölen atlardan halk sorumlu tutulur. Bir başka anlatımla, atı alan görevlinin bedelini ödeme zorunluluğu yoktur. Bu atlar, düşüp ölünceye değin koşturulur. Yorgun düşüp yürüyemez duruma gelen at, ya bir köye ya da araziye bırakılır. Eğer atın sahibi atını geri almak isterse, postayı izler ve posta yerine ulaştıktan sonra atını geri getirebilir.*

Posta hizmeti verenlere eşlik eden çavuş boş bir arazide bir ata gereksindiğinde, bir yolcuya, köylüye veya tüccara rastladığında, onun atını alır. Bunlar hemen yükü indirip atı vermek zorundadır. Bu gibi durumlarda çoğunlukla kılıçların kullanıldığı çatışmalar olur."

Schweigger, sözlerini şöyle bağlar: *"Bu koşullar altında bir kurye, hava durumuna göre, ancak on ya da on bir günde Viyana'ya ulaşabilir. Oysa Hıristiyan ülkelerde, posta hizmetini gören düzenli postaneler vardır."*

Yerleşik bir posta dağıtım örgütü veya kurumu olmamakla birlikte, yazarın anlatımınca, *"resmi yazışmalar yerine ulaşır; ancak, diğer mektupların çoğu Türklerce okunur ve örtbas edilir."*

Schweigger, "gizli haberleşme" olanaklarından da söz eder ve bu olanaklardan sıkça yararlanıldığını; ancak *"yakalanan taşıyıcıların kazığa oturtulduğunu"* öne sürer.

Schweigger'in Osmanlı devlet yönetiminin her alanda kurumsallaşması bakımından "posta hizmetleri" kapsamında aktardığı öznel

izlenimleri ve değerlendirmeleri, Türk imgesinin "kurumsal" boyutu açısından önemli sayılmalıdır. Yazarın bu bağlamda betimlediği koşullar, dünyanın en güçlü ülkesinin toplumsal yaşamın kolaylaştırılmasını sağlayan kurumsal altyapıları kuramadığını öne sürmesi bakımından imge oluşturucu bir etkiye yol açar.

Schweigger, "Türk Hükümdarının Saygın Bir Yunanlı Prensi Boğdurtması" adını taşıyan onuncu bölümde Romanya ve Moldavya'da isyancıları özendirdiği için, Sultan Murat tarafından "telle boğdurularak" öldürülen Mihail Kantakuzenos adında soylu bir Yunanlı prensten söz eder.

Bu Yunanlı prens, yazarın anlatımına göre, *"deniz gümrüklerinden ve Saray'ın gereksindiği az bulunan malları ve nitelikli yağları sağlamakla yükümlüdür."*

Mihail'in varı yoğu, Kılıç Ali Paşa tarafından pazarda açık artırma yöntemiyle satılır. *"Eşyaları arasında Eski Yunan'dan kalma elyazması kitaplar da vardır."* Schweigger de anılan Yunanlı prensin eşyaları arasında bulunan elyazması bir İncil alır.

"Türk Hükümdarının İran'a Karşı Başlattığı Savaşın Nedenleri" veya "Türkler ile İranlıları Ayıran Nedir?"

Schweigger, yukarıdaki adı taşıyan on birinci bölümde Türk-İran ilişkilerini konulaştırır. Sultan Murat, 5 Nisan 1578'de Vezir Mustafa Paşa komutasında bir İran seferi düzenler. Yazara göre; Mustafa Paşa, Kıbrıs'ı 1571 yılında Venediklilerin elinden alan ve Kıbrıs dukasının "canlı canlı derisini yüzdüren" vezirdir.

Schweigger'in savına göre, *"Türkler ve İranlılar, öteden beri hasımdırlar. Bölgede egemenlik ve erk için çekişirler. Biri öbüründen üstün olmaya uğraştığı için, biri öbürünün güçlenmesini istemez. Bunlardan her biri yalnız olmak ister. Eski bir görenek uyarınca, güçlü olan yanında başkasına katlanamaz."* Bu iki halk, *"çekişmeleri, aralarında uzun süreden beri var olan anlaşmazlığı mezhep farklılığına bağlar."*

Yazar ayrıca, dört halifeden biri olan Ali'nin öğretilerinin İranlılarca savunulduğunu, Türklüğü seçen bir İranlı'nın daha önce olmasına karşın, bir kez daha sünnet ettirildiğini belirtir.

Schweigger'in hoşnutlukla belirlediğine göre, Türklerle İranlıları çekiştiren Tanrı'dır; çünkü *"onlar birbirleriyle çekişmeseler, aptal ve zavallı Hıristiyanlığı yiyip bitireceklerdir."*

İranlılar, Doğu'dan Türkleri sıkıştırmasalar, Türkler *"1570'li yıllarda yaptıkları gibi Hıristiyan dünyasının huzurunu bozacaktır."* İranlılarla uğraşmak zorunda kalan Türkler, *"Macaristan'dan uzaklaşmak zorunda kalmaktadır."* Bu iki Doğulu güç anlaşabilse, Batı'da durum çok daha kötü olabilir.

Türk-İran çekişmesi Osmanlı tarihinin hemen hemen bütün dönemlerinde yaşanmıştır; Avrupalılarca Türklerin gücünü ve tehlikesini azalttığı için, hoşnutlukla karşılanmış ve sürekli canlı tutulmaya özen gösterilmiştir.

Schweigger'in yukarıdaki belirlemelerinde de somutlaştığı üzere, Türklerle İranlılar arasındaki çekişmeler, Batı'nın veya Avrupa'nın her zaman ilgi odağını oluşturur; çünkü Avrupalılar, İran'ın Osmanlıları uğraştırmasının Osmanlı'nın savaş gücünü azaltacağını ve Avrupa ülkelerine karşı savaş yürütemez duruma düşüreceğini varsayar.

Bu yaklaşım, edebiyatta en açık biçimde Goethe'nin *Batı-Doğu Divanı* adlı eserine yazdığı ek olan "Batı-Doğu Divanı'nın Daha İyi Anlaşılması İçin Açıklamalar ve Notlar" adlı yapıtında görülebilir.

Hegel, aynı yaklaşımı felsefileştiren filozoftur. Dizgesel felsefenin son temsilcisi olduğunu öne süren bu Avrupa ve Gemano-zentrist filozof, sanıyorum *Tarih Felsefesi Üzerine Dersler*'de Türklerle İranlılar arasındaki çekişmeleri, "İran-Turan çelişkisi" olarak kavramlaştırır.

Yazarın bir sonraki "Türk Hükümdarı İran Cephesindeki Komutanını Nasıl Boğdurtmak İstedi?" ara başlığı altında yer alan anlatımı uyarınca, İran Seferi'ne çıkan Mustafa Paşa'nın başarı gösterememesi üzerine padişah, İmrahor Paşa'yı, Vezir Mustafa Paşa'yı öldürmekle görevlendirir. Mustafa Paşa, bir yolunu bulup, ölümden kurtulur. İstanbul'a gelince de büyük armağanlar karşılığı kendisini bağışlatmayı başarır.

Schweigger, bu bağlamda bağırsaktan yapılan ince boğma ipini ayrıntılı olarak betimler. Yazara göre, kimse ince bağırsaktan hazırlanan ince ipin boğma konusundaki dayanıklılığını küçümsememe-

lidir. Bu ince ipin gücü, *"filozofların ve simyacıların taşının"* gücüne benzer.

Yukarıdaki bölümde de görüleceği üzere, Türk hükümdarlarınca baba, kardeş, oğul, vezir veya başka üst düzey yöneticilerin öldürülmesi, genellikle de boğdurularak öldür(t)ülmesi, Batı yazılı kaynaklarında bolca işlenen bir konudur.

Ayrıca, Mustafa Paşa'nın boğulmaktan kurtulmasının nedeni de şu atasözünden anlaşılabilir: Her yerde genelgeçer kuraldır: *"Paranın konuştuğu yerde, bütün dünya susar."* Mustafa Paşa bu kurala uygun davranarak, devlet gücünü kullanarak topladığı "bir ton altını" rüşvet olarak vererek, canını kurtarmıştır. Kısacası: *"Altınla bütün kötülüklerin üstü örtülür."*

Schweigger'e göre, görevinden uzaklaştırılan Mustafa Paşa olayı soğumadan bir elçinin başkanlığında bir İran heyeti İstanbul'a gelir.

Yazar, bazı söylentilere dayanarak, Mustafa Paşa'nın İran sınırında bulunduğu sırada *"her türlü uluslararası hukuk kuralını hiçe sayarak, İranlı elçileri casus ve vatan haini oldukları gerekçesiyle öldürttüğünü"* aktarır. Mustafa Paşa, *"tam da Asya'dan gelen İranlı elçi görkemli bir şekilde İstanbul'a ulaştığında ağır hasta olur. Söylendiğine göre, yaptığı kötülüğün yüzüne vurulmasından korktuğu için kendini zehirlemiştir. Telle boğulmak yerine kendi elleriyle kendini öldürmek istemiştir ve gerçekten de çok kısa süre sonra onuruyla ölmüştür."*

Schweigger'in öykülemesi uyarınca, bir "yırtıcı kuş" olan Sultan Murat, *"bu kulunun biriktirdiği servetin üzerine konmuştur."* Bütün bu olup bitenler, yazarın deyişiyle, "Harpigiae'lerin", yani Yunan söylencesine göre, İyon Denizi'ndeki iki küçük adada yaşayan yarı kuş yarı insan biçimindeki canavarların *"yuvası, söylencede belirtildiğinin tersine bu adacıklarda değil, Osmanlı Sarayı'ndadır ve burada kötülüklerini yapmaktadır."*

Yine yazarın anlatımıyla, bu korkunç söylencesel canavarlar, *"bütün ülkeleri, kentleri, sarayları, köyleri ve prenslikleri dolduramayacaklarına göre, İstanbul'da eğlenip kalmalı"* ve kötülüklerini bu kentte işlemelidir.

Yukarıdaki belirlemede somutlaşan Osmanlı padişahının yarı kuş yarı insan kılığındaki mitolojik canavarlarla özdeşleştirilmesi, Türklerin en kötünün de kötüsü olduğunu öne süren ve derin imgesel izler bırakan bir tavırdır. Bu benzetmeyi yapan yazar, söz konusu anımsatmanın yaratacağı olumsuz çağrışımların bilincindedir.

İran elçisi, *"daha önce iki kez Osmanlı Sarayı'nda elçilik görevi yapmış, Sultan Maksut diye anılan yaşlı ve kurnaz bir tilkidir."*

"Türkler ve İranlılar, Doğal Olmayan Cinsel İlişki Kurarlar"

Schweigger, izleyen "İran Elçisinin Kabulü" adlı bölümde İran elçisine eşlik eden heyetin İstanbul sokaklarında *"hiçbir şeyden etkilenmeksizin ve dikkat etmeksizin, hiçbir şey sormaksızın ve hiçbir şeye, ne insanlara ne de onların davranışlarına şaşırmaksızın, sanki bu kentte doğup büyümüşler gibi dolaştıklarını"* anlatır.

İranlılar, yazarın betimlemesi uyarınca, *"uzun boylu değil ama cüsselidir; bütün Doğulular gibi koyu tenli, ciddi, çevik ve tazedir."*

Yazarın, "Bütün Doğulular gibi koyu tenlidirler" anlatımı, Avrupa'da Rönesans'la baş gösteren, Aydınlanma'yla birlikte başatlaşan ve Kant tarafından felsefi olarak dizgeleştiren ırklara ilişkin açık bir genellemeyi dile getirmektedir.

Söz konusu genelleme, romantik kadın yazar Ida Hahn-Hahn'ın yaklaşık iki yüz yıl sonra yazdığı *Doğu Mektupları*'nda da açıkça görülür.

"Türk Hükümdarı Erkini ve Gücünü İranlı Elçiye Nasıl Gösterdi?" adlı on beşinci bölümde Schweigger, Sultan Murat'ın *"İranlılara gücünü ve erkini göstermek ve onlara korku salmak amacıyla"* on bine yakın uyruğunu *"sanki düşmana karşı sefere çıkıyorlarmışçasına"* bir araya getirir ve sokaklarda yürütür.

Türk hükümdarının bu gücünün ve erkinin görkemini, İranlı elçi de deneyimler. Kendisine eşlik eden çavuşun, *"Bu görkemi nasıl buldunuz?"* sorusu üzerine elçi, *"Padişahın bu kadar insanı toplamasının anlamı nedir?"* sorusunu yöneltir ve kendi sorusunu kendisi yanıtlar: *"Ava gitmek için bu kadar insan fazladır. Bu görkem de ava yakışmaz. Ortada avlanan bir hayvan da yok. Eğer bununla gü-*

cünü göstermek istiyorsa, bu kadar insan güç gösterisi için de çok azdır."

Schweigger, İran elçisinin sözlerini aktardıktan sonra İranlıları kastederek şunları ekler: *"Bu insanlar, kendilerine karşı bir şey söyletmezler; sözlerini de çekmezler, söyleyeceklerini dolaştırmadan söylerler. Ne yapacağını Türk'e sormayan böyle insanlar gereklidir."*

Yazara göre, *"eski Almanlar da böyle alaycı ve böyle korkusuz insanlardı."* Artık biz de öteden beri böyle insanlarız diyecek yönetici gereklidir.

Schweigger, "İran Elçisinin Armağanlarını Sultana Sunuşu" adlı on altıncı bölümde sarayda İran elçisine padişahın huzuruna çıkmadan önce kılıç ve diğer donanımlarını çıkarması ve dışarıda bırakması gerektiğinin anımsatıldığı ve elçinin biraz direndikten sonra anımsatmaya uyduğunu aktarır.

Yazarın anlatımı uyarınca, İran elçisi padişaha *"Türklerin yazmayı beceremeyeceği elyazması bir Kuran"* armağan etmiştir.

"İranlıların Giysileri, Gelenek Görenekleri" adlı on yedinci bölümde Schweigger, İranlıların giyim kuşamlarının Türklerden "farklı" olduğunu vurgular.

Bu bölümde anlatılanlardan görüleceği gibi, Schweigger, olgu ve olayları gözlem yoluyla belirleyerek, karşılaştırma yöntemi eşliğinde akıl yoluyla açıklamaya uğraşır. Bu akılcılaştırma ve kavramlaştırma uğraşı, aslında bir vaiz veya teolog olan yazarın, söz konusu yaklaşımıyla erken dönem bir Aydınlanmacı tavrı sergilediğin göstergesi olarak görülebilir.

Yazara göre, İranlılarda görülen söz konusu farklılık özellikle "şapkada" somutlaşmaktadır. Bir başka göze çarpan farklılık, üst düzeydeki efendilerin giysilerinde görülmektedir. Bunlar, giysilerini çeşitli canlıları simgeleyen "resimler"le süslemektedir.

Yazar, İranlıların savaş donanımını Araplarınkine benzetir ve şu görüşlere yer verir: Zenginler ve şövalye benzerleri *"Alman soyluların atlı sporlarda yaptığı gibi, atlarını savaşlarda süslemektedir."*

Schweigger'in aktarımı uyarınca, giyim kuşamdaki ve savaş donanımlarındaki farklılığın yanı sıra, İranlılarla Türkler *"yiyecek ve içecek konusunda benzeşirler."* İranlı kadınlar *"güzel ve savaşkandır."*

Schweigger, İranlılarla Türklerin kimi gelenek ve göreneklerinin birbirine benzediğini anlatırken, bu iki ülke arasında cinsel yaşamda da bir benzerlik bulunduğu görüşündedir: Yazarın değerlendirmesi şöyle:

"İranlılar, Türklerde de olduğu gibi, iğrenç bir ayıpla lekelenmişlerdir. Bu ayıp, kendilerine yakıştırdıkları övgüyü gölgelemektedir. Bir başka deyişle, erkekle erkek, kadınla kadın, doğal olmayan ilişkiler kurmaktadır. Bu ayıp veya günah, sodomitlerde görüldüğü gibi, çok uzun süreden beri Doğulu halklarda iyice belirginleşmiştir. Tanrı inananları bu ve buna benzer ayıplardan korusun."

Schweigger, yukarıdaki değerlendirmelere benzer değerlendirmeleri, "Veziriazam Mehmet Paşa'nın Bıçaklanarak Öldürülüşü" adlı bölümde anılan devlet yöneticisinde somutlaştırır.

Yazarın aktarımına göre, padişahın kız kardeşiyle evli olan Vezir Mehmet Paşa, "oğlanlarla cinsel ilişki kurduğu" gerekçesiyle bıçaklanarak öldürülür. Paşa, *"Hıristiyanları seven, Macaristan ve Almanya'ya karşı savaşlara karşı çıkan"* bilgili bir insandır.

Yazar, Osmanlılarda bu tür katliamların sıkça yaşandığını, Vezir Mehmet Paşa'yı da padişahın öldürttüğünü savlar.

Erkek erkeğe ilişki ya da yaşlı erkeklerin oğlanlara düşkünlüğü Avrupa kaynaklarında yer alan çok yaygın bir savdır. Böyle olağan ve dindışı cinsel eğilim, çoğu zaman Türklerin sapkınlığını kanıtlama aracı olarak kullanılır.

Yazarın öne sürdüğü erkek erkeğe veya kadın kadına cinsel ilişki konusu oryantalizmin de temel öne sürümlerinden biridir. Bundan dolayı hem oryantalizmi, hem Doğu ve Türk imgesini, hem de İslam imgesini doğru çözümleyebilmek için bu konuyu açımlamak gerekmektedir.

"Ters ilişki", hemcinsle cinsel ilişki, Hıristiyanlıkta da insan doğasına terstir. Bu anlayış, hemen bütün göksel dinlerde vardır. Hıristiyan inancına göre, Sodom söylencesine dayanan "hayvanla cinsel ilişki", insan doğasına ve yaradılışına ters olan erkek erkeğe veya kadın kadına cinsel ilişki, en büyük ayıplardan, dolayısıyla da günahlardan biridir. Sodomitler, üç meleğe tecavüz edenlerdir.

Grimm Kardeşler, *Brockhaus* ve *Düden* gibi büyük Almanca sözlüklerde de yer aldığı gibi, sodomit sözcüğü, etimolojik olarak İncil'de

geçen Sodom şehrinin adından gelir. Söylenceye göre, bu kentin halkı yukarıda anılan günaha battığı için, Tanrı, ateş ve kükürtten oluşan yağmur yağdırarak, Sodom kentini yok eder. Eski ve Yeni Ahit'te Sodom söylencesi ve Tanrı'nın uyarıcı cezası, "her türlü günaha batmışlığın toplamı"nın bir sonucu olarak görülür.

Sodom mitosunda ters cinsel ilişkiyle genel anlamda şehvet düşkünlüğü tam olarak özdeşleştirilmemekle birlikte, Sodom kentinin tanrısal cezayla yok edilişi, bu kentte yaşayanların, kötülüğe ve günaha batmışlığına ve şehvet düşkünlüğüne bağlanır.

Papa IX. Leo tarafından kiliseleri sodomik günahtan arındırma çalışmaları başlatılır. Bu kampanyalarda sodomi ile blasfemi (Tanrı'ya küfretme) eşdeğerde tutulur.

Ortaçağda Haçlı Seferleri'nin İslam karşıtı propagandası kapsamında sodomi kavramı amaçlı olarak siyasallaştırılır. Bu bağlamda örneğin, Hz. Muhammet "doğal yaradılışın düşmanı", dolayısıyla da "sodomik günahın yayıcısı" olarak yaftalanır. Söz konusu propagandaya göre, Sarasenler, piskoposlara ve kiliselerde bulunan gençlere tecavüz etmiş ve onları tensel zevkleri için istismar etmiştir.

Haçlı Seferleri sırasında özellikle Kilise aracılığıyla yayılan bu retorik propagandanın izleri, bu kitabın ilk bölümünde yer alan Anadolu'dan Avrupa'ya gönderilen mektuplarda somut olarak görülebilir.

Yeniden konuya dönelim: 13. yüzyılda bütün Avrupa'da sodomitler ölümle cezalandırılır. "Sodomitler kovuşturması ve takibatı", anılan günahı işleyenlerin takibatı ve idam edilmesini anlatmak için kullanılır. Bu takibata gerekçe olarak yine aynı cinsten insanlar arasındaki cinsel ilişkinin "türemeye" değil, günaha yol açtığı iddiası gösterilir.

Bu bağlamda "sodomik günah", "suskunlukla geçiştirilen günah" veya Hıristiyan dünyasında dile getirilmesine bile izin verilmeyen günah gibi kavramların aynı anlamda kullanıldığını da belirtmek gerekir.

Türkler, Müslümanlar ve/veya Doğulularla ilgili anlatılarda sıkça kullanılan "sodomit" sözcüğü, bir başka erkekle cinsel ilişki kuran erkek anlamına gelir.

Yukarıda açımlanan nedenler, Doğulular, Müslümanlar veya Türkler için kullanılan "sodomit" veya "sodomik günah" anlatımları, Haçlı Seferleri'nden itibaren, özellikle ortaçağ boyunca Hıristiyan dünyasının kolektif belleğinde kalıcı olumsuz izler bırakan bir imge işlevi görmüş ve istenildiğinde güncelleştirilmiştir.

"Turcus, Hectoris ve Francus mudur?" veya "Türkler Hıristiyan Tutsaklara Nasıl Davranır?"

Schweigger, yirmi üçüncü bölümde Sultan Murat'ın *"özellikle güzel sanatlara eğilimli"* olduğunu, hatta bu eğiliminin bir sonucu olarak *"gökyüzündeki yıldızları gösteren"* bir aygıt yapabileceğini öne süren bir "hayalperestin" sözüne güvenerek yüklü miktarda harcama yaptığını belirtir.

Yazar, "Hizmetlilerimizden Biri Türk Oldu" ara başlığını taşıyan yirmi beşinci bölümde Türk uyruğuna geçmek isteyenlerin paşanın huzuruna çıkarıldığını ve kendi ağzından bu isteğini dile getirerek, *"Allah birdir; Muhammet onun peygamberidir,"* sözlerini yinelediğini aktarır.

Yazarın aynı yerdeki anlatımı uyarınca, Müslüman sözcüğünün anlamı *"savaşta korunan ve sağ kurtulan"* demektir. Ayrıca, Müslüman, *"Muhammet'in öğretisini kabul edendir."* Müslümanlar, *"Muhammet'in kendilerinin canını ve malını koruduğuna inanır."* Bu yüzden, *"Türkler de kendilerini 'Müslüman' veya 'Müslimin' olarak, yani 'korunan ve saklanan' olarak adlandırırlar."*

Macar hizmetli Müslüman olduktan sonra, Schweigger'in betimlemesine göre, *"çok sayıda Türk, onu sokaklarda dolaştırır; ona para ve sadaka toplar. Ondan sonra Türklerden biri yeni Müslüman olanı evine götürür ve berbere sünnet ettirir."*

Scweigger'in yukarıdaki alıntıda kullandığı "Muhammet'in öğretisi" anlatımı üzerinde önemle durmak gerekir. Bu anlatım, 18. yüzyıldan itibaren Voltaire başta olmak üzere, Fransız ansiklopedistleri, daha sonra da Kant ve Hegel tarafından Batı felsefesinde kalıcılaştırılan "Muhammedanizm" kavramının çıkış noktasını oluşturur.

"Muhammedanizm" veya "Muhammetçilik" kavramının oryantalizmin en belirgin düşünsel öne sürümlerinden biri olduğunu *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi* adlı kitabımda ayrıntılı olarak irdelemeye ve sorgulamaya çalıştım.

Schweigger'in "Tutsakların/Kölelerin Durumu" ara başlığını taşıyan bölümde hakkındaki anlatımları uyarınca, Türklere ilişkin gözlemleri arasında "çok acıklı" olanı, sınır boylarında yakalanıp getirilen Hıristiyan tutsakların durumudur. *"Bu tutsaklar boyunlarına takılan demir ve zincirlerle birbiri ardına sıralanarak kent içinde dolaştırılır. Ellerinde tuttukları uzun sırıkların ucunda, yanlarında öldürülen Hıristiyan kardeşlerinin başlarını Türk bayraklarıyla birlikte taşırlar. Böylece Türkler onlarla alay eder."*

Yazarın deyişiyle, üzüntü verici bu durum, her yıl yinelenir; çünkü *"her yıl binlerce Hıristiyan tutsak edilerek, ağır ve ebedi uşaklığa mahkûm edilir."* Örneğin, 1575 ve 1576 yıllarında binlerce kişi tutsak *edilmiş, "bu iki yıl içinde yetmiş beş köy yakılıp yıkılmış, yağmalanmış ve ahali o zamana değin görülmemiş biçimde kıyımdan geçirilmiştir."*

Yazar, Hıristiyan tutsakların durumlarına ilişkin olarak şu görüşlere yer verir:

"Tutsaklar, İstanbul'a getirildiklerinde, özellikle bizimle alay etmek amacıyla, evimizin önünden de geçirilir. İki gün dinlenmelerine izin verilir. Daha sonra, Türklerin eline nasıl geçtiklerini belirtmeleri için, paşanın huzuruna götürülür. Tutsak edilmeleri konusunda neler söyleyecekleri, başlarındaki görevlilerce tutsaklara öğretilir. Yani, Türklerin öfkesi yatışıncaya kadar, onların istediği şarkıyı söylemek zorunda kalırlar."

Schweigger'in öne sürümüne göre, tutsaklar Türk ülkesine getirilene değin yolda bir kısmı telef olur. Geldikten sonra da *"büyük bir bölümü yukarıdaki sözleri yineleyerek Müslüman olur ve sünnet ettirilir."*

Müslüman olanlardan bir bölümü de *"kadırgalarda zincire vurulur. Bunlar, böylece sahte inançlarının ve sadakatsizliklerinin ödülü olarak ebedi biçimde lanetlenmiş kişilere dönüşürler."*

Ayrıca, Müslümanlığı seçenler bile Avusturya elçisinin önünde *"tehditle kendilerine ve hakikate karşıt olarak, kendi istekleriyle bu*

esarete düştüklerini" söylemeye zorlanır. Böylece, söz konusu elçinin hoşnut kalarak, "düşmanın üzerinde uzlaşılan barış koşullarına uymadığını" öne sürememesi amaçlanır. Yazarın deyişiyle, *"sözün kısası, Tanrı'nın unuttuğu bu şerefsiz ve sadakatsiz kişiler, sadakatsizliklerini gizleyerek, bizimle alay ederler. Tanrı ıstırabımızı azaltsın!"*

Schweigger, "Tutsakların Farklılıkları, Ücretleri ve İbadetleri" adlı bölümde *"sınır boylarında tutsak edilen Hıristiyanların büyük bölümünün hükümdara gönderildiğini, hükümdarın onları savaş gemilerinde kürekçi olarak kullandığını"* dile getirir. Ayrıca, hükümdar, çok sayıda tutsağı, *"tüccarların, tacirlerin ve zanaatçıların işlerini herhangi bir engelle karşılaşmadan yapabilmeleri için, İstanbul, Gelibolu, Rodos, Mora, Tripoli, İskenderiye ve Kıbrıs gibi deniz kentlerine veya adalara gönderir."*

Yazarın anlatımına göre, tutsaklar, *"bütün güçleriyle çalışmalarına karşın, günlük ücret olarak iki asper alırlar."* Doğru dürüst giysileri olmadığından yarı çıplaktırlar. Günde bir ekmek ve biraz pilavla beslenirler. Haftada bir gün hamama giderler. *"Terden ve haşerelerden korunmaları için saçları ve sakalları kökünden kesilir. Gemide kürek çekerken üstleri çıplaktır, bacaklarındaysa geniş pamuklu bir şalvar vardır."*

Bu tutsakların çoğu *"İtalyan ya da İspanyol, pek azı Alman'dır. Bunların arasında Fransız tutsak bulunmamaktadır; çünkü Fransızları kardeş olarak görürler."* Yazar, bu bağlamda Truva'yı anar ve şu belirlemeyi yapar: *"Truva'dan beri Türkler, Fransızları kardeş olarak görürler; çünkü onlar 'Turcus' sözcüğünün Priami'nin oğulları Hectoris ve Francus olduğunu"* düşünürler. Bunun yanı sıra, Türkler ve Fransızlar, birbirlerine karşı birçok kez "kardeş sadakati" göstermişlerdir.

Yazarın "Priami" diye adlandırdığı kişi, Yunan mitolojisine göre, Truva Kralı Priamos'tur. Yukarıda aktarılan bölümde yazarca Truvalılar ile Türkler arasında bağ kurulması son derece ilgi çekicidir. Bu yaklaşım, Batı düşüncesinde varlığını güçlenerek sürdürmüştür. Örneğin, aradan yaklaşık iki yüz elli yıl geçtikten sonra, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Hegel, Truvalılar ile Yunanlılar arasındaki savaşı,

Asya ile Avrupa'nın hesaplaşması, hatta Avrupa'nın Asya'dan öcünü alması olarak yorumlayacaktır.

Ayrıca, yazar burada Türkler ile Fransızlar arasındaki "kardeşlik"ten alaylı bir biçimde söz etmektedir. Genel olarak, Hıristiyanlık dünyası Türklerin egemenliği altında böylesine acı çekerken, Fransızların Türklerle iyi ilişkiler içinde olmasına tepki gösterir. Fransızlara ilişkin, Alman kültür tarihinde kullanılan bazı olumsuz imgeleri sıkça yineler.

Yazar, tutsaklara ilişkin öznel izlenimlerini öykülemeyi sürdürür: *"Önemli bayram günlerinde bir gün izin verilir. Pazar günleri tutsakların Fransız kiliselerine giderek dua etmelerine ve ayinlere katılmalarına izin verilir. Sadece Protestan inancında olan zavallı Almanların ve Macarların kiliselere gitmeleri ve ibadetlerini yapmaları zordur."*

Schweigger'in anlatımı uyarınca, Avusturya Elçiliği Protestanların bu sıkıntısını gidermeye yardımcı olur. "Hıristiyan merhameti" duyumsayan yazar bizzat kendisinin Martin Luther ve Johannes Brenz gibi önemli reformcuların *"Hıristiyanlığın temel kurallarını anlatan kitapçıklarını"* İtalyancaya çevirdiğini belirtir.

Schweigger'in bu anlatımları, Müslümanlığı seçenlerin hoş karşılanmasına karşın, kendi dini inancını koruyan Hıristiyanların bir şekilde dinsel gereksinmelerini giderebildiklerini ortaya koymaktadır.

Schweigger'e göre, Hıristiyan tutsakların *"büyük bir bölümü, özellikle de onlarda gelenek olduğu üzere, İspanyollar ve İtalyanlar, bütün günahlara teslim edilmiştir. Kumar oynamak, sokak kadınlığı yapmak, genellikle tutsakların yaptığı işlerdir. Her türlü hile ve dolandırıcılık onlardadır. Soygunculuk ve haydutluk etmek, sık görülen olaylardır."*

Yazarın anlatımınca, tutsakların büyük bir bölümü gemilerde çalıştırılmaktır; Lepanto Deniz Savaşı'nda olduğu gibi, Türklerin yenik düştüğü bir savaş durumunda çok sayıda Hıristiyan tutsak özgürlüğüne kavuşacağını umar.

Schweigger, tutsaklarla ilgili izlenim ve gözlemlerini anlatmayı şöyle sürdürür:

"Padişahın payına düşen tutsaklar genellikle bir geliri ya da mal varlığı olmayan zavallılardır ve bunlar paraları olmadığından para karşılığında özgürlüklerini satın alamazlar. Varsıl olanlar, sınır bölgelerinde tutulurlar. Geri kalanlar kentlilerle büyük toprak sahipleri arasında çiftçilik yapmaları amacıyla, çavuş ya da yeniçeri olarak satılır veya dağıtılırlar. Böyleleri çok ıstıraplı bir esaret dönemi geçirirler. Tutsakların bizzat kendileri, bir işin bitirilmesi için ivedi davranmadıkça, onlardan özellikle iş istenmez. Çünkü Türkler, işlerini her zaman yavaş yaparlar."

Bir tutsak, yedi, on ya da daha fazla yıl hizmet ettikten sonra, Yahudilerde de görenek olduğu üzere, özgürlük belgesi verilerek efendisince serbest bırakılır. Ne var ki, bir Türk'ün serbest bıraktığı tutsağı, başka bir Türk yeniden tutsak alır. Bu yüzden, serbest bırakılan bir tutsak gecenin karanlığından yararlanarak gizlice kaçar. Yakalanırsa özgürlük belgesi pek işe yaramaz. Tutsaklar genellikle berbat birine uşak olmamak için, çoğu efendisinin yanında kalarak, ekip biçmesine yardımcı olmayı sürdürür; böylece sıkıntılarını azaltmaya yarayacak biraz para biriktirir. Bu sırada efendilerine sadık kalmaya özellikle dikkat ederler.

Fakat kötü bir efendisi/sahibi olan bir tutsak ömür boyu bu efendiye hizmet etmek zorunda bırakılır. Bir tutsak kaçmaya kalkar da yakalanırsa çok ağır cezalandırılır; ceza amacıyla boğazına demirden bir halka takılır. Hatta bir kaptan, kaçan ve yakalanarak geri getirilen çok sayıda uşağın burunlarını kestirmiştir. Olağan yaşam içinde tutsaklara bir şey yapılmaz; hatta Türkler, 'Bir tutsak özgürlüğüne kavuştuktan sonra istediği şeyi yapabilir,' derler.

Güzel ve genç kadınlar ve oğlanlar, oradaki diğer kadınlarla birlikte dikiş dikmesi ve ders vermesi için sultanın sarayına gönderilerek ödüllendirilir. İlerleyen zaman içinde bunlardan bazıları büyük beylerle evlendirilir veya sultanın metresi ya da şansları varsa eşi bile olurlar. Geri kalanlar, istememelerine karşın, yaşamları boyunca bakireliklerini sürdürürler.

Tutsaklar bedestende satılmaya götürülürken, önde giden satıcıyı izlerler. Satıcı bağırarak satmaya çalışır. Alıcı biri çıkınca, kâh biri, kâh öbürü için pazarlık yapılır. Mal, daha fazla verene bırakılır. Sa-

tılmayanları ertesi gün yine getirir; bu gel git tümü satılana değin sürüp gider. Alıcı, bizde bir at alınırken yapıldığı üzere, malın dişleri dahil bütün uzuvlarını iyice inceler. Sağlam ve güçlü dişleri olan tutsağı almayı yeğlerler; çünkü böylelerinin bedenlerinin de sağlam olduğunu düşünürler. Alıcı, almak istediği tutsağın memeleri ve baldırları dahil her yanına baktığı için, kadın tutsaklar giysilerini dizlerine değin soyunmak/indirmek zorundadır.

Bu olaylar, tutsaklara büyük üzüntü verdiğinden bunlar öyle çığlık atar, öyle ağlarlar ki, bunları duyan bir Hıristiyan'ın yüreği dayanamaz. Kadınlardan çoğu kendi Hıristiyan inancına bağlı kalır; bundan dolayı da daha büyük acılara maruz bırakılırlar. Şehvet düşkünleriyse, doğaya ters veya doğaya uygun etsel arzularına yenik düşerler."

Schweigger, yukarıdaki uzun alıntıdan anlaşılacağı üzere, çok sayıda imge oluşturucu izlenimini aktarır. Aktarımları arasında yer alan tutsak yaşamının doğasından kaynaklanan eziyetleri ve sıkıntıları doğal saymak gerekir.

Schweigger'in son derece olumsuz bir Türk/İslam imgesi çizerek betimlediği Hıristiyan tutsaklar veya köleler, fetihlerin sona ermesinden ötürü 17. yüzyılın bitiminden sonra Osmanlı ülkesinde pek görünmez. 18. yüzyıldan itibaren Balkanlar'dan getirilen Hıristiyan tutsakların yerini, güzel Çerkez ve Gürcü kızları ve ikinci sınıf köle işlemi gören Kuzey Afrikalı siyahlar alır.

Bu bölümü izleyen bölümde konulaştırdığım Julia Pardoe "gezi yazısında" veya güncesinde 19. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'daki "köle pazarı"ndaki kölelerin durumlarını, yaşam koşullarını ve beklentilerini çok belirgin bir olumlulukla öyküler.

Öte yandan, yazar, "Doğu cinselliği" veya "Doğu'ya özgü cinsel fantezilerin sınırsızlığı" denilince akla ilk gelen "oğlan düşkünlüğü" ve kurum olarak kolektif bellekte yerleşmiş olan haremi özellikle anımsatır.

Yazarın, tutsakların özgürlüklerine kavuştuktan sonra da, yakalandıkları takdirde, hak hukuk tanımaz Türklerce yeniden esaret altına alındıkları öne sürümü, oryantalist söylemin önemli parçalarından biridir.

"Şehvet düşkünlüğü" ve "doğaya ters etsel arzular" anlatımı, yukarıda dinsel-mitolojik kökenlerini açıklamaya çalıştığım "sodomi" sözcüğünü çağrıştırmaktadır.

Tutsakların yaşam koşullarını ayrıntılı betimleyen Schweigger'in betimlemesi uyarınca, *"dinlerini inkâr eden Hıristiyan tutsaklar, gemilerdeki tutsakları daha fazla çalışmaya ve kürek çekmeye zorlayan görevlere getirilirler. Kürek çeken tutsaklar, gemi battığında veya top saldırısına uğradığında kaçamayarak ölsünler diye demir zincirlerle ayaklarından bağlanır."*

Tutsakların yaşam koşulları, harem, cinsellik gibi konular 1840'lı yıllarda İstanbul'a gelen ilk Alman kadın gezgin von Hahn-Hahn'ın İstanbul'dan Almanya'ya yazdığı ve bu kitapta yer alan mektupların da başlıca konusudur. Bu olgu, anılan konuların oryantalizm, İslam ve Türk imgesi konusunda belli bir süreklilik kazandığını ortaya koymaktadır.

İnsanların tutsak pazarlarında bir mal veya hayvan gibi alınıp satılmaları elbette kabul edilemez. Buna karşı çıkmak, insanlık görevidir. Bununla birlikte, tutsakların alınıp satıldığı pazarlar yalnızca Osmanlı ülkesine özgü değildir. Avrupa'da da aynı durumlar vardır ve yaşanır. Dolayısıyla, her yerde tutsaklık kurumuna toptan ve ödünsüz biçimde karşı çıkmak gerekir.

"İstanbul Kentinin Konumu ve Büyüklüğü"

Schweigger, yukarıdaki ara başlık altında İstanbul'un kent planını verir; tek tek yapıların yerlerini belirler. İstanbul'u tarihsel açıdan nesnel bir tutumla sergiler. Bu bölümde de Türk ülkesinin, daha doğrusu İstanbul'un yapılarının durumunu "kötü, iğrenç" gibi nitelemelerle anlatır. Yazarın konuya ilişkin belirlemesiyle, *"yapıların çoğu kiremitsiz, sadece sokak çamurundan"* yapılmaktadır. *Konutlar berbattır ve çok az ışık almaktadır. Genellikle odaların penceresi, bir bodrumun veya ahırın hava deliği kadar küçüktür. Türkler sobayı bilmezler, sadece ocak kullanırlar. Bununla birlikte, zenginlerin taş ve çimentodan yapılmış yüksek ve geniş binaları vardır; ancak bunlar bile Almanya'dakilerle karşılaştırılamaz. Türk ve Yunanlı yapı*

ustaları, Alman ve İtalyan yapı ustaları gibi becerikli değildir. Yapılarda kullanılan kereste, taş ve kireç az bulunur. Arabaları yoktur; taşları eşekle taşırlar. Çatıları iğretidir, içeri ışık sızdırır. Az sayıda araç gereçleri vardır."

Yukarıda yer alan ve Schweigger'in "gezi yazısı"nda sıkça yinelediği Türklerin konut ve yapı kültüründen yoksun olduğu savı veya yargısı, temelsiz değildir. Ayrıca, yazarın betimlemeleri yalındır ve genellikle yansızdır; çünkü çoğunlukla değerlendirme içermemektedir.

Yazar, Türklerin konutlarına özen göstermemelerine karşın, cami, okul ve öbür hayır işleriyle ilgili yapılarda hiçbir harcamadan sakınmadıklarını vurgular. Bu durumu örnekleyen Ayasofya ve Süleymaniye Vakfiyesi gibi ünlü yapıları anlatır.

Türklerin Eğitimi Şiddete mi Dayalıdır?

Schweigger, "İstanbul'daki Yüksekokullar ve Öğrenim" ara başlığını taşıyan bölümde Osmanlı padişahları adına kurulan vakfiye ve medreselerde "danişmentlerin" yanı sıra öğrencilerin eğitim gördüklerini belirtir. Bu öğrenciler, öğrenimlerini tamamlayınca *"dinsel ve dünyasal görevler"* üstlenirler. Bu öğrenim kurumlarında genellikle *"on beş öğrenci ve beş müderris"* bulunur. Medrese veya yüksekokulların çoğunlukla "beş sınıfı" olur; "bir öğrenci günlük ücret olarak on beş ila otuz akçe (asper)" para alır.

Yazar, Osmanlı eğitim dizgesi hakkında şu bilgileri aktarır:

"Bir öğrenci (bir çocuk), okulda okumayı ve yazmayı kavrayıp çeşitli sanatları öğrendikten sonra, bu kurumda yükselir. Ardından, 'sarf' diye adlandırılan dilbilgisiyle ilgili yirmi kitabı öğrenmeye yükümlendirilir. Bu dilbilgisi, Latince ya da Yunanca dilbilgisi değil, Arapça, Farsça ve Türkçe dilbilgisidir. Arapça ibadet dili olduğu için önemlidir. Farsça, yalnızca dili süslemek için (Almancanın Latince sözcüklerle süslendiği gibi) yazı dilinde kullanılmaktadır."

Öğrenciler, *"dilbilgisini öğrendikten sonra, 'hahv' denilen sözdizimiyle ilgili mantık adı altında dört kitabı okurlar. Ayrıca, felsefeyle ilgili, 'kelam' adıyla altı kitap daha okurlar. Böylece yalnızca fel-*

sefe değil, retorik de öğrenilir. Öğrenci, bütün bunları öğrendikten sonra, danişment unvanını alır."

Schweigger, Osmanlı Devleti'nde eğitim-öğretim sistemi hakkındaki anlatımını şöyle sürdürür:

"Medresede kutsal kitap ve dünyasal hukuk öğretilir. Bu süreç içerisinde bu iki alan harmanlanır ve ikisi bir arada bir fakülte sayılır. Tıp, bu okulların dışındadır. Ayrıca, Türkler Eski Yunan felsefi eserlerini, örneğin, Aristoteles'i, Platon'u, Sokrates'i Arapça olarak okurlar."

Yazar, bu açıklamalarını izleyen bölümde İstanbul'da *"okuma yazma öğreten çok sayıda kurumun bulunduğunu"* belirtir. Öte yandan, yazarın değerlendirmesi uyarınca, sözü edilen bu kurumlar, düzenli, eğitim için yapılmış okul binaları değildir. *"Hoca, kendisine nereyi konut olarak seçmişse orası okuldur."* Zengin insanlar, çocuklarına kendi evlerinde özel ders aldırırlar.

Yazarın gözlemlerine göre *"Türkler de çocukları cezalandırır; ancak ceza daha hafiftir. Çocuklara karşı sabır gösterirler. Bu bir öğretici için en önde gelen erdemdir."* Görüleceği üzere, yazar Osmanlı ülkesiyle Almanya'yı karşılaştırırken Türklerin çocuklara yaklaşımını beğenir, daha doğru anlatımla daha eğitsel bulur.

Öyle anlaşılıyor ki, Almanların 16. yüzyılda uyguladıkları eğitim yöntemi, Türklerinkinden daha ağırdır. Yazar, bu konuda şu görüşlere yer verir: *"Türkler çocukları döverken, sadece bir sopayla ayaklarının altına vururlar. Hıristiyanlarda yaygın olduğu gibi, kırbaç kullanmazlar."*

Yazara göre, Türklerin berbat bir alışkanlığı vardır: Çocuklar, *"hep bir ağızdan bağırarak okurlar. Böylece azgınlaşmaları ve birbirlerini şaşırtmaları beklenir. Ayrıca, okuma sırasında yerlerinde durmazlar; bir uyuyan kişi veya sarhoş gibi sağa sola sallanırlar. Kuran'ı mutlaka ezberlerler; ancak Arapça olduğu için anlamını bilmezler. Önce sözcüğü/sözü öğrenirler; dili daha sonra anlarlar."* Yazar, bu yöntemin dil öğrenmede iyi ve yararlı olduğu görüşünü dile getirir.

Yazarın nesnel bir övgüyle betimlediği kurumların arasında vakıflar, özellikle imarethaneler gelir. Orada *"zengin-yoksul, Hıristiyan-Musevi ya da Türk ayrımı yapılmaksızın, herkese, özellikle de*

seyahat edenlere yiyecek içecek verilir. Her kişiye üç gün bu hizmet verilir. Dördüncü gün durdurulur."

Yazar, İstanbul'a gelene değin bu "temiz ve düzenli" olan kurumların hizmetlerinden yararlandıklarını belirtir.

Schweigger, *Türk Sultanının Sarayında* adlı gezi yazısının "Güzel Hamamlar ve Hamam Görenekleri" bölümünde Türklerin hamam kültürüne geniş yer verir. Yazarın anlatımı uyarınca, *"seçkin binalar arasında hamamlar"* da vardır. Hamamların bir kilise veya vakfiye gibi gelirleri vardır. Bu gelirlerle yapılar korunur.

Hamamların yapısal özelliklerini keyifle ve ayrıntılarıyla betimleyen yazara göre, tellakların yıkadıkları ve keseledikleri kişilere karşı davranışları, İstanbul'da yaşayan Almanların birbirine, *"Gidip, kendimi bir süre çiğneteceğim,"* anlatımını kullanımının yaygınlaşmasına yol açmıştır.

Yazar bu bağlamda hamam ücreti olarak Türklerin yaklaşık olarak iki akçe (asper); yabancılarınsa beş veya altı asper ödemek zorunda olduklarını belirtmek suretiyle, ücret konusundaki ayrımcı uygulamaya dikkat çeker. *"Türkler,"* diye yazar Schweigger, *"kadın erkek gizli yerlerindeki ve bedenlerinin diğer yerlerindeki kılları keserler. Kıl dökücü merhemler kullanırlar. Bu merhem veya çamur öyle etkilidir ki, deri yakar ve büyük acılara yol açar. Kadınlar, özellikle de gelin hamamı yapanlar, banyodan sonra ellerine ve ayaklarına kına yakarlar. Kadın erkek ayrı hamamlarda yıkanırlar. Hamamda ahlaklı ve saygın biçimde örtünürler.*

Almanlar, yeterince iyi örtünmedikleri için, sanki cinsel yerlerini göstermeye uğraşıyorlar gibi görünürler. Hatta Venedik'te gördüğüm kadarıyla erkekler çıplak ve örtünmeden banyoya girerler. Biz Hıristiyanlar, bu konuda bu barbarlardan terbiye ve ahlak öğrenmeliyiz. Yunanlılar ve Türkler, Almanların kadın erkek bir hamamda/yıkanılan yerde bir arada çıplak olarak yan yana oturduklarında hafiflik ve şehvetlilik veya zina ve fahişelik yapmadıklarına inanmazlar. Ama bu konuda Yunanlılar ve Türkler, İspanyollar, İtalyanlar ya da öbür seks düşkünü halklar Almanlara yetişemez. Bununla Almanlar arasında iyice artan ahlaksızlığı hoş göstermek istemiyorum. Ama yine de Almanlar, Tacitus'un kendileri hakkındaki namusluluk övgüsünü hâlâ büyük ölçüde koruyorlar."

Yazar, hamamların zemininin altından ve gece gündüz bütün yıl boyunca sürekli olarak ısıtıldığını, Türklerin gece ve gündüz hamama gidebildiklerini, İstanbul'da yüz elli hamamın bulunduğunun söylendiğini özellikle vurgular. Bütün bu anlatımlardan şöyle çıkarım yapılabilir: Doğru dürüst konutu yapamayan Türklerin, zeminden ısıtmalı hamamlar yapmaları ve düzenli işletmeleri yazarı şaşırtmış olmalıdır.

"İstanbul'daki Yunan Patriğinin Kilisesi" bölümünde Yunan Patrikliği'nin bir tasarımını ve geniş bir betimlemesini yapan Schweigger, Patrikhane'nin mütevazı ve kötü bir yapı olduğunu söyler. Patrikhane'deki kilise küçüktür ancak kutsallığı yüksektir.

Yazarın anlatımı uyarınca, patrik, Patrikhane'den dışarı çıktığında ve gezileri sırasında yeniçerilerce çok sıkı biçimde korunur. Burada Vatikan tarafından I. Haçlı Seferi'nin başlatılmasına gerekçe olarak gösterilen çağrı mektubunu yazan Kayser Aleksios Komnenos'un mezarı bulunmaktadır.

İstanbul'da ayrıca Ermeni patriğinin de bulunduğunu belirten yazar, Ermeni Patrikhanesi'nde "hoş ve büyük" bir Rum kilisesi ve manastırı olduğunu, buraya yaptığı bir ziyaret sırasında yerden ısıtmayı sağlayan tandır benzeri bir düzenek gördüğünü belirtir. Söz konusu düzeneğin tasarımını kitaba ekler.

Anılan kentte yaklaşık altmış Rum kilisesi bulunduğunu yazan Schweigger, İstanbul'da eski hipodroma Türklerin "Atmeydanı" adını verdiklerini ve burada cirit türü oyunlar düzenlediklerini anlatır. Yazar, ayrıca "Porphyrsaul" (Dikilitaş ya da Çemberlitaş olabilir) denilen anıtın gümüş ve altın kaplama çemberlerinin Türklerce yağmalandıktan sonra, yerine demir çemberlerin konulduğunu ileri sürer.

Yazar, Yılanlı Sütun hakkında şöyle bir söylence aktarır: Fatih Sultan Mehmet kenti fethettiğinde bu Yılanlı Sütun'a rastlamış ve elindeki bozdoğanıyla yılanlardan birinin kafasının alt tarafını bedeninden kopararak ayırmış. Bu olaydan sonra yılanlar kentte daha sık görülmeye başlanmış; ancak kimseye zarar vermemişler.

Schweigger, Avratpazarı'nda dikili olan mermer zafer anıtının Büyük Constantinus tarafından İtalya'nın Roma kentinden getirildiğini, meydana gelen depremde sütun üzerinde çatlaklar oluştuğunu,

söylentiye göre, İstanbul'un fethinden sonra *"üzerindeki gümüş ve altın çemberlerin Türkler tarafından talan edildiğini, bunların yerine demir çemberler koyulduğunu"* anlatır. Yazarın konuya ilişkin aktardığı bir başka söylentiye göre, bu altın kaplama çemberleri Türkler gerçek altın sanmış ve sütunu yakmıştır; ancak altın olmadığını gördükten sonra üzerinde bırakmıştır.

"Sultan'ın Eğlence Bahçeleri" adlı bölümde söz konusu bahçelerin Batılı egemenlerin bahçeleri gibi *"süslü ve görkemli olmadığını"* belirten yazar, *"şarap içmediklerinden"* bu bahçelerde üretilen *"turunç, ayva, incir, limon, kavun, karpuz, dut, elma, ayva ve kiraz gibi nadir meyvelerle"* eğlendiklerini anlatır. Bu meyveler, sarayın gereksinmesini giderdikten sonra kalanlar "hiç utanç duymadan satılır" belirlemesini yapar.

Yazarın öne sürümüne göre, sultan bu meyvelerin dışında *"kar ve buz satarak da çok büyük paralar kazanır."* Yazar anlatımına göre, "Karabal" adlı bir eğlence bahçesini bizzat görmüştür. Burada *"adlarına acemi oğlanı denilen çok sayıda öşür vergisi karşılığı devşirilen Hıristiyan gençler çalışmaktadır. Başlarında onlara talimat veren bostancıbaşı vardır."*

Schweigger, "Binbirdirek" (Zisterna) adlı yeraltı su sarnıcını ayrıntılı öyküler. Burada 224 adet güzel taş sütun vardır. Türkler su gereksinmesini gidermek için, Rumlardan kalan yapıların yanı sıra yeni görkemli yapılar yaptırtmış; su boruları döşemişlerdir. Su sorunları yoktur. Yazarın bu anlatımına bakarak, İstanbul, geçmişi özlemle anabilir.

Yazarın "İstanbul'daki Tuhaf Hayvanlar" ara başlığı altında yer alan anlatımı uyarınca, Atmeydanı'nın yakınında "içinde her zaman on dört aslan bulunan Aslan Evi vardır." Ayrıca, kentte leoparlar, tuhaf kediler, yabani eşekler bulunmaktadır.

Schweigger'in betimlemesi uyarınca, *"bedesten denilen muhteşem alışveriş merkezinde uzak ülkelerden getirilen her türlü değerli mal bulunur."*

Yiyeceklerin dışında, at koşumundan en ayrıntılı gereksinimleri gidermeye yönelik bütün mallar pazarlanır. Türkler *"deri işlerinde ve işlemeciliğinde, salt bu işte, öbür ulusları geride bırakırlar."*

Salt dericilikte bile olsa, yazar, Türklerin beceri ve yeterliliklerini övgüyle anar.

Bedesten, yazarın öne sürümüne göre, *"efendi ve beylerin hazinelerini ve paralarını yatırdıkları ve sakladıkları"* güvenli bir yerdir.

Yazar, haremin bulunduğu Eski Saray'a ayrı bir bölüm ayırır. Harem öteden beri ilgi ve merak konusu olan gizemli bir kurumdur. Yazarın gözlemine göre, hareme padişahtan başka pek kimse girip çıkmaz. Padişahın eşi hizmetçilerinin ve *"sarayda çok sayıda bulunan hadımların"* eşliğinde gezintiye çıkar.

Schweigger'in aktarımına göre, "Yedikule", söylenti uyarınca, padişahın hazinelerini sakladığı yerdir. Görkemli bir yapı olan Darphane'de çalışan para basım ustaları "sadece Rumlardır." Eski dönemden kalan yapılar arasında Yedikule'nin dışında *"Ayasofya, Tekfur Sarayı ve Darphane varlığını korumaktadır."* Tekfur Sarayı'nda Hıristiyan tutsaklar tutulmaktadır.

"Galata Kenti" adlı bölümde anlatıldığına göre, Galata'nın adı Pera'dır. Bu sözcük "geçit, geçiş veya üst geçit" anlamı taşır. Burada çoğunlukla balıkçılıkla geçinen Rumlar yaşar. Yapıların çoğu Cenovalılardan kalmadır; burada yaşayan az sayıda Türk ticaretle uğraşır. Venedikli tüccarlar Galata'da iş yapar, eğlenirler.

Rumlar eski soylulardan geldiklerini savlarlar; ne var ki, bu savlarını pek sesli dillendiremezler. Din bakımından Roma öğretisine bağlı olan Galatalıların çok sayıda kilisesi vardır. Bu kiliseler arasında San Francesco Kilisesi, San Pietro Kilisesi, Kadınlar Kilisesi ünlülerin başında gelir.

Schweigger, İstanbul'da yaklaşık 20.000 Musevi yaşadığını da işitmiştir. Bunlar çoğunlukla surlardan padişahın sarayına değin uzanan alanda kendi içlerinde kapalı olarak yaşarlar.

Tersane yakınlarında *"hepsi zavallı Hıristiyan olan sultanın tutsaklarının, uşaklarının konutlarının bulunduğu Aziz Paulus yapısı vardır."*

Tophane'de Türklerin savaşlarda elde ettikleri büyük toplar bulunmaktadır. Üzerlerinde İspanyol, Fransız, Avusturyalı ve Macar egemenlerin armaları bulunan bu toplar, *"Türklere görkem, yabancılara da korku versin diye oraya koyulmuş"* gibidir.

Karadeniz'e doğru bir yerde *"Yedi Uyuyanlar'ın uyuduğu söylenir"*; ancak yazarın kanısınca *"tarihsel olarak bu doğru değildir; çünkü bu yedi Hıristiyan erkek Efes kenti yakınlarındaki Celio Dağı'nda 296 yıl uyumuştur."*

Karadeniz kıyısında ünlü tutukluların konulduğu Kara Zindan'da (Anadolu Hisarı) "seçkin tutuklular" tutulur. *"Bu zindanda İmparator Ferdinand'ın elçisi Ferdinandus Maluecius 1548 yılından itibaren iki yıl yatmıştır."*

Anadoluhisarı, Schweigger'in adlandırması uyarınca, seçkin tutukluların koyulduğu Kara Zindan, belleğim beni yanıltmıyorsa, Goethe'nin *Götz von Berlichengen* adlı dramasında da geçer. Belki de söz konusu zindanda seçkin tutukluların tutulmasından ötürü, Goethe bu yapıtında Götz'ü, *"Burada bulunmaktansa Türkiye'deki Kara Zindan'da bulunmayı yeğlerim,"* diye konuşturur.

"Üsküdar'da Yaşayan Asyalılar Yabanıl ve Kıt Akıllıdır"

Schweigger, "Üsküdar Halkının Türü" bölümünde betimlemelerini şöyle sürdürür: Eski adı "Khrysopolis" (Altınkent) olan Üsküdar çekici ve büyük bir pazardır. Üsküdar, Farsçadan Yunancaya geçen bir sözcüktür. Burada Türklerce yeğlenen dayanıklı atlar satılır. Üsküdar pazarında Şemsi Paşa adında şiirleri ve taşlamalarıyla ünlü bir Türk şairi vardır.

Söylentiye göre, Sultan Selim, söyleşisini ve şiirlerini sevdiği için, "özellikle içki sofrasına" Şemsi Paşa'yı çağırmış. Şimdiki padişahın da Şemsi Paşa'dan hoşlandığı söylenmektedir.

Üsküdar'dan yarım saat uzaklıkta "Khalkedon" (Kadıköy) bulunur. Burada bulunan Yunan kilisesinde *"455 yılında İmparator Marcianus döneminde çok sayıda sapkına karşı Hıristiyan konsili"* toplanmıştır. Bu yüzden burada *"kendisine altmış kilise bağlı olan"* bir metropolitlik bulunur.

Kadıköy, çok önceleri "Prokerastis", Türkçesiyle "körler kenti" adını taşımıştır. Kadıköy'e körler kenti veya körkent denmesinin nedeni, *"bu kentin kurucularının Bizans'ın daha rahat ve daha iyi bir seçenek (veya fırsat) olduğunu görememiş ve anlayamamış olmalarıdır."*

Yazar, Boğaz'dan çok sayıda öküzün yüzerek geçtiğini gördüğünü belirtir ve ekler: *"Boğaz'a Bosporos denir. Bosporos, öküz geçidi demektir."*

Schweigger'in Üsküdar'ın nüfus yapısını anlattığı bölüm, Avrupa veya Batı merkezciliğin tarihinin ne denli derin olduğunu ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Yazarın yargılayımı ve anlatımı uyarınca, *"Üsküdar'da yaşayan Asyalılar, bütün Doğulular gibi, siyahtır. Dilleri Avrupa'da konuşulan dillerden kaba ve köylücedir. Giyim kuşamları iğreti ve rasgeledir; incelik ve düzenden yoksundur. O giysiler içerisindeki insanlar vahşi, öfkeli ve kıt akıllıdır; bu nedenle onlara Euxini, yani, siyahlar değil; Axeni, bir başka deyişle, 'sevimsiz, kana susamış kişiler' denmelidir."*

Yukarıdaki söylem, oryantalizmin kurguladığı ve hakikat olarak sunduğu her türlü kalıp düşünceyi ve öne sürümü içermektedir. Bunlar arasında Asyalı veya Doğulu genellemesi, Asyalılara/Doğululara mal edilen kaba sabalık, vahşilik, kana susamışlık ve akıl yoksunluğu sayılabilir.

Bu çok katmanlı söylemde Doğulu insan tipinin sokulduğu kalıp ve tümel yargı, Voltaire, Kant, Herder ve Hegel üzerinden günümüze değin ulaşıyor; küçük iyileştirici anlayış değişiklikleri asıl yargıları değiştirmeye yetmiyor.

Ayrıca, Üsküdar'da sultanın annesine ait olan *"tutsak Hıristiyanlar da yaşamaktadır."*

Yazarın değerlendirmesi uyarınca, Yunanlılar bu kente "is tin polin", yani "kent derler"; Türkler de benzetim yoluyla Yunanca "Stambol" için İstanbul derler. Fakat her iki adlandırma da yanlıştır; çünkü İstanbul'un "kıyılarında köylüler yaşamaktadır." Bu köylüler, İstanbul'a İstanbul değil, yalnızca "kent" veya "şehir" derler.

Bu açıklamalardan her sağduyulu insan, İstanbul'un büyük değişime uğradığını anlayabilir. Gerçi kentte hâlâ *"şarap, ekmek ve öbür yiyecekler boldur; düşünsel veriler, birikim ve dinsel selamet ve hakiki inanç azalmıştır. Türklerin dehşeti ve sapkın inançları, Hıristiyanların, Rumların ve Müslümanların gerçek Tanrı inancını karartacak ve ortadan kaldıracak denli"* baskınlaşmıştır.

Bu nedenle, İstanbul, aynı Kudüs gibi *"Hıristiyan dünyasınca tövbeye çağıran ve bizim günahımızı algılamamıza katkıda bulunan bir*

vaiz gibi düşünülebilir. Günah işleyenler onun önüne böyle çıkmamalıdır." Tanrı, cezalandırma yöntemini değiştirmemiş, günahkâr Hıristiyanlar "açlık ve salgınlardan" bir sonuç çıkarmayınca, *"onların başına savaşı ve ülkelerinin yakım yıkımını bela etmiştir."*

İstanbul'da da aynı durum yaşanmıştır. Buradaki Hıristiyanlar akıllanmayınca, Tanrı onların başına *"Sultan Mehmet'in şiddetini"* sarmıştır. Sultan Mehmet, bu kenti 1453'te egemenliği altına almıştır. "Düşman", kenti elli dört gün boyunca kuşatma altında tutmuş ve 29 Mayıs günü kenti ele geçirmiştir. Bu sırada "anlatılamaz keyfilikler" yaşanmıştır. *"Tutsak alınan altmış bin Rum boğularak ölmüş; kadınlar, genç kızlar ve oğlanlar görülmemiş ahlaksızlığa zorlanmışlardır. Anne babalarının önünde çocuklar paramparça edilmiş; tapınaklar, Tanrı evleri, utanmazlık ve ahlaksızlıkla kirletilmiş ve genelevlere dönüştürülmüştür."*

Yazarın aktarımına göre, İstanbul'da yaşanan acıları, çeşitli kötülükleri, günahları, putperestliği, kibri, gururu anlatmak olanaksızdır. Bu kötülüğün nedeni, kaynağı bellidir; yakıcı yıkıcı Türklerdir.

Schweigger'in öne sürdüğü bu ve benzeri savlar ta 1076'dan beri sürekli yinelenen ve Haçlı Seferleri'yle pekiştirilen imgelere dönüştürülerek, Batı'nın kolektif belleğine yerleştirilmiştir.

Avrupa'nın Terörcüsü Türkler, Hıristiyanlara Birlik Olmayı Öğretiyor

Schweigger, "Türk İmparatorluğunun Yararı ve Zalimliğinin Nedenleri" adını taşıyan bölümde yukarıda anlattığı nedenlerden ötürü Türk imparatorluğunun yönetim ve savaş gücünü anlatmayı gerekli gördüğünü belirtir. Kendisi gibi yalnızca üç yıl Türklerin ülkesinde yaşamanın, onların tarihini tam olarak yazmaya yetmeyeceğini dile getiren yazar, *"Türkiye'de para olmaksızın pek önemli bir şey yapılamayacağını, kendisinin de parası olmadığını"* vurgular.

Bu olumsuz duruma karşın, Türk yönetimini ve savaş sistemini eksiksiz yazmaya uğraşmıştır. Öte yandan, tüm çabalarına karşın, devletin işleyişini yeterince kavrayamadığını belirten yazar, kendi ülkesinin geleneklerini ve yasalarını tam olarak öğrenme olanağı bulamadığını belirtir.

Schweigger, *"Laonikos Khalkondiles, Niketas, İovios, İgnatios Sansovinos, Menaunius ve diğerleri gibi, ünlü Türk tarih yazıcılarının Türklerin yapıp etmelerini ayrıntılı olarak ve hakikat ilkesine uygunluk"* temelinde anlatmamıştır. Yazar, kendi savı uyarınca, Türklerin ülkesinde bulunduğu sırada *"gördüklerini ve işittiklerini"* yazmıştır. Okuyucular, yazarın bu tutumunu anlayışla karşılamalıdır; çünkü yazar *"salt para ve dilden yoksun olmakla kalmamış, aynı zamanda güvenilir insanlar ve diğer fırsatlardan da yoksun kalmıştır."*

Yazarın yargılaması veya değerlendirmesi uyarınca, *"Türk imparatorluğu başka hiçbir imparatorluk veya monarşi ile örneğin, Asur, Pers, Bizans ve Roma imparatorluklarıyla karşılaştıramaz."* Bu sayılan imparatorluklar veya monarşilerde, yazarın öne sürümü uyarınca, *"Türk yöneticilerde olduğu kadar çok düzensizlik ve zalimlik"* olmamıştır. Örneğin, sayılan imparatorlukların hiçbiri, Türk imparatorluğu gibi , *"kardeş katli ile lekelenmemiştir."*

Yukarıda aktarılan bölümden de görüleceği üzere, "Türk imparatorluğu hiçbir imparatorluluğa benzemez," öne sürümüyle Türkler her şeyin en olumsuzu, karşılaştırma yapılamaz kötülük simgesi olarak ulamlanmaktadır. Böylece daha önceki birçok kaynak yoluyla Avrupa'ya aktarılan ve Avrupa'nın ortak belleğine yerleşen imgeler tekilleştirilmektedir. Bu yaklaşımla tarihte birçok imparatorluk veya krallıkta iktidar ve zenginleşmek amacıyla yapılagelen kardeş ve/veya baba katli, sanki sadece Türklere özgü bir davranış biçimi olarak gösterilmektedir.

Salt Türklere özgüleştirilerek tekilleştirilen imgelerin başında "kardeş katli" gelmektedir. Yazar konuya ilişkin şu değerlendirmeyi yapar: Osmanlılar, *"kardeş katlini, tanrısal bir hakmış gibi kabul etmektedir. Bunun anlamı şudur: Gökte tek Tanrı ve yerde tek hükümdar. Bu nedenle Türk imparatorluğu düzenli ve yasalara dayalı bir ülke olarak tanımlanamaz. Devletin hakkaniyete dayalı bir imparatorluk olmaması, başka imparatorlukların topraklarını ihlal etmeleri sonucunu doğurmaktadır."*

Yukarıdaki gerekçeden ötürü yazar, Türkleri *"imparatorlukların ve devletlerin yıkıcısı"* olarak görür. Yazarın aktarımı uyarınca, *"kendisine Tanrı'nın öfkesi ve kırbacı adını veren Attila'yı Timur izlemiş-*

tir. Üçüncüsü Türk, 'Terror Europae' (Avrupa'nın terörcüsü) adıyla korkuyu Avrupa'ya sokmuştur. Bu Türk adı, yıkıcı olmanın ötesinde başka bir anlama da gelir: 'Vahşi, hayvani, zalim.' Böyle olduğu için Türkler, kendilerine 'Türk' denildiğinde alınmaktadırlar."

Schweigger, Bu bağlamda Avrupa'nın dolayısıyla Almanya'nın ortak belleğine olumsuzluklar toplamı olarak yerleşen ve Asyalı yıkıcı dalgalar olarak ulamlanan Hunlar-Moğollar-Türklerden oluşan zinciri tamamlıyor. Bu üç topluluk, Doğululuk, yakıcılık, yıkıcılık, sapık inançlılık, barbarlık gibi bağlayıcı ve bütünleştirici imgelerle özdeşleştiriliyor.

Böylece tehdit ve korku kaynağı olarak görülen Türkler ortak bellekte bulunan olumsuz imgelerin güncelleştirilmesi yoluyla, olduklarından daha olumsuz gösterilebiliyor. Düşman olarak tarihsel süreklilik taşıyan çizgiye sokuluyor. Bu anlamda hem Hunlar ve Moğollarla bütünleştiriliyor, hem de aşılmaz acımasızlık ve barbarlıklarıyla tekleştiriliyor.

Yazar, Türkleri "Avrupa'nın terörcüsü" olarak nitelendirmek suretiyle, oryantalist söylemde "İslam eşittir terör" biçiminde sıkça kullanılan bağlamda Türkler ile İslam'ın özdeşleştirilmesine de ortam hazırlamıştır. Özellikle bu imge, son zamanlarda propaganda amacıyla ve korku verici bir retorik eşliğinde güncelleştirilmektedir.

Yazar, öne sürümlerini pekiştirmek amacıyla, Türklerin kendi aralarında, *"Osmanlı'nın ayak bastığı yerde ot bitmez!"* biçiminde bir atasözleri olduğunu belirtir. Bu atasözünü Türklere uyarlayarak, Türklerin ayak bastığı yerler *"kurudu, ot bitmedi"*; *"Osmanlı egemenleri ele geçirdikleri yerleri yakıp yıkmaktan, bozmaktan başka bir şey yapmadılar"* biçiminde genel yargılar üretir.

Schweigger, Türklere ilişkin genellemelerini ve yargılamalarını şöyle sürdürür: *"Asya'da başladılar, görkemli kentlerin bulunduğu Yunanistan'ı, güçlü krallık Macaristan'ı acımasızca yakıp yıktılar, bozuma uğrattılar."*

Yukarıdaki alıntı, Türk imgesinin süreklileştirilmesini kanıtlamak bakımından oldukça somut bir örnektir. Örneğin, Johann Gottfried Herder, iki yüz yıldan fazla bir süre sonra kaleme aldığı *İnsanlığın Oluşum Tarihinin Felsefesi* adlı yapıtında Türkleri *"Avrupa'ya yabancı bir halk"* olarak ulamlar.

Anılan düşünür, söz konusu yapıtında Türkler için, *"Türkistanlı Türkler, üç yüz yıldan fazla bir süredir Avrupa'da bulunmalarına karşın hâlâ Avrupa'ya yabancıdırlar,"* değerlendirmesini yapar. Bir filhelen olan Herder'in kanısınca, Türkler *"Avrupa'nın en güzel ülkesini çölleştirdiler. Bir zamanların akıllı Yunan halkını sadakatsiz ve aşağılık barbarlar durumuna soktular."*[98]

Yukarıdaki alıntıyla yazarın öne sürümleri karşılaştırıldığında, Türklerin Yunanistan'a yaptığını öne sürdüğü kötülükler ve kalıcı sonuçlara yol açan yıkımların daha sonra Herder tarafından felsefileştirildiği açıkça görülebilir. Benzer görüşler Hegel'de de vardır.

Öte yandan, yukarıda yer alan atasözüne ilişkin şu açıklamayı eklemek gerekiyor. Yazar, yanlı bir tutumla, yaşadığı dönemde Almancada bilinen Sırp kökenli bu atasözünün Türkler arasında kullanıldığını öne sürmekte ve Türklere mal etmektedir. Andığı atasözünün aslı "Türklerin ayak bastığı yerde ot bitmez"dir. Aynı atasözü Sırpçadan Almancaya ve diğer Avrupa dillerine de geçmiştir. Bu atasözünün Almancası şöyledir: "Wohin der Türke sein Fuss hinsetzt, waechst kein Gras mehr"[99]

Yazara göre, Türklerin kıyıcılığı, acımasızlığı salt yabancılara karşı değildir; Türkler, *"en küçücük bir kuşku duyduklarında akılları ve eylemleriyle imparatorluğu korumuş ve kollamış olan kendi insanlarını da zalimce boğarlar, öldürürler."*

Yazarın sözleriyle, *"bu zalim imparatorluğun güçlüleri ayaklanmadığı sürece varlığını sürdürmesine şaşmamak gerekir."* Bu olumsuzluklara karşın, *"yüce Tanrı, öfkesinin kırbacı olan Türk'ü Hıristiyanlığa korku salması için tutmaktadır."*

Bununla birlikte, Tanrı, Türkleri yalnızca korku salması için değil, *"Hıristiyan dünyasının onur ve erdem için uğraşması amacıyla bir fırsat olarak sunmaktadır. Çünkü bu Türk kırbacı ortadan kalktığı zaman, Hıristiyanlar kendilerini güvende duyumsar ve kimseden çekinmez. Türk'ün korkusu ortadan kalksa, Hıristiyanlar birbiriyle savaşır; birbirinin kanını dökerler. Bu nedenle Türkler, Hıristiyanlara birleşmeyi öğretiyorlar."*

Yazarın bu değerlendirmesi bir yandan özeleştiri, açık bir uyarı olarak yorumlanabilir. Öte yandan da söz konusu söylemin imge oluşturucu gücü oldukça yüksektir.

Yazar imgesel değerlendirmeler içeren görüşlerini sürdürür: Türk, Macaristan'a yuvalanıp, Roma İmparatorluğu'na (Almanya'ya) komşu olunca, *"bu vahşi, çılgın domuzun (Türklerin – OBK) Roma İmparatorluğu'nu çiğneyip darmadağın etmemesi için, iki tarafın egemenleri buluştular."* Bunlardan biri olan Sultan Süleyman *"kana susamış bir zalim ve savaşçıdır; onun karşısında korkusuz, değerli imparator V. Karl vardır."*

Sultan Süleyman'dan sonra gelen Sultan Selim, "bilge ve kurnazdır"; Tanrı, onun karşısına yine "dindar, bilge ve kurnaz" imparator II. Maximilian'ı çıkarmıştır.

Bu karşılaştırmadan sonra, dönemin padişahı Sultan III. Murat'ı övgüyle anlatan yazar, bu padişahın *"iğrenç görünümüne karşın, ahlaklı, ölçülü, adaletli özelliklerini ve bunların yanı sıra para ve altına doymayan biri"* olduğunu vurgular.

Sultan III. Murat, yazarın değerlendirmesi uyarınca, *"kitaplarına yoğunlaşmış, kılıcı bir yana itmiştir; savaşmaya istekli değildir."* Kılıç kalkan savaşmak istediğinde de Tanrı onu İranlılara karşı yönlendirmiştir. Böylece de Avrupa'daki Hıristiyanları hiç olmazsa belli bir süre rahat ettirmiştir.

Yazarın, bir Türk padişahı bu olumlu değerlendirmesi, farklı yorumlara açıktır. Yazar, Sultan Murat'ı gerçekten kitap okumaya önem verdiği için mi, yoksa kitaba çok zaman ayırıp, Hıristiyanlarla savaşmadığı için mi övmektedir? Bu sorunun yanıtı açık değildir; ama yine de şu söylenebilir. III. Murat zayıf kişilikli bir padişah olduğu ve savaşa yatkın olmadığı için, ikinci yaklaşım, yazarın tutumuna daha uygun görünmektedir.

Yazar bu bağlamda Sultan Murat'ın unvanlarını uzun uzun aktarır. Aktardığı unvanlar arasında "Hıristiyanlığın yıkıcısı" da vardır. Yazarın söyleyişiyle, cüsseli ve sağlıksız bir rengi ve uzun, öfkeli, çengel burunlu biri olan bu padişah, *"sağlıksızdır ve iğrenç bir hastalığa"* tutulmuştur. Babası gibi "şarap düşkünü" değildir. Adalet uygulamaya çalışan bir hükümdardır.

Bunun yanı sıra kendi adamlarına eziyet etmekten de çekinmez. Gözünü kırpmadan paşaları idam ettirmektedir. Bu padişah 1574 yılında tahta çıkmıştır. Kendisi İstanbul'a gelene değin babasının ölü-

mü gizli tutulmuştur. En büyük oğul olmasından dolayı padişah olarak orduya ve halka tanıtılmış, yeniçerilerin ve devletin üst yöneticilerinin desteğiyle gösterişsiz bir biçimde tahta çıkmıştır.

Yazarın anlatımı uyarınca, Türk imparatorluğunda bir hükümdar tahta çıktığında ordunun, özellikle de yeniçerilerin gelirlerini iyileştirmek gelenektir. Anılan padişah da bu geleneği sürdürmüştür. *"İtaatsizleri ve kuşkuluları itaate zorlamak amacıyla koyun bağırsağından yapılan boğma ipini"* kullanmaktan geri durmamıştır.

Bu yolla padişah olduktan sonra *"baba tarafından olan beş küçük kardeşini iple boğdurtmuştur. Sadece anne ve baba tarafından öz olan tek bir kardeşini"* bağışlamıştır. Bu işte sağır dilsizleri kullanmıştır. Bu öz kardeşi bağışlamasının nedeni, onun padişaha yalvararak, ne kendisine, ne de imparatorluğa karşı herhangi bir eylem içerisinde olmayacağı sözünü vermesidir. Fakat *"Türklerin papası olan baş müftü, bağışlamasına karşı çıkarak bir fetva yayımlamıştır."* Söz konusu fetvaya göre, *"dünyanın iki güneşe gereksinmesi yoktur. Osmanlı İmparatorluğu'nun da iki padişaha gereksinmesi yoktur. Bu fetva, o zavallı çocuğun canına mal olmuştur."*

Türklerin acımasızlığının ve öldürücülüğünün en açık kanıtı olarak değerlendirilen veya öyle gösterilen "kardeş katli", burada da uzunca öykülenen bir motiftir.

Yazarın aktarımına göre, Sultan III. Murat'ın kardeşlerini öldürtmesinden ötürü, *"hak hukuk bilenler, bu imparatorluğun hukuksal temelinin olmadığını, korkunç bir tiranlık olduğunu"* düşünmektedir. Bu yüzden, *"bir kimse Türk imparatorunun kardeşi olmaktansa, domuzu olmayı yeğlemelidir; çünkü Türkler domuz kesmedikleri ve yemedikleri için, domuz olmayı yeğleyen, öldürülme kaygısı duyumsamamalıdır."*

Schweigger, *"bir Türk imparatoru öldüğünde ve ölümü açıklandığında, yeniçerilerin gelenek olarak kentte rasgele yağmalama eylemlerine girişme özgürlüğüne sahip olduklarını"* öne sürer. Çoğu kez *"kanla karışan"* bu yağmalamalardan öncelikle *"saygın beylerin ve paşaların evleri nasibini alır."*

Schweigger, III. Murat'la ilgili bir söylentiye de yer verir. Söylentiye göre, Sultan Murat *"ne Türk'tür ne de padişahın kanındandır; bir Yahudi çocuğu olarak dünyaya gelmiştir."* Sultan Selim'in karı-

sı çok sayıda kız doğurduğu için, karısına, *"Ya bir oğlan doğurursun, ya da yaşamınla ödersin!"* demiştir. Bundan kısa bir süre sonra kadın yine bir kız doğurur ve yoğun korku yaşar. Bu arada bir Yahudi kadın, onun yardımına koşarak, *"Önceki gece bir Yahudi kadın bir oğlan doğurdu; bu Yahudi kadın oğlanla kızı değiştirebilir,"* der. Padişahın karısı bu öneriyi kabul eder ve kızını Yahudi oğluyla değiştirir. Sultan Murat bu oğlandır.

Schweigger'in öne sürümü uyarınca, yukarıda açıklanan nedenden ötürü Türkler, Sultan III. Murat'ın *"son padişah olduğuna, Osmanlı soyunun tükendiğine ve onun yönetimi döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılacağına"* inanırlar.

Schweigger, "Sultanın Yemeği" ara başlığı altında şunları aktarır: Sultan yemek yiyeceği zaman *"bağdaş kurarak, yerdeki bir minder üzerine oturur."* Bütün yemekler aynı anda servis edilir. Yemekte genellikle *"koyun eti, güvercin, tavuk ve dört veya beş çeşit pilav olur. Balık veya sığır eti yemezler. Balıktan yasak olduğu için, sığır etinden ise alışkanlık olmadığı için uzak dururlar."*

Bununla birlikte, yazar, seçkin Türklerin Avusturya Elçiliği'nde balık ve sığır eti yediklerine tanık olmuştur. Yemekte ayrıca "porselen tabaklarda bol miktarda kavun karpuz, elma, armut, üzüm gibi meyve" yenir. Türkler veya padişah, "şarap içmedikleri" için, bu boşluğu başka içeceklerle doldurarak serinlerler. Genellikle *"şerbet ve taze nar suyu"* içerler.

Padişah, uyurken elinde olmadan birkaç damla kaçırmışsa, *"mutlaka yıkanır; çünkü yıkanmadan ibadethaneye gitmek ve ibadet etmek"* caiz değildir. Yazar, bu bağlamda padişahın hizmetini gören çeşnicibaşı, çuhadar, rikâbdar ve silahtar gibi görevlileri de açıklar. Yazarın aktarımı uyarınca, padişahın hizmetinde olan genç oğlanların başındaki kişi, yani hazinedar paşa, *"oğlanları istismar etmemesi için hadımlaştırılır."*

Burada da daha önce açıklamaya çalıştığım Doğululara mal edilen "sodomik günah" veya "insan doğasına ters cinsel ilişki" anıştırısı açıkça görülmektedir.

Sarayda Doğu'dan gelen ilaçların bulunduğu bir eczane vardır; ancak *"ne Yunanlılar, ne Yahudiler, ne de Türkler bunları yararlı bir*

biçimde kullanmayı bilirler; ilaçların özelliklerini bilen, okumuş ve kavrayışlı hekimleri yoktur." Yazar, sarayda dört yıl görev yapmış ve kentteki eczaneleri bilen bir Alman'ın verdiği bilgilerden bu sonucu çıkardığını belirtme gereksinmesi duyar. Ayrıca, sultanın eczacıları ve hekimlerinin genellikle Yahudiler olduğunu da belirtir.

Sarayda yaklaşık yüz gencin eğitim gördüğü bir okul vardır. *"Sınır boylarında veya denizlerde yapılan yağmalamalar sırasında tutsak edilen bu yüz çocuk, Türk görenekleri, yazısı ve Muhammet inancının korkunçlukları"* hakkında eğitilir. Bu eğitimden geçirilen ve *"tümü Hıristiyan anne babadan doğma olan bu Hıristiyan çocuklar"* daha sonra sarayda yüksek görevlere getirilir. *"Doğma büyüme Türk olanlar sarayda veya padişahın hizmetinde görev alamazlar. Türkler genellikle vergi toplayıcı, yargıç, yazıcı, hekim olurlar."*

Haremde bulunanlar "hadımlardır"; bunlar çoğunlukla *"beyaz veya siyah Kuzey Afrikalı'dır (Mohren). Kuzey Afrika'nın Arap ülkesinden kendileri de Muhammetçi olan çok sayıda siyah getirilir."* Bunlar da sarayda yükselir. Örneğin, Mesih Paşa bu hadımlardan biridir.

Yukarıdaki alıntı veya aktarımlarda yer alan "anne babalarından zorla koparılan Hıristiyan oğlanlar" ve "Kuzey Afrikalı Arap (Mohren)" anlatımları özellikle öne çıkarılır. Almanca "oğlan derleme" (Knabenlese) anlamına gelen yeniçeri olarak yetiştirilmek için toplanan Hıristiyan çocuklar nedeniyle anne babaların maruz bırakıldığı "anlatımı olanaksız acılar" birçok yazılı veya yazınsal belgede dile getirilir. "Kuzey Afrikalı Arap" anlatımına çoğu kez aşağılayıcı bir anlam yüklenir. Bu aşağılayıcı anlam, özellikle 18. yüzyıldan itibaren Kuzey Afrika'nın Avrupalılarca sömürgeleştirilmesinden sonra iyice pekişir. Zaman zaman Türkler de Kuzey Afrikalı Arap anlamına gelen "Mohren" olarak adlandırılır.

"Türklerin Zaferlerinin Nedenleri Nelerdir?" veya "Türkler Tanrı Tarafından Araçsallaştırılan Nedendir"

Schweigger, "Türklerin Hıristiyanlara Karşı Kazandıkları Zaferlerin Nedenleri" adlı bölümde Hıristiyan dünyasında *"öteden beri Hıristiyanların Türklere karşı bir şey yapamadıkları ve niçin Türk-*

lerin savaşta bu denli şanslı ve utkulu oldukları sorusunun sorulduğunu" belirtir. Yazarın anlatımı uyarınca, Hıristiyanlar arasında, *"Türkler sevimli ve korkusuz bir ayı, Hıristiyanlarsa çekirgedir,"* türünden bir görüş yaygındır. Türklerin *"kentlerini çevreleyen surlar sanki göklere çıkıyormuş, o nedenle alınamazmış gibi"* bir varsayım söz konusudur.

Bu görüşlere katılmayan yazar, Türklerin Hıristiyan dünyasına karşı kazandığı zaferlerin nedenlerini açıklamak amacıyla, Türklerle Hıristiyanların "savaş düzeni" veya orduları arasında bir "karşılaştırma" ile olumlu ve olumsuz yönleri arasında bir ayrıştırma yapmanın gerekli olduğunu dile getirir.

Bu bağlamda belirtmek gerekir ki, yazar karşılaştırma ve ayrıştırma yapma yöntemini seçmekle, bilimsel ve akılcı bir yol izlemektedir. Herhangi bir sorunu çözümlemek için, çok doğaldır ki, önce o sorunun nedenlerini açığa çıkarmak gerekir. Yazarın bu yaklaşımı, kanımca, Aydınlanma'nın belirtisi olarak değerlendirilmelidir.

Yazara göre, Türklerin zaferlerinin ilk ve asıl nedeni, Tanrı'nın *"Hıristiyanlara karşı savaşması ve Türklere zafer kazandırtmasıdır."* Türkler aslında *"Causa instrumentalis"*, Türkçe deyişle, *"araç olan"* veya *"araçsallaştırılan"* nedendir. Bu yargının doğal çıkarımı şudur: Tanrı, *"Hıristiyanları cezalandırmak ve eğitmek için"* Türkleri *"araç ve kırbaç olarak kullanmaktadır."* Bu durumu kavrayamayan sıradan halk yığınları, Türkler örneğinde *"yol açan nedeni"* göremedikleri veya kavrayamadıkları için, *"araçsallaştırılan neden"* ile *"eksi ilkesini"* karıştırmaktadır. Bu tavırlarıyla adeta *"taşlanmaları için taşlara saldıran köpeklere"* benzemektedirler. Asıl nedeni unutup, ikinci veya önemsiz nedenleri aramaya koyuluyorlar.

Schweigger'in anlatımı uyarınca, *"Türklerin gücü büyük olmakla birlikte, Hıristiyanların gücüyle zayıflatılamayacak denli büyük değildir."* Hıristiyanlar bunu gerçekleştirememektedir; çünkü Tanrı gücünü Türklerden yana koymakta, Hıristiyanlara karşı Türkleri desteklemekte, *"onlara zafer kazandırtmaktadır."* Bu yüzden, Hıristiyanlar, Türkleri başlarına bela edene bakmalıdır; çünkü Tanrı Türkleri *"bir kırbaç, bir kamçı, bir balta olarak, günahları süpürüp temizleyen bir süpürge olarak kullanmaktadır."*

Yazar "kamçı, kırbaç, balta, günahların süpürüldüğü süpürge" gibi nitemleri, daha önce irdelediğim Martin Luther'den üstlenmiştir. Bu durum, aradan yaklaşık yüz elli yıl geçmesine karşın, Luther'in oluşturduğu Türk imgesinin Hıristiyanların kolektif belleğinde güncelliğini koruduğunu ortaya koymaktadır.

Schweigger tümüyle dinsel-mistik bir öz taşıyan açıklama modelini sürdürür: Tanrı, Türklerin *"yolunu açmak"* için, *"Hıristiyanlar arasında ikilik çıkarmakta, kardeşi kardeşe, dostu dosta, kenti kente, imparatorluğu imparatorluğa düşürmektedir."* Böylece, *"eşitsizlik, dinsel eşitsizlikten kaynaklanmaktadır."* Hıristiyan prensler veya hükümdarlar yollarını tümüyle şaşırmaktadır.

Bu sözler, bir yandan Tanrı'ya hayıflanma, hatta Tanrı'yı sorgulama belirtisi olarak algılanabilir, öbür yandan da tümüyle dünyasal gerçeklikten uzak bir durum değerlendirmesi olarak değerlendirilebilir.

Yazar Türklerin başarısının nedenlerini aramayı sürdürür: Hıristiyan dünyası, Tanrı'nın desteğini kazanamadığı sürece *"bu düşmana karşı pek bir şey yapamayacaktır."* Bu nedenle, Hıristiyanların başarısı, *"Tanrı'nın tarlasını kaplayan ve meyvelerin büyümesini önleyen tanrıtanımaz öğretiler, sapkınlıklar, dinsizlikler gibi yabani kökünden otların kurutulmasına bağlıdır."* Yazara göre, Hıristiyanların olumsuzlukları bunlarla da bitmemektedir: *"Düzensiz günahkâr varlık, Epikurosçu yaşam, ölçüsüz yeme içme, Tanrı'yı aşağılama, çıkarcılık ve diğer utanç ve günahlar"* Hıristiyan Kilisesi'ni boğmaktadır. Bütün bunlarla Hıristiyanlar adeta *"cezayı dilemekte, kılıcı ve baltayı kendilerine karşı bilemektedir."*

Hıristiyanlar, *"ellerini ve gönüllerini Tanrı'ya açmalı, 'Biz günah işledik; sen de bizi cezalandırdın!' demeli"* ve kendilerini düzeltmelidir. Böyle yaptıkları takdirde, Hıristiyanlar *"Türklerden korkacağına, Türkler Hıristiyanlardan korkmalıdır."* Bu ruhu taşıyan *"yüz Hıristiyan, beş yüz Türk'e"* karşı koyabilecektir. Artık Hıristiyanlar "yalnızca güç bakımından Türklerle eşit duruma gelmeyecek, askerlikte, parada ve kahramanlıkta da Türklerden üstün" olacaklardır.

Schweigger, Türklerin neden güçlü olduğu ve Hıristiyanlığın Türklere karşı neler yapabileceği konusundaki tartışmasını sürdürür. Türk-

lerin sürekli utkularının nedeni, Tanrı'nın onların yanında olmasıdır; çünkü Türkler, inançlarına bağlıdır. Bu Hıristiyanlarda da olmalıdır. Türklerin utkularının bir başka nedeni de itaattir. İtaatkârlıkları, *"ödül, erdem ve gözü peklikten"* kaynaklanmaktadır. Genellikle deneyimli ve gözü pek olanlar akıllıdır. Biri öbürünün onuru ve saygınlığı için büyük bir özveriyle savaşmaktadır.

Yazar övgü dolu değerlendirmelerini sürdürür: Türklerin soyluları, soylulukları ve ünleriyle övünmek yerine şöyle derler: *"Benim babam, köylü, gündelikçi ya da çobandır vb. Ben emeğim, gözü pekliğim ve deneyimim vs. ile bu saygınlığa ulaştım."* Yazara göre de gerçek soyluluk budur. Bundan daha büyük övgü olur mu?

Schweigger, tartıştığı konuların çoğunda "biz-onlar" tümel yaklaşımına dayanan bir karşılaştırma yapmaktadır. Söz konusu tümel yaklaşım, bir yandan Hıristiyanlığı ve Müslümanlığı tümel ve karşıt bütünlükler olarak ele almakta ve düşmanlaştırıcı bir imge oluşturmakta, öbür yandan da Hıristiyan dünyasını bütünleştirme amacını öne çıkarmaktadır.

Yazar, Batı'nın o zamanki dağınıklığını, güçsüzlüğünü dinsel nedenlere dayanarak açıklarken, Türklerin başarısının bir başka kaynağına değinir: Türkler, *"barış zamanında da savaşa hazır yaşarlar"*; her zaman savaşacak durumdadırlar.

Buna karşın Roma İmparatorluğu'nda ordu toplamak çok zordur. İmparatorluk Meclisi toplanacak, para bulunacak, bütün bunlar çok zaman alan işlerdir. İmparatorluk Meclisi'ni toplamakla düşman (Türkler) yenilemez. Meclis *"çalışmalarını sonuçlandırana değin, Türkler yakıp yıkıyorlar. Almanlar hep çok geç kalıyorlar."*

Schweigger'in değerlendirmesi uyarınca, Roma İmparatorluğu'nun, *"Türk imparatorluğu kadar güçlü olmamasının"* bir başka nedeni, *"Alman halkının Türkler gibi sürekli savaşmaya zorlanmamasıdır."* Türkler, savaş veya barış durumu olup olmamasına bakılmaksızın, yaşamlarını sürdürecek ücreti alırlar. Yazar, bu belirlemeden şöyle bir çıkarım yapar: Aldıkları bu para karşılığında *"Türkler, derilerini, bedenlerini ve yaşamlarını satmıştır."*

Roma İmparatorluğu'nda da insanlar yaşamlarını sürdürebilecek bir ücret alabilseler, *"her işi bırakıp savaşa hazır bekler. Böyle bir*

durumda halk mucizeler yaratır." Fakat bu amaca ulaşabilmek için, Hıristiyanlar *"Fransa'da, Hollanda'da birbirlerini yemek yerine, gücünü Türklere karşı çevirmek zorundadır."*

Türkiye'de En Üst Yöneticilerin Canı Daha Büyük Tehlikededir

Yazara göre, Alman ülkesi her bakımdan Türk imparatorluğundan üstündür, gelişkindir. *"Viyana ile İstanbul arasında kalan bütün Doğu Avrupa'yı ve Balkanlar'ı"* Türk ülkesi olarak değerlendiren Schweigger, bu bölgede *"altı kenti, Buda, Belgrad, Niş, Sofya, Filibe ve Edirne'yi"* gördüğünü, bunların hiçbirinin Alman kentleriyle boy ölçüşemeyeceğini öne sürer.

Yukarıda aktarılan bölümden de görüleceği üzere, 16. yüzyılda salt Avrupalılar, Viyana ile İstanbul arasındaki bütün bölgeyi veya ülkeleri, Türk ülkesi veya imparatorluğu olarak değerlendirmektedir. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nun o dönemdeki coğrafi yayılımının Avrupalılarca da kanıksandığını, hatta belli ölçülerde içselleştirildiğini göstermektedir.

Yazarın bir başka öne sürümüne göre, Osmanlı Devleti Avrupa içlerine doğru egemenlik alanını genişletmesine karşın, Türkler sanıldığı kadar güçlü olsalardı, Doğu'da *"İranlılar Türkleri bu denli uğraştıramazdı! Hıristiyanlarda güç değil, istenç eksiktir."* Ayrıca, *"bütün Türkiye'de doğru dürüst kale yoktur; yalnızca fetihler sonrasında dökülmüş yapılar vardır."* Çünkü Türklerin yasası veya töresi, *"Türk imparatorunun sağlam yapılarda veya kalelerde yaşamasına izin vermez; sadece çayırlarda yaşamasına izin verir."* Bu da göstermektedir ki, Türkler *"güçlerini taşa ve duvara değil, yumruğa dayandırmaktadır."* Yazarın övgüyle betimlediği "taş ve duvar" metaforuyla anlatmak istediği durum, yerleşik yaşamdır; kentlilik ve kalıcılıktır.

Schweigger, "Silahları ve Mühimmatı" ara başlığı altında konu hakkında şunları öne çıkarır: *"Türklerin silahları ve mühimmatı, Hıristiyanlarınkiyle karşılaştırılamaz. Türk gezginler yanlarında bir eğri kılıç/hançer taşırlar. Bu ağırlığından dolayı zarar verici bir savunma aracıdır."* Öte yandan, bir Alman atlısı yanında taşıdığı silah ve mühimmat bakımından Türk'ten üstündür.

Yazar, "Türk İmparatorunun Komutanları ve Memurları" adlı bölümde Osmanlı yönetim düzenini ve erk hiyerarşisini anlatır. Vurguladığı bir konu vardır: Osmanlı veya Türk ülkesinde asıl olarak yönetimde en üstte olanların *"canları tehlikededir"*; çünkü *"nasıl ki kötü hava koşulları yüksek binaları etkilerse, aynı şekilde bir kişinin konumu ne kadar yüksekse, canı da o kadar tehlikede demektir."*

Yazarın aktarımı uyarınca, sultan, bu gibileri en küçük kuşkuda öldürür. Bu nedenle de *"öteden beri bilinen bir töredir. Bir kişi, birine bir iftira eder ve bu iftira sultanın kulağına giderse, o kişinin işi tamamdır. Bir biçimde bağışlansa bile, hemen görevden alınır; malına mülküne el konur."*

Yazar, imparatorlukta iki büyük beylerbeyinin, yani Anadolu ve Rumeli beylerbeyinin konumunu, saygınlığını ayrıntılı betimler. Yeniçeri ağası da çok önemlidir; çünkü yeniçerilerin *"büyük özgürlüğü vardır. Bir yeniçeriye hakaret edilemez."* Bunlar, Herodotos'un Kalasirler diye anılan Eski Mısırlılar hakkında *Euterpe* adlı yapıtında anlattığı savaşçılar gibi, *"yumrukları güçlü savaşçılardır."*

Schweigger, kazaskerleri *"Muhammetçi yasalara göre, savaşı, kavgayı ve anlaşmazlıkları karara bağlayan savaş yargıçları"* olarak tanımlar. Türkiye'de iki kazasker vardır: Anadolu ve Rum kazaskeri. Kazaskerler genellikle *"hukuk alanında doktora yapmış başyargıçlardır."*

Burada yazarın kullandığı "Muhammetçi yasa" anlatımına bir kez daha dikkat çekmek isterim. Bu anlatım, giderek Muhammedanizm kavramına dönüştürülerek, hem İslam'ı küçümsemek, hem de oryantalizmi meşrulaştırmak için kullanılacaktır.

Schweigger'in betimlediği toplumsal kümelerden biri de "acemi oğlanları"; sözcüğü Almancaya *"işe yaramaz oğlan"* olarak çeviren yazara göre, *"bunlar Türk hükümdarının imparatorluğun uyrukları olan Macaristan, Eflak-Boğdan, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'daki Hıristiyanlardan her dört yılda bir vergi olarak"* toplanmaktadır. Bu çocuk veya oğlan toplama, *"acıların en büyüğüdür."* Eğer bir Hıristiyan babanın *"iki veya üç oğlu varsa, görevliler bunlardan en işe yarayanını alırlar ve iki üç yüz kadarını İstanbul'a gö-*

türürler." Bunlar, halk ve saray arasında dağıtılır; *"oturup kalmayı, itaati, giyim kuşamı ve konuşmayı öğrenirler."* Bu çocuklar erginlik yaşlarına ulaştıklarında sultanın hizmetine girerler. Diğerleri, İstanbul'da dağıtılır. Bu çocuklar, *"bir koyun sürüsü gibi işe götürülüp getirilirler."* Bazıları Galata'ta okula gönderilir; *"okuma yazma öğrenir ve devlet görevlisi olur."*

Schweigger, burada tutsak olarak Anadolu'da bulunan Macaristanlı Georg veya Georgievits'in anlatımlarını doğrulayan şu açıklamaları yapar:

"Çok büyük bir bölümüyse, Anadolu'da koyun çobanı olarak çalıştırılır. Bunlar; açlık, susuzluk, soğuk, sıcak ve diğer zorluklara alışırlar. Savaşçı olurlar ve savaşırlar. Ayrıca bunlar, kimsesiz olarak hayvanlarla birlikte yaşadıkları için vahşileşirler."

Yazarın anlatımına göre, bunların bir kısmı, *"berberlik, demircilik ve terzilik gibi seferlerde yararları görülen zanaatları öğrenir. Sultan, bunlara her yıl koyu mavi bezden bir elbise dağıtır ve yine her yılın başında bunlara her gün için iki asper ücret ödenir. Ücretleri yıldan yıla iyileşir. Ölen yeniçerilerin yerine bu yabani otlar geçirilir. Yeniçerilerden türeyen çocuklar da yeniçerilerden sayılır."*

Bu acemi oğlanları, *"Rumlara ve Yahudilere çok acılar çektirirler. Tavernalar ve meyhanelerde içip sarhoş olurlar, sağı solu huzursuz ederler. Bunlar böyle sıkı denetim altında tutulmasalar, hiç kimse onlara karşı çıkmaya cesaret edemez; çünkü bunlar çok sıkı biçimde birbirini destekler. Acemi oğlanları ve yeniçeriler kendilerine ayrılan yerlerde yaşarlar."*

Schweigger, "Osmanlı hukuk düzenini ve işleyişini, cezalandırma yöntemlerini" betimlediği bölümde şu noktaları öne çıkarır: Divan, *"sultan ve paşaların katılımıyla hafta üç kez toplanır."* Ancak sultan bizzat toplantıda bulunmaz; bir başka odada *"parmaklıkların ardında bütün toplantıyı"* izler. Paşalar ayrıca kendi konutlarında uzlaşmazlıkları görüşmek ve gidermek için toplanırlar. Bu divan toplantılarına paşaların dışında diğer üst görevliler, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri, kadılar/yargıçlar katılırlar ve *"Muhammetçi yasalara göre, her türlü hukuksal uzlaşmazlığı karara bağlarlar. Yargıçları göreve getirirler veya görevden alırlar."* Bunlardan sonra hiyerarşide *"kent*

yargıcı" olan kadılar gelir. Kadılar, kazaskerlerin yaptığı gibi, *"para cezalarını, bedensel cezaları ve tutuklamaları"* yerine getirirler.

Schweigger suçları ve cezalandırma biçimlerini ayrıntılı betimler. Yazarın betimlemesine göre, bir kimseye *"kazığa oturtularak ölüm cezası"* verildiğinde, bu ceza şöyle uygulanır: *"Kazık, bedeninin bir yanından girer, öbür yanından çıkar."* Bu cezaya çarptırılan suçlu genellikle üç gün içinde gerçekleşen ölüm anına değin *"büyük acılar"* çeker. Bazılarına *"insaflı davranılır, boğazları kesilerek, başları koparılır."*

Vatana ihanet edenler *"kazığa oturtulur; atların arkasında sürüklenir, hırsızların başları kesilir; zina yapanlar denizde boğdurulur; oğlanları kirletenler camilerin minarelerinden aşağı atılarak öldürülür."* Sonuncu suç için uygulanan ceza *"çok seyrek olur"*; çünkü yazarın nitelemesiyle, *"ahlaksızlık diz boyudur."* Ama böyle olmasına karşın, yasalar bu suçun cezalandırılmasını öngörür. Türklerde *"en yaygın cezalandırma biçimi korkunç acı veren falakadır."*

Sahte para basanlar ve yalan yere tanıklık edenler, *"eşeğe tersten bindirilir; kafalarına beyaz, boynuzlu bir şapka geçirilir ve kentin sokaklarında dolaştırılır. Üzerlerine pislik atılır; dövülür. Fahişelik de aynı yöntemle cezalandırılır. Cezalandırılanlar genellikle Hıristiyanlar ve Yahudilerdir; çünkü onlardan başkası pek yakalanmazlar, dolayısıyla da cezalandırılmazlar."*

Yazar, son öne sürümünü kanıtlamak için şöyle bir örnek aktarır: *"Bir oğlanı kirlettiği sırada suçüstü yakalandığı ve Hıristiyanlıktan dönmediği için bir Rum terzi cinsel organı kesilerek, bir minareden aşağı atılmıştır."* Türklerin ayrımcılık yapmadığını gösteren bir başka örnek şöyle: Ayrıca, *"bir Türk Hıristiyanların Tanrı'sını kötülediği için yakılmış ve taşlanmıştır."* Yine bir Yahudi, *"İsa hakkında kötüleyici ve iğrenç aşağılamalarda bulunduğu için, taşlanma cezasına çarptırılmış, ancak rüşvetle cezası ertelenmiştir."*

Bu son örnek, Avrupa'da yaygın bir imge olan rüşvet ve çürümüşlüğü göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Türkler arasında ahlak çökümünü anlatan başka örnekler de vardır: Yazarın aktarımı ve yargılaması uyarınca, Türklerde *"sahte tanıklık çok geçerlidir; çok sahte tanığı olan, genellikle kazanır. Tanıkların sakallı olması yeğlenir;*

çünkü sakal inanılırlığı ve güvenilirliği artırır." Bir uzlaşmazlık durumunda taraflardan birinin tanığı *"yargıca sakalını göstererek ve eliyle okşayarak, 'Böyle saygın bir sakalı olan dürüst/namuslu bir adam yalan mı söyler?' diye sorar."* Türkçedeki "Sakalım yok ki sözüm tutulsun!" atasözü böyle yerleşmiş olmalıdır.

Yazar, sokaklarda olagelen küçük anlaşmazlıklarda genellikle camilerde *"sokak mahkemeleri"* tarafından anlaşmazlığa düşenlerin barıştırılmalarını *"övgüye değer bir görenek"* olarak değerlendirir. Yargılamaların çabukluğunu, mahkeme giderlerini azalttığı için över, bunun yanı sıra acele kararı her zaman hakikati yansıtamayacağı için yerer.

Yazar, hükümdarın önemli konularda Almanya'daki "imparatorluk meclisi" ile karşılaştırılabilecek "büyük divanı" da toplar. Burada çok çabuk karar alınır ve uygulanır. Bu bağlamda bir karşılaştırma yapma gereksinmesi duyumsayan Schweigger, örneğin, Türk saldırılarıyla ilgili olarak Almanya'da bir imparatorluk meclisi toplanana ve aldığı kararları uygulayana değin, Türklerin *"sefere çıktıklarını, kentleri ve köyleri yağmaladıklarını, bu eksikliğin bilinmesine karşın giderilmediğini"* öne sürer.

Yazara göre, Türkler *"hukuku uygulamada çok hızlıdır."* Yargıçlar kentte dolaşır; *"Hıristiyan veya Türk olduğuna bakmaksızın"*, tartıyı tutturmayan, haksızlık yapan esnafı *"dükkânından sürükleyerek dışarı çıkarır ve ayak altlarına sopayla vurarak"* cezalandırır

"Türklerin Zaferi" adlı kısa bölümde Schweigger, Türkleri Romalılarla karşılaştırır. Yazarın değerlendirmesi uyarınca, Romalılar zaferi kazandıktan sonra *"büyük bir görkemle kente girerler."* Türkler ise, *"düşmana karşı sefere çıkarken çok görkemli davranırlar."* Bu davranış yazara göre, *"Birisi mezarın üzerinden geçtikten sonra çığlık atmalıdır!"* (Agere thiumphum ante victoriam) deyişiyle, bir başka biçimde söylersek, "Türkler, henüz kazanmadıkları zaferi kutlarlar," açıklamasıyla nitelendirilir.

"Türkler Nasıl İbadet/Dua Edeceklerini Bilmezler"

Schweigger, yapıtının "Türklerin Tanrı İnancı, Muhammet'lerinin Gelişi" adlı bölümünde dinleri birbiriyle karşılaştırır. Ona göre,

"Muhammetçiler", bir başka deyişle Türkler, üç dini de (Yahudilik, Hıristiyanlık, Müslümanlık) tanrısal veya göksel dinler olarak değerlendirir. Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın ortaya çıkışını ve yayılışını öyküleyen yazarın anlatımı uyarınca, *"Tanrı Yasası anlamına gelen Kuran'ı Tanrı Peygamber Muhammet'e vererek, onu Kuran'ı dünyada yaymakla, Kuran'a inanmayanları kılıçla ve her türlü acımasızlıkla cezalandırmakla görevlendirmiştir."*

Öte yandan, Türkler *"kutsal üçlüyü"*, yani, *"baba Tanrı, oğul Tanrı ve kutsal ruhu kabul etmezler."* Böylece, *"asıl tanrısal övgüyü, Tanrı'ya değil, bu kutsal özellikleri bilinmeyen bir tanrıya atfederler."* Türklerin *"kutsal kitapları ve kutsal peygamber övgüleri Arapçadır."* Türkler, bu kutsal kitaptaki *"yanlışlıkları, Hıristiyanlara mal ederler."* İslam peygamberinin dünyaya gelişini, *"günahların cezalandırılması için gerçekleşen"* korkunç bir olay olarak niteleyen yazar, halifeleri *"Ebubekir, Ali, Osman ve Ömer"* olarak sıralar.

Schweigger'in "Kuran'ın İçeriği" adlı bölümde öne sürdüğüne göre, *"bütünlükten yoksun/düzensiz ve karmakarışık olan Kuran, anlaşılmaz, dağınık ve kavranılamaz"* bir kitaptır. Kuran'ı ancak Tanrı'nın anlayabileceği yorumunu yapan yazarın kanısı uyarınca, Kuran'da söylenen, *"Allah birdir ve ondan başka tanrı yoktur. Allah her yerdedir ve her şeye kadirdir,"* söyleminin oldukça yalın olduğunu ve bunu bir "bir aptalın bile anlayabileceğini ve böyle bir sözü kimsenin inkâr edemeyeceğini" dile getirir.

Yazar, bu anlaşılabilir değerlendirmeden sonra, bütün ortaçağa özgü düşman bir yaklaşım sergiler ve hiçbir biçimde kabul edilemez şu suçlayıcı genellemeyi yapar: *"Kuran'ın diğer bazı bölümleri Muhammet'in kendisinin uydurduğu kaba, çirkin bir yalandır."* Schweigger, alaycı bir anlatımla çirkin değerlendirmeyi devam ettirir: *"Muhammet sık sık göğe çıkmış, Tanrı ile önemli konularda görüşmüş; ondan bütün tanrısal buyrukları almış, gökyüzü ikiye bölünmüş ve aşağı düşmüş."* Kuran'da yer alan *"on iki bin sözden ancak üç bininin hakiki"* olduğunu süren yazar, İslam'ın beş koşulunu sayar.

Schweigger'in aktarımı uyarınca, "Muhammet'in, güç ve saygınlık bakımından diğer peygamberleri geride bıraktığı" savı doğru değildir. Yine yazarın öne sürümüne göre, Hz. Muhammet, *"Allah tek-*

tir; oğlu yoktur; çünkü karısı yoktur," diyerek hakikati tersyüz etmiştir. Bununla birlikte, *"İsa, Tanrı'nın sözüdür,"* diyerek, hakikati dile getirmiştir. Yazar, bu olumlu belirlemeden sonra en ağır hakaretleri sıralar. Ayrıca, Müslümanlar, yazarın belirlemesi böyle, kendilerine güvenmedikleri ve *"arsız yalanlarının gün ışığına çıkacağından endişe ettikleri"* için, Hıristiyanlarla dinsel konularda tartışacak durumda değildir.

İslam inancına göre, *"Muhammet'in öğretisi için çarpışanlar, yaşamını tehlikeye atanlar ve düşmanı yağmalayan, yakıp yıkanlar, Tanrı'nın merhametini kazanır,"* söylemi, yazarın değerlendirmesine göre, tümüyle gerçekdışıdır.

Gülünç Görünümler ve Devinimler, Bütün Doğulu Halklarda Vardır

"Türklerin İbadet Biçimleri" adlı bölümde Müslümanlar için ısrarla "Muhammetçiler" kavramını kullanan Schweigger'in aktarımı uyarınca, beş vakit namaz kılan Müslümanlar, *"Yahudilerin dualarının işitileceği umuduyla tapınaklarının bulunduğu Kudüs'e dönmeleri gibi, yönlerini Kâbe'nin bulunduğu Mekke'ye çevirirler. Böylece, ibadetlerinin daha güçlü ve daha değerli olacağını sanırlar."*

Müslümanların aptesi Yahudilerden öğrendiklerini savlayan Schweigger'in anlatımı uyarınca, Müslümanlar, Tanrı'ya *"Hıristiyanları doğru yola getirmesi ve kendi aralarında birlik olmalarını önlemesi için"* ibadet ederler; çünkü Hıristiyanlar birlik olursa, Türkler onları yenemeyeceklerini düşünürler. Yazarın öznel değerlendirmesine göre, bir müezzin, *"aynı Yunanlılarda bir çocuğun sokaklarda, 'Haydi kiliseye!' diye çağırdığı gibi, namaza çağırır."*

Ezanı Almancaya çeviren yazar anlatımını şöyle sürdürür: *"Kadınlar camiye gidemezler"*; çünkü Müslümanlığa göre, *"tam cennete ulaşamazlar. Camiye giden kadın ve çocuk görmedim. Bu belki de kötü istekler uyanmasın diyedir."*

Schweigger'in bir başka savlamasına göre, *"Türkler, bütün dualarını ve ibadetlerini bir başka dil olan Arapça yaptıkları için, ne için ibadet ettiklerini bilmeme konusunda görüş birliği içerisindedirler."*

Bununla birlikte, *"bütün ikiyüzlüler ve sapkın inançlılarda görenek olduğu üzere, Türkler de çok dindar ve ibadette gayretlidirler."*

Türklerin tespihi, ibadeti dışa karşı bir gösteri aracına dönüştürmek için kullandıklarını öne süren yazara göre, *"herkese açık olan sokak ve caddelerde otururken, yürürken, atla giderken tespih çekerek, ibadetlerini gösterirler."* Bu dışsallık veya ibadetin gösterişe dönüştürülmesi, yazarın kanısınca, *"insanların baştan çıkarılmasına ve aldatılmasına"* yol açmaktadır.

"Namaz bitince, önce sağa sonra sola dönmeleri gülünç bir görünüm oluşturmaktadır," diyen yazar, namaz sırasında yapılan bütün devinimleri en ince ayrıntısına değin betimler ve kendince anlamlandırır. Schweigger, bu tür devinimlerin *"salt Türklerde değil, bütün Doğulu halklarda, Yahudilerde ve Hıristiyanlarda da görüldüğünü"* öne sürer. Yazarın aktarımına göre, camilerde *"sandalye, tablo ve resim yoktur."* Kuran'da belirtilen beş vakit namaz kılma gibi yükümlülükleri, *"itaatsizlik nedeniyle değil evlerinde yaptıkları için çoğunlukla yerine getirmezler."*

"Türklerin Vaazları" adlı bölümde yazarın anlatımı uyarınca, cuma günleri camilerde vaaz verilir. Vaazlarda Kuran'dan alınan metinler, *"sade insanın anlayacağı biçimde açıklanır."* İslam'ın koşulları anımsatılır. *"Kıskançlık, kin, pislik, ahlaksızlık, doğaya ters cinsel ilişki, hırs, doymazlık"* gibi günahlardan ve erdemsizliklerden uzak durulması anımsatılır. Öte yandan veya ölümlülükten söz edildiğinde, Hıristiyanların "çocuklarına anlattıkları cennet" imgesi ortaya çıkar.

Bu bağlamda Türklerin cennet anlayışını ayrıntılı anlatan Schweigger, *"tembelleri isteklendirmek için uydurulmuş, başka dinlerden alınan parçacıkların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş"* bir tasarım olarak niteler. Cennet tasarımında özellikle etsel veya *"tensel cinselliğin bitip tükenmek bilmez bir uzunlukta anlatıldığını"* öne sürer. Buna benzer görüşleri Kant da öne sürecektir ve "Türklerin cennet anlayışı ikiyüzlülüktür," diyecektir.

Schweigger'in anlatımına göre, Türk din adamları vaaz verirken *"kılıçlarını yanlarına koyarlar. Bunu bu öğretinin (Müslümanlığın – OBK) karşıtlarına ve küçümseyicilerine kendilerini bu kılıçla yola getirecekleri"* iletisini verirler.

Yazar "Türklerin Sünneti" bölümünde, *"Muhammetçiler, birçok dinsel gelenek gibi, sünneti de Yahudilerden ödünçlediler,"* saptamasını yapar. Öte yandan Türkler, Yahudiler gibi, *"bu geleneği Musa ve Âdem ile başlatırlar."* Sünnet işlemini ve törenlerini ayrıntılı betimleyen Schweigger, bir çocuğun sünnetle hakiki Müslüman olduğunu yazar.

"Türklerin Ramazanı" adlı bölümde ramazanı da bütün ayrıntılarıyla anlatan Schweigger, sadaka verme geleneğinin yanı sıra, bir kısım Türklerin sadaka olarak *"satın aldıkları güvercinleri veya köleleri salıverdiklerini"* dile getirir.

"Fakat Türkler bir yandan böyle vicdanlı davranırken, öbür yandan da masum Hıristiyanları öldürürler, tutsak ederler, mal ve mülklerini ellerinden alırlar. Bu iki şey birbiriyle nasıl bağdaşır? Bu ne biçim vicdanlılık?" diye soran yazar yargısına devam eder: *"Böyle ikiyüzlü ve iflah olmaz insanları sivrisinekler yesin, develer yutsun!"* Bayram günlerinde yeniçerilerin ve acemi oğlanlarının "gül suyu" dağıtıp para topladıklarını, para vermeyenlerin ardını bırakmayarak *"utanmazca dilencilik ettiklerini"*, sokaklarda *"maymun oyunlarına"* benzeyen oyunlar oynandığını dile getirir. Hıristiyanların danslarına benzer devinimler yaptıklarını aktarır ve ekler: *"Fakat Türkler dans etmezler."*

Dans etmek, yazarın değerlendirmesi böyle, cinsel çağrışımlar yaratmaktadır. Türkler, özgüvenleri az olduğu için, dans gibi etkinliklerden sakınırlar.

"Türk Dervişler Batıl İnançlı ve Kavrayışsızdır"

"İstanbul'daki Tarikatlar" ara başlığı altında, *"Muhammetçilerin çok çeşitli tarikatları vardır,"* diye yazan Schweigger'in anlatımı uyarınca, bu tarikat üyelerine *"dervişler"* denir. *"Kalenderiler ve Torlaklar gibi kolları olan dervişler, dilendikleri için insanlara yük olurlar. Bunlar beceriksiz eşek gibidir; batıl inançlıdır ve kavrayışsızdırlar. Ayrıca, vahşi ve hayvanlara benzer bir yaşam sürerler; Paulus'un Romalılara yönelttiği mektubunda söylediği gibi, erkek erkeğe sevişirler ve doğaya ters suç işlerler. Böyle tarikat üyelerini şeytan alsın!*

Bu zararlı hayvanlar arasında cinsel denetimlilik bakımından Kalenderiler en iyisidir."

Dervişlerin her türlü taşkınlığı yaptığını, tensellik ve cinsellikten, sapkın sözler söylemekten sakınmadıklarını öne süren yazar, bunların *"gizlice hırsızlık yaptıklarını ve adam öldürdüklerini"* de öne sürer. Çoğu yarı çıplaktır; çoğunun başları kabaktır. Saçları omuzlarına değin uzundur. Bedenlerini bıçakla yaralarlar. Çoğu "maslak" denilen afyon içer. Böylece *"duyarsızlaşır ve vahşileşirler."* Eski Trakyalıların *"şarabın verdiği zevki almak için, ateşe tahıl taneleri atmaları gibi, belki de sıradan Türk bile kafayı bulmak için maslak içiyordur."* Bunların yaptığını kadınlar da yapar ve *"yaprakları ve harfleri derilerine kazırlar."*

Sayıları 4000 ila 8000 arasında olan bu *"zararlı böcekler"* arasında *"rahibe veya kadın yoktur." "Hacı"* denilen insanlar da bunlar arasında sayılır. *"Hacı denilerin tümü Arap'tır; Araplar gibi giyinirler; neredeyse bunların tümü kördür. Şarkı söyleyerek dilenirler. Söylentiye göre, bunlar kendilerini bilerek körleştirmektedir. Kutsallıkları gördükten sonra daha başka dünyasal bir şey, tensel bir şey görmemek gerekçesiyle, gözlerini oymaktadırlar. Fakat bu iflah olmaz inançsız insanlar için pislik, iç ve dış ahlakdışılık, günah sayılmaz."*

Yazarın anlatımı uyarınca, Türkler, dinlerinin buyruğu gereği, yaşamlarında bir kez *"Peygamber Muhammet'in mezarını"* ziyaret etmek zorundadırlar. Peygamberin *"barbar Arabistan'da bulunan Medine'deki mezarı, her yıl Kurban Bayram'ında Hindistan, İran, Türkiye, Afrika (Arap ülkesi – OBK), Arabistan ve Mısır gibi ülkelerden gelen yaklaşık 60.000 Hacı tarafından ziyaret edilir."*

"Türklerin Mezarları" adlı bölümde yer alan yazarın notlarına göre, Türklerde *"ölü kadın veya erkek, sanki canlıymış gibi sıcak suyla yıkanır."* Türklerin *"mezarları kentin dışında bulunur ve mezarların çevresi duvarlarla veya çitlerle çevrili değildir."* Mezar taşlarının kimi Arapça yazılarla süslenmiş, kimi de yalındır. Önemli kişilerin mezarları, mermer taşlardandır. *"Mezarlarda Hıristiyanlarda olduğu gibi, başkaca resim, simge benzeri şeyler yoktur."* Türklerde gelenek olduğu üzere, *"kadınlar cenazeye eşlik etmezler."* Mezar-

lara *"kuşlar, karıncalar ve hayvanlar yesin diye ekmek, peynir, yumurta ve et gibi adaklar koyarlar."*

Ayrıca, Türkler ölenin *"zehirli salgın veya irsi hastalık taşıyıp taşımamasından korkmazlar/iğrenmezler. 'Ölüm herkesin alnına yazılmıştır!' derler."* Bu nedenle de aldırmazlar.

Schweigger'in bu gözlemi, daha sonra Leibniz ve onu izleyen filozoflarca "Doğu veya Türk kaderciliği/yazgıcılığı" olarak kavramlaştırılmış ve "akıldışılık" olarak oryantalist söyleme içkinleştirilmiştir.

Yazar, "Türklerin Ev Yaşamı ve Giysileri" adlı bölümde Cicero'nun, *"Biz Romalılar, herkese hükmederiz; ancak kadınlar da bize hükmederler,"* sözünden yola çıkarak, Türk kadınlarını değerlendirir. Yazar, bu sözü Türklere uyarlar: *"Tüm dünya Türklerden, Türklerse kadınlardan korkar."*

Evin her türlü gereksinmelerinin erkeklerce sağlandığını belirten Schweigger'in anlatımı uyarınca, kadınlar evlerinde oturup *"gevezelik ederler."* Bunun dışında *"ya topluca dolaşmaya çıkarlar ya da hamama giderler."* Evin alışverişini yapmazlar. Kadın eve erkekten sonra gelirse *"evde bir bağırtı kopar.* Bu değerli kadınlar *"dikiş dikmek, yama yapmak, halı dokumak veya benzer kadın işleri işlemek"* gibi bir alışkanlığa sahip değildir. Bunlar, *"bir evi yönetmek ne demektir bilmezler."* Hıristiyanların çocukları bile *"bu pasaklılardan daha kavrayışlıdır." "Evde bir konuk gibi oturan"* kadınların pek çok *"hizmetçisi"* vardır; *"giyim kuşamı gösterişlidir."* Yoksul kadınlar bile *"ipek"* giyerler.

Erkeklerin büyük bir bölümü de *"gösterişli ve pahalı giyim konusunda kadınlardan geri kalmaz."* Erkeklerle kadınları birbirinden ayıran giyimleri değil, başlarının görünümüdür. Bunların dışında *"çocuklar da süslü püslü giyindirilir; ipek ve altınla donatılır."* Bu yüzden bütün ev halkının *"içi boş, dışı gösteriştir."*

Schweigger, "Türklerin Evlilikleri, Düğünleri, Acayip Müzikleri" adlı bölümde "kız isteme" geleneği, söz kesimi, nişan, düğün gibi işlemleri bütün ayrıntılarıyla anlatır. Evlenmeden önce kızların yüzü görülemediği için yaşanan zor durumlara değinir. Daha önce de vurgulandığı gibi, yazara göre, *"dans edilmez"*; *"kıskançlık"* nedeniy-

le hem erkek hem de kadın, *"Almanya'da gelenek olduğu gibi, başkalarıyla dans edilmesini istemez."* Ayrıca, dans etmek, *"yakışıksız bir ilişkinin başlangıcı sayılır."*

Kadınların kullandığı çalgıların karakalem tasarımını ekleyen yazara göre, Türkler, askerlikte veya seferlerde kullandıkları müzik aletlerini, örneğin *"dümbelek, davul, zurna ve bağlama"* gibi çalgıları düğün ve eğlencelerde de kullanırlar. İsterse padişah da bu müziği dinler.

Yazarın anlatımı uyarınca, aslında bu müzik kulağı tırmaladığı için, hiç de hoş bir müzik değildir. Hıristiyanlıkta geçerli olan "müzik sanatı" burada yoktur. Türklerin müziği uyumsuzdur. Bu müzikte *"kavrayış ve ustalık"* bulunmaz. Bunun dışında, Türkler *"bütün alanı kaplayan uyumsuz ses yığınından hoşlanırlar."* Türkler *"seslerini de ölçülüleştiremez; bir güçlü ses, bir zayıf ses"* aynı anda çıkar. Kısacası, bütün bunlar *"Almanya'daki çobanlarınkinden bile sevimsiz ve beceriksiz bir gürültüdür."*

Önyargıya dayanan bu genellemelerin geçersizliği ortadadır. Eğer Mozart yazarın Türk müziği üzerine yaptığı bu olumsuz değerlendirmeyi temel alsaydı, Türk müzik öğelerini de içeren geniş bir müzik birikimini yansıtan *Saraydan Kız Kaçırma* operasını bilinen biçimiyle besteleyemezdi.

Yukarıdaki olumsuz yargılamanın yanı sıra, yazar, Türklerin tekdüze bir melodiyle çaldıkları *"kahramanları, muharebeleri ve zaferleri hakkında çok sayıda şarkı ve türkülerinin"* olduğunu, bunların müzik sanatının gerektirdiği tarzda ve uyumlu olarak düzenlenmesi gerektiğini de dile getirir.

"Düğün törenini" yeniden ele alan Schweigger'in gözlemlerine göre, *"gelin, damadın evine bedeninden başka bir şey getirmez."* Türkler, Araplar, Acemler ve Yahudilerde *"basit bir gerekçe boşanmaya neden olabilir."* Türkler, *"dinsel inançları veya yasaları izin verdiği için bir ya da birkaç kadınla evlenebilir."* Yahudiler, Acemler ve Araplara göre, Türkler bu konuda *"çok daha vahşi, kaba ve hayvanca"* davranmaktadırlar.

Öte yandan, Türkler çok kadınla evlenme olanağına sahip olmalarına karşın, *"salt çok kadınla evlilikten doğan düzensizlik, sıkın-*

tı ve sorunlar yüzünden değil, Hıristiyanlar ve Yahudilerden de edindikleri deneyimler" nedeniyle, *"kendilerini dizginlemeye"*, tek kadınla evliliği yeğlemeye başlamıştır. Ayrıca, *"evlilikte kadın ve erkeklerin çoğu dürüst ve onurludur."*

Türklerin giyim kuşamı ne denli bolsa; varlıkları, *"mutfak eşyası, sandık ve öbür ev eşyaları"* bakımından o denli kıttır. Bu eşyalar yerine, "sepet" kullanırlar.

Schweigger, öznel izlenim ve gözlemlerini topladığı günce ve/veya gezi yazısı özelliği taşıyan yapıtını burada bitirir.

Salomon Schweigger'in "gezi yazısı", bazı yönleriyle Macaristanlı Georg von Ungarn, Hans Schiltberger ve Bartholomaeus Georgievits'in yapıtlarını aşar veya onları tümler. Bu yapıt, Türklerin günlük kültürel yaşamını, yönetim yapısını, diğer dinlerden insanlarla ilişkilerini, konut ve yapılarını, müziklerini, evlilik ve düğün törenlerini ayrıntılı bir biçimde betimler.

Bu yapıtta yanlılık ve ayrıntı; katı yanlılık ve yansızlık; övgü ve yergi iç içedir. Dönemin Türklere ilişkin baskın yargıları ve değerlendirmeleri Schweigger'in yapıtına yansıdığı gibi, Schweigger de bu imgelerin bazı yönleriyle biçimlenmesine katkı yapmıştır. Bu da bir bakıma doğal sayılabilir. Bu yüzdendir ki, yazarın "gezi yazısı", türleri arasında en kapsamlı ve etkili olanı olarak değerlendirilir.

Gezip dolaşmayı bir *"dünya okulu"* olarak adlandıran Schweigger'in Türklerin kültürünün tanıtımına kalıcı katkılar yaptığı hiçbir biçimde yadsınamaz. Böylece Schweigger birtakım olumsuz imgeleri süreklileştirmiş; pekiştirmiş olsa bile, karşılıklı tanışmaya, anlaşmaya ve olası yakınlaşmaya da ortam hazırlamıştır.

Schweigger'in yapıtını yayıma hazırlayan ve yayımlayan Heidi Stein'in belirttiğine göre, Tübingen Üniversitesi'nde hocalık yapan dönemin ünlü Yunan filolojisi profesörü Martin Crusius, *"Türk egemenliği altında yaşayan Yunanlıların diline ve kültürüne büyük ilgi duyar."* Bu üniversite profesörü, *"Yunanlılar ve Türkler arasındaki tarihsel ilişkiler hakkında kapsamlı bir yapıt ortaya koymuştur."* İlerleyen yıllarda Schweigger ile Crusius'un ilişkileri dostluğa dönüşmüştür.

Bu açıklamalardan şöyle bir çıkarım abartı sayılamaz: Schweigger, erken dönem bir filhelenist olan Crusius'un etkisiyle filhelenizm-

le tanışmış ve bu yaklaşımı içselleştirmiştir. Filhelenizm, bir başka deyişle, Yunan hayranlığı, doğal olarak Türk karşıtlığı bir tutumun Avrupa'da yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur. Bu düşünsel tutum giderek oryantalizmin belirgin özelliklerinden birine dönüşmüştür.

8. Julia Pardoe'nün Sultanlar Şehri İstanbul'unda Türk İmgesi ve Oryantalist İzler

İngiliz kadın gezgin Julia Pardoe tarafından 1836 yılında kaleme alınan *Sultanlar Şehri İstanbul*[100] adlı gezi yazısı veya seyahatname 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde üretilen yazınsal metinler arasında öne çıkmaktadır. Anılan kitabın "Editörün Notu" bölümünde belirtildiğine göre, İngiliz bir subayın kızı olan Pardoe, İngiliz Elçisi Sir Lord Montagu'nün eşi Lady Mary Wortley Montagu'nün 1716-1718 yılları arasında İstanbul'dan yazdığı mektuplardan esinlenmiştir.

Zaman sıralaması yönünden Lady Montagu'nün ardılı olan Julia Pardoe, mektuplarla ilgili bölümde *Doğu Mektupları*'na yer verdiğim Ida von Hahn-Hahn'ı öncelemiştir. Almanya'dan kökenlenen romantik edebiyat akımının bütün Avrupa'da doruklaştığı bir dönemde öne çıkan biri İngiliz öbürü Alman olan bu iki özgüvenli ve deneyimli gezgin kadın yazar arasındaki birtakım ayrımlara karşın, oryantalist izler yapıtlarının ortak yönünü oluşturur.

"Türkiye'de Yaşayan Bütün Avrupalıların İlkesi: 'Beni Desteklemeyen, Bana Karşıdır!' "

Söz konusu oryantalist izler, örneğin *Sultanlar Şehri İstanbul*'un başında yer alan "Takdim" bölümünde belirginleşmektedir. Anılan İngiliz kadın yazarın anlatımı uyarınca, *"herhangi bir Avrupa diline hiç benzemeyen Türklerin dili başlı başına engeldir."* En doğal farklılıklardan biri olarak algılanması gereken dil farklılığını *"sinir bozucu ve rahatsız edici bir duvar"* olarak algılayan Pardoe, Türkçenin başkalığının verdiği sıkıntıyı, *"Yabancıların karşısına tarafgirliğin ve siyasi peşin hükümlerin çıkardığı sayısız tuzak,"* sözleriyle hafifletir.

Bununla birlikte, Pardoe'nün oryantalizmin temel özelliklerinden biri olan Avrupa merkezciliği somutlaştıran sözleriyle, bu yaklaşımı eleştirir gibi göründüğü görüşleri, derinlemesine bir söylem çözümlemesi için yeterince belirgin değildir. Bu durum, Pardoe'nün aynı yerde bulunan şu sözlerinde görülebilir:

"Avrupa'nın açık fikirli ve âlicenap siyasetçisi, memleketinin menfaatlerini desteklemek ve güçlendirmek için bütün aklını meşgul olduğu işe verip, bütün enerjisini buna harcamakla beraber, metalin üzerindeki pas gibi, bunları barındıran ruhun parlaklığını bozan nefretleri, kıskançlıkları ve şüpheleri hususi hayatına taşımaya tenezzül etmez."

Yazarın deyişiyle, "açık fikirli ve âlicenap Avrupalı siyasetçi, bir dostuna karşı "önyargılarını" ve "yararlarını" öne çıkarmaz. İngiliz kadın yazar, Doğu'nun bazı ülkelerinin Batılı siyasetçilerin katkısıyla sömürgeleştirildiğini ve bunun sonucu olarak oryantalizmin Batı'da iyice yaygınlaştığını bilmezden gelmektedir veya bu durumu görecek eleştirel bilinçten yoksundur. Yine yazarın pek belirgin olmayan anlatımı uyarınca, Avrupalıların tarafgirliği, *"İstanbul'un Frenk mahallelerinde üst boyutlara"* ulaşmıştır.

Yazar tarafından aktarıldığına göre, İstanbul'da gerçek vebanın dışında "üç veba" vardır. Bunlar, "yangınlar, salgınlar ve tercümanlar"dır. Pardoe, bu üç vebaya "siyaset"in dördüncü veba olarak eklenmesi gerektiği kanısındadır. Pardoe, siyaset kurumunu "veba" olarak algılamasına karşın, "Şark siyasetinin" önemli bir sorun olduğunu teslim eder.

Bu İngiliz yazarın belirlemesiyle, *"Türkiye'de yaşayan bütün Avrupalıların benimsediği akide, 'Beni desteklemeyen, bana karşıdır!' sloganıdır."* Tarafsız Avrupalılara kuşkuyla bakılır. Türkler, özellikle de Türk kadınlar, *"yabancılarla tanışma konusunda çekingendir; alışkanlıkları ve duyumsamaları Avrupalılarla çabucak kaynaşmalarına"* izin vermez. Avrupalıların önyargılarından kurtulmaları için uğraşmazlar.

Yazar, önceleri "önyargılı ve hizipçi" bazı Avrupalıların etkisi altında kaldığını, ancak bundan kısa sürede kurtulmaya özen gösterdiğini öne sürer. Fakat İstanbul'a ilk geliş anını betimlediği kitabının

"Limanda" bölümünde Türklerin *"yabani yeknesak melodileri"*nden, *"çirkin ve anlamsız fesi her baktığı yerde görmekten duyduğu üzüntüden"* ve "koyu yabani gözler"den de söz etmekten geri durmaz. Yazarın söyleyişiyle, *"İstanbul Limanı devingen bir şiirdir"*; İstanbul, *"imgelem gücünü zenginleştiren güzel hayal ürünleriyle"* doludur. Bunlar, *"geceye parlaklık ve şiir"* katmaktadır.

Yazar, 1 Ocak 1836'da ulaştıkları Galata Gümrük Binası'nda *"hiçbir zorlukla karşılaşmadıklarını"*, Osmanlı/Türk yetkililerin gelen yabancıların salt "bildirimleri" ile yetindiklerini ve "uygar bir şekilde" geçmelerine izin verdiklerini vurgular. Pardoe'nün değerlendirmesi uyarınca, önyargılı Avrupalıların aktardığı "barbar Şark" imgesiyle kendilerinin karşılaştıkları "hareket tarzının" hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. Türk limanlarında durum böyle olmasına karşın, Avrupa'da ve Yunanlıların Siroz Adası'nda giriş işlemleri ancak rüşvet karşılığı gerçekleşmektedir.

Pardoe, kitabının "Türk Kadınlarıyla Evde ve Çarşıda" adlı bölümünde her Batılı gibi, "haremi" ve Türk kadınlarını merak ettiğini betimler. Yazar, haremle birlikte hamamı da egzotik bir öğe olarak tasarımlar. Yazarın tasarımı uyarınca, kitapta çok büyük bir yer tutan Türk kadını, *"beyaz, yumuşak ve kadifemsi tenini"* hamama borçludur. *"Yararlı bir işle"* uğraşmayan kadınların *"alışkanlıkları son derece lüks ve tembelcedir."* Kadınlar genellikle zamanlarını *"hamamda ve uykuda"* geçirmektedir. Bununla birlikte, Osmanlı ülkesinde "son yapılan" değişiklerle *"mutlak tembellik, Türk kadını için zorunlu bir özellik"* olmaktan çıkmıştır.

Doğulular, Pardoe'nün anlatımıyla, *"ağızlarının tadını bilmezler"*; çünkü *"Osmanlı insanı yalnızca yaşamak için yer, yemek için yaşamaz."* Türklerin "basit ve güzel" konukseverliklerinden övgüyle söz eden yazara göre, *"Müslümanlar gösterişten uzak bir tavırla"* konuklarını ağırlar.

Pardoe, ramazan sırasında ziyaret ettiği bir Türk evinde kendisine yöneltilen, *"Kaç yaşındasın? Neden evlenmedin? İstanbul'u sevdin mi?"* gibi birçok Türk'ün iletişimi başlatmak için sorduğu soruları "çocukça" bulur. Bununla birlikte, Türklerin "farklı modalar" hakkında "küstah" değerlendirmelerden özenle sakındıklarını, Tür-

kiye'yi ziyaret etmesini takdirle karşıladıklarını anlatır. Alışveriş, Türk kadınlarının sokağa çıkma gerekçesi veya bahanesidir. Fakat alışveriş için sokağa çıkabilen kadınlar, *"bu vaziyette ancak ara sıra azat edilen kafesteki kuşlar gibi, hürriyetlerini nasıl kullanacaklarını"* bilmemektedir.

Yazarın anlatımı uyarınca, "pis" ve "kötü ışıklandırılmış" Kapalıçarşı'yı övgüyle betimlemiş olan Batılı gezginleri anlamak olanaksızdır. Sarraflar gibi, kuyumcuların da *"neredeyse hepsi Ermeni'dir."* İstanbul'daki ticaret *"büyük ölçüde dürüst, sabırlı ve hesabını bilen"* Ermenilerin elindedir.

"Türkler Dini Açıdan Son Derece Hoşgörülüdürler"

Pardoe "Galata Mevlevihanesi'nde" adlı bölümde şu değerlendirmeyi yapar:

"Katolik keşişlerin tersine, dervişlerin kendilerini veya tekkelerini zenginleştirmek için para toplamaları yasaktır." Dervişler ve aileleri yetingen ve mütevazı insanlardır. Tekkelerin kapısı *"yabancılara açıktır."*

Semahanede yapılan "sema törenini" ayrıntılı betimleyen Pardoe'nün anlatımına göre, duanın sonunda saz heyeti *"kendine has yabani ve melankolik Türk havalarından birini çalmaya"* başlar. Yazarın gözlemlediği ibadet tarzı, Avrupalıların *"insicamlı ve muteber ibadet"* konusundaki fikirleriyle örtüşmez; ancak *"kendi muhakeme tarzlarına göre Allah'a hizmet eden, erişilmez karakterdeki bu insanlara"* hürmet gösterilmelidir. Türkler, *"dini görüşleri zaviyesinde son derece müsamahakârlar. İngiltere Kilisesi'nde olduğu kadar çok mezhepleri vardır."* Her birey, uygun bulduğu mezhebi seçmede *"özgürdür."*

Her tarikatın *"kendine has, sade İslam inancının dogmalarından farklı kaideleri var; ama mezhepler mevzuundaki mutaassıp peşin hükümlerine rağmen, bütün Müslümanlardan hürmet görüyorlar."* Türkler *"Hıristiyan rahiplere müsamahakâr davranmakla kalmıyor, hatta hürmet de gösteriyorlar."* Hıristiyanların manastırlarını "kutsal yerler" olarak görüyorlar. Prens Adaları'ndaki *"farklı manastır-*

ların cemaatlerini çan sesleriyle ibadete çağırmalarına müsaade ediyorlar." Bu *"hiçbir Hıristiyan kilisesinin başkasına tanımadığı bir imtiyazdır."* Türkler, *"kadınları derviş olmaya layık görmüyorlar"*; ama gene de *"Hıristiyan rahibelere hürmette kusur etmiyorlar."*

Pardoe bu bölümde *"Mora'daki isyanın, Rumların İstanbul'daki isyanı ve patriğin öldürülmesi gibi korkunç"* sonuçlara yol açtığını belirtir. Bu açıklama, yazarın 1821'de başlayan Yunan başkaldırısıyla birlikte Batı'da hızla yayılan ve oryantalist söylemin belirgin bir öğesi olan filhelenizm akımından pek etkilenmediğini göstermektedir.

Osmanlı hükümdarlarına atfedilen yakınlarını ve üst görevlerde bulunanları öldürtme eğilimleri, *Sultanlar Şehri İstanbul*'a da yansımıştır. İngiliz kadın yazar, Sultan Mahmut'un Konya'ya sürgün olarak gönderdiği Halet Efendi'yi boğdurmasını ayrıntılı olarak anlatır.

Pardoe'nün "Beyoğlu'nun Frenk Muhiti" adlı bölümde anlattıklarına göre, Frenklerin ve Hıristiyanların "Müminler şehrinde" ikamet etmesine izin verilmediği için, anılan toplum kesimleri "Pera varoşlarına" yerleşmişlerdir.

Bu İngiliz yazarın "Fenerli Rumlar" Adlı bölümde yer alan öznel izlenimi ve anlatımı uyarınca, insan kendisini *"hiçbir yerde Şarklılar arasında olduğundan daha 'evindeymiş gibi' (vurgu yazarın – OBK) hissedemez."* Batılıların onlardan söz ederken kullandığı "yarı barbar" nitemi, yazarın deyişiyle, Doğululara uyabilir: *"Ama öyle olsa dahi, meşhur bir kadın yazarın 'müfrit kibarlık, müfrit basit tavırların yanı başındadır' (vurgu yazarın – OBK) aforizması buraya çok uyuyor."*

Bu tümceler, görece olumlu bir Türk ve Doğu imgesi tasarımlayan Julia Pardoe'nün Doğululara ilişkin gerçek düşüncesini yansıtmaktadır. Pardoe'nün değerlendirmesine göre, Doğuluların başlıca özellikleri "yarı barbarlık" ve "müfrit kibarlık ve basitliktir."

Yazarın gözlemleri uyarınca, İstanbul'un Rum ailelerinin ev görenekleri "pederşahidir." Üç kuşak aynı evde bir arada oturmaktadır. Gençler, yaşlılara *"hürmet ve itaat"* etmektedir. Çok çeşitli, lezzetli ve bol yemeklere *"köpüklü Rum şarapları"* eşlik etmektedir.

Rum kadınları *"canlı renklere düşkündür."* Parlaklık düşkünlükleri, mücevherlerine de yansımaktadır. Önemsedikleri tek şey, *"takabilecekleri kadar süsü üstlerine yığmaktır."* Bununla birlikte, yazarın anlatımıyla, içtenlikleri bu eleştirileri gölgede bırakmaktadır. Rum kadınları, *"Türk ve Ermeni kadınlarına göre, bariz bir üstünlük arz etmektedir."* Fakat hem öğrenim hem de fırsat açısından eksiklikleri olduğunun da bilincindedirler.

"Türkler Şarklı Halklar Arasında Daha Haşmetli, Kibirli ve Benmerkezci Olmalarıyla Öne Çıkıyorlar"

İstanbul Rumları *"medeniyete doğru hızlı adımlar atmakta"*; buna karşın Türklerin, toplumsal ilerlemenin tekerleğini yavaşlatan ve *"sökülüp atılması zaman alacak olan eski ve sıkı sıkıya tutundukları bin bir batıl inancı"* vardır. Bu değerlendirme, Marx ve Engels'te de vardır. Yazarın değerlendirmesi uyarınca, Ermeniler Türklerden, Rumlar Ermenilerden düşünsel bakımdan daha devingen ve gelişkindir. Rumlar *"yeterince iyi olmayan zevklerini"* ve eğilimlerini düzeltmeyi becermektedir. Bir adım öne çıkarak, *"Avrupa âdetlerine döndüklerini ve yarım yamalak değerleri hakir gördüklerini belli ediyorlar; görünüşlerini olduğu kadar zihinlerini de, aldıklarını söyledikleri modellere göre şekillendiriyorlar."*

Bu sözlerden anlaşılacağı üzere, Pardoe için uygarlığın ve ilerlemenin ölçütü, Avrupa'dır. Uygarlık yolunda ilerleyebilmek için, Avrupalı modeller örnek alınmalıdır. Bu değerlendirme, oryantalizmin dayanaklarından biri olan Avrupa merkezciliğin açık bir anlatımıdır.

Pardoe'nün betimlemesine göre, Türkler *"Şarklı halklar arasında daha haşmetli, kibirli ve benmerkezci olmalarıyla öne çıkıyorlar; ne var ki, toplumsal taktikleri söz konusu olduğunda, açıkgöz, kurnaz, hesapçı, entrikacı Rumlardan da beterdirler."* Bir Müslüman *"gözünü uzak ve mühim bir hedefe diker ve bunu ele geçirene kadar devamlı çalışır."* Bu arada harekete geçen Rum ise, *"pek çok ufak üstünlük yakalar."* Burada söz konusu olan *"zihin ile maddenin çatışmasıdır. Zihni hüner Rumların can yeleği olmuştur."*

Yazarın anlatımı uyarınca, *"şimdiki haliyle Yunan milletinin bu parçasında güçlü bir ahlaki hayat akidesi var ve kendi aralarında daha fazla birlik olup, iç kıskançlıkları ile hasetlere daha az kapılsalar, Türkiye'nin Avrupa güçlerinin merhametine kalmış mağlup bir dev gibi yerde yattığı şu günlerde, onu hiçbir kurtulma imkânı kalmadan yere yapıştırmaya kâfi gelecek kadar ağır demir ökçeleri olabilirdi; üstelik iktidar sahibi olanlar da Rumlara itimat ediyorlar. Kaba kuvvet Rumlara boyun eğdirmiş, ama onları itaatkâr kılamamış; fiziki güçten mahrumdurlar, ama manevi enerjileri bozulmadan kalmış; bunun insan eliyle bastırılması da mümkün görünmüyor."*

Yukarıdaki genelleyici alıntı Pardoe'nün, oryantalizmin başlıca düşünsel çıkış noktasından biri olan, "Hıristiyanlar Müslümanlardan üstündür," anlayışını içselleştirdiğini ortaya koymaktadır.

"Türk İmparatorluğunun Maneviyatı, Coğrafi Konumunun Mükemmelliğinden Hiç Nasibini Almamıştır"

Sultanlar Şehri İstanbul'un "Türk Karakteri" adlı altıncı bölümünde Pardoe, girişte vurguladığım gibi, Avrupalıların Türklere ilişkin önyargılarının bazılarını Türkçenin zorluğundan ve yabancılığından kaynaklanan dilsel iletişim ve anlaşım zorluğuna bağlar. Yazar, oryantalizmin bazı yönlerini dışa vurmasına karşın, özellikle Batılı gezginlerin bilgiye dayanmayan anlık izlenimlerini ve öznel algılamalarını yazıya döktükleri binlerce sayfalık gezi yazılarının yol açtığı olumsuz imgeleri dile getirerek, kendisinden öncekilerce yapılan *"bazı hataları"* düzeltmeye uğraştığını belirtir.

Yazarın söyleyişiyle, yıllarca Türkiye'de yaşayan Avrupalılar bile bu ülkenin gerçeklerini bilmemektedir. Doğu sorunu ve politikasıyla görünürde ve yüzeyde ilgilenmişlerdir. Önsözde değindiğim kurgusal ve kalıp olarak aktarılan "Doğu" imgesini eleştiren yazar, Batılıların kendi kurguları olan söz konusu hayali Doğu imgesini değiştiremeyeceklerini öne sürer. İstanbul'un anlatımsız güzelliğine karşın, *"Türk imparatorluğunun maneviyatı, coğrafi konumunun mükemmelliğinden hiç nasibini almamıştır."* Türkiye, *"en kolay idare edilebilen insanlara ve en kötü idare edilen bir hükümete sahiptir."* Ülkede *"rüşvet ve adam kayırma"* yaygındır; halk ise güçsüzdür.

Bu tümcede geçen maneviyat sözcüğü, eğer düşünce ve düşünselliği anlatıyorsa, o zaman bu tümcenin açık anlamı, "Türkler akıl ve düşünme bakımından yetkin değildir," demektir. Bu anlayış da Kant'ın *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*'nde dile getirdiğim "Avrupalı akıl üstündür" deyişinin bir başka biçimidir.

Pardoe'ye göre, ülkede suç oranı düşük olduğundan *"altı yüz binden fazla insanın yaşadığı İstanbul'da yüz elli kişilik asayiş kuvveti vardır."* Güneş battıktan sonra *"sokaklar tenhalaşmaktadır."* Şehrin sokakları *"ışıklandırılmamış"* ve yollar çok "bozuk" olduğu için *"hiç kimse kandilsiz"* sokağa çıkamamaktadır. Geceleri ara sıra sokakta yüksek sesle konuşan veya gülen biri genellikle *"Avrupalıdır"*; çünkü Türk *"coştuğunda dahi sesini yükseltmez."*

"Türkler Mevcut Durumdan Daima Hoşnutturlar"

Yazarın değerlendirmesine göre, Türkler, *"yeryüzündeki en pratik filozoflar; daima mevcut vaziyetten hoşnutlar ve buna bile sanki geçici bir iyilik gözüyle bakıyorlar."* Şark'ta *"şöhret ve servet"* sallantılıdır; bunlar her an değişebilir.

Dolayısıyla, Türkler bir şeyi yitirince pek üzülmüyor, kazanınca da pek sevinmiyor. *"Türklerin dünyevi felaketlerin en sert darbesinden bile fazla yara almadıkları da doğrudur."* Bunun nedeni, yazarın anlatımıyla *"zengin ile fakirin itiyat ve hissiyatının aynı olmasıdır."* Ayrıca, *"memlekette soyla geçen ve parayla edinilen, halkı ezecek bir aristokrasi yoktur."* Türklerin dikkat çekici bir başka özelliği şudur: *"Boğaziçi'ndeki kayıkçı, sokaktaki hamal, selamlıktaki seyis ileride paşa rütbesine"* ulaşmada eşit şansa sahiptir. *"Türkiye'de devletin 'kaymağını yiyecek' (vurgu yazarın – OBK) bir hizip veya zümre yoktur. Bugünün kasabı yarının kumandanı olabilir."*

Benzer izlenimleri veya deneyimleri, *Sultanın Zindanında*[101] adlı günce ve gezi yazısı karışımı özelliği taşıyan yapıtında Friedrich Seidel de aktarır. Aynı Salomon Schweigger gibi, Elçi Friedrich von Kreckwitz'in başkanlığındaki Avusturya elçilik heyetinin bir üyesi olarak 1591-1596 yılları arasında İstanbul'da kalan ve zindana atılan Seidel bazı gözlemlerini aktarır. Seidel'in aktarımı uyarınca, Elçi

Kreckwitz, Padişah Sultan Murat tarafından kabul edildikten sonra dönemin veziriyle yemek yer. Onların yemeği bittikten sonra, "soylu sınıfına ait olup olmadığına bakılmadan, arabacıdan aşçıya kadar" herkes sofraya davet edilir.

Pardoe "Türkiye'de bir devrimin olanaksızlığını" yukarıda sıraladığı durumlar ve yaşam anlayışına bağlar. Yazarın anlatımı uyarınca, devrimi olanaksızlaştıran bir başka etmen, Avrupa'da olduğu gibi aralarında uçurumlar bulunan sosyal sınıflar ve sınıf farklarının Türkiye'de bulunmamasıdır. Osmanlı ülkesinde hemen herkesin "bir parça arazisi" vardır. Dolayısıyla da "toprağa bağlı çıkar" söz konusudur.

Pardoe'nün yukarıdaki sözlerinde ortaya çıkan sağlam ve tutarlı gözlemleri Sencer Divitçioğlu'nun, Marx ve Engels'in "üretim tarzı" çözümlemesinden yola çıkarak, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*[102] adlı kitabında geliştirdiği kuramsal düşünceleri çağrıştırmaktadır. Asya'da mülkiyet ve üretim ilişkileri, Divitçioğlu'nun bu değerli yapıtında ısrarla vurguladığı gibi, Osmanlı toplum yapısını, dolayısıyla da toplumsal sınıfların varlığını veya yokluğunu belirlemiştir. Toplumsal sınıfların Avrupa'da olduğu gibi keskin sınırlarla ayrışmamış olması da sınıf savaşımlarının keskinleşmemesine, köklü devrimci bir anlayışın gelişmemesine yol açmıştır.

Pardoe'nün Batı oryantalizmini en açık biçimde ifade eden belirlemesi, *"Osmanlı, bedeni olduğu kadar zihni olarak da tembeldir,"* tümcesidir. Osmanlı'yı, dolayısıyla da Doğulu'yu hem bedenen hem de düşünsel olarak "tembel" olarak gören anlayış, Batı'da Antik Yunan'dan beri varlığını korur ve ortaçağda iyice yaygınlaşır.

"Osmanlı Halkı Yenilikleri Benimsememiştir"

Yazarın anlatımı uyarınca, Osmanlı halkı, Sultan Mahmut'un getirdiği "yeniliklerden" hiç hoşlanmamaktadır. Padişah, ülkeyi ve halkı "uygarlaştırmak" amacıyla, ayrıcalıkları ve yerleşik anlayışları sarstığı için pek sevilmemektedir.

Bunun dışında *"kibirli ve kendini her şeyin merkezinde gören Türk halkı dalkavukluğa son derece açıktır."* Ona *"en akıllı, en fazilet-*

li, en üstün, en iyi" olduğu söylense, bu sözün içtenliğine inanır. Bu *"körü körüne güven, daha fazla gelişme arzusunu tamamen felce uğratmaktadır."*

Öte yandan, Türkler *"Allah'ın yarattığı bütün varlıklara merhametli ve müşfik"* davranırlar. *"Türk karakterinin diğer bir üstün tarafı, ana baba sevgisinin, çocuk sevgisinin"* güçlü olmasıdır. Bir Türk baba, çocuğunun zekâsının veya bilişsel yönlerinin gelişmesinin küçük belirtisini "göklere çıkarır." Türklerde anne sevgisi ve/veya saygısı da çok yüksektir. Anneye *"danışılır, iç dökülür"*; annenin sözü hürmetle dinlenir. Karılarını pek önemsemezler; çünkü bir Osmanlı, *"Karım ölürse yerine bir yenisini alabilirim,"* diye düşünür. Yazarın değerlendirmesi uyarınca Türklere atfedilen toplumsal *"barbarlık, hakikat dahi olsa"*, bilimsel üstünlüğüyle "böbürlenen" Avrupa, *"daha az gelişmiş Müslümanlardan"* en azından çocuk ve anne sevgisi konusunda "daha büyük bir üstünlüğe" sahip olmadığını itiraf etmek zorundadır.

Türkler, felsefeleri gereği, Avrupalıların tersine *"ölüme sakin ve korkmadan bakıyorlar." "Mezarlıklarını en güneşli tepelerin üstüne"* kuruyorlar. *"Yerlerini kendilerinden sonra gelecek olanlara bırakmaya"* hazırlar.

Türklerin din duygusu, *"samimi ve zorlamasızdır."* Bir Türk'e sağlığı sorulduğunda *"Allaha şükür! İyiyim"* der. *"Her şey ulu Yaradan'a bağlanır."* Avrupalılarda belirgin olan "büyüklenme ve kibir", Türklerde yoktur. Osmanlı, *"insanlar arasında kendini birinci sayar; ancak Allah'ın önünde hiç büyüklük"* taslamaz. *"Allah'ın evinde herkes eşittir."* Orada ayrıcalık yoktur.

Türkler *"Frenkleri hor görür." Bununla birlikte, "bir yabancıya, bir 'gâvura' (vurgu yazarın – OBK) gösterdikleri nezaket"* kibarlıklarının değerini daha da artırır.

Yazarın sıkça ele aldığı Türk kadınlarına ilişkin değerlendirmesi uyarınca, *"saadet hürriyetse, Türk kadınlarından daha mesudu yoktur; çünkü şurası muhakkak ki imparatorlukta en hür insanlar onlardır."* Avrupa'da Türk kadınlarına "acıma modası" bilgisizlikten kaynaklanmaktadır; çünkü *"bir Osmanlı koca, karısının sözlerine gücenmez, ona katlanır."*

Pardoe'nün Harem ve Kölelere İlişkin İzlenimleri

Pardoe bu tümceleri izleyen bölümde sözü Batılılarca çok merak edilen "harem"e getirir. Yazarın anlatımıyla, *"haremdeki bir oda evin beyine ayrılmıştır. Kendi evine girerken merdivenin başında bir terlik görürse, hiçbir bahaneyle hareme girmez: İmparatorluktaki hiçbir kadının, çiğnenmesini affetmeyeceği bir hürriyettir bu."* Ayrıca, bir Türk kadını *"yürümek veya arabayla gezmek istediğinde, hatta bir arkadaşıyla kısa bir müddet beraber kalmak istediğinde, kimseden izin almak mecburiyetinde değildir."* Kadın bir arkadaşındaysa ve erkek *"bunun doğruluğundan"* kuşku duyarsa, gerçekten orada olup olmadığını araştırır; ama *"böyle bir şüpheyle"* onu denetlemek ve döndüğünde onu "azarlamak" hiçbir biçimde söz konusu olamaz.

"Üst tabaka" dışında bir Türk'ün iki karılı olmasına ender rastlanır. Bir erkek genellikle kendi düzeyine eşit bir kadınla evlenir. Daha sonra "hevese kapılır" ve evini büyütmeye karar verirse, *"Çerkezistan ve Gürcistan'dan 'odalık' (vurgu yazarın – OBK) olarak adlandırılan esirler satın alırlar." Erkeğin "gönlündeki yeri ne kadar üstün olursa olsun"*, bu kadınların konumu, baş kadınınkinden her zaman daha aşağıdadır. Ona hürmet etmek ve buyruklarını yerine getirmek zorundadırlar.

Osmanlı/Türk erkeklerinin güzellikleriyle ünlü Çerkez ve Gürcü kadınları yeğlemeleri, Batı edebiyatında yaygın olarak işlenen izlek veya konulardan biridir. Bu kitabın ikinci cildinde konuya ilişkin örnekler yer almaktadır.

Yazarın anlatımı uyarınca, Türk kadınının neredeyse hiç eğitim görmemesi ve *"buna bağlı olarak dar kafalı olması, tadını çıkardığı o sakin, umursamaz ve tembelce saadetin"* bir başka nedenidir. Duyarlılıkları asla *"uyandırılmamıştır."* Duyarlılıkları ve alışkanlıkları ayrımlaşmamıştır. Türk kadını, elmaslarla ve konakla oyalanır; böylece mutlu bir eş havasına bürünür. Bu yüzden *"bedeni kadındır; ama yüreği çocukçadır."*

Pardoe, kölelik hakkındaki düşüncelerini şöyle betimler: *"Bir erkek olsaydım ve varlığım başkalarına hizmet etmeye bağlı olsaydı, hiç düşünmeden bir Türk ailesine köle olmayı seçerdim; çünkü 'acı*

ilacın' yutulabilir olduğu bir yer varsa, o da burasıdır." Yazarın anlatımı uyarınca, Osmanlı, kölesini *"evlat edindiği çocuk"* gibi görür. Buna karşın, *"himaye edeceği, bakacağı bir canlı varlığı altın vererek"* satın almaktan da geri durmaz.

Böylece, bütün altınlarını vererek alamayacağı bir şeyi, yani, kölenin gönlünü kazanır. Hizmetçinin parayla satın alındığı bir an unutulsa, *"hizmetçi ile efendinin birbirinin gözündeki değerine"* hayranlık duyulur. Efendi buyruklarında *"son derece yumuşak ve düşüncelidir"*; köleyse *"o kadar heves ve samimiyetle"* hizmet eder.

Osmanlı ülkesinde *"yükselme ve ilerleme yolu herkese açıktır."* Kölelere gelince, *"köleler maaş almıyor, hizmetlerinin karşılığı zaten akrabalarına ödenmiştir."* Fakat yılda iki kez hizmetçinin veya kölenin dışındaki bütün aile üyeleri *"kölelere bahşiş vermek zorundadır. Bu bahşişlerin değeri veren şahsın isteğine göre değişir."* Kölelerin hepsi *"neredeyse sahipleri kadar iyi besleniyor ve iyi giyiniyorlar."* Köleler arada bir söyleşiye katılır; kimse bu yüzden onları "paylamaz."

Herhangi bir nedenle sahibinin evinde kendisini "mutlu" hissetmeyen köle, sahibinden kendisini özgür bırakmasını isteyebilir. Bir köle isteğini "üç kez" yinelemesi durumunda kurallar, *"bu isteğin yerine getirilmesini"* zorunlu kılar. Ayrıca, sahibini değiştirmek isteyen köle, *"efendisine büyük bir kayıp verdirecek olsa dahi, kendisini satın alabilecek şahsı da seçme"* olanağına sahiptir. Yazar, kölelerin yaşam koşulları ve gelecek umutları hakkında anlattıklarını yaşadığı somut örneklerle kanıtlamaya çalışır.

Yazarın anlatımı uyarınca, Şark'taki evlerin genel özelliği, *"mükemmel bir temizliktir."* Giysiler ve ev eşyaları da aynı şekilde temizdir.

"Avrupalılar, Romantizmin Zirvesi Olarak Gördükleri Hayali '*Şark*' Kavramından Kurtulmalıdır"

"Avrupalı kulaklara romantizmin zirvesi gibi gelen" hayali Şarklı kavramından kurtulmak ve onu doğru anlamlandırabilmek için, yazar "uzun süre" Şark'ta kalmak zorunda kalmıştır. Öte yandan, yazarın anlatımı uyarınca, "Şark'ı büyülü bir sahne haline getirme-

ye" yetecek kadar *"vahşi ve harika, parlak ve güzel malzeme hâlâ vardır."* Bunlar, "parlak bir güneş", dünyanın iki bucağını birleştiren "pırıl pırıl bir denizdir." *"Pek çok milletin bir araya gelmesinden oluşmuş bir imparatorluktur."* Her biri kendi *"milli kıyafetini giyen ve kendi dilini konuşan heybetli Türk, ciddi Ermeni, kurnaz Yahudi, zarif Çerkez, bozkıra âşık Tatar, bedevi Arap, dağların çocuğu Kafkasyalı, rahatına düşkün Acem, derviş Hintli ve düşünceli Frenk"* buradadır.

Gözlemlediği çelişkili durumları değerlendiren yazarın kendi deyişliyle, *"Şark gücünün ve güzelliğinin zamanla takdis edilmiş yontusunu örten zarif peçenin tek bir kıvrımını bile kaldırmak"* istemez; ancak *"cehalet ve zevksizliğin üzerine savurduğu çerçöpü ve ucuzluğu bir parçacık temizlemekten"* de kendisini alamaz. Öte yandan *"bu cehalet ve zevksizlik, bu şahesere"* aittir.

Pardoe "Bir Türk Konağında Arife ve Bayram Sabahı" adlı bölümde gelin-kaynana ilişkisi ve Türklerde aile içi hiyerarşi bağlamında şu saptamayı yapar:

"Dünyada aile içi hiyerarşiye ve adabımuaşeret kaidelerine Türkler kadar katı şekilde itaat eden millet herhalde pek azdır." Bu, yazarın değerlendirmesi uyarınca, bir yandan "laubaliliği", öbür yandan da insanın kendini "rahat" hissetmesi ve davranmasını önlemektedir. Evin efendisi olan erkek istemedikçe, *"haremin bütün işlerini çekip çeviren büyük hanım"* bile onunla aynı sedire oturma ayrıcalığına sahip değildir ve erkeğin huzurunda "ayakta durmak" zorundadır.

Benzer davranışlar sergileyen Türk ve Rum kadınları arasında "elmas tutkusu" aşırı ölçülerdedir. Bununla birlikte, Türk kadınları Rum kadınlarına göre daha az takı takarlar ve "dış gösteri"den uzak dururlar. Yazar, köle/hizmetçi olarak varlıklı bir Türk'e satılan ve daha sonra da yine varlıklı bir Türk'ün oğluyla evlendirilen genç bir Çerkez kadınının öyküsünü anlatır ve *"Saadet, saadet ne kadar da izafi! Başımı yastığa koyuyorum ve Allah'a Türkiye'de doğmamış olduğum için şükrediyorum,"* der. Aynı yerde yazarın öne sürdüğüne göre, Osmanlı kadınları ise, Batılı kadınlara acımakta, onların *"günaha teşvik edici"* sınavlarla karşı karşıya kaldıklarını, görece özgür-

lüklerini Türk kadınlarının *"akıllarının ermediği büyüklükte bir bedel ödeyerek"* elde ettiklerini düşünmektedirler.

Pardoe'nün aktarımı uyarınca, burada bir başka Fransız gezginin *"haremdeki kıskançlıkların, hayal kırıklığına uğramış hasmın zehirlemesine"* veya "küçük düşürücü" işler yapmasına yol açtığını anlatmıştır. Yazara göre, bu tür aktarımlar tümüyle gerçekdışı, komik veya kurgusaldır; çünkü *"haremin kuralları bu anlatılanları"* olanaksız kılmaktadır. Haremdeki her kadının kendine ait bir odası vardır. Pek varlıklı olmayan Türkler zaten *"ikinci karı almak gibi pahalı bir lükse kalkışmaz."*

Şark'ın yerli ahalisi, bir başka anlatımla, Türkler *"sırf sinir etme uğruna başka insanları kızdırmanın, mahcup birinin yanaklarını kızartmanın ve masum birinin kalbini çarptırmanın eğlenceli"* olabileceğini henüz öğrenmemiştir. Türkler "yararcı" bir toplumdur, *"sadece karışıklık yaratma sevdasıyla eziyet etmek"*, onlar için anlaşılmaz bir durumdur. Bu yüzden kişisel bir yarar görmüyorlarsa *"şeytanlık yapmaya kalkışmazlar."* Söz konusu anlayış gereği, alışkanlıkları ve giyimiyle *"farklı olan Frenk bir kadına kaba davranılmaz"*, laf atılmaz.

Türklerin Hamamları ve Mezarlıkları

Şarkı gezen gezginler gibi *"kulaktan dolma bir şeyler yazmak"* istemeyen Julia Pardoe "Hamamda" adlı bölümde anlattığına göre, İstanbul'da *"ilk kez İşkodra paşasının hamamını"* görmüştür. Anılan paşanın hamamı sevimli bir oda şeklindedir.

Yazarın deyişiyle, *"hamam aslında Şarklı kadınların yeryüzündeki cennetidir."* Burada öğrenimsiz ancak zeki kadınlar *"siyaseti, toplum ve ulus sorunlarını, skandalları, evlilikleri"* konuşurlar. Yazar, daha nesnel bilgiler edinebilmek için, bir Rum hizmetçinin eşliğinde *"bir çarşı hamamına"* gider. Türk kadınları "nefes kesen" yoğun havaya aldırmadan gülüşüp söyleşmektedir. Bu sırada *"en vahşi ve tiz Türk nağmelerinden birini koro halinde söylemeye başlayan"* sesler, *"şeytan âlemlerine yaraşır bir gürültü çıkarmaktadır."* Türklerin *"yıkanma işi, titiz, yorucu ve zahmetlidir."* Hamamcı kadınlar, *"akla hayale gelebilecek en çirkin şeylerdir."*

Aynı Lady M. W. Montague gibi, yazar da hamamda *"lüzumsuz ve şehvani teşhirciliğin"* izlerine rastlamıştır. Bir Türk hamamının mantıklı olarak karşı çıkılabilecek iki özelliği, *"son derece yorucu olması ve çok zaman harcatmasıdır."*

Pardoe "İstanbul'un Mezarlıklarında Hayat" bölümünde Türk mezarlıklarının *"mezar taşlarının daha göz alıcı ve çeşitli olması"*, "yerlerinin iyi seçilmesi" gibi özelliklerinden dolayı Avrupa'dakilerden "üstün" olduğunu öne sürer. Yazara göre, Müslümanlar *"ölülerin kemiklerini asla rahatsız etmez."* Avrupa'da olduğu gibi, *"aynı noktaya birkaç kişi gömülmez."*

Türkler, *"büyük Üsküdar Kabristanı'nı (Karacaahmet) tercih ediyorlar; çünkü körü körüne inandıkları eski bir kehanete göre, Muhammet'in müminleri, dünyanın sonu geldiğinde Avrupa'dan atılacaklardır."* Bu nedenle, *"kemiklerini dahi gâvurların eline bırakmamak için, her şeyden fazla can attıkları Asya'daki bu yabani mezarlıkta"* bir mezar yeri edinmek istiyorlar.

Türkler ve Rumlar

İngiliz yazar, "Fenerli Rumlar Arasında" adlı bölümde Rumların *"yaşadıkları manevi ve siyasi esaret muhitinin"* kendisini hayrete düşürdüğünü belirtir. Yazarın değerlendirmesi uyarınca, *"Türk, büyük ihtimalle sağlam muhakeme melekesine sahip, ancak Rum daha kurnaz ve zekidir."* Türklerin güvenini kısmen kazanmış ve *"diğer milletlerin zenginleştirdiği ve kullandığı Rumlar, eğer Aşil gibi zayıf bir noktaları olmasaydı, Müslüman efendilerine öldürücü olmasa da çok tehlikeli bir düşman olabilirlerdi."* Rumların söz konusu zayıflığı, *"birbirine karşı bile dürüst olmamalarıdır."* Rumlar, *"riyakârlık havası soluyor, hasetle besleniyorlar."*

Yazar, Osmanlı Devleti'nin dinsel hoşgörüsünü şu sözlerle dile getirir. Osmanlı yönetiminin "müsamahası", Rumlara *"hür bir memleketin hür insanlarıymışçasına bariz bir üstünlük ve dini güç"* sağlamıştır. Rumların dünyaları *"sınırlıdır"*; *"göklerinde tek bir güneşe yer vardır."* Bu yüzden, *"yükselmek için devamlı birbirlerine çelme takıyorlar."* Fener'deki Rum kolonisi, *"bir entrika mihrakıdır;*

herkes komşusunun casusudur." Bir *"hizip veya diğer güç kazandığında"*, yönetimin önemli kişileri *"uzaklaştırılmaktadır."* Sonunda nefretin "yoğunluğu" yürekleri taşlaştırmaktadır.

Rumlar, *"tehlikeli olamayacak kadar egoisttirler." "Meyve içten çürümüştür"* ve sonunda "çürük" dışa vurmaktadır. Bu şekilde *"birbirleriyle yarışıp, haset damgasıyla kendi ırklarının yüreklerini dağlıyorlar ve onları ezmek için dışarıdan bir güce ihtiyaç yoktur."* Türkleri geride bırakan aşırı "yapay" boya kullanımı, Rum kadınlarını *"dehşetli çirkinleştirmiştir."* Rum kadınları genellikle çirkindir. Rumların *"ışıltılı kara gözleri"* olmasa, *"genellikle gösterişsiz bir soy oldukları"* söylenebilir.

Julia Pardoe, Rönesans ve hümanizm akımlarının öne çıktığı 16. yüzyıldan beri giderek artan ölçüde kurumsal eğitim yoluyla Batı'da yaygınlaşan filhelenizm bağlamında Yunanlılar konusunda yapılan güdümlemeyi anlatır. Yazarın anlatımı uyarınca, *"bu milletin hususiyeti olduğuna inandırıldığımız asil, sakin ve kendine has hatları, hakiki Yunan güzelinin gururlu başını, geniş alnını, süzgün gözlerini ve hepsinin ötesinde düz burnunu ve ince üstdudağını aradım; ama boşuna."* Yazar, söylenceselleştirilen o "klasik güzelliği" bulamadığını üzüntüyle belirtir.

Pardoe'nün İslam ve Eğitim-Öğretime İlişkin İzlenimleri

Yazar, "Mekteb-i Hayriye'yi Ziyaret" bölümünde İslam'ın sevgi dini olduğunu şu sözlerle dile getirir: *"Müslümanların itikadı sevgiye dayanıyor, korkuya değil."* Onların ilkesi, *"tek Tanrı'ya inanmak ve iyiliksever"* olmaktır. Türk gençlerinin doğaları veya özyapıları *"yaratıcı"* olmaktan çok *"taklitçidir."* Avrupa'da geçerli olan "gözlem" yöntemi ve "bireysel araştırma" olanağından da yoksundurlar. Yazarın değerlendirmesi uyarınca, Batı dünyasında "deha" özendirilir, geliştirilir ve desteklenir. Yetenek köreltilmez; bilim gölgelenmez. Batılı anlamda eğitim-öğretim, Türkiye'de henüz *"emekleme aşamasındadır."*

Eğitim kurumlarının olumsuz koşullarını dile getiren yazarın, *"İngiltere'den sonra belki de Türkiye'den daha fazla okuryazar bir mem-*

leket yoktur," belirlemesi çelişkili görünmektedir. Bu öne sürüm, yazarın söyleyişiyle, *"Şarklıların en derin cehalete saplanmış insanlar olduğu fikrine alışmış ve hatta inandırılmış"* pek çok Avrupalı'yı şaşırtacaktır. İmparatorluktaki *"hemen her erkek okuyup yazabilmektedir."* Ne var ki, *"her iki cinsten Osmanlıların tahsili, tek tük istisnalar dışında, Kuran ve önemsiz, gereksiz bazı konularla sınırlı"* kalmıştır. Böyle bir eğitim-öğretimin *"yeni fikirler geliştirmesi ve bilinci aydınlatacak ve yükseltecek"* katkı yapması söz konusu değildir. Bu eğitim kurumu veya kurumlar yetersiz eğitimcilere teslim edilmiştir.

"İşkodra Paşasının Konağını Ziyaret" bölümü oryantalist söylem açısından öne çıkan bazı açıklamalar içermektedir. Burada Batılı aydınlanmış kadın Pardoe, *"Hiçbir padişah bana boyun eğdiremez; hiçbir kızlar ağası beni korkutup ikiyüzlülüğe zorlayamaz,"* der ve ekler: *"Velhasıl, Kudretli Mehmet'in tebaası olarak doğmadığım için şükrettim."* Yazar, *"fazla renkli ve intizamsız"* inşa edilmiş saraylardan, *"zevksiz ve hakiki Doğu insicamsızlığının numunesi"* olan yapılardan, Mevlevi dervişlerinin yönetimle ilişkileriyle *"Avrupalıların despot bir idare hakkındaki görüşlerinin"* örtüşmediğinden söz eder.

Paşanın haremindeki kadınları ayrıntılı biçimde betimleyen Pardoe'ye göre, *"dünyada Şark güzelliğinin üstüne bir zarafet olamaz."* Yazar, Arnavut kökenli baş kadının ve olağanüstü güzel kızının *"dağlarında hürriyet havasını"* soludukları memleketlerini, yani Arnavutluk'u özlediklerini anlatır. İşkodra paşası için, *"Baş mertebesinden kul mertebesine düşmek ağır bir darbe olmalı,"* diyen yazar, *"Türklerin her mevzuda felsefe yapmaktan geri durmadıklarını"* öne sürer. Burada kendileri için *"tamamen Avrupai tarzda hazırlanan"* sofra, yazarı "hayal kırıklığına" uğratır. Evin kızı *"imparatorluktaki bütün Müslümanlar gibi, çubuğunu zarafet ve keyifle tüttürür."* Evdeki bütün mumlar, *"Şarklıların tembel itiyatlarına uygun"* olarak bir aradadır. Çok kadınla evli İşkodralı Mustafa Paşa, *"Voltaire, Racine, Boileau, Molière ve pek çok ünlü yazarın kitaplarını"* içeren bir kütüphaneye sahiptir ve anılan yazarların kitaplarında "gizlenmiş zenginlikleri" düşünmeye çalışmaktadır.

"Saltanat Düğünü Şenliklerinde" adlı bölümde yazarın belirttiğine göre, *"hiçbir şey küçük bir Türk kızının elbisesinden daha mü-*

balağalı olamaz. İki yaşındaki bir kız çocuğunun elbisesi ile yirmi yaşındaki bir kadınınki arasında hiçbir fark yoktur." Padişahın kızıyla evlenen Sait Paşa, *"Şark'ta genellikle görüldüğü gibi hızla paşalığa yükselmiştir."*

Yazarın "Selimiye Kışlası'nda" adlı bölümde öne sürdüğüne göre, rahat minderleri ve parlak boyaları olan arabayı *"lükse düşkün Şark insanından başkası icat etmiş olamaz."* Selimiye Kışlası'nda bulunan *"pasaklı ve omuzları düşük askerleri"*, Avrupalıların "dörtte üçü" askere benzetemez. *"Türk ordusunun geri kalanı gibi, askerlerin görünüşleri ve duruşları"* askeri disiplinden yoksundur. *"Her askerde oldukça tuhaf bir his ve davranış serbestliği"* sezilmektedir. *"Şark'ın alacakaranlığı düşünceler gibi uçarıdır,"* diyen yazar bu bağlamda *"soğuk eliyle bütün Şark'ı saran, her yerde var olan, ama görülmeyen öldürücü veba"*dan ve "veba kampından" söz eder.

"Türkler Batıl İnançlara Saplanmıştır"

Yazarın "Nazar, Fal ve Büyü" bölümünde betimlediğine göre, *"Türkler garip bir şekilde batıl itikatlara saplanmışlar; Avrupa'dan asırlar önce silinmiş saçma ve delice mevhumlara inatla tutunuyorlar. Aslında bir itikada körü körüne bağlanmaları ve bundan asla vazgeçmemeleri, kemikleşmiş ve bir bakıma inatçı mizaçlarıyla oldukça"* uygundur.

Batıl itikatların pek çoğunun Romalılardan miras kaldığını öne süren yazara göre, Türkler, *"yeni kesilmiş hayvanların iç organlarına bakarak, iyilik ve kötülüğe dair kehanetlerde bulunuyorlar; kuşların uçuşundan manalar çıkarıyorlar; müneccimler tarafından ciddiyetle tayin edilen uğurlu ve uğursuz saatleri var; hiçbir Osmanlı bu mühim noktada içi rahat etmedikçe yolculuğa çıkmıyor, ev yapmıyor, evlenmiyor veya mühim bir işe başlamıyor."*

Yazarın anlatımıyla, Türkler başlarına gelen bir kötülüğü ve başarısızlığı, kendi yetersizliğinde veya başarısızlığında aramıyor; bunu "kısmet" olarak değerlendiriyorlar. Kaçınılmaz gibi gördükleri sonuçlara "tevekkülle" boyun eğiyorlar. Talihsizlikleri veya olumsuzlukları, dünyasal nedenlere değil, daha ötesine, örneğin "feleğe",

"yıldızlara" bağlıyorlar. Kötü düş gördüklerinde veya hasta olduklarında *"elbiselerinden bir parça koparıyor ve çaputu beraberinde kötülüğü de götürsün diye bir evliyanın türbesindeki pencerenin demirine bağlıyorlar."* Saray müneccimi, her yıl bir tür "doğaüstü takvim" çıkarıyor. Bu takvimde farklı ayların talihli ve talihsiz günlerini belirliyor; *"savaşları, ölümleri ve evlilikleri"* önceden görüyor.

Yukarıdaki örnekleri sıralayan yazara göre, *"Şark'ta hâkim olan asıl zaaf, kem gözden"*, yani "nazardan" duyulan korkudur. Nazardan duyulan bu korkudan dolayı *"annesine bir Türk çocuğunun güzelliğini ilkönce, 'Maşallah!' demeden methederseniz ve çocuk hastalanır veya başına bir kaza gelirse, hemen sizin ona nazar değdirdiğinize karar veriliyor."*

Ayrıca, Türk, *"evinin damını, kayığının pruvasını, çocuğunun başlığını, atının boynunu ve kuşunun kafesini nazara karşı tılsımlarla"* donatır. Bu panzehirlerin *"en güçlülerinden biri"* sarmısaktır. Şeytanın gözünün "mavi" olduğu kanısında oldukları için, Türkler arasında *"mavi göz son derece şüphe uyandırıyor."* Bu yüzden, örneğin sevilen hayvanların boynuna "mavi" boncuk takılıyor.

Yazarın değerlendirmesi uyarınca, toplumun alt katmanlarından olan hiçbir Türk, *"yolu üzerine düşmüş en ufak bir kâğıt parçasını dahi yerde bırakmaz."* Her zaman büyük bir özenle "yerden toplar"; çünkü *"toplanan kâğıtların ölümden sonra toplanacağı ve cennete geçilen yanan topraklara saçılacağı yolunda yaygın bir itikat var. İnsan ne kadar çok kâğıt toplarsa, öteki dünyada o denli az ıstırap çekeceğine körü körüne inanılıyor."*

Julia Pardoe, "Esma Sultan'ın Sahilsarayı" adlı bölümde ansızın karşılaştığı *"ölürken çırpınan kurbanı"*, yani halka açık idamları görünce, *"kanının damarlarında donduğunu"* duyumsadığını, kurban kesiminin üzerinde bıraktığı "korkunç" izleri anlatır. Yazar, asla "unutmayacağını" söylediği görünüm karşısında "baygınlık" geçirdiğini de dile getirir.

"Şarklıların Münasebetsiz Huyları ve Cami Ziyareti"

"Mezarlıkta Şenlik" bölümünde oryantalist söylemde sıkça yinelenen *"Şarklıların münasebetsiz huyları"* ve *"Şarklı kalabalık"* an-

latımları yer alır. Yazarın anlatımına göre, *"Şarklıların pek dost canlısı, ama son derece münasebetsiz bir huyları var; beşli altılı gruplar halinde, kollarını birbirine dolayarak veya çocuklar gibi el ele tutuşarak yürüyorlar ve bazen kalabalık onları kenara çekilmeye zorlasa da, başka hiçbir şıkkın kalmadığı"* bir durum doğmadıkça birbirlerinden ayrılmıyorlar. Yine yazarın değerlendirmesine göre, *"Şarklı kalabalıklara has diğer bir tuhaflık da ezilme tehlikesini asla umursamamalarıdır. Şarklı atınızın nefesini ensesinde hissedebilir, gene de onu mecbur etmezseniz yolunuzdan çekilmez."*

Julia Pardoe, "Tebdil-i kıyafet Cami Ziyareti" adlı bölümde Ayasofya ve Sultanahmet camileri gibi kutsal yerleri ziyaret etme ayrıcalığının o güne değin sadece Baron Rothschild'e verildiğini belirtir. Yazarın anlatımı uyarınca, kendisi gibi bir gezginin "Türkiye'de kaldığı" süre içerisinde camileri gezebilmeleri için, Babıâli'nin izin vermesi gerekmektedir.

Böyle bir iznin alınmasının zorluğu karşısında yazarın tanıdığı Türk aile, yazara "riskli" bir yöntem önerir. Yazarın anlatımına göre, yazar kılık değiştirerek, camileri gezecektir. Yakalanmaları durumunda, *"Herkes kendini kurtarsın!"* ilkesinden hareket edilecektir. *"Birazcık bile serüven ruhu olan"* hangi Avrupalı gezgin/seyyah Ayasofya'yı görebilmek, onun *"kubbesi altında durabilmek uğruna tehlikeyle karşılaşmayı"* reddeder. *"Ve hepsinin ötesinde, hangi seyyah gâvur, namaz esnasında bir camiye girmenin baştan çıkarıcılığına direnebilir?"*

Julia Pardoe, kılık değiştirmek amacıyla, *"haremde yaygın kullanılan rastıkla"* kaşlarını boyar; üzerine ayaklarına değin uzanan bir kaftan geçirir ve kaşlarına değin inen bir fes giyer ve *"İstanbul'un kötü yollarına"* düşer. Böylece, o zamana değin *"hiçbir gayrimüslimin cesaret edemediği"* bir işi yapmaya cesaret eder. Yazar "büyülü bir yer" olarak nitelediği Ayasofya'da *"on binlerce Müslüman'ın namaz kılmasına"* tanık olur. Ayasofya'dan sonra ziyaret ettikleri Sultanahmet "huşu hissi" uyandırır.

Pardoe, bu iki kutsal yeri kılık değiştirerek ziyaret etmesinden sonra, Avrupa'da, *"Türkiye'de kadınlar camiye giremez!"* şeklindeki önyargıyı sorgulamaya başlar. Yazarın aktardığına göre, kadınlar sa-

dece *"yatsı namazına katılamazlar."* Yazarın değerlendirmesi uyarınca, gerçi Türk kadınlarını bekleyen yazgı *"haremdekine benzer"*; ancak erkek *"öte dünya ümidini"* kadının elinden tümüyle almaz. Türk kadınları *"insiyaki olarak dindarlar; ibadetleri varoluş tarzlarına çok iyi uyuyor. Haremin kapalı kapıları ardında namaz saati, herkesin asla azalmayan bir alakayla beklediği bir vakittir."*

"Yeraltındaki İstanbul" bölümünde yazar, Türklerin ilgiye değer *"tarihi eseri büyük bir kıskançlıkla"* koruduklarını vurgular. Yazarın aktarımına göre, Türkiye'den ayrılmadan on gün önce *"Tersane'de bir bina içinde temel kazan işçiler, Muhammet döneminde hüküm süren Bizans imparatoru Herakleios ile zevcesinin cesetlerinin bulunduğu kırmızı mermerden bir lahti"* gün ışığına çıkarırlar. *"Tahtta oturan çifti temsil eden iki figür neredeyse mükemmel"* durumdadır. Söz konusu mezar sahiplerinin kimliği belirlendikten sonra, *"Herakleios'un Müslüman olarak öldüğü yolundaki Türk inanışından dolayı"*, lahit koruma altına alınmıştır.

Yazarın öne sürümüne göre, *"Muhammet'in Hıristiyanlığı reddedip hakiki bir mümin olması için Herakleios'a bir davet gönderdiği"* bilinmektedir. Anılan Bizans imparatoru o dönemde başarısının *"zirvesindeki Muhammet ile bir savaşa girmekten"* kaçındığı için, bu çağrıya "muğlak" bir yanıt vermekle yetinmiştir. Türkler, söz konusu nedenle, *"Herakleios'un lahtini hakiki bir müminin mezarı"* saymaktadır.

Boğaziçi'nde Havai Fişekler ve "*Şark*"ın İhtişamı

Pardoe "Havai Fişekler Altında Boğaziçi" adlı bölümde, *"Şark'ın ihtişamında hiçbir tutarlılık, hiçbir süreklilik yoktur,"* diye yazar. Yazarın anlatımı uyarınca, örneğin, *"göğsünde elmaslar taşıyan bir paşaya genellikle pasaklı bir uşak"* hizmet eder; *"arabası kadife ve sırma işli örtülerle süslü sultan, sık sık döşemelik kumaştan şalvarlar ve basma entarilerle"* dolaşır.

"Seyirlik Eğlenceler" bölümünde yazarın anlattığına göre, sahnede gösteri yapan bir Türk'ün *"Türklüğe yakışmaz"* bir duyarlılık göstermesinden dolayı, aynı yerde gösteri yapan "soytarı" sahneyi terk

eder. Fakat aynı soytarı bir süre sonra *"kadın kılığına girmiş üç köçekle birlikte"* yeniden sahneye çıkar. *"Sahne boyunca, alımlı güzeli canlandıran baş köçek"* büyük bir yetenek sergiler. Böylece, izleyiciler arasında bulunan Frenkler "harem" giysileri içindeki bir Türk kadınını görme fırsatı yakalar.

Yazarın betimlemesi uyarınca, *"bu sadece görünüş değil, hal ve tavır"* bakımından da önemlidir; çünkü *"tam bir benzerlik söz konusudur."* Köçek, *"harem raksını pek az bir rakkasede bulunabilecek bir hünerle"* yapar. Gösteri burada sona ermiş olsaydı, *"iğrenç olmaktan çok, saçma ve komik"* olarak adlandırılabilirdi. Fakat *"haremlerinin pencerelerini kafeslerle ve kadınlarının yüzlerini yaşmaklarla gizleyen Müslümanlar, en mahrem sırları, hatta daha fazlası halkın eğlencesi için ortaya dökülüp gülünçleştirilirken, sessizce oturmakla kalmadılar, takdirlerini de belli ettiler. Orada bulunup kendisi kadar kocası adına da yüzü kızarmayacak yüksek fikirli bir Türk kadını olabileceğini sanmıyorum ve eminim ki, herhangi bir milletten içi temiz bir kadın, burada hakarete uğrayanlardan çok, bunu yapanları hor görecektir."*

Yazar, ayrıca *"parayla tutulan ve gönüllü olarak rezil edilmeye razı olan"* yaşlı, muhtaç ve umarsız göstericilerin *"yüreğini sızlattığını"* da vurgular. Yazarın değerlendirmesi uyarınca, esnaftan oluşan grup içinde yer alan Frenk tacirin maruz bırakıldığı davranışlar ve *"kıyafetine ve memleketine atılan laflar hiçbir şekilde nazik ve müşfik"* sayılamaz. Memleketin kadınlarına layık görülen davranışlar, bir Frenk'e de layık görülür.

Yazarın aktarımına göre, Türk kadınlarının "ahlakını" alay konusu yapan komedyenler, egemenlerini de alay konusu yaparlar. Örneğin, kadı *"tabak gibi gözler"* ve *"koyun postundan sakalı ile tam bir insan karikatürü"* olarak betimlenir.

Yahudiler, Rumlar ve Ermenilerin Birbirlerine Karşı Davranışları

"Saltanat Düğününde Cemaat Reisleri ve Su Üstünde Şenlikler" bölümünde Pardoe, salt Türkleri/Müslüman din adamlarını değil, Yahudi, Rum ve Ermeni din adamlarını da anlatır. Yazar bu bağlam-

da ilginç bir gözlemini aktarır: *"Rum ve Ermeni kiliselerinin başları, Musevilerle aynı tabaktan yemeyi, hatta aynı masaya oturmayı"* kesin dille reddederler. Öte yandan, Museviler de *"Hıristiyan biraderleriyle aynı yiyeceği paylaşmalarının"* olanaksız olduğunu bildirirler. Şeyhülislam ise *"aldırmaz bir sessizlikle"* olup bitenleri izler.

Söz konusu sorun şöyle çözülür: Yahudi şeriatı gereği, hahambaşı *"kendi soyundan biri tarafından kesilmemiş hayvan etini"* yemez. Öte yandan, Yahudi din adamlarıyla aynı masaya oturmayı reddeden Hıristiyan din adamları, *"Şeyhülislam'ın iki yanında mükellef bir sofranın"* başına oturma önerisini geri çevirmezler. Yemeğin sonunda *"havai fişek gösterisi ve ışıklandırılmış Boğaziçi'nin masalsı harikaları"* seyredilir. *"Akşam sekizden sonra sokaklarda yürümesine"* izin verilmeyen Türk kadınları da sahilde ışık oyunlarını izler.

"Hanım Sultanın Çeyizi" bölümünde yazarın değerlendirmesi uyarınca, *"Türkler dans etme maharetinden mahrum bir millettir."* Genellikle evden erken çıkmaları gerektiğinde *"bütün gün açık havada kalmak isteyen Türk kadınları, büyük bir kalabalık"* oluşturur. Ayrıca, yazarın güvenilir kaynaktan öğrendiğine göre, toplumda geçerli bir konuma sahip olan bir Türk kadını, "şenlikleri" konumuna uygun bir yerden izlemek için, *"kocasının başının etini yemiş"*, fakat kocası bu isteğini yerine getirmeyince, kadın halayığıyla birlikte gerekli parayı toparlamak için, *"köle tacirine çocuğunu satmış!"*

Türk kadınlarının genellikle kocalarında önemsedikleri tek özelliğin kocalarının "görünüşleri" olduğunu öne süren yazar, bu öykünün Türk kadınlarının *"kilit altında tutulduğuna"* inanan *"sefahat ve israf düşkünü"* İngiliz kadınlarına örnek olmasını diler.

"Mudanya ve Bursa Yolu" adlı bölümde *"bahşiş bir seyyahın Türkiye'de anlamını öğrendiği"* ilk sözcüktür diyen Pardoe'ye göre, *"paşa, ricacıları bir işe sokmak veya maaş bağlamak için bahşiş alır."* Yazarın deyişiyle, bu örnekte "bahşiş" kuşkusuz (!) hediye anlamı taşır. Bu memlekette *"bahşiş olmadan hiçbir şey yapılmaz."*

Yazarın anlatımına göre, Anadolu'daki maceraları *"göçmeye yüz tutmuş iki katlı kerpiç bir evde"* başlar. Ev "tertemizdir"; çünkü bir Rum'a aittir. Ev sahibinin bir Rum olduğunu söylemek, *"Şark'ı gezip görmüş"* olanlar için, temizlik güvencesidir. Yazarın Mudanya'dan

Bursa'ya giderken yolda gördüğü "Asya çiçekleri", çiçek ülkesi olan Portekiz'dekilerden "daha güzeldir."

"Bursa'da Hıristiyanlığın Damgasını Taşıyan Her Şey Tahrip Edilmiştir"

"Bursa" adlı bölümde Türkiye'de gördüğü çeşitli "yabanilikleri" anlatan Pardoe, Bursa'da *"Hıristiyanlığın damgasını taşıyan her şeyin tahrip edildiğini"* yazar. Bunun yanı sıra, yazarın aynı bölümde söylediğine göre, Türkler, *"Avrupa sosyetesini, aralarına kendilerinden olmayan birini almama konusunda sürekli bir didişmeye sürükleyen kendini beğenmişlikten tamamen uzaklar. Türkiye'de her fert 'münasip' (vurgu yazarın – OBK) sayılıyor; hiç kimse alt tabakadan insanlarla temas kurduğu için zümresini kaybetmiyor. İş saatleri bittiğinde herkes aynı seviyeye geliyor; bey kayıkçının yanında oturuyor, efendi balıkçının yanına yerleşiyor."* Bu insanlar sanki aynı olanaklarla doğmuşçasına, konumlarındaki *"farklılıkların etkisi altında kalmıyor."*

Yazarın değerlendirmesi uyarınca, *"bu tevazuda güzel ve dokunaklı bir şey vardır."* Yazar, bu özelliği *"çok takdir etmekle birlikte"*, Avrupalılar için "böyle bir şeyin" olanaksızlığının ayırdındadır; çünkü *"Türkiye'deki alt tabaka ile Avrupa'daki alt tabaka birbirinden tamamen farklı unsurlardan"* oluşmaktadır. *"Şark'ın fakir insanı hislerinin yardımıyla medeni, kibar ve haysiyetli; ne kendini ne de komşusunu unutma gafletine asla düşmüyor; bir kulübede yetişmiş olmasının, bir sarayda ölmeyeceği manasına gelmediğinin farkında; bu ihtimali göz önünde tutarak, talihi her an dönebilecekmiş gibi davranıyor."*

Yazarın sözleriyle, bir Frenk'in *"asil kanıyla övündüğünü işitmek"*, bu yüzden Osmanlı'nın tebessüm duygusu geliştirmesine ve "böbürlenen kişiye kısa ve veciz cevabı" vermesine yol açıyor: *"Her Türk asil doğar!"* Türkiye'de *"çalışan sınıfın Avrupa'dakilere üstünlüğünün en büyük delili, imparatorluk tebaasının böyle bir devletin idaresinde dahi bunca sakin ve uysal olmasıdır. Bir devlet ki, baş, yürek ve elden mahrum; içi boşluğu, zayıflığı ve rüşvet düşkünlüğü su*

götürmez; temel taşları hile, ihanet ve hodbinliktir." Böyle bir devlet, *"yeryüzünde hiçbir halkı bir yıl dahi"* yönetemez. *"Bu haysiyetli uysallığın belki de en büyük sırrı, bütün Türklerde bulunan dinlerine olan büyük bağlılıktadır."*

Yazar burada *"Şarklı gezginci masalcılardan biri olan ve dinleyenleri hikâye anlatarak eğlendiren"* meddaha rastlar. Bursa'da yolculuk edenlerin kaldıkları "kervansarayı" ziyaret eder. Avludaki küçük binada *"avcıların ve köylülerin dağlarda buldukları hasta, terk edilmiş veya yaralanmış hayvanların tedavi edildiğini"* öğrenir. Yazarın aktarımı uyarınca, hayvanlar burada uçabilecek duruma gelene değin özenle *"besleniyor ve iyileştiriliyor."* Türkler, kendilerine güvenen hayvanlara *"nerdeyse batıl bir hürmetle"* bakıyorlar. Herhangi bir kuşun öldürülmesi, bir Müslüman tarafından *"nefretle karşılanıyor."*

"Camiler, Hanlar ve Çekirge Kaplıcaları" adlı bölümde yazarın anlatımına göre, Bursa İstanbul'a göre, *"çok daha Şarklı'dır."* Erkeklerin giyimi, Osmanlı Devleti'nde başlatılan yenileşme hareketinden çok uzaktır; erkekler, yenileşmenin simgesi olan "fes" yerine sarıklar, şalvarlar, kaftanlar ve kuşaklar taşımaktadır. Kadınlarsa sokakta bile görünmemektedir. Öyle ki İngiliz kadın yazar yürüyüşleri sırasında *"sokaklarda tek bir kadına"* bile rastlamamıştır. Arabayla geçen kadınlar da *"kafesli pencereleri bu sıcakta bile öyle sıkı kapatıyorlar ki tırnaklarının ucunu bile görmek"* olanaklı olmuyor.

Julia Pardoe'nün aktarımı uyarınca, İstanbul'un tersine Bursa'da birkaç lira vererek izin almak suretiyle, camiler kolayca ziyaret edilmektedir. Caminin imamı, yazara *"ayakkabısını çıkarmasına"* gerek olmadığını söyleyecek ve minareye çıkmasına izin verecek kadar *"müsamahakârdır."* Bunun yanı sıra, çarşıları dolaşan yazar, *"Türkler büyük Avrupa şehirlerinin mağazalarında son derece tesirli olan teşhir inceliklerinden anlamıyorlar,"* diye ekler. Bursa'da türbeleri ziyaret eden Pardoe'nün izlenimlerine göre, Türkler *"ölülerin kutsiliğine dokunulmasını dehşetle karşıladıklarından, ne rüşvet ne de yalvarıp yakarma, onları korumak zorunda oldukları bu mukaddes emanete ihanet için ikna edebiliyor."*

Asyalılar ile Avrupalıların Farklı Tarzları ve İdamlar

"Bursa'nın İpekçiliği" adlı bölümde Julia Pardoe'nün anlatımına göre, *"Asyalıların ipekböceği yetiştirme tarzı Avrupalılarınkinden tamamen farklıdır. Hesaplara bakılırsa, bu tarzın hem neticeleri daha kârlı, hem de ameliyeleri daha basittir."* Böceklerin doğasına göre davranan Asyalılar *"asla böceklere dokunmuyorlar."* Böylece böcekler daha verimli oluyor.

Yukarıdaki bölümde yer alan ve oryantalist söylemden kaynaklanan karşıtlığı anlatan "Asyalılar-Avrupalılar" anlatımı, yapıtın bazı bölümlerinde dikkat çekici biçimde yinelenir.

Yazarın "Loğusa Evinde" bölümünde aktardığına göre, Çekirge kadısının karısı *"ilk oğlunu doğurmuştur."* Kadının karısı, yazarı da davet eder. Yazar bunun *"varlıklı Türklerin hanımlarının arasında yaygın bir âdet olduğunu, ilk oğlunun doğumundan sonraki yedi gün boyunca gece yarısına kadar misafir kabul edeceğini"* öğrenir. Loğusa evini ziyaret eden yazar, eğlenceleri ayrıntılı anlatır. Yazarın dikkatini çeken şeylerden biri de, *"Türk kadınlarının kaşlarını süslerken gösterdikleri büyük zevksizlik ve rüküşlüktür."* Yazarın gözlemine göre, kadının evindeki şenlikte alt tabakadan insanlara da *"hatırlı misafirlere ikram edilen şeyler"* aynı samimiyetle ikram edilir. Her türlü eğlenceye katılan bu insanlara *"çok daha aşağı sınıftan oldukları asla hissettirilmez."*

Julia Pardoe, "Bir Aşkı Memnu Hikâyesi" bölümünde o dönemde Türk toplumunda varlığını sürdüren "hakikatler" ve "safsatalar" ile birlikte *"bir kadının idamını"* anlatır. Yazarın anlatımı uyarınca, örneğin bir kadının Boğaz'da boğulması, bir başka anlatımla, idam edilmesi, *"maalesef hayal gücünü, hakikatleri fersah fersah aşacak"* biçimde betimlenir. İbret olsun diye kamuoyuna açık olarak yapılan idamlar, *"insafsız ve su katılmamış dehşetten ibarettir! Kurban genç ve güzeldir veya değildir"*; cellatlar bunu anlamaz. Öte yandan, *"Muhammet'in cennetinden kaçmış en sevimli huri bile olsa, kadının insaf edilmeye ne gücü yeter, ne de buna fırsat tanınır."* Nüfuzlu bir dostunun yazara aktardığına göre, Rumelihisarı'nın yakınlarında devriyeler, *"yüzü bir yaşmakla sıkıca örtülmüş, vücu-*

du bir çuvalın içine konarak boğazından bağlanmış bir kadını" denize atmak suretiyle idam etmiştir.

Yazar, idam konusunda *"Türk âdetleri açısından çok tipik"* olan bir başka olayı aktarır. Yazarın yine nüfuzlu dostuna dayanan aktarımı uyarınca, *"İstanbul'un ünlü tüccarlarından, son derece varlıklı ve orta yaşı hayli geçmişlerde bırakmış bir adam, çok genç ve güzel bir kadınla evlenmiş. Türk kadını evleneceği erkeği nikâhtan önce asla görmez; dünya evine girme zamanının geldiğine karar veren şahsın anası tarafından seçilir; büyük hanım kızı görüp beğendikten sonra, onun ana babasıyla görüşerek bütün ön hazırlıkları yapar."* Bu nedenle, *"gelinin kendi vaziyetindeki değişiklikten hiç de hoşnut olmadığı"* evliliklerin sayısına şaşmamak gerekir.

Sözü edilen "genç gelin" de bunlardan biriymiş ve *"kaderine korkunç bir trajedinin başkahramanı olmak yazılıymış."* Bu genç kadın, çocuğu da olmasına karşın, kocasını hiç sevmediği için gönlünü bir başkasına, hem de bir Rum'a kaptırmış. Sözün kısası, *"bir Müslüman'ın karısı"*, bir Hıristiyan'a âşık olacak denli "alçalmış." Olayı minareden gören müezzin, "Tuuu! Kâfir karı!" diye bağırarak, olayı kadının kocasına duyurmuş.

Olayın gerisini de ayrıntılı öyküleyen yazarın değerlendirmesine göre, *"Türkler şefkatli kocalar değiller; ama son derece kıskançlar. Kadınlarını gözlerinin önünden ayırmazlar; onları sevdikleri için değil, kendi namuslarına leke sürülmesin diye."* Ayrıca, bir Osmanlı'nın *"karısının hatalarına isteyerek göz yumması"* söz konusu olamaz. Yazarın sayfalarca ve bütün ayrıntılarıyla aktardığı bu olay müezzin tarafından *"bir Müslüman'ın şerefine bir Rum tarafından leke sürüldüğü"* diye bütün mahalleye duyurulmuş; aile şerefi lekelenen yaşlı koca da çılgına dönmüş. Sonunda kadın üzerine çullanan infazcılar tarafından "boğularak" öldürülmüş; genç Rum da idam edilmiş.

"Yüreği sıkışana değin" anlattığı bu "iğrenç" olayı daha önceki savlarının bir kanıtı olarak değerlendiren yazarın kanısınca, *"Türkler, olanca sertliklerine rağmen, kadınlarına karşı merhamet gösteriyorlar"*; *"günahlarının cezasını"* çekmeleri gerektiğini düşünseler de, *"onları bunun utancından itinayla koruyorlar."*

"Türkiye Ahlaki Değerleri Kadar, Coğrafi Konumu Nedeniyle de Avrupa'nın Desteğine Layıktır"

"Türkler ve Avrupa" bölümünde, *"Türkleri tanıdıkça, hüzün verici siyasi vaziyetlerine daha çok esef ediyorum,"* diyen yazar, hiçbir gezgine nasip olmayacak biçimde Türklerin hakiki durumlarını tanıdığını öne sürer. Yazara göre, aslında çıkarları *"Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesinde ve Türklere boyun eğdirilmesinde yatan bir devlete"* umut bağlayan gezginler, haklı olarak *"Avrupalı güçlere karşı kızgınlık"* duymaktadır. *"Bir bütün olarak ele alındıklarında, denilebilir ki, dünya yüzünde ikbale Türklerden daha fazla layık bir halk yoktur belki de."* Türkler bunu kişisel yapıları ve toplumsal duyarlılıklarıyla hak etmektedir.

Yazarın anlatımı uyarınca, Türklerin *"gösterişten uzak bir dindarlığı vardır."* Türkler, davranışlarını dinsel inançlarının ilkelerine göre düzenler ve *"her şeyi insandan daha üstün bir varlığa bağlarlar."* Avrupa'nın özellikle de İngiltere'nin Türkleri *"inançsız putperestler"* olarak görmesi bir hatadır. Yazarın değerlendirmesiyle, *"dua etmeyi ve hayır işlemeyi"* zorunlu kılan, *"birbiriyle uzlaşmaz görünen ibadet şekillerine müsamahayla bakan"* ve dünya ölçeğinde "kardeşliğe inanan" bir din *"nasıl olur da küçümsenir?"*

Yazar, son derece açık bir dille betimlenen bu olumlu İslam ve Türk algılamasını, *"Müslüman'ın bilmediği büyük hakikatler konusunda aydınlatılmış Hıristiyan, İncil'in ışığını göremeyen bir itikadın karanlığına acıyarak bakmak zorunda olsa bile, dininin gereklerini yerine getiren Müslüman takdir edilmelidir,"* sözleriyle göreceleştirir. Bu erdem, yazara göre, Türkleri diğer uluslardan ayıran *"his ve davranış felsefesinin"* temelini oluşturur. Yazar, Avrupalıları *"muhteris bir ruha sahip olmakla"* eleştirir.

Yazarın değerlendirmesi uyarınca, Türklerin yukarıda betimlenen özellikleri, *"düşünsel üretimsizliğe"* yol açmakta; onları özlerine güvenmek yerine, *"dış yardıma güvenmeye"* yöneltmektedir. Ayrıca, Türk toplumunun alt tabakalarında bile "kötü" alışkanlıkların bulunmaması, takdire değerdir. Yazar, *"bir Türk asla kumar oynamaz, asla dövüşmez, asla küfür etmez, cinayet cürümü işlemez, hırsızlık nedir*

bilmez, dilenciye kapısını kapatmaz," genellemesiyle Türkleri iyice ülküselleştirir.

Öte yandan, yazara göre, *"Türk karakterinin en göze çarpan kusuru, samimiyet ve iyi niyet yokluğudur."* Türklerin *"itiyatları sahte davranmak"*, *"hakikati güzel sözlere ve durumu kurtarmaya feda etmek"* ve *"abartmaktır."* Avrupalılar, *"bir Türk'ün başlangıçtaki şefkat dolu davranışlarından"* yararlanmalı; ama "hafızasına" güvenmemelidir; çünkü Türk insanı *"yarı yolda bırakabilir."*

Yazarın değerlendirmesi uyarınca Türkler, *"örnek aldıkları uygar ve aydınlanmış"* uluslardan da *"umduklarını bulamamıştır."* Yapı itibariyle "kibirli ve hodbin" olan Osmanlı, onurunu ve özgürlüğünü *"Avrupalı müttefiklerinin eline teslim etmiştir."* Fakat Avrupalılar Türkleri yarı yolda bırakmış, onların güvenini boşa çıkarmıştır.

"Atalet" içinde olan Türkler *"Şark'ın yarı barbarlığı"* nedeniyle, Avrupalılarca *"kandırılmış"*, *"içyüzünü göremedikleri bir politikanın dış görünüşüne aldanıp olup bitenlerden hiç şüphelenmemiştir." "Bel bağladıkları Avrupa devletleri tarafından terk edilmiş"*, bunların *"üstü kapalı tehditlerine"* boyun eğmişlerdir. Böylece, Fransa ve İngiltere tarafından *"kurulan tuzağa düşmüş ve en tehlikeli düşmanlarına içerideki zayıflıklarını açık etmişlerdir."* Bu durum, Türkleri Ruslar karşısında güçsüz düşürmüş, Rusların amaçlarını gerçekleştirmelerine ortam hazırlamıştır. Avrupalılar, Türklerin *"şahsiyetini daha yakından ve peşin hükümsüz inceleseler, asla haklarının teslim edilmemiş olduğunu anlarlar. Türkiye ahlaki değerleri kadar, coğrafi konumu nedeniyle Avrupa'nın desteğine layıktır."*

Yazarın söyleyişiyle, Türkiye hakkında sadece Saray'a bakarak karar vermemek gerekir; çünkü *"Saray ve halk, iki değişik millet kadar birbirinden farklıdır."* Bununla birlikte, konukseverlik, Türklerin *"ortak erdemleridir."* Bir Türk'ün konuğuna veya tesadüfen karşılaştığı bir "yabancıya" gösterdiği "nezaket" bir yabancıya, yani Batılı'ya *"iğrenç gelebilir."* Fakat bu iğrenç görüntünün ardındaki duygu, *"kardeşlik ve dostluktur."* Bununla birlikte, Şark'ta bir kimse zenginliğini *"komşusunun yıkımı üzerine kurar"*; *"alt ettiği hasmının koltuğuna basarak onun koltuğuna yerleşir."* Bu nedenle, Doğu'da toplumun ileri gelenlerinden "erdemler" göstermesi beklenmemeli-

dir. Öte yandan, *"taşralı Türk farklı bir kumaştan dokunmuştur: Sakin, filozof tabiatlı; işini kaşlarını çatmadan, yüreği huzur içinde"* yapar. Annesine "hürmet" eder; *"karısını korur; çocuklarına adeta tapar"*; iş ilişkilerinde "adil", alışkanlıklarında *"kendini bilir ve gösterişten uzak şekilde dindardır."*

Türkiye'de betimlenen kötü yönetim tarzını değiştirmek isteyen, *"Avrupa'da bulunmuş 'muallim' artık Şark'ın uzak"* yörelerine gitmeye hazırdır. Herkesin bildiği *"yolsuzluk ve rüşveti"* ortadan kaldırmak isteyen insanlar vardır. Yazarın çıkarımı uyarınca, Avrupalılar, Türklerin bu özelliklerini bilmek için yeterince uğraşmamaktadır. Ülkelerine *"haksız olduğu kadar talihsiz ve yanlış"* izlenimlerle birlikte dönmekte, ülkelerinde bu yanlış izlenimleri yaymakta ve pekiştirmektedirler.

Bir Kez Daha Harem ve Gürcü Güzeller

Julia Pardoe "Harem Hayatından Sahneler" adlı bölümde Batılıların çok ilgi duydukları kurum olan "harem" hakkındaki izlenimlerini ayrıntılı olarak anlatır. *"Büyük hanımın ölümü nedeniyle, reis efendinin"* haremini ziyaret eden yazarın anlatımı uyarınca, yaşlı vezir "güzel cariyesine", yani *"muhteşem Gürcü güzeli Devlehay Hanım'a"* çabucak nikâh kıyar. Gürcü kadın *"uzun boylu, esmer ve vakur güzelliğiyle bir kraliçe gibidir."* İnsan bu kadının sahip olduğu *"böyle bir vücudu ömründe ancak birkaç defa görebilir."* Çerkez güzelliğine hiç benzemeyen Gürcü güzelliği, "çok daha azametli ve göz kamaştırıcıdır; gözleri göktaşlarına benzer; dişleri de neredeyse gözleri kadar parlaktır." Esma Sultan'ın sarayındaki hanımların *"hemen hepsi Gürcü'dür."* Devlehay Sultan, o denli güzel ve etkileyicidir ki, yazar ona bakarken adeta *"parayla satın alınmış olduğunu"* unutur.

Yazarın haremde gözlemlediği bir başka konu çocukların durumudur. Yazarın betimlemesi uyarınca, *"Türk ailelerinde erkek çocuklar evleninceye kadar kadınlar dairesinde kalıyorlar; ne kadar küçük yaşta olsalar da evlendikleri anda kapılar yüzlerine kapanıyor. Buluğa erdikten sonra büyük hanımın odasının dışında haremdeki bü-*

tün odalara rahatça girip çıkabiliyorlar." Ayrıca, *"iyi aileden gelen bir Türk hanımının zarif saflığında insana cazip gelen bir taraf vardır. Hakkınızdaki hakiki düşüncelerini pat diye yüzünüze söyleyiverirler; bunların bazılarının yenilir yutulur olmayabileceği akıllarının köşesinden bile geçmez."* İnsan onlar arasında kendisini "evindeymiş gibi" özgür duyumsar. Aç olanlar için kısa sürede "mükellef bir sofra" kurulur; yorgun olanların dinlenmesi sağlanır. Kısacası, yazarın deyişiyle, *"bir Türk evine girdiğiniz andan itibaren, kendinizi evin sahibesi kadar rahat hissetmiyorsanız, bu sizden başkasının hatası olamaz."*

Ayrıca, bu haremde *"padişahın üç yıl önce bir gece geçirdiği"* bir oda vardır. Bu odada "saltanat karyolası" hâlâ durmaktadır. Bu oda "şimdi" evin efendisine ayrılmış; *"sedirin üzerindeki bir minderde saati, el aynası ve içinde afyon haplarının bulunduğu küçük bir akik kutu"* vardır. Evde *"din değiştirmiş, genç bir Rum kızı"* da bulunmaktadır. Bu kız *"kendisine çok iyi"* davranılmasına karşın, çok mutsuz olduğunu anlatmıştır.

Yazarın anlatımı uyarınca, bir Rum kızı için Müslüman olmak ne denli kolaysa, yeniden Hıristiyanlığa dönmek de o denli zordur. Ayrıca, yeniden Hıristiyanlığa dönmenin cezası, Boğaz'ın sularına gömülmek suretiyle, ölümdür. Dinlerinden dönülmesine *"asla müsamaha göstermeyen"* Müslümanlar, "din değiştirmeyi" önerirler; ancak bu konuda *"hiçbir zorlamada"* bulunmazlar. Öte yandan, kendi dinlerine dönen birisinin yeniden eski dinine dönmesine *"asla izin vermiyorlar."* Yazar, bulunduğu sofanın penceresini açmasının şaşkınlıkla karşılandığını, bunun nedenini sorunca da, *"Seni bir Türk görüp sevebilir; o zaman Müslüman olup onunla evlenir misin?"* şeklindeki karşı soruyla karşılaşır.

Haremdeki genç eşlerle bir kır gezintisine çıkan yazara göre, şurası kesindir ki, *"güzel kırların Şarklılar kadar kimse tadını çıkaramaz."* Türkler *"saadeti bütün zevklerin en basiti ve en doğalında"* bulurlar. Çubukları ağızlarında "usanmadan" çevrelerindeki manzarayı seyrederek ve *"kırların güzelliğinin verdiği huzur içinde düşüncelere dalarak"* saatler geçirirler. Oturdukları evin manzarasını önemserken, "dış görünüşüne" hiç önem vermezler.

Julia Pardoe "Kadınlar ve Mesireler" bölümünde İstanbullu Türk kadınlar hakkındaki izlenimleri genelleştirerek anlatır. Yazarın anlatımı uyarınca, *"bir Türk kadınının değişmez yol arkadaşı, el aynasıdır."* Bu el aynaları *"tasavvur edilebilecek en sevimli oyuncaklar; büyük bir zevkle süslenmiş olmaları ve umumiyetle çok pahalı malzemelerden yapılmış olmaları, bunların Şarklı bir güzelin gözündeki büyük önemi ispat ediyor. Haremde bu vazgeçilmez oyuncaklardan biri daima kadının yanı başındadır; kafesli bir arabanın içinde de dört tane ayna süslemelerin arasına yerleştirilmiştir. Bu şekilde yolculuk ederken de güzelliğin akisleri seyredilebilir; hiçbir Türk hanımı Büyükdere'den İstanbul'a yapacağı üç saatlik seyahate yanına sevgili aynasını almadan çıkmaz."* Aynaların kenarında bazen Türklerin *"mükemmel bir sanata vardırdığı sırma işlemeler"* kullanılır. Göksu Vadisi, *"temelde çok Şarklı bir manzara"* sunmaktadır: Her çeşit mallarını satmaya çalışan satıcılar, çimlere yayılmış çok renkli örtüler, maymunlarını ve ayılarını teşhir eden Çingeneler, zenci köleler, Rumlar, söz konusu Şarklı görünümü oluşturan öğelerdir.

Öte yandan, *"Türk hanımların yabancılara karşı nezaketi eşsizdir. Onlarla ayaküstü görüşme niyetindeki bir Avrupalı kadınla sohbet etmeye bayılıyorlar; bunu da ecnebinin bütün sıkıntı hislerini derhal yok edecek bir rahatlık içinde ve samimiyetle yapıyorlar. Onlarla dost olmak için yapmanız gereken tek şey güler yüz göstermek, zararsız meraklarını tatmin etmeye istekli olmak ve nezaketlerine elinizden geldiğince karşılık vermektir. Avrupa'da yaygın olan o susturucu lakaydiye veya gözucuyla kibirli süzme denen şeye bir Türk hanımefendisinde rastlayamazsınız."* Şarklı bir kadının zarif edası, *"gösterdiği nezaketin cazibesini"* büyük ölçüde artırır. Öte yandan, hiçbir şey, toplumsal konumu ne olursa olsun, *"bir Türk kadınının ibadetine"* engel olamaz. İngiliz gezgin yazar, betimlediği mesire yerindeki görünümü *"bir defa olsun görmüş bir Avrupalı'nın nasıl olup da beraberinde Türk karakterine"* dair olumsuz izlenimler götürebildiğine şaşırır.

Türklerin Eşitlik Bilinci ve Zarif Hazları

Yazarın bir başka gözlemine göre, Türkiye'de *"tatil ve istirahat günü, bütün mevkileri aynı seviyeye getiriyor, bütün farklılıkları as-*

kıya alıyor. Herkes aradığı hazzı istediği şekilde bulabiliyor." Bu yalın ve doğal hazzı bulmak için *"çok aramaları gerekmiyor: Parlak bir gökyüzü, temiz bir hava, güzel bir manzara"* onlara yetiyor. Dolayısıyla, *"en fakirler bile bunlara kolayca ulaşabiliyor."*

Ayrıca, *"bütün bunlara Türkiye'de isteyenden asla esirgenmeyen iyi yürekli tebessümler ve selamlar"* eklendiğinde, Avrupa'nın *"didişme ve mücadelelerle elde edilebileceği şüpheli 'imtiyazlı' ve daha ince hazlarına"*, doğanın ve kapsayıcı iyi niyetin *"kalıcı hazzını tercih etmekle Osmanlı'nın doğru bir tercihte bulunduğunu"* kabul etmek gerekir. Yazar, "ince" sözcüğünü bu bağlamda kullanmakla "hata ettiğini", Türklerin beğenilerinin aslında *"Batı'nın sefahatinden bin misli daha ince"* olduğunu vurgular. Doğanın kutsiyetini seyretmeyi, *"yaldızlı sofraları seyretmekten"* daha değerli, Tanrı'nın ihsanlarını duyumsama ve takdir etme gücünü, "kulun sınırlı" yetkinliklerini keşfetme yeteneğinden daha haşmetli, *"çiçek kokulu vadilerden esen rüzgârı, lüks hayatın parfüm kokulu havasından daha tatlı"* bulan yazara göre, "bunlar 'barbar' zevklerse, Türkler *"yeryüzünün en barbar insanlarıdır; çünkü en büyük zevki bunlardan alıyorlar."*

Yok, eğer yukarıda sayılan zevkler, yazarın nitelemesiyle, en aydın zihinlere ve en temiz gönüllere hitap eden zevklerse, o zaman Türkler *"doğru bir tercihte bulunmuşlar"* ve "uygar" Avrupalılar *"onları bilimde olduğu kadar keyifte de fersah fersah aştıklarını"* düşünerek, kendilerini kandırabilirler. Bu durumda da Türkler bu tür Avrupalılara *"sessiz bir acımayla tebessüm etmekte"* haklıdır. *"Göksu Vadisi'ne veda ederken, Türkleri artık daha iyi tanıdığını hissettiğini"* belirten yazara göre, *"peşin hükümleri bir yana bırakmaya ve bu insanların milli itiyatlarını ve huylarını"* araştırmaya kararlı bir Avrupalı, *"Şarklılarla daha fazla beraber oldukça"*, hem onları *"etki altında bırakan efkâr ve duyguların, hem de hareketlerinin nasıl bir bütün oluşturduğuna daha fazla hayran oluyor."* Türklerin yabancı konuklarının "sinir bozucu ve uyumsuz" peşin hükümlerine gösterdikleri hoşgörü de buna eklenmelidir.

Julia Pardoe'nün şu belirlemesi de önemlidir: *"İtiraf etmeliyim ki, Avrupalı kadınlar, bir toplantıda iki yabancıyı aralarına almaz;*

Göksu'da geçirdiğimiz gün boyunca dostuma ve bana gösterilen sıcak kabulü göstermezler. Sadece orada dolaşan gâvurlar olduğumuz halde, dört bir yandan tebessümlerle selamlanıyorduk; onlarla biraz daha kalmamızı, kumanyalarını paylaşmamızı istiyorlardı. Türk kadınlarının teveccühünü kazanmayı zül kabul etmeyen her ecnebi hanıma bu nevi bir karşılama yapılır. Nezaket ve iyiliklerine güler yüzle yaklaştığınızda, ikramlarını kabul ettiğinizde, bunun karşılığını fazlasıyla alırsınız. Ama gariptir ki, İstanbul'da yaşayan Avrupalı hanımlar arasında tek bir Osmanlı ailesiyle tanışmamış olanlar var; dahası bana Türk kadınlarından nasıl korkmadığımı soranların sayısı da birden fazla!"

İstanbul'daki Köle Pazarı ve Türklerin Kölelere Karşı Tavrı

"Tımarhanede" adlı bölümde köle pazarını öyküleyen yazara göre, kölelik "ıstırap vericidir" ve insanın parayla alınıp satılması "mide bulandırıcı" bir iştir. Bunların dışında *"İstanbul'daki köle pazarında sıkıntı verici veya iğrenç bir şey yoktur."* Burada *"kasıtlı eziyete, yersiz hakaretlere"* izin verilmiyor. Çoğu zaman köleler, *"pey sürenler arasından alıcılarını kendileri seçiyorlar; biliyorlar ki bir Türk ailesine girdikten sonra, kelimenin her anlamıyla o ailenin bireyi olacaklar; hemen hepsi iyi huylu oldukları takdirde, dünyada iyi bir yer edineceklerine eminler. Sadece zenciler açık avluda gruplar halinde çömelmiş, bir alıcıya gösterilmek üzere çağrılmayı bekliyorlar."* Genellikle ana babaları tarafından satılmak üzere buraya getirilen *"Çerkezler ve Gürcüler, avluyu dolduran serseri kalabalığın bakışlarından korumak amacıyla, kapalı dairelerde"* tutuluyor. Ortalıkta *"düzen, terbiye ve sessizlik"* egemendir.

Köle pazarı hakkında *"yazacak çok şey bulacağını"* düşünen yazar, köle pazarından *"Türk kişiliğinin manevi güzelliğine inancının perçinlenmiş"* olarak çıktığını vurgular. Elbette yazar, kendi anlatımıyla, burayı *"içi acımadan"* anımsamayacaktır; ama yine de *"kendisini hazırlamış olduğu neviden dehşet sahnelerinin hiçbiriyle"* karşılaşmamıştır. Türkler, *"insan ıstırabına veya insanların hor görülmesine oyun gözüyle bakmıyorlar."* Bu yüzden, yazar, *"sıcak gü-*

neşin altında yere çömelmiş zavallıcıkları yaralamayı hedefleyen tek bir söz, tek bir bakış" görmemiştir. Türkler, *"bu iğrenç pazarlığı ciddi ve sessiz bir şekilde yapıyor ve hiçbir zorlama olmadan, satın almış oldukları köleleri peşlerine takarak pazardan ayrılıyorlar."*

Yukarıdaki uzun alıntıdan da anlaşılacağı üzere, 19. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da hâlâ köle pazarı vardır. Değişen koşullar nedeniyle, köle pazarında alınıp satılan köleler, artık Avrupalı Hıristiyanlar değil, çoğunlukla Kuzey Afrikalı siyahlardır. En fazla aşağılanan küme onlardır. Bunların dışında güzellikleriyle ünlü Çerkez ve Gürcü kadınları alınıp satılmaktadır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde kölelik kurumunun Julia Pardoe'den yaklaşık otuz yıl sonra ortadan kalktığını da belirtmek yararlı olabilir.

Veba ve Türkler

"Veba" o çağlarda hâlâ en korkulan salgınların başında gelir. Türklerin vebaya karşı aldırışsızlığı, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*'nde irdelediğim Leibniz tarafından kavramlaştırılan "Muhammet yazgıcılığı" veya onunla eşanlamlı kullanılan "Türk yazgıcılığı" anlayışının kanıtı olarak gösterilir.

Yazarın "Veba ve Kuraklık" bölümünde anlattığına göre, *"İstanbul, bir veba ve yangın şehridir."* Öte yandan, veba yangından daha tehlikelidir. Yazarın Şark'ta bulunduğu sırada *"dört bir yanda korkunç bir veba salgını"* patlak vermiştir. Veba uğradığı için, *"Beylerbeyi'ndeki saray boşaltılmış, Yedikule zindanları Rumlar için veba hastanesine"* dönüştürülmüştür. Topkapı Sarayı da veba nedeniyle kapatılmıştır. Tarabya'da *"Karadeniz'in sağlık veren esintilerine açık kıyıda bile kurbanların sayısı günbegün"* artmıştır.

Yazarın anlatımıyla, "öyle görünüyor ki insanlar vebanın adının bile bulaşıcı olduğuna inanıyorlar. Bu yüzden adını ağızlarına almamak için" türlü çeşitli adlar ve tanımlar geliştirmişler. *"Hastalığa yakalanmış bir aileyi sorduğunuzda, 'Dağlara gittiler!' deniyor; hemen anlıyorsunuz ki vebaya yakalanmışlar."* Bütün uzmanlar, *"hastalığın temasla bulaştığını söylüyorlar; bu yüzden sakaktaki herkes herhangi biriyle çarpışmamaya özen gösteriyor."* Vebaya tutulanlar ge-

nellikle *"alt tabaka"* insanlarıdır. *"Vebanın pislikle taşındığı doğruysa, yıl boyunca bu insanlardan pek çoğunun ölüp gitmesi şaşırtıcı sayılmaz. Yahudiler arasında da ölümlerin çok olması"*, şüphesiz aynı nedene bağlıdır.

Yazara göre, yine de Türklerin *"böyle meşum bir hastalıktan kaçmak için aldıkları tedbirlerin azlığı çok şaşırtıcıdır."* Türklerin, *"ölümü padişahın elinden veya veba yüzünden olan Müslümanların doğrudan cennete ve hiçbir karantina edimine tabi tutulmaksızın, kendilerini bekleyen hurilerin kollarına gidecekleri şeklinde son derece saçma bir itikatları var. Ecnebiler arasında veba vakasının azlığına da, Allah'ın onları böyle arzulanır bir imtiyaz verecek kadar sevmediği şeklinde pek tatmin edici olmayan"* bir açıklama getiriyorlar. Avrupalıların hastalığın yayılmasını önlemek için, *"bu memleket insanlarının hiç umursamadıkları bir yığın önleme neden başvurduklarını düşünmek zahmetine bile katlanmıyorlar."* Julia Pardoe övgüyle betimlediği Şarklı Türk karakteri hakkında şu belirlemeyi yapar: *"Şarklıların en büyük risklere sebepsiz yere ve anlaşıldığı kadarıyla isteyerek körcesine atıldıklarını görmek çok üzücüdür."*

Veba konusunda kulaktan dolma bilgilere dayanan Leibniz'in anlattıkları ile ondan yaklaşık yüz yirmi yıl sonra bizzat İstanbul'a gelerek bu kentte aylarca Türklerin içinde yaşayan Pardoe'nün aktardıkları arasında hem benzerlik, hem de benzemezlik vardır. Benzerlik, Türklerin "veba" konusunda gerekli ve yeterli duyarlılığı göstermemelerinde, özellikle yoksul halk kesimleri içinde önleyici önlemleri almamalarında ortaya çıkmaktadır. Benzemezlik ise, aradan geçen süre içerisinde vebaya karşı alınan veya alınması gereken önlemlerin bilimselliğe yakın bir tutumla alınmasında görülmektedir.

IV

Türk Karnaval Oyunu'nda Türk İmgesi ve Oryantalist İzler

Türk Karnaval Oyunu'nun Başlıca özellikleri: Tanınmışlık ve Yazınsal Düzeylilik

Türklerin İstanbul'u alışı Avrupa'da şaşkınlık, düş kırıklığı, umutsuzluk, korku ve öfke karışımı bir duygu ve algılamanın oluşmasına neden olur. Doğu Bizans'ın ortadan kaldırılışının da katkısıyla, Türkler, Avrupa, dolayısıyla Almanya'nın başlıca "sorunu" olarak görülür, İstanbul'un alınışından yaklaşık üç ay sonra, Ekim 1453'te Papa V. Nicolaus, Hıristiyanları Haçlı Seferi'ne çağırır.

1454 nisan ve mayıs aylarında Almanya'nın Regensburg kentinde toplanan "İmparatorluk Meclisi"nde Türklere karşı Haçlı Seferi düzenlenmesi kararlaştırılır.

Alman İmparatoru III. Friedrich'in danışmanı Aeneas Sylrius Piccolomini 1454 Eylül'ünde sefer hazırlıklarını tamamlamak amacıyla Frankfurt'ta soyluları toplar. Yapılan açıklamada, *"Türkiye'de, Yunanistan'da, Asya ve Avrupa'da, dünyanın her yerinde tek bir Türk'ün canlı bırakılmaması"* istenir.[103]

Kayser III. Friedrich 1455 yılında Türklere karşı savaş çağrısı yapar. Aralarında Niclas Muffel'in de bulunduğu önemli üç kişi görüşmelerde bulunmak üzere Viyana'ya gönderilir.[104]

1456'da Drontheim başpiskoposu Heinrich Kalteisen Nürnberg'e gelir. Görgü tanığı kronikçi Heinrich Deichsler'in bildirdiğine göre, başpiskopos yaptığı konuşmada *"Türklere karşı sefere çıkmak üzere, haçı alanların her türlü günah, kötülük ve suçlarından kurtulacaklarını"* belirtir. Başpiskoposun konuşması kitleleri çok etkiler.[105]

Hıristiyanları Türklere karşı Haçlı Seferi'ne çıkmaya yönelik dinsel isteklendirmeler etkisini gösterir. Yine Johannes Müllner'in bildirdiğine göre, 1456 Ağustos'unda 11.000 Nürnbergli silahlanır; haçı alır ve Türklere karşı savaşmak üzere Macaristan'a gider.[106]

İşte böyle bir ortamda *Türk Karnaval Oyunu* yazılır.

Türk Karnaval Oyunu Alman kültüründe yaygınlığı, tanınmışlığı ve Türk imgesine olumlu katkısı bakımından önemli bir yapıttır.

Türk Karnaval Oyunu'nun elyazmalarının birçok antolojide yer aldığı bilinmektedir.

Söz konusu oyun, edebiyat tarihi açısından önemli sayılır ve karnaval oyunları arasında seçkin bir yeri olduğu kabul edilir.

Çeşitli Alman edebiyatı tarihlerinde söz konusu yapıtın değişik yaklaşımlarla irdelenmesi, bu önemin kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Örneğin, Johann Christoph Gottsched (1700-1766), *Alman Dramatik Anlatı Sanatının Tarihsel Birikimi* (Nöthiger Vorrath zur Geschichte der deutschen dramatischen Dichtkunst) adlı yapıtında *Türk Karnaval Oyunu*'na yer vermiştir.

Gottsched aynı yapıtında, Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul'un fethinden sonra, Almanya'da çok sayıda ve çeşitli karnaval oyununun yazıldığı ve oynandığını da vurgular.

Daha sonra Ludwig Tieck (1773-1853), *Alman Tiyatrosu* (Deutsches Theater) adlı yapıtında *Türk Karnaval Oyunu*'ndan söz eder.

Adelbert von Keller (1812-1883), 1853 yılında yayımladığı *15. Yüzyıl Karnaval Oyunları* (Fastnachspiele aus dem 15. Jahrhundert) adlı dört ciltlik yapıtında *Türk Karnaval Oyunu*'nun değişik yazımlarını sunar.

Edebiyat tarihçisi Wolfgang Stammler (1886-1965), *Mistik Dönemden Barok'a Alman Edebiyatı 1400-1600* (Die deutsche Dichtung von der Mystik zum Barock 1400-1600) adlı yapıtında *Türk Karnaval Oyunu*'nun çok özgün yönleri olduğunu, hiciv özelliği taşıdığını, her kesimden egemenler ve seçkinin yanı sıra, Musevi faizcilerin eleştirildiğini, *"Almanların başlıca ve tehlikeli düşmanı"* Türk'ün kurtarıcı gibi gösterildiğini dile getirir. Stammler'in yorumuna göre, *Türk Karnaval Oyunu*'nun yazarı olan Hans Rosenplüt, Alman halkının istemlerini ve sıkıntılarını çok yakından bilen ve devrimci bir tutumla sergileyen bir drama yazarıdır.

Victor Michels, *En Eski Alman Karnaval Oyunları Hakkında Araştırmalar*[107] adlı araştırmasında yapıtın yazarının Hans Rosenplüt olduğunu belirler. Ayrıca, Rosenplüt'ün *Türk Karnaval Oyunu*'nda sergilediği olumlu Türk görünümüne karşın, *Türk Şiiri* adlı yapıtında *"Türkleri Almanya'daki siyasal ve toplumsal bozuklukların bir sonucu ve Tanrı'nın cezası"* olarak gösterdiğini dile getirir. Aynı araştırmacı, *Türk Karnaval Oyunu* ile Rosenplüt'ün *Türk Şiiri* arasındaki benzemezliğin altını çizer ve iki yapıt arasındaki çelişkiyi dile getirir.

Heinz Kindermann *Avrupa Tiyatro Tarihi* (Theatergeschichte Europas) adlı yapıtında, *Türk Karnaval Oyunu*'nu Hans Rosenplüt'ün kaleme aldığının sanıldığını ve 15. yüzyılda Türklere ilişkin yazılmış yapıtlar arasında *Türk Karnaval Oyunu*'nda olumlu bir Türk imgesi çizildiğini yazar.

Bu son araştırmacı, *Türk Karnaval Oyunu*'nun "politik hiciv" ve "çözümleyici ve ayrıştırıcı bir bakış ve biçimlendirme" özelliği taşıdığını vurgular. Amerikalı Alman edebiyatı tarihçisi Eckehard Simon *Nürnberg'deki Türk*[108] adlı irdelemesinde *Türk Karnaval Oyunu*'nun Hans Rosenplüt tarafından yazıldığı görüşünü yineler.

Edebiyat tarihleri, karnaval oyunlarının aktarım süreci içerisinde değişim geçirebileceklerini, özgün yazarın kim olduğunun ve değişimin kapsamını ve boyutunu saptamanın çoğu kez güç olduğunu belirtirler.

Türk Karnaval Oyunu, Türklerin Avrupa içlerine doğru hızla ilerledikleri bir dönemde yazılır ve izleyicilere sunulur.

Türklerin Avrupa içlerine doğru ilerlemesinin yol açtığı endişeler doğal olarak edebiyata da yansır. Endişe yer yer korkuya dönüşür; edebi yapıtların çoğu, endişe ve korkunun kaynağı olarak görülen Türklere karşı birlik ve direnç bilincini geliştirmeyi amaçlar.

Doğal bir kuraldır; birlik ve direnç, kime karşı oluşacaksa, onun kötülenmesi, olumsuz yönlerinin öne çıkarılması gerekir. Birlik ve direnç Türklere karşı oluşturulacaktır. Bu nedenle 15. yüzyılda Türklere ilişkin yazınsal değerlendirmeler genellikle Türk karşıtı özellikler taşırlar.

Doğaldır ki, bu kurala uymayan, kötülemeyi ve olumsuzlamayı baştan ereklemeyen, eleştirel ve özeleştirel yapıtlar da vardır.

Bu tür yapıtların başında Hans Rosenplüt'ün (ya da Rosenblut) yazdığı varsayılan *Türk Karnaval Oyunu* (Des Turken vasnachtspil) adlı karnaval oyunu gelir.

Söz konusu karnaval oyununu Hans Rosenplüt'ün yazdığına ilişkin kuşku ve karşı savlar vardır. Örneğin, 1970'li yılların ikinci yarısında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde benim de hocam olan, daha sonra Adana ve Mersin üniversitelerinde birlikte çalıştığım Alman edebiyat tarihçisi Prof. Dr. Wilfried Buch, *Türk Karnaval Oyunu*'nu Hans Rosenplüt'ün yazmadığı yolundaki savını edebiyat tarihinde geçerli gerekçelerle kanıtlayacak durumda olduğunu öne sürmüştür.[109]

Wilfried Buch, *Türk Karnaval Oyunu*'nun, Keller dahil edebiyat tarihçileri tarafından "bütününün ve özgün biçiminin" yayımlanmadığı kanısındadır. Ayrıca, Buch, araştırmaları sonucu böyle bir yayımı gerçekleştirebilecek duruma geldiğini de dile getirmiştir.

Wilfried Buch, *Türk Karnaval Oyunu*'nun, özgün biçimini ve güncel Almancaya çevirisini yayımlarsa, hem Alman edebiyatı tarihine, hem de Alman kültüründe Türk imgesine ilişkin araştırmalara çok önemli bir katkı yapmış olacaktır.[110]

Adı *Türk Karnaval Oyunu*'yla sıkça anılan Hans Rosenplüt, 15. yüzyılın ortalarında yaşamış Bavyeralı bir şair ve top döküm ustasıdır.

Bu açıklamalardan sonra, *Türk Karnaval Oyunu*'nda sergilenen Türk imgesini konulaştırabilirim.

"Büyük Türk Gelmiş, Dinleyin!"

Alman kültüründe karnaval, serbestliklerin yaşandığı ortamdır. Karnaval oyunlarında söz konusu serbestlik en geniş anlamıyla kullanılır, toplumsal siyasal eleştiri karnaval havasının sağladığı özgürlük ortamı içerisinde dile getirilir. İğneleyici söyleyişlerle toplumsal sorunlara değinilir. Bu durum *Türk Karnaval Oyunu* için de geçerlidir.

Karnaval oyunları, yenilip içilen yerlerde oynanır. Bu nedenle oyunların sergilendiği ortamlar genellikle gürültülüdür. İzleyiciler ilkin susturulur, oyun başlar. Oyunu bir çığırtkan (tellal) başlatır. Çığırtkan, izleyiciyi oyunun konusu içine hemen çekmeye çalışır. Yöntemi buna uygundur. İzleyicinin, sıkıntıları ve umutlarını söz konusu eder.

Türk Karnaval Oyunu adlı uyaklı yapıt çığırtkanın sözleriyle şöyle başlar.

"Artık susun ve yabancıyı dinleyin.
Büyük Türk gelmiş, kulak verin!
O ki, Yunanistan'ı almış,
Ve bilge divanını getirmiş,
Doğu'dan güneşin doğduğu yerden,
Mutlu ve barışçıl ülkeden.
Büyük Türkiye ülkesinin adı,
Vergisiz yaşatır insanı."

Yanlış anlamaları ve yorumları önlemek için, bir konuyu açıklamalıyım: Bu yukarıda aktardığım bölümde Türk sözcüğünün önüne konulmuş olan "büyük" nitemi, Türklerin büyük olduklarını anlatmaktan çok, Almancada "padişahı" veya "sultanı" belirtmek için kullanılmaktadır.

Yukarıdaki dizelerde Osmanlı/Türk padişahıyla ilgili olarak dile getirilen "Yunanistan'ı almış olmak", Osmanlı devlet yönetim anlayışının dayandığı görüş alışverişini simgeleyen "bilge divan", "Osmanlı ülkesinin mutlu ve barışçıl olması", "insanları vergisiz yaşatması" gibi konular, o dönemde Avrupa'da yaşayan insanlar için bü-

yük önem taşır. Öne çıkarılan bu noktalar, Avrupalıların en fazla gereksinme duydukları ve giderilmesini istedikleri eksiklikleri anlatır.

Karnaval oyunu oldukça uzun bir metindir. Bu yazınsal metnin bütününü çevirmek, bu çalışmanın çerçevesini ve amaçlarını aşar. Bu nedenle, Türk imgesi bakımından öne çıkan bazı bölümlerini Türkçeleştirerek irdeleyeceğim.

Giriş bölümünde ayrıca "dindar Hıristiyanların, köylülerin ve tüccarların" Alman ülkesinde ve Avrupa'da "hiçbir yerde güvenlik kalmadığı" için yakındıkları belirtilir.

Görüleceği gibi, iğnelemeler doğrudan Alman yönetici ve soylularına yöneliktir.

Hoşnutsuzluklara ve yakınmalara yol açan "güvensizlik ve huzursuzlukların beceriksiz soylular için bir utanç olduğu, başıbozukluk nedeniyle soyguncu ve talancıların" etkisizleştirilemediği vurgulanır.

Yollardaki soygun ve talandan en çok etkilenen kentler arası ticaretle uğraşanlardır. Onları zorluğa sokanlar ise, özellikle soysuzlaşmış ve soyguncu şövalyelerdir.

Bu son dizeler, artık ömürlerini tamamlamak üzere olan şövalyelerin eski erdemlerini yitirdiklerini ve giderek halkın başına bela olmaya başladıklarını ortaya koymaktadır.

Bu olumsuz Almanya tablosunun karşısına, olumlu bir Türkiye görünümü koyulur. Türklerin egemenlikleri altına aldıkları insanların inançlarına karışmadıkları, mal varlıklarına, çoluk çocuğuna dokunmadıkları, yollarda güvenliği sağladıkları belirtilir.

Toplumsal barış ve yaşam güvenliği isteyen dönemin Avrupalıları için Türklerin taşıdıkları bu özelliklerden ve uyrukları altında yaşayan insanlara sağladıkları bu olanaklardan daha iyisi olabilir mi?

Türk Karnaval Oyunu'nundaki çığırtkan, Türk padişahının Almanya'ya gelip olumsuzlukları düzeltme isteğini duyumsatarak sözlerini bitirir.

Padişahın ordusuyla değil, bilge danışmanlar kurulu (divanı) ile barışçıl ve yapıcı amaçlar için geldiği özellikle vurgulanır. Özellikle bu vurgulama son derece olumlu bir Türk değerlendirmesinin göstergesi sayılabilir.

"Almanlar Sana Kul Olurlar Sanma!"

Türklere ve Türk padişahına övgüyü anlatan bu girişten sonra bir Alman şövalye konuşturulur. Şövalye, Alman imparatorunu temsil eder. İmparator dünyasal işlerin yöneticisi ve sorumlusudur. Böyle olunca, toplumsal sorunların ve sorumlularının da başında gelen kişidir.

Şövalye şöyle der:

"Dinle Büyük Türk, sözlerimi anla!
Geldin buraya bey olmaya.
Dindar kişiler, şu Almanlar,
Sanma ki sana kul olurlar!"

Şövalye, Türk padişahının, "Hıristiyan din adamlarının ve ahalinin düşmanı olduğunu, padişahın Tanrı'sının şeytanın kardeşi olduğunu", Almanlar için "padişaha inanmaktan daha büyük bir yanılgı" olamayacağını dile getirir.

Oyunda Alman kamuoyunu etkileyen güçlerin görüşleri ve toplumun güncel eğilimleri sergilenir. Böylece yanlış görüşlerin düzeltilmesine ortam hazırlanır.

"Padişahımız Güçlü ve Utkuludur"

Karnaval oyunlarında diyalog başlıca yöntemlerden biridir. Bu nedenle, yazar, şövalyeye karşı padişahın danışmanını şöyle konuşturur:

"Yüce padişahımız zengindir, güçlüdür,
Tanrı'sına düşkündür,
Tanrı ona yardım eder,
Bütün girişimleri utkuyla biter."

Padişahın danışmanının ağzından Avrupalılarca arzulanan "güç", "zenginlik", "Tanrı'ya inanç" ve "zafer" gibi önemsenen konular dile getirilir.

Danışman, ayrıca "kimsenin boyun eğdiremediği Trabzon İmparatorluğu'na, barbarların krallığına, daha birçok kente Türk padişahının boyun eğdirttiğini" de sözlerine ekler.

Bu bağlamda "barbarlığın krallığı" ile Kuzey Afrika'daki Berberilerin ülkesi anlatılmaktadır. Bu anlatımı kullandığına göre, oyunun yazarı, Türklerin 1473 yılında henüz Kuzey Afrika'yı egemenlik alanları içerisine sokamadıklarını bilmiyor olmalıdır.

Danışman, padişahın aldığı yerleri İslam Peygamberi Hz. Muhammet'e sunduğunu, padişaha ve peygambere ilişkin kötü şeyler söyleyenlerin çok ağır biçimde cezalandırılacağını söyleyerek sözlerini bitirir.

"Türk Padişahı, Sizler Almanya'ya Kadar Geliyor, Kadınları Dul, Çocukları Yetim Bırakıyorsunuz"

Türk Karnaval Oyunu'nun yazarı, Osmanlı akınlarının Avrupa'da yol açtığı sonuçları da dile getirmekten sakınmaz. Bu amaçla bir başka soylu Alman'ı şöyle konuşturur:

"Türkiyeli Büyük Türk dinle!
Danışmanlarına bizim kim olduğumuzu söyle!
Sana çok uzaklara gitmeni öğütleyenler,
Kadınların dul, çocukların yetim bırakıldığını bilirler."

"Türkiyeli Büyük Türk dinle" dizesinin Almanca özgün yazımı, "Hör, grosser Türk aus der Türkei" şeklindedir. Türk ve Türkiye sözcüklerinin Almancada 1470'li yıllarda ve şimdi aynı biçimde yazıldığı görülüyor. Almanca bu süre içerisinde birtakım ses kaymalarına ve değişimlerine uğramış olmasına karşın, çok uzun süre Türk ve Türkiye'nin Almanca yazımı değişmemiştir.

Soylu Alman ayrıca Türklerin "Almanya'ya değin gitmelerinin aptallık olduğunu", padişahın *"oralarda balık tutamayacağını"*, bir başka deyişle, Alman ülkesinde herhangi bir kazanım elde edemeyeceklerini dile getirir. Bundan dolayı *"Hıristiyan ülkesinde inançsızların yaşayamayacağını"*, o nedenle Türklerin *"pılısını pırtısını toplayıp geldikleri yere geri dönmelerini"* öğütler.

Alman sözcünün sözlerinden Türklerin yarattığı olumlu izlenimlerden ötürü, Türklere sıcak bakan, dininden dönüp Müslümanlığı seçebilecek Almanların olabileceği endişesi sezinlenmektedir. Ayrıca Almanlardaki ikilemin ve Türklerdeki bazı üstünlüklerin satır aralarında duyumsatıldığı görülmektedir.

Türk'ün (padişahın – OBK) bir başka danışmanı, Alman konta, *"Öfkelenmeyi bırakalım ve her şeyi açık konuşalım!"* diye seslenir. Aslında bu sesleniş, yazarın gerçek amacını ortaya koymaktadır. Karnaval oyununun yazarı, hem Alman ülkesindeki olumsuz yaşam koşullarının, hem de Osmanlı yönetiminin olumlu yönlerinin yanı sıra Türk egemenliğinin yol açabileceği olumsuzlukların bilincindedir. Bu yüzden, bir yandan Almanya'daki kötü yaşam koşullarını, öbür yandan da Türk egemenliğinin kötü yönlerini izleyicilerin tartışmasına sunmak ister. Açık konuşmak, sorunları dile getirmek ve çözmeye çalışmak anlamındadır.

"Almanlar, Padişaha Karşı Koyamazlar"

Alman kültüründe ve edebiyatında karnaval oyunları, toplum ve insan eleştirisinin, söz konusu olabilecek bütün tarafları eleştirme ve iğnelemenin açık biçimde yapıldığı yazınsal türlerin başında gelir. Bu tutumu veya karnaval oyunlarının bu özelliğini bu yapıtta da görmek olanaklıdır:

"Eğer Tanrı'nız güçlü ise,
Niçin dua etmez hiç kimse?
Padişaha karşı kazanamaz hiç kimse utku,
Bütün savaşlarda herkes yitirir umudunu."

Alman edebiyatında Türklere ilişkin yazılmış yapıtlarda yer alan "insancıl gönlü yücelik", daha doğru deyimle "insancıl kibir", bir yan motif olarak yazınsallaştırılmıştır. Bu yan motif veya izlek burada da vurgulanır.

Karnaval oyununda dile getirilen "insancıl gönlü yücelik" yaklaşık 300 yıl sonra Lessing'in ve Hebbel'in yapıtlarının ana motifleri veya konularından biri olacaktır.

Türk danışman, Alman sözcünün Türklere ve padişaha ilişkin "densiz" sözlerine değinmez, onları duymazlıktan gelir. Padişahtan gücenmemesini, öfkelenmemesini diler. Padişahın konuşması için, padişaha yaraşır saygın bir ortam hazırlar.

Oyunun kurgusu ve amacı belirginleşir: Yazar, Almanların sözleri ile eylemlerinin birbirine uymadığını özellikle belirtir ve bunu Türk danışmana söyletir. Ayrıca, Türk padişahının gücü ve yenilmezliği vurgulanır.

Bu bağlamda Türklerin yenilmezliği miti hakkında kısa bir açıklama yararlı olabilir. Osmanlı/Türk yönetiminin özellikle Fatih ve Kanuni döneminde Avrupa içlerine doğru egemenlik alanlarını genişletme süreci içinde kazandıkları utkular, Batı yazınında "Türklerin yenilmezliği", düşüncesinin giderek yerleşmesine, hatta yer yer söylenceleşmesine yol açar. 1571 yılında İnebahtı (Lepanto) Deniz Savaşı'nda Osmanlı donanmasının İspanyolların başını çektiği Avrupalılardan oluşan donanmaya yenilmesi, Türklerin yenilmezliği söylencesinin sonu olur. Ünlü *Don Kişot*'un yazarı Cervantes sol elini yitirdiği İnebahtı Savaşı hakkındaki bazı izlenimlerini bu yapıtında yazınsallaştırır.

Bu ara açıklamadan sonra, yeniden *Türk Karnaval Oyunu*'na dönelim. Padişahın konuşmasını içeren bölüm oyunun doruk noktası sayılabilir. Barışsever ve yüce hükümdar, alçakgönüllülük gösterir; sıradan Almanlara, Hıristiyanlara seslenir. Onların en birincil gereksinimlerini, ivedi çözüm bekleyen sorunlarını ve sorunların çözümüne ilişkin düşüncelerini anlatır.

Padişah, gelenek ve görenek olduğu üzere, kökenini ve yenilmezliğini belirterek söze başlar:

"Bizler yüce soylu Türkleriz,
Yenilgi nedir bilmeyiz.
Buraya savaşmaya gelmedik,
Hiç kimseyi aldatmak istemedik!"

Epey uzun konuşan padişah şu noktaların altını çizer: *"Kutsal Kitap'ta yazılı olduğu üzere, hak yoluna gidilecek, bilen bilmeyene, zengin yoksula örnek olacaktır."*

Almanya'da Hıristiyanlar arasında ise Türk padişahının öğütlediği böyle iyi şeyler yoktur. Orada hak yolundan sapılmakta; baba, çocuğundan yakınmakta, bey köylüye güvenlik sağlayamamakta; Hıristiyanlar felakete doğru sürüklenmektedir. Bu kötü gidiş, Hıristiyanlarca padişaha aktarılmaktadır.

Yazarın padişaha söylettiği sözlere göre, *"ahlaksal ve toplumsal bozukluklar, her türlü olumsuzluğun kaynağıdır."* Padişahın sözlerinde babacan bir uyarı ve belirgin bir tehdit vardır.

Türk padişahı (Fatih Sultan Mehmet) Hıristiyan halkın kendisine başvurduğunu ve ülkelerinde yaşadıkları "dokuz olumsuzluk" hakkında hoşnutsuzluklarını dile getirdiklerini veya yakındıklarını belirtir. Söz konusu dokuz olumsuzluk şöyle sıralanır:

- Kibir,
- Faizcilik,
- Zina,
- Yalancı tanıklık,
- Dininden dönme,
- Mahkemelerde rüşvet ve adam kayırma,
- Kutsal değerlerin para karşılığı satılması,
- Vergi ve öşürler,
- Üst konumlarda bulunanların alttakileri aşağılaması.

Sayılan dokuz olumsuzluk, kötülük ve haksızlık içerisinde özellikle beşincisi, yani "dininden dönme"nin Türk padişahı tarafından Hıristiyanların bir "ayıbı" olarak belirtilmesi ilginçtir. Bu dönemlerde Müslümanlığa geçen Hıristiyan sayısında bir artış olduğu ve bu artışın Avrupalıları endişeye sürüklediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle, yazar, dininden dönmeye eğilimli Hıristiyanları uyarmak amacıyla, padişahın ağzından dininden dönmeyi bir erdemsizlik olarak dile getirmektedir. Ayrıca, yazarın kurgusu uyarınca, Türk padişahı hem Hıristiyanları dinlerinden dönmemeleri konusunda uyarıyor, hem de oyunda Hıristiyanlığın koruyucusu ve düzelticisi olarak gösteriliyor.

Türk Karnaval Oyunu, Düzeyli Bir Toplumsal Eleştiri Örneğidir

Hıristiyan edebiyatında genellikle Türklerin ve Müslümanların ahlaki ve cinsel konularda, örneğin çok kadınla evlilik, kolay boşanma

ve başka cinsel sapkınlıklar gibi şeylerle suçlanmalarına[111] karşın, Hıristiyanların "zina" ile suçlanmaları bir başka ilginç noktadır.

Sayılan öbür olumsuzluklar, toplumsal özlü, dinsel ve dünyasal egemenlerin kötü yönetimlerinin sonucu olarak gösterilir. Bu yaklaşım, bir bakıma yapıtın eleştirelliğinin kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Alman toplumunun noksanları ve insancıl birlikteliği zorlaştıran yönleri padişahın ağzından anlatılır.

Burada çok açık, dönemin koşulları içerisinde cesaretli ve düzeyli bir toplumsal eleştiri vardır. Ayrıca Tanrı'nın, Hıristiyanları terk ettiği, cezalandırdığı ve Türk'ü o nedenle gönderdiği varsayımı da yapıtta içkin olarak konulaştırılır.

Türk Karnaval Oyunu, bu yazınsal türün yazara sağladığı olanak ve özgürlüğü de yansıtmaktadır.

Almanya'da karnavallarda ve karnaval oyunlarında belirgin bir serbestlik yaşanır. Karnaval oyunu yazarının özgürlüğü, deyim yerindeyse, Türkiye kültüründe köyün ya da mahallenin delisinin sahip olduğu özgürlük türündendir. Mahallenin delisi sövse bile pek ciddiye alınmaz.

Türk Karnaval Oyunu'nun 1473 yılında yazıldığı varsayılınca, yapıtın yazarının epey akıllı ve gözü pek bir yazıncı ve eleştirmen olduğu söylenebilir.

Ayrıca bir noktayı daha belirtmeliyim: *Türk Karnaval Oyunu*, Alman edebiyatı tarihinde türünün en düzeyli örnekleri arasında değerlendirilir; yazınsal değeri oldukça yüksektir.

Yazar, Türk padişahını konuşturmayı sürdürür. Türkler, yazarın padişaha söylettiği sözlere göre, *"ne kimseyi baskılamaya, ne de öldürmeye gelmiştir."* Türkler, sadece *"kendilerine teslim (kul) olana, Tanrı'nın yardımını esirgemeyeceğini anımsatmak istemektedir."*

"Ey Büyük Türk! Bizi Bölmek İstiyorsun, Papanın Öcünü Unutuyorsun!"

Türk Karnaval Oyunu'nda dönemin etkin kurum ve egemenleri, toplumsal sorunların sorumlularını sergilemek amacıyla, o dö-

nemde geçerli sıralamaya göre, papa-imparator-kont olarak sıralanır. Papa adına temsilcisi konuşturulur. Temsilci Alman'dır ve şöyle konuşur:

"Habercisiyim ben, papanın,
Roma'dan gönderildim, topraklarına Almanların.
Büyük Türk şunu ileteceğim sana,
Yaşamı zehir ediyorsun dindar Hıristiyanlara.
Roma kiliselerini bölmek istiyorsun,
Kutsal babamızın öcünü unutuyorsun."

Aynı habercisinin ağzından papaya yakıştırılan sözcükler çok ilginçtir: Papa, sade bir köylünün düzeyine indirilir. Haberci, padişaha, papa adına "eşek pisliği", "köylü dışkısı" yedirir, "sidik" içirir. Sözlerine inanmıyorsa, elindeki mektubu okumasını söyler.

Bu sözler, aslında Avrupa'da birçok olumsuzluğun nedeni olarak görülen, gücünü iyice yitiren papa ve Papalık kurumuna yönelik kapalı bir eleştiridir. İç ve dış koşulları ve güçler dengesini çok iyi bilen yazar, artık Papalık kurumunun Hıristiyan dünyasını giderek gücünü artıran Osmanlı yönetimine karşı koruyamayacağının, Osmanlı yönetimine karşı direnemeyeceğinin bilincindedir. Papanın temsilcisini sokak ağzıyla konuşturmasının nedeni budur.

Dolayısıyla, bu sözler tersinden okunmalıdır. Tersinden okunduğunda, aslında Alman halkının papa için aynı niyetleri beslediği söylenebilir. Papanın padişaha yedirmek istediği şeyleri, Alman halkı papaya yedirmek istemektedir.

"Almanlar Sözlerimize Kulak Verin, Dinsel ve Toplumsal Kurumlarınızı Düzeltin!"

Konuşma sırasında "Türk'ün üçüncü danışmanı", papanın habercisini izler. Yazar, üçüncü danışmanın ağzından Alman toplumunun sorunlarını açığa vurur. Danışman, *"Türk hükümdarının Roma kiliselerini yıkmayı hiçbir zaman düşünmediğini, Nürnberg'e gelişlerini birçok Alman'ın bildiğini, Almanların birlikten yoksun-*

luğunu, Almanya'da yargıçların sahte, devlet görevlilerinin sadakatsiz olduğunu" vurgular ve şunları ekler:

"Yahudileriniz faiz ile kemirir sizleri,
Hep iyi ortamlarda yaşarlar, yüksektedir gözleri.
Rahipleriniz görkemli adlarla dolaşırlar,
Sanmayın ki onlar din için savaşırlar.
Mahkemeleriniz satılmış, egemenleriniz hain,
Doyurmak zorundasınız onları her daim."

Türk padişahının danışmanının ağzından Museviler, faizcilik yoluyla Almanları kemirmekle suçlanır. Bu yolla Yahudilerin, Türk padişahı gibi güçlü biri tarafından uyarılması amaçlanır. Burada kültürel açıdan ilginç olan yön, Alman kültüründe, Yahudi karşıtı tutumların çok uzun bir tarihsel geçmişi olduğunun ortaya çıkmasıdır.

Ayrıca Türk padişahının Yahudileri hedeflemesi söz konusu olamaz; çünkü *Türk Karnaval Oyunu*'nun yazımından yaklaşık yirmi yıl sonra (1492) özellikle İspanya'dan kovulan ya da kaçmak zorunda bırakılan Yahudiler, Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır.

Yine Türk padişahının danışmanı, rahipleri dinleri uğruna savaşmamakla suçlar. Burada çok çelişkili bir görüş söz konusudur. Böyle bir durumun Türkleri hoşnut etmesi, sevindirmesi gerekmez mi?

Danışman, olumsuzlukları sayar ve *"Kim bunları bıçak gibi keserek düzeltecek?"* sorusunu sorar. Düzeltecek tek kişi vardır: Türk hükümdarı. Yalnızca o, bütün kötülüklerin üstesinden gelecek güçtedir.

Alman kayserinin (imparatorunun) sözcüsü, Türk hükümdarını, *"Uzak diyarları dolaşan inançsız,"* diye niteler ve Alman imparatorunun karşı koymak için bütün önlemleri alacağını söyler. Almanlar, Türk hükümdarına unutamayacağı bir ceza verecektir: *"Hükümdarın sakalını orakla kesecek, yüzünü sirkeyle yıkayacaktır."* Türk padişahının kellesi uçurulacak, padişah, *"vuruşun etkisiyle altına edecektir."*

"Türkler Şunu Bilin: Bize Meydan Okursanız, İşte Meydan Deriz!"

Alman kayserinin dördüncü danışmanı söze girer:
"Padişahınıza, biricik başınıza iletin,
Adaleti, adaletsizliği ayırmadığını bilsin.
O yağarsa, biz gürleriz.
O ağlarsa, biz yas tutarız.
O kızarsa, biz öfkeleniriz.
O gülerse, biz kişneriz.
O dövüşürse, biz savaşırız.
O başlarsa, biz sonuçlandırırız.
O ayırırsa, biz koparırız.
O osurursa, biz sıçarız.
O meydan okursa, biz de işte meydan deriz!"

Yaşlı kayser III. Friedrich'e karşı koymasını önereceklerdir. Aslında oyunun genel havasına bakılırsa; yazar, Alman Kayseri III. Friedrich'in karşı koyacak yetenek ve güçte olmadığını bilmektedir. Bu nedenle Türkler ne yaparsa, Almanların ondan bir fazlasını yapacağı tehdidini savurur. Ama tehditlerin gerçekleşmeyeceğini bilmekte, hatta bunu yer yer duyumsatmaktadır. Oyunun izleyici üzerindeki etkisini artırmak asıl amaçtır. Danışman sözlerini sürdürür:

"Kurbağa leyleği yutar,
Dilenci giysilerini yamamaz,
Ördek kurdu kovalar,
Kadınlar çocuk yapmaz ise,
Almanlar da korkup kaçacak,
Utançla evlerine dönecektir."

Nasıl ki, kurbağa leyleği yutamaz, ördek kurdu kovalayamazsa, Türkler de Almanları yenemeyecektir. Bu ilginç bölüm şu dizelerle biter:

"İlet bu yanıtı hükümdarına.
Korkup kaçmayacağız, kovsun bizi,
Elinden geliyorsa!"

Bu dizelerden de anlaşılacağı üzere, açık bir meydan okuma vardır: Türkler, Almanları yenemeyecektir. Bu nedenle, ellerinden geleni artlarına bırakmasınlar, denmektedir.

"Ey Türk, Paramparça Ettin Papazları, Kirlettin Kızları Kadınları!"

Kontun son sözcüsü, Ren Nehri kıyılarından geldiğini belirtir. Egemeni temsil ettiğinden, halkın Alman yöneticilerine karşı tepkisini yatıştırmak amacıyla, Alman kamuoyunun dikkatini başka yöne çevirmeyi amaçlar. Bu amaçla din ve namus gibi, her sade insanın önemsediği değerleri öne çıkarır. Bu değerlerin Türkler tarafından kirletildiğini öne sürerek, Türk hükümdarına şöyle seslenir:

"İstanbul'a diz çöktürttün,
Suçsuz insanları öldürttün.
Paramparça ettin papazları,
Kirlettin kızları kadınları."

Alman yönetici, halkının güvenini kazanmak için Türklerin yaptığı bu kötülüklerin cezasız kalmayacağını belirtir ve ekler: *"Türk hükümdarı bir yıl boyunca karınca yuvalarında yatırılacak, bedeni karıncalarca oyulacak, saçları tel tel önüne dökülecektir."*

Türk Karnaval Oyunu'nun yazarı Rosenplüt, Alman egemenlerin sözcülerine öyle şeyler söyletir ki, izleyiciler doğal olarak onların sözlerinin gerçekleşemeyeceği kanısına ulaşırlar. Yazar, böylece sonunda Alman egemenlerin ve Kilise'nin, halkın sorunlarını çözecek gücü ve yeteneği olmadığı görüşünü belirginleştirir.

Türk Danışman: "Alman Egemenler Keyif Sürer, Halk Ter Döker"

Yazar, Alman kamuoyunun yönetime karşı eleştirel tavrını belirginleştirmek amacıyla, Türk padişahının son danışmanının ağzından Almanlara şunu öğütler:

"Almanlar egemenlerine baksınlar,
Onlar keyif sürer,
Çalışanlar ter döker.

Atları görkemli ve semizdir
Hep güçlü ve temizdir
Ne çifte koşulurlar
Ne de rençperin gelirini çoğaltırlar."

Yukarıdaki dizeler, o dönemde tam bir tarım toplumu olan Alman toplumunun toplumsal-siyasal duyarlılığını artırmaya yöneliktir. Yazarın, Türk padişahının danışmanına söylettiği sözler, Alman yurttaşların gözlerini açmalarını amaçlamaktadır. Alman halkı gerçeği görmeli; gerçekleri kendi çıkarları ve gereksinmeleri doğrultusunda değiştirmeli; böyle bir değişimin gerektirdiği gibi davranmalı, hak ve hukukunu korumalıdır. Yoksa Alman egemenlerin ve Papalık'ın halk yararına bir şeyler yapmak gibi bir isteği yoktur. Akıl veren, yol gösteren Türklerdir.

Rosenplüt, oyunda Alman yönetimi ile Alman halkının çıkarlarının farklılığını ortaya çıkarmaya özen gösterir. Oyunun devamında halkı temsil eden iki Alman yurttaş gelir. Nürnbergli Alman yurttaşlar, Türk hükümdarına övgüler düzerler. Bu Alman yurttaşlara göre, ister kayser, ister sade bir köylü, kim ki Türk padişahına karşı dikleşir, cezasını bulmalıdır; Türk padişahı Batı'nın da kayseri olmalıdır. Kısacası: Türk padişahı Almanları da kurtarmalıdır.

Görüleceği gibi, Türk padişahına karşı olanlar, papa, imparator ve kontların oluşturduğu egemen ve seçkinler kesimidir. Kötü yönetimden zarar gören halk, Türklere karşı olmadığı gibi, Türklerden yanadır.

Burada şunu belirtmeliyim: Halkın Türklerden yana gösterilmesi, egemenlere yönelik bir uyarıdır. Egemenlere, "Aklınızı başınıza toplayın, adaleti ve güveni sağlayın, yoksa halk sizi desteklemeyecektir!" denilmek istenmektedir.

Padişah: "Gelirseniz Ülkemize, Uyacaktır Halkınız Töremize"

Rosenplüt'ün adaletin ve güvenliğin simgesi olarak öne çıkardığı Türk hükümdarı, "saygıdeğer" diye nitelendirdiği yurttaşlardan hoşnuttur. Hükümdarın sözleri uyarınca, Almanlar Türkleri dost bilmelidir:

"Güvenlikli ve özgür gidin her yere,
Gidin çok uzaklara dinsizler ülkesine.
Gelirseniz yöremize, inançsız halkınız uyacaktır töremize.
Doludur yüreğimiz sevgiyle,
Selamlayacaktır sizi herkes saygıyla."

Yukarıdaki dizelerde kullanılan "dinsizler ülkesi", Osmanlı ülkesini, "inançsız halk" sözleriyse Türkleri anlatmaktadır. Bu durum, Türk yönetimine ve Türklere olumlu bakan oyun yazarının da döneminin başat ve yaygın anlayışını belli ölçülerde içselleştirdiğini göstermektedir.

Sözcük seçiminde ortaya çıkan "Ortaçağ Avrupası"ndaki yaygın Türk imgesine karşın yazar, olumlu bir Türk padişahı imgesi geliştirir. Padişah, Türklerin egemen olduğu her yerde Almanlara güvence verir. Almanlar, Türklerin egemen olduğu her yerde güvenlikli ve özgür dolaşacaktır.

Öte yandan, yazarın deyişiyle, "inançsız" Türkler törelerine uyacak, Almanlara karşı da konukseverliklerini göstereceklerdir.

Bu bağlamda vurgulanması gereken bir nokta daha var: 15. yüzyılın ikinci yarısında Venedik Türklerle, özellikle deniz ticareti bakımından yoğun ilişkiler içerisindedir. Anlaşılan o ki, Nürnberg, Venedik'le yarışmak istemektedir. Nürnberg kenti dolaysız olarak imparatora bağlıdır; ülkelerarası ticaretin önemli merkezlerinden biridir; yapısı ve yönetimi farklıdır. *Türk Karnaval Oyunu*'nun Nürnberg'de geçmesinin nedenleri arasında bu olgu da vardır.

Türk Karnaval Oyunu'nda betimlenen ayrılış sıcaktır, insanı bütünüyle kuşatır:

"Bütün bu sözleri verenler biz inançsız Türkleriz,
Ayrılıyoruz sizden, hoşça kalın deriz."

Türk Karnaval Oyunu, karnaval oyunlarına özgü rahat anlatım, erotik sözler, sövgüler ve hoşnutluk anlatımlarıyla biter.

V

Batı Şiirinde Türk İmgesi ve Oryantalist İzler

Tannhäuser'in[112] "Haçlı Seferi Şarkısı/Şiiri" – "Türkiye" Kavramının Kullanıldığı Almanca İlk Şiir

Tannhäuser, Alman edebiyatı tarihinde "şövalye" kavramının söylenceleşmiş simgesi olarak değerlendirilir. Tannhäuser'in etkisi yaşadığı dönemin ötesine ulaşmıştır. Örneğin, Heine, Tieck gibi yazarlar bu söylencesel şövalye şairi güncelleştirmiştir.

Tannhäuser ünlü "Haçlı Seferi Şarkısı" adlı şiirinde 1228-1229 yılları arasında yapılan Haçlı Seferi sırasında deniz yoluyla Kutsal Topraklar'a ulaşmak isteyen Haçlıların izlenimlerini ve yaşantılarını anlatır.

İçlerinde Tannhäuser'in de bulunduğu Haçlıları taşıyan gemi denizde bir süre yol aldıktan sonra, şiddetli bir fırtına çıkar. Gemiciler umarsızdır; fırtınaya karşı ellerinden bir şey gelmez. Gemi işlevsizleşir. Kutsal amaçlar uğruna yollara düşen yolcular, umut ve umutsuzluk karışımı duygular içerisindedir.

Tannhäuser şiirinde böyle bir ortamı betimler. Türkiye kavramı şiirin iki yerinde geçer ve o zamanki Almanca yazım alışkanlığı uyarınca, "Türkîe" biçiminde yazılır. Almancada Türkiye sözcüğünün yazılışı, Alman dilinin geçirdiği yazım kurallarıyla ilgili değişimlere koşut olarak değişir.

Şiirden anlaşıldığına göre, rüzgârlar çeşitli yönlerden ve sert eser. Tannhäuser, yüzleri kırbaçlayan ve çeşitli yönlerden esen rüzgârları "rüzgârgülü" örneğinde somutlaştırır ve söz konusu şiirinde 10'un üzerinde rüzgâr adı sayar.

Çeşitli yönlerden esen rüzgârlar, şiirde anlatıldığı üzere, Türkiye tarafından da eser. Türkiye'den esen rüzgârları şöyle söze döker Tannhäuser:

"Sert esiyor rüzgârlar,
Yüzüme karşı barbarlıktan,
Sert ve can yakıcı esiyorlar
Türkiye tarafından."

Herhangi bir yanlış anlamayı ve yorumlamayı daha baştan önlemek amacıyla, yukarıdaki şiirde geçen "Barbarie" kavramının kullanıldığı bağlamda "Berberilerin ülkesi" veya "Kuzey Afrika" anlamına geldiğini vurgulamak isterim. "Barbarie" kavramı, burada rüzgârın estiği yönü belirtmek için kullanılmıştır. Şairin oluşturduğu bağlam içinde sözcüğe yan anlamlar kazandırma amacı taşıyıp taşımadığı konusunda açık bir şey söylemek olanaklı görünmemektedir.

Türkiye adının Almanca olarak kullanıldığı ilk metin olan bu şiirde "Türkiye" sözcüğünün geçtiği bölümü özgün biçimiyle aktarmak yararlı olabilir:

"Die winde, die sö sere waent
gen mir von Barbarie,
daz si sö rehte unsuoze blaent,
die anderen von Türkîe"[113]

Türkiye kavramının "Türklerin toprakları", "Türklerin yaşadığı ülke" anlamında daha önce Keşiş Robert'in ve Friedrich Barba-

rossa'nın Haçlı Seferi'nin (1188-1190) güncesini tutan Ansbert'in Latince olarak yazdığı kronikte kullanıldığı bilinir. Anna'nın *Aleksios* adlı tarihinde de aynı durum söz konusudur.

Bilinen kaynaklar temelinde şu noktanın altını çizmek gerekmektedir: Tannhäuser, Türkiye adını Almanca olarak yazan ve toplumsal belleğe sokan ilk Alman şairidir.

Hans Sachs: "Zalim Türk'ün Yakım Yıkımı Hakkında Tanrı'ya Yakınma..." (1532)

"Ein des grausamen Türken..." Almanca özgün adıyla bilinen bu şiirin ötekileştirmeye yönelik imge oluşturucu ya da var olan imgeleri pekiştirici özelliği çok belirgindir. Hans Sachs bu şiiri, Kanuni'nin 1532 yılının ikinci yarısında çıktığı Avrupa seferi nedeniyle kaleme alır.

Şair, Hıristiyanlığın içinde bulunduğu "acınacak" durumu görmesi ve "kanlı köpek" Türk'ü durdurması konusunda Tanrı'ya yakarır. Şairin deyişiyle, artık "Anadolu" diye anılan "Asya'da" başlayan Türklerin fetihleri çok uzun sürmüştür. Türkler, "Hıristiyan inancının başlangıç noktası" olan "Asya'yı, Kapadokya'yı, Frigya'yı, Pamfilya'yı, Kilikya'yı, Didiya'yı, Ermenistan'ı, Suriye'yi, Arabistan'ı, Filistin'i, Yahudi yurdunu, Kutsal Topraklar'ı..." kirletmiş, yani egemenliği altına alarak, "Büyük Türkiye'yi" kurmuştur.

Dönemin en etkin şairlerinden biri olan Sachs, Asya'dan sonra Türklerin Balkanlar ve Avrupa'da ele geçirdikleri yerleri de teker teker saydıktan sonra, Avrupa'da "Hıristiyan kanı dökmelerini ve Hıristiyan ülkelerini almalarını" önlemesi için Tanrı'ya seslenir. Şairin değerlendirmesi uyarınca, "iki imparatorluğu, birçok krallığı ve buna benzer birçok ülkeyi ve kenti ele geçiren" Türkler, bu ülkeleri "kendi dinine, İslam'a geçmeye zorlamakta", bütün gücüyle "Alman ülkesine saldırmayı" planlamaktadır. Nitekim Türk, Avusturya'ya saldırmış, "büyük başkent Viyana'yı korku verici bir biçimde kuşatmış, hatta kentin surlarını yarmayı başarmıştır."

Viyana'nın çevresindeki yerleşimleri "yerle bir eden, yakıp yıkan" Türk, "insanları öldürmüş, genç kızların ve evli kadınların kocala-

rının önünde ırzına geçmiştir." Özet olarak bu "ırz düşmanı sayısız kadını katletmiş, parçalamış ve kadınların memelerini kesmiş, hiçbir zalimlikten sakınmamıştır." Öyle ki, "anaların karınlarını yararak, bebekleri çıkarıp parçalamış, birçoğunu mızrağa geçirmiştir." Bununla yetinmeyen Türk, "cesetleri hayvanlarına yem olarak vermiştir." Hıristiyanları böylesine "aşağılayan" Türk, "sağ kalanları anlatılmaz bir durumda tutsak olarak sürükleyip götürmektedir."

Hans Sachs, Tanrı'ya kahredercesine, "Bak Tanrım, bütün bunları yapanlar, şimdi de Almanya'ya saldırmak için sefere çıkmaktadır!" diye seslenir ve "Hıristiyanlığı yutmak isteyen kanlı köpekten" Hıristiyan ülkelerini korumasını diler. Şair, özeleştiri anlamında ve tümüyle dinsel bir yaklaşımla Tanrı'dan Hıristiyanların "itaatsiz ve nankör" davranış içerisinde oldukları, dinlerinin gereklerini yerine getirmedikleri, kötü yönetimleri ve keyif düşkünlükleri nedeniyle, onları daha fazla cezalandırarak, "Hıristiyanlığın tümünün yok edilmesine" göz yummamasını diler.

Anonim: "Türk Dayak Çorbası" (1683)[114]

Almanca özgün adı "Türkische Prügelsuppe" olan bu anonim şiir, II. Viyana Kuşatması'nı konulaştırmaktadır. Bu şiirde "kanlı köpek" Türk imgesinin yanı sıra, kuşatmayı başaramayan Türkleri ve Müslümanların peygamberini, dolayısıyla da İslam'ı aşağılamaya yönelik çok sayıda anlatım bulunmaktadır.

Bir dörtlükte Kuran "yalanlar kitabı" olarak nitelendirilmektedir. Bir zamanlar korkulan Türk, kendi ağzından "terk edilmiş bir köpek" gibi aşağılanır. Kendisini "Viyanalılar" arasında sanacak kadar yanılgı içerisinde olduğu belirtilir. Türk'e, yani başvezire kendi ağzından kendisi için şu tür şeyler söyletilir: "Artık dönem değişti; bir zamanlar aşağıladıklarım, ağzımın payını vermeye başladı. Kahraman Polonyalı, Saksonyalı öfkeyle üzerimize atıldı; onları gören yeniçeri ordusu şeytan görmüş gibi kaçtı."

Bu kez Tanrı'ya ve Peygamber'e hayıflanan başvezirdir. Başvezir şöyle konuşturulur: "Eğer Hıristiyan olsaydım, şimdi utkulu ve mutlu olacaktım!" Ama şimdi "utanç içinde" Viyana'dan ayrılmakta; "Hıristiyan düşmanlarına" Tanrı uygun cezayı vermektedir.

Özyurt'un anılan irdelemesinde yer alan aynı tarihli "Viyana'nın Kurtuluşu" (Befreiung Wien's) adlı şiirde Viyana "Hıristiyanlığın utkulu surudur"; yeryüzünün "en yüce tacıdır"; Graf Strahrenberg "Alman Hıristiyanlığının süsüdür." Artık "kartal", yani Almanya yeryüzünün esenliği için güçlü olduğunda "Doğu'nun boynuzlarını büyümeden kırmalı"; güçsüz kaldığında "Batı'ya yönelmelidir."

Bu sözlerle Doğu-Batı ayrımı ve karşıtlığı gün ışığına çıkar; oryantalist birikime yapılan katkı belirginleşir.

Bu bağlamda kaynakta belirtilen "Türk şiirleri" anlatımına dikkat çekmek isterim. Söz konusu anlatım, yukarıda değindiğim gibi, üç yüz elli yıllık Haçlı Seferleri sırasında ortaya çıkmış ve yüzyıllar içinde Türkleri konulaştıran şiirlerle kalıcılaşmıştır.

Anılan şiirde "mızrakları Türk kanıyla kızıla boyanmış" Alman savaşçılar "haçı Ayasofya'nın burçlarına" dikecekleri inancıyla yüceltilir. Kartalın pençesi, Viyana'yı kendisinin sayan ve öğünen "kanlı köpek" Türk'e gerekli dersi vermiştir.

Johann Christian Günther: "Majesteleri Kayser ile Babıâli Arasında 1718 Yılında Yapılan Barış Üzerine"[115]

Günther (1695-1723) bu şiiri yazdığı 1718 yılında Leibzig'de yokluk içerisinde yaşamaktadır. Almanya/Avusturya yönetiminin ruh durumunu ve beklentilerini büyük ölçüde yansıtan bu şiirde şairin kendi duygularının yanı sıra, Avusturya Sarayı'na yaranarak, bir iş bulma ve yaşamını güvenceye alma güdüsü de belirleyici olmuş olabilir.

1718 yılında Osmanlı ordusunun Zenta'da Almanlara yenilmesi, hem Macaristan'da hem de merkezi Avrupa'da Osmanlı egemenliğinin sonu anlamını taşır. Avrupalılar için bu olayın önemi çok büyüktür. Bu nedenle, Zenta yengisini kazanan komutan olarak Savoieli Prens Eugène ululanma düzeyinde yüceltilir ve mitolojik bir kahramana dönüştürülür.

Avrupa'nın ortak belleğindeki Türk ve İslam imgesini büyük ölçüde güncelleştirmeyi ve Türk'ü "ötekileştirmeyi" amaçlayan şiirde şu tür betimlemeler yer alır: Almanya/Avusturya'nın simgesi olan kar-

tal kanatlarını gökyüzüne doğru açmıştır; savaş alanı, "Türk, utanç ve ceset kokmaktadır."

Alman savaşçıların kahramanlığı ve Prens Eugène'nin aklı ve uzak görüsü utkuyu sağlamıştır. Alman kahramanlığının simgesi Eugène ve kartalın pençesinin gücü "Doğu ülkesini" korkuya salmıştır.

Şiirin tümünde yukarıda sayılan olumsuz imgeler, Alman tarihindeki kahramanlık öyküleriyle ve simgeleriyle bağlantılandırılarak güncelleştirilir. Özellikle Hıristiyan dünyasının İslam dünyasına karşı yürüttüğü din savaşları geleneği içerisinde kahramanlar olarak yüceltilen Karl Martell, Godefroi von Bouillon ve son olarak da Savoieli Prens Eugène sıkça anılarak yüceltilir.[116]

Daha önce irdelenen şiirlerde farklı olarak Yunan halkının Türklere sağlanan başarıdan duydukları sevinç ve mutluluk dile getirilir. Yunanlıların özel bir vurguyla anılması, şiirin yazıldığı dönemde Avrupa'da hızla yayılan ve kökleşen Aydınlanma akımı kapsamında Antik Yunan kültür birikiminin Avrupa kimliğinin oluşturucu öğesi olarak daha yoğun biçimde Avrupa'nın ortak bilincine yerleşmesiyle açıklanabilir. Helen düşün ve sanat birikimini yücelten bu akım, filhelenizm olarak şekillenmiştir.

Günther'in şiirinde göze çarpan bir başka ilginç nokta, Avrupa ve Avrupalılık kavramının Asya ve Asyalı kavramlarının karşıtı olarak ve Avrupalıların kültürel kimliğinin alanı olarak belirgin bir biçimde vurgulanmasıdır. Bu yaklaşım, oryantalist birikimin artık iyice belirginleştiğinin bir göstergesidir.

Avrupa'da Türk egemenliğine son veren kahraman olarak Prens Eugène daha sonraki yüzyıllarda Ferdinand Freiligrath (19. yüzyıl) ve Avusturyalı Hugo von Hoffmannstahl (20. yüzyıl) gibi ünlü şair ve yazarlar tarafından da ululanır.

Yukarıdaki şiirler, Türk ve İslam konusunda yazılmış "savaş", "kuşatma", "övgü", "kahramanlık", "alay" ve "yergi" içerikli yüzlerce, hatta binlerce şiirden sadece birkaç örnektir.

Oryantalist bir yaklaşımla, Türklerin Almanca şiirlerde yansıtılışı ile Avrupa açısından önemli sayılan fetihleri ya da Avrupa içlerine doğru ilerlemeleri arasında dolaysız bir ilişki ve koşutluk bulunmaktadır. Bu bağlamda önemli bir örnek olarak Balthasar Mandel-

reiss'ın "Türkenschrei" (Türk Çığlığı) adlı şiiri gösterilebilir. Mayıs 1453'te İstanbul'un Fatih Sultan Mehmet komutasındaki Osmanlı/Türk ordusu tarafından fethi, Hıristiyan dünyasında giderek belirginleşmeye başlayan "ürküntü ve korkunun" yaygınlaştırılmasında haklı bir gerekçe olarak kullanılır.

Çok sayıda yazınsal yapıtta, Avrupa'nın ortak belleğinde yer etmiş olan Hun akınları bağlamında Türklerin, Balkanlar ve Macaristan üzerinden Almanya'ya; deniz üzerinden de Roma'ya doğru ilerleyecekleri varsayılır.

Söz konusu "endişe ve korkunun" büyüklüğünü açıklamak için, İmparator III. Friedrich'in İstanbul'un Türkler tarafından alındığını öğrendikten sonra "dua etmek ve ağlamak" amacıyla günlerce sarayına kapandığı anlatılır. Papa, Hıristiyanlığı içinde bulunduğu uyuşukluktan uyandırmak için yeni bir Haçlı Seferi hazırlanması konusunda buyruklar gönderir; Avrupa'nın bütün ülkelerinin kiliselerinde bu konuda "Haçlı Vaazları" olarak adlandırılan vaazlar verilir. Almanya'da kayser iç bütünlüğü sağlamak ve İspanya ve Fransa'nın desteğini kazanmak amacıyla, 1454 yılında Regensburg kentinde "İmparatorluk Meclisi'ni" toplar.

Avrupa'nın içinde bulunduğu durum, Hıristiyanların "çürümüşlüğü", "öz çıkar düşkünlüğü", "dinsel inançlarından uzaklaşmışlığının" bir sonucu olarak Tanrı'nın bir ceza olarak Türkleri gönderdiği yolundaki değerlendirmelerin yaygınlaşmasına yol açar.

Saray'a yakınlığıyla bilinen Mandelreiss'ın anılan şiiri böyle bir ortamda ve ruh durumu içerisinde yazıldığından "gerçek bir duyumsayış, korku ya da halk algılayışını" yansıtmaktan çok, Saray'ın görüş ve amacını yaymak amacıyla, "ısmarlama" bir girişimin ürünüdür. Buna karşın, anılan şiirin belli bir sevilirlik ve yaygınlık düzeyine ulaştığı da bilinmektedir.

Şiirin ilk dörtlüğünde Haçlı Seferi geleneğine ve Hıristiyan şövalyelerin kahramanlığına gönderme yapılır; Türklerin "tanrıtanımazlığı ve acımasızlığı" vurgulanır. İlk Haçlı Seferi'nden beri yaygınlaştırılmaya çalışılan Türklerin Hıristiyanlar üzerinde eziyet, zulüm ve öldürme eylemleri uyguladıkları savları öne çıkarılarak, Türkler, tüm Hıristiyanlığın tek ve kalıtsal düşmanı olarak ötekileştirilir.

Şiirde papanın Haçlı Seferi çağrısı anımsatılarak, Türklere karşı yapılması öğütlenen sefere "yasallık" sağlanmaya çalışılır; söz konusu sefere katılmanın *"bütün Hıristiyanlar için kutsal bir görev"* olduğunun altı çizilir. Şairin o dönemde Avrupa'da etkin olan kralları, prensleri, kontları ve benzer erk ve güç sahiplerini adlarıyla anması, söz konusu "kutsal görevi" Avrupa düzeyinde güncelleştirmeye yöneliktir. Bu durum, ayrıca, şiirin Saray tarafından özendirildiğini de gösteren bir başka göstergedir.

Şiirde Yunanistan'a özel bir vurgu yapılması dikkat çekicidir. Türkler *"bu soylu ülkeyi utançlı bir duruma sokmuş, zengin yoksul, çoluk çocuk, yaşlı genç ayrımı yapmadan insanları öldürmüştür."* Ayrıca, *"soylu kent İstanbul, ihanete uğramış, yalnız bırakılmıştır."* Bu vurgu, 15. yüzyılda giderek başatlaşan Rönesans ve hümanizm devinimleri sürecinde Antik Yunan kültür birikiminin yeniden bulgulanması ve Avrupa'nın oluşturucu kültür kökü olarak algılanmasının bir türevidir.

Şairin şiirde vermeye çalıştığı temel iletiye göre, Türklerin verdiği acıları yüreğine gömen bütün Hıristiyanlık, eğer Türkleri durdurmak istiyorsa, birlik bütünlük oluşturmalı; Türklere karşı direnmelidir. Fransa ve Macaristan da bu ortak direnişe katılmalıdır. Şair, şiirin sonunda Hıristiyanlığın bir sınavla karşı karşıya bulunduğunu ve Türklerin kısa sürede "ezilerek püskürtüleceği" beklentisini dile getirir.

VI

Tarihsel Metinlerde Türk İmgesi ve Oryantalist İzler

1. Anna Komnene'nin *Aleksios*'unda Türk İmgesinin Ötekileştirilmesi ve Oryantalist İzler

Türk ve İslam imgesi kapsamında Doğu-Batı veya Asya-Avrupa birlikteliğinin ya da karşıtlığının belirginleştirilmesi için, ilişkilerin ve kültürel etkileşimlerin tarihsel arka alanının ortaya çıkarılması gerekmektedir. Karşılıklı ilişkilerin ve algılamaların izlerinin sürülebileceği ve irdelenebileceği çeşitli alanlardan biri de tarihtir.

Türklerin Anadolu'ya yerleşme sürecine tanıklık eden ve bu süreci Bizans açısından ve tarihsel olarak betimleyen *Aleksios*,[117] Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un (1048-1118) kızı Anna Komnene'nin (1083-1153) ünlü tarih yapıtıdır. Bu yapıt, hem Türklere ve İslam'a ilişkin bazı imgelerin Avrupa kamuoyunun belleğine yerleşmesi bakımından, hem de Avrupa'nın Anadolu kültür tarihini alımlaması açısından önem taşımaktadır.

Anna, anılan yapıtında Bizans İmparatorluğu'nu yeniden güce ve yükselişe ulaştıran İmparator I. Aleksios Komnenos'un egemenliği

sırasında karşılaştığı tuzakları, zorlukları ve sağladığı başarıları, erkin odağından bir bakışla betimler.

Aleksios ve Türklerin Anadolu'da Yerleşimi

Aleksios'un birinci bölümünden itibaren anlatılan başlıca konu Türklerdir. Henüz on dört yaşında olan Romanos Diogenes, Anna'nın deyişiyle, "İranlılara"[118] karşı yapılan zorlu sefere katılır. Romanos Diogenes, öfkesiyle söz konusu "barbarları" korkutacak, *"savaşta bu barbarlara rastladığında kılıcını onların kanlarıyla coşturacaktır."*

Aleksios'ta İranlılar, Antik Perslerden çok, Selçuklular ve genel anlamda Türkler için kullanılır. Yapıtta İranlılar, *"Agarlar, İsmaililer, İskitler, Türkler ve Türkmenlere karşılık olmak üzere"*, Türkleri nitelendiren genel bir adlandırma işlevi taşır. İran kavramı ise, "Selçukluların egemenlik alanı" anlamındadır. Anna'nın, Türkleri İranlılar olarak adlandırması, İranlılar ve Türkler arasında ayrım yapmaması salt o döneme özgü değildir; Avrupa yazılı belgelerinde çok yakın zamana değin gözlemlenen bir yaklaşımdır. Bu olgu, imgesel değerlendirmelerin ne denli değişime dirençli olduklarını gösterir.

Türklerin Barbar Nitemiyle Ötekileştirilmesi

Anna'nın *Aleksios*'ta Türkleri nitelendirmek için kullandığı "barbar"[119] kavramı da aynı "Farslar" örneğinde olduğu gibi, süreklilik ve kalıcılık bakımından önem taşır. Aynı bölümün devamında Anna artık talihin Romalılardan Türklere döndüğünü belirtir. Anna, 1073 yılında Anadolu'ya gelen Selçuklu Emiri Artuk'tan "barbar Tutak" diye söz eder; Tutak'ın Romalıların topraklarını yağmalamak amacıyla büyük bir orduyla yola çıktığını yazar. İç çekişmeler ve erk kavgasına karışan Bizanslı egemenler, Anna'nın savına göre, "barbar Tutak"la dostluk kurmada birbiriyle yarışır.

Anna'nın verdiği bilgilere göre, Türkler, Pontos Eukseinos,[120] Hellespontos (Çanakkale Boğazı), Ege Denizi, Suriye Denizi (Akdeniz olmalı – OBK), Saros (Seyhan) Nehri, Pamfilya ve Kilikya'dan geçip, Ege Denizi'ne dökülen nehirler arasında kalan bölgeye yayılmış

ve egemenliklerini kurmuşlardır. Bu geniş bölgeyi ellerine geçiren Türklere karşı, Mikhael Dukas (VII.), soylulardan oluşan ve adına "Athanatoi" (Ölümsüzler) denen bir birlik kurar.

Bu niteleme çevirmenin açıklamasına göre, Herodotos gibi antik dönem tarihçilerince başka bağlamlarda kullanılmıştır. Bizanslı egemenlerin erki ele geçirmek amacıyla birbirine karşı yürüttüğü savaşta "İskitlerden" oluşan yardımcı birlikleri kullandıkları *Aleksios*'ta sıkça yer alır. Ortaçağdan başlayan Avrupa'nın Türk algılamasında Türklerin İskitlerin soyundan geldiği savı, bu tür değerlendirmelerden kaynaklanmış olmalıdır.

Çevirmenin verdiği bilgiye göre, Bizanslılar, özellikle imparatorluğun kuzey sınırında yüz yüze geldikleri *"göçebe barbar halkların tümünü"* İskitler diye nitelendirirler. "İskitler" diye adlandırılan kuzeyden gelen göçebe topluluklar dışında, örneğin, Türkler de yazarın babası Aleksios Komnenos'un komutasında Bizans ordusu içerisinde paralı asker olarak iç ve dış saldırılara karşı savaşırlar. Anna'nın anlatımına göre, Aleksios için Bryennios'a karşı savaşan Türkler, taktik gereği saklandıkları yerden çıkarak, *"Yabanarısı gibi atlarına akın ederler; inanılmaz savaş çığlıkları ve aralıksız ok atımı sesleriyle düşman askerlerinin kulaklarını sağır ederler; düşmanın üzerine yağdırdıkları yoğun ok dolusuyla gözlerini karartırlar."* Anna'nın betimlediği bu imge Avrupa'da yerleşerek kalıcılaşmıştır.

Hıristiyan Olmayan "Barbar" ve Öteki mi?

Aleksios'un ikinci bölümünde anlatılan bir kesit, Türklerin Bizans ordusunda para karşılığında savaştıklarına bir örnek olabilir. Bizanslı egemenlerden Kaisar, Evros (Yunanistan ile Türkiye arasında sınır oluşturan nehir; Meriç'in bir kolu olabilir) Nehri'ni geçmekte olan bir Türk topluluğuna rastlar. Nereden gelip nereye gittiklerini sorduktan sonra, onlara, *"büyük miktarda para ve çeşitli iyilikler karşılığında"* kendisi için savaşmalarını önerir. Türkler öneriyi kabul eder. Bu anlatılmadan Türklerin henüz yerleşik olmadıkları anlaşılmaktadır.

Üçüncü bölümde de Türkler, Bizans İmparatorluğu için doğuda ivedi ve dolaysız bir tehlike oluşturan *"tanrıtanımaz"* olarak betim-

lenir. Türkler, Propontis (Marmara Denizi) çevresine yayılır; Anna'nın deyişiyle, sultan sarayını İznik'te kuran Süleyman'ın[121] öncü birlikleri Üsküdar'a, Boğaz'a değin ulaşarak yağmalama eylemleri gerçekleştirirler.

Süleyman, *Aleksios*'ta anıldığı üzere, Sultan Süleyman, Bizanslılara yenilir ve İznik ve İzmit'e değin bölgeleri terk etmek ve barış antlaşması yapmak zorunda kalır. Yapılan antlaşmaya göre, Türkler, Marmara Denizi'ni geçmeyecek, böylece Bizans egemenlerini rahat bırakacaktır.

Anna'nın altıncı bölümde sözünü ettiği Süleyman, Alman çevirmenin verdiği bilgiye göre, Alparslan'ın kardeşi Kutulmuş'un oğlu, dolayısıyla da Melik Şah ve Tutuş'un kuzenidir. Yine Anna'nın anılan bölümde öykülediğine göre, Aleksios'la anlaşma yaparak, Anadolu içlerine çekilmek zorunda kalan Süleyman, Ebulkasım'ı komutan olarak belirler. Ebulkasım komutasındaki Türkler, salt doğuda saldırılar ve akınlar düzenlemekle kalmaz, yapıtta belirtildiği gibi, Propontis'e değin uzanırlar. Anna, bu bağlamda Emir Süleyman'ın Ebulkasım'ı komutan olarak geride bırakmasını, yine "Farslar" dediği Selçukluların sultanınca Urfa Emiri Bozan'ın (yapıttaki adı Puzanos) Küçük Asya'ya, Anadolu'ya gönderilişini, onun Suriye Emiri Tutuş tarafından yenilerek öldürülmesini, Bozan'ı yenen Tutuş'un yeğenlerince boğularak öldürülmesini ayrıntılı bir biçimde anlatır.

Çevirmen ise, Anna'nın anlatımlarında tutarsızlık olduğunu, Bozan'ı yendikten sonra Horasan'a dönen Tutuş'un, Melik Şah'ın oğlu Barkyaruk'a yenilmesi sonucu öldürüldüğünü belirtir.

Anna'nın anlatımlarına göre, Süleyman bir Ermeni'nin özendirmesi sonucu Aralık 1084'te Antakya'yı alır; bu sırada Hayrettin, Sinop ve çevresini yağmalar. Suriye emiri olan ve Kudüs, Mezopotamya, Halep ve Bağdat egemenliğini yürüten Tutuş, Süleyman'ın Antakya'yı almasını kendi egemenlik alanına bir saldırı olarak değerlendirir ve Antakya'ya yürür. Yenik düşen Süleyman kılıcıyla kendini öldürür. Süleyman'ın ordusu Tutuş'a katılır.

Tutuş'un güçlendiğini ve kendisi için bir tehlike durumuna geldiğini düşünen Melik Şah, Aleksios'a evlilik yoluyla akrabalık önerir. Önerisi kabul edildiği takdirde, sahil bölgesinden çekileceğini ve ge-

rektiğinde askeri bakımdan kendisine destek olacağını duyumsatır. Bizans imparatoru evlilik önerisine ilişkin görüş belirtmez; ancak, Melik Şah'ın haberini getiren babası Türk annesi Gürcü kökenli olan çavuşu Hıristiyanlığa geçmeye ikna eder. Hıristiyan olan çavuşu, şimdi Bulgaristan'da bulunan Pomorie kentine yönetici yapar.

Anna, Melik Şah'ın, Aleksios'un kızını büyük oğlu Barkyaruk'a istemesi konusunda şunları yazar: *"Kızını barbarın oğluna vermeye ne Tanrı ne de imparatorun kendisi en zor durumda bile razı olurdu. İmparator, barbarın isteğini belirten yazıyı okuyunca yalnızca güldü."*

Süleyman'ın Antakya'da öldüğünü öğrenen Ebulkasım, İznik'i kendisine ayırır. Kapadokya bölgesini kardeşi Pulshases'e (büyük bir olasılıkla Ebulgazi) bırakır. Aleksios, bu "barbara", yani Ebulkasım'la Süleyman'a karşı baba tarafından Türk kökenli olan Tatikios'u gönderir. Tatikios, *"bu barbarı ve ordusunu kovalayarak"* İstanbul'a döner.

Ayırma Ölçütü Olarak Kardeş Katli ve Şiddet Eğilimi

Batı felsefesi ve edebiyatında oryantalist söylemin dayanaklarından biri olarak anılan ve Fatih döneminde "devletin ve toplum düzeninin korunması amacıyla" yasalarla düzenlenen baba, oğul ve kardeş katli, *Aleksios*'ta çok önceden anlatılan konulardandır.

Aleksios'un altıncı bölümünde, zamanla Avrupa'da yerleşik bir imgeye dönüşen kardeş katli, yani Tutuş'un Melik Şah'ı, Anna'nın, *"Farsçada bunlara Khasioi denir,"* diye adlandırdığı sağır ve dilsizlere hançerleterek öldürtmesini ayrıntılı biçimde betimler. Çevirmen ise, Melik Şah'ın ateşler içerisinde (belki de verilen zehirle) Kasım 1092'de öldüğünü, Tutuş'un öldürttüğü kişinin aynı yılın ekim ayında öldürülen Nizamülmülk olduğunu öne sürer.

Bu bağlamda özellikle ve öncelikle İslam imgesi bakımından önemli olan, Anna'nın hançerle adam öldürtme konusunda adlarını duyuran İsmailik tarikatının Nizariye koluna gönderme yapmasıdır. Bu tarikata bağlı suikastçılar, öldürme ve kan dökmeden zevk alan kişilerdir. Anna da *"bu tür kişilerin öldürme eyleminden sonra, aynı*

biçimde hançerle karınları deşilerek öldürülmeyi de bir onur olarak gördüklerini, öldürme eylem ve güdüsünü babadan kalma bir miras olarak aldıklarını ve kendilerinden sonra gelenlere aktardıklarını, Nizamülmülk'ü hançerleyenlerin de hançerle öldürüldüklerini" yazar.

Şimdilerde Avrupa ve Amerikalı kimi çevrelerce İslam ile şiddet sözcüklerinin aynı bağlamda kullanılması, bu tür aktarımlardan da beslenmektedir.

Anna, Türklerde kardeşler arasındaki katliamı da içeren ilişkiyi betimlerken, *"konargöçer İskitler"* diye adlandırdığı Selçukluların yurdu, daha önce de belirtildiği gibi egemenlik alanı olarak İran'ı gösterir ve Selçuklular dahil Muhammet'i kutsayan, Mısır ve Libya'da oturan Müslümanları da "barbarlar" olarak nitelendirir. Anna, egemen Hıristiyan anlayışa göre, "mülhitlik ya da zındıklık" olarak adlandırılan Hıristiyan herezisi kapsamındaki tarikatları/akımları yerici ve kötüleyici bir yaklaşımla sergiler. Örneğin, altıncı bölümde, Maniciler için şöyle der: *"Maniciler doğaları gereği yaradılıştan çok savaşçı bir soydur. Köpekler gibi insanların kanını içmeye uğraşırlar."* Anna'nın Hıristiyan herezisine yaklaşımı, ileride daha geniş olarak konulaştırılacaktır.

Türkler Anlaşmalara Uymaz, Sözlerini Tutmaz mı?

Aleksios'ta Türkler, Farslar, Uzlar, Selçuklular ve özellikle de İskitler diye nitelendirilen Peçenekler ve Kumanlar *"konargöçer bir yaşam tarzı bağlamında sürekli dolaşan ve dolaştıkları yerler sanki kendilerine aitmiş gibi yerleşen ve yerleştikleri yerleri gönüllerince yağmalayan barbar topluluklar"* olarak betimlenir. Örneğin, yedinci bölümde, İskitler, Peçenekler, *"alışılmış kıyıcı canavarlıklarını, her yeri yağmalamayı"* sürekli yaparlar. Bu barbar Peçenekler, ayrıca, *"özyapıları gereği hiçbir anlaşmaya uymazlar ve köpekler gibi kusmuklarına geri dönerler."* Bunun yanı sıra, Peçenekler savaş yönünden *"olağanüstü direngenlik"* gösteren bir topluluk olarak görülür.

Anılan bölümde *"büyük bir barbar"* olarak görülen Selçuklu egemenlerinden Çaka'nın kişiliğinde *"bütün Türkler riyakâr, güvenilmez özyapılı (karakterli) kişiler"* olarak damgalanır. Aynı bölümde Çaka,

Bizanslı karşıtına Homer'in *"Gece yaklaşıyor; geceye de itaat etmek yeğdir,"* dizesiyle yanıt verecek ölçüde bilge bir kişilik olarak betimlenir. Bunun yanı sıra aynı Çaka'nın eylemleri salt *"hile ve yanıltmadır."*

Acımasız, kıyıcı ve büyük barbar diye adlandırılan Türk egemenlere karşılık, Bizanslı egemenler, insancıl ve uygar kişilikler olarak gösterilir. Bu bağlamda sekizinci bölümde her biri 20-30 Peçenek tutsak alan Bizanslı askerlere, Bizans egemeni, *"Peçenek de olsalar insandırlar ve iyi davranılmaya hakları vardır,"* diye konuşur.

Yazarın anlatımında kıyıcılıklarına ve barbarlıklarına ek olarak, *"Türkler, yaptıkları anlaşmalara bağlı kalmayan ve verdikleri sözü tutmayan bir topluluk,"* olarak değerlendirilir. Anna, bu değerlendirmeyi yukarıda sözü edilen Selçuklu egemenlerinden Çaka'nın kişiliğinde ve eylemlerinde somutlaştırmaya çalışır.

İzmir yöresinde Bizans ordusuna yenik düşen Çaka, imparatorla vardığı anlaşmaya göre, güvenlik içerisinde bölgeden ayrılacak, ayrılırken de yöre halkına zarar vermeyecektir. Ancak, Çaka, Anna'nın deyişiyle, *"Yengeç düz gitmez,"* atasözünde olduğu gibi, *"hilekârlığı elden bırakmaz"*; düzgün davranmaz; anlaşmaya uymak suretiyle, verdiği sözü tutmaz. Terk etmek zorunda kaldığı bölgeden ayrılırken, çevrede bulunan kadınlı kızlı insanları tutsak alarak birlikte götürmeye kalkışır.

Anna'nın sözleriyle *"çok etken ve diri bir yapıya"* sahip olan Çaka, İzmir'e geldikten sonra yeniden gemiler yaptırır. Bunu öğrenen Bizans imparatoru bir yazıyla konuyu Sultan Kılıç Arslan'a bildirir. Yazı şöyle:

"Saygıdeğer Kılıç Arslan, sultanlık unvanının sana ait olduğunu bilirsin. Kayınpederin kendisini basileus diye adlandırarak, görünüşte Romalıların imparatorluğuna karşı silahlanmaktadır. Bu ise tümüyle bir örtüdür; çünkü onun gibi zengin deneyimli birisi Romalıların imparatorluk unvanının kendisine düşmeyeceğini ve bu unvanı elde edemeyeceğini çok iyi bilir.

Bütün bunlar, sana karşı tezgâhlanan bayat bir oyundur. Bunu (Çaka'yı – OBK) kendi haline bırakamazsın, ya da edilgin bir biçimde olaylara izleyici kalamazsın. Erkini yitirmemek için, uyanık olmalısın. Bana gelince, Ben Tanrı'nın yardımıyla onu Romalıların top-

raklarından kovarım. Sana ilişkin kaygımdan dolayı, sana erkini ve imparatorluğunu koruman; onu ya barışçıl yolla, ya da eğer buna yanaşmazsa, kılıç zoruyla etkisizleştirmek için uğraşman gerektiğini anımsatırım."

Çaka, bu arada *"sur yıkıcılar ve her türden taş fırlatan toplar"* kullanarak, Abydos'u (Çanakkale olabilir – OBK) kuşatma altına alır. Bizans imparatorunun yazısı üzerine Kılıç Arslan ordusunu toplayarak, Çaka'ya karşı sefere çıkar. Anna'nın, Kılıç Arslan'la ilgili anlatımını şöyle bir tümce izler. *"İşte böyle, bütün bu barbar halk, kıyım ve savaşa hazırdır."* Anna, Bizans İmparatorluğu'nun İstanbul'dan İzmir'e değin uzanan kıyı şeridindeki egemenliğini ciddi olarak tehlikeye sokan Çaka'yla; imparatorun uyarıcı yazısı üzerine, Çaka'ya karşı ordusuyla sefere çıkan Kılıç Arslan arasında bir ayrım yapmaz. Anna'ya göre, Çaka da Kılıç Arslan da aynı soydandır ve yapıdadır. Anılan tarihçi ve yazar için bu yapı da *"kıyım ve savaş"* üzerine kuruludur.

Bir yanda Bizans, öbür yanda Selçuklu ordusuna karşı koyamayacağını gören Çaka, damadı Kılıç Arslan'a başvurur. Kılıç Arslan, gelenek olduğu üzere, Çaka'yı yemeğe davet eder. Yemekte Çaka'nın içki içmesini sağlar; sarhoş olduktan sonra da kılıcıyla Çaka'yı öldürür. Çevirmen, Almanca çevirinin ilgili bölümüne eklediği dipnotta, Çaka'nın ölmediğini, Kılıç Arslan'ın Çaka'yı öldü sanarak bıraktığını yazar. Bu olay sonunda, 1093 yılında Kılıç Arslan ile Bizans imparatoru arasında barış antlaşması yapılır.

Anna, onuncu bölümde İsmailoğullarının (Anna, Müslüman Türkleri anlatmak için, Hıristiyanlıkta Müslümanların kök babası olarak görülen İsmail'e gönderme yaparak, "İsmailoğulları" anlatımını kullanır) Bithynia'yı sürekli olarak yağmaladıklarını, bunu önlemek için, imparatorun Sakarya Nehri ve Marmara Denizi kıyıları arasında kalan yörelerde *"Türklerin yağmalarını ve soygun akınlarını"* önlemek amacıyla koruyucu önlemler aldığını anlatır.

Bizans Yönetimi, Avrupa Hıristiyanlığını Yardıma Çağırdı mı?

Aleksios adlı tarihsel yapıtta Haçlı Seferleri konusunda çelişkili bir sav ileri sürülür. Çevirmenin açıklamasına göre, Bizans bakış açı-

sından olayı konulaştıran tek kaynak olan *Aleksios*'un onuncu bölümünde Anna, I. Haçlı Seferi'nin başlangıç aşamasına da değinir. Haçlı Seferleri'nin başlamasına neden olarak genellikle, Bizans imparatorunun Roma Kilisesi'nden ve Avrupa Hıristiyanlığından yardım istemesi gösterilir.

Anna ise, böyle bir yardım isteğinden söz etmez. Tersine, Frankların büyük bir orduyla gelmekte olduklarını, bütün Batı'nın, Adriyatik'ten Cebelitarık Boğazı'na değin uzanan yörede yaşayan *"bütün barbar halkların"*, kadın erkek, çoluk çocuk toplu olarak Avrupa'dan yola koyulduğunu öğrenen Bizans imparatorunun, anılan topluluğun saldırılarına karşı önlem aldığını yazar.

Burada dikkat çeken bir nokta, Anna'nın salt Doğuluları ve Türkleri değil, Haçlı Seferi'ne katılan Avrupalı Hıristiyanları da "barbar" olarak nitelendirmesidir. Buradan da anlaşılacağı gibi, yazar, Bizans İmparatorluğu için tehlike oluşturan her topluluğu "barbar" diye adlandırmayı yeğlemektedir.

Anna'nın anlatımına göre, böyle kapsamlı bir kitlesel devinime, yani, Haçlı Seferleri'ne yol açan neden şudur: Kukupetros lakaplı ve Petros adlı bir Kelt, *"Kutsal Gömüt"*ü ziyaret amacıyla çıktığı hac yolunda *"bütün Asya'yı yağmalayan Türklerin ve Sarasenlerin"* birçok eziyetine maruz kalmıştır. Ereğine ulaşamadan ülkesine dönen Petros, bu durumu kabullenemez, *"kurnazca bir plan geliştirir."*

Plana göre, Petros, Latinlerin ülkesinde şu düşüncelerin yayılmasını öngörür: *"Tanrısal bir sesin bana buyurduğuna göre, Frank İmparatorluğu'ndaki bütün baronlar ülkesini bırakarak, 'Kutsal Gömüt'e doğru hac yoluna koyulmalı, bütün güçleri ve yürekleriyle Kudüs'ü Ağarların elinden kurtarmalıdır."*

Buradaki Ağarlar ya da Ağaroğulları, Türkleri, Kudüs'ün egemenlerini, İsmailileri, İskitleri, Türkomanları, dolayısıyla da tüm Müslümanları anlatmak için kullanılan bir imgedir. Petros'un bu çağrısı, tüm Hıristiyan Avrupa'yı devindirir, yollara döker.

"Türkler, Kutsal Değerleri Kirletmektedir"

Avrupalı Hıristiyanlardan oluşan bu olağanüstü kalabalık yaklaşırken, bir çekirge felaketi yaşanır. Çekirge sürüsü, ekinlere dokun-

maz; bunun yanı sıra, "bağları kurutur." Bizanslı müneccimler, çekirge felaketini; kalabalık Kelt ordusunun Hıristiyanlara zarar vermeyeceği, buna karşın *"içkiye, şaraba ve Dionysos'a kapılan barbar İsmaililere saldıracağı"* biçiminde yorumlarlar.

Anna'nın genel ve kapsayıcı bir imge olarak İsmaililer ya da İsmailoğulları diye nitelendirdiği Müslümanlar, *"Dionysos'un, Eros'un hizmetçisi, cinsel sapkınlık düşkünü, etsel tutkuların ve Aphrodite'nin kötülüklerinin tutsağıdır."* Bu nedenle, Müslümanlar, Anna'ya göre, Astarte (İştar) ve Astaroth'u Tanrı düzeyinde kutsarlar. Astarte ve Astaroth, eski Suriyeli ve Fenikelilerin cinsellik ve doğurganlık tanrılarıdır.

Anna bu bölümde, çevirmenin de dipnotta belirttiği gibi, Bizanslıların Müslümanlara, dolayısıyla da Türk topluluklarına karşı taşıdıkları kötü niyetli kalıp düşünceleri ve önyargıları sıralar. Anna'nın, Müslümanları ve Türkleri kötülemek amacıyla sıraladığı önyargılar ve kalıp düşüncelerden daha fazlasını, Babası I. Aleksios Komnenos, 1098 yılında Flandre Kontu Robert'e yazdığı mektupta dile getirmiştir. İmparator Aleksios'un savlarına göre, *"Peçenekler ve Türkler, Hıristiyanları öldürmekte, çocukları ve gençleri sunaklar (vaftiz taşları) üzerinde sünnet etmekte, Tanrı'nın adını kirletmekte, namuslu kızların ve kadınların ırzına geçmekte, Hıristiyan erkekler üzerinde sodomik günahı işlemektedir."*

Salt Türkler Değil, "Barbar Haçlılar da Yakıp Yıkmıştır"

Bizans İmparatoru I. Aleksios, kızı Anna'nın yazdıklarının tersine, daha önce de vurguladığım gibi, adı geçen mektupta, Hıristiyan Avrupa'yı kendisinin ve Yunanistan'ın yardımına çağırmıştır. Ayrıca, imparator, yine Anna'nın anlatımına göre, ordu komutanlarını toplayarak, Avrupalı Haçlıların *"dostça karşılanmasını"*, bununla birlikte izleyecekleri güzergâh çevresinde yaşayan halka zarar vermemeleri için, silah kullanımı da dahil, her türlü önlemin alınmasını buyurur.

Anna'nın anlatımlarıyla, babası Aleksios'un anlatımları arasındaki tek ayırıcı yön, Anna'nın hem Doğu'dan gelen Türkleri, hem de Batı'dan gelen Avrupalı Hıristiyanları "barbar" olarak nitelendirmesidir.

Anna, Avrupalı Haçlıların olası davranışları konusunda yanılmaz. Haçlılar arasında, örneğin, Bohemond ve ona bağlı birlik gibi, Bizans'ın başkenti Konstantinopolis'i ele geçirmek isteyenler de vardır ve Bizans yönetimi bu tür niyetleri bilmektedir.

İlk olarak, daha önce sözü edilen Petros *"80.000 yaya ve 100.000 atlı"* ile 30 Haziran 1096 tarihinde Anadolu'ya ulaşır. Aleksios'un öbür baronları bekleme önerisini kabul etmeyen Petros, İzmit yakınlarındaki Helenapolis adlı yerleşim yerinde otağını kurar.

Petros'un eşlik ettiği Haçlı topluluk içerisinde yer alan yaklaşık 10.000 Norman, İznik yöresini yağmalar ve yağmalama sırasında çok acımasız davranır. Normanlar, Anna'nın anlatımına göre *"küçük çocukları parçalara bölmüş, kazığa geçirmiş ve ateşte kızartmıştır."* Öbür Haçlıların, Normanların kıyımını onaylamaması üzerine, 10.000 kadar Norman topluluktan ayrılarak, İznik yakınlarındaki Kserigordos Kalesi'ni ele geçirir ve oraya yerleşir.

Bu olayı öğrenen Sultan Kılıç Arslan, Elchanes'i (İlkhan'ı) yöreye gönderir. İlkhan, Normanların çoğunu kılıçtan geçirir; kalanları tutsak eder. Ayrıca, Petros'la kalan topluluk içerisinde, Normanların İznik'i ele geçirdikleri ve kentin varlıklarını aralarında bölüştükleri haberini yaydırır. Haçlılar, Anna'nın anlatımıyla, *"daha bölüşme ve para sözlerini duyar duymaz, düzensiz ve dağınık bir biçimde kente doğru akın ederler. Türkler tuzaklarına düşürdükleri Haçlıları acımasız bir biçimde kıyımdan, kılıçtan geçirirler. Çok kalabalık bir Kelt ve Norman topluluk, İsmaililerin kılıcına kurban olur. Öyle ki, 'kılıçtan geçirilenlerin cesetleri toplandığında, küçük bir yükselti ya da tepe değil, çok büyük bir dağ oluşturur.' "*

Türklerin kılıçtan geçirdiği barbarların soyundan artakalanlar, bir kale yapmak istediklerinde *"ölülerin kemiklerini duvarlarda dolgu malzemesi olarak kullanırlar."* Petros'u, Türklerin elinden Bizans imparatorunun gönderdiği yardım birliği kurtarır. Petros, Konstantinopolis'e getirilir. İmparator, uyarılarını dinlemeyerek böyle büyük bir kıyıma neden olduğunu söylediğinde Petros, sorumluluğu *"kendisinde ya da bu kıyımı yapanlarda görmek yerine, komutlara ve buyruklarına uymayanlarda"* görür.

Yurtlarına geri döndükleri takdirde, para karşılığı sattıkları topraklarını yeniden satın almak isteyen Bohemond ve çevresindekiler

ise, Türklere karşı saldırıya geçmek istiyormuş izlenimini yaratarak Konstantinopolis'i ele geçirme hevesine kapılır ve Petros'tan yararlanmak ister. Bizans imparatoru, *"Bizans'ın surlarına yığılan Latinlerin öldürülmesini istemez; çünkü onlar da Hıristiyan'dır."* İmparatorun kanısına göre, Latinler, yani *"Avrupalı barbar Hıristiyanlar"*, Anna'nın değerlendirmesiyle, *"geveze, uzun konuşmayı seven, utanmaz, terbiyesiz, kararsız, güvenilmez kimselerdir."*

Haçlılar, İznik'e geldiklerinde, bu kenti ellerinde bulunduran Türkler, böyle kalabalık bir orduya karşı koyamayacaklarını düşünerek, kılıçtan geçirilmek yerine, *"para ve saygınlık"* karşılığı İznik'i Bizans imparatoruna teslim etmeyi yeğler. Fakat Anna'nın aktardığına göre, bu yeğleme, gerçeğe dönüştürülemez. Bununla birlikte, İznik uğruna Keltler ile Türkler arasında acımasız bir muharebe olur. Keltler, Türkleri yener. Yenenler, *"yenilenlerin kesik başlarını mızraklarının ucuna geçirerek, kendilerini belli ederler."* Keltlerin acımasızlığını ve savaşçılığını gören Kılıç Arslan, *"Artık her konuda uygun bulduğunuz gibi davranın!"* diyerek Türkleri kararlarında ve davranışlarında serbest bırakır.

Kılıç Arslan da yardıma gelmeyince ya da gelemeyince, İznik'i Keltlere karşı savunmaya çalışan Türkler, Anna'nın deyişiyle, *"tanrıtanımaz barbarlar"*, kenti 19 Haziran 1097 günü, yani 16 yıl sonra yeniden Bizanslılara teslim ederler. Türklerden Bizans imparatorunun hizmetine girenler, armağanlarla ödüllendirilirken, kendi topraklarına dönmek isteyenlere de izin verilir.

İznik'ten ayrılarak Antakya'ya doğru yola koyulan Haçlı ordusu, Eskişehir (Dorylaion) yakınlarında Türklerle karşılaşır. Çok sıkı savaşan Türkler, Haçlılara epey kayıp verdirtir. Keltler ve Normanlardan oluşan Haçlı ordusu Bizanslıların yardımı olmaksızın Danişment ile Hasan'ın komuta ettiği ağır silahlarla donanımlı çok sayıda Türkle baş edemez.

Türklerin kararlı savaşımını gören Haçlı komutanı Bohemond, gözü kara bir biçimde cesaretli bir aslan gibi Kılıç Arslan'a saldırır. Bohemond'un saldırısından korkuya kapılan Türkler, çareyi kaçmakta bulur. İznik'ten Antakya'ya kadar olan bölgede Türkler ve Haçlılar savaşır. Korku ve sıkıntıya düşen Türkler, *"Horasan sul-*

tanından, henüz on sekiz yaşında olan Barkyaruk'tan askeri destek" isterler.

Haçlıların Antakya'yı almaları üzerine, Musul Emiri Gürboğa komutasında *"Horasan Ağarlarından"* (Türklerinden – OBK) oluşan kalabalık bir ordunun yolda olduğu haberleri gelir. Antakya'da yapılan muharebede Haçlılar Türkleri alt eder; kaçan Türklerin büyük bir bölümü taşkın akan nehir sularında boğulur. Boğulanların *"cesetlerinden bir köprü kurulur ve üzerlerinden geçilir." "Barbar"* Türkleri kovalayan Keltler, *"Türklerin geride bıraktıkları ganimeti ancak otuz günde Antakya'ya taşıyabilirler."*

Anna, Türkler dahil tüm Müslümanları anlatmak için bazen *"sadece Müslümanlar, Sarasenler, İsmaililer ve Ağarlar"* kavramlarını ayrı ayrı ve birbirinin yerine geçecek biçimde, bazen de, örneğin; on birinci bölümde olduğu gibi, Müslümanları anlatmak için bu kavramların tümünü aynı anlamda yan yana kullanır. Sözü edilen bölümde, Anna'nın sözleriyle, Keltlerin Antakya'yı almaları ve Kudüs'e doğru ilerlemeleri üzerine *"Araplar, Sarasenler ve Ağarlar"* bir ordu oluşturur.

Anna'nın *Aleksios*'ta anlattığı olaylar ve kişiler ile Amin Maalouf'un *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri* arasında belirgin benzerlikler göze çarpmaktadır.

Bir Başka Ayırıcı İmge: Yağmalama

On ikinci bölümde Anna'nın İskitler dediği Peçeneklere ilişkin imge oluşturucu nitelikte bir değerlendirme içeren şu tümceleri vardır. Anna'ya göre, İskitler, yani, *"Peçenekler, her zaman yaptıkları gibi, sağı solu yağmalar."* Norman Haçlı komutanı Bohemond'un Latinlere özgü tavırla, adları ve görünümlerinden dolayı "pagani" (zındık, tanrıtanımaz, sapkın) diye adlandırdığı ve alay ettiği Peçenekler, *"özyapısal ve oldukça barbar/karanlık bakışlarıyla"* öbür insanlardan ayrılır.

Anna, *Aleksios*'ta Haçlıların, hatta Bizanslıların kıyım eylemlerine de genişçe yer verir. Anna'nın nesnel yaklaşımına on dördüncü bölümde anlattıkları bir örnek olarak değerlendirilebilir. Söz konu-

su bölümde ilkin İzmir yöresinde etkinlik gösteren ve denizcilikte de ilerlemeler sağlayan Kılıç Arslan'ın kayınpederi Çaka, Edremit'i salt yağmalamakla kalmaz; kenti yakıp yıkar; kentteki her türlü yaşamı kökten kurutur. Kenti eski durumuna getirmek isteyen Bizanslı komutan Eumathios Philokales ise, yörede bulunan Türklere anlatımsız bir *"kıyıcılık uygular; öyle ki, yeni doğan bebekleri kaynar kazana attırır."* Ölümden ve tutsaklıktan kurtulan Türkler, acılarını ve yaslarını dışa vurmak amacıyla karalar giyer, *"ağıtlar yakarak korkunç kıyımı"* dile getirir.

Aynı Bizanslı komutan, Kılıç Arslan'ın ölümünden (1107) sonra, Kapadokya bölgesinin emiri olan Hasan'ın ordusunun bir bölümünü de *"acımasız ve korkunç bir kıyımdan"* geçirir.

Bu yaklaşımla bakıldığında *Aleksios*, öncelikle Türklerin, Bizanslıların ve Haçlıların karşılıklı olarak birbirlerinin kentlerini yağmalamaları, birbirlerini acımasızca kırma eylemlerinin anlatımıdır.

Anna'nın on dördüncü bölümde yer alan, *"Aynı anda kuzeyde İskit, batıda Kelt, doğuda ise İsmail başkaldırdı. Denize egemen olan barbarlar ve Sarasenlerin öfkesini yansıtan haydut gemiler de cabası,"* sözleri, karşılıklı kıyım ve yağmalama ortamını betimler. Buradaki İskit, Peçenekleri; Kelt Haçlıları; İsmail ise doğudaki Selçukluları anlatan imgelerdir.

On beşinci bölümde ağırlıklı olarak Selçuklu Sultanı Süleyman ve Kılıç Arslan'dan *"barbar, Hıristiyanlara karşı soygun akınları düzenleyen kimseler"* olarak söz edilir. Türkler, akın ettikleri yerleri yağmalar, yakıp yıkar, kıyımlar yapar. Bizanslılar ise *"bu barbarlara karşı haydut"* işlemi yapar.

Anna'nın *Aleksios* adlı yapıtı, zamanla Avrupa kültüründe yerleşecek olan Türklere ilişkin birçok önyargı, kalıp söz, "yakıcı, yıkıcı, yağmalayıcı, öldürücü, kutsal değer tanımaz ve bütün bunların toplamı anlamında barbar" gibi imgelerin önemli sayılabilecek yazılı ilk tarihsel kaynaklarından biridir. Bunun yanı sıra, Anna'nın yapıtın bazı bölümlerinde, örneğin, on birinci ve on üçüncü bölümlerinde, barbar kavramını, "Yunan ya da Yunan'a özgü olan niteliklerin karşıtı" anlamında kullandığı da bilinmelidir.

Hıristiyan Mülhitliği/Herezisi veya Mülhitler Her Kültürde Vardır

Aleksios'u Anadolu kültür tarihi açısından önemlileştiren bir yönü, erken ortaçağ (I. Aleksios Komnenos dönemi 1081-1118 yılları arasını kapsar) Anadolu tarihine ışık tutabilecek ayrıntılı açıklamalar içermesidir. Yapıtı önemlileştiren bir başka yön ise, Anadolu Müslümanlığı bağlamında ortaya çıkan İslami/Ortodoksi-Hetorodoksi ayrışmasına uygun bir ortam hazırlayan Hıristiyan "herezisi", yani Ortodoks Hıristiyanlık anlayışında mülhitlik ve zındıklık olarak adlandırılan düşünsel inançsal birikimi de konulaştırmasıdır.[122]

Ortodoks Hıristiyanlıkta ikiliğe ve düzen bozuculuğa neden olduğu gerekçesiyle, sapkınlık olarak dışlanan Bogomilcilik, Manicilik ve Paulusçuluk gibi inanç akımları, *Aleksios*'ta da dönemin resmi görüşü doğrultusunda yansıtılır.

Anna yapıtının dördüncü bölümünde Manicilerden söz ederken, ortaçağ Hıristiyanlığını Ortodoks bakış açısı doğrultusunda yargılayıcı bir tutum sergiler. Maniciliği daha sonra ortaya çıkan Paulusçuluk[123] ve Bogomilciliğin kaynağı, kökeni olarak gören Anna, sapkın bir mezhebin yandaşı ya da savaşçıları olarak gördüğü Manicilerden *"oldukça savaşçı, düşmanının kanını içmekten sakınmayan ve sınır tanımaz insanlar"* olarak söz eder. Beşinci bölümde Manicilerin bu özelliklerine *"sözüne güvenilmezlik"* de eklenir.

Türlü Düşünce ve İnanç, İnsana Özgü Değil midir?

Anna'nın anlatımlarından 11. yüzyılda da Mani yandaşı komutanlar, güncel deyişle, üst düzey komutanlar olduğu anlaşılmaktadır. Anna on dördüncü bölümde Paulusçuluğu, *"sapkın bir öğreti"* olarak gördüğü Maniciliğin bir kolu olarak nitelendirir ve *"herkesçe gülünç olarak bilinen bu tanrıtanımaz sapkın öğretiyi çürütmek için uğraşmayacağını"* yazar.

Anna'nın Manicilerce özdeş ve bir tuttuğu ve *"sapkınlar ve Tanrı'nın lanetlediği insanlar"* olarak adlandırdığı Paulusçulara, İmparator Aleksios'un da güvenmediği, buna karşın onların önde gelenlerini kendi ordusu içerisinde eritmeyi de ihmal etmediği ortaya çıkmaktadır.

Anna, 10. yüzyıldan itibaren ilkin Bulgaristan'da daha sonra özellikle Bosna'da yaşayan Bogomillerden de aynı dışlayıcı ve yadsıyıcı tavırla söz eder. Mezheplerinin kurucusu ve kuramcısı Rahip Bogomil'in adına dayanılarak adlandırılan Bogomilleri, yapıtın on beşinci bölümünde daha önce anılan iki mezhebin yandaşlarıyla aynı görür. Hatta anılan toplulukların olumsuzluklarına ek olarak, Bogomillerin *"iğrençlik"* olarak nitelendirdiği Massalianizmden de yoğun bir biçimde etkilendiklerini belirtir. Bogomil öğretisini, *"Massalianizm ve Maniciliğin bir karışımı"* olarak ulamlar.

Anna'ya göre, *"Bogomil halkı kendisini erdemliymiş gibi göstermesini çok iyi bilir."* Bogomiller *"kötülüklerini gizler; saç baş, giyim kuşam düzeni bilmez; üzgün ve yakınmacı bir tavır sergiler; burnuna değin örtünür; eğik durur, fısıldayarak konuşur; iç dünyasında ise yırtıcı bir kurt gibidir."* Anna, *"bir yılan gibi bir delikte yuvalanmış böyle iğrenç bir halkı"* babası I. Aleksios'un gün ışığına çıkardığını yazar.

Anna'nın anlatımına göre, Papaz Basileios'un büyük katkılarıyla Bogomil öğretisi *"her yana yayılır."* Bu papazın yandaşları arasında *"ahlaken kötü, özyapıları çürümüş kadınlar da"* vardır. *"Ateş gibi her yanı saran ve ruhları kapsayan"* Bogomil öğretinin önde gelenlerine işkenceler yapılır. Önderlerini ve önemli dava arkadaşlarını elevermeleri için akla gelmedik yöntemler uygulanır. Örneğin, İmparator Aleksios hileyle devlet yöneticilerinin de duyabileceği biçimde yukarıda anılan Bogomil papazın *"sapkın öğretisini"* dışa vurmasını sağlar.

Çok büyük aşağılamalara maruz bırakılan papaz, Anna'nın deyişiyle, *"gerçek bir Bogomil gibi dimdik durur."* Ağır işkenceye karşın önderini elevermediği gibi, öğretisinden vazgeçtiğini açıklamazsa *"yakılarak öldürüleceği"* tehdidine boyun eğmez. Zindana atılır, yine akıllanmaz; imparator, *"Tanrıtanımazlığını bırak, ben de seni bırakayım,"* der. Bogomil papaz yine kendisine ve öğretisine ihanet etmez. Anna, papazın bu tutumunu *"doğaüstü bir durum"* diye nitelendirmek zorunluluğunu duyar. İmparatorluk sarayının yakınında bir kulübede gözetim altında tutulan papaz, günahlarından dolayı *"şeytanlarca taşlanarak öldürülür."*

Bogomil papaz Basileios'un ölümünden sonra imparator, başta on iki havari olmak üzere, önde gelen yandaşlarını toplar; *"felaketin en yüksek katlara değin çıktığını, çok sayıda insanı içerdiğini"* dile getirir. Bu sapkın inançlı on iki Bogomil havari de önderleri gibi, yakılarak öldürülür. Bogomil öğretiye ve önderlerine bağlılıklarını sürdürenler de yakılarak öldürülmek suretiyle aynı yazgıyı paylaşırlar. Hıristiyanlığı kabul edenler bağışlanır; ama onlara hiçbir zaman güvenilmez.

Bogomil papaz Basileios'tan yaklaşık 140 yıl sonra Baba İlyas başkaldırısının önde gelen önderlerinden olan Ayna Dövle de önderine ihanet etmez. Ayna Dövle bağdaşımcı, eşitlikçi ve özgürlükçü Babai hareketinin önderi Baba İlyas'a, dolayısıyla da öğretisine ihanet etmediği, onları yadsımadığı için, 1240 yılında Sinop'ta kent merkezinde toplanan halkın gözü önünde önce derisi yüzülerek, daha sonra da asılarak öldürülür. İnançları ve öğretilerine canları pahasına bağlı kalan Anadolulu bu iki "sapkın", birbirine benzemiyor, birbirini tümlemiyor mu?

Papa tarafından Hıristiyanlığın "ortak mirası" içerisinde değerlendirilen Doğu Hıristiyanlığı içerisinde ayrıksı bir akım olan Bogomilcilik düşüncesi uğruna gözünü kırpmadan canını veren papaz ile bağdaşımcı ve eşitlikçi Babai geleneğine ilkeli biçimde bağlı kalan abdalın düşünsel mirası, Anadolu ve Avrupa kültürel kimliğinin özgürlükçü ve eşitlikçi boyutunun bir parçası değil midir?

2. *Kayser Friedrich Barbarossa'nın Yaşamının ve Tarihinin Gerçek Öyküsü*'nde Türk İmgesi ve Oryanta ist İzler

Düşleri Anadolu'ya Gömülen Alman Kayseri: Friedrich Barbarossa

Rodos'un Tarihi'ni yorumlayarak Almancaya çeviren Johannes Adelphus, *Kayser Friedrich Barbarossa'nın Yaşamının ve Tarihinin Gerçek Öyküsü* adlı bu yapıtında Alman Kayseri Friedrich Barbarossa'nın (I. Friedrich) yaşamını ve 1188-1190 yılları arasında gerçekleştirdiği Haçlı Seferi'ni konulaştırır.

Adı geçen yapıt, Türkler ile Almanların kitlesel olarak ikinci karşılaşmalarının belgelerine dayanmaktadır.

1152-1190 yılları arasında kayser olan Friedrich Barbarossa, Alman tarihinin söylenceleşmiş kişiliklerindendir.

Friedrich Barbarossa, Alman gücünün yenilmezliğinin simgesi olarak görülür; dürüstlük, açıklık, savaşçılık, cesaret, ölçülülük gibi şövalye erdemleri onun başlıca nitelikleri olarak değerlendirilir.

Anılan kayser, kendi döneminde Alman imparatorluğunun sınırlarını genişletir; Almanya'yı Orta Avrupa'da belirleyici bir güç durumuna getirir.

Friedrich Barbarossa, Papalık'ın etkisini azaltır; Bizans'ın özellikle İtalya'da etkin olmasını önler.

Avrupa'nın yazgısını biçimlendiren Friedrich Barbarossa 1188-1190 yılları arasında yaptığı Haçlı Seferi sırasında Silifke yakınlarında Göksu Irmağı'nda ya da Silifke Çayı'nda boğularak ölür ve düşleri Anadolu'ya gömülür.

Johannes Adelphus tarafından *Türk Kronikleri* adıyla 1500'lü yıllarda yayımlanmış olan yapıt, *Seçme Yazılar* başlığı atında özgün biçimiyle yeniden yayımlanır.

Seçme Yazılar'ın birinci cildi "Barbarossa"nın tıpkıbasımı 1974 yılında gerçekleştirilir.[124]

Kimliğini belirttiğim anılan tıpkıbasımı, bu irdelemeye temel aldım. Yapıtın özgün ara başlıklarını, özgün biçimiyle Türkçeleştirmeye özen gösterdim.

"Dökülen Hıristiyan Kanının Öcü Alınacaktır!"

"Papanın, Türklerin Hıristiyanlardan Aldıkları Şeyler ve Hıristiyanlara Verdiği Acılar Konusunda Haberler Göndermesi" ara başlığı altında şu görüşlere yer verilir: Papa Gregorius, Kudüs'ü alma konusunda istençli ve tutkuludur. Hıristiyan dünyasının ileri gelenlerine "Kutsal Topraklar'ı" almak amacıyla haberler gönderir. Fakat çok yaşamaz; ölür, yerine III. Clemens seçilir.

Clemens de öncüsünün yolunu izler. Bu sırada "İran" kralı "Türk" Selahattin'in (yapıtta, Selahattin Eyyubi'den "İran kralı" ve "Sala-

dinus der Türke" diye söz edilir) şansı yaver gider ve Antakya Krallığı'nın yirmi beş kentini ele geçirir.

Aktarıldığı kadarıyla, Selahattin, Kudüs Krallığı'nı da yerle bir ederek egemenliği altına alır.

Kudüs Krallığı'nın feryadı Hıristiyanları ürkütür. Bu nedenle papanın "bilge uyarısı" üzerine, bütün Hıristiyan krallar, serfler ve beyler *"dökülen Hıristiyan kanlarının öcünü almak isterler."*

1188'de Paris'te toplanan konsilde çok büyük bir çoğunluk, haçı alır ve inançsızlara, bir başka deyişle, Müslümanlara karşı sefere çıkma istencini dile getirir.

Paris Konsili'nde Fransa Kralı Philippe, sefere katılmak istemeyenlerin mal varlıklarının onda birini vergi olarak vermelerini buyurur. Bu uygulama o günden sonra "Decimi Saladini" veya "Türcken zehend", Türkçesiyle, "Türk öşürü" diye anılır.

Bu vergi uygulamasıyla Türklerin eylemleri Avrupalıların geçimi ve günlük yaşamına vergi biçiminde dolaysız yansı(tılı)r. Artık Avrupalı Hıristiyanlar, "Doğu'da olanlardan bana ne?" demekte güçlük çekecek, ilgisiz kalamayacaktır. Çünkü gelirlerinin bir bölümü Türkler nedeniyle vergi adı altında ellerinden alınmaktadır.

Türkler, böylece saldırı ve savaşlarla "başkalarının yaşamını olumsuz etkileyen" bir topluluk olarak Avrupalıların tarih bilincinde ve "kolektif belleğinde" yer etmeye başlar.

"Hıristiyanlığın Düşmanı Vahşi Türkleri Ezmek İçin!"

Kayser Friedrich ülkesindeki ivedi işlerini tamamladıktan sonra *"Hıristiyan inancının düşmanı, vahşi Türk halkını ezmek ve yenmek için"* eyleme geçmenin zamanının geldiğine karar verir. 1187'de Avrupalı *"bütün Hıristiyanlar, Kutsal Topraklar'ı kurtarmak ve inançsızları cezalandırmak üzere"* Türklere karşı sefere çağrılır.

Adelphus, Barbarossa'nın İstanbul'a gelişi konusunda iki ayrı tarih verildiğini belirtir: Adelphus'un verdiği bilgi uyarınca, Doktor Ecke 1185'te; kronikçi Nauclerius ise 1189'da Barbarossa'nın İstanbul'a ulaştığını öne sürer.

Adelphus, *Friedrich Barbarossa'nın Yaşamöyküsü* adlı yapıtına Doktor Ecke ve Johannes Nauclerius'un anlatımlarını temel alır.

Friedrich Barbarossa'nın seferinin güncesini tutan asıl kişiyse kronikçi Ansbert'tir. Ansbert'in yapıtının özgün adı *Historia de expeditione Friderici imperatoris*'tir. Söz konusu yapıt adından anlaşılacağı üzere Latince yazılmıştır ve ne Almancaya ne de Türkçeye çevrilmiştir.

Türk-Alman kültürel ilişkilerinin tarihi bağlamında zaman sırasına göre Robertus'un *Kudüs'ün Tarihi* (Historia Hierosolymitana) adlı yapıtından sonra gelen önemli ikinci yapıttır.

Ansbert'in kroniğine gönderme yapan ikincil irdelemelerde Türklerin yurdu anlamında Almancada "Türkiye" adının ilk kez bu yapıtta kullanılmış olduğu öne sürülebilir.

Alman Kayseri: "Türklerin Kökü Kazınacaktır!"

"Kayser Friedrich'in Gelişi ve Sultanı Denizde Yenişi" adlı bölümde anlatıldığına göre, Haçlı ordusu, deniz kıyısında bulunan Türklere saldırarak İstanbul'a değin ilerler.

Burada yazarın anlatımına ara verip, bir saptama yapmak gerekli olabilir. Deniz kıyısında Türkler var mıydı ya da yazar savaştıkları her topluluğu Türk diye mi nitelendiriyor, yapıttan pek anlaşılmıyor.

Yazarın anlatımına dönelim. Bizans İmparatoru İsaakios, Barbarossa'nın gücünden çekinir; İsaakios ile Barbarossa bir anlaşma yaparlar. Adelphus, Barbarossa'nın Bizans imparatoruyla yaptığı anlaşmayı ve ikili ilişkilerini, Doktor Ecke'ye dayanarak şöyle aktarır:

İsaakios, Haçlıların yiyecek içecek sağlamalarına ve Boğaz'ı geçmelerine olanak tanır; Barbarossa da Haçlıların imparatorluk topraklarına zarar vermemelerini ve belirlenen kurallara uymalarını sağlar.

Friedrich Barbarossa ordusu ve donanımıyla Anadolu'ya geçer. Geçişi anlatan bölüm Türk imgesini kalıcı etkileyebilecek nitelemeler içermektedir. Bu nedenle alıntılamaya değer buluyorum:

"Barbarossa, birçok felaket yaşadığı Asya topraklarını ele geçirdi. Akşehir'e ulaştığında, düşmana (Türklere – OBK) ait olan şeyleri bütün olanaklarla yıkmayı, yakmayı, zorla almayı, yerle bir et-

meyi, düşmanın kökünü kazımayı buyurdu. Türk'ün gözünü korkutmayı amaçlıyordu, buyruğunu ve amaçlarını yerine getirdi.

Bunun üzerine Konya'da hüküm süren Türk sultanı (II. Kılıç Arslan olmalı – OBK) anlaşma önerdi."

Yapıtın bu bölümünde Barbarossa ile Anadolu Selçuklu sultanı arasındaki anlaşmanın içeriği ve daha sonraki gelişmeler kronikçi Nauclerius'a dayandırılarak öykülenir.

Öykünün devamı şöyle:

"Büyük sultan (Selçuklu sultanı – OBK) bütün sefere katılanların yiyecek, içecek gereksinmelerini gidermek ve çeşitli sıkıntıları karşılamak üzere, epey bir miktar para vermeyi yükümlendi. Fakat bu inançsız adam, verdiği sözleri ve yükümlülüklerini yerine getirmediği gibi, çok sayıda Türk'ü toplayarak, kayserin seferine her yönden zarar verdi ve sıkıntılar yaşattı.

Buna öfkelenen kayser, Türk sultanını Konya'ya değin kovaladı; ayrıca geçtiği her yeri yaktırıp yıktırttı. Barbarossa Cilitiam'ı (Selçuklu topraklarını) geçerken, kentlerden birinde çok sayıda Türk'ün toplandığı haberini aldı. Onların ardına düştü ve Tanrı'nın yardımıyla inançsız Türkleri kolayca alt etti."

Yazar burada Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan ile oğlu Melik Şah ya da Kutbettin'i birbirine karıştırıyor olmalıdır. Friedrich Barbarossa ile savaşan II. Kılıç Arslan değil, oğlu Melik Şah'tır.

Kayser, Bizans Ülkesini Yakıp Yıktı

"Kayserimizin İki Büyük Kenti ve Çok Çeşitli Savaş Donanımını Türklerin Elinden Alışı ve Türkleri Kovalayışı" ara başlığı altında şu anlatım yer alır:

Kayser, Haçlı Seferi sırasında izlediği yol üzerindeki birçok Türk kentini yağmalatır, yağmalattığı kentler arasında Philomelion da (Alaşehir) vardır.

Barbarossa büyük bir tutkuyla Konya'yı (İconium) ele geçirmek ister. Bu büyük tutkunun nedeni yapıtta şöyle öykülenir:

"Bizans İmparatoru Manuel, Friedrich Barbarossa'nın amcası Konrad'a topraklarından güvenlik içinde geçebileceği sözünü vermiş, fakat sözünde durmamış ve İconium yakınlarında Konrad'ın ordusu-

na saldırmış ve onları Alman topraklarına geri dönmek zorunda bırakmıştır. Bu nedenle Barbarossa, Akşehir'i geçerken önüne çıkan her şeyi ateş ve silahla yok etti."

Kayser daha sonra Konya'yı kuşatır. Türkler direnemez, kenti teslim ederler. Yapılan anlaşma gereği, Türkler salt canlarını kurtarır, varlarını yoklarını bırakır ve kentten uzaklaşırlar. Kayser, daha sonra "*kenti yağmalattırdıktan sonra yaktırtır.*"

Barbarossa, Anadolu içlerinde geçtiği yerlerde Türklerin "*varına yoğuna el koyar.*"

Yapıtta yazarın kurgusu ve deyimiyle, "Türk" Selahattin, Anadolu'ya getirilir. Burada bir yanlış bilgi ya da yanılgı söz konusu olmalıdır. İki seçenek vardır: Ya Adelphus'un kendisi veya dayandığı kaynaklar yanılıyordur.

Kayser Friedrich Barbarossa'nın Acı Verici Ölümü

Kayser Barbarossa utkular kazanarak, Asya içlerine doğru ilerleyerek seferini sürdürür. Bu kapsamda aktarıldığına göre, "*Türkleri alt eder, kovalar, köklerini kazır. Her şeyi egemenliği altına alır. Karşı duranı ateşle, ölümle öyle çökertir, öyle yok eder ki, Türk Selahattin (Türck Saladinus) ömrünün en büyük korkusunu yaşar.*"

Bir kaza, bir felaket kayserin utkularının ve yengilerinin sonu olur. Friedrich Barbarossa, ağustos sıcağına dayanamaz ve Kygnos ya da Kydnos adında bir nehirde (Göksu Irmağı ya da Silifke Çayı olmalıdır) serinlemek ister. Suda yüzer ve eğlenirken, keskin bir kaya parçasına çarparak ağır yaralanır. Perişan bir durumda sudan çıkarılır, üç gün yaşar. Komutanlarının onayıyla oğlu Schwaben Dükü Friedrich'i ardılı olarak belirler. Yapıttaki nitelemeyle, "*anayurdun babası*", "*İtalya'nın korktuğu balyoz*" ve "*Türklerin korkusu*" büyük imparator Anadolu'da yaşama veda eder.

Kayserin Ölümünden Sonra Sefere Katılanların Durumu ve Öbür Olaylar

Kayser, Hıristiyanlığın gerektirdiği ve bir kaysere yaraşır biçimde uğurlanır. Cesedi, can vermek istediği yer olan Filistin'in kutsal topraklarına götürülür.

Haçlılar geçtiği yerleri yakıp yıkarlar. "Türk" Selahattin, Asya'yı terk eder, Mısır'a kaçar.

Burada da yazar Selahattin ile Kılıç Arslan'ın oğlu, Selahattin'in damadı Melik Şah'ı birbirine karıştırıyor olmalıdır.

Yapıtta sıkça rastlanan bu karıştırmanın bir nedeni, Selahattin Eyyubi figürünün bazı Batı kaynaklarında mitselleştirilmesi olabilir. Haçlı Seferleri sırasında Avrupalı Haçlılara korku salan bu Müslüman komutan, 18. yüzyıl Alman edebiyatının en önde gelen yazarlarından ve dramacı Gotthold Ephraim Lessing'in dünyaca ünlü *Bilge Nathan* adlı dramasının başkahramanlarından biridir. Bu olgu, söz konusu söylenleştirmenin bir türevi olarak değerlendirilebilir.

Yapıta dönelim. Barbarossa'nın oğlu Friedrich'in komutasındaki Haçlılar, yöreyi ve koşulları iyi bilen Hıristiyanların öğütleri ve önerileri üzerine, Antakya'ya, dönemin görkemli ve bolluk kentine geri dönerler.

Almanlarda görenek olduğu üzere, Alman Haçlılar her türlü yiyecek ve içeceği iyice tıkınırlar, ölçüsüz tıkınma ve alışılmamış sıcak sonucu büyük çoğunluğu çatlayarak telef olur.

Dük Friedrich, Türklere karşı savaşı daha fazla sürdüremez; Tyrus kentine yönelir. Tyrus'ta babasının cesedini kaysere yaraşır bir törenle gömer.

Akko Kentinin Alınışı, Dük Friedrich'in Ölümü ve Almanların Ülkelerine Dönüşü

Kudüs Kralı Guido'nun önerisi üzerine, Dük Friedrich ve öbür Haçlılar, Kutsal Haç'ın bulunduğu ve "Türk" Selahattin'in Hıristiyanlardan aldığı kent Akko'yu geri almak isterler. "Türk" Selahattin'in direncine karşın, Tanrı'nın desteğiyle amaçlarına ulaşırlar.

Kayser Barbarossa'nın oğlu Friedrich, ateşli bir hastalığa yakalanır ve "Kutsal Topraklar"da ölür.

Başsız ve komutansız kalan Almanlar, deniz yoluyla Venedik üzerinden dağınık biçimde ülkelerine dönerler. Adelphus'a göre, *"Kayser Friedrich Barbarossa on yıl daha yaşasaydı, Almanlar, Türkleri ve sultanı (Selahattin'i – OBK) yenerek Kutsal Topraklar'dan kovarlardı."*

Bir Kez Daha Akko Kentinin Alınışı ve Türklerin Kovuluşu Hakkında

Bu bölümden anlaşılacağı üzere, Haçlılar Akko'yu birinci kuşatmada kesin olarak alamazlar. Aşağıdaki açıklamalar bu durumu gösteriyor.

Papa Clemens'in çabaları sonucu, İngiltere Kralı Richard ile Fransa Kralı Philippe ordularıyla birlikte İtalya'nın Messina kentinde buluşur, deniz yoluyla Kutsal Topraklar'a ulaşırlar.

Akko, Türklerin ısrarlı direnmeleri ve Hıristiyan halkın umutsuzluğu sonucu düşmek ve Türklerin eline geçmek üzeredir.

Ne var ki, İngiltere ve Fransa krallarının gelişi kentin yazgısını değiştirir. Kent, Hıristiyanların elinde kalır.

Adelphus, anlatımını bir öğütle bitirir: *"Kentten ayrılan Türklerin durumunun nasıl olduğunu merak edenler, Johannes Nauclerius'un kroniğini okusunlar. Orada olayları ve sonucunu görürler."*

Adelphus'un sözünü ettiği Johannes Nauclerius 1425-1510 yılları arasında yaşamış, Reuchlin'in arkadaşı, hümanist yazar ve tarihçi, Tübingen Üniversitesi'nin (1477) kurucusu ve ilk rektörü, 1509 yılına değin aynı üniversitenin yöneticisidir.

Nauclerius'un 1516 yılında yayımlanan *Dünya Kroniği*, ortaçağ anlayışından hümanist tarih yazımı anlayışına geçişin belgesi sayılır.

Söz konusu *Dünya Kroniği*, Alman kültür tarihinde Türklere ilişkin yazılmış önemli yapıtların başındadır.

Bu açıklamalar, Ulrich Plenzdorf adıyla son bulur. Bu sona bakılınca, Ulrich Plenzdorf'un bir biçimde yapıtın yayımına katkı yapmış olabileceği varsayılabilir.

3. Hammer-Purgstall'in *Osmanlı Devleti Tarihi*'ndeki Rodos Kuşatması Anlatımında Türk İmgesi ve Oryantalist İzler

Rodos, o dönemlerde çeşitli Avrupa ülkelerinden gelen şövalyelerin kurduğu bir devlettir. Ayrıca, Rodos Adası, Avrupa devletlerinin bir uç kalesidir. Osmanlı gücünün Avrupa'ya yönelmesini engellemek için, Rodos'un güçlü kalması başlıca amaçtır. Dolayısıyla, Rodos, Avrupa güvenliği açısından stratejik bir adadır.

Bu nedenlerle Avrupalı devletler ve ülkeler, hem dinsel duyarlılık yönünden, hem de güvenlik açısından Rodos'taki şövalye yönetiminin varlığını sürdürmesini çok önemsemiştir.

Bu yüzden, Rodos'un Osmanlı ordularınca kuşatılması haberi, bütün Avrupa'da çok büyük ilgi uyandırır. Bu yaşamsal kaygı ve ilginin bir sonucu olarak Rodos Kuşatması, Batı yazılı belgelerinde büyük yer bulur.

Uç Karakolu, Efsaneleşmiş Ülke: Rodos

Rodos Adası, öncelikle yukarıda vurguladığım özelliklerinden ötürü: Avrupa ve Alman kültür tarihinde Türk imgesini belirleyen gelişmelerin en yoğun gerçekleştiği yerlerden biri olmuştur.

Rodos, Avrupa kültür tarihi açısından çok özel öneme sahiptir. Türk imgesi bağlamında bu özel önemin belgeleri niteliğinde olan başlıca yapıtlardan biri, Hammer-Purgstall'ın (Die Geschichte des Osmanischen Reiches) *Osmanlı Devleti Tarihi*'dir.

Söz konusu yapıt, toplam on ciltten oluşmaktadır. Bu on ciltlik görkemli yapıttan yeri geldikçe söz edeceğim. Ancak bu irdeleme çerçevesinde, adı geçen yapıtın üçüncü cildinde yer alan Rodos'a ilişkin açıklama ve belirlemeleri Türk imgesiyle bağlantısı yönünden konulaştıracağım.

Hammer-Purgstall'ın söz konusu yapıtının onuncu cildinde yer alan kaynakça Rodos'a ilişkin otuz küsur yapıt içermektedir. Rodos'taki dönemin güncel olayları üzerine bu denli fazla yapıt oluşu, Rodos'un Avrupa kültür tarihi bakımından taşıdığı anlamın göstergesidir.

Konuyu daha iyi anlaşılır duruma getirmek amacıyla, İsmail Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Tarihi*[125] adlı yapıtına dayanarak, Rodos'un Türk tarihi içerisindeki yerini, Türk tarih yazımı yönünden önemini ana çizgileriyle belirginleştirmek istiyorum.

Direnen Rodos'un ve Onu Düşürmeye Kararlı Türklerin Karşılaşmalarının Öyküsü

Uzunçarşılı'ya göre, Rodos kuşatmalarının öyküsü şöyledir: Rodos, Saint-Jean şövalyelerince yönetilmektedir. Avrupa'nın çeşitli ülke

şövalyeleri, Kudüs'ü Müslümanların elinden almak için adaya gelir ve daha sonra da Papalık'ın yardımıyla Rodos'a yerleşirler.

Osmanlılar adaya ilk seferi 1455'te yapar. İkinci seferi 1467'de gerçekleştirirler. Bunu 1479'da Mesih Paşa komutasında yürütülen üçüncü sefer izler. Bu seferlerin hiçbirinden sonuç alınamaz.

Anılan üç seferin başarısız sonuçlanması, Hıristiyanlar arasında, özellikle Avrupa'da Rodos'a duyulan ilgiyi ve dolayısıyla da Rodoslu şövalyelerin ününü ve saygınlığını artırır.

Osmanlıların gerçekleştirdiği üç başarısız sefer, bir yandan Hıristiyan Batı dünyasında Rodoslu şövalyelerin gereğinden fazla yüceltilerek söylenceleştirilmesine, öbür yandan da başarılı fetihler gerçekleştiren Osmanlı yönetiminin öfkesi ve istencinin yükselmesine yol açar.

Rodos 1480 yılında dördüncü kez kuşatılır. Üç ay süren kuşatma bu kez de başarısız sonuçlanır. Üstelik Rodos şövalyelerinin zararları karşılanır. Bu durum Rodos'u alma isteğini iyice kamçılar. Rodos, her yerde büyük zaferler kazanan Osmanlı yönetimi açısından bir bakıma "onur sorunu" durumuna gelir.

Rodos, salt onur sorunu olmakla kalmaz, gerçek anlamda sorunlaşır. Örneğin, Cem Sultan'n sığınması sonucu Rodos şövalyelerine önemli miktarda paralar ödenir.

Rodos'un Tarihi'nde öne sürüldüğüne göre, II. Bayezit, Rodos şövalyeleriyle sözleşme yapar; soyundan biri Rodos'u alırsa, onu kınayacağını söyler.

II. Bayezit'in bu sözü tarihe geçer; çoğu yerde Türklerin "sözlerine güvenilemeyeceğinin kanıtı" olarak gösterilir. Böyle gösterilmesinin nedeni şudur: Kanuni Sultan Süleyman, Rodos'u alınca, kentin egemeni, Büyük Üstat, Serasker Ahmet Paşa'ya bir mektup sunar. Mektup, II. Bayezit'in Rodoslulara verdiği bu sözü içermektedir. Ahmet Paşa mektubu okumaksızın yırtıp atar.

Yukarıda sözü edilen, "Türklerin sözüne güvenilmez!" genellemesi, "Doğulu'ya güvenilmez!" önyargısıyla birlikte düşünüldüğünde, oryantalist söylemde sürekli yinelenerek araçsallaştırılmasının nedeni daha iyi anlaşılabilir.

Öte yandan, Osmanlı Devleti'nce Rodos alındıktan sonra bile baş şövalyeyle yapılan antlaşmada, oradaki Hıristiyanlara din özgürlü-

ğü, kapıkulu ocakları için devşirilmeyecekleri, ada halkının beş yıl boyunca vergi ödemeyeceği gibi ödünler verilir.

Bu durum, Batı yazılı belgelerine yansıyan Rodos'un mitselleştirilmesinin kaynaklarından biri olarak değerlendirilebilir.

Şimdi sorunu Alman tarih yazımı yönünden betimlemek ve böylece iki yaklaşım biçimini karşılaştırma olanağı sunmak istiyorum. Bu nedenle 1522 yılında başlayan Rodos kuşatmaları sürecini Hammer-Purgstall'ın anlatımını ve Türk görünümüne etkisi yönünden sergileyeceğim. Aşağıda sunulan düşünce ve değerlendirimler, Hammer-Purgstall'ın, *Osmanlı Devleti Tarihi*[126] adlı Almanca özgün yapıtının 1963 yılında "Akademische Druck-und Verlagsanstalt" tarafından gerçekleştiren yeniden basımına dayanmaktadır.

Hammer-Purgstall'ın Anlatımıyla Rodos Seferleri

Osmanlı/Türk ordusu, Rodos'u kuzeyden güneye doğru kuşatır. Ordunun sağ yanında Ayas Paşa, onun hemen yanında, üçüncü vezir Ahmet Paşa vardır. Doğu yanında serasker ve ikinci vezir Mustafa Paşa, Elemonitralı Kutsal Bakire Kilisesi'nin yanında (Kanuni Sultan) Süleyman'ın çadırı yer alır. Sol kanatta Anadolu Beylerbeyi Kasım Bey, sol kanadın ucunda Başvezir Piri Paşa konumlanır.

Saldırı 1 Ağustos 1522 günü başlar; ilkin Almanların savunduğu bölüm ve kale kuşatılır. Rodos'un Osmanlılara karşı savunulmasında Rodoslu Büyük Üstat, Villiers de I'Isle-Adam, belirleyici rol oynar; Venedikli mühendis Gabriel Martinengo büyük yararlıklar gösterir.

4 Eylül'de Osmanlı saldırısı başarısızlıkla sonuçlanır ve Osmanlı ordusu, iki binden fazla kayıp verip çekilir.

10 Eylül'deki Osmanlı saldırısı da etkisiz kalır.

Osmanlı ordusu, 13 Eylül'de İngilizlerin bulunduğu bölümü kuşatır. Musevi bir doktor, kente ilişkin önemli bilgileri bir mektupla Osmanlılara ulaştırır.

24 Eylül 1522 günü bütün ordunun saldırıya hazır olması buyrulur. Hammer-Purgstall'ın, Kanuni Sultan Süleyman'ın güncesine dayanarak verdiği bilgilere göre, tellallar bütün gün, "Saldırı yarın; taş

ve topraklar padişaha, kan ve mal varlıkları zaferi kazananlara ganimet olarak verilecektir!" diye bağırarak Rodos halkına duyururlar.

Gün doğarken, kuzey, doğu ve güneyden saldırılır, en şiddetli çarpışma İspanyolların savunduğu kalede olur. Yeniçeri ağası kuleye bayrağını dikmeyi başarmasına karşın, Türk kuşatmacıların hepsi Rodosluların eline düşer. Saldırı her cephede püskürtülür, 15.000 Osmanlı savaşçısı öldürülür; Rodoslu kadınlar büyük yararlıklar gösterirler.

Her Halk Kendi Destanını Yaratır

Bu bağlamda özellikle bir İngiliz savaşçının eşi olan Yunanlı kadın destanlaşır. Söz konusu Yunanlı kadını Rodoslular ve Avrupalılar arasında destanlaştıran öykünün bir bölümünü Hammer-Purgstall'dan alıntılıyorum: *"İki çocuğunu öptü, haçı alınlarına koydu ve kılıcını çocuklarının bedenine sapladı, onları ateşe attı ve şöyle konuştu: Düşman, çocuklarımın ne canlı, ne de ölü bedenlerini kirletsin!"*

Söz konusu kadın daha sonra kanlı bir manto giyer, düşmanın, Türklerin üstüne atılır ve kahramanca savaşarak ölür.

Üçüncü Vezir Ahmet Paşa kuşatmanın yönetimini üstlenir. Ekim ayı içinde çeşitli alanlardan kesin sonuç alınamaz; ama surlara ve kalelere egemen olma olanağı giderek artar. 23 Kasım 1522 günü İtalyanların savunduğu bölüme saldırılır, fakat Türk savaşçılar 500 ölü vererek çekilmek zorunda kalır.

Türklerin özellikle İtalyan ve Fransızların savunduğu yerlere saldırmaları rastlantı değildir. Alman kültür tarihinde sıkça dile getirilen bir yargı var. Bu yargıya göre ki bu yargı oldukça yerleşiktir, Fransızlar ve İtalyanlar pek öyle savaşkan ve direngen değildir.

Anılan yapıtta öne sürüldüğüne göre, 10 Aralık 1522'ye gelindiğinde Osmanlıların yitirdikleri insanların toplam sayısı 100.000'dir. Bunun yarısı çarpışmalarda, yarısı da çeşitli hastalıklar yoluyla ölmüştür.

Bu yitiklerin imge yönünden yorumu açıktır. Kocaman bir imparatorluk, küçücük bir Rodos'la başa çıkamamaktadır. Yorumun ikin-

ci halkası şöyledir: İnançlı ve dirençli olunca, Türkleri yenmek hiç de zor değildir. Çünkü Türkler inançsız ve dolayısıyla dirençsizdir.

Hammer-Purgstall'a dayanarak yukarıda kısaca öykülemeye çalıştığım olaylar, Avrupa'da Rodos'un söylenceleşmesini inanılmaz bir hızla yaygınlaştırır; çünkü Avrupalılar, "Küçücük bir ada, Bizans'a son veren kocaman bir imparatorluk ordusuna direnebildiğine göre, biz de direnebiliriz!" gibi düşünmeye başlar. Ayrıca, Rodos'un direnmesi Avrupa'da yaygın olan, "Osmanlı ordusu yenilmez!" düşüncesini de sarsar.

Verilen Fakat Tutulamayan Sözler ve Rodos'un Düşüşü

Hammer-Purgstall'ın değerlendirmesi uyarınca, 10 Aralık 1522 günü barış görüşmeleri olur; iki şövalye görüşmeler için Kanuni Sultan Süleyman'ın çadırına gelir: Sultan Süleyman, üç gün içinde teslim olmaları durumunda istedikleri yere gidebilecekleri güvencesini verir. Teslim olmazlarsa, *"her şeyin yerle bir edileceğini, tek bir kişinin bile canının bağışlanmayacağını, kedilere varıncaya kadar bütün canlıların öldürüleceğini"* söyler.

Bu sözler özellikle vurgulanır; hem Türk imgesi, hem de oryantalist birikime içkin olan Doğulu Türklerin acımasızlık ve gözü dönmüş olduğu yolundaki yargılar pekiştirilir.

Rodoslular öneriyi aralarında görüştükten sonra, iki İspanyol şövalyeyi Sultan Süleyman'a gönderirler. Şövalyeler, *"Konu çok önemli; görüşmeler ise birçok dilde (Latince, Yunanca ve öbür dillerde) yapılmak zorunda ve zaman kısadır, o nedenle süre uzatılmalıdır!"* isteminde bulunurlar.

Sultan Süleyman'ın yanıtı, komutanlarına, "Ateşi başlatın!" biçiminde olur.

İspanyolların savunduğu kale alınır (19 Aralık 1522). Savunma olanakları kalmayan Rodoslular, Bayezit'in hem kendisinin, hem de kendinden sonra gelenlerin Rodoslulara dokunmayacağına ilişkin verdiği ve daha önce değindiğim güvence mektubunu Serasker Ahmet Paşa'ya gönderirler. Ahmet Paşa, mektubu okumadan yırtıp atar.

Ahmet Paşa'nın tepkisi, Türklerin "acımasız", "eli kanlı" insanlar olduğu yargısını yaygınlaştırıcı biçimde yorumlanır. Şöyle ki: Ah-

met Paşa, mektubu getiren *"iki Rodoslu'nun burunlarını, kulaklarını ve parmaklarını kestirtir ve Büyük Üstat'a (Rodos'un dinsel önderi) gönderir."*

Sonunda, on iki gün içinde serbestçe çekilmek ve 25'i şövalye, 25'i sıradan Rodoslu yurttaşlardan oluşan 50 tutsak vermek koşuluyla, barış antlaşması gerçekleştirilir.

Rodoslular adına görüşmeleri yürüten iki elçinin en önemli isteği Türklerin kentin surlarının bir mil ötesinde durmalarıdır.

25.000 yeniçeriyle İran sınırından gelen Ferhat Paşa'nın gelişine (25 Aralık 1522) değin bu istek yerine getirilir.

Ferhat Paşa'nın Rodos'a gelişinden sonra olan olaylar, Daha önce irdelediği Haçlı Seferleri sırasında Anadolu'dan Avrupa'ya gönderilen mektuplarda Doğululara ve/veya Türklere yakıştırılan "sözüne güvenilmezlik" ve "kutsal değerlere saygısızlık, kutsal yerleri kirletme ve yıkma" gibi nitelikleri pekiştirecek biçimde gelişir. Aşağıdaki bölüm bunu kanıtlamaktadır:

Yeniçeriler silahsız, fakat sopalı olarak kente girerler. Gerisini alıntılıyorum:

"Çapulculuk ettiler, kadınları ve kutsal yerleri kirlettiler, özellikle Saint-Jean Kilisesi'ndeki kutsalların tablolarını tahrip ettiler, bozdular, kazıdılar. Anıtları, heykelleri kırdılar, büyük üstatların mezarlarını kirlettiler; en temiz, en kutsal, en günahsız şeyleri, vaftiz taşlarını ve kilisedeki kutsal sunakları yıktılar."

Bazı gelişmeler, Türklerin hem acımasız, hem kutsallıkları yıkıcı olduğu motifini iyice belirginleştirir.

Türkler, Saint-Jean Kilisesi'nin kulesinden ezan okuturlar, Saint-Nicole Kulesi'nin tepesinde Türk müziği çalınır. Ezan sesleri ve ordunun davul sesleri birbirine karışır ve Rodos'un alındığını dağa, taşa ve denize duyurur.

Rodosluların o anki durumları şöyle anlatılır:

"Karşı koyanlar öldürüldü, yaralandı, varlıklarını Türklere taşıyan hamallara dönüştürüldü. Türkler, İsa'nın çarmıha gerilmiş durumunu simgeleyen istavrozlara tükürdüler, onları pisliğe attılar."

Bütün bunlar İsa'nın doğduğu gün olan 25 Aralık sabahı Papa Adrianus'un Roma'daki San Pietro Kilisesi'nde ayin yaptığı sırada

olur. Anlatıldığına göre, ayin sırasında kilisenin pervazlarından kopan ve Hıristiyanlığın ilk kalesinin, Rodos'un düştüğünü simgeleyen bir taş, papanın ayakları önüne düşer.

Olayların Hıristiyan geleneği yönünden önemli bir zamana denk düşmesi, Türklere ilişkin "yakıcılık, yıkıcılık, insanlık dışılık" gibi nitelemeleri Hıristiyanlığın ortak belleğine iyice yerleştirir; ortak belleğe yerleşen bir yargıyı değiştirmek ise, çok zor veya en azından uzun erimli ve eleştirel öz değerlendirmeyi amaçlayan çalışmalarla olanaklıdır.

Yine öne sürüldüğüne göre, teslim olmanın başlıca koşulları, Rodoslulara serbestçe ve mal varlıklarıyla birlikte çekilme olanağı verilmesi ve kiliselere dokunmama, Türklerce yerine getirilmez. Antlaşma koşullarına uyulmamasının Sultan Süleyman'ın buyruğuyla mı, vezirin başına buyruk tutumundan mı, yoksa yeniçerilerin kural tanımazlığından mı kaynaklandığı belirsizdir.

Büyük Üstat, 28 Aralık 1522 günü, Kanuni Sultan Süleyman'a gelir; günlerden cumadır ve divan toplantısı vardır; yağmur ve kar altında saatlerce çadırın önünde bekletilir.

Kendisine, padişahın huzuruna çıkmadan önce bir kaftan giydirilir. İki egemen, birbirine uzun süre bakar. Sonunda Sultan Süleyman suskunluğu bozar: "Kent ve toprak yitirmek, egemenlerin yazgısıdır!" diyerek Büyük Üstat'ı yatıştırır. Serbestçe çekilebilecekleri güvencesini verir; davranışları insancıldır.

Fakat bir gün sonra insancıl olmayan bir tutum takınır. Bu tutum, Cem Sultan'ın oğlunun eşi ve çocuklarına karşıdır. Kanuni Sultan Süleyman, "Avrupalı gibi giyinmiş" olan Cem Sultan'ın oğlunun karısının ve kızının İstanbul'a götürülmelerini, *"Cem Sultan'ın oğlunun ve onun oğullarının ise asılmasını buyurur."*

Hammer-Purgstall, Osmanlıların en büyük egemeninin, Kanuni Sultan Süleyman'ın yönetimi ele alışından hemen sonra Cem Sultan sorununun çözümünde *"akraba öldürme geleneğinin kanlı politikasına"* sarıldığını vurgular.

Bu öne sürüm veya saptama, Avrupa ve Alman kültür tarihinde oryantalist birikimin ve Türk imgesinin oluşumu sürecinde sürekli vurgulanır ve Türklere bakış biçimini belirleyici şekilde etkiler

Öte yandan, Fatih Kanunnameleri ile meşrulaştırılan baba, oğul, kardeş veya akraba katli, daha önceki imparatorluklarda olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda da gerçekleştirilir. Bu konuda yapılan araştırmalar onlarca kişinin öldürüldüğünü ortaya koymaktadır.[127]

Kanuni Sultan Süleyman, 29 Aralık 1522 günü Rodos kentine gider; kendisine sadece Ahmet Paşa ve bir tutsak eşlik etmektedir. Büyük Üstat'ı görmek ister. Ahmet Paşa, Yunanca gerçekleşen konuşmaları Türkçeye çevirir. Büyük Üstat, Kanuni'den verilen sözlere uyulmasını diler.

1 Ocak 1523 günü Büyük Üstat, bir kez daha Kanuni'nin *"elini öper ve dört altın kupa armağan eder."*

Sultan Süleyman çok etkilenir; bütün davranış ve sözlerine insancıllık egemen olur. Gözdesi İbrahim'e, *"Bu yaşlı insanı evinden yurdundan kovduğuma müthiş üzüldüm!"* der. Aynı günün gecesi Büyük Üstat, Avrupa'ya gitmek üzere Rodos'u terk eder.

3 Ocak 1523 günü cuma namazını Saint-Jean Kilisesi'nde kılan Kanuni Sultan Süleyman, aynı gün Marmaris'e doğru yola çıkar.

Görüleceği üzere, bir egemene boyun eğdirten, bütün olanaklarını kullanarak onun egemenliğine son veren de, söz konusu egemenin düştüğü duruma "müthiş üzülen" de aynı kişi, yani Kanuni Sultan Süleyman'dır.

Önemli olan, Kanuni Sultan Süleyman ve onun kişiliğinde somutlaşan Türk imgesine bu ikili niteliğin hangi ölçüde yansıdığıdır.

Hammer-Purgstall'ın, Rodos'un alınışını anlattığı bölüm, bu imgenin nasıl yansıtıldığına bir örnektir.

4. Johannes Adelphus'un *Rodos'un Tarihi*'nde Tüm İmgesi ve Oryantalist İzler

"Rodosluların Zalim Türk Padişahı Mehmet'le Şövalyece Çarpışmalarının Öyküsü"

Rodos Kançıları Wilhelm Caonersin'in Latince yazdığı, Johannes Adelphus'un 1512 yılında Almancaya çevirdiği *Rodos'un Tarihi* veya Almanca adıyla *Historia von Rhodis*, olayların akışından dolayı Av-

rupa ve Alman kamuoyunun "Türk"e duyduğu ilginin dorukta olması bakımından Avrupa kültür tarihinde Türk imgesini biçimlendiren yapıtlardan biri olmuştur.

Rodos'un Tarihi'nde somutlaşan Türk imgesinin doğru çözümlenmesini kolaylaştırmak amacıyla, Johannes Adelphus'un kısa özyaşamöyküsünü sunmak yararlı olabilir.

Johannes Adelphus, Elsass'lı bir hekim ve yazardır; doğum tarihi kesin olarak bilinmiyor; ölümüyse 1522.

Yapıtlarının büyük bir bölümünü Strasbourg'da hekim olarak çalıştığı yıllarda (1505-1514) oluşturur.

Basımcı Johann Grüninger'le işbirliği ve ortak çalışmalar yapar.

Çok yönlü, hümanist eğitimli ve güncel gelişmeleri konulaştıran bir yazar olarak değerlendirilir.

Tıp alanında insan ömrünün uza(tıl)masına ilişkin çalışmalarıyla ünlüdür.

Rodos'un Tarihi, Adelphus'un 1516 yılından itibaren yazdığı *Türk Kronikleri* arasında anılır.

Bu bilgileri verdikten sonra, yapıta geçebilirim.

Rodos'un Tarihi adlı yapıt, "Rodosluların Zalim Türk Padişahı Mehmet'le Şövalyece Çarpışmalarının Öyküsü" alt başlığını taşır.

Rodos, 16. yüzyılın ilk yarısında Avrupa gündeminin önemli maddelerinden biridir.

Rodos Kançılaryası Wilhelm Caonersin'in Latince olarak yazdığı ve Johannes Adelphus'un Almancalaştırdığı *Rodos'un Tarihi* (Historia von Rhodis)[128] adlı bu yapıtın özgün basımı, Almanya'da ilk kez 24 Eylül 1496 tarihinde Ulm kentinde Johann Reger tarafından Latince olarak gerçekleştirilir.

Adelphus'un Almanca çevirisi, *Historia von Rhodis-Die türkisch Cronica* adıyla 12 Mart 1513 günü Strasbourg'da Martin Flach tarafından yayımlanır.

Johannes Adelphus, söz konusu yapıtın Almanca çevirisine yazdığı önsözde şu saptamalara yer verir:

"Bu kitap, her şeyden önce saygın prens Pierre d'Aubusson ve Rodos'taki Saint-Jean tarikatının övgüye değer şövalyeleri ve kibirli, zalim ve utançlı Türk padişahı Mehmet arasındaki olayların öyküsüdür."

Johannes Adelphus'un aktarımı uyarınca, *"Pierre d'Aubusson ve şövalyelerin özverili, gözü pek, dirençli tutumları, övgüye değer geleneklerin izleyicileri, bilge tarihçiler ve tarih yazıcılarınca bütün yönleriyle betimlenmiş ve biz aydınların bilinç ve belleklerine yerleştirmeleri ve onları izlememiz amacıyla yazılmıştır. Çünkü o insanların yarattığı, büyük bir erdem örneğidir, onlar öyle iyi bir öncüdür ki, bizim onları izlememiz çok zordur."*

Bu tümceler, yukarıda sözünü ettiğim Rodoslu şövalyelerin direnişinin Avrupa'da mitselleştirilmesi olayını açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Adelphus, anlatımının devamında Saint-Jean tarikatı önderi Pierre d'Aubusson'un Rodos'un kuşatılması sırasında gösterdiği kahramanlıktan, düşmanın, bir başka anlatımla, Türklerin *"kentin surlarına çıkması sonucu oluşan korkunç durum ve zamandaki bilge, gözü pek, öngörülü eylemlerini"* öykülediğini belirtir. Yazarın veya çevirmenin aktarımına göre, Büyük Üstat, *"bilgisi, aklı ve cesaretiyle Türkleri püskürttüğü ve kovduğu için anayurdun, Rodosluların, 'babası' diye adlandırılmaktadır."*

Adelphus, *Rodos'un Tarihi*'nin önsözünü 1 Ekim 1512 günü Strasbourg kentinde kaleme alır.

"Rodos'u Kim Kurdu, Rodos'un Adı ve Kökeni Nedir?" adını taşıyan bu ilk bölümde Rodos'un tarihçesi ve konumundan dolayı uğradığı saldırılar anlatılır. Rodos'un, en son Türklerin saldırılarına karşı Saint-Jean tarikatı şövalyelerince korunduğu dile getirilir.

"Daha Önceki Kısa Önsözün Açıklaması" adlı ikinci bölümde Rodos kentini çevreleyen sağlam surlar ve birçok kule ve yel değirmenlerinin varlığından söz edilir. Rodos'un doğal konumu betimlenir. Kikladhes diye anılan adalar arasında, Doğu'ya en yakın adanın Rodos olduğu vurgulanır. Bu bağlamda "Doğu'ya yakınlık" vurgusuna dikkat çekmek isterim.

Yine ikinci bölümde anlatıldığına göre, deniz kıyısındaki Saint-Pierre Şatosu savunmaya uygundur. Burada konumlanan Hıristiyan şövalyeler, adaya çıkan Türklere çok zarar verir, ayrıca Türkiye'den (Türky) kaçan Hıristiyanların adanın bu yanına sığındıkları ve daha sonra Hıristiyan ülkelere gönderildikleri vurgulanır.

Burada Osmanlı ülkesinden veya Anadolu'dan Türklerin ülkesi anlamında ısrarla "Türkiye" diye söz edilmesi, Haçlı Seferleri'yle birlikte Avrupa yazılı belgelerinde rastlanılan bir durumdur.

Yukarıda adı geçen şatoda günümüzde inanılması güç ama o dönemde yapıldığı varsayılan işler de gerçekleşir. Örneğin, *"çan sesine alıştırılmış köpekler, Türk topraklarına gönderilir, rastladıkları Türkleri parçalar ve akşam yemeği zamanı yine adaya dönerler."*

Rodoslular/Rodos Tarikatının Kökeni

Yazarın üçüncü bölümdeki anlatımlarına göre, şövalyelerin Rodos'a yerleşmesinin öyküsünü şöyledir: Kudüs'ü yitiren Haçlıların bir bölümü, Saint-Jean tarikatı mensupları, 1168'den sonra Rodos'a gelir, daha sonra adada yaşayan Türkleri kovar ve Hıristiyanlığın yardımıyla adayı yeniden kurallar.

Bu son tümce, Rodos'un "bütün" Avrupa tarafından benimsenmesinin ve yüceltilmesinin kaynağını ortaya koyması bakımından önemlidir.

Yazarın verdiği bilgiye göre, 1308-1310 yıllarında, bir başka deyişle, Türkler Rodos'u almadan çok önce, Rodos'ta Türkler de yaşamaktadır.

Türklerin Rodos'u kuşatmasının serüveni şöyle anlatılır: Türkler, Rodos'a, *"bu şövalye ülkesine, dört kez saldırdılar, büyük yenilgi ve yitik vererek çekilmek zorunda kaldılar, hatta Türk padişahı daha geçenlerde savaş zararlarını karşılamak durumunda kaldı."*

Adelphus da Rodos'la ilgili söylenceleştirme eğilimini benimser. Çevirmen-yazarın bu benimseyici tavrı şu sözlerde somutlaşmaktadır:

"Rodosluların söylediğine göre, Saint-Pierre Kalesi çok iyi donanımlıdır ve büyük bir özenle korunmaktadır. Hıristiyanların sığındığı bu kalede beslenen köpekler Hıristiyanları kokusundan tanıyor onlara dokunmuyor, fakat gördükleri Türklerin üzerine atılıp, onları ısırıyorlar."

Johannes Adelphus'tan söz ederken, onu yalnızca "çevirmen" olarak değil de, "çevirmen-yazar" olarak nitelendirmemin önemli bir nedeni vardır. Söz konusu olan 16. yüzyılda çevirmenler, söz konu-

su yapıtı çevirmekten çok adeta onu kendi bildiklerince yeniden yazmıştır. Adelphus da bu genel eğilimin dışında kalmamıştır.

Kitapta sıkça vurgulanan bir başka olgu şudur: Rodos, *"Türklerin ülkesine çok yakındır ve Rodos'u alamamak, Türklerin onuruna dokunmaktadır."*

Türkler 1480 yılında da adayı kuşatırlar. O günlerde gerçekleşen güçlü bir deprem adada büyük yıkımlara yol açar.

Rodos'un Tarihi'ne Giriş

Bu bölümde, çevirmen-yazar şunları anlatır:

"Rodoslular, Türkler tarafından sürekli rahatsız ediliyorlar; Türklerin baskısı İstanbul'u almalarından sonra iyice arttı. İstanbul'un alınışını izleyen yıllar içerisinde Türkler, Rodos'a yakın birçok kenti egemenlikleri altına aldılar. Rodos'un Türkiye'ye (Türklerin ülkesine) o denli yakın olmasına karşın, hâlâ bağımsız, serbest oluşu (Fatih Sultan) Mehmet'in sıkıntısını ve kibrini iyice çoğalttı.

Bunun üzerine Padişah Mehmet büyük ve güçlü bir orduyu Rodos'a gönderdi ve 1480 yılı Mayıs'ının 23. günü Aya Stefanos Dağı'nda ordugâh kurdu. Kenti üç ay aralıksız top atışına tuttu.

Fakat Rodos'un akıllı ve gözü pek baş şövalyesi Piere d'Aubusson, kararlılık ve cesaretle karşı koydu ve Tanrı'nın da yardımıyla Türkleri kovaladı, öyle ki, kaçan Türkler itiş kakış içinde birbirini öldürdüler."

Yine anlatıma göre, Fatih Sultan Mehmet kuşatmanın 89. gününde daha fazla direnmez ve çekilir. Papa Sixtus ve öbür Hıristiyanların yardımıyla yakılıp yıkılmış olan kent onarılır.

"Hıristiyanlığın zırhı" olan "kutsal" kent Rodos, "inançsız düşmanlara", bir başka anlatımla, Türklere karşı ödünsüz biçimde direnir.

Burada geçen "Hıristiyanlığın zırhı" anlatımı, Avrupalılar açısından Rodos'un önemini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

"Rodos'un Kutsallığı" adlı bölümde Hıristiyanlık açısından kutsal sayılan ve Rodos'ta bulunan ve Rodos'un kutsallığına gerekçe oluşturan nesneler betimlenir.

Bu kutsal varlıklar arasında yazarın adlandırmasıyla, "Türk"ün, bir başka deyişle, Sultan Bayezit'in barış isteğini göstermek için, Rodos egemenlerine armağan ettiği *"Kutsal Johannes'in sağ kolu"* da vardır.

Rodos'un Tarihi'nin Yazımı ve Bölümlenimi

Başlıktan da anlaşılacağı gibi, yukarıdaki ara başlık altında bu tarihsel yapıtın veya denemenin yazılış amaçları, bölümleri sayılır. Kitap on bölümden oluşur; ilk üç bölümü izleyen yedi bölümün başlıca konusu, Rodos bağlamında Türklerdir.

Anlatılan olayların düzenli ve bütünlüklü olarak değerlendirilmesini kolaylaştırmak amacıyla özgün bölüm başlıklarını sıralamak gerekli ve yararlı olabilir.

Önsöz

Rodos'un Kökeni, Kutsal Değerleri vs.

Rodos'un Erdemsiz, Acımasız Türk Tarafından Kuşatılması ve Tanrı'nın Yardımıyla Kovulması

Rodos'ta Meydana Gelen Büyük Deprem

Büyük Zalim Türk Mehmet'in (Fatih Sultan Mehmet – OBK) Acınacak Ölümü

Eğlenceli ve Hüzünlü Bir Öykü/Öz Kardeşi Bayezit Tarafından Bütün Türk Topraklarından Kovulan, Rodos'un Dışında Hiçbir Yerden Yardım ve Destek Görmeyen Cem Sultan'ın Felaketi

Türk Padişahının Rodos Egemenleriyle Yaptığı Barış

Türk Sultanı Cem'in (Zizimi'nin) Fransa'ya Gönderilişi

Türk Padişahının Barış Amacıyla Kutsal Johannes'in "Sağ Kolu"nu İstanbul'dan Rodos'a Gönderişi

Roma'ya Gönderilen Genç Türk'ü (Cem Sultan'ı – OBK) Kabul Eden Papa VIII. Innocentius'a Yazı

Rodos'un Türkler Tarafından Kuşatılması

Kitabın bu bölümünde Türkler dolaysız ve başlıca konu olarak anlatılır.

Çevirmen-yazar, Türk padişahını özellikle Rodos'u almaya iten nedenleri, Rodos ve Türkler arasındaki çatışmayı sergilemeyi amaçladığını belirtir.

Çevirmen-yazara göre, çevirmen-yazara göre diyorum; çünkü Adelphus'un özgün metne ne ölçüde bağlı kaldığı, hangi ekleri yaptığı bilinmemektedir, İstanbul'un Türkler tarafından alınmasından sonra Türkler ve Rodos egemenleri arasındaki gerilim ve çatışmalar artarak sürmüştür. Bu durumun başlıca nedeni, Türklerin egemenlik alanını sürekli genişletmeleri ve insanları uyruklaştırmalarıdır.

Rodos, özgür kalan başlıca yerlerden biridir.

Türklerin Rodos'u alma direncini ve isteğini artıran bir başka neden, kuşatmaların başarısızlıkla sonuçlanmasıdır. Türkler, *"adayı kuşatmış, yıkıp yakmış; ama sonunda yenik düşmüş; utanç verici ve aşağılık bir konumda çekilmek zorunda bırakılmışlardır."*

Bu kuşatmalarda *"sayısız Türk, Rodoslu savaşçılar tarafından kılıçtan geçirilmiş, asılmış, vurulmuş, parçalanmış veya başka yöntemlerle yok edilmiştir."* Bunun üzerine Saint-Jean şövalyelerinin savaşkanlığını gören Türk (Fatih Sultan Mehmet – OBK) *"kaba güçle alamadığı kenti hile ve düzenle almaya"* kalkışmıştır. Bu amaca ulaşmak için, *"egemenliği altında bulunan birçok kiliseyi, Rodos'un Osmanlı topraklarına katılması, Türklerin inanç ve özelliklerini benimsemeleri için gizli etkinliklere sokmuştur."*

Çevirmen-yazarın savına göre, "gizli" etkinlikleri yürüten kiliselerden şu istenmiştir: Rodos'un Osmanlı topraklarına katılması gerçekleşmezse, Rodos küçük bir miktar "haraç" vermeli ve Türklerin egemenliğini kabul etmelidir.

Adelphus'un öne sürümü uyarınca, bu yöntemlerin tutmadığını gören Fatih Sultan Mehmet, başka bir "kurnazlık" dener. Barış için şu öneriyi yapar: Saint-Jean tarikatı başkanı her yıl iyi dileklerini içeren ve padişah tarafından "haraç" yerine kabul edilecek bir "açıklama" yapacaktır. Bu açıklama, bir bakıma bir bağlılık bildirimi özelliği taşıyacaktır.

"İnançlı ve kararlı Hıristiyan olan Rodoslu şövalyeler", bu "kurnazlığın kendilerini aldatmaya" yönelik olduğunu görerek karşı çı-

karlar. Bütün bunlarla düşmanın amaçladığı şey, *"anlatımsız hile ve düzenbazlıkla Rodos'u bozuma uğratmak ve Rodosluların kökünü kazımaktır."*

Fatih Sultan Mehmet'i bu davranışa itenler arasında Hıristiyan kökenli çok sayıda dönme de vardır. Çevirmen-yazara göre, Rodoslu soylu bir aileden olan *"kötü niyetli ve anayurduna zarar vermekten başka bir şey düşünmeyen"* Antonios Meligallo bu tür kişilerin başında gelir.

Rodos'u her yönüyle çok iyi tanıyan Antonios Meligallo, Yunan kökenli bir Osmanlı paşasına, kentin nasıl alınabileceği konusunda önemli bilgiler yermiştir.

Ayrıca Negroponteli Demetrios Sophina, Negropontei'nin Türklerce alınmasından sonra Türklerin yanında yer almış ve onlara daha önce yaşadığı Rodos'un sırlarını aktarmıştır.

Rodos egemenlerinin padişah tarafından "haraç" yerine geçecek *"saygın ve kabul edilebilir bir açıklama yapmaları"* önerisi de, çevirmen-yazara göre, Demetrios Sophina'dan kaynaklanmıştır.

Yine "vatan haini" Antonios Meligallo, *"Rodos surlarının dayanıksız ve savunmaya uygun olmayan yerlerini, yiyecek içecek azlığını, bunlar bitince dışarıdan yardım almanın olanaksızlığını bilen ve Türklere söyleyen kişidir."*

Fakat Baş Şövalye Pierre d'Aubusson olup bitenleri bilir ve surları güçlendirir, kentin yiyecek içecek birikimini çoğaltır.

Adelphus, Rodos'un alınamayacağı savındadır. Bu savını iki nedene dayandırır:

1. Kentin kutsallığı,
2. Rodos şövalyelerinin "mertliği ve gözü pekliği.

Onların bu özellikleri "Asyalıların yumuşaklığı, kırılganlığı" ile karşılaştırma götürmez bir güç ve erdemdir.

Avrupa ve Alman kültür tarihinde sıkça Doğu ile Batı veya Asya ile Avrupa karşılaştırılır, daha iyi bir deyişle, karşıtlaştırılır. Bu karşıtlaştırma bağlamında Asya, güneyi, Avrupa kuzeyi simgeler. Asyalılar, yumuşak, kırılgan, korkak, bilgisiz, yaratıcılıktan yoksun, dirençsiz ve ilkesiz; buna karşın Avrupalılar, sert, bileği bükülmez, korkusuz, bilgili, yaratıcı, dirençli ve ilkeli olarak nitelendirilir.

Bu karşıtlaştırmanın, oryantalizmin düşünsel kaynağını oluşturduğu çok açık biçimde görülmektedir. Bu nedenden ötürü, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi* adlı kitabımda Edward Said'in felsefi oryantalizmi, Aydınlanma dönemiyle ve Fransız gezginlerin "seyahatnameleri" ile başlatmasını, gerçeğin sadece bir yönünü sergilediği için, eksik bulduğumu özellikle vurguladım.

Yeniden *Rodos'un Tarihi*'ne dönelim. Adelphus, Rodoslu şövalyeleri Asya-Avrupa karşıtlığı çerçevesinde değerlendirir ve şöyle der: *"Rodoslu şövalyeler, erkekliğe yakışmayan ve övgüye değmez, utanç verici ve küçük düşürücü bir iş yapmaktansa ölmeyi yeğlerdi."*

Adelphus, Georgius, halk dilinde Jörg adında bir Alman top döküm ustasından söz eder. Georg veya Jörg, *"kurnaz, çetin ve çok yetenekli"* biridir. Daha önce bir süre Rodos'ta yaşamış ve adayı tanımıştır. Sonra Türklerin yanına geçmiş, İstanbul'a yerleşmiş, evlenmiş ve çoluk çocuğa karışmıştır.

Adelphus'un anlatımına göre, *"Hiçbir sur yıkılmaz değildir, her suru delip geçecek top yapılabilir!"* diyen Jörg'ün düşünceleri, önerileri ve yaptığı toplar Rodos'un alınışında çok etkili olmuştur. *"Topların ve iki imparatorluğu, on iki krallığı egemenliği altına alan Türk'ün gücü karşısında Rodos'un direnmesi olanaksızdır."*

Rodos doğal konumu, görkemi ve öbür olumlu özellikleri yüzünden sürekli başkalarının ilgisini çeker; örneğin Romalılar onu, güneşin doğduğu yöne dönük ülke olarak görür.

Türkler de Rodos'a ilgisiz kalmaz; üstelik Rodos, Türkler açısından stratejik önemdedir. Bu durum şöyle anlatılır: *"Türk, adayı ve çevresindeki toprakları almak ve egemenliğini bütün Ege Denizi'nde genişletmeyi ummaktadır."*

Adelphus ayrıca Rodos'un alınmasına yönelik gelişmeleri betimler ve şu görüşlere yer verir: *"Türk, Rodosluların uyarılmasını önlemek amacıyla her türlü geçidi, ulaşım yolunu kapattırdı. Fakat onun hilebazlığı işe yaramadı."*

Önlemler gerçekten işe yaramaz; çünkü Adelphus'un değerlendirmesi uyarınca, nasıl ki Rodoslu yöneticiler, Türklere bilgi sızdırılmasını önleyemezlerse, *"Türkiye'den (Türcky) de Rodos'a bilgi aktarımı engellenemez."*

"Türkler, Şövalyelerin Başlarını Koparıp Mızraklarına Takar"

"Türk Gemilerinin Rodos'a Doğru Yola Çıkışı" adlı bölümde anlatıldığına göre, 23 Mayıs 1480 günü Türkler, Rodos'a ulaşır. Rodos halkının heyecanı doruktadır. Çatışma kaçınılmazlaşır; kan dökülür ve ölümler yaşanır. Türkler, Rodos içlerine doğru ilerler; ilerleyenlerin büyük bir bölümü Rodoslu savaşçılarca kılıçtan geçirilir. Türkler benzer yöntemlerle karşı koyarlar; *"ele geçirdikleri bir şövalyenin başını koparır, mızrağın ucuna takar ve büyük bir çığlık eşliğinde savaşçılar arasında dolaştırırlar."*

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü üzere, Türklere mal edilen "kafa koparma ve koparılan kafayı mızrağı ucuna takıp dolaştırma" biçimindeki yargı, Türklerle ilgili yazılı ve yazınsal belgelerin çoğunda en olumsuz bir imge olarak sürekli kullanılır. Bu kurgusal söylemde oryantalizmi meşrulaştırmak amacıyla araçsallaştırılan "Doğu despotizmi" yakıştırmasının izleri açıkça görülebilir.

Kuşatmanın üçüncü günü Türkler kenti top atışlarıyla dövmeye başlarlar; kent ve Hıristiyan halk zor durumdadır. Daha önce sözü edilen top döküm ustası Georg, Hıristiyan'dır; o nedenle *"inancıyla yandaşı olduğu Türklerin eylemlerini bağdaştıramaz."* İkileme düşer; ikilem, bunalıma dönüşür.

Kitapta belirtildiğine göre, Georg'un öyküsü ilginçtir: Rodoslu şövalyelerin yanlarına geçmek istediğini söyler; ancak sözlerine pek inanılmaz. "Doğru mu söylüyor, aldatmak mı istiyor bu Alman?" diye kuşkuyla bakılır kendisine. Taraf değiştirişinin nedenini sorarlar: Georg, "Hıristiyanlığa duyduğu bağlılık ve sevgiyi" gerekçe gösterir. Rodoslular, Georg'dan Türklerin ordusu ve savaş düzenine ilişkin bilgi ister.

Georg, Türk ordusunun yüz bin civarında olduğunu, topların özelliklerini, konuşlandırıldıkları yerleri ayrıntılı anlatır. Fakat yine de bazılarını inandıramaz. Georg'a inanmayanlar onun casus, hain ve bilgi toplayıcı olduğunu, kendini Türklerden kaçmış gibi gösterdiğini öne sürerler. Bazıları olayları iyiye yorar, Georg'un bilgili, akıllı bir insan olduğunu, daha önce dininden döndüğünden dolayı pişmanlık duyduğunu ve içten bir inançla yeniden Hıristiyanlığa dönmek istediğini belirtir.

Georg'a ilişkin yargılar henüz belirginleşirken, Türkler "okların ucuna taktıkları mektupları kent içine atarlar." Georg'a inanılmayacağını, "onun sürekli döneklik ettiğini" vurgularlar. Georg'un durumu iyice kötüleşir.

"Türklerin Katlanılmaz Savaş Çığlığı Ortalığı Kaplar"

"Saint-Nicole Kulesi'nin Yıkılışı" ara başlığı altında şu anlatımlara yer verilir: Bir sabah henüz gün ışırken Türkler Saint-Nicole Kulesi'ne doğru bütün güçleriyle ilerler, ortalığı *"katlanılmaz bir çığlık ve uğultu kaplar."* Amaç Hıristiyanları "korkutmaktır!"

Yorumu gereksizleştirecek ölçüde açık bir saptama. Çevirmen-yazar, olayları, davranış biçimlerini ve olası sonuçlarını doğru çözümlüyor.

Rodoslular, karşı saldırıya geçer ve *"yedi yüz kadar Türk'ü öldürür ve birçoğunu yaralar."*

Türklerin saldırısı başarısız sonuçlanır.

Türkler, güçlerini Musevilerin yoğun yaşadığı yerlerde toplar. Durumu sezen baş şövalye kent surlarının yakınında bulunan Musevilerin konutlarını içten yıktırtır.

Türkler top atışlarıyla kentin surlarını yarar. Georg'un döktüğü *"Türk topları büyüklüğü, etkisi, çıkardığı ses ve kenti titretişinden"* dolayı söylencelere özgü anlatımla öykülenir.

Kuşatma uzar, alışılmış savaş yöntemleri ve yaratıcılık zorlanır. Türkler savaş yeteneklerini ve sonuç alma olanaklarını artırmak için yeni olanaklar geliştirirler. Denize yapılan ahşap köprü de bunlardan biridir.

Fakat Rodoslular da boş durmaz; onlar da köprüyü işlevsizleştirmek için her şeyi yaparlar. Türklerin yardığı surları onarır; savaş güçlerini yenilerler.

Hıristiyan şövalyeler ve öbür Rodoslular *"hakiki Hıristiyanlığı korumak için"* kent surlarını ölümüne savunurlar; çünkü bu surlar, *"soylu soysuz bütün Hıristiyanların, Yunanlı ve Romalıların, güçlü ve savaşkan Rodosluların ortak sığınağı, yüreklerinin bütünleştiği Rodos kentinin surlarıdır."*

Bu alıntıda kullanılan, "Rodos, Avrupalıların ortak sığınağıdır," tümcesi ve diğer belirlemeler, Hıristiyanların Rodos'a verdikleri önemin bir göstergesidir. Nasıl ki Rodos'un alınması Türkler için bir onur sorununa dönüşmüşse, savunulması da Hıristiyanlar için bir onur sorunu özelliği kazanmıştır.

Kitapta betimlenen Türklerin çıkardığı sesler ve yarattıkları ortam Hıristiyanlara yabancıdır; onları ürkütür, fakat başarı getirmeye yetmez.

Türkler, haziranın on dokuzuncu günü yeniden bir saldırıya geçerler. Saldırı, *"davul zurna gibi çeşitli müzik gereçleri ile üretilen sesler ve kulakları çınlatan yoğun çığlıklar eşliğinde başlatılır."*

Yüzlerce Türk boğulur, öldürülür, kırılır. Çok sayıda gemi, kadırga ve savaş gereci Rodoslularca yok edilir veya etkisizleştirilir.

Türkler, Hıristiyanlarca olağan ve bilinen savaş yöntemiyle yetinmezler; *"şövalye ahlak anlayışı ve erdemlerden"* yoksundurlar. Top atışları yanı sıra, kente büyük kaya parçaları fırlatırlar. Halk, "büyük bir korkuya kapılır." Kaya parçalarının havada uçuştuğunu, yere düşünce büyük çukurlar açtığını görenler, konutlarını terk eder; mağaralara veya yeraltında sığınabilecekleri yerlere koşar.

Türklerin savaş yöntemleri ve araç gereçleri hakkında Haçlı Seferleri sırasında yazılan mektuplar ve güncelerde dile getirilen "başkalık" veya "barbarlık", benzer biçimde burada da yinelenmektedir. Bu durum, Haçlı Seferleri'nin tüm Avrupa'ya özgü bir girişim olduğunu ortaya koymaktadır.

Adelphus'un aktarımı uyarınca, Türkler korku ve yenilgi havasını pekiştirmek için, toplarını bütün kente egemen bir tepeye yerleştirir. Direnişi örgütleyen ve yürüten baş şövalyedir. Bu nedenle onun ortadan kaldırılması gerekmektedir. Türkler bir başka "kurnazlığa" başvururlar ve *"kendilerini Türklerden kaçmış gibi gösteren yandaşlarını kente yollarlar."* İçlerinden biri baş şövalyeyi zehirlemek suretiyle, bu "kötülüğü" gerçekleştirecektir. Fakat yakalanır ve sorgulanması sonucu gerçek kimliği ve "sahtekârlığı" ortaya çıkarılması sonucu başı vurulur.

"Türklerin durumlarına ilişkin bilgiler çerçevesinde elli seçkin savaşçı", Türklerin üzerine gönderilir. Bu elli savaşçı, karşılaştıkla-

rı Türkleri "utanç verici" bir duruma sokarlar, kaçamayan dört Türk'ün *"başını koparır ve mızrakların uçlarına takıp dolaştırırlar."*

Yukarıda benzer davranışları Türklerin de yaptıkları belirtilmişti. Görüleceği gibi, çoğunlukla Türklere atfedilen insanlık dışı eylemler hiçbir zaman tek ulusal topluluğa özgü değildir. Avrupalılar da Asyalıların barbarlığına kanıt olarak gösterdikleri kıyıcı eylemleri gözlerini kırpmadan yapmaktadır.

Adelphus olayın anlatımını sürdürür. Anlatıma göre, Türkler düştükleri kötü duruma karşın, "ürkekliğe", "aptallığa" ve "yılgınlığa" kapılmaz. Çarpışmayı bütün güçleriyle sürdürürler; Rodosluların üzerine, *"uçlarına yanan maddeler tutuşturulmuş o kadar çok ok atarlar ki, okların saçtığı ışıklar geceyi gündüze çevirir."*

Üç gün boyunca çeşitli aralıklarla sürdürülen çarpışmalar sonunda görünüm şöyledir: *"Türklerin altın ve gümüş gibi değerli maddelerle süslenmiş giysiler içerisindeki ölü bedenleri deniz kıyısını kapladı; sayısız düşman (Türk) cesedi denizde yüzüyordu; denizin doğal devinimi sonucu cesetler kıyıya vuruyordu."*

Bu çarpışmalarda Türklerin güçlü komutanları ölür; Türk padişahı komutanların ölümünden büyük üzüntü duyar; komutanlardan biri padişahın damadıdır. Bu kişi sıkı, konuşkan ve çok yararlıklar göstermiş bir savaşçıdır.

Padişah, özellikle damadının ölümüne üzülür. Türklerden kaçıp Rodoslulara sığınanların anlatımına göre, Türkler iki ila beş bin arasında savaşçı yitirmiştir.

Saldırıyı başarıyla sonuçlandıramayan paşa, üzüntüsünden çadırına kapanır; üç gün dışarı çıkmaz; düştüğü durumu içine sindiremez. Böyle yıpranmış bir kuleyi ve kenti alamayışını "utanç" olarak değerlendirir.

Kuleyi alma umutları azalan Türkler "bütün yeteneklerini, akıl ve yaratıcılıklarını" kullanmaya koyulurlar. Güçlerini özellikle iki noktada toparlarlar. Birinci nokta, *"Türklerin inanç özgürlüğü sağlayacağını düşünen, Hıristiyan baskısından usanmış Musevilerin"*; ikinci nokta ise *"pek savaşkan görülmeyen İtalyan ve Fransızların"* oturdukları semttir.

Burada bir parantez açıp, şu açıklamayı yapmak isterim: Türklerin güçlerini Musevi semtinde yoğunlaştırması rastlantı değildir. Tah-

min edilebileceği gibi, Museviler, Hıristiyanların baskısından yakınır; yaşam koşullarından hoşnutsuzdur. Bu durumu bilen Türkler, Hıristiyanlarla Museviler arasındaki soğukluktan yararlanmak ister.

Türklerin, İtalyan ve Fransızların semtlerinde güç topladıkları savına gelince: Burada iki olasılık söz konusudur. Birincisi; Adelphus, Alman kültüründe İtalyan ve Fransızların pek "savaşkan" olmadıkları yolundaki önyargının etkisiyle böyle bir saptama yapmış olabilir. İkincisiyse, olay gerçektir; durumu nesnel olarak aktarmıştır. Kanımca birinci olasılık daha güçlüdür.

Kitapta anlatılanlara bakınca, şu söylenebilir: Türkler kendi açılarından doğru güç değerlendirmesi yapar; kenti çevreleyen surların etrafında içi su dolu kanalı aşma yollarını bulurlar. Adelphus'un deyişiyle, bu "kurnazlık" ile de kalmaz, surların altından geçitler açarak, kente girişi olanaklı kılarlar.

Olumlu ve olumsuz değerlendirmeler sürekli yan yanadır. Bu nedenle, yinelemelerden kaçınmak için, söz konusu değerlendirici nitelemeleri salt okuyucu tarafından ayırt edilebilir duruma getirmekle yetiniyorum.

Rodos'un Türkler Tarafından Kuşatılışı ve Hıristiyan Dönekler

"Rodos'un Türkler Tarafından Kuşatılışı" ara başlığı altında aktarıldığına göre, Rodoslular "inançları" ve "gözü peklikleri" söz konusu olduğunda, önderleri, özellikle baş şövalye d'Aubusson ve kardeşi etrafında toplanır; kentin savunması konusunda her özveriyi gösterirler. Türklerin ordugâhı üzerine büyük taşlar fırlatacak ve Türkleri ürkütecek gereçler kurmaya uğraşırlar.

Türklerin surlara ulaşmak için doldurdukları kanalları yeniden açarlar; Türklerin savaş istek ve direncini azaltacak her türlü "kurnazlıkları" ve önerileri geliştirirler.

Taş fırlatacak gereçleri kurması için top döküm ustası Alman Georg'a başvururlar. Rodoslular, Georg'un "akıldışı" ve "geçersiz" öneriler getirdiğini düşünürler. Georg'a güvenmiş, ona akıl sormuşlardır; fakat "güvenilmez" Georg, Türklerin surları yıprattıklarını görür, "Kentin düşmanın eline geçmesini ister," diye düşünürler.

Türkler baskılarını artırır; kente attıkları yazılarda, "sadakatsiz" Georg'a güvenmemelerini, her an ihanet edebileceğini duyururlar. Rodosluların kanısınca, Georg, kentin "sıkıntısı" ve "kaygı verici durumunu" görmesine karşın, yardım edici bir etkinlik göstermez.

Rodosluların, Nürnbergli Georg'a veya Jörg'e ilişkin kuşkuları kesin kanıya dönüşür: O bir haindir!

Jörg, Rodosluların yargısının tersine aslında söylediklerinde samimidir. Fakat Rodosluları, dürüstlüğüne, doğru sözlülüğüne inandıramamıştır.

Georg, Rodoslular öyle yorarlar, daha önce de yardım etmek için Hıristiyanların yanına geçmiş, fakat sonunda Türkler yararına, Hıristiyanlığa ihanet etmiştir. Becerisi ve bilgisiyle Hıristiyanları inandırmayı ve ihanetini gizlemeyi başarmıştır.

Bu kez de Rodos'a gelişinin ve Hıristiyanların tarafına geçişinin nedeni, Rodos'un düşmesi için Türklerin gerek duyduğu bilgileri toplamak ve onlara ulaştırmaktır.

Rodoslular bu yargıya varırlar ve halkın görebileceği bir yere darağacı kurar ve Jörg'ü asarlar. İhanetçiye hak ettiği "ödülü" vermiş olmanın rahatlığıyla halk dağılır.

Böylece Türk kültür tarihinde önemli sayılabilecek bir Alman; önemli bir kültür aracısı ve savaş teknolojisi geliştiricisi yok edilir.

Eğer aynı ad altında, aynı yer ve zamanda yaşamış bir başka Nürnbergli Jörg (veya Georg) yok ise, adı geçen Nürnbergli Jörg aynı zamanda *Türkiye'nin Tarihi* (Geschichte von der Türckey) adlı özgün bir yapıtın sahibidir. Söz konusu yapıt 1496 yılında Münih yakınlarında bulunan Memmingen kentinde yayımlanmıştır.

Adelphus, kuşatma serüvenini anlatmayı sürdürür: Türkler özellikle kentte yaşayan Yunanlı, Fransız ve İtalyanlara kenti teslim etmeleri çağrısını yöneltirler. Eğer kenti teslim ederlerse canlarına, mallarına ve özgürlüklerine dokunmayacaklarına söz verirler. Yok, eğer bunu yapmazlarsa, "her türlü kötülüğün" başlarına gelebileceğini söylerler. Fakat sonuç alamazlar.

"Rodoslular, Kadınlarınızın Kirletilmemesi İçin Direnmeyin!"

"Türklerin Elçisinin Rodoslu Bir Şövalye ile Barış Görüşmeleri" adlı bölümde aktarıldığı kadarıyla, Türkler, Yunan kökenli birini gö-

rüşmeler yapmak üzere, Helemonite adlı Kadınlar Kilisesi'ne gönderirler. Hemen sonuç alınmaz; bir başka sözcü gönderirler. Türk elçi veya sözcü, paşanın Rodosluların direncine hayran olduğunu, onlara bu özelliğinden dolayı saygı duyduğunu belirtir. Kentin zarar görmemesi ve "kadınların onurunun kirletilmemesi" için, daha fazla direnmemelerini öğütler.

"Savaş mı, barış mı istiyorsunuz?" diye son sorusunu yöneltir.

Savaş istiyorlarsa, *"her türlü acımasızlığı yaşayacakları"* uyarısını yapar.

Şövalyeler adına konuşan bir Rodoslu şunları söyler: *"Büyük bir güçle geldiniz; kentimizi kuşattınız. Şimdi ise barış yapalım diyorsunuz. Sizin bu tutumunuz, kurnazlığınız ve kibriniz biz savaşçı insanlara yabancıdır. İstencimizi ve düşüncemizi değiştirmek istiyorsunuz. Şunu bilin ki, sizin ne sözünüz ne de olurunuz, bize onursuz bulduğumuz şeyleri yaptırmaya yetmez! Mehmet'e teslim olmaktansa, Hıristiyanlık uğruna ölmeyi yeğleriz! Gemilerinizi alıp giderseniz ve elçi gönderirseniz, barış konusunda görüşebiliriz. Savaş amacıyla burada bulunduğunuz sürece, bütün gücümüzle karşı dururuz. O zaman Asyalı kadınlaşmış, narin, kırılgan erkeklerle değil, yiğit, sert ve iyi Hıristiyanlarla savaştığınızı görürsünüz!"*

Görüleceği gibi, burada da Asya-Avrupa karşıtlaştırması söz konusudur ve Asya, her zaman olduğu üzere, "olumsuzluğu", Avrupa "olumluluğu" simgeler.

Rodos'un Tarihi'ni irdelemeyi sürdürelim. Anılan yapıtta belirtildiğine göre, Rodoslular, Türklere karşı direndikçe Türklerin "öldürme isteği" artar. Bunun nedeni, Türklerin büyük bir güçle kuşattıkları Rodos'u alamadıkları için duydukları "utanç" ve başkalarının kendilerini bundan dolayı "küçümseyeceklerini" ve kendileriyle "alay edeceklerini" düşünmeleridir.

"Türkler Öldürmekle Yetinmeyecek Denli Acımasızdır"

"Türklerin, Rodos Şövalyeleri ve Yurttaşlarıyla Çarpışmaları" adlı bölümde Adelphus'un öykülediğine göre, "öfkeden çıldıran" Türkler, Rodos'u toplar, havanlar ve uçları ateşli cidarla ve diğer gereçlerle aralıksız döverler.

Otuz yedi gün önce giriştikleri Saint-Nicole Kulesi saldırısından sonuç alamayan "acımasız" Türkler bütün güçlerini toplar, kentin kulelerle donatılmış surlarını yıkmaya koyulurlar. *"Üç bin topla fırlattıkları kocaman taşlar kente büyük zararlar verir. Kentin o güzel görünümü yok olur; evler, görkemli yapılar yıkılır."* Fakat baş şövalye ve önde gelen bilge adamları, savaşçıları, Hıristiyanlık ve ulu Tanrı adına savaşmaya cesaretlendirir.

Türkler kentin artık düşeceğine, Hıristiyan savaşçılar ise *"Mehmet'in (Muhammet'in – OBK) halkına teslim olmayacaklarına, surları aşan Türkleri geri püskürteceklerine inanırlar."*

Türkler, zaferi; Hıristiyanlar, yenilmediklerini kutlarlar.

Türklerin kesin saldırıyı başlatacaklarını anlayan "öngörülü ve ileri görüşlü" baş şövalye, en yiğit savaşçıları seçer ve onları surları korumakla görevlendirir.

Türkler, askerlerine kentin alınmasının an sorunu olduğunu duyurup, *"çocuklara dokunulmamasını, onların Hıristiyanlıktan dönmelerine çalışılmasını; gençlerin ve öbürlerinin öldürülmesini"* buyururlar.

Adelphus'a göre, Türkler *"öldürmekle yetinmeyecek denli acımasızdır; canlı yakalananların mızraklara geçirilmesi için sekiz bin adet mızrak hazırlandığını, kentin, direnmenin bedelini ödeyeceğini"* duyururlar. Bu söylenti her yana yayılır.

Hatta bazı Türkler, "alışkanlıkları gereği kuleye çıkarak, peygamberleri olan Muhammet'e, Tanrı'nın onlara zaferi bağışlaması için dua ederler."

Çevirmen-yazar gerisini şöyle öyküler:

"Türkler, bedenlerini yıkadılar, ganimet için çuvalları, tutsaklar için urganları hazırladılar. Bütün bunları yapabilecek ortamı hazırlamak için, kenti yoğun bir top atışına tuttular. Kısacık bir süre içinde üç yüz top atışı gerçekleştirdiler."

Haziranın yirmi yedinci günü havan atışıyla kesin saldırının başladığı işareti verilir. Az bir zahmetle çok sayıda Türk savaşçı surlara çıkar. Surları ele geçiren Türkler, savunmayı kırar. *"Korkunç bir çığlık eşliğinde kesin ve son saldırı"* gerçekleşir. "Yiğit, gözü pek ve soylu" Rodoslular "acımasız Türklere" karşı durmaya çalışırlar. Çoğu öldürülür veya yaralanır.

Şövalyeler, baş şövalyenin buyruğu ve isteği üzerine, *"Türklerin surları aşmasını kolaylaştıran Musevilerin sokaklarını yakıp yıkarlar."* Fakat Museviler bir bütün değildir; bir bölümü Türklere karşı savaşır. Türklere karşı savaşanlar arasında bulunan "Machabeo" adlı birinden övgüyle söz edilir.

Türk akınları aralıklarla sürer. Akınlara katılan Türklerin sayısı sürekli artar. Öyle ki, Adelphus'un deyişiyle, *"surların üzerindeki sayılması olanaksız Türklerin yoğunluğundan dolayı yer gözükmüyordu. Türklerden ayrılıp bize geçenlerin (dönenlerin) söylediklerine göre, kırk bin kadar Türk akına katılmıştır."*

Türklerin sayısı ve baskısı artmasına karşın, kesin başarı sağlayamamaları Rodosluların kendilerini daha "dirençli", daha "yiğit ve güçlü" görme eğilimlerini pekiştirir. Hatta dirençlerini artıran "gözü pek" Rodosluların kovaladıkları "korkak" Türkler kaçarken telaşla birbirlerini yaralar, öldürür.

Yapıtta Türkler ve onlarla işbirliği yapan Museviler "aşağılayıcı" bir anlatımla sergilenir. Şu alıntı bu tutuma örnektir:

"Akınlar ve çarpışmalar sürerken bizi sevindiren ve rahatlatan bir olay surların üzerinde çarpışan Türklerin savaşçılarımız tarafından öldürülerek Musevi sokaklarına atılmalarıdır."

Rodos'un Tarihi aslında Türklerin Rodos'u kuşatmaları sırasında tutulmuş bir günce niteliğindedir. Öyle ki, bütün akınlar en ayrıntılı biçimde anlatılır, en küçük bir olay, örneğin birkaç Rodoslu savaşçının bir grup Türk'ü kovalaması, birtakım ganimetler elde etmesi bile yazılmıştır.

Türkler, her akında karşı tarafa önemli kayıplar verdirir; fakat kendileri de önemli sayıda savaşçı yitirir. *Rodos'un Tarihi*, her yerde, karada denizde, rasgele yerlerde yatan Türk cesetlerinin anlatıldığı bölümlerle doludur. Bu durumu gösteren bir bölümü alıntılıyorum:

"Saldırıda üç yüz Türk öldürüldü; cesetler sağa sola yayılmıştı, her yanda, surların üzerinde, deniz kıyısında cesetler vardı. Cesetleri topladık; koku (solunan) havayı zehirlemesin diye, açtığımız bir çukura doldurup yaktık."

Osmanlıların beklentilerinin tersine, Rodos Kuşatması'nın uzaması her iki taraftan da birtakım kararsız insanların taraf değiştirmesine, bir başka anlatımla, "dönmesine" neden olur.

Anılan günce niteliğindeki yapıtta öne sürüldüğüne göre, Türklerden kaçıp Rodoslulara sığınan, kısa deyimle "dönen" Osmanlı savaşçılarının sayısı çok fazladır. Söz konusu "dönekler", Türk ordusu içinde yayılan bir söylentiyi aktarırlar. Söylenti şudur: *"Türkler, mucize benzeri olaylar karşısında büyük bir korkuya kapılır; savaş gereçlerini geride bırakır ve kaçarlar."*

Bunun üzerine, Rodosluların dinsel önderi baş şövalyenin dileği ve duaları sonucu, mucizeler gerçekleşir. Bu mucizelerden biri şöyle anlatılır: *"İsa, Bakire Meryem ve Saint-Jean kutsalları ellerinde altın haçla görünürler. Türklerin savaş yeteneğini köreltir ve onları zora sokarlar."*

Bu söylence, Rodoslularda şöyle görüşlerin yayılmasına yol açar: *"Zafer bize zaten Tanrı tarafından, gökten gönderiliyor, yoksa surların bir bölümünü de ele geçirmiş olan kalabalık bir orduya karşı nasıl direnir, üstelik de birkaç saat içinde onların yüzlercesini nasıl öldürebilirdik! Tanrı'nın melekleri ve yardımıyla düşmanı yeneceğiz!"*

İnsanlar, söylenti veya uydurmalara inanmaya yatkındır; çünkü umarları yoktur. Kurgunun devamını alıntılıyorum:

"Onların ruhlarını bozan, gözlerini kamaştıran kimdir? Daha ilk saldırıyı bile tam gerçekleştiremeden, onları yorgun ve bitkin düşüren kimdir? Elbette yüce Tanrı'dır. Koskoca Bizans İmparatorluğu'nu alan ve olağanüstü güçlenen hükümdarın/egemenin, Kudüs'ten gelen şövalyelerin Rodos'taki egemenliğini boyunduruk altına almasına engel olan her şeye kadir Tanrı'dır. Bizi zalim düşmanın acımasızlığından koruyan İsa'ya övgüler olsun!"

Toplumsal eylemin başlıca motifi din ve inanç olunca, özellikle sıkışık durumlarda, bu tür söylenceler sıkça üretilir, bu söylenceler amaca dönük olarak, direnç ve savaş gücünü yükseltmek için kullanılır.

Benzer söylenceler, Haçlı Seferleri sırasında özellikle Antakya'da bulunan Haçlı ordusunun Türkler tarafından kuşatıldığı ve umarın azaldığı durumlarda da bolca üretilir.

Rodoslu şövalyeler, Haçlı geleneğinden geldikleri için, o geleneği her yönüyle söylenceleştirmeye veya mitselleştirmeye özellikle yatkındırlar.

Yapıta dönüyorum. Türkler, Rodos'u alabileceklerini boşuna sanırlar. "Bütün kötülükleri" düşünebilir, uygulayabilirler; fakat onların bu "iğrenç istekleri" tersine dönmüştür. Rodoslulara verdikleri *"acıları, sıkıntıları ve aşağılamaları, şimdi artık Türkler yaşayacaktır."*

Türkler kuşatmayı gevşetir ve geri çekilirler. Çekildikten sonra yakma yıkma eylemlerini, "barbarlıklarını" sergilerler. Adelphus'un anlatımına göre, *"bu süre içerisinde bütün adayı yıktılar, yaktılar; bağları, ekili tarlaları bozdular; evleri, binaları yıktılar; hayvanları alıp götürdüler."* Bu tümcelerde Avrupa'da yaygınlaşan Türk imgesinin bütün olumsuz yönleri sayılmış olur. Bu olumsuzluklar, önemli sayılabilecek Avrupa ülkelerinden gelen şövalyelerce kurulan bir devlet olan Rodos üzerinden bütün Avrupa'ya iletilir. Böylece, Rodos, tam bir çarpan işlevi görür.

Türk Gemilerinin Hıristiyan Gemilerine Saldırısı

Bu ara başlık altında verilen bilgilere göre, papa başta olmak üzere, bütün Avrupa, Rodoslu şövalyelerin yardımına koşar, örneğin Kral Ferdinand yardım için gemiler gönderir.

Görüleceği gibi, söz konusu yardım pek öyle güçler dengesini etkileyecek büyüklükte değildir. Doğal koşullar ve Türk kuşatması, yardım için gönderilen iki geminin Rodos Limanı'na yanaşmasını zorlaştırır.

Kuşatmanın seksen dokuzuncu günü Türkler Rodos'u terk eder ve Lytia'da (Bodrum ve Marmaris yöresi) bulunan Phystum kentine doğru yola çıkarlar. Bu kentte on bir gün kalır ve "utanç ve yitik" ile ülkelerine dönerler.

Kuşatmayı birlikte yaşayan bir yönetici olayları ve gördüklerini gerçekçi biçimde Latince olarak kaleme alır.

Kitabın başlıca bölümlerinden biri Rodos'ta meydana gelen depremi konulaştırır. Bu konuda kitapta şunlar anlatılır:

"Depremi ve yol açtığı yıkımları betimlemek istiyorum; bence deprem de Türk kuşatmasının neden olduğu kötü olaylardan biridir. Depremin sorumlusu da Türklerdir! Çünkü onlar, Rodoslulara göre, Rodos'ta olan her türlü kötülüğün başlıca nedenidir."

Çevirmen-yazara göre, her şey açıktır. *"Çünkü,"* diye sürdürür Adelphus düşüncelerini, *"zamanın gidişinin ve düzeninin birleştirdiği şeyleri yazı ayıramaz."* Adelphus'un kanısınca, *"felsefeciler ve öbür bilginlerin yetenekleri, doğanın gizli yönlerini aydınlatmaya yetmez."*

Deprem, Rodos için önemli sayılan 1480 yılında gerçekleşir. Kitapta anlatıldığına göre, 1480 yılı önemlidir; çünkü bu yılda Rodoslular Türklerin *"gazabından ve akıldışı eylemlerinden kurtulmuştur."*

"Türk sorunu", "Türk baskısı" veya "Türk sıkıntısı" (Türkennot) 16. yüzyıl yazılı belgelerinde dile getirilen başlıca ve tüm Avrupa'yı ilgilendiren bir olaydır. O dönemin hemen hemen hiçbir toplumsal sorunu "Türk baskısı"ndan soyutlanarak düşünülmez. Aynı durum *Rodos'un Tarihi* için de geçerlidir.

Anılan yapıtta aktarıldığına göre, Rodoslular tam "Türk sıkıntısı"ndan kurtuldukları anda, mart ayının on sekizinci günü deprem felaketine uğrarlar.

Birkaç ay boyunca değişik şiddette yinelenen depremlerin yıkımı ve acısı yanında, "büyük Türk'ün ölümü" (Fatih Sultan Mehmet'in ölümü – OBK) haberi Rodoslular arasında sevinç yaratır. Rodos'u yerle bir eden büyük bir depremin *"Türklerin bir kolu olan ve İstanbul'da tahtı elinde tutan Osmanlı hanedanının"* da başına gelmesi ve onları yerin dibine gömmesi için dualar edilir.

Tanrı'nın sevecenliği ve bağışlayıcılığı vurgulanır: *"Zalim Türk despotunun boyunduruğundan ve Hıristiyanlığa karşı zor kullanımına dayalı savaşlarından"* yergiyle söz edilir. Burada Tanrı'ya *"Rodosluları bu utanç verici zalimlikten ve yakıp yıkmadan kurtardığı için"* şükredilir.

Yukarıdaki alıntıdan da görüleceği üzere, Doğu veya Türk despotizmi, Aydınlanma'dan yüzyıllar önce Batı düşünce tarihi içerisinde dizgeleştirilmeye başlanmıştır.

Büyük Türk'ün Ölümüne İlişkin Sevinç Konuşması

Fatih Sultan Mehmet'in 31 Mayıs 1481 günü ölümü Rodos'ta büyük bir sevinçle karşılanır.

Adelphus'un aktarımına göre, *"bütün Hıristiyanlığın zalim düşmanı", "aç canavar", "sayısız çocuğun ruhuna kıyan, onları inançlarından dönmeye zorlayan", "sayısız genç kadını kirleten", "sayısız genç ve yaşlı güçsüzü kılıçtan geçirmiş olan", "kutsal değerleri yok eden", "kutsal yerleri yakıp yıkmış olan", "çok sayıda kilise ve Tanrı'nın evini Muhammet'in inancı gereği aşağılayan", "gazabı ile hamile kadınların çocuklarını düşürtmüş olan", "herkesin her türlü mal varlığını ve mirasını yiyip yutmuş olan", "sayısız imparatorluğu, krallığı ve prensliği boyunduruğu altına almış ve ezmiş, her türlü zulmü yapmış olan", "genç oğlanları kötüye kullanmış olan", "büyücülük, boş inanç, şeytan çağırma, vurgunculuk, yiyicilik yapmış olan", "akıldışı ve öfkeli yaşam anlayışından sapmamış olan"* Büyük Türk, yani Fatih Sultan Mehmet ölmüştür.

Fatih Sultan Mehmet, o dönemde Hıristiyan dünyasında o denli korku salmış olmalı ki, onun kişiliğine yönelik olumsuz nitelemeler *Rodos'un Tarihi*'nde sayfalarca anlatılır. Çevirmen-yazar, bu olumsuz nitelemelerde sınır tanımaz. Yapıtta dile getirildiğine göre, "Türklerin bu gizemli hayvanı", artık başka halklara ve kendi halkına kıyamayacaktır. Onun yaptıkları kıyımları ve öldürmeleri anlatmak bile, çevirmen-yazarın *"dilinin boğazına yapışmasına, yüzünün utançtan kızarmasına"* yol açmaktadır.

Çevirmen-yazar, Fatih Sultan Mehmet'in *"kıyımlarını ve utanç verici eylemlerini, saygın kişilerden oluşan Rodos Meclisi'nin önünde anlatmaktan ürperti ve utanç duymaktadır."*

Kitapta Fatih hakkında anlatılanlar, aynı zamanda Türk imgesinin ve oryantalist söylemin bütün öğelerini ve evrelerini açığa vurur. Adelphus anlatımını şöyle sürdürür:

"Utanç verici o insan, hak ettiği ceza ve ezayı sürekli çekecektir. O bir başka Lucifer, bir başka Muhammet ve yeni bir deccal veya Hıristiyanlığa son veren kişi (Endchrist) olarak görülecektir. Toprak, bu utanç verici, kokuşmuş zavallıyı kabul etmeyecek, derin bir uçurum açılacak, bu zavallı, sonsuz ve bitimsiz karanlığa atılacak ve cezasını çekecektir."

Türklere, dolayısıyla da Fatih Sultan Mehmet'e, ölümü sonucu uygun görülen bu tür değerlendirmeler sürüp gider. Öldüğü günler-

de Asya'da, Rodos'ta gerçekleşen ve birçok sarayı, kaleyi, yerleşim yerlerini yerle bir eden büyük ve sık depremler onun ölümüyle ilişkilendirilir.

Hatta yazar, bir nitelemeyi, değerlendirici bir yargıyı bir kez dile getirmekle yetinmez; sıkça yineler. Çünkü yazara göre, Fatih *"gerçekten bir başka Sylla, bir başka Marius, bir başka Nero, bir başka Diocletianus ve hatta dünyanın tanıdığı zalimlerin en zalimidir; çünkü öbür zalimler, sadece insanların bedenlerine, bu (Fatih – OBK) ise hem bedenlerine; hem de ruhlarına kıymıştır."*

Fatih, "kötülüğü, acımasızlığı ve kıyıcılığı" yüzünden cehenneme, şeytana gönderilecektir.

Bütün bu kötülemenin nedeni vardır. Çevirmen-yazar, yaklaşımının gerekçesini şöyle açıklar: Fatih, *"Hıristiyanların bozumuna neden olmuş, onlara kıymış ve onları öldürmüştür."*

Adelphus'un aktarımına göre *Rodos'un Tarihi*'nin yazarı, Rodos Meclisi'nde yaptığı konuşmayı şöyle sürdürmüştür: *"Yeterince uygun bir sözcük bulamadığım böyle bir konuda konuşmamı dinleyen bilge prensler ve seçkin erkekler, düşmanın ölümü bütün dünyada, Doğu ve Batı'da sevinç yaratmıştır!"*

Daha önce de vurguladığım üzere, Avrupa ile Rodos'un canlı bağları vardır. İletişim ve yardımlaşma sürekli gerçekleşir. Yazar, Fatih'in *"büyük bir acımasızlıkla Avrupa'yı yıkıma uğrattığı"* yargısını dile getirir. O nedenle, yazar ve çevirmenin düşüncesi uyarınca, *"Fatih'in ölümüne en çok Avrupa sevinmelidir!"*

Bu bölümde yer alan nitelemeler ve saptamalar, Fatih Sultan Mehmet'in kişiliğinde Türkleri kötülemekle birlikte, Avrupa'nın eleştirisine de yöneliktir. Avrupa'da Hıristiyanlığın gereklerinin yerine getirilmediği, yozlaştırıldığı eleştirel bir dille anlatılır.

Kitapta öne sürüldüğüne göre, Tanrı, Hıristiyanları dine karşı gevşek tutumlarından dolayı cezalandırmak üzere, Türkleri göndermiştir. Bu sadece *Rodos'un Tarihi*'nin yazarının değil, daha sonraki irdelemelerin göstereceği üzere, başta Almanya'da Protestanlığın kuramcısı ve uygulayıcısı olan Martin Luther olmak üzere, daha birçok etkili kişinin dile getirdikleri görüşüdür.

Yazar ve çevirmen, o zamanın Avrupa'sındaki durumu ve yaşam anlayışını şöyle eleştirir: *"Bu büyük kötülük (Türkler – OBK), Tan-*

ri'nın bir uyarısıdır; çünkü herkes bildiğince yaşıyor, toplum yararını düşünmüyordu. Avrupa'nın soylu, güçlü sakinleri bu düşmanı küçümsediler. Herkes kendini korumaya çalıştı; sadece düşmanın kovulmasını istemekle yetindi. İnsanlar düşmanın gittikçe daha da güçlendiğini kavrayamadılar; düşmanın, bu zehirli canavarın sadece ölümünü dilemeleri, bu korkunç zehrin yayılmasını önleyemedi."

Daha sonra yazar, Türklerin baskıcı kuşatmalarına başarılı biçimde direnç göstermiş olan Pierre d'Aubusson'a övgüler dizer.

Yazar ve/veya çevirmen, *"niçin tıfıl, deneyimsiz ve bilgisiz Mehmet, kutsal İstanbul'u alabildi; Trabzon'u egemenlik alanına katabildi; birçok güçlü kenti ve görkemli adaları ve prenslikleri boyunduruğu altına alabildi?"* sorusunu sorar ve şu yanıtı verir: *"Çünkü o ata binmeyi ve savaş sanatını iyi öğrendi, daha önceki zaferleri sayesinde gücünü artırdı. Buna karşın Rodos'un tek bir karışını alamadı."*

Düşman olarak nitelenen kişi olan Fatih Sultan Mehmet'in ve Türklerin beceri ve yetenekleri, olumlu özellikleri bu sözlerle anlatılır.

Aynı zamanda, Rodos gibi küçük bir ülkenin yoğun savaş saldırılarına karşın bu "aç canavara" karşı direndiği övünçle sık sık vurgulanır.

Kitapta anlatıldığına göre, Fatih Sultan Mehmet, *"kendisine yol gösteren ve özendiren öbür Mehmet (Hz. Muhammet – OBK) gibi cehenneme gidecek ve ebedi cezaya çarptırılacaktır."*

Türklerin "barbar" ve "inançsız düşmanlar" olduğu bu yapıtın hemen her yerinde sıkça belirtilir.

Fatih'in "genç, deneyimsiz ve bilgisiz" olmasına karşın, egemenliğini bu denli genişletebilmesi yazarı ve çevirmeni düşündürür. Bunu nasıl başarabildiği sorusu sürekli yinelenir, uygun ve akılcı yanıt aranır.

Yazar-çevirmen, bu başarının başlıca nedeni olarak, Hıristiyanların birlik ve beraberlikten yoksun oluşunu gösterir. Hıristiyan dünyasının bölünmüş durumda olduğu sürece, yenik düşmekten kurtulamayacağını vurgular.

Yukarıda yer alan Avrupa'ya yönelik eleştiriden de anlaşılacağı gibi, 16. yüzyıl Avrupa'sı özünü sorgular; dünyaya bakışını, insanı

değerlendirişini, birey-toplum ilişkisini yeniden oluşturma çabası içindedir. Kısacası, o dönemin Avrupa'sı kendisiyle uğraşma ve varlığını güçlendirme eğilimindedir.

O nedenle yazarın "genç, deneyimsiz ve bilgisiz" bir egemenin nasıl olup da Avrupa içlerine doğru egemenlik alanını sürekli olarak genişletebildiği sorusunu sormasını, soruya ısrarla uygun yanıt aramasını, dönemin düşünsel eğilimine uygun ve olağan karşılamak gerektir.

Yazarın veya çevirmenin düşüncelerine döneyim:

"Avrupa birlik olup Ege'ye yürümeli; tarihe geçmiş yenilmez Hıristiyan kahramanlar Konstantinos, Theodososg, Herakleios gibi imparatorlar, yılmaz inanç savaşçısı Büyük Karl ve Haçlı Seferleri'nin başarılı komutanlarından Godefroi de Bouillon orada olmalı ve Türklere karşı savaşmalıdır."

Bu dilek öyle içtendir ki, şöyle denilir: *"Ah, bunlardan biri dirilse veya onlar gibi biri çıksa; o azgın canavarı durdursa, ezse ve sonsuz bir ün ve saygınlık kazansa ve bütün ardılları onun övgüsünü sürdürse!"*

Yukarıdaki bölümde Avrupa kültür tarihinin önemli kişilikleri belli bir süreklilik içerisinde ve Antik Yunan düşün birikiminin geliştirildiği coğrafya olan Ege bağlamında sıralanmaktadır. Böylece, belli bir coğrafyada uzun bir sürede gerçekleşen tarih veya tarihsel olaylar silsilesi, Batı'nın kültürel kimliğini oluşturan temel etmen olarak ortaya koyulmaktadır.

Yukarıda anılan tarihsel kişiliklerden özellikle Haçlı komutan Godefroi de Bouillon'un Doğu ve Türkler bağlamında mitselleştirildiğini vurgulamak isterim. Batı felsefesi ve edebiyatında mitselleştirilen bu tür kişilikleri, daha sonra ayrı bir bölümde ele alacağım.

Rodos'un Tarihi'nde Fatih'in ölümüne ayrılmış olan bölüm şu içten dileklerle bitirilir: *"Bağışlayıcı ve koruyucu olan yüce Tanrı, Türklerin zararlı, kıyıcı ve yılanlar gibi zehir saçan Osmanlı soyunu boyunduruğu altına alsın, yıksın ve kökünü kazısın!"*

Güzel Rodos Adası, "kokuşmuş yılan"ın ölümünden, "kıyıcılığı ve acımasızlığından kurtulduğu için sevinmeli, coşkulara boğulmalıdır!"

Rodos'un Tarihi'nde Fatih'in ölümüne tam on dört sayfa ayrılmıştır. Bu on dört sayfada Fatih'in *"acımasızlığı, inançsızlığı, kıyıcılığı, insanlık dışılığı"* gibi yönleri, tam bir öznellik içinde taşkınlıkla ve sözcüklere sığmayan bir tutumla anlatılır.

Söz konusu tutum oryantalizm ve imge yönünden çözümlendiğinde özellikle iki yön görülür. Birincisi, var olanı, yaşanan gerçeklikleri olduklarından çok fazla abartarak, Hıristiyan dünyasının ilgisini istenilen yönde yoğunlaştırma çabasıdır. Bu yöntem, Rodoslular açısından bakıldığında, "düşmanı" soyutlamak ve güçsüzleştirmek için yararlı bir stratejidir.

İkincisi, bir kişi veya bir küme ki burada Türkler, Fatih'in kişiliğinde somutlaştırılır, ne denli kötü niteleme ve olumsuz değerlendirmelerle anlatılırsa, söz konusu kişi veya küme o denli önemseniyor demektir!

O nedenle, Fatih'e yönelik koyu ve bitmek bilmez olumsuz değerlendirmeler, ona verilen önemin ve değerin de göstergesi olarak görülebilirler.

Her olgu kendi karşıtıyla birlikte çözümlendiğinde doğru çıkarımlar olanaklıdır. Kötüleme, iyilemeye; iyileme kötülemeye ortam hazırlar ve eşlik eder. Bu ilke, imge ve oryantalist söylemin oluşumunda ve araştırmalarında geçerlidir. Ayrıca, iki olumsuzun çarpımı, bir olumludur. Bu oryantalist söylem ve imge için de geçerlidir.

Büyük yergi, bir yönüyle veya aynı zamanda dışa vurulmayan büyük övgüdür. Yazarın ve çevirmenin Fatih'e, dolayısıyla da Türklere yönelik yergilerinde özenme, onların yerinde olma, Fatih'in ve Türklerin becerdiğini becerme eğilimi vardır. Kısacası, buradaki sınırsız yergi, aynı zamanda dışa vurulmayan büyük övgüdür.

Zaten kişiler ve toplumlar kendileri için önemli olan ne ise, onunla uğraşırlar. Bu anlamda *Rodos'un Tarihi*, Rodoslular ve kısmen de Avrupalılar için o dönemde en önemli konunun açık seçik Türkler olduğunun belgesidir.

Hoş Bir Öykü: Cem Sultan'ın Türkiye'den Kovuluşu ve Felaketi

Rodos'un Tarihi'nin bu bölümüne şu saptamayla başlar: *"Cem (Zizimi) Sultan'ın felaketi ve Türkiye'den (Türckyen) kovuluşunu öykülemenin gereksiz olmadığını sanıyorum."*

Daha önce dile getirilen Osmanlı yönetiminde kardeş anlaşmazlığı, hatta düşmanlığı, bu kitapta Bayezit-Cem çekişmesi bağlamında somutlaşır.

Zıtlaşma, güçsüzleşmenin başlangıcıdır. Yazara göre Atina, Roma aynı nedenle yıkılmıştır; Konstantinopolis prenslerin uyuşmazlığı ve birbirinden uzaklaşması sonucu Türklerin boyunduruğu altına girmiştir.

Yazar-çevirmen, Cem Sultan olayından çıkarılması gereken dersler olduğunu ve o nedenle bu olayın nedenlerini sergilemek gereğini duyduğunu söyler.

Yazara ve/veya çevirmene göre, Fatih'in ölüm nedenlerinden en önemlisi, onun Rodos'a yenik düşmesi sonucu duyduğu "utanç ve üzüntüdür."

Fatih, geriye iki oğul bırakır; oğulları daha önce imparatorluğun farklı yörelerinde yönetimde bulunmuş, birbirini pek görmemiştir. Ölümünden sonra bu iki oğul, Bayezit ile Cem birbirine düşerler.

Kitapta anlatıldığına göre, *"ikilik ve bölünme barbar, cahil halkları güçsüzleştiren ortak bir zehirdir."*

Şu nitelemeler veya saptamalar, *Rodos'un Tarihi*'nin salt bir çeviri yapıtı olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Aşağıdaki alıntı, çevirmenin, yapıta epey katkılar yaptığını belgeliyor:

"Bayezit'e Yıldırım derler; Yıldırım Almancada 'ein donner blyzt' (özgün yazım biçimini aktardım – OBK) anlamına gelir."

Burada bir açıklama yapmak yararlı olabilir: Sıkça dile getirdiğim çevirmenin yapıta yaptığı olası katkılar ve yorumlar, yapıtın kapsamını ve onun Alman kültür tarihinde Türk imgesi bakımından önemini artırmıştır.

Bu bölümde ayrıca Bayezit ve Cem'in yaşamları öykülenir. Bölüm şu tümceyle bitirilir: *"Babalarının ölümü üzerine, ikisi de yola koyuldu; çünkü kim Konstantinopolis'e önce varırsa, o padişah olacaktı."*

Padişah Bayezit ve Cem: Ayaklanma ve İkilik

Kitapta öne sürüldüğüne bakılırsa, Osmanlı ordusu bölünmüş, Saray bölünmüş, devlet hazinesi güç oranında paylaşılmıştır. Kimileri Bayezit'i, kimileri ise Cem'i padişah olarak görmek istemektedir.

Örneğin, Ahmet Paşa "deneyimli, savaşkan, sevecen ve eline çabuk" biridir. Devletin hazinesinin paylaşılmasına, devletin bölünme noktasına gelmesine katlanamaz. Kellesini ortaya koyar, Bayezit'in on sekiz yaşındaki oğlunu babası gelene değin tahta oturtur ve Bayezit'i Türkiye'nin (der Türckey) padişahı ilan eder.

Cem'in yandaşları zindanlara atılır, kılıçtan geçirilir. Öbür olaylar ayrıntılı betimlenir.

Asya-Avrupa karşıtlığı bağlamında şu belirlemeler öne çıkarılır. Ahmet Paşa, Cem'e karşı savaşmak üzere, Avrupa kökenli savaşçıları Asya yakasına geçirir. Gerisini alıntılıyorum:

"Asya'yı ve Avrupa'yı küçük bir boğaz ayırmasına karşın, Avrupalılara her yerde çok saygı duyulur; çünkü onlar gözü pek, dingin, yiğit, güçlü bedenli ve savaşçı olurlar. Asyalılar ise, yumuşak ve güçsüz, yürekleri dayanıksız olur."

Görüleceği gibi, her fırsatta Asya-Avrupa veya Doğu-Batı birbiriyle karşıtlaştırılır; Avrupa bütün olumlulukların, Asya'ysa salt olumsuzlukların simgesi olarak yansıtılır.

Kitapta öne sürüldüğüne göre, Cem Sultan güç değerlendirmesi yapar ve gücünün yetersizliği kanısına varır. Yandaşlarıyla (dört yüz atlı) Suriye'ye gelir. Amacı, Kudüs'e, kutsal kente gitmektir.

"Cem'in Ulu Tanrı'ya Yakarışı" ara başlığı altında Cem Sultan'ın Allah'a şöyle yalvardığı öne sürülür: *"Her şeyi bilen Tanrı, kardeşimin kötülüğünü görüyorsun. Sana karşın mutluluğumu elimden aldığı gibi, yaşamımı da almaya uğraşıyor."*

Cem yakarışını veya hayıflanmasını şöyle sürdürür: *"Adaletsizlik ve zorbalık yapmamak için, silaha sarılmadım. Sadece imparatorluğun bana düşen bölümünü istedim. Bu hakkımı vermedi. Kovuldum, sürgün edildim. Sana yalvarıyorum: Suçsuzluğumu gör ve beni koru. Kardeşini ortadan kaldırmak isteyen kişinin kanlı eylemlerine son ver. Büyük bir acımasızlık ve haksızlıkla kurulmuş olan bu imparatorlukta ömür boyu kalmak istemiyorum."*

Alıntılardan anlaşılacağı üzere, yapıtın yönelimi ve amacı açıktır: Rodoslu şövalyelerin ve çevirmenin Osmanlı'ya ilişkin düşünce ve duygularını, Cem Sultan'ın kişiliğinde ve onun ağzından Osmanlı yönetiminin genel özelliği olarak dile getirme. Yazara ve çevirme-

ne göre, bu genel özellikler, her şeyden önce "haksızlık" ve "zorbalık" olarak özetlenebilir.

"Cem'in Mısır Sultanına Gidişi" adını taşıyan izleyen bölümde anlatıldığına göre, Cem, Mısır'a gider ve orada sıcak karşılanır. Cem ile Mısır sultanı "barbarlara özgü biçimde" selamlaşırlar.

Anlaşılabilir nedenlere dayanan Cem'in Mısır'da sıcak karşılanışı, Uzunçarşılı tarafından dile getirilir.[129]

"Cem'in Babil ve Mısır Sultanlarına Yaptığı Konuşma" ara başlığı altında aktarıldığına göre, Cem, içinde bulunduğu durumu, doğal haklarından yoksun bırakılışını, kutsal kentin egemenlerine anlatır. Onlardan *"birbiri ile savaşan iki kardeş arasında arabuluculuk, hakemlik etmelerini"* diler. *"İslam'ın kutsal temsilcilerini aşağılayan kardeşinin utanç verici zorbalığına"* karşı duracak güçte olmadığını belirtir ve bu yüzden destek ister.

Kardeşinin, büyükbabalarının ve babasının mirası olan imparatorluğu, eline geçirmekle yetinmeyip, "kardeş kanına susamışlığını" egemenliğini sürdürebilmek için, "hiçbir kötülükten çekinmediğini", "İslam'a bağlı" padişah çocuklarını yok ettiğini, "Müslümanların kanını döktüğünü" dile getirir.

Cem ayrıca bu durumu gören ve Müslümanlardan iğrenen Hıristiyanların silahlarını Müslümanlara çevirdiğini; egemenlerin ikiliğe düşmesi durumunda halkın da bölüneceğini, başkaldırıların olabileceğini, güneşin battığı yerde, Avrupa'da yaşayanların korktuğu, Doğu'daki insanların saydığı Osmanlı soyunun ve Müslümanlığın yıkımına yol açacağını vurgular ve şunu ekler: *"Kardeşimin acımasızlığını, körü körüne kan dökmesini önlemek istiyorum."*

Kitabın "Mısır Sultanının Yanıtı" ara başlığıyla verilen bölümünde aktarıldığına göre, Mısır sultanı Cem'e şu karşılığı verir: *"Soyluluğunuzu, aranızdaki uzlaşmazlığı ve kardeşinizin acımasız zorbalığını bilmez değiliz. Durumunuza üzülüyoruz; kardeşinizin utanmazlığını kınıyoruz.*

Öte yandan, Hıristiyanların Müslümanları egemenlikleri altına alacağı savınıza gelince: Bu kolay söylenen; fakat zor yapılan bir iştir. Bilge bir tutumla gelecekte olabilecek şeylerden söz ediyorsunuz. Bunu övgüyle karşılıyoruz. İki kardeş arasında hep birlik beraberlik olsun isteriz."

Görüleceği üzere, Mısır sultanı, etliye sütlüye dokunmaz; Müslümanlığı öne çıkarmanın yanı sıra, yansız bir izlenim vermeye özen gösterir.

"Cem'in Çok Sayıda Türk'le Mekke'ye Gelişi" adlı izleyen bölümde şu görüşlere yer verilir: *"Cem, Türklerin peygamberleri için dua ettikleri Mekke kentine geldi. Mısır sultanı, Cem'e yol gösterici, kılavuz verdi. Cem, dinsel görevini yerine getirmek için, 'sahte' peygamberin yattığı yeri ziyaret etti ve kendi peygamberine aşağıdaki duayı okudu."*

Yazar ve çevirmen, İslam peygamberi söz konusu olunca, hem görülür biçimde Cem'in girişimlerine "mesafe" koyar, hem de olası çekiciliği azaltmak amacıyla, "sahte" nitemini kullanma gereksinmesi duyar.

Cem olayını ilgiyle izlemelerine, Cem'in dışlanması ve etkisizleştirilmesine, kendilerince Hıristiyanlığın uğradığı haksızlığı ve baskıyı daha açık anlatan bir örnek olay olarak görmelerine ve Cem'e karşı salt merkezi güce karşı konumundan dolayı dayanışmacı bir tutum sergilemelerine karşın, "sahte" peygamber, "kendi" peygamberi gibi anlatımları kullanmak suretiyle söz konusu "mesafeyi" belirginleştirmeye özen gösterirler.

"Cem'in Mekke'de Sahte (!) Peygamber Muhammet Önünde Diz Çöküşü ve Yakarışı" adı verilen bölümde Cem'in şöyle dua ettiğini yazılır: *"Kardeşim; bilgisizliği, acımasızlığı ve insanlık dışı gazabı yüzünden, kanlı elleriyle senin onurunu ve buyruğunu bozuma ve yıkıma uğratıyor."*

Cem'in yakarışını betimleyen olumsuz nitelemelerin yoğunluğu ve bu yoğunlukta olumsuz anlatımların, Türk imgesi yönünden yaratacağı çağrışımlar ve etkilerin de olumsuz olacağı açıktır.

Olumsuzluğun bu bağlamdaki çerçevesini çizebilmek için devamını alıntılıyorum:

"Benim kellemi, dolayısıyla Müslümanları kılıçtan geçirmek istiyor. Bunu duyulmamış bir eşkıyalık ve gözünü kan bürümüşlükle yapıyor.

Beni her tür hakkımdan yoksun bırakıyor, yokluk ve yoksunluğa sokuyor. Salt kardeşinin yaşamına son vermek istemekle kalmıyor, senin inancının onurunu ve saygınlığını da zedeliyor."

Alıntıda birkaç nokta özellikle vurgulanıyor: Yapıttaki adlandırmayla Türk imparatoru Bayezit "kıyıcıdır", "gözünü kan bürümüş", "hak hukuk gözetmeyen", "dinsel kurallara uymayan" bir yönetici veya egemendir.

·Burada sayılan bu özellikler aslında Bayezit'in kişiliğinde, Osmanlı egemenlerinin genel özellikleri olarak sunulmaktadır.

Cem Sultan olayına duyulan yakın ilgi, salt haksızlığa uğramış biriyle etik kaygılardan dolayı dayanışmaya, onu bu yüzden desteklemeye yönelik değildir. Amaç, bu ikilik ve uzlaşmazlıktan yararlanarak Osmanlı yönetimini güçsüzleştirmektir.

"Bayezit ve Cem'in Birlik ve Dirlik Yaratamayışı" adı verilen bölümde anlatıldığına bakılırsa, Mısır sultanı iki kardeşi barıştırmak ister, sonuç alamaz. Çünkü *"ikisi de akılcı değildir."* Aynı kandan olmalarına karşın "yüreklerindeki kötülük" onları birbirine düşmanlaştırmıştır.

Bayezit, *"kaçışından, ülke dışına çıkışından ve kötü tutumundan"* dolayı Cem'i; Cem de *"beceriksizliğinden, bilgisizliğinden, duyarsızlığından, ahmaklığından"* dolayı Bayezit'i küçümser, alt etmek ister.

Yukarıdaki tümcelerde Bayezit ve Cem için benzer olumsuz nitelemelerin seçilmesi, yazarın ve çevirmenin her iki kardeşi de aynı olumsuzlukla değerlendirdiğini kanıtlamaktadır. Cem konusundaki tek fark, Cem'in başkaldırısının Hıristiyan dünyasının yararına olduğu düşüncesiyle araçsallaştırılmasıdır.

Bu bölümün devamında söylendiğine göre, *"Cilitiam sultanı" (Karamanoğlu olmalı – OBK) yurdunu geri almak üzere, Mezopotamya'dan günümüzde (Türcky) Türkiye diye adlandırılan Küçük Asya'ya geldi ve Cem Sultan'a kardeşiyle savaşı sürdürmesi durumunda, onu tahta geçireceği sözünü verdi."*

Bu alıntı, o dönemlerde Küçük Asya ile Türklerin yurdu anlamında Türkiye sözcüğünün eşanlamlı olarak kullanıldığını açıkça ortaya koymaktadır.

Türkiyeli Cem Sultan ve Karamanoğlu'nun Birbirlerini Selamlayışı ve Konuşmaları

Anlatıldığına göre, Cem Mısır sultanıyla görüşmelerini tamamladıktan sonra, yeniden Küçük Asya'ya, bir başka deyişle Türkiye'ye

gelir ve Karamanoğlu'yla buluşur. Karamanoğlu, Cem'e, *"Umudum ve güvencem, saydığım, sevdiğim ve padişahlığa yakıştırdığım sultan,"* diye hitap eder.

Son derece açık anlamlı bir belirlemedir bu ve şöyle yorumlanabilir: Sana zarar veren, bana da veriyor; ikimizi birleştiren şey, budur. Birlikte davranmak ikimizin de yararınadır.

Karamanoğlu sözlerini, *"Zorba kardeşinin kötülüğü salt seni değil, ata yurdundan yoksun bırakılmış beni de ilgilendiriyor,"* diye sürdürür. Aynı kişi, Cem'in *"adaletine güvendiğini, özgürlüğü uğruna ölümden çekinmediğini"* dile getirir. Cem, *"iyi, güzel olan her şeyi ezen, yok eden kardeşinin zorbalığından korkmamalıdır"*; çünkü Karamanoğlu, Cem'e "kan ve canla bağlıdır."

Cem, Karamanoğlu'na şu yanıtı, daha doğru söyleyişle, sözü verir: *"Bana onur veriyorsun, umutlarını boşa çıkarmayacağıma güvenebilirsin! Yenersem, salt ata yurdunu almakla kalmayacak, önemli yönetim konumlarına da geleceksin!"*

İzleyen bölümde anlatıldığına göre, Cem Sultan ve Kasım Bey Akşehir ve Konya yakınlarında ordugâh kurar. Bayezit, "Avrupa'yı bırakır" ve Ahmet Paşa komutasında iki güçlü orduyu Avrupa'dan Asya'ya gönderir.

Yazar olayın sonrasını ayrıntılı olarak şöyle öyküler: Ahmet Paşa, iki kardeşin çatışmasından yararlanmak ister; ancak başarılı olamaz. Sultan Bayezit ise erkini korumak için başka yöntemler dener: *"Asyalı insanları yetenekleriyle alt edemeyen Bayezit, onları para ve altın karşılığında kendine bağlamaya çalışır."*

Bayezit ile Ahmet Paşa güçlerini birleştirir.

Kasım Bey ve Cem Sultan, Bayezit'le hiçbir konuda boy ölçüşecek durumda olmadıklarını görürler.

Kasım Bey, Cem'i yalnız bırakır ve çekilir. Cem Sultan bu konuya ilişkin önceden bilgilendirilir, önlemler alır.

Daha sonra Bayezit ve Cem arasında barış görüşmeleri başlar. Anlatıldığına göre, Doğulularda alışkanlık olduğu üzere, *"her şey hile, kandırmaca, dolandırmaya"* yöneliktir. Bayezit, Cem'e *"yılda 200.000 altın (gulden), sultanlara yakışır yaşam olanakları sunacağı sözü verir, çocuklarını ve kadınlarını birlikte götürmesini önerir."*

Tek koşul koşar; o da Cem'in *"imparatorluk sınırları dışında yaşamasıdır."*

Cem, kardeşinin önerisini, hakkı olan şeyleri, imparatorluğun yarısını vermediği için kabul etmez. Bayezit'i "zorbalıkla" suçlar. Gücünü daha fazla yitirmemek için, yandaşlarının ve atlı savaşçılarının gönüllerini kazanmaya çalışır. İşi kolaydır; çünkü *"Türkler, padişahlarına büyük bir tutku ve sevgiyle bakarlar."*

Türklerin, önderleri ve egemenlerine bakışlarını dile getiren şu sözler Türk imgesi yönünden önemli ve kalıcıdır: *"Padişah, halka zorbalık etmediği sürece, onun saygınlığını her şeyin üstünde tutarlar."*

Bu belirlemenin içeriksel çözümlemesi, özellikle iki noktayı ortaya koyar. Birincisi, Türkler kendilerini yönetenlere karşı eleştirisiz bağlıdır. İkincisi, Türkler, egemenleri zorbalığa başvurmadığı, insancıl olduğu sürece, onlara bağlılıkta kusur etmezler. Batı bakışı açısından birinci çıkarım ne denli olumsuzsa, ikinci çıkarım o denli olumludur.

Yeniden *Rodos'un Tarihi*'ne dönelim. Cem Sultan ve Kasım Bey, güçlerine güvenemez, Toros Dağları'nın doğal koruyuculuğuna sığınır ve başlarının çaresine bakarlar.

Cem'in Rodoslulara Sığınma Girişimi

Cem Sultan, Mekke, Mısır ve Anadolu'daki girişimlerinden sonuç alamadığını görünce, Rodos'a sığınma girişiminde bulunur. Cem'in bu düşüncesi şöyle anlatılır: *"Kardeşinin kanlı tutumunu, kendini aşağıladığını gören Cem Sultan, Hıristiyanlara sığınmaya karar verdi."* Cem, Rodos'a sığınma kararını Karamanoğlu Kasım Bey ve kendi yandaşı savaşçılarla da görüşür.

Bunun üzerine anılan kişilere yönelik bir konuşma yapar. Konuşmasında bir durum değerlendirmesi yapan Cem Sultan, "kardeşinin kıyıcılığını Tanrı'nın cezalandıracağını" umarak, ülkeden ayrılmak zorunda olduğunu vurgular. Doğal haklarından yoksun bırakıldığını, "kardeşinin kör tutkusu ve gözü dönmüşlüğünden kurtulmak için" başka yere gitmeyi uygun bulduğunu belirtir.

Cem, nereye gideceğini, kime sığınacağını şu sözlerle dile getirir: *"Bana yol göstereceğine inandığım Rodos egemenine sığınacağım."*

Bu bağlamda *Rodos'un Tarihi*'nde Bayezit'e ilişkin ve her türlü ahlaki değerlerden yoksun oluşu anlatan nitelemelerle Rodos baş şövalyesine ilişkin olumlu özellikler ve yeterlikler, karşıtlığı belirginleştirmesi bakımından ilginç bir noktadır.

Yazar-çevirmen, Cem Sultan'ın kişiliğini zedeleyecek değerlendirmelerden özenle sakınır. Cem'e ilişkin düşünceler, onun genel tutumunu ve imgesini bütünler niteliktedir. Cem'in şu sözlerini özellikle aktarır: *"Bizim inançlarımızı yadsıyan Hıristiyanlara sığındığımdan dolayı utanç ve endişe duymuyorum. Onların Türkleri aşağılamadığını, iyi niyet ve istekle izlediklerini, kötü özelliklerinden ve haksızlıktan kurtulmuş soylu insanlar olarak değerlendirdiklerini biliyoruz.*

Müslümanların yardım ve desteğiyle elde edemediğim şeylere, Hıristiyanların desteği ve güçleriyle ulaşacağım. Yazgım böyleymiş, vezirlerin bilgisizliği, kardeşimin zorbalığı beni böyle davranmaya zorladı. Onun bütün Doğu'yu baskısı ve boyunduruğu altına almaması için yalvarıyorum. Yoksa Doğu sönecek, yok edilecek. Onun varlığı sadece yük ve kötülüktür. Kardeşim olan kişi bütün diğer imparatorluklara saldıracak, yakıp yıkacaktır. O nedenle ondan sakınıyorum ve sizlere de sakınmanızı öğütlüyorum."

Cem'in konuşması, Rodoslu şövalyelerin ve Hıristiyan dünyasının beklentilerinin örtük olarak bir sitem havası içinde dile getirilmesidir. Bu sitem, Müslümanlar ve doğal olarak kardeşi dışındaki Osmanlı yönetimine yöneliktir. Ayrıca söz konusu konuşma suçluluk duygusunun dışavurumudur.

Birkaç katmanlı öznel bir kurgu ürünü olan *Rodos'un Tarihi*'nde yer alan konuşmasında Cem, buna benzer şeyler söylemiş olabilir. Bununla birlikte, aktardığım konuşmanın Bayezit'in kişiliğinden çok, Osmanlı yönetiminin teşhir ve soyutlanmasını, etkisizleştirilmesini amaçladığı kesindir.

Cem'in konuşmasının etkili olduğu anlaşılıyor. Şu sözler söz konusu duygusal etkiyi yansıtıyor: *"Böyle büyük bir soydan gelen bu genç sultanın sıkıntısı ve sefaleti nedeniyle, kısa süre önce krallara yakışır konumunu ve gücünü ve her şeyini yitirmiş, yaban ellere kovulmuş ve böyle yaşamaya zorlanmış olmasından dolayı, konuşmayı dinleyenler gözyaşlarını tutamadı!"*

Duygusal etki, dayanışmacı coşkuya dönüşür. Cem Sultan'ın konuşması bitince, dinleyenlerin bütünü şöyle seslenir: *"Yüce sultan! Biricik umudumuz, Rodos'a sığınmanın hayırlı uğurlu olmasını en iyi duygularımızla istiyor ve diliyoruz!"*

Görüleceği üzere. Cem, umuttur! Umut ise en büyük güç kaynağıdır.

Bayezit'in çok güçlü olduğu, Cem dahil herkesin tek seçeneği olduğu vurgulanır: Bu seçenek, Bayezit'e yenik düşerek, ona kul olmaktır!

Bu nedenle, direnmek çare değildir. Tek çıkar yol vardır: Uygun koşullarda boyun eğmek! O nedenle Cem, Bayezit'e haberci gönderir; fakat haberci karaya çıkınca yakalanır.

Bayezit'ten yanıt gelmez.

Cem'in Elçisinin Rodos Meclisi'nde Yaptığı Konuşma

Cem, kardeşine boyun eğip yok olmaktansa, Rodos'a sığınmayı yeğler. Bu amaçla, anılan ülkeye bir elçi gönderir. Bu Türk elçi, kitabın anılan bölümünde aktarıldığına göre, Rodos Meclisi'nde şu konuşmayı yapar:

"Saygın prens ve Büyük Üstat, ünlü şövalyeler ve beyler, büyük soydan gelen Cem Sultan adlı genç Türk, uzak görüşlü padişahın oğlu, şimdi çok güçlü olan padişahın kardeşi, Türkiye'deki (Türcky) iğrenç işlerden bir süre uzak durmak ve Büyük Üstat'a, güçlü ve soylu savaşçılara sığınmak ister. Bilgeliğinize, öğüdünüze ve yardımınıza gerek duymakta, onu Rodos'a getirecek bir gemi dilemektedir."

Elçi, önerisinin Rodoslular için önemli olduğunun bilincindedir. Şu sözler bu bilincin göstergesidir: *"Genç sultanın kovulmasının nedenlerini anlatmak yüce gönüllerinizi rahatlatır. İnandırır. Fakat bu gerekli değil. Sizler bilge ve soylu insanlarsınız. Bu dileğin ne denli büyük olduğunu, ne denli tehlikeli ve yararlı olabileceğini kolayca anlarsınız. Tatlı kulaklarınızı daha uzun konuşarak sağır etmek veya doldurmak istemeyiz. Kovulduğu için size gelen güçlü padişahın oğlunu küçümsemeyin! Yoksul ve sıradan insanlara verilen özgürlüğün, böyle birine verilmemesi saygın ve yüce bir tutum olmaz.*

Adınız başka uluslarda ve halklarda övgü ve saygı uyandırıyor. Sizlere sığınanları aşağılamadığınız, doyurduğunuz ve özgür kıldığınız için kazandığınız övgü, Toroslar'ı aşıyor, Hindistan'a ulaşıyor."

Uzunçarşılı'nın verdiği bilgiye göre, Cem Sultan'ın Rodos'a gönderdiği elçinin adı Frenk Süleyman'dır.

Yanıt konuşması, daha önce çeşitli kaygılardan dolayı Cem Sultan'a sığınma olanağı verilmediği sözleriyle başlar ve şöyle sürer: *"Cem'e sığınma ve barınma olanağı vermek, onu beslemek ve korumak gerekmektedir. Çünkü bu karar Hıristiyanlık için ve inananların geleceği için hayırlı olacaktır."*

Elçi teşekkür eder, hazırlıkların kısa sürede tamamlanması dileğiyle ayrılır.

Sığınma isteği ve bu isteğin nasıl karşılandığına ilişkin sözlerden, günün baskın koşulları ve eğilimlerinin çok iyi çözümlendiği, her iki tarafın da gerçekçi durum değerlendirmesi yaptığı anlaşılmaktadır.

Göze batan başlıca nokta, Bayezit'e ilişkin nitelemelerin onun kişiliğinden çok imparatorluk yönetimine yönelik oluşudur. Bu da doğaldır; çünkü olumsuzluğun kaynağı olarak seçilen Osmanlı yönetimi o dönemde en büyük güçtür ve karşı taraf için büyük bir tehlike oluşturmaktadır.

Rodos Baş Şövalyesinin Gemilerinin Cem'i Rodos'a Getirmek İçin Cilitiam'a Gidişi

Burada geçen Cilitiam, Erdemli ile Anamur arasında kalan yörenin adıdır.

Cem'i Rodos'a getirecek gemiler, seçkin bir şövalye grubuyla yola çıkar.

Aktarıldığına göre, Anamur'a ulaştıklarında, Cem sıkışık durumdadır ve kendini gemiye zor atar. Gemiye binmeden önce, ucuna bir mektup sıkıştırdığı oku kıyıya fırlatır.

Mektup, Bayezit'i ağlatır: Yazarın-çevirmenin deyişiyle, "Muhammet'in inancının onuru ve koruyucusu olan kardeşinin Hıristiyanlara sığınması çok ağırına" gider. Bu bağlamda belirtmek gerekir ki, Bayezit'in asıl ağırına giden, Cem'in seçtiği yoldur. Cem'in *"baba-*

sına (Fatih Sultan Mehmet'e) çok büyük utanç yaşatan, aşağılayan, Türk soyunu iğrenç bulanlara (Rodoslulara – OBK) sığınmasıdır."

Öte yandan, kitaptaki söyleyişle, Cem'in Hıristiyanlara sığınması "Müslümanlık açısından utanç vericidir ve büyük günahtır."

Aktarıldığına göre, Cem, mektubunda Bayezit'i *"cani, yıkıcı, insan ve Tanrı hakkını yok sayan"* diye niteler. Yine kitapta öne sürüldüğüne göre, Bayezit'in sayılan bu özellikleri, Cem'i Müslümanlığın düşmanlarına, Türk soyunu iğrenç bulanlara sığınmaya zorunlu kılmıştır. Cem, *"salt canını kurtarmak amacıyla hiç istemeyerek, dinsel inancının gereklerini, geleneklerini yerine getiremeyeceği, onurunu koruyamayacağı"* Hıristiyanlara gitmek durumunda kalmıştır.

Cem'in söz konusu mektubu şöyle sürer: *"Babamız bütün bu olanları bilse, seni ya zehirler veya kılıçtan geçirirdi; çünkü o Türkiye'nin kurucusu ve genişleticisiydi. Sen ise Türkiye'yi yıkmak istiyorsun. Büyük kıyıcılık, öfke ve zorbalığın egemen olduğu senin imparatorluğun, öyle umuyor ve Tanrı'dan diliyorum, çok yaşamayacaktır. Çünkü temel derin ve sağlam olmayınca, yapı da uzun ömürlü olmaz. Ayrıca bilge insanlar şöyle söylerler. Kaba güç, kalıcı olmaz! Bu söz tam sana uygundur; çünkü sen bütün insancıl ve tanrısal hakları yok sayıyor, kardeşinin kanına göz dikiyorsun. Bana ve çocuklarıma dokunursan, sen ve çocukların da aynı sonu yaşayacaktır!"*

Cem "küçük ve dayanıksız bir gemide", çeşitli tehlikelerle yüz yüze gelerek Rodos'a doğru yol alır.

Rodosluları görene değin, "haydut" kardeşinin eline düşmekten çekinir.

Rodoslu Kaptanla Cem Arasında Geçen Konuşma

Rodosluların kendini almaya geldiklerini gören Cem, rahatlar; yazarın söyleyişiyle, "Kudüslü şövalyelerin inancına güvenir."

Rodos şövalyelerinin kendilerini "Kudüslü şövalyeler" olarak adlandırmaları, çok yönlü okunabilir. Bu söylem, her şeyden önce Haçlı Seferi mantığını canlı tutmayı veya belli ölçülerde canlılığını koruyan bu anlayışın yarattığı ortaklık ve birliktelik duygusundan yararlanmayı amaçlamaktadır.

Yine bu söylem, Rodos'u tüm Avrupa'nın ayrılmaz bir parçası olarak göstermek suretiyle, Avrupa Hıristiyanlığının dayanışma ruhundan yararlanmayı ve şövalyelerin kendilerini Avrupa kültürel kimliğiyle özdeşleştirmelerini kolaylaştırmayı hedeflemektedir.

Kitabın anılan bölümünde aktarıldığına göre, geminin komutanı ve kaptanı, genç Türk sultanına her türlü saygıyı, sıcaklığı ve hizmeti gösterir. Ama yurdunun kıyılarından ayrılan Cem, *"uzun bir süre sessizliğe gömülür."* Hüzünlüdür, çünkü yazgısı onu *"kimlere muhtaç etmiştir!"*

Daha sonra kendini toplar ve geminin komutanına şöyle seslenir: *"İyi yürekli adam, sana salt teşekkür etmeyeceğim, yüce konumundan uzaklaştırılmış, bir başına kalmış, bir yabancı olan beni böyle sıcak bir sevgiyle karşıladığın için, seni paraya boğacağım. Beni kabul eden böyle soylu insanlardan zaten başka türlü davranış beklenmez.*

Zorbalık ve insanlık dışı kıyıcılıkla Rodosluları bezdirmiş birinin oğluyum ve bana gösterilen iyi niyete şaşmıyorum. Senin ve Rodos egemenlerinin soyluluğunu gördüğüm özelliğinizi, açıkça söylüyorum. Büyük bilgeliğiniz, hoşgörünüz ve yüceliğinize şaşıyor ve yaşadığınız bütün kötülükleri unutmanızı olumlu buluyor, övüyorum. Rodosluların bana gösterdiği iyiliği unutmayacağım ve altında kalmayacağım."

Yazar, bu sözlerle hem Rodoslu şövalyeleri över, hem de Osmanlı yönetimini açıkça Cem'in ağzından yerer. Bunun yanı sıra, Cem, padişah adayıdır; bu sözlerden yazarın onu konumuna yakışır bir şekilde konuşturmaya özen gösterdiği de anlaşılmaktadır.

Yüzbaşı olan kaptan Cem'i şöyle yanıtlar: Özetleyerek aktarıyorum: *"Sizin gibi soylu ama yurdundan kovulmuş insanlara gerekli saygıyı göstermek insanlık gereğidir. Salt güçlüyü, varlıklı ve iyi durumda olanı saymak, bilgisiz, kaba insanlara özgüdür. Sizin gibi erdemli ve saygın insana karşı düşmanlık güdülmez.*

Sizi bir düşman olarak değil, bir konuk olarak kabullendik ve bir konuğa karşı nasıl davranılırsa, size karşı da öyle davranacağız.

Babanızın Rodoslulara ettiklerini unutarak böyle karşılamamız sizi şaşırtmasın. Babanız, inancının gereğini yaptı. Biz de onu düş-

man olarak gördük, düşmana nasıl karşı konulursa, öyle karşı koyduk. O eski, dayanıksız, toprak surları ve yapıları yıktı; yıktığı surlar ve yapılar yeniden yükseldi.

Fakat o, Rodoslular nezdinde hiçbir zaman silinmeyecek ün ve övgü kazandı.

Ardıllarımız Rodosluların utku ve yengisinin gökten düşmediğini, direnç ve istençle kazanıldığını sürekli dile getirecekler.

Hayvanların padişahı aslanın yaradılışı ve doğal özelliği, yendiği, alt ettiği hayvana sevecen davranmasıdır. Fakat ona karşı duran vahşi ve zorba hayvanlar onu iyice öfkelendirir, çileden çıkarırlar. Demek istediğim, Hıristiyan şövalyeler de aslanı örnek alırlar. Kendilerine iyi davranana, dostça davranırlar. Zorbalık ve kıyıcılık isteyene, kılıç ve silahlarının bütün gücünü kullanırlar."

Yukarıdaki saptamalar, hem bir güç gösterisi hem de bir uyarı niteliğindedir.

Bu sözlerde anlatımını bulan bir yön, Rodosluların Fatih'in kuşatmalarını başarısızlığa uğratmaktan dolayı duydukları tarifsiz onurdur.

Rodoslu komutanın bu başarıyı aşırı vurgulaması, doğal olarak şövalyelerin özlerini abartma eğilimi içerisinde olduklarını göstermektedir.

Bir başka yön, yazarın Rodosluların hoşgörülü, soylu ve bilge olduklarını vurgulamaya gösterdiği aşırı özendir. Söz konusu erdemler, ortaçağ şövalye kültürünün önde gelen değerleri arasında sayılır.

"Cem'in Gemide Yemek Yiyişi" adlı bölümde anlatıldığına göre, söyleşi bitince, sofra hazırlanır. Bu başlık altında aktarıldığına göre, Cem, *"anayurdunun geleneği gereği diz çöker, bağdaş kurup oturur."* Hizmette kusur edilmez. *"Sultanın göreneği ve geleneğine uyularak, çeşnicibaşı yemekleri tadar"* ve uşaklara içecekleri sunmadan önce içmeleri buyrulur. Cem'in zehirleneceği kuşkusuna kapılmamasına özen gösterilir.

Metinden her türlü ayrıntının özenle düşünüldüğü anlaşılıyor. Fakat şu sözlerin kullanılmasından da sakınılmadığı görülüyor: Bu durumu sezen "barbar sultan", neden öyle yemekleri tadıp durdukla-

rını sorma gereksinmesi duyumsar. Yanı başında duran çevirmen hemen yanıtlar: *"Sultan ve konukların yemeklerine zehir katılabilir! Bu eski bir gelenektir."*

Bunun üzerine, Cem şunları söyler: *"Zehir veya benzeri şeylerden korksam, bu saygın ve güvenilir şövalyelerin arasında bulunmazdım; yazgımı inancınıza bağlamazdım... O nedenle beni bir sultan değil, sıradan bir insan olarak görün ve önceden tatmayı bırakın."*

Cem sözlerini bitirince, büyük bir iştahla hemen bütün yemekleri tadar.

Rodos Baş Şövalyesinin Cem'i Kabulü ve Konuşmaları

Burada anlatıldığına göre, Cem, egemenlere yakışır biçimde karşılanır. Karaya çıkması için denize değerli nesnelerle süslü ahşap bir köprü kurulur.

Her yer, yollar, meydanlar türlü renklerle süslenir. Soylu soysuz bütün insanlar sokakları doldurur. "Ahlaklı" kadınlar, genç kızlar, Cem'i görmek isteyen sayısız insan pencerelere, çatılara çıkar.

Gemi limana girince baş şövalye ve kentin ileri gelenleri konuğu karşılar. Orada bulunan topluluk türlü çeşitli "anlaşılmaz" şarkılar söyler. Daha sonra henüz bıyıkları terlememiş, renk cümbüşü giysileri içinde genç şövalyeler gelir.

Baş şövalyeyi gören Cem, ona egemenlerin geleneği uyarınca el devinimleriyle saygısını dile getirir. İki egemen, "çevirmenler aracılığıyla anlaşır." Birlikte Fransız şövalyelerinin şatosu ve konutlarının bulunduğu yere giderler.

Baş şövalye, Cem'i orada bırakarak ayrılır. Cem, *"barbar giysilerini çıkarır, kendini Türk göreneklerine göre hazırlanmış yatağın üzerine atar."*

Ertesi gün Cem ile baş şövalye buluşur. Cem şunları söyler: *"Bilge ve soylu baş şövalye, kardeşimin acımasızlığı ve zorbalığı beni zor durumda bırakınca, canımı korumak için kime sığınacağımı çok düşündüm. Sonunda ünü sadece Hıristiyan ülkesiyle sınırlı olmayan, Hindistan'a değin uzanan sen soylu savaşçı ve şövalye geldin aklıma.*

Babamın Rodosluları kuşattığı sırada kazandığınız utku ve kıvancı düşündüm. Sekiz yüz yıldan beri sürekli utkular ve yengiler kazanmış olan Türk soyunu, öz gücünüzle kovmuş olmanız büyük bir iştir. Erdeminize hayranlık duyduğum, şövalyelerini sevdiğim saydığım için buralara geldim. Erdeminiz, gücünüz ve beceriniz salt kendi halkınızı etkilemekle kalmıyor, yabancıları da buralara çekiyor."

Bu bölümde baş şövalyeye ve öbür şövalyelere ilişkin övücü sözler sürüp gider. Rodosluların, Türklerin yaptığı kötülükleri unutma erdemi gösterdikleri vurgulanır.

Otobiyografik izler taşıyan *Rodos'un Tarihi*'nin bu bölümünde *"zalimin (Fatih'in – OBK) oğlunun, sevgi ve şefkatle karşılanması, korunması, aşağılanmaması"* övgüyle öykülenir.

İki kardeş arasındaki anlaşmazlık başlıca konudur.

Cem'e, göre Bayezit'le çatışmasının asıl nedeni şudur: Yazar, iki kardeş arasındaki ölümcül çekişmeyi, Cem'in lehine meşrulaştırmak amacıyla, Cem'in ağzından anlatır: *"Bayezit doğduğunda, babamız henüz padişah değildi. O nedenle, Bayezit doğduğu zaman babamızın sahip olduğu topraklarla yetinmek zorundadır."*

Cem meşrulaştırıcı sözlerini sürdürür: *"Ben ise, babam güçlü bir padişah iken doğdum, öyle yaşadım, öyle gördüm. O nedenle, ben doğduğumda babam neye sahipse, onların benim olması en doğal hakkımdır."*

Yazar, yine Cem'in ağzından, düşünce mantığını belirginleştirmeyi ve haklılığını gerekçelendirmeyi amaçlar: *"Şimdi o (Bayezit – OBK) beni dedemin, babamın yurdundan tamamen kovmak, sürmek istiyor. Payıma düşen her şeye el koyuyor! Bu ne zulüm, bu ne zorbalık, bu ne kör hırstır!*

Kardeşime ilişkin böyle yakınmak zorunda kalışımdan dolayı utanıyorum. Ama o beni haklarımdan yoksun bırakmaktan utanmadığı için, ben de kendilerine sığındığım insanlardan utanmaksızın yakınıyorum. Çünkü hekimden yardım dileyen, ona ağrıyan yerini gösterir.

Rodosluların sultanı ve cesur şövalyeler ben sizlere sığındım. Babamın uygunsuzluğunu ve dalaşmalarını bir yana bırakalım!

Bilge şövalyeler ve baş şövalye, yüreğinizi benim dert ve sıkıntılarıma açın. Düşmanlara silahlarla karşı duran sizler, sultanların dert ve sıkıntılarını anlar, onların yardımına koşmasını bilirsiniz!

Ben bundan sonra Hıristiyanlarla birliktelik ve sürekli barış istiyorum. Silahları bırakıp savaşlara son vereceğim; babamın topraklarıyla yetineceğim. Bana yaptığınız iyilikleri unutmayacağım. Sizlere sesleniyorum: Kardeşimin zorbalığını cezalandırın; bana destek olun!

Ben artık bütün Hıristiyanlığın düşmanı değil, dostuyum, güvenilir bir konuğum."

Cem, tam da Rodosluların duymak istediği türden kurgulanmış sözlerini böyle tamamlar. Amacı bellidir: Dayanışma ve destek sağlamak. Fakat amacına ulaşması ise, istenci dışındadır. Tümüyle istenci dışında gelişen olaylar bunu kanıtlayacaktır.

Rodos Baş Şövalyesinin Yanıt Konuşması

Rodos baş şövalyesi, Cem'in konuşmasını şöyle yanıtlar. Konuşmayı kısaltarak aktarıyorum: *"Bilge sultan, bana ve Rodoslu şövalyelere ilişkin övücü sözleriniz, erdeminiz ve ölçülülüğünüzün göstergesidir.*

Hıristiyan oluşumuz sizi rahatsız etmesin. Rodos, bütün halklar ve uluslar için açık, özgür ve güvenceli bir sığınaktır. Senin halkının egemenleri de bunlar arasındadır; çünkü birlik ve barış içerisinde yaşamak varken, silahları ve düşmanlığı düşünmek soylu gönüllere yakışmaz.

Rodoslulara karşı bir savaşçı olan babanız, yaptıklarının kendi dininin saygınlığı ve değerliliği açısından yararlı ve iyi olduğunu düşünmüştür. O bizi, biz de onu düşman bildik. Ancak Tanrı da onu aşağıladı. Siz bize bir dost ve bir konuk olarak geldiniz. O nedenle, sizi barındırmamız, konuk etmemiz ve size sevgi göstermemiz gerekir.

Bütün gücümüzle sizi destekleyeceğiz. Sizin açınızdan ve Hıristiyanlık yönünden iyi ve yararlı olan şeyleri yetenek ve gücümüz ölçüsünde destekleyeceğiz.

Ayrıca, papa ve Hıristiyanlığın güçlü egemenleri de sizin nedenlerinizi biliyor ve sizin arkanızda olacaklar. Sizi yalnız bırakmayacağız; çünkü haklı nedenlerinizi anlıyoruz."

Baş şövalyenin sözleri ölçülü ve gerçekçi bir eleştiri olarak kurgulanmıştır veya söylediği gibi aktarılmıştır. Bu sözler, aynı zamanda en güçlü ve yakın düşmanı güçsüzleştirme olasılığı olarak değerlendirilen Cem'e her türlü desteğin verileceğine ilişkin güvence anlamındadır.

Ayrıca, baş şövalyenin sözleri duyumsatma içerir, Cem'in devinim alanının küçüklüğünün yanı sıra, Rodosluların istençlerinin belirleyici olacağını anlatır.

Rodosluların Öğüdü/Önerisi

Cem'in Rodos'a sığındığı günlerde kent meclisi hemen her gün düzenli toplanır. Rodoslular, papaya ve Hıristiyanlığın bütün önde gelen egemenlerine mektuplar ve haberciler gönderilmesini ve *"Tanrı'nın istediği oldu, Cem Sultan Rodos'a sığındı!"* iletisinin verilmesini gerekli görürler. Ayrıca, *"kovulmuş sultanın Büyük Üstat ve Rodoslu şövalyelerin koruması altında güneşin battığı yere, Batı'ya gitmesini"* önerirler.

Öneri gerçekleştirilir ve Cem'i taşıyan gemi 1 Eylül 1482 günü yola çıkar.

Rodos'un Tarihi'nde verilen bilgiye göre, Cem, Rodos'ta tam 38 gün kalmıştır.

Uzunçarşılı, Cem'in Rodos'ta beş hafta kadar kaldığını belirtir.[130] Arada üç günlük bir fark bulunmaktadır. Anılan otobiyografik-tarihsel yapıtın söz konusu olaya ilişkin içerdiği ayrıntılara bakılırsa, Wilhelm Caonersin'in belirttiği sürenin doğru olması daha büyük bir olasılık olarak görünmektedir.

Cem'in adadan ayrılmasından bir gün önce baş şövalye, Cem onuruna bir yemek verir. İlgili bölümde betimlendiğine göre, yemekte Cem, yazarın nitelemesiyle "barbar yabancı" Latinlerin gelenek ve göreneklerine ve kibarlıklarına hayran kalır. Aşçılar bütün yeteneklerini gösterir, sofrayı zenginleştirir.

Cem rahat bir tavırla sofraya kurulur; *"parmaklarıyla ve damağını şapırdatarak"* yer. Yemek sırasında *"etrafındakileri keskin bakışlarla süzer."*

Bu sırada yemekte geçerli görgü kurallarını bilen baş şövalyeye sezdirmeden bakar.

Müzik, özellikle İngiliz müzisyenler yemeği şenlendirir: *"Fakat bütün bunlara alışık olmayan barbar (yani, Cem) sevinç veya coşku göstermez."*

Bu sözler veya nitelemeler, tam bir Doğulu olan ve yapıtta da öyle betimlenen Cem'in Batılı eğlence kültüründen pek etkilenmediğini göstermektedir. Ancak kilisede bulunan bir Türk gelir ve *"garip, görülmemiş bir çalgı aletiyle vahşi melodili bir şarkı veya savaş müziği çalınca, Cem biraz doğrulur, sevinçle gülmeye başlar."*

Cem Sultan'ın Görenekleri, Alışkanlıkları ve Görünümü

Bir önceki bölümde yemek sırasında Cem'in davranışlarını betimleyen nitelemeler ve bu bölümde öykülenen görenekler, alışkanlıklar ve dış görünüm gibi yönler, imge oluşumunu çok etkin belirleyen olgulardır. O nedenle, söz konusu bölümleri ayrıntılı olarak aktarmayı gerekli görüyorum.

Yazar, yukarıdaki ara başlığı taşıyan bölümün başında Cem'i "yabancı" ve "barbar" olarak nitelendirir ve sözlerini şöyle sürdürür:

"Yabancı barbar sultanın görenekleri ve törelerinden söz etmek uygunsuz olmaz. Cem Sultan yirmi sekiz yaşında, iri yapılı, güçlü, sağlıklı ve iyi görünümlüdür. Uğradığı zulüm ve kötü yazgı nedeniyle gözleri kaymış, yaşlı, kaşları düşmüş, eğik burnu çökmüş, ağzı küçük ve dudakları kalındır!

Burnu kartal burnu gibi eğiktir. Teni kestane kahverengisi, bıyığı ince; boynu kalın, kulakları küçük, bedeni şişmandır. Şişmanlığı öne taşmış göbeği, arkaya çıkmış kıçından bellidir. Elleri, bacakları ve ayakları orantılı ve düzgündür. Şişmanlığı, sıçramasını, ata binmesini ve avlanmasını zorlaştırıyor. Gebe kadınlar gibi davranıyor.

Hoşuna gitmeyen bir şeyle karşılaşınca çabuk öfkeleniyor. Öfkesi, gözünden, yüzünden ve keskin sesiyle konuşmasından belli oluyor.

Konuşkan biri yanına geldiğinde kısa süre için içi açılıyor, gözleri parlıyor, gülüyor.

Övülmesinden pek hoşlanmıyor. Sevecen bir yürekle konuştuğunda, çok hoş, cesaretli ve coşkulu oluyor. Böyle durumlarda kısa, ölçülü, kesin ve soylu konuşuyor.

Kovulmuş ve sığınmış olmasına karşın, bir sultanın saygınlığı ve onuruna yakışır biçimde davranıyor.

Kocaman bir midesi var; çok yiyor, çabuk öğütüyor. Şarabı geri çeviriyor; sirkenin çeşitli baharatlarla şaraba dönüştürüldüğünü düşünüyor.

Bir sultana yakışmayacak ölçüde çok yiyor ve içiyor, sanki yiyecekleri çiğnemeden öylece yutuyor. Kızartmalara bayılıyor. Bolca kavun, karpuz, üzüm, armut, elma ve her türlü meyve yiyor. Ekmeği pek istemiyor. Başlıca içeceği, içine şeker katılmış su (şerbet – OBK).

Çok terliyor; teri alnından ve yanaklarından aşağı akıyor. Güzel giysiler giyinmeyi, temiz ve ılık suda yıkanmayı çok seviyor. Her gün kendini denize atıyor; çevredekilerden utanıp sıkılmadan yüzüyor.

Durup kendine bakana, keskin gözleriyle bakıyor. Sürekli düşünceli ve üzgün görünüyor.

Muhammet'in dininin kurallarını kesintisiz yerine getiriyor. Adamlarından biri şarap veya başka bir şey içtiğinde sert çıkışıyor.

Bir yerde sürekli kalamayacak denli devingen.

Uyumak veya dinlenmek istediği zaman evin her yanını köşe bucak arıyor. Açık havada uyumayı yeğliyor.

Türkçeyi pek güzel konuşuyor. Küçüklüğünden beri öğrendiği öğreti ve kuralları güzel betimliyor.

Babasının yapıp ettiklerinden övgüyle söz ediyor. Annesi Sırp kralının yüce soyundan gelme."

Aktardığım bu bölümden de görüleceği üzere, bir başka kişi veya ulusa ilişkin imge, salt o kişi veya ulus hakkındaki kurgular ve tasavvurlardan oluşmuyor. Dış görünüm, özellikle öznel imgeyi bütünleyen önemli öğe işlevi görür.

Bunların dışında, yaşamı biçimlendiriş, ilişki kuruş, sorun çözüş tarzları da, herhangi bir ulusa veya bireye ilişkin imgenin doğal parçacıklarıdır.

Yukarıdaki betimleme, imgenin dış görünüm ve bireysel özellikler gibi yönlerinin özetidir ve ortak bilince yerleşecek denli ayrıntılıdır.

Türk Padişahı Bayezit ile Rodoslular Arasında Yapılan Övgüye Değer Antlaşma

Türk kuşatmalarının Rodosluların, dolayısıyla Avrupalıların ortak belleklerinde ve bilinçlerinde derin izler bıraktığı kesindir. Bu bağlamda şu belirlemeler öne çıkmaktadır:

"İğrenç kokulu, acımasız, utanç verici Türkler, geçmişte ve şimdi Hıristiyanlığa büyük zararlar, yenilgiler, utançlar ve aşağılamalar yaşattılar. Bu acı ve aşağılamaları anlatmaya ne istekliyim, ne gücüm, ne de aklım buna yeter. Bu konuları benden daha iyi bilen ve yapacak yetenekte olan çok insan vardır. Benim amacım sadece Türkiye'nin (Turcky) şimdiki yöneticisi Bayezit'le karşılaşmayı, onunla yapılan antlaşmanın ve barışın iyi yönlerini ve nedenlerini kısaca anlatmaktır."

"Antlaşmanın Nedenleri" kapsamında Cem'i Rodoslulara sığınmaya zorlayan Bayezit'in eylemleri betimlenir ve Osmanoğullarından iki kardeşin birbirine düşmelerinin Hıristiyanlığın işine yaradığı vurgulanır.

Avrupa ülkelerinin içinde bulundukları durum ve sorunları öykülenir.

Bu kapsamda konuyu dolaysız ilgilendiren değerlendirme o dönemde Almanya'daki kent devletlerinin ve Alman ulusunun durumuna ilişkindir. İlgili bölümü alıntılıyorum:

"Kalabalıklığı ve çeşitliliği yönünden öbür ulusları geride bırakan görkemli Alman ulusu kendi egemenleriyle uğraşıyor; büyük ve geniş (Almanya'da) her kent kendi egemenlik alanını korumaya ve genişletmeye çalışıyor."

Burada Alman kültür tarihi açısından üç önemli olgunun altı çiziliyor:

Almanlar, nüfus olarak dönemin Avrupa'sının en kalabalık toplumunu oluşturmaktadır.

Alman egemenlerin kendi aralarında ve halk ile egemenler arasında sürekli çatışma ve çekişmeler vardır. Bu çatışmalar, Alman halkını ve Avrupa'yı güçsüz düşürmektedir.

Alman ülkesindeki her kent devleti veya devletçik, egemenlik alanını genişletmeye çalışmaktadır. Bu da yeni çatışmaları gündeme getirmektedir.

Almanya ve öbür Avrupa ülkelerinin iç koşulları ve dış ilişkileri üzerine anlatılanlar, Avrupa ülkelerinin iç sorunlarıyla uğraştıklarını, dış saldırılara karşı gerekli ve yeterli savaş gücünü toparlayamadıklarını ortaya koyuyor. Bu da Türklerin işini kolaylaştırmakta, onların Avrupa içlerine doğru ilerlemeleri için uygun ortam hazırlamaktadır.

Rodos'un Tarihi'nin yazarının şu saptaması, yukarıda vurguladığım konuyu doğruluyor: *"Hıristiyan halk (yazar, bütün Hıristiyanları belirtmek istiyor – OBK), kurtarıcısının ve Tanrı'nın aşağılanacağını, utanç verici duruma düşürüleceğini bilmelidir. Böyle olmasına karşın, Almanya asıl sorunu bir yana bırakıyor, kendi iç sorunları ve öz çıkarlarıyla uğraşıyor; bütün güçlerini gereksiz yere ve akılsızca bu konuya harcıyor.*

Böyle korkunç silahlar, böyle güçlü yürekler, bu olanaklar Girit ve İstanbul'u Hıristiyanların elinden alana değin Türklere karşı çevrilse!

Tanrı gönüllerimizi bağışlasa, Türklerin utanç verici kıyıcılığına karşı öcümüzü almamız ve Türkleri cezalandırmamız gerektiği konusunda bizi bilgilendirse!

O zaman Küçük Asya'da bulunan Rodos, düşmanın silah üstünlüğü ve gücünün korkunçluğuna karşın Türklere boyun eğmezdi!

Rodos kenti çok yıkım, sıkıntı ve korku yaşadı; kuşatıldı, baskı gördü, aşağılandı. Fakat Tanrı'nın yardımıyla Hıristiyanlığı savundu. Türklerin karanlık yüreklerine korku saldı. Türkler, salt zorbalık, yıkıcılık ve güçlerine güvendiler."

Her kurgusal metnin anlamı, kurulan bağlam ve güdülen erek doğrultusunda belirginleştirilir. Bu ilke, dil ve yazınbilimde artık genelgeçer kabul edilir.

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, her metnin oluşumunda belirleyici olan bu semantik ilke, *Rodos'un Tarihi* için de geçerlidir. Metinde oluşturulan bağlam ve güdülen erek, tüm Hıristiyan dünyasının birliğini sağlamaya yöneliktir. Bu yüzden, kapsayıcılık ve tekil durumları veya olguları çoğullaştırma, başvurulan başlıca yöntemdir.

Bununla birlikte, alıntıda somut olarak görüleceği üzere, tek tek bireylerin istem ve bilinci toplumsal eyleme dönüşemiyor; kitlesellik özelliği kazanamıyor. O nedenle, öznel istemler, bir sızlanma, yakınma olarak kalıyor.

Yazarın durumu da öyledir. Yazar-çevirmenin istemine karşın, Avrupa'daki ortam iç hesaplaşmayı özendiriyor, dış tehlikeye karşı ortak savunmayı zorlaştırıyor.

Böyle bir tutum, o dönemlerde Avrupa'nın özellikle savunma yeteneğini azaltmış olabilir. Fakat akılcı ve bilimsel düşünmeyi özendirdiği ve bunun sonucunda da aydınlanma isteğini ve eğilimini artırdığı kesindir.

Cem sorununu kendince çözmek isteyen Bayezit, Rodoslularla anlaşmak ister. Ancak Rodoslularca, *"kardeşi kendilerine sığınmış olan"* Türk padişahı Bayezit'in barış önerisinin, antlaşma yapma isteğinin nedenleri sorgulanır. Rodoslular, "barbar Türk padişahının" antlaşma önerisinin gerçek nedenini açığa vurmadığını ve gizli bir niyeti olduğundan kuşkulanırlar.

Tüccar görüntülü insanların "gizli emellerle" Rodos'a geldikleri, Rodosluları, Bayezit'in istediği barış konusunda yönlendirmeye çalıştıkları vurgulanır. Fakat "bilge ve uzak görüşlü" baş şövalye Pierre d'Aubusson, Türklerin "hilelerini" sezer ve padişahın, "Barış yapın!" telkinlerini görmezden gelir, zaman geçirir.

Bayezit, Sankiabzi adında etkin bir Rodoslu'dan barışın sağlanması konusunda aracılık etmesini ister. Baş şövalye, Sankiabzi'nin kişiliğine önem verir.

Barış girişimleri uzadıkça Bayezit'in öfkesi artar. Ahmet Paşa, Rodos baş şövalyesine Bayezit'in barışa ilişkin görüşlerini içeren bir mektup ulaştırır.

Türk Padişahının Ahmet Paşa'yla Baş Şövalyeye Barış Konusunda İlettiği Mektup

Kitapta anlatıldığına göre, söz konusu mektup şöyle başlar:

"İmparatorların imparatoru, yenilmez padişah Bayezit'in veziri, güçlü savaşçı ve Hıristiyanlığın şövalyesi Rodos'un bilge egemeni ve baş şövalyesi Pierre d'Aubusson'a selam ve iyi dileklerini sunar.

Pek iyi bildiğim soyluluğun, söz ve eylemlerinle hak ettiğin ünün, bu mektubu yazmama ve sana iletmeme neden oldu. Erdemleriniz ve gücünüz düşman bildiğimiz ve yakından tanımadığımız birine sevecen yaklaşacak ölçüde büyüktür.

Barışı sağlamak için birbiriyle savaşmaktan çekinmeyen yüce insanlar gibi, bence siz de Bayezit'le barışa evet demelisiniz!

Savaş gibi, barış da akıl ve bilgelik işidir. Barış da bir Tanrı vergisidir. İmparatorluklar, kentler ve haneler sürgit mutlu biçimde var olamaz. Bu ilkeden hareketle, bilinçli olarak özellikle bize komşu olan Doğu'nun ve Batı'nın bilge ve güçlü prenslikleri ve devletleriyle barış yapmak istiyoruz. Böyle, iyi ve övgüye değer tanrısal bir düşünceyi geri çevirmemeli ve küçümsememelisin.

Böyle bir öneriyi kabul etmen, bizce bilgelik örneği olarak görülecek ve övgüyle karşılanacaktır."

Önerinin kabulünü kolaylaştırmaya yönelik bu yumuşak yaklaşım ve biçem birden sertleşir. Öneri geri çevrildiği takdirde, baş şövalyenin ve Rodosluların sonunun kötü olacağı açıkça dile getirilir. Yazar-çevirmen, Bayezit'i şöyle konuşturur:

"Bu öneriyi yadsıyacak olursan, seni yargılayacağım. O zaman Tanrı'nın yardımı dışında hiçbir insanın yardımı, desteği ve gücü işine yaramayacaktır. O nedenle bilge prens, barış önerisini kabul et!

Ben padişahlar padişahı barışsever Bayezit, dilekte bulunan hiçbir kimseyi reddetmedim. Başından beri, bütün heyetleri ve elçileri iyi niyetle kabul ettim. Yüce erdemlerinden dolayı, sana dost olmak istiyorum. Kalın sağlıcakla!"

Bu uyarıcı ve tehdit edici sözler, baş şövalyeyi belirleyici biçimde etkilemez. Şu alıntı baş şövalyenin tutumunu veya tepkisini yansıtıyor: *"Baş şövalye bu tatlı sözlere kanmadı; barbar insanın hileli ve akıllı sözlerinin neyi amaçladığını büyük bir öngörüyle söyledi."*

Baş şövalye, Bayezit'in *"herkesçe bilinen akıldışılığını, kıyıcı zorbalığını"* sürdüreceği, gerçek amacını gizlemek için, "yumuşak ve insancıl" bir dille konuştuğu kanısındadır.

O nedenle, zaman kazanmak için, elçiler yollar, iki kardeş arasındaki uzlaşmazlığın nasıl sonuçlanacağını bekler ve paşaya aşağıdaki mektubu gönderir.

Rodos Baş Şövalyesinin Paşaya Gönderdiği Mektup

Baş şövalye açık duyumsatmaları içeren mektubunda şu konulara yer verir. Özetleyerek aktarıyorum: *"Barış öneren bilge mektubunuz elimize geçti. Barışı sağlamanın ve sürdürmenin zorluğunu biliyoruz.*

Herkes kendi yurduyla yetinse, altın gibi bir dünyada yaşardık.

Zorbaca soygunculuk ve egemen olma tutkusu, birçok ruhu bozmakta, başkalarının barış içinde yaşamasını zorlaştırmaktadır.

Barış herkesin yararınadır. O nedenle barış istiyoruz. Bizi başkaları ile karşılaştırmamalısınız!"

Kitapta yer verilen "Bayezit'in Baş Şövalyeye Yanıt Mektubu"nda anlatıldığına göre, *"büyüklerin büyüğü Asya ve Gretie'nin (Girit?) yenilmez padişahı Bayezit Han"* Rodos baş şövalyesine Litiam (Bodrum ve Marmaris yöresinin adı – OBK) valisini elçi olarak görevlendirir.

Baş şövalyeye, valinin söyleyeceklerine inanmasını ve güvenmesini salık verir.

"Rodos Heyetinin Barış İçin Asya'ya Gidişi" adı altında aktarılanlar uyarınca, *"Şövalye Quido Montarnaldus ve Leonhardus Pratus, Rodosluların şanına yakışır bir barış sağlamak üzere Asya'ya gönderilir. Rodosluların şanına yakışır bir barış önemlidir; çünkü Hıristiyanlık uğruna savaşmakta olanların, Türklerle onursuz bir antlaşmaya evet demeleri aşağılık ve utanç verici bir şey"* olarak değerlendirilir.

Elçiler, Cem'in Fransa'ya gitmek üzere Rodos'tan ayrıldığı gün, Küçük Asya'ya giderler. Kendilerini kabul eden "hilekâr ve sahtekâr" vali, Bayezit'in sadık adamlarındandır ve Rodosluların asıl niyetini öğrenmek için, elçileri soru yağmuruna tutar. Özellikle Cem Sultan'ın yazgısına ilişkin kararlarını öğrenmeye çabalar.

Elçiler, valinin oyununa gelmez, gizlerini açığa vurmazlar. Valiyle bir sonuca varamayacaklarını anlar ve İstanbul'a gidip, saraya ulaşmayı denerler.

Bu bölümde Asya imgesini kurgulamak ve kalıcılaştırmak için "hilekâr", "sinsi", "güvenilmez" gibi nitemler kullanılırken, Avrupa'yı

simgeleyen "akıllı", "uzak görüşlü", erdemli" ve güvenilir" gibi nitemlerin seçilmesi dikkat çekicidir.

"Rodoslu Elçilerin Üstlendikleri Görevi Türk'e Sunmaları" olarak adlandırılan bölümde verilen bilgilere göre, *"elçiler saraya ulaşır; Bayezit'i usulünce selamlar."* Hoşbeş ve hal hatırdan sonra asıl konu açılır. Yazar-çevirmen, gerisini ve genel durumu şöyle sergiler: *"Türkler, gelenekleri uyarınca, görüşmeleri paşaların ve divanın huzurunda çevirmen ve yorumcuların eşliğinde yaparlar."* Ahmet Paşa ve Missach (Mesih Paşa olmalı – OBK) başta olmak üzere, bir kurul, Rodoslu elçilerle *görüşür.*

"Rodos Heyeti Başkanı Guido'nun Büyük Türk'ün Divanında Yaptığı Konuşma" bölümünde söz konusu konuşma şöyle özetlenir: *"Barış, savaşın, dolayısıyla şövalyeliğin sonu demektir. O nedenle, çok saygın ve onurlu olmalıdır! Ayrıca, emeği ve alın teriyle prensleri, egemenleri ve onlara hizmet edenleri besleyen yoksul köylülerin durumu da gözetilmelidir."*

Osmanlı yönetiminin Rodoslularla barış yapma isteğinin başlıca kaynağı, Cem Sultan'ın Rodos'a sığınmış olmasıdır. Bu durum, her iki tarafça da bilinir. Nedeni ne olursa olsun, Bayezit'in komşularıyla barış istediği bir olgu olarak değerlendirilir ve şu kanı dile getirilir: *"Her iki taraf için de kabul edilebilir bir antlaşmaya ulaşmak için buradayız. Fakat görüyoruz ki, Ahmet Paşa barışla pek ilgili değildir!"*

Heyet, Rodos halkının bütün kesimlerini güvence altına almaya yönelik bir barışı amaçlar. Bu bağlamda saygın şövalyelerin dışında köylülerin de haklarının güvence altına alınmasından söz edilir.

Ahmet Paşa'nın Rodos Heyetine Söylediği Sözler

Yukarıdaki ara başlığı taşıyan bölümde öne sürüldüğüne göre, Ahmet Paşa şöyle konuşur: *"Küçük bir ülkeyi temsil eden sizlerin böyle büyük sözler etmesine ve yenilmez bir padişahın elçileri gibi davranmasına şaşıyoruz!*

Utkunuz da, yenilginiz de Türk'ün gücüne bağlıdır. Başkalarına gösterilmeyen hoşgörü, size gösterilmiş ve sizinle barış ve antlaşma için görüşülmüştür."

Yazar-çevirmen, Ahmet Paşa'nın sert ve açık sözlü tutumunun, Rodos heyetini sindirmeye yetmediği kanısındadır. Bu kanı şu sözlerde anlamını bulur: "Bu barbar insanın sanatı, hilesi ve asık suratı" ile Rodosluları korkutması olanaksızdır.

"Elçi Guido'nun Ahmet Paşa ve Heyet Üyelerine Yanıtı"nda anlatıldığına göre, Rodos heyeti başkanı olan elçi, Ahmet Paşa'ya "tehdit" ve "korkutma" gibi yöntemlerin başarılı olmayacağını duyumsatmalı bir biçimde dile getirir:

"Ahmet Paşa, sen bir Müslüman'sın ve Tanrı'nın her şeye kadir olduğuna inanırsın! Biz de buna inanırız. O nedenle, bizi aptallık ve zayıflıkla suçlaman gözümüzü korkutmaz!

Tanrı, utkuyu güçsüzlere, aşağılananlara kazandırır. Bu yüzden bize yakışmayan bir antlaşmayı kabul etmemiz söz konusu değildir."

Bu sırada Bizans veya Yunan kökenli soylu ve iyi yürekli Mesih Paşa söz alır. Yunan kökenli olması nedeniyle, Mesih Paşa, Hıristiyan göreneklerini ve ayrıntılarını yakından tanımaktadır. Rodoslulara sıcak yaklaşmak eğilimindedir.

Şu sözler onundur:

"Ben babamın yanında küçük bir çocukken, Rodoslu şövalyelerin geleneklerini ve düzenlerini öğrendim. Rodos'u kuşattığım sırada, onların onurlarını korumak için, bütün güçlerini ortaya koyduklarına tanık oldum. Bu nedenle, kökenlerine, inançlarına ve düzenlerine ters şeyleri yapmalarını isteme onlardan!

Onlar utanç verici ve aşağılık bir antlaşma yapmaktansa, kellelerini ortaya koymayı yeğlerler."

Mesih Paşa'ya atfedilen yukarıdaki anlayış ve tavır, Rodos'un tüm Avrupa için taşıdığı simgesel değeri bir kez daha ortaya koymaktadır.

Yukarıdaki sözleri izleyen "Türklerin Antlaşmasının, Padişahın Yemininin ve Sözünün Özellikleri" adlı bölümde aktarıldığına göre, çeşitli yönler, duyarlılıklar düşünülür; barışın her iki tarafın yararına olacağı görüşü ağır basar:

Rodoslularla barış yapmayı kabul eden Bayezit şiirsel bir anlatımla şöyle konuşturulur:

"Sen şövalye, kılıcını çekme!
Savaşa girmekten kaçın!
Ne karada, ne de suda silah kullan!
Arızalı gemilere iyi davran!
Tüccarlara güvenceli ticaret olanağı sağla!
Yol göster!
Savaşı tanrısal adalete göre değerlendir,
Yargıla, kararlaştır!
Sana sığınanları, kaçak uşakları geri ver!
Saint-Pierre Kilisesi sığınanlara açık olsun!
Ben Bayezit yaşadığım sürece barış olacaktır!"

Bayezit'in yukarıda yer alan bu barış sözü, senet olarak görülecek, Türkler 1522'de Rodos'u alınca bu sözler anımsatılacaktır. Böylece, Türkler, "sözüne güvenilmez; barışı bozan insanlar" olarak imgeselleştirilecektir.

"Bu Kitabın Yazarının Antlaşma ve Barışa İlişkin Övgüsü"nde yazar-çevirmen, *söz konusu barış ve antlaşmaya ilişkin şu gerçekçi değerlendirmeleri yapar:*

"Bu antlaşma ve barışla hak eşitliği temelinde utanç verici her türlü ilişki ve girişimler geçersizleştirilmiştir.

İnanç ve güçleri yönünden birbirinden çok farklı iki halk arasında böyle bir görkemli antlaşma hiç olmamıştır.

Tanrı'ya şükredelim ki, Cem Sultan Rodos'a sığınmıştır. Bu ve başka nedenler, Bayezit'i barışa zorlamıştır."

Rodoslularla yapılan antlaşma, Türkler ile Avrupalılar arasında yapılmış gibidir; çünkü Rodos, Avrupa'nın hem simgesi, hem de aynasıdır. Antlaşmanın önemini artıran bir başka etmense, dönemin en güçlü imparatorluğu olan Osmanlı İmparatorluğu'nun küçücük bir ada devleti Rodos'la antlaşma yapmış olmasıdır.

"Türk Elçilerin Sözcülerinin Rodoslu Elçilerle Konuşması"nda aktarıldığına göre, *Bayezit, Rodoslu elçileri, çevirmen ve yorumcu olduğu halde kabul eder ve kardeşi Cem'in sığınma olayını, nerede ve nasıl yaşadığını, sağlıklı olup olmadığını sorar. Padişah,* "Egemeninizle bir barış ettim; sözlerimi ağzımdan çıktığı gibi anlasın!" *diyerek toplantıyı bitirir.*

Bayezit, Rodoslu elçileri armağanlara boğar ve elçiler padişahın sözcüsü eşliğinde hoşnut olarak ülkelerine dönerler.

Türk Padişahının Rodos'un Baş Şövalyesine Mektubu

Bayezit mektubunda çok güvendiği birini gönderdiğini, elçi olarak gelen gönderdiği bu kişinin baş şövalyeyle baş başa görüşeceğini vurgular.

Padişahın gönderdiği elçisinin, Rodos baş şövalyesine iletisinden şöyle bir çıkarım yapılabilir: *İlişkiler, iki tarafın gerçekçi gereksinmelerine ve çıkar değerlendirmelerine dayanır. Düşünceler açık seçik aktarılır. Diplomatik kurallar fazlaca gözetilmez. Bu tutumu somut gösteren bir örnek:*

"Saygın baş şövalye, Cem Sultan'ın sana sığındığı ve harcamalarınızın pek o kadar fazla olmadığı da biliniyor. Bayezit, savaş nedenleri ortadan kalkıncaya veya geçersizleşinceye değin, senden onu koruman altında tutmanı ve doyurmanı beklemektedir.

Ayrıca, padişah kardeşinin bütün giderlerini karşılamaya hazırdır."

Baş şövalye, Hıristiyanların *"adi düşmanına"* karşı henüz güçlerini toplayamadıklarını bilmekte ve bu durumu iyi bir fırsat olarak değerlendirmektedir.

Bu nedenle, son derece gerçekçidir. Kitapta kullanılan anlatımla, "cehennem köpeklerinin" (Türklerin – OBK) Hıristiyanlığa yaptıkları kötülükleri ve zararları ödetme zamanı gelinceye değin beklenecektir!

"Rodos Baş Şövalyesinin Türk Padişahının Sözcüsüne Yanıtı" kapsamında aktarıldığına göre, *Rodoslular, akıl öğretme, öğretmenlik etme eğilimindedir. Davranışları ve sözleriyle etik kurallarını anımsatırlar. Türklerin* "görgüsüz ve çağcıl etik anlayışından yoksunluğunu" *duyumsatırlar. Bu tür duyumsatmalar sıkça yinelenir. İşte buna bir örnek daha:*

"Kötülüklere ve haksızlıklara uğramış soylu kişiye, basit ve aptal insanlar gibi davranarak öç alma isteği yakışmaz.

Rodos kenti özgürdür. Sıradan veya soylu bütün insanlara sığınma olanağı verir.

Cem Sultan'ın zalim, yıkıcı ve baskıcı imparatorlukta doğmuş olmasına aldırmaksızın, kendisine el uzattık, yüreğimizi açtık. Onun sefaletine ve kötü yazgısına acıdık; bütün giderlerini üstleniyoruz.

Bayezit, kovulmuş, sürülmüş ve sığınmış Cem'in yaban ellerde sefalet ve sıkıntı içinde yaşadığını ve baskı gördüğünü sanmasın!"

Cem Sultan'ın Giderleri Konusunda Yapılan Antlaşma

Baş şövalye yukarıda betimlediğim ve kendi açılarından sonuçlar elde edilmesini sağlayan yumuşak ama yararcı sözler söyler. İnsancıl ülküleri vurgulamasına karşın, Cem için yaptıkları harcamaları geri almak başlıca amaçlarından biridir.

Belirtildiğine göre, söz konusu amaca yönelik görüşmeler sonucu, Bayezit'in sözcüsü, Cem'in giderlerini karşılamak üzere, *"her yıl ağustos başında 45.000 altın"* ödemeyi yükümlenir. Bu koşulları yerinde bulan baş şövalye, olası yeni çekişme ve çatışmaları önlemek için, *"Cem Sultan'ı Rodos'ta tutacaklarını"* açıklar.

Anılan kitapta Hıristiyanların korkulu düşü, Rodos'la barışı pek istemeyen Ahmet Paşa'nın ölümü, ayrıntılı olarak öykülenir. Bayezit ile Ahmet Paşa arasında görüş ayrılığı olduğu öne sürülür. Bu konuları anlatan bir bölümü alıntılıyorum: *"Yüce Tanrı onun (Ahmet Paşa'nın – OBK) insanlık dışı tutumuna daha fazla göz yummadı ve Bayezit'in günahkâr ve kötü Ahmet Paşa'yı öldürmesine izin verdi."*

Ahmet Paşa'nın öldürülmesinin dünyasal nedeninin de altı çizilir. Şöyle ki: *"Padişah Bayezit'in geçerli bir gerekçesi vardı: Paşa, Rodos'la barışı istemiyor, padişahlık konusunda Cem'i, Bayezit'e yeğliyordu."*

Ahmet Paşa'nın öldürüldüğünü öne süren ve betimleyen bölüm önemlidir. Önemli oluşunun nedeni, burada oldukça duyumsatmalı bir biçemle Osmanlı yönetiminde egemenliği bir başına ele geçirmek için "kardeş öldürme" geleneğinin belirtilmesidir.

Bununla vurgulanmak istenen ve Türk imgesinin önemli bir yönünü oluşturan değerlendirme şöyle özetlenebilir: Rodos'a gönderilen elçinin Cem'in Fransa'ya gittiğini bildirmesi üzerine Bayezit pek sevinir ve görkemli şölenler verir. Şölende yenilir, bol miktarda "şa-

rap içilir." Şarap içen Bayezit, İslam'ın yasakladığı eylemleri işlemekten çekinmez. Bu sözlerden yapılabilecek olası çıkarım şudur: Bayezit, dinen yasak olmasına karşın şarap içmektedir. Bu yüzden, o, dine, dinsel kurallara uymayan, onları saymayan bir hükümdardır.

Yine betimlenen şölene dönelim. İlgili bölümde anlatıldığına göre, şölende Bayezit askerlere verilen ücretleri azaltacağını, kendisine bağlı olmayanları etkisizleştireceğini, içkinin de verdiği gevşeklikle sözlerine sınırlama koymaksızın anlatır.

Bunun üzerine, padişah, Ahmet Paşa'nın tepkisiyle karşılaşır. Bayezit'in *"oluru ve işareti üzerine, Ahmet Paşa'nın hemen arkasında oturan biri, paşayı hançerler."* Ahmet Paşa aldığı altı hançer yarası sonucu ölür. Masaya yığılır kalır. Kitapta vurgulandığına göre, olayı yaşayanlardan *"hiçbiri acıma duygusunu, hoşnutsuzluğunu dile getirmez."*

Yine aktarıldığına göre, Bayezit ayılınca, *"Ahmet Paşa'nın çok sayıda yandaşı, savaşçısı ve hizmetlisini, isyan ettikleri"* savıyla öldürtür.

Ahmet Paşa'nın ölüsünün boynuna urgan bağlatır, sağa sola sürükletir.

Yaydırdığı söylentilerle *"şarap içmiş, uykuda boğularak öldürülmüş!"* izlenimi yaratmak ister.

Yazar-çevirmen, bütün bunları anlatmasına karşın, öldürme olayına ilişkin ayrıntıların tam bilinmediğini de vurgular. *"Çünkü,"* diye ekler, *"Türkler kendi egemenlerinin kötü eylemlerini dışa vurmaktan kaçınırlar."*

Türklerin bu özelliği daha önce incelediğim kaynaklarda da belirtiliyor. Bu yüzden, şu soru ortaya çıkıyor: Acaba o dönemlerde gerçekten Türkler böyle mi davranırlardı?

Yazar-çevirmen kendince bu eğilimi ve Türk tarihinin bir başka yüzünü şöyle açıklar: *"Hiç kimse bir başkasının kendisine karşı nasıl davranacağını tam bilemiyor; herkes birbirini kıskanıyor, birbirine kin duyuyor; her kişi tek başına belirleyici, tek egemen olmak istiyor."*

Öne sürüldüğüne göre, Bayezit, epey zengin olan Ahmet Paşa'nın bütün mal varlığına da el koyar.

Yazar-çevirmen, Rodos'un utkularından övünç duyar, coşar. Övüncünü ve coşkusunu şu belirlemelerde somutlaştırır: *"Rodos, övünebilirsin! Tarihinde hiçbir zaman bu denli ünlü ve saygın olmadın. Gerçekten övünebilirsin; çünkü sen acımasız zorba Mithridates'ten daha güçlü Türk Mehmet'in (Fatih Sultan Mehmet – OBK) acımasız silahlarına karşı direndin, onu püskürttün. Mehmet'i perişan ettin; üzüntüsüne dayanamadı zavallı ve iğrenç ruhunu birkaç ay içinde teslim etti."*

Yazar, övgüsünü abartarak sürdürür. Şimdi de Fatih'in oğullarının Rodoslulara yalvardığını, *"gururlu, yönetmeye yetenekli, burnu büyük, güçlü ve hırslı Türk soyunun Rodos'a büyük miktarda altın vermek zorunda kaldığını"* vurgular.

Rodos yücedir; çünkü *"onun uğruna ünlü ve saygın paşalar öldürülmektedir."* Rodos yücedir; çünkü *"orada çeşitli gelenekleri, görenekleri olan halklar birlikte yaşamaktadır."*

Yukarıdaki övgüler aslında Rodos adına Avrupa'ya yapılmış sayılabilir; çünkü Rodos, aktarımlardan da görüleceği üzere, çeşitli Hıristiyan Avrupalı halklardan oluşmaktadır. Ayrıca, belirtmek gerekir ki, bu kapsamda çeşitlilik ve birlikte yaşama kültürü veya çeşitlilik içinde birlik o zamanlarda bile önemli bir erdem olarak öne çıkarılmaktadır. Ne yazık ki, Avrupa'da veya Türkiye'de bugün kültürel çeşitlilik, bir değer olarak görülmemektedir.

Sultan'ın Galya'ya/Fransa'ya Gönderilmesi ve Orada Tutulması

Bu bölümde anlatılanlara bakıldığında, Rodos kuşatmaları sırasında ve sonrasında Rodosluların ve onlar üzerinden çoğu Avrupalı'nın ortak belleğine veya bilincine yerleşen Türk imgesinin "kötülüklerin, acımasızlığın, insanlık dışılığın, kıyıcılığın ve yıkıcılığın en büyüğü ve görülmemişi" gibi nitemlerden oluştuğu anlaşılmaktadır.

Yazar veya çevirmenin Türk padişahları ve Türkleri anlatılırken, onları kötüleyecek nitelemeler konusunda zorluk çektiği görülüyor. Bu bağlamda "bunca kötü ve soysuz" olarak görülen Türklerin önemli zaferler kazanmasının nedenleri aranır ve şu saptamalar yapılır: *"Bu konuyu onların bilgisizliği ve tembelliğiyle açıklayamayız. Be-*

nim düşünceme göre bu başarıların nedeni, Muhammet'e bağlılık ve itaat, bunun dışında Türklerin ölümden bile çekinmeksizin egemenlerini desteklemeleri, bütün güçleriyle onun arzularını gerçekleştirmeye çalışmalarıdır. Hiç kimsenin, onunla çatışmaması, yönetim erkini paylaşmak istememesidir. Zaten böyle bir tutum içerisinde olan ya öldürülüyor veya boğduruluyor. Hiç kimse egemene başkaldıramıyor, bu anlaşılmamış yönetim biçiminin ve gücün kaynağı budur."

Türklerin gücünün asıl olarak birlik içinde olmalarından ve egemenlerine koşulsuz itaatlerinden kaynaklandığı vurgusu, Avrupalılara bir uyarıdır. Onlara, "Başarılı olmak için, sizler de gücünüzü birleştirin!" denilmektedir.

Yan vurgu olarak dile getirilen, "İster baba, ister oğul veya kardeş, her kim ki erki paylaşmaya kalkışır, acımasızca öldürülür!" sözü, sürekli olarak ve her fırsatta Türklerin ne denli acımasız olduğu düşüncesini canlı tutmaya yöneliktir.

Bu bölümde konuya ilişkin yapılan çıkarımlar genişletilir: *"Bu yüzdendir ki, onların egemenleri imparatorluğunu büyütüyor, genişletiyor. Müslümanlar içerisinde Türk veya Osmanlı soyu en saygın olanıdır ve onlar Hıristiyanlar için korku, acı ve sıkıntı demektir.*

Asya'dan gelip, Küçük Asya'ya yerleştiler. Konstantinopolis'i alıp Avrupa'ya doğru yayılmaya başladılar. Komşuları için tehlikeli oldular. Onları baskı altına aldılar; fakat yine Tanrı gerçek savaşçılarını, şövalyelerini Türk'ün boyunduruğundan, zulüm ve gazabından korudu, Rodos'tan kovulmak zavallı canavar (Fatih Sultan Mehmet – OBK) için utanç ve aşağılama idi ve acınacak ruhu çıkana değin, Rodos onun içinde bir ukde olarak kaldı."

Yazar-çevirmen savlarını şöyle sürdürür: Küçücük Rodos *"iğrenç Türkleri kovabilmiştir. Bu, Türklerin ne denli zavallı, içi boş, bitkin ve güçsüz"* olduğunun kanıtıdır.

Rodosluların kazandığı bu utkular, umudu kırılmış Hıristiyanlara yeniden istek ve umut vermiştir. Hıristiyanlar, güçlerini birleştirmeli ve bu *"iğrenç canavara"* karşı direnmelidir.

Yine *Rodos'un Tarihi*'nin bu bölümündeki anlatımla, *"bu canavara karşı Asya ve Avrupa'daki başkaldırılar, iki kardeş arasındaki uzlaşmazlık ve direniş, Avrupa'yı Türk boyunduruğundan kurtarmak için uygun ortam hazırlamaktadır."*

Türklerin "boyunduruğundan ve zulmünden kurtulmak isteyenler", Rodos'a sığınan Cem Sultan'a destek olmalıdır! Çünkü *"Batı'daki güç, bireysel ve kümesel yarar yerine, Hıristiyanlığın ortak yararı"* temel alınarak yeniden toparlanabilir. Fakat ne yazık ki, Avrupa veya Batı, yazar-çevirmenin nitelemesiyle, *"tembeldir, yavaştır ve uyuşuktur!"*

Görüleceği üzere, Batı, propagandist bir dille Hıristiyanlıkla tümüyle özdeşleştirilmekte, Hıristiyan dünyası, "ortak yarar" etrafında birleştirilmek istenmektedir. Söz konusu "ortak yarar" ise, Türklere karşı birlikte direnç göstermek ve savaşmak olarak belirlenmektedir.

Avrupalı toplulukların ataları, yazara veya çevirmene göre, daha önemsiz durumlarda bile Türklere karşı çok büyük direnç göstermiş, *"Hıristiyanlığın düşmanı bu barbarlara karşı büyük utkular"* kazanmışlardır. Onların başarılarının başlıca kaynağı inançlarının yoğun ve sağlam oluşudur.

Yazar-çevirmen, dönemin baskın eğilimi ve bilinç düzeyine uygun olarak ve saltlaştırıcı bir anlatımla, din motifiyle olayları ve ilişkileri değerlendirme eğilimindedir. Ona göre, Türk iki kardeşin (Cem ile Bayezit) arasındaki anlaşmazlık, Cem'in, babasının asıl düşmanlarından yardım ve destek dilemesi, *"Tanrı'nın Hıristiyanlara bir işaretidir. Tanrı, Hıristiyanların güçlerini birleştirmesini ve yurtlarını Türklerin boyunduruk ve yıkımlarından kurtarmalarını beklemektedir."*

Aktarıldığı kadarıyla, Rodos baş şövalyesi, bazı tehlikeleri göze alarak Cem'i Batı'ya göndermektedir. Batı, bir başka deyişle Avrupa, baş şövalyeyi yalnız bırakmamalıdır.

Osmanlı Devleti'ni yönetenler arasındaki anlaşmazlık küçümsenmemelidir. Unutulmamalıdır ki, Roma'nın, Bizans'ın, Atina'nın yıkılışının başlıca nedeni, iç anlaşmazlıklardır.

Kutsal kitaplar ve İsa şu gerçeği vurgular: *"Kendi içinde bölünen imparatorluklar yıkılır, yok olur!"*

İtalya'yı almayı hedefleyen Ahmet Paşa'nın öldürülmesi, iç anlaşmazlığın kanıtı olarak değerlendirilmelidir.

Baskı ve tehditle orduyu kendisine bağlayan, "Avrupa ve Asya'da korkuya yol açan" Bayezit, kardeşi Cem Sultan'dan dolayı tedirgin

olmakta, Cem'i gözaltında tutsun diye Rodoslulara her yıl 45.000 altın vergi vermekten kaçınmamaktadır. Bu sözleri şu belirleme izler: *"Tanrım, sen ne büyüksün ki, zalim eski zorbanın (Fatih Sultan Mehmet'in – OBK) güçlü, zengin, mağrur oğlunu Rodoslulara haraç verir duruma düşürdün!"*

Anılan kitaptan anlaşıldığı kadarıyla, yazar-çevirmenin olaylardan duyduğu erinç büyüktür. Öyle ki, neredeyse olayların gerçek oluşuna inanamaz. Şu sözler şaşkınlık ve erinç belirtisi değil midir? *"Tadına doyulmaz bir sığınma, görkemli bir sefalet ve sürgün! Latinlere, İtalya'da yaşayanlara büyük bir yarar, barış ve saygınlık getirmiştir."*

Duyumsanan erinç ve gönül ferahlığı, ileriye dönük ciddi düşüncelere dönüşür ve yazar-çevirmen, Cem olayını, *"Konstantinopolis'i ve Yunanistan'ı geri almak için önemli bir olanak"* olarak değerlendirir. Böyle büyük bir ereğe ulaşmak için, üç şey gereklidir: *"İyi niyet, kuvvet ve bilgelik!"*

Bu üç özelliğin veya niteliğin bir arada olması, "bu yabancı barbar ulusu" yenmeye, boyunduruk altına almaya yetecektir.

Bunlar, Türkiye'ye sınır yerlerde oturanların ve Türklerin özelliklerini ve alışkanlıklarını tanıyanların çok iyi bildiği şeylerdir.

Yazar-çevirmen, Türklerden daha kötü ve bilgisiz Hıristiyanlardan yakınır. Bu tür insanlar, *"para yüzünden Türklerle işbirliği yapan, her şeyi tersyüz eden, Cem'i zehirleyerek öldürmek isteyen, Cem'i öldürmekle Hıristiyanlığa ne büyük zarar vereceklerinin, örneğin, Türk'ün silahını ve gücünü Avrupa'ya yönelteceğinin ayrımına varamayanlardır."*

Cahil Hıristiyanlara yönelik eleştiri daha da sertleştirilir: *"Şeytan ruhlu düşmandan kaynaklanan bu tutum, Hıristiyanlık için müthiş bir kötülüktür. Ne var ki, bu kötü emellere alet olan Hıristiyanlar, bu kızgın köpeğin (Bayezit'in – OBK) ilkin kendilerini yurtlarından kovacağını düşünmekten bile âcizdirler."* Bu bağlamda Doğu'dan gelen ilk tehlike dalgası olarak değerlendirilen ve Türklerle ilişkilendirilen Hunlarla ilgili şu uyarı yapılır:

"En berbat yabancı barbarlar olan Hunların, Latin adına ve Hıristiyan inancına getirdiği yıkımlarını bir düşünebilsek!

Hunların yıkımlarını olanaklı kılan, o dönemin egemenlerinin aymazlığı, çıkar düşkünlüğü ve uyuşukluğudur. Tarih öğrenebilsek, belleklerimizi yenileyebilsek, ne güçlü olurduk!"

Yazar-çevirmen, Hıristiyanlara veya Avrupa'ya yönelik eleştirilerini kendince en temiz duygularla yapar, ne var ki, *"en iyi niyetle söylediği sözler bile kötüye yorumlanmaktadır."*

Demek ki, özeleştiri henüz Hıristiyanlar arasında da hoşgörüyle karşılanmaz; hoşgörü ve uzak görü, düşünsel birikim işidir. Birikim ise Hıristiyan topluluklarda da yeterli düzeyde değildir.

Yazar-çevirmen anlatımını sürdürür: Düşmanın yıkıcı ve bozguncu amaçlarını bilen, uzağı gören, bilge baş şövalye, *"Cem'in en iyi şekilde Galya'da ve Fransa'da korunabileceğini söylemektedir."*

Bu tutumuyla atalarının geleneğini izler. Hıristiyan Avrupa'da önemli konukları dinsel önderlerin yaşadığı "güvenceli" yere göndermek bir gelenektir.

Öneri görüşülür ve Cem'in bir grup şövalye eşliğinde Fransa'nın güçlü kralına gönderilmesi kararlaştırılır. Fakat kötü bir gelişme olur, Cem, Fransa'ya istenmez. Ayrıca, Hıristiyan olmayan halklar ve *"Müslümanları ve Musevileri ülke dışı eden Fransa imparatorluk yönetimi, Cem'in gelmesine karşıdır."*

Kitapta öne sürüldüğüne göre, Fransa yönetiminin Cem'in Fransa'ya getirilmesine karşı oluşunun nedeni, Cem'in bu ülkeye gönderilmesini gerekli kılan olguların ve gerekçelerin iyi anlatılmamış olmasıdır. *"Yoksa Rodos'u koruyan kollayan böyle lekesiz bir imparatorluğu, böyle kötü niyetli ve aptalca eylemlerle kim zehirlemek ister?"*

Ayrıca, Cem Fransa'da belli bir süre, Hıristiyanlar akıllı bir çözüm bulana değin kalacaktır. Bunun yanı sıra, *"tam ve her türlü kirden arınmış erkekler olan Fransızlar ile Cem'in pek ortak yönleri de yoktur."*

Bütün bunların dışında, Cem, çok az sayıda hizmetçisiyle birlikte bir kalenin surları içerisinde Rodoslu şövalyelerin koruması altında tutulacağı için, çevredeki Fransızlarla da pek ilişkisi olmayacaktır.

Fransızların Cem'i istememesi, onu Bayezit'in buyruğu üzerine çeşitli yöntemlerle ortadan kaldırmak için fırsat kollayanların işine yarayacaktır.

Halbuki Cem, "umuttur." Fransa, Cem'i kabul etmelidir. Bu nedenle, "Yüce Fransa onu kabul et!" çağrısı sürekli yinelenir. *"Yoksa aç kurtlar bu genç sultanı parçalayacak, yutacaktır!"* uyarısında bulunulur.

Eğer Bayezit, Cem sorununu çözerse, *"boynuzlarını ilkin Rodos'a vuracak, öç alacaktır, İtalya ve Macaristan'a saldıracaktır! Azgınlığı, zorbalığı ve yıkıcılığı artacaktır!"*

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere, Cem, her bakımdan "araçsallaştırmaya" elverişli bir sığınmacıdır. Böyle bir sığınmacı, ancak Avrupa'da canlı olarak tutulduğu sürece Osmanlı yönetiminden kaynaklanan tehdit ve tehlike azaltılabilir.

Yazar-çevirmen uyarısının etkisini yükseltmek için, bütün bunların dışında *"kentlerin yerle bir edileceğini, Hıristiyanlığın aşağılanacağını, kutsal yerler ve Tanrı'nın evlerinin kirletileceğini, genç kızların ırzına geçileceğini"* de özellikle anımsatır.

O nedenle ülkesini her türlü pislikten uzak tutan Fransa'nın yüce ve bilge kralı, Cem'in Fransa'ya gelmesini yasaklayan buyruğu geçici süre için geçersiz saymalı; Hıristiyanlığı umarsız bırakmamalıdır.

Eğer kral bunu yapmazsa, *"kadınların ahlakı görülmemiş ölçüde bozulacak, genelevlerin sayısı çoğalacak, her şey bozulacak, kirlenecektir."* Öte yandan, bir kadının bile erdemini korumak uğruna savaşmak, Hıristiyanlıkta görenektir.

Ortak yararı korumak için, küçük bir uygunsuzluğa göz yumulması olağandır. Zaten Cem Sultan, "Rodos'a zarar versin, kötülük etsin" diye kabul edilmemiştir. Osmanlı/Türk topraklarında yaşayan Hıristiyanlar özgürlüğüne kavuşsun diye kabul edilmiştir.

Fransız kralı, Cem için Rodoslulara verilen yıllık haraçtan da pek bir şey almamaktadır. Türkler *"zengindir ve zor durumu düşünmez, gereksiz yere çok yer ve masraf ederler, pahalı ev eşyaları kullanırlar."* Cem'e yapılan harcamalara bir de Cem'in korumaları için ve Türkiye'ye gidip gelen elçilerin yapılan giderleri eklenince, miktar iyice artmaktadır.

Bu denli büyük giderlere karşın Rodosluların Cem'i tutmasının ve korumasının nedeni, bütün Hıristiyanlığın yararını ve esenliğini düşünmeleridir.

Yazar veya çevirmen bu bağlamda *Rodos'un Tarihi*'nin Hıristiyan okuyucusuna seslenir: *"Sen büyük kavrama yeteneğinle bu küçük kitapçıktan çok şey anlayacak, Cem'e konan yasağın kaldırılması veya gözden geçirilmesi ve kabulünün olanaklı kılınmasının gerekli olduğunu değerlendireceksin!"*

Yazarın yargısı kesindir: *"Benim aklım bu eylemin önemini göz önünde tutarak karar verilmesi gerektiğini söylüyor. Bunu duyanlar veya kavrayanlar çok yaşasın!"*

Bu yargının verildiği yer Rodos, yıl ise 1483 olarak kitapta belirtilir.

O dönemlerde Rodos ve Avrupa'da her şey öncelikle dinle açıklandığı için, kitapta kutsal sayılan konulara da yer verilir. *"Johannes'in Kutsal Sağ Elinin Türkiye'den Rodos'a Getirilişi" ara başlığı bu yaklaşımı açıklayan bir örnek olarak gösterilebilir.*

Yazar, bu bağlamda kutsal görevleri yerine getirmenin önceliğini ve İsa'nın öncüsü Johannes'in "Kutsal Sağ Eli" nin İstanbul'dan Rodos'a getirilişinin tarihçesini anlatır. Söz konusu "Kutsal Sağ El"in Antakya'dan İstanbul'a getiriliş sürecini de öyküler.

"Kutsal Sağ El"in ve İstanbul'un Türklerin Padişahı Olan Muhammet'in (Fatih Sultan Mehmet'in) Eline Geçişi

Bu bölümde de ağırlıklı olarak Türkler konulaştırılır. O nedenle, önemli olabilecek hususları özetleyerek aktarmak yararlı olabilir: Türk padişahı Mehmet, *"kentin büyük zenginliğini, hazinesini, değerli eşyaları, görkemli evleri ve kiliseleri"* bildiği için, büyük ordu kurmuş ve İstanbul'u almıştır.

Yazar, yer yer Türkler yönünden övgü olarak yorumlanabilecek değerlendirmeler de yapar. Şu alıntı bu dolaysız övgünün göstergesi olabilir: *"Padişah, Bizans Sarayı'ndaki eşyalara, süslemelere, kutsal kalıntılara dokunulmaması, saklanması, askerlerin almamaları ve yağmacılık yapmamaları konusunda buyruk çıkardı."*

Kitapta anlatıldığına göre, Fatih, tanrısal adalete uygun olan bu tutumundan ötürü kenti alabilmiştir.

Sözcüğün tam anlamıyla fetheden anlamında Fatih'e; sarayın hazinesi, zenginlikleri, süslemeler, kutsal kalıntılar ve diğer değerli taş-

lar teslim edilir. Fatih ayrıca *"Hıristiyanlık açısından kutsal sayılan nesnelerin teslim edilmesini, etmeyenlerin Hıristiyan veya Türk olduklarına bakılmaksızın cezalandırılacağını da buyurur."* Bu buyruk sonucudur ki, söz konusu "Kutsal Sağ El" teslim edilmiş ve koruma altına alınmıştır.

İstanbul'un alınışıyla Türklerin eline geçen öbür kutsal nesneler sıralanır ve Fatih'e övgü sayılabilecek şu saptamaya yer verilir: *"Şu gerçeği saygıyla anmak gerekir. Fatih her şeyi belirleyen Tanrı'ya saygı olsun diye, Kutsal Sağ El'i, İsa'nın acılarının kalıntıları ve öbür çok sayıda değerli nesneyi sandıklara ve çuvallara koydurttu; mühürletti ve sarayın hazinesinde saklattı. Büyük paralar karşılığı o nesneleri elde etmek isteyen Hıristiyanların sayısı hiç de az değildi. Fakat o kötü niyetli zalim, o kutsal nesnelere paradan daha fazla değer verdi."*

Bu tutumuyla Fatih, yazarın kanısı böyle, birçok insanın gönlünü kazanmayı amaçlamıştır. Daha sonra zulmünü artırmış, başka ülkeleri ve insanları boyunduruğu altına almış, onları haraca bağlamıştır.

Hemen birkaç tümce sonra şu belirleme yapılır: *"O kutsal nesneler (veya emanetler) en iyi biçimde saklandı ve korundu."*

Yazar, bu kutsal nesnelerin/emanetlerin saklanmasında padişahın Yunan kökenli ve Hıristiyanlıktan tamamen dönmemiş karısının büyük payı olduğunu savlar. Böylece, bütün övgüsüne karşın, bir Türk'ün başka dinlerin kutsallarına saygı duyup, onları koruma altına alma duyarlılığı göstermeyeceğini duyumsatır.

Fatih Sultan Mehmet'in Rodos'u üç kez kuşatmasına, Rodoslulara büyük acılar, sıkıntılar ve yıkımlar yaşatmasına karşın, adayı alamamış olmasından dolayı duyduğu utancın, ölümünde etken olduğunu öne sürer ve şöyle bir söylence anlatır: *"Zorba ve kıyıcı (Fatih Sultan Mehmet – OBK) Rodos'a sefer edecektir. Karşısına insan kılığında, beyaz giysili, elinde ateş gibi yanan bir kılıç olan, korkunç suratlı, öfkeli çığlıklar atan bir yaratık çıkar. Zalim Türk'e şunları söyler: 'Utançlı insan, seni bu kılıçla geberteceğim!' Bunu duyan zalim, öyle korkar ki, algılama yetisini yitirir ve iğrenç ruhu çıkar.*

Bu zalimin ölümünden sonra yönetimi ele geçiren Bayezit, kardeşi Cem'i kovdu, imparatorluğun bütün zenginliklerine el koydu.

Gerisini oldukça geniş öyküledim. Bu kadarı yeter!" der ve bölümü bitirir.

Anlatıldığına göre, Bayezit, Rodos baş şövalyesinin suyuna gider ve Rodosluları hoşnut etmek üzere, "Kutsal El"i verir. Vermesinde Rodos egemenlerinin değer ölçülerini ve anlayışını bilen Hıristiyan dönmelerin etkisi olur. Dönmeler, "zorba" padişaha *"baş şövalyenin güven ve desteğini kazanmak için, Rodoslularca kutsal bilinen 'Kutsal Sağ El'i vermesini"* öğütlemiştir.

Bayezit, burada uzunca öykülenen "Kutsal Sağ El"i Rodos'a götüren elçisine bir de mektup verir. *"Bayezit'in Rodos Baş Şövalyesine Mektubu"nun içeriği şöyle aktarılır:*

"Ben, Bayezit, Asya'nın padişahı, imparatorların imparatoru, gönlünüzün ve ruhunuzun yüceliği, yetkinliği ve sana karşı iyi niyetimizin kanıtı olarak ve senin utkuların ve cesaretine duyduğumuz saygı gereği, babamın imparatorlar kentini alması üzerine hazinesine kattığı çok değer verdiğin patronunun 'Sağ El'ini güvendiğim elçimle gönderiyorum. Bu nesne/emanet karşılığında önerilen ancak geri çevirdiğim paranın büyük miktarlarda olduğunu unutma!"

Bayezit, hem dinsel hoşgörü, hem de Rodos lehine parasal özveride bulunduğunu açıkça dile getirir. *Bayezit'in elçisi kendisine verilen buyruğu yerine getirir, "Kutsal Sağ El"i baş şövalyeye sunar ve ekler: Padişahın,* Müslümanlarca da peygamber olarak görülen İsa'nın öncüsünün "Sağ El"ini göndermesi, baş şövalyeye gösterdiği yakınlık ve saygının göstergesi olarak anlaşılmalıdır.

Kitapta söylenilen sözler ve anlayışlı yorumlar en katı kuralların geçerli olduğu dinler arasında bile yoğun bir etkileşimin gerçekleştiğini belgelemektedir.

Baş şövalye yanıt konuşmasında "Kutsal El"in kendilerine verilişini somut bir iyi niyet ve dostluk kanıtı olarak gördüklerini belirtir. Övgüye değer bu davranışın, Rodos ve Avrupa'da yol açtığı yankıdan söz eder.

Türk'ün (Bayezit'in) Rodos'a Saldırmak İçin Orduyu Toplayışı

Bu bölümde aktarıldığına göre, Türk veya Bayezit 1484 Mayıs'ında Rodos'a saldırmak için büyük bir orduyu donatma hazırlığına

girişir. "İnançlı Hıristiyanlar", "bilge ve uzak görüşlü" baş şövalyeyi bu girişim konusunda bilgilendirir.

Baş şövalye, Türk padişahına elçiler gönderir, söz konusu hazırlıklarına son vermesini, yoksa kardeşi (Cem) konusunda yapılan antlaşmanın geçerliliğini yitireceğini ve böylece "sözünü tutmayan kişinin" Bayezit olacağını belirtir.

Bu iletiyi alan "zalim" (Bayezit) uzun süre suskun kalır; sonra kahkahalarla gülmeye başlar ve elçiye gelişinin nedenini kimseye söylememesini tembihler. Rodos elçisine baş şövalyeye verilmek üzere bir mektup verir.

Bayezit, mektupta sefer girişimi için çok büyük paralar harcandığını ve vazgeçmenin büyük bir özveri olduğunu, salt baş şövalyeye karşı verilen sözü tutmak için bu girişimden vazgeçildiğini, Rodosluların bunun önemini anlamalarını ve bu davranışı takdir etmelerini beklediğini dile getirir.

Burada sözü edilen sefer hazırlıklarının bütün Avrupa'yı endişelendirdiği görülüyor. Bu endişe sonucudur ki, büyüklü küçüklü birçok Avrupa ülkesinin egemenleri veya yöneticileri, baş şövalyeye başvurarak, Türklerle anlaşma yapma konusunda kendilerine arabuluculuk yapmasını isterler. *"Zalim ve zorba Türk padişahını yatıştırmak için, kardeşi Cem'in teslim edilmesinin olanaklı ve uygun olup olmayacağı"* sorusunu tartışmaya açarlar.

Yukarıdaki alıntıda yer alan "sözünde durma" veya "sözüne güvenme" gibi nitemler, Asya-Avrupa karşılaştırması veya karşıtlaştırmasında önemlidir. Tahmin edilebileceği gibi, Asyalılar sözüne güvenilmez, şövalye geleneğinden gelen Avrupalılar ise her koşul altında sözünde duran güvenilir insanlar olarak nitelendirilir.

Rodos'un Tarihi'nin yazarı yukarıdaki gelişmeleri sıraladıktan sonra, Rodos'a yaptıkları için Tanrı'ya dua eder ve Türklere övgü sayılabilecek şu belirlemeyi yapar: *"Kim şimdilerde böyle olağanüstü şeyler yaşadı, duydu veya okudu: Müslüman, güçlü, akıllı, zengin bütün dünyayı korkuya salan lanet olası Türk soyu, Rodos baş şövalyesinin dileği ve uyansı üzerine, Hıristiyanları yenmeye yönelik hazırlıklarına son veriyor ve utkularının küçümsenmesine katlanıyor; yapılan büyük masraflara aldırmıyor. Böyle kocaman bir impa-*

ratorluğu, küçücük ve gücü sınırlı bir ülkeye karşı böyle davranmaya iten neden nedir? Bütün öbür Hıristiyanları hor gören Türk'ün, baş şövalyeye çocuğun babaya gösterdiği saygı ve itaati göstermesi niçin?"

Yazar bir başka olguyu dile getirmek zorunluluğunu da duyumsar: Papa ve Avrupa'nın başka büyük kralları baş şövalyenin dileklerine olumlu bakarlar; çünkü baş şövalye, Bayezit'le ilişkilerinde etken olabilir!

Anılan yapıtın çoğu yerinde olduğu gibi, yukarıdaki sözleri izleyen satırlarda da aynı durum söz konusudur. Türkler "vahşi zorba", "Neron'dan daha zalim", "Cresus'tan daha zengin", "sınır tanımaz kıyıcılar" olarak nitelendirilir. Oryantalist söylemin de temel dayanakları olan bu nitelemelerin Türk imgesine etkisi salt olumsuz olamaz. Çok yönlü bir etki söz konusudur. Bilinen bir kuraldır: Olumsuz değerlendirmenin aşırılaşması, olumlu yargıya ortam hazırlar.

Burada öne sürüldüğüne bakılırsa, özellikle İstanbul'un Türklerin eline geçişinden sonra, Türklerin kıyıcılığı ve yıkıcılığı iyice yoğunlaşmıştır.

Marmara ve Ege'deki adacıkların kuşatılışı ve alınışı sırasında Türklerin acımasız ve kıyıcılığı ile adaların sakinlerinin yiğitliği ve dirençliliği karşılaştırılır.

Fatih'in, Rodos'u üç kez kuşatmasına karşın "utançlı", "umarsız" ve "onuru kırık" bir biçimde kovulduğu, ölümü üzerine *"bütün Avrupa'nın yeniden kendine geldiği"* sürekli belirtilir.

Şu sözler eklenir: *"İsa uğruna can vermekten daha kutsal şey olabilir mi? Böyle güçlü bir düşmanı yenmek ve onu anlaşmaya zorunlu kılmaktan daha gönendirici ne olabilir? Böyle korkutucu bir zalimi, niyetinden caydırmaktan daha kıvandırıcı ne olabilir?"*

Bu soruya olumlu bir yanıtı gerekli kılan soru zinciri uzayıp gider.

Kitapta aktarıldığına göre, kitabın yazarı Rodos Kançılaryası Wilhelm, yukarıdaki konuşmayı Roma'da papanın önünde baş şövalyeyi onurlandırmak için yapar. Tarih, 25 Şubat 1485'tir. Görüleceği üzere *Rodos'un Tarihi* salt Rodos'la sınırlı değildir. Bir bakıma Avrupa'yı da kapsayan ve ilgilendiren olayların da tarihidir. Rodos düz-

leminde Avrupalılar ile Türklerin insan boyutundaki karşılaşmalarının öyküsüdür.

Şimdiki Büyük Türk'ün Kardeşi Cem Sultan'ın Roma'ya Gönderilişi

Bu ara başlıktaki "büyük Türk" anlatımında kullanılan "büyük" nitemi, Türklerin egemeni, bir başka deyişle, padişahı anlamında kullanılmaktadır. Buradan Hıristiyanların Türkleri "büyük" olarak gördükleri yollu öz değerlendirmeyi abartmayı kolaylaştıracak bir sonuç çıkarılması yanıltıcı olur.

Kitapta Cem'in Roma'ya gönderilişi hakkında verilen bilgilere göre, Cem, Chiuslu Philippus ve Wilhelm Caonersin (kitabın yazarı – OBK) denetiminde ve eşliğinde Roma'ya gönderilir. Görüleceği üzere, kitabın yazarı Wilhelm Caonersin, olayları birlikte yaşamıştır. Bu yüzden, dolaysız bir tanık durumundadır.

Roma yolculuğundan önce papayla Cem'in bir başka egemenliğe veya bağımlılığa terk edilmeyeceği konusunda görüş birliğine varılır. Cem'in bu girişimlerden haberi yoktur. Bu söz tutulmazsa Vatikan 10.000 altın verecektir.

Bu sözleşme, yazıya bile dökülür. 8 Mart 1488 günü Roma'ya yakın bir yerde Cem, Rodos baş şövalyesinin yeğeni ve Avern kentinin dinsel önderi Blanchafortlu Guidoni'ye teslim edilir. Cem ve eşlikçileri, 12 Mart 1488 günü Roma'ya gelirler.

Cem, Vatikan'ın üst düzey temsilcileri tarafından dinsel töreler gereği büyük bir özenle ve saygıyla karşılanır.

Törenden sonra Cem, sanki *"acımasız vahşi bir Türk gibi korku ve tedirginlik duymaksızın"*, bir yanında Fransa kralının elçisi François Cibo, öbür yanında Blanchafortlu Guidoni olduğu halde papanın kendisine armağan ettiği at ile San Pedro meydanına gelir.

Meydanı çevreleyen bütün sokaklar ve evlerin penceresi Cem'i görmek isteyen erkek, kadın ve kızlarla dolar.

Cem Sultan papanın sarayı önünde kardinal tarafından karşılanır ve kendisine ayrılan konuta götürülür.

14 Mart 1488 günü papaya takdim edilir. Cem, anlatıldığına göre, eğilerek *"papanın sağ ayağını öper."* Fakat *"böyle davranması ön-*

ceden kendisine öğretilmiş olmasına karşın, bu eylemi hiç istemeyerek yapar."

Daha sonra kardinallere döner ve hepsini saygıyla selamlar. Sonra *"birden vahşi ruhuna ve kötü duygularına kapılır ve başlar Türk soyunu övmeye!"*

Yazar ve/veya çevirmen kitabı şu sözlerle bitirir:

"Ben Rodos Kançılaryası Wilhelm Caonersin, bu tarihi Latince yazdım ve ben Johannes Adelphus övgüye değer şövalyelere saygı olsun diye bu kitabı Alman diline çevirdim ve yorumladım (1512).

Rodoslu Saint-Jean tarikatı şövalyeliğinin, Türkiye'nin çok güçlü ve zalim padişahı Mehmet'in otuz yıl içerisindeki saldırı ve kuşatmalarına karşı, onun oğulları Bayezit ve Cem arasındaki olaylara karışmalarının gerçek tarihi burada bitti." Basıldığı yer, Strasbourg, basan Martin Flach, basım yılı 1513.

Görüleceği üzere, kitabın çevirmeni Johannes Adelphus, kitabı salt çevirmediğini, onu aynı zamanda öz yorumuyla zenginleştirdiğini bizzat dile getirir.

Çevirmen Johannes Adelphus'un bu açıklamasından ötürü, *Rodos'un Tarihi* çok yönlü okunması gereken bir yapıttır. Yapıt, çeviri bilimi açısından kötü bir çeviri örneği olarak görülebilir. Fakat çevirmenin *Rodos'un Tarihi*'ne yaptığı katkılar ve yorumlar yapıtı, 16. yüzyılın ilk yarısında Alman kamuoyunun, en azından Alman aydınlarının Türklere bakışını yansıtması bakımından başlıca kaynaklardan biri durumuna getirmiştir.

5. Hans Löwenklav'ın *Türk Tarihi*'nde Türk İmgesi ve Oryantalist İzler

Hans Schiltberger, Macaristanlı Georg ve Bartholomaeus Georgievits gibi Anadolu'da uzun yıllar yaşamış tutsak-gezginciler, Osmanlı/Türk tarihi yazımını özendirirler, hem de Anadolu/Türk günlük yaşam kültürünü Batı'ya tanıtırlar.

Bu tutsak gezginlerin yapıtlarının 19. yüzyılın ikinci yarısına değin sürekli değişik dillerde tıpkıbasımları yapılmıştır. Anılan kişilerin yapıtlarının temel özelliği, Anadolu'da güncel kültürel ve toplumsal olayları öznel olarak betimlemiş ve değerlendirmiş olmalarıdır.

16. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı-Avrupa ve Osmanlı-Habsburg ilişkileri, yoğunlaşan savaş ve barış görüşmeleri nedeniyle bir önceki yüzyıla oranla oldukça sıklaşmıştır. Bu gelişmeye karşın Habsburgların devlet düzeyinde Osmanlı'ya ilişkin uzman kişileri ve diplomatları, hatta çevirmenleri pek yok gibidir.

Elçilik görevlilerinin ve diplomatların Türkçeyi bilmemeleri, toplumsal ve siyasal yapıyı tanımamaları, görüşmeleri etkilediği gibi, İstanbul'da Hıristiyan devşirmelerden seçilen çevirmenlere de güven duyulmaması, bir olumsuzluk olarak belirmeye başlar.

Artan bu ilişkiler ve iletişimde ortaya çıkan güvensizlik ve diğer sorunlar, Osmanlı'nın siyasal ve toplumsal yapısını, kültürünü tanıma ve özellikle Türkçeyi bilme zorunluluğunu da beraberinde getirir.

Franz Babinger'in aktarımı uyarınca, bu sorunların giderilmesi amacıyla, ilk kez Türkçeyi, Osmanlı tarihini, geleneklerini ve göreneklerini öğrenmesi ve devletin buyruğunda çalışması için Peter von Wolzogen 1578 yılında İstanbul'a gönderilir.[131] Bu dönemde Joachim von Sintzendorff elçi olarak İstanbul'da bulunmaktadır.

Alman ve Türk kültürü arasındaki yazınsal-tarihsel iletişim ve Türk tarihi ve yazınıyla ilk tanışma sürecinin önemli yapıtaşları şöyle betimlenebilir: Saray danışmanlarından Hieronymus Beck von Leopoldsdorf (ölümü: 1596), Osmanlı tarihçisi Muhitin Mehmet'in (ölümü 1550) Osmanlı tarihine ilişkin bir elyazmasını Almanya'ya götürür. Leopoldsorf, Filistin'de Kutsal Topraklar'a ve Anadolu'ya yaptığı geziden geri dönerken, 1551 yılında yanında götürdüğü elyazmasını Kral I. Ferdinand'a armağan olarak sunar.

I. Ferdinand, bu yapıtın Almancaya çevrilmesi için saray çevirmeni Johannes Gaudier'i görevlendirir. 1588 yılına kadar hiç kimsenin ilgisini çekmeyen bu yapıtı, Hans Löwenklav Macar asıllı Istvan Stephanus'la birlikte Almanca çevirisinden ve Türkçe aslından yararlanarak Latinceye çevirir ve *Annales Sultanorum Othmanidarum* başlığıyla 1588 yılında Frankfurt'ta yayımlar.

Anılan yapıt, daha sonra Löwenklav'ın *Türk Tarihi* adlı yapıtının oluşumuna katkı sağladığı gibi, belki Türkçe bir metnin ilk kez Avrupa dillerinden birine çevrildiğinin ve yayımlandığının da belgesidir.

Hans Löwenklav'ın Özyaşamöyküsü

Yukarıda sözünü ettiğim *Türk Tarihi* adlı ünlü yapıtın yazarı Hans Löwenklav, Yunan tarihi, Roma hukuku tarihi, Türk-İslam tarihi alanındaki özgün metinler üzerine yaptığı araştırmalarıyla ve Yunancadan Latinceye yaptığı çevirilerle kendi adından söz ettirir. Anılan tarihçi bu yönüyle 16. yüzyıl Almanya'sında en önemli araştırmacı ve bilimcilerden biridir.

Hans Löwenklav 1541 yılında Münster'e bağlı Coesefeld'de doğar. 1555 yılında Wittenberg Yüksekokulu'na kayıt yaptırır. Wittenberg'e gidiş nedeni olarak Philipp Melanchthon'un etkisi gösterilir. Onun öğrencisi olarak Yunan dili ve edebiyatı öğrenimi görür. Daha önceleri Protestan mezhebine eğilim göstermesine karşın, Johannes Calvin'in kurduğu mezhebe katılır.

Öğrenimini Heidelberg Üniversitesi'nde sürdürür ve burada bilim uzmanı olur. 1565 yılında henüz yirmi dört yaşındayken, Heidelberg Üniversitesi Sanatlar Fakültesi dekanı olur. Daha sonra Kont Karl von Zirotin'in hizmetinde bulunur ve onunla 1588'e kadar bütün Almanya'yı ve Avrupa'yı dolaşır. Habsburg Hanedanlığı'nın Macaristan'da görevlendirdiği komutan Lazarus von Schwendi'nin hizmetinde bulunur ve politik raportör olarak Torino Sarayı'nda görev yapar.

1584 yılında yakın arkadaşı imparatoluk elçisi Heinrich von Lichtenstein'la birlikte İstanbul'a seyahat eder. İstanbul'da kralın elçisi olan Baron Paul Eizinger'in yanında çalışır.

Löwenklav 1585 yılında İstanbul'dan ayrılır ve deniz yoluyla Venedik'e gelir. Kışı Viyana'da geçirir ve sonraki yıllarda da Osmanlı tarihi çalışmalarıyla uğraşır. Anadolu'ya yaptığı gezide Türkçeyi öğrenir, Osmanlı toplum yapısını ve kültürünü tanıma olanağını bulur ve Türk tarihine ilişkin belge toplar.

Bu çalışmalarının ürünü olarak 519 sayfadan oluşan ilk *Osmanlı Tarihi* (Annales Sultanorum Othmanidarum, a Turcis sua lingua scripti) adlı kitabını 1588 yılında Latince olarak Frankfurt'ta yayımlar.

Löwenklav'ın Türk tarih yazıcılığı açısından önem taşıyan bu yapıtı 1590 yılında Almancaya çevrilir. İlk çevirisi *Türk Ulusunun Türk-*

ler Tarafından Anlatılan Yeni Kronikleri (Neuwe Chronica Türckischer Nation von Türcken selbs beschrieben) başlığını taşır. Bu tarihçi daha kapsamlı ve genişletilmiş olan ikinci çevirinin adını da geniş tutar. Söz konusu yapıt şu adla yayımlanır: *Türk Ulusunun Müslüman Tarihi, Türklerin Kökeni, Tarihleri ve Eylemleri, Otuz Kitaptan İlk Üçü* (Neuwer Musulmanischer Histori Türckischer Nation, von ihrem Herkommen, Geschichten und Thaten, drey Bücher die ersten unter dreyssigen).

1588 yılından sonra tanıdık baronların saraylarında öğretmenlik yapar ve tekrar Karl von Zirotin'in hizmetine girer. Karl von Zirotin'in Alman kralınca Estergon Kalesi'ni kuşatmak ve Türklerden geri almak için görevlendirilmesi sonucu, Hans Löwenklav Estergon Kışlası'na gelir.

Arşidük Matthias komutasında o yıllarda Osmanlıların egemenliğinde olan Estergon Kalesi'nin kuşatılmasına katılır. Yirmi günlük kuşatma 1592 yılında başarısızlıkla sonuçlanır.

Löwenklav öldüğü yıl olan 1594'e kadar Estergon'da yaşar ve Estergon Kışlası'nda ölür. Löwenklav bilimsel ve politik etkinliği, araştırmacı ve hümanist geleneğe bağlılığıyla Almanya'da hümanizmin en yetkin temsilcilerinden biri olarak kabul edilir.

Hans Löwenklav'ın Türkiye Gezisi

Löwenklav'ı *Türklerin Tarihi*'ni yazmaya yönelten en önemli etken olarak, İstanbul'a seyahat etmiş olması ve birlikte çalıştığı kişilerin siyasal yönden Osmanlılarla sürekli iletişim içerisinde olmaları gösterilebilir. Dolaysız olarak Türk tarihi ve Türklerle ilgilenmesi 1584 yılında Habsburg elçisiyle İstanbul'a yaptığı gezisiyle başlar. Gezisini *Lichtenstein'ın İstanbul'a Gezisi* başlığı altında öyküleştirir.

Löwenklav'ın anlattığına göre, dönemin Habsburg hanedanı II. Rudolf ile III. Murat arasında 1584 yılında ateşkes antlaşmasının sekiz yıl daha uzatılmasına ilişkin ön anlaşma sağlanır. Anılan yılda Avusturya ve Macaristan Kralı II. Rudolf ve Avusturya Arşidükü Matthias'ın başdanışmanı olan Heinrich von Lichtenstein İstanbul'a elçi

olarak görevlendirilir. Yakın arkadaş olmasından dolayı Löwenklav da bu geziye katılır.

Löwenklav İstanbul'a yaptıkları geziyi şöyle anlatır:

"Ağustosun sonuna doğru Avusturya'nın başkenti Viyana'dan beş gemyile yola çıktık, Tuna Nehri boyunca yolculuk yaptık ve eylül ayının beşinde Macaristan'ın Ofen kentine (Budapeşte) geldik. Oradaki Türk komutanca törenle ve çok özel ilgiyle karşılandık. 6 Eylül'de bizi Sinan Paşa'ya götürdüler. Kral hazretlerinin Osmanlı sultanına iletmemiz için verdiği armağanları, uyruğu Floransalı Visconti ailesinden olan Budapeşte komutanı Sinan Paşa'ya ilettik."

Löwenklav, geziye katılanların sayısını seksen dokuz olarak verir. Bunların başında elçi, elçiye eşlik eden Carl von Dietrichstein, Sigmund Ludwig, Hans Bernhart von Lembach, Wolf Ungnad, Georg Hartman, Ulrich von Starhemberg de vardır. Resmi elçilik görevlilerinin yanı sıra, o dönemin soyluları arasından seçilmiş bir grup daha yer alır.

Löwenklav kendi adını bu son grupta anar. Geziye katılanlar arasında soylulara hizmet etmek üzere on altı genç uşak vardır. Gezide kullanılmak üzere altmış altı at, on veya on iki koşu atı ve on yedi at arabası vardır. Budapeşte'den İstanbul'a nasıl geldiklerini kısaca anlatır, sadece geçtikleri bölgeleri anar. Anlattıkları özetle şöyledir:

Sinan Paşa kendilerine eşlik etmek ve vergi vermeden, zorluk çekmeden İstanbul'a girmelerini sağlamak üzere üç çavuş ve üç yeniçeri askeri görevlendirir. İlkin Belgrad'a varırlar. Belgrad'dan sonra, Bulgaristan içinden, Makedonya'nın bir kısmından ve Trakya üzerinden İstanbul'a ulaşırlar.

Elçi Heinrich von Lichtenstein gönderilen armağanları padişaha sunduktan sonra ağır bir biçimde hastalanır ve çok zayıf düşer. O nedenle geldiği elçilik görevlileriyle hemen geri dönemez. Birkaç görevliyle İstanbul'da kalır.

Önce elçinin kardeşi Georg von Hartman 9 Ocak 1585 yılında İstanbul'da ölür. Nisan başlarında geri dönmeye karar veren Lichtenstein, 13 Nisan 1585'te dönüş yolculuğu sırasında Gelibolu'da ağır bir hastalık sonucu yaşamını yitirir.

Löwenklav, yakın arkadaşı ve efendisi Lichtenstein'a burada son görevini yapar, onu bir kilisenin avlusuna gömerler ve günün birin-

de mezarı bulunup bakım yapılsın diye mezarını yaptırırlar, mezar taşına Yunanca, Latince, Almanca ve İtalyanca kimliğine ilişkin bilgiler yazarlar.

Löwenklav ve Yapıtı *Türklerin Tarihi*

Löwenklav, yapıtının oluşum öyküsünü şöyle betimler:

"Ben Türklerin ülkesine gittiğimde salt bu güçlü imparatorluğun bizlere yabancı ve hayret verici taraflarını ve olayları görmedim; aksine onlara ve tarihlerine ilişkin her şeyi, her türlü belgeyi edinmeye çalıştım ve edindim.

Diğer tarihçilerin, örneğin, Leonici Chalcocon Dylis'in kitabındaki bilgileri aşan bilgiler edindim ve biriktirdiğim belgelerin çokluğu beni hayli karamsarlığa itti ve bu kitabı yazmak için büyük zorlukları aştım. Çünkü Türkler tarihlerini çok kısa yazmışlar ve sadece çiziktirerek betimlemişler. Her şey çok zor anlaşılıyordu ve çoğu ayrıntılar karanlıktaydı. Yunan ve bizdeki tarihçilere oranla Türkler tarihlerini çok değişik ve o kadar da karmaşık anlatıyorlar. O nedenle bütün bilgileri derlemek ve bir araya getirmek oldukça güç oldu."

Löwenklav'ın *Türklerin Tarihi*'ni yazması sırasında karşılaştığı diğer bir zorluk yer adlarında belirir. Söz konusu tarih yazıcısı bu konudaki düşüncesini şöyle açıklar:

"Egemenlikleri altına aldıkları hem Asya'daki hem de Avrupa'daki yerlerin, şehirlerin, dağların, nehirlerin, sarayların adlarını değiştirmişler. Bu gibi yerlerin eski adlarını, yazdıkları tarih kitaplarında anmamışlar. Değiştirilen yer adlarının tarih kitaplarında belirtilmemesi, kentlere ilişkin tarihsel betimlemelerin okuyucular için ilginç olma özelliğini yitirmesine neden olmuştur. Bütün bu zorluklara karşın, Tanrı'nın verdiği güçle, sevgili anavatanım ve halkımın yararına olduğu için hiçbir şeyden çekinmedim ve bütün bilgimle, enerjimle ve Tanrı'nın yardımıyla bu yapıtı yazdım."

Löwenklav yapıtına neden bu adı verdiğini şöyle gerekçelendirir:

"Türk adının varlığı, tarihçi Cedrine'nin de kitabında belirttiği gibi, Muhammet'in kitabı Kuran'dan önce de bilinir. Ben yapıtımda, Türklerin Müslümanlığı kabul etmelerinden sonraki dönemi irdeledim.

Bir karışıklığa neden olmamak ve okuyucuların yanlış anlamalarını önlemek için kitabın adını "Müslüman Türklerin Tarihi" diye koymak istedim. Amacım, okuyucunun kitabı Türklerin en eski tarihi olarak görmesini önlemektir." Ve şu değerlendirmeyi ekler: *"Türkler de kendi en eski tarihlerini pek bilmezler."*

Öyle anlaşılıyor ki, Löwenklav Türklerin eski tarihlerini merak etmiş ancak, bu konuya ilişkin Türkçe fazlaca ve ayrıntılı belge bulamamıştır.

Löwenklav, yapıtının birinci bölümünü oluşturan "İslam Tarihi"ne ilişkin belgeleri iki tarih kitabından yararlanarak değerlendirdiğini ve yazdığını belirtir. Bunlar Zeynel Arap Tirmendi ve Kurtibi'dir. Bu iki tarihçinin kitaplarını Alman kralının Macaristan'daki sekreteri Faustus Verantius'un ve onun kuzeni Estergon Başpiskoposu Antonius Verantius'un yararlanmak üzere kendisine verdiğini belirtir. Başpiskopos Verantius'un Osmanlı Sarayı'nda elçi olarak bulunduğunu da ekler.

Bu tarihçinin İslam ve halifelere ilişkin bilgi topladığı bir başka kaynak Avusturya Arşidükü Prens Ernst'in sekreteri olan Philipp Haniwald von Eckersdorf'tur. Diğer kişi ise Osmanlı Sarayı'nda çevirmen olarak görev yapan, Arapça, Farsça, Türkçe, Latince bilen ve kendisinin de tanıştığı, çok bilgili ve saygın bir kişi diye nitelediği Macar asıllı Murat Bey'dir. Löwenklav, bu kişinin özellikle *Türklerin Tarihi*'nin yazımına büyük katkı yaptığını vurgular.

Muhittin Mehmet'in eski anonim Osmanlı kroniklerinden yararlanarak yazdığı *Tarih-i Âli Osman*'ın tam metni *Venezianische Kronik*'te yer alır.[132]

Adı "Spiegel" diye de geçen Habsburg Sarayı çevirmeni Hans Gaudier bu yapıtı Almancaya çevirir. Anılan yapıt, 1567 yılında Marcus Brosian tarafından Frankfurt'ta "Türk Zalimlerinin Kökenleri ve Yaptığı Savaşlar" –Türkçeden Almancaya Çevrilmiştir– (*Chronica oder Acta von der Türckischen Tyrannen Herkommenlund geführten Kriegen, aus Türckischer Sprachen verdeutschet)* adıyla yayımlanır.

Löwenklav bu çeviri yapıtı 1588 yılında Latinceye çevirir ve yine Frankfurt'ta yayımlar. Muhittin Mehmet'in 1550 yılına değin yazdığı *Osmanlı Kroniği*'ni Löwenklav öncelikle Âşıkpaşazade ve diğer

Osmanlı ve Yunan tarihçilerinden de yararlanarak, 1588 yılına kadar kendisi tamamlar.

Franz Babinger yukarıda andığım kitabında Giese'ye atıfta bulunarak, Âşıkpaşazade tarihi ile tanınan *Tevarih-i Âli Osman* adıyla anılan tarihin tamamının Âşıkpaşazade tarafından tamamlanamadığı, büyük olasılıkla torunları tarafından üzerinde çalışmanın sürdürüldüğü görüşündedir.

Löwenklav'ın ilk yapıtı önce 1588 yılında Latince yayımlanır. 1590 yılında Almancaya çevrilir. Yapıtın sadece ikinci bölümünü oluşturan Muhittin Mehmet'in *Osmanlı Kroniği* adlı eseri çevrilerek, 1594 yılında Çek dilinde yayımlanır. Bu yapıt daha sonra sırasıyla 1595 ve 1596, 1648, 1729 ve 1857 yılında *Corpus Byzantische Historien* adlı "Kaynak Tarih Kitapları" dizisinde yer alır.

Löwenklav'ın yapıtı üç bölümden oluşur. Yazar, yapıtının birinci bölümünde İslam tarihi, ikinci bölümünde Türklerin tarihi, bir başka deyişle, Osmanlı kroniği üzerinde yoğunlaşır. Üçüncü bölümünde ise Anadolu'da çeşitli kentler, kişiler, kurumlar ve tarihsel olayları betimler.

Löwenklav, üçüncü bölümü oluştururken o dönemde yazılmış Türklerin ülkesine ilişkin risaleler ve gezi yazılarından yararlanır. Bunlar arasında 1550 yılında Habsburg imparatorunun Osmanlı Sarayı'na elçi olarak gönderdiği Oghier Ghisalin von Busbecq ve otuz yıl tutsak olarak Anadolu'da ve Asya'da yaşamış olan Hans Schiltberger' in anıları veya gezi yazıları vardır.

Löwenklav, kendi anlatımı uyarınca, yapıtını yazarken değişik dillerde yazılmış Osmanlı tarihine ilişkin doksan dört kaynaktan yararlanır. Kaynakçanın zenginliği, yapıtın içerdiği bilgiler yönünden zenginliğini ve güvenilirliğini sağlamakla birlikte, 16. yüzyıla değin Türklerin tarihine ilişkin yazılan tarih kitaplarının sayısının oldukça fazla olduğunun da bir göstergesidir.

Kaynakçadan anlaşıldığı kadarıyla, Löwenklav iki ana kaynaktan yararlanmıştır. Bunlardan birincisi ve çoğunlukta olanı Bizans ve Yunan tarihçileridir.

Yararlandığı ikinci ana kaynak ise İtalya ve Venedik'te yayımlanan Türklere ilişkin İtalyanca belgelerdir. Löwenklav, Türklerin ta-

rihine ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk kuruluş yıllarına ilişkin bilgileri Yunan ve Bizans tarihçilerinden alır.

İslam tarihine ve halifelere ilişkin bilgileri ise, çoğunlukla Arap tarihçilerden derler. Andığı tarihçiler arasında Curtubis Saracenus (Arap Kurtubi), Tirmendis Saracenus (Arap Tirmendi), Zeynelus Saracenus (Arap Zeynel) başta gelir.

Löwenklav'ın yararlandığı Türk tarihçiler arasında Muhittin Mehmet yanı sıra Osmanlı saray çevirmeni Acem Murat Bey (Murat Begus Dragoman Azem), rüya yorumcusu Ahmet'in elyazması (*Achmet der Traumausleger*) anılabilir.

Bunların yanı sıra, dönemin Alman Osmanlı tarihçilerden Wolfgang Dressler, Wolfgang Lazius ve Macar tarihçi Abraham Başaki'nin yapıtları da Löwenklav'ın yararlandığı kaynaklardır. Burada irdelemeye çalıştım Löwenklav'ın yapıtı, 1590 yılında Frankfurt am Main'de basımı yapılmış ilk Almanca metindir.

Löwenklav'ın anılan yapıtı, daha sonra öne çıkan Zinkeisen (1855-1856) ve Hammer-Purgstall'ın *Osmanlı Devleti Tarihi* (1836) yapıtlarının yayımlandığı döneme kadar temel başvuru kitabı olarak değerlendirilir.

Löwenklav'ın yapıtının hem Osmanlı tarihi hem de tarih yazımı açısından bu kadar geçerli olmasının bir nedeni, belki de izlediği yöntemde aranabilir.

Löwenklav, tek tarihsel bilgi ve belgeyle yetinmez; tarihçilerin verdikleri bilgileri karşılaştırır, yeni yorumlar geliştirir. Bursa'yı Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu Osman'ın değil de oğlu Orhan'ın aldığını öne sürmesi, bu yönteme örnek gösterilebilir.

Löwenklav *Türklerin Tarihi* adlı önemli eserinde sadece o döneme değin Türklere ilişkin Yunanca ve Latince yazılan tarih kitaplarıyla yetinmez; özgün Osmanlı metinleri üzerinde de çalışarak veritabanını genişletir.

Veritabanı genişliğinin yanı sıra, Löwenklav'ın izlediği yöntem eleştireldir. Verilen bilgilere ve değerlendirmelere koşulsuz bağlanmaz. Löwenklav'ın bu bilimsel tutumu, aldığı eğitime ve akademik birikime bağlanabilir. Bu tutumuyla Löwenklav gerçekte çağdaş tarih yazımı anlayışının da belirgin temsilcisi ve hatta Osmanlı tarih ya-

zımının Avrupa'da kurucusu olarak adlandırılabilir. Ayrıca Löwenklav yapıtıyla Türk tarihi yazımının dizgeli ve bilimsel gelişimine sağladığı katkının yanı sıra, daha sonraki araştırmacılara da kaynaklık eder.

Löwenklav'ın Tarih Yazımı Anlayışı: Tarihi Tarihin Aslına Uygun Olarak Yazmak

Bu kitapta incelenen yazı ve yapıtlardan da görüleceği üzere, 16. yüzyıla değin yazılan Türk tarihi kitaplarının ağırlıklı genel motifi, Türk savaşına çağrı ve savaş programı açıklamasıdır. Söz konusu yazı ve yapıtlar, tarihsel nitelikli olmayan spekülatif bilgiler de içerir ve bu nedenlerden dolayı da bu yapıtların güvenilirliği ve nesnelliği düşüktür.

Türklere ilişkin tarih yazıları ve kitapları çoğunlukla Avrupa'da "Türk tehlikesi"ne karşı Hıristiyan dünyasının birliğini sağlamak ve savaş gücünü yükseltmek amacıyla kaleme alınmıştır. Dolayısıyla bu tür yazılar, Türklere karşı savaş kapsamında araçsallaştırılmıştır. Diğer bir deyişle, Almanya'da ortaçağda Türk tarihi yazımı, Türklere karşı savaşmanın bir parçası olarak görülür ve propaganda aracına veya işlevine indirgenir.

Löwenklav da diğer tarihçilerin bu yönelimini bir yönüyle sürdürür. Bunun nedeni, o dönemin politik ve askeri çatışmalarında aranabilir. Ancak Löwenklav, yapıtına yazdığı önsözde yer yer nesneldir ve Türk tarihi yazımında saptadığı yanlışlıkları ve önyargıları dile getirir.

Bu tarih yazıcısı, *Türklerin Tarihi*'ni nasıl ve neden yazma gereksinmesi duyduğunu şu şekilde açıklar. Özetle alıntılıyorum: *"Türk kroniğinin bir kısmını Almanca çevirilerden, bir kısmını ise kendim asıl metinlerden yararlanarak ve çevirerek, tarihin aslına uygun olarak yazdım."*

Bu alıntıda geçen, "Tarihin aslına uygun olarak yazdım," açıklamasının altını özellikle çizmek gerekir.

Yazar, ayrıca böyle bir çalışmayı ve yöntemi bu zamana kadar kimsenin yapmadığını ve böylece hakikate uymayan görüşleri cezalan-

dırmayı yeğlediğini vurgular. Kendi zamanına değin çalışmaları yeterli görmediğini ve o nedenle de *Türklerin Tarihi*'ni yazdığını söyler. Öte yandan, böylesi zor ve ağır bir çalışmayı, "vatanın çıkarları" çerçevesinde zorunlu gördüğünden dolayı yazdığını da belirtir.

Bu bağlamda doğal olarak ortaya şu soru çıkmaktadır: "Tarihin aslına uygunluk" ile "vatanın çıkarları", tarih yazımında birbiriyle uyumlulaştırılabilir mi? Eğer böyle bir şey tümüyle olanaklı değilse, Löwenklav'ın *Türklerin Tarihi*'nde öne sürdüğü her görüş veya sav, hakikate uygun mudur?

Löwenklav, *Türklerin Tarihi*'nin yazımına ve bitirilmesine ilişkin önemli gördüğü nedenleri veya gerekçeleri şu şekilde sıralar:

"Rüzgâr Hızıyla Büyüyen Bir İmparatorluğun Tarihi Eksik ve Yanlış Yazılamaz!"

Löwenklav'ın anlatımı uyarınca, Türklerce kurulan yeni bir monarşi çok kısa süre içerisinde büyümüş, *"yönetiminin kurnazlığı ve duyarlılığıyla gelişmiş ve güçlü bir imparatorluğa"* dönüşmüştür.

Löwenklav söylenceleşen ve imparatorluğun kurucusu Osman Bey'ce görüldüğü ve Şeyh Edebali tarafından yorumlandığı öne sürülen büyük imparatorluk rüyasının gerçekleşmek üzere olduğunu dolaylı olarak vurgular ve şunları ekler: *"Böylesine rüzgâr hızıyla büyüyen bir imparatorluğun özellikle savaşlarını, geleceğe yönelik planlarını değişen bir dünyada bilmemek olmazdı."*

Osmanlı İmparatorluğu'nun çok kısa sürede büyümüş olmasına gizli de olsa bir hayranlık duyan Löwenklav, Türk tarihini neden yazdığını, önsöz bölümünde gerekçelendirmeyi sürdürür. Özetle aktarıyorum:

"Türklerden korkmak yerine, onların gücünü ve amacını göz önünde bulundurmak gerekir. Onlar diğer halkları pek önemsemiyor, onların özgürlüklerini ellerinden alıyorlar. Türkler Almanya'mızı boyunduruk altına almak istiyorlar; çünkü Almanya'nın yıkılışıyla monarşilerini güçlendirmeyi ve diğer Hıristiyan krallıkları da kolayca egemenlikleri altına almayı umuyorlar. Bu düşüncede olmaları, onların tarihlerinin yazılmasının temel nedenidir. Böylece onların öz-

yapılarının canlı olarak öğrenilmesi ve bu şekilde birçok krallığı ve prensliği egemenliği altına alan bir halkın yaptıklarını veya yapabileceklerinin, kötü ve eksik yazılmış bir tarih kitabı yardımıyla değil, aksine kapsamlı ve özveriyle hazırlanmış bir kitapla gösterilmesi gerekir."

"Tarih Kitabının Amacı, Tarihin ve Tarih Yazımının Daha Yararlı Olmasıdır"

Löwenklav çağdaşlarına göre daha akılcı bir yaklaşım sergiler. Bu yaklaşımıyla kendi zamanına değin var olagelen önyargılı ve kendi deyimiyle çoğu zaman "uydurma" ve "anlaşılamayan" Türk tarihi yazımını eleştirir. Eleştirel yaklaşımının nedeni, gerçekte düşmanı yanlış tanımanın olumsuz ve yararsız, doğru tanımanın ise olumlu ve yararlı olduğunu düşünmesidir.

Anılan tarih yazıcısı, akılcı gerekçelendirmelerini sürdürürken, Türklere karşı nasıl bir tavır ve politika güdülmesi gerektiğine ilişkin ipuçları verir. Özetle alıntılıyorum:

"Bu tarih kitabı, Türklerin yasaları (dinleri – OBK), her çeşit silahları ve gücü karşısında nelere gereksinme duyduğumuzu da gösterecektir. Bizim kutsal olan değerlerimizi, mal ve mülkümüzü korumak için gerekli olanları yaratmakla kalmayacağız, zayıf yönlerimizi gidererek kutsal, sadık ve gerçekçi birlikteliğimizi de sağlayacağız. Öte yandan, iyi bir yönetim salt düşmanının gücünü değil, öz gücünü de tartmalıdır. Uyanık, özenli, danışan, savaşa hazırlıklı ve sayıca düşmana eşit olmayan bir halkın büyük bir orduya karşı savaşı göze alacak şekilde donanımlı olması gerektiği bu kitaptan anlaşılacaktır."

Löwenklav Türk tarihi yazıcılığının nesnel olması gerektiğini, tarihe uygunluk savını vurgulamakla birlikte, yazar tarih biliminin gerektirdiği nesnellikten çok, Avrupalıların, dolayısıyla da Almanların gerçekçi bir öz değerlendirme yapabilmek için gereksindikleri nesnelliği anlar.

Söz konusu nesnellik sayesinde Batı, düşmanı, bir başka deyişle Türkleri daha iyi ve eksiksiz tanıma olanağı bulacak, onunla mücadele ederken eksik ve yanlış bilginin yol açacağı hataları önleyebi-

lecektir. Batı, böylece Türklere karşı savaşta ve savaşımda başarılı olabilecektir.

Bu yaklaşım bilimsel izler taşımasına karşın, karşıtın gücünü gerçekçi değerlendirmek amacına yönelik nesnellik ve politik uzak görüşlülüğün bir yansımasıdır. Dolayısıyla, Löwenklav'ın "nesnel" tarih yazımı anlayışının öz çıkarların ön planda tutulması ilkesine dayandığı söylenebilir.

"Türkiye'de İnsanlar İnançlarından Dolayı Hapislere Atılmaz, Asılmaz, Yakılmaz"

Löwenklav, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim biçimine ve devlet yapısına ilişkin öznel düşüncelerini aktarır. Değerlendirmeleri, kendi toplumunda yaşanan dinsel ve politik gelişmelere ve yaşanan olumsuzluklara dolaylı eleştiriler de içerir. Ona göre, Müslümanlarda tek bir din ve inanç bağı, bütün imparatorlukta tek bir ibadet biçimi vardır; mezhep ayrışması yoktur.

Yazar, Osmanlı ülkesinde gördüğü olumlulukları, Batı'da kendi döneminde yaşanan dinsel ve toplumsal olumsuzluklar bağlamında değerlendirir ve şu görüşleri sıralar: *"Bu nedenle batıl inançlara sapılmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda insanlar inançlarından dolayı hapse atılmaz, asılmaz, yakılmaz, korkunç ve insanları küçültücü işlere girişilmez."*

Yazar, Türk imgesi bakımından olumlu olan bu değerlendirmesinin yanı sıra, Türkleri alçakgönüllü olarak nitelendirir; ancak Türklerin alçakgönüllülüğünü bir tehlike olarak görür. Konuya ilişkin şöyle düşünür: *"Türklerin alçakgönüllülüğü, birtakım iğrençliklerini örtmeye yetiyor ve çoğu Hıristiyan'a Türklerin imparatorluğu çekici gelebiliyor ve onların boyunduruğu altına girmeyi özendirebiliyor."*

"Bu Barbar Türkler Disiplinlidirler"

Türkler, Batı yazılı belgelerinde çoğunlukla özdenetimden yoksun bir toplum olarak tanıtılır. Löwenklav, genel eğilimin tersine Türklerin yönetimde ciddi olduklarına ilişkin şu saptamaları yapar:

"Bu barbar insanlar kendi aralarında espri ve şaka yapmaz, yapılmasını hoş karşılamazlar. Vezirlerin, beyliklerin yardımcıları ve danışmanları olan valilerin bile espri yapmaları, disiplinsizlik olarak kabul edilir ve buna izin verilmez.

Bu halkın disiplinliliği herhangi birisine övgü diye yazılmamış, aksine herkesin yararı için yazılmış tarih kitaplarından bile anlaşılabilir. Sultanlar da erdemsizlikleri hoş karşılamadıklarından, yasalara aykırı işler yapılmaz, olumsuzluklar yaşanmaz."

Eğitime ilişkin değerlendirmeleri övgü niteliğindedir ve kendi eğitim anlayışını da yansıtmaktadır:

"Türkler sadece öğrendiklerini uygulamak için eğitim görürler, eğitimi okulla sınırlı tutmazlar. Okul var olduğu için eğitim görmezler; aksine insan yaşamına yararlı olsun diye eğitim görürler. Tembel ve üretimsiz, laf olsun diye konuşan insanlardan nefret ederler. Bu işler için dervişleri kullanırlar ve dervişler işlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Eğitimde hep tekrar yaparlar."

Osmanlı'nın devlet yapısına ve monarşik düzene ilişkin saptamaları kendince olumludur. Olumlu olmasının nedeni, bölünmeye ve ayrımlaşmaya yer olmamasıdır. Özetle alıntılıyorum:

"Türklerde tek bir krallık vardır. Onların inancına göre, gökte tek Tanrı, yeryüzünde ise sadece bir kral olmalıdır. Osmanlı soyunun kendi yasalarının geçerli olmasından dolayı seçimlerde hiçbir zaman birliktesizlik ve dağılma olmaz; çünkü imparatorluklarında sadece aileden olanlar seçimlere girebilirler. Kararları ve eylemleri imparatorluklarının başarısı içindir. Yöneticilerin değil, halkın yararına işler yapılır. Hükümdarları ve soyluları savaşa bizzat katılarak savaşta gösterdikleri erdemlilikleri, yiğitlikleri, cesaretleri ve başarılarıyla halka örnek olurlar."

"Türklerin Pek Fazla Yasaları Yoktur, Cezaları Acımasızdır"

Löwenklav, Osmanlı ülkesindeki adalet anlayışını ve uygulamalarını katı ve kesin bulur. Bununla birlikte, bağışlamaya önem verildiğini belirtir. Ona göre, uygulamalarda halk veya asil ayrımı yapılmaz, adalet hakça dağıtılır. Özgün değerlendirmelerini alıntılıyorum:

"Fazla yasaları yoktur, uzun süren ve can sıkıcı danışmalarda bulunmaz, yargılama süresini uzatmazlar."

Osmanlı yargı sistemini ve uygulamalarını Batı'daki ve kendi ülkesi olan Almanya'daki yargı uygulamalarıyla karşılaştırır, ülkesini ve Avrupa'yı açık bir dille ve dolaysız eleştirir. Şöyle ki: *"Avrupa'da yargı temelinden öylesine çürümüştür ki, yargılanan ve savunanlar sadece boş söz söylemeyi becerir ve hak aramayı uzatırlar."* Yargılamanın Osmanlılarda kısa sürmesini ve adaletin erken gerçekleşmesini övgüyle anlatır.

Löwenklav bütün bu olumlulukları imparatorluğun daha uzun süre yaşamasını sağlayan etmenler ve etkin nedenler olarak görür. Adaletin nasıl gerçekleştiğine ilişkin saptamalarını şöyle sürdürür: *"Verilen cezaların yasalara uygun olduklarından şüpheye yer yoktur. Ancak verdikleri cezalar çoğu zaman acımasız ve zalimcedir."*

"Yöneticiler Askeri Disiplinle, Korku Salarak Halkın Sevgisini Kazanırlar"

Löwenklav, Osmanlı İmparatorluğu'nda ödül olayına sıkça rastlanıldığını belirtir. Yazarın anlatımı uyarınca, verilen ödüller, devletin yararına olan memuriyetleredir. Ödüller özellikle sarayda ve sarayın dışındaki tüm yönetim birimlerinde, örneğin vezirlere, danışmanlara, kadılara, beylerbeyine, sancaklara ve diğer imparatorluk yönetiminde söz sahibi olan farklı birimlere nişan, mal, mülk, para vs. olarak verilir.

Tüm bu anlatılanlardan sonra şu saptamayı yapar Löwenklav: *"Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, imparatorluklarının ve özellikle de devletin otoriter gücüne ilişkin temel direkleri sağlamdır."* Yönetimin halka karşı tutumunu ise şu saptamalarla somutlaştırır: *"Askersel, yönetsel erki elinde bulunduran, kalelerde ve saraylarda yaşayan yöneticiler, halkın sevgisini ve desteğini önemsemezler. Disiplinli ve sert bir otoriteyi ve saygınlığı yeğlerler. Halkın veya yabancıların kendilerine saygı ve sevgi göstermelerini beklemezler. Zor kullanarak, askeri disiplinle ve sert tutumla yönetirler, korku salarak halkın desteğini ve sevgisini kazanmaya çalışırlar."*

Löwenklav, Türk imparatorluğunun bunca yıl sürmesindeki nedenleri sıralamayı sürdürür. Yazar, Türklerin böylesine otoriter bir yapıyı kurmaları ve yaşatmalarının nedenini, şanslarına güvenmelerinde görür. Türklerin diğer bir yönlerinin ise "sahtekârlıkları" olduğunu ileri sürer ve değerlendirmelerini olumsuz nitelemelerle şöyle belirginleştirir: *"Diğer barbar uluslar Türklerle dolandırıcılıkta, yalan yeminde, sadakatsizlikte ve sahtekârlıkta yarışamazlar. Her gelişmeyi adalete ve halka karşı kullanırlar. İmparatorluklarının en büyük dayanağı savaş olanaklarıdır; yani para, yiyecek, cephane ve teçhizatlarıdır. Atlı, yaya ve donanmadaki askerler üzerinde büyük etkiye sahiptirler ve askerlerinin sayısı fazladır; ciddi eğitim ve disiplinli yönetimle ordunun başarılarını sürdürürler. Tatarların da onların egemenliğini kabul etmelerinden dolayı orduda yabancılara gereksinim duymazlar."*

"Türk İmparatorluğu Çöküş Belirtileri Göstermektedir"

Türk imparatorluğundaki olumlu yönler olarak andığı bu özelliklerin gerçekte Avrupa ve Almanlar için bir tehlike olduğunu vurgulayan Löwenklav, olumsuzlukları da dile getirir. Osmanlı ülkesinde ortaya çıkan olumsuzlukları, kendileri için bir olumluluk olarak görür.

Löwenklav ilkin Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan değişimleri ve baş gösteren eksiklikleri, zayıflıkları sergiler. Bazı saptamaları, onun tarihe ve geleceğe ilişkin öngörülerinin ne denli sağlam olduğunun bir kanıtıdır. Saptaması şöyledir: *"Türk imparatorluğunun gün geçtikçe beliren eksiklikleri ve zayıflıkları, bu imparatorluğun bütününün veya en azından bir bölümünün yavaş yavaş çöküşünün belirtileri olarak yorumlanabilir."*

Kitabın yazılış tarihi göz önünde tutulursa, Löwenklav Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün izlerini ve belirtilerini saptayan ve bunu vurgulayan belki de ilk Avrupalı tarihçi olma özelliğini de kazanır.

Löwenklav, Türk imparatorluğunda çöküşün ilk belirtileri olarak nitelendirdiği olumsuzlukları, eksiklik ve zayıflıkları belirler. İlk olum-

suzluğu din alanında görür ve ekler: *"Onlarda tek bir din anlayışının hüküm sürdüğünü belirtmeme karşın, Şii mezhebinin güçlenmesi, Türk imparatorluğunun gücünü zayıflatmıştır. Bu durum, geçen yıl yaşanan İran savaşında ortaya çıkmıştır."*

Burada şunu eklemekte yarar var. Yazar öncelikle İslam dinindeki bölünmeyi ve aynı dine inanan halkların savaşmasını çöküşün bir belirtisi olarak görür. Bu görüşünün dayanak noktası, Avrupa'da Protestanlık ortaya çıktıktan sonra yaşanan dinsel ayrımlaşma ve kavgaların iç siyasal ve toplumsal yaşamda yol açtığı sorunlar olabilir.

Löwenklav değerlendirmesini şu saptamayla bitirir: *"Müslüman halklar bugüne değin Tanrı'yla alay etmeyi engellemelerine rağmen, Tanrı'nın yardımıyla yavaş yavaş sona doğru gitmektedirler."* Yazar gerçekte Tanrı'nın Müslümanları ve Türkleri cezalandırdığına inanır. Diğer bir söyleyişle, Löwenklav'ın savı uyarınca, artık Tanrı Hıristiyanların yanında Türklerin karşısında yer almaktadır.

"Vezirler Erdemli Değil, Sultanlar Yarı Kör ve Zevklerine Düşkündür"

Löwenklav, "Türk imparatorluğunda" yaşanan yönetsel değişimleri ve olumsuzlukları da konulaştırır:

"İmparatorluğu yöneten vezirler ve danışmanlar eskiden olduğu gibi erdemli, cesur, bilge değiller ve saygınlıkları artık yoktur. Yarı kör sultanların zevklerine düşkünlükleri, başvezirlerin hırsları ve özellikle Sinan Paşa'nın tekrar ba vezirliğe yükseltilmesi kargaşalara neden oldu.

Son sultan (Murat III.) bir öncekilerin aksine vezirlerinin sayısını artırdı. Bundan dolayı imparatorluk yönetiminde yeni çok büyük ayrılıklar ve çatışmalar başladı. Başvezir olan Sinan Paşa'nın tekrar görevine getirilmesi ve onurunun geri verilmesinden sonra, onun önerisiyle birkaç vezir görevinden alındı.

Ancak yeniçeri ve sipahilerin İstanbul'da ayaklanmaları ve bu ayaklanmanın bastırılmasının olanaksızlaşması nedeniyle yaptığı değişiklikleri geri almaya ve görevden alınan vezirleri tekrar görevlerine çağırmaya zorlandı. Görevlerine dönen tüm vezirler Başvezir Sinan Paşa ve onun taraftarlarını istifaya zorlamak için her fırsatta kargaşa ve

kötülüklere başvurmuşlardır. Sultanın, Türk imparatorluğunun gücünü zayıflatan bu çekişmeler ve art niyetli kişilerin onca eylemlerine karşı koyabilecek ne gücü vardı ne de çare bulabildi."

Yapıtta, Osmanlıların yürüttükleri savaşlar ve III. Murat dönemi daha kapsamlı anlatılır. Bunun nedeni, bu savaşların Osmanlı'yı ve Müslümanları zayıflatan bir neden olarak görülmesi ve Osmanlı'nın artık çökmekte olduğu düşüncesini somutlaştırma isteğidir.

Osmanlı Devleti'nin çöküş nedenlerinden birini yöneticilerin kadın düşkünlüğünde gören Löwenklav'ın Sultan III. Murat'a ilişkin düşünceleri şöyledir:

"Tüm gerçekliğiyle söylemeliyim ki, Sultan Murat kadına düşkün ve kadının yönlendirmesinde yaşayan erkeklerin en başında gelir. Kendini üç kadının hırslı egemenliğine bırakmak zorunda kalmıştır. Bunlar annesi, karısı ve Siyavuş Paşa'nın karısı olan kız kardeşidir.

Bu üç kadın öylesine hırslıydılar ki, saraya elçi veya özel ziyaretler için gelen yabancı konuklardan bile hediye ve değişik armağanlar bekler ve isterlerdi. Bu kadınlar, kendi aralarında anlaşmazlığa düştüklerinde, Murat ne yapacağını bilemezdi. O nedenle ülkenin bir bölümü refah ve huzur içindeyken, bir bölümü de yıkıntı ve sefillik içinde yaşamaktadır."

Saraydaki kadınların Sultan'ın yönetim tarzına karışması ve politika yapmaları, Löwenklav'ı umutlandırır. En son olarak bir dilekte bulunur ve şöyle der: *"Dileğimiz, kadın hanedanlığının Türk imparatorluğundan eksilmemesidir."*

Doğuluların şehvet düşkünlüğü ve sözüm ona ilkesiz cinselliği, salt Türk imgesi bağlamında değil, oryantalist söylemin gerekçelendirilmesi bağlamında da önemli bir dayanak olarak araçsallaştırılır. Batı'nın oryantalist birikiminde görülen bu araçsallaştırıcı tutum, Löwenklav'ın yukarıdaki sözlerinde çok açık biçimde somutlaşmaktadır.

Löwenklav çok açık saptamalar yapar ve ekler: *"Bugüne değin tek kişinin söz sahibi olması nedeniyle, yönetim tüm sorunları aşabildi. Böylece Türkler imparatorluklarının sürekliliğini sağladı. Ancak şimdi her şey öylesine değişti ki, artık sultan sadece erkeklere karşı değil kadınlara (Löwenklav sürtükler ifadesini kullanır – OBK) karşı da çok uyanık olmak zorundadır."*

Löwenklav yönetimde bulunanların birbirlerine güvenlerinin kalmadığını belirtir ve şöyle der: *"İnsan ilişkilerinin kutsal ve yetkin bağı olan güven ve inanca ilişkin ne söyleyebilirim ki! Birbirlerine ve özellikle yabancılara güvenmezler ve inanmazlar."*

Yazar, böylece dolaylı olarak Türk yöneticilere inanılmaması ve güvenilmemesi gerektiğini vurgular. Düşüncesini şu şekilde somutlaştırır: *"Türkler kendi yararları ve çıkarları olduğu zaman sadık, inanılır ve güvenilir gözükürler. Art niyetlerini gizlemek ve kendilerini yabancılara güzel ve güvenilir göstermek için güzel elbiseler giyerler. Görünüşlerinde hiçbir şey eksik değildir. Özellikle yabancılarla yaptıkları bir anlaşmayı geçersiz saydıklarında üzgün ve bilge bir adam görüntüsü çizerler."*

"Sadakatsizliği ve Yalan Yemini Machiavelli Türklerden veya Türkler Machiavelli'den Öğrenmiştir"

Löwenklav, Türk imparatorluğuna ilişkin saptamalarını ünlü İtalyan tarihçi ve siyaset bilimci Machiavelli'den alıntı yaparak güçlendirmeye çalışır ve şöyle der: *"Sadakatsizlik ve yalan yemin konusunda Doktor Machiavelli'yle aynı düşüncededirler. Bu anlayışı, Türkler sanki Machiavelli'den veya Machiavelli Türklerden öğrenmiştir."*

Bunun yanı sıra, yazar, Makyavelist devlet ve yönetim anlayışını dolaysız eleştirir, hatta o anlayışın Türk devletinde uygulandığını savunur. Burada Machiavelli'nin İtalya'daki prens devletlerinin oluşturulması bağlamında geliştirdiği devlet ve yönetim anlayışını anmak gerekir.

Machiavelli'nin dizgeleştirdiği görüşler, bilindiği üzere, şu ana başlıklar altında toplanabilir: Devletin varlığının sürdür(ül)mesi için, kötü olan şey bile etik olarak savunulabilir. Ahlaki ölçütlerden uzaklaşmış erk politikaları da güdülebilir. Politik amaçlar uğruna acımasızlık, vicdansızlık, zorbalık uygulanabilir.

Oportünist bir yaklaşımla kendince olması gereken devlet yapısını kuramsallaştırmaya çalışan Machiavelli, İtalya'nın 1470'li yıllarda dışarıya karşı güçsüz olduğu, içeride ise politik kargaşanın hüküm sürdüğü bir dönemde devletin yeniden yapılanmasına ilişkin bu görüşlerini dizgeleştirmiştir.

Machiavelli, devletin yeniden yapılanması sürecinde geliştirdiği bu üç ilkenin "cumhuriyet yönetiminde" değil "prens devletçiklerinin" yönetimi ve güçlendirilmesi için uygulanması gerektiğini savunmuştur.

Löwenklav yapıtında Türk imparatorluğuna ilişkin değerlendirmelerini genelleyerek sürdürür ve şu nitelemelerde bulunur. *"Utanma, alçakgönüllülük, namusluluk ve ahlakın Türklerde yeri yoktur. Türkler bütün bu erdemleri kendi keyfiliklerine ve art niyetliliklerine göre uygularlar."*

Löwenklav, bu temelsiz sözleriyle, Batı'da Türk imgesi ve oryantalist söylemde genellikle dile getirilen, "Doğululara güvenilmez!" anlayışını pekiştirir. Utanma, namus ve ahlak gibi kavramları, oryantalizme özgü bir Batı bakışıyla tanımlayarak, oryantalist birikimi güçlendirir.

"Yönetim, Halktan Sevgi ve Bağlılık Beklemez"

Löwenklav, yönetimin halka karşı nasıl bir tutum izlediğini de konulaştırır. Anılan tarih yazıcısının deyişiyle, *"yönetim bağışlamaz; halktan da sevgi ve bağlılık beklemez. Böylece sevgiyle desteklenen güvenli ve sürekli bir yönetim yoktur. Erklerini baskı ve korkuyla sağlarlar. Onlarda korku ve baskı en kötü sevgi bağıdır."* Olumsuzlukları olumsuz değerlendirmeler biçiminde genelleyerek sürdürür Löwenklav ve şöyle der: *"Bağışlama, iyilik ve şefkat gibi erdemler, yücelik ve saygınlık görüntüsü ile aşağılanır."*

Löwenklav'ın Türklere ilişkin bu genelleyici değerlendirmeleri, özellikle oryantalizm kapsamında kuramsallaştırılan "Doğu despotizmi" anlatımını güçlendirici etkisi yönünden önem taşımaktadır.

Doğu despotizmi kavramı aradan yaklaşık iki yüz yıl geçtikten sonra, Avrupa edebiyatında Voltaire, Byron, Goethe ve Hugo gibi yazar-şairlerce yazınsallaştırılmış, felsefede ise özellikle Hegel tarafından kuramsallaştırılmıştır.

Yönetimin kendi halkına ve yabancı uyruklulara karşı bakışını şöyle dile getirir: *"Yıllık vergilerini ödeyen halkını ve barış içinde bulunduğu ülkelerin insanlarını hiçbir ayrım yapmaksızın hilekâr ola-*

rak görürler. Anlaşma yaptıkları dost yönetimlerden başlangıçta armağanlar isterler. Türklere göre sultana veya vezirlere boş elle gitmek hoş değildir. Armağan onlar için dostluk göstergesidir. Ancak armağanları aldıklarında, sözde dostluk adına aldıkları armağanları haraç olarak kabul ederler, dostlarını haraç ödemeye yükümlü görürler ve sürekli haraç beklerler."

"Türk İmparatorluğunda Herkes Satın Alınabilir"

Löwenklav, Hıristiyan dünyasını bütünleştirmeye katkı yapmayı amaçladığı için, Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışı ve işleyiş tarzına belirgin bir ilgi duyar. Yazarın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yönetimsel ilişkiler ve iç olaylara ilişkin savları şöyledir: *"Vezirler cimri ve paraya düşkündürler, öz çıkarlarını her şeyin üstünde tutarlar."*

Üst, orta ve alt yönetim organlarında asker ve memurların da aynı ilişkiyi sürdürdüklerini öne süren yazar, izlenimlerini şu sözle anlatır: *"Orada herkes satılıktır ve satın alınabilir."*

Bireysel gözlemlerini ileriye yönelik değerlendirir ve şu çıkarımı yapar: *"Bireysel çıkarların ön planda tutulması her zaman zararlı olmuştur ve toplumun geleceği ve gelişmesi için hep zararlı olacaktır."* Bu saptamayla dolaylı olarak böyle bir toplumun geleceğinin bu tür ilişkilerle olumlu olamayacağını dile getirir. Daha da ileriye giderek, temelsiz ve genelleyici bir değerlendirmede bulunur. Yazara göre, *"Türkler kendilerine para ve armağan verecek birisini bulsalar, onun yönetiminde yaşayabilirler."*

Bu bölümde Türkler hakkında öne sürülen "satın alınabilirlik" savı oryantalist birikimi oluşturan başlıca savlardan biridir. Bu sav, yerine göre Araplar, yerine göre Türkler veya başka Doğulu halklar için kullanılır.

İmparatorluktaki yönetim ve karar organlarının nasıl işlediğini şu şekilde betimler: *"Yönetim birimlerinde, danışma ve karar toplantılarında kişiler özgürce içlerinden gelen istek ve düşünceleri ifade edemezler, aksine en güçlü ve en saygın olanın düşündüğü olumlanır."*

"Yeniçeriler ve Din Adamları Sultana Başkaldırmaktadır"

Löwenklav, diğer bir olumsuzluk olarak, Türkler arasında yaygın olduğunu ileri sürdüğü "hırs ve açgözlülüğü" görür. Yazarın anlatımı uyarınca, *"Türkler hırs ve açgözlülükte ölçüsüzdürler. O nedenle de hak, hoşgörü ve saygıya az rastlanır. İmparatorluk kendi halkına bile ağır ve zorbaca vergi ve yükümlülükler yükler ve eziyet çektirir."*

Löwenklav, sözünü ettiği bu ağır koşulları toplumdaki ve devletteki huzursuzlukların kaynağı olarak görür ve şu saptamayı yapar: *"Yeniçeriler, sipahiler ve diğer askerler, aynı zamanda Müslüman din adamları sultana ilenmekte ve ona karşı ayaklanmaktadır."*

Anılan yazar konuya ilişkin şunları aktarır: Bu ayaklanmalar kısmen bastırılmıştır. Yaşanan iç kargaşa ve gerginliğe ilişkin temel değerlendirmesini şu şekilde somutlaştırır: *"Bu imparatorlukta her şeyden dolayı müthiş bir karşılıklı düşmanlık ve nefret tohumları atılmış ve yeşermiştir."*

Löwenklav, içte yaşanan güvensizlik ve kargaşa ortamını öznel bir tavırla betimledikten sonra, yaşadığı dönemin padişahı Sultan III. Murat'a ilişkin değerlendirmeler yapar. Yazarın III. Murat'ın yönetim biçimine ve kişiliğine ilişkin betimlemeleri Almanya'da yayımlanan diğer belgelerdeki betimlemelerden farklı değildir.

Löwenklav'ın görüşlerini özetleyerek alıntılıyorum: *"İçte yaşanan kargaşaların diğer önemli nedeni de Murat'ın korkakça yönetmesi ve güçsüz olmasıdır. Geleneklerinde olduğu gibi, III. Murat da haremde yaşar ve ülkenin genel sorunlarıyla pek ilgilenmez. Anlık zevklerini giderdiğinde, görevini yerine getirdiğine inanır. Ne endişelenir ne de bilgilendirilme gereksinimi duyar."*

Güldüğü gibi, Osmanlı sultanlarının haremde değişik kadınlarla günü gün ettikleri, bilgi gereksinmeleri ve geleceğe ilişkin bir perspektifleri olmadığı biçimindeki yaygın kalıp düşünce, Löwenklav'ın anlatımlarında da belirgindir.

"Kısacası," der Löwenklav, *"Murat akılsız ve iyi düşünmeyen, yüksek, düzeyli yöneticilerin gereksiz ve önemsiz bilgi ve yönetimlerini yeterli görür. Çünkü bütün görevleri vezirlerine vermiştir."* Yaşanılan örnek bir olayı anlatarak, Sultan III. Murat'a ilişkin düşüncele-

rini ve yaşanılan kargaşaların bir nedeni olarak gördüğü bu padişahın beceriksizliğini vurgular. Alıntılıyorum: *"Kısa zaman önce Sinan Paşa'yı yanına çağırtmış, onu o ana kadar hiçbir vezire verilmemiş geniş yetkilerle donatmıştır."*

Löwenklav, III. Murat'a ilişkin son değerlendirmesini, görünüşü ve yöneticilik yönünü gözeterek yapar. Nitelemeleri özgün biçimiyle şöyledir: *"Murat'ın kararsızlığı, aptal kafası ve zevke düşkünlüğüne, doğal olmayan benzi solgun kötü görüntüsünü ve sağlıksız oluşunu ekleyebiliriz. Bütün bu yetersizliklerinden dolayı halkın padişaha karşı genel tutumu aşağılayıcıdır ve kendi başlarına buyruk olmalarına, buyruk dinlememelerine neden olmuştur."*

Yazar bütün bunlardan dolayı halkın umudunu III. Mehmet'e bağladığını belirtir.

"İmparatorlukları Çökse Bile Türklerden Korkmalıyız!"

Yazar konuyu toparlar, özetlerken, verdiği bilgilerden dersler çıkarır ve okuyuculara öğütler verir. Ancak verdiği öğüt ve bilgilerin okuyucuda bir gevşemeye ve rahatlamaya neden olacağı kaygısını taşır. Söz konusu kaygıdan ötürü, Türklerden korkulması gerektiğini sürekli olarak gerekçelendirmeye çalışır.

Löwenklav'ın söz konusu çıkarımları özetle şöyle betimlenebilir: *"Türk imparatorluğunun bunca iç sorununa karşın, hâlâ eskisi gibi ayakta ve güçlü olması, onlardan korkmamız için en önemli nedendir. Umut etmemizin en önemli nedeni de, günümüze değin Türk imparatorluğunun üzerinde yükseldiği ve dayandığı önemli dayanak ve temellerinin çürümeye, çökmeye başlamasıdır. Bu imparatorluktan korkmalı, kendiliğinden tükenecek diye boş hayallere kapılmamalı, kendimizi salıvermemeli ve gevşememeliyiz."*

Löwenklav korkunun disiplinli olmayı sağladığını, gevşemeyi engellediğini düşünür ve düşüncesini netleştirir. Ona göre korku, zorunlu anlarda gereksinme duyulan, yardımlaşma ve dayanışmayı güçlendiren iyi bir öğretmendir.

Buna karşın kendini güvencede görmenin gevşemeye, ilgisizliğe ve kayıtsızlığa yol açtığını belirtir. İki karşıt toplum ve ruhbilimsel

kavramın devletlerin varoluşlarına nasıl yansıdığını şu şekilde dile getirir: *"Güvencede olma duygusu imparatorlukları zayıflaştırır; korku ise güçlendirir."*

Okuyuculara "Türk imparatorluğundan" korkmalarını ve boş umutlara kapılmamalarını sürekli öğütleyen yazar şu görüşlerin altını çizer: *"İmparatorlukları ve yönetimleri yıkan ve yok olmalarına neden olan, kendini güvencede duyumsamanın anası, bizleri aldatan geçici umutlarımızdır."*

Löwenklav özetle ve dolaylı olarak okuyucuların Türk imparatorluğunun kendiliğinden veya başka dış nedenlerden dolayı yıkılacağı umuduna kapılmamalarını ve bu tür beklentilere girmemelerini, sürekli savaşa hazır bulunmalarını, disiplini elden bırakmamalarını önemle vurgular.

"Düşmanın Tarihini Tanımak, Doğru ve Özgürce Yazmak, Öğütler Vermeye Yeğlenmelidir"

Löwenklav, Müslüman Türklerin tarihini yazmakla Türklere karşı savaşta kendisine düşen görevi gerçekleştirdiğini duyumsatır ve amacını somutlaştırır. Yazar, düşmanın, bir başka deyişle Türklerin tarihinin neden doğru ve tarafsız yazılması gerektiğini, böyle bir kitabın nasıl bir işlevi olabileceğini bir kez daha öne çıkarır ve şöyle gerekçelendirir:

"Düşmanın tarihini, ülkesindeki olayları ve gelişmeleri tam, eksiksiz ve özgürce yazmak, düşmana karşı savaşta yol yordam göstermekten, öğütler vermekten daha çok tercih edilmelidir. O nedenle prensler Türk tarihini okumalı, düşmanın imparatorluğundaki gelişmeleri bilmeli ve buna göre eğer vatanı düşmandan kurtarmak ve savunmak istiyorlarsa koşulların gerektirdiği biçimde silahlanmalı, silaha sarılmalıdırlar.

Prensler yönettiği halkın karşı karşıya bulunduğu büyük tehlikeyi ortadan kaldırmak ve Türklerin planlarını ve gizli güçlerini anavatanın yararına çevirmek için çaba göstermelidirler. Bu kitap, kutsal Roma İmparatorluğu'nun prenslerine ve özellikle elektörlerine izlenecek yolu göstermelidir."

Betimlemelerden de anlaşılacağı gibi, Löwenklav kitabının yöneticilere bir rehber olduğunu veya olması gerektiğini düşünür. Aynı zamanda Türk tehlikesini önemsemeyen, küçümseyen yöneticileri de sert bir biçimde eleştirir ve onların da kitabı sayesinde vatanın savunulmasının ne kadar gerekli olduğunu anlayacaklarına inanır.

Söz konusu görüş ve önerilerini şöyle somutlaştırır: *"Bu kitap, sevgili vatanın kapısında bekleyen tehlikeyi tanıtacak, Türklerin tehlikeli olmadıklarını, aksine şeytani inançlara sapanları cezalandırdıklarını düşünen ve bu barbar kurtlara (Türklere) karşı Hıristiyanlığı savunmayan diğer Hıristiyan prenslerin de gözlerini açacaktır."*

Yazarın eleştirisi ve öğüdü salt Türk tehlikesine kayıtsız kalan prenslere değildir. Avrupa'daki diğer kralları da eleştirir ve öğütler verir: *"Diğer Hıristiyan krallar bu konuda henüz uyudukları için, Roma kralı hazretlerine, elektörlerine (kralı seçme hakkına sahip prensler – OBK) ve Avusturya arşidüklerine olayları çok basit değerlendirmek yerine bu alanda daha çok yükümlülük düşmektedir."*

A. "Müslüman Türklerin Tarihi"

"Türkler, Müslümanlığın Şiddetini Uygulamış, Tarih Çeşitlenmiştir"

Daha önce de değinildiği gibi, Löwenklav'ın yapıtı üç bölümden oluşur. Birinci bölümde İslam tarihini ve Türklerin Araplarla ve İslam'la tanışması dönemini irdeler.

Bu bölüme yazdığı önsöz, Türk imgesinin belirginleşmesine ve kalıcılaşmasına katkıda bulunur. Yazar önsözünde, Türklerin kurduğu imparatorluğun, dünyada ve tarihsel gelişimde ne gibi değişimlere yol açtığını belirginleştirmeye çalışır.

Yazarın konuya ilişkin görüşlerini özetleyerek aktarıyorum: *"Türk imparatorluğu salt Hıristiyan dininde değil, Hıristiyan krallıklarında ve ülkelerinde Tanrı'nın da yardımıyla değişik algılanabilen değişimlere neden olmuştur. Bu imparatorluk, kendilerini Hıristiyan diye niteleyen halkları ya acımasızca köleliğe sürüklemiş ya da çökertmiş veya tahrip etmiştir. Zor kullanarak ve zalimce yönetimle Türkler, Müslümanlığın sahtekârlığını, yalan yeminini ve şiddetini uygu-*

lamış ve bundan dolayı tarih çok çeşitlenmiş, insan türünün büyük bölümü perişan halde baskı altına alınmış, felaket getirmiştir."

"*Türklerin Tarihi* Yanlış, Yetersiz ve Kötü Yazılmıştır"

Löwenklav Türk imparatorluğunun çok güçlü olduğunu özellikle vurgular. Bazen de hayranlığından veya gücünün anlaşılmasını istemesinden olsa gerek, yer yer abartılı bir biçimde betimler. Alıntılıyorum:

"Yaşadığımız zamanda dünyada Türk imparatorluğundan daha güçlü ve görkemli olanı yoktur. Bu imparatorluğun büyük ve her tarafa uzanmış gücü, birçok bölgede egemen olduğu, örneğin Büyük ve Küçük Asya'da, Afrika'da ve Avrupa'da, onların yönetimi altında yaşayan devletlerin sayısından anlaşılır. Türklerin barbar ihtişamını ve cesaretini, onların ülkesine gitmiş, kentlerini görmüş herkes bilir. Buna karşın bu ulusun Yunanlılar ve Almanlar tarafından günümüze değin yazılan tarihi eksik, yanlış, yetersiz ve kötüdür."

"Türklerde Akla Yer Yoktur"

Löwenklav Türklere ilişkin imge oluşturucu değerlendirmelerini sürdürür. *"Türklerde akla yer yoktur, miskince aşırı derecede güçlerine güvenirler."* Türklerin, güçlerine ilişkin hiç alçakgönüllü olmadıklarını, aksine imparatorluklarının güçlü olduğunu her toplantıda, her konuşmada dillerinden düşürmediklerini vurgular. Şunu da ekler: *"Peygamberleri Muhammet'in şarabı yasaklamasına rağmen, şarap içip kendilerinden geçtiklerinde imparatorluklarının güçlü olduğunu daha büyük bir özgüvenle belirtirler. Dünyayı boyunduruk altına almak ve hizmetlerine sokmak için de bütün umutlarını güç ve zor kullanımına bağlamışlardır."*

Yukarıdaki alıntıda yer alan, "Türklerde akla yer yoktur," söylemi, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*[133] adlı kitabımda vurguladığım gibi, Kant ve Hegel tarafından felsefileştirilerek ve Doğuluları içerecek biçimde genişletilerek, oryantalizmin temel düşünsel savlarından biri durumuna getirilir.

Türkleri zor kullanarak dünyanın egemeni olma isteğinde olan bir halk olarak tanımlayan Löwenklav, önsözünde Türklerin Anadolu'ya girmelerine ve Osmanlı Beyliği'ni kurmalarına değin geçen süreye ve tarihsel olaylara çok kısa olarak değinir.

Löwenklav, konuya ilişkin şunları yazar:

"Bu halk, Don Nehri'nin bir yakasında evleri ve hayvanlarıyla otlak bölgelerde göçebe yaşayışı sürerken, Karadeniz'e ve oradan da eski İberya üzerinden bugünkü Gürcistan'a gelir.

Bir kısım Türkler, Karadeniz üzerinden Perslere sefer düzenleyen Kral Flavius Herakleios'un ordusuna katılır. Bir kısmı da, eski Yunan tarihçisi Symeon Magister Officorum'un belirttiğine göre, Herakleios'la çarpışır. Daha sonraları Ermenistan'a yerleşirler; ancak eski geleneklerini terk etmezler, göçebe yaşamlarını sürdürürler.

Mahmut Sebüktekin adlı Pers kralının ve Bizans'ın kralı Konstantinus Mounokhous'a bağlı olan Kral Romanus Argyrus komutasında Hindistan'a ve Bağdat halifelerine karşı savaşırlar. Selçuklu soyundan gelen Togra komutasında, Yunan tarihçileri buna Togrolipiks derler, İran'a yerleşirler. Horasan'ı ve Pers Krallığı'nın diğer bölgelerini ve Asya'nın büyük bir bölümünü egemenlikleri altına alırlar.

Daha sonra Tatar prensi Cengiz Han Ermenistan'a gelir, Perslere saldırır ve Türklerin büyük bir bölümünü yok eder, o bölgeden sürer. Bunun üzerine Selçuklu soyundan Alaattin Sultan yönetiminde Küçük Asya'da yeni bir imparatorluk oluştururlar. Başkentlerinden dolayı Konya İmparatorluğu veya bendeki belgelere göre Alaattin (Keykubat – OBK) İmparatorluğu da denir.

Alaattinliler ve Tatarlar arasında sürüp giden savaşlar, Alaattin İmparatorluğu'nun sınırlarının sürekli Hıristiyanların yaşadıkları yerlere kaymasına neden olur. Oğuz soyundan olanlar kendilerinden daha zayıf olan Hıristiyanlarla komşuluğu yeğlerler.

Alaattin'in ölmesiyle ve bu imparatorluğun dağılmasıyla, Oğuz soyundan olanlar özellikle cesur, kurnaz, kahraman bir kişi olan Osman'ı komutan olarak seçince hırsızlık ve yağmalamayla zenginleşirler. Sürekli sınırlarını ve topraklarını genişletir, düşmanlarına korku salar, güçlenir ve aralıksız savaşa hazırlandıklarından ve savaş eğitimi gördüklerinden, Alaattin İmparatorluğu'nun yerini alırlar.

Ertuğrul'un oğlu Osman Olympos Dağı'nın Teke bölgesini ele geçirir. Bu bölgeyi Osmanlı bölgesi olarak adlandırır. Osman diğer beylikler tarafından pek sevilmez, bu beylikler Osman'ın cesaretini kıskanmışlardır. Osmanlı tarihçileri bu beyliklerden özellikle Karamanoğlu ve Germiyanoğlu beyliklerinin Osman'ı hiç benimsemediklerini belirtirler.

Osman kısa sürede diğer beylikleri kendi yönetiminde toplar, güçlerini toparlar ve bütün Asya'ya yığar. Osmanlılar, İran'ı Müslüman olarak görmediklerinden, İran'ı hep kendi imparatorluklarına katmayı istemişlerdir.

Osmanlılar daha sonra Batı'ya yönelip Yunanlıların iki krallığını, İstanbul ve Trabzon'u, daha sonra Makedonya'yı, Mora'yı, Bulgaristan'ı, Bosna-Hersek'i, Gürcistan'ı, Arnavutluk'u, Ermenistan'ı, Kıbrıs'ı ve Macaristan'ı topraklarına katarlar."

"Türk İmparatorluğunun Genişlemesindeki Dış Nedenler: Hıristiyanlar, Kendi Kendilerini Zayıflatarak, Kapılarını Türklere Açtılar"

Böylesine kısa sürede genişleyen ve büyüyen bir imparatorluğun insanı hayrete düşürdüğünü söyleyen Löwenklav, bunun nedenlerini açıklamaya ve yorumlamaya çalışır. Türklerin bu denli kısa sürede genişlemesini ve birçok ülkeyi egemenliği altına almasını iç ve dış nedenler olarak ikiye ayırarak irdeler ve açıklar.

Löwenklav'ın açımlaması uyarınca, başlıca dış neden, *"Tanrı'nın yanlış yola sapan Hıristiyanları cezalandırmasıdır."* Diğer bir neden, *"Hıristiyanların toplum yararına olan işlerde ihmalci, özensiz, ülkenin korunması için kayıtsız kalmaları, kıskançlık, nefret ve savaşlarla bölünmeleri, güçlerini düşmana karşı birleştirememeleridir."*

Osmanlı Devleti'nin kısa sürede egemenlik alanlarını genişletmesi konusunda Luther'in yaklaşımını benimseyen Löwenklav'ın değerlendirmesi uyarınca, *"Hıristiyanlar kendi kendilerini zayıflatarak, kapıları sonuna kadar Türklere açmışlardır."*

Löwenklav dış nedenler olarak belirttiği gelişmeleri şöyle somutlaştırır. *"Herkes birbirine üstün olmaya çalışmış, silah ve güçlerini birbirlerine yöneltmiş ve böylece Türklere karşı koyamamıştır. Soylu Yu-*

nan ulusu da kendi içinde bölünmesinden dolayı yok oldu. Sadece Yunanlılar değil, Macaristan içindeki bazı aymazlar da Türk'ün hiçbir yararı olmayan ve Hıristiyanlığı yok eden yardımını istemişler, bizler de komşularımızın yok olmalarını uyuyarak izlemişiz, sorunlarının çözümüne hiçbir ciddi katkı sağlamamış ve yıkılışlarını seyretmişiz."

Burada Löwenklav, Macaristan'ın Türklerin egemenliğine geçişinin nedenini açıklarken, Macaristan'ın iç çekişmelerini ve bazı prenslerin, örneğin, Zapolya'nın Osmanlı'dan yardım almasını ve onların egemenliğini yeğlemesini, bu arada Avrupa'nın da Macaristan'a yardım etmemesini açık biçimde eleştirir.

"Sınırsız Özgürlükler, İtaatsizliğe Neden Olmuştur"

Löwenklav, toplumdaki bozulmanın ve disiplinsizliğin nedenini salt kişisel çıkarların halkın yararlarından üstün tutulmasıyla açıklamaz. Yazara göre, Batı'daki *"sınırsız özgürlükler üst konumdaki yöneticilere karşı itaatsizliğe neden olmuştur."*

Löwenklav bu özgürlüklerin neler olduğunu belirtmez; ancak 16. yüzyılın toplumsal, dinsel ve siyasal gelişmeleri gözetilirse, yazarın eleştirdiği kimselerin merkeziyetçi bir monarşiye karşı gelen ve yerel siyasal bağımsızlıklarının savaşımını veren kontlar ve prensler olduğu kendiliğinden anlaşılır.

Bilindiği gibi, Martin Luther'in Reform hareketini destekleyen birçok yerel yönetici, kont, Habsburg Hanedanlığı'nın mutlakıyet yönetimine karşı bir harekete girişmişlerdir. Merkeziyetçi yapıdaki bir monarşinin kendi özgürlüklerini kısıtlayacağı görüşünde olan bu yöneticiler, dinsel ayrımlaşmaya destek vermişler ve yerel yönetimde siyasal olarak daha özerk konuma gelmek için Habsburg Hanedanlığı'nı Türklere karşı savaşta pek desteklememiş veya desteklemek için daha bağımsız olma koşulunu öne sürmüşlerdir.

Bu nedenle, Löwenklav burada "sınırsız özgürlükler" anlatımını, halkın özgürlüğünü değil, dolaylı olarak yerel yöneticilerin siyasal özerklik sağlama çabalarını eleştirmek için kullanır.

Yazar, eleştirilerini ve zaaf olarak gördüğü dış nedenleri saymayı sürdürür: *"İyi niyet eksikliği, karşılıklı güvensizlik, Bizans ve Roma*

kiliselerinde görülen ve bizde de yaşanan dinsel bölünmenin giderek artması, bütün toplumun hayvan gibi yemesi, içmesi ve ihtişam içinde yaşaması, bireylerin varlıklarının sömürülmesi, vatanın savunulması ve korunmasına olanak vermiyor, istenç yaratmıyor. Buna ek olarak atalarımızın sahip olduğu kutsal, disiplinli ordumuzun dağılmasından dolayı düşmanımız tarafından küçümsendik, ona boyun eğdik."

"Türk İmparatorluğunun Gelişmesinin İç Nedenleri"

Löwenklav, Türklerin niçin kısa sürede dünyanın birçok ülkesini egemenlikleri altına aldıklarını ve güçlendiklerini iç nedenler olarak adlandırır ve bunları şöyle sıralar:

"Başarılarının nedeni birlik içinde olmalarıdır. Birlik içinde olmaları, buna karşın dünyanın bölünmüş olması, Türklerin diğer ülkelere egemen olmalarını kolaylaştırmıştır. Birlik içinde olduklarını vurgulamak ve kendi aralarında barışı güçlendirmek için, kendilerini Müslüman olarak adlandırır ve Tanrı'dan diğer halkların bölünmeleri ve birbirlerine düşmelerini dilerler.

Bunun dışında çoğu askeri başarıları ve yengileri, Türklerin cesaretini ve özgüvenlerini artırmıştır. İmparatorluklarını genişletmek için her türlü fırsatı kollar ve değerlendirirler."

Löwenklav bu değerlendirmesiyle, Türklerin tek amaçlarının yayılmak ve dünyayı yönetmek olduğunu vurgular.

Yayılmacılık konusunu Hegel *Tarih Felsefesi* adlı yapıtında felsefi düzeye taşır.

"Türkler Soğukkanlı, Ölçülü, Yöneticilere Karşı İtaatkârdır"

Türk imparatorluğunun başarılarının nedenlerini arayan ve gerekçelendirmeye çalışan Löwenklav, kendi toplumuyla Türklerin yaşam tarzlarını dolaylı biçimde karşılaştırır. Batı yaşam tarzıyla Türklerin yaşamı biçimlendirme ve yöneticilerle ilişki kurma yöntemleri konusunda şu izlenimleri aktarır: *"Türkler soğukkanlı, yeme ve içme konusunda ölçülüdürler; hazır ordu bulundurmaya özen gös-*

terirler, dünyada hiçbir toplumda görülmeyecek derecede yöneticilerine itaat ederler."

Löwenklav, Türklerde erdemliliğin hak ettiği ödülü bulduğunu vurgular. Osmanlı/Türk toplumunda gözlemlediği erdemleri ve cezaların ağırlığını şu biçimde somutlaştırır: *"Kökenlerine bakılmaksızın herkes yükselebilir. Sonradan sünnet olanlar (devşirmeler ve dönmeler – OBK) saygınlığa ulaşabilirler; en yüksek politik ve askeri makamlara gelebilirler. Kurnazca bir evlilik yaparak, sultanlarla akraba olabilirler; onlar kadar zengin olabilirler.*

Bütün bunların yanı sıra, çoğunluğun yararına aykırı davrananların zalimce cezalandırıldıklarını, hatta çoğu kişinin korkudan kendini öldürdüğünü, ciddiliklerini ve sertliklerini de belirtmek gerekir."

Yazar, ciddi ve sertlik biçimindeki tutumların, insancıl bir askerlik ve savaş anlayışını da belirlediğini vurgular ve kanıt olarak şu bilgileri verir: *"Tutsak gibi savaşa giden Türklerin vatanlarına, çocuklarının yanına dönme umutları olmaz. Askerleri sürekli savaşlarda şövalye gibi vuruşmaya, tutsak düşmeye ve bütün yaşamları boyunca vatanlarından, kadınlarından, çocuklarından uzakta sefil bir yaşam sürmeye özendirilir, hatta zorlanırlar."*

"Türk Padişahı Kendini Yeryüzünün Tek Egemeni Olarak Görür"

Löwenklav, Osmanlı devlet yönetiminin gelişmesine yol açan bir diğer iç nedenin "yalan yemin" olduğunu savlar ve ekler: *"Türklerin kendileri de imparatorluklarının yalan yeminle büyüdüğünü söylerler. Yapılan anlaşmaları hep öz çıkarlarına uygun, kendi işlerine geldiği gibi uygularlar. Bu yöntemle çoğu ülkenin insanlarını topraklarından sürmüşlerdir."* Löwenklav'a göre "yalan yemin yoluyla büyüme" özünde bir ikilemdir; çünkü *"Tanrı, yalan yere yemin edenin yanında yer almaz, onu cezalandırır ve zaten peygamberleri Muhammet de buna izin vermemiştir."*

Ona göre ikinci ikilem, sultanların işbaşına gelir gelmez kardeşlerini ve kardeş çocuklarını acımasızca öldürtmeleridir. Löwenklav, Fatih Kanunnameleri'yle meşruluk kazandırılan Türklerde tahta çıkan padişahın kardeş ve çocuklarını öldürmelerinin nedenini açık-

lamaya çalışır: *"Türkler tek kişinin egemenliğini tanrısal egemenliğin bir örneği olarak kabul ederler. Tanrı, nasıl gökyüzünün tek egemeni ise, Türk padişahlar da kendilerini yeryüzünün tek egemeni olarak görürler."*

Erki ele geçirme ve/veya koruma amacıyla, baba, kardeş, oğul ve diğer yakın akrabaların öldür(t)ülmesi, aslında salt Osmanlı devlet yönetimine özgü bir uygulama değildir. Bu uygulama, tarihte birçok imparatorluk veya krallıkta olmuştur. Osmanlı yönetimi, kısa sürede Avrupa içlerine doğru genişlemeyi başarınca, Avrupalılar, Türkleri ötekileştirmek için, söz konusu uygulamayı Türklerin acımasızlığının bir kanıtı gibi göstermeyi yeğlemiştir.

B. "Osmanlı Soyundan Gelen Türk Sultanlarının Kroniği"

Löwenklav'ın "Türk Tarihi"nin ikinci bölümünün başlığı "Osmanlı Soyundan Gelen Türk Sultanlarını Kroniği"dir. Anılan kronik, Muhittin Mehmet Cemali'nin 1550 yılına kadar getirdiği ve önce Hans Gaudier daha sonra da Hans Löwenklav'ca Almancaya çevrilen yapıtıdır.

Yazarın bu bölümde Osmanlı sultanlarına ilişkin verdiği bilgiler, öz, kısa ve yorumsuzdur. Burada sadece Osmanlı sultanlarının kimliği, devleti kaç yıl yönettikleri, hangi savaşları yaptıkları, hangi bölgeleri aldıkları çok kısa anlatılır. Tarihsel ayrıntılara girilmez, çok az yorumlar ve karşılaştırmalar yapılır.

"Osmanlı Sultanları Kroniği", Osman Bey'den önceki dönemi çok kısa özetledikten sonra, Osman Bey'in yaşamı ile başlar. Löwenklav, imparatorluğun kuruluşuna ilişkin söylenceleşen Osman Bey'in rüyasına da yer verir ve bu düşü yorumlar.

Löwenklav'ın derlemesinde yer alan ile Muhittin Mehmet'in "Osmanlı Kroniği"nde anlatılan rüya içerik olarak farklı değildir. Belirgin ayrılık Muhittin Mehmet'in rüyayı Ertuğrul Bey'in gördüğünü, Löwenklav'ın ise Osman Bey'in gördüğünü savlamalarıdır.

Çeviri yapıtta verildiği biçimde rüyayı ve yorumunu özetle aktarıyorum: *"Ertuğrul bir gün rüya görür. Rüyasını anlatmak ve danış-*

mak üzere Edebali denen bir bilgine gider. Rüyasında, Edebali'nin gönlünden bir ay ışığının süzülerek kendi gönlüne ışıdığını, ardından karnından birçok ülkeyi gölgesine alacak bir ağacın büyüdüğünü, dallanıp budaklandığını anlatır. Edebali rüyayı Ertuğrul'a şöyle yorumlar: 'Senin Osman adında bir oğlun olacak, çok savaşlar yapacak, senin soyundan gelen bir krallık kurulacak. Kızımı da oğlun Osman'a vereceğim'."

Löwenklav'ın eklemesinde ise, rüyayı gören ve Edebali'ye danışan Ertuğrul değil, Osman'dır. Yazar, söz konusu söylenceyi şöyle aktarır: "Osman, dolaşmaya veya sefere çıkmadan önce çok sevdiği ve saygı duyduğu, sözünü önemsediği ve çok zengin, saygın, din bilgini olan Edebali'ye uğrar." Osman Bey, anlatılan rüyayı, Edebali'nin sürekli oturduğu evinde görür. Löwenklav, rüyayı kendince şöyle açıklar: *"Bu rüyaya Türklerin inanması, Türklerin batıl inançlara sıkça inandıklarının bir göstergesidir."*

Yazar, anılan rüyayı, Heredotos'un tarih kitabında anlatılan Med Kralı Astayagis'in kızı Mandare ve Cyro'nun oğlu ve torununa ilişkin gördüğü rüyaya benzetir. Ve ekler: *"Onların da rüyalarında kızlarının cinsel organlarından çıkıp bütün Asya'yı saran üzüm asması gördükleri yazılıdır. Büyücüler de bu rüyayı yorumlarken, güçlü ve dünyayı yönetecek birinin doğacağı kehanetinde bulunmuşlardır. Bu eski tarihçiden de anlaşılacağı gibi, büyük monarşi ve imparatorluk kuranların her zaman kendi gelecekteki büyük egemenliklerine ilişkin aynı şekilde rüyalar uydurmuşlardır."*

Anlattığı dinsel mitoslar bu rüyadan pek farklı olmamasına karşın, bu düşe inanan Türkleri boş-inançlı olmakla suçlayan Löwenklav, anılan rüyanın neden uydurulduğuna ilişkin şu değerlendirmeyi yapar: *"Osman Bey başa geçtiğinde, küçük ve kona-göçer bir topluluğu yönetmenin çok güç olduğunu, bu toplulukla bir imparatorluk kurulamayacağını bildi. Kendisini ulaşılmaz, büyük ve kutsal göstermek ve böylece bir güce inanılmasını sağlamak için bu yola başvurdu. İnsanları, güçlü ve kutsal olduğuna inanılan bu devlet etrafında topladı ve hayal edilen bir imparatorluk kurdu."*

Dünya edebiyatı tarihine bakıldığında, her büyük başarının veya atılımın kendi söylencesini de yarattığı kolayca görülebilir. Dolayısıy-

la, Osmanlı/Türk devletinin kısa sürede bir dünya imparatorluğu durumuna gelmesiyle birlikte, söz konusu büyük başarının ve atılımın söylenceler yaratması ve söylenceleştirilmesi elbette ki doğaldır.

C. Tarihsel Olaylar, Yerler ve Kişiler Hakkında Açıklamalar

Löwenklav, anlaşılırlığı sağlamak için, üçüncü bölümde kitabında kullandığı yönetsel ve kültürel kavramları, kentleri, tarihsel olayları açıklamayı dener. Kültür tarihi yazıcılığı bakımından anlamlı olan bu yaklaşımla kendi dönemine değin Türklerin kullandığı birçok kavramı, kişileri, yerleri ve olayları tarihsel süreç içerisinde irdeler ve açıklar.

Bu özgün yöntemle yapıtını yalın, tarihsel bir metin olma özelliğinden kurtarır ve kültür tarihi çerçevesinde zenginleştirir. Bu bölümde tekrar padişahların kökenlerini irdeler ve "şah, gazi, çelebi, emir" vs. gibi Doğu kültürüne özgü kavramların anlamlarını konulaştırır.

Anılan kavramlar dışında yapıtta ele alınan kültür tarihine ilişkin diğer kavramlar şu şekilde sıralanır: "padişah, sultan, han, ulu han, hünkâr, şerif, halife vs."

Yine aynı bölümde yerleşim yerleri ve kentler tarihsel olarak açıklanır. Özellikle kentlerin tarihsel olarak anlatımı, hangi savaşların yapıldığı, kimler tarafından kurulduğu ve yönetildiğinin yer alması, yapıtın kültürel-tarihsel ve coğrafik olarak irdelenmesini zorunlu kılmaktadır.

Löwenklav'ın irdelediği birkaç kent ve yöreler şu başlıkları taşır: "Bağdat, Sivas, Erzincan, Erzurum, Amasya, Halep, Anadolu ve Rumeli, Ankara, İstanbul (Yedikule, Eski Saray, Yeni Saray), Bosna Krallığı, Karadeniz, Akdeniz, Arabistan, Mekke, hac diyarı."

Yazar, bunların yanı sıra tarihsel olaylar ve Osmanlı Sarayı'ndaki bazı politik gelişmeler ve törenlere de yer verir. Örneğin, sultanların öldürülüşü, Kanuni'nin Viyana Kuşatması'nın kronolojik tarihi, III. Mehmet'in 1582 yılındaki görkemli sünnet düğünü, Vezir İbrahim Paşa'nın III. Mehmet'in büyük kızı Huma'yla düğün töreni vs. anlatılır.

Burada örnek olması bakımından sadece birkaç konu başlığı irdelenmiştir. Löwenklav, "Talismanlar *(tılsımcılar veya büyücüler)* veya Türklerde Muhammet'in Yasasını *(İslam'ı – OBK)* Uygulayanların Mevkilerine Göre Sıralanışı ve Erdemlilikleri" başlığı altında şu bilgileri aktarır:

"Din adamları arasında yasa (din – OBK) bilgisi ve deneyimlerine göre bir sınıflandırma vardır. Bunlardan birçoğu bütün mahkemelerde ve hukuksal durumlarda hem karar hem de yasa bağlamında bilirkişilik yaparlar. Müftü bunlar arasında (papa gibi) en üst konumdadır. Müftü, mahkemelerin, hukukun ve aynı zamanda ibadetle ilgili konuların başıdır. Ondan sonra kadılar gelir. Kadıları hocalar izler. Hocalardan sonra müezzinler sıralanır. Müezzinlerin görevi Müslümanları ve Türkleri namaza çağırmak ve namaz kıldırmaktır. Müezzinlerden sonra da dervişler gelir.

Namaz vakitlerini, Yunanlılarda âdet olduğu gibi, su dolu saat kabıyla belirlerler. Bizim kullandığımız üretilmiş saatler, Türkler tarafından çok beğeniliyor ve hayretle karşılanıyor. Ancak bu saatlere çok üst konumdaki kişiler, çok küçük bir azınlık sahip olabiliyor ve kullanabiliyor."

Yabancı Madeni Para Yasaktır

Löwenklav, bu bilgileri verdikten sonra, ticari yaşama ilişkin bilgiler aktarır. Konu başlığını şöyle koyar: "Hocalar, Türklere Neden Yabancı Madeni Para Kullanımını Yasakladılar?" Söz konusu başlık altında konuyu irdelemesini şöyle sürdürür:

"Din adamları ve Muhammet'in yasasının/dininin uygulayıcısı olan hocalar, madeni parayı yasaklamak istediler. Yasaklamalarının nedeni, Muhammet'in, her türlü büstü ve her türlü resmi (tabloyu) Tanrı'nın bir buyruğu olarak yasaklamasıydı.

Bundan dolayı Müslümanların Hıristiyanların kiliselerindeki tabloları ve boyamaları büyük bir hırsla nasıl parçalayıp kırdıkları bilinir. Hocalar, Roma ve Yunan krallarının büstlerini altın paraların ve sikkelerin üzerinde gördüklerinden ve peygamberlerinin yasasına/dinine aykırı bulduklarından eski sikkeleri yasaklama ve geçersiz sayma yoluna gittiler.

Ancak bazı art niyetliler ve dolandırıcılar, inanmışlık ve namusluluk görüntüsü altında, bu işte kendi çıkarlarını gözetmişlerdir. Bugün Türkler arasında, Muhammet resmi yasakladı diyerek, üzerindeki resimden dolayı yabancı ve Hıristiyan para birimlerini kullanmama bilinçleri pek fazla değildir. Aksine özellikle Venedik para birimi dukayı, üzerinde Kuran harfleri bulunan kendi para birimiyle birlikte kullanırlar. Üzerinde kayserimiz ve Avusturya Arşidükü Ferdinand'ın veya Sachsen elektörünün resmi bulunan Alman talerinin Türkler arasında geçerliliği vardır."

Löwenklav, yabancı paraların daha yaygın ve geçerli olduğunu vurgular ve betimlemesini şu saptamayla bitirir: *"Türklerden herhangi bir mal alındığı ve karşılığında yabancı para önerildiğinde daha fazla indirim yaparlar. İndirim yapılmazsa müşteri yerli parayla ödeme yapacağını söyler ve satıcıları daha indirimli satış yapmaya ikna eder."*

Bu alıntıdan yapılabilecek çıkarım uyarınca, Türkler, daha 16. yüzyılda küresel ekonominin gereklerini kavramış ve uygulamıştır. Dolayısıyla, güncel küreselleşme tartışmalarında söz konusu uzun tarihsel birikime gönderme yapmak yanlış olmaz.

Wilhelm von Cahor'un Cem Sultan Kroniği

Löwenklav, kardeşi Bayezit'le savaşa girişen, savaşta Gedik Ahmet Paşa komutasındaki orduya yenik düşen Cem Sultan'ın yaşamına ve kaçışına ilişkin Türk tarihçilerce hiçbir şey yazılıp söylenmediğini savlar. Kendi tarihçilerinden edindiği bilgileri yapıtına ekler. Yararlandığı yapıt, Wilhelm von Cahor'un *De casu Zizimi* (Cem Olayı) adlı güncesidir.

Yazarın verdiği bilgiye göre, anılan yapıtın yazarı olan Wilhelm von Chaor, Rodos kent yönetimi ikinci başkanıdır. Löwenklav, bu kitaptan Cem'in nerede ve nasıl öldüğüne ilişkin şu bilgileri aktarır: Cem kardeşine karşı girdiği savaşta ikinci kez yenilince bütün umutlarını yitirir, Rodos'a kaçar. Burada kent yöneticisi olan Fransız Pierre d'Aubusson'a sığınır.

Rodos şövalyelerine sığındığında yirmi altı yaşındadır. Sultan Bayezit bunu öğrenince, Cem'i alıkoymaları ve bakmaları için şöval-

ye d'Aubusson'a ve kent meclisine hediyeler gönderir. Cem'in orada tutulması karşılığında yaşadığı sürece yıllık 40.000 duka göndermeyi, Hıristiyanlarla savaş yapmamayı yükümlenir. Baş şövalye bu anlaşmayı kabul eder. Bayezit ise verdiği söze sadık kalır ve anlaşmayı olduğu gibi yürütür.

Cem Sultan'ın güvenliğini sağlamak ve Bayezit'i sürekli tedirgin durumda bırakmak için, Cem Fransa'ya götürülür. Bir süre Fransa'da Rodos şövalyelerine ait olan Bourgneuff Şatosu'nda tutulan Cem Sultan, buradan Roma'ya Papa VIII. Innozens'e götürülür. Papa Innozens'in ölümünden sonra ve VI. Alexander'ın tahtta olduğu sürece, Fransa Kralı VIII. Charles'e değin burada yaşar.

VIII. Charles Napoli Seferi'ne çıktığında Roma'ya uğrar ve Alexander'dan Cem'i de alıp öyle sefere çıkmak istediğini belirtir. Cem'i seferine dahil etmesinin nedeni, onun yardımını da alıp, İstanbul'un fethini sağlamaktır.

Papa Alexander, Cem'i öldürmek için uzun süredir zehir verdirdiğini ve çok geçmeden öleceğini söyler. Buna rağmen VIII. Charles, Cem'i yanında götürür. Napoli'ye varmak üzerelerken, Cem Tarracine yakınlarında ölür.

Daha önce konulaştırdığım *Rodos'un Tarihi*'nde de belirtildiği üzere, Cem Rodos'ta sığınmacı olarak değil, adeta kral gibi karşılanır. Karşılanışına ve ağırlanışına ilişkin anlatılanlar şöyledir: "*Cem'in Rodos şövalyelerine sığınmak üzere Rodos'a geleceği haberi yayılınca, karaya çıkabilmesi için denize on adım uzunluğunda ve dört adım genişliğinde tahta iskele kurulur. İskele yolu, Hollanda ve Flaman süsleme geleneğinde olduğu şekilde, altın ve gümüşten yapılmış, ipekten dokunmuş mendillerle süslenir. Cem'in iskelede yürüyeceği yola Türk halıları serilir. Geçeceği sokaklar temizlenir, güzel görünmesi için güller serpiştirilir, kokması için kokular dökülür.*

Cem'i görmek ve seyretmek isteyen seçkinler sokak kenarlarına dizilir, kadınlar ve çocuklar da evlerin balkon ve terasında beklerler. Cem'i getiren gemi denize demir attığında, onu karşılamak ve karaya çıkmasını sağlamak üzere şehir meclisi üyelerinden önde gelen şövalyeler gemiye gider, kendisini alıp iskeleye getirirler. Cem ve hizmetçileri iskeleye ayak bastıklarında, Fransızlardan oluşan bir ban-

do müziği eşliğinde karşılanırlar. Baş şövalye, ihtişamla bezenmiş bir atın üzerinde kente giren Cem'i pazaryerinde karşılar, onun için ayrılan ve düzenlenen eve kadar ona eşlik eder. Ona ayrılan ev, Fransa'dan gelen şövalyelerin kaldıkları şatodadır. Şatoya gelindiğinde Cem atından iner, odasına girer, Türk geleneklerinde olduğu gibi, bağdaş kurarak mindere oturur, gün boyunca dinlenir."

Yazarın anlattığına göre, Cem, onuruna verilen yemekte rahat edemez, oldukça sıkılır. Sıkılmasının nedeni, farklı kültürel geleneklerden kaynaklanır. Löwenklav bu olayı şöyle öyküler:

"Cem dinlendikten sonra, baş şövalyenin onuruna verdiği yemeğe katılır ve beraberce masaya otururlar. Masanın üstünde bol çeşit vardır.

Cem, Latin geleneklerine olan hayretini gizleyemez. Ayaklarını büküp yere oturma alışkanlığından dolayı masaya isteksizce oturur. Çorbayı ve kızartmaları eliyle yemeye koyulur. Tıka basa yer. Bu arada yemek yeme âdetlerini anlayabilmek için bir ayakta duran hizmetçilere bir de baş şövalyeye göz atar.

Yemekte müzik de dinlenir. Böylesi güzel müziğe alışık olmadığı için, müziği beğenip beğenmediğine ilişkin hiçbir işaret vermez. Sessizce yemeğini yerken bir Türk aşçının gelip kendisine barbar sazıyla küçük bir parça çaldığında azıcık da olsa neşelenir ve gülümser."

Löwenklav, andığı yapıtı Almancalaştırırken, Cem'in görünüşünü kapsamlı olarak betimler. Bunun nedeni, Avrupalı okuyucunun bir Türk padişah adayının görünümüne ilişkin merakını gidermek ve izlenim kazandırmak olabilir. Görünüşe ilişkin ayrıntılı betimlemelerin imge oluşturucu özelliği olduğunu burada anmak gerekir.

Bunun yanı sıra, böylesi betimlemelerin imgeleri sabitleştirdiğini, durağan, resimleşen imgeler ürettiğini de belirtmekte yarar var. Cem'in görünüşü şöyle betimlenir:

"Bu kral 28 yaşında, uzun boylu ve bedenen sağlıklıdır. Yüz hattı gözü pekliğini yansıtıyor. Mavi küçük gözleri var. Kaşları kalın ve birbirine eşit. Sol kaşı, sağına oranla biraz daha yukarıya doğru bükümlü. Ağzı küçük, dudakları kalın. Dudağının sol tarafı daha açık, dişleri bazen görünüyor. Burnu doğan burnuna benziyor. Burun kemeri hafif yukarı kalkık, ucu sola yatık. Teninin rengi koyu, sakal-

ları ince ve makasla kısaltılmış. Ensesi ve boynu oldukça kalın, şişman bir vücuda sahip. Göbeği ve kalçaları daha da yağlı. Kolları, elleri, bacakları ve ayakları orantılı. Vücudunun ağırlığı, atlamasını, ata binmesini, avlanmasını ve ok atmasını engellemiyor.

Hoşuna gitmeyen bir şey olduğunda, kızgınlığı gözlerini hareket ettirmesinden ve acı ses tonundan ve anlından anlaşılıyor. Ciddi ve erdemli bir erkek görünüşlü. Kızgınlığı geçince gülümser. Normal anlarda daha olgun, buna karşın az konuşur. Çok yer, soba gibi kızgın bir mideye sahiptir. Ağzına götürdüğü yemeği fazla çiğnemeden hemen yutar. Kızartma etlere daha düşkündür. Meyvelerden karpuz ve kavunu, üzümü, armudu ve elmayı özellikle çok sever.

Ekmek fazla yemez. Şarap içmez, tadı sirkeyi andıran, şarap görünümlü, özel bir içecek hazırlattırır ve onu içer. Yemeklerde ise, şekerli su içer. Ne sıcağa, ne soğuk havaya, ne de açlığa tahammül edebiliyor.

Oldukça fazla terliyor; ter tanecikleri alnından boynuna doğru akar. Güzel giysileri çok sever. Sık banyo yapar, iç çamaşırı değiştirir. Sıcak suyla banyo yaptıktan sonra, başından aşağıya soğuk su döktürür. Yüzmeyi iyi biliyor ve her gün Rodos'un denizinde yüzmekten büyük zevk alıyor. Üzerinde bir şey olmadan yüzmekten, etrafında birilerinin olmasından rahatsız olmuyor.

Çoğunlukla üzgün ve derin düşüncelere dalmış bir halde dolaşıyor. Tedirgin ve bir an bile bir yerde duramıyor.

İnancına çok bağlı ve ibadetini hiç aksatmıyor. Çok güzel Türkçe konuşuyor. Küçük yaşta eğitime başlamış ve kendi tarihlerini iyi biliyor, özellikle babasının yaptığı bütün işleri kaleme alıyor."

Löwenklav'ın anlatımı uyarınca, Cem'in Fransa'ya niçin götürüldüğünün öyküsü şöyledir:

"Cem, Rodos'ta 38 gün kalır. Baş şövalye, Cem'i birilerinin zehirleyeceği duyumunu alınca, Fransa kralıyla ilişkiye geçer ve onun Fransa'ya götürülmesi talebinde bulunur.

Kral danışmanları, Katolik olmayan bir yabancının, özellikle de bir Yahudi ve Müslüman'ın Fransa'da ikamet edemeyeceğini hatırlatırlar. Katolik olmayan yabancıların ülkede ikilik yaratabileceklerinden ve bunun yasayla belirlenmiş olmasından dolayı Cem'in de orada kalamayacağını bildirirler.

Bunun üzerine baş şövalye, istemini tekrar iletir. Çözüm yolu olarak şunu önerir: Cem, Rodos şövalyelerinin eşliğinde mutlaka Fransa'ya götürülmelidir. Orada şövalyelerin gözetiminde bir şatoda göz hapsinde tutulursa yasalar da çiğnenmemiş olur.

Yazarın verdiği bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi, baş şövalyenin önerisi kabul edilmiş ve Cem Fransa'ya götürülmüştür. Yazar, Cem'in Fransa'dan tekrar Roma'ya getiriliş nedenine değinmez.

Cem'in güvenliği, zorunlu ikamet ve göz hapsiyle sağlanmış olsa da, sonuçta onun Avrupa krallıklarınca Bayezit'e ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir koz olarak kullanılması düşüncesi ön planda olmuştur.

Cenevizli Tüccarların Murat'ın Ordusunu Avrupa'ya Taşımaları

Löwenklav, hem Türk tarihi hem de Avrupa tarihi açısından önemli ancak eksik olan bilgileri sergilemeye ve eksiklikleri tamamlamaya çalışır. Eksik gördüğü bilgiler daha çok Türk tarih yapıtlarındadır. Türklerin kendi tarihlerinde Avrupa anakarasına nasıl geçtikleri, kimlerden yardım gördüklerine ilişkin ayrıntılı bilgiler vermediklerinden yakınır ve şunları yazar:

"Türkler şöyle yazarlar; Sultan Murat, kaçan düşmanları izlemesi ve yakalaması için, Düzmece Mustafa'yı Gelibolu üzerinden karşı tarafa yolladı. Mustafa'yı ve askerlerini karşı tarafa geçirmek için tüccarların yardımından yararlandı.

Bu tüccarların kim ve hangi ulustan olduklarını Türkler belirtme gereği duymamışlar. Leonicus bu konuda net olarak şunları yazar: Murat, Mustafa'dan sonra gemiyle Gelibolu'ya gelir. Murat, o an burada rastlantı sonucu bulunan büyük bir Ceneviz gemisiyle karşılaşır. Geminin kaptanıyla bir anlaşma yapar. Anlaşma gereğince, çok yüklü bir para karşılığında, geminin kaptanı asker ve sivilleri, tüm donanımlarıyla birlikte Avrupa yakasına taşıyacaktır. Bu gemilerin sahipleri Cenevizlilerdir. Sultan Murat, taşınan her kişi için bir, bir söylentiye göre de iki duka ödemiştir."

Löwenklav, Türklerin Anadolu'dan Avrupa yakasına geçmelerini önlemek, geçenleri de Avrupa'dan uzaklaştırmak için o zamana

değin özellikle Macar Kralı Vladislav, papa ve İtalyan prenslerinin çok büyük uğraş verdiklerini belirtir. Türklerin Avrupa'ya taşınmasında önemli rol oynayan Cenevizlilere ilişkin değerlendirmeleri şöyledir: *"Cenevizliler bunu yaptıkları için, Hıristiyanlarca hainlikle suçlandılar. Birkaç sivil Cenevizli'nin Murat'a yardımı ve hizmetiyle sadece Yunan imparatorluğuna değil, Avrupa'daki tüm Hıristiyan halklara zarar verdikleri görmezlikten gelinemez."*

Enguri/Ancyra (Ankara) Kentine İlişkin

Hans Löwenklav, *Müslüman Türklerin Tarihi* adlı eserinde Ankara'nın tarihine ve tarihsel önemine ilişkin şu bilgileri aktarır:

"Uzun yıllardan beri Ancyra diye bilinen kente Türkler Enguri derler. Tarihte bu kenti ünlü kılan, burada bir Hıristiyan konsilinin toplanması ve toplantı tutanaklarının halen varlığını sürdürmesidir. Çok güzel renklerle bezenmiş bu tutanaklar günümüzde başka bir yere taşınmıştır.

Bir Yunan tarihçisinin yazdığına göre, Kral Augustus bu kenti, Pontus (Karadeniz) sınırları içerisinde yaptırmış ve adını da Ancyra koymuş. Ancyra Yunancada "gemi çapası" veya "denize demir atma" anlamındadır.

Bu adın verilmesinin nedeni, bu kentin iki denizin ortasında, Karadeniz ve Akdeniz'in arasında bir yerde kurulmuş olmasıdır. Amasya'da bulunan Kanuni Sultan Süleyman'a giderken buradan geçen Busbecq, bu kentin Asya'da yaşayan halk tarafından kurulduğunu ve Kral Augustus'a ithaf edildiğini yazar.

Bu saptama nedensiz değildir; çünkü Kral Augustus bu kenti kısmen yeniden inşa ettirmiş, kısmen de yenileştirmiştir. Kral Augustus bütün bunların bilinmesi için Roma'da demirden dökme iki sütun yaptırılmasını ve Ankara'ya dikilmesini, kendisinin yaptıklarının bu sütunlara yazılmasını istemiştir. Ankara'da çok eskiden var olan diğer bir yapı da, tanrı Apollon'a ithaf edildiği sanılan eski tapınaktaki mermer sütunlardır."

Löwenklav'ın yukarıda sözünü ettiği Ankara Konsili 314 yılında toplanmıştır. Konsil sözcüğü Latince "consilium" sözcüğünden

alınmıştır ve "divan" veya "meclis" anlamlarında kullanılır. Hıristiyan teolojisinde "konsil", Kilise ve Hıristiyanlığın hiyerarşik değerlerinin karara bağlandığı toplantı veya meclis anlamına gelir.

Katoliklerin konsil kavramıyla eşanlamlı olmak üzere, Ortodokslar "sinod" kavramını kullanır. Konsiller, Hıristiyan Kilisesi tarihinde düz veya sıradan konsil ve ekümenik konsil olmak üzere ikiye ayrılır. Örneğin, 325 yılında İznik'te toplanan konsil, ekümenik konsildir ve ekümenik konsillerin kararları evrenseldir. Bir başka anlatımla, ekümenik konsillerin kararları, bütün Hıristiyan dünyasında Katolikler, Protestanlar ve Ortodokslar tarafından kabul edilir. Sözü edilen Ankara Konsili ekümenik bir konsil değildir.

Ayrıca, adı geçen Busbecq ise, 1563'te İstanbul'da elçilik görevine başlayan ve ünlü "mektuplarının" birinde Cem Sultan olayını Avrupa'ya aktaran Avusturya Elçisi Ogier Busbecq olarak tanınır.

Müslüman Kavramının Anlamına İlişkin

Löwenklav, Osmanlı'nın Türk adını değil de Müslüman nitelemesini yeğlediğini söyler. Yazarın değerlendirmesi uyarınca, bunun nedeni şudur: "*Muhammet'in dinine inananlar, Müslümanlığı hakikate, doğruya inanan anlamında kullandıklarından, Müslüman diye nitelendirilmeyi isterler.*

Bu, bir zamanlar Arian mezhebindeki kişilerin Hıristiyanlığı küçümsemek ve kendi inançlarını daha üstün ve yüce göstermek üzere Ortodoks nitelemesini yeğlemelerine benziyor.

Bu mezhebe komşu olan Yunanlılar da, daha sonra Ortodoks inancı ve nitelemesini benimseyip, kendilerini Hıristiyan topluluğundan uzaklaştırmışlardır. Günümüzde Osmanlılar da kendilerine Türk denmemesini değil, tersine Müslüman olarak nitelendirilmeyi isterler."

Löwenklav, hasat döneminde tarlalardan ürünlerin nasıl kaldırıldığını şöyle betimler: "*Anadolu'da yaşayan halklar, tarlalarındaki ürünlerini biçtiklerinde, bizdeki gibi hemen evlerine taşımazlar. Aksine bir yere toplar, oraya yığarlar. Ekinleri saplarıyla birlikte bir avluya kabaca dağıtırlar, harmanlarlar ve öküz veya atlarını harmanın üzerinde gezdirirler. Böylece tanelerin saplardan ayrılmasını sağlar-*

lar. Bu işi açık havada, tarlalarda yaparlar. Bu görenek çok eskiden beri bütün Doğu halklarında yaygındır."

Bu tümceler, üretim tarzını temel alarak, Doğu'nun ayrıksılaştırılmasını ve ötekileştirilmesini anlatması bakımından dikkat çekicidir.

Löwenklav, Sultan Murat'ın bir Sırp kızıyla evlenmesi ve bu ailenin ait olduğu ulusa ilişkin çeşitli kaynaklardan derlediği bilgileri aktarır: *"Birçok yazar, Georg Bulckowitz'in Sultan Murat'la evlenen kızının adını Irene Cantacuzin olarak belirtirler. Ancak bunda yanılıyorlar. Tarihçi Spandugina haklı olarak, onun adının Maria olduğunu ve Cantacuzinlerin değil, Despot Juri'nin kızı olduğunu söyler. Juri'nin Sırp dilindeki karşılığı Georg'dur. Sadece Maria'nın annesi, Yunan krallarının soyundan olan Cantacuzin ailesindendir ve adı da Irene'dir. Georg Cantacuzin de Yunanistan Kralı Joannis Cantacuzin'in torunudur. Georg Cantacuzin'in babası da Arnavutluk prensidir. Maria 1435 yılında Sultan Murat'la evlendirilmiştir. Bundan iki yıl sonra da oğlu Mehmet, yedi yaşında sünnet edilmiştir. O halde Mehmet Maria'nın oğlu değildir. Gerçekte Murat'ın Maria'dan çocuğu da olmamıştır."*

Temel Atma Töreni

Löwenklav, Türklerin birçok konuda Yunanlıları örnek aldıklarını, Yunanlıların daha önce geliştirdikleri ve uyguladıkları gelenekleri sürdürdüklerini belirtir. Bunlardan birisi de temel atma törenidir. Temel atma törenini şöyle betimler:

"Murat, Edirne'ye yeni bir cami yaptırmak ister, bir cuma günü sabahın erken saatlerinde inşaat yerine gelir ve caminin temeline ilk taşı ve harcı koyar.

Bu tören geleneği de Yunan krallarından Türklere geçmiştir. Dünyanın en görkemli yapılarından olan Ayasofya'yı burada bir örnek olarak anmak istiyorum. Yunanlılar, bu binanın yapılması sırasında kaç para harcandığı, kaç günde yapıldığı, nasıl bitirildiğine ilişkin bir kitap bile yazmışlardır. Bu kitabı gördüm; ancak, baskısı yapılmadı. Bu kitapta da benzer temel atma töreninin yapıldığı yazıyor.

Kral Justinianus görkemli resmi bir yapı yaptırmaya karar verir. Kral ilk temeli atacağı sırada Piskopos Eutichium'u yanına çağırtır. Piskopos, bir kilisenin temelinin atılacağı sırada geleneksel olduğu üzere dualar okur. Dua bitince kral kendi elleriyle bir kaba harç doldurur ve kazılan yere boşaltır. Harcın üzerine koyulacak taş çok ağır olduğundan, kral birkaç işçinin taşıdığı taşın kenarından tutup, harcın üzerine yerleştirilmesine de katkıda bulunur. Kraldan sonra diğer üst konumdaki yöneticiler de aynı şekilde temel atma törenine katılırlar. Bu törenlerin sembolik anlamı vardır. O da, 'Binanın temelini ilk ben attım,' anlamındadır."

Atmeydanı veya Yılanlı Sütun Hakkında

Löwenklav, kentlere ilişkin bilgi verirken, özellikle kültürel yapılara yoğunlaşır. Böyle yeğlemeyle *Türk Tarihi* adlı yapıtını kültür tarihi alanına da yerleştirir. İrdelemelerine kültürel kalıtların tarihsel ve güncel görünümlerini de ekleyerek, yapıtını sıkıcı olmaktan kurtarır.

Bugün Sultanahmet Meydanı olarak bilinen yere ilişkin şu bilgileri aktarır:

"Türklerin Atmeydanı dediği yer, Yunanlılar zamanında at yarışlarının yapıldığı ve Hipodrom diye adlandırılan meydan, Ayasofya'ya uzak değildir.

Çok önceleri Yunan kralları, halkın eğlenmesi için burada yarışmalar düzenlerlerdi. Meydanda bulunan, dökme demirle yapılmış ve üç yılanın birbirine dolandırıldığı, yılan başlarının üç yöne baktığı Yılanlı Sütun bugün bile vardır.

Yılanlı Sütun'u, İstanbul kentini kuran Kral Büyük Constantinus'un yaptırdığı yazılır. Yapıldığı zamanda, Delfis kentinde bulunan tanrı Apollon'un üçayağı, yılan başlarının üzerine yerleştirilmiş. Bununla ilgili kronikte şu bilgi de yer alır: 'Anılan yılanlı sütun burada olduğu sürece, kentte hiç yılana rastlanmamış. Bu olayı Sultan Mehmet'e (Fatih – OBK) de aktarmışlar.

Yine bu meydanda Tyhanalı büyücü düşünür Appolonius da heykeller yaptırmıştır. Mehmet bakırdan yapılmış at üstünde adam hey-

kelinin, veba salgını kentin insanlarını kırıp geçirdiğinden dolayı, kentten çıkarılmasına izin vermiş. Bunda batıl inançlı kişilerin rolü olmuş olmalı. Çünkü yaz aylarında, sıcakların bastırmasıyla veba İstanbul'da çok yaygınlaşır. Bu yaz bile veba salgınından İstanbul'da dört ay içerisinde yüz elli binin üzerinde insan öldü."

"Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'da Yaptırttığı Binalar: Yeni Saray, Eski Saray, Yedikule"

Löwenklav, İstanbul'a ilişkin daha geniş bilgiler aktarır. Bunlardan biri de Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı saraylar ve yapılardır. Menaunius'un *Tarih*'inden derlediği şu bilgileri aktarır:

"Sultan Mehmet İstanbul'da üç saray yaptırtır. Bunlar Eski Saray, Yeni Saray ve Yedikule'dir. Yeni Saray, kentin doğusunda, Üsküdar'a bakan kısmındadır ve eski ve küçük San Dimitri Kilisesi'ne yakınındadır. Boğaz'ın Karadeniz'e döküldüğü, gürültüsünün duyulduğu yerdedir.

Daha önceleri buraya Palatium Byzantium veya Acropolis Byzantina denirdi. Bu ad, kentin giriş kısmında bulunan mahallenin en eski yerleşim binası olan bir sarayın adıydı ve en eski Bizans veya Byzantium (şimdi Konstantinopolis) burada kurulmuştu. Burası şimdiki Osmanlı sultanlarının oturdukları ve ülkeyi yönettikleri mekân olmuştur. Burası kuleleri olan, kalın duvarlarla çevrili, üç Yunan mili uzunluğunda bir yerdir.

Mehmet, Yeni Saray için ardıllarından bir yeni mecidiye karşılığı bin asper ödemeleri yükümlülüğünü getirdi. O zamanda kırk asper bir Alman talerine eşitti. Buna ek vergi ve gelirler de ekledi ve yüz elli bin duka topladı. Eski Saray, kentin ortasında, eski dönemlerdeki kayserin Vasilia ta Megala adlı sarayının olduğu yerdedir. Burada sultanın kadınları yaşamaktadır ve çevresi iki yüz adıma eşittir.

Yedikule, Karadeniz sahilinde, kentin batı yakasında kurulmuştur. Kentin Trakya, Yunanistan ve Makedonya'ya açılan altın kapısı buradadır. Yunanlılar bu sarayın bulunduğu yere Heptapyrgon der. Burada yaşayan halk ise, yarı Yunanca, yarı Türkçe Hepta Gulades derler. Bu ad, Berberiler ülkesindeki Vaher la-Galeta adından gelir.

Yedikule Sarayı'nda, sultanın hazinesi korunur ve yaklaşık beş yüz asker her an burada nöbet tutar."

"Bosna Krallığı'nın Yıkılışı"

Löwenklav, Bosna ve Bosna Krallığı'nın son bulmasına ilişkin şu bilgileri verir:

"Bosna Krallığı'nın ve Bosna'daki dukalığın yıkılışına neden olan savaşın tarihini Bonfinius 1463 olarak verir. Türkler ise, bu savaşın İstanbul'un alınışından on bir yıl sonra yapıldığını yazarlar. Türklerin hesabına göre, bu 1464 yılında gerçekleşir. Verilen tarihlerdeki tutarsızlık şundan kaynaklanır: Bizim tarihçilerimiz savaşın başlangıç yılını öncelikle anarken, Türk tarihçiler savaşın bitiş tarihini göz önünde bulundururlar.

Mehmet'in (Fatih) fethettiği Hersek, Bosna Dukalığı'dır ve krallıktan ayrı olarak anılır. Kronikte anlatıldığına göre, Mehmet Bosna kralını tutuklatır ve öldürtür. Bunun barbarca, hunharca, insanlık dışı bir olay olduğunu okuyucular anlayacaktır."

Yazar, Fatih Sultan Mehmet'in bu krallığa nasıl son verdiğini ayrıntılı olarak öyküler:

"Sırp despotu, Bosna Kralı Stefan ve karısı, Mehmet tarafından Jaitza Kalesi'nde kuşatılır. Zalim Mehmet, elçilerle iyi niyetini bildirir ve onları aralarında anlaşarak teslim olmaya çağırır. Stefan, barbar düşmanın bu tavrına inanır ve barış yapmak üzere, Türklerin bulunduğu karargâha gelir. Buraya geldiğinde tutsak alınır ve Mehmet'in buyruğuyla öldürülür; yaşamına ve imparatorluğuna son verilir.

Bu arada lanet oğlu da asi olup babasına saldırdığından, Tanrı'nın adaleti yerini bulur. Bu şekilde Bosna, Sırbistan'ın büyük bir bölümü Türklerin eline geçer. Bundan sonra Macaristan Kralı Mathias, Jaitza Kalesi'ni ve yirmi yedi yerleşim yerini geri alır. Mehmet tekrar Jaitza Kalesi'ni kuşatır, Mathias'ın ordusuyla gelmesinden dolayı korkar, geri çekilir ve Bosna'yı boşaltır."

Löwenklav, çok özet biçimde anlattığı Bosna Krallığı'nın yıkılışını, başka bir bölümde ayrıntılı irdeler. Bunun nedeni, yukarıdaki alıntılardan da anlaşılacağı gibi, konunun çok kısa tutulmuş, yetersiz anlatılmış olmasında aranabilir. Bosna Krallığı'nın yıkılışına iliş-

kin çok farklı ve tarihsel bilgiler aktarıldığı için, bu bölümü de irdelemek gerekir.

Yazar bu bölümde daha çok Bosna Krallığı'nın yıkılışında önemli rol oynayan iç nedenleri güncelleştirir. Tarih yazıcıları Spandagino ve Jouivo'nun kroniklerinden yararlandığını belirtir.

Önce Spandagino'nun verdiği bilgileri aktarır:

"Sultan Mehmet, Bosna Dukalığı'nı almayı kafasına koyduğu zaman, buranın egemeni Sant Saba ve Hersek Dükü Prens Stefan idi. Bu ülke Ragusa'nın sınırındadır. Bosna ve Ragusa arasında değineceğim nedenden dolayı düşmanlık baş gösterir.

Dük Stefan evli ve eşinden üç çocuğu vardır. Büyüğünün adı Ladislav'dır ve Yunan kralı soyundan olan prenses Anna Cantacuzin'le evlidir; ortancasının adı Stefan, küçüğünün ise Vatico'dur.

Günün birinde Floransalı çok güzel ve uçarı bir kadın ülkesinden ayrılır, Bosna Dukalığı'na gelir. Bunu öğrenen ve güzelliğini çok merak eden Dük Stefan, onu görmeyi ve onunla tanışmayı ister, yanına çağırtır. Duyduğu kadarıyla, bu kadın oldukça güzel, alımlı, akıllı ve naziktir.

Kadınla tanıştığı an ona âşık olur, karısını önemsemez. Karısı buna çok alınır, kendini alçalmış duyumsar ve büyük oğlunu yanına alarak ülkeyi terk eder, Ragusa'ya sığınır. Bosna dükü karısına, haklarında dedikodu çıkmasına neden olacak olan bu kaçışından vazgeçmesi ve eve geri dönmesi için, adamlarını gönderir, ikna etmeye çalışır. Karısı da geri dönmek için, Floransalı güzel kadını yanından uzaklaştırmasını şart koşar. Bu koşulu kabul etmeyen Stefan, Ragusa'ya elçi göndererek karısı ve oğlunun bu kentten uzaklaştırılmasını, Bosna'ya geri gönderilmesini ister. Karısı ve oğlu geri dönmek istemediklerinden, Ragusa dükü bu öneriyi reddeder.

Ragusalılar, kaçarak kendilerine sığınan ana ve oğula yardım etmek için, orduyu toparlar, ordunun başına Stefan'ın oğlu Ladislav'ı komutan yaparlar. Ladislav, babası Stefan'la yaptığı savaşı kazanır, çoğu askerini tutsak alır.

Yenilgiden sonra Stefan Sultan Mehmet'e elçi gönderir, ondan yardım ister. Bu teklifinde ciddi, sadık olduğunu kanıtlamak ve işbirliğini pekiştirmek için ortanca oğlu Stefan'ı da Sultan Mehmet'e rehin verir. Sultan Mehmet'e tutsak verilen Stefan, daha sonra Müslüman olur.

Sultan Mehmet, Stefan'la birlikte ordunun başına geçerek Bosna Dükü Stefan'ın yardımına gideceği sözünü verir. Sultan Mehmet askeriyle yola çıktığında, Bosna Dükü Stefan ölür. Bunun üzerine Prens Ladislav, eşi ve çocuklarıyla Venedik'e geçer, oradan da Macaristan'a giderken ölür.

Sultan Mehmet Bosna'yı alır, Stefan'ın küçük oğlu Vatico'nun Dalmaçya'da bulunan Valacca kentinde bir şatoda yaşamasına izin verir. Vatico'da Sultan Mehmet'e bağlı olarak, onun korumasında yaşamayı kabul eder. Sultan Mehmet'in ölümünden sonra, Sultan Bayezit Vatico'nun yaşadığı bölgeyi topraklarına katar. Bundan kısa bir süre sonra, Vatico da Dalmaçya sahilinde bir adada ölür."

Betimlemelerden de anlaşılacağı gibi, yazar Bosna'nın Osmanlıların eline geçişini değil, öncelikle Bosna kralı ve hanedanlığının dağılmasını konulaştırır. Hanedanlığın dağılmasını konulaştırırken de, bu krallığın anlamsız iç çekişmelerini ve Osmanlı'yla işbirliği yapmasını ön plana çıkarır.

Bir Dervişin Sultan Bayezit'i Öldürme Girişimi

Löwenklav, yine Spandagino'nun yapıtına dayanarak, Sultan II. Bayezit'e karşı yapılan suikast girişimini Almancaya çevirerek güncelleştirir:

"Bir Torlak etrafa sezdirmeden Bayezit'e yaklaşır, kendine dilenci süsü verir; Allah için ondan para dilenir. Örme paltosunun altında taşıdığı bıçağı çıkarıp Bayezit'e saplayacağı sırada, Bayezit'in atı ürker. At yana doğru kaçar, Torlak amacına ulaşamaz; fakat Bayezit hafif yaralanır. Olay yerinde bulunan İskender Paşa atından aldığı gürzü Torlak'ın kafasına indirir, Torlak'ın kafası yarılır, beyni dışarı fırlar. Bayezit bu olaya oldukça öfkelenir; buyruk yayımlayarak, bütün Torlakları İstanbul'dan ve ülkeden sürer."

Şiilerin Osmanlı'ya Karşı Ayaklanışı

Löwenklav, Osmanlı'ya karşı girişilen ayaklanmalara da değinir. Ancak, ayaklanmaların tarihine ve nedenlerine ilişkin bilgi ve açık-

lamalar yeterli değildir. Bu durum, yararlandığı kaynaklardan doğmuş olabilir.

Yazarın anılan yapıtında konulaştırdığı ayaklanma, dinsel ve politik içeriklidir. Wolfgang Drechsler ve Spandagino'nun kroniklerinden yararlanarak şu bilgileri aktarır: *"İlk ayaklanma Teke bölgesinde İran Şahı İsmail'in taraftarlarının başlattığı ayaklanmadır. Türkler, ayaklanmaya katılanlara "şah kulu" veya "şahın uşakları" derler. Jouius, bu ayaklanmanın Fırat Nehri civarında, Ermenistan'da olduğunu ve bastırıldığını yazıyor. Ancak bu gerçeğe uygun değildir; çünkü Teke, Fırat bölgesinde değil, Phrygia'dadır. Diğer bir yanlış da şudur: Sultan Bayezit hiçbir zaman İran'a armağan vermemiş, vergi ödememiştir."*

Löwenklav, yukarıdaki bilgileri eleştirel gözle değerlendirdikten sonra, ayaklanmayı şöyle betimler: *"Şah İsmail, Osmanlı topraklarında yaşayan ve kendi mezhebine inananları kışkırtır. Türkler bunlara o nedenle sadece şah kulu değil, şeytan kulu da derler. Spandagino'nun yazdığına göre, Şah İsmail bu ayaklanmaya iki bin asker göndermiştir. Bu bilginin doğruluğu bence tartışmalıdır. Jouius'un bu konuda verdiği bilgi daha inandırıcıdır. Onun kroniğinde belirtildiğine göre, Şah İsmail, kendi mezhebine inananlara bir elçi göndermiş ve ayaklanma düşüncesini iletmiştir. Osmanlılar, Şah İsmail taraftarlarına ve bu ayaklanmaya katılanlara, başlarına giydikleri kırmızı başlıktan dolayı, 'Kızılbaşlar' adını takmışlardır."*

Sultan Bayezit'in, Oğlu Selim Tarafından Zehirlenerek Öldürülmesi

Löwenklav, Osmanlı tarihine ilişkin olayları irdelerken, yararlandığı yapıtlarda verilen bilgilerin birbiriyle örtüşmediğini sürekli vurgular. Çoğu yerde tarihi bilgiler vermek yerine, olaylara ilişkin farklı bilgilerin aktarıldığını dile getirir. Özellikle üçüncü bölümde sergilediği bu tutumuyla, yapıtını tarih yazımı eleştirisi alanına oturtur.

Bununla birlikte tarihçi kimliğini yitirmez, irdelediği olaya ilişkin yararlandığı kaynaklardaki tüm bilgileri aktarır; kendi düşüncesini ondan sonra somutlaştırır.

Yukarıda ayaklanmaya ilişkin irdelemesinden de anlaşılacağı gibi, bazen olayları çok yüzeysel aktarır. Ancak konulaştırdığı olaya ilgi

gösterecek okuyucular için yararlandığı kaynak kişiyi ve yapıtı anar, fazla öznel değerlendirmelere girişmez. Bu yönüyle değerlendirildiğinde, yazar yapıtını işlevsel olarak öncelikle bu alanda uzmanlaşmış tarih araştırmacılarına ve tarihçilere yöneltir.

Löwenklav, Sultan Bayezit'in zehirlenerek öldürülmesi kapsamında da aynı yaklaşımı sergiler. Bu araştırmacı-tarihçi, Sultan Bayezit'in, oğlu Selim tarafından öldürülüşünü konulaştırırken, değişik yazarların verdiği bilgileri derler, sonuca ilişkin yargıyı okuyuculara bırakır. Şu belirlemeler, söz konusu yaklaşımı belirginleştirmektedir:

"Bazı kroniklerde verilen bilgiler birbiriyle örtüşmemektedir. O nedenle, bu konuda yazılanları olduğu gibi alıyorum, yargıyı okuyuculara bırakıyorum. Spandagino şöyle yazar: Selim babasının yapacağı tüm işleri yapması için Yunus Paşa'yı görevlendirir. Yunus Paşa'yla babasına zehir verilerek öldürülmesi konusunda daha önceden gizlice anlaşır ve işbirliği yapar.

Sultan Bayezit, verilen zehirden ölmeden önce, kendisinin de Dimotuc'a geleceği konusunda anlaşırlar. Jouius kroniğinde konuya ilişkin şu bilgileri verir: Bayezit'e zehri veren Yahudi asıllı hekim Ammon'dur.

Diğer yazarlar da başka görüştedirler. Onlara göre, Selim, Anadolu'da kardeşleri Ahmet ve Korkut'la yaptığı savaşı kazanmak üzereyken, babasının müdahalesinden korkar, babasının zehirlenerek öldürülmesi karşılığında babasının hekimi olan Astarab'a günlük bin asper vereceği sözünü verir. Vereceği zehir, elmas tozudur.

Astarab, Bayezit'le birlikte Çorlu'dayken, yaşlı Bayezit'e bedeni ve ruhu gençleştirecek, güçlendirecek, çevikleştirecek muhteşem bir ilacı olduğunu, bunu alması gerektiğini öğütler. Sultan Bayezit bu ilacı içmeye gönüllü olunca, hekimi zehirli ilacı Bayezit'in yatak odasına koyar. Bayezit uyandığında, hekimi ilacı kendisine verir, orada bulunan hizmetçilere, Bayezit terlese bile kendisinin bilgisi dışında kimsenin ilaç veya içecek bir şey vermemesini söyler.

Bayezit'in hekimi bunun üzerine hemen oradan ayrılır, İstanbul üzerinden Selim'e gider. Selim anlaştıkları gibi hekime para vermek yerine, onun kafasını kestirir ve şunu söyler: 'Bir başkasıyla işbirliği yaparak, ondan rüşvet alarak sultanını, babamı öldüren bir alçaktan hiçbir zaman sadakat beklenemez!' "

Sultan Süleyman'ın Viyana Kuşatması

Löwenklav, 1529 yılında I. Viyana kuşatmasına ilişkin şu ön bilgileri aktarır:

"Süleyman'ın Viyana'yı kuşatmasını ve almasını öneren kişi Almanya'nın egemenliğini reddeden ve Almanya'nın düşmanı olan Kont Janos Zapolya'dır. Ancak bu insan, Süleyman'ın Almanya'ya girmesini isterken, Macaristan'ı öncelikle egemenliğine katacağını düşünemeyecek, göremeyecek denli kördü."

Yazar, Türklerin Viyana'yı nasıl adlandırdıkları ve Avusturya'nın ne anlama geldiği gibi konuları ele alır:

"Türkler, Viyana'ya Beç derler. İstanbul'da uzun zaman önce elçilik yapan Abraham Ortelius ise, daha önceleri Türklerce bu kente Beetz dendiğini belirtir. Buranın en eski adı ise Vindobona'dır.

Doktor Lazius'un yazdığı gibi, Avusturya, sadece bu bölgede oluşan ve gün ortasında esen güney rüzgârı anlamına gelen Austro'dan türemez, aksine buranın Almanya'nın diğer bölgelerine göre daha doğuda, güneşin doğduğu yerde bulunmasından adını alır.

Yunanlılar da, Praetore Greaciae adlı yapıtta, buraya Ostrikon derler. Bunun Almancada karşılığı 'Ostrich' veya 'Ost Reich' (Doğu İmparatorluğu – OBK) olarak bilinir; anlamı ise, güneşin doğduğu yerdeki imparatorluktur. Türkler buraya Viyana İmparatorluğu anlamına gelen Betistan veya Betistan Vilayeti derler. Türklerin türettikleri Viyana İmparatorluğu eski değil yeni bir kavramdır."

Löwenklav, Türk tarihçilerin Türklerin Viyana'yı neden alamadıklarına ilişkin verdikleri bilgileri çarpıtma olarak değerlendirir. Ona göre Viyana Kuşatması'na ilişkin doğrular şöyledir: *"Türkler, Süleyman'ın bastıran soğuktan dolayı kuşatmayı kaldırdığını ve geri döndüğünü yazarlar. Sultanlarının ve kendilerinin beceriksizliğini örtmek için bu şekilde yazmışlardır. Kentin surlarına yirmi kez saldırmışlar, yirmi kez askerlerimiz tarafından yüreklice geri püskürtülmüşlerdir. Bundan sonra da askerlerinin silah zoruyla bile kentin surlarına saldırmalarını sağlayamamışlardır."*

Löwenklav, Viyana Kuşatması hakkında tutulmuş olan bir günceyi aktarır; fakat söz konusu günceyi kimden edindiğini belirtmez. Kuşatmaya ilişkin şu ön bilgileri verir:

"Türklerin padişahı Süleyman, Hıristiyanları ve öncelikle de Alman ulusunu tutsak almak amacıyla, 1529 yılı baharında büyük bir orduyla İstanbul'dan ayrılmış, Yunanistan ve Bulgaristan üzerinden Budapeşte'ye gelmiştir. Atlı ve yaya dört yüz bin askeri, üç yüz tekerlekli topu, ağzına kadar savaş mühimmatı dolu dört yüz gemisi, un, yağ ve haşhaş yüklü yirmi iki bin devesiyle Macaristan topraklarına yerleşmiştir.

Amacı, Viyana'yı yazın kuşatmaktır. Ancak havaların yağışlı geçmesi nedeniyle Belgrad'da eğleşmek zorunda kalmıştır. Çok büyük bir orduyla Budapeşte'yi kuşatmış, orayı alarak Viyana önlerine gelmiştir. Viyana halkı kadın ve çocuklarını buradan uzaklaştırmıştır. Bu arada birçok kadın ve çocuk Türkler tarafından alıkonulmuş, kılıçtan geçirilip öldürülmüştür."

Löwenklav, Viyana Kuşatması'nın güncesini 22 Eylül'de başlatarak, 22 Ekim'e kadar verir. Bu tarihçinin anlatımı uyarınca, 22 Ekim'de kuşatma başarısızlıkla sonuçlanır, Osmanlı ordusu geri çekilir, Avusturya'yı boşaltmak zorunda kalır.

Yazar, kuşatmanın sonucunu abartılı biçimde betimler. Löwenklav'a göre, kuşatma sırasında Almanlar sadece 1.500 kayıp vermişlerdir. Türklerin sefer boyunca kaybı ise 140.000'dir.

Löwenklav'ın anlatımı uyarınca, Macaristan ve Avusturya'da halka verilen zararı sadece Türkler vermemiştir. Konuya ilişkin şu bilgiler yazara aittir: *"Viyana dağlarında, diğer kentlerin sokaklarında çocuk ve kadınlara sadece Türkler saldırmamışlardır. Çoğu olay, Hıristiyanlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunlar voyvodanın adamları, Macar başpiskoposunun taraftarları, Husarlar ve diğer kötü Hıristiyanlardır. Bu olayları gerçekleştiren Türklerin sayısı oldukça azdır."*

Löwenklav'ın konuya ilişkin son değerlendirmesi şöyledir: *"Türklerden gören Hıristiyanlar, onlardan daha kötü olmuşlardır. O nedenle sadece Türkleri şeytan olarak görmemek gerekir. Kendi kanımızı dökmemiz bunu kanıtlamaya yeterlidir."*

Yukarıdaki irdelemeden de görüleceği üzere, Avrupa'da Türk tarih yazıcılığı veya yazımı sürecinde önemli bir konuma sahip olan Hans Löwenklav'ın *Müslüman Türklerin Tarihi* adlı eseri, sadece ta-

rih yazıcılığı veya araştırmacılığıyla sınırlandırılamayacak kadar geniş bir içerik yelpazesine sahiptir. Söz konusu yelpaze, oryantalizmin ipuçlarının yanı sıra, Türk imgesinin yapıtaşlarını da içinde taşır.

Bu bağlamda iki Viyana Kuşatması (1529 ve 1683) hakkında bugün kütüphanelerde kayıtlı 4.380 adet çeşitli yazılı ve yazınsal belgenin bulunduğunu da belirtmek gerekir. Bu iki önemli olaya ilişkin olarak bu denli çok sayıda yazılı ve yazınsal belgenin günümüze değin korunması Avrupa'nın kolektif belleğinin nasıl canlı tutulduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

VII

Dinsel Metinlerde Türk-İslam İmgesi ve Oryantalist İzler

1. Ricoldo De Monte Croce'nin *Kuran'ın Çürütülmesi* ve Çevirisinde Avrupa-Asya Karşıtlığı

Avrupa'da Kuran Çevirilerinin Tarihsel Geçmişi

Martin Luther, Ricoldo de Monte Croce'nin *Confutatio Alcorani* adlı yapıtını *Verlegung des Alcoran Bruder Richardi, Prediger Ordens* adıyla Almancaya çevirir ve yayımlar. Martin Luther'in adı geçen yapıtı Almancaya çevirmesi ve yayımlaması, bu yapıtın Avrupa'nın İslam'a bakışını önemli ölçüde etkilemesine yol açar.

Kuran daha önce de Latinceye çevrilmiş olmasına karşın, Ricoldo'nun yukarıda anılan yapıtının çevirisi, Kuran'a ilişkin bilgilerin ve irdelemelerin başlıca kaynağı olur. Bu bakımdan Ricoldo'nun *Confutatio Alcorani* (Kuran'ın Çürütülmesi) adlı yapıtı, Avrupa kültüründe İslam imgesinin belirleyici yapıtaşlarından birini oluşturur.

Kuran'ın Çürütülmesi adlı yapıtın tanınma süreci, Türklerin Avrupa içlerine doğru ilerlemesiyle yakından ilgilidir ve kısaca şöyle be-

timlenebilir. 11. yüzyılın ikinci yarısında dönemin Bizans imparatoru, Avrupa Hıristiyanlığına çeşitli yollardan başvurarak, Anadolu'da yayılan Türklerin Hıristiyanlık için başlıca tehlikeyi oluşturduklarını bildirir. Anılan imparatorun, söz konusu tehlikeyi önlemek amacıyla Avrupa'dan yardım istemesiyle, "Türk tehlikesi" Avrupa gündemine girer.

Türklerin, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu için ciddi ve dolaysız bir tehlike oluşturmaya başlamasıyla birlikte, Avrupa'da "Türk tehlikesi" ve bu tehlikenin nasıl önlenebileceği konusu, artık Avrupa'nın "başlıca ve ertelenemez" sorunu olarak nitelendirilir.

Dönemin Avrupalı yöneticileri, siyasal ve dinsel yetkilileri kendileri için tehlike olarak gördükleri Türklere karşı dünyasal savaşın araçlarını ve yöntemlerini düşünürlerken, Bizanslı din bilgini Demetrius Cydonius "İslam'a karşı düşünsel silahları" aramaya koyulur. Arayışını giderek yoğunlaştıran Cydonius, Ricoldo'nun *Confutatio Alcorani* adlı yapıtıyla karşılaşır ve adı geçen yapıtı Yunancaya çevirir.

Cydonius'un yukarıda anılan çevirisi, Kuran'a ilişkin bilgilerin yaygınlaşmasına katkıda bulunur.

Almanya'da Theodor Bibliander, Kuran'ı ve Kuran'a ilişkin irdelemeleri bir araya getirir ve 1543 yılında Basel'de iki cilt olarak yayımlar. Bibliander söz konusu yapıtın birinci cildinde İslam'a ilişkin irdelemelere; ikinci cildinde ise Demetrius Cydonius'un yukarıda anılan çevirisine yer verir.[134]

Kuran'ın Latinceye ve Almancaya çevirisi ya da çeviri süreci konusunda Annemarie Schimmel'in *İslam'a Giriş*" adlı yapıtında verdiği bilgilere göre, Kuran, ilk kez Robertus Ketensis tarafından 1143 yılında Latinceye çevrilir. Bunu yukarıda andığım Bibliander'in Kuran çevirisinin basımı izler. Söz konusu Latince basım, 1616 yılında Salomon Schweigger tarafından Almancalaştırılır.

Schweigger'in "seyahatnamesi", öneminden dolayı bu kitapta uzunca konulaştırılmıştır.

Yine aynı yazarın verdiği bilgiler uyarınca, özgün Kuran'ı Almancaya çeviren ilk kişi ise, David Friedrich Megerlins'tir. Megerlins'in çevirisi 1772'de yayımlanır. Goethe'nin de Megerlins'in çevirisini kul-

landığı bilinmektedir. Hemen bir yıl sonra (1773) Friedrich Eberhard Boysens ikinci Almanca çeviriyi gerçekleştirir. Boysens'i, Hermann Samuel Reimarus (1694-1768) izler.

Kuran'ı, Latinceye çevrilmiş biçimiyle ilk kez 21 Şubat 1542'de gördüğünü söyleyen Luther, Ricoldo'nun yapıtının "düzmece" değil, "hakiki" olduğu yargısına varır.

Bizanslı din bilginlerinin önde gelenlerinden biri olan Johannes VI. Kantakuzenos (14. yüzyıl), Bibliander ve Luther'den önce İslam'a karşı yazdığı yazılarında *Kuran'ın Çürütülmesi*'ni de kullanır.

Nicolaus Cusanus da *Cribratio Alcorani* adlı yapıtında *Kuran'ın Çürütülmesi*'nden söz eder.

İtalyan Bartholomaeus de Monte Ardua, Demetrius Cydonius'un Yunanca çevirisini İtalyancaya çevirtir ve 1506 yılında yayımlar.

Bartholomaeus de Monte Ardua'nın anılan çevirisi, Almanya dahil Avrupa'nın çeşitli yerlerinde ve değişik tarihlerde dokuz kez basılır. Anılan basımlarda Ricoldo'nun adı, çoğu kez Ricoldi, bazen de Ricoldus biçiminde geçer.

Monte Croce'nin *Kuran'ın Çürütülmesi* ile Luther'in İslam ve Türk'ün Ötekileştirilmesine Etkileri

Ricoldo'nun *Kuran'ın Çürütülmesi* adlı yapıtını, kendi anlatımıyla "birçok kez" okuyan Luther çok etkilenir. Luther'in yapıtlarında çizdiği Türk ve İslam görünümünde *Kuran'ın Çürütülmesi*'nin belirgin etkileri söz konusudur. 21 Şubat 1542 tarihinde *Confutatio Alcorani*'nin Latince elyazması üzerinde çalışan Luther, yapıtın Almanca çevirisine başlar. Yıldırım hızıyla çalışarak, 28 Nisan 1542'de çeviriyi tamamlar.

Luther *Verlegung des Alcorani Bruder Richardi* (Kardeş Richard'ın Kuran'ı Çürütmesi ya da Kuran'ın Kardeş Richard Tarafından Çürütülmesi) adını verdiği çevirisinde *Confutatio*'nun Latince özgün basımının yanı sıra, Bartholomaeus de Monte Ardua'nın ve Demetrius Cydonius'un Yunanca çevirisinden de yararlanır.

Luther'in özgün çevirisini, aynı yıl içinde ilkin Hans Lufft Wittenberg'de; daha sonra Heinrich Steiner Augsburg'da yayımlar.

Luther, *Kuran'ın Çürütülmesi*'nin Latince metninin basımında oldukça rahat davranır; metinde yer alan Katolik ve skolastik gerekçeleri çıkararak, yapıtın içeriğini öz öğretileri doğrultusunda yer yer yeniden biçimlendirir, kısaltmalar ve eklemeler yapar. Bu nedenle, adı geçen yapıtın Latince özgün basımıyla Luther'in Almanca çevirisinin karşılaştırılarak değerlendirilmesi, söz konusu ekleme ve çıkarmaları ve bunlardan doğmuş olabilecek etkileri belirlemek bakımından önemli olabilir.

Luther ve Teolojik Ötekileştirilmenin Kuramsallaştırılması

Luther, *Kuran'ın Çürütülmesi*'ne yazdığı önsözde, Kuran'ı, "*Utanç verici şey,*" olarak nitelendirir. Kuran'ı görmeyi çok istediğini, Kuran'ın o zamana değin niçin Latinceye çevrilmediğine şaştığını belirtir. Luther'e göre, eğer "*Kuran daha önce Latinceye çevrilseydi, herkes Muhammet'in Hıristiyanlığın düşmanı olduğunu görür, Muhammet de uzun süre Hıristiyanlığa zarar veremezdi.*" Bu tümceler, Luther'in bu bağlamda kullandığı "Muhammet" adıyla, İslam Peygamberi Hz. Muhammet'ten çok, Osmanlı egemenlik alanının Avrupa'da yaygınlaşmasına ortam hazırlayan Fatih Sultan Mehmet'e işaret ettiğini söyleyebilir.

Luther yukarıda anılan kanısını, "*Ricoldo'nun anılan yapıtı, henüz Türkleri tanımadan önce yazmış olmasına*" dayandırır ve "*Sarasenlerin egemenliğine, Türk'ün (Sultan Süleyman'ın – OBK) babası Selim'in 1517'de son verdiğini*" belirtir. "Kuran'ı çok önceden çürütmüş" olan Ricoldo'nun yapıtını "*hiçbir Alman'ın bilmemesine*" şaşırır. *Kuran'ın Çürütülmesi*'ni kendi deyimiyle "*bu bilgisizliği gidermek*" için Almancalaştırır.

"*Özetle,*" diye sürdürür Luther gerekçelerini, "*Sarasenleri ve artık Türkleri dinlerinden döndüremeyeceğimize göre, biz öz inancımızı pekiştirmeli; Sarasenlerin ve Türklerin, Hıristiyanlara karşı kazandıkları zaferlerden ve utkulardan etkilenmemeliyiz. Şunu bilmeliyiz: Bilgisiz Türklerin övünerek söyledikleri gibi, aşağılanmalarımızın ve yenilgilerimizin nedenleri dinimizin sahte oluşu değildir. Bu, Tanrı'nın halkını yönetiş biçimidir.*

Tanrı, Hıristiyanları günahları yüzünden baskı altında tutuyor, cezalandırıyor. Muhammet bütün zalimlerden daha zalimce Hıristiyanları cezalandırdı; Hıristiyanlarsa bu cezayı hak ettiler."[135]

Luther, Muhammet'in, yani Fatih Sultan Mehmet'in *"Hıristiyanlara uyguladığı dinsel baskılar ve kıyımlardan dolayı"* gerekli cezayı bulacağı görüşündedir. O nedenle, *"Bu Türkleri ve Sarasenleri, Muhammet'leriyle baş başa bırakmalıyız ki, iyice Tanrı'nın gazabına uğrasınlar!"* saptamasını yapar.

Nitekim Luther'in aynı yerdeki savı böyle, Ricoldo da Müslümanların katı saplantılarından dolayı dinlerinden döndürülemeyeceğini göstermiştir. Ayrıca, *"Müslümanlar, İncil'le alay edip durmakta, öz kitapları olan Kuran'a karşı her türlü eleştirel değerlendirme kulaklarını, gözlerini ve yüreklerini kapalı tutmaktadır."*

Luther'e göre, Hıristiyanların yapması gereken, *"şeytan, onun savunucusu Muhammet ve Türklere karşı birlik olup, kutsal kitabı yadsımak yerine, Tanrı'nın geçici ceza ve kan dökme biçiminde kendini gösteren öfkesine katlanmaktır."*

Luther, bu sözlerle Hıristiyanların ilkin kendilerine çekidüzen vermeleri gerektiğini vurgular. Hıristiyanlar böyle bir tutum sergiledikleri takdirde, başlıca tehlike ve düşman olan *"Türklerin utkuları, güçleri, mutluluk ve saygınlıkları Tanrı'nın bitimsiz gazabına uğrayacaktır."*

Avrupalı yöneticileri, Hıristiyan din adamlarını ve halkı açık ve sert bir tavırla uyaran Luther, *"Tanrı benimledir; bu nedenle korkmuyorum, insanlar ne yapabilir ki?"* sözleriyle önsözünü bağlar.

Kuran'ın Çürütülmesi'nin Luther'in Yaptığı Almanca Çevirisi

Ricoldo'nun *Kuran'ın Çürütülmesi* adlı yapıtının Luther tarafından gerçekleştirilen Almanca çevirisi, Avrupa ve Alman kültüründe İslam-Türk imgelerine ve bunların "öteki" olarak algılanmasına olası etkileri bakımından büyük önem taşımaktadır. Böylece 11 Eylül'den sonra Batı'da iyice olumsuzlaşan İslam imgesinin Batı'ya karşı şiddeti özendirdiği biçimindeki savlar, Batı'nın ortak belleğinin bir kıyısında varlığını sürdüren tarihsel köklerinin güncelleş(tiril)mesini kolaylaştırmıştır.

Kuran'ın Çürütülmesi'ne Ricoldo ve Luther tarafından konulan ara başlıkların ve anlatımın bazı bölümleri, Müslümanların din duygularını rencide edebilecek hakaretler ve aşağılamalar içermektedir. Yapıtın yazıldığı ve Almancaya çevrildiği dönemin İslam'a, dolayısıyla da Türklere olumsuz yaklaşımının bir sonucu olarak da değerlendirilmesi gereken önyargılar ve aşağılamalar kabul edilemez niteliktedir. Ancak bilinmesi, öncelikle İslam ilahiyatçıları tarafından eleştirel değerlendirilmesi amacıyla, bu tür önyargılı ve aşağılayıcı ara başlıkları ve anlatımları özgün biçimiyle aktardım; bazılarını da anlatımı bozmamaya özen göstermek koşuluyla, kısaltarak Türkçeleştirdim.

Avrupa'nın, özellikle Bosna-Hersek'teki Müslümanlara karşı gerçekleştirilen etnik ve dinsel "temizlik" karşısında sergilediği edilgenlik ve suskunluk henüz belleklerden silinmemiştir. 11 Eylül 2001 tarihinden sonra, nereden kaynaklanırsa kaynaklansın, her türlü teröre ödünsüz biçimde karşı çıkmak, ne denli gerekli ve kaçınılmazsa, tüm Müslümanları hedef alan ayrımcı ve dışlayıcı tutum ve önyargıları etkisizleştirmeye çalışmak da o denli gereklidir.

Böyle bir tutum, bazılarınca kaçınılmaz olarak görülen "uygarlıklar ve dinler arası çatışma" potansiyelini azaltmanın yanı sıra, uygarlıklar ve dinler arası barışın temellerini de sağlamlaştıracaktır.

Batı'nın İslam'a karşı sergilediği tutum, bazı İslam kökten dincilerinin İspanya, İngiltere ve Hollanda'da uyguladıkları terör eylemleri sonucunda daha da olumsuzlaşmaya başlamakla birlikte, söz konusu olumsuz bakışın birtakım tarihsel köklerinin olduğu da bilinmelidir. Anılan tarihsel birikimin Avrupa'nın bugün İslam'a bakışında etkili olduğu kuşkusuzdur. *Kuran'ın Çürütülmesi* örneğinde görüldüğü gibi, söz konusu tarihsel birikim, genellikle önyargılara dayanır.

Avrupa ve Alman kültüründe İslam'ın ötekileştirilmesinin belirleyici kaynaklarından biri olan *Kuran'ın Çürütülmesi* adlı yapıtın Türkiye'de tanınmasının ve özellikle Türk din bilginlerince eleştirel değerlendirmesinin, teröre karşı geliştirilen birlikteliğe katkı yapacağı açıktır.

Kuran'ın Çürütülmesi'nin Luther tarafından gerçekleştirilen 1542 tarihli Almanca çevirisinin özgün bölümlerinin tümünü burada konulaştırmak, bu kitabın içeriği ve kapsamı bakımından gerek-

li değildir. Oryantalizm ve Türk imgesi arasındaki tarihsel ilişkiyi öne çıkaran bu kitap açısından önemli olan, anılan çeviri yapıtın "İslam ve şiddet", "İslam ve şehvet düşkünlüğü" ve Batı'nın Doğu'ya karşı üstün olduğu öne sürümüne dayanak olan Hıristiyanların akıl bakımından Müslümanlardan üstünlüğü" ile ilgili bölümlerdir.

"Şeytan, Sarasen, Türk, Bir ve Aynıdır"

Kitabın "Kuran'ın Temel Öğeleri" adlı bu bölümünde, Luther'in aktarımına göre, Ricoldo, Kuran'a göndermeler yaparak, görüşlerini belirginleştirmeye çalışır: Kuran'ın temel özellikleri arasında Hz. Muhammet'in tanrısal üçlülük (trinite) ilkesi yerine, ikililik ilkesini koyduğunu vurgular: Söz konusu ikililik ilkesi, "Tanrı'nın özü ve Tanrı'nın ruhu" anlayışına dayanır. Yapıtta verilen bilgilere göre, Kuran'da Tanrı'nın çoğul konuşturulmasının nedeni budur.

Anılan yapıtta Kuran'da Hıristiyanlık üzerine söylendiği öne sürülen, *"İsa, Tanrı değildir ve İsa'nın Tanrı olduğuna inandıkları için, Hıristiyanlar gülünç aptallardır,"* belirlemesine yer verilir. *"Hz. İsa hiçbir zaman kendini Tanrı olarak adlandırmamıştır,"* sözleriyle alıntıya yanıt verilmek istenir.

Hıristiyan teolojisi yönünden, Hz. İsa'nın Tanrı olup olmadığı sorunu, Doğu Hıristiyanlığı ile Batı Hıristiyanlığının birbirinden ayrılmasına yol açacak ölçüde önemlidir. Bu nedenle olmalı, Ricoldo, Kuran'da yer alan bu konuya ilişkin gerekçeleri geniş olarak irdeler.

Yazar, Hz. Muhammet'in, *"Kuran'da şeytanların da bağışlanacağını söylediğini"*, o nedenle de *"şeytanların Sarasenleştiğini"*, bir başka deyişle, Araplaştığını öne sürer. Luther, bu bölümün bulunduğu yerin kıyısına şu notu düşer: *"Şeytanın, Sarasen'in ve Türk'ün bir ve aynı şey olduğu gerçektir."*

Bu belirleme, Batı'da hem Türklerin Araplarla, hem de her türlü kötülüğün kaynağı olan şeytanla özdeşleştirilmesi anlayışını güçlendirir. Ayrıca, burada "Sarasen" kavramının tüm Müslümanlar için kullanıldığı da açıktır. Türkleri Sarasenlerle bir tutma ya da gösterme, onların toplu ve ulamsal olarak ötekileştirilmesine yönelik sıkça başvurulan bir yöntemdir. Bu yöntem ve düşünsel eğilim, Luther'in önsözünde de açıkça görülür.

Luther'in çeviri metninde İslam ve Türk kültüründe sünnetin, çok kadınla evliliğin, hatta, *"Bir erkek savaşta tutsak aldığı ve doyurabileceği sayıda kadınla evlenebilir,"* gibi ilkelerin Müslümanlıkta genelgeçer davranış biçimleri olduğu ileri sürülür.

Özellikle İslam'da çok kadınla evlilik ve Hıristiyanlarca öne sürülen sayısız başka kadınla ilişki kurma suçlaması, Hıristiyan dünyasında eleştirilen konuların başında gelir. İslam'dan kaynaklandığı öne sürülen bu durum, daha sonraları Türklere de aktarılır ve Türk imgesinin başlıca olumsuz özellikleri arasında yer alır. Bu değerlendirmenin doğal bir sonucu olarak, Türkler bu yönden de İslam'la özdeşleştirilir.

İslam peygamberi Hz. Muhammet'in Arap kökenli olduğu özellikle vurgulanır; Araplarınsa *"etsel tutkulara, soygun ve katliama eğilimli oldukları; alçakgönüllülük, sabır, cinsel ahlak, dirlik ve sürekli yaşam (öbür dünya) gibi erdemleri"* tanımadıkları savlanır.

Hz. Muhammet'in, *"Kuran'a karşı söylenen hiçbir şey, hakikat değildir!"* demek suretiyle, kurnazlık ettiği öne sürülür. Bunun yanı sıra, Kuran'da *"İsa dahil, öbür peygamberlerden övgü ve saygıyla"* söz edildiği de belirtilir.

Yukarıdaki saptamalar, asıl amacın, tek yanlı bir bakışla Sarasenlerin, yani Müslümanların olumsuzluğunun öne çıkarılması olduğunu ortaya koymaktadır. Olumluluk ise, sadece anılmakta; ancak belirleyici yön olarak görülmemektedir.

"Müslümanlara Karşı Nasıl Davranılmalıdır?" veya "Kuran Nasıl Anlaşılmalıdır?"

Bu bölümde Müslümanların *"başka dinlere karşı hoşgörüsüzlüğü, Hıristiyanlıkla alay ettikleri, küçümsedikleri"* belirtildikten sonra, onların *"akıl ve sağduyuyla ilgili konuları anlayamadıkları"* öne sürülür. Kuran'ın "anlamsal eksiklikler içerdiği" ileri sürülür. "Kuran, Tevrat ve İncil'de Anılmadığı İçin, Tanrı Yasası Değildir" adlı bölümde Tevrat'ta ve İncil'de Hz. Muhammet'ten ve Kuran'dan söz edilmediği, Hz. Muhammet'in kendi kişiliği hakkında söz etmesinin, Kuran'ın "Tanrı Yasası" olarak kabul edilebilmesi için yeterli olma-

yacağı savlanır. Kuran ve yalan kavramı arasındaki ilişki kurulur. "Kuran, Tanrı Yasası Olamaz; Çünkü O Başka Türlü Konuşmaktadır" ara başlığı altında dil ve anlatım bakımından Kuran'ın öbür kutsal kitaplara benzemediği belirtilir; uyaklı ve şiirsel oluşu eleştirilir. Kuran'dan verilen çeşitli örneklerle, *"kutsal içeriklerin uyaklı bir anlatımla ortaya konulmasının yersizliği"* açıklanmaya çalışılır.

"Kuran, İncil'le ve Öbür Akılcı Öğretilerle Bağdaşmamaktadır" adlı bölümde Kuran'ın *"erdemler, hayırlı işler bakımından kutsal kitaplara, hele İncil'e hiç benzemediği"* öne sürülür. Hz. Muhammet'in *"erdemlerle değil, soygun ve savaşla uğraştığı, yemek içmekten ve güzel kadınlardan başka bir şey düşünmediği"* savlanır.

Kuran'ın, *"katliam, soygun ve şehvet gibi konularda Tevrat ve İncil'de söylenenlerden farklı buyruklar"* içerdiği belirtilir; bu bağlamda "Nur" suresine gönderme yapılır. Söz konusu surede, erkeklerin *"kadınlara zorla yaklaşmamaları"* buyrulurken, "Emlini" (el-Mümin olabilir – OBK) suresinde erkeklerin *"eşlerinin yanı sıra, savaşta tutsak ettikleri kadınlarla da birlikte olabileceklerinin"* yazıldığı vurgulanır. Bu vurguyla, söz konusu iki sure arasında "çelişki" olduğu öne sürülür.

Herhangi bir yanlış anlamayı baştan önlemek için, bir noktayı açıklamalıyım: "..." imiyle belirtmeye çalıştığım sure adları Ricoldo ve Luther'in aktardıkları özgün biçimdir. Okurların herhangi bir yanlış anlamaya kapılmamaları için, parantez içinde söz konusu sure yahut ayetlerin olası doğru yazımlarını vermeye çalıştım. Kesin belirleme olanağından yoksun olduğumu belirtmeliyim.

"Kuran'ın Çelişkileri" adlı bölüme "Elnasa" (Nisa) suresinde *"kadınların aşağılayıcı biçimde konulaştırıldığı"*; Hz. Muhammet'in, *"Tanrı, kimseyi yanıltmasın!"* dediği; ancak kendisinden, *"Ben yolunu şaşırmış bir öksüzüm!"* diye söz ettiği belirtilir. Aynı yerde, *"Ben bütün dünyanın tek peygamberiyim!"* sözleri aktarılır. Bu genelleyici yaklaşımın özellikle vurgulandığı metinde İslam peygamberinin Araplığı öne çıkardığı duyumsatılır ve şu eklenir: *"Tanrı, Kuran'ı sadece Arapça olarak gönderdi; Arap dilinden başka bir dil de bilmez!"*

Metinde belirtildiğine göre, Kuran'da bir yerde Müslümanların dışında *"Yahudilerin ve Hıristiyanların da günahlarının bağışlanacağı"*;

bir başka yerde anılan iki dine inananların *"Sarasenlerin yasasına (Kuran'a) uymazlarsa bağışlanmayacağı"* buyrulmaktadır. Bu durum, yazar ya da çevirmene göre, "açık bir çelişki" oluşturmaktadır.

Yazar ve/veya çevirmenin savı uyarınca, Kuran'da başka çelişkiler de söz konusudur. Bu çelişkilerin varlığını kanıtlamak için, anılan kişiler, *"katliam ve soygunun yasaklandığı bölümlerin yanı sıra, bu tür eylemleri meşru sayan bölümlerin de olduğunu"* öne sürerler.

Çeviri metinde Kuran'da, hem *"günahların ancak Tanrı tarafından cezalandırılacağının belirtildiği"*, hem de *"inançsızların (kâfirlerin) öldürülmesinin buyrulduğu"*; bu olgunun açık bir karşıtlık oluşturduğu dile getirilir.

Bir başka karşıtlık olarak İslam'ın *"zorla kabul ettirilmesi"* gösterilir. Kuran'a gönderme yapılarak, *"Muhammet, bir yandan, 'Dinimizi zorla kabul ettirmeyiz!' der; öbür yandan soygunlar, katliamlar gibi şiddet eylemleri uygulanır. Bu zor kullanmak değil midir?"* denilerek, İslam'ı zorla kabul ettirme savı kanıtlanmak istenir.

"Oğlanlar ve kadınlarla birleşmek doğaya ters değildir," sözü aktarılarak, İslami cinsellik anlayışı eleştirilir. Hz. Muhammet'in Müslümanlara, metindeki anlatımla Sarasenlere, *"İnançsızlar/kâfirler, Müslüman olmadan önce, onlarla bedeninizi kirletmeyin!"* diye buyurmasına karşın, kadınlar konusunda şu buyruğu verdiği öne sürülür: *"Kadınlar sizin tarlanızdır, (onları) istediğiniz gibi sürün!"* Bu sözlerin devamında Hz. Muhammet için, *"Aynı bölümde sodomik günahtan söz eder,"* saptaması yapılır.

"Sodomik günah", erkekler arasında söz konusu olan ters ve doğal olmayan cinsel ilişkiyi anlatır ve oryantalizmin başlıca öne sürümlerinden biridir.

Kuran'da yer alan peygamberlerin, Sarasen (Arap – OBK) kökenli oldukları savı da bir çelişki olarak değerlendirilir ve bu konuda şöyle denir: *"İbrahim, İshak, Yakup ve onların ardıllarının Sarasen olduklarının belirtilmesine karşın, Tanrı tarafından ona (Hz. Muhammet'e – OBK), ilk Müslüman'ın, Sarasen olduğu bildirilmiştir."* Bu tümceyle, Kuran'da yer alan bütün peygamberlerin Arap kökenli olduğu anlatımıyla, ilk Müslüman'ın Arap oluğu savının örtüşmediği kanıtlanmak istenir. Bütün peygamberlerin Arap kökenli olup ol-

madıkları sorusu, *"Muhammet ilk Arap ise, daha öncekiler nasıl Arap olabilir?"* sözleriyle bağlantılı olarak ele alınır.

Kuran'ın sadece Arapça olarak gönderildiği ve Hz. Muhammet'in Arapçadan başka bir dil bilmediği özellikle vurgulanır. Böylece, İslam peygamberinin başka dilleri konuşan insanlara Müslümanlığı kabul ettirmek istemesinin açık bir karşıtlık olduğu savlanır. Bu sav, çeviri metinde aşağıdaki soruyla pekiştirilmek istenir: *"Muhammet, bütün dinsizlerin peygamberidir deniliyor; fakat o, sadece Arapça biliyor, o halde öğretilerini nasıl açıklayacak?"*

Bu tümcede geçen "bütün dinsizler" tüm Müslümanlar; "Öğretilerini nasıl açıklayacak?" sorusu ise İslam'ın Arapçadan başka dilleri konuşan topluluklar arasında yayılmasıyla ilgilidir. Bununla söylenmek istenen, Arapçanın saltlaştırılmasıyla, İslam'ın evrensel bir din olarak çeşitli diller konuşan topluluklar arasında yayılması isteminin birbirine denk düşmediğidir.

"Kanıtlanmış Şeylere İnanın!"

"Kuran, Mucize ile Kanıtlanmamıştır" ara başlığı altında Hz. Muhammet'in *"hiçbir mucize yaratmadığı, o nedenle, Kuran'ın Tanrı dini; Muhammet'in de Tanrı'nın savunucusu olamayacağı"* ileri sürülür. Ayrıca, "Muhammet'in parçalanmış Ay'ı bütünleştirdiği ve parmağından kaynak suyu akıttığı" gibi aktarımların "söylence ve Kuran'a ters olduğu" öne sürülür. Yazar ve/veya çevirmene göre, Kuran mucizelerle kanıtlanmadığı gibi, Hz. Muhammet'in bizzat kendisi de, *"Kuran tarafından hakikat olduğu kanıtlanmış şeylere inanın!"* diye buyurmuştur.

İslam peygamberinin, "Kanıtlanmış şeylere inanın!" buyruğuyla, herhangi bir mucizeyle kanıtlanmamış Kuran arasında örtüşmezlik olduğu savı kanıtlanmak istenir. Bu düşünce şu saptamayla pekiştirilmeye çalışılır: *"Muhammet mucize yaratmadığı halde, insanları mucize yarattığına inandırmak için, Tanrı'yı tanık göstermektedir."* İslam peygamberinin mucize yaratmaktan kaçındığı öne sürülür. Bu bağlamda Müslümanların Hz. Muhammet'e, "Sen de İsa, Musa gibi bir mucize göster!" diyerek onu zorlamaları üzerine, Hz. Mu-

hammet'in sıkıştığı ve şu kaçamak yanıtı verdiği iddia edilir: *"Tanrı, bana mucize gerçekleştirseydi bile, insanlar buna inanmazlardı!"*

Ricoldo ve/veya Luther yukarıdaki sözlere ilişkin karşı yanıtını şu görüşlere dayandırır: *"Bu yanıtın yanlış olduğu açıktır. İnsanları öldürme, soyma, kadınları kirletme, dişe karşı diş, göze karşı göz gibi mucizelere inananlar, öbür mucizelere niçin inanmasınlar?"* Almanca çeviri yapıtta belirtildiğine göre, *"insanlar dünyasal konulara o denli eğilimlidirler ki, yargıçlar, cellatlar, cezalar bile"* onları zor caydırır.

İslam ve Şiddet Arasında Kurulan Bağ

Kuran'ın Çürütülmesi'nin belki de bugüne değin uzanan olumsuz etkisi, İslam'la şiddet arasında dolaysız bir bağ kurulmasıdır. Anılan kaynağın Almanca çeviri metninde Hz. Muhammet'e ait olduğu savlanan şu sözler aktarılarak, İslam'ın şiddet içerdiği ortaya konulmak istenir: *"Kâfirleri, Tanrı'dan başka tanrı olmadığına, benim de onun peygamberi olduğuma inandırana değin, Tanrı bana onları kılıcımla alt etmemi buyurdu."* Tanrı'nın bu buyruğuna uygun davrananlar, *"canlarını ve mallarını korudular. Bu bakımdan bu tür Sarasenlere Feruati (korunmuşlar-kurtarılmışlar – OBK) denildi."*

Çeviri metinde, Müslümanlığın gerekçeleri "yüzeysel"; Hıristiyanlığın gerekçeleriyse, düşünsel yönden daha "derin" olarak nitelendirilir. Hafiflik-ağırlık veya yüzeysellik-derinlik karşıtlaştırmasıyla, "hafif" diye nitelendirilen buyruklara inanan Müslümanların tutumu eleştirilir. Hıristiyanların *"öldürmek yerine, katliamlara katlanmak suretiyle, büyük bir sabır ve inanç örneği sergiledikleri"* vurgulanır. Böyle bir tutumdan daha iyi bir "mucize" olamayacağı, "bilge" insanların, *"etsel ve dünyasal zevklere düşkün"* Sarasenlerin dinine inanamayacakları öne sürülür.

Yazar ve/veya çevirmen "Kuran ve Muhammet'in Özellikleri" adlı bölümde İslam'a ve Hz. Muhammet'e hakaret dolu sözler söyleyerek, "korkunç" bir İslam görünümü çizer. Ricoldo ya da Luther, Hıristiyan dünyasını Müslümanlara karşı koşullandırmaya yönelik öne sürümlerini şöyle kurgular: *"Sarasenler, Davut'un da zina ve katli-*

am yaptığını; Musa'nın bir Mısırlı'yı öldürdüğünü söyleyerek, Muhammet'in peygamber olabileceğini öne süreceklerdir."

İslam ile şiddet arasında güçlü bir bağ olduğu öne sürümü, "Muhammet'in Yasası, Öldürücü, Kıyıcı ve Yıkıcıdır" adlı bölümde de dile getirilir. Anılan bölümde Kuran'ın *"Ölümün, yıkımın ve zorlamanın yasası"* olduğu, buna karşın bir kutsal kitabın "Tanrı yasası olabilmesi için anılan özelliklerden arınmış" olması gerektiği anlatılır.

"Emparaca" (Bakara) suresinde "Hak yolu ve yanılgı" birbirinden ayrılmıştır; *"İnançta zorlama yoktur!"* denilmesine karşın, Kuran'a inanmayanların öldürüldüğü ve bundan *"daha büyük bir zorlama"* olamayacağı savı yinelenir.

Öne sürüldüğüne göre, Hz. Muhammet, Kuran'a, *"Sarasen yasasına karşı çıkanların ve inanmayanların öldürülmesinin mubah olduğu"* buyruğunu koymuştur. Kuran'ın sadece bir bölümünde değil, bütününde, *"Öldürün, öldürün!"* denmesi bu yüzdendir.

İslam peygamberinin "dayatmacılığı ve kıyıcılığına" karşın, Hıristiyan peygamberi İsa, yapıtta yer alan sav böyle, Hıristiyanlara *"düşmanlarını sevmeyi, baskıya uğrayanlar için dua etmeyi, kendilerini aşağılayanlara iyilik etmeyi öğretir."*

Ortaçağın Avrupa İslam imgesine bakışının olağan bir sonucu olarak Müslümanları "öldürmeye" eğilimli olmakla suçlayan Almanca çeviri metin, Hıristiyanların başka dinden insanlara karşı işledikleri kırımları, katliamları unutur. Müslümanlığı "şiddetin"; Hıristiyanlığı "hoşgörünün" ve "sevecenliğin" dini olarak sergiler. Böylece gerçekliklerden ve nesnellikten uzaklaşır ve inanılırlığını yitirir.

Müslümanların şiddete ve öldürmeye eğilimli olduklarını kanıtlayabilmek için, Hz. Muhammet'in yeğenine, *"İbadet/dua etmezsen seni öldürürüm!"* dediği; yeğeninin, *"Başka bir yol yok mu?"* sorusu üzerine, *"Hayır, yoktur!"* yanıtını verdiği öne sürülür. Yine öne sürüldüğüne göre, Hz. Ömer, *"Yüce Tanrım, benim sadece ölüm korkusundan dolayı Sarasen (Müslüman – OBK) olduğumu biliyorsun!"* demiştir.

Almanca çeviri metinde belirtildiğine göre, o güne değin Müslüman olanların İslam'ı seçmesinde başta "kılıç korkusu" olmak üzere, "şeytanın yanıltması sonucu yalanların gerçek sanılması, atala-

rın inançlarının sürdürülmek istenmesi, çok kadınla bir olmanın yeğlenmesi" gibi motifler rol oynamıştır.

İslam ile şiddet ilişkisini güçlendirmek amacıyla, şu iddiaya yer verilir: İslam peygamberi, *"Müslümanlar, silah ve güç bakımından güçlü kaldıkları sürece inancının (Kuran'ın) yaşayacağını söylemiştir."* Aynı genellemeyi veya önyargıyı pekiştirmek için, *"Sarasenlerin din adamları dinlerinden söz ederken kılıçlarını çeker, yüksek bir yere çıkarak konuşurlar,"* tümcesi eklenir.

Öne sürüldüğüne göre, "Sarasenlerin" eğitimi, *"Assessini' (haşişin ya da sabbahi – OBK) caniler yetiştirmeyi amaçlar. Bu tür insanları dünyanın her yanına gönderirler; bunlar ya hileyle öldürürler ya da öldürülürler."*

Avrupa ya da Batı kültür tarihinde İslam ve terör arasında özsel bir bağlantı olduğu biçimindeki görüş, genellikle haşhaş kullananlar anlamında ve Hasan Sabbah'ın adından gelen "Sabbahiye" yahut "Haşhaşiye" kavramlarıyla duyumsatılır. Haşişin veya Haşşaşin kavramı da bu tarikatın yandaşları için kullanılır. Söz konusu tarikatın köklendiği kaynağı belirtmek amacıyla yapıtta, *"Gerçek Sarasen olan Sabahçılara/Haşhaşçılara, İsmaililer denir,"* tümcesine yer verilir.

Bu yaklaşım, Batı'da İslam ve şiddet arasındaki ilişkiye temel olarak görülür ve İslam'ın "ötekileştirilmesine" meşru (!) gerekçe olarak konjonktüre göre güncelleştirilir. Amerika ve Avrupa'da uygarlıklar çatışması görüşünü öne çıkarmak isteyen bazı çevrelerde yeniden bu türden kavramların kullanılması rastlantı değildir.

Yukarıda sayılan davranışların "Kuran'ı katliamın kitabı yaptığı" öne sürüldükten sonra, bu tür davranış biçimlerinden arınmış olduğu ileri sürülen *"İncil'de sevgi ve katlanmayı öğütleyen belirlemelerin"* bulunduğu belirtilir ve böylece iki kutsal kitap arasında karşıtlıklar bulunduğu öne sürülür. Anılan yapıtın sonraki bölümleri de aynı savı gerekçelendirmeye yöneliktir.

İslam ve Şehvet Düşkünlüğü Savı

Kuran'ın Çürütülmesi'nin hem oryantalizmin temellerinden biri durumuna getirilen, hem de süreklileştirilerek bugüne değin gelen

önyargılarından biri de Doğulu Müslümanların şehvet düşkünü olduklları öne sürümüdür. Anılan kaynakta Hz. Muhammet'in *"şehvet dürtülerini denetleyemediğini"* kanıtlamak isteyen yazar veya çevirmen, Hz. Muhammet ile Kıpti Meryem arasında geçtiği öne sürülen şu öyküyü aktarır: Söz konusu yapıttaki anlatımla, Hz. Muhammet eşleri Ayşe ve Hafsa'ya karşı cinsel dürtülerini denetleyeceğine ilişkin yemin etmiş, ancak yeminini tutmamıştır. Bunun üzerine, İslam peygamberi "Tahrim" suresinde Tanrı'nın, *"Ey Muhammet, sana izin verilen şeyi, niçin kendine yasaklıyorsun? Yemininini bozmanı sana buyurdum!"* dediğini belirterek, kendisini aklamaya ve peygamberliğini haklı çıkarmaya çalışmıştır.

Bu bölüm önemli olduğu için, Elmalılı Hamdi Yazır'a[136] başvurarak, okuyucuya karşılaştırma olanağı vermek yararlı olabilir. Elmalılı'ya göre, Tahrim suresi ve yorumu şöyle: Ayet, *"Ey peygamber sana Allah'ın helal kıldığını niçin haram edersin, zevcelerinin hoşnutluğunu ararsın? Bununla beraber Allah gafurdur, rahimdir,"* der. Bu olay dolayısıyla *"Hz. Peygamber eşleriyle ilişiğini kesip ayrı bir odaya çekilmişti. İyla diye adlandırılan bu olay yirmi dokuz gün sürmüştü. Bu ayetten sonra Hz. Peygamber eşlerinin ziyaretine yine başladı."*

Bu ara açıklamadan sonra yine *Kuran'ın Çürütülmesi*'ne dönüyorum. Kuran'ı çürütmeye yönelik suçlamaların bir araya getirildiği metinde, Hz. Muhammet'in Tanrı'nın ağzından Ayşe ile Hafsa'ya şu sözleri söylediği yer alır: *"O, sizlerden boşansaydı, ona sizin yerinize daha iyi Arap kadınlar; dindar, zengin, sabırlı, ibadet eden, güçlü yapılı, hem de bakire kızlar verirdim."* Bu sözlerle öncelikle İslam peygamberinin "şehvet düşkünlüğü" vurgulanmak istenir. Şehvet ve peygamberliğin bağdaşmadığı duyumsatılır.

Elmalılı'nın aktardığı biçimiyle bu bölüm Kuran'da şöyledir. *5.* Ayet: *"Gerek ki Rabbi, şayet o sizi boşarsa yerinize ona sizlerden daha hayırlı zevceler verir. Öyle ki onlar, Allah'a teslim olan, mümin olan, gönülden itaat eden, oruç tutan dullar ve bakire kadınlar olurlar."*

Müslümanları aşağılama, ötekileştirme ve düşmanlaştırma girişimi, Hz. Peygamber ve Kuran için kullanılan ve burada aktarılmayan nitelemelerle doruklandırılır.

Kuran'da yer alan, *"Tanrı tektir; ondan başka tanrı yoktur; Muhammet, onun peygamberidir,"* buyruğu son derece doğal bulunur. Böyle bir belirlemenin İslam'a ayırıcı bir özellik katamayacağını kanıtlamak için, *"İnek inektir; inekten başka inek yoktur. Yahut insan insandır; insandan başka insan yoktur!"* sözlerine yer verilir. Yazar ya da çevirmene göre, bu söylemin tersi zaten savunulamaz.

Hıristiyanların Müslümanlara karşı önyargılarını pekiştirmek amacıyla şu savların altı çizilir: *"'Tanrı tektir; ondan başka Tanrı yoktur!' demek de yeni bir öğreti olamaz. Birazcık algısı olan herkes bunu anlar. Tanrı'nın Tanrı olduğu ne denli kesinse, Muhammet'in onun peygamberi olduğu o denli belirsizdir."* Yukarıdaki bağlamda "öğreti" kavramı, din anlamında kullanılmaktadır.

Tanrı'nın tekliği ilkesinin İslam'a özgü olmadığı, dolayısıyla da onun ayırıcı özelliğini oluşturmadığı öne sürüldükten sonra, Kuran'da yer alan, *"Bütün insanların bir ve benzer yaratılmalarına karşın, Tanrı değişik peygamberler göndererek, insanları farklılaştırdı,"* biçimindeki saptama eleştiri konusu yapılır. Yapıta göre, bu saptama *"Tanrı'nın en üst düzeyde birlik yaratma istemine ters ve karşıttır."* Ayrıca, İslam peygamberi, *"Sarasen (Müslüman – OBK) olmayan herkes kâfirdir, öldürülmelidir!"* diye Tanrı adına konuşmuştur.

Kuran'a ilişkin savlar, son derece akıldışı ve koyu bir önyargı örneği oluşturan görüşlerle açıklanır. Bu önyargı ve karşıtlığı pekiştirmek amacıyla, Kuran'da *"karıncalardan, örümceklerden, dumandan ve cinsellikten"* söz edildiği öne sürülür. Bu yargıyı pekiştirmek üzere, İslam'da insanın "gönlü" yerine, "bedenini yıkamasının"; bu işi de üstelik *"su yoksa toprakla yapmasının"* buyrulması, yukarıda değinilen Müslümanlığın "hafifliği" olarak yorumlanır.

Müslümanlar ve insanlık dışılık bağlantısını pekiştirmek amacıyla, *"Sarasenlerin gönüllerince ve akıllarına estiği gibi kadınlarını boşamaları, en büyük akıldışılık"* olarak nitelendirilir. Hülle türü uygulamalar, alaycı ve küçümseyici bir yaklaşımla anlatılır.

Müslümanlara vaat edilen ve kadın dahil bütün nimetleri içeren cennetin, *"insanların noksanlarını ve özlemlerini kullanmaya yönelik bir yanılgı ya da yanıltma"* olduğu savlanır. Ayrıca, bu türden savları pekiştirmek üzere, Kuran'da betimlenen "yemek düzeninin bile

etsel istekleri kamçılamaya yönelik" olduğu, bu çerçevede "erdemlerin unutulduğu" belirtilir.

Kuran'da çizilen cennet imgesinin yanıltıcılığının nedenleri arasında, olası cinsel yaşam gösterilir. *"Çocuk doğurulmayacaksa, etsel tutku niçin gereklidir? Sürekli utanç için mi?"* sorusunu, *"Cinsel dürtülerini hiç gemleme gereği duymayan köpek ve tilki gibi hayvanları niçin kınıyoruz ki?"* sorusu izler. Bu karşılaştırmayla, Müslümanlarla hayvanların cinsel edimleri ve cinselliğe yaklaşımları arasında koşutluk kurulmak istenir.

İslam'ın cennet anlayışı hakkındaki bu eleştiriler, Immanuel Kant tarafından felsefeye taşınmıştır. *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi* adlı kitabımda bu konuya yer verdim.

Bu aşağılayıcı değerlendirmeyi izleyen tümcelerin Luther tarafından çeviriye eklenmiş olması çok büyük bir olasılıktır: Luther, "denetimsizce yeme içme" konusunda Almanları, "çok kadınlılık" konusundaysa Türkleri örnek gösterir. Böylece Müslümanların cinsel yaşamının hayvansı özellikler taşıdığı önyargısı, Türklerle örneklendirilerek, Hıristiyan dünyasının ortak belleğine yerleştirilmek istenir. Luther, Türklere ilişkin yazılarında Almanların ve Hıristiyanların Türkleri öteki olarak görmelerine ortam hazırlayan bir anlayışı kalıcı olarak biçimlendirmek amacıyla bu motifi sürekli yineler.

Yukarıdaki önyargıyı dile getirirken Müslümanlara yönelik tek yanlılık suçlamasını önlemek için olmalı, şu belirlemenin yapılması dikkat çekicidir: *"Sürekli yaşamın (öte dünyanın olmalı – OBK) cinsel tutkuda görülmesi başlıca özelliktir. Bunun yanı sıra, cinsel dürtülerini bastıran Sarasenler de vardır."* Cinsel dürtülerini bastıran Müslümanların da varlığı belirtilerek, önyargı ve genelleme suçlamasından kurtulunmak istenir. *"Sarasenlerin de cinsel tutkularını gemlemesini bilen saygın din bilginleri vardır,"* denilerek, öznel yargılamalarda bulunulmadığı izlenimi pekiştirilmek istenir.

Ricoldo, Luther de olabilir, *"domuz özellikli Sarasenlerle bilgece konuşmak anlamsız; onlarla kabaca konuşmak gereklidir,"* der ve ekler: *"Sürekli sevincin kaynağı etsel tutkularsa, ölmüş kutsalların ruhları ne yaparlar acaba?"* Sürekli yaşamın cinsellikten arınmış olduğu duyumsatılır ve *"Kutsal insanların ruhları yiyemez, içemez,*

cinselliklerini yaşayamazlar; çünkü bu eylem için gerekli olan bedenleri çürümüştür," saptaması yapılır.

Çok kadınla evlilik ya da birliktelik dince meşru ise, *"çok erkekle evlilik ya da birlikteliğin de yasal olması ve böylece kadınların da cinsel tutkularını doyurabilmelerinin doğal sayılması gerektiği"* öne sürülür.

İslam'da şarap yasağı da eleştirilir ve "iyi bir şeyin kötüye kullanımının yerilmesinin" doğru, ancak *"yasaklanmasının yersiz olduğu"* söylenir.

"Kuran'daki Gerçekdışılıklar" ara başlığı altında Kuran'da var olduğu öne sürülen "gerçekdışılıklar" on noktada toplanır. Hz. Muhammet, *"Kendisine, Hıristiyanlara, Musevilere, peygamberlere, patriklere, şeytanlara, meleklere, Bakire Meryem'e, İsa'ya ve Tanrı'ya ilişkin gerçek dışı sözler yaymaktadır,"* denilir. Bu bağlamda *"'ben son peygamberim' sözü ve kendinden sonra, 'Ben peygamberim!' diyenin öldürülmesini buyurması"*, Hz. Muhammet'in kendisine ilişkin gerçekdışılık örneği olarak gösterilir.

Kuran'da peygamberler konusunda da gerçekdışı anlatımlar olduğu savlanır ve "İbrahim" suresinde *"peygamberlerin, Sarasenler ve Muhammet'in ardılları olduklarını söyledikleri"* belirtilir; bu söylemin de gerçeği yansıtmadığı öne sürülür. Patriklere ilişkin Kuran'da yanlış belirlemeler bulunduğu öne sürülür ve *"İbrahim, İshak, Yakup ve Nuh, Sarasen'dir,"* saptaması örnek olarak gösterilir.

Hz. Muhammet'in "cinselliğe düşkünlüğü" yargısını açıklamak için, onun bütün söylemlerinde ve eylemlerinde "et" kavramının olduğu, dininin gerekçelerini hep "et" üstüne kurduğu savlanır.

2. Ricoldo De Monte Croce'nin Confitatio Alcorani Adlı Yapıtının Luther'in İslam ve Türk İmgesi Üzerine Olası Etkileri

Confutatio Alcorani: Türk Tehlikesini Savuşturma Arayışının Ürünü

Protestanlığın kuramcısı ve kurucusu olması nedeniyle, Hıristiyanlığın monolitik yapısını parçalayan Alman teolog Martin Luther, Ri-

coldo de Monte Croce'nin *Confutatio Alcorani* (Kuran'ın Çürütülmesi) adlı yapıtını "Verlegung des Alcoran Bruder Richardi, Prediger Ordens" adıyla Almancaya çevirir ve yayımlar.[137]

Martin Luther'in *Kuran'ın Çürütülmesi*'ni bizzat Almancaya çevirmiş olması, salt Almanya'da anılan yapıtın önemini artırmakla kalmaz; bu yapıta dünya ölçeğinde tanınmışlık sağlar.

Kuran daha önce de Latinceye çevrilmiş olmasına karşın, Ricoldo'nun yapıtının çevirisi, Kuran'a ilişkin bilgilerin ve irdelemelerin başlıca kaynağı olur. Bu bakımdan Ricoldo'nun *Kuran'ın Çürütülmesi*, Avrupa, dolayısıyla da kültüründe İslam ve Türk imgesi üzerinde yaptığı etki bakımından önemli bir yapıtaşı işlevi görür.

Bu yapıtın tanınma süreci, Türklerin Avrupa içlerine doğru ilerlemesiyle ilgilidir ve kısaca şöyle betimlenebilir: Türklerin, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu için ciddi ve dolaysız bir tehlike oluşturmaya başlamasıyla birlikte, bütün Hıristiyan dünyasında veya Avrupa'da "Türk tehlikesi"nin nasıl önlenebileceği konusu gündeme gelir.

Dönemin siyasal yetkilileri, dünyasal savaşın araçlarını ve yöntemlerini düşünürlerken, Bizanslı din bilgini Demetrius Cydonius, "İslam'a karşı savaşmak için düşünsel silahları" aramaya koyulur. Arayışını giderek yoğunlaştıran Cydonius, Ricoldo'nun *Confutatio Alcorani* adlı yapıtıyla karşılaşır ve adı geçen yapıtı Yunancaya çevirir.

Cydonius'un yukarıda anılan çevirisi, Kuran'a ilişkin bilgilerin yaygınlaşmasına katkıda bulunur.

Theodor Bibliander, Kuran'ı ve Kuran'a ilişkin irdelemeleri bir araya getirir ve 1543 yılında Basel'de iki cilt olarak yayımlar. Bibliander, söz konusu yapıtın birinci cildinde İslam'a ilişkin irdelemelerine; ikinci cildinde ise Demetrius Cydonius'un yukarıda anılan çevirisine yer verir.

Bizanslı din bilginlerinin önde gelenlerinden biri olan Johannes VI. Kantakuzenos (1341-1355 yılları arasında yönetimde bulunmuştur), İslam'a karşı yazdığı savunma yazılarında *Kuran'ın Çürütülmesi*'ni de kullanır.

Nicolaus Cusanus da *Cribratio Alcorani* adlı yapıtında *Kuran'ın Çürütülmesi*'nden söz eder.

İtalyan Bartholomaeus de Monte Ardua, Demetrius Cydonius'un Yunanca çevirisini İtalyancaya çevirtir ve 1506 yılında söz konusu çeviriyi yayımlar.

Bartholomaeus de Monte Ardua'nın anılan çevirisi, Almanya dahil Avrupa'nın çeşitli yerlerinde ve değişik tarihlerde dokuz kez basılır ve din kurumları yoluyla yaygınlaştırılır. Anılan basımlarda Ricoldo'nun adı, çoğu kez Ricoldi, bazen de Ricoldus biçiminde geçer.

Ricoldo'nun *Kuran'ın Çürütülmesi* adlı yapıtını, kendi anlatımıyla, "birçok kez" okuyan Luther çok etkilenir. Luther'in yapıtlarında çizdiği Türk ve İslam görünümünde *Kuran'ın Çürütülmesi*'nin belirgin etkilerinin olduğunu ileri sürmek abartı sayılamaz.

Yukarıda andığım kaynakta verilen bilgilere göre, 21 Şubat 1542 günü *Confutatio Alcorani*'nin Latince elyazması üzerinde çalışan Luther, yapıtın Almanca çevirisine başlar; yıldırım hızıyla çalışarak, 28 Nisan 1542'de çeviriyi tamamlar.

Luther *Verlegung des Alcorani Bruder Richardi* (Kardeş Richard'ın Kuran'ı Çürütmesi ya da Kuran'ın Kardeş Richard Tarafından Çürütülmesi) adını verdiği çeviri yapıtında *Confutatio*'nun Latince özgün basımının yanı sıra, Bartholomaeus de Monte Ardua'nın ve Demetrius Cydonius'un Yunanca çevirisinden de yararlanır.

Luther'in özgün çevirisini, aynı yıl içinde ilkin Hans Lufft Wittenberg'de; daha sonra Heinrich Steiner Augsburg'da yayımlar.

Luther, *Kuran'ın Çürütülmesi*'nin Latince metninin basımında oldukça rahat davranır, metinde yer alan Katolik ve skolastik gerekçeleri çıkararak, yapıtın içeriğini öz öğretileri olan Protestanlık doğrultusunda yer yer yeniden biçimlendirir, kısaltmalar ve eklemeler yapar. Ricoldo'nun Kuran'a ilişkin önyargılı değerlendirmelerini iyice pekiştirir, anlatımları ve nitelemeleri sertleştirir.

Luther'in *Kuran'ın Çürütülmesi*'ne Yazdığı Önsöz: "Kuran, Latinceye Çevrilseydi, Muhammet, Hıristiyanlığa Zarar Veremezdi!"

Luther, *Kuran'ın Çürütülmesi*'ne yazdığı önsözde, Kuran'ı küçümseyici nitelemelerle anlatır. Kuran'ı görmeyi çok istediğini, Kuran'ın o zamana değin niçin Latinceye çevrilmediğine şaştığını belirtir. Lut-

her'e göre, eğer *"Kuran Latinceye çevrilseydi, herkes Muhammet'in Hıristiyanlığın düşmanı olduğunu görür; Muhammet de uzun süre Hıristiyanlığa zarar veremezdi!"*

Okuyucuyu aydınlatma bakımından Kuran'ın Almancaya çevirisi ya da çeviri süreci konusunda şu bilgilerin yararlı olabileceğini sanıyorum: Annemarie Schimmel'in verdiği bilgilere göre, Kuran, ilk kez Robertus Ketenensis tarafından 1143 yılında Latinceye çevrilir. Bunu adını yukarıda andığım *Bibliander*'in basımı izler. Söz konusu Latince basım, 1616 yılında Salomon Schweigger tarafından Almancalaştırılır.

Aslında özgün Kuran'ı Almancaya çeviren ilk kişi, David Friedrich Megerlins'tir. Megerlins'in çevirisi 1772'de yayımlanır. Goethe'nin de Megerlins'in çevirisini kullandığı bilinir. Hemen bir yıl sonra (1773) Friedrich Eberhard Boysens, ikinci Almanca çeviriyi gerçekleştirir. Boysens'i, Hermann Samuel Reimarus (1694-1768) izler.[138]

Kuran'ın Avrupa'da tanınmasının öyküsü konusunda şu husus belirtilmelidir: Kuran'ın Latinceye çevirisi ve basımı ortaçağa özgü yasaklayıcı bir tutumla ele alınır. 1530 yılında Venedik'te Kuran'ın Latince basımı yapılır; ancak Papalık'ın kararıyla söz konusu baskı toplatılır ve yakılır.

Luther, Kuran'ı, ilk kez Latinceye çevrilmiş biçimiyle 21 Şubat 1542'de gördüğünü söyler. Ricoldo'nun yapıtının "düzmece" değil "gerçek" olduğu kanısına ulaştığını dile getirir. Bu kanısını, *"Ricoldo'nun anılan yapıtı henüz Türkleri tanımadan yazmış olmasına"* dayandırır ve Arapları kastederek, *"Sarasenlerin egemenliğine, Türk'ün (Sultan Süleyman'ın – OBK) babası Selim'in 1517'de son verdiğini"* vurgular. *"Kuran'ı çok önceden çürütmüş olan"* Ricoldo'nun yapıtını *"hiçbir Alman'ın bilmemesine"* şaşırır. *Kuran'ın Çürütülmesi*'ni, kendi deyişiyle, *"bu bilgisizliği gidermek"* için Almancalaştırır.

"Özetle," diye sürdürür Luther gerekçelerini, *"Sarasenleri ve artık Türkleri dinlerinden döndüremeyeceğimize göre, biz öz inancımızı pekiştirmeli; Sarasenlerin ve Türklerin, Hıristiyanlara karşı kazandıkları yengiler ve utkulardan etkilenmemeliyiz. Şunu bilmeliyiz: Bilgisiz Türklerin övünerek söyledikleri gibi, aşağılanmalarımızın ve yenilgilerimizin nedenleri dinimizin sahte oluşu değildir. Bu, Tanrı'nın halkını yönetiş biçimidir.*

Tanrı, Hıristiyanları günahları yüzünden baskı altında tutuyor, cezalandırıyor. Hıristiyanlarsa bu cezayı hak ettiler."

Luther, Hz. Muhammet'in *"Hıristiyanlara uyguladığı dinsel baskılar ve kıyımlardan dolayı gerekli cezayı bulduğu"* görüşündedir. O nedenle, *"Bu Türkleri ve Sarasenleri, Muhammet'leriyle baş başa bırakmalıyız ki, iyice Tanrı'nın gazabına uğrasınlar,"* saptamasını yapar.

Zaten Richard da (Luther, Ricoldo'yu kastediyor – OBK) *"Müslümanların katı saplantılarından dolayı dinlerinden döndürülemeyeceğini göstermiştir. Müslümanlar, İncil'le alay edip durmakta, öz kitaplarına karşı her türlü eleştirel değerlendirmeye kulaklarını, gözlerini ve yüreklerini kapalı tutmaktadır."*

Luther'e göre, Hıristiyanların yapması gereken, *"şeytan ve Türklere karşı bir olup kutsal kitabı yadsımak yerine, Tanrı'nın geçici ceza ve kan dökme biçiminde kendini gösteren öfkesine katlanmaktır."*

Zaten Türklerin utkuları, güçleri, mutluluk ve saygınlıkları, Tanrı'nın bitimsiz gazabına uğrayacaktır.

Luther, "Tanrı benimledir; bu nedenle korkmuyorum. İnsanlar ne yapabilir ki!" sözleriyle önsözünü bağlar.

Bir kez daha vurgulamak isterim: *Kuran'ın Çürütülmesi*'nin Ricoldo ve Luther tarafından konulan ara başlıkları ve anlatımın büyük bir bölümü, Müslümanların dini duygularını ve inançlarını rencide edebilecek aşağılamalar ve sövgüler içermektedir.

Luther'in *Confutatio Alcorani*'ye yaklaşımı şöyle özetlenebilir: Bu ünlü Protestan din önderine göre, Ricoldo, Kuran'ı bütünüyle çürütmüş, Hıristiyan dünyasını, Müslümanlara karşı somut silahlardan çok daha etkin bir silahla, "düşünsel silahla" donatmıştır.

Bu bağlamda birkaç noktayı vurgulamak yerinde olacaktır. Ricoldo, Arapçayı çok iyi bilmesi, Kuran'ı incelemesi gibi özellikleri nedeniyle döneminin akıllı kişilerinden biri olarak görülebilir. Buna karşın, bir noktanın altını özellikle çizmeliyim: Ricoldo'nun yapıtları, Kuran ve Hz. Muhammet'e açık bir saldırıdır. Hıristiyan bakış açısıyla "uydurulmuş" ve kara çalmadan öte bir anlam taşımayan, sözde "gerekçelerle" doludur.

Ricoldo, Hıristiyanlığın İslam'a karşı gözü kara ve tek yanlı bir savunucusudur.

Elbette dinler çeşitli açılardan irdelenebilir, yorumlanabilir. Ancak, ilgili dinin kaynaklarına ve sunduğu bilgi birikimine uygun yaklaşımlarla kara çalmaları birbirinden ayırmak zorunludur. Tek yanlı ve önyargılı değerlendirmeler hiç kimseye yarar getirmez. Bunu tarih kanıtlamıştır, öznel çabalar ve özlemlerle, hele kara çalmalarla yeryüzünün büyük bir bölümünde geçerliği olan kutsal değerler küçültülemez.

Şunu belirtmek zorunludur: Ricoldo'nun yapıtı Avrupa'da, dolayısıyla Almanya'da oryantalist birikim, İslam ve Türk imgesini etkileyen kaynakların başında gelir. Kanımca bu yapıtı görmezden gelmek yerine, İslam açısından ki bu iş İslam bilginlerinin güncel görevleri arasındadır, irdelemek ve "çürütmek" asıl olmalıdır.

Ricoldo'nun *Kuran'ın Çürütülmesi* adlı yapıtı Avrupa'nın İslam'a bakışını etkileyen tarihsel birikimin bir öğesidir. Bu tarihsel birikim, öncelikle Batı'da eleştirel değerlendirilmediği sürece, bugün Avrupa'nın göbeğinde Yahudi kıyımına benzer kıyımlar, örneğin, Bosna-Hersek halkının sadece Müslüman oluşundan dolayı yok edilmeye çalışılması gibi olaylar her zaman olasıdır.

Sırpların "ölüm kamplarında" on binlerce insanın öldürülmesini, yüz binlercesine zulmedilmesini, 60.000 suçsuz kadının ırzına geçilmesini ve Almanya başta olmak üzere, bütün Avrupa'nın yanı sıra, Amerika'nın ve önemli uluslararası kuruluşların açıkça işlenen "insanlık suçuna" karşı sessiz kalmasını anlamak ve anlatmak zor olacaktır.

Bütün bu olaylar bir olguyu gösteriyor: Tarih yinelenmez; ancak tarihsel birikim zaman zaman güncelleştirilebilir; en kötü yönüyle ortaya çıkar, yaşamı insanlara "zehir" eder. İnsanlığın ortak kültür değerlerinin "acımasızca" yok edilmesine yol açar. Bosna-Hersek'te onarılmaz biçimde yakılıp yıkılan binlerce cami, ibadet evi, medrese ve İslam kütüphaneleri buna çok iyi birer örnektir.

Irak'ta acımasızca öldürülen yüz binlerce insan, insan onurunun ayaklar altına alınması ve yok edilen insanlığın ortak değerleri, ibret alınması gereken olaylardır.

Bu sözünü ettiğim tarihsel birikimin oluşumuna katkıda bulunmuş olan Ricoldo'nun, Luther'in ve başkalarının önyargılı ve düşmanlaştırıcı yapıtları, eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutularak aşılamadıkları sürece, bu kıyımın, yok edimin ve suskunluğun hazırlayıcısıdırlar.

Söz konusu eleştirel değerlendirme, Batı dünyasının "ortak belleğinin" ortaçağ kalıntılarından arındırılabilmesi için önemlidir. Ortaçağın mirası olan İslam düşmanı oryantalist birikim, eleştirel olarak aşılamadığı sürece, Amerika'da "Uygarlıklar Çatışması" fikrini canlı tutmak isteyen Samuel Huntingten etkili olabilir. Almanya'da *Almanya Kendisini Yok Ediyor* adlı kitapla Türkleri ve Müslümanları topluma uyum sağlama yeteneğinden yoksun gösteren, onları Alman toplumunun ırkçı ve aşırı tutucu kesimlerinin hedefi haline getiren Thilo Sarrazin gibi propagandist kışkırtıcılar her zaman ortaya çıkabilir. Bu gibiler, sorumsuzca söz konusu birikimi, çatışmacı amaçları için kullanabilirler.

Ancak, tarih, kıyımları ve yok edimleri yargıladığı gibi, suskunluğu da bağışlamayacaktır.

3. Luther'in *Kuran'ın Çürütülmesi*'nin Almanca Çevirisine Eklediği Yazı

Luther, Ricoldo de Monte Croce'nin *Kuran'ın Çürütülmesi* adlı yapıtının çevirisinin sonuna, genel bir değerlendirme niteliğinde bir yanıt ekler.

Luther bu değerlendirme kapsamında Kuran'ı işaret ederek, *"Bu nasıl bir yasadır ki, Ricoldo'nun yapıtının dokuzuncu bölümünde görüldüğü gibi, içindekilerin tümünün gerçek olmadığını, on iki bin sözden üç bininin gerçek, öbürlerinin uydurma olduğunu söyler,"* diye yazar.

Luther'in yukarıda kaynak olarak gösterdiğim kitabında yer alan değerlendirmesi uyarınca, *"böyle bir din" ne onu, ne de sağduyulu insanları ikna edebilecektir."* Böyle bir dine inanmak, Luther'e göre, *"bir ölçek şeker, üç ölçek zehre benzer."* O bakımdan *"yüreği olan bir insanın, hatta şeytanın bile bu tür yalanlara açıkça inanması olanaksızdır."*

"Türklere ve Sarasenlere, İnsan Bile Denemez!"

Luther, anılan değerlendirmesinde sözü Türklere getirir ve akıl ve insanlıkla bağdaşmayan şu saptamayı yapar: *"Muhammet'in kitabına, Kuran'a inanan Türklere ve Sarasenlere insan bile denemez."*

Türklere, dolayısıyla da İslam'a yönelik hiçbir bakımdan kabul edilemez bu ağır suçlama, Vatikan ve ülkesindeki Katoliklerce kovuşturmaya uğratıldığı için, belli bir süre Avrupa'da Türk egemenliğine olumlu yaklaşan Luther'den geldiği için önem taşımaktadır.

Türklerin Avrupa içlerine doğru ilerlemesi sürecinde suskun kalmayı yeğleyen, I. Viyana Kuşatması'na değin, Osmanlı yönetimiyle iyi geçinmeye çalışan bu dinsel önderi, *"hakkı, haksızlığı sorgulamayan, utkular, ün, saygınlık ve varlık nedeniyle, Sarasenlerin inancına bağlanan yığınla insan"* pek ilgilendirmez.

Luther'in öne sürdüğü gerekçeler uyarınca, bilgisizlikten dolayı yanlışlık yapanlar, bağışlanacaktır; ancak birtakım tutkularını doyurmak amacıyla bilerek öldürücüye ve yalancıya inananlar mahşer günü, *"Şeytan bizi aldattı,"* diyemeyeceklerdir.

Luther'e göre, Tanrı buyruklarına ilgisiz kalan, zenginlik peşinde koşan, bilerek şeytana hizmet eden çok sayıda Hıristiyan vardır. O bakımdan, "Türkler, Tanrı buyruklarına ve sözüne uymuyorlar," diye şaşmak anlamsızdır. Ayrıca, Türklerin *"zararsız yalanlara inanmasına, Tanrı'nın onlara büyük zenginlik, saygınlık ve mutluluk vermesine de şaşmamak gerekir."* Unutulmamalıdır ki, Tanrı bütün dünyayı şeytana verdiği için, şeytana "dünyanın egemeni" denmiştir.

Bu değerlendirmeler Luther'in olgulara yaklaşımında nesnel bakış açısından ne denli uzak olduğunu; umutsuzluğa düşmüş Hıristiyanlara özgüven kazandırmak için, saygınlık, varlık ve başarı gibi dünyasal niteliklerin önemsizliğini vurguladığını göstermektedir.

Luther'in Türklere ilişkin görüşleri konusunda bu bağlamda vurgulanması gereken bir başka husus, Türklerin "şeytanla" bir tutulmasıdır. Burada önyargı ve kinin yanı sıra, ince bir kurnazlık söz konusudur. Türkler, saygınlık, utku, zenginlik kazanmaktadır. Bunlar, Luther'e göre, dünyasal niteliklerdir ve Tanrı dünyasal varlıkları şeytana vermiş, onu dünyanın egemeni yapmıştır. Dolayısıyla, Türkler, şeytanla özdeştir.

Yukarıda betimlenen çerçevede, *"İki Türk,"* diye açıklamalarını sürdüren Luther, *"birbirine karşı savaşsa; bunlardan biri Müslüman, biri de Hıristiyan olsa, bunlardan hangisini desteklemesi için Tanrı'ya yakarırdın?"* diye sorar. Luther, Hıristiyanların *"Müslüman Türk'ün üstün gelmesi için Tanrı'ya yakaracakları"* kanısındadır. Bu gerekçesini şöyle dayanaklandırır: *"Çünkü Tanrı, Hıristiyanların yakınmalarına ve yakarışlarına karşın Türk'ü destekleyecektir."*

Bu Protestan din adamı görüşünü şöyle açımlar: *"Türklerin Tanrı sözü ve bu sözü yayacak din adamları yoktur. O nedenle, Türkler nasıl yaşadıklarını, neye inandıklarını bilmeyen kaba ve pis domuzlardır. Eğer Türklerin Tanrı sözünü uygulayan ve yayan din adamları olsaydı, (onların) birçoğu domuzluğu bırakıp, insan olurlardı!"*

Batı dünyasında Protestanlığın en kutsal dinsel önderi olarak değerlendirilen Luther'in Türklere ilişkin bu anlatımlarına bakınca, akla onun ayaklanan Alman köylülere karşı kullandığı sözler gelmektedir. Luther, Protestan öğretisini dizgeleştirme ve yayma çalışmalarının başlarında henüz güçsüz olduğu Alman Köylü Savaşları sırasında (1518-1521) konumunu güçlendirmek için, önce başkaldırıcı köylülerle dayanışma içine girmiş, kendini güvence altına alacak güce eriştikten sonra da köylülere ihanet etmiş, onları, Türkleri nitelendirdiği sözlerle nitelendirmekten sakınmamıştır.

Öte yandan, Hıristiyan dünyasında belirleyici bir ağırlığa sahip olan Luther'in Türkler ve İslam hakkındaki bu ve benzeri değerlendirmelerinin oryantalist birikimin ve Türk imgesinin Avrupalıların ortak belleklerinde kalıcılaşmasına yaptığı katkı da büyük önem taşımaktadır.

"Türkler Neye İnandıklarını Bilmeyecek Denli Cahildir"

Güdümleme/manipülasyon yöntemlerini yakından bilen Luther, Hıristiyan olduğunu söyleyen, ancak Hıristiyanlığın gereklerini yerine getirmeyenleri, tam bir propagandist anlayışla, *"Hıristiyan Türkler,"* diye nitelendirir. Bu tür Hıristiyanlar, anılan teoloğun nitelemesiyle, *"Müslüman Türklerden de berbattırlar ve giderek insanlıklarından uzaklaşmakta, domuza dönüşmektedirler."*

Daha da kötüsü, Luther böyle sürdürür tek yanlı ve propagandist değerlendirmelerini, *"Türkler ya da Sarasenler yalanlara inandıklarını, ya da yalanları kimin uydurduğunu bilmezler ve bilmedikleri için de çekinmezler."*

Asyalılar ve Doğulular olarak ulamlanan Türklere ilişkin bu olumsuz belirleme, her yönüyle oryantalist birikimi ve/veya söylemi güçlendirmiş ve süreklileşmesine ortam hazırlamıştır.

Ricoldo *Kuran'ın Çürütülmesi* adlı yapıtının sekizinci bölümünde sadece Sarasenlerden söz etmesine karşın, Luther Türkleri "Sarasenlerle" özdeşleştirerek, aynı bağlam ve bakış açısından değerlendirir. Böylece, oryantalizmin kapsama alanını genişletir. Luther'e göre Türkler, *"hangi Kuran'ın gerçek Kuran olduğunu bilmeden, insanları yakmışlar, parçalamışlar ve sakatlamışlardır."*

Hıristiyanların da "kutsal kitaplarını ve buyruklarını" tanımaz duruma getirildiklerini öne süren Luther, *"Bütün bunları Türklere karşı savaşanların ya da Türkler arasında olanların (tutsak Hıristiyanları kastediyor – OBK) yahut onların arasına girmek zorunda olacakların, Muhammet'in inancına karşı kendilerini korumaları için yazıyorum,"* der.

Fakat Luther'in Hıristiyanların Türklere karşı başarılar kazanması ya da toplum ve insan yaşamında iyileştirmeler konusunda kuşkuları oldukça yoğundur. Luther, söz konusu yoğun kuşkularını şöyle anlatır: *"Kutsallıklara sövgüler, erdemsizlik ve her türlü saygısızlık"* nedeniyle, Tanrı, Hıristiyanlara utkular kazandırtmayacaktır.

Hıristiyanların bütününe güvenmeyen Luther'e göre, güvenilecek ya da utku ve yenilgiler kazanmaya yardımcı olabilecek insanlar, Tanrı buyruklarına noksansız uyanlardır.

Unutmamak gerekir ki, Luther'in buyruğu da tanrısal buyruk özelliği taşır. Dolayısıyla, Luther'in buyruklarını yerine getiren Hıristiyan güvenilirdir ve zafer kazanabilir.

Luther, Türkleri aşağılamayı sürdürür. Şu saptamalarla hem Türkleri, hem de Türklere benzettiği Hıristiyanları en düzeysiz biçimde suçlar: Sarasenler ve Türkler *"köpekler ve domuzlar gibi yaşama-*

yı" yeğlerler. Bu tür *"serbest ve domuz yaşamına istek duyan ve Türk olmaya eğilimli vahşi insanlar (Hıristiyanlar – OBK) vardır ve bu tür Hıristiyanlar olduğuna şaşmamak gerektir."*

Luther, düzeysiz ve temelsiz suçlamalar yaptığının ayrımına varmış olmalı ki, hemen Türklerin *"düzenliliğini, savaştaki itaatini, ibadetlerini aksatmadıklarını"* anımsatma gereği duyumsar. Fakat sözlerinin bütünü içinde bütün bunlar göstermelik ve işlevsiz kalır.

Bu dinsel önder sözlerini görecelileştirmek istercesine şunları ekler: Gerçi, kötülüklerin arasında iyilikler de vardır. Bu nedenle, kötülükler arasında Türkler de olduğuna göre, Türklerin de iyi şeyler yapması olasıdır. Ancak iyi işler yapmaları, Luther'in kanısınca, *"Türklerin iyi olduklarını göstermez."*

Doğu'daki kötülüklerin kaynağı olarak Türkleri ve inançlarını gören Luther, Batı'daki kötülüklerin kaynağı olarak da papayı veya Papalık kurumunu görür. Luther, papayı "iç", Türkleri "dış düşman" olarak ulamlar.

Oryantalizmin düşünsel dayanaklarından biri de, Doğu'nun yetersizliği ve kötülüğü öne sürümüdür. Luther'in Türkleri Doğu'daki kötülüklerin kaynağı olarak göstermesi, oryantalist birikimi beslemiştir.

Bütün bu açıklamalar, Luther'in İtalyan misyoner Ricoldo'nun *Kuran'ın Çürütülmesi* adlı yapıtını niçin Almancaya çevirdiğini yeterince göstermektedir. Luther, "asıl düşmanı" belirlemiştir. Asıl düşmanı tecrit etmek, Luther için en güncel görevdir. Söz konusu "asıl dış düşman" Türkler olduğuna göre, her türlü temelsiz suçlama ve aşağılama yapılmalı; böylece Hıristiyanlar arasında Türklere karşı en geniş birliktelik yaratılmalıdır.

Luther, bu amaca ulaşmak için, Ricoldo'nun bir misyonerin izlediği propagandist yöntemlerle yaptığı ayrıştırıcı ve düşmanlaştırıcı değerlendirmelerini topladığı *Kuran'ın Çürütülmesi*'nde Sarasenlere ilişkin savunulan bütün görüşleri Türklere uyarlar. Türkleri bütünüyle "Sarasenler" ile özdeşleştirmek suretiyle, Batı'nın "kolektif belleğinde" o zamana değin "Sarasenler" hakkında oluşan önyargılarını ve düşmanlık duygularını Türklere aktarır. Bu yaklaşımıyla oryantalist birikime önemli katkılar yapar.

4. Martin Luther'in Türk'e Karşı Savaş Adlı Yapıtında Türk-İslam İmgesi ve Oryantalist İzler

16. Yüzyılın Sosyokültürel Görünümü ve Luther

Luther'in (1483-1546) Türklere ilişkin görüşlerini nesnel olarak çözümleyebilmek için, dönemin baskın toplumsal-kültürel eğilimleri ve yaşam koşulları göz önünde tutulmalıdır.

Luther, kökeninde Slavlık olan bir ailedendir. Önceleri bir maden işçisi olan babası küçük bir maden ocağı kiralar ve özel girişimci olur.

Luther sert bir eğitim anlayışının etkisi altında yetişir. Duygusal ve kırılgandır. Kendisini zorlayan dış etkileri, dinsel inançlarına sığınarak dengeler. Bütün düşüncelerinde ve eylemlerinde "bozulmamış" veya "arı" inanç savı ve bu sav uğruna verilmesi gereken savaş öne çıkar.

Erfurt Rahip Okulu'na yazılır. Yükseköğrenimi sırasında neşeli ve devingendir. Yaşamın gerçekleri Luther'i "endişeli ve korkulu" bir insana dönüştürür. Tanrı'nın sınırsızlığı, saltlığı, İncil'in tartışılmazlığı gibi ilkeleri öğretisinin temel dayanakları yapar. Zamanının en önde gelen politika ustası ve bilge din adamıdır.

Aldığı kurumsal eğitim ve buna eklediği öz eğitimi sonucu Wittenberg'de saygın bir din bilgini ve önderi durumuna gelir. Özellikle İncil'i açıklama ve yorumlama konusunda profesör unvanını alır.

Dışa karşı güçlü ve özüyle barışık görünmesine karşın, ruhunu Tanrı'yla bütünleştirmek bakımından sürekli zorlanır; bazen dayanma gücünün sınırlarına geldiğini duyumsar.

Yoğun bir öz eğitim süreci geçirir; antikçağdan yaşadığı döneme değin insanlığın düşünsel kazanımlarını Hıristiyanlık yönünden seçerek edinir. Protestanlık olarak dizgeleştirdiği öğretisinin temel ilkelerinin başlıca kaynağı "arı" İncil'dir.

Luther'e göre, birey, öz çabasıyla ve Tanrı'yı özünde algılayarak, adalet fikrini geliştirmelidir. Tanrı'yı algılamak ise, tanrısal sözleri ve buyrukları özümsemekle olanaklıdır. Bu çerçevede dinsel öğretiyi yorumlar, "günah" ve ondan arınmanın yollarını sorgular.

"Arı" Hıristiyanlığı gerçekleştirme uğraşı içinde Luther "reformasyon", bir başka deyişle, "yeniden biçimlendirim"in kuramcısı olur. Konuya ilişkin tartışmayı başlatmak ve yönlendirmek amacıyla eleştirdiği 95 savı, 1517 yılında din çevrelerine ve kamuoyuna sunar. Başta papa olmak üzere, Kilise'ye karşı tutum takınmanın açık anlatımıdır bu savlar. Söz konusu 95 sav, salt Almanya'da değil, bütün Avrupa'da yoğun biçimde tartışılır. Luther, papanın "deccal" veya "Hıristiyanlığa son veren kişi" olup olmadığı sorusunu ortaya atar. Kilise, Luther'i cezasız bırakmaz; aforoz eder.

1519 yılında Alman imparatoru olan Fransız kökenli V. Karl, Luther'in öğretilerine soğuk ve olumsuz bakar. Luther, imparatora karşı önce ayaklanan köylülerle, daha sonra da Alman ulusunun soyluları ve etkinleriyle bağlaşır.

İmparator V. Karl, Luther'e ödün verir; Luther'i Worms kentinde 1520'de toplanan İmparatorluk Meclisi önünde savunmasını yapmaya çağırır.

Soylular, kaysere ve Kilise'ye karşı Luther'in yanında yer alırlar. Luther düşüncelerinde direnir; karşı çıkanları, görüşlerini çürütmeye çağırır.

Almanya'yı bölmekle suçlanan Luther, ne yurduna hizmetten, ne de gerçekleri bulmak ve söylemekten geri duracağını; tartışma olmaksızın gerçeklerin ortaya çıkarılamayacağını belirtir. Öğretilerinin tanrısallığına, kimsenin kendisine bir şey yapamayacağına inanır.

Worms İmparatorluk Meclisi'nde Luther'in yapıtlarının yasaklanması ve yok edilmesi kararlaştırılır.

Fakat Luther'in öğretisi olan Protestanlık öncelikle Kuzey Almanya'da egemen olur. Luther, İncil'i Almancaya çevirir ve sade insanların günlük yaşamına katar.

Ayrica çok sayıda bildiri, gazete çıkarır; Almancayla her şeyi anlatabileceğini gösterir. Böylece Luther'in eğitsel ve öğretisel yönleri iyice gelişir. Halkın Luther'e karşı sevgisi artar.

Luther, Alman kültür, dil ve tarihini kalıcı biçimde belirleyen çok yönlü bir kişidir. Alman dilinin standartlaşması sürecine en büyük katkıyı yapar; ortak bir yazı ve yazım dilinin oluşumunu hızlandırır. Konuşma dili ile yazı dili arasındaki geçişleri yoğunlaştırır.

Luther'in yaşadığı dönem, imparatorluk düşüncesinin yavaş yavaş güncelliğini yitirdiği, "ulusal devlet" anlayışının ve yöneliminin belirtilerinin çoğaldığı bir tarih kesitidir.

Luther, Alman dilinin standartlaşmasına yaptığı katkıyla, söz konusu "ulus devlet" bilincini ve yönelimini özendirir.

16. yüzyıl toplum yaşamında din, dolayısıyla da Kilise belirleyen etmendir. Buna karşın, Papalık kurumu tartışma konusudur; Papalık'ın evrenselliği sorgulanır.

Luther, ortaçağın çözülme sürecine tanık olur.

16. yüzyılda para, ekonomik yaşama etken olarak girer ve salt toprak mülkiyetine dayalı mülkiyet anlayışı sarsılır.

Basım tekniğinin bulunuşu, düşüncenin bildirimini ve yaygınlaşmasını olanaklı kılar; kamuoyu oluşturulmasına katkıda bulunur.

Kamuoyu salt edilgen bir topluluk olarak kalmaz, usavurum ve nesnel eleştiri düşünsel yaşama girer.

Almanya'nın gündemini salt iç oluşumlar belirlemez; dış gelişmeler, özellikle Türklerin Avrupa içlerine doğru yayılması en az iç oluşumlar denli, Almanya'daki toplumsal yaşamı etkiler. Alman imparatorunun Luther'e ve yandaşlarına karşı ödüncü bir tutum takınmasına neden olur.

Türklerin egemenlik alanlarını genişletmeleri "Türk tehdidi" kavramıyla anlatılır. "Türk tehdidi", Türklere karşı savaş istemini doğurur.

Çağdaşları Erasmus ve Hutten gibi, Luther de Türklere karşı bir Haçlı Seferi'ne soğuk bakar. Daha 1518 yılında Türklere karşı savaşmadan önce, Roma'daki "deccal"e, yani papaya karşı savaşmanın ve Alman toplumunun iç düzensizliklerinden arınmasının gereğini vurgular.

Alman kamuoyunda "Türk korkusu"nun yanı sıra, halkın bir kesimi Türkleri kurtarıcı olarak görmeye başlar. Bu tutum, "Türk umudu" olarak kavramlaştırılır. Böylece, "Türk korkusu" anlatımına koşut olarak "Türk umudu" anlatımı da yaygınlaşır. Bu ikilemli durum Luther'in yapıtları veya yazılarına da yansır.

Luther'in Türklere ilişkin üç önemli yazısı var:

Bunlardan ilki ve öbür yazılarını belirleyeni *Türklere Karşı Savaş*[139] adını taşır. Bu yapıt, 1529 yılında I. Viyana Kuşatması tehlikesinin veya belirtilerinin yoğunlaştığı bir ortamda kaleme alınmıştır.

Türklere Karşı Savaş

Luther'in söz konusu yapıtı, oryantalist söylemin ve Türk imgesinin belirginleşmesine yaptığı katkı bakımından önemlidir. Luther bu irdelemesine 9 Ekim 1528 günü başlar ve aynı ay içerisinde çalışmasını tamamlar ve basıma hazır duruma getirir. Ne var ki, basımevindeki dikkatsizlik ve özensizlik sonucu irdelemenin ilk sayfaları yiter. Yiten sayfaların yeniden yazımı ve basımı 1529 Nisan'ında bitirilir.

Türklere Karşı Savaş 1529 yılında tam yedi kez basılır. Anılan kitabın aynı yıl içinde bu kadar baskı yapması, Alman halkının Luther'in konuya yaklaşımını bilmek istemesiyle açıklanabilir.

"Almanlar, İlkin Vicdanlarını Rahatlatmalıdır"

Osmanlı Devletinin sınırlarını Viyana'ya değin genişletmesi sürecinde Türklere ilişkin düşüncesini açıklamaya zorlanan Luther yazıya şöyle başlar:

"Türklere karşı savaş konusunda yazmamı, insanlarımızı uyarmamı ve cesaretlendirmemi isteyen dostlarımın ve Almanların sayısı çok fazladır. Duyduğuma göre, çok sayıda Alman din adamı, halka Türklere karşı savaşılamayacağını, savaşılmaması gerektiğini söylüyormuş. Bazıları elde kılıç savaşmanın bir Hıristiyan'a yakışmadığı görüşünü savunuyormuş.

Hatta bu tür insanlar, Almanların sıradan vahşi bir topluluk, yarı insan yarı şeytan olduğunu söylüyorlar, Türklerin gelmelerini ve bize egemen olmalarını arzuluyorlarmış.

Her türlü kötülüğün benim, yani Luther'in düşüncelerinden kaynaklandığını söyleyerek günah işliyorlar.

Bütün bu karalayıcı ve günahkâr savlara karşı ve halkın daha fazla kandırılması ve benim öğretimin karalanmasını önlemek ve

Türklere karşı savaşılamayacağı savını çürütmek için yazmak zorunlulaştı."

Luther görüşlerini şöyle sürdürür: *"Türklere karşı savaşa çağırmadan önce, temiz vicdanla savaşılması gerektiğini öğretmek istiyorum."*

Bu belirleme uyarınca, Türklere karşı savaşabilmek için, önce Hıristiyanların kendi vicdanlarını temizlemesi gerekmektedir. Hıristiyanlar, Luther'e göre, öncelikle Vatikan ve Alman ülkesinde egemen olan Hıristiyan anlayışı sorgulayarak işe başlamalıdır.

Bu tümceyi Alman toplumunun o dönemdeki iç çelişkilerini ve eğilimlerini açığa vuran şu saptama izler: *"Türklerin, dünyevi ve ruhani zalimlerden benim öcümü almalarına seyirci kalabilirdim. Ama ben öyle yapmak istemiyorum: Her ikisine de, dostlarıma ve düşmanlarıma da hizmet etmek istiyorum. Güneşim hem iyiyi, hem kötüyü aydınlatsın istiyorum."*

Rudolf Mau, Luther ve yandaşlarının Türklere karşı savaşa ve bu savaşın giderlerini karşılamak bahanesiyle koyulan "Türk vergisi"ne destek vermediklerini, Alman egemenlerin ve kamuoyunun bir bölümünün 1523-1524 yıllarında iyice artan baskısına karşın, Luther'in Türklere karşı Haçlı Seferi konusundaki olumsuz yaklaşımını sürdürdüğünü belirtir.[140]

Luther'in daha yazısının başında dile getirdiği görüşler, söz konusu baskının 1529'da iyice yoğunlaştığını gösteriyor. Türklerin Mohaç Zaferi (1526), Almanların Türklere karşı korkulu duyarlılığını iyice artırır. Luther, "Türkler ülkesine döndüler; onlara ilişkin görüş belirtme zamanı değil," deyince, başta Viyanalı Johann Cuspinian olmak üzere, birçok etkin kişi açıkça Luther'e karşı tutum takınır ve kamuoyunu uyarır.

Luther'in sözünü ettiği dünyasal ve dinsel zalimler imparator, papa ve papanın Almanya'daki temsilcileri ve yandaşlarıdır. Luther savaşımını özellikle bu iki güç odağına yöneltir.

İç düşmanlarını böyle belirleyen Luther görüşlerini şöyle sıralar:

"İlkin şunu belirtmeliyim: Türk'ün başka ülkelere saldırmaya ne hakkı, ne de ona bu yönde verilmiş bir buyruk vardır. Türk'ün yaptığı zorbalık ve soygunculuktur. Türk'ün yaptığı zorbalık ve soygun-

culukla Tanrı dünyayı cezalandırıyor. Tanrı bazen kötüyü kullanarak, iyiyi cezalandırır.

Çünkü Türk, herhangi bir zorluktan ve kendi toprağını barış içinde korumak düşüncesinden dolayı savaşmıyor. Türk, aynı sokak soyguncuları ve haydutları gibi kendisine hiçbir şey yapmamış olan başka ülkeleri soymaya, onlara zarar vermeye uğraşıyor."

Görüleceği üzere, Luther yukarıdaki sözleriyle Türklerin Avrupa'da yürüttüğü savaşın, ahlak bakımından "haksız" savaş olduğu görüşünü düşünsel olarak temellendirmeye çalışır. O dönemde "haklı savaş"/"haksız savaş" düşüncesini felsefileştiren filozof, Luther'in çağdaşı Rotterdamlı Erasmus'tur.

Luther, "haksız savaş" düşüncesini yaygınlaştırarak, aynı zamanda kendisine karşı yürütülen savaşı da mahkûm etmek amacındadır.

Türklerin, başta Vatikan ve Kilise'nin önderleri olmak üzere Hıristiyanlığı özünden uzaklaştırdıklarını öne süren ve Tanrı'nın bu yüzden Türkleri Hıristiyanların başına bela ettiği savını ortaya atan Luther'in teolojik değerlendirmesi uyarınca, Türk, "Tanrı'nın kırbacı, şeytanın hizmetçisidir."

Bu kapsamda bir kez daha vurgulamak yararlı olabilir: Luther, dizgeleştirdiği Protestan öğretilerinin temel ilkelerini Türklere uyarlıyor. Türkleri dinsel yönden haklı gerekçeleri olmaksızın, başkalarının topraklarını almakla suçluyor.

Ayrıca, suçlamayı salt Türklerle sınırlı tutmuyor; Tanrı'nın Hıristiyanları günahlarından dolayı uyarmak ya da cezalandırmak için, Türkleri "kırbaç" olarak kullandığını öne sürüyor. Böylece, sıradan Hıristiyanları Türklere karşı kışkırtıyor.

"Türk, Tanrı'nın Öfkeli Kırbacı, Yakıp Yıkan Şeytanın Uşağıdır"

Luther'in ikinci saptaması Türklere karşı savaşacakların nelere özen göstermesi gerektiğine ilişkindir.

Luther bu konuda şu görüşlerin altını çizer: *"Türk'e karşı savaşacak kişinin, kim olduğu ve Tanrı'nın buyruğuna sahip ve haklı olup olmadığı, acelecilik yapmayacağı, öç almayacağı, çok iyi niyet ve nedene sahip olduğu, ister yenilsin ister yensin tanrısal adalete uygun davranacağı kesin bilinmelidir."*

Luther, Türklere karşı savaşın asıl ereğini ve yöntemini şöyle belirginleştirir:

"Türk, Tanrı'nın öfkeli kırbacı, yakıp yıkan şeytanın uşağı olduğu için, Türk'ten önce onun efendisi olan şeytanı yenmek, Tanrı'nın kırbacını almak ve Türk'ü bir başına bırakmak gerekir.

Türk'ün tanrısı olan şeytanı yenmeden, Türk'ü yenmek kolay olmayacaktır. Şeytan ise ruhtur, topla tüfekle, at ve insanla yenilemez!"

Yukarıda yer alan, "Türk, Tanrı'nın öfkeli kırbacı, yakıp yıkan şeytandır," sözleri, Luther'in Monte Croce'nin *Kuran'ın Çürütülmesi*'nde öne sürdüğü görüşlerden oldukça fazla etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, Luther bu açıklamasıyla dış düşman olarak değerlendirdiği Türklere karşı, iç düşmanlar için öngördüğü "iç arınma", bir başka deyişle, arı Hıristiyanlığa geri dönme yöntemiyle savaşılabileceğini öne sürer.

Buradan şu çıkarım yapılabilir: Luther, asıl tehlike olarak Vatikan'ı veya papayı ve Alman ülkesindeki kiliseyi görmekte; Türk tehlikesini ikincil tehlike olarak ulamlamaktadır. Böylece, Türk'e karşı savaşı ikincil bir konuma itmektedir.

"Türkler, Hıristiyanları Serbest Bırakmazlar!"

Yukarıdaki bölümü Luther'in Hıristiyanlık açıcından önemli gördüğü temel gerekçeler izler. Gerekçeleri şöyle betimler Luther:

"Din adamları, şu gerçeği anlamalı ve halka anlatmalıdır. Tanrı işlenen sayısız günah ve nankörlük nedeniyle şeytan Türkleri Almanların başına tebelleş etmiştir.

Yine din adamları tarihteki en ağır günahları ve bu günahlardan dolayı verilen cezaları anımsatmalı, dönemin günahlarının da cezasının da daha ağır olacağı konusunda halkı uyarmalıdır."

Görüleceği üzere, buradaki "en ağır ceza" Türkler değildir. Hıristiyanlar böyle giderse, Tanrı Hıristiyanlığın gereklerini yerine getirmeyenleri, Türklerin zulmünden daha ağır bir şekilde cezalandıracaktır.

Luther giderek Hıristiyanlara yönelik uyarısını sertleştirir: *"Tanrı, kötülüğümüzden dolayı bize ilişkin kötü şeyler düşünmekte ve Türkleri bize karşı hazırlamaktadır."*

Luther bu bağlamda piskoposların "baskı ve kıyımından" ve onların Türklerden daha büyük "baş belası" olduklarından söz eder. Türkler, Luther'e göre, sadece kılıçla ülkeleri ve insanları çökerten *"şeytanın hizmetçisi değil, aynı zamanda Hıristiyanlığı ve İsa'yı bozuma uğratan, yok edenlerdir."*

Bu saptamayı izleyen açıklamalar, Türklerin özgürlük getirdiğini öne süren Avrupalıların savlarına kuşkuyla bakmanın gerekli olduğunu anlatmaya yöneliktir.

Luther, çoğu Almanın, Türkleri ve ordularını, sadece dünyasal işlere karıştıklarından ötürü ve başka ülkelerin topraklarını egemenlikleri altına almalarına karşın *"dinsel ilişkileri ve işleri serbest bıraktıklarını"* öne sürerek övdüklerini; ancak bu tür kişilerin yanıldıklarını vurgular. Konuya ilişkin görüşlerini şöyle sürdürür Luther: *"Gerçi Türkler ahaliyi toplamıyor, fakat onların açıkça İsa'ya inandıklarını söylemelerine ve Muhammet'e karşı vaazlar vermelerine ve öğretilerini yaymalarına da izin vermiyorlar,"* der ve şu soruyu sorar: *"Peki, bu ne biçim özgürlük böyle? Zira bizim inancımızın özü, İsa'ya inandığımızı söylemektir, duyurmaktır."*

Luther'e göre, Türklerin Müslüman olmayanlara din özgürlüğü tanıdıkları savı doğru değildir; çünkü Hıristiyanlar için din özgürlüğü, İsa'ya inandıklarını açıkça söyleyebilmektir.

Luther, Türklerin Hıristiyanları dinsel (ve ulusal) kökenlerinden uzaklaştırma konusunda becerikli olduklarını düşünür ve bir endişesini şöyle dile getirir: *"Böyle sıkı ve sert orduya sahip, acımasız ve vahşi bir halkın egemenliği altında gizli kalan inanç, her türlü çabaya karşın yaşatılamaz. Zaten tutsak olarak Türkiye'ye zorla götürülenlerin her konuda ve her alanda Türkleşmeleri, pek azının Hıristiyan olarak kalmaları bu durumu gösteriyor. Türkiye'ye götürülen Hıristiyanlar ruhun besininden yoksun kalıyor, Türklerin özgür ve bedensel varlığını görüyor, ister istemez onlara uyuyorlar."*

Bu saptama Luther'in Türkler arasında tutsak olarak yaşamış olanların yazdıklarını ya da anlattıklarını bildiğini gösteriyor. Bu bağlamda anımsatmak yararlı olabilir: Luther, daha önce irdelemeye kattığım Macaristanlı Georg'un *Türk Risalesi* adlı yapıtına bir önsöz yazmış ve eserin önemini vurgulamıştır. Georg yirmi yıldan fazla bir süre Anadolu'da Türkler arasında tutsak olarak bulunmuştur.

"Türklere Karşı Manevi Silahlar Kullanılmalıdır"

Luther, Almanların Türklere karşı dua etmesini ve savaşmasını özendirmek için, gerekli gördüğü noktaları şöyle özetler: *"Hıristiyanlar, ilkin Allah'ı, Türklerin Tanrı'sını alt etmeli, Allah'ın gücünü kırmalıdır. Başka türlü kılıçla bir şeylere ulaşmak olanaksızdır. Hıristiyanlar, papa ve yandaşlarının öne sürdükleri gibi, bedensel olarak Türklerle savaşmamalı, onlara yumruklarıyla karşı durmamalıdır. Türkleri Tanrı'nın gazabı ve kırbacı olarak görüp, dua, ağıt ve özveriyle kendilerini korumalıdır. Bu öğüdü küçümseyen, Türk'ü de küçümser. Böyleleri Türk'e ne yapabilecek, görmek isterim doğrusu."*

Bu belirlemeler, Luther'in dünyasal sorunlara bakışının kaynaklarını göstermesi bakımından ilginçtir. Luther, son derece güncel bir sorun olan, Avrupalıların deyişiyle, "Türk tehdidini" akılcı değerlendiremiyor. Dünyasal bir sorunun akılcı yöntemlerle çözüleceğini göremiyor. Göremediği için de dinsel yollar öneriyor.

Luther'e göre, Türklere karşı savaşması gerekenlerin başında imparator gelmelidir; çünkü Türkler imparatorun kullarına, onun imparatorluğuna saldırmaktadır. İmparator, kullarını ve topraklarını savunmakla yükümlüdür. Fakat imparatorlar, prensler ve serfler Türklere karşı çok tembel, edilgin, uyuşuk davranmaktadır. Böylece hem Tanrı'yı hem de Türkleri küçümsemektedirler. Onlar hangi kral ve ülke olursa olsun, Tanrı'nın bir mucizesi olmadığı sürece, Türk gibi güçlü bir egemene karşı duramayacaklarını bilmiyorlar!

Anlama yeteneği olanların anlamasına yetecek denli çok şey söylediğini belirten Luther'in, imparatora ilişkin düşünceleri şöyledir: Türklere karşı savaşmak isteyenler, kayserin bayrağı altında toplanmalıdır; çünkü kayser, tanrısal düzenin temsilcisi ve ordunun komutanıdır. Böyle bir ortamda kaysere bağlılık, Tanrı'ya bağlılıktır. Ayrıca kayser görevinin gereği olarak kullarını korumak istemektedir ve bu saf ve temiz bir eylemdir.

Burada sözü edilen saflık veya temizlik, güncel nedenlerden dolayı onur, saygınlık, ün ve toprak kazanmak için, Türklere karşı savaşmaktan çok, adaleti sağlamak anlamında savaşmaktır.

Bunun dışında bir noktanın daha altını çizmek gerekiyor. Avrupalı, ortaçağda bile eylemini sorguluyor; neden-sonuç ilişkisi kurmaya çalışıyor. Bu tutum, 18. yüzyılda iyice belirginleşen insan aklının özgürleşmesi ve dünyasallaşmasının anlatımı olan Aydınlanma'ya ortam hazırlamıştır.

Benzer bir yaklaşım, Luther'in yapıtlarında da yer yer görülüyor. Luther, akılcı ve dünyasal savaş yöntemini önermese bile, Türklere karşı savaşın dinsel, ahlaksal gerekçelerini arıyor. Kendi mantığı içinde bir öz sorgulama etkinliği geliştiriyor. Ulaştığı sonuçların doğruluğu ya da yanlışlığı onun bu arayışını gölgelemiyor.

Luther'in kanısı şu: O güne değin Hıristiyanlığın başı, Kilise'nin kollayıcısı ve inancın koruyucusu sıfatıyla kayserin Türklere karşı savaşmasının gerekçeleri olarak Türklerin günahkârlığı ve erdemsizliği gösterilmiştir.

Artık yukarıdaki gerekçeler ve belirlemeler doğru ve tutarlı değildir; çünkü *"kayser, Hıristiyanlığın başı, İncil'in kollayıcısı ve inancın koruyucusu değildir. Kilise ve inanç kendilerine bir başka koruyucu aramalı ve bulmalıdır."*

"Aramızda Sapkın İnançlı Pek Çok Türk ve Yahudi Vardır"

Luther konuya ilişkin gerekçelerini belirginleştirir. Eğer kayser kâfirlerin ve Hıristiyanlık karşıtlarının kökünü kazımak istiyorsa, Türklere karşı savaşmak yerine, ilkin papaya, piskoposlara ve öbür din adamlarına karşı savaşı başlatmalıdır. Çünkü Alman imparatorluğunda yeterince dinsizlik ve din karşıtı eylem vardır.

Luther'in şu saptaması ilginç, ilginç olduğu kadar da öğreticidir: *"Gerek yaygın sapkın öğretiler, gerekse dindışı ve zararlı yaşam (tarzı) bakımından aramızda pek çok Türk, Musevi ve dinsiz (kâfir) vardır. Bırakalım, Türk istediği gibi inansın ve yaşasın. Papalık'a ve sahte Hıristiyanlara bu olanağı tanımıyor muyuz?"*

Burada bir noktayı açıklamak gerekiyor. Yukarıdaki alıntıdaki, "Aramızda pek çok Türk yaşıyor," tümcesi, gerçekte çok sayıda Türk'ün Alman imparatorluğunda yaşadığını anlatmıyor. Düşman diye tanımlanan Türklerin yaptıklarına benzer eylemleri yapan Almanları betimlemeyi amaçlıyor.

Zaten tümce sonuna değin okunduğunda ve kullanıldığı bütünlük içerisinde algılandığında, Luther'in kimleri kastettiği anlaşılıyor.

Luther, Haçlı Seferi'ne katılma belgesi, para karşılığı günah bağışlama ve haç dağıtma gibi Hıristiyanlığın ruhuna ve öğretilerine ters uygulamalar içerisinde olan Papalık'ın ve piskoposların Türklere karşı savaşmak için, temiz Hıristiyanlara çağrı yapma hakları olmadığını vurguluyor.

Luther'in görüşüne göre, kayser ve serfler görevlerinin gereklerini yerine getirmeleri ve uyruklarında bulunanları barış ve huzur içerisinde yaşatmaları ve onları Türklere karşı korumaları konusunda uyarılmalıdır.

Kısacası: Luther üç hususu sürekli vurguluyor:

Birincisi, papa, kayser ve serfler Alman halkını Türklere karşı savaşmaya çağırma hakkı ve yetkisine sahip değildirler. Çünkü onlar ne Hıristiyanlığın ne de görevlerinin gereklerini yerine getiriyorlar. Buna karşın, Tanrı'nın başlıca buyruğu ve dünyasal yöneticilerin görevlerinin ilk gereği, uyrukları altında yaşayanları her türlü tehlikeye karşı korumaktır. Türkler ise en *"güncel ve büyük tehlikedir."*

İkincisi, Türkler, Tanrı'nın gazabı, kırbacı ve şeytanın uşağı oldukları için, onlara karşı dünyasal araç gereç ve yollarla savaşılamaz; dinsel yöntemlerle savaşılmalıdır.

Hıristiyanlığın öğretilerine ve kurallarına uyulması, Türklere karşı başarılı savaşımın önkoşuludur. Türkler, dünyasal ve bu özelliğinden dolayı da dönemsel bir tehlike ve baskıdır. Dolayısıyla, Türk baskısı veya tehlikesi geçicidir.

Luther'in kanısınca şu ilke kesinlikle bilinmelidir: *"Her türlü utku, gökten iner!"*

Üçüncüsü: Çözüm içtedir; Türklere karşı saygınlık ve varlık kazanmaya yönelik savaş çağrıları yanılgılı ve yanıltıcıdır. Toplum içyapısını iyileştirmeli, Tanrı'nın buyruklarına özveriyle uyulmalı; yöneten, koruma ve kollama; yönetilenler ise, uyma ve destekleme görevlerini yerine getirmelidir.

Bu belirlemeler, kendi içinde mantıksal bir tutarlılığa ve geçerliliğe sahiptir. Luther'in çözümlemesini dayandırdığı anlayışa göre, bir sorunun çözümünde "iç" veya "öz" sorgulama yöntemi belirleyici-

dir. Nitekim bu "öz sorgulama" geleneğinin bir türevi olarak Aydınlanma devinimi Avrupa'da yoğunlaşmıştır.

Ayrıca, söz konusu "öz sorgulama" yaklaşımı, Aydınlanma'yı izleyen dönemde dizgeleştirilen diyalektik materyalist bilgi kuramının geliştirilmesinde de etkin olmuştur.

" 'Kanlı Köpek' Türk Egemenliğini Arzulamak, En Büyük Günahtır"

Luther'in yazdıklarından Alman imparatorluğunun uyruğunda yaşamaktansa Türk egemenliği altında yaşamayı yeğleyen ve bunu açıkça dile getiren Almanların olduğu anlaşılıyor.

Luther, Türk egemenliğini yeğleyen Almanları çok sert biçimde uyarıyor. Din adamlarına bu tür ilkesel ve öğretisel sapkınlık içerisinde olan Hıristiyanların doğru yola çağrılması ve getirilmesi görevini yüklüyor.

Bu Protestan teolog, Türk egemenliğini özleyenlere ilişkin görüşlerini şöyle gerekçelendirir:

Birincisi: *"Türk egemenliğini arzulamak,"* diye yazar Luther, *"en büyük günahlardan biridir; çünkü bu Alman yönetenlere karşı bağlılık andının reddidir; cezasız kalmaz. Din adamları şu ilkeyi Hıristiyanların bilincine yerleştirmelidir: Yöneticisini lanetleyip, Türklere koşanlar, Türklerin arasında hiçbir zaman vicdan rahatlığı içerisinde yaşayamazlar. Yürekleri onlara sürekli şöyle seslenecektir: Yönetenini yadsıdın, onun haklarını yok saydın. Türklerden kaçıp öz yönetenine geri dönmediğin sürece, pişmanlık, acı ve vicdan huzursuzluğu duyacaksın. Bedenin orada, Türklerin arasında olacaktır; ama ruhun hep burayı özleyecektir!"*

İkincisi: *"Bu tür sadakatsizler, dönekler ve yemin bozucuları (veya ant yadsıyıcıları) Türklerin acımasızlığına ve kanlı eylemlerine ortak olmak suretiyle, günahların en korkuncunu işlemektedir. Çünkü gönüllü olarak Türklere katılanlar, onların dostu, eylemlerinin ortağı olurlar."*

Luther, Türklerin yakıp yıkıcılar, İsa'nın yadsıyıcıları ve düşmanları, *"İncil'in yerine Muhammet'in Kuran'ını koyanlar olduğunu"* bir kez daha vurgular.

"Türk –Luther'in saptaması böyle– *dünyasal yönetimleri, aile düzenini ve eş yaşamını bozmaktadır; yürüttüğü savaşlar, katliamlar ve kan dökümü, tam bir şeytan işinden başka bir şey değildir."*

Türklere katılanlar, bütün bu korkunç eylemlerin, cinayetlerin, Türklerin döktüğü kanların, İsa'nın imparatorluğunu yıkmak için yaydığı yalanların ve erdemsizliklerin, ruhları bozuma uğratmasının "ortağı" olacaktır.

Luther konuya ilişkin belirlemelerini sürdürür: *"Zorla ve istemeden böyle bir kanlı köpeğin ve şeytanın yanında olmak, onun acımasız eylemlerine tanık olmak korkunç bir şeydir."*

Bir Hıristiyan, Luther'in nitelemesiyle, "kanlı köpek" Türkler arasına karışmaktansa, öz egemeninin buyruğu altında en az iki kez ölmeyi yeğlemelidir. Bu anlatımlar, Luther'in Türklere ilişkin kullandığı imge oluşturucu ya da oluşmuş imgeleri pekiştirici nitelemelerin giderek sertleştiğini gösteriyor.

Luther'in çözümleme mantığını görülürleştirmek amacıyla, görüşlerini irdelemeyi sürdürüyorum: Türklere katılmak salt onların acımasızlığı ve yakıp yıkıcılığına tanık olmak anlamına gelmez. Böyle bir şey Türkleri güçlendirir, acımasızlıklarını artırmaya cesaretlendirir.

Üçüncüsü: Türklere katılanlar, amaçlarını ve beklentilerini gerçekleştiremezler. Şu nedenle: *"Türk, kendince bir varlığı olan ya da bir şeylere sahip olanları yaşadığı yerde bırakmaz, alıp onları çok uzak diyarlara götürür; para karşılığı satar, tutsak olarak kullanır. Bu tür insanların durumu şu atasözlerinin söylemine çok uygundur: 'Yağmurdan kaçarken doluya tutulmak' ya da 'Dimyat'a pirince giderken, evdeki bulgurdan olmak!'*

Ayrıca, böyle insanlara iyi de olur. Mademki onlar Türk egemenliği altında yaşamayı yeğliyorlar, o halde her türlü olumsuzluğa da katlanmaları gerekir."

Luther, "kanlı köpek" nitelemesinde somutlaşan imgesel olumsuzluğun etkisini azaltan ya da Türk imgesine olumlu yönler katan değerlendirmeler de yapar. Aşağıdaki alıntı bu tür değerlendirmelere bir örnektir.

"Türk Hükümdarı Tam Bir Savaşçıdır"

Luther'in kanısınca, Türk egemeni, *"nasıl davranılması gerektiğini, elde etmeyi ve elde tutmayı bilen tam bir savaşçıdır. Bizim kayserin, kralların ve prenslerin böyle nitelikleri yoktur."*

Bütün bunlara karşın, yine de Türkleri yeğleyenler olursa, bu tür insanlar her türlü kötülüğe layıktır ve Türkler de her türlü kötülüğü zaten yaparlar.

Luther kendince gerekçeli çalışır. Sorular sorar, yanıtlarını gerekçelendirir. "Sen papayı ve onun yandaşlarını deccal (Antichrist – OBK) olarak nitelendiriyorsun. Peki, papa da Türkler kadar kötü değil midir?" sorusu da bunlardan biridir.

Luther, soruya tersten yaklaşır. Ona göre, Türkler de en az papa kadar dindardır; çünkü Türkler de dört kitaba ve peygamberlere inanırlar. O nedenle, Türklere karşı savaş, papaya karşı savaşla birlikte düşünülmelidir.

Bu bağlamda Türk imgesi yönünden olumlu ve kalıcı izlenim yaratmaya uygun şu belirlemeyi alıntılıyorum:

"Türk'ün dört kitabı ve peygamberleri kutsal saydığını, İsa ve annesinden övgüyle söz ettiklerini yadsıyamam. Fakat Türk, kendi Muhammet'inin İsa'dan üstün olduğuna, İsa'nın Tanrı olmadığına da inanır."

Luther'in yaklaşımında yakınlaşmayı ve uzaklaşmayı gerektiren dinsel gerekçeler böylece bir araya getirilir.

"Türk Düşüncesiyle Değil, Kılıcıyla Üstünlük Kurar"

Monte Croce'nin öne sürdüğü görüşleri büyük ölçüde üstlenen Luther'e göre Türk, *"Kuran'ın İncil'den üstünlüğünü, mucize belirtiler ve olaylarla kanıtlamak yerine, dünyasal ve inandırıcı olmayan bir kanıtlama yolu seçmiştir."* Bu kanıtlama yolu veya yöntemi, "kılıç"tır.

Luther, papanın da *"Muhammet ve Türk'ün bakış açısından İncil'e baktığı, o nedenle papa ve Türk arasında bu bakımdan pek fark olmadığı"* kanısındadır.

Bu Alman teolog, papanın insancıllığı ve dürüstlüğü konusunda iyice kuşkuludur: Onun belirlemesiyle, *"Türklerin gücü, papada olsa, o Türklerin yaptıklarından daha kötüsünü yapar. Her ikisi de, papa ve Türkler en ağır günahları utanmazca işleyebilecek denli kör ve algısızdır."*

Luther, en ağır günahlar arasında Papalık ve Türkiye'de "köpek evlilikleri" diye nitelediği karışık evlilikleri ve hemcinsle cinsel ilişkiyi (sodomi) sayar.

Açımlamalarından şöyle bir çıkarım yapar: Papalık ve Türkiye ya da papa ve Türk'e karşı savaş tek ve birdir. Çünkü ikisi de, yani, papa ve Türk, aynı günahı işlemektedir. O halde aynı günaha, aynı ceza ilkesi uygulanmalıdır.

Luther'in Türkleri değerlendirmesi sürekli övgü ve yergiyi birlikte içermektedir. O nedenle, Luther'in belirlemeleri eleştirel ve ayırıcı bir yaklaşımı gerektirmektedir.

Şu görüşleri, bu belirlemeye iyi bir örnektir: *"Kim ki, Türk'ün yaptığı gibi Papalık yandaşları ve imparatorluğa kılıçla saldırır, o kişi en az Türk kadar iyi olmalıdır. Yoksa Paria önlerinde Kayser Karl'ın ordusunun başına gelenler, onun da başına gelir. Zira Tanrı yargısıdır: 'Kılıca sarılan, kılıçla ölür!' Ben sahte inancı ve yaşamından dolayı değil, öldürmelerinden ve yakıp yıkmalarından dolayı Türk'e ve papaya karşı savaşı öneriyorum. Papanın, Türk'ten tek farkı, eline kılıç almamış oluşudur."*

Luther'in yanıt aradığı ikinci soru, uyruğuna karşı ihanet içinde olan Kayser Karl'ın Türk'e karşı nasıl savaşacağıdır. Yanıtını şu sözlerle belirginleştirmeye çalışır Luther: *"Kaldıramadığın bir şeyi bırak, yerinde dursun! Elinizden başka bir şey gelmiyorsa yapacağınız şey, çok uzak olmayan İsa'nın gelişini beklemektir. Dünya sonuna geldi. Roma İmparatorluğu neredeyse ömrünü tamamlıyor; İsa'nın gelişi eşiktedir. Türk ise imparatorluğun sonudur. Türk ve papa birbirine düşmandır; ancak onlar İsa'nın imparatorluğuna karşı birleşiyorlar."*

Luther, kayserin Türk'e karşı pek bir şey yapabileceğinden kuşkuludur; ama, *"Kayser hiç olmazsa uyruğunu korumaya uğraşmalıdır,"* der. *Kayser, yükümlülüğü, konumu, Tanrı'nın buyruğu ve*

Türk'ün Alman topraklarına giren Hıristiyanlık karşıtı ve yıkıcı ordusundan dolayı koruma görevini yerine getirmese de, uyruğunda yaşayanların acıları ve iyice yaklaşan sorunlarından dolayı uyruğunu savunmalıdır."

Burada Luther'in sözünü ettiği acılar ve son, Türklerin Alman halkına uyguladığı acımasız ve kan dökücü eylemleridir. Bu bağlamda şunları yazar: *"Türklerin tutsakları bir sürü gibi alıp götürdüklerini hepimiz biliyoruz. Türk, yürüyebilen her şeyi önüne katıp kovalar, sürükler; hareket edemeyenleri genç yaşlı demeden hançerden geçirir."*

Luther'in değerlendirmesi uyarınca, yönetenler, krallar, prensler ve serfler bu durumu görmeli ve iç çekişmelerine son verip, güçlerini Türk'e karşı birleştirmelidir.

Bu birliği, Hıristiyan halkın acılarına son vermek için gerçekleştirmezler ise, onların da sonu, İstanbul ve Yunanistan'ın sonuna benzeyecektir. İstanbul ve Yunanistan'ı yönetenler birbirini yemişler, Türk de gelip onları boyunduruğu altına sokmuştur.

Türklerin inançları, kültürel ve cinsel yaşamları ve Hıristiyan tutsaklara karşı da tutumları konusunda Luther'in Schiltberger ve Macaristanlı Georg'dan etkilendiği görülüyor. Osmanlı topraklarında tutsak olarak yaşamış söz konusu bu iki Alman'ın Türklere ilişkin değerlendirmeleri ve uyarıları, Luther'in görüşlerine yansıyor.

"Türklere Karşı Savaşmak, Fransızlara Karşı Savaşmaya Benzemez!"

Luther, Türklere karşı savaşı çok ciddi bir girişim olarak görür. Onun söyleyişiyle, *"Almanlar, alışkanlıkları olduğu üzere, Türkleri küçümsememeli, gerekli savaşçı ve donanım sağlanmalı, Türklere karşı koyacak her türlü önlemi almalıdır. Krallar ve prensler ya çocukça düşünce ve yaklaşımla Türk'ün gücünü göremiyorlar ya da olayı gerektiği gibi önemsemiyorlar."*

Ayrıca, gerekli donanımı sağlamadan Almanları mezbahaya göndermektense, insan ve toprak yitirmektense, Türk'e karşı savaştan kaçınılmalıdır. Çünkü Türk Macaristan'da 1525'te Mohaç Savaşı'nda olduğu gibi çok kolay zafer ve toprak kazanmaktadır.

Luther, *"Türk'e karşı savaşmak, Fransa ya da Venedik kralına, papaya karşı savaşmaya benzemez. Türk, bir başka savaşçıdır. Türk'ün parası ve insanı boldur. Üç yüz, dört yüz bin savaşçıyı bir günde toplar,"* saptamasını yapar ve şunları ekler: *"Bu sözleri kralları ve prensleri Türk'e karşı savaşmaktan caydırmak için söylemiyorum. Konuyu gerekli ciddiyetle ele alsınlar diye onları uyarıyorum. Amacım, boşu boşuna kan dökülmesini ve yitirileceği kesin bir savaşı önlemektir."*

Görüleceği gibi, yukarıdaki belirlemeler, Luther'in hem dönemin koşullarını nesnel irdelediğini hem de dolaylı olarak "güçlü Türk" imgesini pekiştirdiğini ortaya koymaktadır.

Luther, *"Türk'ün dün Macar kralını yendiğini"* belirtir. Bugün Polonya kralını, yarın Bohemya kralını yeneceğinden ve sıranın Alman kralına geleceğinden ve sonunda zavallı Alman halkının "kesim tahtasına" yatırılacağından çekinmektedir.

Luther'in değerlendirmesi uyarınca, Kayser Karl, Türk'e karşı koyacak yeterlikte bir lider değildir!

Türk, Almanların boynuna sarılmak üzeredir; hazırlıksız ve donanımsız Almanlara saldıracaktır. Almanların yönetenleri ise, bu gerçeği göremeyecek denli algısız ve ciddiyetsizdir. Luther'i ve Protestanlığı nasıl yok ederiz diye düşünmektedirler. Önemli olanın Türk'ü durdurmak olduğunu görmüyorlar. Hâlâ, "Halk et mi, balık mı yesin?" diye aptalca şeyler tartışıyorlar.

Luther görüşlerini şöyle sonuçlandırır: *"Eğer Türk'ün eline geçerse, bu kitapçığı beğenmeyeceğini biliyorum. Dilimin döndüğünce Almanlarıma gerçeği anlatmaya, değerbilirlere, bilmezlere yararlı olmaya çalıştım.*

Görüşlerim işe yararsa yarar, yaramazsa yaramaz. Şayet yaramazsa sevgili İsa gökten insin, son mahkemeyi (mahşer gününü – OBK) kursun, ikisini de, Türk'ü ve papayı, bütün zalimleri ve tanrısızları yerle bir etsin ve bizi bütün günahlardan ve kötülüklerden arındırsın. Âmin!"

Luther, *Türk'e Karşı Savaş* adlı yapıtını bu sözlerle bitirir.

Hermann Ehrenfried'in verdiği bilgilere göre, Luther'in o dönemde Almanlar için olağanüstü ölçüde güncel olan Türk konusuna yaklaşımını birçok etkin kişi paylaşmaz, özellikle papa tarafından öne-

rilen Türklere karşı Haçlı Seferi'ne olumlu bakmayan Luther, bazı çevrelerce Türk'e karşı savaş "karşıtı" olarak gösterilir.

Örneğin, Johannes Cochaeus, *Dialogus de bello Contra Turcas in antilogias Lutheri...* (1529) adlı yapıtında Luther'i, Almanlardan çok Türkleri sevmekle suçlar.[141]

5. Martin Luther'in *Türk'e Karşı Ordu Vaazı*'nda Türk İmgesi ve Oryantalist İzler

Ön Açıklama

Martin Luther, yaşadığı dönemde Alman kamuoyunu düşünsel, dinsel ve siyasal bakımdan derinden etkileyen, hatta Alman toplumunun kültürel gelişim çizgisini yönlendiren kişilerin başında gelir. Luther'in *Türklere Karşı Savaş* adlı yapıtının daha yayımlandığı yıl (1529) değişik yerlerde yedi ayrı basımının gerçekleştirilmiş olması, Luther'in kamuoyu oluşturucu etkisinin açık göstergesi sayılabilir.

Önderliğini yaptığı yeni dinsel akımın (Protestanlık) yaygınlaşması ilkesinden hareket eden Luther, uzun süre Türklere karşı savaşa ve Türklere karşı Haçlı Seferi'ne (Türkenkreuzzug) karşı çıkar. Vatikan ve önemli yandaşlarının "Türklere karşı Haçlı Seferi" fikrine katılmayan ve "Papalık'ın Türklerden daha berbat" olduğunu öne süren Luther, 1518 yılında aforoz edilmekle tehdit edilir.

Rotterdamlı Desiderius Erasmus ve Ulrich von Hutten gibi dönemin önde gelen yazarları ve fikir adamları da "Türklere karşı Haçlı Seferi" önerisine olumsuz yaklaşırlar. Erasmus[142] Türklere karşı Haçlı Seferi düzenlemek yerine, onları Hıristiyanlaştırmayı önerir. Ulrich von Hutten,[143] Roma'nın savaş kararı vereceğine, İncil'in gereklerini yerine getirmesini savunur.

Türklerin Belgrad'ı (1521) ve Rodos'u (1522) almaları, Mohaç'ta (1526) kazandıkları zafer ve *"baskıları, kıyımları ve dirlik düzenlik sağlama yetenekleri"* Alman kamuoyunda hem "korku ve umutsuzluk" hem de "umut" yaratır. Korku ve umutsuzluk giderek artar, umut cılızlaşır. Türklere umut bağlayanlar, yaşam koşullarının iyileşeceğini öne sürerler; ama etkin olamazlar.

Bu ikili ve/veya ikilemli yaklaşım Luther'in Türklere bakışına da yansır.

Augsburg (1518), Worms (1521) ve Nürnberg (1524) kentinde toplanan Alman meclislerinde (Reichstag) Luther'in öğretilerinin yasaklanması ve Türklere karşı sefer düzenleyebilmek için, "Türk vergisi" adıyla yeni bir vergi konulması kararlaştırılır.

Luther'in *Türklere Karşı Savaş* (Vom Kriege wider den Türken) adlı yapıtının yayımlandığı sırada Speyer kentinde toplanan Alman Meclisi'nde 13 Nisan 1529 günü Vatikan'ın temsilcisi Graf Giovanni Tomasio della Mirandula, inançsız Türklere karşı bir Haçlı Seferi'nin düzenlenmesi için papanın elinden gelen her şeyi yapacağı güvencesini verir.

Luther, *"Türkleri dış, Papalık'ı iç düşman"* olarak nitelendirir. Dış düşmana karşı birlik ve düzenlik içinde savaşabilmek için, iç düşmanın alt edilmesi gereğini savunur.

Viyana Kuşatması'nı yaşayan ve Türklerden öç alınmasını ateşli biçimde savunan Johann Cuspinian,[144] Luther'in yaklaşımını, açık ve sert biçimde eleştirir ve Almanları Luther'e karşı uyanık olmaya çağırır: *"Türk'e karşı savaşmanın, Tanrı'ya karşı savaşmak demek olduğunu savlayan belli bir kişinin önemsiz etkileme girişiminden dolayı ikilem içine düşmeyin!"* sözleriyle Luther'i hedef gösterir.

Luther'in Türklere ilişkin ilk irdelemesi olan *Türk'e Karşı Savaş* Nisan 1529'da yayımlanır. 10 Mayıs 1529 günü Kanuni Sultan Süleyman, batıya doğru yeni bir sefere çıkar.

Aynı yılın ağustos ayında Macaristan'ın başkentini fetheder, sonbaharında Viyana'yı kuşatır.

Luther, Temmuz 1529'da çok kalabalık ve güçlü bir Türk ordusunun Macaristan'dan Almanya'ya doğru yola çıktığı yolunda haberler alır.

17 Ekim 1529 günü Türklerin Viyana önlerinde olduklarını öğrenir, neşesi endişeye dönüşür.

Fransisken rahibi Johannes Hilten'in önceden haber verdiği "Türk tehlikesi" üzerine dönemin kanaat önderlerinden Melanchthon'la düşünce alışverişinde bulunur.

20 Ekim 1529 günü Conrad Cordatus'a şunları yazar: *"Türklerin çok kötü şeyler yaptıklarına ilişkin haberler gelmektedir. Yok, olup gitmemek için, hep birlikte dua edelim!"*

Alman ülkesinin eşiğinde bulunan Türklerin taşkınlıklarından dolayı duyduğu öfkeye bedeni dayanmaz; hasta olur. Luther yakınlarına, *"Artık Türklerle komşu olduk; Türkler bize barış yüzü göstermeyecektir,"* der.

Luther'in Türk tehlikesini konulaştırdığı ikinci önemli irdelemesi olan *Türklere Karşı Ordu Vaazı* (Heerpredigt wider den Türcken) bir çağrıdır. Bu çağrı uyarınca Alman halkı Türklere karşı kendini savunmalıdır.

Luther, bu irdelemeyle Almanları Türklere karşı koyma konusunda cesaretlendirmek ister.

"Türkler, Hıristiyanların Bedenlerini, Papa Ruhlarını Yok Ediyor"

İlk baskısı büyük bir olasılıkla Aralık 1529'da yapılan *Türklere Karşı Ordu Vaazı* (Heerpredigt wider den Türcken) Almanya ve Avrupa'nın birçok kentinde sayısız kez basılır; Türk ve İslam görünümünün veya imgesinin belirginleşmesine önemli ölçüde katkıda bulunur.

Söz konusu yapıtın 1542 (Wittenberg) ve 1967 (Stuttgart-Göttingen) baskılarını[145] bu irdelemeye temel aldım. Okuyucunun yapıta ulaşmasını ve dilini anlamasını kolaylaştırmak için, göndermeler ve alıntıların sayfa numaralarını 1967 baskısına göre verdim.

Luther, anılan irdelemenin giriş tümcelerinde Türklere ilişkin bir önceki irdelemesinde "sevgili Almanlarını" uyardığını belirtir; ancak onların yeterince çabuk davranmadıklarından yakınır.

Bu kapsamda Almanları, İsrail halkına benzetir; İsrail halkının da peygamberlerine inanmadıkları için felakete uğradıklarını yazar. Çok sayıda insan öldürüldükten ve yerinden yurdundan edildikten sonra, "Türk konusu"ndaki uyarılarının önemsendiğini öne sürer.

"Tanrı olağanüstü yardımlarını yapmamış olsaydı," diye görüşlerini sürdürür Luther, *"Alman topraklarında korkunç bir felaket yaşanmış olurdu!"*

Almanlar ise, Tanrı'nın bu büyük lütfunu unutacak denli aymaz ve nankördür. Bu tutumlarından ötürü, Luther'in sözleriyle, Almanlar, *"Türk gitti. Niçin bu konuda kaygılanalım; gereksiz yere para harcayalım? Belki de bir daha hiç gelmeyecektir,"* derler, rahatlarına bakarlar ve bu yüzden Tanrı'nın cezasını hak ederler.

İrdelemeden anlaşıldığına göre, birçok prens ve serf, Türklerin gücünü küçümser; hatta uyarısından dolayı da Luther'le alay ederler.

Luther, özellikle egemenler ve yöneticilerin gerçek Hıristiyanlığın özünden uzaklaştığı kanısındadır. Tanrı, bu tutumu cezalandırmaktadır ve yazarın anlatımıyla, "Dinsizin hakkından imansız gelir," atasözüne uygun olarak Türkleri göndermiştir.

"Tanrı şeytanın oyuncağı olan Türk aracılığıyla salt egemenini değil, Hıristiyan dünyasını da tehdit ediyor," görüşünü yineleyen Luther, *Ordu Vaazı*'nı iki bölüme ayırır. Birinci bölümde *"vicdanları eğitmeyi"*; ikinci bölümdeyse *"Almanlara yumruklarını sıktırtmayı"* amaçladığını belirtir.

Luther, vicdanların eğitilmesiyle şunu anlatmak ister: *"Türk'ün kim olduğunun bilinmesi gerekir. Mahşer gününden önce Hıristiyan dünyasını yakıp yıkan iki kişi ya da kurum vardır. Bunlardan biri Türk, öbürü ise papadır. Türk acımasız biçimde Hıristiyanlara kılıcıyla kıyandır; papa, Hıristiyanların inanç dünyasının yıkıcısıdır."*

Luther'in devamında belirttiğine göre, bu gelişmeler, dinsel kaynaklarda ve öndeyişlerde anlatılmıştır. Bu öndeyişlere göre, Türk, *"şeytanın son ve tehlikeli öfkesidir."* Şeytan iyice gemi azıya almıştır ve Hıristiyanlığa karşı bütün öfkesini kusmaktadır. Bu, Hıristiyanlığı bozan ve aşağılayanlara verilebilecek en büyük cezadır. Cehennemin ve bitimsiz cezanın ön denemesidir.

Luther'in bu belirlemelerinden de görüleceği üzere, Hıristiyanlığın kıyıcısı olarak ulamlanan Türkler şeytanla özdeşleştirilerek, Hıristiyan dünyasının kolektif belleğine yerleştirilir. Fakat papa, Türklerden daha tehlikeli bir yıkıcıdır; çünkü o Hıristiyanların ruhunu köreltmektedir. Türklerin kıyımı ve yıkımı geçicidir. Bunun yanı sıra, Papalık'ın yol açtığı yıkım kalıcıdır. Bundan dolayı papa Türklerden daha tehlikelidir.

"Hiçbir Krallık, Şeytan Türkler Gibi Öfke ve Ölüm Saçmamıştır"

Luther'in yaklaşımı uyarınca, Türk'ten sonrası *"mahşer günüdür ve cehennemdir"*; çünkü *"Türk'ün kendisine hiç zararı dokunmamış insanları, çocukları, kadınları, genç ve yaşlıları boğazladığı, şişlediği, parçaladığı görülmektedir."* Türk, sanki bedene bürünmüş, öfkeli şeytanın kendisidir.

Şimdiye değin hiçbir krallık Türk'ün yaptığı gibi "öfke ve ölüm" saçmamıştır.

Burada iki noktaya dikkat çekmek isterim.

Birincisi, Luther, felsefi önderliğini Erasmus'un yaptığı haklı-haksız savaş tartışmasını Türklere uyarlamaktadır. Luther'in çıkarımı uyarınca, kendileri saldırıya uğramadıkları halde, başka ülkelere saldıran Türklerin yürüttüğü savaşlar tümüyle ve her yönüyle haksız savaşlardır.

İkincisi, Türklerin kendilerine karşı savaşan Hıristiyan savaşçılar dışında kalan kadınları, yaşlıları ve çocukları öldürmek suretiyle, bir başka haksızlık ve acımasızlık yaptıkları öne sürümüdür.

Bu ikinci öne sürümde Türklere ilişkin olarak dile getirilen kadınları, yaşlıları ve çocukları parçalamak ve şişlemek gibi eylemler, savaş ortamında bile güçsüzlere yönelik şiddet eylemleridir. Bu yüzden de Hıristiyan dünyasında geçerli ahlak kurallarıyla bağdaşmaz.

Ayrıca, bu bağlamda Türklere mal edilen "çocuk katliamının" ve öldürülmüş çocukları mızrakların ucuna geçirme imgesinin 16. yüzyıl boyunca çok yaygın olarak işlendiğini belirtmek isterim. Örneğin, ilki 1502 yılında basılan ve yaklaşık bir yüzyıl belli aralıklarla yayımlanan *Yeni Haber* (Newe Zeitung) gazetelerinin ilk sayfalarında genellikle mızrağa geçirilmiş çocuk görüntüleri yer almıştır.

Olumsuz Türk ve İslam imgesinin yaygınlaşmasına ve Batı'nın kolektif belleğine yerleşmesine ve oryantalist söylemin belirginleşmesine büyük katkı yapan *Yeni Haber* adlı gazeteleri, bu kitapta ayrı bir bölüm olarak konulaştırdım.

Böylece, her dinde suçsuzluğun ve arılığın simgesi olarak değerlendirilen çocuk imgesinden yararlanılarak, Hıristiyan dünyası Türklere karşı birleştirilmek istenmiştir. Luther de yukarıda anılan yapıtında aynı amaçla kadın ve çocuk figürlerini öne çıkarmaktadır.

Yeniden Luther'e dönelim. Luther'in değerlendirmesi uyarınca, Türk ve onun İslam imparatorluğu, *"Tanrı'nın düşmanı, İsa'nın aşağılayıcısı ve zorbasıdır, kılıç ve savaşla İsa'ya ve Hıristiyanlara kıyandır."*

Daha önce de İsa'ya ve Hıristiyanlığa karşı olanlar çıkmıştır; ama hiçbiri Türk gibi Hıristiyanlığı dolaysız tehdit etmemiştir.

Luther'e göre, Türk'e karşı savaşmak durumunda olanlar, anlatılanların ışığında vicdanlarını biçimlendirmelidir. Bunun anlamı şudur: Türk'e karşı savaşan kişi, Tanrı'nın düşmanına, İsa'nın aşağılayıcısına, kısacası şeytana karşı savaşır. Bu böyle bilinmelidir.

Bu nedenle *"bir Türk'ü öldüren vicdan azabı duymamalı, Hıristiyanlığın düşmanını yok ettiğini düşünüp vicdanını rahatlatmalıdır. Muhammet ve Türk padişahı başta olmak üzere, Türklerin bütünü şeytan ruhludur."*

İlk yapıtında, "Türklere karşı kılıçla değil duayla savaşılır," diyen Luther'in Türklere karşı yaklaşımı hem büyük bir değişiklik geçirir, hem de belirgin bir ikilemi gösterir. Yukarıdaki belirlemeleri ve aşağıdaki saptamaları söz konusu ikilemi simgeliyor.

Luther Hıristiyanlara şu öğüdü verir: Hıristiyanlar, Türk'e karşı kılıç kalkan savaşmak yerine, gerçek Hıristiyan olmaya uğraşmalıdır. Gerçek Hıristiyanlık, Türk ya da başkalarının verdiği acılara katlanmakla olanaklıdır. Savaşılacaksa, yönetenlerin, egemenlerin komutasında canla başla savaşılmalıdır. Tanrı, Hıristiyanlardan sadakat ve katlanma beklemektedir.

Luther, *Türk'e Karşı Savaş* adlı ilk irdelemesinde sürekli vurguladığı bir hususu, bu yazısında da dile getirir. O husus şudur: Hıristiyanlar, Türk gibi, iş olsun diye ya da toprak, zenginlik, tutsak kazanmak için savaşamazlar; sadece egemenleri onları savaşa çağırdıkları zaman, sadık yurttaşlar olarak savaşa katılabilirler.

Ancak böyle durumlarda savaştıklarında Hıristiyanların vicdanları temiz, gönülleri huzurlu olur. Egemeninden savaşa katıl buyruğu almayan bir Hıristiyan'ın savaşması Hıristiyanlık bakımından haklı çıkarılamaz.

Luther'in öğüdü uyarınca, egemenin buyruğu ve komutası altında savaşan Hıristiyanların, *"Tanrı'nın düşmanları ve ölümle yazgı-*

lı olan Türklerin kanını döktüklerinde özlerini sorgulamaları" gerekmez. Çünkü buyruk üzerine gerçekleştirilen katliamlar günah sayılmaz. Buyruk üzerine Tanrı düşmanını, Türk'ü öldüren kişi, Tanrı adına öldürmüş olur. Böyle durumlarda öldürenler, *"Tanrı'nın yargıcı ve celladıdırlar."*

Türk'e karşı savaşta ölenler, övgüye değer bir biçimde ölürler ve şehit mertebesine yükselirler. O nedenle, *"Türk ve şeytan, canidir ve onların öldürdükleri suçsuzlar şehittir."* Öte yandan, *"Türk'ün saldırmaya hakkı ya da haklı bir gerekçesi yoktur. Türk, buyruk sonucu ve gerekli olduğu için savaşmamakta, insanları nedensiz yere öldürmektedir."* Bu nedenden ötürü, Türk, *"kutsalları öldürücü ve şehit çoğaltıcıdır."*

Luther'in mantığı uyarınca, bu açıklamaların ışığında bir Hıristiyan, *"yüz bin kez ölmeyi, Türk tarafından bir kez öldürülmeye yeğlemelidir. Böyle davranan bir Hıristiyan için cennet açıktır. Türk'ün utkusu ile cennet karşılaştırılabilir mi?"*

Papanın, bişofların ya da kayserin, Hıristiyanları sözüm ona İncil uğruna öldürmeleriyle ki bu birçok Hıristiyan'ın başına gelmektedir, onların Türk tarafından öldürülmeleri arasında pek fark görmez Luther.

Türk de, papa ve kayser gibi, "acımasız bir kıyıcıdır" ve Tanrı'nın kutsal yaratıklarını öldürmektedir. Luther'e göre, ikisinin arasında küçük bir ayrım vardır: *"Türk aralıksız ve daha büyük bir güçle cana kıymaktadır."*

Zaten insanlar ölümlüdür. Şu ya da bu zamanda öleceklerine göre, "Türk'e karşı savaşta Tanrı verdiği canı alırsa ne yapılabilir?" İyi bir Hıristiyan böyle bir anda ölümü ister. Tanrı'nın adına ve onun buyruğuyla ölmekten, şehit olmaktan daha kutsal bir şey olamaz.

Luther'in anlatımıyla, Türk'ten ve şeytandan korkmaktansa, Tanrı'dan korkmak yeğdir. Çünkü *"Türk Hıristiyanları yiyip bitirse bile, sadece Türk'ün kötü yazgısı daha da kötüleşir; yediği Hıristiyanlar ise cennete gider."* Türk ne denli "öfkeli ve kıyıcı" olursa olsun, o son çözümlemede *"Hıristiyanların uşağı ve hizmetçisi"* olur ve bu işleviyle Hıristiyanların cennete gitmesini kolaylaştırır. *"Hıristiyanlar iyiye koştukça, onlara kim zarar verebilir ki!"* Türk, *"kıymak-*

la, öldürmekle en büyük kötülüğü kendine" yapmaktadır. Onun baskı ve kıyımı Hıristiyanların kutsal değerlere, daha istekli ve yoğun olarak yönelmelerine neden olacaktır.

Luther'in yukarıdaki gerekçelendirme mantığında açığa çıkan önemli yönlerden biri, Hıristiyanların özlerini sorgulayarak kendilerini kötülüklerden arındırmalarıdır. Dinsel özlü bu uyarı, aslında inanç dünyasını sağlamlaştırmanın yanı sıra, kişiliği de sağlamlaştırmayı amaçlamaktadır. Özünü arındıran bir Hıristiyan, Türk'ten daha güçlü ve kalıcı olacaktır. Sadece öldürmeyi ve şaşmayı düşünen Türk ise zamanla güçsüzleşecek ve Hıristiyanların hizmetçisine dönüşecektir.

"Cani Türkler, Hıristiyanlarla Birlikte Kendilerini de Öldürüyorlar"

Yukarıda dile getirdiğim çözümleme mantığı uyarınca, Luther'in temel savı veya uyarısı şu belirlemede somutlaşır: *"Türk'ün Hıristiyanları öldürmesi geçicidir, zamansaldır; o asıl özünü öldürmekte ve cehenneme yazgılı kılmaktadır."*

Bu nedenle, Türk'ün Hıristiyanlara korku salması, *"çocuklarını paramparça etmesi, kılıçtan geçirmesi ya da kazığa geçirip yakması, boğazlaması ya da canice davranması usta işi değil, acemi işidir."*

Luther'in anlatımı uyarınca, Türk'ün bu eylemleri dürüst insanları korkutmaz; onların öfke ve cesaretini artırır. Bu bir yana, Türk, *"doğru ve suçsuz insanları öldürmekle onlara çok büyük iyilik etmektedir. Onları padişah yapsa, o denli büyük iyilik etmiş olamaz!"*

Luther burada düşüncelerinin doğru algılandığından kuşkuya düşmüş olmalı. Kuşkusu, *"Şimdi sen (Almanları kastediyor – OBK), Türkler senin söylediklerine gülüp geçer, diyeceksin,"* saptamasında somutlaşıyor.

Kuşkuyu anlatan bu bölümü şu sözler izler: *"Bırakalım, Türkler alay etsinler, onların bu sözlere inanmaları ya da bu sözleri anlamaları hiç önemli değildir. İsa, onlara gülmeyi unutturacaktır! Bu sözleri ben, Türkler gülsün diye değil, Hıristiyanlar rahatlasın diye yazıyorum. Zaten Daniel (Danyal) bizden çok önce yazdı: Türk'ün Tanrı'nın aşağılayıcısı ve düşmanı olduğunu, cehennem ateşine yazgılı olduğunu duyurdu."*

Luther bu sözlerini özellikle Musevi kaynaklarına dayandırır. İsrailoğulları peygamberlerinden kutsal, bilge bir yargıç, kimsesizlerin ve umarsızların koruyucusu Danyal'ın, *"Zalimlerce öldürülen kişiler kutsaldır!"* sözünü anımsatması bu yüzdendir.

Bu dinsel söz üzerinde geliştirilen yorum uyarınca, burada zalimler, Türkleri; kutsal kişiler de, Türklerce öldürülen Hıristiyanları simgeler. Türklere ilişkin olumsuz değerlendirmeler böylece tarihsel-dinsel savlara dayandırılır, süreğenleştirilir.

Luther'in biraz da propaganda amacıyla sürekli vurgu yaptığı Türklerin çocukları paramparça ettikleri, kılıçtan geçirdikleri ya da kazığa oturttukları savı, İncil'deki "Hiredos'un çocuk katliamı" söylencesini güncelleştirmeye yöneliktir. Söylenceye göre, Hiredos, iki yaşından küçük çocukları acımasızca öldürtür ve İsa'nın oğullarını, yani Hıristiyanları tüketmek ister. Çocuk katliamı söylemiyle, Türklerin de Hiredos gibi Hıristiyanların kökünü kazımak istedikleri anlatılmak istenir.

Luther, "Hiredos'un çocuk katliamı" örneğinde görüldüğü gibi, gerekçelerini sık sık İncil'e dayandırma gereği duyar. Hıristiyanlık uğruna ölenlerin şehit olacağı ve cennete gideceği görüşünü de İncil'de yer alan ilgili belirlemelerle temellendirir. Türklerin sürekli utkular kazanması karşısında hiçbir şey yapılamıyorsa, *"Türkler,"* diye yazar Luther, *"övünsünler, şişinsinler; onların öldürdüklerini melek; onları ise, şeytan beklemektedir."*

Luther, daha önceki görüşleriyle çelişkili olan bir uyarı yapar: Bu sözlere dayanarak, *"Hıristiyanlar silahlı savunmayı bırakıp, Türklerin kendilerini öldürmelerini bekleme aymazlığına düşmemelidir!"* Hıristiyanlar, *"egemenleri onları Türk'e karşı savaşa çağırdığı sürece, sadık kullar olduklarını göstermeli ve savaşmalıdırlar."*

O bakımdan Almanlar da *"rahatlıkla ve güçleri yettiği ölçüde öldürmeli, talan etmeli, zarar vermelidirler"*; çünkü *"bunu onlara dünyasal egemenleri buyurmaktadır ve onlar bu buyruğun gereğini yapmakla yükümlüdürler."*

Luther bir noktanın altını kalınca çizer: Egemenin istemi uğruna herhangi bir tirana (zalime) karşı savaşa katılanlar bağlılıklarının göstergesi ve gereği olarak, her türlü yöntemi kullanarak cesurca savaşmalı, hiçbir şeyden çekinmemelidir.

Bu tür insanlar, *"salt dürüst Hıristiyanlar değil, aynı zamanda adaletli ve sadık insanlardır."* Luther, başlarda desteklediği, ama sonra ağır sözlerle eleştirdiği köylü ayaklanmalarını da yukarıda dile getirdiği "egemene sadık olma", "yönetenin dediğini yapma" anlayışıyla yerden yere vurmuştur.

Hıristiyanlık içinde liberal bir eğilimin doğmasını güçlendiren Protestanlık öğretisiyle devrimci bir işlevi yerine getirmiş olan Luther, "yönetenlere itaat etme" anlayışıyla aslında var olan sosyal düzenin koruyucusu ve savunucusu durumuna düşmüştür. Dinsel açıdan ilerici bir görevi yerine getirmiş olmasına karşın, "Yöneticiye itaat zorunludur!" yaklaşımına uymayarak ayaklanan köylüleri ağır sözlerle yargıladığı için, sosyal-siyasal yönden gerici bir konuma düşmüştür.

Luther'in *Ordu Vaazı*'nda dile getirdiğine göre, Türk de *"her türlü yöntemle karşı konulması gereken bir zalimdir."* Çünkü Türk, salt Hıristiyanlığa değil imparatora ve onun üst düzey yöneticilerine de karşıdır.

Bu nedenle, Türk'e karşı savaşanlar, Uriya[146] örneğinde olduğu gibi, *"hem dinin gereklerine, hem de yöneticilerin istemlerine uygun davranmış olurlar."*

"Türk, Tanrı'nın Kırbacı ve Sahte Hıristiyanların Günahının Cezasıdır"

Luther'e göre, Türk, *"Tanrı'nın kırbacı ve sahte Hıristiyanların günahının cezasıdır."* O nedenle Hıristiyanlar, hem Türk'e karşı savaşmalı, hem de günahlarından arınmalıdırlar.

Hıristiyanların günahlarından kurtulmalarının yollarından biri de, Protestanlığı serbest bırakmak, ona baskı uygulamamaktır.

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere, Türk tehlikesine karşı birlik ve savaşımı güçlendirmek Luther'in tek hedefi değildir. Bu savaşçı teolog ikili bir amaç güder.

Protestanlık üzerinde Vatikan ve Alman ülkesindeki temsilcilerinden kaynaklanan baskıya karşı savaşımı Türk tehlikesini Protestanlık üzerindeki baskıları azaltmak ve etkisizleştirmek amacıyla araç-

sallaştıran Luther, tam bir propaganda ve ajitasyon diliyle konuşur: *"Ya bu yapılacaktır ya da kıyamet günü yaşanacaktır!"* Bir başka anlatımla: Papalık ve onun Alman ülkesindeki temsilcileri, Protestanlık üzerindeki baskılarına son vermelidir. Bu yapılmadığı takdirde başlarına geleceği kendileri düşünmelidir.

Luther, *Türk'e Karşı Savaş* adlı irdelemesinde dile getirdiği görüşleri yinelemek istemediğini belirtir. Vicdanı eğitmeye ve duyarlılaştırmaya ilişkin bölümü burada bitirir.

"Türk'e Karşı Yumruğunu Sık!"

Ordu Vaazı'nın ikinci bölümü her Alman'ın ya da gerçek Hıristiyan'ın canı ve malıyla birlikte Türklere karşı savaşa katılmasına ilişkindir.

Luther, bu bölümün girişinde "vergi" konusuna değinir. Türklere karşı savaş için gerekli parasal kaynakları sağlamak için, Alman kayserleri gerekli gördüklerinde, "Türk vergisi" adıyla bir vergi koyarlar. Vergi, doğal olarak halk tarafından pek hoş karşılanmaz. Yer yer "Türk vergisine" karşı tutumlar, hatta direnişler gözlenir.

Luther, bu tür tepkileri haklı görmez. Onun değerlendirmesi uyarınca, *"egemenler bu savaşı yürütmek için vergi topluyorlar ise, Alman halkı söz konusu vergiyi ödemelidir. Hem vergi verilmelidir, hem de asker olarak savaşa katılmak gerektir."* Alman egemenlerinin halktan topladıkları vergiyi amaçlara uygun kullanmadıklarını, ancak bu olumsuzluğa karşın halkın bu görevden kaçamayacağını vurgular.

Halkı egemenlerin kararlarına boyun eğmeye çağıran Luther, egemenlere de ahlaksal bir görev yükler: Egemenler, konumlarının ve görevlerinin gereklerini yerine getirerek, gerçekten soylu olduklarını kanıtlamalıdır.

Bunun yanı sıra, *"barış ve huzur ortamını salt kişisel çıkarları için kullanmış olan varlıklı yurttaşlar da artık paralarını kişisel gösteriş ve şaşaa için değil, kamu yararına kullanmalıdır."*

Luther'in anlatımıyla o güne değin her türlü yöntemi kullanarak zenginleşmiş olan zanaatkârlar ve rençperler de Türklere karşı savaşın yükünü birlikte taşımalıdırlar.

Yöneticiler, yukarıda belirtilen kesimlerin, savaşın yükünü ortak bir biçimde taşımaları için, her türlü önlemi almakla yükümlüdürler: *"İsa'ya verilmeyeni devlet alır!"* ilkesi uygulanmalıdır. Öte yandan, *"Tanrı'yı sevmek için, olanaklarını kullanmayan, onu cezalandırmak için kullanır. Tanrı'dan iyi şeyleri alan, kötü şeylere de katlanmasını bilmelidir."*

Bu genel ilkeyi günün koşullarına uyarlayan Luther, çalma çırpma ve salt öz çıkarlarını düşünme zamanının geçtiğini, verme ve toplumsal zorluklara birlikte katlanma döneminin başladığını yazar. Ona göre, daha önce yeme, içme, eğlenme ve gülme zamanıydı; artık acılar, sıkıntılar ve üzüntüler dönemidir. Almanlar o güzel günlerde Tanrı'ya şükretmesini bilmemiş, nankörlük etmiş, dinsel kuralları yerine getirmemiştir. Hiç değilse, güncel tehlike ve sıkıntılardan bir şeyler öğrenmeli, o güzel yaşam için Tanrı'ya dua etmelidirler.

"Türkler, Hıristiyanlardan Vergi Almıyor Ancak Evlerini Yakıp Yıkıyorlar"

Luther'in uyarısına göre, artık kötülük ve başarısızlık dönemi başlamıştır. Bu nedenle, vergi de verilecektir, savaşa da gidilecektir. Böylece daha önce İsa'nın kişiliğinde Tanrı'nın buyruklarına uymamış olanlar, *"artık Türk'ün kişiliğinde şeytana boyun eğecektir"* ve hak ettikleri cezayı bulacaktır.

Almanlar vergi vermemekte, bizzat savaşa katılmamakta direnirlerse, Türkler, Viyana önlerinde yaptıklarını Almanlara da yapacaklardır.

Luther bu bağlamda iki noktanın altını çizer: Birincisi, *"Türkler egemenlikleri altına aldıkları ülke halkından vergi almıyor, onları asker ve savaşçı olarak hizmet vermeye zorlamıyorlar."*

İkinci nokta, "Türkler vergi almıyor," savıyla Alman yöneticilerin koyduğu Türk vergisine tepki gösterenleri uyarmaya yöneliktir. Luther'in açımlaması uyarınca, Türkler vergi almıyorlar, Hıristiyanları savaşçı olarak kullanmıyorlar; ama *"evlerini ocaklarını yakıyorlar, her türlü mal varlıklarına el koyuyorlar, kılıçtan geçiriyorlar; kadınları ve kızları insanların gözleri önünde kirletiyor, boğazlıyorlar; çocukları paramparça ediyorlar, kazığa oturtuyorlar."*

Luther'in değerlendirmesine göre, Almanlar bu iki seçenekten birini seçmek zorundadır. Üçüncü seçenekleri yoktur. Aslında konunun sergileniş biçimi, ikinci seçeneğin seçilmesinin zorunluluğunu göstermeye yöneliktir.

Luther, Almanları uyarır; onlara, *"Ya vergi vermemeyi ve savaşmamayı ya da savaşarak eşinizi, çocuğunuzu, malınızı mülkünüzü, insanlık onurunuzu korumayı yeğlemek durumundasınız!"* diye seslenir. Uyarısını iyice belirginleştirir ve ekler: *"Ey Almanlar! Vergi vermemeyi ve savaşmamayı yeğlerseniz, vicdanınız rahat olmayacak, lanetleneceksiniz. Dahası, Türkler sizi alıp Türkiye'ye götürecek, bir köpek gibi satacaktır. Ömrünüz boyunca bir lokma ekmek, bir damla su için hiçbir ücret ve övgü almaksızın kamçı ve kırbaç altında onlara uşaklık etmek zorunda kalacaksınız!"*

Yukarıda alıntıladığım bölümde özellikle Macaristanlı Georg'un çok açık etkileri görülmektedir. Zaten Luther, Macaristanlı Georg'un *Türk Risalesi*'nden çok şey öğrendiğini söz konusu risaleye yazdığı önsözde bizzat belirtir.

"Türkiye'ye Götürülenler, Yitip Gidecekler"

Luther, Türkler tarafından Türkiye'ye götürülecek Almanların başlarına neler gelebileceğini anlatmayı sürdürür: Luther'in sözleriyle, Türkiye'ye götürülenler, "akıncıları", bir başka deyişle, "yitik yığınları" oluşturacaktır. Bütün bunların olabileceğini bilen her Alman, gönüllü olarak iki ineğinden birini vergi olarak vermeye ve egemeninin isteği üzerine savaşmaya razı olacaktır.

Türkler, dünyasal ve dinsel görevlerini ihmal eden Almanlara ne denli acınacak durumda ve nankör olduklarını gösterecektir. Türk(ler), *"soyluları sınamayı ve aşağılamayı; sade yurttaşları yola getirmeyi, itaatkâr yapmayı; köylüleri dizginlemeyi ve taşkınlıklarının cezasını vermeyi bilir. O nedenle, Almanlar dinlerine bağlı kalmalı; Tanrı'larına Türk'ü kendilerini yola getiren kişi yapmaması için yalvarmalıdırlar."* Çünkü Türk, *"nedenli acımasız ve kirli yöntemlere başvuran bir yola getirici olduğunu"* Viyana önlerinde göstermiştir.

"Acımasızlık ve kıyıcılıkta Türklerin üstüne yoktur," savını işleyen Luther, bir dileğini yazıya döker. Bu bölüm o günün Almanya'sında egemen olan genel havayı çok açık biçimde yansıtıyor. Bu genel havaya göre, Türkler Almanya'ya saldıracaktır. Saldırı, Almanlar bakımından son derece olumsuz sonuçlara yol açacaktır.

Luther'in söz konusu dileğini alıntılıyorum:

"Bütün Almanların köylerinin küçük bir parçacığını bile Türklere yağmalattırmamasını ve Türklerin kendilerini alıp götürmelerine izin vermemelerini, öyle ciddi ve sıkıntılı bir an doğduğunda, genç yaşlı, erkek kadın, bey uşak herkesin kanlarının son damlasına değin direnmesini diliyorum. Evlerini barklarını yakmalarını, Türklere küçük çocuklardan başka hiç kimseyi bırakmamalarını diliyorum.

Zaten Türkler nasıl olsa çocukları bile kılıçtan geçirecek, parçalayacak ya da onları alıp götürecektir ve o zaman biz Almanlar bir şey yapamayacağız.

Türklere bomboş bir ülke bırakmak en akıllı iştir. Türklerin taşkınlıklarının hangi boyutlara ulaşabileceğini kim bilebilir ki? Bizi alıp götürmeleri, öldürmelerinden daha kötüdür. O zaman belki de Türkiye'de İslam'a düşeriz, cehennemlik oluruz."

Bu sözler hem bir dileği, hem de önemli bir ürküntüyü betimlemektedir.

"Türkler, Tutsak Düşmektense Öldürülmeyi Yeğlerler!"

Luther, Türklerin fethettikleri ülkelerde neler yaptıklarını bizzat yaşamamıştır. Kendisinden önce Türklerle savaşmış, tutsak düşmüş ve Türklerle yaşamış insanların aktardıklarını okumuştur. Bu kişilerin başında ise Hans ya da Johannes Schiltberger ile Macaristanlı Georg gelmektedir. Luther'in yukarıdaki saptamaları imge oluşumu sürecinin kopuksuzluğunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Luther bu dileğinin hemen ardından Almanların direncini artırmaya yönelik örnekler verir. Söz konusu örnekler Alman kültür tarihi bakımından öğretici ve ilginçtir.

Luther'in aktarımına göre, Romalılar, Alman kadınlarının savaşkanlığından övgüyle söz ederler, hatta bir düşman öldürememiş Al-

man kızlarının bakire kalmak zorunda bırakıldıklarını belirtirler. Luther, Romalıların bu değerlendirmesini Türklere uyarlar ve şunları yazar: *"Tarihler, Türklere ilişkin şunları yazıyor: Türkler, Yunanistan'ın Limni kentine girdiklerinde ve kentin giriş kapısındaki nöbetçiyi kılıçtan geçirdiklerinde, babasını ölü bulan nöbetçinin kızı, kentliler yardımına ulaşana değin, Türklere karşı direnmiştir."*

Luther, Türklerin bir tutumunun altını özellikle çizer ve şöyle der: *"Türkler de tutsak düşmektense, öldürülmeyi yeğlerler!"*

Savaş sanatını pek tanımadığını belirten Luther, Türklerin eline düşüldüğünde onlardan merhamet dilenemeyeceğini ancak, *"aşağılama, alay ve küçümseme"* yaşanabileceğini savlar. Buraya değin Luther'ce yapılan saptamaların amacı Almanlara, Türklere karşı direnmekten başka çarelerinin olmadığını anlatmaktır.

Direnmedikleri takdirde Türkler, *"yakıp yıkacak, cana kıyacak, Almanları zorla alıp götürecek; götürdükleri yerlerde anne babalar ile çocukları bir arada bırakmayacaktır. Çünkü Türkiye'de tutsaklar; ana, baba, oğul, kadın, çocuk olduklarına bakılmaksızın bir hayvan, bir domuz gibi satılmaktadır."*

Bu alıntılarda da özellikle Macaristanlı Georg'un etkileri açıkça görülmektedir. Daha önce konulaştırdığım gibi, Georg da aynı düşünceleri benzer sözcüklerle anlatır. Aradaki belirgin koşutluğu görebilmek için, iki yapıtın ilgili bölümlerini karşılaştırmak yeterlidir.

Luther'in mantık ve düşünce zincirini izleyebilmek için *Ordu Vaazı*'na dönüyorum. Yazarın anlatımı uyarınca, *"Hayvan gibi alınıp satılmaktansa, bu utanç verici tutsaklığa düşmektense, Tanrı'nın buyruğu ve egemenlerin isteği doğrultusunda Türklere karşı direnmek tek çıkar yoldur."*

Bu, Luther'in *"en içten dileğidir ve ne yazık ki, bu dilek pek gerçekleşmeyecektir!"* Luther, bu yeni düşünce ve dileklerini iyi Hıristiyan olan Almanlarla paylaşmak istemektedir. Çünkü *"Türklere karşı direnebilmek için, yeni düşünceler geliştirmek ve farklı davranmak zorunludur."*

"Türkler, Hıristiyanların Aklını Çeler, Onlara Kanmayın!"

Luther'in aktarımı uyarınca, Türkiye'deki (Osmanlı İmparatorluğu toprakları içerisindeki – OBK) Alman tutsaklar, *"Babillilere*

tutsak düşen İsa oğullarından kutsal ve bilge peygamber Yeremya'yı örnek almalı ve tereddüde düşmemelidirler." Yeremya, Babil'e yazdığı mektupta, tutsakların sabırlı olmalarını ve kurtuluşa değin inançlarına sımsıkı sarılmalarını, Babillilerin inançlarının güçlü görünümünden dolayı, öz inançlarından kuşkuya kapılmamalarını öğütlemiştir.

Bu dinsel ve söylencesel değinmeden sonra şöyle der Luther: *"Duyduğum ve okuduğum kadarıyla Hıristiyanlar, Türklerin ve Muhammet'in dininin görünüşüne kapılarak, inançlarından kopuyor, isteyerek ya da istemeyerek onların dinini benimsiyorlar. Bu bakımdan şunu unutma din kardeşim! Hak dini olan Hıristiyanlığı ve senin günahların uğruna ölen İsa'yı aklından çıkarmamalısın!"*

Bu uyarının ardından kendi inançlarını korumak ya da unutmamak için, böyle durumda bulunan Hıristiyanların okumaları gereken duaları sıralar Luther.

Bu alıntılar da Luther'in Georg'un *Türk Risalesi*'nde anlattıklarından etkilendiğini, hatta etkilenmekten öte, onları iyice benimsediğini kanıtlamaktadır.

Luther, Georg'un zaman zaman öz dininden kuşkuya kapılanlar ve görünüşe kanıp İslamiyet'i seçenlere ilişkin sözlerini çok önemsemiş olmalı ki, tutsak olarak Türklerin arasında yaşamak durumunda olan Hıristiyanları uyarma ve cesaretlendirme gereği duyuyor.

"Türklerin en korkutucu ve kötü yönlerinden biri de," diye yazar Luther, *"ciddi, dürüst ve sıkı bir yaşam süren din adamlarının olmasıdır. Bu din adamları, insandan çok, melek gibidirler ve onları Papalık nezdindeki rahipler ve papazlarla karşılaştırmak olanaksızdır. Türk din adamları bazen kendilerinden geçerler, ölü gibi otururlar. Bazen de büyük mucizeler yaratırlar.*

Bu durum, kimi korkutmaz ve etkilemez ki? Ama sen yine de onların bütün bu olumlu özelliklerine karşı, senin dininin kurallarını bilmediklerini ve bu nedenle yaptıkları işin yanlış olduğunu bil! Türklerin kutsalları, şeytanın kutsallarıdır!

Türklerdeki kutsallık görüntüleri seni aldatmasın. Böyle durumlarda şunları söyle: Melek bile olsan, İsa olamazsın. Kutsal İsa, salt sana inanıyorum, bana yardım et!"

Bu aktardığım bölüm, Georg'un Türk din adamlarının bilgeliği, ağırbaşlılığı, dinsel kuralların öngördüğü yaşam biçimini sürdürmeleri, insancıllıkları, yumuşaklıkları gibi özelliklerinden dolayı çoğu Hıristiyan üzerinde olağanüstü ve caydırıcı bir etki bıraktıklarını örnekleriyle anlattığı bölümle büyük ölçüde örtüşmektedir.

Luther'in aşağıdaki görüşleri, Georg'un *Türk Risalesi*'nin ilgili bölümlerinde dile getirilen görüşler arasındaki kesin ve yadsınamaz benzerlik, bir başka ulusal topluluğa ilişkin yargıların ne denli kalıcı ve aktarılabilir olacağını göstermesi bakımından son derece ilginçtir. Okuyucuya karşılaştırma olanağı sağlamak amacıyla, Luther'i alıntılıyorum:

"Onların (Türk din adamlarının – OBK) camilerinde buluşup, büyük bir erdem, dinginlik ve güzel tavırlarla ibadet ettiklerini, bizim kiliselerde hiçbir yerde bu erdem ve dinginliği görmenin olanaksız okluğunu düşünebilirsin. Çünkü orada kadınlar örtülü, ayrı bir bölümdedir ve görülemezler. O bakımdan tutsak kardeşlerimiz bizim kiliselerimizde dingin, düzenli ve dindar davranılmadığından yakınmaktadır."

Luther'in İslamiyet'e ve Müslüman yaşam tarzına ilişkin iyice bilgilendiği anlaşılmaktadır. Luther'in anlattıklarından İslam dininin Türklerin güçlü konumlarıyla birlikte çekicilik kazandığını sezinlediği çıkarımı yapılabilir. Luther bu bağlamda ince ayrıntılarla bile uğraşır.

İslam'ın çekiciliğinin yanıltıcı olduğu kapsamında dile getirdiği ayrıntı şu örnekte görülebilir: *"İnançlı olarak yemek ve içmek, inançsız olarak oruç tutmaktan daha iyidir. İnançlı olarak daha az düzenli davranış, inançsız olarak daha çok düzenli davranıştan, inançlı olarak daha az ibadet, inançsız olarak daha çok ibadetten daha iyidir."* Luther bu bağlamda Hıristiyanlık tarihinden örnekler aktararak görüşlerini temellendirir.

Ayrıca, Luther'in öne sürümü uyarınca, körlerin görmesini, topalların yürümesini, sağırların duymasını sağlama, salt Türk din adamlarına özgü değildir. Bu tür mucizelere Hıristiyanlık tarihinde de rastlanır.

Protestanlığın kuramcısı ve uygulayıcısı şu görüşlerin altını çizer: Hıristiyanlar akıllarını çeldirtmemeli ve *"güçlü ve erkli mucizeler ger-*

çekleştirenlerle birlikte olmaktansa, mucize yaratamayan güçsüz İsa'nın yanında kalmayı" yeğlemelidirler.

"Türklerin Dini On Kadınla Evlenmeye İzin Verir"

Luther'in yaklaşımı uyarınca, Türkler, güçlü ve erkli olsalar, Müslüman din adamları mucizeler gerçekleştirseler bile, İsa'yı ve Hıristiyanlığı yadsıdıkları için, onların "inançsızlıklarını" görmek kolaydır.

Luther bu kapsamda Türkler ile Papalık'ı karşılaştırır ve şu çıkarımı yapar: Türklerin inançsızlıklarını, bir başka anlatımla Hıristiyan olmadıklarını anlamak zor değildir. Buna karşın, Papalık'ın İsa adına yaptığı sahtekârlıkları ve bozumları tanımak zordur. Bu zorluk, seçkin Hıristiyanların bile yanlışa düşmesine yol açabilir.

Luther, Türklerin olumlu ve caydırıcı özelliklerini anlatmayı sürdürür. Şu belirlemeler Luther'e aittir:

"Dış görünüşleri bakımından Türkler dürüst, denetimli ve saygın insanlar olarak değerlendirilebilir. Onlar şarap içmezler; bizde olduğu gibi ölçüsüz yiyip içmezler; hafifmeşrep ve pahalı giyinmezler; görkemli yapılar yapmazlar, şişinmezler, yemin etmez, sövüp saymazlar.

Hükümdarlarına karşı son derece itaatli, erdemli ve ahlaklıdırlar. Ordularını Alman ülkesinde olmasını istediğimiz gibi düzenlerler. Yasaları (dinleri – OBK) bir erkeğin on iki kadınla evlenmesine, istediği kadar kadın hizmetçi ve metres bulundurmasına izin vermesine karşın, bütün çocuklar eşit miras hakkına sahiptir. Kadınları denetimli ve bağlıdır, erkekler de başkalarının huzurunda karılarıyla konuşmaz ve onlarla rasgele şakalaşmazlar.

Erkekler bu denli çok kadınla imam nikâhıyla evlenmelerine karşın, isledikleri tutma, istemediklerini, sevmediklerini, sorun çıkaranı bırakma hak ve yetkisine sahiptirler. Kadınlarını bu denli zorlarlar. Evlilikleri Tanrı katında geçerli evlilik olmamasına, göstermelik olmasına karşın, kadınları o denli denetimli ve iyi davranışlıdır ki, küstahlık (şehvetlilik), hafiflik, fazla süs, lüks ve görkem tanımazlar."

Bu değerlendirmelerin Müslümanların çok kadınla evlilik ve şehvet düşkünlüğü çağrışımı yapan bölümleri Monte Croce'den, Türk imgesi bakımından olumlu sayılabilecek yönleriyse büyük ölçüde Georg'dan alınmadır veya aktarımdır.

Luther, kendi çağının bile gerisinde kalan dinsel bir tutumla Türkleri irdelemesine karşın, yukarıdaki alıntıda somutlaşan olumlu belirlemeleri sıkça yapar.

Yukarıdaki alıntı ayrıca hem imgesel değerlendirmelerin aktarılabilirliğini, hem sürekliliğini, hem de Luther'in Türk sorununa yaklaşımının Türkler arasında yaşayan önemli Avrupalı kişilerin yazdıklarından ne denli derinden etkilendiğini göstermesi bakımından da önemli ve öğreticidir.

Luther, Türklerde görülen tarikatlar benzeri insancıl ve çağcıl kuruluşların Almanya'da olmadığı için birçok Alman'ın hayıflanabileceğini belirtir ve *"İsa'ya karşı olan herhangi bir şey iyi olsa bile ne işe yarar ki?"* sorusuyla Almanları yatıştırmaya çalışır. Şu sözler yatıştırıcı etkiyi pekiştirmeye yöneliktir: *"Hıristiyanlık dışı öyle ayrıksı bir yaşam biçimini istemektense, Hıristiyanlık çerçevesinde ölçülü şarap içme yeğlenmelidir."*

"Kanlı Köpek Türklerin Sonu Kötü Olacaktır!"

Zaman zaman Türkleri ululama belirtisi sayılabilecek sözler söyleyen Luther, *"İsa'nın her toplum kesiminden sade insanlarla yiyip içtiğini; Türklerin ise, her şeyi neredeyse Tanrı'dan bile daha iyi yapmak eğiliminde olduklarını"* vurgular.

Bu vurgulama Türklerin yetkin ve yetenekli olduklarını belirtmekten çok, onların kibirli ve mağrur olduklarını anlatmayı amaçlamaktadır. Türklerin, tanrısal değerleri bile küçümseyen tutumu, Luther'e göre, salt bir görünüştür ve bu görünüş çekici olduğu kadar yanıltıcıdır da.

Türklerin, Hıristiyanlar arasında yarattıkları sıkıntılardan biri de sürekli yeni zafer kazanmaları, Hıristiyanları yenmeleridir. Bu kapsamda şu değerlendirmeyi yapma gereksinmesini duyumsar: *"Yalın Hıristiyanlar bu zaferlere bakıp da, Türklerin inançlarının ve yaradışlarının Tanrı'nın hoşuna gittiğini düşünmemelidir."*

Luther, sıkça andığım Macaristanlı Georg'un *Türk Risalesi*'nde öne çıkardığı değerlendirmeleri aktarmayı sürdürür. Söz konusu değerlendirmelerin özünü hiç değiştirmez; sadece bazı sözcükleri değiştirir. Aşağıdaki alıntı bu tutuma bir örnektir.

Luther'in anlatımıyla, sürekli olarak kazandıkları yengiler ve utkular Türkleri *"dik başlı, sert ve inatçı"* yapmaktadır. O bakımdan, *"bir Türk'ü dininden döndürmenin olanaksız olduğu"* sanılmaktadır. *"Türkler,"* diye yazar Luther, *"Hıristiyanların ilkesiz, Hıristiyanlığın zararlı olduğunu ileri sürer ve taşkın bir kibirle İsa'yı ve onun Hıristiyanlarını küçümser, aşağılarlar, onlarla alay ederler. Hıristiyanlar kadın; Türkler erkektir, diye övünürler."*

Georg'un da vurguladığı Türklerin "taşkınlıkla karışık kibirlerini" Luther dinsel mitolojik aktarımlarla açıklamaya çalışır ve şunları söyler:

"Türkler sonlarının ne denli kötü olacağını bilmiyorlar. Mağrur Babilliler için de Museviler kadındı; fakat kadın diye nitelenen Museviler sonunda hem erkek hem de egemen oldular; Babilliler ise her şeylerini yitirdiler.

Türklerin kutsal görünüşlerinin altında gizli, hatta açık biçimde İsa'yı ve onun her türlü iyiliğini yok sayma, aşağılama; buna karşın, Muhammet'i İsa'dan üstün tutma, Tanrı'nın yerine şeytana inanma gibi ürkütücü ve korkunç bir çıkarım vardır.

Bunun dışında Türkler dünyada görülmemiş biçimde birçok ülkede kan döken, insan öldüren kanlı köpeklerdir."

"Türkler En Büyük Eşkıya ve Ahlak Bozucudur"

Luther, Türklerin din ve ahlak kurallarını tanımazlıklarını belirginleştirmek için, *"önemli insanların önünde dile getirilemeyecek türden Fransızlara özgü ve sodomik iffetsizlik ettiklerini, evliliği önemsemediklerini"* savlar. Bunun da ötesinde Türklerin *"bütün ülkelerin ve insanların en büyük eşkıyası ve ahlak bozucusu"* olduklarını öne sürer.

Burada Türklerle Fransızların iffetsizlik konusunda bir araya getirilmeleri ve karşılaştırılmaları ilgi çekicidir. Bu belirleme, Luther'in Fransız imgesi hakkında da bilgi vermektedir.

Luther'e göre, *"sayısız olumsuzlukların toplamı"* olan Türkler, *"dış görünüşlerini öyle süslerler ki, birçok Hıristiyan dininden döner ve kendi istekleriyle onların dinine, böyle korkunç, iğrenç ve güzel şeytana teslim olurlar."*

Bu saptamalar bazı sonuçlar çıkarmaya son derece elverişlidir. Buradan çıkarılabilecek sonuçlardan biri, 16. yüzyılda Avrupalıların bir bölümünün dinlerini değiştirecek ölçüde Türklere yakınlık duymalarıdır. Bu yakınlığın pek çok nedeni vardır.

Türk imgesi bakımından yakınlık duymanın nedenlerinden çok, yol açtığı gelişmeler önemlidir. Türkler, bir bölüm Alman ve Avrupalı tarafından "yakıp yıkıcılar, kıyıcılar, inançsız kanlı köpekler" gibi nitemlerle betimlendikleri gibi, "güvenlik, dirlik düzenlik, vergi bağışıklığı ve din özgürlüğü" gibi yaşamsal önemde düzenlemeleri yapan ya da yapabilecek topluluk olarak da görülürler. O bakımdan Luther gibi kamuoyu oluşturucu güçte kişilikler, Türklerin bu ikinci özelliklerinin önemsenmemesini isterler.

Luther'e göre önemli olan, Tanrı'nın *"buyruğuna ve yasaklarına uymaktır ve İsa'ya sıkı sıkıya sarılmaktır."*

Bunu yapan Hıristiyanların endişelenmesine gerek yoktur. Luther, halkına şöyle seslenir: *"Bırakın, Türkler ve bütün tanrısızlar, eğer akılları başlarına gelmiyorsa, şeytana gitsinler!"*

"Yazgınsa, Türklerin Vereceği Acılara Katlanacaksın!"

Luther, Türklere tutsak düşmüş Hıristiyanlara *"her türlü acıya ve aşağılamaya Tanrı adına sabırla katlanmalarını"* söyler. Hıristiyan dünyasına şunu öğütler: *"Şunu aklından çıkarma: Türkler tarafından tutsak edileceğin, götürülüp satılacağın, onların isteği doğrultusunda ve bir uşak/köle olarak yaşayacağın yazgınsa, Tanrı'nın sana gönderdiği sefaleti ve görevi severek kabul etmeli, sahibinin bir Türk olduğunu da bakmaksızın, Tanrı adına acılara katlanmalısın. Bazılarının yaptığı gibi kaçmamalısın. Sevgili kardeşim, özgürlüğünü yitirdiğini, köle/uşak olduğunu ve bu durumdan ancak Tanrı'nın yardımı ve isteğiyle kurtulabileceğini düşünmelisin."*

Yukarıdaki saptamalarda yazgıcı bir yaklaşım açık seçik görülüyor. Luther, *"Zaman, itaat etme zamanıdır,"* diyerek söz konusu yaz-

gıcı ve düşünsel aydınlanmadan görece uzak yaklaşımını iyice pekiştirir. Böylece, salt dünyasal yöneticilere itaat etmenin yeterli olmayacağını, asıl Tanrı'ya ve İsa'ya itaat etmek gerektiğini bilinçlere yerleştirmeye uğraşır.

Luther'in bu yazgıcı yaklaşımının Avrupa'daki erk alanlarını genişletmeleri bakımından Türklerin yararına olduğu savlanabilir. Luther'ce savunulan, "Başına gelene katlan!" ilkesinin, Avrupalıların Türklere karşı direnme yeteneklerini ve isteklerini azaltıcı etki yaptığı da söylenebilir.

Luther'e göre, tutsaklık ve sefalet gerçek Hıristiyan'a zarar vermez, onun inancını pekiştirir. *"Hırsızlar ve soytarılar gibi hizmet etmek istemeyen, kaçıp kurtulmaya çalışanlar, kötü, sadakatsiz ve sahtekâr insanlardır ve İsa'nın adını ve öğretisini küçültürler. Bu tür insanlar ayrıca Türklerin kendi inançlarına daha inatçı ve ödünsüzce sarılmalarına yardımcı olurlar."*

Bunun tersini yapanlar, Hıristiyanlığa hizmet eder; çünkü başkalarına, *"Hıristiyanlar, sadık, itaatkâr, dindar, alçakgönüllü ve çalışkan insanlardır,"* dedirtirler. Bu tür Hıristiyanlar, ayrıca *"Türklerin dinlerine daha eleştirel bakmalarına, hatta dinlerinden dönmelerine yardımcı olabilir."* Önemli olan, Türklere, *"Hıristiyanlık, alçakgönüllülük, sabır, çalışkanlık, bağlılık gibi erdemler yönünden Türklerin dininden daha üstündür,"* dedirtmektir.

"Papa, Hıristiyanlara Türklerden Daha Kötü Davranmaktadır"

Luther, Protestanlık nedeniyle uğradığı kovuşturma ve baskıların etkisiyle şu belirlemeyi yapar: *"Papa başta olmak üzere Almanların kendi zalimleri de zaten gerçek Hıristiyanları izlettiriyor, zorluyor, kovdurtuyor, başkalarını vurdurtuyor; Türklerin Hıristiyan tutsaklara davrandıklarından daha kötü davranıyorlar."*

Gerçek Hıristiyanlar bütün bu zulümlere katlanıyorlar. Zaten *"papa, Türklerden daha kötüdür. Türk, hiç kimseyi İsa'yı yadsımaya ve İslamiyet'e geçmeye zorlamaz. Onun Hıristiyanların bedenlerini öldürmesi sadece cenneti kutsal insanlarla doldurmaya yaramaktadır. Türk'ün İsa'yı küçümsemesi, dış görünüşünün çekiciliği zor-*

lamıyor, sadece özendiriyor, baştan çıkarıyor. Papa ise, cehennemi Hıristiyanlarla dolduruyor; Hıristiyanların özlerini, ruhlarını bozuyor. Bu tam bir manevi cinayettir. Papanın gücü yetse, Türklerden çok daha fazla kan döker, insan öldürür!"

Luther'in, "Papa, Türk'ten daha kötüdür!" görüşü, önderliğini yaptığı Protestanlığın yaygınlaşmasını sağlamak isteğinden kaynaklanmıştır. Ancak, şu unutulmamalıdır: Türklerin papa gibi en büyük dinsel temsilciden daha iyi olarak nitelenmesi, Hıristiyanların bir bölümünün Türklere olan ilgisini ve olumlu bakışını özendirmiştir.

Luther, Türk ile şeytan, papa ile cehennem arasında dolaysız ilişki görür ya da kurar. İsa ve Aziz Paulus'un sözlerini aktarır ve çok kötü zamanların yaşanmakta ya da yaklaşmakta olduğunu öne sürer. Çok kötü ve olağandışı dönemin belirtisi ise Türkler ve Papalık'ın tutumudur.

Bu olağandışı zamanın sorunsuz yaşanması ve aşılması için, Luther'in üç önerisi vardır: 1. Uyanık olmak; 2. İnanca (Hıristiyanlığa) sıkı sıkıya sarılmak; 3. Egemenine bağlı kalıp, Tanrı'nın ne yapacağını beklemektir. Ayrıca, *"artık yapacak pek bir şey yoktur, tencere kırılmış, çorba dökülmüştür!"*

"Kan Döken Türklerin Suç Ortağı Olmayın!"

Tencere kırılmış, çorba dökülmüştür ama yine de Luther, Hıristiyanlara şu noktayı anımsatma gereği duyar: *"Unutma, Türklere hizmet etmek zorundaysan, yaptığın hizmeti anlamaya, yorumlamaya çalışma. Ama seni Hıristiyanlara karşı çarpışmaya zorlarlarsa, itaat etme; çarpışmaktansa, yaptıkları her şeye katlan, ölmeyi yeğle! Çünkü duyduğun gibi, Danyal baskıcıların inancından uzak durmuş, suç ortağı olmamıştır. Türklerin çarpışmaları, kendilerine hiç zararı dokunmayan yüce Tanrı'ya karşıdır ve Türkler kan dökmektedirler. Onlarla suç ortağı olmamaya özen göstermelisin!"*

Luther bu konuda da Hıristiyanlığın ve Museviliğin tarihinden, başkalarının buyruğunda yaşamak zorunda olup da onların inançlarından uzak duran kişilere ilişkin örnekler verir.

Tutsaklar, sahipleri olan Türklerin mal ve mülkünü koruyucu ve artırıcı tutum içerisinde olmalıdır. Luther benzer tutumu, imparatorluk, Papalık ve serflik egemenliği altında yaşayan Hıristiyanlara da öğütler. Tutsaklar ya da yurttaşlar, kendilerini kullandırtmamalı, İncil'e ve Hıristiyanlığa karşı savaşmamalıdırlar.

Bu duruma düşenler, suçsuz insanların kanına girerler ve Türklerden daha iyi olmazlar. Bu tür insanlar, *"insandan çok Tanrı'ya itaat etmelidir!"* Çünkü Tanrı, kendisine karşı savaşılsın diye hiçbir egemenliğe güç vermemiştir. Egemenlerin görevi Tanrı'ya karşı savaş değil, dirlik ve düzenliği sağlamaktır.

Luther bu sözlerle *Ordu Vaazı*'nı bitirir.

6. Martin Luther'in *Türk'e Karşı Dua Uyarısı*'nda Türk İmgesi ve Oryantalist İzler

Türk'e Karşı DuaUyarısı'nın Oluşum Sürecini Belirleyen Gelişmeler

Luther'in sadece Türkleri konulaştırdığı üçüncü bağımsız yapıtı *Türk'e Karşı Dua Uyarısı* (veya *Duaya Çağrı*)[147] adını taşır. Luther bu yapıtını 1541 yılında kaleme alır. Aşağıdaki irdeleme anılan yapıta dayanmaktadır. Göndermeler ve alıntılar söz konusu kaynaktandır.

Luther, 8 Eylül 1541'de Türklere karşı direnci artırmak için Alman halkını Türk'e karşı dua konusunda uyarmak ve bu doğrultuda çağrı yapmakla görevlendirilir. Deyim yerindeyse, aldığı görevi bir solukta yerine getirir ve 11 Eylül 1541 günü söz konusu "çağrı" veya "uyarı" yazısını bitirir.

Türk'e Karşı Dua Uyarısı, Wittenberg kentinde ardı ardına basılır; kısa sürede bütün Almanya'da yayılır. Yaygınlığı Almanya'yla sınırlı kalmaz; diğer yapıtları gibi bütün Avrupa'yı kapsar. Yapıta duyulan istem olağanüstüdür. Bunun nedenlerinden biri de Almanların Türkler konusunda duydukları "kaygının ve endişenin" giderek "korkuya" dönüşmesidir.

Türklerin Almanya'ya saldıracağı, hatta Almanya'yı alacağı, dönemin etkin kişilerince ortaya atılır, tartışılır.

Macaristan'daki güncel gelişmeler Almanların kaygılarını iyice artırır. Macar Kralı Johann Zapolya 21 Haziran 1540 günü ölür.

Bunun üzerine Avusturya İmparatoru Ferdinand, Macaristan Krallığı'nı egemenliği altına sokmak ister. Macarlar, güç dengesini değerlendirirler; Osmanlı sultanının ağır bastığını, belirleyici olduğunu görürler. Yine de Kanuni Sultan Süleyman'ın egemenliği altına girmemenin yollarını ararlar.

Kanuni Sultan Süleyman, Macarların boyun eğmek niyetinde olmadıklarını anlar ve Türklerin gücüne ilişkin her türlü yanılgıyı ortadan kaldırmak amacıyla 1541 Ağustos'unda Macaristan'a doğru sefere çıkar. 1541 Eylül'ünün ilk haftasında Budapeşte'yi alır ve Macaristan'ı tartışmasız biçimde Türk egemenliğine katar.

Budapeşte'nin alınışı sırasında Avusturya imparatorunun destek için kente gönderdiği birlikler de Türklerce ağır yenilgiye uğratılır. Türklerin Avusturya birliğini bozguna uğratması sonucu, kısa sürede Türklerin yine Viyana önlerinde görüldüğü, dolayısıyla da artık en kısa zamanda Almanya'yı kuşatacağı söylentileri yayılır.

Luther, Avusturyalı Hans ve Andreas Ungnad adlı kişilerden Türklere ilişkin bilgileri anında ve sürekli alır. O bakımdan Macarların ve Avusturya birliklerinin yenilgilerini bir iki gün içerisinde öğrenir. Anılan kaynakta verilen bilgilere göre prens, 8 Eylül 1541 günü Luther'i *Türk'e Karşı Dua Uyarısı* adlı yapıtı yazmakla görevlendirdiği buyruğunda şu talimatları verir:

"Buda ve Peşte'yi alan, Avusturya birliklerini ağır yenilgiye uğratarak kovalayan Türkler, Avusturya'ya doğru büyük bir halk kitlesini sürmüşlerdir. Türk padişahı da Macaristan'a gelmek üzere yola çıkmıştır. Orada Türklerin büyük bir engelle karşılaşmayacakları açıktır. Bu, korku ve üzüntü verici bir durumdur.

Asıl kaygı verici olan, Türk hükümdarının Buda ve Peşte ile yetinmeyeceği, seferini Avusturya'ya ve Viyana'ya değin sürdüreceğidir. Bu durumdan salt bu yöredeki ülkeler değil, Alman ulusu başta olmak üzere, bütün Hıristiyanlık dünyası kalıcı ve giderilemez zarar ve sıkıntı görecek, belki de çöküm tehlikesi bile yaşayacaktır."

Avusturya prensi, Luther'in Türkleri konulaştıran daha önceki irdelemelerinde Türklere karşı savaş ve direnci yükseltmek için Tan-

rı'ya yakarmaktan başka umar ve çıkar yol olmadığına ilişkin saptamalarına gönderme yapar. Anılan prens şu konuları vurgular: *"Saksonya Prensliği'ndeki vaizler mutlaka ve özendirici biçimde bütün vaazlarında güncel Türk tehlikesinden kurtulmamız için halkı duaya çağırsınlar, Tanrı'dan Türklere karşı savaşanlara utku ve yengi kazandırmasını dilemelerini öğütlesinler!"*

Luther aslında böyle bir göreve hazırlıklıdır. 30 Ağustos 1541 günü Justus Jonas'a zalimin, bir başka deyişle Türk hükümdarının *"büyük bir orduyla yaklaştığını"* yazar. Zaten yapılması gereken iş konusunda da prensle aynı görüştedir. Hemen işe koyulur.

Luther kendisine akıl danışan ve Türklere karşı savaşan bir Alman'a yazdığı 14 Ağustos 1541 tarihli mektubunda *Türk'e Karşı Dua Uyarısı* adlı irdelemesinin ana hatlarını betimler.

Bu yapıtta verilen bilgi uyarınca, söz konusu mektupta şu görüşlere yer verir:

"Her şeyden önce ilkin Türk tarafından cezalandırılmayı gerektirecek günahı işlediğimizi anlamalı ve söylemeliyiz. Tanrı'nın buyruklarına uymalı; ilkin iki kutsal şeyi, inancımızı ve inancımızın göstergesi sözleri, Vaterunser'i (Hıristiyanların Müslümanların Fatiha'sına benzer duası – OBK) yüreğimize gömelim ve ondan sonra vuralım, göze alınabilecek her şeyi göze alalım!"

Bunun yanı sıra anılan mektupta umutsuzluğunu da dile getirir Luther:

"Türk'e karşı zafer için dua etmeye ne gücüm, ne de umudum vardır; Tanrı'ya sadece kurtarılabilecek şeylerin kurtarılmasına yardımcı olması konusunda yakarabilirim."

Luther, *Türk'e Karşı Dua Uyarısı/Çağrısı*'nda daha önce pek sıcak bakmadığı Haçlı Seferi düşüncesine yakınlaşır. Türklerin askeri gücünden çok, dinlerinin ve yaşam biçimlerinin etkili olduğunu vurgulayan Luther, İslam'ın ve Türklerin yaşam biçimlerinin etkisizleştirilmesini sağlayacak yöntemleri arar. Rudolf Mau'nun da verdiği bilgilere göre, bu arayış, *Türk'e Karşı Dua Uyarısı/Çağrısı*'nın başlıca konusunu oluşturur.[148]

Luther'in *Türk'e Karşı Dua Uyarısı/Çağrısı* adlı yapıtının özgün metni Heidelberg Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Luther, bu yapıtını 15 Eylül 1541 günü tamamlar. Aynı yıl içerisinde Wittenberg, Nürnberg, Augsburg (iki kez), 1542 yılında sırasıyla Strasbourg ve yine Wittenberg gibi önemli Alman kentlerinde çok sayıda basılır; Latince çevirisi yapılır. Böylece bütün Avrupa'da yayılması sağlanır. Daha sonraki yıllarda sürekli yeniden basımı gerçekleştirilir.

Söz konusu yapıt başta Almanların olmak üzere, Avrupalıların Türklere bakışını etkiler.

"Tanrı'nın, Türkleri Alman Ülkesine Sokmasına Şaşmayalım!"

"Öğüt dinlemeyene, yardım edilemez!" Luther bu Alman atasözüyle başlatır *Türk'e Karşı Dua Uyarısı/Çağrısı* adlı yapıtını. Yazar, *"Biz Almanlar,"* diye sürdürür görüşlerini, *"Tanrı'nın aydınlatıcı sözlerini çok önceden duyduk; Papalık'ın karanlığının ve dinsizliğinin korkunç eylemlerini kutsal ışığıyla aydınlattığını gördük. Fakat bütün bunlara pek uymadık. Bu ürküntü verici bir durumdur."*

Türklere karşı Tanrı'ya yakarmayı öğütlemek için yazılan bir yazıya açık bir "özeleştiri" ile başlamak, cesaretli; cesaretli olduğu denli de öz toplumu sarsıcı bir tutumdur.

Luther'in Alman ulusunun özerkleşmesi sürecine yaptığı önemli katkılardan biri de belki bu özeleştirel değerlendirmedir.

Luther, özeleştirel değerlendirmesini güncel örneklerle gerekçelendirir. *"Bugün bile bilerek ve isteyerek bu tür tanrıtanımazlıkları; ateş, su, ip, kılıç, övgü ve yergiyle savunmayı sürdürüyoruz. O bakımdan Tanrı'nın en berbat şeytanları değil de, Türkleri Alman ülkesine sokmasına şaşmamalıyız!"* der ve şunları ekler: *"Tanrı gerçeği ve adaleti uygulayan ve kollayan, kötülüğü ve zehirli tanrıtanımazları ve kıyıcıları (tiranları) cezalandıran son ve tekil güçtür. Böyle olmasaydı, Tanrı olmazdı, ya da ona hiç kimse Tanrı demezdi."* Bu saptamaları, *"Hiç kimse Tanrı'yı aptal yerine koymasın, herkes buyruklarına uysun!"* uyarısı izler.

Luther mantığı uyarınca, Türkler kötüdür; ama Türklerden daha kötü şeytanlar vardır. Bu düşüncenin imgesel yönden anlamı şudur: Türkler, kötünün iyisidir!

Luther, Almanların davranışlarının, *"Sizin yüzünüzden Tanrı'nın adının kutsallığı dinsizlerce kötülenmektedir,"* sözünün haklı çıkardığını belirterek, uyarısını pekiştirir.

Luther'in kanısınca, Almanlar ve Hıristiyanlar kutsal buyruklara uymak yerine, onları günlük ve kişisel isteklerini gidermek için kullanmaktadır. Köylüler, kentliler ve soylular, Tanrı'nın belirlediği yoldan sapmış, salt dünyasal çıkarlar peşinde koşmaya başlamıştır.

Luther, kendince betimlediği bu durumdan şöyle bir çıkarım yapar: *"Ben, olguları güzel göstermek istemiyorum, sadece gerçeği söylüyorum."*

Ayrıca, imparatorluk toprakları içerisindeki mahkemelerin hukukun gereklerini yerine getirmediğini belirten Luther, Goslar ve Minden kentlerindeki mahkemelerin imparatorluk barışının bozumuna (Reichsfriedensbruch) seyirci kaldığını, hatta Heinz Mordbrenner gibi birlik ve dirliği bozan kişilere destek olduklarını öfkeyle dile getirir.

Bu olumsuzluklar sonucu Almanya kötülük ve günahla dolmuştur; ya Türkler Almanları, ya da bizzat Almanlar özlerini cezalandıracaktır.

Almanlar özlerini cezalandırmadıklarına göre, Türkler onları cezalandıracaktır. Kısacası: Luther'in bakış açısından ceza kaçınılmazdır. Kaçınılmaz olduğuna göre, Türklere niçin kızılır? Luther'in düşünce silsilesi içerisinde bu soruya açık yanıt bulmak zordur.

"Türk'e Karşı Böyle Savaşılmaz!"

Luther görüşlerini şöyle ortaya koyar: *"Hiç kimse faizciliğe karşı çıkmaya cesaret edemez. Ama ben faizciliğe açıkça karşı çıktığımı yazıyorum. Faizciler, 'Luther de ne bilir faizciliğin ne olduğunu, o otursun kutsal kitaplarını okusun!' diye alay edecekler."*

Fakat faizcilerin alay etmesi Luther'i ilgilendirmeyecek, o yolunda yürüyecektir.

Faizcilerin hem insanları soyduğunu, hem de sömürdükleri insanları "pinti" diye nitelendirdiklerini üzülerek belirten Luther, *"Türk'e karşı böyle savaşılmaz!"* uyarısında bulunur.

Papazların Tanrı'nın hizmetçileri olduklarını belirten Luther, onlar olmasa, Kutsal Kitap'a ve öğretilere saygı duyulmayacağını, papazla-

rı küçümseyenlerin Tanrı'yı küçümsediklerini, bu tutum sürerse kılıç ve kalkanın önemsizleşeceğini, savaş gücünün azalacağını öne sürer.

Yukarıdaki saptamalar Luther'in giderek gerçeklerden ve gerçekçilik, hatta akılcılıktan iyice uzaklaşmaya başladığını gösteriyor. Gerçekçilik ve akılcılıktan yoksun tutum, dinsel çözüm önerilerinin saltlaştırılmasına, dolayısıyla da Almanların savaş ve direnç gücünün azalmasına neden olur. Böylece Luther kendi ulusuna zarar verir; çünkü sade bir Alman, bu açıklamalar sonucu, Türk'ün mü yoksa günahlarından dolayı Türk tarafından cezalandırılan Almanların mı kötü ya da haksız olduğunu anlayamaz duruma gelir.

Öte yandan, Luther'in yaklaşımı uyarınca, Türklerin işini kolaylaştırdığı için Osmanlı yönetimi, yerinde bir tavırla Luther'e olumlu bakar.

"Ben bir peygamberim!" diyen Luther uyarılarını şöyle açımlar: *"Sömürü ve yaşamı arsızca pahalılaştırmaya karşı vaazlar verdim. Toplayın, toplayın, toplayın sevgili köylüler, kentliler ve soylular; hiç aldırmadan yığın; pahalılaştırın, kardeş Veit (kırsal kesimlerde çalışan uşakları demek istiyor – OBK) gelir, çaldığınız, sömürdüğünüz şeyleri sakladığınız yerden bulup alır, dedim!"*

Luther uyarılarının etkisini artırmak amacıyla, toplumsal olumsuzlukları ve adaletsizliği hedef alan belirgin toplumsal eleştiri yapar. Bununla birlikte, uyarı ve toplumsal eleştiri belirtileri sayılabilecek bütünlüksüz düşünceler, Luther'in yapıtının bütününe siner.

"Herkes Ektiğini Biçer!"

Luther'in yakınması uyarınca, yoksulların, muhtaçların çığlıkları göklere ulaşmaktadır. Durum böyle olunca, sömürgecilerin cezalandırılmayacağı sanılmamalıdır. Luther'in anlatımıyla, *"Başkalarının malıyla (öz)malını çoğaltanların vay haline!"* sözü unutulmamalıdır. Kısacası, her şey Tufan'ı anımsatmaktadır. Bu durum karşısında Luther *"kıyamet gününün eşikte olduğundan"* emindir ve Tanrı bu duruma daha fazla göz yummayacaktır.

Luther, deneyimli bir vaiz ve üniversite hocası olarak öğretisel etkisini artırmak için düşüncelerini soru olarak yazar. *"Peki, ne yapıl-*

malıdır?" diye sorduktan sonra şu soruyu ortaya atar: *"Umutsuzluğa kapılıp, olaylar gidişine mi bırakılmalı; direnmeden, karşı koymadan Türklere istedikleri her şey verilmeli midir?"*

Luther elbette bu kanıda değildir ve hiçbir zaman bunu öğütlememiştir. Hele başarısızlığa, düş kırıklığına düşmeyi hiç özendirmemiştir. Sadece doğru yoldan sapanları uyarmıştır. Tanrı, buyruklarına uyanı sever, uymayanı sevmez; onu kötülüğüyle baş başa bırakarak cezalandırır. O bakımdan her şeye karşın yine de bir çıkar yol vardır.

Doğaldır ki, bu, öğütlere kulak verenler, Tanrı'dan korkanlar ve onun iyiliğine güvenenler için geçerlidir. Eğer bu bilinir ve uygulanırsa, *"ne Türk ne de şeytanın Almanlara bir şey yapabileceği"* bilinmelidir.

Peki, Almanların Tanrı'ya karşı böyle bir tutum içerisine girmesini kim sağlayacaktır? Luther'in bu soru bağlamındaki açımlaması uyarınca, örneğin, İsrailoğullarının peygamberleri bu konuda halkına herhangi bir yardımda bulunamamıştır.

Ta ki, Babil kralı gelip taş üstünde taş bırakmayıncaya, İsrailoğullarını boğazlayıncaya, tutsak edinceye ve ülkelerini yakıp yıkıncaya değin. Ancak bu olumsuz deneyimden sonra İsrailoğulları, Tanrı'dan korkmayı ve ona yakarmayı öğrenmişlerdir. O bakımdan, *"Herkes ektiğini biçer!"* sözü doğru ve öğreticidir.

Luther'in söylemek istediği şudur: Alman toplumunun özellikle yöneten kesimleri ve din adamları, dinsel buyruklardan uzaklaşmış, dünyasal çıkarlar peşinde koşmaya başlamıştır. Tanrı, bu durumu hoş görmeyecek, Almanları cezalandıracaktır. Almanlar, ancak ağır cezayı yaşadıktan sonra, Tanrı buyruklarını dile getiren Luther'in çağrısına ve uyarısına kulak verecek, doğru yolu bulacaklardır.

"Kıyıcı Türkler, Almanların Doğru Yolu Bulmalarını Sağlayacaktır"

Luther, uyarısını güçlendirmek için, *"büyük sarsıntılar/felaketler, insanın aklını başına getirir!"* ("Vexatio dat intellectum auditui") deyişini aktarır. Bu sözün anlamı açıktır: Almanlar yollarından sapmıştır. Onları doğru yola getirmek kolay değildir. Babilliler,

yoldan çıkmış olan İsrailoğullarının akıllarını başlarına toplamalarını sağlamıştır. Türkler de Almanların doğru yolu bulmalarını sağlayacaktır.

Bu benzetmeyi, Luther'in şu saptamaları izler: *"O halde, Türkler de bizim, öğretmenimizdir ve bizi eğitecekler, bize Tanrı'dan korkmayı ve ona yakarmayı öğreteceklerdir. Aksi takdirde günahlarımız içinde boğulup gideriz."*

Bu saptama, Türk imgesi yönünden irdelendiğinde, Türklere ilişkin olumsuz düşüncenin, noktasal anlamda olumlu bakışı da içerdiği görülecektir. Çünkü burada suçlanan ilkin Almanlardır; Türkler ise, dinin gereklerine uygun yaşamayan Almanları uyarmak için, Tanrı tarafından gönderilmiş aracılardır.

Luther'in uyarısına göre, Almanlar, yardım ve öğüt istiyorlarsa, günahlarından, kötülüklerinden arınmalıdırlar. Bunun için prensler ve egemenler ülkede hukuku üstün kılmalı, faizciliği ve soyluların soyma hırsını önlemelidir. Tanrı'nın buyruklarına uyulmasını sağlamalı, okulların, kiliselerin ve papazların gereksinmelerini gidermeli, korumalı ve geliştirmelidir.

Buna karşın soylular, kentliler ve köylüler de egemenlere itaat etmeli; kentlerde ve köylerde sevgi ve saygıyı yerleştirmelidirler. Zanaatkârların, işçilerin ve ayaktakımının taşkınlıkları cezalandırılmalıdır. Kısacası, toplumun her kesimi üstüne düşeni yapmalıdır. Bu yapıldığı takdirde, Tanrı Almanların dualarını, yakarmalarını duyacaktır.

Almanlar bu öğütlere uymazlarsa, yardım da beklememelidirler. Ve bu öğütleri unutup, *"Türk acımasız bir kıyıcıdır!"* diye ağlayıp sızlamamalıdırlar. *"Çünkü,"* diye görüşlerini gerekçelendirir Luther, *"terbiyesiz bir çocuğun keskin kırbaç konusunda yakınmasının bir yararı yoktur!"* Burada sözü edilen "terbiyesiz çocuk"" Alman halkını, "keskin kırbaç" ise Türkleri anlatmak için kullanılmaktadır.

Görüleceği gibi, Luther çıkar yolun özeleştiri olduğunu sürekli belirtir. Bunu belirtmekle birlikte, Luther'in anladığı özeleştiri, sadece günahlardan ve kötülüklerden arınmayla sınırlıdır. Yine Luther'e göre özeleştiri, dinsel buyrukları ve öğütleri yerine getirmek; toplumsal görevleri yapmaktır.

"Almanlar Dinsel Görevlerini Yerine Getirselerdi, Keskin Kırbaç (Türk) Olmazdı!"

Luther eleştirel saptamalarını şu atasözüyle sürdürür: *"Dindar olunan yerde, keskin kırbaç olmaz!"* Yine geçmişe döner ve şu örneği verir: *"Tanrı, Yeremya'ya, 'Minevitler örneğini izleyecek misiniz?' diye sordu. Zira Minevitlerin Türkleri onlara, bizim Türklerimizin bize yakınlıklarından daha yakındılar. Minevitlerin çökümden kurtulmak için önlerinde kırk günleri vardı; öğütlere uydular, günahlarından arındılar ve kurtuldular."*

Bu nedenle, Almanlar ilkin Tanrı'ya güvenmeli, "Ağaç kapılının, altın kapılıya işi düşer!" sözü gereği, bütün Almanlar birlik olmalıdır. Tanrı her şeyi belirleyendir. Luther, Aziz Petrus'un, *"Tanrı'dan korkan hangi ülkede olursa olsun, Tanrı'nın isteğince yaşar,"* sözüne gönderme yapar ve *"bu böyle olmasaydı şimdi Hıristiyanların hepsi Türklerin arasında yaşar ve ölürlerdi,"* yargısına varır.

Luther'in çıkarımı uyarınca, Almanların, Yahudilere yol gösteren Yeremya gibi Türklerden sakınmalarını sağlayacak bir peygamberleri ve yol göstericisi yoktur. Böyle bir yol gösterici olmadığına göre, Almanlara yakışan, herkesin kanının son damlasına değin bütün gücüyle Türklere karşı durmalarıdır. Almanlar böyle bir görevi üstlenmekten kaçınmamalıdır.

Bu görev iki bölümlüdür:

Birincisi, *"kanlı papa yandaşları, Tanrı'yı küçültmeye son vermeleri"* ve Tanrı'nın öfkesine karşı başka türlü davranmaları ve hazırlanmaları konusunda uyarılmalıdır.

İkincisi, *"nankör ve şükür bilmez insanlar özlerini düzeltme"*, Tanrı'nın buyruklarına uyma ve Tanrı'ya yakarma konusunda uyarılmalıdır.

Luther'in başlıca düşmanı olan papa ve papa yandaşları uyarıya kulak asmazlar, bildiklerini yapmayı sürdürürlerse, sadece insanların ruhlarını arındırmalarına çalışılmalıdır.

Luther bu kapsamda yine dinsel kaynaklara yönelir ve propaganda amacıyla çok ustaca kullandığı halk ağzıyla şu sözleri aktarır: *"Yakarın ki, dileğiniz duyulsun; arayın ki, bulun; kapıyı çalın ki, açılsın!"*

İzleyen bölümde başka bir dinsel buyruğu aktarır Luther. Aktarım uyarınca, bu buyrukta Tanrı şöyle konuşur: *"Darda kalıp bana başvurduğunda, yardım ederim; sen de bana şükret ve benden övgüyle söz et!"*

Wittenberg Üniversitesi'nde teoloji hocası olan Luther sınırlarını da bilir: *"Elbette biz dualarıyla güneşi gökyüzünde hareketsiz tutan Yusuf'ya da içten dualarıyla Kızıldeniz'i ikiye ayıran Musa ve nihayet gökyüzünden ateşi indiren İlyas değiliz. Biz sadece Tanrı'nın buyruklarını verdiği ve ruhunu vaazlarda söylettiği insanlarız."*

Luther, gücünün sınırlılığına ilişkin olarak aktardığı bu sözlerden şöyle bir sonuç çıkarır: Yukarıda adlarıyla anılan peygamberler de, Luther gibi, et ve kemikten oluşan ve daha yüce, daha iyi tanrıları olmayan; bütün insanlar gibi, Tanrı'nın halkı yaptığı insanlardır. O nedenle Tanrı yukarıda anılan peygamberlerin dileklerine nasıl kulak verdiyse, Almanların da yakarışını duyacaktır.

"Türk Şeytandır, Ama Papa Daha Büyük Bir Şeytandır!"

Luther'in çözümlemesi uyarınca, Tanrı, "şeytan Türk'ten daha büyük bir şeytanı", bir başka anlatımla, "papayı" Almanların başına sarmıştır. O bakımdan ilkin papadan, sonra Türk'ten kurtulmak için, din görevlileri, halkı günahlarından arınmaya özendirmeli, isteklendirmelidir. *"Gerçek Hıristiyanlar, günahkâr olduklarını kabul edenler ve Tanrı'nın cezalandırmasını bekleyenlerdir. Günahlı oldukları halde, günahsız olduğunu savlayanların ise, Muhammet'e ve Türk'e, papaya ve şeytana değin yolu vardır."*

Luther, bir düşünceyi sürekli vurgular. O da, Tanrı tarafından cezalandırılmak ve cezayı vermek üzere gönderilmiş Türkler arasındaki ilişkidir. Bu belirlemenin doğal çıkarımı şudur: Türkler istençleri sonucu Almanları cezalandırmamakta; Tanrı'nın isteği sonucu söz konusu eylemi yapmaktadır.

O bakımdan Almanları cezalandıran aslında Tanrı'nın kendisidir.

Alman savaşçılar, özellikle kırsal yörelerdeki uşaklar, dinsel buyrukları yerine getirmeleri konusunda kesin bir dille uyarılmalıdır. Bu tür insanlar sadece "beddua ve küçültmeyle Türk'ün alt edilemeyeceğini" bilmelidir.

Luther'in çıkarımı uyarınca, ilk yapıtı olan *Türk'e Karşı Savaş Üzerine*'de söylediğinin tersine, Türk, sövgü ve yergiyle değil, dövüşle yenilir.

Bu belirleme, Luther'in 1529 yılında yazdığı *Türk'e Karşı Savaş*'ta savunduğu, "Türk'e karşı kılıçla, kaba güçle savaşılamaz; ancak duayla savaşılabilir!" görüşünü, aradan geçen on iki yılda büyük ölçüde değiştirdiğini kanıtlamaktadır.

Ayrıca, yukarıdaki alıntılarda görüldüğü gibi, Luther bir yandan Tanrı'nın istencini saltlaştırdığı ölçüde nesnel gerçeklikten uzaklaşmakta, öbür yandan "dünyasal" sorunları dünyasal yöntemlerle çözmeye yöneldiği ölçüde gerçekçi bir tutuma yaklaşmaktadır. Luther'in Türklere ilişkin değerlendirmelerinin birçoğunda böyle bir "ikilem" sezilmektedir.

Luther'in kanısınca, *Türk'e Karşı Dua Uyarısı*'nda ortaya koyduğu bütün bu gerekçeli açıklamalar ışığında vaizlerin söylediklerini, *"duyacak kulağı olan duymalıdır!"* Kulaksız, işitimsiz, sağır kalmak isteyen kalmalı, öbürleri yollarına devam etmelidir. Din adamları halka dönecek, ona doğruyu yanlıştan ayırmayı öğretecektir. Bu konuda onların işlerini kolaylaştıracak, yollarını aydınlatacak sayısız dinsel kaynak vardır.

Tanrı'nın kendilerini duyduğundan kuşkulananlar, her şeyi bir yana bırakmalıdırlar; çünkü, *"Tanrı kendisinden kuşkulanılmasına katlanamaz!"* Bu böyle bilinmelidir. Hiç kimse Tanrı'yı sınamaya kalkışmamalıdır; *"onun yüceliğinden, gücünden, yargıları belirlediğinden, bilgeliğinden ve vicdanından kuşkuya kapılmamalıdır."*

Luther'in uyarısına göre, yaşanılan güncel *"Türk tehlike ve sıkıntısını aşmak için de aynı inançla Türk'e karşı dua edilmelidir."* Halkın dinsel görevlerini yerine getirmesi ciddiye alınmalı, cuma günleri vaazdan sonra koro halinde "mezmur" okunmalıdır.

Luther'in belirlemesi uyarınca, okunacak dualar şöyle sıralanmalıdır: "Domine, non secundum", "Domine, ne Memineris" ve "Adiura nos, Deus."

Bu duaların sözleri *"Türk'e karşı yürekleri coşturacak biçimde uyaklılaştırılmalıdır. Bütün bunlar yapıldıktan sonra, halktan biri, 'Tanrım bize barış ihsan eyle!' demelidir."*

Bu duaların bütün kiliselerde düzenli yapılması "Türk sorununu" veya Almanca anlatımıyla "Türk sıkıntısını" aşmaya yeterlidir. Dolayısıyla başka bir şey yapmaya gerek yoktur.

"Şeytana, Papaya ve Türk'e Karşı Hiçbir Günah İşlemedik"

Luther Tanrı'ya seslenir; "günah işlediklerini, Tanrı'dan günahlı kullarını öfkeli yanıyla değil, sevecen yanıyla değerlendirmesini" diler ve Tanrı'ya seslenişini şöyle sürdürür:

"Fakat Tanrım sen biliyorsun ki, biz şeytan, papa ve Türk'e karşı hiçbir günah işlemedik. O bakımdan bunların bizi cezalandırmaya hiçbir hakları yoktur. Ancak sana karşı işlediğimiz günahlardan dolayı, sen onları bize karşı yakıcı bir kırbaç olarak kullanabilirsin.

Şeytan, papa ve Türk sana karşı itaatsiz olup olmadığımızı, seni küçümseyip küçümsemediğimizi; tanrıtanımazlık yapıp yapmadığımızı, sağda solda, onların yaptığı gibi, sahte öğretiler, inançlar ve yalanlar yaymadığımızı, zina, fuhuş, cinayet, hırsızlık, soygunculuk, büyücülük gibi sana karşı olan şeyleri yapıp yapmadığımızı sormuyorlar."

Bu belirlemelerde de Almanların karşı karşıya bulundukları güncel tehlikelerden biri olan "Türk tehlikesinin" gerekçeleri "haklılık-haksızlık" bağlamı içerisinde aranır. Güncel gelişmeler, Türklerin istencinden çok, Almanların yaşam anlayışına bağlanır. Olayları "haklılık-haksızlık" bağlamı içerisinde irdeleme eğilimi, Luther'in bilgeliğinin, Alman toplumuna yaklaşımında kendince uyguladığı "eleştirelliğin" bir göstergesidir. Öte yandan, şunu da vurgulamak gereklidir.

Luther çoğu kez, haklılık-haksızlık kavramlarını Hıristiyanlık-Müslümanlık kavramlarıyla eşanlamlı kullanır. Böyle durumlarda da eleştirellikten uzaklaşıp, tek yanlılığa ve önyargıya düşer.

Dua Uyarı'sındaki çözümleme yaklaşımı uyarınca, şeytan, papa ve Türklere karşı işledikleri günahın sadece "tek bir Tanrı'ya, onun oğluna (İsa'ya), kutsal ruha ve Kutsal Kitap'a" inanmak olduğunu vurgulayan Luther, şöyle yakınır: *"Biz seni inkâr etseydik, şeytan, dünya, papa ve Türk bizi rahat bırakırdı!"*

Görüleceği gibi, ilk kez bu saptamada sürekli bir arada kullanılan üç etkene, ya da Luther'e göre, üç düşmana bir yenisi ekleniyor: Dünya. Dünyayla anlatılmak istenilen şey veya şeyler toplumsal-tarihsel koşullar ve Hıristiyan dünyasıdır.

Luther gerekçelerini dizgeli biçimde açıklamaya çalışır: Onun bakışı ve değerlendirmesi uyarınca, yukarıda saydığı düşmanlar, "Tanrı'nın düşmanlarıdır" ve bu düşmanlar, *"Almanları baskı altında tutuyorlar, yeniyorlarsa"*, bunun anlamı, onların *"aslında Tanrı'yı baskı altına almaları ve yenmeleri demektir."* Bu söylemin anlamı açıktır: Almanlar eşittir Tanrı. Bu saltlaştırıcı mantık, dinsel ve propagandist anlayışın kaçınılmaz bir türevidir.

Luther, bu saltçı söylemi şöyle gerekçelendirir: Luther'in kavrayışına göre, *"Almanların vaaz ettikleri, inandıkları ve özlerini adadıkları sözler, öz sözleri değil, Tanrı'nın sözleridir. Türk, Muhammet'ini senin sevgili oğlunun (İsa'nın – OBK) yerine koymak istiyor. Her yanda onu (İsa'yı) küçümsüyor, İsa'nın gerçek Tanrı olmadığını, Muhammet'in, İsa'dan daha yüce ve iyi olduğunu söylüyor."*

"Türk, Aslında Tanrı'yı Cezalandırıyor"

Luther sanki Tanrı'yı Almanları destekleme konusunda isteklendirmek veya kışkırtmak istercesine, Türklerin Almanları cezalandırmakla aslında Tanrı'yı cezalandırdıkları savını öne çıkarır. Bu yaklaşım uyarınca, bu koşullar altında *"Tanrı'ya, oğluna ve kutsal ruha inanılması ve bu inancın savunulması doğaldır."* Bunun tersini Tanrı zaten yasaklamıştır. Bu nedenle, *"Almanları cezalandıran, onlardan nefret eden ve onları yenen şeytan, papa ve Türk; aslında Tanrı'dan nefret etmekte, Tanrı'yı cezalandırmaktadır."*

"Türk, Almanı cezalandırıyor, o halde Tanrı'yı cezalandırıyor demektir," belirlemesi, kaçınılmaz olarak sıradan Hıristiyanları Türklere koşullandırmaya yöneliktir. Bu söylemin onların Türklere ilişkin görüşleri ve yargılarını olumsuz etkileyeceği ve Türklere ilişkin olumsuz bakışın kalıcılaşmasına katkıda bulunacağı açıktır. Çünkü Türk'ün cezalandırdığı, her şeyi yaratan ve belirleyen Tanrı'dır.

Luther çağrısını daha da keskinleştirir: *"Uyan sevgili yüce Tanrı, kirlettikleri adını kutsallaştır, tahrip ettikleri içimizdeki impara-*

torluğunu güçlendir; köreltmek istedikleri içimizdeki istencini egemen kıl! Bizi günahlarımızdan dolayı cezalandırmayıp, sadece içimizdeki senin kutsal sözünü, adını ve yapıtını yok etmek isteyenlerin, seni ayaklar altına almalarına izin verme! Tanrı olmadığını, senin sözlerini yayan, sana inanan ve özlerini sana adayan halkın olmadığını söyleyenlere, gereğini yap!"

Luther'e göre, zaten bunları yapmak Tanrı'nın asli işlerindendir ve bu kutsal belgelerde vardır. Tanrı, inançsızların, *"Hani Tanrınız nerede?"* demelerine daha fazla göz yummamalı; *"şeytana, papaya, Türk'e, dünyaya ve ete hak ettikleri cezayı vermelidir."*

Tanrı'ya ve dinsel kurallara koşulsuz eylemli inancı savunan Luther'in yukarıdaki saptamalarında, I. Haçlı Seferi'nden itibaren Türklere yenilen Haçlıların, Tanrı konusunda zaman zaman duydukları kuşkunun ve hayıflanmanın belirtilerini sezmek olasıdır. Öyle ya, her şeyi belirleyen ve yazgılayan Tanrı ise, Tanrı, inançlı Hıristiyanların yenilgilerine ve aşağılanmalarına izleyici kalamaz!

Luther, bu gerekçeleri Yahudilik ve Hıristiyanlık tarihinin kutsal kaynaklarına ve peygamberlerin sözlerine dayandırır ve böylece sözlerinin inandırıcılığını ve etkisini önemli ölçüde artırır.

"Yakarışlarımız Duyulmazsa, Ölümü Yeğleriz!"

Aslında Luther'in sözlerinde yaşadığı döneme özgü "katıksız inanç" somutlaştığı gibi, açıkça dile getirilemeyen bir "kahır", bir "yakınma" da vardır. Söz konusu kahır ve yakınma, Luther'in şu sözlerinde açığa çıkar: *"Türk'e karşı bütün bu yakarışlar duyulmaz, işe yaramaz ise, ölelim daha iyi!"* Bu saptama, yukarıda sözünü ettiğim "kahır" ve "hafif kuşkunun" ilk belirtileri olarak yorumlanabilir.

Türk'e –papayı da anmayı ihmal etmez Luther– karşı yakarışların sonuçsuz kalması demek, *"mahşer gününün yaklaşması demektir"* ve bundan Luther'in kuşkusu yoktur. O gün, Türk'ün ve papanın sonu olacaktır.

Luther, Tanrı'nın alacağı önlemleri saydıktan sonra, kendince dünyasal önlemleri de almayı unutmaz. Bu önlemlerin başında bir uyarı vardır. Uyarı şöyledir:

"Türklerin Epikurosçu inancından kendini sakın! Birçok kişi şöyle diyor: Ne yapayım şimdi? Bu yakarışlar neye yarar? Bu kaygılar ne işimize yarar?

Yazgımız ne ise, başımıza o gelecektir. Türkler, 'Saati/zamanı gelmeyince kimse ölmez!' diyorlar ve buna inanıyorlar. Bundan dolayı Türklerin gözleri çok karadır ve doğru, haklı davrandıklarını sanıyorlar. Evet, yazgı ne ise, o olur; doğrudur. Fakat yazgının (ne olduğunun) bilinmesi bana (insanlara – OBK) buyrulmamış, yasaklanmış. Yazgının ne olduğu bilinmediği için, biliyormuş gibi davranmak, Tanrı'yı kandırmak olur, inancı bozar. Bana buyrulan, ne yapılması gerektiğini bilmemdir. O bakımdan Tanrı'nın sözü bize, yapmamız gerekeni bilmemizi, bilmediğimiz şeyi yapmamamız gerektiğini buyurur. Yazgının ne olduğunu bilen, salt Tanrı'nın kendisidir."

Luther, Yahudi geleneğince aktarılan bir söylenceyi örnekleyerek, yukarıdaki belirlemesinin dinsel temellerini ve inandırıcılığını pekiştirmeye çalışır.

Yazgının ne olduğunu bildiklerini savlayanlar, Luther'in anlatımı uyarınca, *"Türkler, haddini bilmezler ve aptallar düş kırıklığına uğramışlardır."*

Bu açıklamalardan da görülebileceği gibi Luther, Türkleri insan olarak kötülemek yerine, onları Tanrı buyruklarına uymayan, kendilerini Tanrı yerine koyan aymazlar olarak nitelendirmeyi yeğler.

Luther'in eleştiri konusu yaptığı bir başka nokta *"dünyasal hazlara düşkünlüktür."* Dünyasal hazlara veya zevklere düşkün insanları yönlendiren şeytandır; şeytan onları akıllı ve bilge olduklarına inandırır. Luther'in nitelemesiyle, *"bu haddini bilmezler, Âdem ile Havva ve onların bütün soyunun elmayı ısırmak suretiyle, ebedi ölüme yazgılandıklarını bilmez görünüyorlar. Tanrı'nın buyruğunu, yazgısını bildiklerini düşünerek, Tanrı'yı aştıklarını sanıyorlar!"*

"Türklerin Ordusu, Şeytanın Ordusudur"

Türk'e Karşı Dua Uyarısı'nın bu bölümünde Luther'in bu yergilerini, Almanların neler yapmaları gerektiğine ilişkin uyarıcı sözleri izler.

Luther'in uyarılarına göre, Almanlar, *"bu tür sapık sözlere kulak asmamalı, ülkelerinde adaleti yerleştirmeli; faizciliği ve benzeri kötü işleri cezalandırmalı; iğrenç, utanç verici güdüleri gemlemelidir."*

Luther, Türklere karşı sefere çıkan ya da savaşan Almanlara şunları öğütler:

"Türklere karşı sefere çıkarsanız, ete ve kana, insana karşı çarpışmadığınızdan emin olun, kuşkuya düşmeyin! Peygamberiniz olmak istiyor ve şunları söylüyorum: Bir Türk, çok sayıda Hıristiyan öldürecektir. Türkler söz konusu olunca, büyük bir şeytan ordusuyla karşı karşıya olduğunuzu düşünün; çünkü Türklerin ordusu büyük bir şeytan ordusudur.

O bakımdan kalkanınıza, kılıcınıza, topunuza, gücünüze ve miktarınıza güvenmeyin. Şeytan, insan olan bizlerin, insana karşı savaşmamıza karşın, niçin bizim Türklere sürekli yenildiğimizi, Türklerin niçin hep utkulu olduklarını, bundan sonra da olacaklarını sormaz."

Luther'in *Türk'e Karşı Dua Uyarısı/Çağrısı* iyice dinselleşir; dünyasallıktan uzaklaşır. Üzerinde durulması gereken bir başka yönü var Luther'in yaklaşımının. Luther, Türkleri şeytan, Türk ordusunu şeytanın ordusu olarak nitelendirince, Türkler konusunda en kötüleyici nitelemeyi dile getirdiğinin bilincindedir.

Öte yandan, bu kötülemenin Alman halkını *"görünmez ve yenilmez"* bir güç, bir başka deyişle, Türklerle karşı karşıya bıraktığı ve onların savaş gücünü ve isteğini iyice azalttığı da yadsınamaz. Çünkü Luther Almanları hayaletlerle, görünmez güçlerle karşı karşıya bırakır. Böylece salt karşı karşıya bırakmaz, güçsüz, hatta umarsız bırakır.

Görünmez ve yenilmez güç olarak adlandırdığı Türklere karşı önlem olarak 44. Mezmur'u okumayı önerir Luther ve şu açıklamayı yapma gereğini duyumsar: *"Ok ve yayıma güvenmem; onlar bana yardım edemezler. Şeytana karşı savaşta melekleri yanımıza almalıyız. Bunun olması için de alçakgönüllü olmalı, Tanrı'ya dua etmeli ve sözüne güvenmeliyiz!"*

Luther'in öğüdüne göre, Almanlar, *"Tanrı'ya yakarışlarıyla özlerini güçlendirdikten, çoğalttıktan sonra, bundan sonrası Tanrı'nın bileceği iştir,"* deyip savaşıma atılmalıdırlar.

Tanrı Almanları cezalandırtır ya da yendirtirse, o zaman Almanlar, Tanrı adına dövüştükleri için, "şehit" düzeyine yükseleceklerdir. Ve mahşer günü geldiğinde, Almanlar *"Türk'ün, papanın, dünyanın ve bütün şeytanların yargıcı ve efendisi"* olacaklardır.

Bu belirlemeleri Türkleri dolaysız ilgilendiren şu sorular ve sorulara ilişkin teolojik yanıtlar izler: *"Peki Türk ve bütün şeytanlar bize ne yapabilir? Ne denli kötülük yapabilir? O ne canımızı alabilir, ne de verebilir. Çünkü canımız çok önceden, dünyanın başlangıcında, cennette Âdem'in günahıyla alınmıştır ve ondan doğan bizler (Türk de öyle!), İsa, kurtarıcımız (Mesih) inananları yeniden canlandırdı; fakat Türk'e, inançsızlara ve şeytana can vermedi, onlar ölü kaldılar. Türk, ancak ölümcül olan bizleri daha ölümcül yapabilir; zamanı kısaltabilir, daha önce gömülmemizi, çürümemizi ve böylece yeniden canlandırılmamamızı ve hazırlanmamızı sağlayabilir. Bize daha fazla bir şey yapamaz, İsa da bize, 'Bedeninizi öldürenlerden korkmayın!' der."*

Bu saptama Luther'in bütüncül yaklaşımının can damarını oluşturur; çünkü Luther'in yürüttüğü mantık uyarınca, bedeni olan, ama aslında ölü olan kimselere karşı, kılıç kalkan ya da öbür dünyasal araç gereçlerle çarpışılmaz. Onları alt etmek için dinsel yöntemler kullanılmalıdır. Dinsel yöntemlerle savaş ne denli dünyasal başarı sağlar sorunu, Luther'in bakış açısına yabancı kalır.

Luther'in belirlemesine göre, Hıristiyanlar savaşacaktır; *"fakat toprak, insan, zenginlik ve şan kazanmak için ya da tanrıtanımazlığı yaymak için değil. Tanrı'nın sözünü, kiliselerini, gençlerimizi, ardıllarımızı ve kendi şeytan pisliğini, Tanrı'yı küçümseyen Muhammet'ini bizim sevgili İsa'mızın yerine koymaması için Türk'e karşı koyacaklardır."*

Karşı koymanın, çatışmanın, ölmenin ve yaşamanın asıl nedeni budur. Bu nedenle, Almanlar, *"Türk'e karşı kutsal bir savaş yürütmektedir."*

Görüleceği gibi, Haçlı Seferi düşüncesine karşı çıkan Luther, geliştirdiği "kutsal savaş" önerisiyle karşı çıktığı düşünceyi başka bir örtü veya kılıfla dile getirir.

Bir konuya açıklık getirmek yararlı olabilir: Luther, yazılarının birçok yerinde Türklerin Mehmet'inden söz etmektedir. Bununla, yani

Türklerin Mehmet'iyle hem Fatih Sultan Mehmet hem de Hz. Muhammet'e gönderme yaptığı açıktır.

"Papa ve Türk'ün İmparatorlukları, Son İki Korkunç Şeydir ve Tanrı'nın Gazabıdır"

Luther'in Protestan öğretisini yaygınlaştırmak ve olası baskıları öncelemek amacıyla araçsallaştırdığı iki güç vardır: Türk ve papa. Luther'in yaklaşımı ve propagandist söylemi uyarınca, Türk de papa gibi çürümeli, bozuma uğramalıdır. Çünkü *"Papa'nın ve Türk'ün imparatorlukları son iki korkunç şeydir ve Tanrı'nın gazabıdır. Bunlar 'sahte peygamber' ve 'hayvan'dır; birlikte tutulup ateşli sulara atılacaklardır. Papanın ve Türk'ün imparatorluklarında evlilik kurumu, hiçbir krallıkta görülmemiş ve utanç verici biçimde yok edilmektedir."*

Luther, irdelemesini ve hedeflerini görülürleştirme isteğini sürdürür, hedeflerinin başında doğal olarak papa da vardır. Luther'in değerlendirmesi uyarınca, *"papa, evlilik kurumunu iffet maskesi altında yasaklamış, lanetlemiştir; Türk ise, erkekle kadını birbirine karıştırmış, sanki kadınlar inekmiş gibi onları kötülemiştir."*

Özet olarak, Luther, bütün Hıristiyanların reddetmesi gereken şu sonuca varır: Papalık ve Türkiye (Türckey) *"evi, kenti, Kilise'yi, askerleri bozuma uğratmaktadır."* Dolayısıyla bu iki düşman güce karşı savaşılmalıdır.

Luther'ce çocuklara Hıristiyanlığın temel kurallarının öğretilmesi zorunlu gereklidir; çünkü *"çocukların Türklerce tutsak edilip götürüldükleri yerlerde Tanrı onlar üzerinden neler yapabilir bilinmez. Bunun en iyi örneği Yusuf'tur. Yusuf on yedi yaşındayken Mısır'a tutsak olarak satılmış ve Tanrı'nın sözlerine inanç sayesinde bütün Mısırlıları kendi dinine çevirmiştir."*

Benzeri şeyleri Danyal ve arkadaşları Babil'de yapmıştır. Aynı şey Alman kadınlar için de geçerlidir. *"Alman kadınlar tutsak edilip götürülür ve Türkiye'de erkeklere yatakta ve sofrada hizmet etmek durumunda kalırlarsa, sabretmeli, İsa uğruna kötülüklere katlanmalı; lanetlendiklerini sanarak, umutsuzluğa düşmemelidirler."*

Herkes Luther'in şu buyruğunu bilmelidir: *"Düşmanın bedene yaptığına karşı, ruh bir şey yapamaz; tutsak, tutsaktır; ancak Tanrı'nın sözü ve inanç tutsak edilemez!"* Din adamları ve vaizler halka bu tür ilkeleri öğretmeli, onları güçlendirmelidir. Tanrı'nın yolları, mucizelerle doludur; bunlar, öğrenilemez ve kavranamazlar. Tanrı, *"Musa'ya, 'Yüzümü göremezsin, sırtımı görebilirsin ancak!' demiştir."*

"Tanrı, Almanları Döven Gibi Sürsünler Diye, Türkleri Göndermiştir"

Luther'in anlatımı uyarınca, *"ikiyüzlüler, ihanetçiler, yakıp yıkıcılar, kötü ruhlular, Türklere hizmet edenler, öğüt verenler, yardım edenler, Virgilius'un, 'Tanrı ve gökyüzü/cennet bize yardım etmiyorsa, cehennemdeki şeytanlar yardım eder!' (Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo!) sözünü anımsamalıdırlar."*

Almanlar ve Alman ülkesini soyup soğana çevirenler, zalimler, faizciler, din tanımazlar ve kötü yöneticiler yüzünden *"Tanrı, Almanları döven gibi sürsünler diye, Türkleri, Almanların üzerine göndermiştir; günahlarından arınmadıkları sürece göndermeye devam edecektir."*

Luther, bu tehdidini veya uyarısını şöyle gerekçelendirir: Çünkü *"zalim, faizci, sapkın Almanlar, görevlerini bilmez soylular, köylüler ve kentliler olduğu sürece, Almanya'nın var olması olanaksızdır."*

Ayrıca, yine Luther'in deyişiyle, ülkesinde ekmek bulamayan Almanların "saygın insan" sıfatıyla Türklerin ülkesinde yaşamayı yeğlemesine şaşmamalıdır.

Yukarıdaki belirlemeler, daha önce de belirttiğim gibi, açık bir toplumsal eleştiri özelliği taşımaktadır. Luther bu bölümlerde sanki toplumsal gerçekçilik akımı yandaşı gibi eleştirel bir tutum sergiler. Ne Türkleri ne de Almanları insan düzeyinde kötüler; olumsuz toplumsal ilişkilerden ve bunlardan yararlanan sömürgenlerden yakınır; Türklerden çok onları hedef gösterir.

Luther'e göre, *"adaletli bir yargıç, öfkeli bir cezalandırıcı, bütün şeytanları, Türkleri, Mehmet'i, papayı, her türlü kötüleri yargılamalı ve cezalandırmalıdır."*

"Sonuç olarak," der Luther, *"biz Hıristiyanlar akıllılığımız ve gücümüzden, Türk, papa, kötü kişiler ve dünyanın yaptığı gibi kuşkuya düşmemeliyiz. Türk, papa ve dünyanın yaptıklarından korkup umutsuzluğa kapılmamalıyız. Ferahlığımızın, gönlü yüceliğimizin, pervasızlığımızın, gururumuzun, atılganlığımızın, güvencemizin, ün ve saygınlığımızın kaynağı yüce Tanrı'dır.*

Hiç kimse, İsa'ya bir şey yapamaz. İsa, Tanrı katındadır. Bütün gücümüzü ona verelim, o bizi korudu, koruyor, koruyacak. Âmin!" *Türk'e Karşı Dua Uyarısı* yazarın bu sözleriyle son bulur.

Luther'in Türklere ilişkin yapıtları bütünüyle eleştirel bir yaklaşımla değerlendirildiğinde, şu sonuçları çıkarmak olanaklıdır: Başta papa olmak üzere ülkeyi yönetenler, Hıristiyanlığın özünü bozmuştur. Tanrı bu günahı cezalandırmak için, Türkleri Hıristiyanların ve Almanların başına bela etmiştir. Türkler, Almanya'yı tehdit ve huzursuz etmektedir. Ancak, tek başına Türkler olumsuzlukların nedeni değildir. Alman yöneticiler, egemenler ve güçlü toplum kesimleri, kötülüklerin asıl kaynağıdır.

Olumsuzlukların önemli bir başka kaynağını Papalık kurumunun yozlaştırılmasında görür Luther. Fakat Papalık kurumunun simgelediği dinsel kuruluşların dünyasallaşma eğilimi içerisinde olmalarına karşın, Luther'in Papalık'ın gücünü azaltmak ve Protestan öğretisinin etkisini artırmak için yer yer iyice dünyasal gerçeklerden uzak düştüğü gözlemlenebilir.

Luther'in Türklere ilişkin değerlendirmesi de bütüncül ve dizgesel değildir. Bazı bölümlerde Tanrı'nın Almanları cezalandırdığını, Türklerin sadece söz konusu cezalandırmanın aracı olduklarını öne sürer.

Bazı bölümlerde haklı bir gerekçe ve neden olmaksızın kutsal kural ve hak tanımaz Türklerin Alman ülkesine saldırdığını, bu nedenle Almanların bütün gücüyle Türklere karşı savaşması gerektiğini belirtir.

Sonuç olarak: Luther'in Türklere ilişkin birtakım olumlu görüşleri vardır. Bunlar olumlu bir Türk imgesi oluşumunu özendirecek nitelikte değildir.

Bu Protestan önderin Türkleri konulaştırdığı bağımsız üç yapıtı bütünüyle ele alındığında, olumsuz bir Türk imgesinin belirginleş-

mesine ve Hıristiyan dünyasının "kolektif belleğine" yerleşmesine ve kalıcılaşmasına önemli katkılar yaptığı görülür.

Türklere, dolayısıyla da onların üzerinden Müslümanlara ilişkin olarak Hıristiyan dünyasının kolektif belleğine yerleşen bu olumsuz imgelerin başında "kanlı köpek", "şeytanın uşağı", "Tanrı'nın kırbacı", "Hıristiyanlığın ve ahlakın bozucusu", "hak hukuk tanımaz", "çocuk öldürücüsü", "kadınları kirleten" gibi anlatımlar sayılabilir.

7. Martin Luther'in Öbür Yapıtlarında Türk İmgesi ve Oryantalist İzler

A. Hayırlı İşlere İlişkin: "Türk, Ülkeyi ve İnsanları Yok Ediyor"

Martin Luther, oryantalist birikim ve Türk imgesine katkıları bakımından irdelemeye çalıştığım Türkleri ve Müslümanlığı konulaştırdığı üç bağımsız yapıtı dışında, 1520 yılında yazdığı "Hayırlı İşlere İlişkin"[149] adlı yazısında da Türklere değinir. Bu yazıda Türk motifini çeşitli konulardaki gerekçelerini temellendirmede ya da örneklendirmede kullanır.

Adı geçen yazı, Luther'in "Reformasyon" veya "Protestanlık" öğretisini dizgeleştirme sürecindeki önemli yapıtaşlarından biridir.

Sözü edilen "hayırlı işlerin" başında Tanrı buyruklarına inanmak ve uymak gelir. Luther'e göre *"en ilk, en yüce, en hayırlı iş, İsa'ya inanmaktır!"* İnanç, adaletin kaynağıdır ve birincil buyruktur. Sevgi, huzur, sevinç ve umut, bu buyruğun türevleridir.

Luther, ilkelerini yaygınlaştırmak için, eleştirilere aldırmaksızın, söylediklerini sade Almanların anlamalarını kolaylaştırmak amacıyla, Almanca yazmakta direndiğini vurgular.

Bu kapsamda Luther'in İncil'i Almancaya çevirmek ve çeviride halkın konuştuğu dili kullanmak suretiyle, hem Almancanın ölçünlü dil olarak gelişmesine ve tüm Almanya'da konuşulan bir üst dilin oluşmasına, hem de düşünsel-dinsel anlamda Alman toplumunun dünyasallaşmasına önemli ve kalıcı bir katkı yaptığını belirtmek isterim.

Luther, "Hayırlı İşlere İlişkin" adlı yazısına şu saptamayla başlar: *"Her şeyden önce şu bilinmelidir: Tanrı'nın buyruklarından başka hayırlı iş, yasaklarından başka günah yoktur."*

Luther'in belirlemesi uyarınca, "On Buyruk", hayırlı işlerin kaynağıdır. Hayırlı işlerin ayırıcı özellikleri, Tanrı buyruklarında aranmalıdır. İkinci en hayırlı, en yüce iş, İsa'ya inançtır. Hayırlı işler bu çerçevede sürüp gider.

Hıristiyanların, Tanrı buyrukları konusundaki tutumlarını eleştiren Luther, Hıristiyanların çılgınlaştıklarını, bu yüzden de Tanrı'nın gazabının bitmek bilmediğini yazar. *"Göksel Baba, gazabın ne zaman son bulacak?"* diye soran Luther, *"Türk, kentleri, ülkeyi ve insanları yok ediyor, kiliseleri yıkıyor; biz, yani Hıristiyanlık büyük zarar görüyoruz,"* saptamasını yapar.

Luther, insanları, inancın yok olduğunu, sevginin azaldığını, günahların çoğaldığını görmemekle suçlar. "Birkaç kat kötü olan Türk'e karşı yürütülen manevi savaşın bayraktarlığını papanın, başpiskoposların, rahiplerin ve öbür din adamlarının yapması gerektiğini" savunur.

Luther'in kanısına göre, durum tam tersidir, bir başka anlatımla, papa başta olmak üzere, din adamları Türk'e karşı savaşmamaktadır. Luther, sözünü ettiği karşıtlığı şu tümcede görülürleştirmek ister ve saydıkları kurumları ve kesimleri şöyle suçlar: *"Onların bizzat kendisi Türk'tür; asıl onlar, şeytan ordusunun önderi ve egemenidir."*

Luther, Hıristiyanlığın, asıl onu koruması gerekenlerce bozuma uğratıldığı kanısındadır. Başta papa olmak üzere, din adamları ve egemenleri şöyle suçlar: *"Türk'ü yiyip bitirmek isteyecek; evleri ve içindeki hayvanlarla birlikte ahırları ateşe verecek denli çılgındırlar; kurdu (yani Türk'ü – OBK) çalılıkta yakalamak istemiyorlar."*

"Hayır İşlemeyen, Bütün Türkleri Boğazlasa Bile Günahlarından Arınamaz!"

Betimlediği bu durumun İsa'nın sonsuz merhametine karşı nankörlük olduğunu savunan Luther, ayrıca şu sözlerin altını çizer: Hayırlı işler arasında öbür insanlara yardımın, onların sıkıntılarının giderilmesine çalışmanın özel bir yeri ve önemi vardır. Ayrıca başkalarına acıyan, onların sıkıntılarını Tanrı'ya aktaran insan, *"salt Türk-*

lere karşı değil, şeytana ve cehennemin gücüne karşı da en iyi savaşçılardan biridir."

Luther'in sözünü ettiği hayırlı işleri yapmayan "*bütün kutsalların gerçekleştirdiği mucizeleri gerçekleştirse, bütün Türkleri boğazlasa bile*", öbür insanların sıkıntısına ilgisiz kaldığı için, suçlu bulunacaktır.

Türkler, Luther'in düşman, kötülüklerin kaynağı (şeytan) ya da bitim noktası (cehennem) olarak değerlendirdiği güçler arasındadır. Luther'e göre dönemin güncel görevi, Türkler başta olmak üzere, kötülüklere karşı savaşmaktır.

Yine "bütün Türkleri boğazlamak" hayırlı işlerden biridir. Türkleri boğazlayan, hayır işleyip, günahlarından kurtulacaktır.

Görüleceği gibi, yazının girişinde On Buyruk'u en önemli hayırlı iş olarak ulamlayan Luther, On Buyruk'tan biri olan, "Öldürmemelisin!" buyruğunu göz ardı eder.

Luther, söz konusu yazısında Alınan toplumunun egemenlerini, papa başta olmak üzere, dinsel kurumları sertçe eleştirir. Egemenleri ve yöneticileri, düzeni ve dirliği sağlamada yetersiz kalmakla, dinsel kurumları ve temsilcileri de dinin gereklerine uymada ve "*öbür insanların da uymasını sağlamada isteksiz ve beceriksiz kalmakla*" suçlar.

Alışıldığı üzere, bu bağlamda en sert eleştirilerini papa'ya yönelten Luther, "*Bunlar, kralların, serflerin ve soyluların ilk saldırması gereken gerçek Türklerdir,*" saptamasını yapar.

Luther yapıtlarında sıkça yinelediği bir karşılaştırmayı, daha doğru bir anlatımla "papa eşittir Türk" ya da "Türk kötülerin en kötüsüdür; papa ise en az Türk denli kötüdür" çıkarımını sürekli yapar.

Dünyasal egemenleri sert biçimde eleştiren Luther, Üçüncü Buyruk'a uymanın zorunluluğunu da vurgular. Önemli hayırlı işlerden biri olarak değerlendirilen Üçüncü Buyruk, "*dünyasal egemenlere kesin itaati*" öngörür. Ancak kesin itaat, tek yanlı bir eylem değildir. Luther'in belirlemesiyle, itaatin ikinci bir yönü vardır. O da şudur: "*Uyruk egemenine uyacak; egemen de uyruğunu koruyacaktır; hırsızlığı, soygunu ve ziyanı önleyecektir.*"

Luther, egemenlerin söz konusu görevi savsakladıkları, "adaletsiz ve haksız" uygulamaları özendirir biçimde davrandıkları kanısındadır. Egemenlerin adaletsizliğini Türkleri örnek göstererek açıklamaya çalışan Luther, şu savı yazar: *"Türklerin yaptıkları gibi, Tanrı'ya ve insanlara karşı adaletsizlikler, insanların ruhlarına değil, bedenlerine zarar vermektedir; hatta haksızlıklara katlanma insan ruhunu yetkinleştirmektedir."*

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Türkler, insanların "bedenlerini ve varlıklarını" yok edenlerdir. *"Adaletsizlik etmek, dünyanın bütün varlığını getirse bile, ruhu köreltir,"* diyen Luther'e göre, Türkler insanlara adaletsizlik etmekle, kendi öz ruhlarını da köreltmektedirler.

"Türkler, Her Şey Gönüllerince Olduğu Sürece Uysaldır"

Bilinen "On Buyruk" çerçevesinde hayırlı işleri anlatmayı sürdüren Luther, "Beşinci Buyruk" ara başlığı altında şu görüşlere yer verir: *"İlk dört buyruk, akla dönüktür. İnsanı tutsak alır, onu yönetir ve bağımlı kılar, insana yönetilmeyi, kendisini tanımayı, alçakgönüllülüğü ve kibirden kurtulmayı öğretir."*

Bu alıntı, Luther'in Aydınlanma'nın temel kavramı olan akla bakışını sergilemesi bakımından ilgi çekicidir. Luther'den yaklaşık iki yüz yıl sonra, başta Immanuel Kant olmak üzere, Avrupalı filozoflar, insanlara, "Aklını kullanma cesareti göster! Kendini aydınlat ve özgür ve özerk bireye dönüş!" çağrısı yapacaktır.

Yine Luther'in değerlendirmesine göre, öbür buyruklar insanın ihtiraslarını ve arzularını gemlemesinin gereğini öğretir.

Beşinci Buyruk, "Öldürmemelisin!" der; öfke ve öç alma güdülerinin denetimini ve uysallığı öğütler.

Luther, bazı yaratıkların her şey gönüllerince olduğu sürece "uysal" olabileceklerini yazar ve Türkleri de bu bağlamda anar. Luther'in konuya ilişkin görüşü şöyledir: *"Bu tür bir uysallık, aklı olmayan hayvanlarda, dinsizlerde, Yahudilerde, Türklerde, dolandırıcılarda, katillerde ve kötü kadınlarda da vardır. İnsanlar bunların dediğini yerine getirdiği ve bunları rahat bıraktığı sürece, bunların bütünü hoşnut ve uysaldır."*

Yukarıdaki alıntıda "insan anlayışı" belirginleşen Luther, Türklerle birlikte saydığı canlıların uysallığının "boş ve aldatmaca" olduğu kanısındadır.

Yine alıntıda görüleceği gibi, Luther, Türkleri, "hayvanlar, Yahudiler, dolandırıcılar, katiller ve kötü kadınlarla" aynı değerlendirir; bir tutar.

B. *Kilise'nin Babil'e Özgü Tutsaklığı Üzerine*: "Roma Kilisesi, Hıristiyanları Türklerden Daha Çok Tutsaklaştırmaktadır"

Luther'in Türk konusuna değindiği bir başka yapıtı *Kilise'nin Babil'e Özgü Tutsaklığı Üzerine* adını taşır.[150] Yapıt 1520'de yazılmış ve Luther'in Roma'ya, daha doğrusu Vatikan'a karşı başlattığı savaşımını ve Roma Kilisesi'nden kopuşunu belgeler.

Latince olarak yazdığı bu yapıtını aydınlara ve din bilginlerine yönelten Luther, onları Vatikan'a karşı başlattığı savaşıma katmayı amaçlar. Yapıtın temel savı, Babil'in Musevileri tutsak edişi örneği, Roma'nın da Kilise'yi tutsaklığa sürüklediği yolundadır.

Roma'nın zorbalığına karşın, vicdanları Hıristiyanlığın gerçek kuralları doğrultusunda eğitmeyi amaçladığını belirten Luther, Hıristiyanlığın kurallarını yerine getiremeyenleri "Türklere tutsak olmakla" suçlar ve Türklerin tutsaklığıyla Roma'nın yarattığı tutsaklık arasında fark olmadığını öne sürer.

Luther'e göre, gerçek Hıristiyanların dinlerinin özüne uygun davranmalarını engelleyen iki güç vardır: Roma Kilisesi ve Türkler. Bu yaklaşım gereği, dinsel yönden bağımlılıktan kurtulmak isteyen Hıristiyanlar, her şeyden önce Vatikan'a ve Türklere karşı savaşmak durumundadır.

Kitabın devamında "vaftiz", yani, ölmek ve yeniden dirilmek konusunda görüşlerini açımlayan Luther, papanın, Hıristiyanlıkta yer alan vaftize ilişkin özlü ve ilk görüşleri kendi bildiğince değiştirdiğini ve Hıristiyanlığın özünü bozduğunu yazar. Papanın ya da herhangi bir başpiskoposun bir Hıristiyan'ın istencini görmezlikten gelmesinin zorbalık sayılması gerektiğini vurgulayan Luther, dönemin din adamlarını uydurma sözlerle Kilise'yi, "Türk'ten çok daha fazla" tutsaklığa sürüklemekle suçlar.

Luther, *Kilise'nin Tutsaklığı* adlı yapıtın temel savını yukarıdaki karşılaştırma yardımıyla belirginleştirir, anlaşılırlaştırır: Türkler, Hıristiyanları tutsak etmektedir. Ancak, Roma Kilisesi, Hıristiyanlığın özünü bozan görüş ve eylemleriyle Hıristiyanları Türklerden çok daha yoğun biçimde tutsaklaştırmaktadır.

C. Erfuhrt Kaufmann Kilisesinde Bir Tektir – Hakiki bir Hıristiyan'ın Acıları ve Haçı Açısından Vaazı: *"Türk, Kâfirdir!"*

Luther'in *Erfuhrt Kaufmann Kilisesinde Bir Tektir*[151] adlı irdelemesi aslında bir vaazdır. Gelişmelerin zorlaması ve hakiki Hıristiyanların isteği üzerine, topluluğa Hıristiyanlığın özüne ilişkin vaaz ettiğini belirten Luther, İsa'ya inanmayanın birtakım iyi işler yapsa bile, Hıristiyan olamayacağını öne sürer.

Oruç tutmanın hayırlı bir iş olduğunu, ancak Hıristiyanlığın gereklerini uygulamayanların, oruç tutan şeytandan daha fazla Hıristiyan olamayacaklarını yazan Luther, inanmadan ağızdan yapılan ibadetin de kişiyi Hıristiyan yapmaya yetmeyeceğini belirtir.

Luther, bu bağlamda sözü Türklere getirir ve şu belirlemeyi yapar: "Birçok dinsiz, inançsız ve Türk ağızdan (gösteriş olsun diye – OBK) ibadet etseler de, bu onların Hıristiyan olduğu anlamına gelmez."

Luther, daha önce yaptığı "Türk eşittir papa", "Türk eşittir şeytan veya şeytanın uşağı" gibi değerlendirmelerine de içkin olan, ancak daha belirsiz olan bu saptamasıyla, "Türk eşittir kâfir ya da inançsız" görüşünü veya tümel yargısını Alman kültüründe Türk imgesinin bir öğesi durumuna getirir.

Luther'in Türklere de değindiği bir başka yazısı "On Buyruğun Kısa Bir Biçimi, İnancın Kısa Bir Biçimi" adını taşır.[152] Reformatör, 1520 tarihli bu yazısında "On Buyruk" olarak bilinen dinsel buyrukları içerikleri ve çıkarımları yönünden irdeler.

Hıristiyanların "Kelime-i Şahadet"ini üçlülük ilkesi, bir başka anlatımla, baba (Tanrı), oğul (Hz. İsa) ve Kutsal Ruh bağlamında sözü Türklere getirir *ve şöyle yazar:* "Türk'e, şeytana ve cehenneme ilişkin söylemlere inandığım gibi, Tanrı'nın söylediklerinin hakikat olduğuna da inanırım." *Tanrı'nın sözlerinin hakikat olduğuna inan-*

manın tek başına yeterli olamayacağını belirten Luther, şu görüşleri ileri sürer: "Nasıl Tanrı'ya koşulsuz güveniyorsam, başkaları Türk'ü övse bile, Türk'e ya da başka bir insana asla inanmam!"

Luther'in Türklerden de söz ettiği bu son iki örnekleme, şu çıkarımları olanaklılaştırmaktadır: Birincisi; Türk, şeytan ve cehennem gibi en korkulan ya da her türlü kötülüğü, uğursuzluğu simgeleyen kavramlarla bir tutulmakta, Hıristiyanlar, şeytan ve cehennemin yanı sıra, Türk'ten de çekinmeleri doğrultusunda koşullandırılmak istenilmektedir. Bu yaklaşımın Türk imgesine yaptığı olası katkının olumsuz olacağı açıktır.

İkincisi, "Türk'e, dolayısıyla da Doğulu'ya güvenilemez," iletisi açıkça vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, Luther, Türk'e güvenilemeyeceğini vurgulamasına karşın, söylemini ya da iletisini yumuşatma gereği duymamaktadır. Söylemini yumuşatmaması dinsel ve toplumsal olmak üzere, iki nedene dayanıyor: Dinsel yaklaşım, salt Tanrı'ya koşulsuz güveni öngörüyor; toplumsal bakış ise, övgüyle karşılanan Türklere bile güvenilmeyeceği savını pekiştirmeyi amaçlıyor.

İncelediğim öbür kaynakların birçoğunda da Türklere olumlu bakıldığı, övgüyle yaklaşıldığı belirtiliyor.

Buradan çıkarak bir genellemeye gidilebilir. "Ortaçağ Avrupası"nda insanların bir bölümü, kendi ülkelerinde bulamadıkları huzur ve güven arayışı sonucu Türklere olumlu bakmaktadır.

D. Alman Ulusunun Hıristiyan Soylularına – Hıristiyanlığın Durumunun Düzeltilmesi Üzerine: "Roma Kilisesi, İtalya'yı Türk'ten Daha Fazla Bozuma Uğratıyor"

Üç bağımsız kitabı dışında Luther'in Türk konusunu geniş olarak ele aldığı yazısı veya yapıtı 1520 yılında kaleme aldığı "Alman Ulusunun Hıristiyan Soylularına: Hıristiyanlığın Durumunun İyileştirilmesi Üzerine"[153] adlı yazısıdır.

Artık susma zamanının geçip konuşma zamanının geldiğini belirten Luther, fikir arkadaşı Profesör Nicolaus von Amsdorf'a seslenir. Ortak amaçları doğrultusunda, Hıristiyanlığın durumunun dü-

zeltilmesine ilişkin yazılarını bir araya getirdiğini ve Alman ulusunun Hıristiyan soylularına sunduğunu vurgular.

Din kurumlarının mal varlıklarını Roma'ya aktarmasını sağlamak amacıyla, Alman din adamlarının Roma Kilisesi'nce üst konumlara getirildiğini öne süren Luther, papa ve üst düzey din adamlarının asıl görevlerini ihmal ettiklerini, "ülkeyi ve insanları bozuma uğrattıklarını" görüşünü yineler.

Türkler, Luther için, öbür yapıtlarında görüldüğü gibi, sadece kötülüklerin anlatımında kullanılan örnektir. Luther'in papa ve kardinallere ilişkin şu belirlemesi bu savının kanıtıdır: *"Hiçbir Türk, İtalya'yı böyle bozuma uğratamaz; ibadeti böyle kökünden yok edemezdi!"*

Papa ve kardinallerin İtalya'yı soyup soğana çevirmelerine karşın hâlâ doymadıklarını, gözlerini Almanya'ya diktiklerini belirleyen Luther, Alman kayserlerinin ve serflerinin her tımarın bir yıllık vergisinin papaya verilmesini sağladıklarını, ancak bu kaynakların Roma tarafından amaç dışı kullanıldığını öne sürer.

Luther'e göre, papa aslında söz konusu geliri, *"Türklere ve inançsızlara karşı savaşmak ve Hıristiyanlığı korumak için"* kullanmakla yükümlüdür. Papa böylece egemenleri Türk'e karşı savaşta yalnız bırakmamış olacaktır. Ne var ki, Roma bu görevi yerine getirmemiştir. Buna karşın papa, para toplama amacıyla yeni yöntemlere başvurmaktadır. Bu yeni yöntemi şöyle dile getirir Luther: *"Türk'e karşı savaşılacağı duyuruluyor, para toplamak için elçiler gönderiliyor."*

Luther'e göre, Roma Kilisesi, "Türk'e karşı savaş" bahanesiyle vergi toplamayı sürdürmekte ve Almanları "aptal" yerine koymaktadır. Çünkü toplanılan paranın "bir kuruşu bile Türk'e karşı savaş için" kullanılmamakta, hepsi Roma Kilisesi'nin "dipsiz çuvalına" girmektedir. *"Türk'e karşı savaşta kullanılmak üzere, ille de belli bir miktar para toplanması (ve bir kenarda tutulması) gerekiyorsa, Alman halkı bu parayı papadan daha iyi saklayacak"* durumdadır.

Luther, Papalık'ın topladığı vergilerin belirtilen amaç, yani "Türk'e karşı savaş için kullanılmamasını soygunculuk, dolandırıcılık ve kıyıcılık" olarak nitelendirir. Bununla birlikte, *"Türklere karşı savaşmak istiyorsak, onların en çok zararlı olduğu yerden başlayalım!"* çağrısını yapar.

"Roma Kilisesi'nin Başlıca Görevi, Türk'e Karşı Savaşmaktır!"

Aktardığım bölümlerden de görüleceği gibi, 16. yüzyılda Avrupa'nın, dolayısıyla da Almanya'nın öncelikli gündemi, "Türk'e karşı savaştır." Aslında "Türk'e karşı savaş" konusu, 11. yüzyıldan beri Avrupalıların başlıca gündemidir.

Öte yandan, "Türk'e karşı savaşı" yürütebilmek için paraya gereksinim vardır. O bakımdan gerekli parasal kaynakların sağlanabilmesi için, "Türk vergisi" adıyla bir vergi koyulmuştur.

"Türk vergisi", Luther'in de anlattığı gibi, belli bir süre Kilise tarafından toplanmıştır. Bunun nedeni, Kilise'nin bütün Avrupalı Hıristiyanları "Türk'e karşı savaş" için toparlayabilecek temel güç olduğunun düşünülmesidir. Ancak, Roma Kilisesi, "Türk vergisi" adı altında vergi toplamış, fakat bu vergileri Türklere karşı savaşta kullanmak yerine, başka amaçları gerçekleştirmek uğruna harcamıştır.

Luther, kendi değerlendirmesi uyarınca, dinsel öğretileri bozduğu savıyla Roma Kilisesi'yle karşı karşıya gelmiştir. Savaşımını yoğunlaştırarak sürdürebilmesi için, halkın desteğini aramaktadır. Alman halkı, hem "Türk vergisi" verdiği, hem de "Türk tehdidinin" bir türlü yenilemediğini gördüğü için yakınmaktadır. Söz konusu hoşnutsuzluk, Luther açısından kaçırtmayacak bir fırsattır; Luther de bu fırsatı kaçırmayacak denli akıllı ve kurnazdır.

Luther'in papa ve kardinallere ilişkin irdelemesine dönüyorum. Luther, *"Alman halkının salt parasının alınmadığından, vicdanların ve inancın da bulandırıldığından"* yakınır. Papalık kurumu tarafından Hıristiyanlığın ruhuna aykırı biçimde "gülünç birtakım fermanlar" çıkartılmasına karşın, ciddi ve önemli konularda, örneğin *"hac gezisini önleyene veya Türk'e silah getirene yahut papanın mektuplarını sahteleştirenlere"* karşı ferman çıkartılmamaktadır. Bu durum, Luther'e göre, bağışlanamaz ölçüde büyük bir ihmal ve eksikliktir.

Luther, suçlamalarını *"Papalık'ın yetkisine bırakılmış durumlar"* (casus reservati) konusunda yoğunlaştırır. Papalık, *"Türk tehlikesinden uzakta, şehvet içinde yaşamak ve dünyayı yararsız ferman ve mektupla zorbalığı altında tutmak için, paraların Roma'ya götürülmesini güvence altına almak amacıyla"*, sürekli olarak yeni "casus reservati" uydurmaktadır.

Bu son yazılar çerçevesinde Luther'in Türklere ilişkin görüşleri şöyle özetlenebilir: Daha önceki yapıtlarda Luther tarafından öne sürüldüğü gibi, Türkler, Hıristiyanlığın başlıca düşmanıdır. Roma Kilisesi, Türk'e karşı savaşı yürütmek amacıyla, Hıristiyan halktan para toplamasına karşın, Türk tehlikesi konusuyla ilgileneceğine, güvenlik içinde yaşamakta, Hıristiyanların kaygısına ilgisiz kalmaktadır.

"Türk ile Yapılan Antlaşma ve Yemin Bile Bozulamaz!"

Luther, Papalık kurumunun çeşitli uygulamalarına ilişkin eleştirilerini iyice sertleştirir. Vaftizle birlikte Hz. İsa, melekler, kutsallar ve dünyadaki Hıristiyanlarla kardeşlik ilişkisi içine girildiğini belirten Luther, bu kardeşliklerin bir Hıristiyan'a yeteceğini, bunun dışında kardeşlik aramanın gereksizliğini öne sürer.

Papa, Luther'e göre, *"hakiki deccal, en kutsal değil, en günahkârdır."* Çünkü o, Alman halkına süreksizliği, yalan yere yemini ve ihaneti öğretmektedir. O bakımdan papanın erki, günah ve kötülüğü çoğaltmakta, ruhları cehennem azabına götürmektedir.

Luther bu savını da Türklerle ilgili bir olayla temellendirmeye çalışır: *"Ülkemizde,"* diye yazar Luther, *"yüz yıl önce Polonya'nın ve Macaristan'ın soylu kralı Vladislav, yüce halkıyla birlikte papanın elçilerinin ve kardinallerin yanıltması sonucu ne yazık ki Türklere yenildi; Türklerle yaptığı mutluluk getirici ve yararlı antlaşmayı ve yemini yırtıp attı."*

Luther'in sözünü ettiği Vladislav 1434-1444 yılları arasında Polonya, 1440-1444 yılları arasında da Macaristan krallığı yapmıştır. Vladislav, Kardinal Cesarini'nin öğüdü üzerine, Türklerle yaptığı antlaşmayı bozmuş ve Varna Savaşı'nda (1444) öldürülmüştür.

Luther, *"düşmanla yapılan antlaşma ve yeminin bile bozulmayacağı"* kanısındadır. O bakımdan Vladislav'ın eylemini onaylamaz. Luther'e göre, Kardinal Cesarini, Vladislav'a antlaşmayı bozmasını öğütlemekle hakiki bir Hıristiyan gibi davranmamıştır.

Luther'in yukarıdaki belirlemesinin ilginçliği, Vladislav örneğini verirken "ülkemizde" demesidir. Luther'in, Macaristan ve Polonya'nın kralı olan bir kişiyi Almanlarla bir tutmasının tarihin arka alanını

oluşturan nedenlerinden biri de, dönemin Almanya veya Avusturya'sının izlediği "evlilik politikasıdır" (Heiratspolitik). İzlenen evlilik politikaları sayesinde, Macaristan ve Polonya'nın bazı bölümleri, zaman zaman Alman imparatorluğu toprakları sayılmıştır. Bu olgu, Almanların, Polonya ve Macaristan'la daha yakından ilgilenmelerine de neden olmuştur.

Luther'in, Polonya ve Macaristan kralını kendinden saymasının nedenlerinden biri de bu durum olabilir.

"En İyi Dünyasal Düzen, Türklerinkidir"

Luther, "Alman Ulusunun Hıristiyan Soylularına" adlı bu çağrısında papayı Kilise hukukunu ortadan kaldırıp, istençsel hukuku yerleştirmekle suçlar. Papayı bu yolla bağımlı dalkavuklar yetiştirmekle eleştiren Luther, söz konusu eleştirisini ve suçlamasını Türklere ilişkin yargıları temelinde açıklar.

Şöyle yazar Luther:

"Hiçbir yerde olmayan, en iyi dünyasal düzenin Türk'te olduğu söylenir. Fakat Türk ne kutsal ne de dünyasal hukuku tanır; onun sadece Kuran'ı vardır."

Luther'in Türklere ilişkin bu değerlendirmesinden şu sonuçları çıkarmak olanaklıdır. Birincisi, Avrupa'da bir kısım insan, "Dünyanın en iyi düzeni Türklerinkidir," görüşündedir. Burada olumlu bakışın yanı sıra kıskançlıkla karışık bir övgü söz konusudur.

İkincisi, gerçi Türk "en iyi dünyasal düzeni" kurmuştur, ama bunu Hıristiyanlık açısından kutsal sayılan dünyasal hukuku yok ederek başarmıştır. Bu sınırlı yaklaşımından ötürü Luther, Kuran'ı, Tanrı hukukunun kaynağı olarak görmez. İncil'e yüklediği anlamı Kuran'dan sakınır ve bu tutumuyla açık bir önyargı sergiler.

E. *Sofra Konuşmaları*
"Her Gün 1000 Türk Öldürsem, Yılda 350.000 Türk Eder"

Luther'in Türkleri de söz ettiği bir başka yapıtı *Sofra Konuşmaları*'dır. Bu yapıt, Alman toplumunun özellikle Protestan kesimlerin-

de yaygın ve etkindir. O bakımdan adı geçen yapıtta Türklerin nasıl sergilendiği, oryantalist birikim ve Türk imgesi yönünden önemlidir. *Sofra Konuşmaları*[154] oldukça kapsamlı bir yapıttır. Bu irdelemeye temel aldığım baskısı Otto Clemen tarafından derlenmiş bir seçkidir.

Burada da sözü Türklere getiren Luther, Kasım 1531'de şunları söyler: *"Prenslerimizin Türklere karşı sefere çıkma çağrılarına niçin uymayayım? Şehit düşersem, Türklere karşı savaşta şehit düşmüş olurum. Şehit düşmem durumunda, Tanrı Türklere şöyle seslenecektir: 'Bak Türk, benim Martin Luther'imi öldürdün!"*

Luther'in bu saptaması birkaç hususu dile getirmektedir:

Birincisi, daha önce de vurguladığım gibi, Alman kamuoyunda Luther'in Türklere karşı savaşmaya istekli olmadığı yolunda görüşler vardır. Bu durumun Luther'i rahatsız ettiği anlaşılıyor. Ayrıca, "Türk korkusu"nun güncelliğini koruması, Luther üzerindeki kamuoyu baskısının iyice arttığını göstermektedir.

İkincisi, Türklere karşı savaşta şehit olmak önemli bir olaydır; çünkü Türkler, Avrupa'nın ve Hıristiyanlığın "ortak ve ebedi" düşmanıdır.

Üçüncüsü, Luther, Hıristiyanların ortak ve ebedi düşmanı olan Türklere karşı savaşta şehit düştüğü takdirde, Tanrı, onu sahiplenecek, Türkleri cezalandıracaktır.

Luther, *Sofra Konuşmaları*'nda 28 Haziran 1532 günü Türklere ilişkin şunları söyler: *"Şimdi Türkleri düşünüyorum ve diyorum ki: Samson olsaydım, çare bulur ve her gün 1000 Türk öldürürdüm. Bu da yılda 350.000 Türk eder."* Sofrada bulunanlardan biri Luther'e savaşta kullanabileceği özel bir topu olup olmadığını sorar. Bunun üzerine Luther, *"Özel bir topum yok ama özel Paternosterim var!"* diye yanıt verir. "Paternoster" ya da Almanca deyimiyle "Vaterunser" Hıristiyanların Fatiha'ya benzeyen duasıdır. Samson ise, Tevrat'ta adı geçen güç ve yenilmezlik simgesidir.

Yukarıdaki saptama, Luther'e ve yaşadığı döneme ilişkin saflığın yanı sıra, Türklerin yarattığı yılgınlık ve bu yılgınlığın türevlerinden biri sayılabilecek Türklerin yenilmezliği düşüncesinin anlatımıdır. Türkler, Batı dünyasında yaygın olan "yenilmezlik" sanını 1571 İnebahtı Deniz Savaşı'na değin koruyacaktır.

1532 sonbaharında Luther şöyle konuşur: *"Papanın deccal olduğuna inanıyorum. Türkler de buna dahil edilebilir. Papa manevi, Türk bedensel deccaldır. İkisi de Hıristiyan dünyasını acılara boğmaktadır. Türkler kılıçlarıyla, papa öğretileri ve ruhuyla!"*

Luther, bu belirlemesinde Türklere ilişkin görüşlerini yineler: Türkler, Hıristiyanların ruhunu değil, bedenini öldürenlerdir. O bakımdan birincil tehlike olan papadan sonra gelirler. Bir başka anlatımla ikincil tehlikedirler.

Luther'in 1533 yazında öne sürdüğüne göre, Tevrat ve İncil, Türklerin *"Tanrı'nın ateşiyle yanıp yok olacaklarını göstermektedir. Fakat bu belirsiz bir öngörüdür; çünkü bu ancak manevi ateşle olabilir ve 'deccal papa' da söz konusu manevi ateşte yanacaktır!"*

Luther, öbür irdelemelerinde ayrıntılı irdelenen dinsel kaynaklara ve mitolojiye göndermeler yapar. Bu bağlamda ilginç olan şudur: Luther'in bütün yapıp etmeleri papaya ve Türklere ilişkindir. Sıkça vurgulandığı üzere, Luther'in propagandist söylemi uyarınca, papa ve Türk, her türlü kötülüğün kaynağıdırlar ve cehennem ateşinde yanarak cezalarını bulacaklardır.

"Türk Hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman Dünyaya Egemen Olamayacaktır!"

Luther, Aralık 1537'de Roma ve Türk imparatorluğunun çöküşüne değinir. Luther'in değerlendirmesi uyarınca, *"Roma İmparatorluğu bölündüğü için çöktü. Şimdi dünya V. Karl'ın ve Kanuni Sultan Süleyman'ın egemenlik alanına bölünmüştür. Bu iki imparatordan hiçbiri tek başına bütün dünyayı egemenliği altına almayı başaramayacaktır."*

Bu sözler, Türk imgesi bakımından yansız bir belirleme, tarihsel bakımdansa, gerçekleşen bir öngörü olarak nitelendirilebilir.

Luther'in anılan yapıttan aktardıklarından bir alıntı yapıyorum: *"5 Ocak 1538 günü Avusturya'dan Türklerle yapılan bir çarpışma ve ordumuzun onursuzca kaçışına ilişkin haberler geldi. Bu böyle gitmez. Günahlarımızdan dolayı Tanrı tarafından bize verilen bir cezadır bu. Biz Almanlar sarhoşuz, güvenilmeziz. Türklerin impara-*

torluğu otuz yılda büyüdü. Mahşer gününde aynı çabuklukta çökmesini diliyorum.

Tanrı, Türklerin daha fazla Hıristiyan kanı dökmesine katlanmayacaktır. Hiçbir vicdan ve acıma duygusu olmayan bu zalim (Türk hükümdarı – OBK) umarsız Hıristiyanları yok etmektedir."

Luther'in sözünü ettiği muharebe 2 Aralık 1537 günü Hans Katzianer komutasındaki Avusturya ordusu ile Türkler arasında olur ve Avusturya ordusu yenilgiye uğratılır.

Luther, Almanlar konusunda özeleştirel değerlendirmelerini de sürdürür. Türklere ilişkin de "vicdansızlık, acımasızlık" savlarını yineler.

Nisan 1538'de şu açıklama yer alır *Sofra Konuşmaları*'nda: *"Tanrı zengindir. Uğursuz Türk'e ve papaya o denli çok ve güzel nimet, toprak, insan ve dünyanın en iyi meyvelerini, sayısız zaferleri ve mutlulukları vermiştir."*

Bu belirlemeden yapılabilecek çıkarım uyarınca, Tanrı Türk'e ve papaya bu denli çok nimet ve zenginlik vermiştir. Buna karşın, Hıristiyanlığın söz konusu iki büyük düşmanı doymak bilmemekte, Hıristiyan ülkesine saldırılarını sürdürmektedir.

Kaspar Heydenreich 1542-1543 yılları arasında Luther'ce öne sürülen görüşleri *Sofra Konuşmaları*'na ekler. Bu eklemeler arasında Türklere ilişkin değerlendirmeler de vardır:

"Türk, bir kadın hoşuna giderse alır; hoşuna gitmezse atar (boşar). Bu ne biçim bir coniugium(evlilik)dur? Bu yüzden Türkiye orospu çocuklarıyla doludur. Türkiye'de sofra en güzel yiyecek ve akla gelebilecek en güzel içeceklerle donatılır. Sofrada çıplak kadınların olduğu, isteyenin nefsini körelttiği söylenir.

Bir horoz nasıl tavuklar arasında dolaşırsa, Türkler de kadınlar arasında öyle dolaşırlarmış!"

Bu alıntı karşısında söylenecek bir şey bulmak güç. Sadece şu söylenebilir. Allahtan ki, yazar "miş" anlatım biçimini yeğleyerek, kendi öne sürümlerinin inandırıcılığını azaltmıştır.

Luther, Türk imgesi bakımından olumsuz türevleri olan en ağır suçlamaları ve önyargılı belirlemeleri bu bölümde yapar. Türklerin evlilik kurumuna saygı duymadıkları, Türkiye'nin anne babası belirsiz çocuklarla dolu olduğu yolundaki önyargıların iyice pekişme-

sine kalıcı katkılar yapar. Şehvet düşkünlüğü veya salt tensellik, Doğu ve Türk kültürünün bir öğesiymiş gibi gösterir.

Böylece, oryantalizmin temel savlarından biri olan "Doğu erotizmi, tenselliği veya cinselliği" konusu Batı'da en etkin kişiliklerden birinin ağzından ve/veya yazıları yoluyla yaygınlaşır.

Nisan-Haziran 1542 tarihli aktarımlara göre Luther şunları söylemiştir: *"Türklere karşı direnmek isteyen, dua etsin! Surlarımız, toplarımız ve bütün serflerimiz onlara bir şey yapamaz. Yapı ustalarımıza şöyle diyorum. 'Paternosterimizin bir şey yapamadığı Türklere, sizin ördüğünüz surlar hiç dayanamaz. Surlarınız Türk'e ve şeytana vız gelir. Türk, etrafı demirden bir surla çevrilmiş bir kenti ya da ülkeyi bile alır. Biz de yiyeceksiz kalıp açlıktan ölürüz!"*

Bu sözlerin açılımı şöyledir: Türk, şeytan gibi kötüdür. Türk olağanüstü güçlüdür. Hiçbir engel onu durduramaz. Etrafı demirden surlarla çevrilmiş kentleri bile alır. O bakımdan Türk'e karşı insan gücü ve savaş araç gereciyle savunma olanaksızdır. Dünyasal savunma olanakları yaratmayı bırakın, Tanrı'ya bizi koruması için dua edin! Luther'in Alman halkına söylediği budur. İletisi, dine sarılarak, Türklerden korunmaktır.

Böyle bir yaklaşım ne denli akılcı ve çağcıl olabilir? Ne denli insanları etkileyebilir? Bu ve benzeri soruları sıralamak ne denli olanaklıysa, yukarıdaki sözlerin imgesel gücünün olmadığını söylemek de o denli olanaksızdır.

8. Thomas Müntzer'in Yazılarında Türk İmgesi ve Oryantalist İzler

Müntzer: Anadilinde İbadeti İlk Uygulayan Dinsel Devrimci

16. yüzyıl Alman toplum yaşamında etken olan bir başka kişilik "dinsel devrimci"[155] Thomas Müntzer'dir (1498-1525). Bu düşünür/teolog, yeniden bulgulama (Rönesans) ve insancılık (hümanizm) akımlarının özüne ve ereğine uygun olarak Almanya'da bireysel ve toplumsal bilincin gelişmesinde önemli bir etki yapmıştır. Müntzer, Almanların anadillerinde ibadet konusunda Luther'den de önce ve daha ilkeli davranmıştır.

Bu dinsel başkaldırıcı, "Alman-Protestan Ayini"[156] adlı yazısında *"Alman özgünlüğünü iyileştirmek"* amacıyla, "kutsal ruh hakkındaki mezmurları", yani önemli dinsel söylemleri, içeriği öne çıkaran bir anlayışla Almancalaştırdığını belirtir.

20. yüzyılın önde gelen düşünürlerinden biri olan Alman Ernst Bloch, *Devrimin Teoloğu Olarak Thomas Müntzer* adlı yapıtında Thomas Müntzer'in reformatörler (yeniden biçimlendiriciler) arasında "ilk olarak" 1532 yılında kendi ülkesinin dilinde, yani Almanca olarak ibadet yaptırttığını belirtir.[157]

Böylece, yeniçağın başlarında Müntzer'in düşünsel ilerleme bakımından önemli katkısıyla, sade dindar Alman, kutsal metinlerin ve söylemlerin dil bakımından anlaşılmazlığından kaynaklanan yetkesini ve gizemini çözme olanağına kavuşur.

Müntzer, salt kendisi Latince din metinlerini Almancalaştırmak ve halkın eleştirel değerlendirmesine sunmakla yetinmez, öbür din görevlilerini de aynı tutumu izlemeleri konusunda özendirir. Söz konusu tavır, halkın düşünsel ve akılsal özgürleşmesine uygun ortam hazırlaması nedeniyle, Papalık'a bağlı rahipler ve papazlarca, Müntzer'in aynı yazıda belirttiğine göre, *"Hıristiyan inancına zararlı"* biçiminde damgalanır. Müntzer, dinsel yetkelerin bu karşı çıkışından etkilenmez; tersine, Kilise yetkililerinin Latincenin gizeminden yararlanarak, inananların *"vicdanlarını yoksullaştırmalarına, sefalet içerisinde tutmalarına ve körleştirmelerine"* karşı aydınlatıcı bir yol olarak görür.

Dinsel metinlerin ve söylemlerin anadilinde okunup söylenmesi konusunda İncil'i Almancaya çeviren Luther'i önceleyen Müntzer, Alman toprakları üzerinde *"darmadağınık durumda bulunan Hıristiyanların birliğine"* belirleyici bir katkı yaptığını özellikle vurgular. Müntzer'in ısrarla vurguladığı bir başka nokta, anadilinde ibadetin aşağılanan, baskılanan ve dışlanan insanların toplumsal konumlarının bilincine varmaları ve bu konumu değiştirmeye yönelik düşünce geliştirmelerine yaptığı somut katkıdır. Ernst Bloch da andığım yapıtında Müntzer'in bu katkısını övgüyle dile getirir.

Nitekim Müntzer, aynı kaynakta yer alan "Kurgulanmış İnanç" (1524) adlı yazısında, *"Yoksul, sefalet içinde ve acınacak durumda*

olan Hıristiyanlık kendi zararlarını görmediği ve kurgulanmış inancı aşamadığı sürece, ona yardım edilemez," saptamasıyla, anadilinin din alanında da kullanımının "öz tanıma" ve "eleştirel bilinç" geliştirici işlevini dile getirir. Ünlü başkaldırıcı konuyu açımlamak için, *"Türk, Yahudi, dinsiz ve her türden inançsız bir kimse temelini bilmediği inancıyla kendisini temizler,"* belirlemesini yapar.

Bu bilgisizlikten yararlanarak, dinsel yetkeyi temsil edenler "hesap verme" gereksinmesi duymamıştır. Başkaldırıcı, Hıristiyan Kilisesi'nin anlaşılmazlık, kapalılık ve gizemden türettiği güçle daha da kötüleştiği, inancın köklerini tanımadan söz konusu kötüleşmeyi ortadan kaldırmanın olanaksız olduğu yolundaki savlarını aynı kaynakta yer alan "Protestation oder Erbietung?" (Direniş mi, Boyun Eğiş mi?") adlı yazısında belirginleştirir.

Ricoldo'nun *Kuran'ın Çürütülmesi* adlı yapıtını çeviren ve bu yapıta dayanarak Türklerin inancının sahte olduğunu öne süren Luther'den önce Müntzer, yukarıda anılan yazısında Türklere baktığında "Muhammet tarafından yazılan Kuran'da" yer alan İsa'nın "çarmıha gerildiği konusunda yer alan açıklamanın hakikat olmadığını" öne sürer. Böylece, Müntzer de Türklerin kutsal kitabı Kuran'ın hakikat olmayan açıklamalar içerdiği, dolayısıyla da "sahte" yönleri bulunduğu önyargısını paylaştığını açığa vurur.

"Hakikati Anlatmak İçin, Baskı ve Sömürüye Karşı Savaşmak Gerekir"

Bu dinsel devrimci ve başkaldırıcı, yine ilgili dipnotta verilen yapıtta yer alan "Yanlış İnancın Ödünsüz Teşhiri" adlı irdelemesinde kör ve belli çıkarlar uğruna sahteleştirilmiş, "zehirlenmiş inancın, Türklerin, dinsizlerin ve Yahudilerin inancından daha kötü olduğunu" belirtir. Bu saptamayla asıl savaşılması ve erklerinin ellerinden alınması gerekenlerin, öz çıkarları için Hıristiyanlığı zehirleyenler olduğunu açıklar ve ezilen, sömürülen, aşağılanan köylülere hedef göstermeyi amaçlar.

Yazar bu son yazısında Hıristiyanlığı çıkar amacıyla zehirleyenlerin ne denli kötü olduklarını göstermek amacıyla, sürekli olarak

"Türk, dinsiz, Yahudi ve her türden inançsız" anlatımını kullanır. Böylece, bu anlatımın kalıp söze dönüşerek, kuşaktan kuşağa aktarılmasına katkı yapar. Müntzer'in kullandığı bu kalıp anlatımların geçtiği bölümlerde, Bloch'un anılan yapıtında aktardığına göre, Müntzer de Danyal söylencesine gönderme yapar. Müntzer bu bağlamda üçüncü imparatorluk olan ve Türklerin egemenliği altına giren Yunanistan'ı "akıllılıkla" özdeşleştirir.

Müntzer, yine ilgili dipnotta yer alan ve Köylü Savaşları'nın ideolojik temellerinden birini oluşturan "Hochverursachte Schutzrede-1524" (İvedilikle Gerekli Bir Koruma Konuşması) adlı önemli irdelemesinde her koşul altında *"salt hakikati"* anlatma konusundaki kararlılığını vurgular. Bu yazıda Müntzer, öncelikle başkaldırıcı köylüleri en olumsuz anlatımlarla aşağılayan ve var olan sömürü ve baskı koşullarını sürdürmeye uğraşan egemen sınıfların yanında saf tutan Luther'le düşünsel olarak hesaplaşmak ister.

Luther, Müntzer'in değerlendirmesine göre, *"Wittenberg'de düşünsüz ve yumuşak bir yaşam süren bir ettir; egemenlerin yalakası ve oyuncağı Doktor Yalancı'dır."* Luther, Müntzer'in deyişiyle, "kıskançlık ve kin" duygusuyla Müntzer'i "şeytan" olarak niteleyen "yılandır"; onu Weimarlı egemenlere ve erklilere *"jurnalleyen aşağılık bir ihbarcıdır."* Baskı, sömürü ve soyguna karşı ses çıkarmayan, kendi çıkarı için bu kötü uygulamalara göz yuman biridir.

Luther'in toplumsal olumsuzluklar karşısındaki konumunu böyle değerlendiren Müntzer, gerekçelerini dine dayandırmakla birlikte, *"Faizciliğin, hırsızlığın ve soygunculuğun temel çorbası, bizim egemenler ve prenslerdir. Onlar her türlü yaratığı mülk ediniyorlar. Sudaki balık, havadaki kuş, topraktaki bitki onların olmak zorundadır,"* sözleriyle çok açık ve sert bir eleştiri tutumu ortaya koyar. Egemenler ve yöneticiler, çalmamak, eziyet ve işkence etmemek, kandırmamak gibi konulardaki kutsal buyrukların tümüyle tersini yapmaktadırlar ve "Doktor Yalancı" bütün bunlara karşı suskun kalmaktadır.

Müntzer'in "bu eşek eti" diye nitelendirdiği Luther, güçlü ve erklilere boyun eğmekte; *"hakikatin ortaya çıkmasını önlemek"* için güçsüzleri ve erksizleri azarlamaktadır. Yaşam koşullarını düzeltmek için

başkaldıranlara *"başkaldırının en büyük günah olduğunu"* söyleyerek, onları boyun eğmeye zorlamaktadır.

Bütün bunlara karşın Müntzer, yine kendi anlatımıyla, *"yoksul yığınların henüz verilmemiş savaşımını"* vermekte kararlıdır; çünkü *"halk özgürleşecektir!"* Müntzer, halk bir gün mutlaka "özgürleşecektir" bilincini ve kararlılığını, bunu giderek doğal davranış biçimi olarak sergileyen başkaldırıcı köylü önderlere yazdığı mektuplarda da dile getirir.

13 Temmuz 1524 tarihinde Dük Johann'a yazdığı mektupta *"hakikati, adaleti ve aydınlığı her koşul altında savunmayı"* sürdüreceğini, ancak bu değerlere düşman olan Wittenbergliler, yani Luther yandaşları tarafından sorgulanmaktansa *"Romalılar, Türkler ve dinsizler"* tarafından sorgulanmayı yeğleyeceğini dile getirir.

Bu dinsel devrimci ve başkaldırı önderinin 15-22 Temmuz 1524 tarihinde yazdığı "An die verfolgten Christen in Sachsenhausen" (Sachsenhausen'da Takibata Uğramış Hıristiyanlar) adlı mektubu, başkaldırının düşünsel özü ve izlencesi niteliğindedir. *"Egemenlere uşaklık eden sahte dinciler tarafından sapkın"* ilan edilmesini hiç önemsemediğini, asıl olanın adalet ve hakikati gerçekleştirmek için "dayanışma ve örgütlenme" olduğunu belirten Müntzer, köylülere, *"Yolunuzda yürürken kimsenin özrüne kulak asmayın; Tanrı'dan başka hiç kimseden korkmayın! Prenslerin ve toprak sahiplerinin erki kendi mülkleriyle sınırlıdır; kimse sizin ruhunuzu yönetemez! Vicdanınızı özgür tutun ve hiçbir zalimin buyruğunun vicdanınızı karatmasına izin vermeyin!"* der.

Müntzer, Avrupalılarca dönemin başat düşmanı olarak görülen Türklere karşı savaşı kastederek, *"Uzaklara giderek Türk'e karşı savaşmak isteyenler, artık ülkesindeki Türk'e karşı savaşsın!"* çağrısında bulunur.

Müntzer'i zaman üstü kılan istemlerinden biri de "kamu yararı" ya da "mal ortaklığı" olarak adlandırılabilecek düşüncesidir. 22 Eylül 1524 tarihinde "An die Kirche in Mühlhausen" (Mühlhausen Kilisesi'ne) başlıklı mektubunda *"ortak yarar ve onurun, kişisel erinç ve onurdan önce geldiğini"* açıkça ve ödünsüz bir tutumla dile getirir.

Avrupa Kimliğinde Düşünsel Sıçrama: "Kamusal Yarar İçin Egemenlik Halka Verilmelidir!"

Müntzer'in 9 Mayıs 1525 günü "An die Eisenacher" (Eisenachlılara) adlı mektubu da bu bağlamda anılmalıdır. Bu mektupta bu insancıl başkaldırıcı, daha sonra tüm Avrupa'yı sarsacak ve toplumsal ilerleme için savaşanların istemine dönüşecek olan, *"Tüm erk sade halka verilmelidir!"* istemini ortaya atar. Başkaldırıcılara, *"Sizin zararınız bizim zararımız; sizin erinciniz bizim istemimizdir,"* diye seslenebilecek ölçüde toplumsal duyarlılığının yüksek olduğunu gösterir.

26-27 Nisan 1525 tarihinde "An die Altstädter" (Altstadlılara) adlı mektubunda yer alan, *"Artık zaman olgunlaştı; kardeşlerinizi hazır tutun; başkaldırı ateşi, bütün Alman, Fransız ve İtalyan ülkelerini sardı!"* sözleriyle Müntzer, Almanya'nın çok ötesinde Avrupa düzeyinde ayaklanma sorununa yaklaşan bir kuramcı ve eylemci olduğunu kanıtlar.

Müntzer'in savaşımcı öğretisiyle salt *"Katolikliğin ana noktalarına değil, Hıristiyanlığın da baskıcı ve çağdışı yönlerine karşı savaş açtığını"* belirten Friedrich Engels,[158] Müntzer'in evrenselci bir boyutunu daha dile getirir. Bu evrenselci boyut, ortaçağda İbni Rüşt'ün kalıcı katkılarıyla erginleşen "tümtanrıcılık" anlayışından yararlanarak öğretisini dizgeleştirme çabasıdır.

Yukarıda anılan Weimar Klasik Alman Edebiyatı Araştırma Kurumu'nun ilgili yayınında Müntzer'in ortaçağın *"çeşitli heretik kümelenmelerinin düşünce birikiminden ve Alman sufiliğinin görüşlerinden"* yararlanarak dünya anlayışını biçimlendirdiği belirtilir.

Engels anılan yapıtında ayrıca, aklın özgürlüğü ve bireyin özerkleşmesi konusundaki ödünsüz tutumuyla, Müntzer'in tümtanrıcılıkla "tanrıtanımazlık" arasında devindiğini öne sürer. İncil'e karşı akla öncelik verilmesi gerektiğini savunarak, Aydınlanma ülküsünün egemenleşmesine ve bütüncül adalet ve eşitlik ilkesinin yerleşmesine ortam hazırlayan, hiçbir baskı ve yıldırma girişimine boyun eğmeyen bu insancıl ve ödünsüz savaşımcı yenik düşer ve yenenlerce öldürülür. Bedeni öldürülür; ama öğretisi, tüm Avrupa ve insanlığın ada-

let, eşitlik ve Aydınlanma düşüncesi ve eylemine yol gösterici bir öğe olarak katılır ve böylece ebedi olarak ölümsüzleşir.

Anadilinde ibadet düşüncesini uygulamaya koyan, kamusal yarar ve halk egemenliğini öne çıkaran Müntzer, Avrupa kültürel kimliğinin laik, çoğulcu ve özgürlükçü boyutunun belirginleşmesine en kalıcı katkıyı yapar.

Bunun yanı sıra, bu sıra dışı başkaldırıcı bile Türkleri ötekileştirme geleneğinden kendisini kurtaramaz. Dönemin Avrupa'sındaki egemen resmi söylemin etkisiyle, oryantalist birikime küçük bir katkı yapar.

9. Andreas Osiander'in *Türk'e Karşı Ders*'inde Türk İmgesi ve Oryantalist Söylemin İpuçları

Osiander'in Düşünce Dünyası ve Döneminin Başat Eğilimi

16. yüzyılda Avrupa'da, dolayısıyla Almanya'da Türk tehlikesi ve Türklere karşı alınacak önlemler, dünyasal ve dinsel tartışmaların odak noktasını oluşturur. Katolikler ve Protestanlar, Türklerin başarıları konusunda birbirlerini suçlar ve sorumlu tutar.

Protestanlığın kurucusu ve kuramcısı Martin Luther'in Türkler hakkında yazdığı üç bağımsız kitabını ve diğer yazılarını konulaştırdım. Luther'in çağdaşı ve yandaşı olan Osiander, 16. yüzyılın özgün yönlerini yapıtlarına yansıtır. Katolikler ya da Roma Kilisesi doğrultusunda düşünen ve davrananlarla Protestanlar arasındaki inanç çatışması Osiander'in işlediği başlıca konular arasındadır.

16. yüzyıl yazar ve düşünürlerinden Hutten, Agricola ve Luther gibi Osiander de Türk temasını yapıtlarında güncelleştirir. 1539-1548 yılları arasında yazdığı yazılar ve mektuplarda Türklerden sıkça söz eder. Özgün yaklaşımıyla Türk ve İslam görünümünün biçimlenmesine katkıda bulunur.

Osiander'in yaşadığı kent Nürnberg, ortaçağda Avrupa'nın en önemli haberleşme merkezlerinden biridir. Örneğin, vaiz Veit Dietrich, Güneydoğu Avrupa'nın önemli kişilikleriyle kurduğu kişisel ilişkiler sonucu, Türk sorununun Avrupa kamuoyuna mal edilmesine önemli katkılar yapar; bu yönüyle ünlenir. Nürnberg'de Türklere kar-

şı savaşmak üzere oluşturulan birliği ve din adamlarını dinsel yönden eğitir. Din adamlarını, cemaatlerini Türkler konusunda nasıl güdümleyeceklerini konusunda eğitir.

Dietrich'in temel savı da Luther ve Osiander'in görüşlerine koşuttur. Anılan üç teolog ve yazarın en belirgin ortak özelliği, Hıristiyan halka verdikleri iletidir. Bu ileti şudur: *"Günah işlediniz; Tanrı, günahlarınıza karşı Türkleri başınıza bela etti. Tövbe edin; günahlarınızdan arının ve böylece Türk boyunduruğundan kurtulun!"*

Kurulan dinsel birliğe ilişkin uyarılar pek etkisiz kalmaz. 14 Ocak 1542'de Speyer'de toplanan Alman İmparatorluk Meclisi'nde Katolikler ile Protestanlar arasında, geçici de olsa, birlik sağlanır. Türklerin Alman imparatorluğuna yapacağı varsayılan olası saldırılara karşı alınacak önlemler görüşülür.

1541 yılından itibaren Türklere karşı ibadet konusunda Nürnberg kent yönetiminin desteğinde yapılan çağrıların ve uyarıların sayısının hızla arttığı gözlenir.[159]

Türk'e Karşı Ders: Korkunç Türk İmgesi

Osiander'in vaazlarında Türk konusuna özel bir yer ayırması bu bağlamda değerlendirilmelidir. Büyük bir olasılıkla Nürnberg kent yönetiminin "Türklere karşı ibadet" konusunda yaptığı çağrı üzerine yazılmış olan *Türklere Karşı Ders* adlı yapıt, vaaz biçimindedir.[160]

Veit Dietrich ile Andreas Osiander'in Almanca adıyla *Türk Yazıları*'nın Haziran 1542'de yayımlandığı sanılmaktadır. Anılan iki yapıtın 13 Temmuz 1542'de Nürnberg kentinde toplanan Alman İmparatorluk Meclisi'nin toplanmasında hazırlayıcı ve yönlendirici bir işlev gördüğü varsayılmaktadır.

13 Temmuz 1542'de Nürnberg'de toplanan Alman İmparatorluk Meclisi'nin başlıca gündem konusu "güncel Türk tehlikesi" ve bu tehlikenin etkisizleştirilmesidir.

"Korkunç ve Acımasız Türk, Hıristiyan Ülkelerini Yakıp Yıkıyor"

Osiander'in yapıtının özgün adı şöyle: *Unterricht und vermanung, wie man wider den Türcken peten und streyten soll. Auff ansuchung*

etlicher guter herrn und freunde an diejhenigen gestelt, bey denen der Turck schon angriffen und schaden gethan und sie desselben noch alle tag gewertig sein müssen (Türklere Karşı Nasıl Dua Edileceğine ve Savaşılacağına İlişkin Ders ve Uyarı [1542]."

Bu yazı veya vaazın bir başka baskısına konulan başlık küçük farklılıklar içeriyor: *Unterricht und vermanung, wie man wider den Türcken peten und streyten soll, gestelt an diejhenigen, so des Türcken uberfall zum teyl schon erlitten, zum teyl aber noch teglich gewarten. Andreas Osiander.*

Osiander'in "dersi" içerik ve biçem bakımından çağdaşlarının benzeridir. Ders, o dönemde hemen her yazar veya etkin kişiliğin yazdığı *Türk Yazısı*'nda görülen bir genellemeyle başlar: *"Hıristiyan inancının ve adının baş ve sürekli düşmanı korkunç ve acımasız Türk, Hıristiyan ülkelerini ve imparatorluklarını zorla baskısı altına almakta, yakıp yıkmakta, yerle bir etmekte ve bozuma uğratmaktadır."*

Böyle bir durum saptaması yapan Osiander, Türklerin başarılarını Almanya içinde ve dışında Hıristiyan din adamlarının ve yöneticilerinin inançlarının özünden uzaklaşmalarına bağlar.

Sorunu dünyasallaştırmaktan özenle kaçınır. Lutherci yaklaşıma uygun olarak Türkleri, *"Tanrı'nın cezasının somutlaşmış biçimi"* olarak sergiler. Osiander'in bu değerlendirmesi, yaşadığı dönemin ağırlıklı eğilimini yansıtır.

Osiander'in sıkça yinelediği şöyle bir uyarı vardır: Türklerin başarısının nedeni, onların büyük bilgeliğinden kaynaklanmamaktadır. Zaten Türkler, *"sapkın, baştan çıkarıcı şeytani yalanlara inanmakta, bedensel şehvet ve hayvani cinsellik içinde boğulup gitmektedir."*

Osiander'in özellikle vurgulayarak ayrıksılaştırdığı Doğulu Türklere mal edilen "bedensel şehvet ve hayvani cinsellik", özellikle Avrupalı seyyahların öznel izlenimleriyle bütünleştirilerek, oryantalist söylemin başlıca öğelerinden biri olan "Doğu erotizmi" anlatımına dönüştürülür.

Anılan teoloğa göre, Türk ordularının kalabalıklığına, güçlerinin çokluğuna karşın, Türkler *"korkak ve güçsüz kişilerdir, güçsüzün güçlüyü yenmesi"* insanlık tarihinde bilinen bir şeydir. Hıristiyanla-

rın bitimsiz ve inatçı günahları sürdüğü sürece, Tanrı'nın öfkesi dinmeyecektir. Türklerin utkuları mahşer gününün yakınlaştığının belirtileridir ve Hıristiyanların ne yeryüzündeki orduları ne de gökyüzündeki duaları bu utkuları durduracak güçtedir.

"Hıristiyanlığın Sahteleştirilmesi Türkleri Utkulu Kılıyor"

Osiander'in değerlendirmesi uyarınca, Tanrı, Türkleri Hıristiyanlara utkulu ve egemen kılmaktadır; çünkü sahte Hıristiyanlar, Hıristiyanlığı aşağılamakta, sahte öğretiler uydurarak onun özünü bozmaktadırlar. *"Bu sahtekârlar, hak etmemelerine karşın, Hıristiyan adını taşımakta"* ve saygın insanları zorla *"çapulcu, zinacı, genç kızları kirletici, sözünü tutmaz, isyancı, yalancı, yakıcı, öldürücü"* durumuna sokmakta ve her türlü erdemlerini yitirmelerine neden olmaktadır. Böylece masum insanları *"dinsizleştirmekte"* veya *"Türkleştirmektedirler."*

Bu söylemde anlamsal olarak dinsizlik ile Türklük arasında kurulan bağ dikkat çekicidir. Ortaçağda dinin başatlığı göz önünde tutulunca, söz konusu saptamanın yaratabileceği olumsuz etki de tahmin edilebilir.

Osiander, ilk kez 1090 yılında Selçuklularca kuşatılan 14. yüzyılın başlarından beri Türklerin elinde bulunan ve Hıristiyanlarca önemli bir merkez olarak kabul edilen Efes kentine gönderme yapar. Bu göndermeyle savlarını pekiştirmeye çalışır.

Söz konusu göndermenin amacı açıktır. Efes, kutsal kentlerden biridir; çünkü bir havariye sahiptir. Bu nedenle, Efes'teki kilise, herhangi bir kilise değildir; Hıristiyan teolojisi açısından "kurucu kilise" dir.

Gerçek Hıristiyanlığın yadsınmasından, bozuma uğratılmasından ve baskı altında tutulmasından yakınan Osiander, *"sahte ve uydurma insan öğretileri"* türetildiğini, putperestlik, dinsizlik, dinsel makamların para karşılığı alınıp satılması, büyücülük vb. uygulamaların toplum yaşamında egemen olduğunu savlar.

Birçok çağdaşı gibi Osiander de, Hıristiyanlığın belli başlı ilkelerine uyulmamasından yakınır. Günahların ve utançların artık ka-

nıksandığını, dünyasal zevklerin ve şehvetin önemsendiğini, aşırı yeme içme, zina, abartılı giyim gibi günahlardan ürkülmediğini öne sürer.

Her türlü ahlakdışılık, aldatma, sahtekârlık, yalan söyleme, hırsızlık, soygun, faizcilik, Osiander'e göre geçerli değerler olmuştur. Bu nedenle Türkler, Almanları *"özlerinden uzaklaştırsalar, boğsalar, yeryüzünden silip atsalar bile, Tanrı'nın gazabı son bulmayacaktır."* Almanlar pişmanlık duyup günahlarından arınmadıkları sürece, Türklerle ve şeytanlarla bir tutulacaktır.

Böylece, Osiander, Luther'in izinde giderek, propaganda amacıyla kurgulanan ve yayılan "Türk eşittir dinsiz" söylemini, "Türk eşittir şeytan" söylemini ekleyerek iyice güçlendirir.

Eğer Osiander'in öğütleri tutulursa, Tanrı yüceliğini ve bağışlayıcılığını gösterecektir. Osiander'e göre, böylece *"Muhammet'in şeytani öğretisi yenilecek, İncil yeniden değerini"* bulacaktır. İğrençliklerden ve baskılardan kurtulmanın, çürüyüp yok olmanın yolu, Hıristiyanlık karşıtı tutum ve eylemlerden uzak durmaktır. Başka türlü, Türk'e karşı başarı ve yengi kazanmak olanaksızdır. Ayrıca Hıristiyanlar dinlerinin gereklerini yerine getirmek suretiyle Tanrı'nın sevgisini ve onun Türklerden desteğini çekmesini sağlayacaktır.

"Türk'ün Kıyıcı ve Öldürücü Gücü Tükenecektir"

Osiander, ortaçağda Türklere ilişkin olarak belirtilen "Tanrı'nın gazabının göstergesi, Tanrı'nın kırbacı, kıyıcı ve acımasız" imgelerini ve nitelemelerini sürekli yineleyerek, pekişmesine katkıda bulunur.

Osiander'in genel yaklaşımı Luther'in bakış açısına benzer; Kilise'ye yönelttiği kimi haklı eleştirilere karşın, kesinlikle dünyasal ve o nedenle nesnel olan Türk konusunu dinsel açıdan irdeler, göksel çözümler önerir. Şu dileği sözünü ettiğim yaklaşımına bir örnektir: *"Tanrı oğullarını/kızlarını bir kucaklasın, Türk; kıyıcı erkini, gücünü, utkularını ve mutluluğunu yitirecek, önemsizleşecektir; öfkeli, kıyıcı ve öldürücü gücü tükenecektir. Kendisine hiçbir zarar vermemiş olan Hıristiyanları soyan, özlerinden uzaklaştıran ve yok eden sapkın inançlı Türk, şeytanın desteğini kullanacaktır."*

Osiander'in açımlamasına göre, kutsal dinlerinin gereklerini yerine getirmelerine karşın, Türk; doyumsuzluğunu ve kıyıcılığını sürdürmeye kalkışırsa, Hıristiyanlar ona salt yumruk, kılıç ve kalkanla değil, *"dualarıyla karşı koyacaktır."* Kutsal melekler, hatta yüce Tanrı bile Türklerle savaşacak, onları yenecektir.

Tanrı'nın desteğini kazanan Hıristiyanlar bu *"zorunlu ve gerekli savaşa"* katılacaktır. Türkler, Hıristiyanları alt etseler bile, ne denli Hıristiyan kanı dökülürse dökülsün, ölenler salt anayurtları ve Hıristiyanlık adına canlarını verecekleri için, saygın, övünçlü ve kutsal olacaklardır.

Bu kapsamda sürekli olarak vurgulanan, "Türklere karşı yürütülen savaş, dinsel ve ahlaksal bakımdan haklı savaştır," savının öne çıkarılması, bu savı felsefileştiren Rotterdamlı Erasmus'un ve Luther'in başlıca kanaat oluşturucular olduklarını ortaya koymaktadır.

Osiander'in anlatımı uyarınca, Türk, böyle bir savaşta Hıristiyanları daha önce olduğu gibi *"inançlarını yadsıdıkları, Muhammet'in Tanrı'yı inciten öğretisini kabul ettikleri, başkalarını kötü yola saptırdıkları için değil, Hıristiyanlık uğruna savaştıkları için yenebilir."* Fakat bu yengi sürekli olmayacaktır. Ayrıca, bu savaşta ölenler şehitlik düzeyine ulaşacaktır. Sevgili Hıristiyanlar için savaş çok gereklidir ve artık savaşın zamanıdır.

Osiander, savaşın gerekliliği ve zamanlılığı konusunu irdelerken, içten ve kapsamlı bir öz değerlendirme önerir. Bu öneri Hıristiyanlık öğretisinin sınırları içersinde kalmasına ve akılcı düşünce bakımından gerçek duruma uygun düşmemesine karşın, iç hesaplaşmayı özendirdiği için, Alman düşünce tarihi açısından bir katkıdır. Çünkü yazar tarafından Kilise'nin çıkar amacıyla dindışı yöntemlerinin yanı sıra, toplumu yönetenlerin yaklaşımları da eleştirilir. Din açısından kötülüklerin, olumsuzlukların giderilmesi, güçlerin bütünleştirilmesi amaçlanır. Çocuklar, sakatlar, dullar gibi güçsüzlerin, haksızlığa uğrayanların korunması öğütlenir.

Osiander'e göre, *"kıyıcı Türk'ün öldürücü ve şeytani emellerini boşa çıkarmak için, Tanrı'nın imparatorluğunda adalet ve kutsallık içinde yaşamak zorunludur. Türklerin kötülüklerine benzer kötülüklerden dünyayı ve Almanya'yı sakınmanın başka yolu yoktur."*

Osiander'in Diğer Yazılarında Türk İmgesi ve Oryantalist İzler

Osiander, 1539-1543 yılları arasındaki yazıları ve yapıtlarında Türkler konusunda şu görüşlere yer verir:

"Kan Suçlaması"[161] başlıklı incelemesinde Yahudilerin ellerini çocuk kanına bulayıp bulamadıkları sorununu tartışan Osiander, sözü Türklere getirir ve şöyle yazar: *"Türk çocukları da çocuktur; onların kanının söz konusu olması bir şeyi değiştirmez. Yahudilerin, bırakın başka çocukları, Türk çocuklarını bile boğazladıkları görülmüş şey değildir."*

Osiander, Yahudilere ilişkin yoğun önyargılara karşın iyimserliğini korur; sadece Yahudilerin, hatta *"Türkiye'de yaşayanların bile"* çocuk kanı dökmek istemeyeceklerini vurgular. Yazar, *"Yahudi, Türk, inançsız ya da Hıristiyan olsun, Tanrı'nın kan dökeni bağışlamayacağını"* dile getirir.

Yahudilerin, çocuk kanı dökücüsü olamayacaklarını belirten Osiander, Almanya'da yaşayan Yahudilerin kan dökmediklerini; hele *"Türkiye'de yaşayanların hiç kan dökemeyeceklerini"* sözlerine ekler.

Burada Osiander'in niçin Yahudileri söz konusu ettiğinin anlaşılabilmesi için, bir açıklama yararlı olabilir. Türkler, Buda ve Ofen'i (Budapeşte'yi) alırlar. Halk kenti büyük ölçüde boşaltır. Kısmen boşalmış bir kentle karşılaşan bazı Türk savaşçılar, kente zarar verici eylemlerde bulunur. Kralın sarayına dokunulmaz; saray daha sonra Kanuni Sultan Süleyman tarafından kullanılır. Buda'da yaşayan Yahudilerin önemli bir bölümü Macaristan'ın kuzeyine çekilir; çoğu Pressburg'a yerleşir.

Osiander, irdelemesini sürdürür. 28 Mart 1541'de (Nürnberg) Jonas'a yazdığı mektupta, *"Türklerin Buda ve çevresini talan ettiklerini; Türklerce dağıtılan birliğin mensubu bir Alman askerinin Türklerin Macaristan ve Avusturya'yı kapsayacak yeni bir sefere hazırlandıklarını anlattığını"* dile getirir.

Buda'nın kesin olarak Türklerin eline geçişi bütün Avrupa'da şaşkınlık ve öfkeye yol açar. Bu nedenle, Türklere karşı bütün olanaklar kullanılır.

"Franz Magera'yı Berbat Türklerden Kurtaralım!"

1540'lı yıllarda Almanların, Türk konusuyla yoğun biçimde uğraşmalarının "Türk tehlikesi" dışındaki bir başka nedeni, tek taraflı çıkarlar ve Almanların "miras yoluyla elde etmek istedikleri" Macaristan topraklarıdır. Türkler ile Almanların Macaristan'a ilişkin karşılıklı çıkarları, sürekli karşıtlaşmalara neden olur; Türkler ile Almanların karşıtlaşmalarından birinde Patraslı Franz Magera, Türklere tutsak düşer.

Osiander, Franz Magera'nın kurtarılması için bir öğüt mektubu yazar. Nürnberg'de 26 Mayıs 1541 günü yazılan söz konusu mektupta *"kardeş Magera'nın berbat Türklerin ellerinden para karşılığı kurtarılması"* öğütlenir.

Osiander, 22 Şubat-8 Nisan 1542 tarihleri arasındaki oruç günlerinde Nürnberg'de vaazlar verir. Hıristiyanlık açısından dinsel gereklilikleri vurgulayan Osiander, şu saptamayı yapar: *"Tehlikeyle karşı karşıyayız ve bu tehlike salt biz Almanları ilgilendirmekle kalmıyor, bütün Hıristiyan dünyasını ilgilendiriyor. Türklerden kaynaklanan bu sıkıntıyı yenmemizde bize yardımcı olması için Tanrı'ya yakarmalıyız."*

Yazar, Hıristiyanların, kutsal "On Buyruk"a uymayıp günah işlediklerini ve bundan dolayı Tanrı tarafından cezalandırıldıklarını vurgular.

Osiander'in, *"Bütün Hıristiyan dünyası tehlikededir!"* saptaması, Türklerin 1541 yılında Budapeşte'yi almaları ve Avrupa içlerine doğru ilerlemelerini sürdürebilmek bakımından önemli bir mevzi kazanmış olmalarıyla ilgilidir. Nitekim 14 Ocak 1542 tarihinde toplanan Alman İmparatorluk Meclisi'nde "Türklerin Alman imparatorluğuna saldıracağı varsayılır ve Türklere karşı savaşa hazır olunması için gerekli önlemlerin alınması" kararlaştırılır.

Yukarıdaki saptamalardan görüleceği gibi, Türk, dolayısıyla da İslam tehlikesi konusunun Alman meclislerinin gündemini oluşturması, kaçınılmaz olarak Türk ve İslam konusunun bütün Avrupa'yı ilgilendiren bir olay olarak algılanmasına ve böylece oryantalist algılamanın temellerinin belirginleşmesine yol açar.

"Türklerin Eline Düşmek En Büyük Felakettir"

Vaazlarının bu ortam ve koşullar içinde biçimlenmesine karşın Osiander, yandaşı ve önderi Luther gibi, Türklere karşı askeri savaş yerine, günahlardan ve dindışı davranışlardan arınmayı öğütler. Osiander'e göre, *"cellat, hastalık, kaza gibi kötülüklerden daha kötü olanı, Türklerin eline düşmektir."*

Türklerin eline düşenler, *"uzak ülkelere götürülüp hayvanlar gibi pazarlarda satılacaklardır; hiçbir değerleri olmayacaktır. Öldürülecekler, ölü bedenleri köpeklere verilecektir."*

Osiander'in çözümlemesi uyarınca, Almanlar, dinlerinin gereklerini yerine getirmemeyi inatla sürdürürlerse, *"tanrısız Türkler gelecek, yaşlıları öldürüp gençleri tutsak edecek; Alman kadınları kirletecek; çocukları kazıklara oturtacaklardır. Daha kötüsü Almanları alıp götürecekler, inançlarından koparacak, bedenlerini ve ruhlarını bozacaklardır."*

"Kadınları kirletme, çocukları kazıklara oturtma, Hıristiyanların ruhlarını bozma" gibi sözler, Türk veya Doğu acımasızlığı imgesinin Avrupa'nın kolektif belleğine ve bilincine yerleşmesine ve oryantalist birikim ve söylemin bu imgeler üzerinde oluşturulmasına katkı yapar.

Osiander'e göre, Almanların inançlarının bozuma uğramış durumu bile, *"Türklerin inançlarından ve Muhammet'in dininden daha iyidir."*

Alman ülkesinde barış ve huzurun sağlanabilmesi için, egemenlere ve yöneticilere bağlılığın ve sadakatin dinsel bir kural olduğunu anımsatan Osiander, böyle davranmayan Almanları ilenme niteliğinde şu sözlerle uyarır: *"Sözlerime kulak asmazsanız, düşman ülkenizi ve kentinizi kuşatsın, her yandan sizleri sıkıntıya soksun. Duvarları aşamazlarsa, kapınızı yakarak açsın ve onlara karşı koyacak gücünüz olmasın; sizleri tutsak edip götürsünler ve başınıza bütün felaketleri getirsinler."*

Osiander, güncel Türk tehlikesini salt Almanlara yönelik olarak değerlendirmez; bu bağlamda sıkça "bütün Hıristiyanlık" dünyasından söz eder. Propagandist bir anlatımla, Hıristiyanları birleştirmeyi amaçlar.

Aslında o dönemde Avrupa'nın öbür ülkeleri Osiander'in bu genellemesini paylaşır; birçok Avrupa ülkesinde bütün Hıristiyanların güncel Türk tehlikesine karşı birleşmesinin gerekliliği savunulur.

Müslüman olan Türkler, bütün Avrupa Hıristiyanlığı için "tehlike" olarak tanımlanmak suretiyle, Batı ile Doğu'nun din temelinde karşıtlaştırılması, giderek oryantalizmin başlıca düşünsel kaynaklarından biri durumuna gelir.

Bu yaklaşım, Batı Aydınlanma felsefesinde Leibniz, Voltaire, Kant, Herder, Hegel ve Marx'ın yapıtlarında açık olarak görülebilir.

"Kanlı Köpek" ve "Yakıcı Yıkıcı Türk" İmgesi

Osiander, Almanlara bütün güçlerini kullanarak, "kanlı köpek Türk'ten" Tanrı'nın yardımıyla kurtulmanın yollarını aramalarını öğütler.

"Kanlı köpek Türk" (Der Türke, Bluthund) söylemi, Almanca yazılı belgelerde sıkça kullanılır. Ünlü Grimm Kardeşler'in *Almanca Sözlük*'ünde "kanlı köpek" nitelemesinin "zalim", "baş edilemeyen baskıcı" gibi anlamlarda kullanıldığı bilinmektedir.

Osiander, "On Buyruk Üzerine Vaazlar"[162] adlı yazısında anılan buyrukları güncel durumlara uygulayarak yorumlar ve Türklere ilişkin şu görüşlere yer verir: *"Türklerin zorla götürdükleri insanlar, öldürülür; köpekler gibi yaşamaya, çeşitli sıkıntılara katlanmaya ve ömür boyu yaban ellerde kalmaya zorlanırlar."*

Daha sonra Jorga, Merriman, Hammer-Purgstall gibi Avrupalı tarihçiler, Osiander tarafından sürekli olarak vurgulanan veya ileri sürülen "Türk kıyıcılığı" savına gönderme yapar.

Yukarıda anılan tarihçiler, Türklerin Mohaç Savaşı'nda (1526) 12.000 Macar tutsağı kılıçtan geçirdiklerini; 1529, 1532 ve 1541 tarihlerinde yaptıkları seferlerde kıyım eylemlerine giriştiklerini savlarlar.

Osiander, *"ülke dışına götürülmek, ya da anayurdu terk etmeye zorlanmak"* denli kötü bir yazgı ya da yaşantı olamayacağını vurgular ve *"Tanrı herkese doğduğu ülkede yaşamayı nasip etsin,"* dileğinde bulunur. *"Dilerim,"* diye sözlerini sürdürür Osiander, *"sağ-*

lık ve bolluk içinde ülkenizin tadını çıkarırsınız; düşman ülkenizi yakıp yıkmaz; köyünüze saldırmaz ve ortalığı ateşe vermez."

"On Buyruk"tan dördüncüsü, *"Anne babana, ülkene saygı duy!"* biçimindedir. Osiander'in açımlaması uyarınca, gençler, anne babalarına ve ülkelerine saygılı olmayı öğrenmezlerse, *"Tanrı da haklı olarak, Türkleri ya da başka felaketleri Hıristiyanların başına sarar."* "Öldürmemelisin!" adlı kutsal buyruğa gönderme yapan Osiander, Tanrı'nın öldürenleri cezalandırmak için, "Türkleri ya da başka düşmanları" göndereceğini savlar.

Bu vaizin değerlendirmesi uyarınca, yönetenler, birlik ve bütünlüğü sağlamakla yükümlüdür ve bu görevi yerine getirebilmeleri için, vicdan ve güce gereksinmeleri vardır. Bu bakımdan Almanlar, yönetenlere güç vermesi için Tanrı'ya yakarmalıdırlar. Ancak "güçlü ve adil" yöneticiler, Almanları *"kanlı köpek Türk'ten kurtaracaktır."*

Osiander, uyarılarını pekiştirmek amacıyla vaazlarında sıkça "Türk tehlikesine" değinir. Almanların dinin gereklerini yerine getirmedikleri sürece Tanrı tarafından cezalandırıldıklarını ve cezalandırılacaklarını sürekli yineleyen Osiander, söz konusu cezanın "Türkler yoluyla ve yakıp yıkma, zenginlikleri zorla alma biçiminde" gerçekleştiğini öne sürer.

"On Buyruk Üzerine Vaazlar" Osiander'in en kapsamlı yazısıdır. Osiander adı geçen yapıtında dünyasal sorunlara bütünüyle dinsel açıdan yaklaşır ve "korkunç düşman Türk"ü de bu bağlamda değerlendirir. Yazara göre, her kötülüğün kaynağı dinden uzaklaşmadadır ve *"Türkler yaşanabilecek, kötülüklerin somutlaşmış güncel biçimidir."*

Osiander'in bir başka irdelemesi (Predigt über das Abendmahl) "Akşam Sofrası Vaazı" adını taşır. Bu irdelemede de başlıca konulardan biri yine güncel "Türk tehlikesi" olarak belirlenir.

Türk tehlikesi, Almanya'daki dinsel bölünme ve toplumsal sorunları açıklamada anahtar kavramlardan biri olarak kullanılır. Anılan vaizin söyleyişiyle, *"korkunç düşman Türk, bütün Hıristiyanlık için tehlike oluşturmaktadır ve var gücüyle Almanya'ya yaklaşmaktadır."*

Osiander, bu sözleriyle, daha önce vurgulandığı üzere, 1541 yılında Kanuni Sultan Süleyman komutasındaki Osmanlı ordusunun

Macaristan'da ilerleyişine gönderme yapar ve Türklerin 1526-1541 yılları arasında ancak 200 yıllık bir süre içerisinde gerçekleştirilebilecek başarılar sağladıklarını belirtir.

Osiander, 6 Nisan 1542 tarihli "Gründonnerstagspredigt über Johannes 13" adlı oruç vaazını da Türk konusuyla ilişkilendirir. Vaazın asıl konusu, Oğul'un, yani İsa'nın, Baba'dan, yani Tanrı'dan meydana gelişi ve aynı zamanda sürekli ve doğal ilerlemesinden dolayı yukarıdaki savı konulaştırır.

Bu vaiz, kendi anlatımıyla, *"İsa'nın Müslümanlarca Tanrı ya da Tanrı'nın oğlu olarak kabul edilmediğini bilmektedir"* ve Almanları zamanında uyarmak istemektedir. Osiander şu görüşlere yer verir: *"Gerçek ve doğal Tanrı olan İsa'ya sahip çıkmalıyız. Bizi yenip egemenliği altına aldığı zaman, Hıristiyanlığı unutacağımızı, hatta yadsıyacağımızı söyleyen Türklere karşı da bu konuda ödün vermemeliyiz. O Türkler ki, sahte inançları gereği, İsa'yı sadece bir peygamber olarak değerlendirir, onun insanlığın selameti için yaptıklarıyla alay ederler; hiçbir Yahudi'nin ya da inançsızın yapmayacağı ölçüde İsa'yı küçümserler."*

VIII

Sebastian Brant'ın Deliler Gemisi'nde Türk İmgesi ve Oryantalist İzler

Sebastian Brant (1457-1521) Strasbourgludur. Basel'de basım işleri danışmanlığı yapar; 1489 yılında "hukuk doktoru" unvanını alır ve Basel Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde profesör olur. 1500 yılında Strasbourg kenti hukuk danışmanlığına getirilir, kent yönetimiyle ilgili görevler üstlenir.

Alman edebiyatı tarihinde erken hümanizm döneminin ya da akımının önde gelen temsilcilerinden biridir. Latince ve Almanca öğretisel şiirler yazar.

Bütün toplum kesimlerini ve meslek kümelerini eleştirel bir yaklaşımla konulaştırır.

Sebastian Brant'ın *Deliler Gemisi*[163] (Narrenschiff) adlı ünlü yapıtı bütün Avrupa dillerine çevrilir.

Hiciv yöntemini benimseyen Brant, *Deliler Gemisi*'ni uyaklı ikili dizeler biçiminde yazar. *Deliler Gemisi*'nde her toplum kesiminden ve meslek kümesinden insanlar, "akılcı, duru ve öğretici" bir biçimle sergilenir. Anılan yazar, benzetmeler, atasözleri ve deyimler gibi

yazınsal figürleri bolca kullanarak, yapıta sıcaklık ve çekicilik kazandırmayı başarır.

"Kendi Başlarına Bıraktım Delileri"

Deliler Gemisi, rasgele bir araya getirilmiş uyaklı dizeler toplamı değildir. Yapıt, Alman edebiyat tarihi yazıcılarınca antikçağın, Hıristiyanlığın birikimlerinin ve halk bilgeliğinin bir bireşimi olarak değerlendirilir.

Yazıldığı dönemde yazınsal bir anıt niteliğindeki bu yapıtı önemlileştiren özelliği, Brant'ın çağının dönüşümlerini, yani, kentleşme ve sermaye birikiminin oluşumu gibi gelişmeleri, algılaması ve konulaştırmasıdır.

Her dönüşüm, doğal olarak yerleşik değerler dizgesini sarsar. Söz konusu sarsıntılar, anılan yapıtta kuşku ve öngörü karışımı yaklaşımla konulaştırılır.

Ortaçağa özgü düşünsel yönelimlerin somutlaştığı *Deliler Gemisi*", Alınanca "çoksatarlar" arasındadır. Almancadan Latinceye çevrilir ve böylece çeviri alanında ilk ayrıksı örneği oluşturur.

Ortaçağ Alman yazıncılarının hemen hemen tümünün işlediği başlıca konulardan biri de Türkler veya o zamana özgü deyimle "güncel Türk tehlikesi"dir.

Eleştirel tutumlu bir yazıncı olan Sebastian Brant da Türkleri konulaştıran önemli yazarlardan biridir.

Deliler Gemisi'nin ilk dizeleri şöyledir:

"Yazmak için Deliler Gemisi'ni
Harcadım bütün çabalarımı
Delilerle doldurdum gemiyi
Kendi başlarına bıraktım delileri."

Yapıtın kurgusal anlatımı uyarınca, gemiye doldurulup Delilerya'ya (Narrogonien) yola çıkan deliler arasında Sebastian Brant'ın kendisi de vardır. İnsanların, bilgelik edinmelerini sağlayacak yazıların her yerde bulunmasına karşın bunlara ilgisiz kalışlarını içine sindiremeyen Brant, yapıtını *"her delinin kendini görebileceği deli-*

ler aynası" olarak nitelendirir. Fakat delilerin, "delilik" yapıp da aynaya bakacaklarından kuşkuludur.

"İnatçı Türkleri Delilikleriyle Baş Başa Bırakın!"

Almanların çeşitli deliliklerini iğneleyici biçimde sergileyen Brant, "Yabancı Deliler" adlı yergi şiirinde Sarasenleri, Türkleri ve inançsızları anar ve şunları yazar:

"Caymazlarsa yararsız aptallıktan
Suskun geçip giderim yanlarından
Bırakın delilikleriyle baş başa kalsınlar
Böyleleri pek anılmasınlar
Bunlar, Sarasenler, Türkler ve inançsızlardır
Hıristiyanlık inancından kopanlardır."

Görüleceği üzere, Brant'ın yaklaşımıyla "Türkler deliliklerinde direnen", "öğüt almayan" inatçı insanlardır. Ancak "yabancı deliler" salt Türklerden oluşmaz. "Sarasenler ve inançsızlar" da "yabancı deliler" arasındadır.

"Türk, Hıristiyanları Boğazlıyor, Papa Uyuyor!"

Brant'ın Türklerden söz ettiği bir başka uyaklı yergisi "İnancın Bozumu" başlığını taşır.

Brant adı geçen yergisinde ülkenin her yerinde ve toplumun bütün kesimlerinde inancın bozuma uğradığını öne sürer.

Üzülerek ve özür dileyerek Hıristiyanlığı bozuma uğratanları adlandıran Brant, Luther ve yandaşlarını Hıristiyanlığı bölmek ve zor duruma sokmakla suçlar.

Hz. Muhammet'i *"Hıristiyan öğretilerini kökten bozmak ve kirletmekle"* suçlayan Brant, bir zamanlar bütün Asya ve Afrika'nın Hıristiyan olduğunu öne sürer.

Bu yazarın değerlendirmesine göre, *"Yunanistan ve Küçük Asya, Avrupa'nın ya da Hıristiyanlığın en büyük kaybıdır."* Bunun dışın-

da *"Yedi Kiliseler'in Türklerin eline geçişi, bütün dünyanın en büyük ayıbıdır."*

Anadolu'yu Avrupa'nın en büyük kaybı olarak değerlendiren Sebastian Brant, "Yedi Kiliseler" kavramıyla Hıristiyanlarca kutsal bilinen Ege kıyılarındaki yedi kenti, yani Ephesos (Efes), Smyrna (İzmir), Pergamos (Bergama), Thyateira (Akhisar), Sardeis (Salihli), Philadelphia (Alaşehir) ve Laodikeia (Ladik) kentlerini anlatmak ister. Türkler, yazarın anlatımı uyarınca, *"iki imparatorluğu, birçok krallığı, büyük toprakları, İstanbul ve Trabzon gibi kentleri almış; Kaernten, Hırvatistan ve Macaristan'a değin uzanmıştır."* *Deliler Gemisi*'nde öne sürüldüğüne göre:

"Türkler açıkça çok güçlüdür;
Egemenlikleri salt Akdeniz'le sınırlı değildir
Tuna kıyılarındadır orduları
Artık pek önlenemez saldırıları."

Türklerin *"kiliseleri kirlettiklerini, sayısız kenti aldıklarını, tehditlerinin Roma'ya değin uzandığını"* yazan Brant, *"Düşman elimizde, ama biz uyuyarak öleceğiz,"* uyarısını yapar.

Eleştiri oklarını papaya çeviren Brant şöyle yazar:

"Kurt ahırda,
Kutsal Kilise'nin koyunlarını boğazlamakta,
Ancak ne var ki çoban uykuda!"

Buradaki kurt Türk, koyunlar Hıristiyanlar, çoban da papadır.

"Türklerin Boyun Eğdirttiği Ülkeler Saymakla Bitmez!"

Brant, Roma Kilisesi'nin, *"İstanbul, İskenderiye, Kudüs ve Antakya'daki kardeşlerini yitirmesine karşın"* etkisiz ve tepkisiz kalışını şaşkınlıkla karşılar.

Bilindiği gibi, yukarıda sayılan dört kent, Roma dışında Hıristiyanlar bakımından en kutsal kentlerdir; çünkü havarisi olmasın-

dan dolayı bu kentlerdeki kiliseler, "kurucu kilise" olarak değerlendirilir.

Bütün kutsal yerlerin Türklerce alındığını, sıranın Almanlara geldiğini belirten Brant, Almanları *"öküzleri afiyetle yiyen kurda ilgisiz, aldırışsız ve duyarsız"* davranmakla suçlar.

Almanların Türklere karşı tutumunu, *"Bana dokunmayan yılan bin yaşasın!"* anlayışına benzetir ve *"Başkalarının evindeki yangını söndüremezseniz, kendi evinizi yangından kurtaramazsınız,"* uyarısını yapar.

Agricola'nın yaptığı gibi Brant da Almanları uyarır; onlara "iç çekişmeleri ve itaatsizliği" bir yana bırakmalarını öğütler. *"Felaket eşiğe gelince, kafayı uzatmaktan başka umar kalmayacağını"* yazar.

Türklerin *"boyun eğdirttiği ülkelerin saymakla bitmeyeceğini"* belirten Brant'a göre, Türklere karşı direnç olmasına karşın, *"bir zamanlar çok saygın olan Almanlar, şimdi birbirlerini yemekle uğraşmaktadır."* Bu yüzden, Almanlar bir güç olamamaktadır.

Ancak bütün bunlara karşı *"soylu Maximilian, imparatorluğu yönetecek güç ve yetenektedir; Kutsal Topraklar'ı mutlaka geri alacaktır."*

Bu şair-yazara göre, Almanlar çok şey yitirmesine karşın, *"direnecek güçte prensleri, soyluları ve dindar insanları vardır."* Dolayısıyla, Almanlar *"birlik olduğu sürece bütün dünyayı alt edecek, dünyanın zenginliklerini ele geçirecektir."*

Bunun için Almanlar uyanmalıdır. *"Bıçak kemiğe dayanmıştır artık! Fırtınaya tutulmuş denizcilerin şaşkınlıktan değişik yönlere kürek çekmesi gibi, birbirlerinin gücünü azaltmayı bırakmalıdırlar. Toplumun başındakiler konumlarına ve saygınlıklarına yakışır bir tutum takınmalıdır; çünkü gemi sallanmakta, tehlike büyümektedir."* Brant yaşadığı sürece bıkmadan bu tür uyarılarını sürdürecektir.

NOTLAR

1 Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, YKY, 6. baskı, İstanbul, 2010.
2 Ayrıntı için bkz. Pierre Loti, *Türkiye İçin Mektuplar*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, Ankara.
3 Julia Pardoe, *Sultanlar Şehri İstanbul*, çev. M. Banu Büyükkal, çizimler W. H. Barlett, 2. baskı, İstanbul, Ekim 2010.
4 Amin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, YKY, 7. baskı, İstanbul, 2010.
5 Zoran Konstantinoviç, *Vergleichende Literaturwissenschaft* (Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi), Bern, 1988.
6 Merry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa, 1450-1789*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
7 Gilles Veinstein, "Osmanlılar ve Avrupa" (içinde), yayımlayan: Dejanirah Couto, *Harp ve Sulh - Avrupa ve Osmanlılar*, çev. Şirin Tekeli, Kitap Yayınevi, İstanbul, Aralık 2010, s. 47-55.
8 Valmar Cramer ve Gustav Meinertz, *Das heilige Land in Vergangenheit und Gegenwart*, Köln, 1939.
9 W. R. Southern, *Das İslambild des Mittelalters*, Kohlhammer Verlag, Stuttgart/Berlin, 1981.
10 Heinrich Hagenmeyer, *Kreuzzugsbriefe aus den Jahren 1088-1100. Eine Guellensammlung zur Geschichte des ersten Kreuzzugs,* Innsbruck, 1901.
11 Ogier Ghisalin von Busbecq, *Vier Sendschreiben über die Gesandschaft nach der Türkei*, Verlags-Gesellschaft, Berlin (tarihsiz).
12 Helmuth von Moltke, *Briefe über die Zustaende und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835-1839* (1835-1839 Tarihleri Arasında Türkiye'deki Durumlar ve Olgular Üzerine Mektuplar), Verlag Jakop Hegner, Köln, 1968.
13 Ida von Hahn-Hahn, *Orientalische Briefe*, yayımlayan: Gabriele Habinger, Promedia, Viyana, 1991.
14 *Brockhaus Enzyklopaedie* (Band II, Wiesbaden, 1967) ve *Philosophische Wörterbuch* (das europaeische Buch, Berlin-Ost, 1970) adlı başvuru yapıtlarında verilen bilgilere göre, 1126 yılında Cordoba'da (Endülüs/İspanya) doğan İbni Rüşt, Kuran metninin değişik biçimlerde yorumlanabileceğini savunması nedeniyle dönemin bağnaz yöneticileri tarafından sürgüne gönderilmiş ve 1198 yılında Fas'ın Marakeş kentinde idam edilmiştir. İbni Rüşt, Batı felsefe tarihinde Averro, öğretisi de Averroizm olarak tanınır.
15 Otfried Höffe, yayımlayan: *Lehrbuch zur Ethik* (Etik Ders Kitabı), Beck Verlag, Münih, 1999.
16 Walter Goez, *Proplaeen-Weltgeschichte - Hellas und Rom. Die Entstehung des Christentums*, Band II, Berlin, 1931.
17 Johannes von Tepl, *Der Ackermann*, yayımlayan: Gerhard Kirschhoff, Münih, 1966.
18 Hans Rosenplüt, "Des Türken Vasnachtspil" (içinde), yayımlayan: Hegwig Heger, *Die deutsche Literatur. Texte und Zeugnisse. Spaetmittelalter. Humanismus. Reformation*, Band I/II, Beck Verlag, Münih, 1975.
19 Konrad Celtis, "Öfentliche Rede an der Universitaet Ingolstadt" (içinde), yayımlayan: Hedwig Heger, *Die deutsche Literatur II*, Beck, Münih, 1978, s. 3-5.
20 Erasmus von Rotterdam, *Aus Rathschlage Herren Erasimi von Rotterdam / Die Türcken zu bekriegen*, 1530, Uİ 2112, özel arşiv.

21 Erasmus von Rotterdam, "Epistula ad Paulum Volzium" (içinde), *Ausgewaehlte Schriften* (Seçme Yazılar), Band I (Almancaya çeviren ve yayımlayan Werner Welzig), WBG, Darmstadt, 1990, s. 2-55.
22 Ulrich von Hutten, *Aus der Türkenrede*, Insel Verlag zu Leipzig, 1983, s. 7-13.
23 Johannes Cochaeus, "Kurze Beschreibung Deutschlands" (içinde), yayımlayan: Hedwig Heger, *Die deutsche Literatur. Spaetmittelalter. Humanismus. Reformation*, Beck, Münih, 1978.
24 Georg Agricola, "Rede von der Notwendigkeit des Krieges gegen die Türken" (içinde), *Ausgewaehlte Werke*, Band VII, VEB deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin (DDR), 1963.
25 Emle Bradfort, *Das Schild Europas* (Avrupa'nın Kalkanı), Universitas Verlag, Berlin, 1976.
26 Merry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
27 Martin Luther, "Von der Freiheit eines Christenmenschen" (içinde), yayımlayan: Karin Bornkamm/Gerhard Ebeling, "Aufbruch zur Reformation"; Insel Verlag, Frankfurt am Main/Leipzig, 1995.
28 Martin Luther, "Wider die raeuberischen und mörderischen Rotten der anderen Bauern" (içinde), yayımlayanlar: Karin Bornkamm/Gerhard Ebeling, "Martin Luther. Christsein und weltliches Regiment"; Insel Verlag, Fankfurt am Main/Leipzig, 1995, s. 132-139.
29 Martin Luther, "Disputation über den Menschen" (içinde), yayımlayanlar: Karin Bornkamm/Gerhard Ebelin, "Martin Luther. Erneuerung von Frömmigkeit und Theologie", Insel Verlag, Frankfurt am Main/Leipzig, 1995, s. 293-297.
30 Martin Luther, "Vom Kriege wider den Türken" (içinde), yayımlayan: Kurt Aland, *Werke Martin Luthers* (Martin Luther'in Yapıtları), Band VII, Ehrenfried Klotz Verlag, Stuttgart/Göttingen, 1967, s. 93-118.
31 Martin Luther, "Eine Heerpredigt wider den Türken" (içinde), yayımlayan: Kurt Aland, *Die Werke Martin Luthers*, Ehrenfried Klotz Verlag, Stuttgart/Göttingen, 1967, s. 119-148.
32 Martin Luther, *Aufruf an die bedrohte Christenheit* (Tehdit Altında Bulunan Hıristiyan Dünyasına Çağrı), düzenleyen: Karl Kindt, Furche Verlag, Hamburg, 1951.
33 Thomas Müntzer "Deutsch-evangelische Messe" (içinde), yayımlayan: Gerhard Wehr, *Thomas Müntzer*, Diogenes Verlag, Zürich, 1989, s. 33-37.
34 Ernst Bloch, *Thomas Müntzer als Theologe der Revolution*, Aufbau Verlag, Berlin, 1960.
35 Friedrich Engels, "Der deutsche Bauernkrieg" (içinde), Karl Marx/Friedrich Engels, *Werke* (Toplu Yapıtlar), Band VII, Dietz Verlag, Berlin (DDR), 1964.
36 Helmut Christmann (yayımlayan), "Hans - Ulrich Krafft. Ein schwaebischer Kaufmann in türkischer Gefangenschaft", Heidenheimar Verlagansalt, Heidenheim an der Brenz, 1970.
37 Salomon Schweigger, *Eine newe reiysbeschreibung auss Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem*, Nürnberg, 1608. Bu gezi yazısının ilk bölümü Heidi Stein tarafından *Zum Hofe des türkischen Sultans* (Leipzig, 1986) adıyla yeniden yayımlanmıştır. Yaygınlığı nedeniyle, bu kitapta Schweigger'in gezi yazısının ilk bölümünü ayrıntılı biçimde konulaştırdım.
38 Johann Wild, *Reybeschreibung eines gefangenen Christen Anno 1604*, 1613 baskısını temel alarak yayıma hazırlayan: Karl Teply, Steingrüben Verlag, Stuttgart, 1964.
39 Stephan Gerlach, "Tage-Buch", yayımlayan: Johann David Zunners, Frankfurt am Main, 1674.

40 Günce, anı ve gezi yazısı türünden yapıtların varlığının sürdüğünü göstermesi bakımından birkaç örnek verilebilir: Carsten Niebuhr, *Entdeckungen im Orient - 1761-1767*. Bu gezi yazısı, ilk kez 1774 yılında Kopenhag'da yayımlanmıştır. Robert ve Evamaria Grün, anılan yapıtı (editör: Erdmann, Stutgart, 1983) gözden geçirmiş ve yeniden yayımlamıştır.

41 Hermann Bambery, *Reise in Mittelasien-1863*, Brockhaus, Leipzig, 1865.
Helmuth Moltke, *Tagebuch der Reise nach Konstantinopel*, gesammlete Schriften, Band I (1876-1917), Berlin.
Ida Pfeiffer, *Reise einer Wienerin in das Heilige Land*. Bu gezi yazısı ilkin 1844'te Viyana'da (Jacob Dirnböck Verlag) yayımlanmıştır. Bu özgün baskıya dayanılarak, 1969 yılında Georg A. Narciss tarafından (Steingrüben Verlag, Stuttgart) yeni baskısı gerçekleştirilmiştir.
Freiherr Max von Thielmann, *Streifzüge im Kaukasus, in Persien und in der asiatischen Türkei*, Verlag von Duncker u. Humblot, Leipzig, 1875.
Friedrich Sarre, *Reise in Kelinasien-Sommer 1895-Forschungen zur Seldschukischen Kunst und Geographie des Landes*, Berlin, 1896.
Andreas David Mordtmann, *Anatolien-Skizzen und Reisebriefe aus Kleinasien* (yayıma hazırlayan: Franz Babinger), Orientbuchhandlung Heinz Lafaire, Hannover, 1925. Üretken bilimci Mordtmann'ın Türkler ve Türkiye konusunda sayısız bilimsel irdelemesi ve makalesi bulunmaktadır, bunlar imgebilim ve diğer bilim alanlarında ilgili çevrelerce değerlendirilmeyi beklemektedir.
Bunların yanı sıra, hem gezi yazısı niteliği taşıyan, hem de bilimsel araştırma sonuçlarını içeren yapıtlar da vardır. Söz konusu yapıtlar da imge oluşturucu etkileri bakımından önem taşımaktadır. Bu tür yapıtlara yakın dönem tarihinden örnek verilebilir:
Theodor Wiegand, *Halbmond im letzten Viertel-Archäologische Reiseberichte*, Verlag Philipp von Zabern, Main am Rhein, 1985.

42 R. von Lilienchron, *Die historischen Volkslieder der Deutschen*, vom 13, bis 16, Jahrhundert, Band I, Verlag von J. C. W. Vogel, Leipzig, 1865.

43 II. Pius'un "Türklere Karşı Haçlı Seferi Çağrısı" için bkz. Merry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa, 1450-1789*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 31.

44 Jörg Doppach, "Ain schön lied new gemacht von dem Türken..." (içinde), R. Von Lilienchron, *Die Historischen Volkslieder der Deutschen*, Band III, Verlag von F. C. W. Vogel, Leipzig, 1867, s. 359-360.

45 Batı felsefesinde ötekileştirme, Türk imgesi ve oryantalizm için bkz. Onur Bilge Kula, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010. Felsefede ötekileştirme ve oryantalizm konusundaki kaynakların kimliklerini anılan kitabımda verdiğim için burada yinelemiyorum.

46 Merry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa, 1450-1789*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

47 Steven Runciman, *Die Geschichte der Kreuzzüge* (özgün yapıt İngilizcedir), Büchregilde Gutenberg, Frankfurt am Main/Viyana, 1989.

48 Regina Pernaud, *Die Kreuzzüge in Augenzeugenberichten*, Münih, 1980.

49 Hans Eberhardt Mayer, *Geschichte der Kreuzzüge*, Stuttgart/Berlin, 1973.

50 Johannes Adelphus, *Historia von Rhodis-Die türkische Chronika*, yayımlayan: Martin Flach, Strasbourg, 1513. Bu tarihsel yapıt, Rodos Kançılaryası Wilhelm Caonersin'in (1430-1501) *Obsidonis diae urbis description* adlı yapıtının Almanca çevirisi ve/veya yeniden yazımıdır.

51 Erasmus von Rotterdam, *Aus Rathschlage Herren Erasimi von Rotterdam / die Türcken zu bekriegen / Der ursprung und alle Geschichten der selbigen Römischer Keyser und gemeyne Christenheyt*, 1530.

52 Hans Löwenklav, *Annales Sultanorum Othmanidarum* veya *Newe Musulmanischer Histori Türkischer Nation*. Bu yapıtın Latince baskısı 1588'de Frankfurt'ta, Almanca çevirisiyse üç cilt olarak yine bu kentte yayımlanmıştır.

53 Daha fazla bilgi için bkz. Onur Bilge Kula, "Almanca *Yeni Habe*' Gazetelerinin Türk İmgesine Katkıları", *Tarih ve Toplum*, İstanbul, Aralık 2000.

54 Walter Stürminger, *Bibliographie und İkonographie der Türkenbalegerungen Wiens 1529 und 1683*, Verlag Hermann Böhlaus Nachf, Graz/Köln, 1955.

55 Arnold Lehmann, "Das Schicksal Mustafa's des Sohnes Solyman's II in Geschichte und Literatur", doktora tezi, Ludwig Maximilian Üniversitesi, Münih, 1908.

56 Ayrıntı için bkz. Metin And, *Tiyatro, Bale ve Opera Sahnelerinde Kanuni Sultan Süleyman İmgesi*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.

57 Heinrich Hagenmeyer, *Kreuzzugsbriefe aus den Jahren 1088-1100. Eine Quellensammlung zur Geschichte des ersten Kreuzzuges* (1088-1100 Tarihleri Arasında Yazılmış Haçlı Seferi'ne İlişkin Mektuplar - I. Haçlı Seferi'nin Tarihine İlişkin Kaynaklar), Innsbruck, 1901.

58 İmparatorun öne sürdüğüne göre, Anadolu'da Hıristiyanların çektiği acılar, çocuklarının ölümüne yanan Raşel'in acılarını da geçmektedir. Musevi-Hıristiyan mitolojisine göre, Kutsal Kitap kişisi Yakup'un karısı, Bünyamin'in annesi olan Raşel, Musevilerin Babil'e tutsak düşmeleri sonucu, oğluna miras olarak verilen toprakların insandan arındırılmasından dolayı tarifsiz üzüntü ve acı duyar. Metinde bu benzetmeye veya eğretilemeye başvurulmasının nedeni, Avrupa Hıristiyanları arasında çok etkili olan bu mitolojik motife atıfta bulunarak, olayın etkisini artırmaktır.

59 Gotthold Ephraim Lessing, "Barbarus Antibarbaro" (içinde), yayımlayan: Herbert G. Göpfert, Werke- Theologikritische Schriften (I-II), WBG, Darmstadt, 1996, s. 662-663.

60 Reinhold Röhricht, "Ricoldi De Monte Crucis, Ordinis praedicatorum, Epistulae V Commentatorial de perditione Acconis 1291", "Archives de Orient. Latin II", Paris, 1884.

61 Wilftied Buch, "Ricoldo de Monte Croces 5 Briefe als Kommentar zum Untergang Akkora 1291 (Ricoldo de Monte Croce'nin Akko'nun Çöküşü Hakkındaki 5 Mektubu), yayımlanmamış yazılar, Adana, 1992.

62 Ogier Ghisalin von Busbecq, 1522-1592 yılları arasında yaşamış Fransız kökenli bir diplomattır. Anılan tarihlerde İstanbul'da elçilik görevinden sonra İmparator I. Ferdinand'ın torununun eğitimini üstlenmiştir. Daha sonra Fransa Kralı IX. Charles'ın dul eşinin mülkünü yönetmek için Fransa'ya gönderilmiştir. Busbecq, Yunanca yazıtlar ve elyazmaları toplamış, lale, yasemin ve kırmızı atkestanesini Avrupa'ya götürmüştür. Ayrıntı için bkz. *Brockhaus Enzyklopädie*, Bd. III, Wiesbaden, 1967.

63 Bu kapsamda irdelediğim Avusturya elçisinin dört mektubu, Ogier Ghisalin von Busbecq, *Vier Sendschreiben über die Gesandschaft nach der Türkei* (Verlags-Gesellschaft, Berlin) adıyla tarihsiz olarak yayımlanan kaynakta yer almaktadır. Bu nedenle, bundan sonra belirtilen kaynak yinelenmeyecek ve sayfa sayısı verilmeksizin, mektuplar birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü biçiminde belirtilecektir.
Mektupların yer aldığı kaynakta tarih bulunmamasına karşın, bir önceki dipnotta yer alan kaynakta Busbecq'in mektuplarının W. Steinen tarafından *Vier Briefe Busbecqs aus der Türkei* (Türkiye'den Dört Mektup) adıyla 1926 yılında yayımlandığı belirtilmektedir.

64 Helmuth von Moltke, *Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835-1839* (1835-1839 Tarihleri Arasında Türkiye'deki Durumlar ve Olgular Hakkında Mektuplar), Verlag Jakop Hegner in Köln, 1968, Köln.

Helmuth von Moltke'nin mektupları Almanya'da ilk kez 1841 yılında yayımlanmıştır. İrdelemeye temel aldığım ve burada andığım yapıtın giriş bölümünde belirtildiğine göre, daha önce Moltke'nin mektupları dokuz kez yayımlanmıştır. Bu irdelemeye temel oluşturan yapıt, mektupların tümünü içermemektedir; mektuplardan yapılmış bir derlemedir. Söz konusu mektuplar, *Moltke'nin Türkiye Mektupları* (Remzi Kitabevi, 1995 İstanbul) adıyla Türkiye'de de yayımlanmıştır. *Moltke'nin Mektupları* 1841 yılında yayımlandığına göre, 1843 yılı sonbaharında Doğu gezisine çıkmış olan ve Doğu'ya ilişkin şeylere çok büyük bir ilgi duyan ve üçüncü kümeyi oluşturan mektupların yazarı olan Ida von Hahn-Hahn'nın okuduğu kabul edilebilir.

65 Ida von Hahn-Hahn, *Orientalische Briefe* (Doğu Mektupları), yayımlayan ve önsöz Gabriele Habinger, Promedia, Viyana, 1991.

66 Uzun yıllar Osmanlı egemenliği altında yaşayan Avrupalıların akılcı ilerleme ve karşı koyma onurlarını büyük ölçüde yitirdikleri savı, Alman düşün ve yazın tarihinde öne sürülen başlıca savlardan biridir. Konuya ilişkin ayrıntı için bkz. Onur Bilge Kula, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

67 Benzer görüşlere, Herder, Hegel, Marx, Nietzsche gibi düşünürlerce büyük ölçüde biçimlendirilen güncel Alman felsefesinde de rastlanır. Felsefe ve yazınbilime "yorum bilgisi" kuramını kazandıran 20. yüzyılın en önde gelen Alman düşünürlerinden olan Hans Georg Gadamer da, *Das Erbe Europas* (Avrupa'nın Mirası) [Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1989] adlı yapıtının özellikle "Avrupa'nın Çok Yönlülüğü" başlıklı bölümünde, bilimsel yaklaşımın Avrupa'yı nasıl farklılaştırdığını anlatır.

68 Franz Grillparzer (1791-1872), Ida von Hahn-Hahn'la aynı yıl ve aylar içerisinde Türkiye ile Yunanistan'ı ziyaret eder. Grillparzer, Asya'ya duyduğu ilgiyi *Der Traum ein Leben*, Yunanistan ve Helen kültürüne duyduğu ilgiyi de öncelikle *Sappho* adlı yapıtlarında somutlaştırır.

69 1821 yılında Yunanlıların Osmanlı yönetimine karşı bağımsızlık başkaldırısını başlatmalarına koşut olarak, Almanya odak olmak üzere, değişik yoğunluklarda Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde Yunanlıları desteklemek için kampanyalar başlatılır, dernekler kurulur. Bu kapsamda birçok Avrupalı Yunanlılarla omuz omuza Türklere karşı savaşmak için Yunanistan'a gelir. İngiliz şair Lord Byron bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Söz konusu edimsel yardımların yanı sıra, özellikle edebiyat ve felsefe alanında Antik Yunan kültür birikiminin aşırı ülküselleştirilmesine ortam hazırlayan filhelenizm (Yunan severlik) akımı yaygınlaşır. Ida von Hahn-Hahn'nın ilgili değerlendirmeleri bu kapsamda görülmelidir. Lord Byron'ın *Gâvur* adlı yapıtını bu kitabın ikinci cildinde özellikle filhelenizm açısından konulaştırdım.

70 Fatih döneminde Osmanlı ordusunca birkaç kez kuşatılmasına karşın alınamayan Rodos Adası'nı savunan Hıristiyan şövalyelerin kahramanlığı, Avrupa edebiyatında ve tarih yazımında belirgin ölçüde yüceltilir. Aynı tutum Ida von Hahn-Hahn'da da söz konusudur. Konunun öneminden ötürü, *Rodos'un Tarihi* adlı yapıtı kitaba katmayı gerekli gördüm.

71 Merry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

72 Osmanlı egemenliği altındaki Balkan ülkelerini "Avrupa Türkiyesi" diye adlandıran Karl Marx ve Friedrich Engels de bu ülkeleri "yeniliğe ve uygarlığa" açık olarak ulamlar. Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Onur Bilge Kula, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

73 Bu araştırmacılardan Ainsworth araştırma sonuçlarını *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia* (Londra, 1842) adıyla yayımlar.

74 Bir kontun kızı olan Ida von Hahn-Hahn (1805-1880) 1850 yılına değin uzanan yaşamının ilk döneminde şiir, roman, öykü ve mektuplarında bireyin özgürleşmesi ve özerkleşmesi konusunu önemsemiştir. Özel yaşamını da ödünsüz ve bağımsız bir kişilik olarak biçimlendiren yazar, söz konusu tutumu, yazınsal yaratımına yansıtmıştır. Aslında bir Protestan olan yazar, mezhep değiştirerek Katolikliğe geçmesinden sonra, kadının özgürlüğü ve özerkliği gibi konuları bırakarak, dinsel içerikli öyküler ve şiirler yazmaya yönelmiştir. 1854 yılında "İyi Çoban" manastırını kurarak kendisini tümüyle dine vermiştir. Ayrıntı için bkz. *Brockhaus Enzyklopädie*, Band 8, Wiesbaden, 1969 ve gutenberg.spiegel.de/autoren/hahn-hahn.htm.

75 Ida von Hahn-Hahn, *Orientalische Briefe* (Doğu Mektupları), Promedia, Viyana, 1991.

76 Doğu düşün yapısının dışa, daha doğrusu gösteriye dönük, Batı düşün yapısının ise içe, dolayısıyla da öz değerlendirmeye dönük olduğu savı, Hegel tarafından felsefi düzeyde dizgeli olarak ortaya atılmış ve gerekçelendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıntı için bkz. Onur Bilge Kula, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

77 Herder, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (İnsanlık Tarihi Felsefesine İlişkin Düşünceler) adlı yapıtında (1784-1791) Yunanistan bağlamında "Asyalı Türklerin Yunan uygarlığının birçok değerini yok ettiğini ve Yunanlıları aşağılık barbarlara" dönüştürdüğünü öne sürer. Ayrıntı için bkz. Onur Bilge Kula, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

78 Ortaçağın sonu, yeniçağın başlarında Avrupa'da İslam'ın başlıca temsilcisi olarak görülen, hatta İslam'la özdeşleştirilen Türklerin "çok kadınla evlilik" konusundaki tutumları, *Türk Risalesi*'yle Türk günlük yaşam kültürü konusunda Avrupa'yı geniş biçimde bilgilendiren Georg von Ungarn ve bütün Batı'yı köklü bir biçimde etkileyen Martin Luther Türklere ilişkin yapıtlarında ayrıntılı bir biçimde konulaştırır. Anılan yazarların yapıtları bu kitapta ele alınmıştır.

79 Osmanlı padişahları arasında en güçlülerinden biri olarak Avrupa'da tanınan Kanuni Sultan Süleyman'ın bile Hürrem Sultan'ın yönlendirmesi altında bulunduğu savı, Şehzade Mustafa olayı bağlamında Avrupa, dolayısıyla da Alman edebiyatında bolca yararlanılan bir motiftir. Aydınlanma dönemi Alman edebiyatının en önde gelen temsilcisi olan Gotthold Ephraim Lessing'in 1748 yılında başlayıp bitiremediği "Yadsınan/Reddedilen Taht veya Cihangir" adlı trajedi denemesinin ilk tümcesi, "Ne denli kolay yönlendirilebiliyor böyle!" biçimindedir. Yazar, söz konusu tümceyi Hürrem Sultan'ın ağzından Sultan Süleyman için söyletir.

80 Şehzade Mustafa'nın öz babası tarafından acımasızca öldürtülmesiyle yaşanan olay, trajik niteliği nedeniyle, Avrupa edebiyatlarında çeşitli dönemlerde birçok kez ve özellikle tiyatro alanında işlenir. Alman Aydınlanma dönemi edebiyatının kuramcısı ve en önde gelen temsilcisi Gotthlod Ephraim Lessing'in de Şehzade Mustafa olayını konulaştıran bir trajedi denemesi vardır. Lessing'in anılan denemesini bu kitapta konulaştırdım. Avrupa edebiyatlarında yaygın biçimde kullanılan yazınsal bir malzeme olması nedeniyle, Şehzade Mustafa olayı üzerine Almanya'da Ludwig Maximilian Üniversitesi'nde 1908 yılında Arnold Lehmann tarafından "Das Schiksal Mustafa's des Sohnes Süleymen's II in Geschichte und Literatur" adıyla bir doktora tezi yapıldığını belirtmek yararlı olabilir.

81 Nicolas Vatin, "II. Bayezid'in Diplomasi Araçları", yayımlayan: Dejanirah Couto, *Harp ve Sulh / Avrupa ve Osmanlılar*, çev. Şirin Tekeli, Kitap Yayınevi, İstanbul, Aralık 2010, s. 169-183.

82 18 ve 19. yüzyıl Alman felsefesi ve yazınında "zencilere karşı önyargı", hatta "zenci düşmanlığı" güçlü bir eğilimdir. Felsefede bu yaklaşıma örnek olarak Kant ve Nietzsche

gösterilebilir. Ayrıntı için bkz. Onur Bilge Kula, *Batı Düşününde Türk ve İslam İmgesi*, Büke Yayınları, İstanbul 2002. Sinan Özbek, *Irkçılık*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2003.

83 Robertus Monachus, *Historia Hierosolymitana*, Almanca çeviriyi yayıma hazırlayan Barbara Haupt, "Hertzog Gottfrid II wie er wider die Türgen und hayden gestritten und dz heylig Grab gewunnen hat", 1972.

84 Regina Pernaud, *Die Kreuzüge in Augenzeugenberichten* (Tanıkların Anlatılarında Haçlı Seferleri), Münih, 1980.

85 Hans Eberhardt Mayer, *Geschichte der Kreuzzüge* (Haçlı Seferleri'nin Tarihi), Stuttgart-Berlin, 1973.

86 Hermann Barge, *Dominikanermönch Ricoldo und seine Missionsreise nach dem Orient* (Dominiken Papazı Ricoldo ve Doğu'ya Yaptığı Misyon Gezisi), Die Allgemeine Missionszeitschrift, Jahrgang 43, 1916.

87 J. C. M. Laurent, *Peregrinatores medii aevi Quator*, Leipzig, 1864.

88 Hans (Johannes) Schiltberger 1380-1427 yılları arasında yaşamış, Haçlılarca düzenlenen Niğbolu Seferi'ne katılmış ve Osmanlı ordusunca tutsak edilmiştir. Altı yıl Osmanlı/Türk yurdunda tutsak kalmıştır. Ankara Savaşı'nda Moğollara tutsak düşen Schiltberger, 1417 yılına değin Moğollar arasında tutsak olarak yaşamıştır. 1426'da kaçmayı başarmış ve 1427 yılında Bavyera'ya geri dönmüştür. Otuz yıldan fazla süren tutsaklık dönemindeki yaşantılarını, deneyimlerini ve izlenimlerini yazıya dökmüştür. Almanların Marco Polo'su olarak da anılır.

Bu tutsak gezginin özyaşamöyküsel özellikler taşıyan, 15 ve 16. yüzyıllarda çok yaygın olarak okunan yapıtı, ölümünden sonra birçok kez yeniden yayımlanmıştır.

Soylu bir aileden geldiği sanılan Schiltberger, henüz on beş yaşındayken Osmanlılara karşı düzenlenen sefere katılmış ve Türklere tutsak düşmüştür. Türkler arasındaki tutsaklığı sırasında çeşitli seferlere katılmıştır. Tutsaklığı sırasındaki yaşantılarını ve izlenimlerini toparladığı "gezi yazısında" (seyahatnamesinde) Karadeniz, Mısır, İran, Bağdat, Herat, Delhi, Semerkant ve Sibirya'yı kapsayan geniş bir coğrafyayı görmüş, ölümünden sonra 1460 yılında Augsburg'da yayımlanan otobiyografik anlatısına yansıtmıştır.

Toplam altmış yedi bölümden oluşan bu öznel anlatısında "yöresel gelenek ve görenekleri" yansıtmaya öncelik veren Schiltberger, Tuna üzerinden Bulgaristan'a gelişini, Niğbolu Savaşı'nın (1396) utkulu sultanı Bayezit'in bütün tutsakları sıraya dizdirip bir urgana bağlatarak idam ettirişini, tutsaklarını öldürmemek isteyen Türklerin yerini başkalarının alışını, kendisini yirmi yaşından küçük olmalarından dolayı idam edilmeyen tutsaklar arasına katarak kurtaran sultanın oğlunu, Edirne ve Gelibolu'ya getirilişini ayrıntılı biçimde betimler.

89 Schiltberger'in sözünü ettiği Niğbolu Savaşı'nda (1396) asıl olarak Fransızlar ve Macarlardan oluşan bir Haçlı ordusu, Osmanlı ordusu tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. Bu savaş, bazı Batı kaynaklarınca son Haçlı Seferi olarak da adlandırılır. Bu ağır yenilgi sonucunda Avrupalı/Batılı şövalyeler, artık kara yoluyla Bulgaristan ve Anadolu üzerinden yeni Haçlı Seferi düzenleme düşüncesini tümüyle terk etmiştir. Müslümanlara karşı savaş, İspanya'ya ve Akdeniz bölgesine kaydırılmıştır.

90 Carl Göllner, *Chronica und Beschreibung der Türckey* mit einer Vorrhed Martini Lutheri – Unveraenderte Nachdr. d. Ausg. Nürnberg, Peypus, 1530. Sowie 5 weitere "Türkendrucke" d. 15. u. 16. Jh. / mit einer Einführung von Carl Göllner; Köln; Wien: Böhlau, 1983 (Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens; Band 6, S. XII).

91 Bartholomaeus Georgievits, *De Captivitate sua apud Turcas* (Türkiye'de Esir İken), yayıma hazırlayan: Reinhard Klockow/Monika Ebertowski, Almancadan Türkçeye çevi-

renler: Tarık Seden/Nilgün Yüce, Berlin: Gesellschaft für interregionalen Kulturaustausch e. V. Druckwerkstatt im Kreuzberg Museum, 2000. Bu kitap, Latince, Almanca ve Türkçe olmak üzere üç dilde yayımlanmıştır. Ben Türkçe ve Almanca çevirilerinden karşılaştırmalı olarak yararlandım.

92 Carl Göllner, *Turcica*, Band III, Bükreş-Baden Baden, 1978.

93 Ayrıntı için bkz. "Schriften zur Landeskunde Sibenbürgens", yayımlayan: Arbeitskreis für Siebenbürgische landeskunda: *Chronika von Beschreibung der Turckey*, unveraenderter Nachdruck der Ausgabe Nürnberg 1530 sowie fünf weitere Türkendrucke des 15. 16 Jahrhunderts; Köln/Viyana, 1983.

94 Anılan kitapçığı *Alman Kültüründe Türk İmgesi* (II) [Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993] adlı kitabımda hocam Prof. Dr. Wilfried Buch'un Latinceden yaptığı Türkçe çeviriye (yayımlanmamış manüskript, Ankara, 1992) dayanarak ve kendisiyle bazı bölümler üzerinde tartışarak irdelemiştim. Burada yeniden gözden geçirdim ve özellikle metne ilişkin yorumlarda birtakım değişikler yaptım.

95 Salomon Schweigger, *Almanya'dan Konstantinopolis ve Kudüs'e Yeni Bir Gezi Yazısı*, yayımlayan: Heidi Stein, Salomon Schweigger: *Zum Hofe des türkischen Sultans*, Leipzig, 1986. Ben Schweigger'in gezi yazısını irdelediğim bu bölümü, anılan yapıtın yukarıda belirttiğim baskısını temel alarak oluşturdum. Scweigger'in *Türk Sultanının Sarayında* adlı gezi yazısı, 1986 yılında o zamanki Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde yayımlanmıştır. 1988-1989 yılları arasında Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Alman Dili Eğitim Anabilim Dalı'nda birlikte çalıştığım değerli meslektaşım Peter Braune'ye, anılan kitabı yayımlanmasından hemen sonra 1988 yılında edinerek, incelememe ortam hazırladığı için teşekkür ediyorum. Metin yazarı, danışman ve konuşmacı olarak katkıda bulunduğum TRT 2 tarafından 1991 yılında yapılan "Türklerle Bin Yıl" adlı televizyon dizisinde bu kitabı ilk kez konulaştırdım.

96 Semra Germaner - Zeynep İnankur, *Oryantalistlerin İstanbul'u*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2008.

97 Friedrich Seidel, *Sultanın Zindanında*, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, Aralık 2010.

98 Onur Bilge Kula, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

99 K. F. Wander, *Sprichwörterlexikon in fünf Baenden* (Beş Ciltte Atasözleri Sözlüğü), Leipzig, 1867, 1963.

100 Julia Pardoe, *Sultanlar Şehri İstanbul*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. baskı, İstanbul, Ekim 2010. Anılan kitaptan yaptığım alıntıların bazılarındaki eski sözcüklerin yerine yenilerini koyarak, anlaşılırlığı ve biçem birliğini sağlamaya çalıştım.

101 Friedrich Seidel, *Sultanın Zindanında / Osmanlı İmparatorluğu'na Gönderilen Bir Elçilik Heyetinin İbret Verici Öyküsü (1591-1596)*, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, Aralık 2010.

102 Sencer Divitçioğlu, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Haziran 2010.

103 Daha geniş ayrıntı için bkz. Eckehard Simon, *Die Türkenkalender* (Türk Takvimi) [1453], Cambridge, MA 1988.

104 Johannes Müllner, *Die Annalen der Reichsstadt Nürnberg von 1623* (İmparatorluk Kenti Nürnberg Yıllıkları 1623), Teil II: Von 1351-1469, yayımlayan: Gerhard Hirschmann, Nürnberg, 1984, s. 507.

105 Theodor von Kern (yayımlayan), *Die Chroniken der fraenkischen Staedte: Nürnberg*, Band IV, Göttingen, 1961, s. 215.

106 Johannes Müllner, *Die Chroniken der fraenkischen Staedte: Nürnberg*, Band III, Göttingen, 1961, s. 409-413.
107 Victor Michels, *Studien über die aeltesten deutschen Fastnachtspiele* (En Eski Alman Karnaval Oyunları Hakkında Araştırmalar), Strasbourg, 1896.
108 Eckehard Simon, "Der Türke in Nürnberg (Nürnberg'deki Türk)" [içinde], Eijiro/Wasahi (yayıma hazırlayan), *Begegnung mit dem Fremden*, "Yabancıyla Karşılaşma", Münih, 1991.
109 Wilfried Buch, "Des Türken Vasnachtspiel", yayımlanmamış notlar, Adana, 1992.
110 Profesör Buch'un araştırmasına ilişkin yukarıdaki açıklamayı, 1992 yılında Çukurova Üniversitesi'nde görevli bulunduğum sırada yapmıştım. Kendisinden çok şey öğrendiğim bu çok değerli edebiyat tarihçisi profesör, yıllar önce aramızdan ayrılmıştır. Kendi isteği üzerine Türkiye topraklarına gömülmüştür. Ankara'da yatmaktadır. Aradan geçen yaklaşık yirmi yıldan sonra, Prof. Dr. Buch'un bu önemli araştırmasının yayımlanıp yayımlamadığını ne yazık ki bilemiyorum.
111 Batı'da yaygın olan ve oryantalist söyleme içkinleşen "Doğu erotizmi" veya "Doğu şehveti" gibi konular için bkz. Alain Sevante, "Batılıların Gözünde Türk İmajının Geçirdiği Değişimler" (içinde), Özlem Kumrular (yayıma hazırlayan), *Dünyada Türk İmgesi*, Kitap Yayınevi, 2. basım, İstanbul, 2008, s. 27-85.
112 Tannhäuser, 1205-1270 yılları arasında yaşamış, Bavyeralı bir şairdir. Orta yüksek Almancayla yazılmış şiirlerde Tannhäuser diye anılır. Tannhäuser şövalyedir ve 1228-1229 yılları arasında gerçekleştirilen Haçlı Seferi'ne katılmıştır. Dönemin toplumsal olayları –Haçlı Seferi de bunlar arasındadır– Tannhäuser'in şiirlerinin başlıca konusudur.
113 Helmut De Boor (yayımlayan), "*Die Deutsche Literatur-Mittelalter / Texte und Zeugnisse* (Ortaçağ Alman Edebiyatı / Metinler ve Belgeler), Band I, Münih, 1965.
114 Şenol Özyurt, *Die Türkenlieder und das Türkenbild in der deutschen Volksüberlieferung vom 16. bis zum 20. Jahrhundert* (16 ve 20. Yüzyıllar Arasındaki Alman Halk Geleneğinde Türk Şiirleri ve Türk İmgesi), Wilhelm Fink Verlag, Münih, 1972.
115 Johann Christian Günther, "Auf den zwischen Ihro Majestät und der Pforte An. 1718 geschlossenen Frieden", Albrecht Schöne (yayımlayan), "*Die Deutsche Literatur-Barock* (Barok Dönemi Alman Edebiyatı), Münih, 1968, s. 348-360.
116 Avrupa'da İslam ve Türk yayılmacılığını önleyen kahramanlar olarak ululanan Karl Martell, Godefroi von Bouillon ve Prens Eugène hakkında geniş bilgi için bkz. Onur Bilge Kula, "17. Yüzyıl Alman Kültüründe Avrupalılaşma Eğilimleri ve 'Oluşturucu Ötekinin' Söylencesel Kişilikler Üzerinden Belirginleştirilmesi / 17. Yüzyıl Alman Yazınında Doğu, Türk ve İslam İmgeleri Bakımından Bir İnceleme" (HÜ Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı tarafından yayımlanan *Frankofoni* adlı yıllık derginin 2005 yılı sayısında yayımlanmıştır). Üzerinde daha sonra da çalıştığım anılan yazı, bu kitapta yer almaktadır.
117 Anna Komnenc, *Aleksios*, Dumont, Köln, 1996.
118 *Aleksios*'un Alman çevirmeni ve açımlayıcısı Diether Roderich Reinsch, Anna Komnenc'nin Türkler yerine eskiden beri Türklere karşılık olarak kullanılan "İranlılar"ı yeğlediğini, "Turkoi" ve "Persai" kavramları arasında ayrım yapmadığını belirtir.
119 "Barbar" kavramının kökçn anlamını daha önce Lessing'e dayanarak açıklamıştım. Bu bağlamda ve *Grimm* sözlüğüne göre, Alman kültür tarihinde "barbar" kavramı, Yunan vurgusuyla, yani Anna'nın kullandığı anlamda öncelikle Türkleri nitelendirmek için kullanılır. Barbar ve Tatar sözcüklerine, aynı bağlamda ve birbirinin karşılığı olarak da rastlanır.
120 Çevirmenin notuna göre, antik dönemde Karadeniz için kullanılan bu kavram, "yabancı dostu deniz" anlamını taşır.

121 Emir Süleyman, Selçuklu Sultanı Melik Şah'tan bağımsız olarak 1077-1086 yılları arasında Batı Anadolu'da özellikle Kyokos ve Nikaia (İznik) gibi kentleri alarak Marmara Denizi çevresinde egemenlik alanını genişletir.
122 Hıristiyanlık tarihinde mülhitlik ve zındıklık olarak adlandırılan ve Hıristiyan ortodoksisince düzen bozucu olarak görülen ve dışlanan inanç akımları ve mezheplerini, Burhan Oğuz, üç çiltlik yapıtı *Türk Halk Düşüncesi ve Hareketlerinin İdeolojik Kökenleri*'nde ayrıntılı biçimde irdeler.
123 Çevirmen Almanca çeviriye eklediği açıklamada, Paulusçuluğun, Bizanslılarca da Hıristiyanlık'tan sapmış bir inanç olarak değerlendirildiği görüşüne yer verir. Çevirmenin verdiği bilgiye göre, Paulusçuluk, 7 veya 8. yüzyılda Ermenistan'da ortaya çıkar. Bu mezhebin ilk dönem tarihi pek bilinmemektedir. 9. yüzyılda Paulus yandaşlarınca kurulan devlet, askeri bakımdan Bizanslıları epey uğraştırır. Etkisizleştirilen Paulusçuların önemli bir bölümü, bugünkü Plovdiv (Bulgaristan) yöresine yerleştirilir.
Burhan Oğuz'un da yukarıda anılan yapıtında belirttiği gibi, 15. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen Şeyh Bedrettin başkaldırısının ve yenilgiden sonra, Bedrettin'in düşünsel çizgisinin Paulusçuların da yoğun olarak yaşadığı bu bölgede ilgi görmesi ve sürdürülmesi rastlantı olamaz. Bunun yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenlik alanını Balkanlar'da genişletmesi sürecinde, Ortodoks Hıristiyanlık tarafından sürekli olarak ağır biçimde baskılanan, kıyıma uğratılan, dışlanan ve horlanan Bogomillerin toplu olarak Müslümanlığa geçtikleri bilinmektedir.
124 Johannes Adelphus, *Ausgewaehlte Schriften* (Seçme Yazılar), yayımlayan Bodo Gotzkowsky, Band I, "Barbarossa", Walter de Gruyter, Berlin-New York, 1974.
125 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. cilt, 2. baskı, TTK, Ankara, 1964.
126 Joseph von Hammer-Purgstall, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Band III, 1520-1574, Viyana, 1828.
127 Bu konuda bkz. Çetin Altan, "Tarihin Korkunç Yüzü - Öldürülmüş ve Devrilmiş Padişahlar", *Milliyet*, Temmuz 1991.
128 Wilhelm Caonersin, *Historia von Rhodis* (Rodos'un Tarihi), Almancaya çeviren Johannes Adelphus, yayımlayan: Martin Flach, Strasbourg, 1513.
Rodos'un Tarihi'nin özgün adı şöyledir: *Obsidonis Rhodiae urbis description.* Yapıtın yazarı olan Rodos şövalye devletinin yöneticilerinden Wilhelm Caonersin, 1430-1501 tarihleri arasında yaşamıştır.
129 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. cilt, Ankara, 1983, s. 165.
130 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II. cilt, Ankara 1983, s. 170.
131 Franz Babinger, "Die türkischen Studien in Europa bis Hammer von Purgstall – Hammer-Purgstall'a Kadar Avrupa'da Türk(iyat) Araştırmaları", 1919, s. 107.
132 Babinger Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları*, çev. Coşkun Üçok, Ankara, 1982.
133 Onur Bilge Kula, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
134 Annemarie Schimmel, *Der Islam. Eine Einführung* (İslam'a Giriş), Stuttgart, 1990.
135 Martin Luther, *Werke* (Toplu Yapıtlar), yayımlayan: H. Baerge/O. Brenner, "Kritische Gesamtausgabe", Band 53, Weimar, 1920.
136 Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili Meali*, İstanbul, 1982, s. 559.
137 *Martin Luthers Werke: Kritische Gesamtausgabe* (Eleştirel Toplu Basım), yayımlayan: H. Baerge/O. Brenner,
138 Annemarie Schimmel, *Der İslam. Eine Einführung* (İslam'a Giriş), Stutgart, 1990.
139 Bu irdelemeye temel aldığım söz konusu kitabın yer aldığı kaynağın kimliği şudur: Kurt Aland (yayıma hazırlayan), *Die Werke Martin Luthers* (Martin Luther'in Yapıtları), Band 7, zweite, erweiterte und neubearbeitete Auflage, Stuttgart-Göttingen, 1967.

140 Rudolf Mau, *Luthers Stellung zu den Türken* (Luther'in Türklere Karşı Konumu) [içinde], Helmar Junghans (yayımlayan), *Leben und Werk Martin Luthers von 1526 bis 1546* (Martin Luther'in 1526-1546 Yılları Arasında Yaşamı ve Yapıtları), Festgabe zu seinem 500. Geburtstag, Göttingen 1983.

141 Herrmann Ehrenfried: *Türke und Osmanenreich in der Vorstellung der Zeitgenossen Luthers* (Luther'in Çağdaşlarının Türk ve Osmanlı İmparatorluğu Algısı), Freiburg Univ. Phil. Fak. Diss. 1961.

142 Desiderius Erasmus von Rotterdam, *Ausgewaehlte Werke* (Seçme Yapıtlar), yayımlayan: Hajo Holborn (in Gemeinschaft mit Annemerie Holborn), Nachdruck der Ausgabe München 1933, Band 6, Münih, 1964.

143 Ulrich von Hutten, *Opera*, yayımlayan: Eduard Böcking, Band 5, Leipzig, 1861.

144 Rudolf Mau, *Luthers Stellung zu den Türken* (Luther'in Türklere Karşı Tutumu) [içinde], Helmar Junghans, *Leben und Werk Martin Luthers von 1526 bis 1546*, Festgabe zu seinem 500. Geburtstag, Band I, Göttingen, 1983, s. 647- 662.

145 Martin Luther, *Der Christ in der Welt* (Dünyada Hıristiyan), zweite, erweiterte und neubearbeitete Auflage; 1967, Stuttgart/Göttingen.

146 Mitolojiye göre, Uriya, M.Ö. 7. yüzyılda yaşamış, Musevilerce kutsal sayılan ve dinsel egemenlerinin isteği doğrultusunda savaşarak ölmüş kutsal bir kişidir.

147 Martin Luther, *Vermahnung zum Gebet wider den Türcken* (Türk'e Karşı Dua Uyarısı) veya (Duaya Çağrı), [içinde], *Werke* (Toplu Yapıtlar), Band 51, kritische Gesamtausgabe, Weimer, 1914.

148 Rudolf Mau, *Luthersstellung zu en Türken* (Luther'in Türklere İlişkin Tutumu/Konumu) [içinde], *Leben und Werk Martin Luthers von 1526 bis 1546*, Festgabe zu seinem 500. Geburtstag; Band 1, Göttingen, 1983.

149 Martin Luther, *Von den guten Werken* (içinde), yayımlayan: Horst Beintker, *Die reformatischen Grundschriften. Gotteswerke und Menschenwerke* (Reformasyon Hakkında Temel Yazılar: Tanrı İşleri ve İnsan İşleri), Band I, 1983, Münih.

150 Martin Luther, *Von der babylonischen Gefangenschaft der Kirche* (Kilise'nin Babil'e Özgü Tutsaklığı Üzerine) [içinde], yayımlayan: Horst Beintker, *Gefangenschaft der Kirche*, Band III, 1983, Münih.

151 Martin Luther, *Ein Sermon in der Kaufmannskirche zu Erfuhrt gepredigt vom Kreuz und Leiden eines rechten Christenmenschen* (Erfuhrt Kaufmann Kilisesinde Bir Tektir – Hakiki bir Hıristiyan'ın Acıları ve Haçı Açısından Vaazı) [içinde], yayımlayan: Horst Beintker, *Die Gefangenaschaft der Kirche*, Band III, s. 133-144, Münih, 1983.

152 Martin Luther, *Eine kurze Form der Zehn Gebote, eine kurze Form des Glaubens* (içinde), *Freiheit eines Christen* (Bir Hıristiyan'ın Özgürlüğü), yayımlayan: Horst Beintker, *Die reformatischen Grundschriften*, Band 4, s. 49-80, Münih, 1983.

153 Martin Luther, *An den christlichen Adel deutscher Nation. Von des christlichen Standes Besserung* (Alman Ulusunun Soylularına – Hıristiyanlığın Durumunun Düzeltilmesi Üzerine) [içinde], *Reform von Teologie* (Teolojinin Reformu), yayımlayan: Horst Beintker, Band II, s. 65-145, Münih, 1983.

154 Otto Clemen, *Luthers Werke in Auswahl; Tischreden* (Luther'in Seçme Yapıtları; Sofra Konuşmaları), Berlin, 1950.

155 Thomas Müntzer'e ilişkin "dinsel devrimci" nitelemesi, bu devrimci teolog hakkında araştırmacıların büyük çoğunluğunca paylaşılır ve kullanılır. Friedrich Engels, Ernst Bloch ve Weimar Klasik Alman Edebiyatı Anma Ve Araştırma Kurumu, bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

156 Thomas Müntzer, *Deutsch-evangelische Messe* (içinde), Gerhard Wehr (yayımlayan), *Thomas Müntzer*, s. 33-37, Diogenes Verlag, Zürih, 1989.

157 Ernst Bloch, *Thomas Müntzer als Theologe der Revolution*, Aufbau Verlag, Berlin, 1960, *Nationale Forschungsund Gedenkstaetten der klassischen deutschen Literaturin Weimar* (Hutten, Müntzer, Luther, Werke in zwei Baenden), Band I; *Hutten, Müntzer, Luther* adlı kaynak kitapta, "Müntzer'in Luther'den önce ve Luther'in istencine karşın ayinleri Almanca yaptığı" belirtilir (s. 27).

158 Friedrich Engels, *Der deutsche Bauernkrieg* (Alman Köylü Savaşları) [içinde], Karl Marx/Friedrich Engels, *Werke* (Toplu Yapıtlar), Band 7, Dietz Verlag Berlin, 1964, s. 330-413.

159 Martin Hein'in, Osiander'in *Türk'e Karşı Ders* adlı irdelemeye yazdığı giriş.

160 Andreas Osiander, *Unterricht wider den Türken* (Türk'e Karşı Ders) [içinde], *Osianders: "Schriften und Briefe 1539 bis Maerz 1543* (1539-1543 Tarihleri Arasındaki Yazılar ve Mektuplar), yayımlayan: Gerhard Müler/Gottfried Seebas; 7. cilt, Gütersloh, 1988.

161 Andreas Osiander, *Über die Blutbeschuldigung* (Kan Suçlaması) [içinde], Anderas Osiander, *Schriften und Briefe. 1539 bis Maerz 1543*, Band 7, yayımlayan: Gerhard Müller/Gottfried Seebass, Gütersloh, 1988.

162 Andreas Osiander, *Predigten über die zehn Gebote*, bkz., a.g.y., s. 343-440.

163 Sebastian Brant, *Das Narrenschiff* (Deliler Gemisi), Berlin, 1958.

DİZİN